Konstitutionsutskottets betänkande 1989/90:KU30

med anledning av granskning av statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning

1989/90
KU30

Inledning och sammanfattning

Enligt 12 kap. 1 § regeringsformen åligger det konstitutionsutskottet att granska statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. Utskottets granskningsverksamhet har ökat betydligt i omfattning efter enkammarreformen år 1971. De frågor som sedan dess har tagits upp till granskning anges i ett vid betänkandet fogat sakregister. Det har visat sig att granskningen tilldrar sig ett stort allmänt intresse. Utskottet vill i det sammanhanget erinra om att riksdagens utskott numera har möjlighet att besluta att ett sammanträde till den del det avser inhämtande av upplysningar helt eller delvis skall vara offentligt (KU 1987/88:18). Det nya systemet, som trädde i tillämpning den 1 februari 1988, har utnyttjats i betydande utsträckning av konstitutionsutskottet.

Till utskottet har som tidigare hänvisats regeringens skrivelse med en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen (skr. 1989/90:75). Vid årets granskning har utskottet ägnat särskild uppmärksamhet åt denna skrivelse. Som ett nytt led i utvärdering och uppföljning av riksdagens beslut har utskottet berett övriga riksdagsutskott tillfälle att yttra sig över skrivelsen. Yttranden har avgetts av finansutskottet, skatteutskottet, lagutskottet, socialförsäkringsutskottet, socialutskottet, kulturutskottet, utbildningsutskottet, näringsutskottet och bostadsutskottet *(bilagorna A 15.1—15.9)*.

I det följande lämnas först en sammanfattande redogörelse för årets granskningsarbete. De olika granskningsfrågorna behandlas därefter i betänkandets huvudavsnitt. I en separat bilaga redovisas de uppteckningar som har gjorts vid utfrågningar som ägt rum inför utskottet i flera av granskningsärendena, *bilagorna B 1—16*. I betänkandets huvuddel återfinns förutom de nyss nämnda utskottsyttrandena ett antal granskningspromemorior m.m., *bilagorna A 1—40*.

Regeringen ombildades i januari i år, varvid aviserades nya former för samordningen av regeringsarbetet. Den 15 februari 1990 avgick statsminister Ingvar Carlsson för att den 26 februari åter utses till statsminister. En närmare redogörelse för regeringsombildningarna m.m. samt för en s.k. expeditionsministärs befogenheter och samman-

1 *Riksdagen 1989/90. 4 saml. Nr 30*

sättning finns i betänkandet. Vidare redovisas uppgifter om utvecklingen när det gäller personalförhållanden och ärenden i regeringskansliet, om olika utredningsorgan samt om vissa register m.m.

På sedvanligt sätt har utskottets granskning omfattat regeringens remisser till lagrådet, författningsutgivningen och frågor som hör samman med propositionsavlämnandet till riksdagen. I anslutning härtill tar utskottet särskilt upp budgetpropositionens utformning och innehåll. Vad beträffar granskningen av regeringsskrivelsen 1989/90:75 har utskottet ställt sig bakom de påpekanden som gjorts från andra utskotts sida samt därutöver bl.a. förordat en ändring så till vida att redovisningen i fortsättningen bör ske budgetårsvis.

Årets granskning har omfattat tillämpningen av de riktlinjer riksdagen meddelat för styrningen av myndigheter och affärsverk. I betänkandet redovisas resultatet av regeringens arbete med att anpassa föreskrifterna om myndigheternas och affärsverkens ledning till riktlinjerna i det s.k. verksledningsbeslutet (jfr. KU 1986/87:29). Ett avsnitt ägnas åt handläggningen av vissa förvaltningsärenden. Dessutom har utskottet undersökt såväl regeringens tillämpning av institutet nåd i brottmål — främst för personer som dömts till fängelse för rattfylleri, misshandel, skattebedrägeri eller narkotikabrott — som regeringsbeslut om understöd ur allmänna arvsfonden.

Utskottet har i tidigare betänkanden tagit upp regeringens befattning med utredningen av mordet på statsminister Olof Palme. Förra årets redovisning gällde huvudsakligen den s.k. Ebbe Carlsson-affären; det konstaterades att förundersökningar pågick om införsel av avlyssningsutrustning och den olovliga avlyssning som misstänktes ha ägt rum. Utskottet har, med hänsyn till att rättsliga prövningar fortfarande pågår, beslutat att avvakta med sin granskning när det gäller olovlig avlyssning.

Granskningen av svensk krigsmaterielexport och därmed sammanhängande frågor har fortsatt. Utskottet behandlar dels uppgifter om s.k. vidareexportaffärer, dels tillämpningen av riktlinjerna, dels några ytterligare frågor i anslutning till Indiens förvärv av fälthaubitsar m.m., vilket tidigare har granskats ingående. I något fall återstår utredningsarbete, och utskottet återkommer därför till krigsmaterielexporten vid ett senare granskningstillfälle. Med hänsyn till pågående rättsliga utredningar och prövningar uppskjuts dessutom granskning som har samband med de delar av FFVs och AB Bofors Nobelkruts exportaffärer vilka inte slutligt har handlagts av åklagare och domstol.

Förhållandena i samband med avtalsförhandlingarna på lärarområdet hösten 1989, särskilt relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket, är ett annat ärende som har ägnats stor uppmärksamhet. Detsamma gäller tillämpningen av utlänningslagstiftningen, däribland de särskilda regeringsbesluten den 13 december 1989 om ny asylpraxis. Härutöver har utskottet tagit upp ytterligare ett antal frågor till granskning. Regeringens utnämningspolitik har behandlats dels allmänt, dels i några enskilda fall. I föregående års granskningsbetänkande (1988/89:KU30) behandlades traktaträtten, dvs. tillämpningen av grundlagens regler när Sverige ingår en överenskommelse med annan

stat eller med mellanfolklig organisation. Utskottet noterar i detta sammanhang att det i en inom utrikesdepartementet upprättad promemoria (Ds 1990:13) har föreslagits regler om publicering av Sveriges internationella överenskommelser samt om att förvaltningsmyndigheter skall upprätta förteckningar över de internationella avtal som de har slutit. Vid årets granskning har behandlats ett antal spörsmål som berör Sveriges internationella förhållanden. Det gäller beredningen av vissa EG-frågor, förutsättningarna för en underrättelse till GATT om den svenska jordbrukspolitiken samt formerna för överenskommelser med nordiska grannländer om rätten att använda fartyg i svensk kustfart.

Utskottet har slutligen granskat regeringens beslut våren 1989 om en tillfällig hastighetsbegränsning och fortsatta kontakter med trafiksäkerhetsverket. Det kan också nämnas att utskottet förra året granskade ett regeringsbeslut om arbetsplan för ett motorvägsbygge i Bohuslän. Utskottet har, med hänvisning till föregående års granskning, bestämt att nu inte ytterligare granska detta avgörande och inte heller ta upp till granskning ett likartat regeringsbeslut i december 1984 om en motorvägssträcka i Halland.

Beträffande resultatet av granskningen kan i övrigt nämnas att utskottet såsom föregående år har understrukit vikten av att lagar och andra förordningar utfärdas i god tid innan de träder i kraft. I anslutning till granskningen av författningsutgivningen har utskottet uppmärksammat ett fall där rättelse vidtagits i en tidigare utfärdad förordning som redan trätt i kraft; det aktuella tillägget kan uppfattas som en ändring i sak och borde därför ha fått formen av en ändring i förordningen.

När det gäller avlämnandet av propositioner anser utskottet att kraftfulla ansträngningar måste göras för att undvika besvärande anhopningar vid vissa tidpunkter under riksmötet. I den senaste budgetpropositionen har antalet anslag där regeringen aviserat ett definitivt förslag till ett senare tillfälle ökat kraftigt. Med anledning av detta erinrar utskottet om betydelsen av att budgetpropositionen är så fullständig som möjligt.

Vid granskningen av krigsmaterielexporten har utskottet, när det gäller regeringskansliets och krigsmaterielinspektionens sätt att förhålla sig till uppgifter om planerad eller genomförd s.k. vidareexport främst under 1970-talet och i början av 1980-talet, funnit ytterligare belägg för tidigare kritiska uttalanden från såväl utskottets som medborgarkommissionens sida. Utskottet erinrar i detta sammanhang också om de åtgärder regeringen numera har vidtagit för att skärpa kontrollen av vapenexporten, däribland en omorganisation och förstärkning av krigsmaterielinspektionen. I denna del föreligger en gemensam reservation av vänsterpartiet kommunisterna och miljöpartiet. I fråga om tillstånd i enskilda fall har utskottet särskilt granskat ett positivt förhandsbesked år 1975 om en planerad utförsel via Storbritannien till Grekland. Här har folkpartiets och miljöpartiets ledamöter gemensamt reserverat sig.

Utskottets granskning av ytterligare frågor i samband med Indienordern har främst gällt regeringens handläggning av frågan om otillåtna

s.k. mellanhänder har förekommit. Mot bakgrund av regeringens aktiva roll vid Indienorderns tillkomst har utskottet förståelse för att regeringen önskade gå Indien till mötes och söka medverka till att önskad klarhet i mellanhandsfrågan skapades. Formerna för uppdraget till riksrevisionsverket, som var en unik åtgärd där AB Bofors medverkan var frivillig, kan självfallet diskuteras, inte minst nu i efterhand. Härtill kommer emellertid att regeringens fortsatta handläggning — där den endast redovisade delar av riksrevisionsverkets rapport för den indiska regeringen — innebar att tillmötesgåendet gentemot Indien inte fullföljdes. Detta är enligt utskottsmajoriteten (m, fp, c, vpk och mp) anmärkningsvärt eftersom det inte har förelegat något hinder mot att lämna ut hela rapporten till den indiska regeringen. När det gäller den fullständiga rapporten konstaterar emellertid utskottet för sin del, med anledning av att det gjorts gällande att den indiska regeringen har kommit att vilseledas, att det är svårt att dra några säkra slutsatser i fråga om syftet med de redovisade utbetalningarna eller vart dessa slutligen har gått. Beträffande den note som lämnades till den indiska regeringen tillsammans med den öppna delen av rapporten anmärker utskottet på att notens avfattning ger intrycket att regeringen som skäl för att inte lämna ut hela rapporten har hänvisat till ett av riksbanken uppställt sekretessförbehåll. Enligt utskottet hade det varit naturligare att i stället ange att uppgifterna i fråga omfattades av utrikes- och affärssekretess. I nu angivna delar föreligger fyra reservationer, nämligen av miljöpartiet (regeringens medansvar), folkpartiet och centerpartiet (regeringens behörighet att ta befattning med Indiens begäran), socialdemokraterna (utlämnande av rapporten) samt folkpartiet, vänsterpartiet kommunisterna och miljöpartiet (frågan om vilseledande).

Utskottets granskning har vidare gällt handläggningen av en förfrågan enligt 10 kap. 8 § regeringsformen i utrikesdepartementet från den åklagare som utredde om bestickningsbrott förekommit i samband med Indienordern. Enligt utskottet var det mindre lämpligt att justitiedepartementet redovisade utrikesdepartementets bedömning till åklagaren. Här föreligger en reservation från centerpartiet, bl.a. om svaret som sådant och frågan om otillbörlig påverkan. I krigsmaterielexportärendet, slutligen, har utskottet — som på tidigare nämnda skäl skall ta upp återstående frågor till granskning vid ett senare tillfälle — inte funnit stöd för påståenden om en otillbörlig koppling mellan AB Bofors bidrag till den s.k. Bergslagsfonden och regeringens medverkan till Indienordern. Moderata samlingspartiets, folkpartiets och miljöpartiets företrädare har reserverat sig gemensamt på denna punkt. De anser omständigheterna vara sådana att bidraget till fonden har kunnat uppfattas som ett villkor för att få statsstödda krediter och kreditgarantier i anslutning till vapenaffären. Det skall här också anmärkas att vänsterpartiet kommunisterna och miljöpartiet i en reservation framhåller att Indienordern i dess helhet står i strid med riktlinjerna för vapenexport samt att en folkpartiledamot har ett särskilt yttrande på denna punkt.

Den rollfördelning som nu gäller mellan regeringen och arbetsgivarverket vid förhandlingar om centrala kollektivavtal för offentliganställ-

da har av berörda parter ansetts fungera på ett i stort sett ändamålsenligt sätt. Avtalsrörelsen år 1989 på skolområdet påverkades emellertid av frågan om en kommunalisering av lärartjänsterna. Utskottets granskning har inte gett vid handen att någon otillbörlig regeringsinblandning i avtalsförhandlingarna ägt rum. Den har inte heller visat annat än att arbetsgivarverkets avtalsbud stod i överensstämmelse med målsättningarna i den personalpolitiska propositionen. Moderata samlingspartiet och folkpartiet förklarar i en reservation som sin mening att kommunaliseringen av lärartjänsterna ingått som en väsentlig del av förhandlingarna och att skolministern ingripit i dem. Centerpartiet har i en annan reservation framhållit att arbetsgivarverket inte fick några klara riktlinjer beträffande de grundläggande frågorna i avtalsrörelsen och att resultatet av den kom att stå i mindre god överensstämmelse med riktlinjerna i den personalpolitiska propositionen; vidare borde ett riksdagsbeslut ha förelegat i kommunaliseringsfrågan innan den togs upp i avtalsrörelsen. I det senare hänseendet föreligger dessutom ett särskilt yttrande från miljöpartiet.

Utskottets granskning har, som tidigare år, även gällt regeringens handläggning av utlänningsärenden. Det är enligt utskottet tillfredsställande att handläggningstiderna har minskat kraftigt under det gångna året; det uppställda målet för ärenden som överklagas till regeringen, sex månader, har emellertid ännu inte nåtts. I fråga om praxis i asylärenden gjorde regeringen den bedömningen att situationen i december 1989 när det gällde flyktingmottagandet var sådan att det förelåg förutsättningar att med stöd av utlänningslagen vägra asyl för krigsvägrare och s.k. de facto-flyktingar. Utskottsmajoriteten har inte funnit anledning att ifrågasätta denna bedömning. En reservation föreligger här från folkpartiet, vänsterpartiet kommunisterna och miljöpartiet. Dessa partier har också kritiska synpunkter när det gäller handläggningen av några enskilda asylärenden, trovärdighetsbedömningen i sådana ärenden och offentliga biträden åt asylsökande. Härutöver har utskottet bl.a. studerat viseringspraxis vid släktbesök. I denna del har vänsterpartiet kommunisterna och miljöpartiet reserverat sig.

När det gäller utnämningsfrågorna har utskottet i ett fall dragit slutsatsen att regeringen bedömt två av sökandena som ungefärligen likvärdiga, varvid jämställdhetsaspekten har kunnat fälla utslaget till den kvinnliga sökandens förmån. En reservation föreligger här från moderata samlingspartiets, folkpartiets, centerpartiets och miljöpartiets företrädare. Moderata samlingspartiets ledamöter har avgett ett särskilt yttrande när det gäller utnämningsärendena allmänt. I två andra enskilda fall finns reservationer från moderata samlingspartiet, i det ena ärendet gemensamt med centerpartiet. Det partiet och folkpartiet har också avgett ett särskilt yttrande.

Vid granskningen har utskottet funnit anledning uttala att handläggningstiden i ett förvaltningsärende i bostadsdepartementet har varit längre än vad som får anses acceptabelt. Ett annat ärende avser fastställelse av en stadsplan m.m. för en småbåtshamn och en väg i Vellinge kommun. Utskottet uttalar att frågan om intrång i ett område som omfattades av en internationell konvention om våtmarker, vilken

Sverige tillträtt, borde ha uppmärksammats vid regeringens handläggning. I anslutning till ytterligare ett förvaltningsärende förklarar utskottet att några överväganden på grundval av ett lagrådsuttalande, som lämnats utan erinran av regeringen och av riksdagen, inte synes ha gjorts vid en prövning av fråga om tillstånd enligt jordförvärvslagen.

Utskottet, som har studerat beredningen av olika EG-frågor främst från tryckfrihetsrättsliga aspekter, anser det önskvärt att dokumentation föreligger om när rådet för Europafrågor sammanträder och vilka som då deltar. Mot bakgrund av att allmänna handlingar hos integrationssekretariatet diarieförs i utrikesdepartementets huvuddiarium anser utskottet vidare att regeringen bör överväga om inte ytterligare ärendegrupper borde föras till detta diariums öppna del.

Ärendet om utländska fartyg i svensk kustfart gäller förutsättningarna och formerna för undantag från föreskrifter från 1720-talet. Utskottet anmärker här att ett regeringsbeslut fått en i väsentliga hänseenden felaktig utformning. Vidare uttalar utskottet att regleringen är otidsenlig och bör ses över.

Utöver vad som redovisats tidigare föreligger reservationer från centerpartiet i fråga om notifiering till GATT om jordbrukspolitiken samt från moderata samlingspartiet när det gäller beslut om vissa hastighetsbegränsningar.

Särskilda yttranden har också avgetts gemensamt av företrädarna för folkpartiet och centerpartiet beträffande den nya formen för samordning av regeringsarbetet, av centerpartiet i fråga om en s.k. expeditionsministärs befogenheter, av moderata samlingspartiets utskottsledamöter i anslutning till granskningen av understöd ur allmänna arvsfonden samt av miljöpartiet när det gäller beredningen av vissa EG-frågor. Vidare har vänsterpartiet kommunisterna tillsammans med miljöpartiet i särskilda yttranden lämnat synpunkter på två ärenden som utskottet inte granskat, dels uppgifter om olovlig avlyssning, dels motorvägsbyggen på västkusten.

1. Regeringens sammansättning och regeringsarbetets organisation

I det följande lämnar utskottet en redovisning för förändringarna i sammansättningen av regeringen Carlsson I, för regeringsskiftet i februari 1990 samt för sammansättningen av regeringen Carlsson II. Utskottet redogör också för den nya formen för samordning av regeringsarbetet. Utskottet har särskilt behandlat frågan om en s.k. expeditionsministärs befogenheter och sammansättning.

Redovisningen grundar sig främst på promemorior från statsrådsberedningen dels om regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation *(bilaga A 1)*, dels om en expeditionsministärs befogenheter *(bilaga A 2)*. Från kammarsekreteraren har överlämnats en promemoria rörande regeringsskiftet *(bilaga A 3)*.

Den 9 januari 1990 beslöt statsministern om vissa förändringar i regeringens sammansättning med verkan fr.o.m. den 12 januari. Socialminister Sven Hulterström och industriminister Ivar Nordberg entledigades. Statsrådet Ingela Thalén entledigades som chef för arbetsmarknadsdepartementet och förordnades som socialminister. Till chef för arbetsmarknadsdepartementet utsågs riksdagsledamoten Mona Sahlin och till chef för industridepartementet LOs andre ordförande Rune Molin. Dessa förändringar anmäldes för riksdagen i en skrivelse, som föredrogs i kammaren den 12 januari.

Samma dag fick statsråden Birgitta Dahl, Bengt Lindqvist och Rune Molin nya förordnanden att i departementschefens ställe föredra vissa ärendegrupper i regeringen. Statsrådet Dahl övertog frågor rörande fysisk riksplanering från bostadsministern, statsrådet Lindqvist alkohol- och narkotikafrågorna från socialministern samt statsrådet Molin energipolitiken från miljöministern och regionalpolitiken från arbetsmarknadsministern. Dessa ärendeomflyttningar föranledde under våren 1990 viss omorganisation inom regeringskansliet (jfr prop. 1989/90: 115).

Den 16 februari, dvs. dagen efter det att regeringen avgått och alltså fungerade som en expeditionsministär (se nedan), beslöt statsministern att entlediga finansminister Kjell-Olof Feldt. Statsrådet Odd Engström förordnades från samma dag och till dess en ny regering tillträtt att uppehålla befattningen som chef för finansdepartementet. Vidare beslöts om förordnande för statsrådet Engström att under samma tid föredra ärenden om samordning av forskning och därmed sammanhängande budgetfrågor. Denna förändring anmäldes i en skrivelse till riksdagen, som föredrogs i kammaren den 19 februari.

Regeringsskiftet i februari 1990

Under kammarens överläggningar den 15 februari om regeringens förslag om allmänt lönestopp (prop. 1989/90:95, AU24) uttalade statsministern att regeringen skulle avgå om förslaget fälldes. Vid omröstningen avgavs 190 röster för utskottets hemställan och 153 röster för hemställan i den socialdemokratiska reservationen. Riksdagen hade därmed avslagit propositionen.

Omedelbart efter beslutet inlämnade statsministern sin avskedsansökan till riksdagens talman. Talmannen entledigade statsministern och övriga statsråd och erinrade om bestämmelsen i 6 kap. 8 § regeringsformen att de skulle uppehålla sina befattningar till dess en ny regering hade tillträtt.

Talmannen inledde sitt arbete med regeringsbildningen samma dag. På kvällen sammanträffade han med ledarna för oppositionspartierna och på förmiddagen följande dag med vice talmännen. Den 16 februari informerades också statschefen. Samma dag på eftermiddagen träffade talmannen samtliga partiledare i ordning efter partiernas storlek.

Redan vid de inledande samtalen stod det klart att det inte fanns förutsättningar att få till stånd en ny regering grundad på de partier som avslagit propositionen om allmänt lönestopp.

Talmannen beslöt efter de inledande samtalsomgångarna att uppdra åt ordföranden för moderata samlingspartiet Carl Bildt att undersöka förutsättningarna för att bilda en borgerlig trepartiregering. Detta uppdrag erhöll Bildt på kvällen den 17 februari. Sedan Bildt fått förlängd tid för sina undersökningar meddelade han talmannen på eftermiddagen den 19 februari att det enligt hans mening saknades förutsättningar för att bilda en borgerlig trepartiregering. Uppdraget till Bildt och hans besked till talmannen offentliggjordes genom ett pressmeddelande den 19 februari.

Senare under eftermiddagen sammanträffade talmannen med socialdemokraternas ordförande Ingvar Carlsson, som fick i uppdrag att undersöka förutsättningarna för att bilda en ny regering. Talmannen informerade per telefon de övriga partiledarna om detta uppdrag. Uppdraget offentliggjordes genom ett pressmeddelande. Samma dag informerades statschefen och de vice talmännen.

Efter att ha fått ett dygns förlängd tid meddelade Ingvar Carlsson talmannen den 22 februari kl. 17.00 att han var beredd att åta sig att bilda en socialdemokratisk regering. Under kvällen samrådde talmannen med övriga partiledare och med vice talmännen. Efter dessa överläggningar ägde ett nytt sammanträffande med Ingvar Carlsson rum. Talmannen förklarade då att han hade för avsikt att föreslå riksdagen att utse Ingvar Carlsson till statsminister.

Vid kammarens sammanträde den 23 februari kl. 12.00 föreslog talmannen riksdagen att till statsminister utse Ingvar Carlsson. Talmannen meddelade också att Carlsson avsåg att bilda en regering bestående av företrädare för arbetarepartiet socialdemokraterna. Förslaget bordlades vid detta sammanträde och ytterligare en gång vid kammarens sammanträde den 24 februari.

Vid sammanträdet den 26 februari beslöt kammaren att pröva förslaget om ny statsminister. Därvid avgavs röstförklaringar av företrädare för de sex partigrupperna i riksdagen. Av dessa framgick att socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna avsåg att rösta ja till talmannens förslag medan moderata samlingspartiet och folkpartiet skulle rösta nej till förslaget. Centerpartiet och miljöpartiet de gröna avsåg att lägga ned sina röster.

Vid omröstningen avgavs 175 ja-röster och 101 nej-röster. 59 ledamöter avstod från att rösta. Riksdagen hade därmed godkänt talmannens förslag att utse Ingvar Carlsson till statsminister.

Den 27 februari anmälde statsministern för riksdagen de statsråd som han utsett att tillsammans med honom ingå i regeringen. Samma dag ägde regeringsskifteskonselj rum inför statschefen i närvaro av talmannen.

Regeringsförklaring avgavs den 7 mars. Den följdes av en debatt mellan partiledarna.

I den nya regeringen ingår 22 statsråd. 20 av statsråden var också medlemmar av den tidigare regeringen. Till ny finansminister utsågs f.d. generaldirektören Allan Larsson. Tidigare statssekreteraren i finansdepartementet Erik Åsbrink förordnades till statsråd med uppgifter inom finansdepartementets område.

19 av de 20 förutvarande statsråden fick i den nya regeringen samma uppgifter som i den gamla. Den tidigare finansministern Odd Engström blev ställföreträdare för statsministern men behöll uppgiften att vara föredragande i regeringen i ärenden om samordning av forskning och därmed sammanhängande budgetfrågor.

Ansvarsfördelningen mellan finansministern och statsrådet Åsbrink är i stort sett följande. Finansministern är föredragande i ärenden om den ekonomiska politiken, budgetfrågor och kommunalekonomiska frågor. Finansministern är också föredragande i frågor om internationellt ekonomiskt samarbete samt i frågor om förvaltningen av statens egendom inom finansdepartementets område. Statsrådet Åsbrinks område omfattar frågor om skatter, tullar, statens upplåning och kreditpolitiken samt frågor som rör de finansiella marknaderna, banker och andra kreditinstitut, försäkringsföretag och AP-fonden. I ett pressmeddelande den 15 mars från finansdepartementet uppges att Åsbrink dessutom biträder finansministern i frågor om internationellt ekonomiskt samarbete samt i frågor om de allmänna riktlinjerna för förvaltningen av statsägda bolag inom finansdepartementets område samt förvaltningen av dryckes- och spelbolagen.

Ny form för samordning av regeringsarbetet

I samband med regeringsombildningen i januari 1990 meddelades att fyra ministergrupper bildats.

En grupp om fem statsråd bereder frågor om utrikes- och säkerhetspolitisk utveckling och samordning. Gruppens ordförande är utrikesministern. Den består i övrigt av biståndsministern, ministern för utrikeshandelsfrågor, försvarsministern och miljöministern.

En annan grupp (10 statsråd) bereder välfärdsfrågor. Ordförande i denna grupp är socialministern. Dessutom ingår arbetsmarknadsministern, bostadsministern, civilministern, miljöministern, utbildningsministern samt övriga statsråd i berörda departement.

En tredje grupp (6 statsråd) bereder frågor om näringslivsutveckling. Den består av industriministern som ordförande, jordbruksministern, kommunikationsministern, miljöministern, utbildningsministern samt skolministern.

Slutligen finns en ledningsgrupp (7 statsråd). Statsministern är ordförande och i övrigt ingår finansministern, justitieministern, miljöministern samt ordförandena i de tre andra ministergrupperna, dvs. utrikesministern, socialministern och industriministern.

Bildandet av dessa grupper avses inte påverka den tidigare ansvarsfördelningen av regeringsarbetet. Statsrådsberedningen skall även i fortsättningen stå för den övergripande politiska planeringen och sam-

ordningen av regeringsarbetet. Finansministern fortsätter att ansvara för den ekonomiska politiken och justitieministern för de övergripande rättsliga frågorna.

Från statsrådsberedningen har understrukits att man inte skall se indelningen i ministergrupper alltför strikt. Ibland kan andra statsråd ingå i dem beroende på frågornas art. Avsikten med inrättandet är att förbättra sambandet i regeringen. Formerna för gruppernas arbete har ännu inte lagts fast slutligt.

Det har inte utfärdats några regler eller i övrigt fattats några formella regeringsbeslut om denna arbetsform.

Även den nya regering som tillträdde den 27 februari avser arbeta efter de principer för samordning som redovisats. Gruppernas sammansättning är densamma. Statsrådet Engström deltar i ledningsgruppens arbete som statsministerns ställföreträdare men inte annars. Statsrådet Åsbrink är inte med i ledningsgruppen men kan kallas in om finansministern är förhindrad att delta och det bedöms som nödvändigt att finansdepartementet är representerat.

Expeditionsministärs befogenheter och sammansättning

I 6 kap. 8 § regeringsformen föreskrivs att om regeringens samtliga ledamöter enledigats, uppehåller de sina befattningar till dess en ny regering har tillträtt. En avgången regering som sitter kvar i avvaktan på en ny regerings tillträde brukar benämnas en expeditionsministär. Det bör understrykas att denna term inte används i regeringsformen, endast i förarbetena till denna (se t.ex. prop. 1973:90 s. 282).

Befogenheter

Den enda begränsning som regeringsformen gör i en expeditionsministärs befogenheter är att den inte får utlysa extra val (3 kap. 4 § RF).

Författningsutredningen föreslog att en expeditionsministärs behörighet skulle vara begränsad till "löpande ärenden och sådana ärenden, vilkas avgörande icke kan uppskjutas utan betydande olägenhet". Grundlagberedningen avvisade däremot i princip tanken att i grundlagen begränsa en expeditionsministärs behörighet. Bristen på stöd i riksdagen inskränkte enligt beredningens mening ändå regeringens handlingsmöjligheter till de åtgärder som författningsutredningen åsyftade med sitt stadgande. Å andra sidan fann beredningen att innebörden av ett uttryck som "ärende som inte utan betydande olägenhet kan uppskjutas" förskjuts, om expeditionsministären sitter kvar under en längre tid. Departementschefen anslöt sig således till beredningens ståndpunkt att en expeditionsministärs handlingsfrihet inte lämpar sig för en statsrättslig reglering.

Frågan om en expeditionsministärs befogenheter behandlas i en tjänstepromemoria (1990-02-15) från rättschefen i statsrådsberedningen *(bilaga A 2)*. Promemorian har spritts i regeringskansliet och tjänat som vägledning för departementens arbete under regeringskrisen. Allmänt framhålls bl.a. att reglerna om regeringsbildning m.m. har utfor-

mats för att kunna tillämpas i en mångfald av situationer, delvis mycket svåra att förutse. Huvudsyftet med bestämmelserna sägs vara att landet alltid skall ha en fungerande regering. Samtidigt står det enligt promemorian klart att en expeditionsministär utan stöd av en riksdagsmajoritet i praktiken har begränsade handlingsmöjligheter. För sådana fall är principen att expeditionsministären endast bör avgöra ärenden av löpande eller brådskande karaktär ändamålsenlig. En annan sak är enligt promemorian att om expeditionsministären sitter en längre tid, blir det även i ett sådant parlamentariskt läge med tiden allt nödvändigare att verksamheten inte begränsas.

Promemorian innehåller också vissa rekommendationer för det praktiska arbetet. Bl.a. framhålls att begreppet löpande ärenden bör kunna ges en ganska vidsträckt innebörd. Ärenden om vilka det i huvudsak råder politisk enighet bör sålunda kunna avgöras där det bedöms som angeläget, även om de inte har ren rutinkaraktär. Inga nya propositioner (eller lagrådsremisser) som är politiskt kontroversiella eller som har en särskild partipolitisk "profil" bör beslutas annat än om ett dröjsmål skulle skada viktiga allmänna intressen. I fråga om förordningar som kan sägas innebära ett självständigt politiskt handlande från regeringens sida bör enligt promemorian gälla samma principer som beträffande propositioner. Det som sagts om propositioner bör gälla också för kommittédirektiv och beslut att tillkalla kommittéer och särskilda utredare.

Beslut som bara är konsekvenser av riksdagsbeslut får enligt promemorian fattas. Vidare bör alla förvaltningsärenden utan politiska implikationer — t.ex. nådeärenden, normala utlänningsärenden, överklaganden i tjänstetillsättningsfrågor, de flesta utnämningar — kunna avgöras som vanligt. Högre utnämningar av politisk betydelse, t.ex. av verkschefer, bör undvikas.

Det framhålls i promemorian att interpellationer och frågor normalt inte bör besvaras.

Beträffande internationellt arbete sägs i promemorian att internationella förhandlingar kan fortsätta. För beslut och utfästelser gäller detsamma som för propositioner. Sveriges arbete i mellanfolkliga organisationer bör enligt promemorian fortsätta som vanligt. Redan avtalade besök i Sverige av utländska regeringsledamöter och besök utomlands av svenska statsråd bör kunna genomföras som planerat. Däremot bör man vara restriktiv med att göra nya sådana åtaganden.

Praxis har av Holmberg-Stjernquist (Vår författning, 1988, s. 120) beskrivits så att en expeditionsministär inte fattar beslut i annat än löpande ärenden. Några propositioner har ej avlåtits och några högre befattningshavare har inte utsetts. Interpellationer och frågor har inte besvarats. Det framhålls dock att regeringsskiftet 1986, "som inte avsåg någon partimässig förändring", av naturliga skäl avvek från detta mönster. Petrén-Ragnemalm (Sveriges grundlagar, 1980, s. 149) har påpekat att en aktiv utövning av styrelsemakten är tänkbar om t.ex. skiftet på statsministerposten har aktualiserats av personliga skäl, som inte har rubbat den avgående regeringens parlamentariska bas.

Konstitutionsutskottet har i samband med granskningen av 1982 och 1986 års regeringsskiften uppehållit sig vid frågan om hur expeditionsministären utövat sina befogenheter. Under den tid i september-oktober 1982 då regeringen Fälldin III fungerade som en expeditionsminister inträffade ubåtsincidenten i Hårsfjärden. Regeringen höll den tillträdande statsministern Olof Palme och medlemmar av hans kommande regering informerade om utvecklingen. Även moderata samlingspartiet fick del av informationen. Utskottet ansåg enhälligt (KU 1982/83:30 s. 23) att kontakterna mellan regering och riksdagspartierna fungerade väl under ubåtsincidenten. Detta var enligt utskottet särskilt betydelsefullt mot bakgrund av att ett regeringsskifte inträffade då denna incident ägde rum.

Beträffande den expeditionsminister som fungerade efter mordet på statsministern 1986 noterade utskottet (1986/87:33 s. 16ff) att ett flertal propositioner beslöts och ett par interpellationer besvarades. Utskottet erinrade i sammanhanget om att regeringsformen endast innehåller den begränsningen att en expeditionsminister inte får förordna om extra val.

Regeringen Carlsson I fungerade som en expeditionsminister fr.o.m. den 16 t.o.m. den 26 februari. Under denna tid hölls ett regeringssammanträde, nämligen den 22 februari. Vid detta sammanträde fattade regeringen beslut i 341 ärenden. Två ärenden hade utgått från ärendeförteckningarna. Det ena gällde direktiv för myndigheternas anslagsframställning för budgetåret 1991/92, det andra var ett utlänningsärende.

Det alldeles övervägande antalet ärenden, som beslöts denna dag, var förvaltningsärenden — ansökningar, överklaganden, tillsättningsärenden, nådeärenden m.m. Antalet utlänningsärenden utgjorde ca hälften av de avgjorda ärendena. Fem ärenden var av normgivningskaraktär. De gällde ändringar i sekretessförordningen (1980:657), i förordningen (1988:862) med instruktion för lantbruksekonomiska samarbetsnämnden, i förordningen (1988:858) med instruktion för statens maskinprovningar, i förordningen (1984:683) om statlig ersättning för mottagande av flyktingar och vissa andra utlänningar samt upphävande av förordningen (1976:113) om ed som skall avläggas av ledamot i domkapitel. Bland övriga beslut skall endast nämnas att regeringen utfärdade anvisningar för programplaner för perioden 1991/92—1995/96 samt anslagsframställning för budgetåret 1991/92 från myndigheter inom totalförsvaret m.m.

Under tiden regeringen var en expeditionsminister skedde en begränsning i statsrådens utåtriktade verksamhet. De flesta planerade uppvaktningar och offentliga framträdanden inställdes. Däremot fullföljdes de internationella engagemangen i stor utsträckning. Sålunda deltog statsrådet Anita Gradin i ett möte med den svensk-jugoslaviska blandkommissionen i Belgrad den 19-21 februari, och den 23 februari sammanträffade hon i Wien med ekonomiminister Schüssel och utrikesminister Mock. Statsrådet Bengt Lindqvist medverkade den 20 februari i FNs generalförsamlings debatt om narkotikafrågor.

Beträffande förändringar av en expeditionsministärs sammansättning uttalade grundlagberedningen (SOU 1972:15 s. 147) att det inte borde uteslutas att enskilda ministrar byts ut. Detta kunde enligt beredningen tänkas bli aktuellt vid utdragna regeringskriser. Med instämmande i beredningens uttalande framhålls i grundlagspropositionen att det bör vara möjligt att under pågående längre regeringskris byta ut enstaka statsråd, om det skulle visa sig nödvändigt.

Som redan angetts lämnade finansminister Kjell-Olof Feldt expeditionsministären den 16 februari och ersattes av Odd Engström som redan tidigare var ledamot av regeringen.

Under den nya regeringsformens tid har det inträffat en gång tidigare att ett statsråd lämnat en expeditionsministär. Det var då jordbruksminister Anders Dahlgren den 4 oktober 1982 avgick ur regeringen Fälldin III, som entledigats av talmannen den 20 september. Statsministern förordnade då kommunikationsminister Claes Elmstedt att uppehålla befattningen som jordbruksminister till dess en ny regering tillträtt. Dahlgren avgick för att kunna återinträda som riksdagsledamot och som sådan väljas till riksdagens andre vice talman.

Utskottets bedömning

Redovisningen av förändringarna i sammansättningen av regeringen Carlsson I, regeringsskiftet i februari 1990 och sammansättningen av regeringen Carlsson II föranleder inget uttalande från utskottets sida. När det gäller de nya formerna för samordning av regeringsarbetet har utskottet för avsikt att återkomma till frågan i kommande granskningsarbete.

Vad sedan beträffar frågan om en s.k. expeditionsministärs befogenheter och sammansättning vill utskottet erinra om att för en sådan regering finns ingen annan formell kompetensbegränsning än att den inte får besluta om extra val till riksdagen. I förarbetena till regeringsformen framhålls dock att bristen på stöd i riksdagen för en expeditionsministär inskränker dess handlingsmöjligheter. Vissa riktlinjer för vad en expeditionsministär bör och inte bör göra finns angivna i en promemoria från statsrådsberedningen.

Utskottet vill allmänt understryka vikten av att landet alltid har ett fungerande styrelseorgan. Detta innebär att även en expeditionsministär måste ha vida ramar för sitt handlande. Ju längre en sådan regering sitter desto större handlingsfrihet måste den givetvis ha. På det utrikespolitiska området är det särskilt viktigt att regeringen fullföljer påbörjade och planerade aktiviteter. Beror regeringens avgång på att statsministern avlidit eller lämnat regeringen av personliga skäl, måste den expeditionsministär som då fungerar anses ha ännu större handlingsmöjligheter.

Att landet skall ha en fungerande styrelse även under en regeringskris betyder självfallet också att inga vakanser bör finnas i en expeditionsministär. Regeringsformens bestämmelser och förarbetena till dessa ger också uttryck för en restriktiv inställning till att statsråd lämnar

en expeditionsministär. Denna inställning är naturlig med tanke på de risker som kan finnas för att en hel grupp av statsråd kan vilja lämna regeringen under pågående regeringskris, särskilt om det är politiska motsättningar inom regeringen som varit anledningen till dess avgång. Å andra sidan bör självfallet enstaka statsråd inte hindras från att avgå ur regeringen, framför allt om skälen är personliga. I sista hand får det ankomma på statsministern att väga dessa olika synpunkter mot varandra i det enskilda fallet. När det gäller att förordna nya ledamöter av en expeditionsministär torde detta endast bli aktuellt under längre regeringskriser. Det lämpliga måste annars vara att en uppkommen vakans fylls genom att, i likhet med vad som skedde 1982 och 1990, ett statsråd som redan ingår i regeringen förordnas för de uppgifter som den avgångne hade, intill dess att en ny regering har tillträtt.

2. Regeringskansliet — statistik och andra redovisningar

a) Personal och utredningsorgan

Beträffande personalsituationen i regeringskansliet (exkl. utrikesdepartementet, UD) vid årsskiftet 1989-1990 har vissa uppgifter inhämtats som redovisas i en bilaga till betänkandet *(se bilaga A 4)*.

Antalet anställda i regeringskansliet har ökat något. Vid det senaste årsskiftet tjänstgjorde 1 786 personer i de olika departementen (utom UD) mot 1 740 personer vid årsskiftet 1988/89. Sedan årsskiftet 1982/83 har antalet anställda minskat med 236 personer. Antalet anställda som omfattades av det s.k. politikeravtalet, dvs. informationssekreterare och politiskt sakkunniga, uppgick till 73, dvs. en minskning från föregående år med tre personer. Beträffande statssekreterarna, som inte omfattas av politikeravtalet, finns en särskild överenskommelse om förmåner i samband med regeringsskiften m.m. (regeringens skrivelse 1985/86:177, AU 1986/87:9).

Under 1989 skedde inom kommittéväsendet en ökning av antalet anställda från 207 till 238 personer. Detta innebär att sedan årsskiftet 1982/83 antalet kommittéanställda minskat med 256 personer. Under 1988 tillsattes 61 kommittéer medan arbetet avslutades i 54. Antalet kommittéer med anställd personal uppgick i slutet av 1989 till 113. De nu lämnade uppgifterna avser kommittéer tillsatta efter beslut av regeringen. I sammanhanget bör erinras om de olika departementala arbetsgrupper och olika organ som betalas via departementens anslag till "Utredningar m.m". Kommittéberättelsen innehåller fr.o.m. 1987 års berättelse en förteckning över dessa organ. Den senaste kommittéberättelsen (Skr. 1989/90:103 Underbilaga 4) redovisar sammanlagt 85 arbetsgrupper och övriga organ (motsvarande siffra i 1987—1989 års berättelser var 116, 102 resp. 101) fördelade enligt det följande: statsrådsberedningen — 2, justitiedepartementet — 5, utrikesdepartementet — 2, försvarsdepartementet — 9, socialdepartementet — 8, kommuni-

kationsdepartementet — 9, finansdepartementet — 2, utbildningsdepartementet — 9, jordbruksdepartementet — 1, arbetsmarknadsdepartementet — 14, bostadsdepartementet — 1, industridepartementet — 10, civildepartementet — 10 samt miljö- och energidepartementet — 3. Det kan anmärkas att det i vissa av de i denna redovisning upptagna organen förekommer parlamentariskt inslag men att dessa — i motsats till vad som gäller för de i berättelsen redovisade kommittéerna — inte tagits in där.

I samband med årets granskning har utskottet från regeringskansliet inhämtat uppgifter om alla de utredningsorgan (råd, delegationer, arbetsgrupper m.m.), som tillsatts genom regeringsbeslut eller beslut i departementsprotokoll och som inte finansierats över anslaget "Utredningar m.m". Organen har antingen varit verksamma någon del av år 1989 eller inrättats under år 1989. En sammanställning av uppgifterna har gjorts i *bilaga A 5*. Sammanställningen upptar dels utredningsorgan vari ingår företrädare för de politiska partierna i riksdagen (6 st.) dels sådant organ utan parlamentariskt inslag (19 st.). Det skall anmärkas att beträffande ett av de departementala organen — den s.k. parlamentariska beredningsgruppen för frågan om en yttrandefrihetsgrundlag — föreligger inget formellt regerings- eller departementschefsbeslut.

Utskottet framhöll i sitt granskningsbetänkande KU 1985/86:25 att det enligt utskottets mening var angeläget att uppgifter om de olika arbetsgrupper, råd och delegationer som finns inom regeringskansliet görs lätt tillgängliga genom att läggas in i justitiedepartementets rättsdatasystem (angivna bet. s. 10). Uttalandet ledde till att uppgifter om alla de olika departementala arbetsgrupper och andra organ som belastar anslaget "Utredningar m.m." tas in i kommittéregistret (R 2) i justitiedepartementets databas Ju01 i RÄTTSDATA och att kommittéberättelsen numera — i en särskild bilaga — innehåller uppgifter om dessa organ. Jfr även prop. 1985/86:100 bil. 2 s. 7 och FiU 1985/86:13 s. 2.

Enligt utskottets mening är det ett allmänt intresse bl.a. för riksdagen att tillgängligheten förbättras även i fråga om de ytterligare departementala organ av de slag för vilka redogjorts i det föregående. I fortsättningen bör därför även uppgifter om sådana organ tillföras det särskilda kommittéregistret och redovisning ske i den årliga kommittéberättelsen. I sammanhanget vill utskottet framhålla att tillsättande av departementala organ med parlamentariskt inslag får anses vara av sådant allmänintresse att sådana organ av någon varaktighet alltid bör föregås av ett formellt beslut. Utskottet anser det å andra sidan uppenbart att det inte finns anledning att kräva generell publicering av uppgifter om existensen av och verksamheten hos de informella arbetsgrupper och andra organ som förekommer i regeringskansliet. För utskottet är det en självklar utgångspunkt att regeringen på detta område har full rörelsefrihet.

Utskottet har utöver det anförda inte funnit anledning till något uttalande.

I *bilagorna A 6 A och A 6 B* till årets granskningsbetänkande lämnas en redovisning i tabellform av antalet avgjorda regeringsärenden under åren 1988 och 1989.

Av tabellen framgår att antalet regeringsärenden under år 1989 minskade med knappt 1 000 i förhållande till året dessförinnan. Antalet ärenden år 1989, 19 293, är därmed det lägsta som noterats sedan utskottet år 1967 började redovisa antalet regeringsärenden. Nedgången sammanhänger bl.a. med delegering av beslutanderätten i förvaltningsärenden och vissa organisatoriska förändringar.

Totala antalet avgjorda ärenden i de olika ärendegrupperna uppvisar i några fall mera påtagliga förändringar i förhållande till år 1988. Ärendegruppen Överklaganden uppvisar således en ökning med drygt 15 % (+ 808 ärenden) medan ärendegrupperna Regleringsbrev samt anslags- och bidragsärenden och Författningar minskat med drygt 25 % (— 636 ärenden) resp. knappt 35 % (— 545 ärenden). Liksom tidigare år var grupperna Överklaganden samt Dispens- och övriga partsärenden totalt sett de största ärendegrupperna. Drygt 60 % av det totala antalet ärenden hänförde sig till dessa båda grupper.

Beträffande de olika departementens ärenden gäller bl.a. följande. Flest antal ärenden behandlades, liksom under åren 1985—1988, inom arbetsmarknadsdepartementet (4 814 ärenden). De närmast därefter största departementen när det gäller antalet avgjorda ärenden är liksom föregående år justitie- och finansdepartementen (2 401 ärenden resp. 1 853 ärenden).

Inom arbetsmarknadsdepartementet avgjordes 1 120 fler ärenden än under föregående år. Ökningen sammanhänger bl.a. med en kraftig uppgång av antalet utlänningsärenden som medverkat till att departementets ärendegrupp Överklaganden ökat med 985 ärenden. Finansdepartementet hade 722 färre ärenden än under föregående år. Minskningen förklaras bl.a. av ändringar i banklagstiftningen som medfört en nedgång av ärendena i gruppen Dispens- och övriga partsärenden (— 410 ärenden). Justitiedepartementets ärenden minskade med 528.

Av konseljprotokollen för år 1989 framgår att det under året hållits tre konseljer under konungens ordförandeskap. Den 9 januari redovisade regeringen förslaget till budgetproposition och finansplan. Den 7 juni lämnades en sammanfattande redogörelse för de viktigare beslut som riksdagen fattat under riksmötet 1988/89. Slutligen lämnades vid en konselj den 3 oktober en redogörelse för den regeringsförklaring som skulle lämnas vid riksmötets öppnande samma dag samt för viktigare propositioner som upptagits i den företeckning som samtidigt skulle överlämnas till riksdagen.

Granskningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

c) Uppgifter om vissa dataregister

Utskottet har under senare år i sitt granskningsarbete vid flera tillfällen tagit upp regeringens handläggning av olika datafrågor. En fråga utskottet därvid behandlat gäller registeransvaret i regeringskansliet för vissa register (se KU 1985/86:25 s. 25). Enligt 7 a § datalagen skall hos den registeransvarige finnas en aktuell förteckning över de personregister som han är ansvarig för. Enligt 15 kap. 11 § sekretesslagen gäller som huvudregel att varje myndighet för allmänheten skall hålla tillgänglig beskrivning av de register, förteckningar eller andra anteckningar hos myndigheten som förs med hjälp av automatisk databehandling (ADB-register). I samband med årets granskning har utskottet från samtliga departement, statsrådsberedningen samt regeringens förvaltningskontor låtit infordra upprättade förteckningar och beskrivningar över dataregister enligt angivna båda lagrum (jfr. utskottets betänkande 1989/90:KU 5 s. 17f.).

Granskningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

d) Non-grata-förklaringar m.m.

Utskottet uttalade i föregående års granskningsbetänkande (1988/89: KU30 s. 23) att utskottet kunde få anledning återkomma till frågan om rutinerna för handläggningen av non-grata-förklaringar och viseringsverksamheten sedan utrikesdepartementet avslutat en då pågående — av utskottet tidigare förordad (KU 1986/87:33 s. 66) — översyn av dessa frågor.

Från utrikesdepartementet har utskottet erhållit en skriftlig redogörelse *(bilaga A 8)* gällande den numera avslutade översynen och de ändringar i handläggningsreglerna på förevarande område som översynen resulterat i.

Utskottet noterar att den nya regleringen syftar till att undanröja den tveksamhet som tidigare rått om handläggningen av non-grata-förklaringar och viseringsärenden. Detta är enligt utskottet positivt.

e) Förteckningar över riksdagens normgivningsbemyndiganden

Sedan år 1986 har statsrådsberedningen halvårsvis upprättat förteckningar över riksdagens normgivningsbemyndiganden. Förteckningarna är föranledda av att utskottet i 1980 års granskningsbetänkande (KU 1979/80:50) uttalade att det fanns behov av att samtliga riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende samlas, systematiseras och hålls tillgängliga på lämpligt sätt. Den senaste förteckningen, som upprättats i december 1989, har fogats till detta betänkande som *bilaga A 9*. Förteckningarna bör enligt utskottets mening vara av allmänt intresse och har i riksdagen bl.a. använts vid utskottets granskning av regeringens normgivning och av riksdagens revisorer i dess granskningsverksamhet.

Statsrådsberedningen har hänvisat till att uppgifter sedan ett par år samlas in från departementen rörande vilka förordningsbestämmelser

som beslutats med stöd av givna normgivningsbemyndiganden. Enligt statsrådsberedningen övervägs hur arbetet fortsättningsvis skall bedrivas och materialet bearbetas. Utskottet, som i förra årets granskningsbetänkande (1988/89:KU30) framhöll att det är angeläget att detta arbete fullföljs på ett systematiskt sätt, vill ånyo understryka vikten av att så sker och att resultatet redovisas för riksdagen.

3. Remisser till lagrådet

Utskottet har på sedvanligt sätt granskat regeringens remittering av lagförslag till lagrådet. Beträffande gällande regler för lagrådsgranskning m.m. hänvisas till 1986/87 års granskningsbetänkande, bilaga B 3, s. 464 f.

Det totala antalet lagpropositioner under 1989 uppgick till 110. Motsvarande antal för åren 1984-1988 var 152, 138, 117, 117 resp. 122. Antalet propositioner som innehåller lagförslag vilka enligt 8 kap. 18 § regeringsformen hör till lagrådets granskningsområde minskade från 110 under år 1988 till 99. Av dessa remitterades 59 till lagrådet. I *bilaga A 10* anges dessa propositioner. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande antal lagrådsremisser för åren 1984-1988 var 57, 53, 43, 63 och 60.

I *bilaga A 11* redovisas vidare de propositioner i vilka ingår lagförslag som inte har remitterats till lagrådet och i vilka angivits motivering enligt 8 kap. 18 § regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats. I flertalet fall har regeringen som skäl för att avstå från lagrådsremiss åberopat undantagsbestämmelsen i nämnda lagrum att lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet. Den andra undantagsbestämmelsen i lagrummet — att lagrådets hörande skulle fördröja lagstiftningsfrågans behandling så att avsevärt men skulle uppkomma — har åberopats i två fall (prop. 1988/89:80 /försvarsdep./ och 1989/90:36 /utrikesdep./). Utskottet har, liksom under föregående års granskning av lagrådsremisserna, uppmärksammat att det i några fall (prop. 1988/89:124 /justitiedep./, 1988/89:139 /bostadsdep./ och 1989/90:50 /finansdep./) som skäl för att inte höra lagrådet angivits ärendenas brådskande karaktär. Med anledning härav vill utskottet ånyo erinra om att endast de skäl som föreskrivs i någon av nyssnämnda båda undantagsbestämmelser kan åberopas till stöd för att avstå från lagrådsgranskning. I det fall att avsikten är att undantagsbestämmelsen om avsevärt men skall åberopas bör enligt utskottet uppgifter lämnas om vari sådant men består.

Beträffande en av de sistnämnda propositionerna — prop. 1989/90:50 om inkomstskatten för år 1990, m.m. — gäller följande. Enligt propositionen, som innehåller 20 lagförslag, borde yttrande från lagrådet inte inhämtas med hänsyn till lagstiftningens brådskande natur (prop. s. 113). Propositionen, som avlämnades till riksdagen den 13 november, hänvisades till skatteutskottet. Den 21 november beslöt skatteutskottet att lagrådets yttrande skulle inhämtas över sju av lagförslagen. Dessa föredrogs inför lagrådet av tjänstemän från finansdeparte-

mentet. Lagrådets yttrande beslutades den 28 november, dvs. den dag motionstiden gick ut. Skatteutskottet avgjorde ärendet den 5 december 1989.

Vid granskningen har inte påträffats några lagförslag hörande till lagrådets granskningsområde, som inte har remitterats till lagrådet, och där motivering härför inte har lämnats. Underhandsföredragningar, dvs. föredragning inför lagrådet innan lagrådsremissen offentliggjorts genom att den expedierats till lagrådet, har enligt lagrådets diarium förekommit i ett fall.

Utskottet har utöver det anförda inte funnit anledning till något uttalande.

4. Författningsutgivningen

Utskottet har på sedvanligt sätt granskat utgivningen av Svensk författningssamling (SFS). Granskningen har avsett 1989 och har som tidigare i huvudsak tagit sikte på förhållandet mellan författningarnas ikraftträdande och tidpunkten då de kom ut av trycket. Därutöver har i årets granskning speciell uppmärksamhet ägnats åt frågan om utgivning av rättelseblad till SFS.

Bestämmelser om kungörande av vissa lagar och vissa andra författningar finns bl.a. i 8 kap. 19 § regeringsformen (RF), i lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar och i författningssamlingsförordningen. En närmare redogörelse för dessa bestämmelser ges i KUs betänkande 1986/87:33, bilaga B 4.

Enligt 8 kap. 19 § RF skall beslutad lag utfärdas av regeringen utan dröjsmål och kungöras så snart det kan ske. Detsamma gäller i princip för förordningar. Statsrådsberedningen har sedan länge lagt fast vissa rutiner på detta område. I den senaste upplagan av statsrådsberedningens s.k. Gröna bok med riktlinjer för författningsskrivningen uttalas att tiden emellan det att en författning utkommer från trycket och författningens ikraftträdande bör vara minst fyra veckor. Endast i speciella undantagsfall bör tiden sättas kortare än två veckor.

Granskningsarbetet under senare år

I 1988 års granskningsbetänkande (KU 1987/88:40) konstaterade utskottet att andelen författningar som under 1987 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet var 30%, vilket var samma andel som 1985 och endast något under genomsnittet för de senste 10 åren. 153 författningar hade under 1987 utkommit av trycket sju dagar eller kortare tid före ikraftträdandet. Jämfört med tidigare år innebar detta enligt utskottet en klar förbättring.

Enligt utskottet var det, även om det i förhållande till 1986 skett en viss förbättring i författningsutgivningen, angeläget att ytterligare ansträngningar gjordes för att nedbringa antalet sent utgivna författningar.

Andelen författningar som under 1988 utkom av trycket senare än två veckor före ikraftträdandet var liksom under de två föregående åren 30%. Utskottet konstaterade i förra årets granskningsbetänkande att andelen författningar som utkommit av trycket en vecka eller senare före ikraftträdandet var lägre än under tidigare år. Utskottet ville liksom tidigare understryka vikten av att författningsarbetet bedrevs på ett sådant sätt att förseningar undveks. Utskottet förklarade att man ämnade återkomma till frågan om författningsutgivningen i årets granskning och särskilt undersöka förhållandena inom de olika departementen.

Årets granskning

Under 1989 publicerades 1 112 författningar i SFS. Endast beträffande en tredjedel av författningarna följdes den av statsrådsberedningen rekommenderade tidsgränsen om fyra veckor. Av *bilaga A 12 A, tabell 1* framgår vilka författningar som utkommit av trycket senare än den av statsrådsberedningen angivna minimitiden två veckor före ikraftträdandet. Tabellen upptar 313 författningar. Det innebär att andelen författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet var 28 %, dvs. något lägre än under de tre föregående åren. 97 författningar har under 1989 utkommit av trycket under sista veckan före ikraftträdandet eller, i några fall, samma dag som ikraftträdandet eller efter denna tidpunkt. Det innebär att andelen författningar som utkommit av trycket en vecka eller senare före ikraftträdandet minskat ytterligare något jämfört med tidigare år.

I *bilaga A 12 A, tabell 2* redovisas förhållandena inom de olika departementens områden. Av redovisningen framgår att två departement, utbildningsdepartementet och finansdepartementet, har en markant högre andel författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet än övriga departement.

Utskottet vill åter betona vikten av att ytterligare ansträngningar görs för att nedbringa antalet sent utkomna författningar.

Under året har utgetts 31 s.k. rättelseblad till tidigare utkomna författningar. Statsrådsberedningen har i den s.k. Gröna boken erinrat om vikten av att vid kungörande av författningar korrekurläsningen sker noggrant, så att felaktigheter i den tryckta texten undviks. Utskottet har i samband med tidigare granskningar erinrat om att författningsarbetet bör bedrivas med sådan omsorg att behovet av rättelseblad minimeras.

I årets granskning har speciell uppmärksamhet ägnats åt en rättelse gällande den nya miljöskyddsförordningen (1989:364). Förordningen utkom av trycket den 8 juni 1989 och trädde i kraft den 1 juli samma år. I bilaga till förordningen finns en förteckning över sådan miljöfarlig verksamhet för vilken skyldighet föreligger att betala avgift till länsstyrelsen för statliga myndigheters verksamhet enligt miljöskyddslagen (1969:387). Punkt 22.01 i bilagan hade före rättelsen följande lydelse: "anläggning för utvinning av råolja eller naturgas". I rättelse-

bladet som utkom den 10 oktober, dvs. mer än tre månader efter ikraftträdandet, ändrades lydelsen under punkt 22.01 till "anläggning för provborrning efter eller utvinning av råolja eller naturgas".

Regeringskansliet har rörande förfarandet med rättelseblad till SFS överlämnat en av rättschefen i statsrådsberedningen utarbetad promemoria *(bilaga A 12 B)*. Av denna framgår att det från miljö- och energidepartementet har upplysts att det aktuella tillägget, i rättelseform, gjordes som ett förtydligande av vad som redan gällde och inom departementet inte bedömdes som en ändring i sak. Som stöd för att kategori 22.01 hela tiden varit avsedd att innefatta även provborrning hänvisas från departementets sida till förordningen 1989:598 i vilken avgifterna för tillståndsgivningen fastställs. I bilaga till denna förordning upptas, under punkt 22.01 anläggning för utvinning av råolja eller naturgas, även provborrning (såväl till lands som till sjöss) som underkategorier.

Det finns enligt utskottet inte anledning ifrågasätta uppgiften att tillägget till miljöskyddsförordningen endast var avsett som ett förtydligande. Det är emellertid svårt att se att den som tagit del av förordningen haft anledning anta att i begreppet "anläggning för utvinning" innefattats anläggning för provborrning. Tillägget torde därför av den som saknade annan information i ärendet ha uppfattats som en ändring i sak. Det borde enligt utskottet av denna anledning och från statsrättsliga utgångspunkter ha gjorts i form av en ändring i förordningen och inte i ett rättelseblad. Ett ytterligare skäl till att tillägget borde ha skett i förordningsform är att det gjordes lång tid efter det att förordningen trätt i kraft. Utskottet finner det också olyckligt att punkten 22.01 kommit att få olika utformning i miljöskyddsförordningen (1989:364) och i förordningen (1989:598) om avgift för myndigheters verksamhet enligt miljöskyddslagen genom att tillägget endast gjorts i den förra förordningen.

5. Propositionsavlämnandet

I detta avsnitt behandlar utskottet ett antal frågor rörande propositionsavlämnandet till riksdagen. Utskottet har under en följd av år följt förhållandena på detta område, främst med avseende på förseningar och anhopning av propositioner vid vissa tidpunkter under riksmötet. Utskottet har också under senare år redovisat de åtgärder som vidtagits av statsrådsberedningen för att få till stånd förändrade rutiner som förbättrar förhållandena sett ur riksdagens synpunkt. Granskningen har vidare rört frågor om budgetpropositionens utformning och innehåll.

I 3 kap. 5 § riksdagsordningen (RO) föreskrivs allmänt att "regeringen bör avlämna sina propositioner på sådana tider att anhopning av arbete hos riksdagen om möjligt förebygges. Regeringen skall samråda med talmannen därom. Proposition kan avlämnas även när riksmöte ej pågår."

Tidsgränserna för propositionsavlämnandet är enligt RO för Propositioner angående anslag för följande budgetår senast den 10 mars och för andra propositioner senast den 31 mars. För budgetpropositionen jämte finansplan och nationalbudget gäller att dessa skall avlämnas senast den 10 januari. Regeringen skall också avge särskilt förslag till slutlig reglering av statsbudgeten (kompletteringsproposition). Denna skall om hinder ej möter avlämnas före utgången av april månad. Proposition med förslag om nytt eller väsentligen höjt anslag eller om sådana riktlinjer för viss verksamhet som avses i 9 kap. 7 § regeringsformen bör innehålla uppskattning av framtida kostnader för det ändamål som förslaget avser (3 kap. 2 § RO).

De aktuella tidsgränserna får överskridas endast om det föreligger synnerliga skäl (3 kap. 4 § RO). Annan proposition än sådan som avses i 3 kap. 2 § RO — anslagsfrågor — skall avlämnas senast den 31 mars om regeringen anser att den bör behandlas under pågående riksmöte.

Proposition avlämnas genom att den ges in till kammarkansliet. Den anmäls av talmannen vid sammanträde med kammaren efter det att den har delats ut till riksdagens ledamöter.

Utskottet vill erinra om riksdagens beslut våren 1988 (KU 1987/88:43) om riksdagens arbetsformer och hösten 1989 (1989/90: KU19) om fortsatta försök med förändrad budgetprocess i riksdagen. Dessa beslut innebar bl.a. att riksdagen under en försöksperiod skall behandla statsbudgeten före den 1 maj och att behandlingen skall bli mera samlad än tidigare. Om detta mål skall nås var det enligt utskottet önskvärt att budgetpropositionen är mera fullständig än vad som varit fallet vid flera tillfällen under senare år. Anslagspropositioner skall under försöksperioden avlämnas senast den 25 februari i stället för den 10 mars. Kompletteringspropositionen och andra ekonomiska åtgärdspaket skall under försöksperioden bli behandlade i sin helhet i finansutskottet efter hörande av berörda utskott.

Som framgår av en promemoria (*bilaga A 13)* avlämnades enligt kammarkansliets statistik 69 propositioner under våren 1989. Antalet propositioner som avlämnats senare än enligt regeringens ursprungliga förteckning var 25, medan 17 propositioner avlämnades senare än vad som angetts i den reviderade propositionsförteckningen. Den genomsnittliga förseningen jämfört med den ursprungliga förteckningen har beräknats till 17 dagar och till 10 dagar i förhållande till den reviderade förteckningen. Förseningarna har varierat mellan 1 och 58 dagar. Antalet aviserade men ej avlämnade propositioner uppgick till 16.

Vad gäller anhopning i avlämnandet av propositioner till tiden närmast före resp. propositionstid kan noteras att veckan före den 25 februari avlämnades 10 propositioner och veckan före den tidigare formella slutdagen den 10 mars avlämnades 8 propositioner. Veckan före den 31 mars som var sammanträdesfri i riksdagen på grund av påskhelgen avlämnades 19 propositioner. Dessa kom att bordläggas på en och samma dag, nämligen den 3 april. En sådan kraftig anhopning till sista veckan är olycklig med hänsyn till arbetsförhållandena i riksdagen. Detta innebär stora svårigheter för enskilda ledamöter och

partikanslier. Utskottens och kammarens arbetsförhållanden påverkas negativt. Kraftfulla ansträngningar måste enligt utskottet göras för att undvika besvärande anhopningar. Regeringen bör se till att fler propositioner än nu blir färdiga för avlämnande under februari månad. Utskottet förutsätter att statsrådsberedningen följer frågan med största uppmärksamhet och tar erforderliga initiativ.

Frågan om *1990 års budgetpropositions utformning och innehåll* har särskilt tagits upp till granskning. En promemoria *(bilaga A 14)* har upprättats i ärendet inom utskottets kansli.

Av promemorian framgår att antalet anslag där regeringen avsåg att senare lägga fram ett definitivt förslag och i budgetpropositionen nöjt sig med att beräkna ett belopp mer än fördubblats i årets budgetproposition jämfört med de två närmast föregående åren. I fråga om den ekonomiska politiken hänvisade regeringen i budgetpropositionen bl.a. till de överläggningar som skulle hållas med arbetsmarknadens parter.

Efter dessa överläggningar konstaterade regeringen att förutsättningar inte förelåg för att snabbt teckna centrala avtal som skulle åstadkomma det nödvändiga trendbrottet i kostnadsutvecklingen. Enligt regeringen borde därför den ekonomiska politiken skärpas och som ett led i en sådan skärpning föreslogs bl.a. ett allmänt lönestopp (prop. 1989/90:95). Propositionen avslogs av riksdagen varefter regeringen avgick (se redovisningen ovan). Ett antal anslagspropositioner som skulle ha beslutats under tiden 16—26 februari uppsköts. Till följd av regeringskrisen inställdes också den till den 7 mars planerade finansdebatten.

Den nya regeringen Carlsson beslöt den 6 mars om en proposition (1989/90:114) om vissa ekonomisk-politiska åtgärder. Denna proposition behandlade finansutskottet tillsammans med budgetpropositionens riktlinjer för den ekonomiska politiken i ett och samma betänkande (1989/90:FiU20). På grundval av detta betänkande hölls finansdebatten i riksdagen den 19 april.

Utskottet vill erinra om att det enligt grundlagspropositionen (prop. 1973:90 s. 343) bör vara en strävan att riksdagen i budgetpropositionen får en samlad överblick av rikets finanser. Som framhölls i förra årets granskningsbetänkande (1988/89:KU30 s. 12) är det också betydelsefullt att budgetpropositionen är så heltäckande som möjligt för att riksdagens ledamöter skall få tillfälle att redan under den allmänna motionstiden i januari ta ställning till den ekonomiska politik som regeringen avser att föra under i första hand det kommande budgetåret. Någon förbättring härvidlag har inte skett. Enligt utskottet måste därför kraftfulla åtgärder vidtas av regeringen för att åstadkomma en mer fullständig budgetproposition.

Granskningen föranleder i övrigt inget uttalande. Utskottet vill i sammanhanget erinra om att budgetpropositionens innehåll och utformning för närvarande utreds av en kommitté med parlamentariskt inslag.

6. Riksdagens skrivelser, m.m.

Inledning

Till utskottet hänvisas numera regeringens årliga skrivelse med en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. Den har under senare år avsett tiden 1 oktober—30 september. Den nu aktuella redogörelsen (skr. 1989/90:75) har inte föranlett någon motion.

Riksdagsskrivelserna är en formell redovisning till regeringen av sådana beslut av riksdagen som skall föranleda beslut från regeringens sida. I riksdagsordningen (5 kap. 13 § RO) anges att riksdagens beslut med anledning av proposition samt annat beslut, varom regeringen skall underrättas, meddelas regeringen genom skrivelse. Den sätts upp av kammarkansliet och undertecknas av talmannen. Utskott som har berett ärendet skall få del av kammarens beslut i ärendet (tilläggsbestämmelsen 5.13.1). Lagrummet och dess tilläggsbestämmelse återger i huvudsak vad som föreskrevs i den äldre riksdagsordningen (jfr grundlagberedningens förslag, SOU 1972:15, s. 287).

Under 1988/89 års riksmöte avlåts 341 riksdagsskrivelser, varav 324 till regeringen. De övriga 17 är ställda till fullmäktige i riksbanken eller i riksgäldskontoret eller till riksdagens förvaltningskontor. Skrivelserna innehåller en hänvisning till utskottsbetänkandet i ärendet samt en anmälan om hur riksdagen har ställt sig till utskottets hemställan.

Kort historik

En redovisning till riksdagen av det slag som finns i skrivelsen har gjorts i stort sett sedan den tidigare regeringsformens tillkomst (KU 1979/80:50, s. 191 f.). Genom beslut vid 1810 års riksdag fick justitieombudsmannen (JO) i uppdrag att vid varje riksdag lämna en redogörelse för vilka tidigare riksmötesbeslut som blivit av "Konungen gillade, utfärdade och i Verket ställde". Sedermera, 1830, föreskrevs att redogörelsen också skulle innehålla sådana beslut och framställningar som inte blivit föredragna eller avgjorda. T.o.m. 1957 lämnade JO redovisningen samtidigt med ämbetsberättelsen vid riksdagens början. Det året beslöts att redovisningen skulle lämnas före februari månads ingång. Ändringen hade föreslagits av JO själv, som ansåg att arbetet med redovisningen var "synnerligen betungande på grund av brådskan att iordningställa redovisningen för intagande i ämbetsberättelsen".

Efter förslag i motioner vid 1959 års riksdag uttalade riksdagen att JO borde befrias från uppgiften att sammanställa redovisningen och att redogörelsen för behandlingen av riksdagens skrivelser i fortsättningen borde lämnas av Kungl. Maj:t direkt till riksdagen. I proposition nr 7 till 1960 års riksdag framlades förslag i enlighet med detta riksdagsuttalande. Propositionen godkändes av riksdagen (första lagutskottets utlåtande nr 3, riksdagsskrivelse nr 67) och sedan 1961 har skrivelsen avlämnats av regeringen (Kungl. Maj:t).

1973 ändrades redovisningsperioden från kalenderår till tiden 1 december—30 november. Detta skedde efter det att konstitutionsutskottet (KU 1972:26, s. 5 f.) uttalat att redovisningen borde lämnas samtidigt med statsverkspropositionen — ett förfarande som tillämpats tidigare — för att vara tillgänglig under den allmänna motionstiden. Ändringen borde enligt utskottet genomföras även om den skulle få till följd att redovisningen inte omfattade hela det förflutna året.

Regeringsskrivelsen har haft olika utformning, se t.ex. KU 1981/82:35, s. 10 ff. Enligt ett förslag från statsrådsberedningen ändrades från 1981/82 redovisningsperioden till tiden från ett riksmötes början till nästa riksmötes början, således den 1 oktober till den 30 september. Skälen var främst den naturliga anknytningen till riksmötena och en strävan att inte behöva färdigställa regeringsskrivelsen under den mest arbetstyngda delen av året i regeringskansliet (jfr KU 1979/80:50, s. 27 ff.). Samtidigt ändrades utformningen av regeringsskrivelsen i syfte att göra den överskådligare. Som ett exempel kan nämnas att det i större utsträckning än tidigare angavs vilka punkter i större, s.k. momentindelade utskottsbetänkanden som hade föranlett eller skulle föranleda åtgärder från regeringens sida.

Allmänt om granskningen

Utskottet har i anslutning till sin granskning regelmässigt tagit upp regeringens skrivelse med en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. Granskningarna har haft olika form och inriktning. Ett återkommande moment har varit en översiktlig granskning med åtföljande statistik. I något fall har ett visst område behandlats speciellt ingående. Exempel på detta är arbetsmarknadspolitiken och industripolitiken. Vidare har det ofta förekommit att enskilda ärenden diskuterats, inte sällan med särskild inriktning på de riksdagsskrivelser som avgetts för lång tid sedan och som i regeringens skrivelse angetts inte vara slutbehandlade. Som nyss berörts har också formen för regeringens samlade redovisning i sin skrivelse ägnats uppmärksamhet.

Vad gäller anspråken på regeringen från konstitutionella synpunkter med anledning av riksdagsskrivelserna förtjänar följande uttalande (KU 1980/81:25, s. 26) att återges:

När det gäller regeringens åtgärder med anledning av riksdagens beslut vill utskottet först erinra om att regeringen enligt 8 kap. 19 § regeringsformen (RF) skall utfärda beslutad lag utan dröjsmål. Endast i dessa fall, dvs. då riksdagsbeslutet har formen av lag, är regeringen i formellt konstitutionell mening skyldig att verkställa beslutet. I fråga om övriga riksdagsbeslut, som riktas till regeringen, bör enligt utskottet följande riktlinjer gälla. Efter avslutat beredningsarbete bör regeringen så snart som möjligt ta ställning till vad som skall göras med anledning av ett riksdagsbeslut. Skulle regeringen då undantagsvis finna att ett riksdagsbeslut inte kan, inte bör eller inte behöver föranleda någon åtgärd i sak från regeringens sida, får regeringen från fall till fall överväga vilket beslut som bör fattas. I vissa fall, särskilt då regeringen anser att någon åtgärd inte behöver vidtas, bör ett beslut att lägga skrivelsen till handlingarna vara tillräckligt. I andra fall, t.ex. då

regeringen har kommit till en annan uppfattning än riksdagen står det bäst i överensstämmelse med parlamentariska principer att frågan underställs riksdagen.

Närmare om regeringens skrivelser till riksdagen m.m.

Regeringen får lämna meddelanden till riksdagen genom en skrivelse eller muntligen genom ett statsråd vid sammanträde med kammaren (3 kap. 6 § RO). Skrivelserna till riksdagen används i procedurfrågor, t.ex. återkallande av propositioner, eller för meddelanden. En skrivelse från regeringen innehåller således inte något förslag, men den ger — efter en lagändring som trädde i kraft den 1 september 1988 — motionsrätt (3 kap. 11 § RO). Riksdagsordningen innehåller inte några bestämmelser om vad en skrivelse får innehålla, inte heller några generella föreskrifter om i vilka frågor den får eller skall avlämnas. Skrivelser används bl.a. för vissa typer av meddelanden som regeringen regelbundet överlämnar till riksdagen, t.ex. kommittéberättelsen och redogörelsen för behandlingen av riksdagens skrivelser.

Regeringens skrivelse med en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser har tidigare inte utskottsbehandlats, utan regelmässigt lagts till handlingarna samma dag som den har anmälts i riksdagen. Sedan 1984/85 års riksmöte hänvisas den emellertid till konstitutionsutskottet. I detta sammanhang bör också erinras om bestämmelsen i 4 kap. 1 § RO. Där stadgades tidigare att skrivelser från regeringen med redogörelse för viss verksamhet skulle hänvisas till utskott. Efter en lagändring som trädde i kraft den 1 september 1988 skall — som en följd av den utvidgade motionsrätten — även en regeringsskrivelse av den art om vilken nu är fråga för beredning hänvisas till utskott (jfr folkstyrelsekommittén, SOU 1987:6, s. 264 f.).

Konstitutionsutskottet har som nämnts regelmässigt behandlat den ifrågavarande regeringsskrivelsen i samband med sin granskning av statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. I granskningsbetänkandets anmälan för riksdagen anges sedan 1986/87 års riksmöte (KU 1986/87:33, s. 85) att den även omfattar regeringsskrivelsen. Vid detta och följande års behandling (KU 1986/87:33, s. 85 resp. KU 1987/88:40, s. 60) föreslogs att skrivelsen läggs till handlingarna. I betänkandet 1988/89:KU30, s. 23, redovisas statistiska uppgifter samt görs vissa uttalanden. Därefter anförs:

Utskottet avser att fortsättningsvis noggrant följa utvecklingen på förevarande område. Utöver det anförda föranleder granskningen i denna del inte något uttalande från utskottets sida.

Handläggningen av regeringens skrivelse 1989/90:75

Utskottet har i år för första gången berett övriga utskott tillfälle att yttra sig över de delar av skrivelsen som har samband med deras resp. beredningsområde.

Finansutskottet, skatteutskottet, socialförsäkringsutskottet, socialutskottet, kulturutskottet, utbildningsutskottet, näringsutskottet och bo-

stadsutskottet har — genom särskilda yttranden eller protokollsutdrag — *yttrat sig. Lagutskottet, som inte funnit anledning till någon erinran,* har i ett protokollsutdrag avstått från att i övrigt yttra sig över skrivelsen. Dessa yttranden, helt eller delvis, utgör *bilagorna A 15.1—15.9.*

Justitieutskottet, utrikesutskottet, försvarsutskottet, trafikutskottet, jordbruksutskottet och arbetsmarknadsutskottet har — genom protokollsutdrag eller under hand — förklarat sig avstå från att yttra sig.

Inom utskottets kansli har företagits en främst statistisk genomgång av den nu aktuella skrivelsen *(se bilaga A 15).*

Yttrandena — redogörelsens sakliga innehåll

Finansutskottet, lagutskottet, näringsutskottet och bostadsutskottet *(bilagorna A 15.1, 15.3, 15.8 resp. 15.9)* har, i något fall efter underhandskontakter med regeringskansliet, inte funnit anledning till erinran mot skrivelsen såvitt berör dem.

Skatteutskottet *(bilaga A 15.2)* har redovisat vad som förekommit i två inte slutbehandlade ärenden där handläggningen pågått förhållandevis lång tid. Eftersom förslag till lösningar väntas inom kort har utskottet inte funnit anledning till kritik.

Kulturutskottet *(bilaga A 15.6)* har noterat att en riksdagsskrivelse (1986/87:289) redovisats som slutbehandlad trots att det beträffande ett moment (KrU 1986/87:16, mom. 2) återstod för regeringen att vidta åtgärder.

Utbildningsutskottet *(bilaga A 15.7)* tar upp två ärenden där regeringen enligt utskottet inte har efterlevt riksdagens beslut. Det gäller dels pris- och löneomräkningar under högskoleanslagen, dels fortbildningsnämndernas sammansättning.

Socialförsäkringsutkottet *(bilaga A 15.4)* anmärker på att regeringen inte har beaktat två tillkännagivanden från riksdagen. Ärendena är enligt regeringens redogörelse slutbehandlade.

Socialutskottet *(bilaga A 15.5)* har gått igenom riksdagens tillkännagivanden på utskottets område under de senaste tre åren samt stämt av dem mot regeringens redogörelser för motsvarande tid. Dessutom har de äldsta, ännu inte slutbehandlade ärendena granskats särskilt. Det konstateras att det finns ett flertal tillkännagivanden från 1986/87 års riksmöte som enligt redogörelsen ännu inte har föranlett någon åtgärd från regeringens sida. Utskottet — som inte gjort någon ingående prövning av i vilken utsträckning de av regeringen redovisade åtgärderna materiellt har tillgodosett riksdagens önskemål — gör vissa påpekanden i anslutning till fyra ärenden, varav ett (omvårdnad för vissa gymnasieskoleelever) togs upp av konstitutionsutskottet vid den senaste granskningen (1988/89:KU 30, s. 93 ff.).

Finansutskottet *(bilaga A 15.1)* anser att regeringens redogörelse bör ställas upp på ett sådant sätt att det i anslutning till varje ej slutbehandlat ärende klart anges inte bara vilka delar av ett beslut som eventuellt är slutbehandlade utan också de delar som alltjämt är under prövning av regeringen, varvid noteras att civildepartementet i redogörelsen har följt den principen. Bostadsutskottet *(bilaga A 15.9)* tar också upp utformningen av regeringsskrivelsen och framhåller vikten av att den information som avses lämnas i skrivelsen verkligen kommer fram utan att ytterligare upplysningar behöver inhämtas. Det bör enligt utskottet därför övervägas att öka läsbarheten och informationen i skrivelsen. Även näringsutskottet *(bilaga A 15.8)* efterlyser fylligare uppgifter om vidtagna åtgärder. Vidare borde redogörelsen kunna göras mer överskådlig t.ex. genom att ämnesorden markerades. Slutligen pekar näringsutskottet på att en fullständig redovisning för tidigare beslut med anledning av en riksdagsskrivelse i många fall upprepas; det borde vara tillräckligt att äldre skrivelser redovisas endast beträffande de delar som inte förut har anmälts som slutbehandlade.

Kulturutskottet *(bilaga A 15.6)* efterlyser närmare uppgifter om i vilka delar (moment) en riksdagsskrivelse inte har slutbehandlats och om planerade åtgärder samt nämner som exempel på detta några fall från bostadsdepartementet. Vidare bör — när en proposition avgetts — hänvisas närmare till avsnitt etc. särskilt för mer omfattande regeringsförslag; här ges exempel från industridepartementet. Dessutom noterar kulturutskottet, som också näringsutskottet varit inne på, att samma uppgifter ibland återkommer flera år. I några fall har uppgifterna ändrats eller rättats utan att detta särskilt har framhållits. Kulturutskottet har inhämtat kompletterande uppgifter från utbildningsdepartementet om de riksdagsskrivelser vilka redovisats som ännu inte slutbehandlade.

Socialutskottet *(bilaga A 15.5)* har inte någon erinran mot utformningen av regeringens årliga skrivelse som en formell bekräftelse på att regeringen har utfärdat av riksdagen beslutade författningar och att regleringsbrev har beslutats med anledning av att riksdagen anvisat medel för ett visst ändamål. Skrivelsen skall emellertid enligt utskottet därutöver innehålla en redogörelse för regeringens åtgärder med anledning av riksdagens övriga tillkännagivanden till regeringen. Skrivelsen med dess nuvarande utformning lämpar sig enligt socialutskottet mindre väl för analyser av regeringens åtgärder med anledning av riksdagens tillkännagivanden. Sålunda redovisas endast regeringens formella beslut. Däremot framgår inte beslutets materiella innebörd. Inte heller redovisas planerade åtgärder eller andra överväganden från regeringens sida i ärendet som kunde vara av intresse för riksdagen. Regeringsskrivelserna innehåller inte alltid uppgifter om vilket moment i ett utskottsbetänkande som de redovisade regeringsbesluten avser. Detta gör det inte sällan svårt att utläsa vilka åtgärder som regeringen har vidtagit. Enligt socialutskottet borde regeringen årligen i något lämpligt sammanhang, t.ex. i budgetpropositionen, återkomma till riksda-

gen och mera utförligt och i sak redovisa såväl redan fattade beslut som planerade åtgärder med anledning av riksdagens tillkännagivanden. En sådan ordning skulle enligt socialutskottet förbättra förutsättningarna för en konstruktiv dialog mellan riksdagen och regeringen i de ärenden där riksdagen funnit skäl att ge sin mening till känna för regeringen.

Slutligen framhåller socialutskottet att det naturligtvis kan bli aktuellt att kalla representanter för departementet till utskottet för information. Regeringen borde också överväga att sända avskrifter av beslut med anledning av riksdagens tillkännagivanden till det berörda utskottet. Socialutskottet för sin del överväger att årligen sammanställa de under året gjorda tillkännagivandena från riksdagens sida på socialutskottets område och som en serviceåtgärd överlämna dessa till departementet för kännedom.

Utskottet

Utskottet har tidigare och i annat sammanhang (KU 1987/88:43, s. 17) uttryckt som sin uppfattning att riksdagen och särskilt dess utskott bör ägna mer uppmärksamhet åt att utvärdera resultaten av riksdagens beslut. Ett uttryck för detta är det samrådsförfarande som sedan ett antal år regelmässigt äger rum mellan utskotten och riksdagens revisorer. Det skall givetvis också erinras om den granskning av regeringen som konstitutionsutskottet utövar samt om justitieombudsmännens tillsyn över förvaltningen. Regeringens årliga skrivelse — med en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen — har särskild betydelse som ett instrument för den som vill följa och utvärdera den politiska beslutsprocessen. Skrivelsen är en omfattande sammanställning departementsvis där man kan utläsa vilka åtgärder regeringen har vidtagit med anledning av riksdagens beslut; årets skrivelse omfattar över 400 riksdagsbeslut, vilka i många fall innehåller momentvisa delbeslut. Redogörelsen innehåller t.ex. uppgifter om medelsanvisningar, utfärdade författningar och tillsatta utredningar. Det kan också framgå att överväganden och beredning alltjämt pågår i frågor som riksdagen har fattat beslut om. Utskottet vill redan inledningsvis framhålla att regeringsskrivelsen, som också innehåller ett kronologiskt register, fyller en viktig funktion som väl motiverar det arbete det innebär att upprätta den.

Vad först gäller den *statistiska redovisningen* (se bilaga A 15) bör erinras om vad utskottet vid tidigare granskningar anfört om vikten av att regeringen så snart som möjligt behandlar riksdagens skrivelser. Alltjämt finns ett antal ärenden med anledning av äldre riksdagsbeslut som inte har slutbehandlats av regeringen. Det är i dessa fall särskilt angeläget att i regeringsskrivelsen ange inte bara vilka åtgärder som har vidtagits utan även sådana som planeras. Situationer kan givetvis uppkomma där förhållandena har förändrats eller regeringen anser att ändamålet med ett riksdagsbeslut har förfallit. Det kan då finnas anledning överväga att lägga riksdagsskrivelsen till handlingarna. Skulle regeringen vid sin beredning av ett ärende komma till en annan

bedömning än riksdagen bör frågan i särskild ordning underställas riksdagen (jfr KU 1980/81:25, s. 26). Från utskottets eget område kan som ett särskilt exempel nämnas regeringsskrivelsen 1988/89:149 med en redogörelse för frågan om lokala egendomsnämnder i stiften. Sedan riksdagen ställt sig bakom en begäran om vissa överväganden tillsatte chefen för civildepartementet en särskild utredare vars förslag remissbehandlades. Därefter redovisades i skrivelsen att regeringen stannat för att inte lägga fram något förslag om lokala egendomsnämnder. Utskottet (1989/90:KU14) tog del av skrivelsen, som lades till handlingarna av riksdagen (rskr. 1989/90:19).

I anslutning till vad som inledningsvis nämnts om vikten av att försöka bredda och fördjupa utvärderingen av den politiska beslutsprocessen har konstitutionsutskottet som framgått berett övriga utskott tillfälle att yttra sig över regeringsskrivelsen. Därvid har fyra utskott — socialförsäkringsutskottet, socialutskottet, kulturutskottet och utbildningsutskottet — gjort vissa erinringar beträffande regeringens handläggning av ett antal frågor *(bilagorna A 15.4—15.7)*. Det framgår emellertid också av olika yttranden att kompletterande uppgifter har inhämtats och oklarheter kunnat undanröjas efter kontakter mellan utskott och berört departement. Detta visar enligt konstitutionsutskottet på den funktion redogörelsen kan fylla när det gäller att återredovisa och utvärdera riksdagsbeslut. Eftersom regeringsskrivelsen avges i november har emellertid en förhållandevis begränsad tid kunnat sättas av för utskottens genomgångar och alla utskott har inte yttrat sig. För att ytterligare öka värdet av redogörelsen och för att främja möjligheten för alla utskott att ta aktiv del i utvärdering och återföring av information kan det finnas anledning överväga att regeringsskrivelsen avges vid en tidigare tidpunkt. Utskottet återkommer till detta.

Vad gäller de *enskilda ärenden* där utskotten har haft erinringar finner konstitutionsutskottet — som inte företagit någon närmare granskning av dessa ärenden för egen del — inte skäl till annan bedömning än den resp. utskott enhälligt har gjort. Beträffande den fråga som utbildningsutskottet har tagit upp om viss pris- och löneomräkning anser konstitutionsutskottet det vara angeläget att den löses i enlighet med tidigare riksdagsuttalanden. Utskottet vill också erinra om att redovisningen av pris- och löneomräkning har betydelse generellt i budgetsammanhang samt att denna fråga enligt vad utskottet erfarit kommer att övervägas inom ramen för utredningen (C 1989:04) om en reformering av budgetpropositionen.

Utskottet har i tidigare betänkanden lagt synpunkter på huvuddragen i *utformningen av redogörelsen* från regeringen. I KU 1979/80:50, s. 27 ff., betonades — vid sidan av en planerad omläggning av redovisningsperioden — att alla punkter i en riksdagsskrivelse i vilka påkallas åtgärder från regeringen bör leda till ett regeringsbeslut. Vidare efterlystes en överskådligare uppläggning och ett mer informativt innehåll. Utskottet framhöll också, som flera gånger senare, betydelsen av att upplysningar lämnades om anledningen till att äldre riksdagsskrivelser inte hade slutbehandlats.

Utskottet gjorde i betänkandet KU 1980/81:25, s. 26 ff., det tidigare citerade uttalandet om regeringens formella konstitutionella skyldighet med anledning av ett riksdagsbeslut som har formen av lag. Vidare gavs riktlinjer för behandlingen av övriga riksdagsbeslut. I KU 1981/82:35, s. 10 ff., framhölls det önskvärda i att alla departement lämnade uppgifter om vilka moment i större, momentindelade utskottsbetänkanden som hade föranlett eller skulle föranleda åtgärder från regeringens sida. Vidare borde för äldre, oavslutade ärenden också anges när de beräknades bli slutbehandlade.

I samband med årets granskning har rättschefen i statsrådsberedningen Johan Hirschfeldt företrätt inför utskottet samt lämnat upplysningar om upprättandet och utformningen av regeringsskrivelsen m.m. Därvid framkom bl.a. att regeringskansliet håller på att införa ett ADB-baserat diarieföringssystem, vilket efter hand kan tänkas ge förutsättningar för ändrade rapporteringsrutiner. Vidare konstaterades att förutsättningar finns att ändra redovisningsperioden och att tidigarelägga den tidpunkt då regeringen avger redogörelsen. En fördel med detta, sett från regeringskansliets synpunkt, skulle vara att sammanställningarna kan användas även i den interna planeringen inför varje höst.

Konstitutionsutskottet har för avsikt att även fortsättningsvis bereda övriga utskott tillfälle att avge yttranden över regeringsskrivelsen med en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. I syfte att förbättra förutsättningarna för detta vill utskottet förorda dels att redovisningsperioden i fortsättningen omfattar ett budgetår, dvs. tiden 1 juli—30 juni, dels att regeringsskrivelsen sammanställs i sådan tid att den kan avges till riksdagen redan i anslutning till riksmötets början, normalt någon vecka in i oktober månad. En sådan ordning ligger också väl i linje med årsrytmen i regeringskansliets arbete.

Utskottet noterar att ett nytt diarieföringssystem i regeringskansliet successivt kan tänkas bidra till en än mer informativ rapportering. När det gäller mer än två år gamla regeringsskrivelser som inte har slutbehandlats bör orsaken till detta samt vidtagna och planerade åtgärder regelmässigt anges i regeringsskrivelsen. I finansutskottets, socialutskottets, kulturutskottets, näringsutskottets och bostadsutskottets yttranden *(bilagorna A 15.1, 15.5, 15.6, 15.8 resp. 15.9)* lämnas också andra förslag om förbättrad utformning av redogörelsen. Konstitutionsutskottet förutsätter att de efter hand beaktas. Vad särskilt angår förslagen om fylligare information beträffande regeringsbeslutens materiella innebörd noterar utskottet att detta visserligen skulle göra skrivelsen än mer informativ. Att genomgående ge sådana upplysningar skulle emellertid leda till att den redan omfattande skrivelsen byggdes ut ytterligare. Det kan också finnas fall där det inte utan vidare låter sig göra att kortfattat ange innebörden i det beslut regeringen har fattat. Utskottet kan därför inte för närvarande generellt ställa sig bakom detta önskemål; det vore dock värdefullt om en med beslutets innehåll utbyggd redovisning försöksvis kunde prövas för något eller

några departement. Det kan därefter och sedan ytterligare erfarenheter vunnits finnas anledning att på nytt överväga denna och andra frågor om utformningen av redogörelsen.

Granskningen i denna del föranleder inte något ytterligare uttalande från utskottets sida; regeringens skrivelse 1989/90:75 bör läggas till handlingarna.

7. Verksledningsbeslutet och myndighetsinstruktionerna

I verksledningsbeslutet (prop. 1986/87:99, KU 29, rskr. 226) bestämde riksdagen vissa riktlinjer för förnyelsen av den statliga förvaltningen när det gäller styrningen av myndigheterna. Utskottet har till granskning tagit upp frågan hur regeringen har följt riktlinjerna då den har meddelat föreskrifter med anledning av beslutet.

Riktlinjerna innebär i korthet följande.

I de centrala myndigheterna bör det även i fortsättningen finnas ett lekmannainflytande. Fördelningen av ansvar och beslutsbefogenheter i myndigheternas ledningar bör göras klarare.

Verkschefen skall normalt vara den som inför regeringen ansvarar för myndighetens verksamhet. Han skall ha beslutsbefogenheter som överensstämmer med detta ansvar.

Det bör också normalt finnas lekmannastyrelser i myndigheterna. Styrelserna skall besluta i vissa klart angivna frågor och dela myndighetschefens ansvar inför regeringen i samma mån som den tilldelats beslutanderätt. I övrigt skall styrelsen ha insyn i verksamheten och biträda chefen med sakkunskap och medborgerligt omdöme.

Styrelsen skall besluta om anslagsframställning och verksamhetsberättelse och om sådana föreskrifter som riktar sig till enskilda, kommuner eller landstingskommuner. Regeringen bör därutöver ha möjlighet att efter lämplighetsbedömningar i de enskilda fallen tilldela styrelserna beslutsbefogenheter även i andra ärenden. I ärenden där styrelsen inte har några beslutsbefogenheter beslutar myndighetschefen.

Styrelserna bör vara små, och myndighetschefen bör normalt vara styrelsens ordförande. Ersättare för lekmannaledamöterna skall normalt inte utses. Sammansättningen av styrelserna måste bestämmas av regeringen från fall till fall med beaktande av de uppgifter som myndigheten har. Bara i vissa speciella fall — främst på jordbruks- och arbetsmarknadsområdena — bör intresserepresentation förekomma.

Ledningen av affärsverken organiseras med hänsyn till att varje affärsverk skall bilda en affärsverkskoncern. Affärsverket skall ledas av en styrelse som också är koncernstyrelse. Styrelsen skall ha ansvaret för verksamheten och verkschefen skall inför styrelsen ansvara för den löpande verksamheten. Någon annan än verkschefen bör vara styrelsens ordförande.

För vissa typer av myndigheter (stabsmyndigheterna, myndigheter inom försvarsmakten, små nämndmyndigheter, museer m.fl.) skall ledningsfunktionen kunna utformas efter andra principer än de angivna riktlinjerna.

I myndigheter med lekmannastyrelser bör företrädare för personalen ha närvaro- och yttranderätt men ingen beslutanderätt vid sammanträ-

den i styrelserna. I affärsverken bör dock personalföreträdare ges samma ställning som övriga styrelseledamöter. Om det finns en personalansvarsnämnd inom myndigheten, bör personalföreträdarna ingå som ledamöter i nämnden.

På grundval av verksledningsbeslutet beslutade regeringen i november 1987 verksförordningen (1987:1100) och personalföreträdarförordningen (1987:1101). I verksförordningen föreskrivs att allmänna verksstadgan skall upphöra att gälla vid utgången av år 1988. Verksförordningen skall tillämpas på en myndighet i den omfattning som regeringen föreskriver i myndighetens instruktion. Verksförordningen tar närmast sikte på sådana större centrala myndigheter som har en lekmannastyrelse och som inte är affärsverk. I regeringens förordningsmotiv 1987:5 lämnas en specialmotivering till föreskrifterna i verksförordningen. Personalföreträdarförordningen skall tillämpas på en myndighet, om regeringen har bestämt det. Verksförordningen har tagits in som *bilaga A 16 A*. Personalföreträdarförordningen finns som *bilaga A 16 D*.

Under år 1988 ersattes nästan alla myndigheters instruktioner med nya instruktioner. I detta arbete användes tre förebilder som statsrådsberedningen hade utarbetat den 21 januari 1988, en för myndighetsinstruktioner i allmänhet, en för affärsverksinstruktioner och en för nämndinstruktioner. Förebilderna finns i *bilaga A 16 B*.

I en promemoria som har upprättats inom statsrådsberedningen den 5 september 1989 sammanfattas resultatet av arbetet med att anpassa föreskrifterna om myndigheternas ledningar till riktlinjerna i verksledningsbeslutet. Promemorian i dessa delar finns i *bilaga A 16 C*. Det skall anmärkas att försvarsmaktens myndigheter lämnas utanför denna redovisning.

Utskottets bedömning

Granskningen har gett vid handen att verksförordningen, personalföreträdarförordningen och instruktionerna för myndigheterna och affärsverken överensstämmer med de riktlinjer som riksdagen lade fast i verksledningsbeslutet. En fråga som också togs upp i verksledningsbeslutet var de informella kontakterna mellan regeringskansliet och myndigheterna. Utskottet har ibland haft anledning att gå in på detta spörsmål i enskilda granskningsärenden. Frågan förtjänar emellertid att granskas i ett vidare perspektiv. Utskottet återkommer till detta i det kommande granskningsarbetet.

8. Nåd i brottmål

Tidigare granskning m.m.

Utskottet har vid flera tillfällen granskat regeringens tillämpning av institutet nåd i brottmål. Senast ägde en sådan granskning rum år 1982. Granskningen avsåg främst ansökningar om nåd beträffande personer som dömts för vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst. Resultatet redovisas i betänkandet KU 1981/82:35 (s. 8—10) och i en bilaga som tagits in i betänkandet (s. 93—108).

Utskottet har funnit anledning att i samband med årets granskning åter studera hur nådeinstitutet tillämpas. Denna gång har uppmärksamheten främst varit inriktad på ärenden som rör personer dömda till fängelse för trafiknykterhetsbrott, misshandel, skattebedrägeri eller narkotikabrott.

Regler om nåd m.m.

Institutet nåd utgör ett komplement till straffrättskipningen. Genom nåd är det möjligt att efterskänka eller mildra straff i fall där straffet på grund av omständigheter som inträffat efter domen eller av någon annan anledning framstår som obilligt. Bakom nådeinstitutet ligger uppfattningen att ingen lag kan vara så fullkomlig att dess tillämpning inte i något fall skulle kunna utgöra en materiell orättvisa.

Nådeinstitutet är mycket gammalt och har sitt ursprung i den högsta domsrätt som tidigare utövades av konungen personligen. Under medeltiden och Vasatiden utövade konungen såväl den högsta domsrätten som benådningsrätten tillsammans med rådet. I 1720 års regeringsform föreskrevs att den högsta domsmakten skulle utövas av konungen i rådet. Inget sägs om benådningsrätten men det anses att den fortfarande utövades av konungen i rådet. 1772 års regeringsform innebar en förändring. Ordningen såvitt avser domsrätten bibehölls medan nådefrågorna skulle avgöras av konungen ensam. Konungens högsta domsrätt kom sedermera att utövas av högsta domstolen som inrättades 1789. Enligt förenings- och säkerhetsakten samma år skulle nådefrågorna avgöras av konungen i statsrådet. Högsta domstolen skulle avge utlåtanden i alla nådeärenden. Bestämmelsen om nåd i 26 § i 1809 års regeringsform innebar inga ändringar i dessa hänseenden. Konungens personliga befattning med nådeärendena kom så småningom att upphöra genom utvecklingen av det parlamentariska statsskicket.

Även högsta domstolens befattning med nådeärenden har gradvis minskat genom åren. Fram till grundlagsreformen 1909 gällde att två ledamöter av högsta domstolen skulle vara närvarande vid föredragningen i statsrådet av nådeärenden. Före en lagändring 1965 skulle högsta domstolen emellertid fortfarande avge yttranden i alla nådeärenden. Antalet sådana ärenden kunde i början på 1960-talet uppgå till över 2 000 per år. Ansökningarna gavs in till nedre justitierevisionen (numera högsta domstolens kansli) där beredningen också ägde rum. Genom en lagändring 1965 krävdes inte längre yttrande från högsta

domstolen i ärenden där skäl till bifall uppenbarligen saknades. Samtidigt flyttades beredningen av ärendena från nedre justitierevisionen till justitiedepartementet.

Genom författningsreformen 1974 tillades benådningsrätten uttryckligen regeringen. I 11 kap. 13 § första stycket regeringsformen föreskrivs att regeringen genom nåd får efterge eller mildra brottspåföljd eller annan sådan rättsverkan av brott samt efterge eller mildra annat liknande av myndighet beslutat ingrepp avseende enskild person eller egendom. Bestämmelsen skall enligt förarbetena inte innebära något avsteg från den praxis i fråga om nådeämnen som hade utbildats tidigare. Dock underströks att avsked och disciplinpåföljd för offentligt anställda hade fått "privaträttslig karaktär" och därför inte kunde bli föremål för nåd (prop. 1973:90 s. 413).

Ett beslut om nåd kan innebära att en påföljd helt bortfaller eller att den avkortas. Beslutet kan också innebära att påföljden byts ut mot en mildare påföljd eller att uppskov beviljas med verkställigheten av påföljden. Regeringen har inte rätt att överpröva ett enskilt avgörande av domstol. Ett beslut om nåd får därför inte avse frågorna om skuld eller brottets straffvärde.

Nåd förutsätter inte ansökan från den dömde eller någon annan. Någon rätt till nåd finns inte. Enligt 26 § i 1809 års regeringsform hade den som hade fått nåd frihet att bestämma om han skulle ta emot nåden eller inte. Den möjligheten togs bort vid författningsreformen eftersom en sådan frihet inte ansågs stå i överensstämmelse med nådens karaktär av ensidig statsakt (SOU 1972:15 s. 200).

I lagen (1974:579) om handläggningen av nådeärenden finns bestämmelser om handläggningen. I 2 § föreskrivs att yttrande skall inhämtas från högsta domstolen (eller i vissa fall regeringsrätten), om det finns särskild anledning därtill. Paragrafen fick denna utformning genom lagstiftning 1981. Som framgått ovan hade yttrande tidigare bara kunnat underlåtas i fall där det uppenbarligen saknades skäl till bifall.

Inom justitiedepartementet handläggs nådeärendena på en särskild enhet — nådenheten. Enligt departementets arbetsordning fullgör huvudmannen för enheten vid beredningen av sådana ärenden expeditionschefens uppgifter att övervaka att lagenlighet, följdriktighet och enhetlighet iakttas. Sedan en ansökan har kommit in och registrerats fordras regelmässigt domstolsakter och behandlingsjournaler m.m. in. Utredningen kan kompletteras med polis- och kriminalregisterutdrag. Dessutom kan förordnande meddelas om att personundersökning skall äga rum eller att läkarintyg skall anskaffas enligt lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål. I förekommande fall inhämtas även yttranden från skyddskonsulenterna och från länsstyrelsernas sociala enheter. Gäller ansökningen någon som är intagen på kriminalvårdsanstalt kan yttrande från kriminalvårdsstyrelsen också inhämtas. Är det fråga om någon som dömts för värnpliktsbrott hörs de militära myndigheterna. Från högsta domstolen inhämtas yttrande främst i de fåtaliga ärenden som gäller omvandling av livstidsstraff. Det förekommer ibland att den ansökningen gäller eller någon anhörig eller ett ombud besöker nådeenheten för att ge ytterligare information. Ärende-

na avgörs på det sätt som normalt gäller för förvaltningsärenden hos regeringen. Det är sällsynt att nådeärenden förekommer vid s.k. allmän beredning. Expedieringen av besluten verkställs av en tjänsteman inom nådeenheten. För ärenden om nåd i brottmål förs ett särskilt underprotokoll.

Omfattningen av nåd i brottmål

Antalet domar i brottmål har under senare tid varierat mellan ca 65 000 och ca 79 000. Enligt rättsstatistisk årsbok 1989 dömdes 17 009 personer till fängelse 1988. Nedan anges för åren 1980—1988 antalet avgjorda nådeansökningar och hur stor andel av dem som helt eller delvis bifallits. De uppgifterna har hämtats från justitiedepartementet.

År	Samtliga	Bifall %	Därav uppskov
1980	2 016	12,8	3,5
1981	2 191	11,3	6,8
1982	2 194	10,2	12,6
1983	2 346	11,4	15,7
1984	2 240	12,9	17
1985	1 711	12,8	20
1986	1 698	11,7	13
1987	1 624	10,5	14
1988	1 565	10,8	12

I vilka fall meddelas nåd

Som framgår av det föregående har nådeinstitutet karaktär av ensidig statsakt. Regeringen bestämmer suveränt i vilka fall nåd skall meddelas. I konsekvens härmed förekommer heller aldrig några motiveringar i besluten. Någon praxis i egentlig mening kan inte sägas förekomma. Sedan gammalt har man dock haft en strävan att göra likartade bedömningar.

I nedanstående tabell redovisas antal och utgång beträffande vissa typer av nådeärenden under åren 1982—1988. Redovisningen ger vid handen att trafiknykterhetsbrotten intar en dominerande ställning bland nådeärendena. Den visar också att antalet ärenden som rör kvinnor är låg medan andelen bifall i sådana ärenden är ungefär dubbelt så stor som andelen bifall i samtliga ärenden.

Uppgifterna har hämtats ur statistik som förts inom justitiedepartementet

	Avgjorda	Kvinnor	Därav bifall	Trafiknykterhets-brott	Därav bifall	Skatte-bedrägeri etc	Därav bifall	Narko-tika-brott etc	Därav bifall
1982	2 194	324	36	653	73	99	7	152	3
%		15	11	30	11	4	7	7	2
1983	2 346	164	45	660	77	109	15	164	19
%		7	27	28	12	5	14	7	12
1984	2 240	178	49	606	90	115	15	117	15
%		8	27	27	15	5	13	5	13
1985	1 711	140	37	444	54	162	18	121	19
%		8	26	26	12	9	11	7	16
1986	1 698	142	31	395	50	196	21	101	12
%		8	22	23	13	11	11	6	12
1987	1 624	126	15	393	45	126	10	82	8
%		8	12	24	11	8	8	5	10
1988	1 565	148	33	439	54	119	15	82	8
%		9	22	28	12	8	13	5	10

En genomgång har gjorts av de ärenden i vilka beslut har fattats under 1988. Särskild uppmärksamhet har därvid ägnats ansökningar om nåd beträffande personer som dömts till fängelse för rattfylleri, misshandel, skattebedrägeri eller narkotikabrott. Av hänsyn till allmän laglydnad är påföljden för sådana brott normalt fängelse. Genomgången har gett vid handen att det förekommer vissa återkommande skäl för nåd. Här skall nämnas tre vanliga skäl.

Ofta åberopas *medicinska* skäl — såväl somatiska som psykiska. För bifall i sådana fall krävs i allmänhet att sökandens medicinska tillstånd är sådant att en anstaltsvistelse skulle innebära ett lidande som inte står i en rimlig proportion till samhällets intresse att utkräva straff. I sammanhanget är det också av betydelse vilka möjligheter kriminalvården har att ge sjukvård åt den dömde utan att hans hälsotillstånd riskerar att försämras. Andra skäl för nåd är de s.k. *tredjemansskälen*. Det rör sig här främst om fall med ensamstående som har vårdnaden om små barn där en straffverkställighet skulle få svåra följder för barnens hälsa eller utveckling. Tredjemansskäl är vanliga bland kvinnor och kan förklara den högre andelen bifall för kvinnor. En annan typ av skäl för bifall är *rehabiliteringsskälen*. Sådana skäl kan förekomma om någon efter långvarig kriminalitet eller missbruk gjort en genomgripande positiv förändring av livsföringen och en straffverkställighet skulle medföra allvarliga risker för den fortsatta

anpassningen. Det skall understrykas att det även förekommer andra skäl för nåd — t.ex. allmänt humanitära skäl — och att flera olika skäl kan föreligga i samma ärende.

För att något belysa vilka skäl som kan leda till beslut om nåd finns i *bilaga A 7* en redogörelse för några ärenden som avgjordes år 1988.

Utskottet

Utskottets granskning har gett vid handen att regeringen utnyttjar sin rätt att bevilja nåd med den restriktivitet och försiktighet som följer av nådeinstitutets karaktär av undantagsföreteelse. Granskningen har inte gett anledning till något ytterligare uttalande.

9. Krigsmaterielexport

9.1 Inledning

Utskottet har vid åtskilliga tillfällen tagit upp krigsmaterielexportfrågor till granskning. I utskottets granskningsbetänkanden åren 1987 och 1988 (KU 1986/87:33 s. 23 ff. och KU 1987/88:40 s. 14 ff.) ägnades stor del av granskningen åt sådana frågor. I sistnämnda granskningsbetänkande uttalade utskottet att det var utskottets avsikt att återkomma till krigsmaterielexportfrågorna sedan utskottet fått tillfälle att studera den särskilda medborgarkommissionens rapport om svensk vapenexport (SOU 1988:15) och resultatet av pågående rättsliga förundersökningar.

Under föregående års granskning fortsatte utskottets granskning av export av krigsmateriel. Bl.a. kompletterade utskottet medborgarkommissionens rapport genom en icke offentlig utfrågning med personer i kommissionens sekreteriat. Dessutom utfrågades krigsmaterielinspektören Sven Hirdman inför utskottet, även i detta fall vid en icke offentlig utfrågning. I det årets granskningsbetänkande (1988/89:KU30 s. 23 f.) redovisade utskottet dock inte några bedömningar av de föreliggande krigsmaterielfrågorna. Utskottet ansåg nämligen att visst ytterligare utredningsarbete först borde företas. Utskrifter från dessa utfrågningar i icke sekretessbelagda delar har fogats till detta betänkande som *bilagorna B 1* och *B 2*.

9.2 Medborgarkommissionens rapport

En betydande del av medborgarkommissionens rapport upptas av kommissionens undersökning av misstänkta fall av olaglig export av vapen och ammunition samt krut och sprängämnen. De krigsmaterielproducerande företag vars utförsel var föremål för medborgarkommissionens granskning var i första hand AB Bofors, affärsverket FFV samt AB Bofors Nobelkrut. De båda förstnämnda företagen — i fortsättningen Bofors resp. FFV — har exporterat vapen och ammunition medan det tredje företaget — i fortsättningen Nobelkrut — har exporterat krut och sprängämnen.

Medborgarkommissionen diskuterar i anslutning till sin nyss angivna undersökning om någon kritik kan riktas mot regeringen/regeringskansliet/krigsmaterielinspektion en (KMI). I denna del görs sammanfattningsvis följande bedömningar.

Medborgarkommissionen konstaterar till en början att den med ett undantag — avseende vidareexport år 1982 av en fartygskanon till Oman — inte funnit belägg för att det inom regeringen eller regeringskansliet förekommit något som tyder på att enskild regeringsledamot eller någon tjänsteman, i första hand någon krigsmaterielinspektör, medverkat i eller haft vetskap om olagliga affärer med krigsmateriel. När det gäller nyssnämnda fartygskanon framgår det enligt medborgarkommissionen att krigsmaterielinspektören fått kännedom om att kanonen skulle levereras från Bofors till Oman via det brittiska varvet Brooke Marine men trots detta inte ingripit eller informerat den dåvarande handelsministern. Medborgarkommissionen riktar vidare, i anslutning till några av de granskade fallen, viss kritik mot i första hand berörda krigsmaterielinspektörer för bristande misstänksamhet eller bristande vaksamhet. Kommissionen framhåller att ehuru huvudansvaret för den bristande misstänksamheten och vaksamheten åvilar krigsmaterielinspektörerna gäller kritiken också andra delar av regeringskansliet. Kommissionen anser sålunda att handels-, utrikes-, försvars- och industridepartementen borde haft anledning att visa större intresse för utförselärendena. Kommissionen konstaterar att krigsmaterielinspektionen hade lämnats med otillräckliga resurser och hade allmänt behövt ett starkare stöd.

9.3 Den rättsliga prövningen

De fall av misstänkta *Boforsaffärer* som medborgarkommissionen granskat har i princip — dock med undantag för de affärer där preskription inträtt (preskriptionstid tio år vid grova brott) — utretts och bedömts av regionåklagarmyndigheten i Karlstad under ledning av till en början extra åklagare Stig Age och därefter överåklagare Folke Ljungwall. Hos åklagarmyndigheten har under åren 1985—1989 handlagts ett tiotal förundersökningar avseende olika misstänkta exportaffärer. Härtill kommer att myndigheten i några fall utan några egentliga utredningsåtgärder avskrivit anmälningar om misstänkta vapenexportaffärer då skäl för inledande av förundersökning inte bedömts föreligga. Ett exempel härpå gäller påståendena om leveranser av robot 70 och fälthaubits FH 77 B till Iran. De förundersökningar som genomförts har resulterat i ett åtal, som prövats vid Stockholms tingsätt. Övriga förundersökningar har nedlagts, i allmänhet på grund av att brott ej kunnat styrkas.

Åtalet, som riktats mot tre personer som är eller varit Boforsanställda, avsåg grov varusmuggling och gällde i huvudsak olovlig vidareexport åren 1979—1980 av ett stort antal robotar till Bahrein/Dubai via Singapore. Genom dom den 22 december 1989 fann tingsätten att de tilltalade varit medvetna om att regeringen, då tillstånden meddelades, saknade kännedom om den planerade vidareexporten och att utförsel-

tillstånden beviljats genom att Bofors gav sken av att materielen var avsedd för Singapore, trots att den var avsedd för Bahrein och Dubai. De dömdes därför för grov varusmuggling. Domen har vunnit laga kraft. I och med detta har de rättsliga organens handläggning av Bofors ifrågavarande affärer slutförts.

FFV-affärerna, som är under utredning av polis- och åklagarmyndigheterna, har hitintills lett till åtal mot en person för grov varusmuggling. Åtalet har ännu ej prövats av domstol.

Polis- och åklagarmyndigheternas utredning av *Nobelkruts* affärer har resulterat i ett åtal mot tre personer för bl.a. grov varusmuggling. Genom dom den 28 februari 1989 ogillade Karlskoga tingsrätt åtalet i allt väsentligt. Domen har överklagats till Svea hovrätt, som ännu ej avgjort målet.

9.4 Årets granskningsfrågor

Utskottet har till en början — med ledning av de utredningar som genomförts av medborgarkommissionen och de rättsliga organen — granskat vissa av Bofors exportaffärer. Den genomförda granskningen har gällt några fall där det hävdats att Bofors genomfört eller planerat exportaffärer till länder till vilka utförseltillstånd inte förelegat, i allmänhet s.k. vidareexportaffärer. Granskningen har skett utifrån bl.a. följande frågeställningar. Har regeringen (enskilda regeringsledamöter)/regeringskansliet/KMI haft vetskap om eller haft anledning misstänka olagligheter på vapenexportområdet i samband med att exportansökningar behandlats? Har uppgifter om påstådda oegentligheter på detta område — utan särskilt samband med ett pågående tillståndsärende — nått dessa organ och har i så fall tillräcklig uppmärksamhet fästs vid sådan information, har informationen utlöst lämpliga åtgärder etc.? Utskottets granskning i förevarande del redovisas nedan under avsnitt 9.5.

En fråga som utskottet beslutat skjuta upp till till nästa riksmöte gäller vissa indikationer om att svenska vapen vidareexporterats från Singapore till Thailand (behandlat i medborgarkommissionens rapport SOU 1988:15 på s. 79—82). I denna del återstår visst ytterligare utredningsarbete.

Utskottet har — med hänsyn till pågående rättsliga utredningar och prövningar — beslutat att inte nu behandla frågor som har samband med de delar av FFVs och Nobelkruts affärer, vilka ej slutligt handlagts av åklagare och domstol.

Den av utskottet nu genomförda granskningen har vidare gällt frågan om vissa av regeringen meddelade exporttillstånd stått i överensstämmelse med gällande riktlinjer, se nedan under avsnitt 9.6.

Slutligen har utskottet — i ett avsnitt 9.7 — till granskning tagit upp olika frågor som har samband med Bofors försäljning m.m. av fälthaubits FH 77 B till Indien, den s.k. Indienordern, och den förundersökning — ledd av chefsåklagare Lars Ringberg, åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt — som bedrivits för att utröna om bestickningsbrott förekommit. Utskottet har tidigare granskat Indienaffären

utifrån en rad olika aspekter (se KU 1987/88:40 s. 37 ff.). Årets granskning har gällt frågan om en otillbörlig koppling förelegat mellan Bofors bidrag till den s.k. Bergslagsfonden och regeringens medverkan till Indienordern (avsnitt 9.7.2), regeringens handläggning av frågan om bl.a. otillåtna s.k. mellanhänder förekommit mellan Bofors och Indien (avsnitt 9.7.3) samt handläggningen av en förfrågan från Ringberg — i hans egenskap av förundersökningsledare i ovannämnda ärende — till utrikesdepartementet (avsnitt 9.7.4).

Till grund för granskningen av de olika frågorna har legat ett omfattande, i betydande utsträckning sekretessbelagt, skriftligt underlag, i första hand handlingar hörande till olika regeringsärenden samt inom regeringskansliet med anledning av granskningen upprättade promemorior. Utskottet har vidare haft tillgång till vissa handlingar ingående i förundersökningarna gällande dels Bofors vidareexportaffärer, dels Indienaffären. Under årets granskning har utfrågningar hållits med chefsåklagare Lars Ringberg, överåklagare Folke Ljungwall åtföljd av statsåklagare Björn Ericson, krigsmaterielinspektör Sven Hirdman, statsrådet Anita Gradin och förre statssekreteraren, landshövding Carl Johan Åberg samt utrikesminister Sten Andersson. Utskrifter från dessa utfrågningar i icke sekretessbelagda delar utgör *bilagorna B 3—B 7.*

9.5 Vidareexportaffärer

9.5.1 Inledning

Utskottet lämnar i förevarande avsnitt — under 9.5.2—9.5.5 — en redovisning av föreliggande uppgifter i Boforsdelen, vilka skulle kunna peka på att i första hand KMI nåtts av informationer och misstankar om oegentligheter huvudsakligen bestående i genomförd eller planerad vidareexport. Som framgår av det följande avser de föreliggande uppgifterna i allmänhet export via Singapore till land till vilket regeringen ej meddelat tillstånd. Avsnitten 9.5.3—9.5.5 baseras i väsentliga delar på innehållet i två promemorior upprättade av KMI Bengt Rosenius den 19 oktober resp. den 30 november 1977. Promemoriorna, som innehåller kortfattade anteckningar över marknadsgenomgångar vid angivna tillfällen mellan Martin Ardbo och Rosenius, har inte redovisats i medborgarkommissionens rapport. Avsnitt 9.5.6 innehåller redovisning av bl.a. utskottets och medborgarkommissionens tidigare granskningar av olika vidareexportfrågor. I avsnitt 9.5.7 slutligen redovisar utskottet sin bedömning av de i förevarande avsnitt upptagna granskningsfrågorna. Det skall anmärkas, att en särskild fråga som varit föremål för utskottets uppmärksamhet har gällt olika påståenden om olovlig vapenexport till Iran, bl.a. av robot 70. Utskottet får i denna del hänvisa till medborgarkommissionens bedömningar (se SOU 1988:15 s. 118 ff.).

I detta avsnitt är i första hand fråga om om den information som kan ha nått regeringskansliet/KMI om den olovliga vidareexporten åren 1979—1980 till Bahrein/Dubai av robot 70. Utskottet har i tidigare års granskningar redan behandlat frågan (KU 1986/87:33 s. 33 ff.). Numera föreligger även medborgarkommissionens och de rättsliga organens bedömningar i saken. Medborgarkommissionen (SOU 1988:15 s. 65 f.) fann det anmärkningsvärt att KMI inte tidigare och med större beslutsamhet reagerade på de upprepade tecknen på reexport av svenska vapen från Singapore. Enligt kommissionen kunde en bidragande orsak till detta sannolikt vara en viss bristande kontinuitet i KMIs arbete.

I Stockholms tingsrätts dom den 22 december 1989 i Boforsmålet angavs i domskälen med avseende på den del av åtalet som gällde regeringens tillståndsbeslut åren 1979 och 1980 avseende export av robot 70 bl.a. följande. Utredningen i målet ger vid handen att varken regeringen, någon enskild regeringsledamot eller för beredningen av ifrågavarande ansökningar om utförseltillstånd ansvarig krigsmaterielinspektör haft del i eller kännedom om vidareexporten av robot 70 från Singapore till Bahrein och Dubai. För den straffrättsliga bedömningen är det utan närmare intresse om myndigheterna på grund av en del till synes anmärkningsvärda omständigheter vid sin granskning må ha brustit i uppmärksamhet.

Under tingsrättens huvudförhandling förebringades viss ny utredning — ej behandlad av medborgarkommissionen eller tidigare känd för åklagarmyndigheten — som enligt tingsrättens bedömning visade att det tidigast under början av år 1981 hos KMI måste ha funnits kännedom om att robot 70 fanns i Bahrein och Dubai. I det följande redogörs för denna utredning.

Under rättegångens slutskede uppkom fråga om de tilltalade gjort sig skyldiga till sekretessbrott genom att lämna ut sekretesskyddade uppgifter om robot 70 till Bahrein och Dubai. Med anledning härav lät åklagaren inhämta vissa uppgifter i saken. Därunder framkom att Bofors förre säkerhetschef, Per-Anders Kjellgren, år 1980 fått reda på att Bofors besöktes av militär personal från Bahrein och Dubai för utbildning på robot 70, vilken personal officiellt uppgavs komma från Singapore. Kjellgren drog härav slutsatsen att Bofors illegalt exporterat robot 70 till Bahrein och Dubai. Kjellgren tog sedermera upp saken med bl.a. chefen för säkerhetspolisens industriskyddsgrupp, kommissarie Lars Wilhelmsson. Denne upprättade efter sin kontakt med Kjellgren en den 2 mars 1981 dagtecknad — maskinskriven — promemoria i saken. I denna promemoria redovisas flera omständigheter som enligt Kjellgren stödde hans nyssnämnda slutsats. Den 9 mars 1981 föredrog byråchefen vid rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning, Sture Höglund, ärendet för avdelningens chef, Sven-Åke Hjälmroth. En handskriven anteckning av Höglund sist i promemorian har följande lydelse:

Föredraget för ac. Då ärendet förts upp till FMV och därifrån vidare till krigsmaterielinspektören synes ytterligare åtgärder inte behöva vidtagas. Ad acta
SH

Under tingsrättens huvudförhandling hördes som vittnen i denna del Kjellgren, Wilhelmsson, Höglund, Hjälmroth och generalmajor Sven Olof Olin (krigsmaterielinspektör under tiden den 1 mars 1980 — den 31 januari 1981). I domen, som inte innehåller några referat av vittnesmålen, anges att det av vittnesmålen framkommit, att det tidigast under andra kvartalet år 1981 hos KMI måste ha funnits kännedom om att robot 70 fanns i Bahrein och Dubai. Tingsrätten fann emellertid att denna kännedom inte påverkade bedömningen av de gärningar som åtalet gällde. Tillståndsbesluten gällande de i målet aktuella robotarna hade meddelats redan åren 1979 och 1980; åtalet i återstående delar, såvitt nu är i fråga, gällde vissa i sammanhanget mindre följdleveranser — vissa verktyg, provutrustningar m.m. — för vilka regeringstillstånd meddelades under åren 1983 och 1984.

Vid genomgång av KMIs arkiv har enligt besked från KMI den aktuella promemorian eller någon annan handling med koppling till Kjellgrens information inte kunnat anträffas.

9.5.3 Taiwan

I denna del är bl.a. fråga om leveranser åren 1978—1981 från Bofors till det singaporianska bolaget Allied Ordnance Company of Singapore (Pte) Ltd, i fortsättningen benämnt AOS, av delar till 40 mm luftvärnskanoner för sammansättning i Singapore i enlighet med träffat licensavtal. Materielen skulle därefter ha försålts till Taiwan. AOS hade sin upprinnelse i ett avtal mellan den singaporianska staten och Bofors i december 1972 och ägdes fram till år 1988 till 60 % av den singaporianska staten och till 40 % av Bofors.

I krigsmaterielinspektör Rosenius ovan under avsnitt 9.5.1 båda anmärkta PM finns några noteringar som här skall redovisas.

Promemorian den 19 oktober 1977 innehåller följande notering.

Singapore
AOS gemensamt företag Bofors 40 %. Hittills amtillverkning och service, utökning planerad till lvkanontillverkning. Kan komma att säljas till länder som ej godkänns här t.ex. Formosa. Trots detta ger Singapore end-use-statement.

Promemorian den 30 november 1977 — vid det sammanträffande som promemorian avser var även departementsrådet Carl-Johan Groth, utrikesdepartementets politiska avdelning närvarande — innehåller följande notering.

Singapore.

Tillverkning av 40 kanoner och am. samt 57 mm kanoner för fartyg. Svårt att kontrollera försäljning till länder som vi ej skulle acceptera.

Promemoriorna ingår i en förundersökning av regionåklagarmyndigheten i Karlstad gällande ifrågasatt olaglig vapenexport (grov varusmuggling) till Taiwan åren 1978, 1980 och 1981 av bl.a. ett fyrtiotal i Singapore licenssammansatta 40 mm luftvärnskanoner enligt avtal mellan Bofors och AOS. Den 31 maj 1989 beslöt åklagarmyndigheten (överåklagare Folke Ljungwall och statsåklagare Björn Ericson) att åtal ej skulle väckas. I beslutet anges att de avsedda komponenterna levererats till AOS, som därefter torde ha sålt materielen vidare, åtminstone i huvudsak, till andra länder även om viss osäkerhet råder i detta avseende. I beslutet behandlas en från de misstänkta gjord invändning om att krigsmaterielinspektören skulle ha fått en allmän information om AOS verksamhet och riskerna för att AOS sålde materiel till andra länder. Enligt åklagarnas bedömning vann invändningen visst stöd av utredningen i målet. Denna bedömning grundades främst på innehållet i fem handlingar, vilka fogades som bilagor till nedläggningsbeslutet. Dessa handlingar utgjordes av — förutom Rosenius båda PM — två Bofors-PM innehållande anteckningar från de båda samtalen mellan Rosenius och Ardbo samt en PM av krigsmaterielinspektören Lage Thunberg den 29 januari 1973. Sistnämnda PM innehåller krigsmaterielinspektionens synpunkter med anledning av att Bofors hos riksbanken ansökt om att få föra ut köpeskillingen för bolagets del av aktierna i AOS. I promemorian anges bl.a. följande:

2 a) KMI konstaterade att i den lönsamhetsberäkning som presenteras riksbanken (bif.) räknar AB Bofors med relativt betydande komponentleveranser; så betydande att man får klart för sig att dessa icke är beräknade enbart för staten Singapores behov. Dir. Pålsson bekräftade denna bedömning. — — —

b) KMI konstaterade att om någonting kommer att hända som drar det Boforsägda företaget i rampljuset t.ex. p.g.a. att leveranser därifrån sker enligt principer som icke skulle kunna godtagas vid utförsel från Sverige, då riskerar AB Bofors att leveranserna av detaljer härifrån stryps. — — —

I åklagarens nedläggningsbeslut anges att avseende också fästs vid att Thunberg vid förhör under förundersökningen bl.a. har uppgivit att han informerades om att det inte var enbart Singapores eget behov av krigsmateriel som motiverade bildandet av AOS. Grunden var att ammunition skulle kunna levereras till länder som Sverige inte kunde ge tillstånd till. Det var inget krav på att Bofors vid ansökan om exporttillstånd för komponentleveranser skulle ange slutkunden. — I en av överåklagare Folke Ljungwall till tingsrätten hösten 1989 ingiven promemoria den 21 september 1989, som bygger på uppgifter lämnade av krigsmaterielinspektör Sven Hirdman, anges bl.a. följande:

Före 1983 torde uppfattningen inom krigsmaterielinspektionen och på andra håll ha varit att licenstagares export av färdiga produkter som färdigställts inom ramen för licensavtal i första hand var en fråga för det land i vilket licenstagaren bedrev sin verksamhet och således reglerades av detta lands exportbestämmelser. Mot denna bakgrund

krävdes normalt inte att en svensk exportör av komponenter för licenstillverkning utomlands i samband med ansökan om exporttillstånd upplyste om eventuell kännedom om vilket land slutprodukten var avsedd för. De uppgifter Thunberg lämnat i det tidigare nämnda förhöret ligger helt i linje med detta äldre synsätt. Ett sådant synsätt torde ha sin förklaring i att det före 1983 inte krävdes tillstånd att upplåta licens till tillverkare i utlandet och att inte heller slutanvändarintyg infordrades i utförselärenden rörande komponentexport.

Här skall framhållas att de i det föregående angivna förhållandena inte har tillmätts någon betydelse för frågan om åtal skulle väckas utan beslutet att nedlägga förundersökningen grundas på att åklagarna inte funnit det utrett att de misstänkta haft insikt om att kanonerna var avsedda för Taiwan.

9.5.4 Malaysia

I krigsmaterielinspektör Rosenius båda ovannämnda PM finns uppgifter som skulle kunna tyda på att Bofors planerat licenssammansättning i Holland av fälthaubits 77 och därefter export till Malaysia.

Promemorian den 19 oktober 1977 innehåller följande notering.

Malaysia
aktuellt med fh 77 tillsammans med Holland som gör 50 % + sammansättning.

Promemorian den 30 november 1977 innehåller följande notering.

Malaysia
Stor kund men bara defensiv materiel. Betr. haubits 77 går man därför omvägen via Holland.

Regionåklagarmyndigheten i Karlstad har gjort en sammanställning av dokument vari finns uppgifter om planerad export till Malaysia av krigsmateriel som licenssammansatts i Holland. Dessa handlingar omfattar — utöver ovannämnda båda PM — bl.a. vissa dagboksanteckningar av Rosenius samt några Bofors-PM. Såvitt framgår av utredningen i ärendet kom affärerna i fråga aldrig till stånd.

9.5.5 Argentina

I förevarande avsnitt skall redovisas vissa uppgifter som skulle kunna tyda på att KMI nåtts av information och misstankar om en planerad — och sedermera sannolikt genomförd — vidareexport av vissa vapen och ammunition till Argentina. Exporten skulle ha skett via det ovannämnda singaporianska företaget AOS. I ärendet föreligger bl.a. följande uppgifter i denna del.

Rosenius PM den 30 november 1977 innehåller, såvitt nu är i fråga, följande notering.

Regionåklagarmyndigheten i Karlstad har gjort en sammanställning av i Boforsutredningen förekommande dokument som innehåller uppgifter om förevarande vidareexport. Av sammanställningen framgår bl.a. följande.

Bofors har under tiden augusti 1976 — maj 1978 i fem olika beställningsdeklarationer till regeringen (KMI) anmält vapen- och ammunitionsexport till argentinska marinkommissionen i Europa, London, för ett sammanlagt värde av omkring 9 milj.kr. I beställningsdeklarationer i mars, november resp. december 1978 har Bofors härefter anmält vapen- och ammunitionsexport till Singapore (AOS) uppgående till exakt samma kvantiteter som fanns angivna i de tidigare beställningsdeklarationerna. Bofors har därefter inkommit med ansökningar om exporttillstånd avseende den krigsmateriel som upptagits i beställningsdeklarationerna gällande Singapore, vilka ansökningar regeringen sedan bifallit. Materielen i fråga har därefter utförts till Singapore. Den vapen- och ammunitionsexport som anmälts i de först ingivna beställningsdeklarationerna har sedermera anmälts annullerade dels i maj 1978 — annulleringen avsåg de affärer som anmälts i de två äldsta beställningsdeklarationerna (ammunition för knappt 700 000 kr.) —, dels i april 1982. Regionåklagarmyndighetens sammanställning tyder på att materielen — eller delar därav — vidareexporterats från Singapore till Argentina.

9.5.6 Tidigare granskningar m.m.

Utskottet ägnade både under 1987 (KU 1986/87:33) och 1988 (KU 1987/88:40) års granskning av olika krigsmaterielfrågor stort utrymme bl.a. åt frågan om regeringen/regeringskansliet/KMI känt till eller bort känna till att oegentligheter förekom i samband med krigsmaterielexporten till Singapore. I samband härmed höll utskottet ett stort antal utfrågningar, bl.a. med de förutvarande handelsministrarna Staffan Burenstam Linder, Hadar Cars och Björn Molin, vilka alla tre hördes båda åren. I betänkandet över 1988 års granskning anförde utskottet i en sammanfattande bedömning följande (KU 1987/88:40 s. 42 f.):

Utskottets granskning har sammantaget gett vid handen att åtskilliga omständigheter entydigt pekar på att krigsmaterielinspektionen som beredningS- och kontrollorgan i vapenexportfrågor inte fungerat tillfredsställande i förhållande till svenska krigsmaterielproducenter. De många muntliga kontakterna och beskeden samt avsaknaden i stor utsträckning av skriftlig dokumentation gör att det är svårt att få en klar bild över hur verksamheten i verkligheten har bedrivits.

Visserligen kan med visst fog hävdas att krigsmaterielinspektionen under årens lopp mot bakgrund av berörda vapentillverkares ställning i det svenska samhället i och för sig borde haft goda skäl att utgå från att företrädare för dessa lämnat korrekta uppgifter till inspektionen om sina produktions- och exportförhållanden. Att så inte varit fallet samt att vissa vapentillverkare sedan länge visat prov på mindre god affärs-

moral fritar emellertid inte krigsmaterielinspektionen från skyldigheten att effektivt handha den beredningS- och kontrollverksamhet som anförtrotts inspektionen.

Redan förra året framhöll konstitutionsutskottet mot bakgrund av den då företagna granskningen (se KU 1986/87:33, s. 49) att den rådande ordningen för tillstånd till och kontroll av krigsmaterielexport borde ses över från grunden. Intrycket att det föreligger ett starkt behov av en genomgripande översyn har enligt utskottet förstärkts i samband med den granskning som nu genomförts. Utskottet hälsar därför med tillfredsställelse att regeringen i proposition 1987/88:154 föreslagit skärpta bestämmelser på vapenexportområdet. Som nyss framhållits är det också värdefullt att en ny utredning får i uppgift att förutsättningslöst analysera de ekonomiska och tekniska motiven för en fortsatt vapenexport samt att i samband härmed överväga behoven av ytterligare åtgärder.

Som tidigare framgått har krigsmaterielinspektionen omorganiserats. För första gången har posten som krigsmaterielinspektör fått en civil innehavare — en tidigare yrkesdiplomat som i sitt arbete biträds av personer med bl.a. juridisk och militärteknisk kompetens. Utskottet vill betona vikten av att krigsmaterielinspektionen får de resurser som behövs för att fullgöra sin betydelsefulla uppgift.

I 1986/87 års granskningsbetänkande uttalade utskottet att det inte fanns belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter hade funnits vetskap om oegentligheter på vapenexportområdet, men att det med facit i hand kunde hävdas att regeringarna på ett tidigare stadium bort misstänka att allt inte stod rätt till och således ha vidtagit mer kraftfulla åtgärder. Detta intryck har förstärkts under årets granskning. Enligt konstitutionsutskottet kan sålunda nu i efterhand konstateras att regeringarna inte varit tillräckligt observanta på hur krigsmaterielinspektionen utövat sin verksamhet.

Det har i olika sammanhang påstått att kännedom om olaga svensk vapenexport funnits inom regeringen. Utskottet har förutom utfrågningarna med ansvariga statsråd och tjänstemän tagit del av ett omfattande skriftligt material bl.a. ur de rättsliga förundersökningar som pågår. Företrädare för svensk vapenindustri har av utskottet beretts tillfälle att lämna sin syn i detta avseende. Den förnyade granskningen har inte gett belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter skulle ha funnits vetskap om oegentligheter på detta område som föranleder utskottet att ändra de bedömningar som gjordes föregående år.

Utskottet får med hänvisning till det anförda starkt betona vikten av att samhällskontrollen över hela vapenexportområdet skärps. Härvidlag har regeringen och krigsmaterielinspektionen ett avgörande ansvar. Det är från riksdagens synpunkt av synnerlig vikt att den lagstiftning och de riktlinjer om restriktivitet och återhållsamhet som gäller vid svensk vapenexport till alla delar iakttas vid prövning av utförseltillstånd. De svenska företag som producerar krigsmateriel för export måste få helt klart för sig vilka förutsättningar som riksdagen fastställt på detta område. Det ankommer på regeringen att se till att respekten för lagar och förordningar återställs samt att samhällets kontroll får en utformning så att detta syfte tillgodoses.

Avslutningsvis vill utskottet uttala att det är utskottets avsikt att återkomma till krigsmaterielfrågorna sedan utskottet fått tillfälle att studera den särskilda medborgarkommissionens rapport och resultatet av pågående rättsliga förundersökningar föreligger.

Medborgarkommissionen tog i sin rapport (SOU 1988:15) med "alla de fall av misstänkt olaglig export som kommit till dess kännedom och som har bedömts vara av betydelse". Medborgarkommissionen upp-

ställde som en väsentlig granskningsfråga i sitt arbete om det beträffade de eventuellt olagliga vidareexportaffärer som kommissionen tagit upp till bedömning fanns något som tydde på att någon regering eller enskild regeringsledamot eller någon tjänsteman inom regeringskansliet, i första hand någon krigsmaterielinspektör, hade medverkat i eller haft vetskap om olagliga affärer med krigsmateriel. Medborgarkommissionen fann endast i ett fall att vetskap om vidareexport förekommit, nämligen hos KMI i fråga om export år 1982 av en 40 mm:s fartygskanon via brittiska försvarsdepartementet till Oman.

Medborgarkommissionen redovisade vidare vissa bedömningar där i första hand KMI kritiserades för bristande uppmärksamhet på indikationer om oegentligheter.

När det gäller *regionåklagarmyndighetens i Karlstad* olika beslut om nedläggning av förundersökningar framgår det att dessa beslut i allmänhet motiverats med att brott ej kunnat styrkas. Det skall i sammanhanget erinras om att en huvudinvändning från de tilltalades sida var att det förelåg vetskap om vapenexporten i fråga inom regeringskansliet/KMI. Utskottet, som har tagit del av nedläggningsbesluten, noterar att åklagarmyndigheten inte åberopar detta förhållande som skäl för nedläggning av förundersökningarna. I fallet med Omankanonen har åklagarmyndigheten delat medborgarkommissionens bedömning, något som inneburit att åklagarmyndigheten i den delen inte inlett någon förundersökning.

Stockholms tingsrätt fann vid sin prövning beträffande vidareexporten av ett stort antal robot 70 via Singapore till Bahrein och Dubai att det för prövningen var av avgörande betydelse vad dåvarande handelsministern — Staffan Burenstam Linder — och dåvarande t.f. krigsmaterielinspektören — Jörgen Holgersson — känt till i saken. Under tingsrättens vittnesförhör förnekade dessa bestämt att de känt till att Bofors ansökningar om utförseltillstånd till Singapore i själva verket avsåg export till Bahrein och Dubai. Tingsrätten fäste tilltro till dessa uppgifter och kom — som tidigare nämnts — fram till att varken regeringen, någon enskild regeringsledamot eller för beredningen av ifrågavarande ansökningar om utförseltillstånd ansvarig krigsmaterielinspektör haft del i eller kännedom om vidareexporten.

9.5.7 Utskottets bedömning

Utskottet kan konstatera att medborgarkommissionens och de rättsliga organens slutsatser väl överensstämmer med utskottets uttalanden från tidigare års granskning.

Som framgått av utskottets redovisning i det föregående föreligger det vissa ytterligare uppgifter, vilka medborgarkommissionen inte diskuterat, om indikationer till KMI om olaga vapenexport. När det gäller uppgifterna i avsnitten 9.5.3 och 9.5.4 rörande vidareexport av licenstillverkad materiel vill utskottet erinra om att synen på sådan export före år 1983, då licenserna inte var tillståndspliktiga, var annorlunda. Utskottet har tidigare redovisat sin syn på denna fråga (se KU 1987/88:40 s. 41). Uppfattningen inom bl.a. KMI torde nämligen

då i allmänhet ha varit att det av en svensk exportör av komponenter för licenstillverkning utomlands inte krävdes att han i samband med ansökan om exportillstånd upplyste om eventuell kännedom om vilket land slutprodukten var avsedd för.

Utskottet övergår härefter till de nya uppgifterna i avsnitt 9.5.5 angående eventuell olovlig export via Singapore till Argentina. Dessa är enligt utskottets mening anmärkningsvärda. Att helt klarlägga vad som förekommit är emellertid enligt utskottet inte möjligt.

Sammanfattningsvis vill utskottet framhålla att den nu genomförda granskningen gett ytterligare belägg för de kritiska uttalanden som tidigare framförts från utskottets och medborgarkommissionens sida. Som förut nämnts avser utskottet att återkomma till vissa vapenexportfrågor under nästa riksmöte.

I förevarande avsnitt vill utskottet avslutningsvis anföra följande. Polis- och åklagarmyndigheterna samt medborgarkommissionen har under flera års tid genomfört mycket omfattande och grundliga utredningar av uppgifter som pekat på oegentligheter på förevarande område. Föreliggande uppgifter om att regeringskansliet/KMI skulle ha nåtts av indikationer härom hänför sig i allt väsentligt till 1970-talet och början av 1980-talet. Utskottet har tidigare starkt betonat vikten av att samhällskontrollen över hela vapenexportområdet skärps. Utskottet kan konstatera att under senare år också en rad åtgärder vidtagits i syfte att förhindra nya oegentligheter. En viktig åtgärd i sammanhanget har varit den omorganisation och förstärkning av krigsmaterielinspektionen som under senare år ägt rum. Dessa åtgärder föregicks av en översyn av en särskild utredare (ambassadören Torsten Örn) som hade i uppdrag att göra en administrativ översyn och utvärdering av krigsmaterielinspektionens verksamhet (KMI-utredningen). Utredaren avlämnade i maj 1987 betänkandet Krigsmaterielinspektionens verksamhet och organisation. En principiell fråga, som utskottet förutsatte skulle komma att övervägas särskilt (KU 1986/87:33 s. 49), gällde KMIs dubbla roll som tillsyns- och beredningsorgan. Utredaren ansåg övervägande skäl tala för att bibehålla gällande ordning. I proposition 1987/88:154 med förslag till lag om förbud mot utförsel av krigsmateriel, m.m. redovisades regeringens bedömning av frågan, vilken överensstämde med KMI-utredningens. Under riksdagsbehandlingen avslogs en motion (fp), vari föreslagits att KMIs ställning skulle utredas ytterligare i syfte att göra KMI till en självständig myndighet (UU 1987/88:30 s. 20, rskr. 331). — Här skall slutligen anmärkas att 1988 års utredning om krigsmaterielexporten numera avslutat sitt uppdrag genom avgivande av betänkande (SOU 1989:102) Utlandssamverkan på krigsmaterielområdet. Utskottet återkommer till denna utredning under avsnitt 9.6.2 nedan.

9.6.1 Inledning

Utskottet har från regeringskansliet inhämtat upplysningar rörande frågan om vissa av regeringen meddelade tillstånd till krigsmaterielexport stått i överensstämmelse med gällande riktlinjer. Granskningen har gällt av regeringen meddelade tillstånd att exportera viss krigsmateriel till Iran under åren 1970—1978, till Grekland år 1975 och till Pakistan år 1986. Utskottet finner endast anledning att i det följande beröra det ärende som gällt export till Grekland, den s.k. Marconiaffären, bl.a. av det skälet att viss av medborgarkommissionen angiven bedömning rörande denna affär kan diskuteras. I det följande lämnas i avsnitt 9.6.2 några uppgifter om riktlinjesystemet och i avsnitt 9.6.3 en redogörelse för händelseförloppet rörande angivna affär, en redovisning av medborgarkommissionens ståndpunkt i saken samt utskottets bedömning.

9.6.2 Riktlinjesystemet

Utskottet har i tidigare granskningsbetänkanden lämnat ingående redogörelser för riktlinjesystemet (se bl.a. KU 1986/87:33 s. 25 ff. och KU 1987/88:40 s. 16 f.) Här skall endast lämnas följande uppgifter.

Dispens från förbudet mot utförsel av krigsmateriel kan beslutas av regeringen i enlighet med av riksdagen fastlagda riktlinjer. Vägledande principer för regeringens prövning av ärenden rörande tillstånd till utförsel av krigsmateriel finns i proposition 1971:146 angående krigsmaterielexport. I ett särskilt avsnitt i propositionen redovisar föredragande statsrådet, chefen för handelsdepartementet, riktlinjer till ledning för tillståndsprövningen, vilka riktlinjer riksdagen godkänt (UU 1971:21, rskr. 343).

Enligt riktlinjerna föreligger *ovillkorligt* hinder mot krigsmaterielexport när utförseln strider mot

- internationella avtal,
- beslut av FNs säkerhetsråd,
- folkrättsliga regler om export från neutrala stater under krig.

I övrigt skall regeringen bedöma om de utrikes- och neutralitetspolitiska skälen har så ringa vikt att en export bör tillåtas. Dessa skäl utgör i fredstid inget hinder mot export till de nordiska staterna och till de neutrala staterna i Europa. I fråga om andra stater sker prövningen från fall till fall. Därvid bör tillstånd inte beviljas — de s.k. *villkorliga* hindren — för krigsmaterielexport till

- stat som är i väpnad konflikt med annan stat, oavsett om krigsförklaring har avgetts eller ej,
- stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt,
- stat som har inre väpnade oroligheter,

– stat som kan antas använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter.

I riktlinjerna framhölls att de allmänna utrikespolitiska skälen mot export inte har samma tyngd i fråga om defensiva vapen, t.ex. kustartilleri- och luftvärnsmateriel, som när det gäller krigsmateriel i övrigt.

I proposition 1981/82:196 med förslag till utförsellag, som ledde till 1982 års utförsellag, framhöll departementschefen att 1971 års riktlinjer i princip borde ligga till grund för tillståndsprövningen även i fortsättningen. Propositionen godtogs av riksdagen (UU 26, rskr. 345).

1982 års utförsellag ersattes 1988 av en ny utförsellag varvid gällande riktlinjer stod fast (jfr. prop. 1987/88:154 s. 24, UU 1987/88:30 s. 16 och 23 f.).

I det i avsnitt 9.5.7 omnämnda betänkandet av 1988 års utredning om krigsmaterielexporten föreslås att den nuvarande principen med ett lagfäst förbud mot krigsmaterielexport kompletterat med riktlinjer består. Enligt utredningen bör regeringen med två övergripande kriterier som grund — dels det försvars- och säkerhetspolitiska intresset, dels principerna och målen för utrikespolitiken — göra en totalbedömning i enskilda ärenden. Utredningen föreslår att de för regeringen folkrättsligt bindande ovillkorliga hindren består oförändrade. Även de villkorliga hindren föreslås kvarstå, dock med skärpt utformning av det kriterium som beror av att mänskliga rättigheter kränks.

9.6.3 Den s.k. Marconi-affären

Händelseförloppet

I det följande lämnas en redogörelse för bakgrunden till ett av dåvarande handelsminister Kjell-Olof Feldt under hösten 1975 meddelat underhandsbesked om viss vapenexport.

Ett brittiskt företag — Marconi Radar Systems Limited of Leicester — stod år 1975 i begrepp att på uppdrag av den grekiska regeringen modernisera luftvärnet — vissa äldre Boforskanoner — i hamnstaden Pireus i Grekland. För detta ändamål behövdes viss materiel från Bofors (komponenter och ammunition till luftvärnet). Bofors skulle således medverka som underleverantör till det brittiska företaget.

I september år 1975 sammanträffade den svenske arméattachén i London med företrädare för den statliga organisation som ansvarade för brittisk försäljning av krigsmateriel för att diskutera hur export av Bofors materiel skulle ske. Diskussionen skedde utifrån ett brittiskt förslag i en PM ("Aide Memoire, Fire Control Equipment for Bofors gun") som överlämnades till attachén. Enligt detta förslag skulle den brittiska regeringen (försvarsministeriet) stå som underleverantör till det brittiska företaget av den aktuella svenska materielen och alltså formellt stå som köpare i Sverige. Enligt det i promemorian intagna förslaget skulle varken komponenter eller ammunition vid något tillfälle behöva passera det brittiska företaget i Storbritannien utan montering, och integrering i Grekland av de olika delarna i luftvärnssystemet skulle helt skötas av det brittiska företaget. Det föreslagna arrange-

manget motiverades av att — enligt vad som anges i promemorian — Bofors inte hade rätt att skicka materielen direkt till Grekland. Britterna önskade veta om det föreslagna arrangemanget kunde godtas av den svenska regeringen. Sveriges ambassad i London — genom den svenska arméattachén — vidarebefordrade därefter denna förfrågan i en skrivelse den 22 september 1975 till krigsmaterielinspektör Lage Thunberg, handelsdepartementet.

Ärendet föredrogs därefter för Kjell-Olof Feldt, som synes ha godtagit följande av Thunberg upprättade förslag till beslut (något av Feldt undertecknat beslut föreligger ej):

Ministry of Defence må från AB Bofors förvärva den mängd lv-materiel som nämnts i 'Aide Memoire D/Sales/17/48/4'. Reexport efter Her Majesty's Government eget avgörande.

Beslutet meddelades därefter beskickningen i London.

Affären tycks aldrig ha genomförts, varken för Bofors eller för det brittiska företagets del. Någon ansökan om exporttillstånd inkom således inte från Bofors och inte heller har några utförseltillstånd beviljats avseende den Boforsmateriel som angivits i den brittiska promemorian, vare sig för utförsel till Grekland eller till Storbritannien.

Medborgarkommissionen m.m.

Medborgarkommissionen redogör i sin rapport — i det avsnitt där kommissionen går igenom vissa FFV-affärer — för ovanstående händelse "för att ge ett exempel på hur ett reexportärende via Storbritannien kunde handläggas inom regeringskansliet under 1970-talet" (SOU 1988:15 s. 102). Kommissionen, som felaktigt anger att överstejuntan vid tiden för beslutet styrde i Grekland och som i rapporten hävdar att svensk krigsmaterielexport till detta land då inte var tillåten, anger sammanfattningsvis följande bedömning:

Händelsen visar att regeringskansliet vid mitten av 1970-talet var medvetet om och — åtminstone i det refererade fallet — medverkade vid reexport av svensk krigsmateriel via Storbritannien. Fallet måste ha blivit känt av försvarsindustrin och därvid uppfattats som att en mycket vid tolkning av svenska exportregler var möjlig.

På annat håll i rapporten (s. 106) anges — i anslutning till att kommissionen diskuterar FFVs affärer — följande:

Kommissionen anser det emellertid uteslutet att man inom regeringskansliet skulle ha varit ovetande om det brittiska systemet för import och reexport av krigsmateriel och de risker detta innebar med hänsyn till den svenska vapenexportpolitiken. Den ovannämnda Marconiaffären visar tvärtom att regeringen år 1975 både kände till och kunde godkänna en affär som utgjorde ett avsteg från riktlinjerna. (Som framgår av avsnitt 2.2 var regeringen i det enskilda fallet inte bunden av dessa riktlinjer.)

I från regeringskansliet inhämtade upplysningar anges bl.a. följande. Under perioden 1967—1974, då militärjuntan härskade i Grekland,

medgavs ingen krigsmaterielexport från Sverige. Sommaren 1974 föll militärjuntan och i juli 1974 tillträdde en civil regering under premiärminister Karamanlis. På grund av den fortsatta militära spänningen mellan Turkiet och Grekland tillämpades dock från svensk sida en restriktiv politik i fråga om krigsmaterielexport till dessa stater även efter år 1974.

Utskottets bedömning

Granskningen i denna del avser frågan om ett hösten 1975 av dåvarande handelsministern lämnat positivt förhandsbesked — som aldrig efterföljdes av någon ansökan om exporttillstånd — avseende export av komponenter och ammunition till luftvärn i Grekland stått i överensstämmelse med då gällande riktlinjer. Utskottet vill i sammanhanget erinra om att riktlinjerna i det enskilda fallet inte rättsligt sett är bindande för regeringen utom vad beträffar de ovillkorliga hindren. Medborgarkommissionen har ansett att förhandsbeskedet utgjorde ett avsteg från riktlinjerna. Denna bedömning gjordes emellertid utifrån den felaktiga förutsättningen att överstejuntan vid den aktuella tidpunkten styrde i Grekland. Som tidigare framgått gavs förhandsbeskedet nämligen drygt ett år efter det att juntan sommaren 1974 hade fallit. Utskottet noterar vidare att förhandsbeskedet, som inte var bindande, avsåg export av viss, renodlat defensiv, krigsmateriel. Beträffande sådan materiel gällde vid denna tidpunkt att skälen mot vapenexport inte hade samma tyngd som eljest. Utskottet anser utöver vad som nu anförts det inte påkallat med några ytterligare uttalanden från utskottets sida.

9.7 Indienordern

9.7.1 Inledning

Exporten av ett stort antal fälthaubits FH 77 B m.m. till Indien, den s.k. Indienordern, föregicks som framgått av utskottets tidigare granskningar av en rad kontakter mellan Bofors och indiska myndigheter. Företrädare för den svenska regeringen deltog som känt aktivt i exportansträngningarna. Själva försäljningen reglerades genom ett leveranskontrakt den 24 mars 1986 mellan den indiska staten — genom det indiska försvarsministeriet — och Bofors. Samma dag undertecknades också ett avtal om samarbete i olika hänseenden, vilket samarbetsavtal godkändes av den svenska regeringen. Avtalet avsåg bl.a. — inom ramen för totalprogrammet för leveranser — överföring av kunskap och produktion samt utbyte av information och erfarenheter på en rad områden. Vidare träffades en bilateral överenskommelse (Memorandum of Understanding, MoU) mellan Sverige och Indien varigenom regeringen gjorde vissa åtaganden, som bl.a. innefattade vissa utfästelser från svensk sida att säkerställa fortsatt export även i ett läge då Indien skulle befinna sig i en konfliktsituation. Dessutom lämnades exportkrediter och exportgarantier från svensk sida. Regeringens tillstånd till exporten meddelades genom ett regeringsbeslut den 26 juni 1986.

Utskottets granskning våren 1988 gällde regeringens befattning med Indienordern utifrån en rad olika aspekter. Granskningen tog bl.a. sikte på frågan om tillståndet till vapenexporten stod i överensstämmelse med gällande riktlinjer samt vissa frågor rörande samarbetsavtalet och MoU-n. Vidare behandlades utfästelsen om leveranssäkerhet samt de olika garanti- och kreditfrågor gällande ordern som regeringen haft befattning med. Utskottets bedömningar i dessa frågor redovisades i KU 1987/88:40 s. 37 ff.

I årets granskning har vissa ytterligare frågor sammanhängande med Indienordern tagits upp. Dessa gäller till en början påståenden om att en otillbörlig koppling har förelegat mellan Bofors bidrag till den s.k. Bergslagsfonden och regeringens medverkan till Indienordern. Denna fråga behandlas under avsnitt 9.7.2.

Utskottet har vidare granskat de åtgärder som regeringen vidtagit med anledning av en framställning i april 1987 till regeringen från den indiska regeringens sida om en undersökning av bl.a. frågan om Bofors brutit viss utfästelse om att några s.k. mellanhänder inte skulle få förekomma i samband med Indienordern. Framställningen ledde till att regeringen den 29 april 1987 uppdrog åt riksrevisionsverket (RRV) att göra en utredning i saken. RRV redovisade resultatet i en rapport den 1 juni 1987. Regeringen beslöt därefter att delar av rapporten skulle offentliggöras. Rapporten i dessa delar jämte en medföljande note överlämnade regeringen till den indiska regeringen den 4 juni 1987. Sedermera har den indiska regeringen begärt att rapporten i sin helhet skulle utlämnas. Denna framställning har den svenska regeringen avslagit under åberopande av sekretesskäl. Utskottet behandlar de i det föregående angivna frågorna under avsnitt 9.7.3.

En sista fråga gäller ett önskemål från chefsåklagare Lars Ringberg i början av år 1988 om att — som ett led i den förundersökning som då pågick till utrönande av huruvida bestickningsbrott begåtts — i samband med dåvarande premiärminister Rajiv Gandhis besök i Sverige den 20—21 januari 1988 få kontakt med någon lämplig person i Gandhis delegation för att diskutera om det i Indien fanns uppgifter av intresse för Ringbergs undersökning. Granskningen i denna del behandlas under avsnitt 9.7.4.

9.7.2 Bergslagsfonden

Mellan Bofors och regeringen (industridepartementet) fördes i början av år 1986 diskussioner om olika åtgärder från Bofors sida för ökad sysselsättning i Bergslagsregionen. Dessa diskussioner fördes i anslutning till vissa kredit- och garantifrågor gällande den då nära förestående Indienordern. I samband med dessa diskussioner erbjöd sig Nobel Industrier Sverige AB genom verkställande direktören Anders G Carlberg att ställa 50 milj. kr till förfogande under en tid av fem år för att bidra till differentiering av näringslivet i Karlskogaregionen. Sedermera inkom till industridepartementet en skriftlig utfästelse från Bofors vari bolaget åtog sig att till Bofors Fond utbetala nyssnämnda belopp i den takt medel enligt fondens bedömning behövdes för fondens verk-

samhet. Reglemente för fonden har godkänts av regeringen. Fondens ändamål är att under i första hand en femårsperiod, räknat från den 1 juli 1986, bidra till differentieringen av näringslivet inom Karlskogaregionen samt till en höjning av den tekniska kompetensnivån där bl.a. genom att stödja högre teknisk utbildning inom Karlskogaregionen, att stödja industriutveckling inom regionen, etablering av nya företag samt utveckling av nya produktområden inom befintliga företag samt att på konsultbasis till marknadsmässiga priser ställa personal från Nobel Industrier till förfogande för stöd och hjälp inom områdena teknik, marknadsföring, ekonomi o.d. hos mindre och medelstora företag. Fram till början av år 1990 hade från fonden utbetalats drygt 20 milj.kr.

Utskottet har i denna del inte funnit stöd för påståenden om en otillbörlig koppling mellan Bofors bidrag till Bergslagsfonden och regeringens medverkan till Indienordern.

9.7.3 Regeringens handläggning av frågan om bl.a. otillåtna s.k. mellanhänder förekommit

Bakgrund

Regeringens uppdrag den 29 april 1987 till RRV syftade bl.a. till att klarlägga om otillåtna s.k. mellanhänder förekommit i slutskedet av förhandlingarna mellan Bofors och Indien.

Under slutskedet av förhandlingarna framställdes från indisk sida vid olika tillfällen krav mot Bofors som gick ut på att en förutsättning för ordern var att företaget skulle slutföra affären utan s.k. "middle men". Från indisk sida hävdades att Bofors begagnat sig av indiska mellanhänder som mottagit "commissions" för sitt "kontraktsarbete i New Delhi" och att ett villkor för affärens genomförande var att Bofors upphörde med detta.

I slutet av oktober 1985 tog premiärminister Rajiv Gandhi — vid ett samtal med Olof Palme — upp mellanhandsfrågan. Vid detta samtal uppgavs att det enda återstående hindret för att Bofors skulle få ordern var prisfrågan. Om Bofors sänkte priset i viss grad samt beaktade mellanhandskravet kunde affären genomföras.

Statssekreterare Carl Johan Åberg, utrikesdepartementets handelsavdelning, som av Palme informerades om saken, tog härefter kontakt med Nobelledningen och underrättade företaget om det framförda kravet. Efter en tid fick han av dåvarande verkställande direktören för Bofors, Martin Ardbo, beskedet att företaget nu hade gjort sig av med sina "middle men" vilket inneburit betydande kostnader. I slutet av november 1985 diskuterade Åberg i New Delhi Indienordern med den biträdande indiske försvarsministern Arun Singh. Vid detta samtal erinrade Singh om betydelsen av att Bofors avvecklade alla "middle men". Åberg vidarebefordrade då Ardbos besked.

I januari 1986 återkom Rajiv Gandhi till mellanhandsfrågan i samband med ett samtal med Olof Palme i New Delhi. Palme hänvisade därvid till Bofors besked i saken.

I ett brev den 10 mars 1986 till statssekreteraren i det indiska försvarsdepartementet, S K Bhatnagar, försäkrade Bofors genom Martin Ardbo att man inte hade någon särskild representant/agent anställd i Indien i syfte att vinna kontraktet i fråga. I brevet tillade Ardbo emellertid att Bofors utnyttjade ett bolag — Anatronic General Corporation — "for administrative services". — Som nyss sagts ingicks kort härefter de olika överenskommelserna rörande Indienordern.

Drygt ett år senare, den 16 april 1987, framfördes i ett inslag i Dagens Eko uppgifter om att Bofors med hjälp av mutor skulle ha "tagit hem" Indienordern. I inslaget uppgavs bl.a. att Bofors under år 1986 skulle ha gjort stora utbetalningar till personer med bankkonton i Schweiz.

I ett uttalande av Bofors följande dag förnekades påståendet om mutor. Frågan diskuterades härefter vid ett sammanträffande den 20 april 1987 mellan Indiens ambassadör och företrädare för Nobelledningen.

I en framställning den 21 april 1987 från indiska ambassaden i Stockholm till utrikesdepartementet begärde Indien att regeringen skulle undersöka saken och, om det förekommit någon förseelse, informera ambassaden samt vidta erforderliga åtgärder. I framställningen uppgavs vidare bl.a. att den indiska regeringen önskade — om detta inte orsakade några problem i Sverige — förmedla informationen till det indiska parlamentet. Sedan Åberg härefter kontaktat ledningen för Nobelkoncernen med en begäran att full klarhet skulle skapas i frågan överlämnade Bofors den 24 april 1987 en skriftlig rapport till den indiske ambassadören i Stockholm. I rapporten framhölls att uppgifterna i brevet den 10 mars 1986 om att Bofors inte använt sig av några mellanhänder var korrekta. Vidare angavs bl.a. följande.

Bofors has not made any payments of the kind alleged by the media. Those payments that were made during the time in question, and possibly have given rise to erroneous conclusions, were in accordance with the contract for the reimbursement of consultant services within the areas of marketing and counter purchasing. The payments referred to by Swedish Radio were made to a Swiss company and are completely legal in accordance with the Swedish currency regulations and other relevant Swedish regulations. The stated payments have not been paid to any Indian company or Indian citizen and have no connection with the winning of the contract of 1986.

Sedan den indiska regeringen därefter förklarat att en undersökning genom den svenska regeringen var av stor betydelse uppdrog regeringen (utrikesdepartementet, handelsavdelningen) i beslut den 29 april 1987 åt RRV att göra en revisionell granskning av underlaget till Bofors rapport till den indiska ambassadören. I beslutet, som undertecknades av statsrådet Anita Gradin, angavs att uppdraget skulle ske i samråd med KMI och att RRV därvid borde ta del av det material som kunde finnas hos berörda myndigheter.

RRV redovisade sitt uppdrag i en rapport till regeringen den 1 juni 1987. I rapporten anger RRV att det bedömt att uppdraget "att göra en revisionell granskning" innefattade att granska huruvida betalningar

skett och i så fall till vem, vid vilken tidpunkt, med vilket belopp och med vilken rubricering. Rapporten överlämnades samma dag till regeringen tillsammans med visst underlag (datalistor och annat material) som riksbanken hade tillhandahållit.

I beslut den 4 juni 1987 konstaterade regeringen att rapporten innehöll dels uppgifter för vilka sekretess gäller enligt 2 kap. 1 § sekretesslagen (s.k. utrikessekretess), dels uppgifter som omfattas av sekretess enligt 8 kap. 6 § samma lag jämfört med p. 1 i bilagan till sekretessförordningen (s.k. affärssekretess). Mot bakgrund av angelägenheten av att skapa största möjliga klarhet och öppenhet i fråga om innehållet i redogörelsen beslöt regeringen med stöd av 11 kap. 1 § sekretesslagen att vissa uppgifter för vilka enligt regeringen sekretess i och för sig gällde skulle ges offentlighet. De offentliggjorda delarna av rapporten sammanfördes i en handling (i fortsättningen benämnd den öppna rapporten). Av beslutet framgick att ställningstagandet hade föregåtts av samråd med riksbanken, som därvid givit till känna sin uppfattning att uppgifter rörande enskilds ekonomiska förhållanden inte borde lämnas ut och att hela underlaget borde återlämnas till riksbanken.

I den öppna rapporten redovisade RRV följande av Bofors lämnade uppgifter angående företagets arbetssätt vid marknadsföring utomlands:

AB Bofors har normalt inte någon fast försäljningsorganisation, något representantkontor e d i de länder bolaget förhandlar med. Däremot brukar man träffa överenskommelse med person/personer i respektive land att bistå med allmän lokal kunskap, praktiska arrangemang etc (däremot inte med försäljning). De får normalt ersättning efter prestation (i princip).

AB Bofors utnyttjade sådana kontakter i Indien. Bolaget uppger att sedan den indiska regeringen framfört krav på att affären skulle slutas direkt mellan parterna, utan mellanhänder, började bolaget avveckla dessa kontakter. Dessa "avvecklingsförhandlingar" började år 1985 och överenskommelse om sådan avveckling var klar innan affären slutfördes. Bofors uppger att "avvecklingskostnaderna" uppgick till 2—3 % av ordersumman, alltså 170—250 milj SEK, och att alla dessa pengar utbetalades under år 1986.

RRV anger i den öppna rapporten att den bild som AB Bofors muntligen givit kan sammanfattas på följande sätt:

- att det inte finns några avtal om provisioner
- att lokala kontakter utnyttjats men att dessa avvecklats innan förhandlingarna slutfördes
- att kostnaderna för denna medverkan ("avvecklingskostnader") uppgick till 2—3 % av ordersumman, dvs. 170—250 miljoner SEK samt att denna summa slutbetalades under år 1986.

I den öppna rapporten anges RRVs sammanfattande iakttagelser vara följande:

- att det föreligger ett avtal mellan AB Bofors och — — —, som avser att reglera provisioner i efterskott på FH-affären samt

– att betydande belopp har betalats ut i efterskott bl.a. till AB Bofors tidigare agent i Indien.

Regeringen överlämnade den öppna rapporten till Indien tillsammans med en note av följande innehåll:

Svenska regeringen har tagit del av innehållet i den rapport om vissa av Bofors utlandsbetalningar som riksrevisionsverket överlämnade till utrikeshandelsministern den 1 juni 1987.

RRVs rapport avsåg en revisionell granskning av underlaget till en redogörelse som AB Bofors tidigare i vår lämnat till den indiske ambassadören i Stockholm om vissa betalningar i anslutning till haubitz-kontrakt tecknat med Indien år 1986. RRVs granskning var föranledd av en framställan från den indiska till den svenska regeringen om att söka klarlägga om mellanhänder förekommit.

Uppgifterna i rapporten bygger i allt väsentligt på informationer som RRV inhämtat från riksbanken. Riksbanken har tillställt utredningen dessa uppgifter under förutsättning att full sekretess skall gälla för dessa. Rapporten kan därför inte offentliggöras i dessa delar. Övriga delar av rapporten bifogas denna note.

Av rapporten framgår att AB Bofors hävdar att några mellanhänder inte förekommit under förhandlingarnas slutskede men att kostnader uppkommit i samband med avveckling av tidigare lokala agenter. Dessa kostnader har slutreglerats under år 1986.

Enligt RRVs revisionella granskning föreligger ett avtal om reglering av provisioner i efterskott på haubitz-affären samt uppgifter om att betydande belopp har betalats ut med hänvisning till detta kontrakt. Andra betalningar har skett från AB Bofors under den aktuella perioden, vars ändamål och mottagare inte helt kunnat klarläggas med hjälp av uppgifter som står RRV till buds.

Det är endast AB Bofors som kan ge en fullständig redovisning för sina egna betalningar. Regeringen har därför ånyo uppmanat AB Bofors att själv medverka till ett klarläggande.

Regeringen har därefter vid flera tillfällen avslagit framställningar om utlämnande av rapporten. I de båda senaste avslagsbesluten, som är från hösten 1989, har som enda grund för sekretetess åberopats ovannämnda affärssekretessbestämmelser. Ett av dessa beslut avsåg en framställning i oktober 1989 från den indiska regeringen.

Utskottets bedömning

Utskottet vill till en början erinra om sin granskning år 1988 av regeringens befattning med den s.k. Indienordern. Som utskottet redovisat i det årets granskningsbetänkande (se KU 1987/88:40 s. 27 ff.) bidrog regeringen på en rad sätt till att en uppgörelse kom till stånd. Regeringens stöd bestod bl.a. i olika kontakter med företrädare för den indiska regeringen, beslut om finansiellt stöd inom ramen för regleringen av exportkrediter och exportkreditgarantier, ingående av en mellanstatlig överenskommelse med den indiska staten (Memorandum of Understanding) och godkännande av det samarbetsavtal som träffades mellan parterna. Regeringens aktiva exportansträngningar fick ses mot bakgrund av uppgörelsens osedvanligt stora omfattning. Under granskningen framhölls från bl.a. statsministerns sida att han ansåg det vara regeringens skyldighet — och även statsministerns — att i viktiga-

re frågor stödja svensk exportindustri. I ärendet framgick att regeringen under ärendets handläggning följt principen att även en vapenexportaffär — under förutsättning att utförseltillstånd kan meddelas — skall behandlas som vilken exportaffär som helst när det gäller stöd från statens sida i form av exportkrediter och garantiåtaganden. I ärendet framfördes liknande synpunkter i en reservation av de moderata ledamöterna i utskottet.

Utskottet behandlade vid 1988 års granskning inte särskilt mellanhandsfrågan. Som redovisats ovan berördes denna fråga under slutskedet av förhandlingarna rörande Indienordern vid bl.a. samtal som Olof Palme hade med Rajiv Gandhi och som Carl Johan Åberg hade med företrädare för den indiska regeringen. Några samtalsanteckningar från dessa sammanträffanden föreligger inte, och den utredning rörande denna fråga som i övrigt föreligger är mycket knapphändig.

Någon entydig definition av vad som avsetts med mellanhänder har inte lämnats. Utskottet drar av utredningen i ärendet närmast slutsatsen att härmed avsetts agenter och representanter av sådant slag som internationellt sett är vanligt förekommande vid vapenaffärer. Såvitt utskottet kunnat finna har kravet på att några mellanhänder inte skulle förekomma inte uttryckligen skrivits in som ett avtalsvillkor i något av de avtal som träffats rörande Indienordern, vilka för övrigt inte över huvud taget synes innehålla några kopplingar till mellanhandsfrågan.

Enligt utskottet finns det inte anledning rikta någon kritik mot den svenska regeringen för att den till Bofors förmedlade det från indisk sida framförda önskemålet om att några mellanhänder inte skulle förekomma eller för de ytterligare kontakter i frågan som den hade.

Det har gjorts gällande att regeringen gentemot Indien i realiteten har tagit på sig ett medansvar för att mellanhänder inte skulle förekomma och att den därför också hade ett ansvar för den följande utredningen i denna fråga. Utskottet får anföra följande.

Mot bakgrund av regeringens aktiva roll vid Indienorderns tillkomst har utskottet förståelse för att regeringen önskade gå Indien till mötes och söka medverka till att önskad klarhet i mellanhandsfrågan skapades. Formerna för regeringens medverkan kan självfallet diskuteras, inte minst nu i efterhand. Anita Gradin har under utfrågningen inför utskottet betonat att regeringens uppdrag till RRV var av unik karaktär. Utskottet vill understryka, att regeringen inte hade rättslig grund för att ålägga Bofors att mot sin vilja lämna några upplysningar i saken. Det finns inte heller några uppgifter som tyder på annat än att det för Bofors klarlagts att dess medverkan i utredningen varit helt frivillig. När det gäller regeringens uppdrag till RRV vill utskottet vidare påpeka att det framstår som tveksamt i vilken utsträckning gällande sekretessregler skyddade RRVs utredningsmaterial. Som ovan framgått har regeringen i fråga om vissa av uppgifterna i RRV-rapporten åberopat s.k. affärssekretess, vilken sekretessgrund emellertid inte varit tillämplig hos RRV. I sammanhanget skall påpekas att frågan om sekretessens utsträckning hos RRV aldrig blev aktuell. Det skall

här nämnas att det inom utrikesdepartementets handelsavdelning upprättats två promemorior — *bilagorna A 17* och *A 18* — med synpunkter på det till RRV lämnade uppdraget m.m.

Vad härefter gäller den fortsatta handläggningen — sedan RRV-rapporten den 1 juni 1987 överlämnats till regeringen — får utskottet anföra följande.

Utskottet har som nyss framgått konstaterat att regeringen genom sitt uppdrag till RRV tillmötesgick en begäran från Indien om hjälp att bringa klarhet i frågan om mellanhänder. Att uppgifter som skulle kunna vara besvärande för olika inblandade parter kunde framkomma måste enligt utskottet ha varit uppenbart från början. Mot denna bakgrund finner utskottet det anmärkningsvärt att regeringen inte gick Indien till mötes genom att ge den indiska regeringen tillgång till den fullständiga rapporten. Enligt utskottets bedömning borde den svenska regeringen på diplomatisk väg ha överlämnat hela rapporten till den indiska regeringen. Den svenska sekretesslagstiftningen utgjorde inget hinder häremot.

Under utskottets granskning har gjorts gällande att regeringen genom sitt sätt att redovisa delar av innehållet i RRV-rapporten kommit att vilseleda Indiens regering i stället för att skapa klarhet. Det har bl.a. hävdats att den icke offentliggjorda delen av RRV-rapporten innehåller uppgifter om utbetalningar från Bofors som visar att Bofors gjort sig skyldig till bestickning eller — i vart fall — att Bofors betalningar inte haft karaktären av avvecklingskostnader utan utgjort sedvanliga provisionskostnader, men att den öppna RRV-rapporten avfattats på sådant sätt att detta inte framgår. Genom att regeringen, då den överbringat den öppna rapporten till Indien, inte påpekat detta skulle Indien ha fått felaktig information. Kritik har vidare riktats mot avfattningen av den note som skickades till Indien tillsammans med den öppna rapporten.

När det gäller den fullständiga rapporten kan utskottet för sin del konstatera att det av de icke offentliggjorda delarna är svårt att dra några säkra slutsatser i fråga om syftet med de betalningar som RRV redovisat eller vart dessa slutligen gått. Inte heller chefsåklagare Lars Ringberg har i samband med förundersökningen, vilken skett med utgångspunkt i RRV-rapporten, trots olika utredningsåtgärder — bl.a. ett flertal polisförhör och förfrågningar i Schweiz som inte ledde till resultat — kunnat vinna ökad klarhet i frågan. I beslutet i januari 1988 att lägga ner förundersökningen anges sålunda att det inte kunnat visas till vem utbetalningarna angivna i RRV-rapporten gjorts eller grunderna för dessa.

Vad därefter angår frågan om redovisningen i den öppna rapporten vill utskottet erinra om att RRV som sammanfattning av sina iakttagelser angivit att det föreligger ett provisionsavtal som avser att reglera provisioner i efterskott på FH 77-affären och att betydande belopp har betalats ut i efterskott bl.a. till Bofors tidigare agent i Indien.

När det gäller regeringens note till den indiska regeringen tillsammans med den öppna RRV-rapporten anges i noten som motiv för att rapporten inte i sin helhet kunde offentliggöras följande:

Uppgifterna i rapporten bygger i allt väsentligt på informationer som RRV inhämtat från riksbanken. Riksbanken har tillställt utredningen dessa uppgifter under förutsättning att full sekretess skall gälla för dessa. Rapporten kan därför inte offentliggöras i dessa delar.

Enligt utskottet hade det naturliga varit att ange att vissa uppgifter i rapporten omfattades av utrikes- resp. affärssekretess. Notens avfattning i förevarande del ger nämligen intrycket att i ärendet föreligger ett av riksbanken uppställt förbehåll om sekretess som av regeringen tillmätts bindande verkan.

Granskningen i förevarande avsnitt föranleder i övrigt inte några uttalanden.

9.7.4 Ringbergs förfrågan till utrikesdepartementet

Bakgrund

Chefsåklagare Lars Ringberg beslöt den 19 augusti 1987 att inleda förundersökning till utrönande huruvida bestickningsbrott begåtts i samband med affärsuppgörelsen om leverans av FH 77 från Bofors till den indiska staten. Under hösten 1987 hördes i förundersökningen vissa personer.

Den 11 januari 1988 sammanträffade Ringberg på utrikesdepartementet (handelsavdelningen) med krigsmaterielinspektören Sven Hirdman och ambassadören Frank Belfrage. Besöket hade kommit till stånd på initiativ av Hirdman och Belfrage vilka ansåg att de inför premiärminister Rajiv Gandhis besök i Sverige den 20—21 januari 1988 borde informera sig om läget i Ringbergs förundersökning. Vid sammanträffandet framförde Ringberg önskemålet att — om utrikesdepartementet fann en sådan åtgärd lämplig — erhålla kontakt för samtal med någon behörig person i delegationen, som skulle medföljа Gandhi. Såvitt framgår av utredningen ställde sig Hirdman och Belfrage positiva härtill. Några dagar senare föredrogs Ringbergs förfrågan för kabinettssekreterare Pierre Schori av företrädare för utrikesdepartementets politiska avdelning, som förordade att den begärda kontakten inte borde äga rum då en sådan åtgärd skulle framstå som onödigt provocerande och strida mot internationell praxis och courtoisie i dylika sammanhang. Det skulle gå att tillmötesgå Ringbergs önskemål på annat sätt, exempelvis genom biträde av den svenska ambassaden i New Delhi. Schori delade denna uppfattning, och detsamma gjorde utrikesminister Sten Andersson som senare informerades om ärendet.

Utrikesdepartementets ställningstagande vidarebefordrades till justitieminister Anna-Greta Leijon. Vid ungefär samma tidpunkt begärde statsministern, som fått information av innebörd att det fanns planer på att fråga ut medlemmar av Gandhis delegation under dennes officiella besök i Sverige, hos Anna-Greta Leijon besked om denna information var korrekt.

På förmiddagen den 15 januari 1988 ringde Anna-Greta Leijon upp Ringberg. Samtalet gällde Ringbergs ifrågavarande önskemål.

Anna-Greta Leijon har i skrivelse till utskottet *(bilaga A 19)* bl.a. anfört, att när hon ringde upp Ringberg den 15 januari 1988 inledde

hon samtalet med att berätta vad hon hört om planerna på kontakt med den gästande indiske premiärministerns delegation. Anna-Greta Leijon vidarebefordrade därefter utrikesdepartementets bedömning, att en sådan kontakt inte vore lämplig. I samband därmed refererade hon också den fråga hon fått från statsministern, om det var korrekt att det fanns planer på att fråga ut medlemmar av den delegation som Rajiv Gandhi reste med till Stockholm — något som även Ingvar Carlsson menade var olämpligt. Anna-Greta Leijon talade om för Ringberg att han kunde påräkna allt tänkbart stöd från regeringskansliet om han ville ha hjälp med att etablera kontakt i Indien som kunde vara till nytta för hans förundersökning. På Anna-Greta Leijons direkta fråga svarade sedan Lars Ringberg att han inte skulle ta kontakt med den indiska delegationen under besöket i Sverige.

Ringberg har vid utfrågningen inför utskottet bl.a. uppgett att anledningen till att han vid telefonsamtalet med Anna-Greta Leijon förklarade att han tog tillbaka önskemålet om att få kontakt med lämplig person i Gandhis delegation var att han tyckte att samtalet var obehagligt och ville ha ett slut på detsamma. Hans önskemål stod emellertid fast. Senare samma dag överlämnade han också till utrikesdepartementets handelsavdelning sina minnesanteckningar från mötet den 11 januari 1988 med Hirdman och Belfrage, varvid han särskilt poängterade att hans önskemål kvarstod. Något ytterligare besked i saken fick han emellertid inte. — Hans beslut att lägga ner förundersökningen i ärendet hade inget samband med hans samtal med Anna-Greta Leijon.

Ringberg och hans medhjälpare gjorde senare en sammanfattning av bevisläget i förundersökningsärendet och kom därvid fram till att utredningsläget var sådant att förundersökningen borde läggas ner. Den 25 januari 1988 meddelades nedläggningsbeslutet. I detta angavs bl.a. att genom den företagna utredningen vare sig skriftlig eller muntlig bevisning kunnat vinnas om till vem utbetalningar gjorts och grunderna för dessa och att fortsatt utredning inte kunde förväntas tillföra utredningen uppgifter av avgörande betydelse i åtalsfrågan.

Utskottets bedömning

Kontakterna mellan Ringberg i hans egenskap av förundersökningsledare och regeringskansliet rörande Ringbergs till utrikesdepartementet framställda önskemål anser utskottet — i likhet med vad som framhållits i en promemoria från statsrådsberedningen — faller under bestämmelsen i 10 kap. 8 § regeringsformen. Enligt denna skall chefen för det departement till vilket utrikesärendena hör hållas underrättad, när en fråga som är av betydelse för förhållandet till annan stat eller till mellanfolklig organisation uppkommer hos annan statlig myndighet. Bestämmelsen är tillkommen i det viktiga syftet att utrikesledningen skall hållas informerad om alla kontakter av utrikespolitisk betydelse som svenska myndigheter har med utländska organ. Bestämmelsen ger självfallet inte regeringen rätt att ge myndigheten några direktiv om hur myndigheten skall handlägga saken.

Utrikesdepartementets bedömning att det inte var lämpligt att ta den föreslagna kontakten med den indiska delegationen har som nyss framgått inte meddelats Ringberg av utrikesdepartementet utan av justitiedepartementet genom justitieministern. I promemorian från statsrådsberedningen sägs att anledningen härtill var praktiska överväganden inom regeringskansliet om arbetsuppgifternas fördelning i ett konkret myndighetsanknutet ärende och att justitieministern i nära anslutning till telefonsamtalet med Ringberg skulle ha ett sedan tidigare inplanerat möte med denne och andra personer.

Utskottet för sin del har inte funnit några skäl som motiverade att utrikesdepartementets bedömning av Ringbergs önskemål skulle redovisas till denne från justitiedepartementets sida. Denna åtgärd var enligt utskottets mening mindre lämplig. Utrikesdepartementet borde ha lämnat redovisningen i fråga.

En ytterligare fråga som bör ställas är huruvida justitieministern vid samtalet med Ringberg genom särskilda instruktioner eller på annat sätt har påverkat eller sökt påverka dennes handläggning av förundersökningen.

Ringberg själv har vid utfrågningen inför utskottet förnekat att samtalet haft en sådan innebörd. Ej heller i övrigt synes Ringberg ha uppfattat det förfarande som tillämpats som försök till obehörig påverkan.

Vad i övrigt i denna del förekommit ger inte utskottet anledning till några ytterligare uttalanden.

10. Avtalsförhandlingarna på lärarområdet

Utskottet har mot bakgrund av 1989 års förhandlingar på lärarområdet till granskning tagit upp relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket. I ärendet föreligger två promemorior upprättade inom civildepartementet resp. utbildningsdepartementet *(bilagorna A 20 och A 21)*. Offentliga utfrågningar har ägt rum inför utskottet med generaldirektören Birger Bäckström och förhandlingschefen Peter Stare, båda vid statens arbetsgivarverk *(bilaga B 9)*, med förhandlingschefen vid TCO-S Jack Elwing, ordföranden i Sveriges lärarförbund (SL) Solveig Paulsson och ordföranden i TCO-S och i Sveriges fackläraförbund (SFL) Christer Romilson *(bilaga B 10)*, med ordföranden och förhandlingschefen i SACO-S Lars Dahlberg och ordföranden i Lärarnas Riksförbund (LR) Ove Engman *(bilaga B 11)*, med ordföranden i Statsanställdas förbund (SF) Curt Persson *(bilaga B 12)* samt med civilministern Bengt K Å Johansson och skolministern Göran Persson *(bilaga B 13)*.

Genom 1965 års förhandlingsrättsreform infördes på det offentliga arbetsmarknadsområdet i princip samma avtalsfrihet mellan arbetstagare och arbetsgivare som på den privata arbetsmarknaden. Kommunaltjänstemännen liksom övriga offentliga tjänstemän fick rätt att genom sina organisationer förhandla om lön och andra ekonomiska villkor och att sluta kollektivavtal.

I samband med förhandlingsrättsreformen inrättades ett fristående verk för den statliga förhandlingsverksamheten i löne- och anställningsfrågor, statens avtalsverk. I propositionen om organisationen av ett statligt förhandlingsorgan m.m. (prop. 1965:77) anfördes att även om avtalsverket har att föra förhandlingar självständigt kommer verket självfallet att behöva ta kontakter med företrädare för regeringen (jfr KU 1985/86:1 om kontakterna mellan regeringen och riksdagens lönedelegation, numera finansutskottet). Det ålåg sålunda avtalsverket att hos Kungl. Maj:t hemställa om erforderligt godkännande av avtal som träffas under förbehåll för Kungl. Maj:ts eller Kungl. Maj:ts och riksdagens godkännande. Departementschefen framhöll också att det torde vara nödvändigt med kontakter mellan avtalsverket och de särskilda statsdepartementen, men dessa kontakter borde enligt hans mening i allmänhet tas via civildepartementet. Avtalsverkets ledning skulle utövas av en styrelse bestående av verkets generaldirektör och ett antal av regeringen utsedda ledamöter. Det ansågs angeläget att styrelsen hade särskild ekonomisk och personalpolitisk sakkunskap. För det ändamålet borde statssekreterarna i finans- och civildepartementen eller andra tjänstemän i ledande ställning i dessa departement ingå i styrelsen.

År 1978 beslöt riksdagen (prop. 1977/78:157, AU39) att avtalsverket skulle ombildas till ett nytt ämbetsverk, statens arbetsgivarverk. Ansvaret för alla centrala förhandlingar om kollektivavtal sammanfördes till det nya verket, som fick ställning som central myndighet i frågor där staten uppträder som arbetsgivare. Departementschefen framhöll i propositionen att syftet var att lägga fast en klarare rollfördelning och befogenhetsfördelning mellan de myndigheter inom statsförvaltningen som har centrala arbetsgivaruppgifter. I det nya verkets styrelse borde ingå representanter för bl.a. fackmyndigheter med uppgifter inom det avtalsbara området. Styrelsens ordförande borde vara statssekreteraren hos budgetdepartementets personalenhet.

I proposition (1984/85:219) om den statliga personalpolitiken angavs som en utgångspunkt att statens positioner i löneförhandlingarna tydligare skall bestämmas av verksamhetsintresset och av en strävan att åstadkomma en ändamålsenlig personalförsörjning. Samtidigt skulle lönepolitik och lönesystem vara förenliga med en balanserad samhällsekonomi. Regeringen redovisade i budgetpropositionen 1987 en omorganisation av arbetsgivarverket. Omorganisationen syftade till att skapa bättre förutsättningar att uppfylla de nämnda målsättningarna och innebar bl.a. att sammansättningen av arbetsgivarverkets styrelse ändrades. Verksamhetsföreträdarnas inflytande stärktes medan den direkta

politiska styrningen avskaffades. Som ordförande i verksstyrelsen ersattes statssekreteraren i civildepartementet med generaldirektören för byggnadsstyrelsen. Regeringskansliets representant i styrelsen blev i stället den tjänsteman som ansvarade för den lönepolitiska enheten i finansdepartementet, numera i civildepartementet.

De myndigheter och verk som arbetsgivarverket förhandlar för är fördelade på fyra sektorer, nämligen civil statsförvaltning, försvaret, affärsverken samt skolan. För varje sektor finns en rådgivande förhandlingsdelegation, som består av ett representativt urval av företrädare för berörda verk och myndigheter. — Motparter i förhandlingarna är de tre huvudorganisationerna Centralorganisationen SACO-S, Statsanställdas förbund (SF) och Tjänstemännens centralorganisation — statstjänstemannasektionen (TCO-S). De förbund som berörs av förhandlingar på skolområdet är i huvudsak Sveriges Skolledarförbund och Lärarnas Riksförbund (LR) inom SACO samt Svenska facklärarförbundet och Sveriges Lärarförbund inom TCO.

Mellan de offentliga arbetsgivarna förekommer ett fortlöpande samarbete inom ramen för den s.k. OAS-en (offentliga arbetsgivares samarbetsnämnd). I OAS-en ingår representanter för de politiskt sammansatta förhandlingsdelegationerna och från förhandlingsledningarna i de båda kommunförbunden. Staten representeras av ordföranden i arbetsgivarverkets styrelse, av verkets förhandlingsledning och av planeringschefen i civildepartementet.

Medbestämmande

Arbetsgivarverket och de statsanställdas huvudorganisationer träffade 1987 ett kollektivavtal om medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden (MBA-R). Genom detta avtal upphävdes den förhandlings- och informationsskyldighet enligt medbestämmandelagen och tidigare avtal som fullgjordes genom arbetsgivarverkets FHR-grupp (tidigare statens förhandlingsråd). I MBA-R anges att informationsverksamheten skall syfta till att lämna upplysningar i viktigare frågor om anställnings- och arbetsvillkor vid exempelvis större verksamhetsförändringar samt att ge organisationerna tillfälle att föra fram sina synpunkter på dessa förändringar. Huvudorganisationerna skall beredas möjlighet att lämna synpunkter som kan vara av värde i beredningen. Informationen skall därför lämnas i så god tid att synpunkter från huvudorganisationerna kan vägas in i den fortsatta beredningen. Partskontakterna skall inte leda till någon formell förhandling men om det behövs skall skriftlig information kompletteras med muntlig information vid överläggning med huvudorganisationerna. Vid överläggning skall protokoll föras om en part begär det.

Enligt civildepartementets cirkulär C1987:2 rörande MBA-R får några utfästelser som kan verka bindande för det fortsatta beredningsarbetet i regeringskansliet inte ges. I cirkuläret sägs att den huvudsakliga formen för samverkan är information. I vissa fall bör samverkan ske genom en överläggning. Det är arbetsgivaren, normalt företrädd av det enskilda departementet, som avgör om en överläggning skall kom-

ma till stånd. Vid en sådan bedömning skall enligt avtalet särskilt avseende fästas vid organisationernas önskemål. Det är enligt cirkuläret att märka att dessa överläggningar inte är att anse som någon form av förhandlingar. Syftet med överläggningarna är uteslutande att lämna muntlig information och att ge organisationerna tillfälle att ställa frågor och lämna synpunkter.

Huvudmannaskapet på skolområdet

För lärare, skolledare och syofunktionärer inom det primär- och landstingskommunala skolväsendet gäller i dag s.k. dubbelt huvudmannaskap. Innebörden av detta är att de är anställda av kommunerna medan staten förhandlar och sluter avtal om deras avlöningsförmåner och övriga anställningsvillkor.

Före förhandlingsrättsreformen gällde enligt riksdagens beslut statlig löne reglering för bl.a. lärare vid olika icke-statliga skolor. För denna kategori tjänstemän liksom för statstjänstemän fördes förhandlingar om de ekonomiska anställningsvillkoren mellan företrädare för civildepartementet under civilministerns ledning och tjänstemannaorganisationerna. Överenskommelserna träffades regelmässigt under förbehåll av Kungl. Maj:ts och riksdagens godkännande. I allmänhet utgick statsbidrag till avlöning av de tjänstemän vars avlöningsvillkor reglerades i de statliga reglementena eller andra författningar. I sådana fall hade som regel uppställts som villkor för statsbidrag att arbetsgivarna tillämpade de statliga lönebestämmelserna. Särskilda författningsbestämmelser ålade huvudmannen att utge de av staten bestämda löneförmånerna.

I samband med förhandlingsrättsreformen inrättades som tidigare nämnts avtalsverket med huvuduppgift att handha huvuddelen av den förhandlingsverksamhet som tidigare bedrivits i civildepartementet och hos olika statliga myndigheter. I proposition 1965:77 uttalade departementschefen att avtalsverkets befogenhet att företräda andra arbetsgivare än staten borde regleras i lag. En sådan reglering infördes genom lagen (1965:576) om ställföreträdare för kommun vid vissa avtalsförhandlingar m.m. Enligt 1 § ställföreträdarlagen skall statens avtalsverk i vissa fall på kommuns eller annan icke-statlig arbetsgivares vägnar föra förhandling samt sluta och uppsäga kollektivavtal om anställnings- eller arbetsvillkor eller på annat sätt enhetligt reglera sådant villkor. För tillämpning av ställföreträdarlagen förutsattes att det var fråga om anställnings- eller arbetsvillkor som enligt lag eller särskilt beslut av riksdagen skulle fastställas under medverkan av Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer. Ett riksdagsbeslut rörande de aktuella tjänsterna meddelades 1967 (prop. 1967:131, SU134, rskr. 327).

Det dubbla huvudmannaskapet behandlades av riksdagen i början av år 1989 med anledning av propositionen om skolans utveckling och styrelse (prop. 1988/89:4, UbU7, rskr. 95). Enligt propositionen fanns det skäl som talade såväl för som emot kommunalisering av lärar- och skolledartjänster. Departementschefen var emellertid då inte beredd att

föreslå någon förändring när det gäller den statliga regleringen av tjänsterna. Riksdagsbeslutet innebar att någon förändring i förhållande till gällande ordning inte gjordes.

I kompletteringspropositionen (1988/89:150, bilaga 7) uttryckte regeringen däremot den uppfattningen att kommunerna borde få det fulla arbetsgivaransvaret för lärarna. Föredragande statsrådet framhöll att det var viktigt att det genomfördes en bred analys angående innebörden i och konsekvenserna av ett slopande av den statliga tjänsteregleringen för att t.ex. få klarhet i hur de nationella målen om kvalitet och likvärdighet skulle garanteras också vid ett eventuellt kommunalt huvudmannaskap. I propositionen redovisades att frågan om ett kommunalt huvudmannaskap för skolledar- och lärartjänsterna diskuterats under många år utan att den hade kunnat föras fram till något slutligt ställningstagande. Ett kommunalt huvudmannaskap innebär att kommunerna får ansvaret också för frågor om löne- och anställningsvillkor för lärare och skolledare. Statsrådet såg för sin del skäl för en sådan förändring som en del av decentraliseringen på skolområdet och utvecklingen mot ett ökat kommunalt driftsansvar. Viktigt att beakta när man tog ställning till hur arbetsgivaransvaret för lärare och skolledare skulle utformas var dock enligt propositionen inställningen i frågan hos kommuner och fackliga organisationer på skolområdet. Mot bakgrund av att propositionen inte innehöll någon hemställan om ändring av dåvarande statsbidragssystem eller huvudmannaskapsförhållande fann inte utbildningsutskottet anledning att närmare gå in på frågan (1988/89:UbU32).

I proposition 1989/90:41 föreslogs att den statliga regleringen av löne- och anställningsvillkor för de aktuella tjänsterna skulle upphöra med utgången av 1990. Utbildningsutskottet tillstyrkte (1989/90:UbU9) propositionen och framhöll att det delade huvudmannaskapet hade inneburit att varken stat eller kommuner tagit det fulla ansvaret för skolan eller dess verksamhet. I en reservation (m och fp) avstyrktes propositionen med motiveringen att propositionen med rätta betecknats som ett otillbörligt inhopp i den pågående avtalsrörelsen. I en annan reservation (mp) framhölls det olyckliga i att kommunaliseringsfrågan tagits upp i avtalsrörelsen innan riksdagsbeslutet fattats. I denna reservation liksom i ytterligare en reservation (c) avstyrktes propositionen. I särskilda yttranden (m, fp, c resp. vpk) kritiserades att kommunaliseringsfrågan sammanblandats med lönerörelsen.

Tidigare granskning

Förhållandet mellan regeringen och arbetsgivarverket granskades av konstitutionsutskottet våren 1986 (KU 1985/86:25). Utskottet framhöll i likhet med löneministern att den svenska modellen på förevarande område naturligen inte utesluter kontakter mellan den politiska ledningen i landet och arbetsmarknadens parter speciellt i ett allvarligt konfliktläge. Enligt utskottets mening var det värdefullt att vissa förändringar vidtagits beträffande uppläggningen av förhandlingsarbetet med en fastare markering av arbetsgivarverkets ansvar. Vidare hänvisa-

des till att åtgärden hösten 1985 att utse ett särskilt statsråd med huvudansvar för lönefrågor var ändamålsenlig. Utskottet avsåg även fortsättningsvis att med uppmärksamhet följa handläggningen av avtalsfrågor i regeringen.

I 1987 års granskning (KU 1986/87:33) tog utskottet åter upp ansvarsfördelningen mellan regeringen och statens arbetsgivarverk. Enligt utskottets uppfattning hade uppläggningen av förhandlingsarbetet på den statliga arbetsgivarsidan i 1986 års avtalsrörelse vissa fördelar jämfört med vad tidigare gällt. Utskottet konstaterade emellertid att denna uppläggning med försök till en klarare ansvarsfördelning mellan regering och arbetsgivarverket inte helt kunnat fullföljas bl.a. på grund av det komplicerade förhandlingsläget. I det känsliga läget gjorde regeringen uttalanden vilka väckte negativa reaktioner hos företrädare för de fackliga organisationerna. Trots den förändring som skett behövde således enligt utskottets uppfattning ytterligare uppmärksamhet ägnas åt frågan om ansvarsfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket.

Avtalsrörelsen 1989

Skolminister Göran Persson redovisade vid ett möte den 16 mars 1989 med distriktsordförandena inom Lärarnas Riksförbund sin syn på behovet av kommunalisering av lärarnas anställningsförhållanden. Senare samma dag sammanträffade Göran Persson och Ove Engman, och regeringens planer gicks då igenom mera i detalj. Enligt vad Göran Persson uppgett vid utfrågningen inför utskottet framhöll han vid dessa tillfällen att den decentralisering av offentlig sektor som pågår medför att tillväxten i framtiden kommer att ligga hos kommunerna medan den statliga sektorn stagnerar eller rent av minskar. Ove Engman å sin sida har uppgett att skolministern eftersträvade lärarfacklig majoritet för kommunalisering och att denne hänvisade till att det är hos kommunerna "pengarna finns". Enligt Ove Engmans uppfattning gjorde skolministern en koppling till löneutvecklingen för lärarna. En löneutvecklig för lärarna kunde utlovas endast under förutsättning att kommunaliseringsfrågan löstes.

Vid en sammankomst den 4 april informerades övriga berörda parter på den statliga arbetsmarknaden med undantag för SF. Från TCO-S sida deltog dåvarande ordföranden Bertil Axelsson och förhandlingschefen Rune Larsson samt Solveig Paulsson och Christer Romilson. Arbetsgivarverket representerades av Birger Bäckström och Peter Stare. Från regeringens sida medverkade Göran Persson, Bengt K Å Johansson, statssekreterarna Anitra Steen och Ulf Göransson samt planeringschefen i civildepartementet Göran Ekström, som ingick i arbetsgivarverkets styrelse. Göran Persson informerade vid detta tillfälle om att kompletteringspropositionen skulle komma att redovisa regeringens avsikt att föreslå ett renodlat kommunalt huvudmannaskap. Enligt vad som uttalats vid utskottets utfrågningar skulle då inte

ha förekommit några diskussioner om löne- eller anställningsvillkor. Det var enligt Göran Persson endast fråga om sådan information som regeringen enligt MBA-R var skyldig att lämna.

Skolledarförbundets representanter informerades i frågan den 11 april. Den 16 och den 17 april fick Solveig Paulsson och Christer Romilson resp. Ove Engman ta del av de texter rörande skolan som skulle ingå i kompletteringspropositionen.

Den 20 april 1989 beslutade regeringen lägga fram kompletteringspropositionen, och den 11 maj redovisade skolministern, i Anitra Steens närvaro, regeringens inställning i kommunaliseringsfrågan för ordföranden i SACO-S Lars Dahlberg.

Enligt Birger Bäckström var det under alla förhållanden påkallat med en särskild satsning på lärarnas löner i 1989 års avtalsrörelse. Den 7 april presenterades för de fackliga organisationerna ett sedan lång tid förberett dokument där arbetsgivarverkets utgångspunkter lagts fast. De ställningstaganden som föranleddes av regeringens information rörande kommunaliseringen var förankrade i arbetsgivarverkets styrelse och i de båda kommunförbundens förhandlingsdelegationer. Christer Romilson har inför utskottet uppgett att han den 17 maj fick en första principredovisning från arbetsgivarverket för hur lärarfrågorna skulle behandlas i avtalsrörelsen. Det antecknades då att regeringen hade för avsikt att förelägga riksdagen en proposition om huvudmannaskapet. Regeringens planer på att lägga fram ett förslag om renodlat kommunalt huvudmannaskap för skolan redovisades även senare under våren och sommaren i intervjuer och offentliga framträdanden av skolministern. I regeringens förteckning den 28 september 1989 över planerade propositioner hösten 1989 fanns dock inte kommunaliseringspropositionen upptagen.

I arbetsgivarverkets förslag till principöverenskommelse den 23 september 1989 angavs som en av förutsättningarna för förslaget i fråga om skolsektorn att parterna skulle förklara sig införstådda med att den statliga regleringen av tjänsterna i det kommunala skolväsendet skulle upphöra i och med utgången av 1990. Mot bakgrund härav tog Lars Dahlberg kontakt med skolministern, och ett möte anordnades den 12 oktober. Då sammanträffade Bengt K Å Johansson och Göran Persson med SACO-S förhandlingsledning, nämligen Lars Dahlberg och Ove Engman, samt förhandlingscheferna Sven Kinnander (LR) och Kjell Eriksson (JUSEK). Med vid mötet var också Anitra Steen, Göran Ekström och Peter Stare. Enligt vad Lars Dahlberg uppgett under utfrågningen överenskoms att kommunaliseringsfrågan skulle föras åt sidan under förhandlingarna. Enligt Bengt K Å Johansson klargjordes att kommunaliseringen var en fråga för regering och riksdag och inte något man skulle förhandla om. Från SACOs sida begärdes att regeringen skulle formellt bekräfta detta, vilket gjordes den 18 oktober i form av en skrivelse från Peter Stare på arbetsgivarverkets vägnar till SACO/SR-S. Där konstaterades att frågan om ett beslut om samlat huvudmannaskap vad gäller lärartjänsterna inte var en förhandlingsfråga i avtalsrörelsen utan en sak som det helt ankom på regering och

riksdag att ta ställning till. Enligt Peter Stares uppfattning var detta en självklarhet som redovisades på detta sätt endast för att tillgodose SACOs begäran.

Överläggningar enligt MBA-R hölls den 23 och 24 oktober. Den 26 oktober beslöt regeringen avge propositionen (1989/90:41) i kommunaliseringsfrågan. Peter Stare har angett den tidpunkt då man inom arbetsgivarverket fick kännedom om propositionen till — med största sannolikhet — den 13 eller 14 oktober. Den 20 oktober informerade skolministern — genom sin statssekreterare — Solveig Paulsson, som i sin tur informerade Christer Romilson samma dag.

Arbetsgivarverket lade den 30 oktober fram två alternativa bud, varav det ena förutsatte en övergång till samlat kommunalt huvudmannaskap och en omreglering av lärarnas arbetstider m.m. För den tid de båda buden kan jämföras, 1989 och 1990, har Peter Stare beräknat löneskillnaden till 5,1 %.

Efter medlemsomröstning godtog TCO-S budet i slutet av november. SACO-S däremot avvisade lönebudet och varslade kort därefter om konflikt. Sedan konflikten inletts och upptrappats slöts i mitten av december ett avtal som innebar vissa förändringar i förhållande till budet den 30 oktober 1989.

Den 30 november 1989 tillstyrkte utbildningsutskottet (1989/90:UbU9) att den statliga regleringen av de aktuella tjänsterna skulle upphöra. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan (rskr. 1989/90:58).

Utskottet

Av utfrågningarna inför utskottet framgår att parterna uppfattat att arbetsgivarverket efter 1985 fått en mer självständig ställning i förhållande till regeringen än tidigare. Den omorganisation som då lades fast klargjorde tydligare att förhandlingarna skulle föras mellan arbetsgivarverket och löntagarorganisationerna utan direkt inblandning från regeringens sida. Civilministern har framhållit att det är en viktig princip att man inom regeringskansliet undviker att diskutera avtalsfrågor med de fackliga organisationerna medan förhandlingar pågår med arbetsgivarverket. Ordföranden i Statsanställdas förbund Curt Persson har när det gäller arbetsgivarverkets ökade självständighet hänvisat till att sektorsindelningen av förhandlingsarbetet inneburit att myndigheter och verk fått ett ökat inflytande.

Generaldirektören Birger Bäckström har vid utfrågningen inför utskottet redovisat förutsättningarna för rollfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket. Alla viktiga kollektivavtal träffas med förbehåll för regeringens godkännande. Avtal som har stor ekonomisk betydelse underställs finansutskottet. En faktor av stor betydelse i sammanhanget är att regering och riksdag har blivit tydligare i sina målangivelser när det gäller lönepolitiken på det statliga området. Den personalpolitiska propositionen från år 1985 innehåller sålunda målformuleringar, principer och riktlinjer som arbetsgivarverket kunnat följa i förhandlingsarbetet. Av betydelse är också att regeringen skall

godkänna verkets treårsplaner. Vägledande och styrande för förhandlingsarbetet är vidare budgetpropositionen och andra propositioner och de riksdagsbeslut dessa föranlett. En annan viktig faktor är de kontakter arbetsgivarverket har med statliga myndigheter och verk både före och under avtalsrörelserna. — Kontakterna med regeringen sker i första hand genom de departementstjänstemän som ingår i arbetsgivarverkets styrelse. Verkschefen och förhandlingschefen håller under hand civilministern kontinuerligt informerad om alla viktiga händelser som inträffar under avtalsrörelser och även om de avtalsfrågor som skall lösas. Mycket sporadiskt förekommer kontakter med andra statsråd. Birger Bäckström har erinrat om att verkschefen regelbundet lämnar finansutskottet information under pågående avtalsrörelser.

Enligt utskottets mening visar granskningen att den rollfördelning som nu gäller mellan regeringen och arbetsgivarverket av berörda parter anses fungera på ett i stort sett ändamålsenligt sätt. Det ligger i sakens natur att vissa kontakter mellan arbetsgivarverket och civilministern men även andra berörda statsråd måste kunna förekomma före och under en avtalsrörelse. Det är också enligt utskottets mening angeläget att arbetsgivarverket har klara riktlinjer för sitt agerande. Samtidigt är det angeläget att rollfördelningen är klar och tydlig och att arbetsgivarverket har ett tillräckligt utrymme för självständigt handlande. — Utskottet vill i detta sammanhang erinra om att finansutskottet vid upprepade tillfällen under avtalsrörelserna överlägger med civilministern och företrädare för arbetsgivarverket om de avtalsfrågor som är aktuella.

När det gäller avtalsrörelsen 1989 på skolområdet innebar det förhållandet att det samtidigt förbereddes ett politiskt beslut om kommunalisering på skolområdet att man i förhandlingsarbetet helt naturligt inte kunde bortse från frågan om konsekvenserna av ett eventuellt ändrat huvudmannaskap. På grund av det tidsmässiga sambandet med de pågående förhandlingarna uppkom uppenbarligen på sina håll vissa missförstånd beträffande regeringens och arbetsgivarverkets avsikter. Det bör emellertid hållas i minnet att samtidigt som de fackliga organisationerna påbörjade avtalsrörelsen lämnades från regeringens sida vid upprepade tillfällen information i kommunaliseringsfrågan i enlighet med vad som överenskommits enligt MBA-R.

Enligt vad som upplysts under utfrågningarna inför utskottet diskuterades vid dessa informationstillfällen i princip inte löne- eller anställningsvillkor. Det förhållandet att representanter från bl.a. arbetsgivarverket deltog vid informationstillfället den 4 april 1989 kan enligt utskottets bedömning inte uppfattas som en otillbörlig regeringsinblandning i avtalsförhandlingarna. Detta omdöme kvarstår även om skolministern vid andra tillfällen — som SACO uppfattade läget — gav uttryck för den meningen att det var av stort värde att åstadkomma lärarfacklig majoritet för kommunaliseringsförslaget.

Inom SACO tolkades uppenbarligen arbetsgivarverkets avtalsbud hösten 1989 som ett led i strävan att förmå arbetstagarorganisationerna att godta förslaget till ändrat huvudmannaskap. Enligt utskottets me-

ning har granskningen inte visat annat än att budet stod i överensstämmelse med målsättningarna i den personalpolitiska propositionen och att arbetsgivarverket helt naturligt utgått från att förändringar i fråga om huvudmannaskapet för lärarna kunde komma i fråga. Såväl skolministern som civilministern har inför utskottet klart deklarerat att kommunaliseringsfrågan var av den karaktären att åtgärden krävde riksdagsbeslut.

Granskningen har utöver det anförda inte föranlett något uttalande från utskottets sida.

11. Utlänningsärenden

Utskottet har under 1980-talet årligen granskat regeringens handläggning av utlänningsärenden, bl.a. ärenden rörande avvisning och utvisning samt verkställighet av sådana beslut. Granskningen har omfattat regeringens praxis i asylärenden liksom handläggningstiderna i ärendena. Granskningen förra året föranledde utskottet att bl.a. framhålla att de långa handläggningstiderna inte var tillfredsställande, men att en rad åtgärder vidtagits i syfte att förkorta dem. Mot bakgrund av att de vidtagna och planerade åtgärderna först senare under året kunde få full effekt uttalade utskottet att det fanns anledning att i senare granskningssammanhang återkomma till frågan.

Vid årets granskning har en uppföljning gjorts av handläggningstiderna i utlänningsärendena. Utskottet har också fortsatt granskningen av regeringens praxis i i dessa ärenden. Särskilt har uppmärksammats de beslut den 13 december 1989 som innebar en förändrad asylpraxis. Vidare har utskottet granskat vissa beslut rörande utvisning av personer som påståtts riskera förföljelse i det land de utvisats till. Till granskning har också tagits upp vissa frågor rörande den praxis som tillämpas när det gäller visering för släktbesök. Den under förra årets granskning behandlade frågan om fortlöpande statistik över förvarstaganden har följts upp i årets granskning. Utskottet har därvid konstaterat att sådan statistik numera redovisas i invandrarverkets kvartalsredogörelser till regeringen.

Som underlag för granskningen har utskottet haft tillgång till ett omfattande material från arbetsmarknadsdepartementet samt en akt från JO-ämbetet. En utfrågning har ägt rum med statsrådet Maj-Lis Lööw åtföljd av statssekreteraren Bo Göransson och expeditionschefen Erik Lempert *(bilagorna B 14 och B 15)*.

Handläggningstider

Antalet utlänningar som sökt asyl i Sverige utom FNs flyktingkvot har ökat kraftigt under 1989. Det totala antalet asylsökande under 1987 var ca 18 000, varav ca 3 000 direktavvisades. Motsvarande siffror 1988 var ca 19 300 resp. ca 2 500. Under 1989 beräknas inte mindre än ca 29 000 asylsökande ha kommit till Sverige. Andra halvåret 1989 har uppvisat de högsta inströmningssiffrorna av asylsökande sedan andra

världskriget. Flest asylsökande var det i december 1989, nämligen drygt 5 100 personer. Under de två första månaderna 1990 har antalet asylsökande minskat till preliminärt beräknade 3 500 resp. 2 800. — I detta sammanhang kan nämnas att av Europas länder har Sverige under de två senaste åren tagit emot det största antalet asylsökande i förhållande till folkmängden.

Den 1 juli 1989 trädde en ny utlänningslag i vissa delar i kraft. Den nya lagen syftar främst till att åstadkomma en snabbare och rationellare beslutsordning i framför allt asylärenden. I samband härmed fick statens invandrarverk en ny organisation (prop. 1988/89:105, SfU17, rskr. 225). Vid fem utredningsslussar — varav en tillfällig — tas asylsökande emot för utredning som normalt skall genomföras inom två veckor. I vissa ärenden fattas beslut omgående medan svårbedömda ärenden normalt bör avgöras inom sex veckor från det att polisens utredning är slutförd. I ärenden som överklagas hos regeringen är målsättningen enligt propositionen att beslut i allmänhet skall kunna fattas inom totalt sex månader från det handläggningen påbörjades hos polisen och invandrarverket.

Den kraftiga ökningen av antalet asylsökande under hösten 1989 och svårigheter innan den nya organisationen hunnit genomföras fullt ut har medfört att polismyndigheterna på slussorterna har haft problem att nå målsättningen att utreda alla asylärenden inom två veckor. Andelen asylärenden inkomna till invandrarverket med högst 14 dagars utredningstid var i juli 89 % men hade i december sjunkit till 29 %. Under denna tid hade antalet till invandrarverket inkomna asylärenden ökat från 495 till 2 169 per månad. Invandrarverket avgjorde i juli 76 % av asylärendena inom tre dagar men i december endast 29 % inom samma tid. Efter sex veckor var i juli samtliga asylärenden avgjorda men i december endast 71 %. Vid december månads utgång var 5 468 ärenden oavgjorda, varav 2 900 var äldre än sex veckor.

Inom arbetsmarknadsdepartementet har den genomsnittliga handläggningstiden för ärenden rörande avlägsnande ur landet praktiskt taget halverats under 1989, från 161 dagar i mars 1989 till 84 dagar i mars 1990. Det är i huvudsak fråga om fall där invandrarverket funnit att skäl för asyl inte förelegat och beslutat om utvisning eller avvisning. I det närmaste samtliga beslut av detta slag överklagas till regeringen. Under 1988 avgjorde regeringen 1 586 avlägsnandeärenden och första halvåret 1989 2 063. Endast en mindre del av besluten har varit avsedda att vägleda invandrarverket vid dess avgöranden av liknande fall. Invandrarministern har vid utfrågningen inför utskottet förklarat att antalet till regeringen inkomna ärenden kan förväntas öka inom den närmaste tiden eftersom den ökade inströmningen under de sista månaderna 1989 ännu inte gett fullt utslag i fråga om överklaganden. Det finns emellertid nu en beredskap för att bemästra den ökade ärendemängden. — Nämnas kan att omkring 50 personer sysselsätts i arbetsmarknadsdepartementet med utlännings- och medborgarskapsärenden.

En översyn av instansordningen i utlänningsärenden m.m. genomförs för närvarande av asylutredningskommittén som bl.a. skall övervä-

ga alternativet att överlåta prövningen i sista instans till en särskild nämnd. Enligt kommittédirektiven (dir. 1989:43) bör arbetet vara slutfört i sådan tid att förslag till riksdagen kan behandlas under våren 1991.

Det är enligt utskottets mening tillfredsställande att regeringskansliets handläggningstider för asylärenden förkortats kraftigt under det gångna året, även om det uppställda målet ännu inte uppnåtts. Utskottet vill i detta sammanhang dock understryka att en förkortning av handläggningstiderna inte får ske på bekostnad av rättssäkerheten.

Som invandrarministern gett uttryck åt borde minskningen av ärendebalanserna kunna ge utrymme att bemästra en ökad ärendemängd utan att handläggningstiderna på nytt förlängs. Enligt utskottets mening är det angeläget att det finns en beredskap att förhindra att handläggningstiderna förlängs till tidigare nivåer även om ärendemängden ökar kraftigt.

Granskningen i denna del föranleder i övrigt inte något uttalande från utskottets sida.

Regeringens praxis i asylärenden

Den svenska flyktinglagstiftningen har utarbetats i överensstämmelse med 1951 års flyktingkonvention och 1967 års protokoll om flyktingars rättsliga ställning. I utlänningslagens 3 kap. har de särskilda reglerna om asyl samlats. I kapitlets 2 § återfinns en definition rörande flyktingar som överensstämmer med flyktingkonventionens. Med flykting avses en utlänning som befinner sig utanför det land, som han är medborgare i, därför att han känner välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin ras, nationalitet, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller på grund av sin religiösa eller politiska uppfattning och som inte kan eller på grund av sin fruktan inte vill begagna sig av detta lands skydd. Som flykting skall enligt paragrafen även den anses som är statslös och som av samma skäl befinner sig utanför det land där han tidigare har haft sin vanliga vistelseort och som inte kan eller på grund av sin fruktan inte vill återvända dit.

Bestämmelserna i 3 kap. 1 § och 4 § första stycket ger skydd åt flyktingar, krigsvägrare och personer som, utan att vara flyktingar, kan åberopa starka flyktingliknande skäl för att få stanna i Sverige. Krigsvägrare och s.k. de facto-flyktingar omfattas inte av flyktingkonventionen men har — liksom flyktingar — enligt utlänningslagens bestämmelser i princip rätt till asyl och därmed uppehållstillstånd i Sverige. Av 3 kap. 4 § andra stycket utlänningslagen framgår dock att asyl i vissa fall ändå får vägras. Det är bl.a. fråga om situationer då det av hänsyn till rikets säkerhet framstår som omöjligt att bevilja asyl eller då flyktingen begått särskilt allvarliga brott, t.ex. krigsförbrytelser eller liknande gärningar. Krigsvägrare och de facto-flyktingar kan dessutom enligt paragrafens andra stycke 2 vägras asyl om det finns särskilda skäl. Asyl får enligt 3 kap. 4 § andra stycket också vägras i enlighet

med den s.k. första asyllandsprincipen, dvs. om utlänningen före ankomsten till Sverige har uppehållit sig i annat land än hemlandet och där åtnjuter visst skydd.

Av humanitära skäl tillåts enligt 2 kap. 4 § första stycket 2 utlänningslagen även andra utlänningar än de som omfattas av asylreglerna att stanna i Sverige. Uppehållstillstånd av humanitära skäl har i praxis beviljats personer som flytt undan krig eller krigsliknande förhållanden som de riskerat att drabbas av utan att ingå i någon krigsmakt. Uppehållstillstånd på denna grund har också beviljats personer som på grund av sjukdom eller andra personliga förhållanden bör få stanna i Sverige. Bestämmelsen kan vidare omfatta personer som inte är flyktingar men där förhållandena i det land till vilket de skulle behöva resa ändå är sådana att det ter sig inhumant att tvinga dem att återvända dit eller personer som riskerar allvarligt straff eller förföljelse på grund av kön eller homosexualitet. I vissa fall har uppehållstillstånd beviljats personer som i och för sig borde avvisas eller utvisas men där en verkställighet inte kan ske därför att det inte finns något land där utlänningen tas emot. Uppehållstillstånd har också i vissa fall beviljats när det funnits en kombination av humanitära skäl och släktanknytning, som i sig inte varit tillräcklig.

I 8 kap. 1 § utlänningslagen anges att en utvisning eller avvisning aldrig får verkställas till ett land om det finns grundad anledning att tro att utlänningen där skulle hotas av dödsstraff eller kroppsstraff eller tortyr och inte heller till ett land där han inte är skyddad mot att sändas vidare till ett land där han skulle vara i sådan fara. En utlänning får enligt 8 kap. 2 § inte heller sändas till ett land där han riskerar att utsättas för förföljelse och inte till ett land där han inte är skyddad mot att sändas vidare till ett land där han löper risk för förföljelse.

Regeringen fattade den 13 december 1989 två beslut med stöd av den tidigare nämnda bestämmelsen i 3 kap. 4 § andra stycket 2 om särskilda skäl att vägra krigsvägrare och de facto-flyktingar asyl. I besluten hänvisade regeringen till den svåra situation som rådde för flyktingmottagandet och konstaterade att situationen var sådan att den skulle beaktas vid bedömningen av särskilda skäl enligt 3 kap. 4 § andra stycket 2 utlänningslagen. Besluten innebär att det inte längre är möjligt för de nämnda grupperna att få asyl om inte särskilt starka skyddsbehov föreligger. Förändringen av asylpraxis berör inte den särskilda praxis som regeringen tillkännagav den 31 maj 1989 och som innebär att familjer med barn under 17 år och som efter ansökan om uppehållstillstånd vistats i Sverige i mer än ett år får stanna om inte avgörande skäl i det enskilda fallet talar emot det. Invandrarministern har vid utfrågningen inför utskottet förklarat att besluten endast innebär att praxis tillfälligt ändrats men att det inte går att bedöma hur länge den nya ordningen skall gälla.

Utskottet tar först upp den praxisändring som besluten den 13 december 1989 innebar. Den bestämmelse i utlänningslagen som ger möjlighet att vägra de facto-flyktingar och krigsvägrare asyl om det finns särskilda skäl till detta fanns redan i den tidigare utlänningslag-

stiftningen. I förarbetena (prop. 1975/76:18) angavs som särskilda skäl att vägra asyl att förhållandena är sådana att det bedöms vara nödvändigt för att reglera invandringen. Det förutsattes inte att det skulle vara helt omöjligt att ta emot dessa utlänningar i Sverige; för att vägra skydd skulle det dock vara fråga om så många personer att det skulle medföra stora påfrestningar för det svenska samhället och den svenska flyktingmottagningen att ta emot dem i Sverige. Bestämmelsen om särskilda skäl har tillämpats tidigare under en period mellan 1976 och 1982. Den oreglerade invandringen av turkiska assyrier hade blivit så stor att regeringen ansåg sig tvingad att tillgripa den möjlighet som bestämmelsen gav utrymme för.

Under de sista veckorna före besluten den 13 december 1989 var inströmningen i landet 1 200—1 300 asylsökande per vecka. Antalet inskrivna på utredningsslussar och förläggningar hade ökat till ca 23 500, varav 6 700 hade uppehållstillstånd. Motsvarande antal i juli samma år var ca 13 600 resp. 4 300. Antalet asylsökande med bulgariskt medborgarskap ökade från 127 personer i juli till 1 397 i november 1989. Invandrarministern har under utfrågningen inför utskottet framhållit att man i december stod inför en fördubbling av antalet asylsökande jämfört med föregående budgetår. Detta hade inneburit svåra problem med att bibehålla kvaliteten och värdigheten i mottagandet. Hon bedömde det som utomordentligt osannolikt att kommunerna skulle kunna ta emot ett fördubblat antal invandrare. Det var under slutet av hösten 1989 enligt invandrarministern mycket svårt för att inte säga omöjligt att få fram förläggningar åt alla som kom. Personalens arbetsförhållanden var ytterst pressande.

När det gäller bedömningen av situationen i Bulgarien för medborgare med turkiskt ursprung har invandrarministern framhållit att den svenska beskickningen i Sofia noga följde utvecklingen i landet under hela hösten 1989. Det stod i mitten av december klart att den nya ledningen i Bulgarien var besluten att fortsätta den demokratiseringsprocess som pågick och att motsättningarna mellan folkgrupperna inte hade tagit sig uttryck i våld mellan grupperna. Efter det att de aktuella avvisningsbesluten fattats uppstod under en begränsad period etniska oroligheter i Bulgarien, vilket föranledde invandrarministern att sända en särskild delegation till landet för att närmare undersöka förhållandena.

Situationen i december 1989 när det gäller flyktingmottagandet var sådan att regeringen bedömde att det förelåg förutsättningar för en tillämpning av bestämmelsen om särskilda skäl i 3 kap. 4 § andra stycket 2 utlänningslagen. Utskottet har inte funnit anledning att ifrågasätta denna bedömning. Granskningen har visat att en omfattande utredning om Bulgarienturkarnas situation i hemlandet låg till grund för regeringens beslut den 13 december 1989.

Också när det gäller vissa enskilda ärenden som utskottet granskat, nämligen utvisningsbeslut rörande tre f.d. ANC-medlemmar samt verkställighet av ett sådant beslut beträffande en jordanier av palestinskt ursprung, har granskningen gett vid handen att de utredningar som legat till grund för regeringsbesluten varit omfattande och grundliga.

Det förhållandet att uppehållstillstånd sedermera beviljades har sin grund i andra orsaker än att utredningarna tidigare varit bristfälliga. Beträffande de f.d. ANC-medlemmarna gäller att efter regeringsbesluten förändrades situationen i de länder de skulle sändas till. Invandrarverket ansåg — efter ny ansökan — att det inte längre var ställt utom allt tvivel att de kunde återvända utan risk och fann att det förelåg humanitära skäl att bevilja dem uppehållstillstånd i Sverige. Invandrarministern har redogjort för omständigheterna rörande beslutet beträffande en jordansk medborgare. Regeringen fann i oktober 1989 att det inte förelåg hinder mot verkställighet av utvisningsbeslutet. Att ställningstagandet sedermera ändrades hade sin grund i en förlikningsöverenskommelse inför Europakommissionen.

Utskottet vill framhålla att de bedömningar som måste göras i asylärenden — bl. a. i fråga om den asylsökandes trovärdighet — ofta är av mycket grannlaga natur. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om vad som uttalades i propositionen om ny utlänningslag m.m. rörande rätten till offentligt biträde (prop. 1988/89:86, s. 134 ff.). Det är enligt utskottets mening angeläget att det på ett tidigt stadium förordnas offentligt biträde för asylsökande i den utsträckning som anges i propositionen. Ett offentligt biträde kan medverka till att samtliga relevanta omständigheter i ett ärende tillförs utredningen på ett så tidigt stadium som möjligt, vilket medför att bedömingarna i ärendet kan göras säkrare.

Granskningen har utöver det anförda inte gett anledning till något särskilt uttalande från utskottets sida.

Viseringspraxis

I slutdokumentet den 1 augusti 1975 från den europeiska säkerhets- och samarbetskonferensen i Helsingfors behandlas kontakter och regelbundna möten på grund av familjeband. De deltagande staterna, bl.a. Sverige, åtog sig för att ytterligare främja kontakter på grund av familjeband, att välvilligt pröva ansökningar om resor i syfte att tillåta personer att tillfälligt och när så önskas regelbundet resa in på eller lämna deras territorium för att besöka medlemmar av sina familjer. Vidare uttalades att ansökningar om tillfälliga besök för att sammanträffa med familjemedlemmar kommer att behandlas utan åtskillnad med avseende på det land varifrån vederbörande kommer eller det land han reser till.

Staterna uttalade också som sin avsikt att främja turism både individuellt och i grupp särskilt bl.a. genom att i positiv anda behandla frågor rörande de formaliteter som krävs för sådana resor.

I riktlinjerna för invandringspolitiken som antogs av riksdagen 1984 (prop. 1983/84:144, rskr. 410) framhölls att det är olyckligt om viseringspraxis blir alltför restriktiv, särskilt när det gäller visering för besök hos släktingar. En sådan utveckling var enligt propositionen bl.a. föga förenlig med uttalandena i Helsingforsdokumentet om underlättande av kontakter och regelbundna möten på grund av familjeband och om förbättring av villkoren för individuell eller kollektiv

turism. Det var departementschefens bestämda uppfattning att en förändring mot en generösare viseringspraxis måste ske utan dröjsmål, framför allt i fråga om släktbesök. Sverige har, inte minst som undertecknare av Helsingforsavtalet men också i övrigt, ett ansvar för att den förda invandringspolitiken inte leder till splittring av familjer genom att anhöriga förlorar varje möjlighet att träffas. I särskild grad gäller detta i sådana fall, där den härvarande inte kan återvända till hemlandet. Det var enligt departementschefens mening inte lämpligt att för alla situationer använda samma bedömningsgrund. I de fall då det t.ex. är fråga om mycket nära anhöriga och omständigheterna framstår som särskilt ömmande borde visering ges. I mindre behjärtansvärda fall kan det däremot finnas anledning att följa principen att visering för släktbesök endast bör beviljas om det inte framstår som sannolikt att avsikten med besöket är en annan än den uppgivna. Med en sådan tillämpning skulle viseringspraxis enligt propositionen förändras i en liberalare riktning samtidigt som man får en erforderlig nyansering. Departementschefen delade den uppfattning som förts fram av invandrarverket att verket borde leda utvecklingen av viseringspolitiken. En utgångspunkt borde då vara de ovannämnda synpunkterna på en generös viseringspraxis.

Socialförsäkringsutskottet instämde i den i propositionen gjorda bedömningen och ville för sin del framhålla den utomordentliga betydelse det har för invandrarna i vårt land att kunna ta emot släktingar på besök (SfU 1983/84:30).

Invandrarverkets styrelse beslöt i november 1987 om nya riktlinjer för viseringspraxis i fråga om iranska medborgare. De tidsgränser som tidigare gällde avskaffades härigenom. Bakgrunden till beslutet var en konstaterad "avhoppsfrekvens" på mellan 20 och 25 % av beviljade viseringar. Denna praxis ligger fast och har tillämpats under 1988 och 1989, vilket lett till att avhoppsfrekvensen för iranska medborgare har minskat. Innebörden är i princip att sökanden själv får göra troligt att syftet med resan till Sverige är ett besök och inget annat. De nya riktlinjerna för besöksvisering tillämpas för närvarande också för medborgare i Libanon, Turkiet, Pakistan, Bangladesh och Syrien. I särskilt ömmande fall tillämpas dock en mer liberal praxis. Regelmässigt beviljas t.ex. visering för att närvara vid en nära anhörigs begravning eller för att besöka en nära anhörig som är svårt sjuk.

Riksdagens justiteombudsman (JO) har i beslut den 15 november 1988 behandlat ett ärende hos invandrarverket rörande viseringspraxis vid släktbesök och har därvid bedömt att invandrarverkets styrelsebeslut i november 1987 om viseringspraxis för iranier i och för sig synes stå i mindre god överensstämmelse med de av riksdagen godkända riktlinjerna som drogs upp i proposition 1983/84:144. Eftersom det enligt JO framgått att beslutet är förankrat hos regeringen ansåg han sig inte kunna göra något uttalande i praxisfrågan. — I beslutet återgavs ett interpellationssvar den 14 december 1987 av statsrådet Georg Andersson, vari statsrådet hänvisade till att invandrarverket — för de grupper där risken för avhopp erfarenhetsmässigt är särskilt stor — tillämpar en praxis som innebär att det i princip är sökanden själv

som måste göra det troligt att syftet med resan till Sverige är besök och inte bosättning. Statsrådet framhöll att det naturligtvis var beklagligt att önskvärda släktbesök försvåras genom viseringsreglerna. Mot bakgrund av riksdagens beslut om reglerad invandring ansåg han det emellertid inte möjligt att aktualisera ändring av rådande viseringspolitik.

Statsrådet Maj-Lis Lööw har vid utfrågningen inför utskottet anfört att hon inte anser att invandrarverkets viseringspraxis står i strid med Helsingforsavtalet.

Utskottet vill erinra om att regeringen i skrivelser 1987/88:157, 1988/89:82 och 1989/90:68 har redovisat aktuell viseringspraxis för riksdagen. Vid socialförsäkringsutskottets behandling av den förstnämna skrivelsen (SfU 1987/88:27) avstyrktes en motion rörande generösare viseringspraxis vid släktbesök. Enligt socialförsäkringsutskottets mening borde de av riksdagen år 1984 antagna principerna för besöksvisering alltjämt äga giltighet även om detta innebär att släktbesök kan komma att förhindras genom kravet på visum.

Granskningen i denna del föranleder inte något uttalande från konstitutionsutskottets sida.

12. Utnämningsärenden m.m.

Utskottet har under en följd av år granskat vissa frågor rörande regeringens utnämningspolitik. Under årets granskning har utskottet åter tagit upp regeringens utnämningar av verkschefer och landshövdingar samt på vissa andra högre statstjänster. Därutöver har utskottet särskilt granskat regeringens medverkan vid förmedling av visst internationellt uppdrag åt förre länspolismästaren Hans Holmér. Utskottet har också granskat tillsättningen av en tjänst som länsbostadsdirektör i Blekinge län samt inrättandet och tillsättningen av en professur i datorlingvistik vid universitet i Uppsala.

a) Allmänt

Enligt 11 kap. 9 § regeringsformen (RF) tillsätts tjänst vid förvaltningsmyndighet som lyder under regeringen av regeringen eller av myndighet som regeringen bestämmer. Beträffande verkschefer sker tillsättning enligt de instruktioner som gäller för verken av regeringen. Vid tillsättning av statlig tjänst skall avseende fästas endast vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet. Krav på svenskt medborgarskap ställs i regeringsformen beträffande bl.a. verkschefer. I 4 kap. 3 § lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA) hänvisas i fråga om saklig grund för tillsättning av statlig tjänst till vad som är föreskrivet i RF eller annan författning. Närmare föreskrifter om tjänstetillsättning ges vidare i anställningsförordningen (1965:601). Denna förordning ändrades den 1 juli 1985 (1985:334) då en ny 7 a § infördes med innebörd att tillsättning skall ske på grundval främst av skicklighet för arbetsuppgifterna i tjänsten, om det inte finns särskilda skäl för något annat. Konstitutionsutskottet, som hösten 1985 yttrade sig till arbets-

marknadsutskottet över proposition 1984/85:219 om den statliga personalpolitiken, uttalade som sin mening att 11 kap. 9 § RF inte formellt hindrar att man i framtiden lägger större vikt än tidigare vid kriteriet skicklighet. Utskottet ansåg dock att en sådan ändring borde komma till uttryck i LOA. Mot bakgrund av detta uttalande genomfördes en ändring av 4 kap. 3 § LOA med innebörd att bland de sakliga grunderna skall skickligheten sättas främst om det inte finns särskilda skäl för något annat (se prop. 1985/86:116).

Frågor rörande tillsättning av verkschefer behandlades även i proposition 1986/87:99 om ledningen av den statliga förvaltningen. Förslagen grundade sig på verksledningskommitténs betänkande (SOU 1985:40) Regeringen, myndigheterna och myndigheternas ledning. Regeringens förslag innebar bl.a. att verkschefer borde sökas i en bredare rekryteringsbas än tidigare. Enligt civilministern borde regeringen utnyttja statsförvaltningens hela chefspotential som underlag, men även sträva efter att se verksamheter utanför statsförvaltningen som möjliga rekryteringsområden. En viktig förutsättning var att regeringen i fortsättningen kan koncentrera sina ansträngningar i tillsättningsfrågor till myndigheternas högsta ledning. Verkschefer föreslås också kunna omflyttas till annan tjänst under förordnandetiden. Propositionen godtogs på denna punkt av riksdagen (KU 1986/87:29).

Av statsrådsberedningens förteckningar, *bilaga A 22,* framgår bl.a. att regeringen utnämnt 23 nya verkschefer/generaldirektörer under år 1989.

Vid utfrågning inför utskottet vid 1989 års granskning framhöll statsministern att regeringen vid tillsättningar av högre tjänster gör en mycket omsorgsfull prövning av vederbörandes lämplighet för tjänsten och självfallet iakttar de i regeringsformen uppställda kraven på förtjänst och skicklighet. Det är civildepartementet som har ett övergripande ansvar för utnämningspolitiken. Även statssekreteraren i statsrådsberedningen har till uppgift att särskilt bevaka dessa frågor. Utnämningsfrågor diskuteras fortlöpande vid regeringens s.k. lunchberedningar.

Av en promemoria från civildepartementet, *bilaga A 23,* framgår att departementets roll när det gäller samordningen av utnämningsfrågor byggts ut. Det är enligt utskottet tillfredsställande.

Som tidigare vill utskottet betona vikten av att de i regeringsformen uppställda kraven på sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet iakttas vid tjänstetillsättningar. Enligt utskottet är det värdefullt att regeringen är beredd att medverka till att rekryteringsbasen vid tillsättning av högre statstjänster breddas. Utskottet vill understryka betydelsen av de uttalanden som gjordes i samband med verksledningsreformen om att även verksamheter utanför statsförvaltningen bör kunna vara lämpliga rekryteringsområden.

Den av utskottet företagna granskningen av utnämningar av verkschefer m.fl. har inte gett anledning till något ytterligare uttalande från utskottets sida.

b) Länsbostadsdirektör i Blekinge län

Regeringen, bostadsdepartementet, förordnade den 29 mars 1990 Anita Jonsson till länsbostadsdirektör vid länsbostadsnämnden i Blekinge län fr.o.m. den 1 maj 1990. Enligt förordning (1988:591) med instruktion för länsbostadsnämnderna tillsätts tjänst som länsbostadsdirektör av regeringen efter anmälan av generaldirektören i plan- och bostadsverket. Generaldirektören föreslog i skrivelse den 2 mars 1990 att Anita Jonsson skulle utnämnas, se *bilaga A 25*.

Utskottet har tagit del av bostadsdepartementets akt i ärendet. Den företagna granskningen föranleder inte något särskilt uttalande från utskottets sida.

c) Rådgivare vid Interpol, m.m.

Vad gäller civildepartementets medverkan vid förmedling av internationellt uppdrag åt förre länspolismästaren Hans Holmér har upplysningar i ärendet lämnats av statssekreteraren i civildepartementet i en promemoria som av statsrådsberedningen överlämnats till utskottet, *bilaga A 23*. Offentlig utfrågning har hållits i ärendet med statssekreteraren Ulf Göransson samt med expeditions- och rättschefen Olof Egerstedt, *bilaga B 8*.

Av handlingarna framgår att Hans Holmér blev polismästare vid polismyndigheten i Stockholm den 1 juli 1976. Han förordnades 1989 att vara länspolismästare t.o.m. den 30 september 1990. Efter att sedan den 19 mars 1987 ha varit befriad från länspolismästargöromålen entledigade regeringen genom beslut den 18 juni 1987 Holmér på egen begäran med verkan fr.o.m. den 15 september 1987. Under tiden 15 september 1987 till den 3 januari 1988 var han förordnad som sakkunnig i socialdepartementet för att förbereda visst arbete för FNs narkotikafond i Wien. Uppdraget i Wien varade till början av december 1989.

Under hösten 1989 anmälde Hans Holmér hos regeringen att han stod till förfogande för något lämpligt uppdrag eller ny tjänst. Med anledning härav förekom kontakter mellan Ulf Göransson och rikspolischefen i syfte att undersöka om det fanns något alternativt internationellt arbete för Holmér. Efter förfrågan hos Interpols chef erhölls i början av januari 1990 besked att man från Interpols sida var beredd att anställa Holmér som rådgivare i narkotikafrågor under förutsättning att svenska staten gav full kompensation för anställningskostnaderna. Detta medgavs från civildepartementets sida den 9 januari avseende en tid av två år med möjlighet till förlängning ytterligare ett år. Som framkom vid utfrågningen med Göransson lämnade Interpols chef i ett telegram den 22 januari 1990 besked om att man med anledning av att Holmér var föremål för viss polisutredning avsåg att skjuta på beslutet *(se bilaga A 23 A)*.

Under utskottets granskning har även frågan om regeringens handläggning av frågan om pension till Holmér aktualiserats. Regeringen beslöt den 5 april 1990 att medge pension enligt allmänna pensionsavtalet fr.o.m. den 7 december 1989.

Den av utskottet företagna granskningen har gett vid handen att de åtgärder civildepartementet vidtagit för att medverka till ett nytt internationellt arbete för Hans Holmér inte kan anses vara av den karaktären att Holmér gynnats på otillbörligt sätt. Att regeringen måste aktivt medverka för att lösa en tjänstetillsättningsfråga är inte ovanligt. När det gäller anställning vid t.ex. ett internationellt samarbetsorgan är det enligt vad som upplysts under utfrågningen inte unikt att regeringen tar vissa initiativ. Beträffande pensionsförmåner åt Holmér har utskottet inte funnit anledning till erinran. Utöver det anförda har utskottet inte funnit anledning till något uttalande.

d) Professor i datorlingvistik vid universitetet i Uppsala

Utskottet har granskat regeringens handläggning av frågan om inrättande och tillsättning av den rubricerade tjänsten. Ärendet har kommenterats i en promemoria från utbildningsdepartementet *(bilaga A 24)*.

Professur som skall tillsättas med fullmakt eller förordnande av regeringen inrättas genom beslut av regeringen efter bemyndigande från riksdagen. Tillsättningen sker efter förslag av fakultetens/sektionens tjänsteförslagsnämnd. I ärenden som rör professorstillsättning ingår i nämnden nio personer, däribland tre s.k. sakkunniga som skall ange skickligheten hos de sökande. Förslag av tjänsteförslagsnämnd kan överklagas hos regeringen. Nämnden och rektorsämbetet vid universitet anmodas regelmässigt att avge yttrande över överklagande. Ärenden som ankommer på rektorsämbetet avgörs av universitetets rektor i närvaro av förvaltningschefen.

Vid tillsättning av statlig tjänst skall, som redan framgått, enligt regeringsformen avseende fästas endast vid sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet. Av förvaltningspraxis framgår vidare att strävan att främja ökad jämställdhet kommit att godtas som saklig grund i den mening som avses i regeringsformen. Jämställdhetsintresset anses enligt ett departementschefsuttalande (prop. 1985/86:116) kunna väga över den gradskillnad i fråga om förtjänst och skicklighet eller bådadera som föreligger mellan sökande av olika kön, när deras kvalifikationer är i stort sett om också inte helt lika.

Vid tillsättning av tjänst som lärare vid högskolan gäller som allmän befordringsgrund graden av sådan vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt. Vikt skall även läggas vid förmåga att informera om forskning och utvecklingsarbete. När det gäller tjänst som professor finns det därutöver särskilda befordringsgrunder. Sålunda skall särskild vikt fästas vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning. Vid tillsättningen skall särskild vikt även fästas vid pedagogisk skicklighet som har visats i forskarutbildning och grundläggande högskoleutbildning m.m.

Beträffande det aktuella ärendet kan följande antecknas.

Professuren i datorlingvistik vid Uppsala universitet inrättades genom riksdagens beslut våren 1987 (prop. 1986/87:80, UbU 26). Professuren hade inte tagits upp i UHÄs anslagsframställning inför 1987 års forskningsproposition men hade föreslagits av Uppsala universitet. Skälet för att ta upp professuren i propositionen var enligt utbildningsdepartementets promemoria till utskottet den särskilda satsning på informationsteknologi som regeringen gjorde i propositionen.

Professuren ledigförklarades i maj 1987. Vid ansökningstidens utgång i juni förelåg två ansökningar, dels från docent Anna Sågvall Hein, Uppsala, dels från docent Kimmo Koskenniemi, Helsingfors. Två månader senare ingav docent Benny Brodda, Stockholm, en ansökan. Vid sammanträde i september beslöt språkvetenskapliga sektionens tjänsteförslagsnämnd att beakta B:s ansökan eftersom detta kunde ske "utan avsevärd olägenhet för tillsättningsärendets handläggning då nämndens sakkunniga ledamöter ännu ej blivit utsedda". Det skall nämnas att det föreligger skyldighet enligt 19 kap. 70 § högskoleförordningen att beakta för sent inkomna ansökningar och handlingar om detta kan ske utan avsevärd olägenhet.

I maj 1988 avgav de sakkunniga ett gemensamt utlåtande. Samtliga tre sökande förklarades kompetenta till professuren. B. gavs ett försteg "med hänsyn till att han genom sin dokumenterade vetenskapliga skicklighet överträffar de båda medsökandena i fråga om bredd utan att stå dem efter i djup". På begäran av tjänsteförslagsnämnden meddelade de sakkunniga senare att de placerade S. före K.

Vid sammanträde i juni 1988 fann tjänsteförslagsnämnden att B. i fråga om vetenskaplig skicklighet hade ett tydligt försteg framför sina medsökande. Beträffande pedagogisk skicklighet kom nämnden till slutsatsen att S. hade ett visst försteg framför B. Sammantaget kom nämnden fram till att B. hade ett försteg framför S. som var tillräckligt för att jämställdhetsaspekten inte kunde bli utslagsgivande. Nämnden beslöt således föreslå regeringen att utnämna B. En ledamot av nämnden reserverade sig till förmån för S.

S. överklagade beslutet. Tjänsteförslagsnämnden yttrade sig över överklagandet i september 1987. Nämnden stod fast vid sin tidigare bedömning. Även reservanten vidhöll sin ståndpunkt. Under november månad ingav var för sig tre professorer i närliggande ämnen skrivelser till stöd för den klagande. Rektorsämbetet inhämtade med anledning härav tjänsteförslagsnämndens mening. Någon ändring i nämndens eller reservantens ståndpunkt skedde emellertid ej. I mars 1988 avgav rektorsämbetet sitt yttrande. Ämbetet ansåg att förseningen i B:s ansökan var anmärkningsvärd men fann att nämnden följt gällande bestämmelser. Sammanfattningsvis fann rektorsämbetet att valet stod mellan två mycket väl meriterade forskare som på var sitt område gjort pionjärinsatser, för S:s del "genom uppbyggnad av den datorlingvistiska forskningen i Uppsala, vars utveckling gjort att universitetet tidigt framförde önskan om en professur i datorlingvistik". Rektorsämbetet stannade dock vid samma bedömning som nämnden.

De två vid beslutet närvarande byråcheferna avgav en gemensam skiljaktig mening. B:s vetenskapliga försteg var enligt deras mening inte så stort att jämställdhetsaspekten inte skulle fälla utslaget.

Regeringen utnämnde i oktober 1989 S. till professor i datorlingvistik fr.o.m. den 1 november. Beslutet motiverades inte.

Praxis vid professorsutnämningar diskuterades i en frågedebatt i riksdagen den 24 oktober mellan utbildningsministern och Margit Gennser (m) (se riksdagens protokoll 1989/90:16 3 §).

I promemorian till utskottet har utbildningsdepartementet uppgett att det är ytterst ovanligt att regeringen går emot eniga sakkunniga. Det framhålls att de sakkunnigas granskning främst grundar sig på den vetenskapliga meritering som åberopats i ärendet. De övriga meriter som skall vägas in som t.ex. pedagogisk skicklighet, administrativ skicklighet, förmåga att leda forskning och informera om forskning skall tjänsteförslagsnämnden beakta vid sitt ställningstagande. Nämnden skall också beakta jämställdhetsaspekten. Man konstaterar i promemorian att nämnden, till skillnad från de sakkunniga, inte var enig.

När det gäller vilka omständigheter som påverkat utnämningen anges i promemorian följande.

I tillsättningsbeslutet har hänsyn tagits till att Anna Sågvall Hein — liksom Benny Brodda — av såväl de sakkunniga som tjänsteförslagsnämnden i dess helhet ansågs väl kompetent för tjänsten. Enligt de sakkunniga och tjänsteförslagsnämndens majoritet hade Benny Brodda ett försteg i vetenskaplig skicklighet. Det försteget ifrågasattes i vissa i ärendet ingivna skrivelser från forskare som inte deltagit i tillsättningsproceduren. Vidare framgick av handlingarna i ärendet att Anna Sågvall Heins pedagogiska skicklighet framstod som överlägsen Benny Broddas. När de sökandes kompetens anses likvärdig eller i stort sett likvärdig skall jämställdhetsaspekten beaktas.

Utskottet noterar att omständigheterna i ärendet på flera väsentliga punkter beskrivs på ett annat sätt än vad som framgår av handlingarna och som utskottet ovan återgett i redovisningen av ärendet. Härigenom ges en överdriven bild av tillsättningsinstansernas bedömning av likvärdigheten mellan de båda sökandenas kvalifikationer. På förfrågan har från utbildningsdepartementet meddelats att innehållet i promemorian till utskottet inte i något avseende är hämtat från någon eventuell föredragningspromemoria i ärendet.

Vad som framkommit i ärendet ger enligt utskottet anledning till slutsatsen att regeringen bedömt två av de sökandes kvalifikationer som likvärdiga eller i det närmaste likvärdiga. Härigenom har jämställdhetsaspekten kunnat fälla utslaget till den kvinnliga sökandens förmån.

Granskningen föranleder i övrigt inget uttalande från utskottets sida.

13. Handläggning av vissa förvaltningsärenden

a) Handläggningstider m.m. i bostadsdepartementet

Bostadsdepartementet är, som framgår av granskningen när det gäller antalet regeringsärenden m.m., ett av de departement som har en betydande andel förvaltningsärenden. Det gäller till största delen beslut enligt plan- och bygglagen (1987:10). Även vissa andra förvaltningsärenden, t.ex. ansökningar om tillstånd till expropriation och förköp, hör till denna grupp; varje år inkommer ca 900 sådana ärenden.

Plan- och bygglagen trädde i kraft den 1 juli 1987 och ersatte byggnadslagen (1947:385) och byggnadsstadgan (1959:612). Utskottet har tidigare granskat såväl handläggningstider som praxis när det gäller departementets förvaltningsärenden (KU 1977/78:35, s. 18 ff., KU 1978/79:30, s. 19 ff., KU 1980/81:25, s. 28 ff. och KU 1982/83:30, s. 41 ff.).

Årets granskning har föranletts av överklaganden med anledning av att länsstyrelsen i Kristianstads län den 15 juni 1987, med stöd av byggnadslagen, meddelat förbud mot viss nybyggnad i Båstads kommun. Överklagandena i ärendet (Bo 87/1346/PI) kom in till departementet den 17 juli 1987 och har avgjorts först den 8 mars 1990, dvs. efter nästan två år och åtta månader. Regeringen avslog överklagandena. Ärendet innefattade bl.a. överväganden om vilka förvaltningsrättsliga föreskrifter som skulle tillämpas efter det att plan- och bygglagen hade trätt i kraft. Utskottet, som inte går in på denna och andra rättsliga frågor, noterar vad gäller handläggningen följande. Sedan överklagandena kompletterats under hösten 1987 begärdes i februari 1988 ett yttrande från kommunen. Det kom in till departementet i april. Klagandena avgav synpunkter på yttrandet i juli och kompletterade utredningen i oktober 1988 samt gav därefter in ytterligare en skrift i januari 1990.

Av uppgifter från departementet framgår att omsättningen på handläggare varit stor och att rutinerade tjänstemän har slutat, vilket medverkat till att handläggningstiderna för vissa äldre ärenden har ökat. Enligt utskottets mening är det, med beaktande även av merarbete i departementet på grund av plan- och bygglagreformen, inte acceptabelt att den som överklagar ett plan- eller byggbeslut får vänta på regeringens avgörande under så lång tid som i detta fall. Från det att den egentliga skriftväxlingen avslutats gick det nästan ett och ett halvt år. Utskottet konstaterar att departementet hösten 1989 anställde en handläggare med särskild kompetens att bereda ärenden enligt den äldre lagstiftningen och att avsikten är att dessa ärenden skall avgöras under våren och försommaren i år.

Bostadsdepartementet hade vid 1986 års utgång 366 inte avgjorda förvaltningsärenden enligt plan- och bygglagstiftningen. Denna balans har ökat de följande åren och var vid det senaste årsskiftet 661

ärenden. Det kan bl.a. mot denna bakgrund finnas anledning för utskottet att återkomma till dessa frågor. Vad som förekommit ger inte nu anledning till något ytterligare uttalande från utskottets sida.

b) Våtmarkskonventionen och fråga om småbåtshamn och omläggning av väg i Vellinge kommun

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens handläggning av frågorna om byggande av småbåtshamn och omläggning av väg 100 i Höllviken i Vellinge kommun.

Aktuella bestämmelser m.m.

Före den 1 juli 1987 — då plan- och bygglagen (1987:10) trädde i kraft — gällde byggnadslagen (1947:385). Enligt 26 § byggnadslagen antogs stadsplaner av kommunfullmäktige eller — efter delegation — av byggnadsnämnden. För att planen skulle bli gällande fordrades enligt andra stycket att den fastställdes av länsstyrelsen. Om planen var av större omfattning eller eljest av större allmän betydelse skulle länsstyrelsen underställa planen regeringens prövning. Länsstyrelsens beslut i frågan om fastställelse kunde enligt 150 § andra stycket byggnadslagen överklagas hos regeringen.

Bestämmelser om vattenföretag finns i vattenlagen (1983:291). Att uppföra anläggning och att utfylla i vattenområde samt åtgärder som syftar till att förändra vattnens djup eller läge räknas enligt 1 kap. 3 § som vattenföretag. För vattenföretag krävs enligt 4 kap. 1 och 2 §§ tillstånd, om det inte är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas genom vattenföretagets inverkan på vattenförhållandena. Frågan om ett vattenföretag skall tillåtas prövas av vattendomstol. Bestämmelser om detta finns i 13 kap. Enligt 11 kap. 3 § får dock regeringen förbehålla sig prövningen av ett vattenföretags tillåtlighet, om företaget är av betydande omfattning eller ingripande beskaffenhet.

Sverige har tillträtt konventionen om våtmarker av internationell betydelse i synnerhet såsom livsmiljö för våtmarksfåglar (SÖ 1975:76). Med våtmarker förstås enligt artikel 1 i konventionen sumpmarker, kärr, torvmossar eller vattenområden, vare sig de är naturliga eller konstgjorda, permanenta eller tillfälliga eller har ett vatten som är stillastående eller rinnande, sött, bräckt eller salt. I detta innefattas enligt artikeln sådana havsområden vilkas djup vid lågvatten icke överstiger sex meter. Våtmarksfåglar är enligt artikeln fåglar som är ekologiskt beroende av våtmarker. Artikel 2 föreskriver att varje fördragsslutande part skall utse lämpliga våtmarker inom sitt territorium, vilka skall tas upp på en lista över våtmarker av internationell betydelse. Enligt artikel 4 skall varje fördragsslutande part främja bevarandet av våtmarker och våtmarksfåglar genom att tillskapa naturreservat inom våtmarksområden — vare sig dessa är uppförda på listan eller ej — samt genom att ordna med lämplig tillsyn. Då en fördragsslutande part till följd av trängande nationella intressen utesluter ett

våtmarksområde från listan eller minskar det, skall parten enligt artikeln så långt det är möjligt kompensera varje förlust av våtmarksresurser.

På den svenska listan över våtmarker av internationell betydelse — s.k. Cw-områden — är Falsterbo—Fotevikenområdet antecknat som nummer 1.

Handläggningen

Den 17 juni 1985 fastställde länsstyrelsen i Malmöhus län ett förslag till upphävande av byggnadsplan samt förslag till stadsplan för väg 100 samt område för småbåtshamn i Höllviken i Vellinge kommun. Länsstyrelsen upphävde samtidigt strandskyddet inom planområdet. Beslutet överklagades genom besvär. I *beslut den 19 september 1985* biföll regeringen besvären endast på det sätt att regeringen undantog ett dike utmed tre fastigheter från fastställelse.

Ärendet bereddes i bostadsdepartementet. Statsrådsberedningen har till utskottet översänt en inom bostadsdepartementet upprättad promemoria angående handläggningen av ärendet i departementet. I promemorian anförs att planområdet vid tidpunkten för planfastställelsen ingick i Falsterbo—Fotevikenområdet som var upptaget på Cw-listan och att planområdet också ingick i ett område som i den fysiska riksplaneringen bedömts vara av riksintresse för den vetenskapliga och kulturella naturvården. Enligt promemorian kompletterades ärendet under länsstyrelsens handläggning med en miljökonsekvensbeskrivning beträffande fågellivet. Utredningens slutsats var att det område som berördes från ornitologisk synpunkt inte hade någon stor betydelse som häcknings-, rast- eller övervintringsområde. I promemorian anförs vidare följande.

När planfrågor enligt byggnadslagen fördes till regeringen som ett besvärsärende var prövningen inriktad på de frågor som angavs i besvären. Något formellt hinder för regeringen att i sin helhet eller i delar som inte berördes av besvären upphäva olämpliga planer så snart någon behörig överklagat länsstyrelsens beslut att fastställa planen fanns emellertid inte. En sådan prövning aktualiserades först om det framgick av handlingarna eller framkom under handläggningen att de underordnade myndigheternas beslut var uppenbarligen felaktiga. Det var således — då som nu — länsstyrelsen som hade det huvudsakliga ansvaret för att allmänna intressen beaktades i kommunernas planarbete. Detta ingick då i fastställelseprövningen. Numera sker det huvudsakligen under samrådsskedet vid utarbetande av detaljplaner samt vid den prövning beträffande områden av riksintresse, m.m. som regleras i 12 kap. plan- och bygglagen.

Med hänsyn till vad som framkommit om intrånget i Cw-området kan det ifrågasättas om inte planen skulle ha underställts regeringens prövning enligt regeln i 26 § andra stycket bygglagen. Förhållandet att planen gjorde ett sådant intrång nämns emellertid varken i planbeskrivningen, länsstyrelsens beslut, miljökonsekvensbeskrivningen eller besvärsinlagorna. Från naturvårdssynpunkt hade, såvitt kunnat utrönas, planen godtagits av fiskeriintendenten, som hade invändningar från fiskerisynpunkt mot planens utformning i anslutning till hamnen. Under länsstyrelsens handläggning medverkade bl.a. också företrädare

för dåvarande naturvårdsenheten. Eftersom strandskyddet inom planområdet upphävdes, tillställdes statens naturvårdsverk fastställelsebeslutet jämte karta.

Något som tydde på att planen eller någon del av den var i avsevärd mån olämplig från naturvårdssynpunkt framkom inte under handläggningen i departementet. Några särskilda efterforskningar i denna fråga gjordes inte heller under departementsberedningen. Mot bakgrund av den praxis som gällde och tidigare redovisats prövade regeringen endast vägens miljöpåverkan företrädesvis på de klagandes förhållanden i enlighet med vad de anfört i besvärsinlagorna.

Sammanfattningsvis kan anföras att frågan om intrång i Cw-området borde ha uppmärksammats under planärendets behandling. Att frågan inte observerades under regeringens behandling av planärendet berodde på att prövningen hade den inriktning som relaterats i det föregående.

Hos Växjö tingsrätt, vattendomstolen ansökte Vellinge kommun och vägverket den 20 januari 1986 om tillstånd att fylla ut vattenområde vid Höllviken i Öresund inom kommunen för omläggning av allmänna vägen 100 och för småbåtshamn i anslutning till Falsterbokanalens norra pirarm. I en skrivelse den 17 juni 1986 hemställde kammarkollegiet att regeringen jämlikt 11 kap. 3 § vattenlagen skulle förbehålla sig prövningen av tillåtligheten av omläggningen av vägen och anläggandet av småbåtshamnen. I framställningen hänvisade kammarkollegiet till våtmarkskonventionen. I *beslut den 4 september 1986* förordnande regeringen att frågan om vattenföretagets tillåtlighet såvitt avser småbåtshamnen skulle prövas av regeringen. I frågan om omläggningen av vägen innebar beslutet att tillåtlighetsfrågan skulle prövas av vattendomstolen.

Regeringen förklarade i *beslut den 26 januari 1989* att vattenföretaget såvitt avser småbåtshamnen var otillåtligt. Regeringen anförde därvid att småbåtshamnen och den verksamhet den ger upphov till medför sådan skada och olägenhet att mot företaget möter hinder enligt 3 kap. 3 § vattenlagen.

Genom dom den 15 september 1987 ogillade vattendomstolen vägverkets och Vellinge kommuns ansökan om tillstånd till utfyllnad i Höllviken för omläggning av väg 100 och därmed sammanhängande byggnadsarbeten. Domen överklagades. Med undanröjande av vattendomstolens dom i vad avser ogillande av vägverkets och kommunens ansökan om tillstånd till utfyllnad i Höllviken för omläggning av väg 100 och till därmed sammanhängande byggnadsarbeten förklarade vattenöverdomstolen i dom den 19 oktober 1988 det med ansökan avsedda vattenföretaget tillåtligt enligt vattenlagen. I domen lämnade vattenöverdomstolen vägverket och kommunen tillstånd att utlägga en tryckbank i huvudsaklig överensstämmelse med deras ansökan därom. Vattenöverdomstolens dom överklagades. Högsta domstolen fann i beslut den 20 september 1989 ej skäl att meddela prövningstillstånd. Till följd härav står vattenöverdomstolens dom fast.

En grundläggande princip är att regeringen och myndigheterna skall känna till förekomsten av och innehållet i de regler de har att tillämpa. Detta gäller även de konventioner och andra internationella åtaganden som har betydelse för handläggningen. Som anförs i bostadsdepartementets promemoria borde därför frågan om intrång i det med konventionen avsedda våtmarksområdet ha uppmärksammats under planärendets behandling. I övrigt har granskningen inte gett anledning till något uttalande från utskottets sida.

c) Tillämpning i visst fall av priskontrollregeln i jordförvärvslagen

Våren 1986 tog utskottet till granskning upp regeringens handläggning av några ärenden om tillstånd till förvärv av jordbruksfastigheter enligt jordförvärvslagen. Granskningen omfattade bl.a. ett regeringsbeslut den 27 maj 1982 varigenom regeringen vägrade tillstånd till ett förvärv. Som en av två grunder för beslutet åberopades den s.k. priskontrollregeln. Granskningen redovisas i betänkandet KU 1985/86:25. Vad som hade framkommit vid granskningen gav enligt utskottets mening inte fog för kritik av regeringens handläggning av tillståndsärenden enligt jordförvärvslagen. Regeringsbeslutet har tagits in som *bilaga A 26*.

Utskottet har nu till granskning tagit upp regeringsbeslutet den 27 maj 1982 ur en speciell aspekt. Granskningen har denna gång avsett frågan om tillämpningen av priskontrollbestämmelsen mot bakgrund av vissa uttalanden i förarbetena till bestämmelsen.

Priskontrollregeln i jordförvärvslagen m.m.

Betänkandet KU 1985/86:25 innehåller en utförlig redovisning av jordförvärvslagen och dess förarbeten. Utskottet hänvisar till den redogörelsen. Här skall därför endast lämnas en kortfattad upprepning av redogörelsen samt vissa andra kompletterande uppgifter.

Sedan länge har det i den jordpolitiska lagstiftningen uppställts hinder mot vissa förvärv av jordbruks- och skogsfastigheter i syfte att att begränsa jordinnehavet till vissa ägarkategorier och att underlätta rationaliseringen av fastigheterna. Huvudmålsättningen i 1945 års jordförvärvslag, som ersattes av omarbetade lagar åren 1948 och 1955, var att jord och skog skulle bevaras i den jordbrukande befolkningens ägo. Genom 1965 års jordförvärvslag fick lagstiftningen delvis en ändrad inriktning. En målsättning var nu att hindra förvärv som motverkar statens insatser till stöd för jordbrukets och skogsbrukets rationalisering. Ett annat syfte var att underlätta för aktiva jordbrukare att etablera sig och att vidareutveckla sina företag. Utvecklingen inom jord- och skogsbruket kom emellertid att delvis gå andra vägar än vad man räknade med vid tillkomsten av 1965 års lag. Det kunde bl.a. konstateras att prisnivån hade stigit kraftigt och att detta endast delvis kunde förklaras av penningvärdets förändring. Av dessa och andra skäl upprättades på grundval av jordförvärvsutredningens betänkande (SOU

1977:93) Ny jordförvärvslag inom regeringskansliet förslag till en ny jordförvärvslag. Förslaget remitterades till lagrådet. Efter det att vissa ändringar vidtagits förelades riksdagen förslaget genom proposition 1978/79:85. Riksdagen antog lagförslaget med endast formella ändringar. Den nya lagen — jordförvärvslagen (1979:230) — trädde i kraft den 1 juli 1979. Vid olika tillfällen därefter har lagen ändrats.

Enligt lagen fordras tillstånd i vid omfattning för förvärv av jordbruksfastigheter. Vid prövningen av förvärvstillstånd skall enligt 3 § beaktas att uppkomsten och utvecklingen av rationella företag inom jordbruket, skogsbruket och trädgårdsnäringen främjas. I 4 § första stycket finns föreskrifter om fall då förvärvstillstånd skall vägras. Stycket hade vid tiden för regeringsbeslutet den 27 maj 1982 följande lydelse:

Förvärvstillstånd skall vägras,

1. om köpeskillingen eller annan ersättning inte endast obetydligt överstiger egendomens värde med hänsyn till dess avkastning och övriga omständigheter,
2. om det kan antas att förvärvet sker huvudsakligen för kapitalplacering,
3. om egendomen behövs för jordbrukets rationalisering,
4. om förvärvet kan antas medföra att två eller flera utvecklade eller utvecklingsbara lantbruksföretag, som bör förbli självständiga, förs samman till ett företag,
5. om förvärvet kan antas medföra att utvecklat eller utvecklingsbart lantbruksföretag, som bedrivs på mer än en fastighet, delas upp och uppdelningen medför olägenhet av någon betydelse för företaget.

I andra stycket föreskrivs att första stycket 1 inte gäller i fråga om tillstånd att förvärva egendom på offentlig auktion i vissa fall.

I tredje stycket finns ytterligare undantag från bestämmelserna i första stycket. Tredje stycket har följande lydelse: "Utöver vad som följer av andra stycket får förvärvstillstånd lämnas utan hinder av första stycket, om särskilda skäl föreligger."

I 5 § finns föreskrifter om ytterligare begränsningar av möjligheterna att meddela förvärvstillstånd. Enligt första stycket 1 i den paragrafen får juridisk person utöver vad som följer av 4 § lämnas förvärvstillstånd endast om förvärvaren avstår eller kan antas komma att avstå egendom som är av betydelse för jordbrukets eller skogsbrukets rationalisering och i storlek eller värde ungefär motsvarar den egendom som avses med förvärvet.

Bestämmelsen i 4 § första stycket 1 om priskontroll tillkom på förslag av jordförvärvsutredningen och hade ingen motsvarighet i tidigare lagstiftning. Anledningen till att bestämmelsen om priskontroll infördes var att den förut nämnda prisstegringen på lantbruksföretag hade skett snabbare än den allmänna prisstegringen och att det därför för sådana företag ofta hade betalats priser som betydligt översteg det värde företaget hade i förhållande till sin avkastning. Denna utveckling hade försvårat för lantbrukare utan eget kapital att etablera sig som egna företagare. Utvecklingen kunde också komma att medföra krav på att priserna på jordbruksprodukter skulle höjas för att medge förräntning av fastighetskapitalet. Även om prisstegringen på skogs-

mark till en betydande del har sin orsak i världsmarknadsutvecklingen på skogsprodukter ansågs det att även priserna på skogsmark tenderade att överstiga avkastningsvärdet.

I remissen till lagrådet berördes något frågan om vilka följder den föreslagna priskontrollregeln skulle få för fastighetsägare och kreditgivare. Departementschefen anförde därvid följande.

Mot utredningens förslag till priskontrollregel har invänts att det kan medföra risker för kreditgivarna och sänka värdena på vissa fastigheter. Det är svårt att bedöma i vilken utsträckning det verkligen förhåller sig så. Klart är emellertid att de marknadsvärden som i dag förekommer på vissa håll har en spekulativ karaktär, vilket har visat sig ge resultat som inte är godtagbara från jordbrukspolitisk synpunkt. Ett konsekvent fullföljande av kritiken mot utredningens förslag på denna punkt skulle leda till att man av hänsyn till markägare och kreditgivare över huvud taget inte skulle bringa lagstiftningen i bättre överensstämmelse med den jordpolitiska målsättningen. Sådana hänsynstaganden till angivna intressen kan jag inte biträda.

Priskontrollregeln innebär att det är fastighetens avkastningsvärde och inte dess marknadsvärde som skall avgöra priset på fastigheten. Att införandet av en sådan regel kan leda till oskäliga konsekvenser för den som tidigare förvärvat en fastighet uppmärksammades av lagrådet. I anslutning till de föreslagna övergångsbestämmelserna anförde lagrådet nämligen följande.

Fastighetsförvärv har hittills skett under den förutsättningen att ett marknadsmässigt pris alltid kan erhållas vid en framtida försäljning av fastigheten. Den genom den nya lagen införda priskontrollen undanröjer denna förutsättning. Detta kan leda till oskäliga konsekvenser för den enskilde markägaren. Om denne före lagens ikraftträdande har köpt fastigheten till ett marknadsmässigt pris som överstiger vad som skulle ha godtagits enligt den nya priskontrollregeln, kan han riskera förlust vid en senare försäljning beroende på att en tillämpning av denna regel leder till att det högsta pris som kan godtas ligger under inköpspriset. Sådana förluster skulle kunna undvikas genom en särskild övergångsbestämmelse av innebörd att ett pris som inte överstiger inköpspriset skall godtas vid försäljning under nu angivna förhållanden. En sådan övergångsbestämmelse måste emellertid kompletteras med regler om hänsynstagande till de förändringar som skett på fastigheten under tiden mellan de båda försäljningarna. Fastigheten kan t.ex. ha förändrats på ett sätt som minskar dess värde. Med hänsyn till dessa svårigheter har lagrådet avstått från att föreslå en övergångsbestämmelse. Det förutsätts att de intressen varom här är fråga kan tillgodoses genom tillämpning av den allmänna undantagsregeln i 4 § för fall då särskilda skäl föreligger (prop. 1978/79:85 s. 132).

I sin anmälan av lagrådets yttrande över lagförslaget förklarade föredraganden att han instämde i de uttalanden som lagrådet hade gjort i anslutning till övergångsbestämmelserna (a. prop. s. 139). Vid riksdagsbehandlingen förekom inte några ytterligare uttalanden i frågan (JoU 1978/79:19, rskr. 213).

Genom lagen (1987:468) om ändring i jordförvärvslagen (1979:230) ersattes priskontrollregeln av en bestämmelse av innebörd att förvärvs-

tillstånd får vägras, om det är uppenbart att köpeskillingen eller annan ersättning avsevärt överstiger egendomens marknadsvärde. Lagen trädde i kraft den 1 juli 1987.

Regeringsbeslutet den 27 maj 1982

Lars Lorenius förvärvade Forsnäs 1:1 m.fl. jordbruksfastigheter i Flens kommun med tillträde den 1 april 1979 för 4 500 000 kr. Han lade ned ytterligare kapital i fastigheterna genom att rusta upp byggnadsbeståndet. Den 13 oktober 1981 sålde han fastigheterna till förvaltningsaktiebolaget Diplo för en köpeskilling om 3 200 000 kr. jämte en årlig livränta. Efter en omräkning av livräntan uppgick köpeskillingen till 4 150 000 kr. Diplo ansökte om förvärvstillstånd och anförde att avsikten med förvärvet var att sambruka förvärvsegendomen med angränsande fastigheter som bolaget innehade. Med hänsyn till köpeskillingens storlek ankom det på regeringen att pröva ansökningen. Hos regeringen förelåg yttranden från lantbruksnämnden i Södermanlands län och lantbruksstyrelsen.

Lantbruksnämnden avstyrkte bifall till ansökningen av följande skäl. Nämnden bedömde att bolagets fastighet och förvärvsegendomen var för sig var utvecklingsbara företag. Förvärvet stred därför mot 4 § första stycket 4 jordförvärvslagen. Nämnden konstaterade vidare att bolaget inte ägde sådan kompensationsmark som omnämns i 5 § första stycket 1 jordförvärvslagen och att inte heller några särskilda skäl förelåg att tillstyrka ansökningen.

Lantbruksstyreisen fann emellertid att det inte fanns skäl att avstyrka ansökningen med hänvisning till bestämmelserna i 4 § första stycket 4 och 5 § jordförvärvslagen. Styrelsen avstyrkte i stället ansökningen med stöd av priskontrollbestämmelsen i 4 § första stycket 1 jordförvärvslagen.

Innan regeringen avgjorde ärendet anmälde bolaget att köpeskillingen sänkts till 3 700 000 kr.

I sitt beslut anförde regeringen att köpeskillingen inte endast obetydligt översteg egendomens värde med hänsyn till dess avkastning och övriga omständigheter. Vidare anförde regeringen att de av köparen ägda grannfastigheterna och förvärvsegendomen var för sig fick ses som utvecklingsbara lantbruksföretag och att företagen borde förbli självständiga. Några skäl att likväl godta förvärvet förelåg enligt regeringen inte. Regeringen avslog därför ansökningen enligt 4 § första stycket 1 och 4 jordförvärvslagen.

Skadeståndsanspråk m.m.

Lorenius sålde fastigheterna den 2 maj 1983 för en köpeskilling om 3 300 000 kr.

I september 1984 begärde Lorenius hos regeringen ersättning av staten med 2 439 000 kr. Han anförde därvid att han genom regeringsbeslutet den 27 maj 1982 felaktigt berövats möjligheten att sälja egendomen och därigenom åsamkats en förlust. Han anförde vidare att regeringens beslut vållat honom skada även på ett annat sätt. När

regeringens bedömning blev känd såg sig nämligen hans kreditgivare nödsakade att säga upp de lån för vilka fastigheterna utgjorde säkerhet. Det låga värde som regeringen åsatt egendomen medförde att säkerheten inte längre var betryggande. Under konkurshot blev han tvingad att till ett lågt pris sälja fastigheterna till en i utlandet bosatt person. Köparen har fått förvärvstillstånd och arrenderar ut marken som sidoarrende till en annan brukare. Regeringen fann i ett beslut den 28 februari 1985 att förutsättningar inte förelåg att utge ersättning av statsmedel till Lorenius med anledning av att Diplo vägrats förvärvstillstånd och avslog framställningen, *bilaga A 27.*

Lorenius gjorde i juni 1986 en ny framställning om ersättning hos regeringen. Regeringen beslutade den 9 oktober 1986 att inte vidta någon åtgärd med anledning av framställningen, *bilaga A 28.*

Lorenius har även väckt skadeståndstalan mot staten. Genom ett beslut av högsta domstolen den 22 augusti 1986 att vägra prövningstillstånd har slutligen avgjorts att käromålet skall avvisas på grund av bestämmelsen i 3 kap. 7 § skadeståndslagen (1972:207). Enligt den paragrafen får talan om ersättning på grund av fel eller försummelse vid myndighetsutövning ej föras med anledning av beslut av riksdagen, regeringen, högsta domstolen och regeringsrätten, om inte beslutet upphävts eller ändrats.

Utskottets bedömning

Vid den tidigare granskningen av tillståndsärenden enligt jordförvärvslagen ägnades tillämpningen av priskontrollregeln uppmärksamhet från mera allmänna utgångspunkter. Den nu företagna granskningen av regeringsbeslutet den 27 maj 1982 gäller tillämpningen av priskontrollbestämmelsen mot bakgrund av vissa uttalanden i förarbetena till bestämmelsen.

Som framgår av redogörelsen i det föregående berördes i förarbetena till lagen frågan om de negativa effekterna av priskontrollregeln för fastighetsägare och kreditgivare. I lagrådsremissen konstaterade departementschefen att ett konsekvent fullföljande av kritiken mot priskontrollregeln skulle leda till att man inte skulle bringa lagstiftningen i överensstämmelse med den jordpolitiska målsättningen. Lagrådet tog upp frågan ur en mer speciell aspekt. De effekter ett införande av priskontrollregeln skulle få för vissa övergångsfall fordrade enligt lagrådet en övergångsbestämmelse av innebörd att ett pris som inte översteg inköpspriset skulle godtas vid försäljning. Av lagtekniska skäl föreslog lagrådet emellertid inte någon sådan särskild övergångsbestämmelse. Lagrådet förutsatte dock att de intressen som det var fråga om kunde tillgodoses genom tillämpning av en allmän undantagsregel i lagförslaget. Regeringen instämde i lagrådets uttalanden och vid ärendets behandling i riksdagen förekom inte några erinringar häremot. Detta innebär att lagrådets uttalanden skulle ligga till grund för tillämpningen av priskontrollbestämmelsen i de med uttalandet avsedda övergångsfallen.

Omständigheterna i det nu aktuella fallet överensstämmer väl med den övergångsproblematik som berörs i lagrådsuttalandet. Uttalandet har därför kunnat ha betydelse för frågan om huruvida förvärvstillstånd skulle vägras köparen med stöd av priskontrollbestämmelsen. Av regeringsbeslutet och de handlingar som hör till beslutet framgår emellertid att några överväganden på grundval av lagrådets uttalande inte synes ha gjorts när regeringen tillämpade priskontrollregeln. Granskningen av regeringsbeslutet den 27 maj 1982 när det gäller tillämpningen av priskontrollregeln ger utöver det anförda inte anledning till något särskilt uttalande från utskottets sida.

14. Allmänna arvsfonden

Under årets granskning har utskottet tagit upp vissa frågor rörande utdelning av understöd ur allmänna arvsfonden. I frågan har upprättats en kanslipromemoria, *bilaga A 29*. I ärendet har inkommit PM från socialdepartementet, *bilaga A 30*.

Allmänna arvsfonden inrättades i samband med att kusiner och avlägsnare släktingar uteslöts från arvsrätt genom lagen (1928:279) om arv. Den grundläggande bestämmelsen om allmänna arvsfondens rätt till arv finns i 5 kap. ärvdabalken, vari stadgas att om någon avlider utan att efterlämna någon arvsberättigad eller testamentstagare skall kvarlåtenskapen tillfalla allmänna arvsfonden. Egendom kan också tillföras fonden genom gåva eller testamente.

Allmänna arvsfonden förvaltas av kammarkollegiet. Den redovisas som en särskild fond, skild från det övriga statskapitalet. Medel som tillfallit arvsfonden betraktas som tillhöriga staten. Fondens bokförda värde uppgick 1989 till 558 milj.kr. och marknadsvärdet till 953 milj.kr. Under budgetåret 1989/90 finns det ca 167 milj.kr. att dela ut.

Enligt lagen om allmänna arvsfonden utdelas understöd ur fonden av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Fondens ändamål är att främja vård och fostran av barn och ungdom samt omsorg om handikappade. Understöd ur fonden får inte lämnas för åtgärd som det åligger stat eller kommun att bekosta. Det har satts i fråga om det är förenligt med gällande regler att utdela understöd till politiska organisationer. Som framgår av i kanslipromemorian redovisade uttalanden i förarbeten till 1969 års reform av arvsfonden, varvid omsorg om handikappade infördes som ändamålsgrupp, får understöd ges även till politiska organisationer för verksamhet som avser vård och fostran av barn och ungdom.

Regeringen fattar beslut om understöd ur allmänna arvsfonden. Regeringen har den 29 april 1987 med stöd av en bestämmelse i lagen om allmänna arvsfonden beslutat att till barn- och ungdomsdelegationen delegera beslutanderätt för arvsfonden avseende 30 milj.kr. för stöd till fostran av barn och ungdom. Genom beslut den 15 februari 1990 anvisas barn- och ungdomsdelegationen fr.o.m. budgetåret

1989/90 25 % av de medel ur allmänna arvsfonden som är disponibla för utdelning. Av årets tillgängliga medel skall således delegationen besluta om 41,75 milj.kr.

De medel som socialdepartementet fördelar uppgick under budgetåret 1988/89 till drygt 105 milj.kr. Av dessa fördelades 12 milj.kr. på kommuner, 4,8 milj.kr. på landsting, 10,7 milj.kr. på högskolor och 12 milj.kr. på olika myndigheter.

Frågor rörande allmänna arvsfonden har behandlats av riksdagen vid ett flertal tillfällen, främst avseende ändamålsbegreppet. Socialutskottet tog hösten 1989 i sitt betänkande 1989/90:SoU3 upp skilda frågor rörande fonden. Socialutskottet ansåg att riksdagen i fortsättningen borde få en förbättrad redovisning av hur allmänna arvsfondens medel används. Regeringen har därefter i skrivelse 1989/90:131 lämnat riksdagen en särskild redovisning i frågan. Ärendet bereds för närvarande av socialutskottet.

Riksdagens revisorer påbörjade under år 1989 en granskning av handläggningen inom socialdepartementet och barn- och ungdomsdelegationen av ärenden rörande allmänna arvsfonden, bl.a. avseende redovisning. Denna granskning kommer enligt vad som erfarits att fullföljas.

Med anledning av anmälan har utskottet närmare granskat den del av verksamheten som avser stöd till barn och ungdom. Av den bilagda promemorian framgår bl.a. att under budgetåret 1988/89 anvisats ca 7,5 milj.kr. till organisationer av typ Unga Örnar, Vi unga, Aktiv ungdom, Non Fighting Generation m.fl. De medel som barn- och ungdomsdelegationen haft att fördela har omfattat 30 milj.kr. Till politiska organisationer har för verksamhet som överensstämmer med allmänna arvsfondens ändamål fördelats 409 000 kr. Utskottet har tagit del av visst aktmaterial i sammanhanget.

Under granskningen har utskottet även uppmärksammat två beslut av regeringen om stöd ur allmänna arvsfonden till försöksverksamhet med förnyelsearbete beträffande stöd till närstående. Från socialdepartementet har inhämtats upplysningar i ärendet, bilaga A 29. Besluten gällde vardera 10 milj.kr. och aviserades i proposition 1987/88:176 om äldreomsorgen inför 90-talet. Det första beslutet fattade regeringen den 8 september 1988, alltså innan riksdagen hade behandlat propositionen. Socialutskottet erinrade vid beredningen av ärendet om att fondens medel endast får användas för ändamål som främjar vård och fostran av barn och ungdom samt omsorg om handikappade. I hemställan godtogs dock de i propositionen förordade riktlinjerna.

Enligt konstitutionsutskottets bedömning borde regeringen ha avvaktat riksdagens prövning innan beslutet fattades. Med hänvisning till socialutskottets pågående beredning av frågan om en förbättrad redovisning av utdelningar ur allmänna arvsfonden och till den granskning av handläggningen inom socialdepartementet av ärenden rörande allmänna arvsfonden som riksdagens revisorer påbörjade under 1989 avstår konstitutionsutskottet från att nu göra något ytterligare uttalande.

15. Beredningen av vissa EG-frågor

Utskottet har fullföljt en under 1989 inledd granskning av beredningen i regeringskansliet av frågor rörande det pågående förhandlingsarbetet med de Europeiska gemenskaperna (EG). Granskningen har i första hand avsett vissa tryckfrihetsrättsliga aspekter på beredningsarbetet. Utrikesdepartementets handelsavdelning (UDH) har upprättat två promemorior i ärendet. Dessa redovisas i *bilagorna A 31 och A 32.* En utfrågning har hållits med statssekreteraren Michael Sohlman och rättschefen Pernilla Lindh, UDH, samt med departementsrådet Berndt Fredriksson, chef för utrikesdepartementets arkiv *(bilaga B 16).*

Bakgrund

Regeringen presenterade i proposition 1987/88:66 förslag till riktlinjer för Sveriges deltagande i det fortsatta förhandlingsarbetet mellan det Europeiska frihandelsområdet (EFTA) och EG. Riktlinjerna innebar att EFTA skulle stärkas samtidigt som samarbetet med EG skulle breddas och fördjupas på alla samhällsområden, så långt det var förenligt med neutralitetsprincipen. Riksdagen ställde sig i maj 1988 bakom förslaget till riktlinjer (1987/88:UU24, rskr. 245).

Den organisation som regeringen under 1988 upprättade för beredningen av integrationsfrågorna beskrivs i utrikesutskottets betänkande 1988/89:UU19. Där framgår att arbetet leds av en statsrådsgrupp under statsministerns ordförandeskap. Därunder svarar en statssekreterargrupp för den löpande styrningen av arbetet. Ett omfattande analysarbete pågår inom 24 departementala och interdepartementala arbetsgrupper. Referensgrupper med företrädare för olika samhällsintressen har knutits till flertalet av arbetsgrupperna. En särskild beredningsgrupp under en chefsförhandlare samordnar arbetsgruppernas verksamhet.

Samordningsansvaret ligger på utrikesdepartementets handelsavdelning som för ändamålet har omorganiserats och förstärkts bl.a. med ett integrationssekretariat (ISEK).

Regeringen inrättade också den 29 mars 1988 ett råd för Europafrågor. Dess uppgift är att vara ett forum för informationsutbyte och samråd mellan regeringen och företrädare för olika samhällsintressen i mer övergripande frågor rörande det västeuropeiska integrationsarbetet.

På förslag av utrikesutskottet (1988/89:UU17) har riksdagens EFTA-delegation utvidgats för att ge alla riksdagspartier möjlighet att delta i EFTAs parlamentarikersamarbete. I utrikesutskottets betänkande 1988/89:19 konstateras att EFTA-delegationen i ökad utsträckning utnyttjats av regeringen för information till partierna om EG-frågor. Enligt betänkandet utgår utrikesutskottet från att regeringen ger den utvidgade EFTA-delegationen tillgång till allt relevant material så att den hålls fortlöpande och regelbundet informerad om utvecklingen av de svenska kontakterna med EG.

Förutom statsministern, som är ordförande, ingår utrikesministern, utrikeshandelsministern, finansministern, industriministern och 13 företrädare för olika samhällsintressen i rådet för Europafrågor *(bilaga A 33)*. Rådet har tillkommit i offentligrättslig ordning och ingår i regeringskansliet. De regler för hantering av handlingar, offentlighet och sekretess som gäller för regeringskansliet i övrigt skall också gälla för rådets verksamhet.

En fråga av visst intresse är om rådet har ställningen av myndighet. Som sägs i det av statsrådsberedningen 1984 utgivna betänkandet Kommittéer, råd, delegationer, arbetsgrupper m.m. kan rådgivande organ av det slag det här är fråga om ges ställning av myndighet, men det är inte nödvändigt att det ges den karaktären.

Ett organ med rådgivande uppgifter är myndighet om det är organet som sådant som skall ge råd och synpunkter (med möjlighet för enskilda ledamöter att anmäla avvikande mening). Om det i stället är de enskilda ledamöternas uppfattning som efterfrågas har organet inte ställning av myndighet. I statsrådsberedningens betänkande sägs att det då helt enkelt är ett "forum för ett antal kunniga personer som åtagit sig uppdraget att på kallelse komma samman och diskutera frågor inom ett visst ämnesområde och ge uttryck för sin personliga eller en bakomliggande organisations uppfattning".

Av regeringskansliets senaste yttrande i ärendet *(bilaga A 32)* samt den utfrågning som hållits med UDHs statssekreterare och rättschef framgår att rådet är avsett att vara ett organ av den senare typen. Rådet fattar inga beslut och avger inte heller några rekommendationer eller yttranden till regeringen. Verksamheten inom rådet består av en serie möten och diskussioner. Inför mötena tillställs ledamöterna förslag till dagordning samt, då så bedöms erforderligt, underlagsmaterial vid diskussionerna. Vid mötena förs inga protokoll. Inte heller förs det, enligt vad Michael Sohlman uppgett vid utfrågningen, från regeringskansliets sida några minnesanteckningar vid rådets möten.

Enligt utskottet föreligger det inte några formella krav på protokollföring eller annan dokumentation av verksamheten i ett organ som rådet för Europafrågor. Rådet har dock en mycket betydelsefull ställning som organ för samråd i övergripande frågor. Med tanke härpå och på den vikt såväl riksdag som regering fäst vid det pågående integrationsarbetet vore det dock önskvärt att dokumentation i vart fall föreligger om när sammanträden med rådet har ägt rum och vilka som deltagit i sammanträdena.

Offentlighetsprincipens tillämpning i beredningsarbetet

Arbets- och referensgruppernas rättsliga ställning behandlas i en den 21 juni 1989 inom UDH upprättad promemoria *(bilaga A 32, underbilaga)*. Av denna framgår att arbetsgrupperna består av departementstjänstemän men även av företrädare för utomstående myndigheter.

Referensgrupperna är sammansatta dels av representanter för den arbetsgrupp till vilken referensgruppen är knuten, dels företrädare för olika intresseområden, t.ex. organisationer.

I arbetsgrupperna behandlas de olika sakfrågorna. Arbetet kan bestå i utredningar, framtagande av förslag, rapportering o.d.

Även inom referensgrupperna kan förekomma visst utredningsarbete. Deras uppgift är dock huvudsakligen att lämna råd och synpunkter i olika sakfrågor.

I promemorian konstateras att genom att arbets- och referensgrupperna är knutna till regeringskansliet på så sätt att de får anses ingå i det departement till vilka de hör, gäller samma regler för handlingsoffentlighet och sekretess för handlingar som berör de olika grupperna som för handlingar inom andra delar av regeringskansliet. Det erinras också om att enligt huvudregeln i 2 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen blir handlingar som framställs inom regeringskansliet (inkl. grupperna) allmänna handlingar i och med att de upprättats.

En handling anses enligt nämnda paragraf upprättad när den expedierats. I promemorian sägs att ett översändande av handlingar mellan kansliet och gruppmedlemmarna — eller omvänt — i och för sig inte innebär att någon expediering sker och handlingarna blir inte att anse som allmänna genom översändandet.

En handling som inte har expedierats blir att anse som upprättad antingen när det ärende den hör till har slutbehandlats eller — om handlingen inte hör till något bestämt ärende — när den har justerats eller färdigställts på annat sätt.

Enligt UDHs promemoria får huvuddelen av de handlingar som arbetsgrupperna behandlar anses ingå i regeringsärenden som handläggs inom regeringskansliet och som till stor del syftar till överenskommelser med EFTA-länderna eller EG som ett medel för att åstadkomma ökad integration. Som alternativ kan även förekomma författningsarbete e.d. De handlingar som framställs i sådana ärenden skulle således, enligt promemorian, inte bli allmänna handlingar förrän ärendet avslutats, t.ex. när överenskommelse slutits eller en proposition beslutats.

I promemorian sägs vidare att skrivelser m.m. som innehåller uppgifter som rör en grupps verksamhet, och som medlemmarna skickar till övriga delar av regeringskansliet, följer de angivna reglerna för handlingar som framställs inom regeringskansliet.

Däremot blir handlingar som rör en grupps verksamhet och som medlemmarna mottar från personer utanför regeringskansliet allmänna när medlemmarna tagit emot dem. På liknande sätt kan också handlingar som gruppen eller dess medlemmar lämnar till utomstående bli "expedierade" genom överlämnandet och därmed allmänna handlingar i regeringskansliet.

I promemorian behandlas också vissa gränsproblem som kan uppkomma. Det gäller exempelvis handlingar om vilka tveksamhet kan råda om de utarbetats av en ledamot i en arbetsgrupp och därmed är

att anse som arbetsmaterial så länge de inte expedierats utanför regeringskansliet, eller om de upprättats av den myndighet där ledamoten är verksam.

Utskottet har i granskningen särskilt uppmärksammat ett fall där fråga uppkommit om en handling var att anse som allmän eller ej. Statens livsmedelsverk angav den 2 mars 1990 i ett svar på en förfrågan från riksdagsledamoten Per Gahrton att man den 18 januari samma år till jordbruksdepartementet överlämnat en redovisning av en jämförelse mellan svenska regler och motsvarande EG-regler på livsmedelsområdet. När Gahrton via riksdagens utredningstjänst hos jordbruksdepartementet begärde att få ta del av denna handling gavs beskedet att materialet var att anse som internt arbetsmaterial och därför inte lämnades ut.

Rättschefen vid jordbruksdepartementet har efter företagen undersökning meddelat att skrivelsen i fråga den 19 januari diarieförts som en inkommen handling och hela tiden har betraktats som allmän handling. Den uppgift som lämnades till riksdagens utredningstjänst var således felaktig.

Som framhållits bl.a. vid utfrågningen inför utskottet är det inte ovanligt att regeringen som ett led i ett pågående förhandlingsarbete eller vid beredningen av ett regeringsärende i övrigt tillsätter såväl arbets- som referensgrupper av det slag som inrättats för förhandlingsarbetet rörande den västeuropeiska integrationen. Beredningen av denna fråga intar dock en särställning i det hänseendet att den omfattar så många samhällsområden och därmed ett stort antal departement och myndigheter. Detta kommer till uttryck bl.a. i att arbetsgrupperna för de olika ämnesområdena är så många som 24 till antalet. Det ligger enligt utskottet i sakens natur att det i ett beredningsarbete som omfattar så många olika organ finns större risk för att problem uppstår vid tillämpningen av de tryckfrihetsrättsliga reglerna. Det gäller exempelvis frågan om en handling hos en arbets- eller referensgrupp är allmän eller om den är att betrakta som arbetsmaterial e.d.

Enligt utskottet ger den av UDH utarbetade promemorian en korrekt beskrivning av hur de tryckfrihetsrättsliga reglerna skall tillämpas i såväl i gruppernas verksamhet som i beredningen av integrationsfrågan i regeringskansliet i övrigt. Det är angeläget att alla de tjänstemän i regeringskansliet som deltar i detta arbete eller har att befatta sig med de handlingar som förekommer i verksamheten har en god kännedom om de regler som gäller. Det får enligt utskottet inte råda någon tvekan om att ambitionen är att ge varje framställan om utbekommande av handlingar en skyndsam och korrekt behandling.

Bestämmelser om registrering av allmänna handlingar ges i 15 kap. 1—2 §§ sekretesslagen. Enligt den grundläggande regeln (1 §) skall en allmän handling registreras utan dröjsmål när den kommit in till eller upprättats hos en myndighet, om det inte är uppenbart den är av ringa betydelse för myndighetens verksamhet.

Enligt 2 § första stycket skall av registret framgå 1) datum då handlingen kom in eller upprättades, 2) diarienummer eller annan beteckning som har åsatts handlingen, 3) i förekommande fall från vem handlingen har kommit in eller till vem den har expedierats samt 4) i korthet vad handlingen rör.

Myndigheternas skyldighet att registrera allmänna handlingar skall fylla den funktionen att allmänheten därigenom kan få vetskap om vilka handlingar som finns hos en myndighet. Ett register eller diarium skall därför kunna hållas allmänt tillgängligt. Uppgifter om vem som gett in en handling eller vad handlingen rör kan dock i vissa fall behöva hemlighållas av hänsyn till något allmänt eller enskilt intresse. För att i sådana fall inte alla diarieförda uppgifter om en handling i registret skall hemlighållas föreskrivs i 2 § andra stycket att uppgifter som rör en handlings avsändare, ingivare eller mottagare eller dess innehåll skall utelämnas eller särskiljas om det behövs av sekretesskäl. Därigenom kan registret i övriga delar hållas allmänt tillgängligt.

Bestämmelsen i 2 § andra stycket är tvingande. Regeringen får dock enligt 2 § tredje stycket för visst register föreskriva att denna bestämmelse inte skall tillämpas. Anledningen är enligt proposition 1979/80:2 att en tillämpning av bestämmelsen i andra stycket inom vissa områden eller beträffande vissa slag av handlingar skulle komma att leda till öppna register som beträffande alla eller flertalet handlingar skulle komma att innehålla endast de obligatoriska uppgifterna om handlingens datum och diarienummer.

De handlingar som inkommer till de olika arbets- och referensgrupperna diarieförs i den ordning som gäller för de departement grupperna tillhör. För handlingar som inkommer till integrationssekretariatet gäller att de diarieförs i utrikesdepartementets huvuddiarium. Detta diarium innehåller dels en öppen del som innehåller administrativa och konsulära ärenden, dels en del som innehåller samtliga övriga handlingar som registrerats. Den senare delen är enligt 6 § sekretessförordningen och med stöd av den ovan nämnda bestämmelsen i 15 kap. 2 § tredje stycket sekretesslagen sluten. Det innebär att den till skillnad från det öppna diariet innehåller såväl offentliga som sekretessbelagda uppgifter. Det är därför inte möjligt att enbart med åberopande av offentlighetsprincipen få del av denna del av diariet. Inte heller kan man utan föregående sekretessprövning erhålla ett utdrag ur diariet över handlingar som inkommit till en viss enhet vid departementet.

UDs arkivchef, Berndt Fredriksson, har vid utfrågningen uppgett att anledningen till att handlingar som inkommit till ISEK diarieförts i

huvuddiariet och inte i handelsavdelningens egna diarium är att i det senare diarieförs departementsärenden där utrikeshandelsministern är föredragande, medan övriga ärenden som har att göra med utrikespolitik och utrikeshandelspolitik diarieförs i departementets huvuddiarium. En av Fredriksson utarbetat redogörelse för utrikesdepartementets diariesystem ges i bilaga till förra årets granskningsbetänkande (1988/89:KU30, bilaga A 7 B).

Att de till ISEK inkomna handlingarna diarieförs i utrikesdepartementets huvuddiarium medför sannolikt fördelar ur adminstrativ synpunkt. Detta diarium är modernt och datoriserat och möjlighet finns att utnyttja såväl ett stort antal sökbegrepp som fulltextsökning. Ur offentlighetssynpunkt är det dock ett problem att detta register, utom vad gäller konsulära och administrativa ärenden, inte är öppet. Som tidigare framhållits är ett huvudsyfte med reglerna i 15 kap. sekretesslagen om registrering av handlingar att det skall gå att konstatera vilka allmänna handlingar som finns hos myndigheterna. Diarierna bör därför i så stor utsträckning som möjligt vara öppna.

Den ovan nämnda föreskriften i 6 § sekretessförordningen om undantag, utom vad gäller administrativa och konsulära ärenden, från bestämmelsen i 15 kap. 2 § andra stycket i sekretesslagen för handlingar som inkommit till eller upprättats inom utrikesdepartementet tillkom 1980. Vid den tiden fanns i regeringskansliet ett särskilt handelsdepartement. Den förändring i departementsindelningen som gjordes 1982 medförde att handelsdepartementet upphörde att existera. Utrikeshandelsfrågorna överfördes till en utrikeshandelsavdelning inom UD. Härigenom kom en ny grupp ärenden att handläggas inom utrikesdepartementet och omfattas av den ovan nämnda föreskriften i sekretessförordningen.

Enligt utskottet kan det med tanke på vikten av offentlighetsprincipen finnas anledning för regeringen att överväga om inte ytterligare ärendegrupper borde föras till huvuddiariets öppna del. Det tekniskt avancerade och moderna diariesystem som tillämpas vid utrikesdepartementet borde ge ökade möjligheter till en sådan hanteringsordning.

Information till EFTA-delegationen

Som nämnts uttalade utrikesutskottet i betänkandet 1988/89:UU19 att man utgick ifrån att regeringen gav den utvidgade EFTA-delegationen tillgång till allt relevant material så att den hölls fortlöpande och regelbundet informerad om utvecklingen av de svenska kontakterna med EG.

Riksdagsledamoten Per Gahrton begärde i en skrivelse den 26 januari 1990 till EFTA-delegationen att man hos ISEK skulle begära en förteckning över allt befintligt EG-relevant material.

EFTA-delegationen antog med anledning av Gahrtons skrivelse en av dess ordförande utarbetat promemoria i vilken det bl.a. sägs:

Samspelet mellan regeringen och EFTA-delegationen bygger på ett förtroendefullt samarbete och EFTA-delegationen utgår ifrån att regeringen redovisar allt relevant material. Det måste ankomma på rege-

ringen att bedöma i vilken utsträckning skriftligt material i regeringens löpande beredningsarbete skall överlämnas som information till riksdagen. Hänsyn måste tas till den konstitutionella uppdelningen vad gäller regeringens respektive riksdagens ansvarsområde.

Per Gahrton begärde en protokollsanteckning om att han stod fast vid sitt krav på en förteckning från UDH/ISEK över allt befintligt EG-relevant material.

Michael Sohlman anförde vid utfrågningen inför utskottet att regeringen i varje fas under det gångna året har lämnat all relevant information till EFTA-delegationen. Det har inte endast gällt offentliga handlingar, utan även sådant som varit hemligstämplat. Enligt Sohlman kommer man från regeringens sida att fortsätta med denna inriktning och tillfredsställa delegationens krav så gott man kan.

Utskottet vill för sin del betona vikten och värdet av att riksdagspartierna genom sina representanter i EFTA-delegationen hålls underrättade om förhandlingarbetets utveckling. Partierna kan givetvis komma att fästa olika avseende vid olika aspekter av integrationsarbetet. Härav följer att man också kan ha skilda uppfattningar om vad som är i sammanhanget relevant material. Utskottet noterar därför med tillfredsställelse att det är regeringens uttalade ambition att så långt möjligt efterkomma delegationens önskemål om information.

16. Notifiering till GATT om jordbrukspolitiken

Sverige avgav den 15 november 1989 inom ramen för den s.k. Uruguay-rundan i GATT-förhandlingarna en notifiering om vilka åtgärder man ämnade vidta för att under 1990 sänka gällande stöd- och skyddsnivåer på jordbruksområdet. Notifieringen skedde i form av en redogörelse för bakgrund till och huvudtankarna i det förslag om minskat jordbruksstöd som en parlamentariskt sammansatt arbetsgrupp, den livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG), lagt fram samt att man uttryckte avsikten att fr.o.m. år 1990 inleda en process som gör det möjligt att sedermera genomföra den jordbrukspolitiska reformen.

Det har gjorts gällande att notifieringen föregrep såväl remissbehandlingen av LAGs förslag som riksdagens beslut om jordbrukspolitikens framtida inriktning och att arbetsgruppens förslag genom notifieringen fått ställning av Sveriges officiella ståndpunkt i GATT.

Regeringskansliet har yttrat sig i ärendet genom en promemoria utarbetad inom jordbruksdepartementet *(bilaga A 34)*. I denna framhålls att det av notifieringen klart framgår att det som redovisats är ett förslag från en arbetsgrupp, att meningsskiljaktigheter föreligger i skilda frågor, att förslaget sänts på remiss, att regeringen avser att inleda konsultationer innan den under våren 1990 lägger fram en proposition i riksdagen om en reform och att det är riksdagens sak att ta ställning. Enligt promemorian har man genom notifikationen inte på något sätt föregripit kommande beslut.

Enligt utskottet har regeringen i notifikationen till GATT ingående redovisat den livsmedelspolitiska arbetsgruppens ställning i beredningsoch beslutsprocessen. Den företagna granskningen föranleder inte något uttalande från utskottet.

17. Utländska fartyg i svensk kustfart

Utskottet har till granskning tagit upp ett beslut som regeringen har fattat den 9 februari 1989 i fråga om tillstånd att använda utländskt fartyg i svensk kustfart.

Bakgrund

Kustfart och insjöfart med utländska fartyg är i princip inte tillåtet. Detta följer av bestämmelserna i förordningen den 10 november 1724 angående De Främmandes Fahrt på Sverige och Finland (det s.k. produktplakatet) och i förklaringen den 28 februari 1726 över denna förordning. Förordningen och förklaringen finns intagna i *bilaga A 35*.

Produktplakatet gäller sedan länge bara i fråga om kustfart och insjöfart och det har sedermera också upphävts såvitt gäller fartyg från vissa länder.

Enligt 1 § förordningen (1974:235) om tillstånd till sjöfart i inrikestrafik prövas fråga om undantag i visst fall från förbudet i produktplakatet mot sjöfart i inrikes trafik av sjöfartsverket. I den paragrafen ges också en upplysning om att det finns särskilda överenskommelser om undantag i fråga om fartyg som är registrerade i vissa främmande länder.

Genom kungörelsen (1858:34 s. 11) fick danska fartyg av en viss storlek fr.o.m. den 1 juli 1858 användas i kustfart mellan svenska hamnar. Kungörelsen grundades på en deklaration som utväxlats mellan de svenska och danska regeringarna och som gällde rätten att idka kustfart. Denna överenskommelse ändrades år 1925 såvitt gällde fartygens storlek (SÖ 1925:29). Genom ett beslut den 24 oktober 1958 förklarade den svenska regeringen att danska fartyg fr.o.m. den 1 januari 1959 oberoende av storlek fritt fick användas i kustfart i svenska farvatten. En motsvarande förklaring hade avgivits av den danska regeringen beträffande svenska fartyg i danska vatten med undantag av den färöiska ögruppen.

Genom ministeriella noter den 9 juni 1958 överenskom de svenska och norska regeringarna att norska fartyg fick användas i svensk kustfart och att svenska fartyg fick användas i norsk kustfart fr.o.m. den 1 juli 1958 (SÖ 1958:45).

I ett beslut den 4 maj 1988 ansåg sjöfartsverket att ett fartyg som var registrerat i det norska internationella skeppsregistret (NIS) inte med stöd av överenskommelsen fick användas i svensk kustfart. Beslutet har tagits in som *bilaga A 36*. Beslutet överklagades och regeringen avslog den 22 juni 1988 överklagandet, *bilaga A 37*.

Den 9 februari 1989 fattade regeringen ett beslut i frågan om användningen av norska och danska fartyg i svensk kustfart. Enligt utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den dagen antecknades först i protokollet att norska och danska fartyg får användas i svensk kustfart enligt avtal den 9 juni 1958 med Norge och den 10 oktober samma år med Danmark. Därefter antecknades att företrädare för berörda regeringar efter överläggningar kommit överens om att fartyg registrerade i de norska och danska internationella skeppsregistren skall omfattas av avtalen. Slutligen antecknades att regeringen godkänner överenskommelsen. Protokollsutdraget finns i *bilaga A 38*.

En redogörelse för vad som förevarit mellan de två regeringsbesluten finns i en promemoria som har upprättats inom kommunikationsdepartementet den 9 januari 1990 och som har översänts till utskottet från statsrådsberedningen.

Enligt promemorian fick sjöfartsverket efter regeringsbeslutet den 22 juni 1988 underhandsförfrågningar om möjligheterna för fartyg registrerade i det danska internationella skeppsregistret (DIS) att användas i svensk kustfart med stöd av överenskommelsen med den danska regeringen. Sjöfartsverket intog samma ståndpunkt till kustfart med dessa fartyg som man hade gjort beträffande fartyg registrerade i NIS.

De danska och norska regeringarna delade emellertid enligt promemorian inte den svenska synen på hur kustfartsöverenskommelserna skulle tolkas. Frågan diskuterades på tjänstemannanivå på ett nordiskt sjöfartspolitiskt möte den 15 och 16 september 1988. Den danske industriministern skrev också till den svenske kommunikationsministern i saken och begärde att överläggningar skulle tas upp.

I promemorian anförs vidare följande.

Diskussioner inleddes. Sverige hade dittills intagit inställningen att, även om fartyg registrerade i de danska och norska internationella registren i de flesta fallen var danska respektive norska fartyg enligt definitionen i den danska respektive norska sjölagen, hade dessa register inte funnits vid tiden för överenskommelsernas ingående. Det var således rimligt att hävda att reglerna för dessa fartyg var så speciella att de inte skulle tillåtas att gå i svensk kustfart med stöd av överenskommelserna. På dessa skepp var det möjligt att anställa utländsk arbetskraft och därigenom kraftigt sänka bemanningskostnaderna. Denna möjlighet skapade ekonomisk obalans i konkurrensen mellan å ena sidan svenska fartyg och å andra sidan NIS- och DIS-registrerade fartyg i svensk kustfart. En sådan obalans fanns inte när överenskommelserna slöts år 1958. Hade konkurrensförutsättningarna då varit så olika för svenska fartyg i förhållande till vissa danska respektive norska fartyg, hade det med säkerhet påverkat överenskommelsernas utformning och kanske omöjliggjort att överenskommelser ingicks. Överenskommelsernas andemening talade således inte för att dessa fartyg omfattades av överenskommelserna.

Från dansk och norsk sida menade man emellertid att NIS- och DIS-registrerade fartyg var norska och danska fartyg, varför de hade rätt att med stöd av överenskommelsen gå i svensk kustfart. Då det gällde den obalans som förelåg i konkurrensen hävdade Danmark och Norge att den skulle utjämnas då de i Sverige beslutade subventionerna till svensk rederinäring var fullt införda vid årsskiftet 1988/89. Danmark och Norge hade inte för avsikt att neka svenska fartyg som

uppbar subventioner att gå i dansk respektive norsk kustfart med stöd av överenskommelserna. Denna ståndpunkt hade man emellertid för avsikt att ompröva om Sverige vidhöll sin inställning.

Företrädare för de tre regeringarna enades slutligen om tolkningen att fartyg registrerade i NIS- och DIS-registren omfattades av överenskommelserna.

Eftersom regeringen den 22 juni 1988 i ett förvaltningsärende fattat ett beslut som grundade sig på den tidigare svenska uppfattningen i tolkningsfrågan godkände den svenska regeringen den 9 februari 1989 vad företrädarna för regeringarna överenskommit om tolkningen av överenskommelserna. Som framgår av redogörelsen för överläggningarna mellan regeringarna innebär inte detta beslut att regeringen godkänt någon ny överenskommelse om tillstånd för utländska fartyg att användas i svensk kustfart och inte heller att 1958 års överenskommelse ändrats. Man hade endast gett till känna vad regeringarna enats om beträffande tolkningen av 1958 års överenskommelser, då det visat sig att regeringarna initialt haft olika uppfattningar härom. Någon överenskommelse i egentlig mening har alltså inte träffats. För att från svensk sida kunna ge ett besked om denna tolkning fattade regeringen sitt beslut den 9 februari 1989.

Att regeringens beslut inte innebär någon överenskommelse med främmande makt framgår också av det förhållandet att de danska och norska regeringarna inte fattat motsvarande beslut om att godkänna tolkningen av 1958 års överenskommelser och dessa regeringar har inte heller ansett att de träffat någon ny överenskommelse. Det har således inte slutits någon sådan överenskommelse som avses i 10 kap. 2 § regeringsformen och riksdagens godkännande av regeringsbeslutet har inte krävts.

Utskottets bedömning

Enligt 10 kap. 1 § regeringsformen ingås överenskommelse med annan stat av regeringen. Regeringen får dock enligt 2 § i samma kapitel inte ingå för riket bindande internationell överenskommelse utan att riksdagen godkänt denna, om överenskommelsen förutsätter att lag ändras eller upphävs eller att ny lag stiftas eller om den i övrigt gäller ämne i vilket riksdagen skall besluta. Föreskrifter som gäller förhållandet mellan enskilda och det allmänna, som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden, meddelas enligt 8 kap. 3 § regeringsformen genom lag. Detta gäller oavsett om den enskilde är svensk eller utländsk. Bestämmelserna om förbud för utländska rättssubjekt att bedriva kustfart i Sverige och de undantag från förbudet som genom årens lopp har medgivits är sådana föreskrifter som avses i paragrafen. Utan hinder av paragrafen kan regeringen enligt 8 kap. 7 § 3 regeringsformen efter bemyndigande i lag genom förordning meddela föreskrifter om annat än skatt, om föreskrifterna avser kommunikationer. Genom 1 § första stycket 5 lagen (1975:88) med bemyndigande att meddela föreskrifter om trafik, transporter och kommunikationer har regeringen bemyndigats att meddela föreskrifter som avses i 8 kap. 3 § regeringsformen, om föreskrifterna gäller rätt att driva sjöfart inom Sveriges sjöterritorium med utländskt fartyg. I förarbetena till lagen anförs att bestämmelser som avses i punkten 5 finns i förordningen den 10 november 1724 angående De Främmandes Fahrt på Sverige och Finland och i

förklaringen den 28 februari 1726 över denna förordning (prop. 1975:8 s. 74). Av detta följer att riksdagens godkännande inte krävs om det med andra stater träffas överenskommelser som gäller undantag från förbudet.

I det nu aktuella fallet har regeringen i ett förvaltningsbeslut den 22 juni 1988 först kommit till slutsatsen att överenskommelsen mellan Norge och Sverige rörande kustfarten inte omfattar fartyg som är registrerade i det norska internationella skeppsregistret. Denna uppfattning har grundat sig på en tolkning av överenskommelsen. Regeringen har därefter ändrat uppfattning och låtit den ändrade inställningen komma till uttryck i regeringsbeslutet den 9 februari 1989. Till sin utformning och till sitt innehåll avviker detta beslut i väsentliga hänseenden från den beskrivning om bakgrunden till och de närmare omständigheterna kring beslutet som lämnats i kommunikationsdepartementets promemoria. Enligt beslutets ordalydelse godkände regeringen en överenskommelse som företrädare för regeringarna i Danmark, Norge och Sverige träffat och som innebar att fartyg registrerade i de danska och norska internationella skeppsregistren skulle omfattas av 1958 års överenskommelser om undantag från kustfartsförbudet. Utskottet kan för sin del godta förklaringen i promemorian om att beslutet till sin innebörd är ett besked om regeringens ändrade inställning i tolkningsfrågan och inte en ny överenskommelse. Utskottet kan dock inte underlåta att anmärka att beslutet har fått en i väsentliga avseenden felaktig utformning.

Regeringsbeslutet den 9 februari 1989 reser emellertid frågor även från en annan utgångspunkt. Regeringens inställning hade tidigare kommit fram genom att regeringen i ett förvaltningsärende avslog ett överklagande. Det kan med fog hävdas att den ändrade inställningen borde ha antingen kommit till uttryck i samband med prövningen av ett liknande ärende eller i föreskrifter meddelade genom förordning med stöd av det nämnda bemyndigandet. I sammanhanget kan man emellertid inte bortse från att det var angeläget med ett snabbt besked med hänsyn till de intressen som stod på spel. Utskottet finner att det inträffade visar att regleringen om kustfarten i formellt hänseende är otidsenlig och anser att bestämmelserna bör ses över i något lämpligt sammanhang.

18. Beslut om vissa hastighetsbegränsningar

Under våren 1989 hade trafiksäkerhet, särskilt efterlevnaden av hastighetsbestämmelserna och stigande olyckstal, diskuterats bl.a. mot bakgrund av förslag från trafiksäkerhetsverket om åtgärder för att påverka trafikanterna att frivilligt öka trafiksäkerheten. Regeringen ansåg emellertid att olycksutvecklingen var så oroande att omedelbara åtgärder måste vidtas. Den 11 maj 1989 utfärdade regeringen en förordning (1989:263) om särskild hastighetsbegränsning, varigenom högsta tillåtna hastighet under två sommarmånader bestämdes till 90 kilometer per timme oavsett om högre hastighet annars var tillåten.

Trafiksäkerhetsverket beslöt den 8 augusti 1989 bl.a. att högsta tillåtna hastighet på vissa närmare angivna vägsträckor skulle vara 90 kilometer per timme från den 21 augusti, dagen efter det att regeringens generella beslut upphört att gälla. Regeringen avslog sedermera överklaganden med anledning av verkets beslut.

Utskottet har till granskning tagit upp dels regeringsbeslutet den 11 maj 1989, dels frågan om regeringen utövade någon otillbörlig påverkan inför trafiksäkerhetsverkets beslut.

I ärendet har inhämtats upplysningar från regeringskansliet och från trafiksäkerhetsverket, *bilagorna A 39 och A 40.*

Det skall inledningsvis erinras om att högsta tillåtna hastighet utom tätbebyggt område är 70 kilometer per timme, men att trafiksäkerhetsverket kan föreskriva att den skall vara 90 eller 110 kilometer per timme. Vidare kan i vissa fall länsstyrelsen eller kommunen föreskriva annan, lägre hastighet; detta framgår av 64 § och 147 § andra stycket 6 p. vägtrafikkungörelsen (1972:603). Den senare bestämmelsen har nyligen ändrats.

Utskottet konstaterar att miljöhänsyn numera vägs in när den tillåtna hastigheten på enskilda vägsträckor bestäms (jfr prop. 1987/88:50, bilaga 1, s. 87 ff., TU 23, rskr. 324). Vad gäller regeringens behörighet att meddela föreskrifter som vägtrafikkungörelsen och den i maj 1989 utfärdade förordningen finns nu ett sådant bemyndigande — jfr 8 kap. 7 § regeringsformen — i 1 § första stycket 8 p. lagen (1975:88) med bemyndigande att meddela föreskrifter om trafik, transporter och kommunikationer. Däremot kan det enligt utskottets mening diskuteras om tillfälliga avvikelser från vägtrafikkungörelsen lagtekniskt sett lämpligast meddelas i en särskild förordning eller genom en ändring i kungörelsen. Utskottet går emellertid inte i detta sammanhang närmare in på denna fråga eller på rollfördelningen mellan trafiksäkerhetsverket, andra verk och regeringen när det gäller trafiksäkerhet och miljöaspekter. Det kan noteras att regeringen har uppdragit åt trafiksäkerhetsverket att redovisa en utredning om bl.a. utveckling av dagéns system för att fastställa hastighetsgränser, varvid hastighetsgränsernas betydelse för miljön skall belysas särskilt.

Enligt utskottet framstår det som naturligt att regeringen som ett led i strävan att minska trafikolyckorna prövade en generell, tillfällig sänkning av högsta tillåtna hastighet under sommarmånaderna 1989. Det förhållandet att trafiksäkerhetsverket i stället i första hand hade förordat en informationskampanj m.m. kan inte leda till en annan bedömning. Utskottet, som hänvisar till den inom regeringskansliet upprättade promemorian och det skriftliga yttrandet från trafiksäkerhetsverkets generaldirektör Lars Eggertz, har utöver det anförda inte funnit anledning till något uttalande.

Utskottets anmälan

Resultatet av den i det föregående redovisade granskningen av statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning samt av regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen får utskottet härmed för riksdagen anmäla.

Stockholm den 3 maj 1990

På konstitutionsutskottets vägnar

Olle Svensson

Närvarande: Olle Svensson (s), Anders Björck (m), Catarina Rönnung (s), Kurt Ove Johansson (s), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Sture Thun (s), Hans Nyhage (m), Sören Lekberg (s), Anita Modin (s), Torgny Larsson (s), Elisabeth Fleetwood (m), Ylva Annerstedt (fp), Bengt Kindbom (c), Bo Hammar (vpk), Hans Leghammar (mp) och Ulla Pettersson (s).

Vid behandlingen av punkt 9 — krigsmaterielexport — har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Ylva Annerstedt (fp) och Per Gahrton (mp) ersatt Hans Leghammar (mp); punkt 11 — utlänningsärenden — har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Birgit Friggebo (fp); punkt 12 — utnämningsärenden m.m. — har Hugo Andersson (c) ersatt Bengt Kindbom (c); punkt 13 c — tillämpning i visst fall av priskontrollregeln i jordförvärvslagen — har Hugo Andersson (c) ersatt Bengt Kindbom (c); punkt 15 — beredningen av vissa EG-frågor — har Per Gahrton (mp) ersatt Hans Leghammar (mp); punkt 16 — notifiering till GATT om jordbrukspolitiken — har Hugo Andersson (c) ersatt Bengt Kindbom (c); punkt 17 — utländska fartyg i svensk kustfart — har Hugo Andersson (c) ersatt Bengt Kindbom (c); punkt 18 — beslut om vissa hastighetsbegränsningar — har Stig Bertilsson (m) ersatt Anders Björck (m) och Hugo Andersson (c) ersatt Bengt Kindbom (c).

Reservationer

1. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.5.7) såvitt avser vidareexportaffärer

Bo Hammar (vpk) och Per Gahrton (mp) anser att utskottets yttrande på s. 49 — före det stycke som börjar med "I förevarande" — bort kompletteras med ett stycke av följande lydelse:

De nya uppgifter som framkommit vid innevarande års granskning av vapenexportärendena och som redovisas ovan under avsnitten 9.5.2

(SÄPOs PM 1981), 9.5.3 och 9.5.4 (KMI Rosenius promemorior, m.m.) samt 9.5.5 (vidareexport till Argentina) ger således ytterligare belägg för den kritik utskottet tidigare uttalat. Dessa och tidigare redovisade uppgifter visar att man inom KMI haft tillgång till rikhaltigt material som bort göra det uppenbart att tänjning av och kringgående samt i vissa fall direkta brott mot gällande regler för vapenexport pågått från krigsmaterielindustrins sida. Eftersom KMI delvis utgör en integrerad del av regeringskansliet konstaterar utskottet att, även om det inte i enskilda fall kunnat visas att statsråd känt till oegentligheter, ansvarigt statsråd ändå måste anses bära fullt politiskt ansvar för hur den information som funnits tillgänglig inom vederbörandes ansvarsområde inom regeringskansliet har hanterats. Med detta vill utskottet slå fast att samtliga statsråd med ansvar för krigsmaterielexportärenden under den här aktuella perioden — alltså i första hand 1970-talet och början av 1980-talet — bär ett tungt ansvar för att man på åtskilliga håll inom krigsmaterielindustrin uppenbarligen har uppfattat det som att den påtagliga brist på respekt man visat mot gällande bestämmelser för krigsmaterielexport har stått i överensstämmelse med statsmakternas underförstådda intentioner.

2. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.6.3) såvitt avser den s.k. Marconi-affären

Birgit Friggebo (fp), Ingela Mårtensson (fp) och Per Gahrton (mp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 53 börjar med "Granskningen i" och slutar med "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Av den föreliggande utredningen — som borde ha kompletterats med en utfrågning av dåvarande handelsministern Kjell-Olof Feldt — framgår bl.a. följande.

I den promemoria som låg till grund för Storbritanniens begäran om förhandsbesked om tillåtligheten av export — via Storbritannien — till Grekland av vissa luftvärnskomponenter m.m. motiverades viaexporten med att Bofors inte hade rätt att exportera materielen direkt till Grekland. Till grund för sistnämnda ståndpunkt låg uppenbarligen bedömningen att den svenska regeringen med hänsyn till gällande riktlinjer skulle ha svårigheter att medge exporttillstånd på grund av den då spända situationen mellan Grekland och Turkiet. Ärendet föredrogs därefter av dåvarande krigsmaterielinspektören Lage Thunberg för Feldt, som godtog ett av Thunberg upprättat förslag till beslut enligt vilket "Ministry of Defence" skulle få förvärva önskad materiel med rätt till "Reexport efter Her Majesty's Government eget avgörande".

I den redogörelse för händelseförloppet som i samband med granskningen inhämtats från regeringskansliet lämnas inte någon förklaring till vad skälet var till att regeringen medgav vidareexport av materielen via Storbritannien, och någon klarhet på denna punkt har inte heller skapats vid utfrågningarna med krigsmaterielinspektör Sven Hirdman då saken berörts. Det bör i sammanhanget erinras om att i ovannämn-

da promemoria angivits att varken komponenter eller ammunition vid något tillfälle skulle behöva passera det brittiska företaget i Storbritannien utan att montering och integrering i Grekland av de olika delarna i luftvärnssystemet skulle helt skötas av det brittiska företaget.

Utskottet ser allvarligt på att handelsminister Kjell-Olof Feldt varit beredd att på sätt angivits kringgå det exportförbud som följde av en riktig tillämpning av riktlinjesystemet. Utskottet delar medborgarkommissionens uppfattning att regeringskansliet vid mitten av 1970-talet var medveten om och i det här fallet var beredd att medverka vid reexport av svenskt krigsmateriel via Storbritannien.

3. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.7.1) såvitt avser Indienordern — allmänt

Bo Hammar (vpk) och Per Gahrton (mp) anser att utskottets yttrande på s. 54 — före det stycke som börjar med "I årets granskning" — bort kompletteras med text av följande lydelse:

Den fortsatta granskningen har gett vid handen att samarbetsavtalet med Indien om betydande leveranser av haubitsar m.m. står i strid med gällande riktlinjer för svensk vapenexport.

De villkorliga hindren för vapenexport innebär att tillstånd inte skall beviljas för utförsel till stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt, stat som har inre väpnade oroligheter eller stat som kan komma att använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter. Situationen i Indien och dess grannländer är sådan att vapenexport dit måste ifrågasättas.

Med samarbetsavtalet som grund har restriktionerna och linjen om återhållsamhet med vapenexport kringgåtts, så att leveranserna skall kunna fortsätta även i olika konfliktsituationer. Avtalet och överenskommelsen synes som främsta syfte ha ett sådant kringgående. Detta måste anses stå i strid med riktlinjerna för svensk vapenexport. Regeringen borde därför inte ha godkänt samarbetsavtalet och inte heller ha gett de omfattande garantier som är fallet i fråga om Bofors avtal med Indien.

Regeringens synnerligen aktiva engagemang i Indienaffären och stöd till Bofors har dessutom skapat oklarhet om regeringens faktiska ansvarstagande i affären.

4. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.7.2) såvitt avser Indienordern - Bergslagsfonden

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Hans Nyhage (m), Elisabeth Fleetwood (m), Ingela Mårtensson (fp) och Per Gahrton (mp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 55 börjar med "Utskottet har" och slutar med "till Indienordern" bort ha följande lydelse:

Vid förhandlingarna mellan Indien och Bofors om haubitsordern spelade kreditvillkoren en betydande roll. Av utredningen framgår att indiska armén ville ha franska haubitsar medan den indiska regeringen föredrog svenska. Bofors var emellertid ca 20 procent dyrare.

De ekonomiska villkoren kom härigenom att spela en avgörande roll för affärens utgång. Statsminister Olof Palme hade i New Delhi samtal med premiärminister Rajiv Gandhi. Av en promemoria över samtalet framgår bland annat att enligt Olof Palme hade den svenska regeringen bidragit med stöd på kreditsidan "i en betydande omfattning" och rått Bofors att sänka priset.

För affärens genomförande var det nödvändigt med betydande svenskt statligt stöd på kreditsidan. Nobelkoncernens VD Anders Carlberg och dåvarande industriministern Thage G Peterson träffades i Karlskoga veckan innan Olof Palme träffade Rajiv Gandhi i New York för att diskutera den indiska haubitsordern.

I samband härmed förklarade sig Bofors berett att donera 50 milj.kr. till en särskild fond. Den kom sedermera att få namnet Bofors Fond. Reglemente för fonden fastställdes av regeringen den 23 oktober 1986.

Diskussionerna om fondens inrättande och Bofors donation fördes alltså vid den tidpunkt då förhandlingar pågick med Indien om bl.a. kreditvillkor och pris och innan Bofors fått ordern.

I den av chefsåklagare Lars Ringberg nedlagda förundersökningen angående bestickningsbrott behandlas också frågan om Bergslagsfondens tillkomst. I några av utsagorna där berörs sambandet mellan fondens tillkomst och kreditvillkoren, varvid hävdas att Bofors blev tvingat att inrätta fonden för att få de krediter som företaget behövde för att få haubitsordern i hamn.

Utskottet anser att stor försiktighet måste iakttagas vad gäller statens uppträdande i sammanhang som det aktuella. Det är viktigt att företag inte känner sig tvingade att genomföra donationer för att få statliga krediter. I förevarande fall har handläggningen av ärendet skötts på ett sådant sätt att Bofors donation till Bergslagsfonden har kunnat uppfattas som ett villkor för erhållande av de förmånliga statliga kreditvillkoren.

5. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.7.3) såvitt avser Indienordern — regeringens handläggning av frågan om bl.a. otillåtna s.k. mellanhänder förekommit.

Per Gahrton (mp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 59 börjar med "Mot bakgrund" och slutar med "mellanhandsfrågan skapades" bort ha följande lydelse:

Utskottet konstaterar att utredningen i ärendet innehåller uppgifter som tyder på att regeringen gentemot Indien i realiteten har tagit på sig ett medansvar för att mellanhänder inte skulle förekomma. Till dessa uppgifter hör korrespondens under år 1985 mellan regeringskansliet och svenska ambassaden i New Delhi med varningar av olika slag. Det föreligger också anteckningar från samtal mellan Olof Palme och Rajiv Gandhi i oktober 1985 och januari 1986 som pekar i samma riktning. Enligt anteckningarna från sistnämnda samtal framgår således att Palme meddelat Gandhi att den svenska regeringen bidragit till att ta bort mellanhänder, sänka priset och ge kreditstöd. Vidare tyder redovisningar och anteckningar från sammanträffanden mellan ut-

rikesminister Sten Andersson och Indiens biträdande utrikesminister Natwar Singh under hösten 1987 på att Indien fått intrycket att den svenska regeringen hade ett ansvar i mellanhandsfrågan.

Utskottet finner det mot denna bakgrund naturligt att regeringen önskade gå Indien till mötes och söka medverka till att önskad klarhet i mellanhandsfrågan skapades.

6. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.7.3) såvitt avser Indienordern — regeringens handläggning av frågan om bl.a. otillåtna s.k. mellanhänder förekommit

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c) och Ingela Mårtensson (fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 59 börjar med "Mot bakgrund" och slutar med "unik karaktär" bort ha följande lydelse:

Den i april 1987 från indisk sida gjorda framställningen om att regeringen skulle låta undersöka mellanhandsfrågan bottnade i uppgifter om att bestickning- och mutbrott förekommit. Enligt utskottets mening fanns det mot denna bakgrund inte anledning för regeringen att ta befattning med saken utan detta var en uppgift för de rättsliga organen. Regeringen borde därför inte givit RRV det ifrågavarande uppdraget.

Till det anförda kommer följande. Det framgår av utredningen att regeringen, innan uppdraget gavs, inte ordentligt övervägt olika med uppdraget sammanhängande sekretessfrågor. Hade regeringen gjort en riktig analys av dessa frågor borde den kunnat förutse de olika problem gällande offentliggörande av de av RRV insamlade uppgifterna som sedermera uppkom. Här förelåg således ytterligare skäl mot att koppla in RRV på saken. Utskottet är således i flera hänseenden kritiskt mot regeringens här upptagna handläggning.

7. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.7.3) såvitt avser Indienordern — regeringens handläggning av frågan om bl.a. otillåtna s.k. mellanhänder förekommit.

Olle Svensson, Catarina Rönnung, Kurt Ove Johansson, Sture Thun, Sören Lekberg, Anita Modin, Torgny Larsson och Ulla Pettersson (alla s) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 60 börjar med "Utskottet har" och slutar med "hinder häremot" bort ha följande lydelse:

Regeringen har vid sin prövning av om uppgifterna i RRV-rapporten kunde lämnas ut haft att göra en avvägning mellan, å ena sidan, offentlighetsintresset, och, å andra sidan, de intressen som de aktuella sekretessbestämmelserna skall skydda. I ärenden av detta slag kan självfallet finnas utrymme för skilda bedömningar. Utskottet anser inte att handläggningen ger anledning till någon kritik.

8. Krigsmaterielexport (avsnitt 9.7.3) såvitt avser Indienordern — regeringens handläggning av frågan om bl.a. otillåtna s.k. mellanhänder förekommit.

Birgit Friggebo (fp), Bo Hammar (vpk), Ingela Mårtensson (fp) och Per Gahrton (mp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 60 börjar med "När det" och på s. 61 slutar med "några uttalanden" bort ha följande lydelse:

Av utredningen framgår att man från indisk sida anser sig vilseledd av att man inte fått tillgång till hela RRV-rapporten. Utskottet finner för sin del att felaktiga tolkningar av det öppna materialet och regeringens note kan ligga nära till hands. Att så skett framgår av material som utskottet fått tillgång till, bl.a. av en i januari 1990 till indisk domstol överlämnad förundersökningsanmälan där det — efter det att man via massmedia fått tillgång till vad man på goda grunder anser vara den hemliga delen av RRV-rapporten — sägs: "All this, including the request for secrecy, make out as false the earlier contention of the concerned employees of Bofors that they had not made any payment of commission except small payments for administrative services — — —". Tillgång till den hemliga delen av RRV-rapporten föranleder en revidering av bilden jämfört med den bild som erhålls av endast den öppna delen. Utskottet finner det anmärkningsvärt att regeringen inte på förhand insåg risken för att den indiska sidan skulle vilseledas av att få tillgång till endast en del av RRV-rapporten. Utskottet anser det vidare anmärkningsvärt att regeringen, sedan det klargjorts att vilseledande ägt rum och att Indien begärde tillgång till hela rapporten, gjorde bedömningen att rapporten inte skulle lämnas ut i sin helhet. Denna bedömning fick följdverkningar i form av komplikationer i de svensk-indiska relationerna, vilket enligt utskottets mening regeringen bär ansvar för.

9. Krigsmaterielexport (punkt 9.7.4) såvitt avser Ringbergs förfrågan till utrikesdepartementet

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 63 börjar med "Utrikesdepartementets bedömning" och slutar med "ytterligare uttalanden" bort ha följande lydelse:

Utrikesdepartementet har utan någon närmare motivering gjort den bedömningen att den föreslagna kontakten med den indiska delegationen inte var lämplig. Utskottet, som inte kan finna några bärande skäl för denna ståndpunkt, anser det uppenbart att Ringbergs önskemål borde ha tillgodosetts. Utskottet finner regeringens avvisande attityd märklig.

Utrikesdepartementets angivna bedömning har som ovan framgått inte meddelats Ringberg av utrikesdepartementet utan av justitiedepartementet genom justitieministern. I promemorian från statsrådsberedningen sägs att anledningen härtill var praktiska överväganden inom regeringskansliet om arbetsuppgifternas fördelning i ett konkret myn-

dighetsanknutet ärende och att justitieministern i nära anslutning till telefonsamtalet med Ringberg skulle ha ett sedan tidigare inplanerat möte med denne och andra personer.

Utskottet har inte funnit några skäl som motiverade att utrikesdepartementets bedömning av Ringbergs önskemål skulle redovisas till denne från justitiedepartementets sida. Denna åtgärd var enligt utskottets mening mindre lämplig. Utrikesdepartementet borde ha lämnat redovisningen i fråga. Att man lät bedömningen framföras av det departement, som har överinseende över åklagarväsendet, kunde varit ägnat att framstå som ett försök att påverka Ringbergs handläggning av förundersökningen. Frågan sammanhänger med frågan huruvida justitieministern vid samtalet med Ringberg genom särskilda instruktioner eller på annat sätt har påverkat eller sökt påverka dennes handläggning av förundersökningen.

Ringberg själv har vid utfrågningen inför utskottet förnekat att samtalet haft en sådan innebörd. Ej heller i övrigt synes Ringberg ha uppfattat det förfarande som tillämpats som försök till obehörig påverkan. På en punkt anser emellertid utskottet att Anna-Greta Leijon inte kan undgå kritik. Det gäller hennes åtgärd att avfordra Ringberg ett besked i frågan om denne ändock avsåg att ta kontakt med den indiska delegationen. Detta förfarande skulle ha kunnat uppfattas som ett försök till otillbörlig påverkan. Utskottet är vidare kritiskt mot att man inte från utrikesdepartementets (handelsavdelningens) sida — sedan det stod klart att Ringberg stod fast vid sitt ursprungliga önskemål — tog kontakt med Ringberg för att med denne diskutera om dennes önskemål kunde tillgodoses på annat sätt.

10. Avtalsförhandlingarna på lärarområdet (avsnitt 10)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Hans Nyhage (m), Elisabeth Fleetwood (m) och Ylva Annerstedt (fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 71 börjar med "Enligt utskottets mening" och på s. 72 slutar med "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

När det gäller avtalsrörelsen 1989 på skolområdet har det varit en central fråga att klarlägga huruvida frågan om kommunaliseringen av lärarna ingått som en väsentlig del av förhandlingarna.

De två alternativa bud som statens arbetsgivarverk lagt i september var av helt olika karaktär. Det bud som förutsatte oförändrat huvudmannaskap kan med hänsyn till den låga nivån och innehållet i övrigt inte betraktas som ett seriöst menat alternativ till det bud som utgick från kommunalisering och som låg 5,1 % högre. Därmed är det uppenbart att kommunaliseringen ingick som en central del i förhandlingarna.

Som framgått av utskottets utfrågningar kan konstateras att frågan varit uppe vid sammanträdet med skol- och civilministrarna den 12 oktober, då skolministern uttalat att kommunaliseringen skulle lyftas ur förhandlingarna. Den skrivelse som arbetsgivarverket skickade med anledning av detta möte uttalade att riksdagen fattar beslut i frågan.

Emellertid låg de två mycket olika buden kvar, vilket förstärker intrycket av att kommunaliseringen trots allt var en del av förhandlingen.

Skolministern hade klargjort sin önskan om lärarfacklig majoritet för kommunalisering. Buden ger uttryck för detta. Eftersom propositionen om kommunalisering inte lades i riksdagen förrän den 27 oktober var arbetsgivarverket ovanligt lyhört på ett mycket tidigt stadium eller också hade direktiv utfärdats från regeringen. Mötet den 4 april, där arbetsgivarverket, löneministern och de fackliga parterna deltog, hade naturligtvis till syfte att förbereda avtalsförhandlingarna.

Utskottet finner det mycket olämpligt att en så stor fråga blandades in i förhandlingarna innan riksdagen beslutat eller uttalat några riktlinjer. Tvärtom uttalade riksdagen i samband med kompletteringspropositionen på våren att den ej tog upp frågan till behandling utan väntade på den breda analys som utlovats i propositionen. Som händelserna utvecklade sig blev konsekvenserna strejker och ett mycket dyrt avtal.

Sammantaget har granskningen enligt utskottets mening givit vid handen att skolministern ingripit i avtalsförhandlingarna på ett sätt som skadat avtalsförhandlingarna, vilket utskottet finner anledning att kritisera.

11. Avtalsförhandlingarna på lärarområdet (avsnitt 10)

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 71 börjar med "Enligt utskottets mening" och på s. 72 slutar med "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Enligt utskottets mening visar granskningen att arbetsgivarverket inte fått några klara riktlinjer beträffande de grundläggande frågorna i 1989 års avtalsrörelse. Ett behov av sådana riktlinjer förelåg särskilt eftersom regeringen parallellt med avtalsrörelsen arbetade för en kommunalisering av lärartjänsterna.

Det förhållandet att kommunaliseringsfrågan genom det tidsmässiga sambandet drogs in i avtalsrörelsen är enligt utskottets mening synnerligen olyckligt. Bl.a. ledde det uppenbarligen till att resultatet av avtalsrörelsen kom att stå i mindre god överensstämmelse med riktlinjerna i personalpolitiska propositionen avseende en balanserad samhällsekonomi. Utskottet anser att ett riksdagsbeslut i kommunaliseringsfrågan borde ha förelegat innan frågan togs upp i avtalsrörelsen. Härigenom skulle den förvirring som uppstod ha kunnat undvikas, och dessutom skulle man ha undvikit att stora lärargrupper kände sig försatta i en utpressningssituation.

Ylva Annerstedt (fp), Bo Hammar (vpk), Hans Leghammar (mp) och Ingela Mårtensson (fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 75 börjar med "Utskottet tar först" och på s. 77 slutar med "från utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Granskningen har enligt utskottets mening visserligen gett vid handen att situationen för flyktingmottagningen i Sverige under slutet av hösten 1989 var ansträngd. Påfrestningarna för det svenska samhället och den svenska flyktingmottagningen kan emellertid inte anses ha varit så svåra att man bort tillämpa bestämmelsen om särskilda skäl i 3 kap. 4 § andra stycket 2. Det är vidare enligt utskottets mening anmärkningsvärt att ändringen av asylpraxis genomfördes utan att besluten föregicks av ingående kontakter med FNs flyktingkommissarie. Även förhållandet att bestämmelsen vid den aktuella tidpunkten tillämpades i fråga om bulgariska medborgare av turkiskt ursprung kan enligt utskottets mening starkt ifrågasättas. Det underlag regeringen hade för att bedöma om de asylsökande var att betrakta som flyktingar och därmed inte skulle kunna falla inom ramen för bestämmelsen var uppenbarligen bristfällig. Att detta var fallet bekräftas av regeringens överraskning när det senare utbröt oroligheter i Bulgarien, vilket föranledde att en delegation sändes för att närmare undersöka situationen.

Utskottet finner det vidare mycket olyckligt att beslutet fått en retroaktiv förändring av tillämpningen vad gäller utlänningslagen. Det hade varit mera rättvist om den förändrade praxisen hade gällt för asylsökande som anlänt till Sverige först efter den 13 december 1989.

Också när det gäller vissa av de enskilda ärenden utskottet granskat har framkommit brister i utredningarna. När det gäller de f.d. ANC-medlemmarna har granskningen inte visat annat än att de risker invandrarverket och regeringen sedermera tog till intäkt för att ändra ställningstagande förelåg redan från början. I fråga om den jordanske medborgaren gäller att relevant underlag för en positiv bedömning fanns redan när regeringen fattade verkställighetsbeslutet. Den bedömning regeringen gjorde om hans trovärdighet var emellertid uppenbarligen felaktig. Det förhållandet att Europakommissionen fann anledning att ta upp ärendet och att regeringen därigenom ansåg sig tvingad att ändra sitt ställningstagande stöder denna slutsats.

Utskottet vill i detta sammanhang särskilt framhålla vikten av att bedömningar om bristande trovärdighet görs med stor försiktighet och att man inte utan tungt vägande skäl bortser från utlåtanden från auktoritativa sakkunniga. Enligt utskottets mening torde utrymmet för felaktiga trovärdighetsbedömningar minska om offentligt biträde för den asylsökande förordnas på ett tidigt stadium. Det är uppenbarligen så att offentliga biträden inte förordnas i den utsträckning som förutsattes i propositionen om ny utlänningslag m.m. Utskottet vill framhål-

la att förordnande av offentligt biträde är en angelägen rättssäkerhetsfråga och att det åligger regeringen att tillse att de intentioner som riksdagen ställt sig bakom får genomslag i myndigheternas verksamhet.

13. Utlänningsärenden såvitt avser viseringspraxis (avsnitt 11)

Bo Hammar (vpk) och Hans Leghammar (mp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 79 börjar med "Granskningen i" och slutar med "konstitutionsutskottets sida" bort ha följande lydelse:

Enligt riktlinjerna i den av riksdagen godtagna propositionen 1983/84:144 om invandrings- och flyktingpolitiken bör invandrarverkets styrelse leda utvecklingen av viseringspolitiken. Utgångspunkten skulle därvid enligt riktlinjerna vara att förändring mot generösare viseringspraxis skulle ske utan dröjsmål, framför allt i fråga om släktbesök. Ansvaret för att den förda invandringspolitiken inte leder till splittring av familjer gäller enligt propositionen i hög grad i sådana fall där den hänvarande inte kan återvända till hemlandet. En långtgående liberalisering av praxis ansågs starkt påkallad. I de fall då det t.ex. är fråga om mycket nära anhöriga och omständigheterna framstår som särskilt ömmande borde visering ges om det inte framstår som uppenbart att avsikten med besöket var en annan än den uppgivna. I mindre behjärtansvärda fall ansågs det däremot kunna finnas anledning att endast bevilja visering om det inte framstod som sannolikt att avsikten med besöket var annan än släktbesök.

Invandrarverkets styrelsebeslut om viseringspraxis för iranier innebär att det i princip är sökanden själv som får göra troligt att syftet med resan till Sverige är ett besök och inte bosättning. Som JO funnit står beslutet i mindre god överensstämmelse med riktlinjerna, vilka starkt betonar vikten av en generös viseringspraxis. Det framstår också enligt utskottets mening som uppenbart stötande att det ställs upp krav för släktbesök som kan vara omöjliga att uppfylla. Möjligheterna att göra troligt att man inte avser att stanna i Sverige kan nämligen — som framgår av JO-ärendet — många gånger vara närmast obefintliga. Enbart det förhållandet att man bor i ett visst land gör uppenbarligen enligt invandrarverkets ställningstagande att det inte framstår som sannolikt att avsikten är släktbesök. Ställningstagandet grundar sig på att mindre än en fjärdedel av de besökande från Iran ansökt om permanent uppehållstillstånd men det drabbar alla landsmän som vill besöka sina släktingar i Sverige. För övrigt gäller denna praxis också besökande från ett flertal andra länder. Enligt utskottets mening är det anmärkningsvärt att invandrarverkets styrelsebeslut om viseringspraxis fått detta innehåll.

Det åligger regeringen att tillse att de riktlinjer riksdagen ställt sig bakom får genomslag i den praktiska tillämpningen. Socialförsäkringsutskottets uttalande i betänkandet SfU 1987/88:27 om att de av riksdagen år 1984 antagna principerna för besöksvisering alltjämt borde äga giltighet även om detta innebär att släktbesök kan komma att förhind-

ras genom kravet på visum, måste enligt konstitutionsutskottets mening tolkas som en anmärkning mot att viseringspraxis blivit för restriktiv.

14. Utnämningsärenden m.m., länsbostadsdirektör i Blekinge län (avsnitt 12 b)

Anders Björck (m), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Elisabeth Fleetwood (m) och Bengt Kindbom (c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 81 börjar med "Utskottet har" och slutar med "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Utskottet som tagit del av bostadsdepartementets akt i ärendet noterar att det fanns elva sökande till tjänsten. Av dessa synes flera ha meriter som är likvärdiga med Anita Jonssons eller bättre. Från fackligt (TCO-S) håll förordades en annan kvalificerad person som haft mångårig kvalificerad erfarenhet av arbete hos länsbostadsnämnd, bostadsdepartementet, bostadsstyrelsen och boverket, sammanlagt 25 år. Den av regeringen utsedda, som är lågstadielärare, har främst meriter som kommunalpolitiker att stödja sig på.

Utskottet anser att regeringen i ett tillsättningsärende av detta slag borde ha företagit en noggrann självständig prövning av generaldirektörens anmälan. Utskottet finner anledning till anmärkning mot regeringens handläggning av frågan.

15. Utnämningsärenden m.m., rådgivare vid Interpol, m.m. (avsnitt 12 c)

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 82 börjar med "Den av" och slutar med "något uttalande" bort ha följande lydelse:

Utskottet har noterat att Hans Holmér, som innehade förordnande som länspolismästare t.o.m. den 30 september 1990, på egen begäran entledigades fr.o.m. den 15 september 1987. Mot den bakgrunden finner utskottet det anmärkningsvärt att regeringen aktivt engagerat sig i att arrangera anställning åt Holmér i internationella organ och dessutom gjort utfästelser om att svara för lönekostnader. När sedermera den preliminärt överenskomna anställningen hos Interpol inte blev av har regeringen medgivit Holmér pension trots att han inte hade formell rätt till sådan. Regeringen har här gjort sig skyldig till en särbehandling av Holmér. Utskottet anser att regeringens handläggning och beslut inte kan undgå kritik från utskottets sida.

16. Utnämningsärenden m.m., professor i datorlingvistik vid universitetet i Uppsala (avsnitt 12 d)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Elisabeth Fleetwood (m), Ylva Annerstedt (fp), Hans

Leghammar (mp) och Hugo Andersson (c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 84 börjar med "Vad som" och slutar med "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Av handlingarna i ärendet framgår att en av de sökande till tjänsten förordats av eniga sakkunniga och av åtta av nio ledamöter av tjänsteförslagsnämnden. Efter överklagande av förordet har ärendet på nytt prövats av tjänsteförslagsnämnden två gånger, dels efter remiss från utbildningsdepartementet, dels efter remiss från det berörda universitetets rektorsämbete. Vid båda tillfällena höll nämndens ledamöter fast vid sina först intagna ståndpunkter. Även rektorsämbetet stödde nämndens förslag. Nämndens majoritet ansåg att avståndet mellan de sökande var för stort för att jämställdhetsaspekten skulle kunna bli utslagsgivande.

Utskottet finner det anmärkningsvärt att regeringen i detta ärende, med begagnande av sin formella utnämningsrätt, gått emot alla berörda, praktiskt taget eniga instanser. Härigenom har regeringen brutit mot handläggningspraxis i denna typ av ärenden på ett sätt som även enligt utbildningsdepartementets bedömning gör beslutet ytterst ovanligt. Den redovisning av motiven för beslutet som lämnats i promemorian från utbildningsdepartementet är enligt utskottets mening inte tillfredsställande. Regeringen kan därmed inte undgå kritik för handläggningen av detta ärende.

17. Notifiering till GATT om jordbrukspolitiken (avsnitt 16)

Bertil Fiskesjö och Hugo Andersson (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 103 börjar med "Enligt utskottet" och slutar med "från utskottet" bort ha följande lydelse:

Utskottet noterar att Sveriges förpliktelser enligt den s.k. halvtidsuppgörelsen i de pågående GATT-förhandlingarna endast omfattade en redovisning av vilka åtgärder man ämnade vidta för att under 1990 sänka stöd- och skyddsnivåerna inom jordbruksområdet. Den livsmedelspolitiska arbetsgruppens förslag avser åtgärder fr.o.m. den 1 juli 1991 för att långsiktigt förändra den svenska jordbrukspolitiken. Enligt utskottet har regeringen genom att i notifikationen till GATT redovisa arbetsgruppens förslag onödigtvis och på ett olyckligt sätt kommit att ge detta ställningen av Sveriges ståndpunkt i de kommande GATT-förhandlingarna. Det finns därför enligt utskottet fog för kritiken att regeringen genom notifikationen till GATT föregripit beslutsfattandet i den svenska riksdagen.

18. Beslut om vissa hastighetsbegränsningar (avsnitt 18)

Hans Nyhage, Elisabeth Fleetwood och Stig Bertilsson (alla m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 107 börjar med "Enligt utskottet" och slutar med "något uttalande" bort ha följande lydelse:

Av utredningen i ärendet framgår att trafiksäkerhetsverket våren 1989 hade förberett en brett upplagd informationskampanj m.m. i syfte

att få trafikanterna att frivilligt dämpa hastigheterna och att öka trafiksäkerheten. Verket var inte heller främmande för en tillfällig hastighetsbegränsning under sommaren om dessa åtgärder visade sig otillräckliga. Genom att regeringen utfärdade förordningen om sänkta hastigheter kom enligt utskottets mening syftet med trafiksäkerhetsverkets åtgärder till stor del att omintetgöras. Till denna bristande samordning kommer att företrädare för regeringskansliet inför trafiksäkerhetsverkets beslut den 8 augusti 1989 får anses ha gått längre i sina informella kontakter med verket än det informationsutbyte som är förenligt med 11 kap. 7 § regeringsformen. För detta förtjänar regeringen kritik.

Särskilda yttranden

1. Inledningsavsnittet såvitt avser regeringens befattning med utredningen om olovlig avlyssning

Bo Hammar (vpk) och Hans Leghammar (mp) anför:

Utskottet har i granskningsbetänkandena 1986, 1987, 1988 och 1989 behandlat frågan om regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme. Förra årets redovisning gällde huvudsakligen den s.k. Ebbe Carlsson-affären. Det konstaterades att förundersökningar då fortfarande pågick rörande såväl införseln av avlyssningsutrustning som den olovliga avlyssning som misstänktes ha ägt rum. Enligt utskottet kunde det inte uteslutas att dessa utredningar kunde ge anledning för utskottet att återkomma till frågan i sitt kommande granskningsarbete.

Båda förundersökningarna är nu avslutade. Åtal mot bl.a. Ebbe Carlsson väcktes i juni 1989. Rättegången uppsköts dock i avvaktan på utgången av förundersökningen rörande olovlig avlyssning. Den senare utredningen resulterade först i åtal den 18 augusti 1989 mot länspolismästare Per-Göran Näss för ett fall av olovlig avlyssning som skall ha ägt rum under 1984.

Den 29 mars 1990 väcktes därutöver åtal mot Näss samt ytterligare fem nuvarande eller tidigare högre polischefer, bland dem Hans Holmér. Åtalen avsåg olovlig avlyssning eller medhjälp därtill. Den första av de olovliga avlyssningsoperationer som stämningen omfattar inleddes den 10 mars 1986, dvs. kort tid efter mordet på Olof Palme. Övriga fall av olovlig avlyssning har inträffat vid skilda tidpunkter under 1986 och 1987. Avlyssningsoperationerna i fråga har riktats dels mot bostäder som innehafts av medlemmar av den kurdiska organisationen PKK, dels mot en butikslokal tillhörig en palestinsk affärsman i Stockholm.

I massmedierna förekom under hösten 1989 uppgifter om att det i utredningen om olovlig avlyssning framkommit uppgifter om att säkerhetstjänsten olovligen avlyssnat en utländsk diplomat samt att regeringen informerat ledarna för de tre borgerliga riksdagspartierna om vad

som framkommit i utredningen. Med anledning av dessa uppgifter gjordes från såväl vänsterpartiet kommunisterna som miljöpartiet de gröna anmälningar till utskottet i vilka det begärdes granskning av frågan om regeringens befattning med utredningen om olovlig avlyssning.

Utskottet beslöt den 12 september 1989 enhälligt att frågan skulle granskas. Utskottets majoritet (s, m, fp, c) uppdrog åt dess ordförande och vice ordförande att inför kommande sammanträden med utskottet införskaffa information.

Ordföranden och vice ordföranden redovisade vid två tillfällen under hösten inför utskottet vad de erfarit. Utskottets majoritet noterade att ordföranden och vice ordföranden därmed slutfört uppdraget samt beslöt att återkomma till frågan i granskningarbetet under våren 1990.

Vi anförde att uppdraget inte borde ha lämnats och att information i ärendet i stället borde ha inhämtats på sedvanligt sätt.

Vi har under våren vid ett flertal tillfällen försökt få utskottet att i enlighet med sitt beslut återuppta granskningen i ärendet. Vi har därvid framhållit att granskningen borde tillgå på normalt sätt, nämligen genom att utskottet tog del av de eventuella regeringsbeslut och därtill hörande handlingar som kan finnas i ärendet för att därefter besluta om eventuellt ytterligare informationsinhämtande genom utfrågningar eller på annat sätt. Utskottets majoritet har dock beslutat om bordläggning också av dessa framställningar först med hänvisning till pågående förundersökning, därefter i avvaktan på kommande rättegångar. Granskningen i ärendet har därmed skjutits på framtiden.

Beslutet att inte villfara en begäran om att ta del av handlingar i ett regeringsärende som är föremål för granskning är exempellöst. I 12 kap. 1 § regeringsformen stadgas att utskottet för sin granskning har rätt att utfå protokoll över beslut i regeringsärenden och de handlingar som hör till dessa ärenden. Denna rätt utgör grundvalen för hela granskningsarbetet. Beslutet att åtminstone tills vidare avstå från att utnyttja den i detta ärende har allvarligt skadat förtroendet för utskottet som kontrollorgan.

Vi kan inte finna annat än att majoriteten av utskottets ledamöter i sin ovilja att inleda en reell granskning i ärendet styrts av det faktum att överläggningar förekommit i ärendet mellan ledarna för de partier de representerar. Utskottsmajoriteten har till följd härav för egen del frånträtt sin grundlagsstadgade skyldighet att granska statsrådens ämbetsutövning och regeringsärendenas handläggning. Samtidigt har vi förhindrats att fullfölja vårt granskningsuppdrag.

2. Inledningsavsnittet såvitt avser motorvägsbyggen på västkusten

Bo Hammar (vpk) och Hans Leghammar (mp) anför:

Vid förra årets granskning avgav vänsterpartiet kommunisterna och miljöpartiet de gröna reservationer och särskilda yttranden i ärendet om utbyggnaden av väg E 6 till motorväg mellan Stenungsund och Ljungskile. Vi kunde där konstatera att regeringens beslut den 24

januari 1985 i realiteten innebar att regeringen på ett tidigt stadium hade tagit ställning för en utbyggnad av vägen till motorväg och att beslutet fattats på ett alltför bristfälligt underlag. Av denna anledning fanns enligt vår mening anledning att fortsätta granskningen och ägna uppmärksamhet åt vad som låg bakom beslutet. Miljöpartiet de gröna har vid årets granskning begärt en förnyad och fördjupad granskning av detta regeringsbeslut och att granskningen även skulle omfatta ett likartat regeringsbeslut av den 13 december 1984, som gällde en motorvägssträcka i Halland. Åtskilliga frågor av konstitutionellt intresse kan ställas när det gäller bakgrunden till besluten och den roll regeringen spelat. I förgrunden träder främst frågorna om huruvida regeringen har tagit ovidkommande hänsyn till bilindustrin och huruvida regeringen otillbörligt har påverkat vägverket i dess beslutsfattande. Frågor om otillbörlig påverkan från regeringens sida är ett särskilt viktigt ämne för utskottets granskningsverksamhet. I granskningsanmälan belyses de nu nämnda frågeställningarna på ett ingående sätt. I sammanhanget kan nämnas att frågor om otillbörlig påverkan har varit föremål för uppmärksamhet i årets granskning i ärendet om avtalsförhandlingarna på lärarområdets roll. Utskottets majoritet har emellertid beslutat att inte ta upp regeringsbesluten den 13 december 1983 och den 24 januari 1985 till granskning. Mot majoritetens beslut reserverade vi oss tillsammans med ledamöterna från centerpartiet.

Vi finner mot den angivna bakgrunden att det är synnerligen anmärkningsvärt att granskningsarbetet inte fullföljdes.

3. Regeringens sammansättning och regeringsarbetets organisation såvitt avser ny form för samordning av regeringsarbetet (avsnitt 1)

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Ylva Annerstedt (fp) och Bengt Kindbom (c) anför:

Regeringen har enligt regeringsformen stor frihet att organisera sitt arbete. Detta innebär dock inte att det ur konstitutionell synpunkt är av mindre vikt hur arbetet inom regeringen utformas.

Konstitutionsutskottet har som en uppgift att klarlägga hur regeringsarbetet tillgår och hur ansvarsfördelningen i praktiken sker. Kännedom om detta är viktigt ur många olika aspekter, inte minst för att utskottet skall kunna fullgöra sina granskningsuppgifter i övrigt.

I samband med regeringsombildningen i januari 1990 meddelades det att fyra ministergrupper bildats inom regeringen. För var och en av dessa formeringar omnämndes en särskild "gruppchef". Syftet måste uppenbarligen ha varit att regeringens beredningsarbete genom dessa gruppers tillkomst på något sätt skulle förändras — i annat fall skulle organisationsförändringen ha varit helt meningslös.

Några uppgifter om syftet med organisationsförändringarna har dock inte lämnats till konstitutionsutskottet, trots att ärendet anmälts som särskilt granskningsärende. Utskottet har inte heller fått någon upplys-

ning om hur den nya organisationen ur formell synpunkt är avsedd att inordnas i de beredningsformer som i övrigt tillämpas inom regeringen.

Av regeringens redovisning framgår endast — och detta är i sig av konstitutionellt intresse — att några regler inte utfärdats och att några formella regeringsbeslut inte fattats om de nya beredningsformerna.

Vi anser att det, bl.a. för utskottets granskning av regeringens arbete, är anmärkningsvärt att utskottet inte fått en mera utförlig redovisning av syftet med och de formella effekterna av omläggningen av beredningsarbetet inom regeringen.

4. Regeringens sammansättning och regeringsarbetets organisation såvitt avser expeditionsministärs befogenheter och sammansättning (avsnitt 1)

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anför:

Begreppet expeditionsministär finns inte i gällande författning. Det är således en frihandsbeteckning på en regering som inlämnat sin avskedsansökan och fått denna beviljad av talmannen men som sitter kvar i avvaktan på att en ny regering skall bildas genom att riksdagen väljer statsminister. Begreppet har inget stöd i gällande grundlag eller i förarbetena till denna.

Det är enligt vår mening olyckligt att begreppet expeditionsministär fått det genomslag som debatten i massmedia i samband med olika regeringskriser visar och som bestyrks av den redovisning som lämnas av konstitutionsutskottet med utgångspunkt i den senaste förvecklingen av regeringsavgång och regeringstillträde.

Som framgår av utskottets betänkande har rättschefen i statsrådsberedningen i en promemoria (1990-02-15) utfärdat ett slags memorandum om befogenheter och riktlinjer som bör gälla för en s.k. expeditionsministär.

Om utskottets skrivning i anslutning till denna promemoria är avsedd att ge någon som helst sanktion åt ställningsningstagandena i promemorian vill vi bestämt ta avstånd från detta. Den omnämnda promemorian är ur konstitutionell synpunkt en ren nullitet liksom de utläggningar ur grundlagskommentarer som citeras i utskottets skrivning. Det är enligt vår uppfattning betänkligt om utskottet på detta sätt avser att utan formella grundlagsändringar ge gällande bestämmelser ett innehåll som inte har stöd i dessa bestämmelser.

De principiella övervägandena är grundläggande för vår inställning härvidlag. En promemoria från statsrådsberedningen kan inte vara överordnad grundlagens föreskrifter.

Ur allmän synpunkt är det dessutom i allra högsta grad betänkligt om en sittande regering skulle betraktas som helt handlingsförlamad. Vi vet ingenting om hur snabbt regeringskriser i framtiden kan komma att lösas. Grundlagen förutser att landet under alla omständigheter skall kunna ha en regering som fullgör de uppgifter som grundlagen föreskriver. Detta är viktigt inte minst vad gäller våra relationer till omvärlden.

Den enda restriktionen som enligt grundlagen gäller för en s.k. expeditionsministär är att denna inte kan utlysa extra val. Alla andra restriktioner är självpåtagna.

5. Krigsmaterielexport, Indienordern — allmänt (avsnitt 9.7.1)

Ingela Mårtensson (fp) anför:

Då utskottet år 1988 behandlade frågan om export av krigsmateriel till Indien anförde jag i ett särskilt yttrande (KU 1987/88:40 s. 84) att utskottet enligt min uppfattning inte hade inhämtat erforderlig information för att göra en uttömmande utrikespolitisk bedömning av frågan om regeringens tillstånd var i överensstämmelse med de svenska riktlinjerna för krigsmaterielexport. Att inhämta sådant underlag var särskilt angeläget med tanke på att regeringen genom den bilaterala överenskommelsen gällande Indienordern förbundit sig att garantera att svensk krigsmateriel skulle levereras till Indien, även om landet befann sig i väpnad konflikt. På grund av information jag fått på annat sätt drog jag den slutsatsen att det var tveksamt om Indien borde ha kommit i fråga för svensk krigsmaterielexport.

Inte heller årets granskning har medfört erforderlig information i frågan, varför min bedömning från år 1988 kvarstår.

6. Avtalsförhandlingarna på lärarområdet (avsnitt 10)

Hans Leghammar (mp) anför:

Granskningen har enligt miljöpartiet de grönas bedömning inte gett anledning att från konstitutionella utgångspunkter rikta någon anmärkning mot berörda statsråd. Det bör emellertid framhållas att det var djupt olyckligt att kommunaliseringsfrågan togs upp i avtalsrörelsen innan riksdagen fattat beslut i frågan. Jag anser således att om man inte tagit upp frågan i avtalsrörelsen skulle man ha undvikit många av de nu uppkomna komplikationerna i det fackliga arbetet. Därigenom skulle man också fått en mer genomarbetad och demokratisk riksdagsbehandling av kommunaliseringsfrågan.

7. Utnämningsärenden m.m., allmänt (avsnitt 12 a)

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anför:

Enligt RF 11 kap. 9 § skall vid tillsättning av statlig tjänst "avseende fästas endast vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet".

Utskottet har tidigare år granskat utnämningar av bl.a. verkschefer och landshövdingar. Därvid har konstaterats att personer med socialdemokratisk anknytning gynnats.

I årets granskningsbetänkande har också andra utnämningar, såsom professor och länsbostadsdirektör, varit föremål för utskottets granskning. Det är angeläget att understryka att regeringsformens bestämmel-

ser i 11 kap. 9 § också gäller i dessa sammanhang och att utskottets granskning också kan omfatta utnämningar av personer till denna typ av tjänster.

8. Utnämningsärenden m.m., rådgivare vid Interpol, m.m. (avsnitt 12 c)

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Ylva Annerstedt (fp) och Hugo Andersson (c) anför:

Regeringens engagemang för att Hans Holmér skulle bli anställd hos Interpol var — under de omständigheter som rådde — synnerligen olämpligt.

9. Allmänna arvsfonden (avsnitt 14)

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anför:

Med anledning av att konstitutionsutskottet i årets granskning "avstår från att nu göra något särskilt uttalande" vill vi emellertid redan nu anmäla att det är av yttersta vikt att utskottet efter den granskning som påbörjats genom socialutskottets och riksdagens revisorers försorg återkommer till ärendet i samband med nästa års granskningsbetänkande.

10. Beredningen av vissa EG-frågor (avsnitt 15)

Per Gahrton (mp) anför:

Utskottet har genomfört en grundlig granskning av regeringskansliets arbete för EG-anpassning på grundval av miljöpartiet de grönas granskningsanmälan. Förhållanden som icke varit allmänt kända, knappast ens kända av samtliga riksdagsledamöter, redovisas. Dessutom görs av utskottet i flera fall påpekanden eller framförs förslag som ifrågasätter eller föreslår ändring av rådande ordning.

Även om vi från miljöpartiets sida i några fall skulle ha föredragit skarpare uttryckssätt, är utskottets påpekanden beträffande de av oss anmälda aspekterna så omfattande att reservation inte vore adekvat beträffande resultatet av granskningen, dvs. vad gäller hur EG-anpassningsarbetet hittills genomförts.

Vad gäller krav på hur EG-arbetet bör tillgå hädanefter har sådana framförts motionsvägen från miljöpartiets sida och kommer att behandlas i normal ordning.

Konstitutionsutskottets betänkande

1989/90:KU30

Bilagedel A

Granskningspromemorior

PM om regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation m.m.

Regeringens sammansättning och ärendefördelningen

Den 9 januari 1990 beslutade statsministern om förändringar i regeringens sammansättning med verkan fr.o.m. den 12 januari 1990.

Statsrådet och chefen för socialdepartementet Sven Hulterström entledigades.

Statsrådet och chefen för industridepartementet Ivar Nordberg entledigades.

Statsrådet Ingela Thalén entledigades som chef för arbetsmarknadsdepartementet och förordnades som chef för socialdepartementet.

Riksdagsledamoten Mona Sahlin förordnades som statsråd och chef för arbetsmarknadsdepartementet.

LOs andre vice ordförande Rune Molin förordnades som statsråd och chef för industridepartementet.

Samma dag beslutade statsministern om nya förordnanden enligt 7 kap. 5 § regeringsformen för statsråden Birgitta Dahl, Bengt Lindqvist och Rune Molin.

Förutom dessa personella förändringar avses ombildningen medföra följande. Energipolitiken flyttas över till industridepartementet. Ett miljödepartement tar över den fysiska riksplaneringen från bostadsdepartementet. De regionalpolitiska frågorna återgår till industridepartementet. Socialtjänst-, alkohol- och narkotikafrågorna flyttas från socialministern till biträdande socialministern. Omflyttningarna mellan departementen förbereds nu och planeras kunna slutföras under våren. Se vidare en av regeringen beslutad proposition angående reviderade anslagsberäkningar för budgetåret 1990/91 avseende vissa departement m.m.

Vidare tillämpas en ny form för samordning av regeringsarbetet genom bildandet av fyra ministergrupper.

En grupp bereder frågor om utrikes- och säkerhetspolitisk utveckling och samordning. Den består av chefen för utrikesdepartementet, ordförande, biståndsministern, ministern för utrikeshandelsfrågor, försvarsministern och chefen för miljö- och energidepartementet.

En grupp bereder välfärdsfrågor. Den består av chefen för socialdepartementet, ordförande, samt cheferna för arbetsmarknads-, bostads-, civil-, miljö- och energi- samt utbildningsdepartementen och övriga statsråd i berörda departement.

En grupp bereder frågor om näringslivsutveckling. Den består av chefen för industridepartementet, ordförande, samt cheferna för jordbruks-, kommunikations-, miljö- och energi- samt utbildningsdepartementen samt statsrådet Persson.

Slutligen finns en ledningsgrupp. Den består av statsministern, ordförande, cheferna för finans-, justitie- och miljö- och energidepartementen samt ordförandena i de tre andra ministergrupperna.

Bildandet av dessa grupper avses inte påverka den tidigare ansvarsfördelningen av regeringsarbetet. Statsrådsberedningen avses även i fortsättningen stå för den övergripande politiska planeringen och samordningen av regeringsarbetet. Chefen för finansdepartementet fortsätter att ansvara för den ekonomiska politiken och chefen för justitiedepartementet för de rättsliga övergripande frågorna. Man skall inte se indelningen i dessa grupper alltför strikt. Ibland kan andra statsråd ingå i dem beroende på frågornas art. Avsikten med inrättandet är att förbättra sambandet i regeringen.

Det har inte utfärdats några regler eller i övrigt fattats några formella regeringsbeslut om denna arbetsform.

Statsministern begärde hos riksdagens talman den 15 februari 1990 att entledigas från sin befattning.

Talmannen entledigade samma dag statsministern och övriga statsråd och förklarade att de uppehåller sina befattningar till dess en ny regering tillträtt.

Den 16 februari 1990 beslöt statsministern att med verkan från samma dag entlediga statsrådet och chefen för finansdepartementet Kjell-Olof Feldt. Statsministern förordnade statsrådet Odd Engström att med verkan från samma dag och till dess en ny regering har tillträtt uppehålla befattningen som chef för finansdepartementet. Vidare beslutade

statsministern om förordnande enligt 7 kap. 5 § regeringsformen för statsrådet Engström att under samma tid föredra ärenden om samordning av forskning och därmed sammanhängande budgetfrågor.

Sedan riksdagen den 26 februari 1990 godkänt talmannens förslag om statsminister förordnade talmannen enligt 6 kap. 4 § regeringsformen Ingvar Carlsson att vara statsminister.

Den 27 februari 1990 anmälde statsministern för riksdagen de statsråd som han utsett att tillsammans med honom ingå i regeringen enligt följande.

Statsråd och ställföreträdare för
statsministern är Odd Engström.
Statsråd och chef för
justitiedepartementet är Laila Freivalds.
Statsråd och chef för
utrikesdepartementet är Sten Andersson.
Statsråd och chef för
försvarsdepartementet är Roine Carlsson.
Statsråd och chef för
socialdepartementet är Ingela Thalén.
Statsråd och chef för
kommunikationsdepartementet är Georg Andersson.
Statsråd och chef för
finansdepartementet är Allan Larsson.
Statsråd och chef för
utbildningsdepartementet är Bengt Göransson.
Statsråd och chef för
jordbruksdepartementet är Mats Hellström.
Statsråd och chef för
arbetsmarknadsdepartementet är Mona Sahlin.
Statsråd och chef för
bostadsdepartementet är Ulf Lönnqvist.
Statsråd och chef för

industridepartementet är Rune Molin.
Statsråd och chef för
civildepartementet är Bengt K. Å. Johansson.
Statsråd och chef för
miljö- och energidepartementet är Birgitta Dahl.

Statsråd är:

Lena Hjelm-Wallén
Anita Gradin
Bengt Lindqvist
Margot Wallström
Maj-Lis Lööw
Göran Persson
Erik Åsbrink

Samma dag ägde regeringsskifteskonselj rum.

Statsministern beslöt samma dag om förordnande enligt 7 kap. 5 § regeringsformen för följande statsråd:

Statsrådet Odd Engström
Statsrådet Lena Hjelm-Wallén
Statsrådet Anita Gradin
Statsrådet Birgitta Dahl
Statsrådet Mats Hellström
Statsrådet Bengt Lindqvist
Statsrådet Margot Wallström
Statsrådet Maj-Lis Lööw
Statsrådet Göran Persson
Statsrådet Rune Molin
Statsrådet Erik Åsbrink

/. Förordnandena biläggs*

Regeringsförklaring avgavs den 7 mars 1990.

* Här ej medtagna.

Även den nya regeringen avses arbeta efter de principer för samordning som redovisats ovan.

Omorganisation inom departementen

Det har även skett en hel del förändringar inom departementen. Bland dessa kan nämnas förändringar inom försvarsdepartementet och kommunikationsdepartementet.

Försvarsdepartementet

Det tidigare planerings- och budgetsekretariatet har ombildats till enheten för ekonomi, planering och uppföljning. Till denna enhet har förts också frågor som rör det ekonomiska planeringssystemet för totalförsvarets civila del.

Organisations- och personalenheten har delats upp på två enheter, enheten för det militära försvarets organisation m.m. och enheten för totalförsvarets personalfrågor samt värnpliktsfrågor.

Materielenheten har tillförts frågor om lokalförsörjning från den gamla organisations- och personalenheten och heter nu enheten för materiel- och lokalförsörjning samt forskning och utveckling.

Expeditions- och rättschefen är inte längre chef för rättssekretariatet utan det leds av ett departementsråd.

Kommunikationsdepartementet

Kommunikationsdepartementet har under hösten 1989 infört en ny organisation. I stället för det gamla planerings- och budgetsekretariatet har det in-

rättats en enhet för personaladministration och internekonomi m.m. Sakenheterna har förändrats i fråga om ämnesområden. Enheterna har blivit färre och större. Det internationella sekretariatet har upplösts och frågorna har delats ut på resp. sakenhet. Som en särskild resurs i det internationella arbetet finns en internationell förhandlingschef.

En expeditionsministärs befogenheter

1. Sammanfattning

Den enda formella begränsningen i en expeditionsministärs befogenheter är att den enligt 3 kap. 4 § andra stycket regeringsformen (RF) inte får förordna om extra val. I övrigt får en expeditionsministärs beslutsbefogenheter bedömas mot bakgrund av i första hand den parlamentariska situationen.

2. RF med förarbeten

RF innehåller i 6 kap. 8 § bestämmelser om expeditionsministär som innebär att den avgående regeringens ledamöter skall uppehålla sina befattningar till dess den nya regeringen tillträtt. Denna bestämmelse innehåller ingen formell begränsning i expeditionsministärens kompetens. Endast på en punkt har expeditionsministärens handlingsfrihet uttryckligen beskurits i RF: den får inte utlysa extra val.

Författningsutredningen hade föreslagit att en expeditionsministärs behörighet skulle vara begränsad till "löpande ärenden och sådana ärenden, vilkas avgörande icke kan uppskjutas utan betydande olägenhet." Grundlagberedningen avvisade däremot i princip tanken att i grundlagen begränsa en expeditionsministärs behörighet. Bristen på stöd i riksdagen inskränkte enligt beredningens mening ändå regeringens handlingsmöjligheter till de åtgärder som författningsutredningen åsyftade med sitt stadgande. Beredningen menade vidare att innebörden av det här citerade uttrycket försköts, om expeditionsministären sitter kvar under längre tid. Departementschefen anslöt sig till grundlagberedningens ståndpunkt att en expeditionsministärs handlingsfrihet inte lämpar sig för en statsrättslig reglering (prop. 1973:90 s. 282).

3. Statsrådsberedningens allmänna synpunkter

RF:s regler i 6 kap. om regeringsbildning m.m. har utformats för att kunna tillämpas i en mångfald av situationer, delvis mycket svåra att förutse, som kan uppkomma vid regeringsavgång och regeringsbildning. Huvudsyftet med bestämmelserna är att landet alltid skall ha en fungerande regering. Samtidigt står det

klart att en expeditionsministär utan stöd av en riksdagsmajoritet i praktiken har begränsade handlingsmöjligheter. För sådana fall är den princip ändamålsenlig som författningsutredningen föreslog, dvs. att expeditionsministären bör avgöra endast ärenden av löpande eller brådskande karaktär. En annan sak är att, om expeditionsministären sitter en längre tid, det blir även i ett sådant parlamentariskt läge med tiden allt nödvändigare att verksamheten inte begränsas.

4. Statsrådsberedningens rekommendationer för det praktiska arbetet

Begreppet löpande ärenden bör kunna ges en ganska vidsträckt innebörd. Ärenden om vilka det i huvudsak råder politisk enighet bör sålunda kunna avgöras där det bedöms som angeläget, även om de inte har ren rutinkaraktär.

4.1 Propositioner

Inga nya propositioner som är politiskt kontroversiella eller som har en särskild partipolitisk "profil" bör beslutas annat än om ett dröjsmål skulle skada viktiga allmänna intressen. Detta gäller även om beredningen är avslutad och de politiska besluten fattade. Inte heller andra propositioner bör beslutas om de kan vänta utan olägenhet.

Propositioner som redan har beslutats vid regeringssammanträde med den avgångna regeringen skall avlämnas till riksdagen med underskrifter av den avgångna regeringens ledamöter. Detta gäller dock inte om den tidigare regeringen före sin avgång vid ett nytt regeringssammanträde har beslutat att upphäva sitt tidigare beslut.

4.2 Lagrådsremisser

Det som har sagts om propositioner gäller också för lagrådsremisser.

4.3 Förordningar

I fråga om förordningar som kan sägas innebära ett självständigt politiskt handlande från regeringens sida bör gälla samma principer som beträffande propositioner. Expeditionsministären bör alltid kunna besluta förordningar som enbart är konsekvenser av riksdagsbeslut - t.ex. föreskrifter med anknytning till anslagsbeslut och rena verkställighetsföreskrifter - samt föreskrifter av administrativ natur.

4.4 Kommittéer

Det som har sagts om propositioner bör gälla också för kommittédirektiv och beslut att tillkalla kommittéer och särskilda utredare. Det bör i de flesta fall vara möjligt att förordna sakkunniga och experter, sekreterare och biträdespersonal i redan tillkallade kommittéer.

4.5 Förvaltningsbeslut

Beslut som bara är konsekvenser av riksdagsbeslut får fattas. I fråga om innehållet i regleringsbrev och liknande beslut gäller detsamma som har sagts om propositioner. Vidare bör alla förvaltningsärenden utan politiska implikationer - t.ex. nådeärenden, normala utlänningsärenden, överklaganden i tjänstetillsättningsfrågor, de flesta utnämningar - kunna avgöras som vanligt. Det bör också vara möjligt att förlänga förordnanden för t.ex. ledamöter i verksstyrelser och att ersätta avgångna ledamöter. Högre utnämningar av politiskt betydelse, t.ex. av verkschefer, bör undvikas. Om ett dröjsmål i ett förvaltningsärende skulle skada enskilda eller allmänna intressen får ärendet avgöras.

4.6 Interpellationer och frågor

Interpellationer och frågor bör normalt inte besvaras.

4.7 Internationellt arbete

Internationella förhandlingar kan fortsätta. I fråga om beslut och utfästelser gäller detsamma som har sagts om propositioner. Sveriges arbete i mellanfolkliga organisationer bör fortsätta som vanligt. Här gäller emellertid motsvarande begränsningar i fråga om möjligheterna att göra politiska ställningstaganden. Redan avtalade besök i Sverige av utländska regeringsledamöter och besök utomlands av svenska statsråd bör kunna genomföras som planerat. Däremot bör man vara restriktiv med att göra nya sådana åtaganden.

4.8 Beredningsarbetet inom regeringskansliet

Beredning i form av remiss av utredningsbetänkanden och annat förberedande arbete i pågående projekt bör i huvudsak kunna bedrivas som vanligt. Vad som gäller i fråga om beslut om propositioner m.m. kan dock även här i vissa fall motivera begränsningar.

PM - Regeringsskiftet februari 1990*

Torsdagen den 15 februari 1990, kl. 18.35 inlämnade statsminister Ingvar Carlsson sin ansökan om entledigande (bilaga 1) till talmannen Thage G Peterson på dennes tjänsterum. Talman Peterson entledigade omedelbart statsministern och övriga statsråd. Exemplar av bifogade skrivelse (bilaga 2) överlämnades till statsministern och översändes till övriga statsråd. I anslutning till utväxlingen av de formella skrivelserna fick Ingvar Carlsson i egenskap av socialdemokraternas ordförande tillfälle att ge talmannen sin syn på den uppkomna situationen.

Samtal mellan talman Peterson och ledarna för oppositionspartierna ägde sedan under torsdagskvällen rum enligt följande tidschema

kl. 20.00	Carl Bildt
kl. 20.30	Bengt Westerberg
kl. 21.00	Olof Johansson
kl. 21.20	Lars Werner
kl. 21.30	Inger Schörling

Redan vid dessa samtal framgick att det knappast fanns förutsättningar att få till stånd en ny regering på grundval av de partier som samma dag röstat mot regeringen Carlssons förslag. Under torsdagskvällen lämnade talmannen ett meddelande till pressen om sina inledande kontakter med riksdagspartiernas ledare (bilaga 3).

Fredagen den 16 februari, kl. 09.30 informerade talmannen de vice talmännen. Samma dag kl. 10.00 samrådde talmannen med gruppledarna om det fortsatta riksdagsarbetet under regeringskrisen. Samma dag kl. 11.30 informerades statschefen H.M. Konungen. Samtal mellan talmannen och företrädarna för de politiska partierna i riksdagen ägde under fredagen rum enligt följande tidsschema.

kl. 14.00-14.20	Ingvar Carlsson
kl. 14.45-15.20	Carl Bildt
kl. 15.30-15.50	Bengt Westerberg
kl. 17.30-18.30	Olof Johansson
kl. 18.30-18.40	Lars Werner
kl. 19.15-19.45	Inger Schörling

Dessa samtal gav klart att det helt saknades förutsättningar för att få till stånd en ny regering på grundval av de partier som fällt regeringen Carlssons förslag.

Talmannen tog under fredagskvällen kl. 21.45 telefonkontakt med ledaren för moderata samlingspartiet Carl Bildt och bad denne att lördagen den 17 februari kl. 18.00 i riksdagen sammanträffa med talmannen.

*Angivna bilagor här ej medtagna.

Vid sammanträffandet mellan talmannen och Carl Bildt under lördagen den 17 februari uppdrog talmannen åt Carl Bildt att sondera förutsättningarna för att bilda en borgerlig trepartiregering.

Söndagen den 18 februari kl. 18.00 begärde Carl Bildt förlängd tid för sina sonderingar. Talmannen medgav detta till måndagen den 19 februari kl. 14.00.

Under förmiddagen den 19 februari redogjorde talmannen om veckoslutets kontakter i ett nytt pressmeddelande (bilaga 4). Vid sammanträffande med Carl Bildt kl. 14.00 gav denne talmannen besked om att det inte fanns förutsättningar för honom att bilda en borgerlig trepartiregering.

Senare under eftermiddagen kl. 14.50 under ungefär en timme sammanträffade talmannen med socialdemokraternas ordförande Ingvar Carlsson som fick i uppdrag att sondera möjligheterna att bilda en regering. Ingvar Carlsson ombads att redovisa resultatet av sina sonderingar onsdagen den 21 februari på kvällen.

Efter det att Ingvar Carlsson fått sitt sonderingsuppdrag tog talmannen telefonkontakt med övriga partiledare och informerade dem om uppdraget till Ingvar Carlsson.

I pressmeddelande samma dag lämnades information om Carl Bildts besked och sonderingsuppdraget till Ingvar Carlsson (bilaga 5).

Samma dag kl. 16.30 lämnade talmannen information till statschefen H.M. Konungen och samma dag kl. 17.45-18.30 till de vice talmännen.

Onsdagen den 21 februari kl. 12.30 tog Ingvar Carlsson per telefon kontakt med talmannen och begärde ytterligare tid för sitt sonderingsuppdrag. Talmannen beviljade förlängning till nästa dag den 22 februari på kvällen.

Pressen meddelades det beviljade uppskovet (bilaga 6).

De vice talmännen informerades om utvecklingen kl. 15.30.

Torsdagen den 22 februari meddelades pressen att talmannen skulle sammanträffa med Ingvar Carlsson kl. 17.00 samma dag (bilaga 7).

Vid detta sammanträffande förklarade Ingvar Carlsson att han var beredd att åta sig att bilda en socialdemokratisk regering.

Talmannen samrådde med övriga partiledare enligt följande tidsschema:

kl. 17.50-18.05	Lars Werner
kl. 18.15-18.30	Olof Johansson
kl. 18.30-18.45	Bengt Westerberg
kl. 19.20-20.00	Carl Bildt
kl. 20.15-20.25	Inger Schörling

Därefter överlade talmannen med de vice talmännen, kl. 20.45-21.30.

Efter dessa överläggningar sammanträffade talmannen kl. 21.50-22.15 på nytt med Ingvar Carlsson. Talmannen förklarade därvid att han var beredd att föreslå riksdagen att utse Ingvar Carlsson till statsminister. Ingvar Carlsson bekräftade att han var villig att åta sig uppdraget som regeringsbildare.

I pressmeddelande samma dag meddelades bl.a. att talmannen avsåg att vid morgondagens sammanträde framlägga förslag till ny statsministerkandidat (bilaga 8).

Fredagen den 23 februari informerade talmannen statschefen H.M. Konungen kl. 09.00 om förslaget.

Vid kammarens sammanträde fredagen den 23 februari kl. 12.00 föreslog talmannen i ett anförande riksdagen "att till ny statsminister utse Ingvar Carlsson, som avser att bilda regering bestående av företrädare för arbetarepartiet socialdemokraterna". Detta förslag bordlades.

Klockan 12.30-13.15 samma dag höll talmannen presskonferens, pressmeddelande bilaga 9 och utskrift av bandupptagning, bilaga 10.

I pressmeddelande senare samma dag lämnades uppgift om tidpunkter för anmälan om regeringens sammansättning och regeringsförklaring under förutsättning av att talmannens förslag till statsminister godkändes av riksdagen (bilaga 11).

I enlighet med stadgandet i 5 kap. 2 § riksdagsordningen bordlades förslaget åter lördagen den 24 februari kl. 12.00.

Vid kammarens sammanträde måndagen den 26 februari erinrade talmannen om att förslaget om ny statsminister bordlagts två gånger och att riksdagens prövning av förslaget kunde ske antingen vid detta sammanträde eller ett senare, dock senast tisdagen den 27 februari. Kammaren beslöt att pröva förslaget om ny statsminister vid sammanträdet den 26 februari. Riksdagens prövning föregicks av inlägg av Carl Bildt, Bengt Westerberg, Olof Johansson, Lars Werner, Inger Schörling och Jan Bergqvist.

Sedan talmannen erinrat om att förslaget till ny statsminister skulle prövas av riksdagen genom omröstning som skulle ske genom röstning upplästes och godkändes följande voteringsproposition.

"Den som godkänner talmannens förslag att till ny statsminister utses Ingvar Carlsson röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Röstar mer än hälften av riksdagens ledamöter nej har riksdagen förkastat förslaget."

Omröstningen gav följande resultat

Ja - 175
Nej - 101
Avstår - 59

Riksdagen hade alltså godkänt talmannens förslag och utsett Ingvar Carlssom till ny statsminister.

Talmannen mottog kl. 12.30 samma dag Ingvar Carlsson på sitt tjänsterum och utfärdade på riksdagens vägnar förordnande för statsministern (bilaga 12).

Tisdagen den 27 februari kl. 09.00 anmälde statsminister Ingvar Carlsson för riksdagen de statsråd som han utsett att tillsammans med honom ingå i regeringen.

Regeringskonselj hölls samma dag kl. 11.15. För förfarandet vid denna konselj hade rättschefen i statsrådsberedningen upprättat bifogade promemoria (bilaga 13). Vid konseljen lämnade talmannen bilagda redogörelse (bilaga 14).

Onsdagen den 7 mars avgav statsministern en regeringsförklaring vilken följdes av en partiledardebatt.

Översikt över antal anställda inom regeringskansliet (exkl. UD) 1990-01-01

Departement	Antal per departement (inkl. statssekreterare)[1]	Antal per kommitté	Totalt per departement	Varav pol. sakkunniga (exkl. statsråd)[2]
Statsrådsberedningen	66		66	20
Justitiedepartementet	118	19	137	3
Försvarsdepartemetent	107	14	121	4
Socialdepartementet	113	44	157	5
Kommunikationsdep.	73	4	77	3
Finansdepartementet	251	23	274	7
Utbildningsdep.	153	33	186	4
Jordbruksdepartementet	67		67	4
Arbetsmarknadsdep.	167	19	186	5
Bostadsdepartementet	82	5	87	4
Industridepartementet	97	4	101	3
Civildepartementet	159	35	194	6
Miljö- och energidep.	98	38	136	5
Regeringskansliets förvaltningskontor	235		235	
Totalt	1 786	238	2 024	73

[1] Varav 21 st. statssekreterare
[2] 21 st. statsråd

Departementala organ med parlamentariskt inslag

1. Parlamentariska beredningsgruppen för frågan om en yttrandefrihetsgrundlag (justitiedepartementet).

2. Referensgruppen till utredningsprojektet FN i utvecklingssamarbetet (utrikesdepartementet).

3. Rådgivande nämnden i krigsmaterielexportfrågor (utrikesdepartementet).

4. Livsmedelspolitiska arbetsgruppen (jordbruksdepartementet; arbetet avslutades under år 1989).

5. Rådet för arbetsmiljöfrågor (arbetsmarknadsdepartementet).

6. Referensgruppen för datafrågor (civildepartementet; knuten till statsrådsgruppen för datafrågor).

Departementala organ utan parlamentariskt inslag

1. Arbetsgruppen för översättning av vissa EG-dokument (utrikesdepartementet, handelsavdelningen).

2. Beredningsgruppen för EG-frågor (utrikesdepartementet, handelsavdelningen).

3. Beredningsgruppen för Uruguayrundan (utrikesdepartementet, handelsavdelningen).

4. Tekniskt-vetenskapliga rådet (rådgivande åt krigsmaterielinspektionen; utrikesdepartementet, handelsavdelningen)'

5. Tjänstehandelsdelegationen (utrikesdepartementet, handelsavdelningen).

6. Utställningskommittén för deltagande i världsutställningen i Sevilla år 1992 (utrikesdepartementet, handelsavdelningen).

7. Delegationen för översättning av det regelverk som avses omfattas av ett EES-avtal, m.m. (utrikesdepartementet, handelsavdelningen).

8. Svensk-finsk arbetsgrupp rörande de finsk-språkiga invandrarnas situation inom den svenska hälso- och sjukvården (SFINKS) (socialdepartementet).

9. Arbetsgruppen (S 1984:D) för samordning av narkotikafrågor (socialdepartementet).

10. Delegationen (S 1987:A) för frågor som rör hälso- och sjukvården m.m. i krig (socialdepartementet).

11. Arbetsgruppen för en aktion mot droger m.m. (ATHENA) (socialdepartementet).

12. Förhandlingsdelegationen (S 1989:B) för helikoptrar för sjuktransporter (socialdepartementet),

13. Aktionsgruppen (S 1989:C) mot narkotika (socialdepartementet),

14. Nordiska socialpolitiska kommittén m.m. (socialdepartementet),

15. Samarbetsgruppen för sverigefinländska kulturfrågor (utbildningsdepartementet),

16. Delegationen för att stödja utvecklingsarbete med integrerad boendeservice (bostadsdepartementet),

17. Arbetsgruppen för frågor som rör s.k. sjuka hus (bostadsdepartementet),

18. Arbetsgruppen för vissa frågor som rör bostadsbyggandet (bostadsdepartementet),

19. Arbetsgruppen för vissa frågor som rör hästverksamheten vid Strömsholm m.m. (bostadsdepartementet).

Regeringsärenden år 1988

Ärendegrupp	SB	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	I	C	ME	S:a
1 Propositioner	–	33	13	10	24	13	56	22	15	16	7	12	13	13	247
2 Lagrådsremisser	–	29	3	–	3	2	12	2	2	3	1	4	–	2	63
3 Författningar[1]	–	373	49	69	109	71	218	287	75	54	65	48	99	59	1576
4 Kommitté- och utrednings-direktiv	–	6	6	4	7	6	16	15	2	4	3	15	4	33	121
5 Regleringsbrev samt anslags- och bidrags-ärenden	–	74	156	88	450	65	89	618	94	265	151	163	166	115	2495
6 Tjänsteärenden	16	413	180	283	150	175	339	509	140	133	64	126	201	105	2834
7 Överklaganden	–	175	33	307	95	386	281	71	234	2672	584	53	111	376	5378
8 Dispens- och övriga parts-ärenden	8	1754[2]	143	434	401	368	1375	30	101	521	138	403	117	165	6238
9 B-protokoll-ärenden[3]	–	18	527	59	–	9	4	–	1	3	–	1	1	3	626
10 Övriga ärenden	2	54	88	25	9	42	185	56	119	23	–	77	3	18	701
Totalt	27	2929	1198	1279	1248	1137	2575	1890	783	3694	1013	902	715	889	20279

[1] Inkl. författningar som kungjorts i någon annan författningssamling än SFS.
[2] Inkl. 1565 nådeärenden.
[3] Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts.

Anm. Summorna avser antalet avgjorda nummer på ärendeförteckningarna vid regeringssammanträdena. Under ett nummer kan det finnas flera ärenden avgjorda (dvs. ärenden på flera diarienummer). Det leder t.ex. till att antalet regeringsärenden som avser författningar är lägre än antalet utfärdade författningar.

Regeringsärenden år 1989

Ärendegrupp	SB	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	I	C	ME	S:a
1 Propositioner	–	31	12	5	18	12	38	11	7	13	7	7	18	6	185
2 Lagrådsremisser	–	19	1	2	3	6	15	1	–	5	1	1	2	9	65
3 Författningar[1]	–	208	42	60	64	39	117	165	48	44	80	26	99	39	1 031
4 Kommitté- och utredningsdirektiv	–	11	3	2	8	5	17	10	1	2	4	17	9	25	114
5 Regleringsbrev samt anslags- och bidrags-ärenden	–	44	155	88	346	44	42	526	70	58	138	70	211	67	1 859
6 Tjänsteärenden	10	308	237	261	113	129	232	508	100	109	55	111	377	88	2 638
7 Överklaganden	–	95	23	178	77	288	263	53	245	3 657	682	7	152	466	6 186
8 Dispens- och övriga parts-ärenden	6	1 646[2]	200	409	293	303	965	315	93	919	192	502	124	171	6 138
9 B-protokoll-ärenden[3]	–	2	483	72	–	4	15	1	1	6	1	1	5	8	599
10 Övriga ärenden	4	37	53	34	9	19	149	33	57	1	–	52	12	18	478
Totalt	20	2 401	1 209	1 111	931	849	1 853	1 623	622	4 814	1 160	794	1 009	897	19 293

[1] Inkl. författningar som kungjorts i någon annan författningssamling än SFS
[2] Inkl. 1 529 nådeärenden
[3] Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts

Anm. Summorna avser antalet avgjorda nummer på ärendeförteckningarna vid regeringssammanträdena. Under ett nummer kan det finnas flera ärenden avgjorda (dvs. ärenden på flera diarienummer). Det leder t.ex. till att antalet regeringsärenden som avser författningar är lägre än antalet utfärdade författningar.

Redogörelse för några nådeärenden som avgjordes år 1988

Rattfylleri

1. En 52-årig alkoholisthustru med egna alkoholproblem hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Hon hade tidigare dömts två gånger för bl.a. rattfylleri till påföljder som inte innebar frihetsberövande. Efter det sista rattfylleribrottet uppsökte hon en psykiatrisk klinik för att få hjälp och hade därefter avhållit sig från alkohol. Hon umgicks med vissa självmordstankar och i nådeärendet anfördes att en verkställighet av fängelsestraffet skulle rasera den grund för rehabilitering som hade lagts. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 7 januari 1988.

2. En ensamstående 32-årig kvinna med tre minderåriga barn hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Vid tiden för beslutet i nådeärendet var hon gravid med beräknad nedkomst inom fem månader. I ärendet gjordes gällande att hennes tidigare socialt besvärande situation var på väg att förbättras. Regeringen *biföll* nådeansökningen och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter den 7 januari 1988.

3. En 24-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Han hade tidvis haft alkoholproblem men på senare tid hade en förbättring inträtt; under arbetsgivarens dagliga kontroll intog han spärrmedicin. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 14 januari 1988.

4. En 27-årig man med alkoholproblem hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Han hade efter domen etablerat kontakt med en psykiatrisk poliklinik och sedan några månader prickfritt skött en spärrmedicinering. Enligt ett intyg från den behandlande läkaren skulle en verkställighet av fängelsestraffet riskera den positiva rehabiliteringen. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 januari 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att mannen skulle underkasta sig den psykiatriska vård och alkoholavvänjande behandling som skyddskonsulenten bestämde i samråd med läkare. Skyddstillsynen kombinerades med dagsböter.

5. En 56-årig man med mångåriga alkoholproblem hade dömts för rattfylleri till fängelse fyra månader. Vid tiden för nådeansökningen hade ett rehabiliteringsarbete utvecklats positivt såväl i fråga om avhållsamhet från alkohol som i fråga om arbetsförhållanden. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 januari 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

6. En 43-årig man, alkoholist i många år, hade dömts för rattfylleri till fängelse fyra månader. Han hade insjuknat i en allvarlig cancersjukdom som fordrade såväl operativa ingrepp som strålbehandling. Enligt ett läkarintyg var prognosen oviss. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 21 januari 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom.

7. En 39-årig man med 13-årig dotter boende hos sig hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse en månad. Vid en verkställighet av straffet hade dottern enligt nådeansökningen ingenstans att ta vägen. Regeringen *avslog* ansökningen den 21 januari 1988.

8. En 37-årig man med mångårigt alkoholmissbruk hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse en månad. Han hade på eget initiativ börjat en behandling på behandlingshem för alkoholmissbrukare. Behandlingen hade lyckats väl. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 21 januari 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att mannen skulle underkasta sig den nykterhetsvård som skyddkonsulenten bestämde. Skyddstillsynen kombinerades med dagsböter.

9. En 39-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Han hade med arbetsgivarens medverkan påbörjat en spärrmedicinering. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 21 januari 1988.

10. En 29-årig ensamstående kvinna som hade vårdnaden om en 8-årig son hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg hade hon invalidiserande psykiska problem i form av tidig personlighetsstörning samt ett massivt blandmissbruk. Hon genomgick en psykiatrisk behandling som innefattade spärrmedicinering. Enligt intyget skulle ett fängelsestraff riskera att allvarligt försämra hennes psykiska hälsa. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 18 februari 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att kvinnan skall underkasta sig den psykiatriska och alkoholavvänjande behandling som skyddskonsulenten bestämde i samråd med läkare.

11. En 42-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg genomgick han en djupgående psykisk kris som innefattade risk för självmord. Han var enligt intyget i behov av psykiatrisk behandling. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 18 februari 1988.

12. En 27-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg var han pseudoneurotiskt schizofren. Han var tidigare frikallad från militärtjänstgöring på grund av sin psykiska skörhet. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 10 mars 1988 och bestämde att en tidigare ådömd skyddstillsyn skulle avse även det ifrågavarande brottet. Påföljden kombinerades med dagsböter.

13. En 47-årig lantbrukare hade dömts för rattfylleri enligt två olika domar. I varje dom bestämdes påföljden till fängelse en månad. Mannen drev lantbruk vid två gårdar med bl.a. mjölkko- och ungdjursbesättningar. Han hade inte råd att anställa avbytare för två månader. Hans 78-åriga moder var bosatt på en av gårdarna och behövde daglig tillsyn. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 10 mars 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

14. En 39-årig tidigare alkoholiserad kvinna med ett spädbarn hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse en månad. Hon hade sökt läkarhjälp och blivit av med sitt alkoholberoende. Hon hade separerat från en alkoholiserad man och i stället flyttat samman med en helnykter man. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 17 mars 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

15. En 19-åring som var deprimerad efter en broders död drack vid ett till-

fälle mycket alkohol och gjorde sig skyldig till rattfylleri m.m. För brottsligheten dömdes han till fängelse 14 dagar. I samband med gärningen avsåg han att ta sitt liv och han var därför under någon vecka underkastad sluten psykiatrisk vård. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 17 mars 1988.

16. En ensamstående 42-årig kvinna med en 9-årig son hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg hade hon efter ett missfall utvecklat svåra psykiska symtom i form av ångest, oro, rädsla, svårigheter att klara sig ensam och att vara i stängda rum, dålig sömn etc. Enligt intyget skulle ett frihetsstraff få förödande konsekvenser för den psykiska hälsan. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 17 mars 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att hon skulle underkasta sig den psykiatriska vård eller behandling som skyddskonsulenten bestämde i samråd med läkare.

17. En 40-årig man hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse två månader. Enligt ett läkarintyg skulle fängelse med all sannolikhet vara katastrofalt för den psykiska hälsan. Tanken på fängelse hade utlöst ångestanfall med självmordsförsök vid tre olika tillfällen. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 7 april 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att mannen skulle underkasta sig den vård eller behandling som skyddskonsulenten bestämde i samråd med läkare. Skyddstillsynen kombinerades med dagsböter.

18. En gravt alkoholiserad 36-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Han hade därefter visat att han hade blivit starkt behandlingsmotiverad. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 7 april 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att mannen skulle underkasta sig det vårdprogram som ingår i det av skyddskonsulenten i X-stad anordnade rattfylleriprojektet. Skyddstillsynen kombinerades med dagsböter.

19. En 28-årig kvinna med två barn, två och tre år gamla, hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Barnens fader, som var missbrukare, hade tidigare sammanbott med kvinnan. Familjen hade vräkts från bostaden på grund av störande leverne. Vid tiden för prövningen av nådeansökningen avtjänade mannen ett fängelsestraff. Kvinnan och barnen var placerade på ett familjehem och behandlingen där hade enligt ett utlåtande från länsstyrelsen givit bra resultat. Vid en verkställighet skulle barnen omhändertas. Detta skulle emellertid enligt länsstyrelsen vara helt olämpligt. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 april 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn.

20. En 40-årig man med vårdnaden om en 4-årig son hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse 14 dagar. Sonens moder var alkoholmissbrukare och under sina första levnadsår hade sonen tillsammans med henne vistats i flera olika dåliga miljöer. Sedan fadern hade fått vårdnaden hade sonens utveckling enligt ett läkarintyg normaliserats, och enligt intyget skulle en separation från fadern äventyra den trygghet pojken hade fått hos honom. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 28 april 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

21. En 25-årig man som hade varit alkohol- och narkotikamissbrukare sedan tonåren hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Efter brottet hade han genomgått ett drogprogram hos Narconon och sedermera anställts där. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 5 maj 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

22. En 21-årig man hade dömts för rattfylleri m.m. till fängelse en månad. Brotten hade han begått i juni 1985, och en verkställbar dom förelåg våren 1986. Av förbiseende förelades han inte att avtjäna straffet förrän våren 1988. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 11 maj 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

23. En 40-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Efter domen drabbades han av en svår sjukdom i nacken med risk för totalförlamning. Enligt ett läkarintyg ingick i behandlingen av sjukdomen att under flera månader fixera halsen med en väst som var knuten till en metallutrustning. På så sätt kunde alla rörelser i nacken undvikas. Enligt intyget innebar mannens sjukdomstillstånd stora fysiska och psykiska påfrestningar. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 19 maj 1988 och befriade mannen från fängelsestraffet.

24. En 55-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg befann han sig i en relativt djup depression och hade tidvis självmordsantydningar. Enligt intyget var han så psykiskt labil att straffet skulle vara till stor skada för honom. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 2 juni 1988.

25. En 35-årig man med relativt hög regelbunden alkoholkonsumtion – som ibland kunde resultera i minnesluckor – hade mot sitt nekande dömts för rattfylleri till fängelse två månader. Enligt ett läkarintyg hade han känt sig utomordentligt kränkt av domen och vägrade att acceptera straffverkställighet; hellre skulle han då ta sitt liv. Enligt intyget hade hans psykiska utveckling efter lagföringen en så pass rättshaveristisk prägel att det från rättspsykiatrisk och humanitär synpunkt förelåg starka skäl till alternativ påföljd. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 juni 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att mannen skulle underkasta sig den nykterhetsvård som skyddskonsulenten bestämde i samråd med läkare.

26. En 45-årig man med vissa alkoholproblem hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg var han nervös, kraftlös, självosäker, antiaggressiv och tungsint. Enligt intyget utgjorde detta skäl för s.k. kontraktsvård. Vid tiden för ansökan hade han sedan fem veckor på eget initiativ intagit spärrmedicin vid en alkoholpoliklinik. I intyget anfördes att hans motivation sannolikt starkt skulle påverkas negativt om behandlingsarbetet upphörde vid en verkställighet av straffet. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 22 juni 1988.

27. En 20-årig man med missbruksproblem som sedan tolvårsåldern varit placerad i olika familjehem hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Fadern hade dött 1983 på grund av alkoholmissbruk och en broder hade begått självmord 1986. Själv hade han varit inlagd på psykiatrisk klinik till följd

av sitt missbruk. Vid tiden för ansökan var han placerad i en familj där han hade funnit sig väl till rätta, och han hade också fått ett nytt arbete. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 22 juni 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

28. En 21-årig kvinna hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Vid tiden för ansökningen hade hon just nedkommit med ett tre månader för tidigt fött barn som vårdades i respirator. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 juli 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

29. En 32-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg led han av en allvarlig psykisk sjukdom och var vid tiden för nådeansökningen intagen på sjukhus för sluten psykiatrisk vård. I intyget anförs att sjukdomen troligen är en schizofreni och att en straffverkställighet skulle förvärra tillståndet. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 25 augusti 1988 och befriade mannen från straffet.

30. En 47-årig man hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Hans hustru hade sedan några år behandlats på en psykiatrisk klinik för depression. Enligt den behandlande läkaren var hon i stort behov av mannen och kunde ej lämnas ensam. En verkställighet av straffet skulle troligen medföra att hon fick läggas in på sjukhus. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 25 augusti 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

31. En 46-årig kvinna med alkoholbesvär sedan sju–åtta år hade dömts för rattfylleri till fängelse en månad. Av personutredningen framgick att hon hade börjat en behandling på en alkoholpoliklinik och att hon var motiverad till fortsatt behandling där. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 10 november 1988.

Misshandel

1. En 22-årig man (s.k. skinhead) hade dömts till fängelse fyra månader för misshandel förövad i juni 1986. Efter verkställigheten av det straffet hade han i december 1987 dömts till fängelse två månader för misshandel som han hade begått en vecka före den misshandel som omfattades av den tidigare domen. Efter brotten hade han under halvtannat år deltagit i en ickevåldskampanj ("Tänk ett slag!") genom att framträda i bl.a. skolor och i massmedia. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 11 februari 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

2. En 22-årig man hade dömts för misshandel till fängelse två månader. Han hade frikallats från militärtjänstgöring på grund av konstitutionellt betingade magkatarrsymtom. Enligt ett läkarintyg förelåg risk för magsår vid en verkställighet av straffet. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 17 mars 1988.

3. En 17-årig yngling hade dömts för grov misshandel som han hade begått när han var 16 år till fängelse fyra månader. Efter domen hade han enligt ett läkarintyg visat stark ånger och lidit svårt psykiskt. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 24 mars 1988.

4. En 34-årig kvinna hade dömts till skyddstillsyn och fängelse tre månader för misshandel av sin make i närvaro av deras 5-årige son (knivhugg i bl.a. ansiktet). Genom psykiatriska barn- och ungdomsvårdens försorg hade åtgärder vidtagits tillsammans med föräldrarna, som hade separerat, för att hjälpa sonen att komma över händelsen. Härigenom hade sonen och modern fått en nära kontakt och sonen hade blivit tryggare. Vid tiden för nådeansökningen var modern gravid i 16:e veckan. Enligt ett läkarintyg var graviditeten komplicerad varför hon kunde vara i behov av sjukhusvård under hela graviditeten med hänsyn till risken för missfall. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 7 april 1988 och befriade kvinnan från fängelsestraffet. Skyddstillsynen kombinerades med dagsböter.

5. En 20-årig man hade dömts för misshandel till fängelse en månad. Han hade haft psykiska problem med dåligt självförtroende, lättväckt ångest och dålig uthållighet. I samband med brottet förvärrades problemen. Enligt ett läkarintyg ökade problemen vid yttre påfrestningar och vid två sådana tillfällen hade han fått oemotståndliga självmordsimpulser och skurit sig i handleden. Dessa impulser kommer enligt intyget på mycket plötsligt och kraftigt och det var troligt med nya självmordshandlingar vid en straffverkställighet. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 2 juni 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

6. En 33-årig man hade dömts för misshandel till fängelse fyra månader. Enligt ett läkarintyg hyste han stark oro och rädsla för en anstaltsvistelse, särskilt för klaustrofobiska situationer. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 22 juni 1988.

7. En 26-årig man hade dömts för misshandel till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg led han av psykiska besvär från en otrygg uppväxt med påföljande skol- och sociala problem sammanhängande med självosäkerhet, känslighet och otrygghet. Han hade utvecklat ett ångestneurotiskt syndrom med inslag av panikångest och behövde medicinering för att fungera tillfredsställande. Enligt intyget skulle ett frihetsberövande ur medicinsk synpunkt vara mycket negativt för hans psykiska status. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 18 juli 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

8. En 22-årig man hade dömts för våld mot tjänsteman till fängelse en månad. Därefter hade han vårdats i öppen vård för en svår psykiatrisk sjukdom som enligt ett läkarintyg gav symtom i form av paranoida vanföreställningar. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 18 augusti 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn.

9. En 23-årig man hade dömts för misshandel till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg hade han efter lagföringen drabbats av sömnsvårigheter, nattliga svettningsattacker, viktminskning, grubblerier och tankefixering. Besvären hade gjort honom arbetsoförmögen och han umgicks tidvis med självmordstankar. Hans psyke hade dock vid tiden för nådeansökningen utvecklats positivt sedan han hade anställts hos en person som var verksam vid Lewi Pethrus stiftelse för filantropisk verksamhet. Regeringen *biföll* nådeansök-

ningen den 1 september 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

10. En ensamstående 39-årig kvinna med sju hemmavarande barn men utan andra anhöriga hade dömts för misshandel m.m. till fängelse två månader. Enligt ett yttrande från länsstyrelsen skulle barnens tillvaro oroas, om familjen splittrades. En placering av barnen genom socialtjänstens försorg i en främmande miljö skulle sannolikt bli mycket uppslitande. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 8 september 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn.

11. En ensamstående 39-årig man med vårdnad om en 11-årig son som tidigare hade vistats i familjehem hade dömts för misshandel till fängelse tre månader. Ingen annan kunde ta hand om sonen vid en straffverkställighet. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 3 november 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

Skattebedrägeri m.m.

1. En 67-årig åkeriägare hade dömts för bokföringsbrott och överträdelse av näringsförbud till skyddstillsyn och fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg led han av en elakartad lymfkörtelsjukdom som fordrade cellgiftbehandling och vårdades därför på sjukhus. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 januari 1988 och befriade honom från fängelsestraffet.

2. En 39-årig kvinna hade dömts till fängelse sex månader för grovt skattebedrägeri m.m. som hon hade begått tillsammans med och under inflytande av sin make under tiden 1980–1983. Domen började verkställas i slutet av 1987. Hon var sjuklig såväl till kropp som själ. Hon hade aktivt verkat för att staten hade fått betalt för de fordringar som hon hade ålagts personligt betalningsansvar för. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 14 januari 1988.

3. En 40-årig man hade dömts till fängelse sex månader för försök till grovt skattebedrägeri m.m. Hans hustru var svårt psykiskt sjuk och orolig för verkställigheten. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 28 januari 1988.

4. En 55-årig man hade dömts till fängelse åtta månader för grovt skattebedrägeri m.m. som han hade begått under åren 1976, 1977 och 1979. Han led av polio i benet och kunde endast med svårighet gå med käpp. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 28 janauri 1988.

5. En 50-årig man hade dömts för grovt skattebedrägeri m.m. till fängelse ett år sex månader. Enligt ett läkarintyg var en hemmavarande vuxen son svårt psykiskt sjuk. Även hustrun var psykiskt sjuk och mannens eget psykiska tillstånd var påtagligt instabilt. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 4 februari 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

6. En 45-årig man hade dömts för grovt skattebedrägeri m.m. till fängelse två år fyra månader. Enligt läkarintyg led han av allvarliga psykiska störningar med alkoholbesvär och självmordstankar. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 4 februari 1988.

7. En 60-årig lastbilschaufför utan annan utbildning än folkskola hade sedan 1955 bedrivit åkerirörelse. Han hade till en revisionsbyrå överlåtit att sköta rörelsens bokföring som han själv inte begrep sig på. Sedermera hade han dömts för bokföringsbrott, försvårande av skattekontroll, försök till skattebedrägeri m.m. till fängelse tre månader. I nådeärendet anfördes att han led av astma och högt blodtryck och att han hade varit sjukskriven på grund av ischias. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 14 april 1988.

8. En 71-årig man hade dömts för skattebedrägeri m.m. till fängelse två månader. I nådeärendet anförde han att han hade en vacklande hälsa med bl.a. sviter efter en magsårsoperation men företedde inga intyg. I domen hade antecknats att han trots vissa problem med hälsan ändå gav ett vitalt intryck. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 22 juni 1988.

9. En 57-årig man hade dömts för grovt skattebedrägeri m.m. till fängelse tio månader. I nådeärendet anförde han att han inte haft någon egen vinning av brotten, att han hade en nyckelställning i ett mindre byggföretag och att han var frånskild men med nära kontakt med sina barn, tolv, nio och fyra år gamla. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 14 juli 1988.

10. En 43-årig man hade dömts för skattebedrägeri till fängelse tre månader. Vid tiden för nådeansökningen hade verkställigheten redan börjat. Han hade insjuknat i en svår muskelförtviningssjukdom som snabbt fortskred till det sämre. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 juli 1988 och befriade honom från återstoden av fängelsestraffet.

11. En 43-årig man hade dömts för skattebedrägeri till fängelse en månad. Enligt ett läkarintyg hade han drabbats av elakartade cancertumörer i bröstkorg och lever. Olika tunga cellgiftbehandlingar hade inte haft tillräcklig effekt. Prognosen bedömdes som mindre god. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 14 juli 1988 och befriade honom från fängelsestraffet.

12. En 48-årig man, ensam vårdnadshavare av en tidigare känslomässigt störd 15-årig pojke, hade dömts för bedrägeri, rattfylleri m.m. till fängelse åtta månader. Efter ett långvarigt och gravt alkoholmissbruk underkastade mannen sig behandling på ett behandlingshem där han så småningom anställdes som terapeut och rådgivare i missbruksvård. Vid tiden för ansökan hade han just öppnat ett eget behandlingshem där han skulle verka som föreståndare. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 4 augusti 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte böter.

13. En 59-årig man som var född och uppvuxen i Finland under brutala och traumatiska förhållanden hade dömts för bokföringsbrott till fängelse sex månader. Mannen var bisexuell och hade haft långvariga förhållanden med två kvinnor som båda hade begått självmord och med två män som också hade dött – den ene efter självmord och den andre i sjukdomen aids. Enligt ett läkarintyg led mannen av en återkommande mano-depressiv sjukdom, och det fanns en stor risk för en djupgående depressiv reaktion med åtföljande självmordshandlingar inför en straffverkställighet. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 25 augusti 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

14. En 66-årig åkeriägare hade dömts för skattebedrägeri m.m. till fängelse tre månader. Enligt ett läkarintyg led han av svår andnöd med anfall som gjorde honom maktlös och som på natten krävde att någon hjälpte honom att spraya adrenalin i halsen. Andningsbesvären var tilltagande. En straffverkställighet skulle enligt intyget medföra en betydande risk för hälsan. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 13 oktober 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

15. En 39-årig kvinnlig bingoföreståndare hade dömts för förskingring i bingoverksamheten till fängelse åtta månader. Enligt ett läkarintyg var hon vid tiden för nådeansökan i ett så allvarligt psykiskt tillstånd att det förelåg en uppenbar risk för psykisk kollaps vid en straffverkställighet. För att självmordsförsök skulle förhindras behövde hon enligt intyget en tät psykiatrisk behandlingskontakt med beredskap för inläggning på vårdavdelning. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 24 november 1988 och bestämde påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter.

Narkotikabrott

1. En 27-årig man avtjänade ett fängelsestraff på fyra år för grov varusmuggling (av narkotika). Kriminalvårdsnämnden hade beslutat att inte medge mannen villkorlig frigivning efter halva strafftiden. Hans målskamrater hade redan frigivits. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 4 februari 1988.

2. En kvinnlig 34-årig heroinmissbrukare, som var bärare av HTLV-virus, hade dömts för grova narkotikabrott till fängelse m.m. två år. Hon var enligt ett läkarintyg infekterad och löpte risk att få immunbristsjukdomen aids. En förutsättning för en behandling var frihet från missbruket. En planerad metadonterapi skulle kunna åstadkomma en sådan frihet. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 18 februari 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn med föreskrift att kvinnan skulle underkasta sig den vård eller behandling som skyddskonsulenten bestämde i samråd med läkare.

3. En 32-årig ensamstående finländsk kvinna med en 8-årig son och en nyfödd dotter hade dömts för grovt narkotikabrott till fängelse två år. Av strafftiden hade 312 dagar verkställts genom anhållande och häktning. Dottern hade fötts under denna tid. Efter att ha blivit försatt på fri fot bosatte kvinnan sig i Finland med barnen. Enligt ett intyg från en finsk myndighet hade hon anpassat sig bra där, och hemmet var välskött och harmoniskt. Enligt intyget skulle en verkställighet av återstoden av strafftiden få en menlig inverkan särskilt för sonen. Han hade återvunnit en trygg relation till modern och en ytterligare separation skulle äventyra hans psykiska tillstånd och utveckling. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 3 mars 1988 och befriade kvinnan från återstoden av fängelsestraffet.

4. En 35-årig kvinna hade dömts till fängelse två år för bl.a. grovt narkotikabrott som hade samband med en sedermera avliden fästmans narkotikaverksamhet. Vid tiden för nådeansökningen var hon ensamstående och vårdnadshavare för två barn, tio år och fem månader gamla. Hennes sociala förhållanden hade avsevärt förbättrats. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 7 april 1988 och bestämde påföljden till skyddstillsyn jämte dagsböter.

5. En 50-årig man hade dömts för grovt narkotikabrott m.m. till fängelse åtta år. Vid tiden för nådeansökningen hade två och ett halvt år verkställts. Han var svårt hjärtsjuk och hans kondition försämrades alltmer. Han hade svårigheter att förflytta sig. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 4 augusti 1988.

6. En 51-årig argentinsk man hade dömts för grov varusmuggling (av narkotika) m.m. till fängelse fem år. Vid tiden för nådeansökningen hade han avtjänat tre år. I ansökningen åberopade han att han var hjärtsjuk och led av diabetes samt att hans åldriga moder i hemlandet var sjuklig och behövde tillsyn. Regeringen *avslog* nådeansökningen den 18 augusti 1988.

7. En 19-årig finländsk yngling som under tonåren hade missbrukat narkotika i Sverige hade här dömts för narkotikabrott. Domstolen förordnade att en tidigare ådömd skyddstillsyn även skulle avse de nya brotten och dömde härjämte till fängelse två månader. Vid tiden för nådeansökningen hade han återvänt till Finland. Med släktingars hjälp hade han kommit i ordnade sociala förhållanden och skulle inom kort påbörja sin militärtjänstgöring där. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 13 oktober 1988 och befriade honom från fängelsestraffet.

8. En 28-årig man som tidigare hade missbrukat narkotika hade dömts för narkotikabrott till fängelse 14 dagar. Han hade efter lagföringen stabiliserat sig genom att flytta från den tidigare negativa miljön och hade skaffat arbete på en annan ort. Enligt skyddskonsulenten var en straffverkställighet psykologiskt synnerligen olämplig. Regeringen *biföll* nådeansökningen den 3 november 1988 och befriade honom från fängelsestraffet och bestämde att en tidigare ådömd skyddstillsyn skulle avse även ifrågavarande brott. Påföljden kombinerades med dagsböter.

Riksdagens konstitutionsutskott

Konstitutionsutskottet
Ink. den 89-10-26
Dnr B 76/89

Rutinerna för beslutsfattande m.m. inom utrikesdepartementets verksamhetsområde

I betänkandet KU 1986/1987:33, som avgavs den 7 maj 1987, uttalade konstitutionsutskottet (s. 66), delvis på grundval av en av mig i samråd med rättschefen i statsrådsberedningen författad promemoria om hanteringen av non-grata-frågor, att det var påkallat med en översyn i fråga om rutinerna för beslutsfattande och dokumentation i såväl berörda ärenden som i andra frågor inom utrikesdepartementets verksamhetsområde.

I skrivelse den 14 april 1989 till konstitutionsutskottet lämnade jag en redogörelse för den omfattande översyn av regelsystemet inom utrikesförvaltningen som påbörjats år 1985 (se 1988/89:KU 30 s. 247). I det sammanhanget nämndes att vissa ytterligare föreskrifter rörande non-grata-förklaringar och utrikesdepartementets viseringsverksamhet hade ett nära samband med den i prop. 1988/89:86 föreslagna revisionen av utlänningslagstiftningen.

Med anledning av redogörelsen uttalade konstitutionsutskottet att det kunde få anledning att återkomma till frågan om rutinerna

Postadress: Box 16121, 103 23 STOCKHOLM
Gatuadress: Tyska Marigången 2
Telefon: 786 6000
Fax: 723 11 83 (G3)
Telex: 10590 MINFOR S

för handläggningen av non-grata-förklaringar och viseringsverksamheten sedan utrikesdepartementet avslutat sin översyn av dessa frågor (1988/89:KU 30 s. 23).

Med hänvisning till min skrivelse den 14 april 1989 och till konstitutionsutskottets uttalande får jag härmed lämna följande ytterligare information i frågan.

Till en början har i förordningen (1982:1282) med instruktion för utrikesdepartementet införts en ny bestämmelse, 5 a §, se SFS 1989:715. I denna bestämmelse föreskrivs att utrikesdepartementet beslutar i frågor som rör agremang för beskickningschefer, erkännande av konsuler och förhandsgodkännande av försvarsattachéer. Av bestämmelsen framgår också att utrikesdepartementet även beslutar i frågor som gäller underrättelse till en sändande stat om att beskickningschefen eller medlem av beskickningens diplomatiska personal är persona non grata eller att någon annan medlem av beskickningspersonalen inte är önskvärd. Detsamma gäller underrättelse till en sändande stat om att en konsul är persona non grata eller att någon annan medlem av konsulatspersonalen inte är önskvärd. Det sägs vidare i bestämmelsen att hinder inte möter mot att en sådan fråga hänskjuts till regeringens prövning. Utrikesdepartementets beslut i frågor som avses i bestämmelsen får inte överklagas. Ändringen trädde i kraft den 1 september 1989.

Genom en föreskrift (UF 1989:9) om ändring i föreskrifterna (UF 1987:1) om arbetsordning för departementet har en ny bestämmelse (22 a §) införts i arbetsordningen. I denna bestämmelse föreskrivs att chefen för protokollet på departementets vägnar får besluta i sådana

frågor som avses i 5 a § departementets instruktion. Om frågan är tveksam, skall ärendet emellertid hänskjutas till chefen för politiska avdelningen, kabinettssekreteraren eller departementschefen som i så fall avgör saken på departementets vägnar. Att frågan kan hänskjutas till regeringens prövning har redan nämnts.

Vidare har utrikesdepartementet den 26 juni 1989 utfärdat föreskrifterna (UF 1989:4) angående UD-viseringar m.m. Föreskrifterna gäller handläggningen av sådana viseringsärenden och ärenden om uppehållstillstånd som utrikesdepartementet avgör med stöd av 2 kap. 7 § utlänningslagen (1989:529) samt sådana viseringsärenden som svenska beskickningar och konsulat avgör med stöd av bemyndigande av utrikesdepartementet enligt 2 kap. 2 § utlänningsförordningen (1989:547). I 2 § UF 1989:4 anges vilka kategorier av viseringspliktiga utlänningar som kan få visering enligt föreskrifterna (UD-visering). Det är fråga om följande kategorier:

1. Främmande staters i Sverige anställda beskickningsmedlemmar, karriärkonsuler och konsulatstjänstemän samt de familjemedlemmar som tillhör deras hushåll och privattjänare.

2. Diplomatiska kurirer som skall resa till Sverige.

3. Personer med tjänst hos eller uppdrag av de organisationer som avses i lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall och deras familjemedlemmar, ledamöter i styrelsen för världssjöfartsuniversitet och deras familjemedlemmar samt till detta universitet särskilt inbjuda personer.

4. En främmande stats observatörer och inspektörer som avses i lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall samt deras medföljande familjemedlemmar och biträdande personal till inspektörerna.

5. Innehavare av diplomatpass samt medföljande familjemedlemmar och privattjänare, som skall resa genom Sverige till eller från sina poster eller önskar kortare tids vistelse i Sverige av rekreationsskäl eller liknande.

6. Innehavare av diplomat- eller tjänstepass som skall företa tjänsteresa till sitt eget lands beskickning eller konsulat i Sverige.

7. Innehavare av diplomatpass, som skall resa till eller resa genom Sverige och som har hög officiell ställning eller är inbjudna av en svensk myndighet.

8. Andra utlänningar när det bedöms vara av synnerlig vikt att UD-visering utfärdas.

Av föreskrifterna framgår vidare att UD-visering meddelas av utrikesdepartementet, men att beskickningar och vissa konsulat utan föregående förfrågan får meddela sådan visering för högst 90 dagars vistelse i Sverige. Undantag från den bestämmelsen kan föreskrivas av utrikesdepartementet i särskild ordning.

Föreskrifterna innehåller också vissa regler angående förfarandet vid ansökan om UD-visering och hanteringen av en sådan ansökan. Vidare anges att beslut om UD-visering på utrikesdepartementets vägnar meddelas av chefen för protokollet. Om frågan är tveksam, skall ärendet hänskjutas till chefen för politiska avdelningen, kabinettssekreteraren eller departementschefen. Chefen för protokollet får delegera sin beslutanderätt på departementets vägnar till en eller flera tjänstemän inom protokollet.

Vem som meddelar beslut om UD-visering på en utlandsmyndighets vägnar skall framgå av myndighetens arbetsordning eller av ett särskilt beslut av myndigheten.

De nu avsedda föreskrifterna innehåller också bestämmelser om uppehållstillstånd för vissa medlemmar av Sovjetunionens handelsdelegation.

Genom de nya föreskrifterna har 41 § AFUR (Allmänna föreskrifter för utrikesrepresentationen) samt cirkulären 69/1983, 133/1983, 65/1985 och 38/1986 upphävts.

Samtliga utrikesdepartementets föreskrifter som avses i denna redogörelse trädde i kraft den 1 september 1989.

Genom den nya regleringen har fastslagits att nu ifrågavarande ärenden skall handläggas som förvaltningsärenden hos utrikesdepartementet eller - i vissa fall - hos utlandsmyndigheterna. Bestämmelserna öppnar också möjlighet för att vissa ärenden kan hänskjutas till regeringen. Sker det, skall ärendet handläggas enligt de regler som gäller för regeringsärenden.

Genom den nya regleringen bör den tveksamhet som hitintills kan ha rått om handläggningen av non-grata-förklaringar och viseringsärenden ha undanröjts.

Hans Corell

FÖRTECKNING ÖVER VISSA AV RIKSDAGENS NORMGIVNINGSBEMYNDIGANDEN

I konstitutionsutskottets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25 s. 10) har konstitutionsutskottet aktualiserat frågan om ett särskilt register över riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende. Statsrådsberedningen har nu färdigställt en reviderad förteckning över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden till regeringen beslutade eller ändrade år 1975 och senare. Förteckningen avser bemyndiganden som gäller per den 1 juni 1989. Den har utarbetats efter följande principer.

I förteckningen redovisas de författningsbestämmelser i vilka riksdagen har lämnat regeringen normgivningsbemyndiganden. Endast de paragrafer redovisas som har beslutats i en författning publicerad i Svensk författningssamling (SFS).

Uppgifterna i förteckningen har främst tagits fram med hjälp av det dataregister över författningar i fulltext som förs i justitiedepartementet, det s.k. fulltextregistret. Dataregistreringen för detta register började år 1977. I registret finns intaget alla nya författningar och alla ändringsförfattningar samt omtryck som publicerats i SFS sedan år 1977. Successivt tillförs registret också författningar ur det äldre författningsbeståndet.

Uppgifterna ur fulltextregistret har tagits fram med hjälp av följande sökord: "regeringen", "föreskriva", "föreskrift", "bestämma" och "bestämmelse" i olika böjningsformer. Uttaget ur registret har omfattat samtliga paragrafer som beslutats eller i något avseende ändrats år 1975, då den nya regeringsformen började tillämpas, eller senare. Uppgifterna från fulltextregistret har kompletterats med uppgifter som manuellt hämtats från SFS åren 1975-1976. Författningar som utkommit av trycket t.o.m. den 29 juni 1989 har beaktats.

Fulltextregistret omfattade, när den urprungliga undersökningen gjordes, inte de vissa viktiga lagar på skatte- och tullagstiftningens område. Så var fallet med bl.a. kommunalskattelagen (1928:370), uppbördslagen (1953:272) och taxeringslagen (1956:623). Dessa fick då genomgås manuellt vid undersökningen. På detta område har det ansetts vara av intresse att redovisa även vissa bemyndiganden att meddela verkställighetsföreskrifter, liksom vissa äldre bemyndiganden.

De uttagna författningstexterna har granskats individuellt. I några fall har det varit tveksamt om ett bemyndigande över huvud taget bör tas med i förteckningen. Som ett exempel kan nämnas fall där det inte står klart huruvida föreskriften skall tolkas som ett normgivningsbemyndigande eller endast som ett bemyndigande att i enskilt fall besluta om avvikelse från författningens bestämmelse. Ett annat exempel rör den statsrättsliga valören hos vissa bemyndiganden på skattelagstiftningens område. Utgångspunkten för arbetet har varit att i de oklara fallen tolka föreskriften som ett normgivningsbemyndigande. De s.k. kvasibemyndigandena, dvs. föreskrifter som endast erinrar om regeringens normgivningskompetens direkt på grund av regeringsformen, har även i viss begränsad utsträckning tagits med.

De redovisade paragraferna har granskats av olika handläggare. Urvalet kan därför visa sig vara inkonsekvent på enskilda punkter. Härtill kommer att erfarenheterna av arbetet gör det nödvändigt att reservera sig för det framtagna underlagets fullständighet.

Bemyndigandena redovisas med hänvisning till aktuell paragraf under den författning till vilken de hör. Författningarna redovisas i kronologisk ordning. Nu redovisas också till vilket departement respektive författning hör och till nästa redovisning skall materialet kunna redovisas även departementsvis.

Till förteckningen hör ett sökordsregister. Orden i detta register är hämtade från författningarnas rubriker. Varje författning redovisas med endast ett sökord. Sökorden motsvarar det huvudsökord som finns upptaget för resp. författning i registret den 1 januari 1989 över gällande SFS-författningar och följer i övrigt principerna för detta register.Utöver sökordsregistret finns numera också ett register där författningarna sorterats efter departementstillhörighet.

Statsrådsberedningen är beredd att under en försöksperiod hålla förteckningen aktuell genom fortsatta halvårsvisa revisioner.

I sammanhanget bör även nämnas att statsrådsberedningens rättsavdelning fr.o.m. 1988 års början samlar in uppgifter från departementen om vilka förordningsbestämmelser som beslutats med stöd av givna normgivningsbemyndiganden. Hur detta arbete skall bedrivas fortsättningsvis och hur materialet skall bearbetas övervägs inom statsrådsberedningens rättsavdelning.

Förteckning över vissa riksdagens normgivningsbemyndiganden

1891	Ju L 3	Sjölag (1891:35 s. 1) 1, 2, 8, 11, 25, 40, 59 a, 60, 62, 230, 299, 310, 336, 341, 367 §§, ikraftträdandebestämmelse till lag (1983:699)
1902	ME	Lag (1902:71 s. 1) innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar 2 § 1,8 mom, 15, 16, 17, 21, 22, 24 §§
1904	Ju L 2	Lag (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap 1 kap 5, 6, 9 §§, 3 kap 2, 9 §§, 4 kap 1 §, 5 kap 1 § , 7 kap 5 §
1927	Fi	Lag (1927:321) om utskiftningsskatt 9 §
1928	Fi	Kommunalskattelag(1928:370) 42 §, 72 § 2, 3 mom, 76 §, p 18 av anv. till 29 §, p 4 av anv. till 33 §, p 1 b och 2 av anv. till 41 §, p 1 och 2 av anv. till 50 §
1934	Ju L 4	Lag (1934:69) om erkännande och verkställighet av vissa, i anledning av konkurs meddelade utländska domar lag (1981:9) upphävande av lagen
1935	Ju L 2	Lag (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som hade hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge ikraftträdandebestämmelse till lag (1977:597)
1938	Ju L 2	Lag (1938:121) om hittegods 10 §
1939	Ju L 4	Lag (1939:6) om frihet från kvarstad för vissa luftfartyg 4 §
	UDH	Lag (1939:174) om tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel 1, 2, 3, 6, 7 §§
	Fi	Valutalag (1939:350) 1, 2, 15 §§

1940	Ju L2	Lag (1940:79) om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m.m. vid krig och krigsfara
	Ju L2	Lag (1940:300) angående förordnande om anstånd med betalning av gäld m.m. (moratorielag) 1,5 §§
	Fö	Lag (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m.m. 1, 2, 3, 10 §§
1941	Fi	Lag (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt 47 §
	Fö	Värnpliktslag (1941:967) 3, 5, 7, 13, 26, 31, 44 §§
1942	ME	Lag (1942:335) om särskilda skyddsåtgärder för vissa kraftanläggningar m.m. 4, 20 §§
	Ju L 4	Rättegångsbalk (1942:740) 2 kap 4 §, 4 kap 4 §, 5 kap 8 §, 6 kap 9, 10, 13 §§, 7 kap 1 §, 12 kap 10 §, 18 kap 8 a §, 21 kap 10 §, 23 kap 24 §, 48 kap 9 §
1944	S	Lag (1944:133) om kastrering 4 §
1946	Ju L 4	Lag (1946:807) om handläggningen av domstolsärenden 6 §
	Ju L 4	Lag (1946:808) om lagsökning och betalningsföreläggande (lagsökningslag) 15, 22, 30, 37 §§
	Ju L 4	Lag (1946:816) om bevisupptagning åt utländsk domstol 11, 12 §§
	Ju L 4	Lag (1946:817) om bevisupptagning vid utländsk domstol 3 §
1947	Bo	Lag (1947:523) om kommunala åtgärder till bostadsförsörjningens främjande m.m. 3 §
	S	Lag (1947:529) om allmänna barnbidrag 11, 14, 19 §§
	Fi	Lag (1947:576) om statlig inkomstskatt 2 § 6 mom, 19 §, 20 § 2, 3 mom
	Fi	Lag (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt 19 §, 20 § 2, 3 mom
1949	Ju L 6	Tryckfrihetsförordning (1949:105) 2 kap 14 §, 12 kap 1 §

	A	Lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar 10 §
	Ju L 2	Föräldrabalk (1949:381) 11 kap 17 §, 15 kap 4 §
1950	Fi	Lag (1950:272) om rätt för utländska försäkringsföretag att driva försäkringsrörelse i Sverige 26 §
	A	Lag (1950:382) om svenskt medborgarskap 10, 14 §§
	Jo	Lag (1950:596) om rätt till fiske 4, 5 a, 9, 21, 22, 33 a, 33 f, 33 g §§
1951	Fi	Lag (1951:442) om förhandsbesked i taxeringsfrågor 12 §
1953	Fi	Uppbördslag (1953:272) 1 §, 3 § 2, 3 mom, 4 § 1, 3 mom, 14, 22, 25, 33 §§, 39 § 3 mom, 43 § 1 mom, 44 a, 54 § 3 mom, 63, 66 §§, 68 § 1 mom, 69 a §, 88, 89 §§
	Ju L 3	Lag (1953:771) om skydd för vissa internationella sjukvårdsbeteckningar och för civilförsvarets internationella kännetecken ikraftträdandebestämmelser till lag (1979:744) om ändring i lagen
1955	Ju L 3	Lag (1955:227) om inskrivning av rätt till luftfartyg 53 §
1956	Fi	Lag (1956:245) om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden 3, 5 §
	Ju L 5	Allmän ordningsstadga (1956:617) 7, 17 §§
	Fi	Taxeringslag (1956:623) 4, 5, 16, 19 §§, 31 § 3 mom, 37 § 1 mom, 47 §, 50 § 2 mom, 61 § 1 mom, 69 § 1 mom, 70, 72, 127 §§, 129 § 2, 5 mom
1957	K	Luftfartslag (1957:297) ikraftträdandebestämmelser till lag (1986:619)
	Fi	Lag (1957:684) om betalningsväsendet under krigsförhållanden 2 §
1958	Fi	Lag (1958:295) om sjömansskatt 9 a §, 14 § 3 mom
1959	S	Lag (1959:551) om beräkning av pensionsgrundande inkomst enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring 4 §, övergångsbestämmelser till lag (1984:865) om ändring i lagen

	Fi	Lag (1959:590) om gränstullsamarbete med annan stat 1, 2 §§
1960	Fi	Lag (1960:22) om statlig krigsförsäkring 1 §
	Fö	Civilförsvarslag (1960:74) 2, 6, 8, 10, 10 b §§, 12 § 4 mom, 14, 17, 20, 30, 32, 34, 35, 37, 39 §§, 40 § 1 mom, 42, 47, 55 §§
	Fi	Lag (1960:419) om förbud i vissa fall mot införsel av spritdycker 1, 5 §§
	Ju L 3	Varumärkeslag (1960:644) 18, 28, 29, 30, 35, 48 §§
	Ju L 3	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk 62 §
	Ju L 3	Lag (1960:730) om rätt till fotografisk bild 23 §
1961	S	Lag (1961:181) om försäljning av teknisk sprit och alkoholhaltiga preparat 5 § 2 mom
	Fi	Lag (1961:394) om tobaksskatt 1, 9, 12 §§
	Fö	Lag (1961:655) om undanförsel och förstöring 1, 5, 10, 11 §§
1962	UDH	Lag (1962:120) om straff i vissa fall för oriktig ursprungsdeklaration m.m. 5 §
	S	Lag (1962:381) om allmän försäkring 1 kap 2, 3, 6 §§, 2 kap 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11 §§ 3 kap 10 a, 16, 26 §§, 4 kap 18 §, 5 kap 6 §, 10 kap 2, 3 §§, 11 kap 2 §, 16 kap 1, 2 §§, 17 kap 5 §, 18 kap 5, 6, 8, 11, 13, 15, 21, 25 §§, 20 kap 8, 15, 16 §§, 21 kap 2, 3 §§
	S	Lag (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension 2, 5, 10, 14, 17 §§
	Ju L 5	Brottsbalk (1962:700) 21 kap 1, 2, 20, 21 §§, 22 kap 10, 14, 16 §§, 37 kap 1 § 38 kap 1, 14 §§, övergångsbestämmelser till lag (1975:667)
	S	Läkemedelsförordningen (1962:701) 14 §

1963	Fi	Lag (1963:76) om kreditaktiebolag 14 §
	Ju L 5	Lag (1963:197) om allmänt kriminalregister 8 §
	C	Lag (1963:537) om gravrätt m.m. 19 §
1964	UDH	Krigshandelslag (1964:19) 1 §
	Fö	Lag (1964:63) om kommunal beredskap 12, 16, 16 a §§
	Fö	Lag (1964:64) om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m.m. 1 §
	S	Lag (1964:143) om bidragsförskott 10, 24 §§
	Ju L 4	Lag (1964:542) om personundersökning i brottmål 10 §
	ME	Naturvårdslag (1964:822) 5, 10, 14, 15, 16, 18 a, 20, 43 §§
	Jo	Lag (1965:61) om behörighet att utöva veterinäryrket m.m. 14 §
1965	Ju L 5	Lag (1965:94) om polisregister m.m. 2, 3, 4, 5, 10 a, 11 §
1966	S	Lag (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall 2, 5, 32, 39 §§
	UD	Lag (1966:374) om Sveriges sjöterritorium 2, 5 §§
	Fö	Lag (1966:413) om vapenfri tjänst 2, 5, 7, 7 a §§
	U	Radiolag (1966:755) 2, 4, 7, 9 §§
	Ju L 6	Radioansvarighetslag (1966:756) 3, 10 §§
1967	Fi	Folkbokföringslag (1967:198) 1, 4, 10, 40, 59, 60, 61, 63 §§

	Jo	Lag (1967:340) om prisreglering på jordbrukets område 1, 1 a, 15, 19, 21 a, 25 a, 27 §§
	Ju L 2	Lag (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m. 3, 5 §§
	Ju L 2	Lag (1967:663) om tillägg till vissa trafiklivräntor 9, 11 §§
	Ju L 3	Patentlag (1967:837) 5, 6, 8 a, 11,22, 28, 31, 34, 38, 45, 52, 68, 71, 76, 77, 82, 93, 104 §§
	Bo	Förköpslag (1967:868) 1 §
1968	Ju L 3	Atomansvarighetslag (1968:45) 1, 3, 4 §§, ikraftträdandebestämmelse till lag (1986:620)
	Ju L 5	Narkotikastrafflag (1968:64) 7, 8 §§
	Fi	Lag (1968:430) om mervärdeskatt 10, 12, 58, 78 §§
	I	Lag (1968:555) om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket 21, 31 §§
	Fi	Lag (1968:576) om Konungariket Sveriges stadshypotekskassa och om stadshypoteksföreningar 38, 39, 40, 41 §§
1969	Ju L 3	Lag (1969:12) med anledning av Sveriges tillträde till konventionen den 19 maj 1956 om fraktavtaletvid internationell godsbefordran på väg 2 §
	Ju L 1	Lag (1969:246) om domstolar i fastighetsmål 1, 5, 14, 18 §§
	ME	Miljöskyddslag (1969:387) 2, 7, 8, 8 a, 10, 11, 17, 38 a, 38 b, 64, 65, 68, 69 §§
1970	Fi	Lag (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om landshypoteksföreningar 31, 61, 62, 63 §§
	K	Sjöarbetstidslag (1970:105) 2, 17, 21 §§
	S	Lag (1970:205) om detaljhandel med läkemedel 3 §

	Ju L 2	Lag (1970:215) om arbetsgivares kvittningsrätt 4 §
	Ju L 3	Mönsterskyddslag (1970:485) 7, 8, 14, 45, 46, 49 §§
	Ju L 1	Jordabalk (1970:994) 12 kap 44, 65 a, 68 §§
1971	Ju L 2	Lag (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden 6 §
	UDH	Lag (1971:176) om vissa internationella sanktioner 1 §
	Ju L 3	Växtförädlarrättslag (1971:392) 5, 47 §§
	Jo	Rennäringslag (1971:437) 22, 26, 27,34, 73 §§
	Jo	Livsmedelslag (1971:511) 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 21, 22, 24, 26, 28, 29, 29 a §§, 2 p. övergångsbestämmelserna till lagen 1989:461
	K	Väglagen (1971:948) 29 §
	Ju L 5	Lag (1971:965) om straff för trafikbrott som begåtts utomlands 4 §
	Ju L 3	Lag (1971:1078) om försvarsuppfinningar 1 §
	I	Lag (1971:1081) om bestämning av volym och vikt 8 §
	A	Lag (1971:1204) om byggnadstillstånd m.m. 1, 6 §§
1972	Jo	Växtskyddslag (1972:318) 2 a §
	Ju L 5	Lag (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottsmålsdom 1, 2 §§
	Fi	Lag (1972:262) om understödsföreningar 30, 73 §§
	Ju L 4	Rättshjälpslag (1972:429) 2, 3, 5, 6, 8, 11, 18 a, 22, 25, 26, 30, 40, 45, 49a, 49 b §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen
	Ju L 6	Vallag (1972:620) 1 kap 2, 3 §§, 5 kap 8 §
	Ju L 6	Lag (1972:704) om kyrkofullmäktigeval 2, 4, 4 a §§

1973	UD	Lag (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet m.m. 1, 2, 8 §§
	Bo	Lag (1973:189) med särskilda hyreshestämmelser för vissa orter 1 §
	Ju L 2	Lag (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor 3 §
	Ju L 2	Lag (1973:214) om tillägg till vissa ansvarslivräntor 6, 12 §§
	K	Sjömanslag (1973:282) 15, 60 §§
	Ju L 6	Datalag (1973:289) 27, 28 §§
	U	Studiestödslag (1973:349) 3 kap 4, 5, 5 a, 7, 11, 13, 14, 16, 22, 29, 30, 31 §§, 4 kap 3, 5, 21, 22, 27, 36, 44 §§, 5 kap 1 §, 6 kap 1, 3 §§, 7 kap 3, 5, 6, 21 §§, 8 kap 2, 8, 14, 15, 21, 22, 23 §§, 9 kap 2 §, punkt 7 i övergångsbestämmelser till 1988:877
	A	Lag (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring 4, 17, 57, 61, 105 §§
	A	Lag (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd 4, 16, 18, 34 §§
	Fö	Lag (1973:861) om lokal kristidsförvaltning 1, 2, 11 §§
	Ju L 2	Kreditupplysningslag (1973:1173) 7 §
	Ju L 5	Vapenlag (1973:1176) 1, 5, 22, 28 b, 48, 49 §§
	Ju L 3	Lag (1973:1198) om ansvarighet för oljeskada till sjöss 12, 13 §§
1974	A	Lag (1974:13) om vissa anställningsfrämjande åtgärder 25 §
	Ju L 5	Lag (1974:191) om bevakningsföretag 16 §
	Ju L5	Lag (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. 4, 14 §§

	Ju L 5	Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt 3, 44 §§
	Jo	Lag (1974:226) om prisreglering på fiskets område 1, 1 a, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 23 a §§
	I	Gruvlag (1974:342) 2 kap 6, 8 §§, 4 kap 30 §
	A	Lag (1974:371) om rättegången i arbetstvister 10 §
	S	Lag (1974:525) om ersättning för viss födelsekontrollerande verksamhet 3 §
	Ju L 4	Lag (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m. 6 §, ikraftträdandebestämmelser till lag (1977:599)
	I	Lag (1974:890) om vissa mineralfyndigheter 2 §
	Fi	Lag (1974:922) om kreditpolitiska medel 3 §
	Fi	Aktiefondslag (1974:931) 46, 47 §§
1975	Jo	Lag (1975:74) med bemyndigande att meddela vissa föreskrifter för trädgårdsnäringen 1 §
	Fi	Lag (1975:85) med bemyndigande att meddela föreskrifter om in- eller utförsel av varor 1, 3 §§
	Fi	Lag (1975:86) med bemyndigande att meddela föreskrifter om auktorisation och godkännande av revisor
	K	Lag (1975:88) med bemyndigande att meddela föreskrifter om trafik, transporter och kommunikationer 1, 2 §§
	S	Lag (1975:187) om kontroll av fabrikssteriliserade engångsartiklar för hälso- och sjukvårdsändamål 3, 12 §§
	S	Transplantationslag (1975:190) 3 §
	ME	Oljekrislag (1975:197) 2, 3, 14, 17 §§

ME Bilskrotningslag (1975:343)
2, 5, 6, 10 §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen

Jo Lag (1975:417) om sambruksföreningar
13, 15 §§

UDH Lag (1975:490) om beslutanderätt för Sveriges exportråd beträffande handelssekreterare m.m.
1 §

UDH Lag (1975:588) med bemyndigande att meddela föreskrifter om auktorisation och godkännande av översättare och tolkar

UDH Lag (1975:689) om tystnadsplikt för vissa tolkar och översättare
1 §

Bo Lag (1975:1132) om förvärv av hyresfastigheter m.m.
27 §

S Lag (1975:1154) om varningstext och innehållsdeklaration på tobaksvaror
1 §

K Terrängkörningslag (1975:1313)
1, 2, 3 §§

Ju L 6 Lag (1975:1339) om justitiekanslerns tillsyn
2 §

Ju L 1 Aktiebolagslag (1975:1385)
3 kap 4 §, 18 kap 1 §

Ju L 2 Trafikskadelag (1975:1410)
4, 7, 14, 30 §§

C Marknadsföringslag (1975:1418)
16, 20 §§

1976 Ju L 4 Lag (1976:19) om internationellt samarbete rörande lagföring för brott
1 §, ikraftträdandebestämmelse till lagen

Ju L 4 Lag (1976:108) om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet
1, 2, 3 §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen

A Lag (1976:157) om skyldighet för arbetsgivare att anmäla ledig plats till den offentliga arbetsförmedlingen
3, 4 §§

K Lag (1976:206) om felparkeringsavgift
1, 3, 6, 13, 16 §§

	C	Lag (1976:230) om rätt för arbetstagarorganisation att utse och entlediga företrädare för de anställda i styrelse eller annat organ vid statlig myndighet
	Fö	Lag (1976:295) om skyldighet för näringsidkare att medverka vid lagring för försörjningsberedskap 1 §
	Jo	Utsädeslag (1976:298) 2, 3, 4 §§, ikraftträdandebestämmelse till lag (1984:560)
	Ju L 5	Lag (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. 5, 7, 10 §§
	S	Lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring 1 kap 1 §, 2 kap 1 §, 3 kap 4, 5 b §§, 6 kap 3 §, 8 kap 1, 4, 5, 6, 14 §§
	Jo	Berberislag (1976:451) 1, 2, 5 §§
	C	Lag (1976:600) om offentlig anställning 4 kap 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 §§, 5 kap 2 §, 6 kap 1 §, 7 kap 8, 11 §§, 8 kap 1 §, 9 kap 1 §, 10 kap 2 §, 12 kap 2 §, 15 kap 1, 4 §§
	C	Lag (1976:610) med bemyndigande att meddela föreskrifter om anställning som präst i svenska kyrkan
	Ju L 6	Lag (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar 2, 6, 7, 9 §§
	UD	Lag (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall 3, 5 §
	Ju L 1	Lag (1976:997) om vattenförbund 13 §
	U	Lag (1976:1046) om överlämnande av förvaltningsuppgifter inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde 13 §
	ME	Lag (1976:1054) om svavelhaltigt bränsle 1, 2, 3, 5 §§
1977	Ju L 5	Lag (1977:20) om TV-övervakning 4 §

	I	Lag (1977:67) om tilläggsavgift i kollektiv persontrafik 1, 4, 6 §§
	C	Kommunallag (1977:179) 6 kap 5 §
	U	Högskolelag (1977:218) 8, 9, 10, 10 a, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 34 a, 36, 36 a, 37, 38 §§
	S	Lag (1977:265) om statligt personskadeskydd 1, 12 §§
	S	Lag (1977:269) om uppräkning av statliga yrkesskadelivräntor m.m. 1 §
	S	Lag (1977:293) om handel med drycker 4, 18, 23, 26, 66, 70 §§
	ME	Lag (1977:439) om kommunal energiplanering 7 §
	K	Körkortslag (1977:477) 7, 32 §§
	Bo	Lag (1977:484) med bemyndigande att meddela föreskrifter om hissar och andra lyft- eller transportanordningar m.m. 1 §
	Ju L 4	Lag (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område ikraftträdandebestämmelse till lagen samt ikraftträdandebestämmelse till lag (1981:8)
	Ju L 2	Konsumentkreditlag (1977:981) 17 §
	Ju L 6	Lag (1977:1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område 7 §
	A	Arbetsmiljölag (1977:1160) 1 kap 4 §, 3 kap 12-18 §§, 5 kap 2-5 §§, 7 kap 5, 12 §§
1978	I	Lag (1978:19) om beslutanderätt för stiftelse som har bildats för att på regional nivå främja näringslivets utveckling 1 §
	Ju L 4	Lag (1978:28) om försäkringsdomstolar 8 §

Ju L 3 Lag (1978:152) om svensk domstols behörighet i vissa mål på patenträttens område m.m.
ikraftträdandebestämmelse till lagen

ME Lag (1978:160) om vissa rörledningar
3 §

K Lag (1978:234) om trafiknämnd
4 §

Fö Förfogandelag (1978:262)
2, 3, 7, 18, 24, 33, 49, 63 §§

Fö Ransoneringslag (1978:268)
2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 25, 26, 31, 32, 33, 38 §§

I Lag (1978:277) med bemyndigande att meddela föreskrifter i fråga om anordning för förbrukningsmätning av elektrisk energi, vatten eller värmeenergi, m.m.
1 §

Ju L 5 Passlag (1978:302)
3, 6, 33 §§

Fi Lag (1978:401) om exportkreditstöd
2 §

Ju L 2 Brottsskadelag (1978:413)
10, 13 §§

Fi Lag (1978:423) om skattelättnader för vissa sparformer
5 §

K Lag (1978:438) om huvudmannaskap för viss kollektiv persontrafik
1, 7 §§

K Lag (1978:440) om kollektivtrafiknämnd
13 §

U Lag (1978:478) om avgift för innehav av televisionsmottagare
1 §

U Lag (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar
1, 10 §§

U Lag (1978:493) med bemyndigande att upphäva föreskrifter om skyldighet att tillhöra särskild studerandesammanslutning

	Fö	Familjebidragslag (1978:520) 38 §
	Ju L2	Lag (1978:599) om avbetalningsköp mellan näringsidkare m.fl. 9 §
	Ju L 5	Lag (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet 1 §
1979	UD	Lag (1979:54) om beslutanderätt för stiftelse som har bildats för att främja tillkomst och utveckling av företag i u-länder 1 §
	S	Lag (1979:84) om delpensionsförsäkring 10, 18, 24 §§
	Ju L 1	Jordbruksbokföringslag (1979:141) 2 §
	Ju L 5	Bötesverkställighetslag (1979:189) 1, 2, 11 §§
	Jo	Jordförvärvslag (1979:230) 9 §
	Fi	Lag (1979:357) om yrkesmässig försäljning av dyrkverktyg 2 §
	Fi	Lag (1979:362) om skatteutjämningsbidrag 7, 9 §§
	Ju L 3	Lag (1979:377) om registrering av båtar för yrkesmässig sjöfart m.m. 4, 10 §§
	Ju L 3	Lag (1979:411) om ändring i Sveriges indelning i kommuner och landstingskommuner 1 kap 1 §, 2 kap 1 §
	C	Lag (1979:425) om skötsel av jordbruksmark 6 a, 6 b §§
	Jo	Skogsvårdslag (1979:429) 7, 8, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 21 a, 26 §§
	K	Lag (1979:558) om handikappanpassad kollektivtrafik 3 §

	K	Lag (1979:560) om transportförmedling 5 kap 1 §
	K	Lag (1979:561) om biluthyrning 5 kap 1 §
	ME	Renhållningslag (1979:596) 2, 3, 6, 8, 21, 26 §§
	Fi	Lag (1979:609) om allmän investeringsfond 4, 6 §§
	Fi	Lag (1979:610) om allmän investeringsreserv 7, 8 §§
	Fi	Fondkommissionslag (1979:748) 17, 18, 21, 24, 34, 42, 43 §§
	Fi	Lag (1979:749) om Stockholms fondbörs 19, 27, 34 §§
	K	Lag (1979:1035) med bemyndigande om utjämning av taxor för vissa lastbilstransporter
	Ju L 5	Lag (1979:1088) om gränsövervakningen i krig m.m. 1, 12 §§
	C	Lag (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet 19 §
	Fi	Fastighetstaxeringslag (1979:1152) 7 kap 7 §, 18 kap 5, 11 §§, 19 kap 1, 7 §§, 20 kap 3, 9, 12, 20, 22, 23 §§, 22 kap 4, 6 §§, 27 kap 1, 2 §§, 28 kap 9, 11, 12 §§
	Fi	Lag (1979:1155) om insamling av uppgifter för kommunal och statlig planering 6 §
1980	S	Lag (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonal m.fl. 1, 3, 34 §§
	Ju L 6	Sekretesslag (1980:100) 2 kap 2 §, 7 kap 15 §, 8 kap 6 §, 9 kap 4 §, 11 kap 5 § 12 kap 6 §, 15 kap 1 §, punkt 7 av övergångsbestämmelserna till lagen
	K	Containerlag (1980:152) 3, 5 §§
	Fi	Skatteregisterlag (1980:343) 9, 13 §§

	Jo	Epizootilag (1980:369) 1, 7 §§
	K	Lag (1980:424) om åtgärder mot vattenförorening från fartyg 1 kap 3 §, 2 kap 2, 3 §§, 3 kap 1, 2, 4, 6, 7 §§, 4 kap 1, 2, 3 §§, 5 kap 1, 2 §§, 6 kap 4, 6, 8 §§, 7 kap 1, 2, 3, 11 §§, 11 kap 1, 2 §§
	Fi	Lag (1980:456) om insättning på tillfälligt vinstkonto 6 §
	Ju L 5	Lag (1980:578) om ordningsvakter 4 §
	S	Socialtjänstlag (1980:620) 24, 34, 35, 59, 62, 63, 78 §§
	S	Lag (1980:705) med bemyndigande att meddela föreskrifter om godkännande av enskilda tandtekniska laboratorier
	Fö	Lag (1980:1021) om militär grundutbildning för kvinnor 1, 9 §§
	I	Lag (1980:1097) om Svenska skeppshypotekskassan 5 §
1981	C	Lag (1981:2) om handel med skrot och begagnade varor 2, 3 §§
	S	Lag (1981:49) om begränsning av läkemedelskostnader, m.m. 2, 3, 5, 6, 11 §§
	S	Lag (1981:50) med bestämmelser om vissa medel avsedda för injektion 4, 5 §§
	S	Lag (1981:289) om radioaktiva läkemedel 2, 9, 13, 14 §§
	S	Lag (1981:292) om tjänsteplikt för hälso- och sjukvårdspersonal samt veterinärpersonal m.m. 2, 3, 7, 8 §§
	ME	Fastbränslelag (1981:599) 4 §
	ME	Lag (1981:669) om finansiering av framtida utgifter för använt kärnbränsle m.m. 5 §

	S	Lag (1981:691) om socialavgifter 2 kap 2, 4, 6 §§, 3 kap 2 §, 4 kap 1, 4, 8, 9, 12 §§, 5 kap 4 §, ikraftträdandebestämmelser till lagen
	Ju L 2	Lag (1981:739) om ersättning för inkassokostnader m.m. 4 §
	Ju L 4	Utsökningsbalk (1981:774) 1 kap 6 §, 7 kap 16 §, 17 kap 1 §
	Ju L 4	Handräckningslag (1981:847) 9 §
	ME	Lag (1981:1354) om allmänna värmesystem 2, 36 §§
	Ju L 2	Hemförsäljningslag (1981:1361) 4 §
	Ju L 6	Lag (1981:1363) om notarius publicus 1 §
1982	K	Lag (1982:129) om flyttning av fordon i vissa fall 2, 7 §§
	Ju L 5	Lag (1982:269) om Sveriges flagga 3 §
	ME	Lag (1982:349) om återvinning av dryckesförpackningar av aluminium 3 §
	Fi	Lag (1982:395) om kustbevakningens medverkan vid polisiär övervakning 6 §
	Fi	Lag (1982:423) om allmän löneavgift 3 §
	U	Närradiolag (1982:459) 2, 12 §§
	Ju L 2	Namnlag (1982:670) 39 §
	A	Arbetstidslag (1982:673) 2, 4, 11, 18 §§
	Fi	Lag (1982:691) om skatt på vissa kassettband 18 §

	Fi	Försäkringsrörelselag (1982:713) 3 kap 4 §, 8 kap 18 §, 11 kap 1 §, 19 kap 15, 17 §§
	Fi	Lag (1982:728) om införande av försäkringsrörelselagen (1982:713) 17 §
	C	Konkurrenslag (1982:729) 26 §
	C	Lag (1982:736) om ursprungsmärkning av kläder 1, 2 §§
	S	Hälso- och sjukvårdslag (1982:763) 9, 16, 19, 20 §§
	S	Lag (1982:764) om vissa läkartjänster vid enheter inom den landstingskommunala hälso- och sjukvården som har upplåtits för grundläggande utbildning av läkare, m.m. 2 §
	K	Lag (1982:821) om transport av farligt gods 4, 5, 6, 9, 10, 14, 15 §§
	C	Lotterilag (1982:1011) 23, 33 §§
	S	Hälsoskyddslag (1982:1080) 3, 8, 11, 13, 15, 22, 26 §§
	Fi	Lag (1982:1185) om inbetalning på särskilt investeringskonto 6 §
1983	Jo	Lag (1983:147) om förbud under viss tid mot nybyggnad av djurstallar för nötkreatur, svin och fjäderfä 2 §
	Ju L 1	Vattenlag (1983:291) 10 kap 1 §, 12 kap 1 §, 13 kap 1, 7 §§, 19 kap 3 §, 20 kap 7 §, 22 kap 8 §
	Jo	Lag (1983:738) om bekämpande av salmonella hos djur 2 §
	Fi	Lag (1983:890) om allemanssparande 9 §
	Fi	Lag (1983:898) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige samt Storbritannien och Nordirland ikraftträdandebestämmelse till lagen
	Fi	Lag (1983:912) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Sri Lanka ikraftträdandebestämmelse till lagen
	Fi	Lag (1983:913) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge ikraftträdandebestämmelse till lagen

	K	Mönstringslag (1983:929) 1, 2, 6, 12, 21 §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen
	UD	Lag (1983:1000) om immunitet och privilegier för konferensen om förtroende- och säkerhetsskapande åtgärder och nedrustning i Europa 8 §
	U	Lag (1983:1030) om särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa 2 a §
	UDH	Lag (1983:1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m. 1, 2, 3, 5, 6, 8 §§, övergångsbestämmelse till lag (1984:944)
	Fi	Lag (1983:1086) om vinstdelningsskatt 7 §
	Ju L 5	Lag (1983:1097) med vissa bestämmelser om larmanläggningar m.m. 5, 6 §§
1984	ME	Lag (1984:3) om kärnteknisk verksamhet 1, 5, 9, 19, §§
	Ju L 2	Lag (1984:81) om fastighetsmäklare 5 §
	K	Lag (1984:283) med vissa bestämmelser för Scandinavian Airlines Systems flygpassagerarterminal i Malmö 3 §
	C	Lag (1984:382) om försöksverksamhet med en friare kommunal nämndorganisation 1 §
	Ju L 5	Polislag (1984:387) 6, 7, 9 §§
	Fi	Lag (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter 43 §
	Fi	Lag (1984:501) om inbetalning på likviditetskonto 7 §
	Fi	Lag (1984:502) om exportdepositioner för skogsprodukter 12 §
	S	Lag (1984:542) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m.m. 5, 8, 12 §§

	Ju L 1	Lag (1984:649) om företagshypotek 4 kap 4 §
	Ju L 1	Lag (1984:650) om införande av lagen (1984:649) om företagshypotek 1 a §
	S	Lag (1984:668) om uppbörd av socialavgifter från arbetsgivare 1, 5, 35 §§
	S	Lag (1984:989) om socialförsäkringsväsendet under krig och krigsfara 2, 3, 11 §§
	ME	Lag (1984:1049) om beredskapslagring av olja och kol 9, 10, 13, 28, 30 §§
	Fi	Lag (1984:1090) om inbetalning på förnyelsekonto 6 §
	S	Lag (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande 12 §
	S	Lag (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn 7 §
	U	Vuxenutbildningslag (1984:1118) 1 kap 3 A §, 4 a kap 1, 2, 5 §§, 4 kap 1, 3 §§, 5 kap 1, 3 §§, 7 kap 2, 3, 4 §§, 8 kap 1, 2, 2 a, 3 §§
1985	UDH	Lag (1985:98) om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia 4, 5, 9, 10 §§
	S	Tandvårdslag (1985:125) 14, 15, 17, 18 §§
	K	Lag (1985:126) om åtgärder till skydd för svensk sjöfart 1 §
	Ju L 3	Järnvägstrafiklag (1985:192) 12 §
	Jo	Lag (1985:295) om foder 4, 6, 8, 16, 20 §§
	Jo	Lag (1985:342) om kontroll av husdjur m.m. 1, 2, 4, 5, 6 §§, övergångsbestämmelser till lagen
	UD	Lag (1985:349) om överlämnande av förvaltningsuppgifter inom utrikesdepartementets verksamhetsområde 3 §

ME Lag (1985:426) om kemiska produkter
1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 24 §§, punkt 3 av övergångsbestämmelserna till lagen

K Lag (1985:449) om rätt att driva viss linjetrafik
7 §

S Patientjournallag (1985:562)
8, 14, 15, 16 §§

S Lag (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl.
13, 16, 19 §§

S Lag (1985:569) om införande av lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl.
7 §

Fi Lag (1985:571) om värdepappersmarknaden
33 §

Fi Lag (1985:582) om inbetalning på likviditetskonto under budgetåret 1985/86
7 §

ME Lag (1985:620) om vissa torvfyndigheter
5, 18 §§

ME Lag (1985:635) om försörjningsberedskap på naturgasområdet
8, 10, 13, 19, 22, 24 §§

U Lag (1985:903) om uppdragsutbildning i anslutning till det kommunala skolväsendet m.m.
5 §

S Lag (1985:1002) om försöksverksamhet inom sjukförsäkringsområdet
1 §

S Lag (1985:1003) om försöksverksamhet med enhetliga patientavgifter inom offentlig öppen hälso- och sjukvård

C Lag (1985:1073) om försöksverksamhet med en samordnad länsförvaltning
3 §

S Lag (1985:1089) om försöksverksamhet inom hälso- och sjukvårdens område

U Skollag (1985:1100)
2 kap 6, 10 §§, 3 kap 21 §, 4 kap 3, 5, 8, 19§§, 5 kap 2, 3, 7, 9, 12, 13, 19, 21 §§, 6 kap 7 §, 7 kap 1, 3, 5 §§, 10 kap 1, 2, 3 §§, 11 kap 7 §, 12 kap 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9 §§

	U	Lag (1985:1101) om införande av skollagen 18 §
1986	U	Lag (1986:159) om grundläggande svenskundervisning för invandrare 4, 9 §§
	U	Lag (1986:343) med bemyndigande att meddela föreskrifter om kommuners och landstingskommuners medverkan i utbildning
	S	Lag (1986:378) om förlängt barnbidrag 7, 8 §§
	Fi	Lag (1986:595) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Pakistan ikraftträdandebestämmelse till lagen
	Ju L 4	Utsökningsregisterlag (1986:617) 6, 11 §§
	Fö	Lag (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän, m.m. 4, 5, 19, 48, 57 §§
	Fö	Lag (1986:985) om handel med ädelmetallarbeten 12, 13 §§
	Fi	Lag (1986:1026) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Tyska Demokratiska Republiken ikraftträdandebestämmelse till lagen
	Fi	Lag (1986:1027) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Folkrepubliken Kina ikraftträdandebestämmelse till lagen
	Ju L 4	Lag (1986:1042) om verkställighet av vissa utländska beslut om rättegångskostnader ikraftträdandebestämmelser till lagen
	Fö	Räddningstjänstlag (1986:1102) 16, 20, 22, 24, 33, 36, 37, 42, 48, 54, 61, 62, 64 §§
	Fi	Lag (1986:1202) med bemyndigande att meddela föreskrifter att meddela föreskrifter om betalningsvillkor vid kreditköp
	Bo	Lag (1986:1242) om försöksverksamhet med kooperativ hyresrätt 3 §
	UD	Lag (1986:1283) om suveränitetsholmarna i Torne, Muonio och Könkämä älvar ikraftträdandebestämmelse till lagen

	ME	Bilavgaslag (1986:1386) 2, 3, 6, 8, 9, 10 §§
	Ju L 3	Lag (1986:1425) om skydd för kretsmönster i halvledarprodukter 11 §
1987	Bo	Plan- och bygglag (1987:10) 8 kap. 29 a §, 16 kap 1, 2, 3, 4 §§, 17 kap 22 §
	C	Lag (1987:24) om kommunal parkeringsövervakning 5 §
	Ju L 2	Äktenskapsbalk (1987:230) 4 kap 7 §
	Jo	Jaktlag (1987:259) 6, 7, 8, 9, 12, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31 36, 37, 38, 40, 41, 48, 50, 52 §§, övergångsbestämmelser p. 16
	UDH	Lag (1987:474) med bemyndigande att tillämpa lag (1971:176) om vissa internationella sanktioner i fråga om en handelsblockad mot Sydafrika och Namibia
	I	Lag (1987:588) om träfiberråvara 3 §
	Fi	Bankrörelselag (1987:617) 2 kap 10, 12, 17, 22 §§, 4 kap 1 §, 7 kap 5, 15, 16 §§
	Fi	Bankaktiebolagslag (1987:618) 6 kap 9 §
	Fi	Sparbankslag (1987:619) 3 kap 7 §
	Fi	Föreningsbankslag (1987:620) 6 kap 7 §
	Fi	Lag (1987:621) om införande av ny banklagstiftning 7 §
	Fi	Lag (1987:623) om förenklad aktiehantering 10, 11 §§
	Ju L 1	Lag (1987:667) om ekonomiska föreningar 9 kap 8 §
	Ju L 4	Konkurslag (1987:672) 7 kap 25 §, 14 kap 4, 17 §§
	K	Lag (1987:773) om fritidsbåtsregister 9, 12, 20, 21 §§

	Ji	Tullag (1987:1065) 3, 5, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 27, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 64, 72, 73, 110, 111, 112, 113 §§
	Fi	Tulltaxelag (1987:1068) 4 §
	UDH	Lag (1987:1069) om tullfrihet m.m. 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29 §§
	A	Arbetsrättslig beredskapslag (1987:1262) 2, 4, 7, 8, 9 §§
1988	A	Fartygssäkerhetslag (1988:49) 1 kap 5, 6, 7, 8, 9 §§, 2 kap. 5, 6 §§, 3 kap. 9 §, 10 § 4 kap. 6, 7, 12, 13 §§, 4 kap. 6, 7, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20 §§, 6 kap. 11 §, 7 kap. 6, 14 §§, 8 kap. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 §§, 9 kap. 20, 21 §§, 10 kap. 2, 3, 13, 20, 21, 22, 23 §§, 11 kap. 2, 5, 6, 7, 8 §§.
	Jo	Lag (1988:89) om beslutanderätt för Stiftelsen Lantbrukarnas skördeskadeskydd 1 §
	Ju L 4	Lag (1988:97) om förfarandet hos kommunerna, förvaltningsmyndigheterna och domstolarna under krig eller krigsfara m.m. 2, 3, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 23, 30, 31, 32, 34, 35, 36 §§
	A	Lag (1988:153) om bistånd åt asylsökande m.fl. 11 §
	C	Kyrkofondslag (1988:182) 2, 5, 6, 7, 8, 9, 16, 17, 18, 20 §§
	C	Lag (1988:183) om förvaltningen av kyrklig jord 7, 9, 10, 16, 19, 22, 23, 24, 26, 28 §§
	C	Prästanställningslag (1988:184) 16, 19, 20, 21, 24, 28, 29, 39, 44 §§
	C	Kyrklig indelningslag (1988:185) 1 kap 7 §
	ME	Strålskyddslag (1988:220) 3, 4, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 31, 42 §§
	K	Yrkestrafiklag (1988:263) 23, 24 §§

Fi Vägtrafikskattelag (1988:327)
11, 26, 29, 31, 36, 53, 56, 74 §§

Fi Lag (1988:328) om vägtrafikskatt på utländska fordon
8 §

S Lag (1988:360) om handläggning av ärenden om bilstöd till handikappade
1 §

Jo Djurskyddslag (1988:534)
3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 §§

UDH Lag (1988:558) om förbud mot utförsel av krigsmateriel
1, 3, 8, 12 §§

Ju L 2 Lag (1988:571) med bemyndigande att upphäva viss förordning

Fi Lag (1988:606) om finansbolag
19, 22 §§

Ju L 5 Lag (1988:695) med anledning av Sveriges tillträde till den europeiska konventionen mot tortyr m.m.
ikraftträdandebestämmelse till lagen

Fi Lag (1988:706) om inbetalning på likviditetskonto under budgetåret 1988/89
8 §

Fi Lag (1988:777) om avgifter för vissa statliga garantier
2, 3 §§

Fi Lag (1988:782) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Turkiet
ikraftträdandebestämmelse till lagen

Bo Lag (1988:786) om bostadsbidrag
7, 18, 20, 21, 22, 32 §§

Fi Lag (1988:846) om ungdomsbosparande
10 §

I Lag (1988:868) om brandfarliga och explosiva varor
2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 19, 20 §§, övergångsbestämmelserna

U Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.
1 kap 19 §, 3 kap 1 §, 5 kap 14 §

UDH Lag (1988:1205) med bemyndiganden för regeringen att meddela föreskrifter om tull för äpplen och päron

	S	Lag (1988:1419) om försöksverksamhet inom socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens samt omsorgsverksamhetens område
	S	Lag (1988:1463) om bidrag vid adoption av utländska barn 5 §
	S	Smittskyddslag (1988:1472) 4, 69, 70 §§
	Fi	Produktsäkerhetslag (1988:1604) 24 §
	Fi	Lag (1988:1614) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Bulgarien ikraftträdandebestämmelse till lagen
1989	C	Lag (1989:8) om kyrkomusiken i svenska kyrkan 1 §
	Ju L2	Lag (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn 1 §, ikraftträdandebestämmelse till lagen
	U	Lag (1989:41) om TV-avgift 1 §
	I	Lag (1989:164) om kontroll genom teknisk provning och mätning 2, 6, 8, 10, 14, 17, 19, 28 §§
	Bo	Lag (1989:285) med särskilda bestämmelser om bostadsbidrag för år 1990 4 §
	S	Karantänslag (1989:290) 1, 4, 16 och 17 §§
	C	Lag (1989:329) om en folk- och bostadsräkning år 1990 4 §
	Fi	Lag (1989:484) om arbetsmiljöavgift 2 §
	A	Utlänningslag (1989:529) 1 kap 2, 3, 4, 5 §§, 2 kap 1, 4, 6, 7 §§, 3 kap 4, 7 §§, 5 kap 1 §, 6 kap 15 §, 8 kap 11 §, 11 kap 5 §, 12 kap 1, 2, 3, 4, 5 §§
	A	Lag (1989:530) om åtgärder för att förebygga våldsdåd med internationell bakgrund (terroristlag) 2, 10 §§
	A	Lag (1989:532) om tillstånd för anställning på fartyg 1 §

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Adoptionsbidrag	1988:1463	S
Adoptivbarn	1984:1096	S
Aktiebolagslag	1975:1385	JuL1
Aktiefondslag	1974:931	Fi
Aktiehantering	1987:623	Fi
Allmän försäkring	1959:551	S
Allmän försäkring	1962:381	S
Anställningsfrämjande åtgärd	1974:13	A
Ansvarslivränta	1973:214	JuL2
Arbetsförmedling	1976:157	A
Arbetsgivare	1970:215	JuL2
Arbetslöshetsförsäkring	1973:370	A
Arbetsmarknadsstöd	1973:371	A
Arbetsmiljölag	1977:1160	A
Arbetsrättslig beredskapslag	1987:1262	A
Arbetsskadeförsäkring	1976:380	S
Arbetstagarorganisation	1976:230	C
Arbetstidslag	1982:673	A
Arbetstvist	1974:371	A
Arvsskatt	1941:416	Fi
Asylsökande	1988:153	A
Atomansvarighetslag	1968:45	JuL3
Avbetalningsköp	1978:599	JuL2
Avtalsvillkor	1971:112	JuL2
Bankaktiebolagslag	1987:618	Fi
Banklagstiftning	1987:621	Fi
Bankrörelselag	1987:617	Fi
Barnbidrag	1947:529	S
Barnbidrag	1986:378	S
Behörighet	1984:542	S
Berberislag	1976:451	Jo
Beredskap	1964:63	Fö
Beredskapslagring	1984:1049	ME
Bevakningsföretag	1974:191	JuL5
Bevisupptagning	1946:816	JuL4
Bevisupptagning	1946:817	JuL4

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Bidragsförskott	1964:143	S
Bidragsförskott	1984:1025	S
Bilavgaslag	1986:1386	ME
Bilskrotningslag	1975:343	ME
Bilstöd	1988:360	S
Biluthyrning	1979:561	K
Bostadsbidrag	1988:786	Bo
Bostadsförsörjning	1947:523	Bo
Bostadstillägg	1962:392	S
Brottsbalken	1962:700	JuL5
Brottskadelag	1978:413	JuL2
Byggnadstillstånd	1971:1204	A
Bötesverkställighetslag	1979:189	JuL5
Civilförsvarslag	1960:74	Fö
Containerlag	1980:152	K
Datalag	1973:289	JuL6
Delpensionsförsäkring	1979:84	S
Disciplinförseelse	1986:644	Fö
Djurskydd	1988:534	Jo
Djurstall	1983:147	Jo
Domstolsärenden	1946:807	Jo
Dryck	1977:293	S
Dryckesförpackning	1982:349	ME
Dubbelbeskattning - Bulgarien	1988:1614	Fi
Dubbelbeskattning - Danmark m.fl	1983:913	Fi
Dubbelbeskattning - DDR	1986:1026	Fi
Dubbelbeskattning - Kina	1986:1027	Fi
Dubbelbeskattning - Pakistan	1986:595	Fi
Dubbelbeskattning - Sri Lanka	1983:912	Fi
Dubbelbeskattning - Storbritannien	1983:898	Fi
Dubbelbeskattning - Turkiet	1988:782	Fi
Dyrkverktyg	1979:357	Fi
Ekonomiska föreningar	1987:667	JuL1
Elektrisk anläggning	1902:71	ME
Epizootilag	1980:369	Jo
Explosiv vara	1988:868	I

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Exportdepositioner	1984:502	Fi
Exportkreditstöd	1978:401	Fi
Fabrikssteriliserad engångsartikel	1975:187	S
Familjebidragslag	1978:520	Fö
Fartyg	1988:49	K
Fastbränslelag	1981:599	ME
Fastighetsmäklare	1984:81	JuL2
Fastighetsmål	1969:246	JuL1
Fastighetstaxeringslag	1979:1152	Fi
Felparkeringsavgift	1976:206	K
Finansbolag	1988:606	Fi
Fiske	1950:596	Jo
Flygpassagerarterminal	1984:283	K
Flyttning av fordon	1982:129	K
Foderlag	1985:295	Jo
Folkbokföringslag	1967:198	Fi
Fondbörs Stockholms	1979:749	Fi
Fondkommissionslag	1979:748	Fi
Fotografisk bild	1960:730	JuL3
Fritidsbåtsregister	1987:773	K
Förbrukningsmätning	1978:277	I
Förbud mot investeringar	1985:98	UDH
Föreningsbankslag	1987:620	Fi
Företagshypotek	1984:649	JuL1
Företagshypotek	1984:650	JuL1
Förfogandelag	1978:262	Fö
Förhandsbesked	1951:442	Fi
Förköpslag	1967:868	Bo
Förmögenhetsskatt	1947:577	Fi
Förnyelsekonto	1984:1090	Fi
Försvaret	1940:358	Fö
Försvarsuppfinning	1971:1078	JuL3
Försäkringsdomstol	1978:28	JuL4
Försäkringsrörelselag	1982:713	Fi
Försäkringsrörelselag	1982:728	Fi
Försörjningsberedskap	1976:295	Fö

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Förvaltningsuppgift	1976:1046	U
Förvaltningsuppgift	1985:349	UD
Föräldrabalken	1949:381	JuL2
Garantier	1988:777	Fi
Gasskyddsmateriel	1939:174	UDH
Godsbefordran	1969:12	JuL3
Gravrätt	1963:537	C
Gruvlag	1974:342	I
Gränstullsamarbete	1959:590	Fi
Gränsövervakning	1979:1088	JuL5
Gåvoskatt	1941:416	Fi
Handikappanpassad kollektivtrafik	1979:558	K
Handräckningslag	1981:847	JuL4
Hemförsäljningslag	1981:1361	JuL2
Hiss	1977:484	Bo
Hittegods	1938:121	JuL2
Husdjur	1985:342	Jo
Hyresbestämmelse	1973:189	Bo
Hyresfastighet	1975:1132	Bo
Häktad	1976:371	JuL5
Hälso- och sjukvårdslag	1982:763	S
Hälsoskyddslag	1982:1080	S
Hälsovård	1985:1089	S
Hälsovårdspersonal	1980:11	S
Högskolelag	1977:218	U
Immunitet	1976:661	UD
Immunitet	1983:1000	UD
Injektion	1981:50	S
Inkassokostnad	1981:739	JuL2
Inkomstskatt	1947:576	Fi
Inkvarteringsbostad	1964:64	Fö
Internationell sanktion	1971:176	UDH
Internationell sanktion	1987:474	UDH
Internationellt samarbete	1976:19	JuL4
Investeringsfond	1979:609	Fi
Investeringskonto	1982:1185	Fi

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Investeringsreserv	1979:610	Fi
Jaktlag	1987:259	Jo
Jordabalken	1970:994	JuL1
Jordbruksbokföringslag	1979:141	JuL1
Jordbruksmark	1979:425	Jo
Jordförvärvslag	1979:230	Jo
Justitiekanslern	1975:1339	JuL6
Jämställdhet	1979:1118	C
Järnvägstrafiklag	1985:192	JuL3
Kassettskatt	1982:691	Fi
Kastrering	1944:133	S
Kemisk produkt	1985:426	ME
Kollektiv persontrafik	1977:67	K
Kollektiv persontrafik	1978:438	K
Kollektivtrafiknämnd	1978:440	K
Kommunal energiplanering	1977:439	ME
Kommunal planering	1979:1155	Fi
Kommunallag	1977:179	C
Kommunalskattelag	1928:370	Fi
Konkurrenslag	1982:729	C
Konkurslag	1987:672	JuL4
Konsumentkreditlag	1977:981	JuL2
Konungariket Sveriges stadshypotekskassa	1968:576	Fi
Kooperativ hyresrätt	1986:1242	Bo
Kraftanläggning	1942:335	ME
Kreditköp	1986:1202	Fi
Kreditupplysningslag	1973:1173	JuL2
Kretsmönsterskydd	1986:1425	JuL3
Krigsförsäkring	1960:22	Fi
Krigshandelslag	1964:19	UDH
Krigsmateriel	1983:1034	UDH
Krigsmateriel	1988:558	UDH
Kriminalregister	1963:197	JuL5
Kriminalvård	1974:203	JuL5
Kriminalvård	1978:801	JuL5
Kulturminnen	1988:950	U

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Kungörande	1976:633	JuL6
Kvarlåtenskap	1935:45	JuL2
Kyrkofond	1988:182	C
Kyrkofullmäktigeval	1972:704	JuL6
Kärnbränsle	1981:669	ME
Kärnteknisk verksamhet	1984:3	ME
Körkortslag	1977:477	K
Lagsökningslag	1946:808	JuL4
Larmanläggning	1983:1097	JuL5
Lastbilstransport	1979:1035	K
Likviditetskonto	1984:501	Fi
Likviditetskonto	1988:706	Fi
Linjetrafik	1985:449	K
Litterärt verk	1960:729	JuL3
Livsmedelslag	1971:511	Jo
Lokal kristidsförvaltning	1973:861	Fö
Lokala organ i kommuner	1979:408	C
Lotterilag	1982:1011	C
Luftfartslag	1957:297	K
Luftfartyg	1939:6	JuL4
Luftfartyg	1955:227	JuL3
Läkartjänst	1982:764	S
Läkemedel	1970:205	S
Läkemedel	1981:289	S
Läkemedelsförordning	1962:701	S
Läkemedelskostnad	1981:49	S
Löneavgift	1982:423	Fi
Marknadsföringslag	1975:1418	C
Mervärdeskatt	1968:430	Fi
Militär grundutbildning	1980:1021	Fö
Miljöskyddslag	1969:387	ME
Mineralfyndighet	1974:890	I
Mönsterskyddslag	1970:485	JuL3
Mönstringslag	1983:929	K
Namnlag	1982:670	JuL2
Narkotikastrafflag	1968:64	JuL5

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Naturgas	1985:635	ME
Naturvårdslag	1964:822	ME
Notarius publicus	1981:1363	JuL6
Nämndorganisation	1984:382	C
Näring	1968:555	I
Närradiolag	1982:459	U
Offentlig anställning	1976:600	C
Oljekrislag	1975:197	ME
Oljeskada	1973:1198	ME
Omsorgsverksamhet	1988:1419	S
Ordningsstadga	1956:617	JuL5
Ordningsvakt	1980:578	JuL5
Oriktig ursprungsdeklaration	1962:120	UDH
Parkeringsövervakning	1987:24	C
Passlag	1978:302	JuL5
Patentlag	1967:837	JuL3
Patientavgift	1985:1003	S
Patientjournallag	1985:562	S
Pensionsutfästelse	1967:531	JuL2
Personskadeskydd	1977:265	S
Personundersökning	1964:542	JuL4
Plan- och bygglag	1987:10	Bo
Pliktexemplar	1978:487	U
Polislag	1984:387	JuL5
Polisregister	1965:94	JuL5
Prisreglering	1967:340	Jo
Prisreglering	1974:226	Jo
Produktsäkerhetslag	1988:1601	I
Provning	1985:1105	I
Präst	1976:610	C
Prästanställning	1988:184	C
Psykiatrisk vård	1966:293	S
Psykiskt utvecklingsstörd	1967:940	S
Psykiskt utvecklingsstörd	1985:568	S
Psykiskt utvecklingsstörd	1985:569	S
Punktskatt	1984:151	Fi

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Radioansvarighetslag	1966:756	JuL6
Radiolag	1966:755	U
Ransoneringslag	1978:268	Fö
Registrering av båt	1979:377	JuL3
Renhållningslag	1979:596	ME
Rennäringslag	1971:437	Jo
Rikets indelning i kommuner	1979:411	C
Räddningstjänst	1986:1102	Fö
Rättegångsbalken	1942:740	JuL4
Rättshjälpslag	1972:429	JuL4
Rörledning	1978:160	ME
Salmonella	1983:738	Jo
Sambruksförening	1975:417	Jo
Samordnad länsförvaltning	1985:1073	C
Sekretesslag	1980:100	JuL6
Sjukförsäkringsområde	1985:1002	S
Sjukvårdsbeteckning	1953:771	JuL3
Sjöarbetstidslag	1970:105	K
Sjöfart	1985:126	K
Sjölag	1891:35	JuL3
Sjömanslag	1973:282	K
Sjömansskatt	1958:295	Fi
Skadeståndslivränta	1973:213	JuL2
Skattelättnad	1978:423	K
Skatteregisterlag	1980:343	Fi
Skatteutjämningsbidrag	1979:362	Fi
Skeppshypotekskassan	1980:1097	I
Skogsvårdslag	1979:429	Jo
Skollag	1985:1100	U
Skollag	1985:1101	U
Skolväsende	1985:903	U
Skrot	1981:2	C
Skördeskadeskydd	1988:89	Jo
Smittskyddslag	1988:1472	S
Socialavgift	1981:691	S
Socialavgift	1984:668	S

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Socialförsäkringsväsendet	1984:989	S
Socialtjänstlag	1980:620	S
Sparbankslag	1987:619	Fi
Sprit	1961:181	S
Spritdrycker	1960:419	Fi
Stiftelse	1978:19	I
Stiftelse	1979:54	UD
Strafftid	1974:202	JuL5
Strålskyddslag	1988:220	ME
Studerandesammanslutning	1978:493	U
Studiestödslag	1973:349	U
Stämpelskatt	1984:404	Fi
Suveränitetsholmarna	1986:1283	UD
Svavelhaltigt bränsle	1976:1054	ME
Svensk domstol	1978:152	JuL3
Svensk medborgare	1973:137	UD
Svenskt medborgarskap	1950:382	A
Svenskt territorium	1966:374	UD
Svenskundervisning	1986:159	U
Sveriges allmänna hypoteksbank	1970:65	Fi
Sveriges exportråd	1975:490	UDH
Sveriges flagga	1982:269	JuL5
Tandtekniskt laboratorium	1980:705	S
Tandvårdslag	1985:125	S
Taxeringslag	1956:623	Fi
Televisionsmottagare	1978:478	U
Terrängkörningslag	1975:1313	K
Tjänsteplikt	1981:292	S
Tobaksskatt	1961:394	Fi
Tobaksvara	1975:1154	S
Tolk	1975:588	UDH
Tolk	1975:689	UDH
Tortyr	1988:695	JuL5
Torvfyndighet	1985:620	ME
Trafik	1975:88	K
Trafikbrott	1971:965	JuL5

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Trafiklivränta	1967:663	JuL2
Trafiknämnd	1978:234	K
Trafikskadelag	1975:1410	JuL2
Transplantationslag	1975:190	S
Transport	1982:821	K
Transportförmedling	1979:560	K
Tryckfrihetsförordningen	1949:105	JuL6
Tryckfrihetsförordningen	1977:1016	JuL6
Trädgårdsnäring	1975:74	Jo
Träfiberråvara	1987:588	I
Tullag	1987:1065	Fi
Tullfrihet	1987:1069	UDH
Tulltaxelag	1987:1068	Fi
Tullverket	1982:395	Fi
TV-övervakning	1977:20	JuL5
Undanförsel	1961:655	Fö
Understödsförening	1972:262	Fi
Ungdomsbosparande	1988:846	Fi
Uppbördslag	1953:272	Fi
Uppfinning	1949:345	A
Ursprungsmärkning	1982:736	C
Utbildningsmedverkan	1986:343	U
Utländskt försäkringsföretag	1950:272	Fi
Utlänningslag	1980:376	A
Utskiftningsskatt	1927:321	Fi
Utsädeslag	1976:298	Jo
Utsökningsbalk	1981:774	JuL4
Utsökningsregisterlag	1986:617	JuL4
Vallag	1972:620	JuL6
Valutalag	1939:350	Fi
Vapenfri tjänst	1966:413	Fö
Vapenlag	1973:1176	JuL5
Vara	1975:85	Fi
Varumärkeslag	1960:644	JuL3
Vattenförbund	1976:997	JuL1
Vattenförorening	1980:424	K

Sökord	SFS-nummer	Dep.
Vattenlag	1983:291	JuL1
Verkställighet av dom eller beslut	1934:69	JuL4
Verkställighet av dom eller beslut	1972:260	JuL5
Verkställighet av dom eller beslut	1977:595	JuL4
Verkställighet av utländskt avgörande	1976:108	JuL4
Verkställighet av utländskt beslut	1986:1042	JuL4
Veterinäryrke	1965:61	Jo
Vinstdelningsskatt	1983:1086	Fi
Vinstkonto	1980:456	Fi
Vittnesplikt	1974:752	JuL4
Volym	1971:1081	I
Vuxenstudiestöd	1983:1030	U
Vuxenutbildningslag	1984:1118	U
Vägtrafikskatt	1988:328	Fi
Vägtrafikskattelag	1988:327	Fi
Värmesystem	1981:1354	ME
Värnpliktslag	1941:967	Fö
Växtförädlarrättslag	1971:392	JuL3
Yrkesskadelivränta	1977:269	S
Yrkestrafiklag	1988:263	K
Ädelmetallarbete	1986:985	I
Äktenskap	1904:26	JuL2
Äktenskapsbalk	1987:230	JuL2
Äpplen	1988:1205	Fi

Ansvarigt departement: A

SFS-nummer	*Ämne*
1949:345	Uppfinning
1950:382	Svenskt medborgarskap
1971:1204	Byggnadstillstånd
1973:370	Arbetslöshetsförsäkring
1973:371	Arbetsmarknadsstöd
1974:13	Anställningsfrämjande åtgärd
1974:371	Arbetstvist
1976:157	Arbetsförmedling
1977:1160	Arbetsmiljölag
1982:673	Arbetstidslag
1987:1262	Arbetsrättslig beredskapslag
1988:153	Asylsökande
1989:529	Utlänningslag
1989:530	Terroristlag
1989:532	Anställningstillstånd

Ansvarigt departement: Bo

SFS-nummer	*Ämne*
1947:523	Bostadsförsörjning
1967:868	Förköpslag
1973:189	Hyresbestämmelse
1975:1132	Hyresfastighet
1977:484	Hiss
1986:1242	Kooperativ hyresrätt
1987:10	Plan- och bygglag
1988:786	Bostadsbidrag
1989:285	Bostadsbidrag

Ansvarigt departement: C

SFS-nummer	*Ämne*
1963:537	Gravrätt
1975:1418	Marknadsföringslag
1976:230	Arbetstagarorganisation
1976:600	Offentlig anställning
1976:610	Präst
1977:179	Kommunallag
1979:1118	Jämställdhet
1979:408	Lokala organ i kommuner
1979:411	Rikets indelning i kommuner
1981:2	Skrot
1982:1011	Lotterilag
1982:729	Konkurrenslag
1982:736	Ursprungsmärkning
1984:382	Nämndorganisation
1985:1073	Samordnad länsförvaltning

1987:24	Parkeringsövervakning
1988:182	Kyrkofond
1988:184	Prästanställning
1989:8	Kyrkomusik
1989:329	Folk- och bostadsräkning

Ansvarigt departement: Fi

SFS-nummer	*Ämne*
1927:321	Utskiftningsskatt
1928:370	Kommunalskattelag
1939:350	Valutalag
1941:416	Arvsskatt
1941:416	Gåvoskatt
1947:576	Inkomstskatt
1947:577	Förmögenhetsskatt
1950:272	Utländskt försäkringsföretag
1951:442	Förhandsbesked
1953:272	Uppbördslag
1956:623	Taxeringslag
1957:684	Krigsförhållande
1958:295	Sjömansskatt
1959:590	Gränstullsamarbete
1960:22	Krigsförsäkring
1960:419	Spritdrycker
1961:394	Tobaksskatt
1967:198	Folkbokföringslag
1968:430	Mervärdeskatt
1968:576	Konungariket Sveriges stadshypotekskassa
1970:65	Sveriges allmänna hypoteksbank
1972:262	Understödsförening
1974:931	Aktiefondslag
1975:85	Vara
1978:401	Exportkreditstöd
1979:1152	Fastighetstaxeringslag
1979:1155	Kommunal planering
1979:357	Dyrkverktyg
1979:362	Skatteutjämningsbidrag
1979:609	Investeringsfond
1979:610	Investeringsreserv
1979:748	Fondkommissionslag
1979:749	Fondbörs Stockholms
1980:343	Skatteregisterlag
1980:456	Vinstkonto
1982:1185	Investeringskonto
1982:395	Tullverket
1982:423	Löneavgift
1982:691	Kassettskatt
1982:713	Försäkringsrörelselag
1982:728	Försäkringsrörelselag
1983:890	Allemanssparande
1983:898	Dubbelbeskattning - Storbritannien
1983:912	Dubbelbeskattning - Sri Lanka

1983:913	Dubbelbeskattning - Danmark m.fl
1983:1086	Vinstdelningsskatt
1984:1090	Förnyelsekonto
1984:151	Punktskatt
1984:404	Stämpelskatt
1984:501	Likviditetskonto
1984:502	Exportdepositioner
1986:1026	Dubbelbeskattning - DDR
1986:1027	Dubbelbeskattning - Kina
1986:1202	Kreditköp
1986:595	Dubbelbeskattning - Pakistan
1987:1065	Tullag
1987:1068	Tulltaxelag
1987:617	Bankrörelselag
1987:618	Bankaktiebolagslag
1987:619	Sparbankslag
1987:620	Föreningsbankslag
1987:621	Banklagstiftning
1987:623	Aktiehantering
1988:1205	Äpplen
1988:1614	Dubbelbeskattning - Bulgarien
1988:327	Vägtrafikskattelag
1988:328	Vägtrafikskatt
1988:606	Finansbolag
1988:706	Likviditetskonto
1988:777	Garantier
1988:782	Dubbelbeskattning - Turkiet
1988:846	Ungdomsbosparande
1989:484	Arbetsmiljöavgift

Ansvarigt departement: Fö

SFS-nummer	*Ämne*
1940:358	Försvaret
1941:967	Värnpliktslag
1960:74	Civilförsvarslag
1961:655	Undanförsel
1964:63	Beredskap
1964:64	Inkvarteringsbostad
1966:413	Vapenfri tjänst
1973:861	Lokal kristidsförvaltning
1976:295	Försörjningsberedskap
1978:262	Förfogandelag
1978:268	Ransoneringslag
1978:520	Familjebidragslag
1980:1021	Militär grundutbildning
1986:1102	Räddningstjänst
1986:644	Disciplinförseelse

Ansvarigt departement: I

SFS-nummer	*Ämne*
1968:555	Näring
1971:1081	Volym
1974:342	Gruvlag
1974:890	Mineralfyndighet
1978:19	Stiftelse
1978:277	Förbrukningsmätning
1980:1097	Skeppshypotekskassan
1986:985	Ädelmetallarbete
1987:588	Träfiberråvara
1988:1601	Produktsäkerhetslag
1988:868	Explosiv vara
1989:164	Teknisk provning

Ansvarigt departement: Jo

SFS-nummer	*Ämne*
1946:807	Domstolsärenden
1950:596	Fiske
1965:61	Veterinäryrke
1967:340	Prisreglering
1971:437	Rennäringslag
1971:511	Livsmedelslag
1972:318	Växtskyddslag
1974:226	Prisreglering
1975:417	Sambruksförening
1975:74	Trädgårdsnäring
1976:298	Utsädeslag
1976:451	Berberislag
1979:230	Jordförvärvslag
1979:425	Jordbruksmark
1979:429	Skogsvårdslag
1980:369	Epizootilag
1983:147	Djurstall
1983:738	Salmonella
1985:295	Foderlag
1985:342	Husdjur
1987:259	Jaktlag
1988:534	Djurskydd
1988:89	Skördeskadeskydd

Ansvarigt departement: JuL1

SFS-nummer	*Ämne*
1969:246	Fastighetsmål
1970:994	Jordabalken
1975:1385	Aktiebolagslag
1976:997	Vattenförbund
1979:141	Jordbruksbokföringslag

1983:291	Vattenlag
1984:649	Företagshypotek
1984:650	Företagshypotek
1987:667	Ekonomiska föreningar

Ansvarigt departement: JuL2

SFS-nummer	*Ämne*
1904:26	Äktenskap
1935:45	Kvarlåtenskap
1938:121	Hittegods
1940:300	Moratorielag
1940:79	Växelprotest
1949:381	Föräldrabalken
1967:531	Pensionsutfästelse
1967:663	Trafiklivränta
1970:215	Arbetsgivare
1971:112	Avtalsvillkor
1973:1173	Kreditupplysningslag
1973:213	Skadeståndslivränta
1973:214	Ansvarslivränta
1975:1410	Trafikskadelag
1977:981	Konsumentkreditlag
1978:413	Brottskadelag
1978:599	Avbetalningsköp
1981:1361	Hemförsäljningslag
1981:739	Inkassokostnad
1982:670	Namnlag
1984:81	Fastighetsmäklare
1987:230	Äktenskapsbalk
1989:14	Utländskt vårdnadsavgörande

Ansvarigt departement: JuL3

SFS-nummer	*Ämne*
1891:35	Sjölag
1953:771	Sjukvårdsbeteckning
1955:227	Luftfartyg
1960:644	Varumärkeslag
1960:729	Litterärt verk
1960:730	Fotografisk bild
1967:837	Patentlag
1968:45	Atomansvarighetslag
1969:12	Godsbefordran
1970:485	Mönsterskyddslag
1971:1078	Försvarsuppfinning
1971:392	Växtförädlarrättslag
1978:152	Svensk domstol
1979:377	Registrering av båt
1985:192	Järnvägstrafiklag
1986:1425	Kretsmönsterskydd

Ansvarigt departement: JuL4

SFS-nummer	*Ämne*
1934:69	Verkställighet av dom eller beslut
1939:6	Luftfartyg
1942:740	Rättegångsbalken
1946:808	Lagsökningslag
1946:816	Bevisupptagning
1946:817	Bevisupptagning
1964:542	Personundersökning
1972:429	Rättshjälpslag
1974:752	Vittnesplikt
1976:108	Verkställighet av utländskt avgörande
1976:19	Internationellt samarbete
1977:595	Verkställighet av dom eller beslut
1978:28	Försäkringsdomstol
1981:774	Utsökningsbalk
1981:847	Handräckningslag
1986:1042	Verkställighet av utländskt beslut
1986:617	Utsökningsregisterlag
1987:672	Konkurslag

Ansvarigt departement: JuL5

SFS-nummer	*Ämne*
1956:617	Ordningsstadga
1962:700	Brottsbalken
1963:197	Kriminalregister
1965:94	Polisregister
1968:64	Narkotikastrafflag
1971:965	Trafikbrott
1972:260	Verkställighet av dom eller beslut
1973:1176	Vapenlag
1974:191	Bevakningsföretag
1974:202	Strafftid
1974:203	Kriminalvård
1976:371	Häktad
1977:20	TV-övervakning
1978:302	Passlag
1978:801	Kriminalvård
1979:1088	Gränsövervakning
1979:189	Bötesverkställighetslag
1980:578	Ordningsvakt
1982:269	Sveriges flagga
1983:1097	Larmanläggning
1984:387	Polislag
1988:695	Tortyr

Ansvarigt departement: JuL6

SFS-nummer	*Ämne*
1949:105	Tryckfrihetsförordningen
1966:756	Radioansvarighetslag
1972:620	Vallag
1972:704	Kyrkofullmäktigeval
1973:289	Datalag
1975:1339	Justitiekanslern
1976:633	Kungörande
1977:1016	Tryckfrihetsförordningen
1980:100	Sekretesslag
1981:1363	Notarius publicus

Ansvarigt departement: K

SFS-nummer	*Ämne*
1957:297	Luftfartslag
1970:105	Sjöarbetstidslag
1973:282	Sjömanslag
1975:1313	Terrängkörningslag
1975:88	Trafik
1976:206	Felparkeringsavgift
1977:477	Körkortslag
1977:67	Kollektiv persontrafik
1978:234	Trafiknämnd
1978:423	Skattelättnad
1978:438	Kollektiv persontrafik
1978:440	Kollektivtrafiknämnd
1979:1035	Lastbilstransport
1979:558	Handikappanpassad kollektivtrafik
1979:560	Transportförmedling
1979:561	Biluthyrning
1980:152	Containerlag
1980:424	Vattenförorening
1982:129	Flyttning av fordon
1982:821	Transport
1983:929	Mönstringslag
1984:283	Flygpassagerarterminal
1985:126	Sjöfart
1985:449	Linjetrafik
1987:773	Fritidsbåtsregister
1988:263	Yrkestrafiklag
1988:49	Fartyg

Ansvarigt departement: ME

SFS-nummer	*Ämne*
1902:71	Elektrisk anläggning
1942:335	Kraftanläggning

1964:822	Naturvårdslag
1969:387	Miljöskyddslag
1973:1198	Oljeskada
1975:197	Oljekrislag
1975:343	Bilskrotningslag
1976:1054	Svavelhaltigt bränsle
1977:439	Kommunal energiplanering
1978:160	Rörledning
1979:596	Renhållningslag
1981:1354	Värmesystem
1981:599	Fastbränslelag
1981:669	Kärnbränsle
1982:349	Dryckesförpackning
1984:1049	Beredskapslagring
1984:3	Kärnteknisk verksamhet
1985:426	Kemisk produkt
1985:620	Torvfyndighet
1985:635	Naturgas
1986:1386	Bilavgaslag
1988:220	Strålskyddslag

Ansvarigt departement: S

SFS-nummer	*Ämne*
1944:133	Kastrering
1947:529	Barnbidrag
1959:551	Allmän försäkring
1961:181	Sprit
1962:381	Allmän försäkring
1962:392	Bostadstillägg
1962:701	Läkemedelsförordning
1964:143	Bidragsförskott
1966:293	Psykiatrisk vård
1967:940	Psykiskt utvecklingsstörd
1970:205	Läkemedel
1975:1154	Tobaksvara
1975:187	Fabrikssteriliserad engångsartikel
1975:190	Transplantationslag
1976:380	Arbetsskadeförsäkring
1977:265	Personskadeskydd
1977:269	Yrkesskadelivränta
1977:293	Dryck
1979:84	Delpensionsförsäkring
1980:11	Hälsovårdspersonal
1980:620	Socialtjänstlag
1980:705	Tandtekniskt laboratorium
1981:289	Läkemedel
1981:292	Tjänsteplikt
1981:49	Läkemedelskostnad
1981:50	Injektion
1981:691	Socialavgift
1982:1080	Hälsoskyddslag
1982:763	Hälso- och sjukvårdslag
1982:764	Läkartjänst

1984:1025	Bidragsförskott
1984:1096	Adoptivbarn
1984:542	Behörighet
1984:668	Socialavgift
1984:989	Socialförsäkringsväsendet
1985:1002	Sjukförsäkringsområde
1985:1003	Patientavgift
1985:1089	Hälsovård
1985:125	Tandvårdslag
1985:562	Patientjournallag
1985:568	Psykiskt utvecklingsstörd
1985:569	Psykiskt utvecklingsstörd
1986:378	Barnbidrag
1988:1419	Omsorgsverksamhet
1988:1463	Adoptionsbidrag
1988:1472	Smittskyddslag
1988:360	Bilstöd
1989:290	Karantänslag

Ansvarigt departement: U

SFS-nummer	*Ämne*
1966:755	Radiolag
1973:349	Studiestödslag
1976:1046	Förvaltningsuppgift
1977:218	Högskolelag
1978:478	Televisionsmottagare
1978:487	Pliktexemplar
1978:493	Studerandesammanslutning
1982:459	Närradiolag
1983:1030	Vuxenstudiestöd
1984:1118	Vuxenutbildningslag
1985:1100	Skollag
1985:1101	Skollag
1985:903	Skolväsende
1986:159	Svenskundervisning
1986:343	Utbildningsmedverkan
1988:950	Kulturminnen
1989:41	TV-avgift

Ansvarigt departement: UD

SFS-nummer	*Ämne*
1966:374	Svenskt territorium
1973:137	Svensk medborgare
1976:661	Immunitet
1979:54	Stiftelse
1983:1000	Immunitet
1985:349	Förvaltningsuppgift
1986:1283	Suveränitetsholmarna

Ansvarigt departement: UDH

SFS-nummer	*Ämne*
1939:174	Gasskyddsmateriel
1962:120	Oriktig ursprungsdeklaration
1964:19	Krigshandelslag
1971:176	Internationell sanktion
1975:490	Sveriges exportråd
1975:588	Tolk
1975:689	Tolk
1983:1034	Krigsmateriel
1985:98	Förbud mot investeringar
1987:1069	Tullfrihet
1987:474	Internationell sanktion
1988:558	Krigsmateriel

Under år 1989 till riksdagen avlämnade propositioner som innehåller lagförslag som har granskats av lagrådet

Prop. 1988/89:48	om vissa ändrade bestämmelser ommotorredskap och traktorer(kommunikationsdep.)
Prop. 1988/89:66	om överklagande av vissa förvaltningsbeslut av enskilda organ (justitiedep.)
Prop. 1988/89:67	om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.(justitiedep.)
Prop. 1988/89:68	om livsmedelskontroll(jordbruksdep.)
Prop. 1988/89:69	om föräldraförsäkringen och förstärkt föräldraledighet(socialdep.)
Prop. 1988/89:73	om rättsskyddet för kretsmönster i halvledarprodukter (justitiedep.)
Prop. 1988/89:74	om underrättelseskyldighet m.m. när utlänningar är berövade friheten (justitiedep.)
Prop. 1988/89:76	om ny köplag (justitiedep.)
Prop. 1988/89:77	om ändringar i fastighetsbildningslagen m.m.(justitiedep.)
Prop. 1988/89:78	om högsta domstolen och rättsbildningen (justitiedep.)
Prop. 1988/89:85	om upphovsrätt och datorer(justitiedep.)
Prop. 1988/89:86	om ny utlänningslag (arbetsmarknadsdep.)
Prop. 1988/89:88	om upphävande av reglerna om bevakning av testamente(justitiedep.)
Prop. 1988/89:89	om ändrade betalningsvillkor för vissa statliga bostadslån, m.m.(bostadsdep.)
Prop. 1988/89:92	om ny minerallagstiftning m.m.(industridep.)
Prop. 1988/89:95	om ändringar i rättegångsbalken m.m. (justitiedep.)
Prop. 1988/89:109	om ny inriktning av arbetsmarknadspolitiska åtgärder för unga (arbetsmarkn.dep.)
Prop. 1988/89:110	om handläggningen av ärenden om tillstånd till vapenfri tjänst, m.m. (försvardsdep.)
Prop. 1988/89:113	om ändring i brottsbalken (tjänstefel) (justitiedep.)

Prop. 1988/89:116	om vissa dammsäkerhets- och vattenkraftsfrågor, m.m.(miljö- och energidep.)
Prop. 1988/89:117	om rättshjälpens organisation, m.m. (justitiedep.)
Prop. 1988/89:118	om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott m.m. (justitiedep.)
Prop. 1988/89:121	om lag om en folk- och bostadsräkning år 1990(civildep.)
Prop. 1988/89:123	med förslag om karantänsförslag, m.m. (social-dep.)
Prop. 1988/89:124	om vissa tvångsmedelsfrågor(justitiedep.)
Prop. 1988/89:126	om ersättning för kostnader i ärenden och mål om skatt, m.m.(finansdep.)
Prop. 1988/89:128	om ändring i bilavgaslagen (1986:1386), m.m. (miljö- och energidep.)
Prop. 1988/89:131	om sekretesskyddet för uppgifter i tillsynsärenden m.m.(justitiedep.)
Prop. 1988/89:132	om särskild vinstskatt, m.m.(finansdep.)
Prop. 1988/89:133	om ändring i lagen (1983:1034) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m. (utrikes-dep.)
Prop. 1988/89:134	om ändring i körkortslagen (1977:477), m.m. (kommunikationsdep.)
Prop. 1988/89:136	om försäkringsmäklare (finansdep.)
Prop. 1988/89:141	om beskattning av dödsbos skogskontomedel m. m. i vissa fall(finansdep.)
Prop. 1988/89:142	om fortsatt valutareglering. m.m.(finansdep.)
Prop. 1988/89:151	om höjning av den allmänna löneavgiften intill utgången av år 1990 (finansdep.)
Prop. 1988/89:152	om kontobaserat aktiesystem(justitiedep.)
Prop. 1989/90:2	om trafiknykterhetsbrotten m.m.(justitiedep.)
Prop. 1989/90:3	om ändringar i betalningssäkringslagen(finans-dep.)
Prop. 1989/90:6	med förslag till ändringar i arbetsmiljölagen (1977:1160), sekretesslagen (1980:100), lagen (1982:80) om anställningsskydd m.m. (arbets-markn.dep.)

Prop. 1989/90:7	om försöksverksamhet med samhällstjänst (justitiedep.)
Prop. 1989/90:14	om godkännande av Europarådsoch OECD-konventionen om ömsesidighandräckning i skatteärenden, m.m.(finansdep.)
Prop. 1989/90:17	om ändring i lagen (1972:435) omöverlastavgift(-kommunikationsdep.)
Prop. 1989/90:19	med förslag till ändringar i arbetsmiljölagen (1977:1160) (arbetsmarknadsdep.)
Prop. 1989/90:21	om ny prisregleringslag(civildep.)
Prop. 1989/90:22	om lag om tillstånd till överlåtelse av skepp, m.m. (kommunikationsdep.)
Prop. 1989/90:28	om vård i vissa fall av barn och ungdomar (socialdepartementet)
Prop. 1989/90:30	om vissa äktenskapsrättsliga frågor (justitiedep.)
Prop. 1989/90:34	om ändringar i försäkringsrörelselagen, m.m.(finansdep.)
Prop. 1989/90:37	om ingripanden mot olovlig kontorisering, m.m. (bostadsdep.)
Prop. 1989/90:40	om tullregisterlag m.m.(finansdep.)
Prop. 1989/90:42	om det allmännas ansvar enligtskadeståndslagen (justitiedep.)
Prop. 1989/90:43	om kapitalkravet i banker och andra kreditinstitut(finansdep.)
Prop. 1989/90:46	om ändring i lagen (1982:636) om anordnande av visst automatspel;(justitiedep.)
Prop. 1989/90:47	om vissa internationella skattefrågor (finansdep.)
Prop. 1989/90:50[1]	om inkomstskatten för år 1990m.m. (finansdep.)
Prop. 1989/90:54	om skydd för samhällsviktiga anläggningar m.m. (försvarsdep.)
Prop. 1989/90:59	om den sjätte semesterveckan(arbetsmarknadsdep.)
Prop. 1989/90:60	om minimiålder för tillträde till arbete (arbetsmarknadsdep.)
Prop. 1989/90:61	om elevmedverkan i arbetsmiljöarbetet (arbetsmarknadsdep.)

[1] Lagrådsremiss beslutad av finansutskottet

Propositioner som innehåller lagförslag med motivering enligt 8 kap. 18 § regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats

Prop. 1988/89:30	om godkännande av protokoll mellan Sverige och Finland om ersättning för bortfall av kommunalskatt i vissa fall, m.m. (finansdep.)
Prop. 1988/89:71	om begränsad avdragsrätt för vissa reaförluster (finansdep.)
Prop. 1988/89:80	om verksamhet och anslag för det militära försvaret m.m. under budgetåret 1989/90 (försvarsdep.)
Prop. 1988/89:84	om ändrad beslutsordning för hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (socialdep.)
Prop. 1988/89:86	om ny utlänningslag m.m.(arbetsmarknadsdep.)
Prop. 1988/89:95	om ändringar i rättegångsbalken m.m. (justitiedep.)
Prop. 1988/89:96	om legitimation för vissa kiropraktorer, m.m. (socialdep.)
Prop. 1988/89:97	om anslag till riksgäldskontoret (finansdep.)
Prop. 1988/89:98	om ändring i lagen (1957:262) om allmän energiskatt (finansdep.)
Prop. 1988/89:99	om ändring i lagen (1978:144) om skatt på vissa resor (finansdep.)
Prop. 1988/89:100	med förslag till statsbudget för budgetåret 1989/90
Bilaga 9	(finansdep.), förslag till lag om ändring i lagen (1988:846) om ungdomsbosparande
Bilaga 10	(utbildningsdep.), förslag till lag om ändring i skollagen (1985:1100), förslag till lag om ändring i lagen (1976:1046) om överlämnande av förvaltningsuppgifter inom ubildningsdepartementets verksamhetsområde, förslag till lag om ändring i lagen (1963:173) om avdrag för avgifter till stiftelsen Svenska Filminstitutet, m.m., förslag till lag om ändring i lagen (1982:691) om skatt på vissa kassettband, förslag till lag om forsatt giltighet av lagen (1986:3) om rundradiosändning av finländska televisionsprogram
Bilaga 16	(miljö- och energidepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1984:3) om kärnteknisk verksamhet

Prop. 1988/89:101	om den kommunala parkeringsövervakningen (civildep.)
Prop. 1988/89:104	om höjning av grundfonden för Konungariket Sveriges stadshypotekskassa (finansdep.)
Prop. 1988/89:107	om ändring i lagen (1978:69) om försäljningsskatt på motorfordon, m.m. (finansdep.)
Prop. 1988/89:108	om säkerhetspolisens inriktning och organisation m.m. (civildep.)
Prop. 1988/89:112	med förslag till ny lag om ersättning till smittbärare (socialdep.)
Prop. 1988/89:120	om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Thailand (finansdep.)
Prop. 1988/89:123	med förslag om karantänslag, m.m. (socialdep.)
Prop. 1988/89:124	om vissa tvångsmedelsfrågor (justitiedep.)
Prop. 1988/89:129	med förslag till medelsberäkningar för Sveriges Radio m.m. (utbildningsdep.)
Prop. 1988/89:135	om ändring i tulltaxelagen (1987:1068) m.m. (utrikesdep.)
Prop. 1988/89:136	om försäkringsmäklare (finansdep.)
Prop. 1988/89:137	om vissa regler vid fastighetstaxering (finansdep.)
Prop. 1988/89:139	om godtagande av byggprodukter som godkänts i annat nordiskt land (bostadsdep.)
Prop. 1988/89:140	om reglering av priserna på jordbruksprodukter, m.m. (jordbruksdep.)
Prop. 1988/89:142	om fortsatt valutareglering, m.m. (finansdep.)
Prop. 1988/89:145	om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Indonesien (finansdep.)
Prop. 1988/89:146	om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Zimbabwe (finansdep.)
Prop. 1988/89:150	med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1989/90, m.m. (kompletteringsproposition)
Bilaga 4	(socialdepartementet), förslag till lag om procentsats för uttag av avgift för åren 1990-1994 till försäkringen för tilläggspension, förslag till lag om ändring i lagen (1981:691) om socialavgifter

	(finansdep.) förslag till lag om ändring i lagen (1983:890) om allemanssparande, förslag till lag om tillfällig höjning av mervärdeskatten, förslag till lag om ändring i lagen (1977:306) om dryckesskatt, förslag till lag om ändring i lagen (1961:394) om tobaksskatt, förslag till lag om ändring i tulltaxelagen (1987:1068)
Prop. 1988/89:152	om kontobaserat aktiesystem (justitiedep.)
Prop. 1989/90:1	om ändring i lagen (1989:329) om en folk- och bostadsräkning år 1990 (civildep.)
Prop. 1989/90:8	om ändring i lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag (justitiedep.)
Prop. 1989/90:9	om arméns utveckling och totalförsvarets planeringssystem, m.m. (försvarsdep.)
Prop. 1989/90:11	om stiftsledningen i Uppsala stift, m.m. (civildep.)
Prop. 1989/90:13	om fortsatt giltighet av 1952 års tvångsmedelslag (justitiedep.)
Prop. 1989/90:15	om fortsatt kreditpolitisk lagstiftning (finansdep.)
Prop. 1989/90:24	om ändring i tulltaxelagen (1987:1068) m.m. (utrikesdep.)
Prop. 1989/90:26	om beslutanderätten i fråga om luftfartstaxorna (kommunikationsdep.)
Prop. 1989/90:31	om ändringar i allemanssparandet (finansdep.)
Prop. 1989/90:32	om ändring i lagen (1984:351) om totalisatorskatt (finansdep.)
Prop. 1989/90:33	om dubbelbeskattningsavtal mellan de nordiska länderna (finansdep.)
Prop. 1989/90:35	om överenskommelse mellan de nordiska länderna om folkbokföring (finansdep.)
Prop. 1989/90:36	om ändring i lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall, m.m. (EG-delegation) (utrikesdep.)
Prop. 1989/90:39	om dubbelbeskattningsavtal mellan de nordiska länderna beträffande skatter på arv och på gåva (finansdep.)
Prop. 1989/90:50[1]	om inkomstskatten för år 1990, m.m. (finansdep.)

[1] Lagrådsremiss beslutad av finansutskottet

Prop. 1989/90:56	om ändring i utsökningsbalken (hantering av restbelopp) (justitiedep.)
Prop. 1989/90:57	om ändrad instansordning för vissa ärendegrupper inom jordbruksdepartementets område m.m. (jordbruksdep.)
Prop. 1989/90:62	om insatser för aktiv rehabilitering och arbetslivsfondens verksamhet, m.m. (social- och arbetsmarknadsdepartementen)

Tabell 1. Förteckning över författningar i SFS som utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet

Utkom från trycket	Nr i SFS	Antal
13 dagar före ikraftträdandet	2, 21, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 786	10
12 dagar före ikraftträdandet	507, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 769, 770, 771, 772, 773, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 943, 944, 946, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966	50
11 dagar före ikraftträdandet	74, 75, 76	3
10 dagar före ikraftträdandet	529, 530, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 677, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 717, 718, 719, 720, 721, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 976, 977, 978, 979, 980,	83

	981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 999,1000,1001, 1002,1003,1004,1005,1006, 1008,1009,1011	
9 dagar före ikraftträdandet	194, 195, 196, 197, 198, 199, 204, 207, 212, 213, 217, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 602, 604, 605, 606, 607, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632	73
8 dagar före ikraftträdandet	5, 17, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 61, 62, 896,	15
7 dagar före ikraftträdandet	346, 347, 348, 349, 350, 351, 372, 373, 696, 697, 799	11
6 dagar före ikraftträdandet	132	1
5 dagar före ikraftträdandet	780,1017,1018,1019,1023, 1024,1025,1026,1027,1029, 1031,1032,1033,1034,1035, 1037,1038,	17

4 dagar före ikraftträdandet	635, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646,1016,1020,1021,1022, 1039,1040,1041,1042,1043, 1044,1045,1046,1048,1049, 1051,1052,1054,1055,1056, 1057,1065	32
3 dagar före ikraftträdandet	471, 472, 473, 853,1069, 1070,1071	7
2 dagar före ikraftträdandet	77, 220, 254, 647, 782	5
1 dag före ikraftträdandet	820, 902	2
Ikraftträdandedagen	468, 469, 470	3
22 dagar efter ikraftträdandet	185	1

Tabell 2. Andelen (%) sent utkomna författningar inom de olika departementens områden.

	DEPARTEMENT												
	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	I	C	ME	Samtl.
Mindre än 1 mån. före ikrafttr.	59	53	80	63	68	76	62	42	88	68	54	61	81	67
Mindre än 2 veckor före ikraftt.	15	11	25	22	32	43	47	10	31	37	18	27	21	28

Konstitutionsutskottet
Ink. den 19/3 1990
Dnr

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Svar i anledning av Hans Nyhages anmälan till konstitutionsutskottet angående förfarandet med s.k. rättelseblad till SFS (KU:s dnr B 111 89/90)

Härmed överlämnas bifogade promemoria i rubricerade ärende. Miljö- och energidepartementets kontaktman i ärendet är rättschefen Ulf Andersson.

Johan Hirschfeldt

PM angående Hans Nyhages anmälan till konstitutionsutskottet om förfarandet med s.k. rättelseblad till SFS

1. Allmänt

Beslut om förordningar fattas av regeringen enligt regeringsformens regler. Av 18 § departementsförordningen (1982:1177) framgår att rättschefen i ett departement främst skall övervaka att lagenlighet, följdriktighet och enhetlighet iakttas i arbetet samt svara för utarbetandet av förslag till lagar och andra författningar inom departementets område liksom för den slutliga granskningen av dessa. Enligt 20 § samma förordning skall rättschefen i statsrådsberedningen övervaka lagenlighet, följdriktighet och enhetlighet i författningsförslag m.m. I 3 § författningssamlingsförordningen (1976:725) stadgas att rättschefen i statsrådsberedningen är utgivare av Svensk författningssamling (SFS).

I den s.k. Gröna boken finns statsrådsberedningens riktlinjer för författningsskrivning. Under rubriken "Kungörande i SFS" finns under punkterna 220 - 223 riktlinjer beträffande trycklov och utsändning, tryckningsrutiner, trycklovskorrektur samt korrekturläsning - rättelseblad, se bilaga 1.*

Statsrådsberedningen har även utfärdat en promemoria (PM 1988:5) Rättelse av fel i propositioner och SFS m.m. efter tryckningen. Promemorian bifogas som bilaga 2. Under avsnitt 2 i promemorian behandlas frågan om vilka fel som kan rättas genom rättelseblad.

2. Det aktuella ärendet

Från miljö- och energidepartementet har upplysts följande.

Under år 1989 utfärdades en ny miljöskyddsförordning (1989:364). Därigenom upphävdes 1981 års förordning i samma ämne. Den nya förordningen föranleddes bl.a. av de ändringar av organisationen av miljöskyddet som blev en följd av 1988 års miljöpolitiska proposition.

Förutom några rena korrekturfel uppmärksammades två felaktigheter i den nya miljöskyddsförordningen av sådan beskaffenhet att rättelseblad utfärdades. Som framgår av rättelsebladet avsåg den ena rättelsen punkten 31.06 där ordet frukter hade utelämnats. Den andra rättelsen avsåg punkten 22.01. Denna punkt hade före rättelsen följande lydelse: "anläggning för utvinning av råolja eller naturgas" och efter rättel-

* Här ej medtagen.

sen: "anläggning för provborrning efter eller utvinning av råolja eller naturgas".

Tillägget, i rättelseform, till punkten 22.01 i bilagan till miljöskyddsförordningen gjordes som ett förtydligande av vad som redan gällde och bedömdes inom miljö- och energidepartementet inte som en ändring i sak. Inställningen att provborrning innefattas under den aktuella punkten framgår även av att det enligt förordningen (1989:598) om avgifter för myndigheters verksamhet enligt miljöskyddslagen skall betalas avgift bl.a. av den som bedriver tillståndspliktig miljöfarlig verksamhet. I bilagan till förordningen (bilagan följer bilagan till miljöskyddsförordningen, punkt 22.01 i båda bilagorna) står uttryckligen angivet att avgift skall betalas för provborrning till havs. I bestämmelsen anges även uttryckligen att provborrning på land inte är avgiftspliktig. Att detta särskilt anges beror på att även denna typ av provborrning avsetts vara omfattad av miljöskyddsförordningens regler om tillståndsplikt.

Sedan rättelse gjorts i regeringsprotokollet, godkände en chefstjänsteman hos miljö- och energidepartementet rättelsebladet för tryckning. Därefter trycklovades detta inom statsrådsberedningen. Några underhandskontakter från departementet med statsrådsberedningen hade därvid inte förekommit.

Johan Hirschfeldt

PM angående propositionsavlämnandet till riksdagen under våren 1989*

Antalet avlämnade propositioner som har aviserats i förteckning från regeringen	69 st.
Antalet propositioner avlämnade senare än enligt ursprunglig förteckning 1988-12-22	25 st.
Antalet propositioner avlämnade senare än enligt reviderad förteckning 1989-02-24	17 st.
Genomsnittlig försening jämfört med ursprunglig förteckning (mediumvärde)	17 dagar
Genomsnittlig försening jämfört med reviderad förteckning (mediumvärde)	10 dagar

Förseningen har varierat mellan 1 och 58 dagar.

*Baserad på kammarkansliets uppgifter.

Budgetpropositionens utformning och innehåll

Anmälan

Bengt Harding Olson (fp) har till granskning anmält regeringens proposition 1989/90:100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1990/91. Syftet med anmälan är att få klarlagt om propositionen strider mot gällande regeringsform och riksdagsordning samt riksdagsbeslut och riktlinjer för budgetprocessen. Enligt anmälan är för det första budgeten inte heltäckande utan hänvisar i många och synnerligen viktiga delar till senare kommande förslag av ovisst innehåll. För det andra är förslaget "– även enligt regeringens mening – endast en provisorisk budget".

Gällande regler

Regeringen är enligt 9 kap. 6 § regeringsformen skyldig att avge förslag till statsbudget till riksdagen. Härmed avses närmast budgetpropositionen. Av 3 § i samma kapitel framgår att budgetpropositionen skall innehålla förslag till inkomstberäkningar och anslag. Enligt 3 kap. 2 § riksdagsordningen skall den också innehålla finansplan och nationalbudget.

Enligt grundlagspropositionen (prop. 1973:90 s. 343) bör det vara en strävan att riksdagen i budgetpropositionen får en samlad överblick av rikets finanser. Denna strävan kan emellertid aldrig helt förverkligas. Det är nödvändigt att vissa förslag bryts ut och föreläggs riksdagen genom särskilda propositioner.

Riksdagsordningen räknar därför med att även andra propositioner än budgetpropositionen avser statsbudgeten. Av den förutnämnda paragrafen i riksdagsordningen framgår sålunda att regeringen skall avge särskilt förslag till slutlig reglering av statsbudgeten (kompletteringsproposition). Vidare kan särskilda anslagspropositioner avges. Detta skall ske senast den 10 mars, i nu pågående försöksverksamhet med ny budgetprocess i riksdagen senast den 25 februari. Finner regeringen synnerliga skäl föreligga kan en anslagsproposition även avges efter denna tidpunkt.

Uppgifter om årets budgetproposition

Fullständigheten i den budgetproposition som las fram den 10 januari 1990 kan mätas i antalet "öppna punkter" dvs. anslag där regeringen nöjt sig med att beräkna ett belopp i stället för att lägga fram ett definitivt förslag. Avsikten är att återkomma med ett sådant förslag senare. Antalet beräkningspunkter uppgår i årets budgetproposition till 116. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande antal i 1988 och 1989 års budgetpropositioner var 51 resp. 54.

De 116 anslagen fördelar sig på departementen på följande sätt: <!Ju 2 S 2 K 16 U 37 Jo 13 A 17 Bo 8 I 18 ME 3<?

Bl.a. följande propositioner med anslagsförslag aviseras i propositionsförteckningen:

Forskning (SB)

Vissa infrastrukturfrågor (på väg- och järnvägsområdena) (K)

Reformerat presstöd (U)

Livsmedelspolitiken (Jo)

Regionalpolitiken (A)

Ersättning till kommunerna för flyktingmottagandet (A)

Bostadsfinansiering (Bo)

Näringspolitik (I)

Vad beträffar den ekonomiska politiken hänvisar regeringen i budgetpropositionen bl.a. till de överläggningar som man avsåg hålla med arbetsmarknadens parter. Sedan dessa överläggningar avslutats avsåg regeringen att ta ställning till i vilken utsträckning den ekonomiska politiken måste skärpas ytterligare i syfte att uppnå bättre balans i ekonomin.

Frågans tidigare behandling

Våren 1988 beslöt riksdagen att inleda försök med en förändrad budgetprocess i riksdagen (KU 1987/88:43). Målsättningen för försöket var att budgeten (utom kompletteringspropositionen) skulle vara behandlad före den 1 maj. För att upnå detta mål var det önskvärt att budgetpropositionen var mer fullständig än vad som varit fallet tidigare.

Vid utvärderingen av det första årets erfarenheter av den nya budgetprocessen kunde utskottet hösten 1989 (1989/90:KU19) konstatera att budgetpropositionen var lika ofullständig som tidigare. Med anledning härav ansåg utskottet att riksdagen borde upprepa sitt önskemål om en fullständigare budgetproposition. Riksdagen ställde sig bakom detta förslag.

Frågan togs också upp i förra årets granskning (1988/89:KU30 s. 12). Utskottet underströk där betydelsen av att budgetpropositionen är så heltäckande som möjligt för att riksdagens ledamöter skall få möjlighet att redan under den allmänna motionstiden i januari ta ställning till den ekonomiska politik som regeringen avser att föra under i första hand det kommande budgetåret.

Pågående utredning

Regeringen beslöt den 8 mars 1989 att tillkalla en kommitté med uppdrag att göra en översyn av budgetpropositionens innehåll och utformning. Ordförande i kommittén är landshövding Björn Molin. Kommittén har parlamentarisk representation. Arbetet skall vara avslutat sommaren 1990.

Riksdagens skrivelser, m.m.

Utskottets kansli har gjort en främst statistisk genomgång av regeringens skrivelse 1989/90:75 med en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. Regeringsskrivelsen avser åtgärder som har vidtagits under tiden 1 oktober 1988 – 30 september 1989. Redogörelsen omfattar 461 riksdagsskrivelser, varav 323 avlåtits vid föregående riksmöte. En skrivelse – 1988/89:41 – omnämns inte i redogörelsen, men är enligt vad som upplysts från utbildningsdepartementet slutbehandlad.

För 1988/89 års riksmöte gäller, departementsvis, följande:

Riksdagsskrivelser 1988/89

Departement	Totalt	Slutbehandlade	Inte slutbehandlade
Ju	58	48	10
UD	18	18	–
Fö	9	7	2
S	31	21	10
K	21	19	2
Fi	66	55	11
U	41	24	17
Jo	7	5	2
A	16	15	1
Bo	11	7	4
I	9	8	1
C	27	22	5
ME	10	10	–
Summa	324	259	65

För de 138 äldre riksdagsskrivelserna framgår av regeringens redogörelse att sex av skrivelserna är från 1979 eller tidigare och att tre av dem numera har slutbehandlats. Vidare framgår följande:

Riksdagsskrivelser före 1988/89

Departement	Totalt	Slutbehandlade	Inte slutbehandlade
		1988/89	
Ju	23	6	17
UD	2	1	1
Fö	2	2	-
S	21	11	10
K	11	5	6
Fi	12	4	8
U	34	22	12
Jo	1	–	1
A	7	3	4
Bo	13	8	5
I	5	5	-
C	3	2	1
ME	4	2	2
Summa	138	71	67

Det kan här anmärkas att det för justitiedepartementet i regeringsskrivelsen sammanfattningsvis har angetts att ärendena nr. 5 och nr. 7 har slutbehandlats trots att, som framgår av huvudtexten, motsatsen är fallet.

Av de äldre – dvs. före 1988/89 avlåtna – 67 riksdagsskrivelser som inte hade slutbehandlats vid utgången av september 1989 är den äldsta från april 1975 (LU 1975:10, rskr. 1975:66) och gäller ersättning till yrkesfiskare för skada genom oljeutsläpp. Av regeringsskrivelsen framgår att frågan utreds inom justitiedepartementet.

Ytterligare två ärenden från före 1980 är ännu inte slutligt behandlade enligt redogörelsen. I juni 1976 begärdes en översyn av sådana bestämmelser i familjelagstiftningen i vilka begreppen sinnessjuk och sinnesslö finns intagna (LU 1975/76:33, rskr. 397). Frågan övervägs i justitiedepartementet. Vidare avlåts i november 1978 en riksdagsskrivelse med anledning av en motion om företrädare i styrelsen för personalstiftelse (AU 1978/79:6, rskr. 15). En departementspromemoria beräknades enligt regeringsskrivelsen ligga klar under 1989, och i samband därmed skulle frågan komma att övervägas.

De övriga 64 riksdagsskrivelser från 1987/88 eller tidigare som enligt regeringsskrivelsen 1989/90:75 inte var slutbehandlade den 30 sepember 1989 fördelar sig på elva av departementen – försvarsdepartementet och industridepartementet har inget sådant ärende – som anges nedan.

Riksdagsskrivelser 1979/80 – 1987/88 som inte har slutbehandlats den 30 september 1989; inom parentes anges motsvarande uppgift från föregående år

År	Departement											Summa	
	Ju	UD	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	C	ME		
1980	1	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	2	(2)
1981	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	(1)
1982	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	(2)
1983	–	–	2	–	–	–	–	1	–	–	–	3	(4)
1984	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	2	(6)
1985	2	–	1	–	1	–	–	–	–	–	1	5	(6)
1986	4	–	–	1	–	1	–	–	1	–	–	7	(17)
1987	2	1	4	1	2	4	1	1	2	–	–	18	(26)
1988	3	–	3	4	4	7	–	–	2	1	1	25	
Summa	15	1	10	6	8	12	1	3	5	1	2	64	

Finansutskottets yttrande 1989/90:FiU3y

Regeringens redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser

---

Till konstitutionsutskottet

Konstitutionsutskottet har berett övriga riksdagsutskott tillfälle att yttra sig över regeringens redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser (skr. 1989/90:75). Finansutskottet får med anledning härav anföra följande.

Behandlingen av de ärenden som hör till finansutskottets beredningsområde redovisas i första hand i de avsnitt som avser finansdepartementet och civildepartementet. Utskottet har detaljgranskat skrivelsen i dessa delar och därvid noterat vissa smärre oklarheter, som dock alla har kunnat klaras ut genom underhandskontakter direkt med regeringskansliet. Utskottet har därmed inget att erinra mot det sätt på vilket de redovisade ärendena har slutbehandlats, ej heller mot de ärenden som står upptagna som ännu inte slutbehandlade.

Finansutskottet ser det som värdefullt att konstitutionsutskottet på detta sätt berett övriga utskott tillfälle att delta i en brett upplagd granskning av de åtgärder som regeringen vidtagit med anledning av riksdagens beslut. Enligt utskottets mening skulle granskningen underlättas om regeringens redogörelse var uppställd på ett sådant sätt att det i anslutning till varje icke slutbehandlat ärende klart angavs inte bara vilka delar av ett beslut som eventuellt är slutbehandlade utan också de delar som alltjämt är under prövning av regeringen. Den redovisningsprincip som utskottet har i åtanke tillämpas för de under civildepartementet uppförda ärendena.

Stockholm den 8 mars 1990

På finansutskottets vägnar

Anna-Greta Leijon

Närvarande: Anna-Greta Leijon (s), Anne Wibble (fp), Gunnar Björk (c), Per Olof Håkansson (s), Rune Rydén (m), Iris Mårtensson (s), Lisbet Calner (s), Arne Kjörnsberg (s), Filip Fridolfsson (m), Lars De Geer (fp), Ivar Franzén (c), Lars-Ove Hagberg (vpk), Carl Frick (mp), Marianne Carlström (s), Sonia Karlsson (s), Ing-Britt Nygren (m) och Maria Hed (s).

Skatteutskottets yttrande 1989/90:SkU1y

Regeringens redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser

---

Till konstitutionsutskottet

Konstitutionsutskottet har berett ettvart av riksdagens utskott tillfälle att yttra sig över de delar av regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för regeringens behandling av riksdagens skrivelser som har samband med vederbörande utskotts beredningsarbete. Skatteutskottet får med anledning härav anföra följande.

Regeringens redogörelse avser tiden den 1 oktober 1988—den 30 september 1989. Av redogörelsen framgår att regeringen ännu inte slutbehandlat riksdagens skrivelse den 6 juni 1984 beträffande existensminimireglerna och riksdagens skrivelse den 2 maj 1985 beträffande egenföretagarnas pensionering.

Riksdagens skrivelse den 6 juni 1984 (SkU 1983/84:50, rskr. 395) avser en begäran om en allsidig utredning av kommunalskattelagens bestämmelser om existensminimum. Av regeringens redogörelse framgår att riksrevisionsverket i september 1984 överlämnat en rapport avseende dessa bestämmelser till regeringen samt att yttranden inhämtats över rapporten. Vidare framgår att justitieombudsmannen Per-Erik Nilsson i beslut den 28 augusti 1986 redovisat en utvärdering av existensminimiinstitutet. Sommaren 1987 gav regeringen utredningen om reformerad inkomstbeskattning (RINK) i uppdrag att se över bl.a. dessa bestämmelser. RINK föreslår i sitt slutbetänkande Reformerad inkomstbeskattning (SOU 1989:33) att bestämmelserna avskaffas. Regeringen har nyligen överlämnat en lagrådsremiss med förslag som bygger på detta betänkande.

Riksdagens skrivelse den 2 maj 1985 (SkU 1984/85:41, rskr. 260) avser egenföretagarnas pensionering. Egenföretagarna drar av pensionsförsäkringspremier som ett allmänt avdrag. Härigenom kommer företagarens hela inkomst och således även den del som används för företagarens pensionering att utgöra underlag för egenavgifter. Om verksamheten i stället bedrivs genom aktiebolag eller ekonomisk förening uppstår inte någon liknande avgiftsbeläggning. Denna brist på neutralitet har uppmärksammats av skatteutskottet vid ett flertal tillfällen och har varit föremål för behandling i olika utredningar. När utskottet våren 1985 behandlade motioner i denna fråga förelåg ett förslag från företagsskattekommittén (FSK) om en ny metod för beskattning av näringsverksamhet (SOU 1984:70, Stakeimetoden) som innebar en mer

likformig beskattning i denna del. I betänkandet SkU 1984/85:41 redovisade utskottet FSK:s förslag, konstaterade att den nuvarande ordningen är otillfredsställande och uttalade att utskottet förutsätter att regeringen uppmärksammar frågan och så snart som möjligt överlämnar ett förslag till riksdagen. Genom skrivelsen den 2 maj 1985 gav riksdagen regeringen till känna vad utskottet anfört. Våren 1987 återkom skatteutskottet till frågan i betänkandet SkU 1986/87:27. Utskottet noterade då att remissyttrandena över FSK:s förslag visat att den föreslagna lösningen inte var invändningsfri och att den kunde medföra komplikationer bl.a. på socialförsäkringsområdet. Utskottet förutsatte att regeringen uppmärksammar problemet i sitt fortsatta arbete och i lämpligt sammanhang lägger fram förslag som undanröjer olikformigheten. Någon åtgärd från riksdagens sida ansåg utskottet inte påkallad. Sommaren 1987 tillsatte regeringen utredningen om reformerad inkomstbeskattning (RINK). RINK har i sitt slutbetänkande (SOU 1989:33) Reformerad inkomstbeskattning föreslagit en lösning på detta problem. Som nyss nämnts föreligger nu en lagrådsremiss på grundval av betänkandet.

Som framgår av redogörelsen ovan har regeringens handläggning av dessa båda skrivelser pågått under en förhållandevis lång tid. Regeringen borde ha förelagt riksdagen de efterfrågade förslagen tidigare. De problem som berörts i respektive betänkande har emellertid kommit att omfattas av det genomgripande utredningsarbete som bedrivits på skatteområdet under perioden 1987—1989. Förslag till lösningar väntas också bli förelagda riksdagen inom kort. Utskottet har därför inte nu funnit anledning till kritik mot regeringens handläggning i denna del.

Utskottet har inte heller i övrigt funnit anledning till erinran mot regeringens behandling av de skrivelser som har samband med skatteutskottets beredningsarbete.

Stockholm den 13 februari 1990

På skatteutskottets vägnar

Lars Hedfors

Närvarande: Lars Hedfors (s), Bo Lundgren (m), Bo Forslund (s), Torsten Karlsson (s), Kjell Johansson (fp), Görel Thurdin (c), Anita Johansson (s), Hugo Hegeland (m), Yvonne Sandberg-Fries (s), Sverre Palm (s), Karl-Gösta Svenson (m), Leif Olsson (fp), Rolf Kenneryd (c), Gösta Lyngå (mp), Kjell Nordström (s), Lisbeth Staaf-Igelström (s) och Maggi Mikaelsson (vpk).

- - -

§ 12.3

Yttrande till konstitutionsutskottet

Anmäls att konstitutionsutskottet berett lagutskottet tillfälle att yttra sig över regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen.

Utskottet, som inte finner anledning till erinran mot skrivelsen såvitt den rör lagutskottets beredningsområde, beslutar att inte yttra sig över skrivelsen.

- - -

Vid protokollet

Gun Degerström

Justerat den 21 februari 1990

Rolf Dahlberg

Rätt utdraget intygar:

Gun Degerström

Expedierat 1990-02-27
Konstitutionsutskottet
Kammarkansliet

* Här utesluten

Socialförsäkringsutskottets yttrande 1989/90:SfU1y

Regeringens skrivelse 1989/90:75

Till konstitutionsutskottet

Socialförsäkringsutskottet har beretts tillfälle att yttra sig över regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen.

Utskottet vill anföra följande beträffande regeringens redogörelse under *Socialdepartementet* punkterna 16 och 18.

Punkt 16. Riksdagen har under riksmötet 1987/88 givit regeringen till känna att frågan om en ytterligare lägre nivå inom handikappersättningen borde bli föremål för utredning i syfte att förslag i frågan snarast skulle läggas fram (rskr. 197).

Punkt 18. Riksdagen har under riksmötet 1987/88 givit regeringen till känna att det fanns anledning att göra en förutsättningslös utredning om hur det samlade förmånssystemet om sjukvårds-, sjukrese- och läkemedelskostnader skulle kunna reformeras för att skapa en bättre rättvisa mellan olika grupper (rskr. 256).

I 1989 års budgetproposition redovisade chefen för socialdepartementet vissa principer för ett framtida förmånssystem omfattande bl.a. de under punkt 16 och punkt 18 nämnda försäkringsförmånerna. Principerna överensstämde inte med den förutsättningslösa utredning som riksdagen hade begärt i rskr. 256.

Regeringen har i sin skrivelse under punkt 16 (mom. 17) hänvisat till 1989 års budgetproposition. Under punkt 18 (mom. 16) har regeringen hänvisat till att riksförsäkringsverket den 9 februari 1989 fått i uppdrag att utarbeta förslag till skydd mot höga resekostnader. Regeringen anser att riksdagens skrivelser är slutbehandlade.

Med anledning av motioner som hänvisade till de principer för ett framtida förmånssystem som sålunda redovisats i budgetpropositionen uttalade utskottet i betänkandet 1989/90:SfU5 att den av riksdagen begärda förutsättningslösa utredningen ännu inte hade tillsatts. Utskottet såg allvarligt på detta förhållande och förutsatte att den begärda utredningen omedelbart startades, dock med beaktande av vissa nya principer. Vad utskottet anfört gav riksdagen som sin mening regeringen till känna (rskr. 43).

Utskottet ser fortfarande allvarligt på att riksdagens ovannämnda tillkännagivanden under 1987/88 års riksmöte inte beaktats. I årets budgetproposition angav emellertid dåvarande socialministern att han

hade för avsikt att inom kort återkomma till regeringen angående den av riksdagen i rskr. 1989/90:43 begärda utredningen. Utskottet förutsätter att utredningen snarast tillsätts.

Utskottet har i övrigt ingen erinran mot regeringens skrivelse.

Stockholm den 6 mars 1990

På socialförsäkringsutskottets vägnar

Doris Håvik

Närvarande: Doris Håvik (s), Gullan Lindblad (m), Börje Nilsson (s), Ulla Johansson (s), Sigge Godin (fp), Karin Israelsson (c), Lena Öhrsvik (s), Margit Gennser (m), Nils-Olof Gustafsson (s), Ingegerd Elm (s), Maud Björnemalm (s), Hans Dau (m), Barbro Sandberg (fp), Rune Backlund (c), Margó Ingvardsson (vpk), Ragnhild Pohanka (mp) och Christina Pettersson (s).

Socialutskottets yttrande 1989/90:SoU2y

Riksdagens skrivelser

Till konstitutionsutskottet

Utskottet

I samband med behandlingen av regeringens proposition 1987/88:22 Vissa grundlagsfrågor m.m. som grundas på folkstyrelsekommitténs förslag rörande riksdagens arbetsformer uttalade konstitutionsutskottet att riksdagen och särskilt riksdagens utskott bör ägna mer uppmärksamhet åt att utvärdera resultaten av riksdagens beslut (KU 1987/88:43). Som ett led i en sådan utvärdering men också med anledning av att konstitutionsutskottet den 12 december 1989 berett socialutskottet tillfälle att yttra sig över regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen har socialutskottet gjort en genomgång av tillkännagivandena på socialutskottets område under de tre senaste åren. Tillkännagivandena har sammanställts med de tre senaste årens regeringsskrivelser om behandlingen av riksdagens skrivelser. Sammanställningen överlämnas till konstitutionsutskottet.

En särskild granskning har gjorts av de äldsta tillkännagivandena som enligt skr. 1989/90:75 ännu inte slutbehandlats av regeringen. Konstitutionsutskottet har vid sina årliga granskningar av regeringens skrivelser återkommande påtalat att det inom regeringskansliet föreligger ett stort antal ej slutbehandlade riksdagsskrivelser som är avgivna för mycket lång tid sedan. Socialutskottet har vid sin genomgång av de senaste tre årens tillkännagivanden på socialutskottets område för sin del gjort samma erfarenhet. Det bör påpekas att det finns ett flertal tillkännagivanden från riksmötet 1986/87 som, enligt redovisningen i regeringens skrivelser, ännu inte föranlett någon åtgärd från regeringens sida.

Någon ingående prövning av i vilken utsträckning de av regeringen redovisade åtgärderna materiellt tillgodosett riksdagens önskemål har däremot inte nu företagits. På ett par punkter vill utskottet dock inledningsvis göra påpekanden. Utskottet redovisar längre fram sina överväganden.

I betänkandet *SoU 1983/84:5* gjorde utskottet vissa uttalanden beträffande etiska normer för tillämpning av genteknik m.m. (mom. 1).

Utskottet hänvisade bl.a. till att gen-etikkommittén befann sig i ett intensivt slutskede av sitt arbete. Utskottet ansåg att beredningen av kommitténs förslag borde ske så skyndsamt som de yttre omständigheterna medgav, så att frågan kunde förelägga riksdagen under riksmötet 1984/85. Enligt redovisningen i regeringens skrivelser fram t.o.m. 1989/90:75 har ärendet ännu inte föranlett något regeringsbeslut. Proposition i ämnet har dock aviserats ett par gånger och aviseras nu på nytt till innevarande vår.

I betänkandet *SoU 1986/87:18* beträffande omvårdnad för vissa gymnasieskoleelever (mom. 30) föreslog utskottet ett tillkännagivande till regeringen bl.a. om att staten måste vara beredd att svara för att de svårt rörelsehindrade eleverna verkligen erbjuds en fungerande gymnasieskolgång och att de måste garanteras den omvårdnad som är en förutsättning för att de skall kunna fullfölja sina studier. Två reservationer, av utskottets s-ledamöter resp. vpk-ledamot, förelåg. Riksdagen följde utskottet. Riksdagens tillkännagivande verkar inte ha föranlett något regeringsbeslut. I regeringens skrivelse 1987/88:75 S 27 redovisas visserligen några beslut, men dessa avser sannolikt inte det aktuella momentet i utskottsbetänkandet. Skrivelsen saknar uppgift om behandlade moment. Riksdagsskrivelsen redovisas där som ännu inte slutbehandlad. Motsvarande gäller regeringens skrivelse påföljande år (skr. 1988/89:75 S 15). Ärendet anmäls då som slutbehandlat. Ett nytt tillkännagivande beträffande samma fråga i betänkandet 1988/89:SoU19 (reservation 7 som fick majoritet vid voteringen i kammaren) överlämnades genom regeringsbeslut den 1 juni 1989 till 1989 års handikapputredning (skr. 1989/90:75 S 42). Utredningen har redovisat sitt uppdrag i betänkandet (SOU 1989:54) Rätt till gymnasieutbildning för svårt rörelsehindrade ungdomar. Vid regeringssammanträde den 15 februari 1990 beslutade regeringen om proposition i ämnet.

I betänkandet *SoU 1986/87:22* anförde utskottet med anledning av vissa motionsyrkanden om familjerådgivningsverksamheten att det är nödvändigt att verksamhetens fortlevnad garanteras och att regeringen skyndsamt bör ta upp frågan om hur verksamheten skall kunna tryggas (mom. 29). Detta föreslogs riksdagen som sin mening ge regeringen till känna. Riksdagen följde utskottet. I regeringens skrivelser 1987/88:75 S 32 och 1988/89:75 S 18 redovisas inga beslut beträffande mom. 29. I den sistnämnda skrivelsen anmäls ärendet som slutbehandlat. Tillkännagivandet i mom. 29 verkar emellertid — att döma av redovisningen i regeringsskrivelserna — inte ha föranlett någon åtgärd från regeringens sida. I det av riksdagen godkända betänkandet *SoU 1987/88:14* (punkt 4 mom. 2) föreslogs ett motsvarande tillkännagivande. (Utskottets s-ledamöter reserverade sig.) I regeringens skrivelser 1988/89:75 S 50 och 1989/90:75 S 15 redovisas inga beslut beträffande punkt 4 mom. 2. I ett frågesvar den 16 januari 1990 (RD 1989/90:51) har dock statsrådet Bengt Lindqvist redovisat att regeringen den 14 januari 1988 gett socialstyrelsen i uppdrag att bl.a. utreda den fortsatta verksamheten med familjerådgivning och samar-

betssamtal. Styrelsen avrapporterade arbetet i rapporten (1989:10) Familjerådgivning — Samarbetssamtal. Rapporten har remissbehandlats och bereds enligt uppgift nu i regeringskansliet.

I betänkandet *1988/89:SoU14* föreslog utskottet ett tillkännagivande till regeringen om att det fortsatta utredningsarbetet om de centrala tobakspolitiska frågeställningarna borde ske under parlamentarisk medverkan (mom. 8). Regeringen har den 18 januari 1990 beslutat att inte vidta någon åtgärd med anledning av tillkännagivandet om parlamentarisk sammansättning av tobaksutredningen.

Den nu sittande tobaksutredningen (S 1988:01) kommer inom kort att överlämna sitt slutbetänkande till regeringen. Utredningen har i februari 1990 lämnat utskottet information om sitt arbete.

Regeringens årliga skrivelse med redogörelse för regeringens åtgärder med anledning av riksdagens skrivelser till regeringen är avsedd att fylla flera uppgifter. Redogörelsen skall bl.a. utgöra den formella bekräftelsen på att regeringen utfärdat av riksdagen beslutade författningar och att regleringsbrev beslutats med anledning av att riksdagen anvisat medel för visst ändamål. Utskottet har ingen erinran mot utformningen av regeringens skrivelse i detta avseende.

Regeringens skrivelse skall utöver en redovisning av utfärdade författningar och regleringsbrev även innehålla en redogörelse för regeringens åtgärder med anledning av riksdagens övriga tillkännagivanden till regeringen. Den genomgång som utskottet gjort beträffande riksdagens tillkännagivanden på socialutskottets område och regeringens skrivelser i ämnet under de senaste tre åren visar emellertid att skrivelsen med dess nuvarande utformning lämpar sig mindre väl för analyser av regeringens åtgärder med anledning av riksdagens tillkännagivanden. Sålunda redovisas endast regeringens formella beslut. Däremot framgår inte beslutets materiella innebörd. Inte heller redovisas planerade åtgärder eller andra överväganden från regeringens sida i ärendet som kunde vara av intresse för riksdagen. Regeringsskrivelserna innehåller inte alltid uppgifter om vilket moment i ett utskottsbetänkande som de redovisade regeringsbesluten avser. Detta gör det inte sällan svårt att utläsa vilka åtgärder som regeringen vidtagit. Enligt utskottet borde regeringen årligen i något lämpligt sammanhang, t.ex. i budgetpropositionen, återkomma till riksdagen och mera utförligt och i sak redovisa såväl redan fattade beslut som planerade åtgärder med anledning av riksdagens tillkännagivanden. En sådan ordning skulle enligt utskottet förbättra förutsättningarna för en konstruktiv dialog mellan riksdagen och regeringen i de ärenden där riksdagen funnit skäl att ge sin mening till känna för regeringen.

Därutöver kan det naturligtvis bli aktuellt att kalla representanter för departementet till utskottet för information. Regeringen borde också överväga att sända avskrifter av beslut med anledning av riksdagens tillkännagivanden till det berörda utskottet. Socialutskottet för sin del överväger att årligen sammanställa de under året gjorda tillkännagivandena från riksdagens sida på socialutskottets område och som en serviceåtgärd överlämna dessa till departementet för kännedom.

Vad utskottet anfört bör ges regeringen till känna.

Stockholm den 22 februari 1989

På socialutskottets vägnar

Daniel Tarschys

Närvarande: Daniel Tarschys (fp), Bo Holmberg (s), Anita Persson (s), Sten Svensson (m), Ulla Tillander (c), Ingrid Andersson (s), Per Stenmarck (m), Johnny Ahlqvist (s), Rinaldo Karlsson (s), Ingegerd Anderlund (s), Ingrid Ronne-Björkqvist (fp), Gudrun Schyman (vpk), Anita Stenberg (mp), Sinikka Bohlin (s), Maj-Inger Klingvall (s), Roland Larsson (c) och Karin Falkmer (m).

Konstitutionsutskottet
Ink. den 90-03-08

RIKSDAGENS
KULTURUTSKOTT
MW/3.20

Utdrag ur
PROTOKOLL 1989/90:12
Sammanträdesdag· 1990-02-20
- - -

- - -

6 § **Yttrande till konstitutionsutskottet**

Upptas till behandling fråga om yttrande till konstitutionsutskottet över regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen.

Efter föredragning beslutar kulturutskottet att genom protokollsutdrag redovisa till konstitutionsutskottet följande synpunkter på skrivelsen i vad den avser kulturutskottets beredningsområde.

Regeringens skrivelse 1989/90:75 omfattar dels de riksdagsskrivelser som slutbehandlats under tiden den 1 oktober 1988–den 30 september 1989, dels de riksdagskrivelser som ännu inte slutbehandlats den 30 september 1989.

För de ännu inte slutbehandlade riksdagsskrivelserna under avsnittet Utbildningsdepartementet redovisas vidtagna åtgärder (med angivande av moment i berört utskottsbetänkandes hemställan). Däremot redovisas inte i vilka avseenden dessa riksdagsskrivelser inte är slutbehandlade. Kulturutskottet anser att det är nödvändigt att regeringen i framtiden redovisar inte bara i vilka delar en riksdagsskrivelse behandlats av regeringen utan även i vilka delar riksdagsskrivelsen inte har slutbehandlats (med angivande av moment eller del av moment). Om så inte sker krävs i vissa fall ett omfattande arbete för att man skall kunna bedöma regeringens behandling av skrivelserna. Riksdagens möjligheter att följa upp sina beslut försvåras således avsevärt. I största möjliga utsträckning bör även redovisas i vilka avseenden åtgärder planeras. (Jfr regeringens skrivelse 1989/90:75, avsnittet Bostadsdepartementet, s. 73–78, punkterna 5, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 21 och 22.)

I många fall anges som vidtagen åtgärd av regeringen att en proposition avgivits till riksdagen. Därvid bör enligt kulturutskottets uppfattning anges vilket avsnitt, vilken punkt och eventuellt vilken sida i propositionen som avses, åtminstone i vad gäller större propositioner. (Jfr regeringens skrivelse 1989/90:75, avsnittet Industridepartementet, s. 80, punkt 7.)

I regeringens skrivelse redovisas samtliga åtgärder som vidtagits – i vissa fall under flera år – med anledning av en riksdagsskrivelse. I några fall har ändringar och rättelser gjorts av uppgifter som lämnats i tidigare års skrivelser från regeringen. Enligt kulturutskottets mening är det önskvärt att det i sådana fall anges att en tidigare lämnad uppgift om regeringens åtgärd har ändrats och i vilket avseende detta skett.

RIKSDAGENS
KULTURUTSKOTT
MW/3.20

Utdrag ur
PROTOKOLL 1989/90:12
Sammanträdesdag: 1990-02-20
- - -

Inför beredningen i kulturutskottet av frågan om yttrande till konstitutionsutskottet över regeringens skrivelse 1989/90:75 har kulturutskottet från utbildningsdepartementet inhämtat uppgifter dels om en riksdagsskrivelse som redovisats som slutbehandlad men där det ännu återstod för regeringen att vidta åtgärder, dels om de riksdagsskrivelser som av regeringen redovisats som ännu inte slutbehandlade den 30 september 1989. En skrivelse den 23 januari 1990 från kulturutskottets kanslichef till expeditionschefen i utbildningsdepartementet samt en redovisning den 29 januari 1990 från utbildningsdepartementet i dessa frågor fogas som bilaga 2 och 3 till detta protokoll.*

- - -

Vid protokollet
Lena Axelsson-Westlund

Justerat den 6 mars 1990
Ingrid Sundberg

Rätt utdraget intygar:
Marianne Wännerstrand

Exp. KU 1990-03-07

* Bilagorna här uteslutna.

- - -

2 § **Yttrande till konstitutionsutskottet**

Upptas till behandling frågan om yttrande till konstitutionsutskottet över regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen.

Efter föredragning beslutar utskottet att till KU anmäla att regeringen inte har efterlevt riksdagens beslut om en öppen redovisning av pris- och löneomräkningar under högskoleanslagen och om fortbildningsnämndernas sammansättning. Två promemorior upprättade inom utskottets kansli biläggs.

- - -

Vid protokollet
Görel Sävborg-Lundgren

Justeras
Lars Gustafsson

Rätt utdraget intygar:

Kerstin Siverby

Exp. 1990-03-09

KU

Pris- och löneomräkning under anslagen till grundläggande högskoleutbildning m.m.

1. Utbildningsutskottet anförde våren 1988:

> Utskottet delar uppfattningen att det är angeläget att berörda anslag på riksstaten redovisas för riksdagen på ett sätt som gör det möjligt att meningsfullt diskutera pris- och löneomräkningsfrågorna. En högskoleenhets ekonomiska situation bestäms i mycket främst genom de anslagsökningar ett visst år som föranleds av pris- och löneomräkningen, eftersom dessa belopp som regel är avsevärt högre än de anslagsförändringar som görs på andra grunder. I fortsättningen bör därför enligt utskottets uppfattning eventuella avvikelser från UHÄ:s förslag till pris- och löneomräkningar redovisas och kommenteras och det beräknade beloppet för pris- och löneomräkning anges för varje anslagspost. En sådan redovisning är speciellt angelägen för högskolan som har ett anslagssystem där anslagen rymmer olika kostnadsslag och där medel till lönekostnader anvisas under reservationsanslag. Anslagen till forskningsråden bör behandlas på motsvarande sätt. Vad utskottet här anfört om en öppen redovisning av pris- och löneomräkningen för anslagen till grundläggande högskoleutbildning och forskning bör riksdagen med anledning av motion 1987/88:Ub682 som sin mening ge regeringen till känna.

2. Riksdagen fattade beslut i enlighet med utskottets enhälliga förslag (UbU 1987/88:20 s. 7 f., rskr. 205). Utskottet har i betänkande 1988/89:UbU18 (s. 15) erinrat om detta beslut. Regeringens sätt att i budgetpropositionen 1989/90:100 bil. 10 redovisa hur man gjort pris- och löneomräkningen har inte förändrats efter riksdagens beslut våren 1988.

I propositionen anges prisomräkningens procenttal och hur den förhåller sig till UHÄ:s förslag. Vidare anges beträffande löneomräkningen vilka avtal man har räknat med och totalt belopp (291 284 000 kr.) samt vad UHÄ hade föreslagit.

Man talar emellertid när det gäller högskoleområdet inte om hur totalbeloppen fördelar sig mellan anslag, än mindre mellan anslagsposter. Detta, således oförändrade, sätt att redovisa i budgetpropositionen leder till ett omfattande administrativt arbete och ett stort antal sammanträdestimmar på varje högskoleenhet. Anslagen skall lokalt fördelas mellan olika institutioner och linjer. Alla vill att fördelningen skall bli korrekt i förhållande till statsmakternas intentioner och rättvis i något slags mening.

3. Vid läsningen av budgetpropositionen är det nära nog omöjligt att vinna klarhet beträffande regeringens intentioner i många

fall. Ett exempel är matematisk-naturvetenskapliga linjen, anslaget Utbildning för tekniska yrken (BP bil. 10 s. 223):

> För egen del anser jag det nödvändigt, av statsfinansiella skäl men också med hänsyn till att ingen erfarenhet av de studerandes faktiska val inom den nya linjen föreligger, att göra en mera restriktiv bedömning av kostnaderna. Jag beräknar i enlighet härmed de sammanlagda kostnaderna under budgetperioden till 16 milj. kr., varav under budgetåret 1990/91 1,75 milj. kr., budgetåret 1991/92 1,75 milj. kr. och budgetåret 1992/93 2,5 milj. kr. genom omfördelning inom anslagets ram. Av den totala kostnaden räknar jag med att 10 milj. kr. tillförs under budgetåret 1992/93 genom en motsvarande minskning av anslaget D 10. Lokala och individuella linjer och fristående kurser.

Läsaren av budgetpropositionen får veta att linjen för budgetåret 1990/91 förstärks med 1,75 milj. kr. genom omfördelning inom anslagets ram.

Betyder det att vissa pengar förs över till de högskoleenheter som har linjen från andra enheter som inte har den (t.ex. tekniska högskolan i Stockholm [KTH] och Chalmers tekniska högskola [CTH])? I så fall är det fråga om en besparing vid de sistnämnda högskolorna, vilket skulle kunna vara av intresse för riksdagen men självklart också för högskoleenheterna att få veta.

Eftersom det i detta fall inte sägs i budgetpropositionen varifrån omfördelning sker, går det inte heller att "baklänges" räkna fram regeringens pris- och löneomräkning för t.ex. de nämnda högskolorna KTH och CTH. Därmed försvåras på ett flertal högskoleenheter den interna fördelningen av anslaget mellan olika linjer och institutioner.

4. Enligt riksdagsbeslutet skall pris- och löneomräkningen göras på ett öppet och tydligt sätt för varje högskoleenhet under berörda anslag. En tablå över anslagsfördelningen i enlighet med riksdagsbeslutets intentioner skulle motsvaras av ungefär följande:

ANSLAGSFÖRDELNING

		Föredraganden		
	1989/90	1990/91		
		Beräknad pris- och löneomr.	Förändringar i verksamheten	
Högskolan i	A	1 000 000	+ 100 000	+ 150 000
	B	3 000 000	+ 300 000	± 0
	C	2 000 000	+ 200 000	− 25 000
	D	9 000 000	+ 900 000	+ 700 000
	E	5 000 000	+ 500 000	− 100 000
	F	2 000 000	+ 200 000	− 100 000
Summa kronor		22 000 000	+ 2 200 000	+ 625 000

Fortbildningsnämndernas sammansättning

I propositionen 1987/88:100, bil. 10, behandlades bl.a. fortbildningsorganisationen och fortbildningsnämndernas sammansättning. Enligt förslaget skulle nämnderna administrativt knytas till högskolan för lärarutbildning i Stockholm, samt universiteten i Uppsala, Linköping, Lund, Göteborg och Umeå.

Vid utbildningsutskottets behandling av ärendet anförde utskottet:

"Det är enligt utskottets mening viktigt att i Stockholm företrädare för universitetet och tekniska högskolan samt i Göteborg företrädare för Chalmers tekniska högskola garanteras inflytande på hur personalutbildningen för skolans behov utformas. Dessa högskoleenheter bör vara företrädda på ett tillfredsställande sätt i resp. fortbildningsnämnd. Detta bör riksdagen med anledning av motion 1987/88:Ub813 yrkande 5 som sin mening ge regeringen till känna."

Riksdagen beslöt i enlighet härmed (UbU 1987/88:13, rskr. 204).

Enligt 4 § 16 a kap. högskoleförordningen (1977:263) utser regeringen ledamöter i fortbildningsnämnderna.

I bilaga 1 och 2 redovisas sammansättningen av fortbildningsnämnden i Stockholm resp. Göteborg. Av bilagorna framgår att varken tekniska högskolan i Stockholm eller Chalmers tekniska högskola i Göteborg är representerade i nämnderna.*

*Bilagorna här uteslutna

RIKSDAGENS
NÄRINGSUTSKOTT

Utdrag ur
PROTOKOLL 1989/90:23
1990-03-13
- - - - -

- - - - -

§ 23.2

Behandlingen av riksdagens skrivelser

Fortsätts behandlingen - för yttrande till konstitutionsutskottet - av regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen, i vad avser näringsutskottets område (se § 21.3).

Utskottet konstaterar att redogörelsen i angiven del inte ger anledning till någon erinran från utskottets sida. Detta skall meddelas konstitutionsutskottet genom utdrag ur detta protokoll. En promemoria (bilaga 2) med vissa synpunkter på redogörelsens utformning överlämnas samtidigt till konstitutionsutskottet.

Denna paragraf förklaras omedelbart justerad.

- - - - -

Vid protokollet
Hadar Cars

Justeras
Karin Ståhlberg

Rätt utdraget intygar:
Elvy Lilliu

Exp. 1990-03-16
konstitutionsutskottet

Några synpunkter på utformningen av regeringens redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen

1. I många fall lämnas en fullständig redovisning för tidigare beslut med anledning av en viss skrivelse, trots att flertalet av dessa beslut har upptagits i föregående redogörelser. Det borde vara tillräckligt att äldre skrivelser redovisas endast i vad avser de delar som inte förut har anmälts som slutbehandlade. Denna princip har i årets redogörelse tillämpats beträffande punkt 2 under justitiedepartementet (s. 3).

2. Uppgifterna om vidtagna åtgärder begränsas i redogörelsen till vad som formellt erfordras. Informationsvärdet skulle kunna höjas genom kompletterande uppgifter. Några exempel:

   Utrikesdepartementet p. 9, om godkännande av 1987 års internationella naturgummitavtal: "Regeringen beslöt att avtalet skall ratificeras." - När skedde ratificeringen?

   Socialdepartementet p. 30, om export m.m. av alkoholdrycker och tobaksvaror, ännu inte slutbehandlad. - Vissa åtgärder med anledning av skrivelsen har redovisats av socialministern i svar på fråga 1989/90:90 den 17 oktober 1989. En hänvisning kunde har gjorts till detta frågesvar.

   Finansdepartementet p. 58, om nedläggning av Bryggeristiftelsen, ännu inte slutbehandlad. - Vad återstår att göra?

   Industridepartementet p. 13, om Sveriges Investeringsbank AB, ännu inte slutbehandlad. - Vad återstår att göra?

3. Redogörelsen skulle kunna göras mera överskådlig genom markering av ämnesorden (ev. underrubriker).

Bostadsutskottets yttrande 1989/90:BoU3y

Regeringens skrivelse 1989/90:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen

---

Till konstitutionsutskottet

Konstitutionsutskottet har berett bostadsutskottet tillfälle att avge yttrande över rubricerade skrivelse såvitt den har samband med utskottets beredningsområde.

Bostadsutskottet har, utöver de upplysningar som ges i regeringens skrivelse, genom underhandskontakt med expeditionschefen i bostadsdepartementet skriftligen fått information om beredningen i regeringens kansli av de riksdagsskrivelser som på förslag av utskottet tillställts regeringen. Utan att gå in på frågan om lämpligheten som sådan av de vidtagna åtgärderna finner utskottet att vissa av de genom riksdagsskrivelserna aktualiserade ärendena i en eller annan form är föremål för överväganden inom bostadsdepartementet eller hos plan- och bostadsverket medan andra förslag är slutbehandlade genom beslut av regeringen. Bostadsutskottet har inte funnit anledning till erinran eller särskilt uttalande beträffande skrivelsen i denna del.

Bostadsutskottet vill i sammanhanget emellertid ta upp frågan om utformningen av den nu behandlade regeringsskrivelsen. Enligt utskottets mening är det angeläget att den ges en annorlunda utformning så att den information som avses lämnas i skrivelsen verkligen kommer fram till dem som är intresserade av innehållet utan att ytterligare upplysningar behöver inhämtas. Bostadsutskottet anser sålunda att överväganden bör göras i regeringens kansli med syftet att öka läsbarheten och informationen i skrivelsen. Detta bör konstitutionsutskottet enligt bostadsutskottets uppfattning föreslå riksdagen att som sin mening ge regeringen till känna.

Stockholm den 8 mars 1990

På bostadsutskottets vägnar

Agne Hansson

Närvarande: Agne Hansson (c), Oskar Lindkvist (s), Magnus Persson (s), Knut Billing (m), Lennart Nilsson (s), Hans Göran Franck (s), Bertil Danielsson (m), Nils Nordh (s), Rune Evensson (s), Gunnar Nilsson (s), Jan Sandberg (m), Siw Persson (fp), Jan Strömdahl (vpk), Kjell Dahlström (mp), Britta Sundin (s), Ingrid Hasselström Nyvall (fp) och Elving Andersson (c).

Verksförordning;

SFS 1987: 1100
Utkom från trycket
den 15 december 1987

utfärdad den 26 november 1987.

Regeringen föreskriver[1] följande.

Tillämpningsområde

1 § Denna förordning tillämpas på myndigheter under regeringen i den omfattning som regeringen föreskriver i myndighetens instruktion eller i någon annan förordning.

Myndigheten företräder staten vid domstol

2 § Inom sitt verksamhetsområde företräder myndigheten staten vid domstol.

Myndighetens ledning

3 § Myndigheten leds av en chef.

Vid myndigheten finns också en styrelse som består av myndighetens chef och andra ledamöter.

Myndighetschefens ansvar och uppgifter

4 § Myndighetens chef ansvarar för myndighetens verksamhet.

5 § Myndighetens chef skall se till att verksamheten bedrivs författningsenligt och effektivt och att den utvecklas och anpassas till de krav som ställs på den.

Därvid skall beaktas de krav som ställs av hänsyn till totalförsvaret, regionalpolitiken och miljöpolitiken.

6 § Myndighetens chef skall

1. planera verksamheten,
2. övervaka att planerna följs,
3. följa upp verksamheten och analysera resultatet.

7 § Myndighetens chef skall också

1. samordna verksamheten med angränsande verksamheter,
2. se till att allmänhetens, organisationers, företags och offentliga myndigheters kontakter med myndigheten underlättas genom en god service och tillgänglighet, genom information och genom ett klart och begripligt språk i myndighetens skrivelser och beslut,
3. se till att myndigheten har en rättvisande ekonomisk redovisning och att medlen förvaltas på ett betryggande sätt,

[1] Jfr prop. 1986/87: 99, KU 29, rskr. 226.
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 26 november 1987 (Regeringens förordningsmotiv 1987: 5).

4. följa utvecklingen i de nordiska landerna och i andra länder vad gäller förhållanden som är av betydelse för myndigheten.

8 § Myndighetens chef skall hålla styrelsen informerad om verksamheten.

9 § Myndighetens chef skall se till att myndighetens personalpolitik motsvarar de krav som ställs på verksamheten. I personalpolitiken ingår strävan efter jämställdhet mellan kvinnor och män.

Chefen skall söka skapa goda arbetsförhållanden och ta till vara och utveckla de anställdas kunskaper, färdigheter och erfarenheter samt fördela arbetsuppgifterna inom myndigheten så, att var och en får uppgifter som är avpassade för honom.

Chefen skall se till att de anställda är väl förtrogna med målen för myndighetens verksamhet.

10 § Myndighetens chef skall se till att regeringen – utöver vad som avses i 13 § – får det underlag som den behöver för att ta ställning till omfattningen och inriktningen av verksamhetens olika delar.

Styrelsens ansvar och uppgifter

11 § Styrelsen skall pröva om myndighetens verksamhet bedrivs effektivt och i överensstämmelse med syftet med verksamheten.

12 § Styrelsen skall biträda myndighetens chef och föreslå honom de åtgärder som styrelsen finner motiverade.

13 § Styrelsen skall fatta beslut
- om myndighetens anslagsframställning och årsbokslut,
- i anledning av riksrevisionsverkets revisionsberättelser och revisionsrapporter,
- om sådana föreskrifter som riktar sig till enskilda, kommuner eller landstingskommuner.

Myndighetens regelgivning

14 § Innan myndigheten beslutar en föreskrift, skall den noga överväga om det är den mest ändamålsenliga åtgärden.

Om myndigheten finner att föreskrifter behövs, skall den se till att

1. behövliga upplysningar och yttranden inhämtas, innan föreskrifterna beslutas,

2. föreskrifterna utformas så, att de blir enkla, klara och lätta att överblicka.

15 § Myndigheten skall fortlöpande se över sina föreskrifter och pröva om de behövs och om de är lämpligt utformade.

Att myndigheterna skall ha en förteckning över sina föreskrifter m. m. framgår av 18 c § författningssamlingsförordningen (1976:725).

Interna föreskrifter

16 § Myndigheten skall i en arbetsordning eller i särskilda beslut meddela de föreskrifter som behövs om myndighetens organisation och formerna för myndighetens verksamhet.

Inhämtande av uppgifter

17 § När myndigheten skall hämta in uppgifter från enskilda, kommuner eller landstingskommuner, skall den sträva efter att begränsa och förenkla uppgiftslämnandet.

Ytterligare föreskrifter om detta finns i förordningen (1982:668) om statliga myndigheters inhämtande av uppgifter från näringsidkare och kommuner.

Ärendeförteckning

18 § Myndigheten skall varje år senast den 1 mars lämna justitiekanslern en förteckning över de ärenden som kommit in till myndigheten före utgången av juni föregående år men som inte blivit slutligt handlagda vid årets utgång.

Justitiekanslern får i det enskilda fallet besluta något annat.

Personalansvarsnämnden

19 § Följande frågor enligt lagen (1976:600) om offentlig anställning skall prövas av en personalansvarsnämnd med myndighetens chef som ordförande:

1. skiljande från anställning på grund av personliga förhållanden, dock inte i fråga om provanställning,
2. disciplinansvar,
3. åtalsanmälan,
4. avstängning eller läkarundersökning.

Ärendenas handläggning

20 § När ärenden av större vikt handläggs i styrelsen eller personalansvarsnämnden, skall om möjligt samtliga ledamöter vara närvarande.

21 § Myndighetens chef skall avgöra ärenden som inte skall avgöras av styrelsen eller av personalansvarsnämnden.

Om sådana ärenden som avses i första stycket inte behöver prövas av chefen, får de avgöras av någon annan tjänsteman. Hur detta skall ske anges i arbetsordningen eller i särskilda beslut.

Andra stycket gäller inte föreskrifter.

22 § Innan myndighetens chef avgör viktigare ärenden, skall styrelsen ges tillfälle att yttra sig.

Om ett ärende är så brådskande att ett yttrande inte hinner inhämtas, får chefen ändå avgöra ärendet. Ett sådant beslut skall anmälas vid nästa sammanträde med styrelsen.

23 § Myndighetens chef skall ha en ställföreträdare som tjänstgör i chefens ställe, när denne inte är i tjänst.

Ställföreträdaren inträder i övrigt i chefens ställe i den utsträckning som denne bestämmer.

24 § När varken myndighetens chef eller ställföreträdaren är i tjänst, sköts den ordinarie myndighetschefens uppgifter av den tjänsteman som denne bestämmer.

25 § Ärendena avgörs efter föredragning.

I arbetsordningen eller i särskilda beslut får det dock medges att ärenden som avgörs av någon annan tjänsteman än myndighetens chef inte behöver föredras.

26 § Myndighetens chef får utan föredragning fatta beslut som inte kan uppskjutas till dess att ärendet hunnit föredras.

27 § I förordningen (1978: 592) om vissa medbestämmandeformer i statlig tjänst m. m. finns föreskrifter om rätten att besluta i vissa frågor.

28 § I arbetsordningen eller i särskilda beslut skall det bestämmas vem som får begära in förklaringar, upplysningar eller yttranden i ärendena.

Myndighetens beslut

29 § I fråga om varje beslut skall det finnas en handling som utvisar
- dagen för beslutet,
- beslutets innehåll,
- vem som har fattat beslutet,
- vem som har varit med om den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet,
- vem som har varit föredragande.

Överklagande

30 § Myndighetens beslut får överklagas hos regeringen, om något annat inte följer av
- lagen (1971: 309) om behörighet för allmän förvaltningsdomstol att pröva vissa mål,
- lagen (1987: 439) om inskränkning i rätten att överklaga,
- andra föreskrifter.

---

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1988.
2. Allmänna verksstadgan (1965: 600) skall upphöra att gälla vid utgången av år 1988.

På regeringens vägnar

BO HOLMBERG

Lennart Aspegren
(Civildepartementet)

NYA FÖREBILDER FÖR MYNDIGHETSINSTRUKTIONER

Den förebild för förordningar med myndighetsinstruktioner som statsrådsberedningen tidigare har gett ut (PM 1982:1, reviderad år 1986) ersätts nu med tre nya förebilder, en för myndighetsinstruktioner i allmänhet, en för affärsverksinstruktioner och en för nämndinstruktioner (bilaga 1-3).

Bakgrund och syfte

De nya förebilderna är närmast föranledda av verksförordningen (1987:1100) och bygger liksom den (jfr Regeringens förordningsmotiv 1987:5) på riksdagens beslut med anledning av prop. 1986/87:99 om ledning av den statliga förvaltningen (KU 29, rskr. 226). Verksförordningen gäller från den 1 januari 1988 och skall ersätta allmänna verksstadgan (1965:600). Denna upphör att gälla vid utgången av år 1988. Ett stort antal myndighetsinstruktioner hänvisar till verksstadgan.

Mot denna bakgrund behöver myndighetsinstruktionerna ses över. Varje departement skall se över sina författningar. Meningen med att verksstadgan skall finnas kvar under en övergångstid är att ändringarna i instruktionerna skall spridas över året. De bör i allmänhet utfärdas och träda i kraft så snart som möjligt allt eftersom översynen fortskrider, dvs. i regel under våren 1988. Man bör alltså normalt inte vänta med ändringarna till hösten eller till slutet av året. Detta är viktigt inte minst för att undvika en oacceptabel anhopning av författningar i SFS vid årsskiftet.

Förebilderna är avsedda som hjälpmedel vid översynen. Avsikten är också att de sedan skall användas i det löpande författningsarbetet i regeringskansliet.

Välj rätt förebild

Förebilden för myndighetsinstruktioner i allmänhet (bilaga 1) är avsedd närmast för sådana större centrala förvaltningsmyndigheter som har en lekmannastyrelse och som inte är affärsverk. I tillämpliga delar bör den vara vägledande också i vissa andra fall, t.ex. när det gäller regionala myndigheter inom en verksorganisation eller centrala s.k. stabsmyndigheter.

Förebilden för affärsverksinstruktioner (bilaga 2) har utformats med hänsyn till att affärsverken och deras företag enligt prop. 1986/87:99 skall behandlas som en sammanhållen grupp av företagsenheter, en affärsverkskoncern. Med de skiftande förhållanden som råder, kan vissa avvikelser från förebilden behöva göras, t.ex. i sådana fall då det inom ett affärsverk skall finnas en särskild funktion för prövning av vissa ärenden som avser myndighetsutövning mot enskilda.

Förebilden för nämndinstruktioner (bilaga 3) tar sikte på sådana mindre nämnder, råd o.d. som är egna myndigheter och som har ett eget kansli. Avvikelser från förebilden kan behöva göras bl.a. om nämnden har kansligemenskap med en annan myndighet. Behovet av särskilda bestämmelser för domstolsliknande nämnder har beaktats på två punkter (se 8 och 12 §§).

Förebilderna skall givetvis också i övrigt användas med urskillning.

Förebild för myndighetsinstruktioner i allmänhet

Förordning
med instruktion för x-myndigheten;

utfärdad den 00 januari 1988.

Regeringen föreskriver följande.

Uppgifter

1 § X-myndigheten är central förvaltningsmyndighet för frågor om ---.

alt. lydelse
X-myndigheten har till uppgift att ---.

2 § X-myndigheten skall särskilt/också
1. ---,
2. ---,
3. ---.

Verksförordningens tillämpning

3 § Verksförordningen (1987:1100) skall tillämpas på x-myndigheten.

alt. lydelse 1
Verksförordningen (1987:1100) skall tillämpas på x-myndigheten med undantag av 00, 00 och 00 §§.

alt. lydelse 2
Följande bestämmelser i verksförordningen (1987:1100) skall tillämpas på x-myndigheten:
00 § om ---,
00 § om ---,
00 § om ---.

Myndighetens ledning

4 §[1] X-myndighetens generaldirektör är chef för myndigheten.

Styrelsen

5 §[2] X-myndighetens styrelse består av högst 00 personer, generaldirektören medräknad. Generaldirektören är styrelsens ordförande.

Styrelsen är beslutför när ordföranden och minst hälften av de andra ledamöterna är närvarande.

Organisation

6 § Inom myndigheten finns 00 avdelningar/enheter, en för ---, en för--- och en för ---.

Varje avdelning/enhet leds av en avdelningschef/byråchef.

alt. lydelse av första stycket
Inom myndigheten finns 00 avdelningar, nämligen
a-avdelningen
avdelningen för b-frågor
c-avdelningen
etc.

---

[1] När man här och på andra ställen i instruktionen talar om "generaldirektören" avses även den som har inträtt som ersättare för generaldirektören med stöd av ett förordnande enligt 11 §.

[2] Bestämmelsen har utformats med hänsyn till att det normalt inte skall finnas några ersättare för ledamöterna.

Personalföreträdare

§ 7 Personalföreträdarförordningen (1987:1101) skall tillämpas på x-myndigheten.

Personalansvarsnämnden

8 § X-myndighetens personalansvarsnämnd består - förutom av generaldirektören och personalföreträdarna - av chefen för a-avdelningen, chefen för b-avdelningen, chefen för c-avdelningen och myndighetens chefsjurist. Generaldirektören är nämndens ordförande.

Nämnden är beslutför när ordföranden och minst 00 andra ledamöter är närvarande.

Styrelsens ansvar och uppgifter

9 § Utöver vad som anges i 13 § verksförordningen (1987:1100) skall styrelsen besluta i följande frågor:
1. ---,
2. ---,
3. ---.

Styrelsen får överlåta till generaldirektören att besluta föreskrifter på y-området.

Tjänstetillsättning m.m.

10 §[3] Generaldirektören förordnas av regeringen för en bestämd tid.

---

[3] Frågan om hur uppgiften att tillsätta tjänster bör fördelas mellan regeringen och myndigheter under regeringen behandlas i en skrivelse den 21 januari 1988 från statssekreterarna i finansdepartementet och civildepartementet.

Tjänster som --- tillsätts av regeringen efter anmälan av generaldirektören.

Andra tjänster tillsätts av x-myndigheten.

11 § Förordnande att vara generaldirektörens ställföreträdare meddelas av regeringen för en bestämd tid. Det sker efter anmälan av generaldirektören.

12 § Andra styrelseledamöter än generaldirektören utses av regeringen för en bestämd tid.

Bisysslor

13 §[4] Besked om bisyssla enligt 37 § andra stycket anställningsförordningen (1965:601) lämnas av x-myndigheten även i fråga om avdelningschefer.

---

[4] Om det vid myndigheten finns sådana byråchefer som skall utses av regeringen, bör paragrafen kompletteras med en bestämmelse om att myndigheten skall lämna bisysslebesked också i fråga om dessa byråchefer.

Förebild för affärsverksinstruktioner

Förordning
med instruktion för y-verket;

utfärdad den 00 januari 1988.

Regeringen föreskriver följande.

Uppgifter

1 § Y-verket har till uppgift att ---.

2 § Verket skall också ---.

Verket företräder staten vid domstol

3 § Inom sitt verksamhetsområde företräder verket staten vid domstol.

Affärsverkskoncernen

4 § Y-verket och de företag där staten genom verket direkt eller indirekt har ett bestämmande inflytande bildar tillsammans en affärsverkskoncern.

Verkets ledning

5 §[1] Verket leds av en styrelse. Den består av högst 00 personer. I styrelsen ingår dessutom verkets generaldirektör och personalföreträdarna vid verket. En av ledamöterna är ordförande och en är vice ordförande.

---

[1] Normalt skall någon annan än generaldirektören vara styrelseordförande i ett affärsverk. - När det på andra ställen i instruktionen talas om "ordföranden" och "generaldirektören" avses även den som har inträtt som ersättare för ordföranden eller generaldirektören.

Organisation

6 § Inom verket finns 00 avdelningar, nämligen ---.

Varje avdelning leds av en ---.

Vid verket finns en personalansvarsnämnd.

7 § För den regionala verksamheten finns ---.

Styrelsens ansvar och uppgifter

8 § Styrelsen ansvarar för y-verkets verksamhet.

Styrelsen ansvarar också för att statens intressen som ägare tas till vara i affärsverkskoncernens företag och i andra företag där verket förvaltar statens aktier eller andelar.

9 § Styrelsen skall särskilt

1. ägna sig åt den långsiktiga planeringen inom koncernen.

2. bestämma hur rapportering och samordning mellan verket och koncernens företag skall ske,

3. svara för att de krav beaktas som ställs på verksamheten med hänsyn till totalförsvaret, regionalpolitiken och miljöpolitiken,

4. se till att regeringen får det underlag som den behöver för att ta ställning till omfattningen och inriktningen av verksamhetens olika delar.

10 § Styrelsen skall årligen lämna regeringen

1. förslag till treårsplan,

2. årsredovisning med resultat- och balansräkning, finansieringsanalys och förvaltningsberättelse för verket och för koncernen,

3. anslagsredovisning och anslagsframställning.

Generaldirektörens ansvar och uppgifter

11 § Generaldirektören ansvarar för den löpande verksamheten enligt de riktlinjer och direktiv som styrelsen beslutar.

12 § Det ingår i generaldirektörens uppgifter

1. att förse styrelsen med underlag för beslut och att verkställa styrelsens beslut,

2. att själv avgöra ärenden som inte skall avgöras av styrelsen eller personalansvarsnämnden,

3. att se till att allmänhetens, organisationers, företags och andra myndigheters kontakter med verket underlättas genom en god service och tillgänglighet, genom information och genom ett klart och begripligt språk i verkets skrivelser och beslut.

13 § Generaldirektören skall också se till att verkets personalpolitik motsvarar de krav som ställs på verksamheten. Detta innebär bl.a. att jämställdhet mellan kvinnor och män skall eftersträvas och att de anställda skall vara väl förtrogna med målen för verksamheten.

Redovisning och medelsförvaltning

14 § Styrelsen skall se till att redovisningen och förvaltningen av verkets medel är organiserade på ett tillfredsställande sätt.

Generaldirektören skall se till att redovisningen görs enligt gällande föreskrifter och att medelsförvaltningen sköts på ett betryggande sätt.

15 § Verkets medel får inte lånas ut till företag i affärsverkskoncernen utan regeringens medgivande i varje särskilt fall.

Intern revision

16 § Generaldirektören skall genom intern revision vaka över att verksamheten i affärsverkskoncernen bedrivs effektivt, författningsenligt och också i övrigt ändamålsenligt.

Viktigare resultat av revisionen skall redovisas för styrelsen.

Extern revision

17 § Riksrevisionsverket ansvarar enligt sin instruktion för den externa revisionen av affärsverkskoncernen.

Styrelsen skall se till att riksrevisionsverket får de uppgifter som behövs för revisionen.

Styrelsen skall också se till att riksrevisionsverket får tillfälle att utse en revisor i ---.

Y-verkets regelgivning

18 § Innan verket beslutar en föreskrift, skall det noga överväga om detta är den mest ändamålsenliga åtgärden.

Om verket finner att föreskrifter behövs, skall det se till att

1. behövliga upplysningar och yttranden inhämtas, innan föreskrifterna beslutas,

2. föreskrifterna utformas så, att de blir enkla, klara och lätta att överblicka.

19 § Verket skall i en arbetsordning eller i särskilda beslut meddela de närmare föreskrifter som behövs om verkets organisation och formerna för verkets verksamhet. Om föreskrifterna gäller styrelsen eller uppgiftsfordelningen mellan den och generaldirektören, skall de beslutas av styrelsen.

20 § Verket skall fortlöpande se över sina föreskrifter och pröva om de behövs och om de är lämpligt utformade.

Att verket skall ha en förteckning över sina föreskrifter m.m. framgår av 18 c § författningssamlingsförordningen (1976:725).

Inhämtande av uppgifter

21 § När verket skall hämta in uppgifter från enskilda, kommuner eller landstingskommuner, skall det sträva efter att begränsa och förenkla uppgiftslämnandet.

Ytterligare föreskrifter om detta finns i förordningen (1982:668) om statliga myndigheters inhämtande av uppgifter från näringsidkare och kommuner.

Personalföreträdare

22 § Personalföreträdarförordningen (1987:1101) skall tillämpas på y-verket.

Personalansvarsnämnden

23 § Följande frågor enligt lagen (1976:600) om offentlig anställning skall prövas av personalansvarsnämnden:

1. skiljande från anställning på grund av personliga förhållanden, dock inte i fråga om provanställning,

2. disciplinansvar,

3. åtalsanmälan,

4. avstängning eller läkarundersökning.

Nämnden består - förutom av personalföreträdarna - av generaldirektören/chefen för a-avdelningen, ordförande, samt chefen för b-avdelningen, chefen för c-avdelningen och verkets chefsjurist.

Ärendenas handläggning

24 § Styrelsen är beslutför när ordföranden och minst hälften av de andra ledamöterna är närvarande.

Personalansvarsnämnden är beslutför när ordföranden och minst 00 andra ledamöter är närvarande.

När ärenden av större vikt handläggs, skall om möjligt samtliga ledamöter vara närvarande.

25 § Om ett styrelseärende är så brådskande att styrelsen inte hinner sammanträda för att behandla det, får ärendet

avgöras genom meddelanden mellan ordföranden och minst så många ledamöter som behövs för beslutförhet.

Om detta förfarande inte är lämpligt, får generaldirektören ensam avgöra ärendet. Ett sådant beslut skall anmälas vid nästa sammanträde med styrelsen.

26 § Generaldirektören får i lämplig utsträckning delegera sin beslutanderätt till andra tjänstemän i verket.

27 § I förordningen (1978:592) om vissa medbestämmandeformer i statlig tjänst m.m. finns föreskrifter om rätten att besluta i vissa frågor.

Y-verkets beslut

28 § I fråga om varje beslut skall det finnas en handling som utvisar
- dagen för beslutet,
- beslutets innehåll,
- vem som har fattat beslutet,
- vem som har varit med om den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet,
- vem som har varit föredragande.

Tjänstetillsättningar m.m.

29 § Andra styrelseledamöter än generaldirektören utses av regeringen för en bestämd tid.

Regeringen utser ordförande och vice ordförande i styrelsen. Förordnandena ges för en bestämd tid.

30 § Generaldirektören förordnas av regeringen för en bestämd tid.

Tjänster som --- tillsätts av regeringen efter anmälan av generaldirektören.

Andra tjänster tillsätts av verket.

31 § Förordnande att vara generaldirektörens ställföreträdare meddelas av regeringen för en bestämd tid. Det sker efter anmälan av generaldirektören.

Bisysslor

32 § Besked om bisyssla enligt 37 § andra stycket anställningsförordningen (1965:601) lämnas av verket även i fråga om ---.

Överklagande

33 §[2] Verkets beslut i personalärenden får överklagas hos regeringen, om något annat inte följer av

- lagen (1971:309) om behörighet för allmän förvaltningsdomstol att pröva vissa mål,
- lagen (1987:439) om inskränkningar i rätten att överklaga,
- andra föreskrifter.

Verkets beslut i andra ärenden får överklagas bara om det är särskilt föreskrivet.

---

[2] Andra stycket innebär den nyheten att beslut av typen partsbesked inte får överklagas (jfr prop. 1985/86:80 s. 51).

Förebild för nämndinstruktioner

Förordning
med instruktion för z-nämnden;

utfärdad den 00 januari 1988.

Regeringen föreskriver följande.

Uppgifter

1 § Z-nämnden har till uppgift att ---.

2 §
Nämnden skall också ---.

Sammansättning

3 §[1] Nämnden består av högst 00 personer. En av ledamöterna är ordförande och en är vice ordförande.

Organisation

4 § Vid nämnden finns ett kansli som leds av en chef.

---

[1] När det på andra ställen i instruktionen talas om "ordföranden" avses också den som inträtt som ersättare för honom eller henne.

Verksförordningens tillämpning

5 §[1a] Följande bestämmelser i verksförordningen (1987:1100) skall tillämpas på z-nämnden:
2 § om behörighet att företräda staten vid domstol,
14 och 15 §§ om myndighetens regelgivning,
16 § om interna föreskrifter,
17 § om inhämtande av uppgifter,
18 § om ärendeförteckning,
27 § om rätt att besluta i vissa frågor,
28 § om vem som får begära in förklaringar m.m.,
29 § om myndighetens beslut,
30 § om överklagande.

6 § Nämnden har det ansvar för verksamheten och de uppgifter som anges i 4-7, 9, 10 och 13 §§ verksförordningen (1987:1100).

Ärendenas handläggning

7 § Nämnden är beslutför när ordföranden och minst hälften av de andra ledamöterna är närvarande.

När ärenden av större vikt handläggs skall om möjligt samtliga ledamöter vara närvarande.

[1a] Ibland kan det vara lämpligare att instruktionen har egna regler i något eller några av de ämnen som avses här. Jfr 13 och 14 §§. (Denna not tillagd vid omtryck av förebilderna i mars 1988.)

8 §[2] Om det framkommer skiljaktiga meningar vid en överläggning, tillämpas föreskrifterna i 16 kap. rättegångsbalken om omröstning i tvistemål /29 kap. rättegångsbalken om omröstning i brottmål med endast lagfarna ledamöter/. (Ordföranden säger dock sin mening först.)

I 15 kap. 7 § lagen (1976:600) om offentlig anställning och i 26 § anställningsförordningen (1965:601) finns särskilda bestämmelser om omröstning i vissa personalfrågor.

9 § Om ett ärende är så brådskande att nämnden inte hinner sammanträda för att behandla det, får ärendet avgöras genom meddelanden mellan ordföranden och minst så många ledamöter som behövs för beslutförhet.

Om detta förfarande inte är lämpligt, får ordföranden ensam avgöra ärendet. Ett sådant beslut skall anmälas vid nästa sammanträde med nämnden.

---

[2] Enligt 18 § förvaltningslagen (1986:223) är det i första hand den kollektiva omröstningsmetoden som skall tillämpas inom förvaltningen. Det är en lämplig metod för huvudparten av myndigheterna. För dessa myndigheter behövs inga instruktionsbestämmelser om omröstning. I domstolsliknande nämnder (jfr 2 kap. 9 § andra stycket regeringsformen) är det däremot lämpligt att i stället tillämpa den kollegiala omröstningsmetoden enligt 16 kap. rättegångsbalken (eller för enstaka myndigheter 29 kap. rättegångsbalken). För sådana nämnder bör paragrafen införas som ett undantag från förvaltningslagens regler. Hänvisningen i andra stycket behövs då eftersom rättegångsbalken - till skillnad från förvaltningslagen - inte innehåller någon bestämmelse om att avvikande föreskrifter har företräde. Jfr prop. 1986/87:39 s. 65.

10 § Nämnden får i arbetsordningen eller i särskilda beslut lämna över till ordföranden eller till någon som tjänstgör hos nämnden att avgöra ärenden som är av det slaget att de inte behöver prövas av nämnden.

11 § Ärendena avgörs efter föredragning. I arbetsordningen eller i särskilda beslut får det dock medges att ärenden som avgörs enligt 10 § inte behöver föredras.

12 §[3] I 19 § förvaltningslagen (1986:223) finns bestämmelser om rätt att få avvikande mening antecknad.

13 § I förordningen (1978:592) om vissa medbestämmandefrågor i statlig tjänst m.m. finns föreskrifter om rätten att besluta i vissa frågor.

14 § I arbetsordningen eller i särskilda beslut skall det bestämmas vem som får begära in förklaringar, upplysningar eller yttranden i ärendena.

---

[3] Någon hänvisning till förvaltningslagens regel om avvikande mening behövs normalt inte i myndighetsinstruktionerna. För myndigheter som skall tillämpa rättegångsbalkens omröstningsregel (jfr 8 §) kan det dock vara lämpligt att erinra om 19 § förvaltningslagen. Annars kan det uppkomma tvekan, eftersom omröstningsreglerna i rättegångsbalken inte innehåller någon föreskrift om reservationsrätt för föredraganden och andra som är med om den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet (jfr prop. 1986/87:39 s. 72). Det bör dock noteras att sakliga skäl i vissa fall kan tala för att föredraganden inte medges rätt att få avvikande mening antecknad och att detta måste beaktas vid utformningen av bestämmelsen (se t.ex. SFS 1986:1094).

Tjänstetillsättningar m.m.

15 § Ledamöter utses av regeringen för en bestämd tid.

Regeringen utser ordförande och vice ordförande. Förordnandena ges för en bestämd tid.

16 §[4] Tjänsten som chef för kansliet tillsätts av regeringen.

Andra tjänster tillsätts av nämnden.

Bisysslor

17 § Besked om bisyssla enligt 37 § andra stycket anställningsförordningen (1965:601) lämnas av nämnden även i fråga om chefen för kansliet.

[4] Frågan om hur uppgiften att tillsätta tjänster bör fördelas mellan regeringen och myndigheter under regeringen behandlas i en skrivelse den 21 januari 1988 från statssekreterarna i finansdepartementet och civildepartementet.

Verksledningsbeslutet, verksförordningen och myndighetsinstruktionerna

Avsnitt 1 här
uteslutet.

2 MYNDIGHETER MED STYRELSE ENLIGT VERKSFÖRORDNINGENS MODELL

Det finns 109 centrala myndigheter som har en styrelse enligt verksförordningens modell. En förteckning över dem finns i bilaga C. De flesta är större myndigheter. Men en del mindre myndigheter finns också i denna grupp.

Dok:-0098R

2.1 Styrelsernas storlek, sammansättning och mandatperiod

Reglerna om styrelsernas storlek anger med få undantag att styrelsen består av "högst" ett visst antal ledamöter.

Några instruktioner föreskriver - i stället för enbart en övre gräns - ett fixt antal ledamöter (Manne Siegbahninstitutet för fysik, arkivet för ljud och bild, arbetsmarknadsstyrelsen, arbetsmiljöinstitutet). Instruktionen för en av dessa myndigheter (Manne Siegbahninstitutet för fysik) innebär samtidigt att en del av ledamöterna skall utses, inte av regeringen vilket annars är det vanliga, utan av vissa andra myndigheter. För en annan av styrelserna med ett fixt antal ledamöter (arbetsmiljöinstitutet) finns det föreskrifter om att ledamöterna utses efter förslag av vissa organisationer.

Antalet styrelseledamöter enligt instruktionerna varierar mellan 5 och 19. För de flesta styrelserna är antalet lägre än 10. I ett fall av fem är antalet högre än 10. Fler än 12 ledamöter förekommer bara i några fall, bl.a. hos arbetsmarknadsstyrelsen, AMU-styrelsen och arbetsmiljöinstitutet.

Reglerna om styrelsernas sammansättning innebär genomgående att myndighetens chef skall ingå i styrelsen. I ett par fall (riksskatteverket, arbetarskyddsstyrelsen) är ytterligare en tjänsteman hos myndigheten självskriven styrelseledamot.

Enligt de flesta instruktionerna är myndighetschefen självskriven ordförande i styrelsen. För ett 40-tal myndigheter har regleringen av ordförandeskapet i stället utformats så att någon annan ledamot kan utses till ordförande. Det gäller framför allt myndigheter som sedan länge har haft en särskild styrelseordförande. Många av dem har uppgifter inom forskningen eller kulturminnesvården.

Nomineringen av kandidater till styrelseuppdragen är med få undantag inte författningsreglerad. Undantagen gäller en del myndigheter som hör till arbetsmarknadsdepartementet (arbetsmarknadsstyrelsen, AMU-styrelsen, arbetsmiljöinstitutet, arbetarskyddsstyrelsen, arbetslivscentrum). Undantagen innebär att lekmannaledamöterna skall utses efter förslag av vissa organisationer.

Dok: 0098R

Normalt har myndighetschefen en ställföreträdare som därmed också är ersättare för chefen i styrelsen. Andra styrelseledamöter har i allmänhet inte ersättare. Undantag gäller dels för de nämnda myndigheterna med reglerat nomineringsförfarande (arbetsmarknadsstyrelsen m.fl.), dels för ett par andra myndigheter (handelsflottans kultur- och fritidsråd, statens förhandlingsnämnd).

I frågan om mandatperiodens längd anger instruktionerna nästan genomgående att andra styrelseledamöter än myndighetschefen utses för "en bestämd tid". Bara i några fall har förordnandetiden bestämts i instruktionen (Manne Siegbahninstitutet för fysik, statens kulturråd, statens konstmuseer).

En sammanfattning i tabellform av reglerna om styrelsernas storlek, sammansättning och mandatperiod finns i bilaga C.

2.2 Verksamhetsansvar och beslutsfunktioner

Myndighetschefens ansvar och uppgifter

Alla de 109 instruktionerna innehåller bestämmelser om att myndighetens generaldirektör eller någon annan innehavare av en viss tjänst eller ett visst uppdrag hos myndigheten är myndighetschef. Chefens ansvar och uppgifter anges genom hänvisningar till 4-10 §§ verksförordningen.

En av instruktionerna (Manne Siegbahninstitutet för fysik) hänvisar till verksförordningen med undantag för bestämmelsen i 10 § om att chefen skall se till att regeringen får det underlag som den behöver för att ta ställning till omfattningen och inriktningen av verksamhetens olika delar. Detta undantag bör ses mot bakgrund av att en annan myndighet (universitets- och högskoleämbetet) - enligt vad som anges i instruktionen - är central förvaltningsmyndighet för myndigheten och att bestämmelsen i 10 § verksförordningen skall tillämpas på den andra myndigheten.

Instruktionernas regler om beslutanderättens fördelning mellan myndighetschef och styrelse är i princip utformade så att styrelsen skall besluta i vissa angivna frågor medan chefen ensam har beslutanderätten i övrigt.

En tidigare vanlig typ av instruktionsbestämmelse innebar att det stod chefen fritt att hänskjuta frågor till avgörande i styrelsen. Dessa bestämmelser har nu utmönstrats. En viss motsvarighet till dem har behållits för några myndighe-

ter på kulturområdet med en speciell organisation (dialekt- och ortsnamnsarkiven samt svenskt visarkiv; riksantikvarieämbetet och statens historiska museer; statens konstmuseer; livrustkammaren, Skoklosters slott och Hallwylska museet; statens musiksamlingar). Enligt de nya instruktionerna för dessa myndigheter får hänskjutande ske bara om vissa villkor är uppfyllda.

Inom en del myndigheter finns det, vid sidan av styrelsen, en personalansvarsnämnd eller någon annan särskild nämnd som inte är endast rådgivande utan som skall avgöra vissa ärenden på myndighetens vägnar. I dessa fall är reglerna om chefens beslutanderätt utformade så att chefen skall avgöra ärenden som inte skall avgöras av styrelsen eller av den särskilda nämnden.

Styrelsens ansvar och uppgifter

Bestämmelser om styrelsens ansvar och uppgifter finns i 11-13 §§ verksförordningen. De har gjorts tillämpliga på nästan alla de 109 styrelser som det här gäller. Det betyder att styrelsen i dessa fall skall fatta beslut om bl.a. myndighetens anslagsframställning och sådana föreskrifter som riktar sig till enskilda, kommuner eller landstingskommuner (externa föreskrifter). Som framgår av det följande har regeringen dock valt en annan lösning för några myndigheter.

I ett fall (statens pris- och konkurrensverk) är det myndighetschefen ensam som beslutar om anslagsframställning, externa föreskrifter och annat som anges i 13 § verksförordningen trots att myndigheten har en styrelse. Till bilden hör att styrelsens uppgifter i det fallet generellt är begränsade till att gälla bara en del av myndighetens verksamhet.

Enligt en annan instruktion (statens veterinärmedicinska anstalt) skall beslut om myndighetens anslagsframställning fattas av en annan myndighet (Sveriges lantbruksuniversitet). Detta hänger samman med att verksamheten hos de båda myndigheterna är samordnade på ett visst sätt.

Ytterligare två avsteg har gjorts från principen att styrelsen skall besluta om externa föreskrifter. Det ena (skolöverstyrelsen) innebär att uppgiften har lagts på myndighetschefen ensam. Det andra (centrala studiestödsnämnden) går ut på att styrelsen skall besluta om särskilt viktiga föreskrifter medan myndighetschefen ensam - eller den tjänsteman som han bestämmer - beslutar om

andra föreskrifter.

En annan sak är att ett 30-tal styrelser har fått möjlighet att inom myndigheten delegera beslutanderätt i föreskriftsfrågor. De flesta bestämmelserna om detta innebär att delegering får ske bara till myndighetens chef och omfatta bara sådana föreskrifter som inte är av principiell betydelse eller annars av särskild eller större vikt. En sammanfattande redovisning av styrelsernas rätt att delegera normgivningskompetens finns i bilaga D.

Ett 50-tal av de 109 styrelserna har endast de beslutsfunktioner som anges i verksförordningen (beslut om anslagsframställning, externa föreskrifter m.m.). Ungefär lika många är de styrelser som dessutom skall besluta i vissa andra frågor.

2.3 Närmare om styrelsernas beslutsfunktioner i andra frågor än sådana som anges i verksförordningen

Vilka styrelser som har beslutanderätt i andra frågor än sådana som anges i 13 § verksförordningen framgår av bilaga E. Där anges också vilka frågor det gäller. En sammanfattning av uppgifterna i bilagan är på sin plats här.

Mycket av det som styrelserna skall besluta om och som anges i bilagan gäller fastställande av planer, ramar och riktlinier. Bland det 20-tal myndigheter vars styrelser skall besluta om sådant märks brottsförebyggande rådet, beredningen för internationellt tekniskt-ekonomiskt samarbete (BITS), kustbevakningen och flera andra myndigheter under försvarsdepartementet, banverket, vägverket, riksgäldskontoret, arbetsmarknadsstyrelsen, statens invandrarverk, kammarkollegiet, statistiska centralbyrån, bränslenämnden, elförsörjningsnämnden och energiforskningsnämnden.

En del styrelser skall - utöver det som anges i verksförordningen - besluta om framställningar, rapporter m.m. till regeringen eller andra myndigheter. Det gäller bl.a. riksförsäkringsverket, bankinspektionen, försäkringsinspektionen, dialekt- och ortsnamnsarkiven samt svenskt visarkiv, statens mät- och provstyrelse och statens kärnkraftsinspektion.

Några styrelser har till särskild uppgift att

fatta beslut i samband med uppdragsverksamhet som myndigheten bedriver eller i samband med andra avtal som myndigheten ingår. Styrelserna för statens förhandlingsnämnd, AMU-styrelsen, kammarkollegiet, statistiska centralbyrån och statens arbetsgivarverk har sådana uppgifter.

Följande myndigheters styrelser skall dela ut forskningsbidrag eller besluta om annat statligt stöd: brottsförebyggande rådet, styrelsen för u-landsforskning (SAREC), BITS, statens kulturråd och statens delegation för rymdverksamhet.

En del av styrelsebesluten om statligt stöd har karaktär av sådan myndighetsutövning mot enskilda som avses i 11 kap. 7 § regeringsformen. Det har också de beslut om tillstånd, förbud, föreläggan-den m.m. som skall fattas av styrelsen enligt instruktionerna för datainspektionen, bank-inspektionen, försäkringsinspektionen, lantbruks-styrelsen och arbetarskyddsstyrelsen.

Här kan också noteras att styrelserna för försvarets personalnämnd och centrala studiestödsnämnden fungerar som besvärsnämnder i vissa ärenden, dvs. prövar överklaganden av andra myndigheters beslut.

Som närmare framgår av bilagan finns det för ett 30-tal myndigheter bestämmelser som ger styrelsen beslutanderätt i frågor om myndighetens egen organisation eller administration. I ett 20-tal fall innebär bestämmelserna att det är styrelsen - i stället för som hos en del andra myndigheter en särskild personalansvarsnämnd - som beslutar i sådana personalfrågor som anges i 19 § verks-förordningen (skiljande från anställning m.m.). Andra bestämmelser gäller

- inrättande av delegationer, referensgrupper och liknande organ inom myndigheten,

- utseende av ledamöter i dessa eller andra organ som är knutna till myndigheten,

- inrättande eller tillsättning av tjänster,

- omfattningen av undervisnings- och examinationsskyldighet för tjänster som professor,

- interna föreskrifter.

Det finns även ett par mer allmänt hållna bestämmelser enligt vilka styrelserna för myndigheterna AMU-styrelsen och BITS skall besluta om verksamhetens organisation (AMU-styrelsen) och i viktigare frågor om organisation och

arbetsformer (BITS).

Flertalet av de övriga bestämmelser som finns i de 109 instruktionerna och som ger en styrelse särskilda beslutsfunktioner avser tämligen speciella frågor som

- förslag till åtgärder med anledning av forskningsrapporter om brott och straff (brottsförebyggande rådet),
- u-krediter (BITS),
- vilka myndigheter som skall svara för de vapenfria tjänstepliktigas utbildning (nämnden för vapenfriutbildning),
- undersökningar om konkurrens och prisbildning (statens pris- och konkurrensverk),
- granskning och utvärdering av program för kärnteknisk verksamhet (statens kärnkraftsinspektion).

Några bestämmelser är mer generellt utformade. Styrelsen för respektive flygtekniska försöksanstalten, statens jordbruksnämnd, arbetsmarknadsstyrelsen, statens institut för byggnadsforskning, bränslenämnden, elförsörjningsnämnden och energiforskningsnämnden skall sålunda besluta om följande:

- Mera betydelsefulla forsknings- och försöksuppgifter samt frågor av större ekonomisk betydelse (flygtekniska försöksanstalten).
- Viktigare frågor som rör den arbetsmarknadspolitiska verksamheten (arbetsmarknadsstyrelsen).
- Viktigare frågor om användningen av anslag och andra frågor av större ekonomisk betydelse (statens institut för byggnadsforskning).
- Frågor av principiellt intresse (bränslenämnden och elförsörjningsnämnden).
- Viktigare frågor om planläggning och genomförande av årgärder (energiforskningsnämnden).

3 AFFÄRSVERKEN

De åtta affärsverken - postverket, televerket,

statens järnvägar, sjöfartsverket, luftfartsverket, domänverket, affärsverket FFV och statens vattenfallsverk - har nya instruktioner som skiljer sig till både form och innehåll från vad som gäller för de myndigheter som har behandlats i avsnitt 2.

Den viktigaste skillnaden i detta sammanhang gäller verksamhetsansvaret inför regeringen. I affärsverken ligger huvudansvaret på styrelsen, dvs. på hela gruppen ledamöter.

En formell skillnad är att affärsverksinstruktionerna inte hänvisar till verksförordningen. I stället innehåller de genomgående egna regler. En del av dessa överensstämmer med regler i verksförordningen.

Ett exempel är den regel i 29 § verksförordningen, som säger att det i fråga om varje beslut skall finnas en handling som utvisar dagen för beslutet, beslutets innehåll m.m. Denna regel har motsvarigheter i alla affärsverksinstruktioner.

Affärsverksinstruktionerna ansluter alla till statsrådsberedningens förebild för sådana instruktioner. De skillnader som finns mellan instruktionerna och förebilden och mellan instruktionerna inbördes är inte så stora och hänger naturligen samman med de skiftande förhållanden som råder. Förebilden kan därför användas också för att illustrera översiktligt hur affärsverksinstruktionerna är utformade i de delar som det här gäller, se bilaga B.

Här utesluten; se i stället bilaga A 2.

Följande avvikelser från förebilden förtjänar att framhållas.

Sjöfartsverket och luftfartsverket har inga sådana företag som avses i förebildens bestämmelser om affärsverkskoncernen. Detta återspeglas givetvis i instruktionerna.

Å andra sidan har dessa båda verk en speciell funktion - sjöfartsinspektionen och luftfartsinspektionen - för prövning av vissa ärenden som avser myndighetsutövning mot enskilda. Inspektionerna leds av var sin direktör som i dessa ärenden har det ansvar och de uppgifter som verkschefen har i andra ärenden.

En liknande specifik reglering av ansvaret för vissa uppgifter finns för televerket. Det gäller de uppgifter på radioområdet som en särskild enhet inom verket (frekvensförvaltningen) svarar för.

Dok: 0098R

Enligt instruktionerna är antalet styrelseledamöter, inklusive verkschefen men exklusive de personalföreträdare som också ingår i affärsverksstyrelserna,

- högst 9 för postverket, televerket, domänverket och affärsverket FFV,

- högst 7 för sjöfartsverket, luftfartsverket och statens vattenfallsverk,

- minst 6 och högst 10 för statens järnvägar.

När det gäller de uppgifter som styrelserna skall syssla med särskilt nämner instruktionerna för postverket och affärsverket FFV bl.a. "finansförvaltningen".

4 ANDRA MYNDIGHETER

Från verksledningssynpunkt finns det anledning att skilja mellan myndigheter som lyder direkt under regeringen och myndigheter som lyder under andra myndigheter.

4.1 Myndigheter som lyder direkt under regeringen

Verksledningsbeslutet tar sikte närmast på större centrala myndigheter som skall ha en lekmannastyrelse. De myndigheter som har en sådan styrelse i dag har behandlats i det föregående. Bland större centralmyndigheter med en annan ledningsstruktur märks generaltullstyrelsen och de s.k. stabsmyndigheterna, dvs. statskontoret, riksrevisionsverket och statens institut för personalutveckling.

Frågan om generaltullstyrelsen skall ha en styrelse bör tas upp när tullverket skall få en ny instruktion i samband med vissa andra aktuella organisationsändringar.

Enligt de nya instruktioner för stabsmyndigheterna som har beslutats skall lekmän delta i dessa myndigheters verksamhet. Lekmännens funktion är här enbart rådgivande.

Flertalet av de övriga myndigheter som lyder direkt under regeringen och som har fått nya eller ändrade instruktioner efter verksledningsbeslutet utgörs av små nämndmyndigheter. Översynen i dessa fall har varit inriktad i första hand på att, inom ramen för den rådande arbetsfördelningen inom

myndigheten, klargöra vem eller vilka som har ansvaret för verksamheten inför regeringen.

Utmärkande för nämndmyndigheter är att deras beslutanderätt i princip utövas av flera personer gemensamt. Då är det naturligt att också ansvaret för verksamheten i princip ligger på hela gruppen av ledamöter och alltså inte på enbart nämndens ordförande eller på den som är chef för nämndens kansli.

Bestämmerlser om detta har tagits in i instruktionerna, ofta i form av hänvisningar till bestämmelser i verksförordningen efter mönster av statsrådsberedningens förebild för nämndinstruktioner, se bilaga B. Avvikelser från förebilden har gjorts bl.a. för sådana nämnder som inte har något eget kansli.

För nämnder med en funktion som liknar domstolarnas har regleringen av verksamhetsansvaret begränsats till att gälla administrativa frågor.

4.2 Myndigheter som lyder under andra myndigheter

Till denna grupp av myndigheter hör

- regionala och lokala myndigheter inom en verksorganisation (t.ex. länsskattemyndigheterna som är regionala myndigheter under riksskatteverket),

- myndigheter som annars har en annan myndighet som chefsmyndighet (t.ex. statens rättskemiska laboratorium som har socialstyrelsen som chefsmyndighet).

Översynen av instruktionerna för dessa myndigheter har till stor del varit av författningsteknisk natur. De synpunkter som ligger bakom verksledningsbeslutet gör sig inte gällande på samma sätt här som när det är fråga om myndigheter direkt under regeringen.

De flesta ändringar som har gjorts i instruktionerna går ut på att hänvisningar till vissa bestämmelser i allmänna verksstadgan ersätts med hänvisningar till motsvarande bestämmelser i verksförordningen.

Dok: 0098R

5 PERSONALFÖRETRÄDARE OCH PERSONALANSVARSNÄMNDER

5.1 Personalföreträdare

Samtidigt med verksförordningen har regeringen beslutat en personalföreträdarförordning (1987:1101), se bilaga F. Förordningen tillämpas på en myndighet om regeringen har besämt det i t.ex. myndighetens instruktion.

I instruktionerna har regeringen bestämt att personalföreträdarförordningen skall tillämpas på

- ett 80-tal myndigheter med styrelse enligt verksförordningens modell,
- de åtta affärsverken,
- åtta andra centrala myndigheter, nämligen generaltullstyrelsen, konjunkturinstitutet, arbetsmiljöfonden, de tre stabsmyndigheterna, näringsfrihetsombudsmannen och allmänna reklamationsnämnden,
- följande grupper av regionala myndigheter inom en verksorganisation: länsskatte-myndigheterna, kronofogdemyndigheterna, länsarbetsnämnderna och AMU-myndigheterna i länen.

5.2 Personalansvarsnämnder

Bestämmelser om att en myndighet skall ha personalansvarsnämnd - dvs. en särskild nämnd inom myndigheten för prövning av sådana personalfrågor som anges i 19 § verksförordningen (skiljande från anställning m.m.) - finns i instruktionerna för affärsverken och de flesta andra större centrala myndigheterna. Sammanlagt finns det ett 80-tal sådana nämnder hos myndigheterna.

Hos ett 20-tal av de myndigheter som har en styrelse enligt verksförordningens modell skall i stället styrelsen fungera som personalansvarsnämnd (jfr vad som sagts om detta i avsnitt 2.3).

Personalansvarsnämnderna hos en del myndigheter som har underlydande myndigheter skall pröva personalansvarsfrågor också för anställda vid de underlydande myndigheterna.

Dok: 0098R

Även i några andra fall förekommer det att en myndighets personalansvarsnämnd är personalansvarsnämnd även för en annan myndighet. Personalansvarsnämnden vid skolöverstyrelsen skall t.ex. pröva personalansvarsfrågor för anställda vid myndigheten Tomtebodaskolans resurscenter.

Nästan alla myndigheter som har personalansvarsnämnd har också personalföreträdare. Ett undantag är nämnden för statens gruvegendom. Där finns personalansvarsnämnd men inte personalföreträdare.

Enligt personalföreträdarförordningen ingår personalföreträdarna som ledamöter i personalansvarsnämnden. I myndigheter där styrelsen fungerar som personalansvarsnämnd är de ledamöter i styrelsen när den behandlar personalansvarsfrågor.

Personalanvarsnämndernas storlek varierar från myndighet till myndighet. Oftast består den - förutom av personalföreträdarna - av myndighetens chef och några tjänstemän närmast under myndighetschefen.

Myndighetschefen är nästan alltid självskriven ordförande i personalansvarsnämnden. Undantag: I några av personalansvarsnämnderna vid affärsverken (postverket, statens järnvägar, affärsverket FFV) är i stället en annan chefstjänsteman ordförande.

Avsnitt 6

här uteslutet.

Myndigheter som har en styrelse enligt verksförordningens modell. Styrelsernas storlek, sammansättning och mandatperiod

Om något annat inte anges i kolumnen "Annan ordförande än chefen", är myndighetens chef självskriven styrelseordförande.

Om något annat inte framgår av kolumnen "Anmärkningar"

- är myndighetens chef den enda tjänstemannen hos myndigheten som är självskriven styrelseledamot,
- anger det föreskrivna antalet ledamöter endast en övre gräns för styrelsens storlek,
- skall det inte utses några ersättare för andra ledamöter än chefen,
- anger instruktionen i frågan om mandatperiodens längd endast att andra styrelseledamöter än chefen utses "för en bestämd tid".

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Antal ledamöter högst	Annan ordförande än chefen	Anmärkningar
Justitiedepartementet			
1. Domstolsverket	8		
2. Kriminalvårdsstyrelsen	6		
3. Brottsförebyggande rådet	10	ja	
4. Datainspektionen	10		
Utrikesdepartementet			
5. Styrelsen för internationell utveckling (SIDA)	12		
6. Styrelsen för u-landsutbildning i Sandö (Sandö U-centrum)	11	ja	
7. Styrelsen för u-landsforskning (SAREC)	12	ja	
8. Nordiska afrikainstitutet	5	ja	
9. Beredningen för internationellt tekniskt-ekonomiskt samarbete (BITS)	10	ja	
10. Kommerskollegium	8		
11. Importkontoret för u-landsprodukter	10		

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Antal ledamöter högst	Annan ordförande än chefen	Anmärkningar
Försvarsdepartementet			
12. Kustbevakningen	10		
13. Överstyrelsen för civil beredskap	9		
14. Statens räddningsverk	8		
15. Styrelsen för psykologiskt försvar	9	ja	
16. Försvarets forskningsanstalt	10	ja	
17. Försvarets rationaliseringsinstitut	10		
18. Försvarshögskolan	10	ja	
19. Försvarets personalnämnd	9		
20. Flygtekniska försöksanstalten	8		
21. Nämnden för vapenfriutbildning	8		
22. Försörjningskommissionen	9		
Socialdepartementet			
23. Riksförsäkringsverket	9		
24. Socialstyrelsen	10		
25. Statens bakteriologiska laboratorium	9		
26. Statens institut för psykosocial miljömedicin	11		
27. Statens hundskola	7	ja	
Kommunikationsdepartementet			
28. Banverket	10	ja	
29. Vägverket	7	ja	
30. Statens väg- och trafikinstitut	9	ja	

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Antal ledamöter högst	Annan ordförande än chefen	Anmärkningar
31. Trafiksäkerhetsverket	7		
32. Handelsflottans kultur- och fritidsråd	10	ja	
33. Transportrådet	8		
34. Statens geotekniska institut	6	ja	
35. Statens meteorologiska och hydrologiska institut	7	ja	
Finansdepartementet			
36. Riksgäldskontoret	8		
37. Byggnadsstyrelsen	11	ja	
38. Bankinspektionen	7		
39. Försäkringsinspektionen	7		
40. Riksskatteverket	12		Överdirektören självskriven ledamot
41. Statens förhandlingsråd	5		
Utbildningsdepartementet			
42. Skolöverstyrelsen	11		
43. Statens institut för läromedel	9		
44. Universitets- och högskoleämbetet	10		
45. Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek	6		
46. Kungliga biblioteket	8		
47. Manne Siegbahninstitutet för fysik	7	ja	a. Fixt antal ledamöter b. Förordnandetid bestämd i instruktion

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Antal ledamöter högst	Annan ordförande än chefen	Anmärkningar
48. Insitutet för rymdfysik	8	ja	
49. Centrala studiestödsnämnden	11		
50. Statens kulturråd	13	ja	Förordnandetid bestämd i instruktionen
51. Riksarkivet	10	ja	
52. Dialekt- och ortsnamnsarkiven samt svenskt visarkiv	6	ja	
53. Svenskt biografiskt lexikon	7	ja	
54. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer	10	ja	
55. Statens konstmuseer	9	ja	Förordnandetid bestämd i instruktionen
56. Livrustkammaren, Skoklosters slott och Hallwylska museet	7	ja	
57. Naturhistoriska museet	10	ja	
58. Statens sjöhistoriska museum	12	ja	
59. Folkens museum - etnografiska	7	ja	
60. Arkitektmuseum	7	ja	
61. Statens musiksamlingar	8	ja	
62. Arkivet för ljud och bild	6		Fixt antal ledamöter
63. Talboks- och punktskriftsbiblioteket	8		
64. Utrustningsnämnden för universitet och högskolor	7		
<u>Jordbruksdepartementet</u>			
65. Lantbruksstyrelsen	8		

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Antal ledamöter högst	Annan ordförande än chefen	Anmärkningar
66. Statens jordbruksnämnd	6		
67. Statens utsädeskontroll	8	ja	
68. Statens maskinprovningar	10	ja	
69. Statens veterinärmedicinska anstalt	7	ja	
70. Statens livsmedelsverk	12		
71. Skogsstyrelsen	9		
72. Fiskeristyrelsen	10		
Arbetsmarknadsdepartementet			
73. Arbetsmarknadsstyrelsen	14		a. Fixt antal ledamöter b. Dessutom finns ersättare
74. AMU-styrelsen	15		Dessutom finns ersättare
75. Arbetsmiljöinstitutet	17	ja	a. Fixt antal ledamöter b. Dessutom finns ersättare
76. Arbetarskyddsstyrelsen	11		a. Överdirektören självskriven ledamo b. Dessutom finns ersättare
77. Arbetslivscentrum	12	ja	
78. Statens invandrarverk	9		
Bostadsdepartementet			
79. Plan- och bostadsverket	9		

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Antal ledamöter högst	Annan ordförande än chefen	Anmärkningar
80. Statens institut för byggnadsforskning	11	ja	
81. Statens råd för byggnadsforskning	11	ja	
82. Statens lantmäteriverk	7		
83. Centralnämnden för fastighetsdata	8		
Industridepartementet			
84. Statens industriverk	11		
85. Sprängämnesinspektionen	9		
86. Sveriges geologiska undersökning	8		
87. Nämnden för statens gruvegendom	7	ja	
88. Styrelsen för teknisk utveckling	11		
89. Statens provningsanstalt	10		
90. Statens mät- och provstyrelse	10		
91. Statens delegation för rymdverksamhet	7		
92. Patent- och rigistreringsverket	9		
Civildepartementet			
93. Kammarkollegiet	8		
94. Statistiska centralbyrån	13		
95. Länsstyrelsernas organisationsnämnd	8	ja	

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Antal ledamöter högst	Annan ordförande än chefen	Anmärkningar
96. Rikspolisstyrelsen	8		
97. Statens arbetsgivarverk	19	ja	
98. Statens löne- och pensionsverk	9		
99. Statens pris- och konkurrensverk	10		
100. Konsumentverket	10		
Miljö- och energidepartementet			
101. Statens naturvårdsverk	10		
102. Kemikalieinspektionen	10		
103. Statens strålskyddsinstitut	10		
104. Statens energiverk	10		
105. Bränslenämnden	9		
106. Elförsörjningsnämnden	12		
107. Energiforskningsnämnden	12		
108. Statens kärnkraftsinspektion	8		
109. Statens kärnbränslenämnd	10		

Styrelser med rätt att delegera normgivningskompetens

Om något annat inte anges i kolumnen "Anmärkningar", får delegering ske bara till myndighetens chef och omfatta bara sådana föreskrifter som inte är av principiell betydelse eller annars av särskild eller större vikt.

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Anmärkningar
Utrikesdepartementet	
1. Kommerskollegium	
Försvarsdepartementet	
2. Statens räddningsverk	
3. Försvarets forskningsanstalt	
4. Försörjningskommissionen	Styrelsen har en i princip obegränsad rätt att överlåta till de branschstyrelser som finns inom myndigheten att besluta föreskrifter om ransonering och annan näringsreglering
Socialdepartementet	
5. Riksförsäkringsverket	
6. Socialstyrelsen	
Kommunikationsdepartementet	
7. Trafiksäkerhetsverket	
8. Transportrådet	
Finansdepartementet	
9. Bankinspektionen	
10. Försäkringsinspektionen	
11. Riksskatteverket	

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Anmärkningar
Utbildningsdepartementet	
12. Universitets- och högskole-ämbetet	Styrelsen har en i princip obegränsad rätt att överlåta till myndighetschefen att besluta föreskrifter på högskolans område
13. Kungliga biblioteket	
Jordbruksdepartementet	
14. Lantbruksstyrelsen	
15. Statens jordbruksnämnd	
16. Statens utsädeskontroll	
17. Statens maskinprovningar	
18. Statens livsmedelsverk	
19. Skogsstyrelsen	
20. Fiskeristyrelsen	
Arbetsmarknadsdepartementet	
21. Arbetsmarknadsstyrelsen	
22. Arbetarskyddsstyrelsen	Myndighetschefen har rätt att vidaredelegera till någon annan tjänsteman
Bostadsdepartementet	
23. Plan- och bostadsverket	
Industridepartementet	
24. Statens mät- och provstyrelse	
25. Patent- och registreringsverket	
Civildepartementet	
26. Statistiska centralbyrån	Möjligheten att delegera gäller föreskrifter om sådan uppgiftsskyldighet som inte innebär någon väsentlig förändring för uppgiftslämnaren

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Anmärkningar
27. Statens arbetsgivarverk	
Miljö- och energidepartementet	
28. Kemikalieinspektionen	

Styrelsernas beslutsfunktioner i andra frågor än sådana som anges i 13 § verksförordningen

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
Justitiedepartementet	
1. Brottsförebyggande rådet	a. Förordnande av ledamöter i de delegationer som är knutna till rådet b. Treårig verksamhetsplan för rådets projekt samt årlig komplettering och revidering av denna c. Förslag till åtgärder med anledning av rapporter från rådets forsknings-, utrednings- och informationsverksamhet d. Beslut om bidrag till enskilda för forskning och utredning, om frågan inte är av mindre ekonomisk betydelse
Utrikesdepartementet	
2. Styrelsen för u-landsforskning (SAREC)	a. Forskningsärenden b. Mandat och sammansättning för de vetenskapliga referensgrupperna för SAREC:s stöd till svensk u-landsforskning
3. Nordiska afrikainstitutet	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
4. Beredningen för internationellt tekniskt-ekonomiskt samarbete (BITS)	a. Verksamhetens inriktning och omfattning i olika samarbetsländer b. Enstaka insatser i u-länder som inte tidigare erhållit stöd från BITS c. Större u-krediter d Viktigare frågor om BITS organisation och arbetsformer
Försvarsdepartementet	
5. Kustbevakningen	a. Programplanering för myndigheten b. Riktlinjer för hur myndighetens uppgifter skall prioriteras

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
6. Överstyrelsen för civil beredskap	a. Perspektivstudier enligt 12 § 1 förordningen 1986:294 om ledning och samordning inom totalförsvarets civila del
	b. Programplan för den civila delen av totalförsvaret
7. Statens räddningsverk	Programplanering för myndigheten
8. Styrelsen för psykologiskt försvar	Programplanering för myndigheten
9. Försvarets forskningsanstalt	Programplanering för myndigheten
10. Försvarets rationaliseringsinstitut	Programplanering för myndigheten
11. Försvarshögskolan	a. Programplanering för myndigheten
	b. Allmän inriktning av utbildningen
	c. Viktigare frågor om kurs- och studieverksamheten
	d. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
12. Försvarets personalnämnd	a. Överklaganden av beslut i ärenden om tjänstetillsättning
	b. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
13. Flygtekniska försöksanstalten	a. Mera betydelsefulla forsknings- och försöksuppgifter
	b. Frågor av större ekonomisk betydelse
	c. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
14. Nämnden för vapenfriutbildning	a. Vilka myndigheter som skall svara för de vapenfria tjänstepliktigas utbildning
	b. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
Socialdepartementet	
15. Riksförsäkringsverket	a. Framställningar till regeringen i författningsfrågor som är av större vikt eller principiell betydelse b. Överlämnande till regeringen av utvärderingsrapporter och liknande redovisningar som avser att belysa utveckligen och behovet av åtgärder c. Tillsättning av tjänster hos de allmänna försäkringskassorna
Kommunikationsdepartementet	
16. Banverket	Drift- och underhållsplaner för statens spåranläggningar samt sådana investeringsplaner för anläggningarna som upprättas med anledning av regeringens planeringsdirektiv
17. Vägverket	a. Långsiktiga planer för driften av allmänna vägar som verket svarar för b. Riksvägplanen c. Andra investeringsplaner som upprättas med anledning av regeringens planeringsdirektiv d. Hur de medel som anslås för byggande av länstrafikanläggningar skall fördelas mellan länen
18. Handelsflottans kultur- och fritidsråd	a. Inriktningen av verksamheten b. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
Finansdepartementet	
19. Riksgäldskontoret	a. Ramar och riktlinjer för upptagande av lån och förvaltning av statens skul b. Viktigare frågor om tjänstetillsättning

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
20. Byggnadsstyrelsen	Viktigare frågor om samordning av lokalförsörjning
21. Bankinspektionen	a. Sammankallande av extra bolagsstämma med bankaktiebolag m.m.
	b. Tillstånd eller förbud som är av principiell beskaffenhet eller i övrigt av större vikt
	c. Anmälan till regeringen om förhållande som kan föranleda återkallelse av oktroj för bank
22. Försäkringsinspektionen	a. Sammankallande av extra bolagsstämma med försäkringsbolag
	b. Tillstånd eller förbud som är av principiell beskaffenhet eller i övrigt av större vikt
	c. Anmälan till regeringen om förhållande som kan föranleda att koncessionen för ett försäkringsbolag återkallas
23. Statens förhandlingsråd	Förhandlingsfrågor av principiell natur eller större ekonomisk betydelse
Utbildningsdepartementet	
24. Manne Siegbahninstitutet för fysik	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
25. Institutet för rymdfysik	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
26. Centrala studiestödsnämnden	a. Alla slags föreskrifter som är av principiell betydelse eller av särskild vikt
	b. Sådana överklaganden av vuxenutbildningsnämndernas beslut som är av principiell betydelse eller av särskild vikt
27. Statens kulturråd	a. Inrättande av särskilda organ med beslutanderätt i styrelsens ställe i ärenden som styrelsen anger

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
	b. Statliga bidrag till kulturell verksamhet
	c. Den sammanfattande bedömning som enligt instruktionen skall göras i anslutning till rådets förslag till anslagsframställning
28. Dialekt- och ortsnamns-arkiven samt svenskt visarkiv	a. Framställningar till regeringen
	b. Frågor om användning av anslag och andra frågor av större ekonomisk betydelse
	c. Tillsättning av tjänster som arkivchef, förste arkivarie och arkivarie
	d. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
	e. Myndighetens arbetsordning
29. Svenskt biografiskt lexikon	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
30. Livrustkammaren, Skoklosters slott och Hallwylska museet	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
31. Naturhistoriska museet	a. Indelningen i ämnesområden och inrättande av ämneskollegier inom myndighetens forskningsavdelning
	b. Utseende av prefekt
	c. Frågor som rör omfattningen av undervisnings- och examinationsskyldighet för tjänst som professor
	d. Utseende av sakkunniga som i ärenden om professorstillsättning skall yttra sig över de sökandes vetenskapliga kompetens
32. Statens sjöhistoriska museum	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
33. Folkens museum - etnografiska	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
Bostadsdepartementet	
42. Statens institut för byggnadsforskning	a. Viktigare frågor om användningen av anslag och andra frågor av större ekonomisk betydelse
	b. Inrättande av tjänster som professor
	c. Tillsättning av doktorandtjänster
	d. Utseende av ledamöter i de rådgivande sakkunniggrupper som är knutna till myndigheten
Industridepartementet	
43. Statens mät- och provstyrelse	a. Förslag till regeringen om utseende av riksprovplatser och riksmätplatser
	b. Myndighetens verksamhetsberättelse
44. Statens delegation för rymdverksamhet	a. Stöd till forskning och utveckling
	b. Inrättande av expertkommittéer för beredning av frågor inom myndighetens verksamhetsområde
	c. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
Civildepartementet	
45. Kammarkollegiet	a. Verksamhetsplan och internbudget för fondbyråns verksamhet
	b. De närmare grunderna för avgiftsfinansieringen av fondbyråns och redovisningscentralens verksamhet
	c. Avtal av större betydelse som myndigheten ingår om administrativ service
46. Statistiska centralbyrån	a. Grunderna för den ersättning som myndigheten skall ta ut i sin uppdragsverksamhet
	b. Verksamhetsplan och ekonomisk plan för uppdragsverksamheten

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
34. Arkitektmuseum	Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
35. Statens musiksamlingar	a. Tillsättning av tjänsten som chef för enheten för dokumentation b. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordning
Jordbruksdepartementet	
36. Lantbruksstyrelsen	Sådana ärenden enligt jordförvärvslagen (1979:230) som är av principiell betydelse
37. Statens jordbruksnämnd	Frågor av principiellt slag eller i övrigt av större vikt
Arbetsmarknadsdepartementet	
38. Arbetsmarknadsstyrelsen	a. Mål och riktlinjer för verksamheten inom verket b. Andra viktigare frågor som rör den arbetsmarknadspolitiska verksamheten
39. AMU-styrelsen	a. Kursplaner b. Utseende av ordförande, vice ordförande och andra ledamöter i styrelserna för AMU-myndigheterna c. Grunderna för prissättningen i uppdragsverksamheten d. Verksamhetens organisation och inriktning
40. Arbetarskyddsstyrelsen	a. Verksamhetsberättelse för arbetarskyddsstyrelsen och yrkesinspektionen b. Förvaltningsärenden som avser tillämpning av arbetsmiljölagstiftningen och lagstiftningen om kemikaliekontroll
41. Statens invandrarverk	Riktlinjer för invandrarverkets beslut om visering, uppehållstillstånd, arbetstillstånd och svenskt medborgarskap

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
47. Länsstyrelsernas organisationsnämnd	a. Viktigare frågor som avser förhållandet till länsstyrelserna b. Viktigare frågor om verksamhetsinriktningen i övrigt c. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
48. Rikspolisstyrelsen	Frågor som enligt personalkontrollkungörelsen (1969:446) skall prövas av myndighetens styrelse
49. Statens arbetsgivarverk	a. Förhandlingsfrågor och andra arbetsgivarpolitiska frågor av principiell natur eller större ekonomisk betydelse b. Frågor om avbrytande av förhandling om slutande av kollektivavtal c. Frågor om lockout eller annan stridsåtgärd
50. Statens pris- och konkurrensverk	a. Genomförande av mera omfattande undersökningar, utom i fall när framställning om en sådan undersökning gjorts av en annan myndighet b. Godkännande av en genomförd undersökning c. Information om en godkänd undersökning Undantag: Styrelsens beslutsfunktioner omfattar inte undersökningar som grundar sig på ett särskilt uppdrag av regeringen
Miljö- och energidepartementet	
51. Bränslenämnden	a. Allmänna riktlinjer för myndighetens verksamhet och övriga frågor av principiellt intresse b. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen

Myndigheter (grupperade efter departementstillhörighet)	Styrelsen skall besluta i följande frågor
52. Elförsörjningsnämnden	a. Allmänna riktlinjer för myndighetens verksamhet och övriga frågor av principiellt intresse b. Personalfrågor som avses i 19 § verksförordningen
53. Energiforskningsnämnden	Viktigare frågor om planläggning och genomförande av åtgärder inom nämndens verksamhetsområde
54. Statens kärnkrafts-inspektion	a. Utseende av ledamöter i rådgivande nämnder inom myndigheten b. Anmälan till åtal enligt 29 § lagen (1984:3) om kärnteknisk verksamhet
55. Statens kärnbränslenämnd	a. Förslag till avgift enligt 5 § lagen (1981:669) om finansiering av framtida utgifter för använt kärnbränsle m.m. samt fastställande av plan för kompletterande forsknings- och utvecklingsverksamhet och för övervakning och kontroll av slutförvar b. Granskning och utvärdering av det program som avses i 12 § lagen (1984:3) om kärnteknisk verksamhet c. Användningen av inbetalade avgifter d. Åtalsanmälan enligt 29 § lagen om kärnteknisk verksamhet

Personalföreträdarförordning;

SFS 1987: 1101
Utkom från trycket
den 15 december 1987

utfärdad den 26 november 1987.

Regeringen föreskriver[1] följande.

Tillämpningsområde

1 § Denna förordning skall, om regeringen bestämmer det, tillämpas på sådana myndigheter under regeringen som har självständiga verksfunktioner och där sammanlagt minst halva antalet anställda tillhör någon arbetstagarorganisation.

I fråga om myndigheter vars styrelse enligt lag skall ha en särskild sammansättning gäller förordningen bara om det av lagen framgår att personalföreträdare får ingå i styrelsen.

Definitioner

2 § I denna förordning avses med

personalföreträdare den som särskilt har utsetts att i myndighetens ledning företräda dem som är anställda hos myndigheten,

lekmannastyrelse en myndighets styrelse där en eller flera ledamöter inte är anställda hos myndigheten,

tjänstemannastyrelse en myndighets styrelse där ledamöterna är anställda hos myndigheten,

enrådighetsverk en myndighet där chefen ensam är högste beslutande,

råd ett särskilt, rådgivande organ inom ett enrådighetsverk,

personalansvarsnämnd en särskild nämnd inom myndigheten med uppgifter enligt 19 § verksförordningen (1987: 1100).

Personalföreträdarnas behörighet

3 § Vid affärsverken är personalföreträdarna ledamöter i styrelserna.

4 § Vid andra myndigheter med lekmannastyrelse eller råd har personalföreträdarna rätt att närvara och yttra sig vid all handläggning i styrelsen eller rådet.

5 § I myndigheter med tjänstemannastyrelse har personalföreträdarna rätt att närvara och yttra sig, när styrelsen handlägger de frågor som ankommer på den enligt verksförordningen (1987: 1100) och myndighetens instruktion.

6 § I enrådighetsverk utan råd har personalföreträdarna rätt att närvara och yttra sig, när chefen slutligt handlägger sådana frågor som ankommer på honom enligt myndighetens instruktion.

[1] Jfr prop. 1986/87: 99, KU 29, rskr. 226.
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 26 november 1987 (Regeringens förordningsmotiv 1987: 5).

7 § Om det finns en personalansvarsnämnd vid myndigheten eller om myndighetens styrelse fullgör en sådan nämnds uppgifter, är personalföreträdarna ledamöter i nämnden eller i styrelsen när styrelsen behandlar sådana frågor.

Detta gäller oberoende av vad som annars är föreskrivet om antalet ledamöter i personalansvarsnämnden eller styrelsen.

Förordnande av personalföreträdare, m. m.

8 § För varje myndighet utses två eller, om det finns särskilda skäl till det, tre personalföreträdare.

9 § Om en arbetstagarorganisation företräder minst 80 procent av de anställda vid en annan myndighet än ett affärsverk, utser och entledigar den organisationen båda personalföreträdarna. Om det finns tre personalföreträdare vid myndigheten, utser och entledigar den organisation som är den näst största med hänsyn till antalet medlemmar bland de anställda en av dem.

I andra fall utser och entledigar de två arbetstagarorganisationer som är de största med hänsyn till antalet medlemmar bland de anställda vid myndigheten vardera en av personalföreträdarna. Om det finns tre personalföreträdare vid myndigheten, utser och entledigar de tre organisationer som är de största med hänsyn till antalet medlemmar bland de anställda vardera en av dem.

Denna paragraf tillämpas bara i den mån något annat inte följer av kollektivavtal.

10 § Personalföreträdarna i affärsverkens styrelser utses och entledigas av regeringen efter förslag av de arbetstagarorganisationer som företräder de anställda vid verket.

Förslagen avges med tillämpning av 9 §. Om verket ingår i en affärsverkskoncern, bör därvid beaktas att personalföreträdarna företräder också de anställda i de företag som ingår i koncernen.

11 § Personalföreträdare får bara den vara som är anställd hos myndigheten eller ett företag inom affärsverkskoncernen, om det inte finns särskilda skäl till något annat.

12 § När personalföreträdarna företar resor med anledning av uppdraget, har de samma rätt till reseförmåner som gäller för statstjänstemän i allmänhet.

Jäv

13 § Personalföreträdarna får inte delta i eller närvara vid handläggningen av frågor som rör

1. förhandlingar med en arbetstagarorganisation,
2. uppsägning av kollektivavtal,
3. arbetskonflikter,
4. rättstvister mellan myndigheten och en arbetstagarorganisation.

14 § Av 11 § första stycket 5 förvaltningslagen (1986: 223) framgår att den som skall handlägga ett ärende är jävig bland annat om det finns någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet.

När styrelsen eller personalansvarsnämnden handlägger ett ärende där en arbetstagarorganisation har ett intresse att bevaka, skall en personalföreträdare inte anses jävig enligt nämnda lagrum enbart på grund av att

- han är förtroendeman eller funktionär hos organisationen,
- han har företrätt denna i förhandlingar enligt lagen (1976: 580) om medbestämmande i arbetslivet.

Beslut

15 § Frågor om tillämpningen av 5 eller 6 § prövas av myndighetens chef. Därvid får personalföreträdarna närvara och yttra sig.

Frågor om vad som skall anses som särskilda skäl enligt 8 eller 11 § prövas av myndighetens chef.

Överklagande

16 § Följande beslut får överklagas hos statens arbetsgivarverk:

- beslut i frågor om tillämpningen av 5 eller 6 §,
- beslut i frågor om vad som skall anses vara särskilda skäl enligt 8 §.

Arbetsgivarverkets beslut får inte överklagas.

17 § Beslut i frågor om vad som skall anses som särskilda skäl enligt 11 § får inte överklagas.

---

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1988.
2. Kungörelsen (1974: 224) om personalföreträdare i statlig myndighets styrelse m. m. skall upphöra att gälla vid utgången av år 1988.

På regeringens vägnar

BO HOLMBERG

Lennart Aspegren
(Civildepartementet)

Svar på frågor från konstitutionsutskottet enligt PM 90-01-30 angående RRV-rapporten om vissa betalningar från Bofors

1. KU har frågat vilket författningsmässigt stöd som, vid regeringens beslut om offentliggörande av RRV rapporten, ansetts föreligga för att tillmäta riksbankens förbehåll om sekretess rättslig verkan.

Svaret är att sådan rättslig verkan icke har bedömts föreligga, något som torde framgå av regeringens beslut i ärendet 1987-06-04.

I beslutet konstateras att RRV-rapporten innehöll dels sådana uppgifter som omfattas av utrikessekretess enligt 2 kap 1§ sekretesslagen, dels sådana uppgifter om enskilds ekonomiska förhållanden som omfattas av sekretess enligt 8 kap 6§ samma lag jämfört med punkt 1 i bilagan till sekretessförordningen (1980:657). Enligt sistnämnda bestämmelse gäller sekretess för uppgifter som rör

> "utredning, planering, tillståndsgivning, prisreglering, tillsyn och stödverksamhet hos regeringen i frågor som rör näringslivet."

Som ett villkor för sekretessen gäller att det kan antas att den enskilde lider skada om uppgiften röjs.

Det aktuella ärendet rörde regeringens tillståndsgivning till, och tillsyn av, en krigsmaterieltillverkare.

Av beslutet framgick således att det baserades på en sekretessbedömning inom ramen för de regler som regeringen haft att tillämpa.

Av beslutet framgår vidare att ett samråd ägt rum med riksbanken, samt att banken framfört som sin uppfattning att uppgifter rörande enskilds ekonomiska förhållanden inte bör lämnas ut samt att hela underlaget borde återlämnas dit.

KU har hänvisat till den svenska regeringens note till den indiska regeringen av den 4 juni 1987. I noten sägs bl a:

> "The Bank of Sweden has made this information available to the audit on condition that it be classified for secrecy. These parts of the report may therefore not be made public"

I detta avsnitt redovisades riksbankens ståndpunkt. Avsnittet skall inte ses som en redovisning av den formella juridiska grunden för regeringsbeslutet. Genom referensen till riksbanken hänvisades till sakskälen, nämligen hänsynen till valutapolitiken och till den kommersiella sekretessen. Den formella beslutsgrunden framgick, som ovan sagts, i själva beslutet som är en offentlig handling.

2. KU har frågat i vad mån det beaktats att de uppgifter RRV fått av riksbanken inte, på grund av bestämmelse i sekretesslagen eller annan författning, kunnat behålla sin hemliga natur hos RRV.

Regeringens åtgärd att uppdra åt RRV att företa en revisionell granskning av vissa uppgifter från ett enskilt rättssubjekt var unik. Åtgärden motiverades av strävan att gå den indiska regeringen till mötes så långt möjligt samt att skapa största möjliga klarhet mot bakgrund av olika påståenden om att oegentligheter skulle ha förekommit.

Regeringens beslut att låta företa denna revisionella granskning fattades inom ramen för dess tillsyn av de krigsmaterieltillverkande företagen. Regeringens eget organ för denna tillsyn är krigsmaterielinspektionen. Inspektionen saknar dock den revisionella kompetens som detta uppdrag krävde. Regeringen lämnade därför uppdraget till RRV som, enligt regeringsbeslutet, skulle samråda med krigsmaterielinspektionen.

Efter fullgjort uppdrag överlämnade RRV den 1 juni 1987 sin rapport och riksbankens underlagsmaterial till utrikesdepartementets handelsavdelning. Några handlingar i ärendet fanns därefter inte kvar hos verket. Beträffande det underlagsmaterial som tillhandahållits av riksbanken förordnade regeringen att det skulle återlämnas till banken (beslut den 4 juni 1986). Så skedde omgående.

I ett senare regeringsbeslut (den 14 januari 1988) förordnades att RRV:s rapport skulle förbli arkiverad hos regeringen, beslutet bifogas.

Detta arkiveringsbeslut fattades mot bakgrund av att regeringen låtit företa granskningen som ett led i dess tillsyn av en krigsmaterieltillverkare, samt av att uppdraget låg utanför den verksamhet som ingår i RRV:s instruktionsenliga uppgifter.

* *

I KU:s fråga görs bedömningen att de uppgifter RRV erhållit från riksbanken inte hade kunnat sekretessbeläggas av RRV. Problemställningen är hypotetisk eftersom RRV aldrig prövade ärendet från sekretess-synpunkt. Utfallet av en sådan prövning kan inte fastställas i efterhand på basis av antaganden.

Det kan bl a konstateras att RRV i det läget skulle ha haft att bedöma ärendet i ljuset av 2 kap 1 § andra stycket sekretesslagen. Där sägs att sekretess gäller hos annan myndighet (än regeringen och utrikesrepresentationen) för uppgift som angår

Sveriges förbindelser med annan stat m.m., om det kan antas att det stör Sveriges mellanfolkliga förbindelser eller på annat sätt skadar landet om uppgiften röjs.

En annan bestämmelse som RRV skulle haft att beakta är 8 kap. 6 § sekretesslagen, jämfört med punkt 23 bilagan till sekretessförordningen. Enligt denna punkt utgör tillsyn enligt krigsmaterielagstiftningen en sekretessgrund. Som ovan nämnts förordnade regeringen om RRV:s granskning inom ramen för denna tillsyn.

UTRIKESDEPARTEMENTET
Krigsmaterielinspektionen

PROMEMORIA

1990-03-13

Synpunkter med anledning av PM från KU:s kansli 1990-03-06

Konstitutionsutskottet beslöt den 30 januari 1990 inhämta yttrande från statsrådsberedningen angående vissa sekretessfrågor i anslutning till RRV:s rapport 1987-06-01 rörande vissa betalningstransaktioner i samband med AB Bofors försäljning av fälthaubitsar till Indien. Det begärda yttrandet överlämnades till utskottet den 1 mars.

Rubricerade PM innehåller vissa kommentarer med anledning av yttrandet. Dessa kommentarer föranleder de ytterligare synpunkter som följer här. Synpunkterna har grupperats kring de åtta frågor som avslutar promemorian från KU:s kansli.

1. Varför har i noten till den indiska regeringen angivits annat skäl för sekretessbeläggning än som angivits i själva sekretessbeslutet?

En diplomatisk note skall i första hand ses som en utrikespolitisk handling. I det aktuella fallet var avsikten inte att ge den indiska regeringen en uttömmande redovisning av den svenska sekretesslagens konstruktion. En sådan redovisning hade dessutom, för att bli begriplig, krävt en kompletterande redogörelse för svenska förvaltningsrättsliga principer, begreppet självständig förvaltningsmyndighet m.m.

kusvar2 Regeringen valde istället att konstatera, att RRV:s rapport

innehöll uppgifter som emanerade från riksbanken och som enligt riksbankens bedömning inte kunde lämnas ut utan att betydande men skulle uppstå.

I sak hade regeringen tagit intryck av riksbankens ståndpunkt, inte minst då riksbankens medverkan var en förutsättning för att utredningen skulle ge resultat. Detta hindrar inte att det formella författningsmässiga stödet för regeringsbeslutet var ett annat.

2. Ytterligare belysning av kontakter riksbanken/RRV/regeringen och av frågan om därvid några utfästelser om bibehållande av sekretess lämnats till riksbanken.

Riksbanken lämnade ut de hemliga uppgifterna sedan det hade bedömts finnas författningsmässigt stöd för sekretessbeläggning av dessa uppgifter såväl hos RRV som hos regeringen. Detta författningsmässiga stöd har tidigare redovisats och skall ytterligare kommenteras nedan.

3. Innebär tillämplig lagstiftning att tillsyn av en krigsmaterieltillverkare endast kan utövas av KMI?

Regeringens ståndpunkt är att tillsynen enligt krigsmateriellagstiftningen utövas hos regeringen.

Denna ståndpunkt kom bl a till uttryck i prop. 1987/88:154 där det föredragande statsrådet framhöll följande (s. 62):

> I likhet med utredningen (KMI-utredningen) finner jag inte heller skäl att förorda någon ändring i KMI:s organisatoriska ställning, t ex på det sättet att beredning av ärenden liksom tillsynsfrågorna läggs på ett från regeringen fristående organ.

Av formuleringen framgår att KMI inte anses vara ett från regeringen fristående organ. Denna ståndpunkt, som sålunda

vunnit riksdagens bifall, bekräftas även av det faktum att KMI inte finns upptagen bland myndigheter under utrikesdepartementet i bilagan till departementsförordningen (1982:1177).

Det bör uppmärksammas att begreppet tillsyn inte förekommer i krigsmateriellagstiftningen. Regeringen avgör tillståndärenden beträffande tillverkning, försäljning, utförsel m.m. enligt tillverkningslagen och utförsellagen. KMI utövar kontroll enligt tillverkningslagens bestämmelser, vilket innebär granskning av de uppgifter som företagen är skyldiga att lämna till inspektionen enligt 6 och 7 §§ tillverkningslagen.

Med begreppet tillsyn har, t ex i regeringsbeslutet 1987-06-04, avsetts all den informationsinhämtning som bedöms erforderlig för att krigsmateriellagstiftningens syften skall kunna uppfyllas. Att skilja den tillståndsgivande myndighetens tillsyn från den kontrollerande myndighetens tillsyn är, med nuvarande organisatoriska konstruktion, ogörligt och inte heller avsett. I bägge fallen sker handläggningen inom KMI.

I strikt mening avser självfallet tillsynen tillståndsgivning och kontroll enligt krigsmateriellagstiftningens bestämmelser. Men tillsynen sker därvid mot bakgrund av de riktlinjer för krigsmaterielexporten som riksdagen antagit samt utifrån allmänna utrikespolitiska överväganden. I prop. 1987/88:154 beskrivs beredningsarbetet inom regeringskansliet bl a på följande sätt (s. 62):

> För fortsatt beredning inom regeringskansliet talar framför allt det förhållandet att alla mer omfattande ärenden som regel innehåller viktiga politiska och principiella frågor som på något stadium måste avgöras av regeringen. Det är en fördel att de berörda delarna av regeringskansliet finns med i beredningen redan från början och kan bidra med fakta och synpunkter. Genom denna ordning får beredningen, som

syftar till en totalbedömning mot bakgrund av svensk säkerhetspolitik och vårt förhållande till andra länder, ett allsidigt innehåll.

Mot denna bakgrund bör således tillsynsuppgiften inte ges en alltför snäv innebörd. Alla omständigheter i samband med en exportaffär vilka kan påverka våra mellanstatliga förbindelser bör alltså klarläggas innan ärendet avgörs.

I det aktuella fallet har det rört sig om en uppföljning i efterhand. Den tillståndsgivande myndigheten -regeringen- kan genom det givna tillståndet i någon mening uppfattas ha ett visst ansvar för affären. Regeringen har naturligtvis ett ansvar för att följa upp lagstiftningens tillämpning även i enskilda fall och det är naturligt att frågor beträffande ett sådant ärende från den köpande staten besvaras.

Det kan tilläggas att det föredragande statsrådet i ovan citerade proposition även allmänt framhållit vikten av att regeringen kan känna förtroende för att de exporterande företagen iakttar gällande bestämmelser, samt vidare att ett handlande i strid med bestämmelserna riskerar att försvaga vårt lands internationella anseende.

Regeringens slutsats är sålunda att uppdraget till RRV var ett led i den tillsyn av krigsmaterieltillverkare som utförs inom regeringskansliet. Det bör dock noteras, att några tvingande bestämmelser beträffande myndigheters eller enskildas medverkan inte åberopats i detta sammanhang.

4. Har regeringen genom beslut kunnat överföra en viss tillsynsuppgift från regeringskansliet/KMI till RRV och vilka sekretessförhållanden gällde i så fall hos RRV vid fullgörandet av denna uppgift?

Uppdraget till RRV var att göra en revisionell granskning av underlaget till en rapport som AB Bofors tillställt Indiens

ambassad i Stockholm. Det sades i regeringsbeslutet att RRV borde ta del av det material som kunde finnas hos berörda myndigheter.

Att detta uppdrag låg utanför RRV:s ordinarie uppgifter står klart. Det torde dock inte ha förelegat något författningsmässigt hinder för regeringen att ge detta revisionella uppdrag till en myndighet vars kompetens är just revision. Som ovan nämnts har något tvång beträffande medverkan från någon part inte aktualiserats i detta sammanhang.

Som tidigare sagts skulle RRV, vid en sekretessprövning av de uppgifter som erhållits från riksbanken, ha haft att bedöma ärendet i ljuset av 2 kap. 1 § andra stycket sekretesslagen. I KU:s promemoria görs gällande att denna sekretessgrund inte gäller hos RRV eftersom den sägs ha förlorat aktualitet i senare handläggning.

Frågan gäller dock här förhållandena i april-maj 1987. Regeringen beslöt först 1987-06-04, med stöd av dispensregeln i 11 kap. 1 § sekretesslagen, att häva sekretessen rörande vissa uppgifter för vilka utrikessekretess angavs gälla. Av detta följer, att man för tiden före 1987-06-04 på goda grunder kunnat anta att utrikessekretess gällt för de aktuella uppgifterna.

Här kan tilläggas att RRV skulle haft att tillämpa ett s.k. rakt skaderekvisit (sekretess gäller om det kan antas att Sveriges mellanfolkliga förbindelser m.m. skulle störas), medan ett omvänt skaderekvisit gäller hos regeringen (sekretess gäller om det inte står klart att mellanfolkliga förbindelser m.m. inte störs)

Det föredragande statsrådet uttalade emellertid vid behandlingen av förslaget till ny sekretesslag (prop.1979/80:2, s. 131) att detta inte bör innebära att en prövning av sekretessen hos en handling som kommer in både till regeringen och till en annan myndighet bör leda till skilda resultat.

Vidare är det regeringens uppfattning att uppdraget till RRV var ett led i tillsynen av en krigsmaterieltillverkare, på de grunder som redovisats ovan. 8 kap. 6 § sekretesslagen, jämfört med p. 23 i bilagan till sekretessförordningen, kan därför ha ägt tillämpning om RRV skulle haft att pröva utlämnande av allmän handling som gällde förevarande uppdrag.

5.Har RRV haft befogenhet att ålägga riksbanken att lämna över hemliga uppgifter till RRV?

Svaret på frågan är, i det aktuella fallet, nej.

6. Om svaret på ovanstående är nej, vilken bestämmelse i sekretesslagen har givit riksbanken rätt att överlämna sådana uppgifter till RRV?

Den bestämmelse som det här synes aktuell att kunna tillämpa är den s.k. generalklausulen i 14 kap. 3 § sekretesslagen. Vid den intresseavvägning som skall ske enligt denna bestämmelse synes regeringsbeslutet och dess närmare innehåll vara relevanta faktorer.

7. Har för Bofors klarlagts att dess medverkan i utredningen var helt frivillig?

Det framgår av RRV:s rapport att Bofors ställt vissa villkor (beträffande sekretess) för medverkan, att RRV inte kunnat uppfylla dessa villkor samt att Bofors därför inte tillåtit vidare insyn i sitt bakgrundsmaterial. Bofors synes således ha haft full insikt om uppdragets begränsning.

8. Borde frågan om förekomsten av mellanhänder ha anförtrotts rättsliga myndigheter?

Uppdraget till RRV föranleddes av att den indiska regeringen begärt att den svenska regeringen skulle bistå med att få fram information huruvida mellanhänder förekommit i affären.

Vid denna tidpunkt koncentrerades således intresset till

huruvida överenskommelsen om att mellanhänder inte skulle utnyttjas hade respekterats. Först i ett senare skede har frågan om direkta brottsmisstankar -avseende mutbrott, bestickning etc.- aktualiserats.

Svaret är därför att regeringen i april 1987 inte hade grund för att överlämna ärendet till allmän åklagare.

Yttrande från Anna-Greta Leijon ang. hennes telefonkontakt med chefsåklagare Ringberg

Konstitutionsutskottet har bett att jag skall yttra mig om min telefonkontakt med chefsåklagare Lars Ringberg, med anledning av de kommentarer som Ringberg lämnat den 31 mars i form av ett yttrande över justitiedepartementets promemoria av den 10 februari.

Så som framgår av promemorian den 10 februari hade jag kontakt per telefon med chefsåklagaren Ringberg den 15 januari 1988.

Bakgrunden till detta telefonsamtal var följande.

Chefsåklagare Ringberg hade den 11 januari 1988, vid besök på UD:s handelsavdelning, fört fram ett önskemål om ett samtal med någon person i premiärminister Gandhis delegation under dennes besök i Stockholm någon vecka senare.

Samma dag - den 11 januari - hade också Dagens eko rapporterat att chefsåklagare Ringberg skulle söka kontakt med premiärminister Gandhis delegation när den besökte Stockholm.

Efter det att Ringbergs önskemål blivit känt diskuterades inom utrikesdepartementet frågan om ett särskilt möte mellan chefsåklagaren och den indiska delegationen. UD:s ställningstagande blev att en sådan kontakt inte borde äga rum.

Samtidigt kontaktade statsministern mig och frågade om det var korrekt att det fanns planer från åklagarhåll

på att fråga ut medlemmar av premiärminister Gandhis delegation.

När jag ringde upp Ringberg den 15 januari 1988 inledde jag samtalet med att berätta vad jag hört om planerna på kontakt med den gästande indiske premiärministerns delegation. Jag vidarebefordrade därefter utrikesdepartementets bedömning, att en sådan kontakt inte vore lämplig. I samband därmed refererade jag också den fråga jag fått från statsministern, om det var korrekt att det fanns planer på att fråga ut medlemmar av den delegation som Rajiv Gandhi reste med till Stockholm - något som även Ingvar Carlsson menade var olämpligt.

Jag talade också om för Ringberg att han kunde påräkna allt tänkbart stöd från regeringskansliet om han ville ha hjälp med att etablera kontakt i Indien som kunde vara till nytta för hans förundersökning.

På min direkta fråga svarade sedan Lars Ringberg att han inte skulle ta kontakt med den indiska delegationen under besöket i Sverige.

Jag avslutade samtalet med att hälsa Ringberg välkommen till ett sedan tidigare inplanerat informationsmöte som skulle hållas i justitiedepartementet samma dags eftermiddag.

STATSRÅDSBEREDNINGEN
Rättschefen

1990-03-05 1626/1990

Konstitutionsutskottet
Ink. den 90-03-08
Dn: 3 134/89-90

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Svar till konstitutionsutskottet i anledning av anmälan från Elisabeth Fleetwood m.fl. angående relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket; särskilt när det gäller avtalsförhandlingarna på lärarområdet 1989 (KU:s dnr 79/89)

Härmed överlämnas två inom utbildnings- respektive civildepartementet upprättade promemorior i rubricerade ärende. Departementens kontaktmän i ärendet är statssekreteraren Anitra Steen respektive planeringschefen Göran Ekström.

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

Relationerna mellan regeringskansliet och parterna i 1989 års statliga avtalsrörelse.

Bakgrund.

I regeringens proposition (1984/85:219, AU 1985/86:6, rskr 48, UbU 1985/86:5, rskr 50) om den statliga personalpolitiken lades vissa utgångspunkter för staten som arbetsgivare fast. En av dessa utgångspunkter var att statens positioner i löneförhandlingarna tydligare skall bestämmas av verksamhetsintresset och av strävan att åstadkomma en ändamålsenlig personalförsörjning. Samtidigt skall lönepolitik och lönesystem vara förenliga med en balanserad samhällsekonomi.

Sedan riksdagen lagt fast dessa utgångspunkter redovisade regeringen i budgetpropositionen 1987 en omorganisation av Statens arbetsgivarverk (SAV). Omorganisationen som syftade till att skapa bättre förutsättningar för staten som arbetsgivare att uppfylla de av riksdagen fastställda målsättningarna innebar bl a att sammansättningen av SAV:s styrelse ändrades. Verksamhetsföreträdarnas inflytande stärktes medan den direkta politiska styrningen avskaffades. Sålunda ersattes statssekreteraren i civildepartementet av dåvarande generaldirektören i byggnadsstyrelsen som ordförande i styrelsen. Regeringskansliets representant i styrelsen blev den tjänsteman som ansvarade för den lönepolitiska enheten i finansdepartementet. Sedan de lönepolitiska frågorna flyttats över till civildepartementet svarar tjänstemän i detta departement för representationen i styrelsen.

Kontakter i 1989 års avtalsrörelse.

Med utgångspunkt i de riktlinjer som riksdag och regering lagt fast har SAV efter ett omfattande samråd med övriga verk och myndigheter ansvarat för den arbetsgivarpolitiska uppläggningen av 1989 års avtalsrörelse. SAV har utarbetat alla de dokument som legat till grund för de ställningstaganden som fortlöpande sker i en avtalsrörelse. Alla frågor av större vikt har redovisats för diskussion i de förhandlingsdelegationer som finns för resp sektor och för beslut i styrelsen. Alla kontakter med motparterna här tagits av tjänstemän vid SAV. Styrelsens ordförande har deltagit vid ett fåtal kontakter.

Några direktförhandlingar mellan personalorganisationerna och företrädare för regeringen har inte ägt rum. De kontakter som förevarit är dels reguljära informationsträffar mellan civilministern och representante för personalorganisationerna, dels de informationsmöte med anledning av MBA-R som redovisats i PM från utbildningsdepartementet 1990-01-26.

De fortlöpande kontakterna mellan regeringskansliet oc SAV har skett genom regeringskansliets representanter styrelsen. Civilministern har vid några tillfällen informerats underhand av SAV:s förhandlingsledning. D har undantagslöst varit styrelsen som fattat beslut i alla viktigare frågor om SAV:s agerande i avtalsrörelsen.

Mellan de offentliga arbetsgivarna förekommer ett fortlöpande samarbete inom ramen för den s k OAS:en (offentliga arbetsgivares samarbetsnämnd). I OAS:en ingår representanter för de politiskt sammansatta

förhandlingsdelegationerna och från förhandlingsledningarna i de båda kommunförbunden. Staten representeras av ordförande i SAV:s styrelse (tillika ordförande i OAS:en), SAV:s förhandlingsledning och planeringschefen i civildepartementet.

Trots att förhandlingarna inom den offentliga sektorn inte har varit samordnade under 1989 års avtalsrörelse har samarbetet inom OAS:ens ram varit omfattande. En anledning till detta är att de båda kommunförbunden också är centrala arbetsgivarparter för de kommunalt anställda lärarna. Det av regeringen föreslagna - och sedermera av riksdagen beslutade - samordnade arbetsgivaransvaret för lärarna föranledde ingående överläggningar i OAS:en. Det bör dock betonas att OAS:en inte är ett beslutsorgan. Det är i kommunförbundens förhandlingsdelegationer och i SAV:s styrelse som arbetsgivarnas ståndpunkter lagts fast.

Sammanfattningsvis har några förhandlingar direkt mellan företrädare för regeringen och de statsanställdas organisationer inte ägt rum under 1989 års avtalsrörelse. Kontakter mellan regeringskansliet och de offentliga arbetsgivarna har skett via regeringskansliets representanter i SAV:s styrelse och OAS:en. Alla viktiga beslut om arbetsgivarnas ståndpunkter i avtalsrörelsen har fattats av SAV:s styrelse och -i berörda delar - kommunförbundens förhandlingsdelegationer.

Promemoria till konstitutionsutskottet med anledning av anmälningar från Elisabeth Fleetwood och Hans Nyhage den 23 november 1989 och Ylva Annerstedt den 28 november 1989

Bakgrund

I februari 1989 fattade riksdagen beslut om skolpolitikens inriktning med anledning av propositionen (1988/89:4, UbU 7, rskr 95) Skolans utveckling och styrning. Där redovisades bl.a. synen på det delade huvudmannaskapet avseende lärarpersonalen. Riksdagsbeslutet innebar att någon förändring i förhållande till gällande ordning då inte gjordes.

I kompletteringspropositionen (1988/89:150, bilaga 7) uttryckte regeringen uppfattningen att kommunerna borde få det fulla arbetsgivaransvaret för lärarna. Regeringen aviserade att man avsåg utföra en analys angående innebörden i och konsekvenserna av ett slopande av den statliga tjänsteregleringen innan ett slutligt förslag om renodlat kommunalt huvudmannaskap skulle föreläggas riksdagen för beslut.

MBA-R

Enligt avtal om medbestämmande vid beredning av regeringsärenden skall regeringen informera de statligt anställdas huvudorganisationer om förslag till förändringar som påverkar förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare.

Kontakterna med parterna på den statliga arbetsmarknaden

Regeringens beslut att ta upp frågan om det delade arbetsgivaransvaret bedömdes av skolministern vara av sådan betydelse att arbetsmarknadens parter skulle informeras om saken.

Lärarnas riksförbunds (LR) ordförande och distriktsordföranden informerades om regeringens politik vid ett möte i förbundets lokaler den 16 mars 1989.

Ytterligare ett sammanträffande ägde rum senare samma dag med LR:s ordförande Ove Engman. Regeringens planer gicks då igenom mer i detalj.

I syfte att lämna motsvarande information till övriga berörda parter på den statliga arbetsmarknaden inbjöds till ett möte på utbildningsdepartementet.

Till mötet, som ägde rum den 4 april kallades Sveriges facklärarförbund (SFL) och Sveriges lärarförbund (SL). Förbunden representerades av sina respektive ordföranden, Christer Romilson och Solveig Paulsson. I mötet deltog även dåvarande ordföranden Bertil Axelsson och förhandlingschefen Rune Larsson från förhandlingskartellen TCO-S.

Till informationsmötet inbjöds även representanter för statens arbetsgivarverk, generaldirektör Birger Bäckström och förhandlingschefen Peter Stare.

Från regeringens sida deltog skolministern Göran Persson, civilministern Bengt K. Å. Johansson, statssekreterarna Anitra Steen och Ulf Göransson samt planeringschefen i civildepartementet, dåvarande departementsrådet, Göran Ekström.

Vid mötet informerade skolministern om regeringens syn på skolpolitiken. Han uppehöll sig särskilt vid personalpolitiken och den i det sammanhanget centrala frågan om det dubbla huvudmannaskapet för skolan. Han redovisade vidare vad som skulle komma att tas upp i kompletteringspropositionen om regeringens avsikt att föreslå ett renodlat kommunalt huvudmannaskap. Det ställdes några förtydligande frågor från de fackliga företrädarna till skolministern m.a.a. den lämnade informationen. Något meningsutbyte i övrigt ägde inte rum. Mötet avslutades efter ca 45 minuter.

Det är förmodligen mötet den 4 april som åsyftas i tidningen Expressens artikel den 22 november 1989 och som ligger till grund för de båda anmälningarna till riksdagens konstitutionsutskott.

Den 11 april informerade statssekreteraren ledningen för skolledarförbundet, ordförande Nils Arndt och förbundsdirektören Olof Kvist.

Den 16 resp. 17 april fick LR:s, SL:s och SFL:s ordföranden ta del av de texter som skulle ingå i kompletteringspropositionen angående skolan.

Slutligen redovisades regeringens inställning i kommunaliseringsfrågan för ordföranden i SACO-S, Lars Dahlberg, av skolministern, efter det att kompletteringspropositionen lagts fram för riksdagen den 25 april. Det skedde vid ett sammanträffande den 11 maj. Vid detta möte deltog även statssekreteraren i utbildningsdepartementet, Anitra Steen.

Förutom de nu redovisade informationstillfällena har regeringen inför tidigare nämnda propositioner och propositionen om kommunalt huvudmannaskap för lärare, skolledare och syofunktionärer 1989/90:41 genomfört sådan muntlig eller skriftlig information som avses i MBA-R.

Den fortsatta beredningen av sakfrågan efter kompletteringspropositionen

Regeringens planer på att lägga fram ett förslag om renodlat kommunalt huvudmannaskap för skolan redovisades även senare under våren och sommaren i omfattande intervjuer i t.ex. lärarpressen och i offentliga framträdanden av skolministern bl.a. vid Sveriges facklärarförbunds kongress den 15 juni, konferensen "Aktuell skolorientering" den 14 juni och vid Svenska kommunförbundets skolriksdag 12-13 oktober. Den analys av konsekvenserna av kommunalt huvudmannaskap och framtida styrning av skolan som aviserades i kompletteringspropositionen slutfördes under oktober månad i regerings-

kansliet. Regeringens proposition med förslag om renodlat kommunalt huvudmannaskap förelades därefter riksdagen den 27 oktober 1989.

Förhållandet mellan politiska beslut och avtalsrörelsen

Det är statsmakterna som har att besluta om arbetsgivaransvar för lärarna. Denna fråga har beretts i regeringskansliet och diskuterats ingående i regeringen. Därefter har regeringen förelagt riksdagen en proposition som riksdagen nu också ställt sig bakom. Det har varit en självklarhet att riksdagen skall pröva denna fråga utifrån dess egna förutsättningar.

I anslutning till beredningen av förslaget har de berörda personalorganisationerna informerats. Det gäller såväl Lärarnas riksförbund, Sveriges lärarförbund och Svenska facklärarförbundet som deras förhandlingskarteller TCO-S och SACO-S. Arbetsgivarparterna har också informerats. Det har varit en viktig utgångspunkt att hålla de närmast berörda informerade om de förändringar som diskuterats i regeringen.

Samtidigt har en avtalsrörelse på det statliga området som också omfattar skolan genomförts. Regeringen bedömde det angeläget att parterna fick den redovisade informationen innan avtalsrörelsen slutfördes. Arbetsgivarna har sedan lagt förslag till sina motparter i de frågor som är kollektivavtalsreglerade. Det gäller framför allt frågor om lön och arbetstider. Dessa förslag har utarbetats av arbetsgivarna.

Det är arbetsgivarverkets uppgift att tolka och omsätta de beslut som regering och riksdag fattar, i konsekvenser på avtalsområdet. Det är därefter arbetsgivarverkets styrelse som har att ta ställning till arbetsgivarens ståndpunkter i avtalsrörelsen. När det gäller lärarna är också de båda kommunförbunden centrala arbetsgivarparter eftersom lärarna är kommunalt anställda. Förbundens förhandlingsdelegationer har därför också att ta ställning till avtalsfrågorna. Det är i dessa beslutsorgan som arbetsgivarnas ståndpunkter

läggs fast. De offentliga arbetsgivarna samarbetar i gemensamma frågor i offentliga arbetsgivares samarbetsorgan (OASen).

Vare sig skolministern eller någon annan som företräder regeringen har otillbörligt blandat sig i detta beslutsfattande. Självklart har heller inte några direktförhandlingar skett mellan regeringens företrädare och de statsanställdas organisationer.

STATSRÅDSBEREDNINGEN **1990-03-07** **1814/1990**
Rättschefen

Konstitutionsutskottet
Ink. den 90-03-08
Dnr B133/89-90

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Redovisning till konstitutionsutskottet av vissa utnämningar

Härmed överlämnas ett material sammanställt i statsrådsberedningen över vissa utnämningar. I materialet redovisas utnämningar t.o.m. februari månads utgång 1990.

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

STATSRADSBEREDNINGEN 1990-03-01 1(3)

Rättschefen

Landshövdingeutnämningar 1976-1990-02-28

(Förlängda förordnanden har inte tagits med.)

1976

1977

Gunnar Helén	AB-län
Astrid Kristensson	G-län
Bengt Norling	S-län
Harald Pettersson	Z-län

1978

Carl Persson	N-län
Göte Fridh	P-län
Sven Johansson	AC-län

1979

Lennart Sandgren	L-län
Johannes Antonsson	N-län
Carl Persson	O-län

1980

Ingemar Mundebo	C-län
Bengt Gustavsson	D-län
Göte Svensson	E-län

1980, forts.

1980, forts.

Göste Gunnarsson	F-län
Lars Westerberg	I-län
Åke Norling	O-län
Elvy Olsson	T-län
Osborne Bartley	U-län
Ingvar Gullnäs	W-län

1981

Eric Krönmark	H-län

1982

Erik Hammarsten	BD-län

1983

Britt Mogård	C-län

1984

Claes Elmstedt	I-län
Bertil Göransson	M-län
Sven Heurgren	Z-län

1985

Lennart Sandgren	AB-län
Einar Larsson	L-län
Karl-Lennart Uggla	U-län
Curt Boström	BD-län

1987

Björn Molin	A-län
Lennart Orehag	R-län
Lilly Hansson	W-län
Lars Ivar Hising	X-län
Hans Alsén	C-län
Rolf Wirtén	E-län

1988

Sten Wickbom	**G-län**
Sigvard Marjasin	**T-län**

1989

Carl Johan Åberg	**U-län**
Anita Bråkenhielm	**L-län**
Kjell A Mattsson	**O-län**
Ingemar Öhrn	**Y-län**

STATSRADSBEREDNINGEN
Rättschefen

1990-03-01

Utnämningar av generaldirektörer 1976-1990-02-28

1976

Sven Heurgren	Konsumentverket

1977

Jan Freese	Datainspektionen
Tony Hagström	Televerket
Lars Ag	SMHI
Lennart Sandgren	Byggnadsstyrelsen
Ingvar Lindström	Statens jordbruksnämnd
Bengt Johansson	Bostadsstyrelsen
Henric Bildt	Statens provningsanstalt
Arne Aldestam	Statens förhandlingsråd

1978

Bengt Furbäck	Statens järnvägar
Carl-Olof Ternryd	Vägverket
Lars Peterson	Trafiksäkerhetsverket
Göran Steen	Statens haverikommission
Birgitta Ulvhammar	Skolöverstyrelsen

1979

Anders Forsse	SIDA
Axel Wallén	Exportkreditnämnden
Gunnar Nordbeck	Överstyrelsen för ekonomiskt svar

1979, forts.

1979, forts.

Barbro Westerholm	Socialstyrelsen
Lennart Nilsson	Statistiska centralbyrån
Karl-Lennart Uggla	Statens arbetsgivarverk (19
Börje Hårdefelt	Statens arbetsmarknadsnämnd
Urban Rosenblad	Statens institut för personal utveckling

1980

Gunnar Söder	Kommerskollegium
Jan Eriksson	Luftfartsverket
Claes-Eric Norrbom	Transportrådet
Hans Löwbeer	Byggnadsstyrelsen
Thord Palmlund	Statens invandrarverk
Lars Nordström	Statens kärnkraftsinspektion
Lennart Schotte	Domänverket

1981

Gunnar Petri	Försvarets rationaliserings-institut
Sven Olof Olin	Flygtekniska försöksanstalte
Karl-Gustav Scherman	Riksförsäkringsverket
Kaj Janérus	Sjöfartsverket
Lennart Orebäck	Skolöverstyrelsen

1982

Alf Resare	Försvarets civilförvaltning
Carl-Olof Jernryd	Försvarets materielverk
Per Anders Örtendahl	Vägverket

1982, fort

1985

Carl Tham	SIDA
Bo Rybeck	Försvarets forskningsanstalt
Pär Kettis	Försvarets radioanstalt
Maj-Britt Sandlund	Socialstyrelsen
Björn Hägglund, t.f.	Skogsstyrelsen
Berit Rollén	AMU-styrelsen
Nore Sundberg	Statens industriverk
Hans Rode	Statens energiverk
Carl-Erik Nykvist	Vattenfallsstyrelsen
Claes Bankvall	Statens provningsanstalt
Sten Niklasson	Patent- och registreringsverk
Rune Nyman	Affärsverket FFV
Claes Örtendahl	Statskontoret
Odd Engström	Riksrevisionsverket
Olle Göransson	Trafiksäkerhetsverket (7/11 1985-12/12 1985)

1986

Lars Åhlén	Domstolsverket
Mats Börjesson	Datainspektionen
Ragnar Sohlman	Exportkreditnämnden
Lars Bertil Persson	Flygtekniska försöksanstalten
Lennart Myhlback	Statens räddningsverk
Jan Brandborn	Trafiksäkerhetsverket
Erland Ringborg	Skolöverstyrelsen
Arne Kardell	Statens livsmedelsverk
Kerstin Niblaeus	Kemikalieinspektionen
Allan Johansson	Lantbruksstyrelsen
Sivert Andersson	Arbetarskyddsstyrelsen
Hans Löwbeer	Bankinspektionen
Edmund Gabrielsson	Försäkringsinspektionen
Lars Ag	Byggnadsstyrelsen
Bert Ekström	SMHI
Ingemar Mundebo	Riksrevisionsverket
Olof Forssberg	Statens haverikommission

1982, forts.

Bengt Johansson	Luftfartsverket
Hans Sandebring	Statens väg- och trafikinsti
Åke Hallman	Statens pris- och kartellnäm
Gunnar Bengtsson	Statens strålskyddsinstitut
Arne Wesslén	Sveriges geologiska undersök

1983

Eric Pettersson	Fortifikationsförvaltningen
Bertil Zachrisson	Postverket
Björn Eriksson	Generaltullstyrelsen
Lennart Nilsson	Riksskatteverket
Laila Freivalds	Konsumentverket
Allan Larsson	Arbetsmarknadsstyrelsen
Bengt Åke Berg	Statens industriverk
Carl Tham	Statens energiverk
Olof Hörmander	Statens kärnkraftsinspektion
Bo Hedström	Domänverket
Sven-Eric Nilsson	Kammarkollegiet
Karl-Lennart Uggla	Statskontoret
Sten Johansson	Statistiska centralbyrån
Birger Bäckström	Statens arbetsgivarverk
Olof Bergvall	Statens löne- och pensionsve

1984

Lars-Erik Tammelin	Försvarets forskningsanstalt
Jan Hagberg	Trafiksäkerhetsverket
Lars Hillbom	Statens pris- och kartellnämn
Billy Olsson	Centrala studiestödsnämnden
Jim Widmark	Statens lantmäteriverk
Lars Jeding	Statens institut för personal utveckling

1987

Ulf Larsson	Kriminalvårdsstyrelsen
Jan Hartlén	Statens Geotekniska Institut
Kjell A. Mattsson	Fiskeristyrelsen
Christina Rogestam	Statens invandrarverk
Jörgen Holgersson	Statens Pris- och Kartellnämnd
Björn Weibo	Kriminalvårdsstyrelsen (tillträder 10 december 1987)
Birgit Erngren	Styrelsen för teknisk utveckling
Gösta Blücher	Plan- och bostadsverket
Ingvar Ehrling	Försvarets rationaliseringsinstitut

1988

Stig Larsson	Statens Järnvägar
Ulf Dahlsten	Postverket
Lars Eggertz	Trafiksäkerhetsverket
Per Borg	Försvarets materielverk
Leif Sjöström	Kustbevakningen
Jan Olof Carlsson	Sveriges geologiska undersökni
Jan Brandborn	Banverket
Ulf Larsson	Civildepartementet
Ulf Larsson	Generaltullstyrelsen

1989

Axel Edling	Konsumentverket
Carl-Lennart Uggla	Civildepartementet
Björn Körlof	Fortifikationsförvaltningen

1989, forts.

Lars Högberg	Statens kärnkraftinspektion
John-Olof Persson	Arbetsmarknadsstyrelsen
Lars Ettarp	Statens mät- och provstyrelse
Claes Örtendahl	Socialstyrelsen
Allan Larsson	Arbetsmarknadsstyrelsen
Maj-Britt Sandlund	Socialdepartementet
Hans Sandebring	Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut
Alf Wallin	Lantbruksstyrelsen
Svente Englund	Statens jordbruksnämnd
Bengt Wallroth	Försvarets radioanstalt
Stina Wahlström	Datainspektionen
Jan Carling	Statskontoret
Monica Sundström	Statens väg- och trafikinstit
Per Wramner	Fiskeristyrelsen
Göte Bernhardsson	Arbetsmarknadsstyrelsen
Owe Fredholm	Spränämnesinspektionen
Jan Tånneryd	Försvarets civilförvaltning
Rolf Strömberg	Koncessionsnämnden för miljös
Per Silenstam	Civildepartementet
Eric Pettersson	Försvarsdepartementet

Utnämningar av JK, RÅ, rikspolischef, ÖB och försvarsgr chefer 1976 - 1990-02-28

JK

Ingvar Gullnäs	1973-80)
(Bengt Hamdahl	1980-jan. 1987)
Hans Stark	1987-

RÅ

(Holger Romander	1966-78)
Magnus Sjöberg	1978- 1989
Torsten Jonsson	1989-

Rikspolischef

Holger Romander	1978-87	
Nils E. Åhmansson	1988-1988	(utnämnd 1987)
Björn Eriksson	1988 (20/10)-	

ÖB

(Stig Synnergren	1970-78)
Lennart Ljung	1978-86
Bengt Gustafsson	1986-

Chefen för armén

(Carl Erik Almgren	1969-76)
Nils Sköld	1976-84
Erik Bengtsson	1984-
Åke Sagrén	fr.o.m. 1/4 1990

Chefen för marinen

(Bengt Lundvall	1970-78)
Per Rudberg	1978-84
Bengt Shuback	1984-89 (31/10)
Dick Börjesson	1989-

Chefen för flygvapnet

(Dick Stenberg	1973-82)
Sven-Olof Olson	1982-88
Lars-Erik Englund	1988-

19/3 1990
B 148/89-90

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Svar i anledning av Anders Björcks anmälan till konstitutionsutskottet angående frågan om en befattning vid Interpol för Hans Holmér (KU:s dnr B 106/ 89-90)

Härmed överlämnas bifogade promemoria i rubricerade ärende. Civildepartementets kontaktman i ärendet är statssekreteraren Ulf Göransson.

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

Till
Riksdagens Konstitutionsutskott

Betr. anmälan av riksdagsman Anders Björk ang. regeringens medverkan vid förmedling av internationellt arbete åt förre länspolismästaren Hans Holmér

I. Civildepartementets samordningsroll i chefsfrågor

Sedan drygt två år har regeringen aktiverat sin roll när det gäller chefsfrågor.

I regeringens proposition om ledning av den statliga förvaltningen (prop. 1986/87:99) redovisade regeringen ett program för chefsförsörjning. I propositionen aviserades också civildepartementets förändrade roll i det framtida arbetet med chefsförsörjning och chefsutveckling.

Som ett led i denna mer aktiva roll inrättades på civildepartementet en särskild stöd- och samordningsfunktion för chefsförsörjningsfrågor från och med hösten 1987.

Vid KU:s utfrågning av statsminister Ingvar Carlsson i mars 1989 om regeringens utnämningspolitik, redogjorde statsministern för arbetet med utnämningsfrågorna och civildepartementets roll i dessa sammanhang.

Civildepartementets roll har redovisats genom två stats-

Dep C 001 1983-01 3000 DN 485573 0

Postadress
103 33 STOCKHOLM

Telefon
08-763 10 00

Telex
14368 LOCGOV.S.

Som statssekreterare i civildepartementet har jag som en av mina huvuduppgifter att:

- medverka till samordning och förbättring av rekryteringsförfarandet
- medverka till att rekryteringsunderlaget breddas
- medverka till att chefskompetens på bästa sätt tillvaratas och utvecklas
- medverka till en god chefsavveckling

Från dessa utgångspunkter arbetar civildepartementet inom tre olika områden.

1. Att samordna och ge stöd vid beredningen av chefstillsättningar

Uppgiften innebär att, vid verkschefstillsättningar, civildepartementet halvårsvis anmäler till departementen vilka chefsförordnanden som utlöper och vilka ev. nya chefstjänster som skall tillsättas.

Departementen utarbetar därefter en kravbeskrivning för varje aktuell tjänst, vilken tillsammans med en förteckning över de kandidater som departementet vill förorda till tjänsten, överlämnas till civildepartementet.

På grundval av den gjorda kravbeskrivningen kompletteras kandidatförteckningen av civildepartementet och statsrådsberedningen inför den slutliga beredningen som sker mellan fackdepartementet, statsrådsberedningen och civildepartementet.

2. Att vara en förmedlande funktion; dels för departement

Arbetsuppgifterna innebär att civildepartementet, när en myndighet eller ett departement anmäler att de söker en chef, medverkar till att förslag på personer som kan vara intressanta i sammanhanget lämnas till myndigheten eller departementet.

På motsvarande sätt lämnar civildepartementet information om aktuella arbeten till de chefer som anmält att de söker andra arbetsuppgifter eller tjänster.

Motsvarande arbetsrutiner tillämpas också när det gäller chefer som önskar internationellt arbete eller när myndighet, departement eller internationella organisationer önskar anställa chefer. (Denna ordning gäller dock normalt inte för utrikesdepartementets personal).

3. Att initiera utvecklingsåtgärder för chefer

Uppgiften innebär att civildepartementet ska ta initiativ till utvecklingsåtgärder för de olika chefskategorierna, bl.a. genom att leda och ansvara för statens chefsutbildning.

Exempel på aktuella kollektiva utbildningsinsatser är:
- introduktionsutbildning för nya verkschefer
- kompletteringsutbildning för "äldre" chefer
- grundutbildning för nya avdelningschefer (motsv.)

Härutöver tar civildepartementet initiativ till individuella utvecklingsåtgärder, t.ex. för verkschefer, i syfte att vidmakthålla eller utveckla deras professionella kompetens. Det kan exempelvis gälla studier eller arbete utomlands.

Ett särskilt initiativprojekt gäller utbildningsinsatser för att öka andelen kvinnliga chefer i statsförvaltningen.

Under våren 1990 kommer vidare ett särskilt nyhetsblad att introduceras. Nyhetsbladet skall ge information till ca 2.000 chefer i statsförvaltningen om lediga chefstjänster, internationella arbeten, utbytestjänstgöring m.m.

Härutöver arbetar civildepartementet med konsultstöd till departementens chefsansvariga.

II. Redovisning över Hans Holmérs anställningar sedan 1976

1. Hans Holmér blev polismästare vid polismyndigheten i Stockholm den 1 juli 1976. Han förordnades senare av regeringen att fr.o.m. den 1 oktober 1984 t.o.m. den 30 september 1990 vara länspolismästare vid myndigheten.

2. På Hans Holmérs egen begäran beslutade regeringen den 19 mars 1987 att Holmér tills vidare skulle vara befriad från de göromål som är förenade med tjänsten som länspolismästare. Regeringen entledigade senare Holmér från tjänsten med verkan fr.o.m. den 15 september 1987.

3. Socialdepartementet förordnade den 10 september 1987 Holmér som sakkunnig vid departementet för tiden den 15 september 1987 t.o.m. den 31 januari 1988. Holmér fick förordnandet för att förbereda visst arbete för FN:s narkotikafond i Wien.

4. Hans Holmér erhöll fr.o.m. den 11 januari 1988 ett uppdrag hos FN:s narkotikafond. Samtidigt entledigades

arbetena. Rikspolischefen ville inte göra någon egen bedömning eller prioritering mellan de båda arbetena, men förutsåg att åtminstone arbetet vid Interpol troligtvis skulle behöva ersättas av den svenska staten på samma sätt som gjorts med arbetet för FN:s narkotikafond i Wien.

Jag bad vid samtalet rikspolischefen att kontakta Interpol och undersöka om intresse fanns att anställa Hans Holmér vid Interpols narkotikabyrå.

Några veckor senare återkom rikspolischefen med besked att Interpols chef Raymond Kendall var intresserad av att anställa Hans Holmér. Rikspolischefen anmälde samtidigt att en förutsättning för anställning var att regeringen var beredd att tillskjuta medel, motsvarande Holmérs lönekostnader, eftersom den tilltänkta tjänsten på Interpols narkotikabyrå var en specialisttjänst och inte en tjänst på ordinarie stat.

Någon av dagarna 6-8 januari 1990 fick Olof Egerstedt ett förnyat besked från Rikspolisstyrelsen att man från Interpols sida var beredd att ge Hans Holmér en anställning som rådgivare i narkotikafrågor förutsatt att Sverige gav Interpol full kompensation för de kostnader som en anställning av Holmér skulle innebära. Rikspolisstyrelsen önskade mot denna bakgrund besked om regeringen var beredd att finansiera Holmérs anställning.

Den 9 januari 1990 lämnade Egerstedt beskedet till Rikspolisstyrelsen att regeringen var beredd att ersätta Interpol för kostnaderna för Holmérs uppdrag under två år, med möjlighet till förlängning av uppdraget med ytterligare ett år. Detta besked vidarebefordrade RPS till Interpol.

Holmér från befattningen som sakkunnig i socialdepartementet. Den första uppdragsperioden omfattade åtta månader. Efter förlängning innehade Holmér uppdraget till början av december 1989.

III. Civildepartementets medverkan betr. arbete åt Hans Holmér

Någon gång i slutet av augusti eller i början av september 1989 anmälde Hans Holmér till regeringskansliet att hans arbete för FN:s narkotikafond i Wien skulle upphöra under december 1989 och att han önskade ställa sig till förfogande om regeringen eller någon annan önskade utnyttja hans tjänster i framtiden.

I min egenskap av statssekreterare i civildepartementet, dvs. både i egenskap av statssekreterare i det departement som ansvarar för polisfrågor och som samordningsansvarig statssekreterare för chefsfrågorna i regeringskansliet, kontaktade jag rikspolischefen och bad Rikspolisstyrelsen (RPS) att undersöka om det fanns något alternativt internationellt arbete för Hans Holmér. Rikspolischefen informerades om bakgrunden till min förfrågan, nämligen att arbetet för FN:s narkotikafond skulle upphöra senast vid årskiftet 1989-90.

Den 28 september 1989 presenterade rikspolischefen för expeditions- och rättschefen Olof Egerstedt, ett par tänkbara uppdrag för Hans Holmér. Rikspolischefens förslag gällde dels en eventuell anställning vid FN:s och Interpols tilltänkta "Intelligens-" och samordningsorgan på Cypern, dels uppdrag vid Interpol.

I samband med ett sammanträde på civildepartementet i oktober 1989 hade jag och rikspolischefen en förnyad kontakt. Jag efterhörde då om hans syn på de diskuterade

Avsikten var att regeringen skulle fatta ett formellt beslut i ärendet när de tekniska frågorna var utklarade med Interpol.

Interpols chef Raymond Kendall anmälde senare att hans avsikt var att skjuta upp beslutet om anställning av Hans Holmér.

Ulf Göransson

ORGANISATION INTERNATIONALE DE POLICE CRIMINELLE
INTERNATIONAL CRIMINAL POLICE ORGANIZATION
ORGANIZACION INTERNACIONAL DE POLICIA CRIMINAL
المنظمة الدولية للشرطة الجنائية

SECRETARIAT GENERAL

50, Quai Achille Lignon 69006 LYON - FRANCE
Télex : OIPC 301987 F Téléphone : 72 44 70 00
Fax : 72 44 71 62
72 44 71 63

INTERPOL

22nd January 1990

I.C.P.O.-Interpol
D.I/PERS/WCA/JCP

Attention M. Eriksen

We have received enquiries from Swedish press concerning the appointment of Advisor to Interpol of Hans Holmer.

Mention is particulaly made of an allegation which is to be dealt with by legal process against M. Holmer for unlavful telephone tapping.

Please indicate as soon as possible the exact situation concerning M. Holmer, notably whether he has been indicted or not and whether the Swedish government continues to support M. Holmer's secondment.

This is necessary for me to permit me to decide whether I can proceed to final signature of a contract with M. Holmer.

Regards.

Kommentar till Birgit Friggebos granskningsanmälan av den 6 februari 1990.

1. Tjänsten föreslogs av universitetet i Uppsala i anslagsframställning inför 1987 års forskningsproposition. Det var ej första gången Uppsala yrkade denna tjänst. Den framfördes ej av universitets- och högskoleämbetet i deras anslagsframställning (AF) men regeringen gjorde i denna proposition en särskild satsning på informationsteknologi och utnyttjade sig då av myndighetsförslag som ej hade prioriterats av UHÄ i ett mera generellt perspektiv. Se prop. 1986/87:80 bil. 6 s. 67 samt bifogade utdrag ur AF från universitetet.

2. Det är ytterst ovanligt att regeringen går emot eniga sakkunniga. Frågan är dock vilken vikt de sakkunnigas utlåtande har i ett tillsättningsärende. De omständigheter som regeringen har att bedöma är, förutom de sakkunnigas utlåtande, tjänsteförslagsnämndens förslag samt remissyttranden, såsom rektorsämbetets yttrande.
De sakkunniga, som avgav ett gemensamt yttrande, var eniga om att konkurrensen stod mellan Benny Brodda och Anna Sågvall Hein.
De sakkunnigas granskning av de sökande grundar sig alltid främst på den vetenskapliga meritering som åberopats i ärendet. De sakkunniga har sällan samtliga en ingående kännedom om de övriga meriter som skall vägas in som t.ex. pedagogisk skicklighet, administrativ skicklighet, förmåga att leda forskning, att informera om forskning etc. Allt detta senare är tjänsteförslagsnämnden tvungen att beakta vid sitt ställningstagande. Det är också tjänsteförslagsnämnden som skall beakta jämställdhetsaspekten.
Tjänsteförslagsnämnden var i ärendet, till skillnad från de sakkunniga, inte enig. En reservation till förmån för Anna Sågvall Hein förekom.
Då överklagandet behandlades var inställningen fortsatt delad i tjänsteförslagsnämnden. I rektorsämbetet reserverade sig två byråchefer med hänvisning till att de inte övertygats av tjänsteförslagsnämndens yttrande att Benny Broddas vetenskapliga försteg var så stort att jämställdhetsaspekten inte skulle fälla utslaget.

3. Inga underhandskontakter har såvitt är bekant tagits med regeringen, utom sådana kontakter med departementets personal som normalt förekommer i denna typ av ärenden, dvs förfrågningar från de sökande och andra i ärendet engagerade om tidpunkt för avgörandet o.d.

4. I tillsättningsbeslutet har hänsyn tagits till att Anna Sågvall Hein - liksom Benny Brodda - av såväl de sakkunniga som tjänsteförslagsnämnden i dess helhet ansågs väl kompetent för tjänsten. Enligt de sakkunniga och tjänsteförslagsnämndens

majoritet hade Benny Brodda ett försteg i vetenskaplig skicklighet. Det försteget ifrågasattes i vissa i ärendet ingivna skrivelser från forskare som inte deltagit i tillsättningsproceduren. Vidare framgick av handlingarna i ärendet att Anna Sågvall Heins pedagogiska skicklighet framstod som överlägsen Benny Broddas. När de sökandes kompetens anses likvärdig eller i stort sett likvärdig skall jämställdhetsaspekten beaktas.

5. Det kan erinras om att av ca 1 600 professorstjänster innehas ca 80 tjänster av kvinnor.

UPPSALA UNIVERSITET
KONSISTORIET

ANSLAGSFRAMSTÄLLNING 1987/88

1986-03-03

Övriga reformförslag 1987/88

I likhet med tidigare år för konsistoriet också fram förslag om pro-
fessurer m.m. För budgetåret 1987/88 är de mest angelägna förslagen:

Professur i datorteknik: under flera år har universitetet, som också
SHA, med hög prioritet fört fram detta förslag. I den senaste forsk-
ningspolitiska propositionen betonades också behovet av att förstärka

forskningskompetensen i ämnet i Uppsala. Någon professur inrättades emellertid inte, däremot anvisades vissa resurser för kompetensuppbyggnad. Behovet av en professur i datorteknik står därför kvar och förs ånyo fram med högsta prioritet. Utförliga motiveringar har lämnats i tidigare års anslagsframställningar.

Professur i seismologi: förslaget om att återinrätta en professur i seismologi fanns också med i föregående års anslagsframställning. Konsistoriet för åter fram detta förslag och hänvisar vad gäller motiveringar, till fakultetsnämndens underlag. Universitetet kan medverka till finansieringen genom att dra in en extra tjänst som docent.

Professur i medicinsk beteendevetenskap: förslaget om en professur har i många år prioriterats högt av den medicinska fakultetetsnämnden. Konsistoriet har också tillstyrkt ett inrättande av en ordinarie professur. Sedan budgetåret 1982/83 finns en extra professur inrättad i ämnet. Inför budgetåret 1987/88 har medicinska fakultetsnämnden förklarat sig beredd att inom oförändrade ekonomiska ramar omvandla den extra professuren till en ordinarie. Konsistoriet står fast vid sin tidigare bedömning att det är angelaget att en ordinarie professur i medicinsk beteendevetenskap inrättas. Professuren kan inrättas utan resurstillskott.

Professur i datorlingvistik: även denna professur intog i föregående års anslagsframställning en framskjuten position. Konsistoriet hänvisar, vad gäller motiveringar, till underlaget från den språkvetenskapliga sektionsstyrelsen. Professuren kräver full kostnadstäckning och särskilda utrustningsmedel.

Professur i oststatsforskning: i likhet med samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden anser konsistoriet att det är angelaget att en ordinarie professur i ämnet inrättas. Enligt konsistoriets mening kan ett inrättande av en professur i oststatsforskning vara ett exempel på hur finansiering kan ske med andra medel än sådana som anvisas över utbildningsdepartementets huvudtitel.

UPPSALA UNIVERSITET
Språkvetenskapliga sektions-
styrelsen

UNDERLAG TILL ANSLAGSFRAMSTÄLLNING
1987/88--1991/92

1986-01-23

2) Professur i datorlingvistik

Uppsala universitet har kontinuerligt ökat sitt engagemang i verksamheten vid det 1980-07-01 inrättade centrum för datorlingvistik. Sedan docenttjänsten i datorlingvistik tillkom 1981-07-01 har nya tjänster inrättats, adekvata lokaler har ställts till förfogande och även utrustningssidan har beaktats. Finansiellt stöd ges även av Uppsala datacentral. Fr o m höstterminen 1984 deltar centret i grundutbildningen och vissa forskarstuderande inom språkvetenskapliga sektionen inriktar sin utbildning mot datorlingvistik, varvid handledningen delas mellan handledare från moderinstitutionen och docenten i datorlingvistik.

Datorlingvistiken befinner sig i ett mycket expansivt skede. Bland nordiska exempel kan anföras tillkomsten av professur vid lingvistikinstitutionen i Bergen våren 1986, inrättandet av en särskild enhet med fem tjänster vid motsvarande institution i Helsingfors våren 1985 och inrättandet av datalingvistlinjen i Göteborg våren 1984. Uppsala universitet har ovanligt goda grundförutsättningar för en gynnsam utveckling av datorlingvistiken utifrån hittills gjorda satsningar. Kombinationen av en bred och stark språkvetenskaplig sektion, dataveterskaplig utbildningslinje, en dynamisk universitetsdatacentral och närheten till det nya elektronikcentret i Kista torde vidare erbjuda en unik miljö. Av avgörande betydelse för den vidare utvecklingen är dock tillkomsten av en professur i ämnet. I det sammanhanget är det viktigt att framhålla att inrättandet av en professur även kräver att utrustningsmedel och lokaler ställs till förfogande.

3) Professur i polska

I UHÄ:s anslagsframställning har en professur i polska förts upp för Uppsala universitet budgetåret 1990/91. Som dåvarande humanistiska fakultetsnämnden framhöll i sin anslagsframställning för 1988/89-1989/90 finns det starka skäl som talar för att en professur i polska placeras just i Uppsala. Sektionsstyrelsen hänvisar därför till vad som framfördes i det sammanhanget och upprepar sitt åskande om en professur i polska.

4 ÖVRIGT

Den senaste tidens otillräckliga kompensation för prisökningar har medfört att de humanistiska institutionernas problem ökat avsevärt när det gäller rena driftkostnadsmedel. Resursurholkningen har på många håll gått så långt att institutioner har tvingats upphöra med prenumerationer på vetenskapliga tidskrifter och avstå från inköp av litteratur. De internationella kontakterna bl a i form av inbjudan av gästföreläsare som väsentligt vitaliserar både utbildning och forskning har måst reduceras kraftigt. Dessutom har utrustningssidan blivit eftersatt. De knappt tilltagna anslagen för utrustningsanskaffning har på intet sätt möjliggjort för de humanistiska institutionerna att följa med i den snabba utvecklingen framför allt på datorområdet. Behovet av ordbehandlingsmaskiner och datorer för såväl utbildningen och forskningen är synnerligen stort och kan inte tillgodoses annat än genom att anslagen ökas.

Lennart Carlsson

Hans Svensson

BOSTADSDEPARTEMENTET

FÖRORDNANDE
Datum
1990-03-29

1
Dnr
BO90/593/B

Anita Jonsson
Furuvägen 10
361 03 BROAKULLA

Tillsättande av tjänsten som länsbostadsdirektör vid länsbostadsnämnden i Blekinge län

Regeringen förordnar Anita Jonsson, 390727-2706, att fr.o.m. den 1 maj 1990 tills vidare vara länsbostadsdirektör vid länsbostadsnämnden i Blekinge län.

På regeringens vägnar

Ulf Lönnqvist

Peter Rentsch

Kopia till

civildepartementet
plan- och bostadsverket
länsbostadsnämnden i Blekinge län

Samverkan med personalorganisationerna enligt MBA-R vid förordnandet av länsbostadsdirektör i Blekinge län

Information enligt MBA-R till de centrala fackliga organisationerna avseende förordnandet av länsbostadsdirektör i Blekinge län skedde per post genom att ett koncept till förordnande översändes till organisationerna från departementet torsdagen den 22 mars 1990. Av konceptet framgick att regeringen avsåg ta beslut i frågan den 29 mars.

Den 30 mars kl.10.40 ringde TCO-S och meddelade att man önskade en ändring av beslutet på så vis att Bertil Häggström skulle förordnas istället för Anita Jonsson.

BOVERKET

Karlskrona 1990-03-02

Dnr 221-192/90

BOSTADSDEPARTEMENTET
Registrerat
Ink. 1990-03-08
Dnr. B90 593

Till

Bostadsdepartementet

Betr. tjänst som länsbostadsdirektör i Blekinge län

Jag föreslår att regeringen utnämner Anita Jonsson, Emmaboda till länsbostadsdirektör i Blekinge län efter Gustav Cronmalm som avgått med pension 90-02-28.

Jag har samrått med personalföreträdare vid nämnden. Personuppgifter om Anita Jonsson framgår av bilagda intresseanmälan. Hon kan enligt egen uppgift tillträda tjänsten tidigast den 23 april 1990.

Med vänlig hälsning

Gösta Blücher

12/3 90
OK ang. personalorg. enl. Olle Stein

Förvaltningsaktiebolaget Diplo
c/o Fastighets AB Hufvudstaden
Box 7378
103 91 STOCKHOLM

Ansökan om tillstånd att förvärva jordbruksfastighet i Flens kommun

Förvaltningsaktiebolaget Diplo har i en till lantbruksnämnden i Södermanlands län den 3 november 1981 inkommen ansökan, som nämnden med eget yttrande överlämnat till lantbruksstyrelsen, anhållit om tillstånd enligt jordförvärvslagen (1979:230) att förvärva fastigheterna Forsnäs 1:1 och 2:1, Skogen 1:1 och Svensbro 1:1 i Forssa socken samt Hedenlunda 1:9 i Vadsbro socken, allt i Flens kommun. Den fasta egendomen har överlåtits på bolaget genom ett den 13 oktober 1981 dagtecknat köpekontrakt.

Lantbruksstyrelsen har med yttrande den 26 februari 1982 överlämnat ärendet jämte införskaffad utredning till regeringen.

Bolaget har därefter kommit in med två den 11 maj 1982 dagtecknade tillägg till köpekontrakt och köpebrev samt livräntebrev, varav bl.a. framgår att den totala köpeskillingen sänkts och att fastigheten Svensbro 1:1 inte längre ingår i förvärvet.

Lars Lorenius har inkommit med en skrivelse.

Regeringen finner att köpeskillingen inte endast obetydligt överstiger egendomens värde med hänsyn till dess avkastning och övriga omständigheter. Vidare får de av Förvaltningsaktiebolaget Diplo ägda grannfastigheterna och förvärvsegendomen var för sig ses som utvecklingsbara lantbruksföretag. Företagen bör förbli självständiga. Några skäl att likväl godta förvärvet föreligger inte.

Depl o 001 1982-01 Utg 1 1000 ex 8

Regeringen avslår därför ansökningen enligt 4 § första stycket 1 och 4 jordförvärvslagen.

På regeringens vägnar

Anders Dahlgren

Bjarne Örnstedt

Kopia till

lantbruksstyrelsen (2) (210-1002/81)
lantbruksnämnden i Södermanlands län (210 810/81)

Jur. kand. Sten Blomqvist
Berg & Co Advokatbyrå KB
Nybrogatan 9
114 34 STOCKHOLM

Framställning om ersättning för förlust på grund av beslut i jordförvärvsärende

Lars Lorenius, Bettna, förvärvade år 1979 jordbruksfastigheterna Forsnäs 1:1 m.fl. i Flens kommun för 4 500 000 kr. Han sålde fastigheterna den 13 oktober 1981 till Förvaltningsaktiebolaget Diplo för 4 150 000 kr.

Genom beslut den 27 maj 1982 avslog regeringen bolagets ansökan om tillstånd enligt jordförvärvslagen (1979:230).

Jur.kand. Sten Blomqvist, såsom ombud för Lars Lorenius, har i en skrivelse som kom in till jordbruksdepartementet den 12 september 1984 framställt anspråk på ersättning av staten med 2 439 000 kr. Därvid har anförts bl. a. att Lars Lorenius genom regeringsbeslutet felaktigt berövats möjligheten att sälja egendomen och därigenom åsamkats en förlust.

Förutsättningar föreligger inte att utge ersättning av statsmedel till Lars Lorenius med anledning av att Förvaltningsaktiebolaget Diplo vägrats tillstånd enligt jordförvärvslagen.

Regeringen avslår framställningen.

På regeringens vägnar

Svante Lundkvist

Niklas Jonson

Dep Jo 001 1982 02 Utg 1 10 000 ex

Postadress
103 33 STOCKHOLM

Gatuadress
Drottninggatan 21
Stockholm

Telefon växel
08-763 10 00

Advokaten Sten Blomqvist
Box 1280
181 25 LIDINGÖ

Skrivelse om ersättning för förlust på grund av beslut i jordförvärvsärende

Lars Lorenius, Bettna, förvärvade år 1979 jordbruksfastigheterna Forsnäs 1:1 m.fl. i Flens kommun för 4 500 000 kr. Han sålde fastigheterna den 13 oktober 1981 till Förvaltningsaktiebolaget Diplo för 4 150 000 kr.

Genom beslut den 27 maj 1982 avslog regeringen bolagets ansökan om tillstånd enligt jordförvärvslagen (1979:230) att förvärva egendomen.

Regeringen avslog därefter genom beslut den 28 februari 1985 en framställning från Lars Lorenius om ersättning av staten med 2 439 000 kr. för den förlust som åsamkats honom genom att han genom regeringsbeslutet den 27 maj 1982 berövats möjligheten att sälja egendomen.

Advokaten Sten Blomqvist har såsom ombud för Lars Lorenius i en skrivelse som kom in till jordbruksdepartementet den 11 juni 1986 ånyo framställt anspråk på ersättning av staten för nämnda förlust och yrkat att regeringen skall ompröva sitt tidigare beslut i ersättningsfrågan.

Lars Lorenius har inte anfört någon omständighet av beskaffenhet att föranleda annat ställningstagande än som framgår av regeringens beslut den 28 februari 1985. Regeringen vidtar ingen åtgärd med anledning av den nu gjorda framställningen.

På regeringens vägnar

Svante Lundkvist

Bo Lagerqvist

Anmälan

Elisabeth Fleetwood (m) har i skrivelse, *underbilaga 1*, erinrat om att det enligt uppgifter i massmedier lämnas understöd ur allmänna arvsfonden för åtgärder vars bekostande åligger stat eller kommun och till politiska organisationer. Enligt anmälan synes sådana understöd icke stå i överensstämmelse med gällande regler och fastställda normer för allmänna arvsfonden varför utskottet bör granska frågan.

Bakgrund

Allmänna arvsfonden inrättades i samband med att kusiner och avlägsnare släktingar uteslöts från arvsrätt genom lagen (1928:279) om arv. Den grundläggande bestämmelsen om allmänna arvsfondens rätt till arv finns i 5 kap. ärvdabalken, vari stadgas att om någon avlider utan att efterlämna någon arvsberättigad eller testamentstagare skall kvarlåtenskapen tillfalla allmänna arvsfonden. Egendom kan också tillföras fonden genom gåva eller testamente.

Förvaltning

Arvsfonden förvaltas av kammarkollegiets fondbyrå. Den redovisas som en särskild fond, skild från statskapitalet. En tiondel av de medel som tillfallit fonden under ett år skall läggas till fonden. Resten får tillsammans med årets avkastning delas ut. Kammarkollegiets kostnader för finansförvaltningen av fonden m.m. betalas ur fonden. Kollegiet (arvsfondssektionen) företräder arvsfondens intressen och ser till att aktuella dödsbon avvecklas. Egendom kan också tillföras fonden genom gåva eller testamente. Antalet ärenden hos arvsfondsektionen brukar uppgå till mellan 1 800 och 2 000 per år.

Arvsfondens bokförda värde uppgick den 30 juni 1989 till 558 milj. kr. och marknadsvärdet till 953 milj. kr. Under budgetåret 1989/90 finns det ca 167 milj. kr. att dela ut. Medel som tillfallit arvsfonden betraktas som tillhörigt staten.

Ändamål och medelsanvändning

Allmänt

Enligt 1 § lagen om allmänna arvsfonden hade fonden ursprungligen till ändamål att *främja barns och ungdoms vård och fostran*. Detta kom att gälla fram till år 1969 då riksdagen biföll en proposition (1969:83) om att bidrag skulle kunna utgå också till *omsorg om handikappade*.

Enligt 2 § utdelas understöd ur fonden av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer. I samma paragraf föreskrivs att understöd inte får lämnas för åtgärd vars bekostande åligger stat eller kommun.

Är 1969 tillkallade justitieministern en utredningsman för att göra en översyn av lagen om allmänna arvsfonden. Utredningen redovisades i betänkandet Allmänna arvsfonden (SOU 1967:2) med förslag till ändringar i arvsfondslagstiftningen, främst avseende arvsfondens ändamål. Utredningen föreslog att arvsfondens ändamål skulle utvidgas till att omfatta förutom de ursprungliga även omsorger om åldringar och handikappade. Bidrag skulle också kunna utgå till politiska ungdomsorganisationer för verksamhet som faller inom ramen för sådana ungdomsrådande syften som arvsfonden är till för att tillgodose. Regeringen avvisade i proposition 1969:281 förslag om att vidga ändamålsbestämmelsen till omsorg om åldringar bl.a. med hänsyn till att det var angeläget "att undvika en splittring av verksamheten som kan minska möjligheterna att göra effektiva insatser på något område". Däremot godtogs förslaget rörande omsorg om handikappade.

Ändamålsbegreppet

Frågan om arvsfondens ändamål togs upp till närmare överväganden i den av riksdagen godtagna propositionen 1969:83. Departementschefen erinrade om att ändamålet varit att främja barns och ungdoms vård och fostran. Bidrag får inte lämnas för åtgärder som det åligger stat eller kommun att bekosta. Denna ordning har gällt alltsedan fondens tillkomst. Departementschefen anförde vidare att det allmännas insatser på barna- och ungdomsvårdens områden ökat avsevärt under de senaste decennierna. Staten och kommunerna har helt eller delvis övertagit ansvaret för olika verksamheter som tidigare har fått understöd av arvsfondsmedel. Vidare har socialförsäkringssystemets utbyggnad, studiefinansieringens omläggning och den allmänna välståndsökningen minskat behovet av vissa slag av stödåtgärder till förmån för enskilda personer. Denna utveckling har enligt departementschefen påverkat inriktningen av arvsfondens bidragsverksamhet. Vissa bidragsändamål har helt eller delvis försvunnit och andra ändamål har i stället kunnat tillgodoses i större utsträckning. Under senare tid (1960-talet) har tyngdpunkten i bidragsgivningen kommit att ligga på barnstugor och ungdomslokaler.

När det gällde att allmänt bedöma vilka ändamål en utvidgning av arvsfondens bidragsverksamhet borde inriktas på måste man enligt propositionen ta hänsyn till arvsfondens särskilda karaktär. Ändamålen bör vara så allmänt hållna att det framstår som befogat att för dem använda kvarlåtenskapen efter en person som inte har gett uttryck åt några egna önskemål i saken. Vidare borde enligt propositionen den som har att ta ställning till om han skall upprätta testamente eller inte kunna bilda sig en något så när klar uppfattning om vad kvarlåtenskapen kommer att användas till, ifall han underlåter att upprätta testamente och kvarlåtenskapen tillfaller arvsfonden. Därför borde ändamålen vara tämligen klart avgränsade och inriktade på bestämda grupper av personer. Som skäl för en sådan ordning angavs i propositionen också att arvsfondsbidragen i allmänhet torde göra större nytta om de koncentrerades till vissa typer av ändamål än om de splittrades på en mångfald olikartade uppgifter. Å andra sidan borde ändamålsbestämningen inte göras

så snäv att den på ett olämpligt sätt inskränker den bidragsbeviljande myndighetens handlingsfrihet. Ändamålet för bidragsverksamheten borde enligt propositionen bestämmas med utgångspunkt i de redovisade övervägandena.

Enligt departementschefen borde inte fondens bidragsändamål vidgas i så stor omfattning som utredningen förordat genom att föreslå att det även skulle omfatta omsorg om åldringar. Förslaget i den delen avvisades alltså i propositionen. Departementschefen biträdde förslaget vad gäller handikappade såsom den grupp som i första hand borde uppmärksammas. Visserligen har det allmännas insatser inom handikappvården ökat kraftigt under senare år men, framhölls i propositionen, det finns dock fortfarande åtskilliga behov som inte tillgodoses genom understöd från det allmännas sida. I enlighet med vad utredningen anfört borde enligt departementschefen som handikappade betraktas "personer vilka på grund av lyte eller eljest bristande kropps- eller själskrafter har mera betydande svårigheter med sin dagliga livsföring".

Departementschefen anförde vidare att bidragen ur arvsfonden varit av särskilt värde genom att de inriktats på att stödja initiativ till ny verksamhet och vidareutveckling av påbörjad verksamhet. Därigenom har det ofta varit möjligt att pröva uppslag till nya hjälpformer. I många fall har dessa sedermera fått vidare spridning och övergått till att bedrivas på reguljär väg med ekonomiskt stöd från det allmänna. Enligt departementschefen syntes det angeläget att denna inriktning av arvsfondens verksamhet behålls. Genom att stimulera till utveckling och prövning av nya idéer kunde arvsfondsbidragen fylla en väsentlig uppgift.

Enligt propositionen kunde understöd till institutioner även i fortsättningen väntas utgöra den väsentliga delen av bidragen som huvudsakligen borde ges engångskaraktär och syfta till att täcka investeringar och liknande anordningskostnader. Det borde i princip undvikas att fondmedel binds för årligen återkommande bidrag i löpande kostnader för viss verksamhet. Ibland kunde dock sådana bidrag vara påkallade under en kortare tid för att möjliggöra prövning i önskvärd omfattning av en nya hjälpform.

Bidrag ur fonden borde enligt propositionen liksom tidigare inte lämnas för åtgärder som det "åligger stat eller kommun att bekosta". T.ex. borde arvsfondsbidrag i princip inte lämnas till sjukvårdsändamål och inte heller andra former av sluten vård. Bara i undantagsfall borde arvsfondsmedel användas för ändamål som kan finansieras med stöd från det allmänna i annan ordning, exempelvis genom lån eller bidrag ur särskilda av statsmedel bekostade fonder. Sammanblandningen mellan olika stödformer medför enligt propositionen svårigheter att överblicka och planera verksamheten.

Vad gäller bidrag till ungdomslokaler borde enligt propositionen även i fortsättningen bidrag förenas med villkoret att lokalen skall upplåtas även åt andra ideella organisationer i orten i den mån detta kan ske utan att det inkräktar på den egna verksamheten. Ungdomslokaler borde också kunna användas av åldringar. I likhet med utredningen föreslogs också att åldersgränsen för den som skall betraktas som ungdom i tillämpningen skulle höjas från 21 till 25 år. Enligt propositionen borde liksom tidigare bidrag i huvudsak

lämnas till institutioner och endast i mycket begränsad omfattning till enskilda.

Vad gäller bidrag till politiska organisationer, som enligt tidigare regler inte kunnat erhålla bidrag, hade utredningen förordat att denna princip även i fortsättningen skulle upprätthållas. Departementschefen ansåg emellertid att det förhållandet att en organisation har ett politiskt syfte inte borde utesluta den från möjligheten att få bidrag ur fonder för verksamhet som ligger inom ramen för fondens ändamål. Han erinrade om att politiska organisationer hade möjlighet att få statligt och kommunalt stöd till viss ungdomsverksamhet i samma utsträckning och på samma villkor som andra organisationer.

Lagrådet anförde vad gäller politiska organisationer att det inte kunde förorda den av departementschefen föreslagna ändringen av dittills gällande princip att politiska organisationer inte bör erhålla understöd från arvsfonden. Enligt lagrådets mening kunde allmänhetens förtroende för arvsfonden komma att minskas och den misstanken uppstå att fondens medel – direkt eller indirekt – kan komma att användas till politisk verksamhet som ju enligt sakens natur är kontroversiell.

Departementschefen anförde för sin del att de politiska organisationerna, förutom sin politiska verksamhet, utvecklar en bred aktivitet med åtskilliga inslag som ingalunda är kontroversiella och som helt faller inom ramen för sådana ungdomsvårdande syften som arvsfonden är till för att tillgodose, t.ex. studieverksamhet, information om narkotikaproblem m.m.

Under riksdagsbehandlingen yrkades i motioner avslag på förslaget vad gäller politiska organisationer. Utskottet (1LU 1969:57) tillstyrkte propositionen i dess helhet. Reservation (m, fp) anmäldes vad gällde politiska organisationer. Riksdagen följde utskottet.

Bidragsgivningen

Vid 1969 års reform uttalades i propositionen den ursprungliga principen om att bidrag inte bör lämnas för åtgärder som det åligger stat eller kommun att bekosta, t.ex. sjukvårdsändamål och sluten vård.

Första lagutskottet fann denna avgränsning riktig och ändamålsenlig. Förslag i en motion om att undanta bidrag till barnstugor och handikappvård avvisades av utskottet.

Beslutsfattandet

Enligt arvsfondslagen (2 §) utdelas understöd ur fonden av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer. Regeringen beslöt den 29 april 1987 att barn- och ungdomsdelegationen årligen skulle anvisas 30 milj. kr. ur fonden för stöd till "fostran av ungdom". Den 15 februari 1990 beslöt regeringen att delegationen fr.o.m. budgetåret 1989/90 skall anvisas 25 % ur de medel ur allmänna arvsfonden som är disponibla för utdelning.

Frågan om beslutsinstans togs upp i propositionen 1969. Departementschefen ansåg det värdefullt att bidragsgivningen i stort ligger i händerna på ett organ som har god överblick över hela det fält inom vilket bidrag kan komma i fråga och därigenom ha möjlighet att väga olika behov mot var-

andra och med tillgängliga resurser. Detta talade för att beslutanderätten låg kvar hos regeringen. Emellertid uteslöt detta inte att bidragsgivningen i vissa fall delegerades till underordnad myndighet, varför utredningens förslag om delegationsmöjlighet godtogs. Delegation borde kunna komma i fråga i visst klart avgränsade typer av ärenden där en fast praxis för bidragsgivningen utbildats hos regeringen. I samband med delegation bör de allmänna principerna för bidragsgivningen anges och vederbörande myndighet få en bestämd ekonomisk ram att hålla sig inom. Förslaget i den delen godtogs av riksdagen.

Frågan om beslutsordning togs upp i en motion under allmänna motionstiden 1989 (1988/89:Fi402 av Daniel Tarschys och Jan-Erik Wikström, båda fp). Motionärerna förespråkade att beslut rörande understöd ur fonden skulle fattas av en oberoende styrelse med parlamentarisk förankring. Socialutskottet var dock inte berett att ställa sig bakom motionskravet. Utskottet erinrade emellertid till uttalanden som gjorts från riksdagens sida i olika sammanhang om betydelsen av att minska antalet detaljärenden i regeringen och i departementen (se bl.a. KU 1983/84:23 och 25 samt redovisning i budgetpropositionen, Bilaga 2 Gemensamma frågor). Utskottet erinrade vidare om föreliggande delegationsmöjlighet.

I betänkandet Det fortsatta delegeringsarbetet i regeringskansliet (Ds SB 1983:1) redovisades förhållandena rörande beslut om understöd ur allmänna arvsfonden. Utredningen förordade att regeringen borde ha kvar de policybetonade och politiska ställningstagandena men att i fråga om varje särskilt projekt flytta detaljregleringen till någon underlydande myndighet.

Som ovan redovisats har delegation till barn- och ungdomsdelegation beslutats 1987 för fördelning av en fjärdedel av disponibla medel *(se underbilaga 3)*.

Antalet ärenden rörande understöd ur arvsfonden brukar ligga på 1 400–1 500 per år. Under budgetåret 1988/89 behandlade regeringen 904 ärenden. Av dessa bifölls 234 ansökningar medan 670 avslogs. Av de senare gällde drygt 300 ansökningar från enskilda personer. Barn- och ungdomsdelegationen behandlade 513 ansökningar. Delegationens sammansättning framgår av *underbilaga 4*.

Medelsanvändningen i tabellform

De viktigaste områdena arvsfonden givit bidrag till 1930–1987 (källa Kammarkollegiet 1539–1989. En jubileumsskrift)

Tabell 1

1930–40	1. Barnhem (38%)	2. Kolonier (29%)	3. Barnstugor (9%)
1940–50	1. Kolonier (34%)	2. Barnstugor (27%)	3. Barnhem (12%)
1950–60	1. Ungdomslokaler (48%)	2. Barnstugor (24%)	3. Kolonier (19%)
1960–70	1. Ungdomslokaler (50%)	2. Barnstugor (39%)	3. Kolonier (3%)
1970–80	1. Förebyggande barn- o ungdomsverksamh (50%)	2. Ungdomslokaler (17%)	3. Barnstugor (12%)
1980–87	1. Förebyggande barn- o ungdomsverksamh (49%)	2. Försök o utveckling i handikappomsorg (23%)	3. Handikappomsorg övr (14%)

Fördelning av understöd under senare år framgår av i *underbilaga 2* intagna tabeller.

Redovisning

Kammarkollegiets förvaltning av allmänna arvsfonden granskas enligt de regler som gäller av riksrevisionsverket.

Enligt revisionsförordningen för regeringskansliet (1985:606) har det till civildepartementet knutna revisionskontoret möjligheter att företa granskning (stickprovsmässig) av den redovisning som i samtliga fall skall inlämnas av dem som erhållit understöd. Internt inom socialdepartementet och barn- och ungdomsdelegationen företas löpande granskning och kontroll av redovisningar. Uppgifter om redovisning har lämnats från socialdepartementet, se underbilaga 5.

Riksdagens kontroll

I motion 1988/89:402 föreslogs att riksdagen skulle erhålla en årlig redovisning av de understöd som beviljas ur allmänna arvsfonden. Socialutskottet (SoU 1989/90:3) erinrade om att regeringen tidigare i den s.k. riksdagsberättelsen lämnade en redovisning om hur allmänna arvsfondens medel används. Under senare år har redovisningen haft en annan karaktär. Riksdagen har vid flera tillfällen funnit anledning att göra uttalanden om regeringens tillämpning av arvsfondens ändamålsbestämmelser, vilket enligt socialutskottet visar att riksdagen har ett intresse av att följa upp användningen av fondens medel varför riksdagen regelbundet bör få en samlad redovisning av hur fondens medel används. Detta gavs regeringen till känna.

Regeringens skrivelse 1989/90:131

Regeringen har nyligen i skrivelse 1989/90:131 lämnat redovisning för fördelningen av medel från allmänna arvsfonden under budgetåret 1988/89. Skrivelsen kommer att behandlas av socialutskottet.

I bilagor till skrivelsen redovisas förteckningar med uppgift om mottagarnas namn, kort uppgift om ändamål/syfte, beviljat belopp och beslutsdatum.

I *underbilaga 6* har från barn- och ungdomsdelegationen inhämtats en kortfattad kommentar till de typer av ändamål som varit aktuella.

I en PM från socialdepartementet, *bilaga A 30*, lämnas uppgifter angående understöd ur allmänna arvsfonden till försöksverksamhet och förnyelsearbete.

Konstitutionsutskottet
Inkl. den 90-07-19
Dnr 8 104/84-90

Elisbeth Fleetwood 1990-01-19

Till
Konstitutionsutskottet

Granskningsanmälan ang allmänna arvsfonden

Enligt uppgifter i massmedier (17/1 1990) lämnas understöd ur allmänna arvsfonden för åtgärder vars bekostande åligger stat eller kommun och till politiska organisationer.

Sådana understöd synes icke stå i överensstämmelse med gällande regler och fastställda normer för allmänna arvsfonden.

Med hänsyn till det anförda hemställs om utskottets granskning av frågan.

Elisabeth Fleetwood

Elisabeth Fleetwood (m)

STATSRÅDSBEREDNINGEN 1990-03-08 1843/1990
Rättschefen

Konstitutionsutskottet
Ink. den 90-03-09
Dnr B141/89-90

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Svar till konstitutionsutskottet i anledning av anmälan av Elisabeth Fleetwood angående principerna för utdelning av medel ur allmänna arvsfonden

Härmed överlämnas en promemoria i rubricerade ärende. Promemorian har utarbetats inom socialdepartementet. Kontaktman i ärendet är departementsrådet Kerstin Wigzell.

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

SOCIALDEPARTEMENTET
H-enheten
Handläggare:
Departementssekreterare
Gunhild Malmqvist

PM
1990-03-08

PM med anledning av Elisabeth Fleetwoods anmälan till konstitutionsutskottet ang. principerna för utdelning av medel ur allmänna arvsfonden.

Elisabeth Fleetwood har hemställt om konstitutionsutskottets granskning med anledning av uppgifter i massmedia om att understöd ur allmänna arvsfonden lämnas dels för åtgärder vars bekostande åligger stat eller kommun dels till politiska organisationer. Enligt Elisabeth Fleetwood synes sådana stöd inte vara i överensstämmelse med gällande regler och fastställda normer.

Bakgrund

Allmänna arvsfonden tillkom enligt beslut av 1928 års riksdag i samband med att kusiner och avlägsnare släktingar genom lagen (1928:279) om arv uteslöts från arvsrätt. Den grundläggande bestämmelsen om allmänna arvsfondens rätt till arv finns numera i 5 kap. ärvdabalken, vari stadgas att om någon avlider utan att efterlämna någon arvsberättigad eller testamentstagare skall kvarlåtenskapen tillfalla allmänna arvsfonden. Egendom kan också tillföras fonden genom gåva eller testamente.

Närmare bestämmelser om ändamålet och förvaltningen av arvsfondens medel finns i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden. Enligt 1 § denna lag skall de medel som tillfaller fonden i arv eller genom gåva eller testamente utan sammanblandning med andra medel förvaltas av kammarkollegiet såsom en särskild fond för främjande av vård och fostran av barn och ungdom samt omsorg om handikappade.
Enligt 2 § utdelas understöd ur fonden av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer. I samma paragraf föreskrives att understöd inte får lämnas för åtgärd, vars bekostande åligger stat eller kommun.

Den 29 april 1987 beslutade regeringen att barn- och ungdomsdelegationen årligen skulle anvisas 30 milj. kr. ur allmänna arvsfonden för stöd till "fostran av ungdom". Med ungdomar avses i detta sammanhang åldrarna 7 - 25 år. Den 15 februari 1990 beslutade regeringen att delegationen fr.o.m. budgetåret 1989/90 skall anvisas 25 % av de medel ur allmänna arvsfonden som är disponibla för utdelning.

Riksdagen har i enlighet med socialutskottets uttalande (1989/90 SoU 3) givit regeringen till känna att riksdagen regelbundet bör få en samlad redovisning av hur allmänna arvsfondens medel används. En första redovisning kommer att överlämnas till riksdagen i mars 1990.

Av bilagorna 1-3 framgår medelsfördelningen för budgetåret 1988/89.

Åtgärd, vars bekostande åligger stat eller kommun

Enligt arvsfondslagen får bidrag inte lämnas för åtgärd som det åligger stat eller kommun att bekosta.

I proposition 1969:83 med förslag till lag om ändring i lagen den 8 juni 1928 (nr 281) om allmänna arvsfonden föreslog regeringen att arvsfondens ändamål skulle utvidgas till att omfatta även omsorg om handikappade. I propositionen säger departementschefen: "Liksom hittills bör bidrag från arvsfonden inte lämnas för åtgärder som det åligger stat eller kommun att bekosta. Av det sagda följer bl.a., att arvsfondsbidrag i princip inte bör lämnas till sjukvårdsändamål och inte heller till andra former av sluten vård. Vidare bör bara i undantagsfall arvsfondsmedel användas för ändamål som kan finansieras med stöd från det allmänna i annan ordning, exempelvis genom lån eller bidrag ur särskilda, av statsmedel bildade fonder."

I utskottsbehandlingen (Första lagutskottets betänkande nr 37 år 1969 sid 23) stödjer utskottet den praxis som utvecklats beträffande bestämmelsen att bidrag inte får lämnas för åtgärd, vars bekostande åligger stat eller kommun, dvs "att bidrag inte kan utgå till uppgifter, vilka på grund av åliggande i lag eller författning är obligatoriska för alla kommuner och, om så erfordras, kan framtvingas genom besvär eller genom föreläggande av tillsynsmyndighet".

Departementschefen konstaterar i propositionen vidare att "som utredningen har påpekat har bidragen ur arvsfonden varit av särskilt värde därigenom att de har inriktats på att stödja initiativ till ny verksamhet och vidareutveckling av påbörjad verksamhet. Tack vare sådana bidrag har det ofta varit möjligt att pröva uppslag till nya hjälpformer. I många fall har dessa sedermera fått vidare spridning och övergått till att bedrivas i reguljär väg med ekonomiskt stöd från det allmänna. Det synes angeläget att denna inriktning av arvsfondens verksamhet behålls. Just genom att stimulera till utveckling och prövning av nya ideer kan arvsfondsbidragen fylla en väsentlig uppgift."

Departementschefen konstaterar också att "staten och kommunerna har helt eller delvis övertagit ansvaret för olika verksamheter som tidigare fått understöd av arvsfondsmedel".

I socialutskottets betänkande 1989/90:SoU 3 Allmänna arvsfonden (sid 7) erinrar utskottet om att "stöd skall inte beviljas för åtgärder som det åligger stat eller kommun att bekosta. Arvsfondens medel skall huvudsakligen användas för stöd till frivilliga och ideella insatser."

Praxis

I enlighet med vad som ovan redovisats från förarbetena till lagen har i praxis för beviljande av bidrag gjorts en avgränsning mellan å ena sidan uppgifter som ålagts kommunerna i lag eller författning och å andra sidan uppgifter som kommunerna inom den kommunala kompetensens ram bemyndigats att ta på sig i den omfattning de själva

bestämmer. Bidrag kan utgå till ändamål av den senare men inte av den förra typen.

Den praxis som regeringen tillämpar vid beslut om stöd ur allmänna arvsfonden följer de uttalanden som gjorts av regering och riksdag i anslutning till stadgandena i § 2 om "åtgärd, vars bekostande åligger stat eller kommun".

Bidrag till stat eller kommun beviljas således inte till sådana uppgifter som ålagts kommunerna i lag eller författning. För att stöd skall beviljas krävs att det rör sig om verksamhet som innebär förnyelse eller utveckling.

Det finns många exempel på ovan nämnda praxis. Så utgick tex ända fram till budgetåret 1975/76 avsevärda bidrag till kommuner för att anordna och inreda barnstugor. Därefter har stöd inte utgått till detta ändamål. Däremot har medel lämnats till exempelvis utveckling av barnomsorgens verksamhet samt fritids- och kulturprojekt för barn och ungdom. På liknande sätt har inom handikappomsorgen bidrag utgått till verksamheter som senare fått stöd på annat sätt. Tex upphörde regeringen att bevilja enskilda handikappade bidrag till bil när bilstöd till handikappade infördes. Medel kan däremot utgå till tex datorstöd för handikappade, utveckling av vissa sysselsättningsprojekt för handikappade samt fritidsaktiviteter anpassade för rörelsehindrade m.fl.

Kommunernas skyldigheter vad beträffar vård och fostran av barn och ungdom samt omsorger om handikappade har förändrats och utvidgats under åren. Detta förhållande återspeglas också i

bidragsgivningen varför stora förändringar skett över tiden vad beträffar medelsmottagarna. Så var det exempelvis främst kommuner som erhöll stöd för 20 år sedan medan det idag är föreningar och organisationer som dominerar bland medelsmottagarna.

Bidrag till politiska organisationer

Frågan om bidrag till politiska organisationer diskuterades inte vid lagens tillkomst.

I proposition 1969:83 gjorde departementschefen dock följande uttalande: "Bidrag ur allmänna arvsfonden har hittills inte lämnats till politiska organisationer. Utredningen förordar att denna princip upprätthålls även i fortsättningen. Enligt min mening bör emellertid det förhållandet att en organisation har ett politiskt syfte inte utesluta den från möjligheten att få bidrag ur arvsfonden till verksamhet som ligger inom ramen för fondens ändamål." Han erinrade vidare om att politiska organisationer har möjlighet att få statligt och kommunalt stöd till sin ungdomsverksamhet i samma utsträckning och på samma villkor som andra organisationer(prop. 1969:83 s 45).

Vid behandlingen av propositionen uttalade lagutskottet i denna del:"Det i motionen II:1192 framförda önskemålet att bidrag från fonden ej heller i fortsättningen skall lämnas till organisationer som bedriver politisk verksamhet synes främst grundas på farhågor för att allmänhetens förtroende för fonden skulle kunna minska om misstanke uppstår att dessa medel kommer

att användas för politisk verksamhet. Farhågorna är enligt utskottets mening överdrivna. Det bör som departementschefen framhåller beaktas att de politiska organisationerna utvecklar en bred politisk aktivitet med åtskilliga inslag som ingalunda är kontroversiella och som faller helt inom ramen för sådana ungdomsvårdande syften som arvsfonden är till för att tillgodose. Mot denna bakgrund kan det förhållandet att organisationen har ett politiskt syfte icke utgöra skäl att utesluta möjligheten till bidrag för verksamhet som täcks av fondens ändamål"(1LU 1969:37 s 41).

Praxis

Stöd till politiska organisationer har utgått i begränsad omfattning. Vid bidragsgivningen har regeringen följt de i prop. 1969:83 angivna riktlinjerna.

I bilaga 4 redovisas fördelningen av medel till organisationer med viss politisk anknytning på ungdomsområdet.

Bilagor

1 Stöd ur allmänna arvsfonden fördelat på ändamål
2 " " " " " " mottagare
3 Sammanställning av beviljat stöd (Barn- och ungdomsdelegationen)
4 Stöd till organisationer på ungdomsområdet

Stöd ur allmänna arvsfonden under budgetåret 1988/89 fördelat på ändamål.

För utdelning tillgängligt belopp: 140 181 922 kr.

OMSORG OM HANDIKAPPADE		
Rekreations- och fritids-anläggningar	2 705 000	
Försöks- och utvecklings-verksamhet	48 838 000	
Informations- och kursverk-samhet m.m.	10 342 000	
Boendeservice för handikappade	8 828 000	
Övrigt	4 109 000	74 822 000
BARN OCH UNGDOM		
Försöks- och utvecklings-verksamhet - allmänt	14 407 000	
Försöks- och utvecklings-verksamhet; särskilda satsningar på idrott och fritidsgårdar	2 425 000	
Opinionsbildning mot rökning, alkohol och narkotika	9 500 000	
Övrigt	3 939 000	30 271 000
BARN- OCH UNGDOMSDELEGATIONEN		30 000 000
	Summa kr.	135 093 000

Stöd ur allmänna arvsfonden under budgetåret 1988/89 fördelat på mottagare.

Föreningar, organisationer, stiftelser				
Handikapporganisationer	89	beslut	29 962 000	
Stiftelser, föreningar m.m.	54	"	22 263 000	
Studieförbund	6	"	1 465 000	
Kommuner	27	"	11 964 000	
Landsting	12	"	4 803 000	
Högskolor, m.fl.	34	"	10 711 000	
Myndigheter	8	"	12 000 000	93 168 000
Utöver detta har medel avsatts för satsningar på särskilda områden. Medlen fördelas av bl.a. socialstyrelsen och utgår till organisationer, föreningar, kommuner m.fl.				11 925 000
Till barn- och ungdomsdelegationen				30 000 000
			Summa kr.	135 093 000

BARN- OCH UNGDOMSDELEGATIONEN 1989-02-19

SAMMANSTÄLLNING AV BEVILJAT STÖD UR ALLMÄNNA ARVSFONDEN UNDER TIDEN 1 JULI 1988 - 30 JUNI 1989

STÖD TILL FÖRENINGAR OCH ORGANISATIONER M.M.

Fördelat efter typ av organisation

- organ inom svenska kyrkan	68 000 kr
- frikyrkliga organisationer/trossamfund	4 450 000 kr
- politiska organisationer	490 000 kr
- nykterhetsorganisationer o dyl.	1 179 200 kr
- scoutorganisationer	1 449 000 kr
- friluftsorganisationer	717 000 kr
- idrottsorganisationer	4 115 000 kr
- natur- och miljöorganisationer	778 000 kr
- kultur- och folkbildningsorganisationer	1 350 000 kr
- hobby- och teknikorganisationer	66 000 kr
- invandrarorganisationer	643 000 kr
- handikapporganisationer	1 232 000 kr
- skolor/skolklasser (miljöprojekt)	50 000 kr
- kommuner (utvecklingsarbete)	50 000 kr
- övriga organisationer (t.ex. Vi Unga, Unga Örnar, Aktiv Ungdom, Non Fighting Generation och Röda Korset)	7445 000 kr
SUMMA:	**24 082 200 kr**

Fördelat efter typ av ändamål

- Anläggningar, utrustning m.m.	
därav	
- ny- till- och ombyggnad	8 069 000 kr
- inventarier	354 000 kr
- båtar	938 000 kr
SUMMA:	**9 361 000 kr**
- Utvecklingsprojekt	
därav	
- utvecklingsarbete inom föreningslivet (statens ungdomsråds ärenden)	9 940 200 kr
- miljöprojekt	1 126 000 kr
- övriga utvecklingsprojekt	3 655 000 kr
SUMMA:	**14 721 200 kr**

STÖD TILL FÖRENINGAR OCH ORGANISATIONER M.M.	24 082 200 kr
STÖD TILL KOMMUNALA UTVECKLINGSPROJEKT	1 900 000 kr
STÖD TILL UNGDOMSFORSKNING	2 235 000 kr
SUMMA BEVILJAT STÖD BUDGETÅRET 1988/89	**28 217 200 kr**

BEVILJAT STÖD UNDER TIDEN
1 JULI 1988 - 30 JUNI 1989

KOMMUNALA UTVECKLINGSPROJEKT

B 88/32:0	Malmö socialförvaltning, Samverkansprojekt i Rosengård	1 200 000 kr
B 88/56:0	Stockholms socialförvaltning, Jourbyrån, Citygruppen. Kurs- och utbildningsverksamhet till Skinheadsprojektet	25 000 kr
B 89/07:01	Stockholms skolor central förvaltning Ungdomsprojekt i Tensta och Rinkeby	225 000 kr
B 89/27:08	Kållereds fritidsgård Miljöprojekt	50 000 kr
B 89/37:02	Stockholms socialförvaltning Sommarbarnsbyrån Lägerverksamhet för utsatta ungdomar	400 000 kr
SUMMA:		**1 900 000 kr**

FÖRSÖKSVERKSAMHET MED CENTRUM FÖR UNGDOMSFORSKNING M.M.

B 89/28:01	Universitetet i Stockholm, Centrum för masskommunika- tionsforskning	400 000 kr
B 89/28:02	Universitetet i Linköping, Temarådet	265 000 kr
B 89/28:03	Universitetet i Umeå, Institutionen för socialt arbete	164 000 kr
B 89/28:04	Högskolan för lärarutbildning, Centrum för Barn- och ungdoms- vetenskap	530 000 kr
B 89/28:05	Stockholms universitetsbibliotek	106 000 kr
B 89/28:06	Universitetet i Lund, Seminariet för ungdomsforskning	462 000 kr
B 89/28:07	Universitetet i Göteborg, Centrum för ungdomsforskning	308 000 kr
SUMMA:		**2 235 000 kr**

STÖD TILL ORGANISATIONER PÅ UNGDOMSOMRÅDET (Barn- och ungdomsdelegationen)

Stöd har fördelats till olika politiska ungdoms-organisationer, efter ansökningar från dessa, med totalt 490 000 kr. Av dessa medel har 263 000 kr. gått till SSU, 180 000 kr. till CUF, 37 000 kr. till KDU och 10 000 kr. till FPU.

Den bifogade sammanställningen visar att 7 445 000 kr. har gått till "övriga" organisationer. Dit hänförs bl.a. Unga Örnar, Vi Unga och Aktiv Ungdom. Stödet till dessa har fördelats enligt följande.

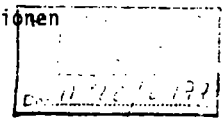
Fördelning av stöd till vissa föreningar (kr.)
1987-04-01 - 1989-12-31

Sökande org.	Vi Unga	Aktiv Ungdom	Unga Örnar
1987	100 000	10 000	240 000
1988	215 000	170 000	1 427 000
1989	170 000	30 000	935 000
Summa kr.	485 000	210 000	2 602 000

Fördelning antal ansökningar respektive bifall

Vi Unga	26 ansökningar	14 bifall	53 % bifall
Aktiv Ungdom	15 "	7 "	46 %
Unga Örnar	85 "	26 "	42 %

Barn- och ungdomsdelegationen
Civildepartementet
103 33 STOCKHOLM

Stöd ur allmänna arvsfonden till fostran av ungdom

Regeringen beslutade den 29 april 1987 att med stöd av 2 § lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden årligen anvisa 30 miljoner kr. till barn- och ungdomsdelegationen med början den 1 juli 1987 att disponeras i enlighet med arvsfondslagen för stöd till fostran av ungdom.

Regeringen föreskriver att fr.o.m. budgetåret 1989/90 skall följande gälla:

1. Fr.o.m. 1 juli 1989 skall barn- och ungdomsdelegationen med stöd av 2 § lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden årligen disponera 25 % av de medel som blir tillgängliga för utdelning ur allmänna arvsfonden.

2. Medlen skall disponeras i enlighet med arvsfondslagen för stöd till fostran av ungdom. Härmed avses ungdomar mellan 7 och 25 år.

3. Efter beslut av barn- och ungdomsdelegationen skall respektive medelsmottagare rekvirera beviljat belopp från kammarkollegiet.

4. Medel som beviljats men ej förbrukats skall återbetalas till kammarkollegiet för disposition av barn- och ungdomsdelegationen. Medel som ej rekvirerats återgår till barn- och ungdomsdelegationens disposition.

5. Barn- och ungdomsdelegationen skall årligen och senast den 1 oktober till socialdepartementet lämna redovisning för användningen av arvsfondsmedlen.

Regeringen anvisar för budgetåret 1989/90 41,8 miljoner kronor till barn- och ungdomsdelegationen att disponeras i enlighet med arvsfondslagen för ovan angivna ändamål.

På regeringens vägnar

Bengt Lindqvist

Gunhild Malmqvist

Postadress
103 33 STOCKHOLM

Gatuadress
Jakobsgatan 26

Telefon
08-763 10 00

Telex
11461 loendep S

LEDAMÖTER

Margot Wallström Statsråd - ordförande	Skeppar Olofs gr. 6 111 31 STOCKHOLM	Civildepartementet Tegelbacken 2 103 33 STOCKHOLM tel 08/763 10 00
Bengt Erik Andersson Professor	Lärkstigen 5 141 72 HUDDINGE tel 08/88 94 75	Ped inst för lärarutbild. Box 34103 100 26 STOCKHOLM tel 08/22 16 80 dir nr 08/51 58 64
Erling Bjurström Sociolog	Glanshammarsg 56 VI 124 46 BANDHAGEN tel 08/749 06 05	Statens Ungdomsråd Krukmakargatan 19 116 51 STOCKHOLM tel 08/69 04 40
Inga Gustafsson Psykolog	Duvnäsgatan 1 116 34 STOCKHOLM tel 08/42 69 78	Konsultverksamheten vid mödra- och barnhälsovården Drottningholmsvägen 22 112 42 STOCKHOLM tel 08/737 33 46
Dick Lundberg Folkbildare	Södergatan 20 931 42 SKELLEFTEÅ tel 0910/561 29	Sunnanå sportklubb Box 20940 931 02 SKELLEFTEÅ tel 0910/880 40
Margareta Nuder Förskollärare	Generalsvägen 93 184 02 ÖSTERSKÄR tel 0764/214 50	Stockholms socialförvalt. 106 64 STOCKHOLM tel 08/58 84 80
Lisbet Palme Barnpsykolog		Svenska UNICEF- kommittén Box 11114 100 61 STOCKHOLM tel. 08/714 54 60
Claes Sundelin Överläkare	Övre Slottsgatan 10 752 35 UPPSALA tel 018/15 25 86	Barnhälsovården Akademiska sjukhuset Fack 750 14 UPPSALA tel 018/66 30 00 dir nr 018/66 59 64
Karl-Petter Thorvaldsson Metallarbetare	Vallmästarvägen 195 352 61 VÄXJÖ tel 0470/623 99	Bröderna Hammarstedt Stinavägen 1 350 03 VÄXJÖ tel 0470/103 20

SOCIALDEPARTEMENTET
H-enheten
Departementssekreterare
Gunhild Malmqvist

1990-03-28

Principer för redovisning av stöd ur allmänna arvsfonden

Av varje beslut om stöd ur allmänna arvsfonden framgår att mottagaren av medlen inom en viss tid - i regel ca 16 månader efter beslutsdatum - skall lämna en redovisning till socialdepartementet. Denna redovisning ska bestå av en redogörelse för verksamheten samt ett räkenskapssammandrag rörande kostnaderna för ändamålet. Räkenskapssammandraget skall i de flesta fall vara bestyrkt av vederbörande revisorer. Undantagna är myndigheter.

Är redovisningen ofullständig, begärs komplettering genom telefonsamtal eller brev. Inkommer inte redovisning inom föreskriven tid, skickas påminnelse. Redovisningstidpunkten kan förskjutas genom att bidragsmottagaren ber om anstånd. Inkommer inte redovisning trots upprepade påminnelser aktualiseras frågan om återbetalning.

./. När det gäller bidrag till handikapporganisationernas rekreationsanläggningar och lokaler för barn och ungdomsverksamhet finns ett särskilt regeringsbeslut (1985-02-28 nr 16) "Allmänna villkor och bestämmelser för understöd ur allmänna arvsfonden till anordnande av vissa lokaler". Dessa allmänna villkor och bestämmelser bifogas regeringsbeslutet och förbindelse att iaktta dem undertecknas och insänds till kammarkollegiet innan bidrag utbetalas.

Socialdepartementets handläggning av redovisningar m.m. granskas löpande av regeringskansliets revisionskontor.

Kammarkollegiet granskas av Riksrevisionsverket.

BARN- OCH UNGDOMS-
DELEGATIONEN

Civildepartementet

Dep.sekr. Anita
Bergenstråhle-Lind
FU-enheten
1990-03-29

STÖD UR ALLMÄNNA ARVSFONDEN
KOMMENTARER TILL RUBRIKERNA UNDER FÖRDELAT EFTER TYP AV ÄNDAMÅL I DELEGATIONENS SAMMANSTÄLLNING FÖR BUDGETÅRET 1988/89

A. Anläggningar, utrustning m.m.

1. Ny- till- och ombyggnad
Rubriken ny- till- och ombyggnad avser ungdomslokaler av olika slag t.ex. scoutstugor, lägergårdar, klubbstugor samt trossamfundens ungdomslokaler. En förutsättning för denna typ av stöd är att föreningen äger fastigheten eller har nyttjanderätten i minst tio år framåt. Stöd utgår med högst 300 000 kr. Stöd utgår inte till kommunala anläggningar.

2. Inventarier
Inköp av inventarier avser stöd till inköp av möbler till lokaler för ungdomsverksamhet.

3. Båtar
Rubriken båtar avser inköp eller upprustning av båtar som används av föreningar i ungdomsverksamhet t.ex. sjöscouter.

B. Utvecklingsprojekt
Stöd kan utgå till nyskapande, utvecklande projekt för ungdomar. Syftet är att stimulera till utveckling och prövning av nya idéer i föreningarna eller, undantagsvis,

Postadress 103 33 STOCKHOLM | Besöksadress Tegelbacken 2 | Telefon 08-763 10 00 | Telefax 08-723 11 93

i kommunerna. Stöd utgår för högst ett år i taget. Totalt kan stöd utgå under längst tre år i följd för samma projekt.

1. Utvecklingsarbete inom föreningslivet

Barn- och ungdomsdelegationen har sedan 1987 avsatt 8 milj. kr. årligen, totalt 24 milj.kr., till vad som fått benämningen utvecklingsarbete inom föreningslivet. Syftet har varit att t.ex. främja, nya former och ny verksamhet i föreningens verksamhet, uppsökande verksamhet med inriktning mot ungdomar som står utanför föreningslivet, utveckla demokratiska former och göra föreningsaktiva mer aktiva i samhällsplaneringen samt förebyggande insatser mot våld och droger. Stöd har företrädesvis lämnats till lokal föreningsverksamhet. Ett exempel på stöd av denna typ är en förening som huvudsakligen engagerar ungdomar som t.ex. spelar fotboll men som vill utvidga sin verksamhet med t.ex. teater, dans eller musik för att engagera fler ungdomar. Stöd kan utgå för att kunna erbjuda en bredare verksamhet enligt angivna exempel.

Statens ungdomsråd har berett ansökningarna om stöd till utvecklingsarbete inom föreningslivet och tillsammans med yttranden överlämnat ärendena till delegationen för beslut.

För närvarande pågår en utvärdering av angivna stöd. Denna beräknas vara klar i april månad 1990.

2. Miljöprojekt

Stöd har utgått till ungdomars lokala praktiska miljöarbete. Huvudsakligen har denna typ av stöd utgått till inköp av utrustning för att mäta pH-värden i jord och vatten och inköp av s.k. miljölådor. Några skolklasser har fått mindre belopp.

3. Övriga utvecklingsprojekt

Rubriken innehåller projektsatsningar som inte kunnat insorteras under någon av de angivna rubrikerna. Några exempel på föreningar som har beviljats relativt stora belopp är följande.

Stöd har utgått till Svenska Fotbollförbundets landsomfattande kampanj mot droger och våld, A Fair Play Generation, med 400 000 kr. Föreningen Urkraft i Skellefteå, har beviljats 450 000 kr. till kostnader i samband med ett ungdomprojekt kallat UR-kraft. Föreningen driver bl.a. ett kafé med en rad aktiviteter i samband med detta t.ex. föredrag, musik. Dessutom har föreningen en egen innebandyhall, bedriver biståndsarbete, kurser och konferenser, egen tidning m.m. Stiftelsen Fryshuset i Stockholm har beviljats 150 000 kr. till kostnader i samband med anordnandet av seminarier vid den s.k. ungdomsmässan i Strängnäs. Föreningen Pool 2 Tusen (som ansluter alla idrottsförbund) har beviljats 500 000 kr. till en landsomfattande kampanj kallad Städa Sverige. Föreningen Next Stop har beviljats 500 000 kr. för kostnader i samband med anordnandet av en konferens inför föreningens Next Stop Sovjet-projekt sommaren 1989.

I några fall har stöd utgått till vad som benämns teaterprojekt t.ex. har stiftelsen Norrbottensteatern beviljats 100 000 kr. för att engagera ungdomar i teaterverksamhet. Stöd till teaterverksamhet förutsätter t.ex. att många ungdomar engageras i uppsättningen.

Stöd till vad som benämns musikprojekt utgör stöd till musikföreningars inköp av gemensam musikutrustning.

C. Kommunala utvecklingsprojekt

De fem kommunala utvecklingsprojekt som erhöll stöd under budgetåret 1988/89 med totalt 1 900 000 kr. avsåg alla stöd till verksamheter som det enligt lag eller författning inte åligger kommunerna att bekosta.

Samverkansprojektet mellan föreningar och förvaltningar i Rosengård i Malmö och Stockholms socialförvaltnings lägerverksamhet i Värmland med s.k. utsatta ungdomar samt Stockholms skolors central- förvaltnings ungdomsprojekt i Tensta/Rinkeby - sommarkurs och läger för nyinflyttade invandrarbarn - är alla s.k. pilotprojekt. Kållereds fritidsgård har fått en mindre summa för att bedriva ett miljöprojekt i Sandsjöbacka naturreservat. Fritidsgården skall samarbeta med en nybildad miljöförening på orten. Detta projekt har heller inte ansetts ligga inom vad som kan anses åligga kommunen enligt lag eller författning.

D. Ungdomsforskning

I den särskilda redovisning för ungdomsfrågor som lämnades i 1988 års budgetproposition framhålls bl.a. att det är angeläget att samhällets insatser när det gäller ungdomar kan ske utifrån en helhetssyn på ungdomars situation. Detta förutsätter kunskaper om ungdomars villkor och om effekterna av olika åtgärder från samhällets sida (prop. 1987/88:100 bil. 11, s. 80).

Med utgångspunkt i vad som sägs i budgetpropositionen har barn- och ungdomsdelegationen initierat en särskild studie om ungdomsforskning (Ds 1989:18). Inom ramen för denna studie har bl.a. aktualiserats frågan om särskilda insatser för att främja ungdomsforskningen genom att utveckla samarbetet mellan olika forskare inom detta område.

Delegationen har under två år beviljat stöd till att utveckla ungdomsforskningen genom att stödja bildandet av sex olika centra för ungdomsforskning. Stödet har utgått för en tvåårig försöksverksamhet och avser s.k. miljöstöd. Försöksverksamheten avslutas i.o.m. innevarande budgetår. Miljöstödet avsågs att stimulera till möten (seminarier, konferenser, publikationer, skriftserier, m.m.) mellan tvär- och flervetenskapliga ungdomsforskare. Däremot var miljöstödet inte avsett att finansiera forskningsprojekt.

Den forskningspolitiska proposition som riksdagen skall behandla i maj kommer bl.a. att avse ungdomsforskningen och därmed anknyta till delegationens initiativ.

BARN- OCH UNGDOMS-
DELEGATIONEN

Civildepartementet

Dep.sekr. Anita
Bergenstråhle-Lind
FU-enheten
1990-03-29

REDOVISNING AV BEVILJAT STÖD UR ALLMÄNNA ARVSFONDEN

Redovisning av beviljat stöd skall inges till barn- och ungdomsdelegationen inom tre månader efter projektets slutförande. Redovisningen består av två delar, dels en utvärderande rapport dels ett räkenskapssammandrag över kostnaderna undertecknat av föreningens revisorer. Projekt som avses pågå i mer än ett år skall inge en lägesrapport innan delegationen kan ta ställning till ansökan om fortsatt stöd.

Delegationen skickar påminnelser till de som inte kommit in med redovisning. Är redovisningen ofullständig begärs kompletterande handlingar in. Om det visar sig att stödet inte använts till avsett ändamål aktualiseras frågan om stödet skall betalas tillbaka.

Postadress
103 33 STOCKHOLM

Besöksadress
Tegelbacken 2

Telefon
08-763 10 00

Telefax
08-723 11 93

SOCIALDEPARTEMENTET
H-enheten
Kerstin Wigzell

1990-03-30

Konstitutionsutskottet
Ink. den 90-03-30
Dnr B 153/89-90

PM angående understöd ur allmänna arvsfonden till försöksverksamhet och förnyelsearbete beträffande stöd till närstående

Konstitutionsutskottets kansli har bett om socialdepartementets kommentar till regeringens två beslut om att ställa medel ur arvsfonden till socialstyrelsens förfogande för försöksverksamhet beträffande stöd till närstående.

Bakgrund

I regeringsbeslut den 8 september 1988 ställde regeringen ett belopp om 10 milj. kr. ur allmänna arvsfonden till socialstyrelsens förfogande för budgetåret 1988/89 för försöksverksamhet och förnyelsearbete beträffande stöd till närstående.

Bakgrunden till detta beslut var bl.a. upprepade önskemål från handikapporganisationernas sida om utveckling av stödet till anhöriga och närstående för att möjliggöra för svårt handikappade personer att bo i normalt boende. Liknande önskemål har framförts av pensionärsorganisationerna och det har då framfört allt handlat om den svåra situation för närstående till åldersdementa.

I regeringens beslut sades beträffande motiven följande:

"Regering och riksdag har i olika sammanhang slagit fast betydelsen av att människor med funktionshinder - barn, ungdomar, vuxna och äldre - kan bo kvar i sin hemmiljö. En väsentlig förutsättning för detta är att föräldrar och andra närstående kan erbjudas stöd och hjälp i olika former från primärkommunerna, t.ex. avlösningstjänst.

Regeringen har i propositionen om äldreomsorgen inför 90-talet (prop. 1987/88:176) särskilt markerat vikten av att närstående kan ges stöd i tillräcklig omfattning och med god kvalitet. Med syfte att stimulera kommunerna att utveckla bl.a. avlösningstjänsten och andra insatser som syftar till att förbättra stödet till närstående aviseras i propositionen regeringens avsikt att uppdra åt socialstyrelsen att initiera förnyelsearbete inom området. Av propositionen framgår att regeringen för ändamålet avser att ur allmänna arvsfonden anvisa 10 milj. kr. årligen under de två kommande åren."

Eftersom den planerade satsningen berörde både yngre och äldre handikappade, var det naturligt att avisera det kommande regeringsbeslutet redan i maj i propositionen (1987/88:176) om äldreomsorgen inför 90-talet. I propositionen sade föredragande statsrådet att "För att stimulera kommunerna att utveckla sitt stöd till anhöriga kommer jag att föreslå regeringen att ge socialstyrelsen i uppdrag att initiera förnyelsearbete på området. För ändamålet bör 10 milj. kr. årligen under två år avsättas från allmänna arvsfonden. Jag bedömer att detta kan bidra till att förbättra samhällets insatser för handikappade och långvarigt sjuka."

Med anledning av propositioneen 1987/88:176 uttalade socialutskottet i november 1988 i sitt betänkande SoU 1988/89:6 om äldreomsorgen inför 90-talet att utskottet ville erinra om att riksdagen vid flera tillfällen avvisat tanken på en utvidgning av ändamålet med allmänna arvsfonden till att avse omsorger

om äldre och därför får "inskärpa att fondens medel endast får användas för ändamål som främjar vård och fostran av barn och ungdom samt omsorg om handikappade".

Den 8 februari 1990 fattade regeringen ett andra beslut om att ställa ytterligare 10 milj. kr. till socialstyrelsens förfogande för det andra året av den tvååriga försöksverksamheten.

Regeringsbeluten finns i bilaga.

Tillämpning

Medel från allmänna arvsfonden utgår inte till allmän verkssamhet för äldre, där syftet t.ex. är att åstadkomma gemenskap och en rikare och mer meningsfylld ålderdom.

Däremot utgår medel till omsorg om handikappade vilket i vissa fall innebär att äldre personer med handikapp pga. skador eller sjukdom omfattas av projekt som får stöd från arvsfonden. Verksamheterna inom handikappområdet är som regel inte förbehållna handikappade under 65 år. Vissa projekt är dock inriktade på t.ex. barn eller ungdomar eller förtidspensionärer, men arvsfonden har också vid ett antal tillfällen beviljat medel till verksamheter som i första hand varit inriktade på äldre handikappade. Exempel på det är projektet "Äldre hörselskadade", som bedrivits av handikappinstitutet och hörselorganisationerna i samarbete och ett projekt för information om åldersdementas situation som bedrivits av Riksförbundet för dementas rättigheter.

Här kan noteras att den senare organisationen fr.o.m. budgetåret 1989/90 får statligt bidrag från anslaget G 10 Bidrag till handikapporganisationer.

Vid bedömning av om en ansökan faller inom ramen för arvsfondens ändamål har således dels begreppet "handikapp" varit utslagsgivande dels att projektet skall handla om "omsorg" om handikappade, oavsett om det delvis eller helt rört sig om handikappade människor över 65 år.

Medel har som ovan sagts inte beviljats sådana projekt som varit inriktade på allmän pensionärsverksamhet. Som en jämförelse kan sägas att projekt för yngre handikappade, där syftet varit att skapa gemenskap och meningsfullhet i tillvaron, däremot kan beviljas bidrag.

Slutligen bör framhållas att bidrag till verksamheter med huvudsaklig inriktning på äldre handikappade har en marginell omfattning.

Understödet till försöksverksamhet med förnyelsearbete beträffande stöd till närstående

Vad avser arvsfondens understöd till förnyelsearbete beträffande stöd till anhöriga framgår av regeringsbeslutet den 8 augusti 1988 att satsningen gäller människor med funktionshinder - barn, ungdomar, vuxna och äldre.

Redan av regeringens första beslut framgick att detta avsåg första året av en tvåårig försöksverksamhet. Det uttalande som socialutskottet gjorde i

sitt betänkande SoU 1988/89:6 ansågs inte hindra ett följdbeslut om ytterligare 10 milj. kr.

Eftersom försöksverksamheten också bedömdes falla inom området omsorger om handikappade, däribland äldre med funktionshinder, ansågs det inte innebära någon utvidgning av arvsfondens ändamål.

Uppdraget till socialstyrelsen har från början handlagts av den dåvarande enheten för handikappfrågor (sedan årsskiftet integrerad i äldre- och handikappenheten). Bidrag har i första hand beviljats handikapporganisationer och kommuner och endast i ett fåtal fall pensionärsorganisationer (se bilaga och tidigare överlämnad redovisning).

I regeringsbeslutet den 8 februari 1990 upprepades inte det som sades i det första regeringsbeslutet om att medel i första hand skall beviljas kommuner. Skälet härtill var socialutskottets uttalanden i SoU 1989/90:3 om att arvsfondens medel i huvudsak skall användas för stöd till frivilliga och ideella insatser. I den promemoria (1843/1970) som överlämnades till konstitutionsutskottet den 8 mars 1990 framgår regeringens praxis vid beslut om medel till kommuner och landsting.

Kammarkollegiet
Fondbyrån
Box 2218
103 15 STOCKHOLM

Understöd ur allmänna arvsfonden till försöksverksamhet med förnyelsearbete beträffande stöd till närstående

Regering och riksdag har i olika sammanhang slagit fast betydelsen av att människor med funktionshinder - barn, ungdomar, vuxna och äldre - kan bo kvar i sin hemmiljö. En väsentlig förutsättning för detta är att föräldrar och andra närstående kan erbjudas stöd och hjälp i olika former från primärkommunerna, t.ex. avlösningstjänst.

Regeringen har i propositionen om äldreomsorgen inför 90-talet (prop. 1987/88:176) särskilt markerat vikten av att närstående kan ges stöd i tillräcklig omfattning och med god kvalitet. Med syfte att stimulera kommunerna att utveckla bl.a. avlösningstjänsten och andra insatser som syftar till att förbättra stödet till närstående aviseras i propositionen regeringens avsikt att uppdra åt socialstyrelsen att initiera förnyelsearbete inom området. Av propositionen framgår att regeringen för ändamålet avser att ur allmänna arvsfonden anvisa 10 milj. kr. årligen under de två kommande åren.

Regeringen ställer ett belopp om 10 milj. kr. ur allmänna arvsfonden till socialstyrelsens förfogande för budgetåret 1988/89, för ovan nämnda verksamhet. Beloppet avser det första året av en tvåårig försöksverksamhet. Medel bör efter ansökan kunna beviljas till i första hand kommuner för projekt som syftar till förnyelse och utveckling av stödet till närstående. Projektmedel bör även kunna beviljas till organisationer för verksamhet inom området.

Försöksverksamheten bör successivt dokumenteras och utvärderas av socialstyrelsen. Socialstyrelsen skall sedan försöksverksamheten avslutats till socialdepartementet lämna redogörelse för denna samt räkenskapssammandrag rörande kostnaderna för verksamheten. En delrapport bör avlämnas senast den 1 september 1989.

Regeringen uppdrar åt kammarkollegiet att på rekvisition, i mån av behov, till socialstyrelsen utbetala 10 milj. kr. Be-

Postadress 103 33 STOCKHOLM | Gatuadress Jakobsgatan 26 | Telefon 08-763 10 00 | Telex 11461 loendep S

Socialstyrelsen
106 30 STOCKHOLM

Stöd ur allmänna arvsfonden till försöksverksamhet med förnyelsearbete beträffande stöd till närstående

Den 8 september 1988 ställde regeringen ett belopp av 10 miljoner kr. ur allmänna arvsfonden till socialstyrelsens förfogande för att stimulera kommunerna att utveckla bl.a. avlösningstjänsten och andra insatser som syftar till att förbättra stödet till närstående. Beloppet avsåg det första året av en tvåårig försöksverksamhet.

Regeringen ställer ytterligare 10 miljoner kronor ur allmänna arvsfonden till socialstyrelsens förfogande för det andra året av den tvååriga försöksverksamheten.

Beviljat belopp skall i mån av behov rekvireras från kammarkollegiet. Belopp som inte rekvireras inom tre år från beslutsdatum, återgår till fonden. Belopp som inte förbrukas skall återbetalas till kammarkollegiet.

Försöksverksamheten bör successivt dokumenteras och utvärderas av socialstyrelsen. Socialstyrelsen skall sedan försöksverksamheten avslutats till socialdepartementet avlämna redogörelse för denna samt räkenskapssammandrag rörande kostnaderna för verksamheten.

På regeringens vägnar

Bengt Lindqvist

Gunhild Malmqvist

Kopia till

kammarkollegiet, fondbyrån (2)
Svenska kommunförbundet

Postadress 103 33 STOCKHOLM | Gatuadress Jakobsgatan 26 | Telefon 08-763 10 00 | Telex 11461 loendep S

Socialstyrelsen
Tjänsteställe, handläggare, direktnr
KH-enheten
Ad Roland Håkansson Carlid

Datum
1990-03-29
Er beteckning
Vår beteckning
Dnr 450-185/88

Till
Socialdepartementet

Projekt "Bättre stöd till närstående"

Beviljade projekt t o m mars 1990

KOMMUNER

Mottagare	Inriktning	Summa
Norrköpings kommun	Stöd till familjer med handikappade barn - former för uppsökande verksamhet - utveckla avlösarservice, stöd och handledning till avlösarpersonal - samutnyttja befintliga resurser (socialnämnden, fritidsnämnden, omsorgsnämnden) och kartlägga handikappade barns fritid - förlängd skolbarnomsorg - ansvars-/kostnadsfördelning - utbilda/fortbilda personal - ta tillvara föräldrakunskap	520 000
Ale kommun/primärvård + Röda korset	Utbildning av närstående/anhörig-vårdare Utveckla samverkansformer kommun/landsting/organisationer Öka kunskapen om informella vårdens omfattning	100 000
Ystads kommun	Utbilda hemtjänstassistenter + distriktssköterskor för utveckling av samtals-/stödgrupp för närstående	55 000
Båstads kommun	Utveckla avlösar-/ledsagarservicen genom att pröva nya former för rekrytering och utbildning	38 000

Norrtälje kommun	Finna former för samverkan mellan psykiskt sjuka och deras närstående/ socialnämnd/sjukvårdsstyrelse. Tillvarata erfarenheter, utbilda, ge underlag för vård och stöd.	500 000
Linköpings kommun	Kartlägga omfattningen av den informella vården. Utveckla alternativa och samordnade former för stöd. Former för ekonomisk ersättning till närstående.	420 000
Bollnäs kommun	Skapa en god fritidssituation för barn och ungdomar med handikapp genom att utveckla och samordna resurser inom kultur-, fritids-, social- och omsorgsnämnd. Förbättra informationen till föräldrar och andra berörda om samhällets utbud.	120 000
Växjö kommun + Röda Korset	Förbättra avlösarservice i hemmet. Tillskapa avlösarplatser. Utbildning av närstående och personal. Sammankomster för närstående. Rutiner för information.	500 000
Värnamo kommun	Pröva olika stödformer för 25 anhöriga/ närstående i ett hemtjänstområde. Sker genom handledning, utbildning, avlösning, växelvård, anhörigträffar.	100 000
Gävle kommun	Aktivt arbete i en kommundel för att utveckla stödet till personer med demens med närstående. Avlösning nattetid (en natt - 3 veckor) i lägenhet med integrerad dagverksamhet, uppsökande/stödjande, utbildning till personal och anhöriga.	600 000
Sundbybergs kommun	Pröva samarbetsformer mellan hemtjänst - primärvård - långvård - pensionärsorganisationer i en kommundel. Stödja närstående till personer med demens och afasi. Förbättra avlösarservice, utbildningsprogram, utveckla nätverk och stödgrupper.	250 000
Socialdistrikt 1 Stockholm + RBU	Brukarstyrd avlösarservice. Erbjuda alla familjer med handikappade barn i ett socialdistrikt i Stockholm att avgöra/påverka insats och utformning.	450 000

Botkyrka kommun	Försöksprojekt riktat till anhöriga till äldre invandrare - kartlägga behov av vård och service i de olika invandrargrupperna - utveckla samverkansformer - stödverksamhet till anhöriga och mottagaren i deras livssituation - underlätta anhörigas kontakt med samhällets service och vård	332 000
Kommunförbundet i	Närståendestöd i 8 kommuner i Värmland - samordnat, stödjande utvecklingsarbete med lokal anpassning. I samverkan med pensionärsorganisationerna.	1.200 000

HANDIKAPPORGANISATIONER

FUB - Södermanland	Modell för bättre samverkan mellan föräldrar/närstående/personal inom omsorgerna genom bl a utbildningsinsatser. Utbilda föräldrar till resurspersoner.	50 000
FUB - Kopparberg	Förbättra och återknyta kontakter med närstående i samband med utflyttning från vårdhem.	300 000
DHB - Riksf Döva och Hörselskadade barn	Kontaktskapande/Stödjande verksamhet till nya och "gamla" föräldrar och syskon till döva, hörselskadade och språkstörda barn.	225 000
NHR - Östergötland	Videofilm om anhöriga till svårt handikappade. Ge exempel på hur man kan ge råd och stöd till dem och se anhöriga som resurs.	154 000
Afasiförbundet i Sverige	Riksomfattande metod att nå och stödja närstående: producera informationsskrifter, aktivera länsföreningar till samarbete med socialtjänst och hälso- och sjukvård genom informationsinsatser. Starta anhöriggrupper.	270 000
Svenska Epilepsiförbundet	Belysa familjesituationen - föräldrars och syskons problem och behov. Arbeta med det psykosociala och praktiska stödet genom föräldragruppen.	200 000

ILCO - Svenska förbundet för stomiopererade	Belysa familjesituationen för familjer med stomiopererade barn ur medicinsk och social synvinkel.	100 000
Riksförbundet för njursjuka	Belysa behovet av stöd hos närstående till njursjuka - från samhälle, förbund/förening.	60 000
DHR - Stockholm	Belysa situationen för barn till föräldrar med funktionshinder. Vilka krav och förväntningar ställs från föräldrar, dagis, skola, samhälle etc.	380 000
Riksförbundet för Mag- och Tarmsjuka	Förbättra stödet till föräldrar med barn som har mag- och tarmsjukdomar Sammanställa material med information om situation och behov riktad till primärkommuner. Visa "det goda exemplet" på bra stöd från en kommun till en aktuell familj.	135 000
RBU - Jönköping	Starta verksamhet för barn och vuxna med anhöriga. Prova idéer som underlättar vardagen och ge handikappungdomar möjligheter till goda förebilder och möjligheter att på ett kreativt sätt "skildra vardagen".	75 000
Hörselskadades Riksförbund i Västernorrland - Landstingets hörselvård	- Ge anhöriga till vuxendöva/hörselskadade djupare insikter i hörselhandikappet - förbättra personalens kunskaper om anhörigas situation. 200 anhöriga erbjuds 3-dagars kurs i Härnösand.	190 000
Svenska Psoriasisförbundet	Anordna en temavecka för familjer från hela landet för att ge familjerna - kunskaper om olika behandlingsmetoder - kunskaper om samhällets stöd - tillfälle till kontakter med andra berörda familjer	100 000
De Handikappades Riksförbund, Kalmar	Utveckla och utforma hemtjänsten för bättre service, ökad kompetens, ökad möjlighet till engagemang, själv- och medbestämmande för den enskilde	30 000
Neurologiskt Handikappades Riksförbund	Stöd åt anhöriga och krisbearbetning vid Huntingtons chorea i Västsvenska sjukvårdsregionen.	325 000

ÄLDREORGANISATIONER

RDR - Riksförbundet Dementas Rättigheter	Studie av närståendes (till dementa) situation i landet. Deras möjligheter till avlösning och behov av förändringar. Ge förslag till lösningar.	300 000
Pensionärsföreningen SPF Rekarnebygden	Uppsökande verksamhet till socialt isolerade personer och deras anhöriga. Utveckla samverkan mellan organisation/kommun/landsting.	60 000

INVANDRARORGANISATIONER

Riksförbundet Finska Föreningar i Sverige	Utveckla uppsökande/stödjande verksamhet bland finska pensionärer. Prövas i främst Eskilstuna och Stockholm. Samverkan med kommun och landsting, utbildning, se lokala förutsättningar.	78 000
Jugoslaviska Riksförbundet i Sverige	Finna modeller för olika stödformer för jugoslaviska invandrare, samverkan med kommuner/landsting/ intresseorganisationer.	590 000

ÖVRIGA ORGANISATIONER

Kooperativ utveckling, Jämtland	Information och utbildning av tjänstemän och politiker för att stimulera och initiera till samverkansprojekt. Se kooperativa möjligheter.	600 000
LAKO - Västerbotten Kommunförbundets länsavdelning	Studie av närståendes (till hjärnskadade) situation i Västerbotten - förslag till olika stödmodeller.	450 000
Stiftelsen Stora Sköndal	Erbjuda stöd- och krissamtal till närstående till patienter på neurologiska eftervårdskliniken	20 000
Kursverksamheten, Folkuniversitetet i Göteborg + Intresseföreningen för schizofreni (IFS)	Utveckla stödet till anhöriga genom utbildning av cirkelledare rekryterade ur IFS, framställa studiepaket, bygga upp fadderverksamhet o kontaktpersoner inom föreningen.	430 000
Stiftelsen Värmlandskooperativen och Sveriges Resor Väst AB	Särskilda insatser för en ökad tillgänglighet gällande fritid och rekreation i Värmland.	284 000

Röda Korset, Uppsala	Stödja personer med begynnande demens och deras anhöriga. Sker genom samtalsgrupper med minnestraning samt demensinriktad "Vårda-hemma" - kurs för anhöriga.	48 000

Fördelning av bidrag efter kategorier, sökande och målgrupp

Sökande	Antal	Bidrag
Kommuner	14	5 173 000 kr
Handikapporg	15	2 595 000 kr
Äldreorg	2	360 000 kr
Invandrarorg	2	668 000 kr
Övriga org	6	1 832 000 kr
Summa	39	9 628 000 kr

Målgrupp	Antal
Barn/ungd/fam	14
Åldersgrupper/alla	14
Äldre	11
Summa	39

Enligt uppdrag

Roland Håkansson Carlid

Socialdepartementet 1990-03-30
H-enheten
Dep.sekr Gunhild Malmqvist

Kommenter till posten Försöks- och utvecklingsverksamhet (omsorg om handikappade) i bilaga 1 i PM 1990-03-08 om Allmänna arvsfonden

Under rubriken Försöks- och utvecklingsarbete finns 90 projekt budgetåret 1988/89.
Drygt 10 % av dessa rör avancerad anpassning och tillämpning av olika former av datorteknik i syfte att förbättra handikappade personers möjligheter att kommunicera och att kunna påverka sin egen livssituation.

Flera projekt har haft som syfte att utveckla stöd till hörselskadade och dövblinda tex genom att sända lokalnyheter med teckenspråk, öka personalens kunskap om effekter av olika handikapp eller pröva utskrivningstjänst för dövblinda. Projekten har visat på olika vägar att radikalt förbättra kommunikations- och informationsmöjligheterna för personer med svåra hörselhandikapp.

Ett antal projekt har rört kommunernas hemtjänst och syftat till att ge personer med svåra handikapp ökat självbestämmande och inflytande över sin egen situation. Genom dessa projekt har man getts möjligheter att arbeta mer okonventionellt och framåtsyftande, inte minst genom ett intimt samarbete mellan handikapp- och personalorganisationerna.

Den sektoriserade psykiatrin har medfört behov av utveckling och förnyelse och stöd har utgått till

såväl RSMH(Riksförbundet för Social och Mental Hälsa) som till landsting för att i samarbete pröva nya former av verksamhet, som ger möjlighet till aktiviteter och gemenskap för psykiskt sjuka personer.

Under budgetåret har också många ansökningar avslagits. Ansökningar från enskilda avslås regelmässigt liksom ansökningar om medel till kontorsutrustningar för de lokala handikapporganisationernas kanslilokaler, fortbildning av personal inkl. resor till konferenser i annat land mm. Lägervistelser avslås också. Undantag görs om de ingår som ett led i ett förändringsarbete. Flera ansökningar som rör handikappridning avslås numera eftersom verksamheten som sådan genom tidigare upprepade stöd från allmänna arvsfonden utvecklats och dokumenterats och numera kan betraktas som en etablerad verksamhet.
Ansökningar om merkostnader för handikappanpassning av tex hälsocenter,kommunala samlingslokaler, museer mm har också avslagits då handikappanpassning i dag måste ses som ett normalt inslag i anordnande av allmänna lokaler.
Ansökningar från kommuner som sökt medel för verksamhet som redan är etablerad i andra kommuner avslås.

Konstitutionsutskottet
Ink. den 89-03-09
Dnr 45/89

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Per Gahrtons anmälan till konstitutionsutskottet angående regeringens behandling av vissa EG-frågor, KU:s dnr 104/88

Som svar i rubricerade ärende överlämnas härmed en promemoria som upprättats inom utrikesdepartementet, handelsavdelningen. Departementets kontaktman är rättschefen Pernilla Lindh.

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

Angående regeringens behandling av vissa EG-frågor

Riksdagsmannen Per Gahrton, miljöpartiet de gröna, har i skrivelse den 20 december 1988 till konstitutionsutskottet begärt granskning av regeringens behandling av vissa EG-frågor. Nedan behandlas de frågor Gahrton tar upp i sin skrivelse. Promemorian följer skrivelsens disposition.

1 Inledning

De europeiska gemenskaperna, EG, är en sammanfattande benämning för Europeiska Kol- och Stålgemenskapen (CECA), Europeiska ekonomiska Gemenskapen (EEC) och Europeiska Atomenergigemenskapen (Euratom). Sedan år 1967 administreras de tre fördragen gemensamt av de ekonomiska gemenskapernas kommission. Till skillnad från exempelvis den Europeiska frihandelssammanslutningen (EFTA), som bygger på principerna för mellanstatligt samarbete, utövar EG:s institutioner en form av övernationellt beslutsfattande.

Avsikten med CECA-fördraget, som trädde i kraft

år 1954 var flerfaldig. Det skulle främja den ekonomiska tillväxten inom kol- och stålområdet, omöjliggöra krig mellan de fördragsslutande parterna samt lägga grunden för en framtida europeisk union. Euratom, som tillkom samtidigt med EEC-fördraget år 1957, syftar till att befrämja fredlig användning av atomenergi. EEC-fördraget är betydligt mer omfattande och långtgående än de övriga två. Målet är att upprätta en gemensam marknad med fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och personer. Ekonomisk integration framhålls som en nödvändig förutsättning för att uppnå den grundläggande målsättningen om en fastare union mellan Europas folk.

Europeiska enhetsakten som trädde i kraft under år 1987 utgör det hittills viktigaste tillägget till EG-fördragen. Vid sidan om beslutet att genomföra den inre marknaden före år 1993 i enlighet med handlingsprogrammet i EG:s vitbok, innehåller enhetsakten riktlinjer för samarbete beträffande forskning och teknologisk utveckling, valutafrågor, miljövård, ekonomisk och social utjämning samt arbetsmiljö. Vidare ändrade enhetsakten beslutsproceduren till förmån för majoritetsbeslut i flertalet frågor som rör lagharmonisering. Genom enhetsakten traktatfästs det utrikespolitiska samarbetet (EPS). Beslut på det utrikespolitiska området undantas uttryckligen från gemenskapslagstiftningen.

Sveriges och övriga EFTA-länders relationer med EG regleras främst av de bilaterala frihandelsavtalen med EEC och CECA. Som ett resultat av avtalen, är handeln med industrivaror fri från tullar och kvantitativa restriktioner sedan år 1984. Endast i begränsad omfattning

berörs jordbruks- och fiskprodukter av frihandelsavtalen.

Efter hand har Sveriges samarbete med EG fördjupats och breddats till att även omfatta frågor utanför frihandelsavtalens direkta ramar. Det utvidgade samarbetet har kommit till uttryck dels i avtal, bl.a. på forskningsområdet, dels i olika typer av samråds- och informationskontakter.

En allt viktigare del av samarbetet med EG sker i samverkan med övriga EFTA-länder. Vid ett gemensamt ministermöte mellan EFTA-länderna och EG år 1984 lades en politisk grund för ett utvidgat samarbete genom den s.k. Luxemburg-deklarationen om upprättandet av ett dynamiskt europeiskt ekonomiskt samarbetsområde (EES) omfattande samtliga 18 länder.

Vid ett antal påföljande möten med ministrar från EFTA-länderna och företrädare med EG-kommissionen har deklarationen givits ett allt större materiellt innehåll och riktlinjer utarbetats för det fortsatta samarbetet. I november 1988 enades man om att intensifiera dialogen på en rad områden gällande bl.a. tekniska föreskrifter, kapitalrörelser, finansiella tjänster, miljöfrågor, utbildning, konsumentfrågor och den sociala dimensionen. Det konkreta arbetet bedrivs nu i nära 30 gemensamma arbetsgrupper.

I regeringens proposition om den västeuropeiska integrationen (1987/88:66) konstaterades att Sverige har ett starkt intresse av att medverka i ett brett västeuropeiskt samarbete. Som riktlinjer för det fortsatta arbetet föreslogs att EFTA stärks samtidigt som samarbetet med EG breddas och fördjupas på alla samhällsområden, så

långt detta är förenligt med neutralitetspolitiken. Efter en ingående behandling, i vilken nästan alla riksdagsutskott deltog, antogs propositionen av en bred majoritet i riksdagen i maj 1988.

2 Behandlingen av propositionen om Sverige och den västeuropeiska integrationen

Sverige har ända sedan 1960-talet eftersträvat omfattande, nära och varaktiga förbindelser med EG under hänsynstagande till neutralitetspolitiken. Huvudinriktningen har därför varit fastlagd sedan länge. Många av frågorna har behandlats tidigare. En närmare redogörelse för tidigare överväganden och utredningsarbete finns bl.a. i regeringens proposition angående avtal med den Europeiska ekonomiska gemenskapen m.m. (prop. 1972:135, UU 20, rskr. 311).

Syftet med propositionen 1987/88:66 var dels att bereda riksdagen tillfälle att ta del av information om Sverige och den västeuropeiska integrationen, dels att föreslå riksdagen att godkänna de riktlinjer för det fortsatta arbetet som angavs i kapitel 1. Informationen och särskilt innehållet i kapitlen 6-13 byggde i stor utsträckning på det beredningsarbete som utfördes i regeringskansliet under åren 1986-1987.

Mot bakgrund av bl.a. EG-kommissionens vitbok om den inre marknaden beslöts sommaren 1986 att skapa en särskild beredningsgrupp för EG:s inre marknad, med representanter för alla departement utom försvarsdepartementet. Denna grupp började sitt arbete i augusti 1986. Gruppen fastslog att det reella ansvaret för utredning och

handläggning av sakfrågorna låg på respektive departement.

Under september och oktober beslöts att, parallellt med diskussion av olika frågor som behandlades i EFTA-EG-arbetet, göra en systematisk genomgång av EG:s arbete med sikte på att i första hand kartlägga hur detta förhöll sig till svenska regler och bestämmelser samt motsvarande svenskt arbete.

Gruppen skulle vidare utarbeta s.k. positionspapper på de olika områdena. Dessa skulle innehålla en redovisning av regler och förslag inom EG, verksamheten i andra internationella organisationer, svenska regler och ståndpunkter m.m. Näringslivets och fackföreningsrörelsens synpunkter skulle också anges.

Dessa papper utarbetades av respektive departement. De byggde till stor del på det underlag som redan fanns på departementen. Vid behov inhämtades också underlag från myndigheterna på respektive områden. Underlag inkom från bl.a. kommerskollegium, trafiksäkerhetsverket, livsmedelsverket och lantbruksstyrelsen.

Under hösten 1987 hölls dessutom informella samrådsmöten med företrädare för de fackliga organisationerna och industrin.

På de flesta områdena fanns ett första utkast till positionspapper i maj 1987. Regeringen ansåg att en offentlig redovisning av materialet borde ske, i första hand till riksdagen.

Som ovan angetts omfattar den del av propositionen som förelades riksdagen för godkännande de riktlinjer för det fortsatta västeuropeiska samarbetet som anges i kapitel 1. Dessa riktlinjer som grundar sig på bedömningen att Sverige har ett starkt intresse av att medverka i ett brett västeuropeiskt samarbete, anger färdriktningen för det fortsatta arbetet och innefattar politiska värderingar om dess inriktning och genomförande. Förslag om riktlinjer av denna natur skiljer sig väsentligt från förslag rörande normgivnings- och budgetärenden liksom rent administrativa ansöknings- och besvärsärenden som regeringen har att ta ställning till. Likväl har - som framgått ovan - ett omfattande beredningsarbete föregått beslutet om proposition.

3 Frågan om EG-harmonisering betyder ett de facto-överlämnande av beslutsfunktion till överstatliga organ

Beslut om samarbetsavtal med EG liksom med andra länder och mellanstatliga organisationer fattas av riksdag och regering enligt gällande konstitutionella förfaranden.

Såväl samarbetet mellan EFTA-länderna som det mellan EFTA och EG är av mellanstatlig karaktär. Beslut rörande tillämpningen av Sveriges frihandelsavtal med EEC och CECA och andra samarbetsarrangemang fattas enhälligt av Sverige och EG-kommissionen. Beslutanderätten överförs således inte i något avseende till övernationella organ. De beslut som fattas inom EG är inte bindande för Sverige. Av detta följer att riksdagens uttalande av innebörd att målet skall vara att "integrationsarbetet inom EG, som nu

accelereras, leder till samma fördelar och åtaganden för medborgare, institutioner och företag i Sverige som det gör i EG:s medlemsländer" inte skall tolkas så, att svenska medborgare de facto kan betraktas som legalt underkastade beslut som fattas av överstatliga EG-organ.

Strävan att genom förhandlingar med EG eller genom självständiga åtgärder från svensk sida åstadkomma en överensstämmelse mellan Sverige och EG:s regler innebär inte heller i något annat avseende att Sverige överlämnar beslutsbefogenheter till EG-organ.

En sådan överensstämmelse kan alltså åstadkommas på i princip två vägar: antingen genom förhandling eller genom ensidigt svenskt beslut att anpassa svenska bestämmelser till rådande regler inom EG. I det förra fallet är harmoniseringen ett resultat av förhandlingar mellan två likaberättigade parter. Det är alltså i så fall fråga om en mellanstatlig överenskommelse utan överstatliga inslag. I det senare fallet grundas harmoniseringen på ett självständigt svenskt beslut som inte heller innehåller någon form av överstatlighet eftersom den svenska sidan har full frihet att välja om harmonisering skall genomföras eller ej.

I skrivelsen diskuteras också vilka möjligheter ett EFTA-land som Sverige har att påverka EG:s interna beslutsprocess.

EG-kommissionen har ansett sig vilja klargöra de principer den anser bör ligga till grund för det utvidgade samarbetet med EFTA-länderna inom ramen för Luxemburg-deklarationen. I enlighet härmed

slås fast att samarbetet skall bygga på ömsesidigt balanserade åtaganden samt att EG:s eget integrationsarbete inte får fördröjas eller oberoende beslutsbefogenheter rubbas.

Kommissionen har därmed markerat en klar distinktion mellan medlemsskap och icke-medlemsskap i EG; endast medlemsländer i EG har medbestämmande i fråga om EG:s interna verksamhet.

Detta utesluter dock inte ett nära samarbete mellan EFTA-länderna och EG:s institutioner i andra former. På en rad områden pågår också diskussioner i de för EG och EFTA gemensamma arbetsgrupperna i syfte bl.a. att belysa de förutsättningar som måste beaktas i EFTA-EG-samarbetet till följd av EG:s arbete med genomförandet av den inre marknaden. Avsikten med arbetet är att finna parallellitet i utvecklingen inom EG och i EFTA-länderna. Erfarenheterna har visat att möjligheten att påverka EG:s beslut är större ju tidigare man kan föra in synpunkter i EG:s beredningsprocess. På ett antal områden har EFTA-länderna därigenom kunnat påverka direktivutformningen i EG.

Statsminister Ingvar Carlsson klargjorde vid ett besök hos EG-kommissionen i Bryssel den 16 maj 1988 Sveriges önskan att - med hänsyn tagen till neutralitetspolitiken - förhandla om nära och varaktiga förbindelser med EG. Särskilt framhölls att det måste ligga i båda parters intresse att utvidga och intensifiera både den formella och informella dialogen, utan att inkräkta på respektive parters autonoma beslutsmekanismer.

De förhandlingar som åsyftas gäller innehållet i

det mellanstatliga samarbetet. De gäller inte EG:s utformning av den inre marknad, vilket förutsätts i skrivelsen.

4 Fråga huruvida den svenska förvaltningens handlingsutrymme inskränkts på ett lagstridigt sätt

I sitt betänkande (1987/88:24) om Sverige och den västeuropeiska integrationen anförde utrikesutskottet i fråga om behovet av harmonisering med lagar och andra regler inom EG och formerna för en systematisk redovisning av sådana lagar och regler vid förslag till ny svensk lagstiftning följande:

> Det är ett viktigt led i strävanden mot ett ökat samarbete med EG att Sverige i görligaste mån försöker avveckla tekniska handelshinder genom en harmonisering av lagar och andra författningar. Samma uppfattning framförs av lagutskottet i dess yttrande. Det är angeläget, vilket även framförs i propositionen, att svenska myndigheter går igenom EG:s regler på olika områden och tillvaratar de möjligheter till harmonisering som finns. Utskottet får i detta sammanhang framhålla att en redovisning av hur lagförslag förhåller sig till reglerna i andra länder vanligtvis görs i svenska propositioner och utredningar. Det får vidare förutsättas att regeringen vid utarbetandet av lagförslag beaktar gällande regler i andra länder inkl. länderna i EG. Utskottet utgår ifrån att regeringen i sitt fortsatta harmoniseringsarbete, och där så bedöms vara av betydelse, redovisar huruvida förslag till lagar och regler överensstämmer med lagar och regler inom EG.

Mot denna bakgrund beslutade regeringen i juni 1988 i särskilda direktiv till kommittéer och särskilda utredare angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten (1988:43). Som framgår av det ovan citerade anså utskottet - i likhet med vad som framförts i propositionen -

det angeläget att svenska myndigheter går igenom EG:s regler på olika områden och tillvaratar de möjligheter till harmonisering som finns.

I detta sammanhang kan också erinras om den nya notifikationsprocedur mellan EFTA-länderna för förslag till tekniska föreskrifter som efter riksdagens godkännande trädde i kraft den 1 juli 1988 (prop. 1987/88:119, UU 34, rskr. 237). Proceduren innebär att medlemsstaterna skall notifiera EFTA:s råd på tidigast möjliga stadium om förslag till tekniska föreskrifter och certifieringssystem. För myndigheternas vidkommande regleras förfarandet genom SFS 1988:569.

5 Fråga om lagrådet borde ha fått ta ställning till EG-harmoniseringen

I skrivelsen hänvisas till ett påstått citat av departementsrådet Olof Allgårdh, chef för integrationssekretariatet på utrikesdepartementets handelsavdelning. Det rör sig i själva verket om en tidningsrubrik i Dagens Industri den 18 oktober 1988 med anledning av en intervju med Allgårdh vari denne refererade till det kommittédirektiv som nämnts ovan.

Som konstaterats i föregående avsnitt är direktivet en direkt följd av riksdagens uttalande om vikten av att regeringen "där så bedöms vara av betydelse, redovisar huruvida förslag till lagar och regler överensstämmer med lagar och regler inom EG." (UU 1987/88:24, s. 27)

Av 8 kap. 18 § andra stycket regeringsformen framgår över vilka lagförslag lagrådets yttrande

bör inhämtas. I paragrafens tredje stycke anges vad granskningen skall avse. I förevarande fall är det inte fråga om ett lagförslag utan om en riktlinjeproposition och ett kommittédirektiv. Någon grund att inhämta yttrande från lagrådet fanns alltså inte.

I anmälan refereras till ett riksdagsbeslut som skulle innebära att "alla framtida lagar avses bli anpassade till EG." Något sådant beslut har inte föreslagits i någon regeringens proposition, och har veterligen heller inte fattats av riksdagen.

6 Fråga om EG-anpassningen strider mot offentlighetsprincipen

Som en följd av riksdagens beslut att godkänna de riktlinjer för det fortsatta arbetet tillsattes genom beslut den 29 mars 1988 rådet för Europafrågor.

Dess uppgift är att vara ett forum för informationsutbyte och samråd mellan regeringen och företrädare för olika samhällsintressen i mer övergripande frågor rörande det västeuropeiska integrationsarbetet. Anmälarens påstående att "EG-anpassningen leds av 18 män och 2 kvinnor" är således inte korrekt.

Rådet för Europafrågor är knutet till regeringskansliet. För handlingar som berör rådet gäller samma regler om handlingsoffentlighet och sekretess som för andra handlingar inom regeringskansliet.

Rätten att ta del av handlingar gäller endast sådana handlingar som enligt reglerna i tryckfrihetsförordningen (TF) är att anse som

allmänna. Enligt huvudregeln i 2:7 TF blir handlingar som framställs inom regeringskansliet (inkl. rådet) allmänna handlingar i och med att de blir att betrakta som upprättade eller när de expedieras utanför regeringskansliet.

Eftersom rådet kan sägas utgöra en del av regeringskansliet innebär således inte översändandet av handlingar om rådets verksamhet mellan kansliet och rådsmedlemmarna - eller omvänt - att någon expediering sker och handlingarna blir således inte att anse som allmänna genom själva översändandet (se vidare s. 13 andra stycket).

En handling som inte har expedierats blir att anse som upprättad (och därigenom allmän) antingen när det ärende den hör till har slutbehandlats eller - om handlingen inte hör till något bestämt ärende - när den har justerats eller färdigställts på annat sätt.

Huvudparten av de handlingar rådet behandlar (yttrar sig över eller grundar förslag på eller liknande) får anses ingå i ärenden som handläggs inom olika delar av regeringskansliet och som till stor del slutligt syftar till överenskommelser med EFTA/EG som ett medel för att åstadkomma ökad integration. Som alternativ kan även förekomma författningsarbete e.d. De handlingar som framställs i sådana ärenden blir således enligt huvudregeln inte allmänna förrän ärendet avslutats, t.ex. när överenskommelse slutits eller ett lagförslag beslutats. Att verksamheten inom en myndighet i viss fråga pågår kontinuerligt under lång tid utesluter enligt uttalande i förarbetena, prop. 1975/76:160 s. 97, inte i och för sig att verksamheten är att hänföra till ett ärende.

För handlingar som så allmänt angår regeringskansliets (inkl. rådets) verksamhet att de inte kan anses höra till något bestämt ärende gäller att dessa anses upprättade när de justerats eller färdigställts på annat sätt.

Utkast och koncept till myndighets beslut eller skrivelse och annan därmed jämställd handling blir enligt en undantagsregel i 2:9 TF inte allmänna handlingar förrän de expedierats eller tas om hand för arkivering. Detsamma gäller minnesanteckningar som tillkommit endast för ett visst ärendes föredragning eller beredning.

Handlingar som kommer utifrån blir allmänna handlingar i och med att de kommer in till regeringskansliet/rådet (om de inte blivit allmänna handlingar redan tidigare genom att de upprättats eller expedierats från någon annan myndighet, t.ex. rapporter från utlandsmyndigheterna).

Vad gäller frågan om vid vilken tidpunkt rådets ledamöters korrespondens blir allmänna handlingar gäller följande. Skrivelser m.m. som innehåller uppgifter som rör rådets verksamhet och som ledamöterna skickar till övriga delar av regeringskansliet, följer de regler som angivits ovan för handlingar som framställs inom regeringskansliet. I de fall däremot som rådets medlemmar mottar skrivelser från andra personer, företag eller myndigheter, och dessa rör rådets verksamhet blir dessa allmänna, när ledamoten tagit emot dem. På liknande sätt kan också rådet och dess ledamöter låta expediera handlingar till utomstående, varigenom handlingarna blir allmänna genom expedieringen.

När handlingar som rör rådet begärs utlämnade underkastas de samma bedömning enligt TF:s och sekretesslagens regler som övriga handlingar inom departementet.

Någon "automatisk sekretessbeläggning" sker inte av rådets handlingar. Att en hemligstämpel åsatts vissa handlingar innebär inte, som Per Gahrton tycks vilja göra gällande, att handlingarna därigenom blir hemliga, endast att handläggande tjänsteman - vid en preliminär bedömning - ansett att vissa uppgifter bör vara sekretesskyddade och utmärkt detta genom en hemligstämpel. En regelrätt sekretessbedömning sker, som ovan angivits i varje enskilt fall när en allmän handling begärs utlämnad.

Att rådets överläggningar anses vara förtroliga innebär inte att TF:s regler åsidosätts. TF:s regler om offentlighet gäller endast handlingar och de handlingar som blir resultatet av rådets överläggningar behandlas, som beskrivits ovan, i enlighet med TF:s regler. Därutöver gäller även sekretesslagens regler om handlingssekretess och om tystnadsplikt, som är tillämpliga på alla rådets ledamöter såvitt avser uppgifter i rådets verksamhet och allmänna handlingar.

Konstitutionsutskottet
Ink. den 30/3
Dnr B 120 89/90

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Svar på vissa frågor i granskningsärende rörande
Sveriges förhållande till EG (KU:s dnr B 120 89/90)

Härmed överlämnas bifogade promemoria som upprättats inom utrikesdepartementets handelsavdelning. Departementets kontaktman i ärendet är rättschefen Pernilla Lindh.

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

Konstitutionsutskottets granskningsärende 7 angående vissa frågor rörande Sveriges förhållande till EG

1. Verksamheten inom rådet för Europafrågor består av en serie möten och diskussioner. Rådet är organ för löpande samråd i europafrågor mellan regeringen och företrädare för olika samhällsintressen. Inför mötena tillställs ledamöterna förslag till dagordning samt, då så bedöms erforderligt, under lagsmaterial för diskussionerna. Vid mötena förs inga protokoll.

2. Rådets uppgift är att vara ett forum för löpande samråd och utbyte av information. Rådet fattar således inte några beslut eller avger några rekommendationer eller yttranden till regeringen.

3. Ärenden som rör utlämnande av allmän handling utgör otvetydigt förvaltningsärenden, i vilka den myndighet som förvarar handlingen har att självständigt fatta beslut. Regeringen och regeringskansliet följer självklart de bestämmelser, som läggs fast i 11 kap. 7 § regeringsformen.

4. De arbetsgrupper som ingår i integrationsorganisationen tillhör det departement som svarar för respektive sakfråga.

Huvuddelen av de handlingar som hanteras vid ISEK utgörs av arbetspapper o.d.

När utredningsarbetet är avslutat, görs en genomgång inför arkivläggningen.

Enligt bestämmelserna i 15 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) avgörs vilka allmänna handlingar, som skall diarieföras. Diarieföringen sker i departementets huvuddiarium (se sammanställningen över diarier i utrikesdepartementet i KU:s betänkande 1988/89 30, bilaga 7 B). Allmänna, diarieförda handlingar som inkommer till respektive upprättas vid ISEK arkivläggs på dossier H 110 EG och dess förbindelser med Sverige, EFTA och andra stater och sammanslutningar. Det finns ingen särskild lista eller sammanställning över de allmänna, diarieförda handlingar som inkommit till respektive upprättas vid ISEK.

5. ISEK utgör en enhet inom handelsavdelningen vid utrikesdepartementet. Vid denna enhet tillämpas samma rutiner som vid departementet i övrigt: Mellanprodukter ("arbetspapper" o.d.) finns hos respektive handläggare till dess att handlingen i fråga är att anse som upprättad respektive omhändertagen för arkivering. Därvid sker vederbörlig diarieföring och arkivläggning.

Jfr även promemoria 1989-06-21 angående arbets- och referensgruppernas rättsliga ställning - offentlighetsprincipen.

Arbets- och referensgruppernas rättsliga ställning
- offentlighetsprincipen

För integrationsarbetet har inom regeringskansliet förutom rådet för Europafrågor inrättats ett tjugotal arbetsgrupper. Till flertalet arbetsgrupper har knutits referensgrupper. Arbetsgrupperna, vars verksamhet samordnas genom beredningsgruppen för Europafrågor och enheter inom utrikesdepartementets handelsavdelning, består av departementstjänstemän men även företrädare för utomstående myndigheter. Referensgrupperna är sammansatta dels av representanter för den arbetsgrupp till vilken referensgruppen är knuten, dels företrädare för olika intresseområden, t.ex. organisationer.

I arbetsgrupperna hanteras de olika sakfrågorna. Arbetet kan bestå i utredningar, framtagande av förslag, rapportering o.dyl. Medlemmarna får antas delta i olika utsträckning i de olika arbetsuppgifterna. Så kan t.ex. vissa svara för det huvudsakliga utrednigsarbetet eller efterföljande propositionsskrivning medan andra mer bidrar med synpunkter som en del av ett beredningsförfarande.

Även inom referensgrupperna kan förekomma visst utredningsarbete. Deras uppgift är dock huvudsakligen att lämna råd och synpunkter i olika sakfrågor. Det är dock svårt att ge någon generellt giltig bild av arbetet i de olika grupperna och även inom referensgrupperna får uppgifterna för olika medlemmar antas variera.

Arbets- och referensgruppernas rättsliga ställning

En beskrivning av olika arbets- och referensgrupper som till stor del överensstämmer med de nu aktuella ges i statsrådsberedningens betänkande Kommittéer, råd, delegationer, arbetsgrupper m.m. - Ökad klarhet om deras rättsliga ställning. På s. 17 f i betänkandet, som utarbetats av en interdepartemental arbetsgrupp, anges bl.a. följande under avsnitt 3. Olika typer av organ:

3.3.2 Organ som inte har ställningen av myndighet

Organ som inte har ställningen av myndighet utmärks av att de visserligen kan vara uttryck för en avsedd samverkan mellan flera personer men att de inte utgör en särskild organisatorisk enhet med egna skyldigheter och befogenheter. De skyldigheter och befogenheter som de medverkande i ett sådant organ har kan inte härledas från det organ de samverkar i utan är bara ett utflöde av att vederbörande är arbetstagare eller uppdragstagare hos en bakomliggande myndighet. Personerna kan bara agera i egenskap av arbetstagare eller uppdragstagare. De kan inte uppträda på en särskilt bildad enhets vägnar.

Sådana organ måste rättsligt sett ingå i någon myndighet. Det vanligaste är att de ingår i ett departement. Referensgrupper som är knutna till en kommitté av traditionell typ ingår i den myndighet som kommittén utgör. Ett organ utan ställningen av myndighet kan inte direkt ingå i regeringskansliet därför att regeringskansliet inte är någon myndighet. Organet kan bara indirekt, via ett departement (eller motsvarande), vara en del av regeringskansliet.

3.3.2.1 Arbetsgrupper i departementen

Organ som inte har ställningen av myndigheter är mycket vanliga inom regeringskansliet. I uppkommande konkreta frågor som handläggs av regeringen förekommer det ofta att det bildas särskilda arbetsgrupper som tillhör denna kategori. Sådana arbetsgrupper består ibland av några tjänstemän från det departement till vilket det föredragande statsrådet hör. Det bildas också arbetsgrupper av denna typ där det ingår tjänstemän från flera departement (interdepartementala arbetsgrupper). Också sådana arbetsgrupper måste ingå i ett visst bestämt departement. Till en arbetsgrupp kan också knytas arbetstagare eller uppdragstagare som är hämtade utifrån, t.ex. från ett centralt ämbetsverk eller en länsstyrelse eller någon arbetsmarknadseller näringslivsorganisation. I samtliga nu nämnda fall samarbetar ett antal arbets- eller uppdragstagare för att få fram en bra produkt utan att det organ, som arbetsgruppen kan sägas utgöra, givits ställningen av en särskild enhet med egna skyldigheter och befogenheter. Arbets- och uppdragstagarna handlar på den bakomliggande myndighetens, departementets, vägnar.

De uppgifter som anförtros sådana arbetsgrupper kan vara av varierande slag. Inte sällan är det fråga om utredningsuppgifter. Arbetsgruppen skall ta fram fakta och analysera vissa frågor samt ofta också lägga fram förslag i ämnet. Det kan vidare vara fråga om rådgivande uppgifter av typen att anlägga synpunkter på ett tillgängligt material och utarbeta förslag till ett regeringsbeslut i ämnet. En arbetsgrupp av denna typ kan också ha i uppdrag att sköta vissa förvaltningsuppgifter, t.ex. att bedriva viss informations- och utbildningsverksamhet. I den mån verksamheten är utåtriktad framträder arbetsgruppen då som företrädare för det departement som den hör till. Myndighetsutövning, vare sig mot enskilda, kommuner eller statliga myndigheter, eller uppgiften att fatta andra beslut som i princip kan överklagas kan aldrig anförtros någon arbetsgrupp av det här slaget. Sådan verksamhet är förbehållen organ som har ställningen av myndighet. En arbetsgrupp kan emellertid utarbeta förslag till beslut i sådana frågor.

3.3.2.2 Vissa råd m.m. i departementen

Ett rådgivande organ med företrädare för näringslivet eller arbetsmarknaden, centrala statliga myndigheter m.fl. kan, som framgår av det föregående, i och för sig konstrueras som en myndighet med egna skyldigheter och befogenheter.

Det behöver emellertid inte ges den karaktären. Det kan myckte väl utformas som ett organ utan ställning av myndighet. Detta är fallet om det inte är organet som sådant som skall framföra synpunkter och råd utan det i stället är de enskilda ledamöternas uppfattning som efterfrågas. Organet är då helt enkelt ett forum för ett antal kunniga personer som åtagit sig uppdraget att på kallelse komma samman och diskutera frågor inom ett visst ämnesområde och ge uttryck för sin personliga eller en bakomliggande organisations uppfattning i ämnet. Också ett organ av denna typ måste ingå i ett visst bestämt departement (eller motsvarande).

3.3.2.3 Referensgrupper hos kommittéer

De referensgrupper som knyts till vissa utredande kommittéer av traditionell typ har regelmässigt inte ställning av myndigheter som har till uppgift att ge uttryck för myndighetens uppfattning i de frågor som kommittén behandlar. Referensgruppen är en samling personer med erfarenhet från det område som kommittén behandlar. Ofta ingår i gruppen företrädare för olika organisationer som berörs av kommitténs arbete. Avsikten med referensgruppen är att kommittén skall få kännedom om vad referensgruppens enskilda medlemmar anser i de frågor som kommittén förelägger gruppen. Termen referensgrupp är bara en sammanfattande benämning på ett antal uppdragstagare som åtagit sig att framföra sin personliga eller sin organisations uppfattning i ärendet. Referensgruppen ingår i den myndighet som kommittén utgör.

Såväl arbets- som referensgrupperna kan därmed sägas ingå i det departement, vartill verksamheten hör. Detta har betydelse bl.a. när det gäller hanteringen av handlingar.

Hanteringen av handlingar

I nyssnämnda betänkande under avsnitt 9. Tillämpningen av vissa bestämmelser om allmänna handlingars offentlighet anförs på s. 55 f:

9.5 Utväxling i vissa fall av handlingar mellan myndighet och organ som saknar ställningen av myndighet

Denna studie omfattar också organ som saknar

ställningen av myndighet. Vi skall nu behandla frågan om utväxlandet av handlingar mellan ett sådant organ och en myndighet, som tillhör den myndighetsorganisation som organet är en del av, leder till att handlingarna i princip blir allmänna. Bestämmelsen i 2 kap. 8 § TF är tillämplig.

9.5.1 Utväxling mellan arbetsgrupp och departement

Först behandlar vi sådana arbetsgrupper som inrättas i departementen för att behandla olika frågor som handläggs av regeringen. Arbetsgrupperna kan, som nämnts i avsnitt 3.3.2.1, bestå av tjänstmän från ett eller flera departement. Till en arbetsgrupp kan emellertid också knytas arbetstagare eller uppdragstagare som är hämtade utifrån. Arbetsgrupperna kan ha utredande eller rådgivande uppgifter. De kan också ha vissa förvaltande uppgifter eller en kombination av olika uppgifter. I samtliga fall intar arbetsgrupperna i fråga en så osjälvständig ställning att handlingar som utväxlas mellan en arbetsgrupp och det departement i vilket gruppen ingår eller något annat departement inte därigenom blir allmänna.

9.5.2 Utväxling mellan råd m.m. och departement

Till departementen kan, som nämnts i avsnittt 3.3.2.2, knytas organ utan ställningen av myndighet för samråd i vissa ämnen mellan företrädare för regeringen, företrädare för underställda myndigheter och företrädare för berörda näringslivs- eller arbetsmarknadsorganisationer. Bildandet av sådana samrådsorgan utan ställningen av myndighet ger företrädare för regeringen möjlighet att fortlöpande, när regeringen så önskar, överlägga i ämnet med kunniga och intresserade personer och att få del av synpunkter från dessa och de myndigheter eller organisationer som de representerar. Sådana samrådsorgan och departementen uppträder inte som självvständiga i förhållande till varandra. I den mån handlingar utväxlas dem emellan blir handlingarna inte på denna grund allmänna.

9.5.3 Utväxling mellan referensgrupp hos kommitté för utredning av en viss fråga och kommittén

De referensgrupper som kan vara knutna till en kommitté av traditionell typ (se avsnitt 3.3.2.3) intar inte någon självständig ställning i förhållande till kommittén. De handlingar som utväxlas mellan kommittén och referensgruppens medlemmar blir därför inte på den grunden allmänna.

Genom att de olika arbets- och referensgrupperna är knutna till regeringskansliet på så vis att de får anses ingå i det departement till vilket de hör, gäller samma regler om handlingsoffentlighet och sekretess för handlingar som berör de olika grupperna som för handlingar inom andra delar av regeringskansliet.

Detta betyder bl.a. följande:

Allmänhetens rätt att ta del av handlingar gäller endast sådana handlingar som enligt reglerna i tryckfrihetsförordningen (TF) är att anse som allmänna. Enligt huvudregeln i 2:7 TF blir handlingar som framställs inom regeringskansliet (inkl. grupperna) allmänna handlingar i och med att de upprättats.

En handling anses upprättad när den har expedierats, dvs. sänts utanför regeringskansliet. (Ang. undantag från denna regel se nedan om delningar). Ett översändande av handlingar mellan kansliet och gruppmedlemmarna - eller omvänt - innebär således inte i och för sig att någon expediering sker och handlingarna blir inte att anse som allmänna genom själva översändandet.

En handling som inte har expedierats blir att anse som upprättad (och därigenom allmän) antingen när det ärende den hör till har slutbehandlats eller - om handlingen inte hör till något bestämt ärende - när den har justerats eller färdigställts på annat sätt.

Huvudparten av de handlingar som arbetsgrupperna behandlar (yttrar sig över eller grundar förslag på eller liknande) får anses ingå i regeringsärenden som handläggs inom regeringskansliet och som till stor del slutligt syftar till överenskommelser med

EFTA-länderna eller EG som ett medel för att åstadkomma ökad integration. Som alternativ kan även förekomma författningsarbete e.d. De handlingar som framställs i sådana ärenden blir således enligt huvudregeln inte allmänna förrän ärendet avslutats, t.ex. när överenskommelse slutits eller en proposition beslutats. Att verksamheten inom en myndighet i viss fråga pågår kontinuerligt under lång tid utesluter enligt uttalande i förarbetena, prop. 1975/76:160 s. 97, inte i och för sig, att verksamheten är att hänföra till ett ärende.

För handlingar som så allmänt angår regeringskansliets (inkl. gruppernas) verksamhet att de inte kan anses höra till något bestämt ärende gäller att dessa anses upprättade när de justerats eller färdigställts på annat sätt.

Utkast och koncept till myndighets beslut eller skrivelser och annan därmed jämställd handling blir enligt en undantagsregel i 2:9 TF inte allmänna handlingar förrän de expedierats eller tas om hand för arkivering. Detsamma gäller minnesanteckningar som tillkommit endast för ett visst ärendes föredragning eller beredning.

Handlingar som kommer utifrån blir allmänna handlingar i och med att de kommer in till regeringskansliet/arbets- eller referensgrupperna.

Vad gäller frågan om vid vilken tidpunkt medlemmarnas korrespondens blir allmänna handlingar gäller följande. Skrivelser m.m. som innehåller upp- gifter som rör gruppens verksamhet och som medlem- marna skickar till övriga delar av regerings- kansliet, följer de regler som angivits ovan för handlingar som framställs inom regeringskansliet. I de fall däremot som gruppens

medlemmar mottager skrivelser från personer utanför regeringskansliet, från företag eller från myndigheter och dessa rör gruppens verksamhet, blir handlingarna allmänna, när medlemmen tagit emot dem (om de inte blivit det redan tidigare exempelvis genom att de expedierats från en myndighet). På liknande sätt kan också handlingar som gruppen eller dess medlemmar lämnar till utomstående bli "expedierade" genom överlämnandet och därmed allmänna handlingar i regeringskansliet.

Vissa gränsdragningsproblem kan uppkomma. Detta gäller t.ex. frågan om interna handlingar från de olika grupperna fortfarande anses interna efter det att en medlem i gruppen förelagt dem den bakomliggande myndigheten eller den privata organisationen för diskussion och eventuellt ställningstagande. Och ytterligare: vad gäller enligt TF för ett skriftligt svar som inkommer till arbetsgruppen från medlemmen i gruppen resp. ett svar som förmedlas av gruppmedlemmen men som avges i myndighetens namn. En fråga av liknande slag är vad som gäller för skriftliga framställningar till en arbetsgrupp som görs gemensamt av en medlem i gruppen och exempelvis en företrädare för dennes myndighet eller organisation.

Angående detta kan sägas att en företrädare för en intresseorganisation eller myndighet oftast ingår i en grupp just för att myndighetens synpunkter skall kunna tas till vara. Visserligen kan en gruppmedlem vara tillkallad endast i sin personliga kapacitet, men detta torde inte vara det vanligaste. Detta inneebär emellertid inte att en myndighets representant - i sin egenskap av arbetsgruppmedlem - fritt kan överlämna erhållna handlingar till andra inom den myndighet han representerar. Skulle så ske har en "expedition" skett och handlingen blir

allmän. Möjlighet finns dock att överlämna bl.a. utkast till beslut eller skrivelser för synpunkter utan att handlingen därigenom blir allmän. Delningsexemplar som kommer tillbaka utifrån med påtecknade synpunkter anses enligt praxis i regeringskansliet inte vara allmänna handlingar. Jfr SB:s PM 1982:3. Registrering av allmänna handlingar hos departementen s.8. (SB:s pärm avsnitt 2.16 s. 140). I fråga om sekretessbelagda allmänna handlingar, jfr nedan.

Om en medlem får gruppens uppdrag att utarbeta en promemoria, förslag e.d., kan medlemmen naturligtvis göra detta på hemmaplan och ha den med sig vid ett senare tillfälle eller sända den med post. Handlingen blir för den skull inte allmän. Detta bör gälla även om medlemmen använder myndighetens brevpapper eller om man på annat sätt använder myndighetens namn. Om däremot en fråga diskuteras mellan medlemmen och den egna myndigheten och den senare finner sig föranlåten att sätta upp en särskild skrivelse för expediering till gruppen, får skrivelsen - med reservation för att det kan anses röra sig om ett delningssvar - anses som inkommen till vederbörande departement och därmed vara allmän handling. Detsamma gäller om medlemmen och hans myndighet gör en framställning till gruppen.

Sekretesslagens tillämpning

När handlingar som rör arbetsgrupperna begärs utlämnade underkastas de samma bedömning enligt TF:s och sekretesslagens regler som övriga handlingar inom departementet.

Sekretesslagen anger i vilka fall hinder föreligger att lämna ut en allmän handling. Sådana handlingar hemligstämplas normalt med angivande av vilket

lagrum som kan anses gälla. Att en hemligstämpel åsätts vissa handlingar innebär dock inte, att handlingarna därigenom blir hemliga, endast att handläggande tjänsteman - vid en preliminär bedömning - ansett att vissa uppgifter bör vara sekretesskyddade och utmärkt detta genom en hemligstämpel. Man brukar säga att hemligstämpeln tjänstgör som en "varningssignal". En regelrätt sekretessbedömning sker, som ovan angivits, i varje enskilt fall när en allmän handling begärs utlämnad.

Sekretesslagen innehåller även regler om tystnadsplikt. Principen är att samma sekretess gäller för en uppgift vare sig den förekommer i en handling som ansetts allmän - eller inte allmän - eller man fått kännedom om den på annat sätt genom arbetet inom integrationsgrupperna. Sekretessen innebär förbud att röja sekretessbelagda uppgifter, vare sig det sker muntligen eller genom att en handling lämnas ut. Genom att grupperna fungerar som organ inom de olika departementen kommer deras ledamöter att lyda under samma regler i sekretesslagen som tjänstemännen på departementen.

Ett särskilt problem är i vilken utsträckning som gruppernas medlemmar skall kunna diskutera uppkommna frågor med sina närmaste medarbetare "på hemmaplan". För samtliga medlemmar i grupperna gäller som en följd av deras uppdrag sekretesslagens regler. Detsamma gäller tjänstemän i de utomstående myndigheter som en del av medlemmarna tillhör. För information mellan dessa gäller sekretesslagens regler om utlämnande av uppgifter mellan myndigheter, dvs. sekretessen gäller i princip också myndigheterna emellan. Deet finns dock speciella bestämmelser som gör det möjligt för

myndigheterna att lämna uppgifter till varandra i större utsträckning än till enskilda. Det i detta sammanhang viktigaste fallet torde vara den s.k. generalklausulen som innebär att uppgiften kan lämnas ut efter en intresseavvägning (14 kap. 3 § sekretesslagen). Man bör samtidigt vara medveten om att sekretess endast undantagsvis överförs mellan myndigheter (jfr främst 13 kap. sekretesslagen).

För information till medarbetare i privata organisationer som inte omfattas av sekretesslagen gäller dess regler om utlämnande av uppgift och utlämnande av handlingar. Till sådana utomstående personer kan uppgifter lämnas ut om någon risk för skada inte bedöms föreligga eller om risken för skada kan undanröjas genom ett förbehåll. Det senare innebär att mottagaren av informationen får upplysning om hur känslig informationen är och att han sedan får ta emot den med förbehåll att den inte får lämnas vidare till någon annan. Mottagaren blir då underkastad den sekretess förbehållet anger. Ett sådant förbehåll skall uppställas av myndighet och rikta sig till bestämd person. Av praktiska skäl är ett förfarande med förbehåll, riktade till ett ganska stort antal personer, och kanske olika för olika frågor mindre lämpligt.

En annan möjlighet att lämna ut sekretessbelagda uppgifter föreligger enligt 1 kap. 5 § sekretesslagen. Sekretesslagen hindrar nämligen inte att uppgifter lämnas ut i sådana fall då det är nödvändigt för att myndigheten skall kunna fullgöra sin verksamhet. Bestämmelsen skall visserligen tillämpas restriktivt, men torde ändå i viss utsträckning kunna användas i gruppens arbete. En tillämpning av bestämmelsen innebär att i och för

sig sekretessbelagda uppgifter når personer som över huvudtaget inte är bundna av sekretesslagens regler.

Arbets- och referensgruppernas medlemmar måste vara medvetna om de begräsningar som gäller i rätten att föra uppgifter vidare, men de bör samtidigt ha möjlighet att diskutera vissa frågor med utomstående. Det bör därvid vara en uppgift för medlemmarna själva att hantera dessa frågor inom ramen för gällande bestämmelser och det förtroende som uppdraget innebär.

En bedömning kan ibland behöva göras av den som har att bedöma en fråga av vad som bör kunna lämnas ut av arbetsgruppernas handlingar utan risk för skada. Uppgifter som omfattas av sekretess bör markeras och myndigheten (eller den till vilken dessa frågor delegerats) får vid behov förse materialet med förbehåll att sekretessbelagda uppgifter inte får lämnas vidare. Ett förbehåll av liknande slag kan behöva göras även för muntliga uppgifter.

. . .

UTRIKESDEPARTEMENTET
HANDELSAVDELNINGEN

Datum
1988-03-29

Ärendebeteckning
1
355/1988, PR

Inrättande av råd för Europafrågor och förordnande av ledamöter i rådet

I proposition 1987/88:66 om Sverige och den västeuropeiska integrationen har regeringen bl.a. uttalat sin avsikt att fördjupa kontakterna i Europafrågor med löntagarorganisationerna och näringslivet.

Regeringen beslutar att inom utrikesdepartementet, handelsavdelningen, inrätta ett råd för Europafrågor som skall vara ett organ för löpande samråd i Europafrågor mellan regeringen och företrädare för olika samhällsintressen.

I rådet ingår statsministern, ordförande, utrikesministern, utrikeshandelsministern, finansministern och industriministern.

Regeringen förordnar vidare nedanstående personer att för tiden den 1 april 1988 - den 31 mars 1990 ingå i rådet.

Förbundsordförande Leif Blomberg
Universitetskansler Gunnar Brodin
Riksbankschef Bengt Dennis
Direktör Pehr G Gyllenhammar
Bankdirektör Tom Hedelius
Direktör Leif Lewin
2:e ordförande i LO Rune Molin
Direktör Antonia Ax:son Johnson
Ordförande i TCO Björn Rosengren
Direktör Karl-Erik Sahlberg
Direktör Peter Wallenberg
Disponent Karl Erik Önnesjö
Direktör Curt Nicolin

Bilagans överensstämmelse

Dnp UDH 091 83 03 10 000

Postadress 103 33 STOCKHOLM
Gatuadress Fredsgatan 8
Telefon 08-763 10 00
Telegram Tradeministry
Telex 17920 swetrad S

Sveriges notifikation till GATT om neddragning av jordbruksstöd
1990. KU-anmälan

I GATT:s pågående handelsförhandling, den s.k. Uruguayrundan, beslöts vid en s.k. halvtidsuppgörelse (Mid Term Review) i april 1989 om vissa kortsiktiga åtgärder på jordbruksområdet i avvaktan på förhandlingarnas slutresultat 1990. Överenskommelsens innehåll har redovisats för riksdagen i regeringens proposition (1988/89:140) om reglering av priserna på jordbruksprodukter m.m.

I paragraf 15 sägs att "deltagarna uttalar sin avsikt att sänka stöd- och skyddsnivåer för 1990". Vidare skall de enligt samma paragraf "senast i oktober 1989 notifiera hur detta åtagande kommer att uppfyllas".

Kortsiktsåtgärderna som också omfattar frysning av stöd och skyddsnivåer (paragraf 14) ger inte övriga deltagare rätt att vidta motåtgärder om de inte uppfylls. De skall dock följas upp genom halvårsvis rapportering till Uruguayrundans jordbruksförhandlingsgrupp (paragraf 14, 16).

Kortsiktsåtgärderna får ses som provisoriska åtaganden "in good faith" och som de första stegen på väg mot det långsiktiga mål "successiva kraftiga neddragningar av stöd och skydd till jordbruket" som överenskoms i halvtidsuppgörelsen. Frysningsåtagandena gäller inom ramen för existerande lagstiftning.

Den enda anvisningen för hur minskningen av stödet skall anges består i att deltagarna kan välja mellan att uttrycka den i ett sammanfattande stödmått (AMS = Aggregate Measurement of Support*) eller genom att ange specifika policyåtgärder (paragraf 15).

S1:D5;KN
NOTIF.1

*) Värdet av överföringar till jordbrukare till följd av jordbrukspolitiska åtgärder.

Andra länder som t.ex. EG och USA har i sina notifikationer om neddragning 1990 angett direkta minskningar av stödet som sitt bidrag till halvtidsuppgörelsen. Eftersom Sverige står mitt uppe utformningen av en ny jordbrukspolitik var det inte möjligt att notifiera konkreta åtgärder. Det vore ju att föregripa behandlingen i riksdagen av den proposition som avses läggas i vår eft remissbehandling av den livsmedelspolitiska arbetsgruppens rapport.

Notifikationen innehåller i stället en redogörelse för bakgrund till och huvudtankar i det förslag om minskat jordbruksstöd som den livsmedelspolitiska arbetsgruppen har lagt fram samt uttryck avsikten att fr.o.m. år 1990 inleda en process som gör det möjli att sedermera genomföra en jordbrukspolitisk reform.

Notifikationer till GATT sker regelbundet på en rad områden. Det kan t.ex. gälla subventioner, kvantitativa importbegränsningar, statshandel eller tekniska handelshinder. Notifikationerna är att se som administrativa åtgärder av informationskaraktär inom ramer för förhandlingsarbetet i GATT. I det aktuella fallet har notifikationen, efter beredning i regeringskansliet, på sedvanligt sätt överlämnats till UD för vidarebefordran via svenska delegationen Genève till GATT. Notifikationen har skett enligt gängse rutiner, vilket innebär att då den har karaktär av information och inte rymmer några utfästelser något regeringsbeslut om notifikationen inte bedömts erforderligt.

I anmälan till konstitutionsutskottet sägs att arbetsgruppens förslag kan jämställas med en intern departementsutredning. I anmälan konstateras att jordbruksministern bemyndigades att tillsätta en parlamentarisk arbetsgrupp. Riksdagen bekräftade dess mandat vilket redovisas i notifikationen. De politiska partierna accepterade uppläggningen med en parlamentarisk arbetsgrupp, givetvis med möjligheten att avge särskilda yttranden. Av rapporten (Ds 1989:63) En ny livsmedelspolitik framkommer att det finns överensstämmelse om principerna för förslagen men att meningsskiljaktigheter föreligger om bl.a. anpassningsåtgärder och tidsaspekter. Detta redovisas också i notifikationen. Man kan inte jämställa denna form av utredning med en intern departementsutredning.

I anmälan till konstitutionsutskottet sägs också att parlamentariska arbetsgruppens förslag utan sedvanlig behandling fått ställning som Sveriges officiella ståndpunkt i GATT. Kommande jordbruksreform skulle betraktas som en "formalitet" i notifikationen. Detta är fullständigt felaktigt. Det redovisas klart och tydligt var vi befinner oss i processen. Det står t.ex att det rö sig om ett förslag från en arbetsgrupp, att meningsskiljaktighete föreligger i skilda frågor, att förslaget sänts på remiss, att regeringen avser att inleda konsultationer innan den i vår lägger en proposition i riksdagen om en reform och att det sedan är riks dagens sak att ta ställning. Genom notifikationen har man följakt ligen inte på något sätt föregripit kommande beslut.

Den redovisning som ges ovan torde visa att notifikationen till GATT beretts och utformats med respekt för såväl våra åtaganden i GATT som det pågående reformarbetet på jordbrukets område.

MULTILATERAL TRADE
NEGOTIATIONS
THE URUGUAY ROUND

RESTRICTED
MTN.GNG/NG5/W/124
15 November 1989
Special Distribution

Group of Negotiations on Goods (GATT)

Original: English

Negotiating Group on Agriculture

JORDBRUKSDEP.
Statssekr.
Ink 1990 -02- 23

UNDERTAKINGS PURSUANT TO PARAGRAPH 15 OF THE MID-TERM REVIEW DECISION ON AGRICULTURE

Notification from Sweden

One short-term element in the Mid-Term Review package adopted by the GATT Uruguay Round TNC meeting in April is the intention of participants to reduce support and protection levels for 1990 in agriculture. Commitments in this respect are to be notified by October 1989.

The Swedish notification is based on a report from a Parliamentary Working Group published on 25 October 1989.

The background and mandate of the Parliamentary Working Group is set out in the enclosed summary (see Annex). It identifies three points of departure:

- Reduction of present levels of border protection in tandem with efforts by other countries with particular reference to the GATT Uruguay Round negotiation

- Simplification or elimination of internal regulations including review of price and marketing guarantees

- Identification of new ways to meet food security, regional, and environmental goals.

The mandate and points of departure to the Working Group proposed by the Government were in all main aspects shared by Parliament.

The proposals of the Parliamentary Working Group are in essence the following.

Border Protection

From 1991, as foreseen in the mandate of the Working Group and in line with the foreseen GATT Uruguay Round agreement, the objective is substantial progressive reductions in agricultural protection including the possibility of tariffication.

GATT SECRETARIAT
UR-89-0371

Internal Regulations

The internal price regulation and price guarantees should be abolished. Prices will be determined freely by market forces (given the border protection referred to above).

Export Subsidies

Export subsidies will no longer be given.

National Security

Geographically limited support will be given to uphold a minimum production capacity and stockpiling necessary in the northernmost regions.

It is not foreseen that overall national production capacity will diminish to reach critical levels (deemed to be around 2 million/ha.). Nevertheless, should this happen, contracts to uphold production based on commercial bidding could be concluded between farmers and Government to address the food security objective. (The latter is in any event not relevant for 1990.)

Environment

In certain areas (mainly pastures in forest or mixed areas in central and southern Sweden and areas of a specific historical value) where arable land, as a result of reform, would otherwise be turned into forest, conservation contracts could be concluded between farmers and public authorities to maintain the open landscape.

Transitory Measures

Since present production capacity is oversized particularly in the grain sector, prices could temporarily fall to levels where only variable costs are recovered (with side effects on other production sectors). In 1991/92 a floor price is therefore proposed. A supplementary income support compensation successively reduced over three years (in the form of a lump sum payment) will be given to assist the adaptation to future equilibrium levels.

It is foreseen that the existing dairy pension scheme will broadly take care of the needs for transitory support in the dairy sector. Support will also be given to highly indebted farmers in order to facilitate a socially acceptable exit from the sector or in financial reconstructions to assist farmers who recently entered the sector.

The principles of the proposals of the Parliamentary Working Group have been agreed upon by its members, representing all parties in Parliament. Differences of opinion have been expressed especially on the timing and content of adjustments to the new policies. The proposals are subject to parliamentary approval and to a consultation process that will be initiated by the Government. The Government will, after hearing comments from various interest groups and agencies, present a bill to

Parliament in the spring of 1990 which will enable implementation of a reform to start 1 July 1990.

The Government's partial five-year transitory responsibility (1,700 milj. kr/5 years) for the surplus acreage ends in 1990. The Working Group proposes that this responsibility will not be prolonged and that the new policy takes effect forthwith.

ANNEX

Summary*

The above outline makes it clear that Sweden's present food policy has only fulfilled its goals to a limited extent, while contributing to inflation and inhibiting economic growth. This policy is in need of reform in view of our national goals. This need is the greater in view of the ongoing GATT negotiations, whose objective is a reduction in general agricultural subsidies by reducing price support for agricultural products and a transition to various forms of direct support that do not have the effect of distorting trade.

The work of reform must be based on a specification and precise formulation of the various goals of our food policy and the elaboration of new methods to fulfil them.

One point of departure for this task should be reduction of the present levels of protection. The work in progress in the present round of GATT negotiations should be taken into consideration in this connection. Sweden should not, however, consider unilateral reductions of these levels without any sign that other countries are making similar efforts.

A second point of departure is that our domestic regulations, which are more extensive and complex than in most other countries, should be simplified and in certain cases abolished. Price and marketing guarantees should also be reviewed.

Third, new ways should be sought of fulfilling the goals related to preparedness, regional policy and the environment.

The time schedule of reform will be determined by the 1985 parliamentary resolution on food and policy and by the progress of the GATT talks. In conformity with the 1985 resolution, the Government will assume partial responsibility for the grain surplus during a transitional five-year period. The steps taken to reduce this surplus will be evaluated by 1990. The GATT talks are expected to produce certain decisions as early as December this year at the Mid-Term Review meeting in Montreal. Short-term decisions may be taken at this meeting which will have an impact on our food policy starting next year. Discussion will also take place of the agenda of the negotiations in 1989 and the first half of 1990 and of what their objectives should be.

In view of the national and international situation, I intend to propose that the Government appoint a Parliamentary Working Group to act as a drafting committee on food policy. Its task will be to evaluate the 1985 resolution on food policy and, in the light of the results of the GATT

---

*Background and mandate of the Parliamentary Working Group referred to on page 1 above

talks, to formulate proposals for a new food policy starting from the year 1990. The Committee will also deal with the possibility of a provisional solution for the year 1989, if this is necessitated by decisions taken at the GATT negotiations. Consumers and producers will be assured every opportunity to contribute to the work of the Committee with their experience and views.

Förordningen den 10 november 1724 angående De Främmandes Fahrt på Sverige och Finland

Wi Friedrich med Guds Nåde, Sveriges, Göthes och Wendes Konung ... Giöre witterligit, att som Wi, i anledning af den Oss åliggande omsorg för Wåre trogne Undersåtares Wälfärd, i nåder äro benägne, att befordra alt hwad som till deras förkofran i en eller annan måtto tiena kan: Och Wi ibland annat befinne, att Skiepps-Rederierne och deras underhielpande äro att skatta för ett af de säkraste medel till Wårt Rikes och hwars och ens i synnerhet därunder beroende Wälmågo; Alltså hafwe Wi, i nådigt öfvervägande däraf, samt uppå Riksens Ständers wid nästledne Riksdag gjorde underdånige föreställning, för godt funnit att förordna, som Wi medelst detta Wårt öpne Påbud allmänneligen stadge och förordne, at med de fremmandes Fahrt på Swerige och Finland, ifrån tilkommande åhrs begynnelse, således kommer att förhållas, nemligen: at de Fremmande med egne eller befrachtade utländske Fahrtyg, Wid Confiskation af Skiepp och Gods, helften til Oss och Kronan och helfften til Beslagaren, icke måge hitföra andra än deras egne Lands-Producter, hwarunder begripes alt hwad i hwart och ett Land faller, wäxer och tillvärkas, jemwäl och hwad samma Nationer hämta ifrån deras egne Colonier, Plantager och Handels-Platser; dock det så kallade Maj-Saltet därunder icke begripit, såsom hwars införsel i Riket i gemen aldeles härmed warder förbudit. Wi befalle fördenskull Wårt och Riksens Commercie-Collegium, samt Wederbörande Tullbetjiente, at hålla en alfwarsam hand däröfwer, at denne Wår nådige Förordning till alla delar må behörigen blifwa efterlefwad och i ackt tagen. Här alle som wederbör hafwa sig hörsamligen at efterrätta. Till ytermera wisso hafwe Wi detta med egen Hand underskrifwit och med Wårt Kongl. Sigill bekräfta låtit.

Stockholm i Råd-kammaren den 10. Novembris 1724.

FRIEDRICH

Förklaringen den 28 februari 1726 över förordningen af den 10 november 1724 angående de Fremmandes Fahrt på Swerige och Finland

Wi Friedrich med Guds Nåde, Sweriges, Göthes och Wändes Konung, ... Giöre witterligit, att, sedan Wi till de Swenske Skiepsrederiernes underhielpande och Fahrtens befordran under den 10 Novembr. 1974, i nåder för godt funnit att förordna, det med de Fremmandes fahrt på Swerige och Finland ifrån nästl. åhrs början således skulle förhållas: At de med deras egne fahrtyg icke måge hitföra andra än deras egne Lands producter wid confiscation af Skiepp och gods, hälften til oss och Kronan, och hälften til beslagaren; Så hafwe Wi måst förnimma, huru såsom denne Wår Nådige Förordning af en eller annan icke rätteligen efter Wårt Nådige upsåt och mening blifwit förstådd. Fördenskul till alla twifwelsmåhls desto bättre utur wägen rödjande, hafwe Wi Oss häröfwer i Nåder welat förklara, at dem fremmandom icke allenast är betagit, at med deras fahrkostar hitföra andre wahror än deras egna Lands producter på sätt som förbemält är, utan ock at de icke heller måge gå på fracht med några Swenska effecter at intaga i den ena inrikes orten och föra til en annan, warandes Wåre egne Trafiquerande Undersåtare icke heller tillåteligit at med fremmande Fahrtyg hitföra andra producter än de som i det landet falla eller wäxa hwarest det befrachtade Fahrtyget är hemma, och det alt wid ofwannämbde Wijte, som är confiscation af Skiep och gods. Det alle som wederbör hafwa sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera wisso hafwe Wi detta egenhändigt underskrifwit och med Wårt Kongl. Sigill bekräfta låtit.

Stockholm i Råd-Kammaren den 28 Februarii 1726.

FRIEDRICH

SJÖFARTSVERKET

Handläggare, direktiontelefon

Datum
1988-05-04
Er datum

Vår beteckning
180103-8845081
Er beteckning

AB Shipinvest
Box 39
440 60 SKÄRHAMN

Angående NIS-fartyg i svensk kustfart

I brev 1988-04-26 har Ni frågat om möjligheterna att i svensk kustfart utnyttja ett tankfartyg, M/T OT Sonja, registrerat i det norska internationella registret (NIS).

Avtal om kustfart med norska fartyg i svenska vatten och svenska fartyg i norska vatten träffades mellan svenska och norska regeringarna 1958. Avtalet talar om norska fartyg och svenska fartyg.

I Norge har inrättats ett norskt internationellt register (NIS). De fartyg, som registreras i detta, är att betrakta som norska. Lagstiftningen om NIS innehåller emellertid föreskrifter om att fartyg registrerade i NIS inte får användas i norsk kustfart.

NIS har således tillfört frågan om ömsesidighet i kustfarten med svenska/norska fartyg ett moment som inte fanns med i bilden när ovannämnda avtal träffades. För bibehållande av avtalets andemening kan därför fartyg registrerade i NIS inte anses omfattas av avtalet.

För att utnyttja M/T OT Sonja i svensk kustfart kräva tillstånd. Sjöfartsverket ger inte detta tillstånd.

Om Ni vill överklaga detta beslut skall Ni göra det i en skrivelse ställd till Kommunikationsdepartementet. Skrivelsen skall skickas till Sjöfartsverket, ekonomiadministrativa avdelningen, 601 78 NORRKÖPING. Tala om vilket beslut Ni överklagar genom att ange beslutets datum och diarienummer. Tala om varför Ni anser att beslutet skall ändras och vilken ändring Ni vill ha. Meddela även andra synpunkter som Ni anser har betydelse i ärendet. Sjöfartsverket måste ha fått Ert överklagande inom 3 veckor från den dag Ni fått del av beslutet annars kan överklagandet inte prövas. Om Ni anlitar ombud måste ombudet bifoga fullmakt från Er att överklaga ärendet. Sjöfartsverket kommer att sända det överklagade beslutet vidare till kommunikationsdepartementet för prövning om sjöfartsverket inte själv ändrar beslutet på det sätt Ni önskar.

K Jansrus

I-B Ericsson

Postadress
601 78 NORRKÖPING

Gatuadress
Slottsgatan 67

Telefon (växel)
011-19 10 00

Telegram
sjöfartsverket
Norrköping

Telex
64380
SHIPADM S

KOMMUNIKATIONS-
DEPARTEMENTET

Kopia
REGERINGSBESLUT

Datum
1988-06-22

Ärendebeteckning
IV 1234/88

AB Shipinvest
Box 39
440 60 SKÄRHAMN

Överklagande i fråga om tillstånd att använda utländsk fartyg i svensk kustfart

./. Sjöfartsverket fattade den 4 maj 1988 bifogade beslut.

Aktiebolaget Shipinvest har överklagat beslutet. Sjöfartsverket har i yttrande den 16 juni 1988 vidhållit sin inställning i ärendet.

Sveriges redareförening har inkommit med en skrivelse ärendet.

Regeringen finner liksom sjöfartsverket att tankfartyg M/T OT Sonja, registrerat i det norska internationella skeppsregistret, inte med stöd av avtalet den 9 juni 1958 mellan Sverige och Norge rörande kustfarten får användas i svensk kustfart. Inte heller finns skäl att med stöd av förordningen (1974:235) om tillstånd till sjöfart i inrikes trafik med utländskt fartyg m.m. medge dela aktiebolaget Shipinvest tillstånd att använda M/T OT Sonja i svensk kustfart. Överklagandet avslås därför.

På regeringens vägnar

Sven Hulterström

Åsa Kastman Heuman

Kopians överensstämmelse med originalet intygas
Ingrid Fäldt

Kopia till

utrikesdepartementet
sjöfartsverket
Sveriges redareförening

Postadress
103 33 STOCKHOLM

Gatuadress
Vasagatan 8–10
Stockholm

Telefon växel
08-763 10 00

Telegramadress
Kommunikdep

Telex
17328 mincom S

KOMMUNIKATIONS-
DEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde

1989-02-09

IV 2005/88
IS 112/89
IV 243/89
IV 272/89

Godkännande av överenskommelse om tillstånd att använda utländskt fartyg i svensk kustfart

Enligt avtal den 9 juni 1958 med Norge och den 10 oktober samma år med Danmark får norska och danska fartyg användas i svensk kustfart.

Efter överläggningar har företrädare för berörda regeringar kommit överens om att fartyg registrerade i de norska och danska internationella skeppsregistren skall omfattas av avtalen.

Regeringen godkänner överenskommelsen.

Utdragets överensstämmelse
med originalet intygas

Ingrid Fäldt

Utdrag till

Industriministeriet, Danmark
Utenriksdepartementet, Norge
Handels- och industriministeriet, Finland
sjöfartsverket
kustbevakningen
Svenska maskinbefälsförbundet
Svenska sjöfolksförbundet
Sveriges fartygsbefälsförening
Sveriges redarefförening

Postadress 103 33 STOCKHOLM
Gatuadress Vasagatan 8-10 Stockholm
Telefon vāxel 08-763 10 00
Telefax 08-11 89 43
Telex 17328 mincom S

Regeringens befattning med besluten om sänkta hastighetsgränser på vissa motorvägar m.m.

Bestämmelser om hastigheter i trafiken och om vilka myndigheter som får fatta beslut om hastigheter finns i vägtrafikkungörelsen (1972:603), VTK.

I propositionen (1987/88:50) om trafikpolitiken inför 1990-talet, som riksdagen har antagit (bl.a. TU 23, rskr. 324) framhöll föredraganden betydelsen av att man väger in miljöhänsyn när man fastställer den tillåtna hastigheten på enskilda vägsträckor. Skälet till detta var bl.a. att vägtrafiken svarar för ca 50 % av de totala kväveutsläppen. Dessa utsläpp ökar vid hastigheter över 90 km/tim (s. 87 ff.).

Propositionen följdes i denna del upp med en förtydligande ändring i 147 § VTK (förordningen (1988:1086) om ändring i vägtrafikkungörelsen). Ändringen trädde i kraft den 1 januari 1989.

Länsstyrelsen i Stockholms län fattade den 2 februari
./. 1989 beslut om att av miljöskäl sänka den högsta tillåtna hastigheten på vissa vägar i länet från 110 km/tim till 90 km/tim.

Länsstyrelsens beslut överklagades till trafiksäkerhetsverket, TSV.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län hade redan dessförinnan till TSV överlämnat två framställningar om hastighetssänkning i länet.

./. Genom beslut den 20 april 1989 upphävde TSV länsstyrelsens i Stockholms län beslut. Verket fann att VTK inte medgav att länsstyrelsen fattade beslut av detta slag utan att denna befogenhet endast tillkom TSV. I sitt beslut anförde TSV vidare: "Mot bakgrund av vad som förekommit i ärendet kommer trafiksäkerhetsverket att ta upp frågan om en sänkning av hastigheten på 110-vägarna i Stockholms län varvid särskilt skall beaktas de miljöfaktorer som åberopats."

Redan tidigare hade emellertid verket börjat sitt kunskapsinhämtande på området, bl.a. genom att ha överläggningar med andra berörda myndigheter.

./...

Det var under våren 1989 inte bara kombinationen hastighet-miljö som diskuterades. Såväl i trafiksäkerhetsverket som inom regeringskansliet diskuterades den allvarliga

./. trafiksäkerhetsutvecklingen. - I en framställning den 24 april 1989 till regeringen hemställde trafiksäkerhetsrådet vid TSV om regeringens godkännande av förslag till åtgärder som rådet presenterade i framställningen. Dessa innebar i korthet att man bl.a. genom information skulle försöka förmå trafikanterna att dämpa farten. Om mätningar sedan visade att informationen varit verkningslös borde regeringen överväga ett beslut om sänkning av hastighetsgränserna.

Regeringen fann emellertid olycksutvecklingen vara så oroande att den ansåg att omedelbara åtgärder måste vidtas. Den 11 maj 1989 beslöt regeringen därför förordningen (1989:263) om särskild hastighetsbegränsning. Förordningen gällde under tiden den 22 juni - 20 augusti 1989.

./. Den 8 juni 1989 sände TSV ut en promemoria angående sam-

manvägd bedömning vid åsättande av högsta tillåtna hastighet samt en beslutsavsikt för yttrande till berörda
./. länsstyrelser och väghållare. En sammanfattning av remissyttrandena har gjorts.

./. Den 8 augusti 1989 fattade TSV:s styrelse beslut om högsta tillåtna hastigheter på vägar i AB, C, D, L, M, N, O och P län.

Detta beslut har överklagats till regeringen av ett mycket stort antal enskilda och organisationer. Regeringen avslog överklagandena den 21 december 1989.

Beträffande departementets kontakter med TSV i denna fråga under sommaren har statssekreteraren Gunnel Färm, rättschefen Peter Löfmarck och departementsrådet Claes Tjäder uppgivit bl.a. följande.

Den 5 juni ringde Lars Eggertz Gunnel Färm och meddelade att han avsåg att remittera ärendet till länsstyrelserna. Frågan hade då diskuterats i styrelsen. Gunnel Färm anmärkte endast att det var en bra idé, eftersom länsstyrelsernas ord måste väga tungt i denna fråga.

Den 13 juli ringde Lars Eggertz till Claes Tjäder för att - inför TSV:s direktionsmöte följande dag - diskutera frågan, eftersom han själv var tveksam. Claes Tjäder redovisade för Lars Eggertz vad han uppfattade som regeringens ståndpunkt, nämligen att regering och riksdag både i trafikproposition och i miljöproposition våren 1988 framhållit sambandet hastigheter - miljö, bl.a. genom den nyss nämnda ändringen i VTK.

Dessutom framhöll Claes Tjäder vikten av ett beslut i god tid före den 20 augusti, då tiden skulle gå ut för regeringens tillfälliga hastighetssänkning.

Den 14 juli, strax före direktionsmötet, hade Gunnel Färm kontakt med Lars Eggertz. Hon framhöll önskvärdheten i ett beslut i god tid före den 20 augusti med hänsyn till besvärstid och andra praktiska aspekter. Vidare erinrade också hon om propositionerna om trafik och miljö som exempel på regeringens inställning allmänt i hastighets/-miljöfrågan. Efter direktionsmötet fick Gunnel Färm via massmedia veta att Lars Eggertz hänskjutit frågan till TSV:s styrelse. Hon tog inga kontakter med Lars Eggertz inför styrelsemötet den 8 augusti.

Enligt en journalist skall någon på kommunikationsdepartementet ha sagt att "regeringen hade bestämt sig och tänkt fatta beslut om 90 om styrelsen gått på 110". Detta torde bottna i ett missförstånd. Peter Löfmarck har sagt till avdelningschefen Per Björklund på TSV att om styrelsen inte fattade beslut den 8 augusti utan bordlade eller återremitterade frågan, måste departementet få besked snarast, för att snabbt hinna ut med en förordning om förlängning av den tillfälliga sänkningen (ev. endast i de berörda områdena) om regeringen skulle vilja det. Denna beredskap sanktionerade Gunnel Färm, som ett led i den naturliga framförhållningen.

I övrigt kan följande kommentarer lämnas.

Informella kontakter på olika nivåer mellan departement och underlydande myndigheter hör till den dagliga rutinen. I propositionen (1986/87:99) Ledning av den statliga förvaltningen framhåller föredraganden att informella kontakter med myndigheterna är ett naturligt och oundgängligt komplement till den formella styrningen (s. 27-28). Riksdagen hade ingen annan uppfattning (KU 29, rskr. 226). Det har inte förekommit några sådana kontakter mellan företrädare för regeringskansliet och TSV

som kommer i konflikt med regeringsformens bestämmelser om myndigheternas självständighet.

I beslutet den 20 april 1989 hade TSV meddelat sin avsikt att pröva frågan om en eventuell hastighetssänkning av miljöskäl. I juni remissbehandlade verket sin "beslutsavsikt". Hos verket fanns framställningar i ämnet som överlämnats dit av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. (Dåmera hade för övrigt flera framställningar kommit in till TSV från andra håll i landet.) Det är mot denna bakgrund helt klart att verket måste fatta ett beslut även om dess slutsats hade blivit att 110-gränsen skulle bestå. Görel Bohlins slutsats att en påtryckning från departementet inte kunde ha något annat syfte än att få fram ett "90-beslut" är därför inte riktig.

Bilageförteckning*

1. Beslut av länsstyrelsen i Stockholms län den 2 februari 1989.

2. Beslut av TSV den 20 april 1989.

3. Anteckningar från miniseminarium på TSV den 26 januari 1989.

4. Anteckningar från möte i Solna den 1 mars 1989.

5. Protokoll den 6 april 1989 från TSV:s rådgivande delegation

6. Framställning den 24 april 1989 från trafiksäkerhetsrådet

7. PM samt beslutsavsikt den 8 juni 1989 från TSV

8. Sammanfattning av remissyttranden

9. Beslut av TSV den 8 augusti 1989

10. Regeringsbeslut den 21 december 1989.

*Här ej medtagna

TRAFIKSÄKERHETSVERKET

YTTRANDE

Datum
1990-03-08
Ert datum

Dnr
603-9001521
Er beteckning

Konstitutionsutskottet
Ink. den 90-03-09
Dnr B 139/89-90

GRANSKNINGSÄRENDE 1989/90:6:III
- Hastighetsbegränsningar

Tidigare PM 12.2.1990. Nu yttrande från TSV.

Till
Riksdagens Konstitutionsutskott

Trafiksäkerhetsverket har anmodats att inkomma med yttrande med anledning av en anmälan till utskottet av riksdagsledamoten Görel Bohlin.

Verket har tagit del av ovan nämnda granskningsanmälan samt en promemoria 90-01-09 upprättad inom Kommunikationsdepartementet.

Verket kan vidimera det händelseförlopp som beskrivs i promemorian.

Uppgifterna stämmer med våra anteckningar. Utöver detta kan bara konstateras att verkets ledning under perioden 1 juni till den 8 augusti aldrig svävade i tvivelsmål om kommunikationsdepartementets inställning i frågan.

Regeringen tog den 26 april beslut om tillfällig sänkning av hastigheterna under sommaren utan hänsyn till verkets och Trafiksäkerhetsrådets inställning. Mot denna bakgrund förutsåg vi att regeringen även i detta ärende avsåg, för det fall trafiksäkerhetsverkets styrelse avslog förslaget, ta beslut om sänkning av hastigheten av miljöskäl.

För övrigt hänvisas till bifogat klipp ur Smålands Folkblad 89-06-30.

Trafiksäkerhetsverket

Lars Eggertz

Postadress 781 86 BORLÄNGE | Gatuadress Röda vägen 1 | Telefon 0243-780 00 | Telegramadress trafikverk, borlänge | Telex 74114 | Telefax 0243-868 32 | Postgiro 18 36 00-6

SAKREGISTER
till
Konstitutionsutskottets granskningsbetänkanden 1971-1989/1990

Adoption, utredning om kostnaderna kring	85/86:33 s.69
Affärsbankernas stöd till forskning	86/87:33 s.69
Akademiska sjukhuset - vissa anslagsfrågor	81/82:35 s.41
Aktievinstbeskattning, befrielse från	73:20 s.6 74:22 s.27
Algeriet, viss kreditutfästelse avseende	84/85:35 s.38
Allmänna arvsfonden, utdelning ur	89/90:30 s.94
Allmänna förlaget se Myndighets skyldighet att samråda	
Allmänna handlingar, principer för registrering av	88/89:30 s.14
Angola, bistånd till	75/76:50 s.37
Anställningsförordningen, ändring i	85/86:25 s.45
Ansvarsfördelningen regeringen - statsföretag AB	71:34 s.19
Arbetskraft till biståndsprojektet Bai Bang, se Biståndsprojektet Bai Bang	
Arbetsmarknadskonflikten 1980	80/81:25 s.23
Arbetsmarknadskonflikten 1986	86/87:33 s.53
ARE-bolagen, upphandling av konsulttjänster från i samband med oljebesparingskampanjen	1973 74:22 s.41
Arvode för utredningsuppdrag (vissa TV-kassettfrågor)	74:22 s.39
Arvsfonden, allmänna, utdelning ur	89/90:30 s.94
Asylärenden enligt utlänningslagen se även Utlänningslagen, tillämpningen av	83/84:30 s.11
Automat- och roulettespel, tillsyn och kontroll av	73:20 s.15
Avtalsförhandlingarna på lärarområdet	89/90:30 s.63
B3LA-projektet	78/79:30 s.27
Bai Bang se Biståndsprojektet Bai Bang	

Basbeloppet, ändrade regler för 80/81:25 s.52

Bastionen
se Förvaltningsbyggnaden Bastionen

Befrielserörelser i Zimbabwe-Rhodesia, bidrag till 79/80:50 s.34

Begravningsplats, lagskydd av invigd 75/76:50 s.49

Belöning, utfästelse av 87/88:40 s.65

Bemyndiganden i normgivningshänseende från riksdagen,
se Riksdagens bemyndiganden

Bensinransoneringen 1973
se Drivmedelsransonering

Beredningen av regeringsärenden,
se regeringsärendenas beredning

Berglingfallet, regeringens befattning med 87/88:40 s.43

Beskattning av aktievinster, befrielse från
se Aktievinstbeskattning

Beslutsformer i regeringen
se Parlamentarismen och regeringens beslutsformer

Besvärsrätt för organisationer 72:26 s.9

Besvärsärenden, regeringens handläggning av 74:22 s.31 75:12 s.33
75/76:50 s.5
79/80:50 s.14

Besvärsärendenas omfattning och utvecklingen av antalet ärenden 75/76:50 s.74

Betygssystemet för grundskola och gymnasium 72:26 s.15

Bevakningstjänster i Stockholms tunnelbana, upphandling av 87/88:40 s.65

Bibelkommissionen, flyttning av från utbildningsdepartementet till civildepartementet 83/84:30 s.44

BiblioteksperSonal, utbildningen av 72:26 s.15

Bildt-affären (Carl Bildts resa till USA våren 1983)
se Ubåtsskyddskommissionen

Bistånd till Angola 75/76:50 s.37

Bistånd till Indonesien 87/88:40 s.64

Bistånd till Sri Lanka (Kotmaleprojektet) 81/82:35 s.25

Biståndsprojektet Bai Bang 82/83:30 s.43
83/84:30 s.44

Biståndsverksamheten, planer för 75:12 s.10

Blockbetygen 82/83:30 s.39

Bodströmaffären
se UD:s rutiner vid kontakter med massmedia

Bofors export av robot 70
se Krigsmaterielexport

Bofors medverkan vid uppförandet av fabrik i Iran 85/86:25 s.32

Bomullsföretag - avtal mellan staten och svenska bomullsföretag 78/79:30 s.40

Bostadsdepartementets handläggning av vissa förvaltningsärenden 89/90:30 s.85

BPA och algeriska staten, tvist mellan 84/85:35 s.38

Brofjordenfrågan (byggandet av oljeraffinaderi) 71:34 s.19

Brottmål, nåd i 72:26 s.7 89/90:30 s.34

Budgetpropositionen, avlämnandet av 89/90:30 s.21

Budgetpropositionen 1982/83, ändring av belopp i 82/83:30 s.44

Bulltofta
se Flygplanskapningen på

Burma, vapenexport till 82/83:30 s.40

Byggnadslagstiftningen, tillämpning och handläggningstider 77/78:35 s.18 78/79:30 s.19
80/81:25 s.28 82/83:30 s.41
89/90:30 s.83

Cancun
se Internationell konferens i

Carnegie fondkommission AB, PK-bankens förvärv av 88/89:30 s.88

Cavefors, Bo, Klassiker och Förlag AB, kreditgaranti till 80/81:25 s.71

Cementmonopolet - fusionen mellan Cementa AB och AB Gullhögens bruk	74:22 s.41
Chilensk familj, utvisning av	81/82:35 s.41
Clearingfonden, bidrag från för oljeprodukter	75/76:50 s.40
COGEMA och Svensk Kärnbränsleförsörjning (SKBF), avtal mellan	80/81:25 s.68
Crownair AB, skyldighet för statliga myndigheter att anlita	74:22 s.40
Cuba - viss skriftväxling mellan Cubas premiärminister Fidel Castro och statsminister Olof Palme	75:12 s.17
Danmark och vissa gränsdragningsförhandlingar	83/84:30 s.31
Datafrågor, regeringens handläggning av	75/76:50 s.38 83/84:30 s.21 85/86:25 s.22
Datainspektionens styrelse, sammansättningen av	85/86:25 s.25
Dataregister i regeringskansliet	89/90:30 s.17
Datasaab-Tercasaffären	81/82:35 s.21
Datorer för försvaret, upphandling av	73:20 s.19
Datorlingvistik, utnämning av professor i vid universitetet i Uppsala	89/90:30 s.82
Decentralisering av beslutanderätt	72:26 s.6 73:20 s.5
Departementen, organisation och arbetsformer se Regeringskansliets organisation och arbetsformer	
Departementstjänstemän i statliga företag, utseende av	71:34 s.19
Devalveringen 1977	77/78:35 s.28
Devalveringen 1982	82/83:30 s.33
Diarieföringen i departementen	74:22 s.29 75:12 s.17 75/76:50 s.36 och 49 78/79:30 s.38; 84/85:35 s.15; 88/89:30 s.17
Diarieföringen i regeringskansliet	83/84:30 s.9 och 30
Dispens från Sydafrikalagen	80/81:25 s.60
Dispens från tätbebyggelseförbud i Munkedal	82/83:30 s.322

Dispens från tätbebyggelseförbud i Nynäshamn 82/83:30 s.321

Dispensfrågor, allmänt 71:34 s.9

Distribution av granskningsexemplar av tryckt skrift till universitetsbiblioteket i Umeå
se Umeå universitetsbibliotek

DIVAD (vapenexport till USA) 82/83:30 s.24

Domartjänst
se Tjänstledighet från viss domartjänst

Domstolsverket - tjänsteförslagsnämnden,
se Tjänstetillsättningar

Domänverkets s.k. Italienaffärer 82/83:30 s.26

Drivmedelsransonering, beslut om införande av 74:22 s.20

EG-frågor - beredningen av det europeiska integrationsarbetet 89/90:30 s.96

Elavbrottet december 1983
se Kraftledningar i Östra Svealand

Energipolitiken 76/77:44 s.32 77/78:35 s.26 78/79:30 s.26 80/81:25 s.68 86/87:33 s.78

Entledigande av högre tjänsteman i regeringskansliet 84/85:35 s.57

Entledigande av landshövdingen i Kopparbergs län 74:22 s.39

Entledigande av ledamot av utrikesdepartementets antagningsnämnd (Hugo Lindgren) 84/85:35 s.31

Ersättning för personskada på grund av brott 74:22 s.25

Ersättning i visst enskilt fall (Tony Bodmark) 76/77:44 s.38

Etablering för tillverkning av oljeutvinningsplattformar,
se Oljeutvinningsplattformar

Etableringsrätt för läkare, besvär angående 79/80:50 s.37 79/80:52 s.13

Europakommissionen - sekretessen i förlikningsförhandlingar 86/87:33 s.69

Expeditionsministärs befogenheter och sammansättning 89/90:30 s.10

Export av Viggenplanet, viss garantiutfästelse 76/77:44 s.39

Export av örlogsfartyget Göta Lejon till Chile
se Krigsmaterielexport

Exportfrämjande åtgärder 84/85:35 s.34

Exportkreditgarantier (Algeriet, Nicaragua, Vietnam m.fl. länder) 73:20 s.19,25,193
74:12 s.196
84/85:35 s.33,35,38

Falsterbo-Fotevikens våtmarksområde, bevarande av 89/90:30 s.84

Familjepolitiken, vissa frågor 75/76:50 s.49

Fastighetsstrukturen i skogsmark, försöksverksamhet avseende förbättring av 75:12 s.29

Fermaffären 83/84:30 s.30
(se även Handhavandet av viss hemlig handling)

Fjällnära skogar
se Naturvården inom de svenska fjällområdena

Flygplanskapningen på Bulltofta 73:20 s.16

Flygtrafik, koncession för 85/86:25 s.37

Flyktingar via Tyska Demokratiska Republiken (DDR) 85/86:25 s.28

Fond för stöd till industriellt utvecklingsarbete 74:22 s.29

Forskarutbildningens meritvärde - regeringens åtgärder med anledning av riksdagens beslut 84/85:35 s.24

Främmande fartyg, avvisande av på svenskt territorialvatten
se Rutiner för avvisande av främmande fartyg

Frågor och interpellationer 77/78:35 s.16 79/80:50 s.13
80/81:25 s.19

Fyren Märket - gränsdragning mellan Sverige och Finland 82/83:30 s.23

Fållan
se Nynäsvägen, arbetsplan för

Förenade fabriksverken (FFV)
- export av vapen 83/84:30 s.40

- uppgifter rörande 72:26 s.14

Föreningsverksamhet i myndighets lokal 74:22 s.38

Företagsdemokrati vid organisationsförändringar i statsförvaltningen 73:20 s.12

Författningsutgivningen
se svensk författningssamling (SFS) utgivningen av

Förmögenhetsinnehav, statsråds 83/84:30 s.36

Förordning, utfärdande av i visst fall (behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvård) 86/87:33 s.13

Försvarsväsendet, krediter för investeringar i rationaliseringssyfte inom 76:12 s.30

Första asyllandsprincipen
se Utlänningsärenden

Förvaltningsbyggnaden Bastionen 81/82:35 s.35

Förvaltningsärende, återtagande av återkallelse i 87/88:40 s.60

Förvisning
se Utlänningsärenden

Garantiutfästelse (export av Viggenplanet) 76/77:44 s.39

GATT - notifiering till om jordbrukspolitiken 89/90:30 s.102

Generaldirektörer - utnämningar av åren 1976-1986 86/87:33 s.66

Granskningsexemplar av tryckt skrift till universitet biblioteket i Umeå
se Umeå universitetsbibliotek

Gryt, sambandscentralen i 86/87:33 s.81

Gränsdragningsförhandlingar med Danmark 83/84:30 s.31

Guldmynt, prägling av 73:20 s.19

Göta Lejon, försäljning till Chile
se Krigsmaterielexport

Handhavandet av viss hemlig handling (Fermaffären) 84/85:35 s.14

Hastighetsbegränsningar, beslut om vissa 89/90:30 s.106

Hellmersärendet
se Tjänstetillsättningar

Hesselöaffären
se Gränsdragningsförhandlingar med Danmark

Hornborgasjön, restaurering av 87/88:40 s.62

Hugo Lindgren-fallet
se Entledigande av ledamot av UD:s antagningsnämnd

Hylte Bruk, utbyggnaden av 72:26 s.15

Hälso- och miljöfarliga varor, tillämpning av lagen om 81/82:35 s.39

Hälso- och sjukvård i krig 86/87:33 s.76

Hörnefors massafabrik, utvärdering av utvecklingsalternativ för 81/82:35 s.11

IB-affären 74:22 s.6

Indonesien, bistånd till 87/88:40 s.64

Industridepartementet - förekomsten av särskilda delegationer inom 78/79:30 s.37

Industridepartementet och statens industriverk, arbetsfördelningen mellan 79/80:30 s.37

Injektionslagen, ändring i 85/86:25 s.45

Internationell konferens i Cancun 81/82:35 s.40

Internationella studentfonden i Genève 80/81:25 s.66

Internationella överenskommelser, regler och praxis vid ingåendet av 75:12 s.7
88/89:30 s.19

Interpellationer och frågor
se Frågor och interpellationer

Interpol, utseende av rådgivare vid (Holmér) 89/90:30 s.81

Investeringsavgift, befrielse från för oprioriterade byggen 71:34 s.19

Iranier, utbildning av i Sverige 84/85:35 s.47

Japanska bilar, import av 88/89:30 s.90

Jordbrukspolitiska frågor
se Stråförkortningsmedel och Spannmålsbeslut

Jordförvärvslagens tillämpning i visst fall 85/86:25 s.35
89/90:30 s.89

Journalistmiddagen med utrikesminister Lennart Bodström
se UD:s rutiner vid kontakter med massmedia

Justitiedepartementet, information från angående ny vårdnadslagstiftning 1976 77/78:35 s.32

Justitiekanslern, förordning med instruktion för 84/85:35 s.56

Jämställdhetsfrågor 83/84:30 s.20 84/85:35 s.19 85/86:25 s.20 86/87:33 s.56 88/89:30 s.69

Jämställdhetsombudsmannen, förordning med instruktion för 84/85:35 s.56

Järnförädling AB i Hälleforsnäs, stöd till 78/79:30 s.32

Jäv för statsråd 78/79:30 s.36 81/82:35 s.38

Kalmar Varv AB, statligt stöd till 80/81:25 s.64

Kapitalbeskattningen, förslag till höstriksdagen 1975 om ändring i 75/76:50 s.49

Kapningen av ett svenskt flygplan
se Flygplanskapningen på Bulltofta

Karolinska sjukhuset, fråga om remiss av utredningen om överförande av huvudmannaskapet för sjukhuset till Stockholms läns landsting 79/80:50 s.34

Kockum Construction AB, bidrag till 81/82:35 s.37

Kockums AB, anslag till 86/87:33 s.83

Kollektiva försäkringar, regeringsbeslut om 84/85:35 s.52

Kollektivanslutning till politiskt parti 75/76:50 s.31

Kommittéväsendet 72:26 s.11; 75:12 s.20 75/76:50 s.18 76/77:44 s.11

Kommundelningarna (Botkyrka, Vaxholm, Vara, Norsjö, Vännäs) 81/82:35 s.32

Kommunministern - vissa uttalanden ang. delning av kommuner 77/78:35 s.31

Koncessioner för vissa kraftledningar i Östra Svealand 83/84:30 s.42

Konjunkturstimulerande åtgärder, förslag till 74:22 s.23

Konseljbeslut, motivering av 72:26 s.10

Konseljbeslut, offentliggörande av 71:34 s.5; 72:26 s.2 73:20 s.3

Konsulttjänster - upphandling av i samband med energibesparingskampanjen 1973	74:22 s.41
Konsumentombudsmannen, förordning med instruktion för	84/85:35 s.56
Kotmaleprojektet i Sri Lanka, bistånd till	81/82:35 s.25
Kraftledningar i Östra Svealand, koncession för	83/84:30 s.42
Kreditgaranti till Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB	80/81:25 s.71
Kreditupplysningslagen, tillämpningen av	84/85:35 s.57
Krigsmaterielexport	
- Bakgrund, m.m.	87/88:40 s.14 88/89:30 s.23 89/90:30 s.38
- AB Bofors export av Robot 70	85/86:25 s.29
- AB Bofors medverkan vid uppförandet och driften av en fabrik i Iran	85/86:25 s.29
- Den rådgivande nämndens roll i krigsmaterielexportfrågor	85/86:40 s.29
- FFV:s s.k. Englandsavtal	87/88:40 s.24
- Krigsmaterielbegreppet	87/88:40 s.34 och s.42
- Medborgarkommissionens rapport	89/90:30 s.38
- till Burma	82/83:30 s.40
- till Burma - granatgeväret Carl Gustaf	83/84:30 s.40
- till Chile - örlogsfartyget Göta Lejon	73:20 s.19
- till Indien	87/88:40 s. 27, s.37 89/90:30 s. 53
- till Indonesien	80/81:25 s.71 86/87:33 s.40 87/88:40 s.33, s.41
- till Iran	86/87:33 s.50
- till Iran - patrullbåtar	87/88:40 s.35
- till Pakistan	75/76:50 s.45
- till Singapore	86/87:33 s.32
- till Storbritannien (de s.k. Englands-avtalen)	87/88:40 s.24, s.36

- till USA - luftvärnssystemet DIVAD (Division Air Defence) 82/83:30 s.24

- till USA - lyftkranar 87/88:40 s.35

- tillstånds- och kontrollfrågor 87/88:40 s.20, s.40
89/90:30 s.41

Krigspropaganda, lagstiftning mot 71:34 s.19

Kränkning av svenskt farvatten
se Rutiner för avvisande av främmande fartyg

Kränkning av svenskt luftrum den 9 augusti 1984 84/85:35 s.27

Kvinnliga präster - fråga om prästvigning av kvinnor 72:26 s.143

Kärnbränsle, utförsel av använt 82/83:30 s.25

Kärnenergi - import och export av klyvbara radioaktiva produkter 86/87:33 s.79
88/89:30 s.86

Kärnkraftsfrågan 76/77:44 s.32 77/78:35 s.25
78/79:30 s.26 80/81:25 s.68
82/83:30 s.14, s.25
84/85:35 s.51 86/87:33 s.79

Kärnkraftsreaktorer, laddning av 84/85:35 s.51

Kärnvapenfri zon i Europa 82/83:30 s.14

Körkort, dispens rörande indragning av 71:34 s.9

Lagrådet, remisser till 72:26 s.6 73:20 s.10
74:22 s.28 75:12 s.21
75/76:50 s.19 76/77:44 s.15
77/78:35 s.8 78/79:30 s.7
79/80:50 s.7 80/81:25 s.6
81/82:35 s.6 82/83:30 s.8
83/84:30 s.6 84/85:35 s.10
85/86:25 s.5 86/87:33 s.6
87/88:40 s.7 88/89:30 s.8
89/90:30 s.18

Lagrådet, underhandsföredragning i 82/83:30 s.8 83/84:30 s.6
84/85:35 s.11

Lagrådet, utskottsremisser till 84/85:35 s.11

Ledamotskap i UD:s antagningsnämnd
se Entledigande av ledamot

Lekmannainslaget i länsstyrelserna 72:26 s.15

Lokalisering av det nya plan- och bostadsverket
se Plan- och bostadsverket

Läkemedelsindustridelegationen, direktiv till 75/76:50 s.48

Länsbostadsdirektör i Blekinge län, utnämning av 89/90:30 s.81

Länsläkarorganisationens avveckling 81/82:35 s.38

Länsstyrelses styrelse, val av ledamöter till 76/77:44 s.41

Lärarkonflikten hösten 1989 89/90:30 s.63

Löntagarfondernas styrelser, val till 84/85:35 s.56

Massmedierna, departementens uppgiftslämnande till 83/84:30 s.45

Medbestämmandelagen (MBL) - förberedelser för tillämpningen av på den offentliga sektorn 76/77:44 s.25

Medbestämmandelagen (MBL) - tillämpningen av vid tjänstetillsättningar
se Tjänstetillsättningar

MBL vid beredning av regeringsärenden 78/79:30 s.13
83/84:30 s.14

MBL vid organisationsförändringar i statsförvaltningen 73:20 s.12

Medborgarskapsärenden 72:26 s.15
73:20 s.8

Mordet på statsminister Olof Palme

- kontakter med åklagarna 88/89:30 s.57

- kontakterna mellan regeringen och spaningsledningen 86/87:33 s.17
88/89:30 s.55

- ny organisation av mordutredningen 86/87:33 s.20

- regeringens kontakter med den s.k. Ebbe Carlsson-affären 88/89:30 s.47

- regeringens åtgärder 86/87:33 s.14
87/88:40 s.10
88/89:30 s.24, 34

- telefonavlyssning på kriminalvårdsanstalt 88/89:30 s.39

Motorvägsbygget mellan Stenungsund och Ljungskile 88/89:30 s.80

Musikaliska akademiens bibliotek, tillsättning av vikariat som överbibliotekarie
se Tjänstetillsättningar

Myndighets anslagsanvändning, begränsning i 71:34 s.19

Myndighets rätt att meddela föreskrifter, begränsningar i 71:34 s.19

Myndighets skyldighet att vid trycksaksframställning samråda med Allmänna förlaget 75:12 s.29

Märket
se Fyren Märket

Naturalisationsärenden
se Utlänningsärenden

Naturvården inom de svenska fjällområdena 86/87:33 s.84

NCB, stöd till
se Norrländska skogsägares Cellulosa AB

NJA, regeringens åtgärder
se Norrbottens Järnverk

Non-grata-förklaring av utländsk diplomatisk personal 86/87:33 s.64 89/90:30 s.17

Nordisk passkontrollöverenskommelse 79/80:50 s.24
79/80:52 s.1

Nordiskt musikkonservatorium
se Studiestödsförordningen

Normgivningsbemyndiganden
se Normgivningsmakten och Riksdagens bemyndiganden

Normgivningsmakten, regeringens utövning av 79/80:50 s.11 80/81:25 s.13
83/84:30 s.5 87/88:40 s.10
88/89:30 s.13

Norrbottens järnverk - regeringens åtgärder 77/78:35 s.23

Norrländska Skogsägares Cellulosa AB (NCB), stöd till 80/81:25 s.54
82/83:30 s.26

Norrmalmstorgsdramat, augusti 1973 74:22 s.17

Notifieringen till GATT om jordbrukspolitiken 89/90:30 s.102

Nyemission i UV Shipping
se UV Shipping

Nynäsvägen, arbetsplan för 73:20 s.18

Näringsfrihetsombudsmannen, förordning med instruktion för 84/85:35 s.56

Näringshjälp, arbetsmarknadsstyrelsens handläggning av visst ärende 74:22 s.40

Nåd i brottmål 81/82:35 s.8 89/90:30 s.34

Nödsituationer, regler för regeringens handlande i 73:20 s.16 75/76:50 s.32

Ockupationen av västtyska ambassaden i Stockholm april 1975
se Västtyska ambassaden

Offentliga utredningar
se Kommittéväsendet

Oljekrisen 1973-1974 74:22 s.20

Oljetransit AB, försäljning av statens aktier i 86/87:33 s.84

Oljeupphandling i Iran 84/85:35 s.45

Oljeutvinningsplattformar, etablering för tillverkning av 75:12 s.32

Ombudsmannainstitutioner under regeringen, kartläggning av 84/85:35 s.56

Onkologi, radiologisk
se Radiologisk onkologi

Pakistan, vapenexport till
se Krigsmaterielexport

Parlamentarismen och regeringens beslutsformer 80/81:25 s.4

PKbankens förvärv av Carneige fondkommission AB 88/89:30 s.88

Personalkontrollfråga - tjänstetillsättningsärende vid tullverket 84/85:35 s.52

Personalkontrollsystemets tillämpning 86/87:33 s.74 87/88:40 s.47

Personregister, upprättande av
se Readers Digest AB

Plan- och bostadsverket, lokalisering av 87/88:40 s.55

Post- och järnvägsterminal till Solna, lokalisering av 76/77:44 s.34

Prisregleringslagen, tillämpningen av 71:34 s.112; 73:20 s.18

Prisstoppet 1970 71:34 s.19

Prisstoppet 1973 — 73:20 s.18

Propositionsavlämnandet till riksdagen — 71:34 s.17; 75:12 s.24
75/76:50 s.26; 76/77:44 s.21
77/78:35 s.10; 78/79:30 s.8
79/80:50 s.7 ; 80/81:25 s.7
81/82:35 s.6 ; 82/83:30 s.13
83/84:30 s.7 ; 84/85:35 s.12
85/86:25 s.12; 86/87:33 s.10
87/88:40 s.9 88/89:30 s.11
89/90:30 s.21

Prägling av guldmynt
se Guldmynt

Publicering av regeringsbeslut
se Regeringens beslut, publicering av

Radiologisk onkologi, beslut om — 84/85:35 s.24

Raineraffären
se Utnämning av statsråd

Readers Digest AB - tillstånd för upprättande av centralt personregister — 75/76:50 s.256

Regeringens befogenhet att överlämna vissa museala tillgångar som gåvor — 75:12 s.18

Regeringens beslut, publicering av — 75/76:50 s.14

Regeringens handlande i nödsituationer
se Nödsituationer

Regeringens kontroll av säkerhetspolisens verksamhet
se Säpos verksamhet

Regeringens sammansättning och regeringsarbetets organisation — 89/90:30 s.6

Regeringens sammansättning, förändringar med anledning av Olof Palmes död — 85/86:25 s.1
86/87:33 s.4

Regeringens tillämpning av 3 kap. 2 § tredje stycket riksdagsordningen — 80/81:25 s.8

Regeringens rätt att ingå överenskommelse med annan stat eller med mellanfolklig organisation — 88/89:30 s.19

Regeringens utnämningspolitik — 88/89:30 s.73
se även Tjänstetillsättningar och
Utnämning av statsråd till visst ämbete

Regeringsarbetet den 1/3-13/3 1986 — 86/87:33 s.16

Regeringskansliet - statistik och andra redovisningar — 89/90:30 s.14

Regeringskansliets anvisningar för propositionsskrivning vad gäller reglerna i 3 kap. 2 § tredje stycket riksdagsordningen 80/81:25 s.8

Regeringskansliets organisation och arbetsformer 74:22 s.3 75:12 s.4 76/77:44 s.8 78/79:30 s.5 82/83:30 s.5 84/85:35 s.5 86/87:33 s.4 87/88:40 s.4 88/89:30 s.5 89/90:30 s.6

Regeringsskiftet
- 1976 76/77:44 s.4
- 1978 78/79:30 s.3
- 1979 79/80:50 s.4
- 1981 81/82:35 s.3
- 1982 82/83:30 s.3
- 1986 (med anledning av statsminister Olof Palmes död) 85/86:25 s.3
- 1990 89/90:30 s.7

Regeringsärendenas antal, utvecklingen av 71:34 s.2 72:26 s.2 73:20 s.2 74:22 s.2 75:12 s.3 81/82:35 s.2 83/84:30 s.3 84/85:35 s.4 85/86:25 s.4 86/87:33 s.5 87/88:40 s.6 88/89:30 s.6 89/90:30 s.16

Regeringsärendenas beredning 77/78:35 s.3 84/85:35 s.8 85/86:25 s.7 89/90:9

Regionalpolitiskt stöd 77/78:35 s.32 85/86:25 s.41

Regleringsbrev, expediering av 71:34 s.18

Regleringsbrev för budgetåret 1981/82 82/83:30 s.44

Religionsundervisning, befrielse från 72:26 s.15 73:20 s.19

Remissbehandling av besvärsärenden
se Besvärsärenden, regeringens handläggning av

Remisser till lagrådet
se Lagrådet

Remissyttranden i propositioner, redovisningen av 72:26 s.12 73:20 s.11

Resning, möjlighet till i ärende som avgjorts av regeringen 80/81:25 s.15

Rikdagens bemyndiganden i normgivningshänseende, redovisning av 75/76:50 s.39 83/84:30 s.5 85/86:25 s.10 86/87:33 s.12 87/88:40 s.10 89/90:30 s.17

Riksbanksfullmäktige, dröjsmål vid tillsättning av ordförande
se Tjänstetillsättningar

Riksdagens skrivelser, regeringens behandling av 71:34 s.20 72:26 s.5 73:20 s.14 74:22 s.29 75:12 s.26 75/76:50 s.31 76/77:44 s.24 77/78:35 s.15 78/79:30 s.13 79/80:50 s.27 79/80:52 s.1 80/81:25 s.26 81/82:35 s.10 83/84:30 s.4 84/85:35 s.22 85/86:25 s.39 86/87:33 s.78 87/88:40 s.60 88/89:30 s.23 89/90:30 s.24

Riksdagsledamots tjänstledighet från statlig befattning 85/86:25 s.46

Riksdagsordningen 3 kap. 2 § tredje stycket, regeringens tillämpning av 80/81:25 s.8

Riktlinjer för yrkesmässig trafik
se Yrkesmässig trafik med buss

Rutiner för avvisande av främmande fartyg på svenskt territorialvatten 75:12 s.32

Rättspsykiatriska undersökningar 88/89:30 s.74

Rörelsehindrade elevers gymnasiestudier 88/89:30 s.93

Saab-Scania AB, tillstånd för att anlägga en bilindustri på Kockums område i Malmö 87/88:40 s.61

Samhällsägda utvecklingsbolag, inrättande av 80/81:25 s.26

Sammansatt finans- och skatteutskott - handläggningen av skattefrågor 75/76:50 s.49

SAS - de s.k. frikorten 77/78:35 s.29

Schein Harry - arvode för utredningsuppdrag 74:22 s.39

Sekretesskyddad handling, landstings utlämnande av till statlig myndighet 74:22 s.39

Sekretesslagens tillämpning i utrikes- och försvarsdepartementen 85/86:25 s.15 88/89:30 s.17

Serafimerlasarettet, placering av medicinska forskartjänster vid nedläggning av 79/80:50 s.35

Serafimerlasarettets portalbyggnader, överlåtelse till Stockholms kommun 82/83:30 s.37

Sjukjournaler, utlämnande av från landstingskommunalt organ till statlig myndighet (besvärsärende) 74:22 s.39

Skadestånd till en f.d. handelssekreterare 75:12 s.32

Skogsbrukares trygghetsförsäkring
se Trygghetsförsäkring

Skoimporten, inskränkningar i 75/76:50 s.37

Skolbyggen, lånetillstånd för finansiering av 71:34 s.20

Skolstyrelsen - tillsättning av generaldirektör
se Tjänstetillsättningar

Skolöverstyrelsen, beslut om Birgitta Ulvhammars förordnande som generaldirektör för 81/82:35 s.36

Slopandet av beteckningen Kunglig i namnet på statliga myndigheter 75:12 s.31

Socialutredningen, direktiv till 76/77:44 s.41

Socionomutbildningen och vuxenutbildningen, vissa frågor om 72:26 s.15

Spannmålsbeslut, 1985 års 87/88:40 s.64

Spannmålshandeln, reglering av underskott i 85/86:25 s.41

Språkgranskning av vissa UD-dokument 83/84:30 s.33

SSAB - Vissa frågor rörande den ekonomiska uppgörelsen i samband med bildandet av Svenskt Stål AB 82/83:30 s.36

Stadsplan för kvarteret Bryggeriet i Lund 80/81:25 s.31

Stadsplan för kvarteret Triangeln i Malmö 85/86:25 s.43

Statens strålskyddsinstitut, handläggning av skrivelse från 78/79:30 s.39

Statliga verk och företag, statstjänstemän som styrelse ledamöter i 71:34 s.19
72:26 s.13
86/87:33 s.71

Statsföretag AB, regeringens befattning med frågor rörande ledningen av 71:34 s.19
82/83:30 s.26

Statsminister Palmes brevväxling med Cubas premiärminister — 75:12 s.17, 75/76:50 s.36

Statsråd, jäv för — 78/79:30 s.36, 81/82:35 s.38

Statsrådens tjänsteresor — 85/86:25 s.47

Statsråds beslutanderätt — 76/77:44 s.12, 77/78:35 s.5

Statsråds förmögenhetsinnehav, redovisning av — 83/84:30 s.36

Statsrådsberedningen, uttalande av ang. boken Industrispionage — 84/85:35 s.30

Statsrådsprotokoll, offentliggörande av — 71:34 s.3

Statsrådsprotokoll, redovisning av innehåll i — 74:22 s.2, 75:12 s.3

Statstjänstemän i styrelser för statliga verk och företag
se Statliga verk och företag

Stråförkortningsmedel, användning av — 87/88:40 s.63

Studiestödsförordningen avseende Nordiskt musikkonservatorium — 79/80:50 s.36

Stålverk 80-projektet — 76/77:44 s.28, 77/78:35 s.23

Svensk författningssamling (SFS), utgivningen av — 71:34 s.15 72:26 s.4, 73:20 s.13 74:22 s.33, 75:12 s.22 75/76:50 s.20, 76/77:44 s.17 77/78:35 s.12, 78/79:30 s.10 79/80:50 s.8, 80/81:25 s.9 81/82:35 s.8, 83/84:30 s.8 84/85:35 s.13, 85/86:25 s.14 86/87:33 s.9, 87/88:40 s.7 88/89:30 s.9, 89/90:30 s.19

Svensk kustfart, utländska fartyg i — 89/90:30 s.101

Svenska Dagbladet - tryckfrihet och sekretess — 83/84:30 s.33

Svenska Dagbladet, tryckfrihetsåtal mot — 86/87:33 s.73

Sveriges lantbruksrepresentation i utlandet — 74:22 s.29

Sydafrikalagen, dispens från — 80/81:25 s.60

Säkerhetsfrågor, regeringens befattning med — 87/88:40 s.47

Säkerhetspolisens (SÄPOs) verksamhet
- betr. sjukvårdsförvaltningen i Göteborg 75/76:50 s.42

- regeringens kontroll av 78/79:30 s.33
79/80:50 s.34
82/83:30 s.41
88/89:30 s.60

Södra Skogsägarna AB, statligt engagemang i 84/85:35 s.48

Tandläkarutbildning för iranier 84/85:35 s.47

Tandvårdstaxan - tillämpningen av tandvårdsförsäkringen 75:12 s.30

Taxitrafiken i Lerum 79/80:50 s.37
79/80:52 s.6

TCO-konflikten våren 1985 85/86:25 s.17

Tekofrågor, regeringens handläggning av med anledning av riksdagsbeslut 81/82:35 s.11

TELUB-ärendet - utbildning i Sverige av libyska medborgare 79/80:50 s.30 79/80:52 s.4
80/81:25 s.31 81/82:35 s.39

Terroristlagstiftningen, tillämpningen av 75/76:50 s.43 77/78:35 s.32
80/81:25 s.70 84/85:35 s.15

Terrängkörningslagen - bemyndigande till regeringen 75/76:50 s.39

Tillståndsplikt enligt miljöskyddslagen i fråga om vägar och flygplatser 75/76:50 s.31

Tjeckoslovakiska medborgare, utvisning av 86/87:33 s.64

Tjernobylkatastrofen 1986 86/87:33 s.51

Tjänstebrev och distribution av visst informationsmaterial från intresseorganisation 75:12 s.32

Tjänsteman i flygvapnet, överförande av till disponibilitet 85/86:25 s.47

Tjänstetillsättningar
- domstolsverket 75/76:50 s.48
87/88:40 s.59

- dröjsmål i fråga om tillsättning av viss landshövding 74:22 s.39

- generaldirektör vid skolöverstyrelsen 81/82:35 s.36

- generaldirektörer åren 1976 - 1986 86/87:33 s.66

- kyrkliga tjänster 72:26 s.15

- lektor i organisk kemi vid Lunds unversitet (Hellmers-ärendet) 75/76:50 s.49, 76/77:44 s.41, 81/82:35 s.42

- länsbostadsdirektör i Blekinge län 89/90:30 s.81

- medbestämmandelagens tillämpning vid tillsättning av högre tjänster 79/80:50 s.25

- ordförande i riksbanksfullmäktige 75:12 s.31

- postverket 84/85:35 s.56

- professor i datorlingvistik vid universitetet i Uppsala 89/90:30 s.82

- professor i musikvetenskap vid Lunds universitet 86/87:33 s.68, 87/88:40 s.60

- regeringens praxis i förhållande till jämställdhetslagen 83/84:30 s.20, 84/85:35 s.19

- regeringsrätten 87/88:40 s.59

- rådgivare vid Interpol, m.m. 89/90:30 s.81

- skoldirektör i Lomma 79/80:50 s.35

- tullverket 84/85:35 s.52

- universitetslektor i fysik vid Lunds universitet 86/87:33 s.67

- utlandsmyndigheter, svenska, chefer för 87/88:40 s.57

- verkschefer 86/87:33 s.66; 87/88:40 s.57

- verkställande direktör i Svensk Bilprovning AB 85/86:25 s.35

- vikariat som överbibliotekarie vid Musikaliska akademins bibliotek 80/81:25 s.15, s.18

Tjänstledighet från viss domartjänst 84/85:35 s.54

Tobaksrökning, åtgärder mot 71:34 s.20, 76/77:44 s.40

Trafiktillstånd för viss busstrafik
se även Yrkestrafikförordningen 75/76:50 s.46

Triangeln i Malmö,
se Stadsplan för

Trygghetsförsäkring för skogsbrukare 84/85:35 s.25

Tulltaxa, rättelse i lagen om 81/82:35 s.40

Tätbebyggelseförbud, undantag från 80/81:25 s.31
82/83:30 s.41

U-båt 137 - grundstötning i Blekinge skärgård 81/82:35 s.12

Ubåtsincidenten i Gåsefjärden 81/82:35 s.12

Ubåtsincidenten i Hårsfjärden 82/83:30 s.23

Ubåtsskyddskommissionen
- diarieföringen av det s.k. Fermbrevet 83/84:30 s.30

- ledamoten Carl Bildts resa till USA 83/84:30 s.29

UD:s antagningsnämnd, visst ledamotskap i
se Entledigande av ledamot av

UD:s rutiner vid kontakter med massmedia 84/85:35 s.29

Umeå universitetsbibliotek,
granskningsexemplar av tryckt skrift till 74:22 s.37
75:12 s.33

Ungdomslagen, tillämpningen av 83/84:30 s.43

Uppgiftslämnande till massmedierna 83/84:30 s.45

Upphandling av datorer för försvaret
se Datorer för försvaret

Upphandlingsfrågor
se Crownair AB, AREbolagen,
Konsulttjänster och Bevaknings
tjänster i Stockholms tunnelbana

Utanordnande av arvode för visst
utredningsuppdrag
se Schein Harry

Utbetalning av visst skadestånd till
f.d.handelssekreterare
se Skadestånd till

"Utflaggningsärende" - tillstånd till 79/80:50 s.32
överlåtelse av fartyg

Utlandssvenskarnas rösträtt 75/76:50 s.47

Utländska fartyg i svensk kustfart 89/90:30 s.103

Utländskt fastighetsförvärv 83/84:30 s.43

Utlänningslagen, tillämpningen av 77/78:35 s.32 79/80:50 s.20
79/80:52 s.1 80/81:25 s.70
82/83:30 s.10 83/84:30 s.11
84/85:35 s.15

Utlänningsärenden

- förvar av barn 87/88:40 s.53

- handläggningstider 82/83:30 s.10 84/85:35 s.15
87/88:40 s.50 88/89:30 s.63
89/90:30 s.72

- invandrarministern, visst uttalande 87/88:40 s.55

- medborgarskap 73:20 s.7

- terroristbestämmelserna 87/88:40 s.52
88/89:30 s.66

- utvisningsärenden, praxis i 87/88:40 s.50
88/89:30 s.64
89/90:30 s.74

- viseringspraxis 89/90:30 s.77

Utnämning av statsråd till visst ämbete (Ove Rainer till justitieråd) 83/84:30 s.34

Utnämningar av generaldirektörer och verkschefer m.fl.
se Tjänstetillsättningar

Utrednings- och remissväsendet
se Kommittéväsendet

Utrikesdepartementets organisation 75:12 s.5

Utrikesdepartementets rutiner vid kontakter med massmedia 84/85:35 s.29

Utrikesnämnden, vissa frågor rörande 75/76:50 s.36

Utvisning på grund av brott 83/84:30 s.11

UV Shipping, fördelning av aktier i samband med nyemission 88/89:30 s.91

Vapenexport
se Krigsmaterielexport

Vapenvägrare - nåd i brottmål 81/82:35 s.8

Varvsfrågor
- Kockum AB, visst anslag till 86/87:33 s.83

- statligt stöd till Öresundsvarvet, Kalmar varv och Kockum Construction AB 80/81:25 s.63
81/82:35 s.37

Verksamhetstid för 1979 års kyrkomötes utredningsnämnd 79/80:50 s.36

Verkschefers bisysslor 86/87:33 s.72

Verkschefsfrågor
- datainspektionen - socialstyrelsen - riksrevisionsverket 85/86:25 s.33

Verksledningsbeslutet och myndighetsinstruktionerna 89/90:30 s.32

Vetebiståndet till svältande länder 75/76:50 s.47

Vietnam och viss skuldreglering 84/85:35 s.43

Viggenplanet, export av och garantifrågor
se Garantiutfästelser

Villkorslagen, tillämpningen av 78/79:30 s.26

Viseringsfrågor inom UD 88/89:30 s.22

Volvo-ärendet - principavtal mellan AB Volvo och den norska staten om bildandet av svensk/norsk koncern 78/79:30 s.29

Vuxenutbildningen och socionomutbildningen 72:26 s.15

Våtmarkskonvention om småbåtshamn och omläggning av väg i Vellinge kommun 89/90:30 s.86

Väganslag, disposition av 76/77:40 s.40

Vägomläggning vid Sätra i Skaraborgs län, arbetsplan för
se Vägverkets arbetsplan

Vägverkets arbetsplan för omläggning av väg 202 vid Sätra i Skaraborgs län 85/86:25 s.47

Värnpliktsvägrare - nåd i brottmål 81/82:35 s.8

Västtyska ambassaden, ockupation av i april 1975 75/76:50 s.32

Yrkestrafikförordningen - försvarets civilförvaltnings dispens från reglerna i (försöksverksamhet betr. fria värnpliktsresor med chartrade bussar) 75/76:50 s.46

Yrkesmässig trafik med buss, riktlinjer för 75:12 s.32

Öresundsvarvet i Landskrona, fråga om nedläggning av 80/81:25 s.63

Innehållsförteckning till granskningsbetänkande 1989/90:KU30

Inledning och sammanfattning 1
1. Regeringens sammansättning och regeringsarbetets organisation 6
2. Regeringskansliet – statistik och andra redovisningar 14
a) Personal och utredningsorgan 14
b) Antalet regeringsärenden m.m. 16
c) Uppgifter om vissa dataregister 17
d) Non-grata-förklaringar m.m. 17
e) Förteckningar över riksdagens normgivningsbemyndiganden 17
3. Remisser till lagrådet 18
4. Författningsutgivningen 19
5. Propositionsavlämnandet 21
6. Riksdagenes skrivelser, m.m. 24
7. Verksledningsbeslutet och myndighetsinstruktionerna 32
8. Nåd i brottmål 34
9. Krigsmaterielexport 38
10. Avtalsförhandlingarna på lärarområdet 63
11. Utlänningsärenden 72
12. Utnämningsärenden m.m. 79
a) Allmänt 79
b) Länsbostadsdirektör i Blekinge län 81
c) Rådgivare vid Interpol, m.m. 81
d) Professor i datorlingvistik vid universitetet i Uppsala 82
13. Handläggning av vissa förvaltningsärenden 85
a) Handläggningstider m.m. i bostadsdepartementet 85
b) Våtmarkskonventionen och fråga om småbåtshamn och omläggning av väg i Vellinge kommun 86
c) Tillämpning i visst fall av priskontrollregeln i jordförvärvslagen 89
14. Allmänna arvsfonden 94
15. Beredningen av vissa EG-frågor 96
16. Notifiering av GATT om jordbrukspolitiken 102
17. Utländska fartyg i svensk kustfart 103
18. Beslut om vissa hastighetsbegränsningar 106
Utskottets anmälan 108
Reservationer 108
Särskilda yttranden 120

A 1 PM om regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation m.m. ... 129
A 2 En expeditionsministärs befogenheter ... 136
A 3 PM – Regeringsskiftet februari 1990 ... 139
A 4 Översikt över antal anställda inom regeringskansliet (exkl. UD) 1990-01-01 ... 143
A 5 Departementala organ ... 144
A 6 A Regeringsärenden år 1988 ... 146
A 6 B Regeringsärenden år 1989 ... 147
A 7 Nåd i brottsmål ... 148
A 8 Rutinerna för beslutsfattande m.m. inom utrikesdepartementets verksamhetsområde ... 158
A 9 Förteckning över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden ... 163
A 10 Under år 1989 till riksdagen avlämnade propositioner som innehåller lagförslag som har granskats av lagrådet ... 212
A 11 Propositioner som innehåller lagförslag med motivering enligt 8 kap. 18 § regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats ... 215
A 12 A Förteckning över författningar i SFS som utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet ... 219
A 12 B Svar i anledning av Hans Nyhages anmälan till konstitutionsutskottet angående förfarandet med s.k. rättelseblad till SFS (KUs dnr B 111 89/90) ... 222
A 13 PM angående propositionsavlämnandet till riksdagen under våren 1989 ... 225
A 14 Budgetpropositionens utformning och innehåll ... 226
A 15 Riksdagens skrivelser m.m. ... 228
A 15.1 Finansutskottets yttrande ... 230
A 15.2 Skatteutskottets yttrande ... 232
A 15.3 Lagutskottets yttrande ... 234
A 15.4 Socialförsäkringsutskottets yttrande ... 235
A 15.5 Socialutskottets yttrande ... 237
A 15.6 Kulturutskottets yttrande ... 241
A 15.7 Utbildningsutskottets yttrande ... 243
Underbilaga 1: Pris- och löneomräkning under anslagen till grundläggande högskoleutbildning m.m. ... 244
Underbilaga 2: Fortbildningsnämndernas sammansättning 246
A 15.8 Näringsutskottets yttrande ... 247
A 15.9 Bostadsutskottets yttrande ... 249
A 16 A Verksförordning ... 251
A 16 B Nya förebilder för myndighetsinstruktioner ... 255
Underbilaga 1: Förebild för myndighetsinstruktioner i allmänhet ... 257
Underbilaga 2: Förebild för affärsverksinstruktioner ... 261
Underbilaga 3: Förebild för nämndeinstruktioner ... 269

A 16 C Verksledningsbeslutet, verksförordningen och myndighetsinstruktionerna 274
Underbilaga C: Styrelse enligt verksförordningens modell 285
Underbilaga D: Styrelser med rätt att delegera normgivningskompetens 293
Underbilaga E: Styrelsernas beslutsfunktioner 296
A 16 D Personalföreträdarförordning 305
A 17 Svar på frågor från konstitutionsutskottet enligt PM 90-01-30 angående RRV-rapporten om vissa betalningar från Bofors 308
A 18 Synpunkter med anledning av PM från KU:s kansli 1990-03-06 312
A 19 Yttrande från Anna-Greta Leijon angående hennes telefonkontakt med chefsåklagare Ringberg 319
A 20 Svar till konstitutionsutskottet i anledning av anmälan från Elisabeth Fleetwood m.fl. angående relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket; särskilt när det gäller avtalsförhandlingarna på lärarområdet 1989 (KU:s dnr 79/89) 321
A 21 Promemoria till konstitutionsutskottet med anledning av anmälningar från Elisabeth Fleetwood och Hans Nyhage den 23 november 1989 och Ylva Annerstedt den 28 november 1989 (Lärarkonflikten) 325
A 22 Redovisning till konstitutionsutskottet av vissa utnämningar 330
A 23 Svar i anledning av Anders Björcks anmälan till konstitutionsutskottet angående frågan om en befattning vid Interpol för Hans Holmér (KU:s dnr B 106/ 89-90) 342
A 24 Kommentar till Birgit Friggebos granskningsanmälan av den 6 februari 1990 (Professur i datorlingvistik) 351
A 25 Tillsättande av tjänsten som länsbostadsdirektör vid länsbostadsnämnden i Blekinge län 355
A 26 Regeringsbeslut 1982-05-27 angående Ansökan om tillstånd att förvärva jordbruksfastighet i Flens kommun 358
A 27 Regeringsbeslut 1985-02-28 angående Framställning om ersättning för förlust på grund av beslut i jordförvärvsärende 360
A 28 Regeringsbeslut 1986-10-09 angående Skrivelse om ersättning för förlust på grund av beslut i jordförvärvsärende .. 361
A 29 PM angående regeringens handläggning av ärenden rörande understöd ur allmänna arvsfonden, m.m. 362
A 30 Svar till konstitutionsutskottet angående försöksverksamhet med förnyelsarbete beträffande stöd till närstående .. 391
A 31 Per Gahrtons anmälan till konstitutionsutskottet angående regeringens behandling av vissa EG-frågor, (KU:s dnr 104/88) 406
A 32 Svar på vissa frågor i granskningsärende rörande Sveriges förhållande till EG (KU:s dnr B 120 89/90) 421
A 33 Inrättande av råd för Europafrågor och förordnande av ledamöter i rådet 436

A 34 Sveriges notifikation till GATT om neddragning av jordbruksstöd 1990 437
A 35 Förordningen den 10 november 1724 angående De Fremmandes Fahrt på Swerige och Finland 445
A 36 Sjöfartsverkets skrivelse Angående NIS-fartyg i svensk kustfart 447
A 37 Regeringsbeslut 1988-06-22 angående Överklagande i fråga om tillstånd att använda utländskt fartyg i svensk kustfart 448
A 38 Regeringsbeslut 1989-02-09 angående Godkännande av överenskommelse om tillstånd att använda utländskt fartyg i svensk kustfart 449
A 39 Regeringens befattning med besluten om sänkta hastighetsgränser på vissa motorvägar m.m. 450
A 40 Trafiksäkerhetsverkets yttrande till KU angående hastighetsbegränsningar 456

Sakregister till konstitutionsutskottets granskningsbetänkande 1971–1989/90 457

Bilagedel B Utfrågningar

gotab 96403, Stockholm 1990

Konstitutionsutskottet

1989-02-23

kl. 10.01—12.30

Utfrågning av överste Anders Hammarskjöld, hovrättsassessor Richard Ljungqvist och departementsrådet Kurt Blixt angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Vi har ett granskningsärende som rör krigsmaterielexport. Vi har behandlat detta i tidigare betänkanden och har fortsatt granskningen även i år. Vi känner till att ett arbete har utförts även vid sidan av vårt utskott, i Rydbeckskommissionen, som vi har haft kontakt med också tidigare. Denna gång tyckte vi det kunde vara av intresse att få göra en utfrågning som inte så mycket gäller värderingarna, och vi har därför kallat hit experter och sekreterare.

Richard Ljungqvist: Vi har kommit överens om att jag skulle börja med en inledning rörande vad som har aktualiserats genom den pressdebatt som har förekommit efter det att kommissionen lade fram sin rapport.

I april 1987 bemyndigade regeringen statsministern att tillkalla en medborgarkommission med uppgift att granska vissa uppgifter om olaglig vapenexport. Jag tror att det kan vara på sin plats att erinra om vad som sades i direktiven:

Kommissionens huvuduppdrag, sägs det i direktiven, bör vara att i ett sammanhang skapa största möjliga klarhet kring de händelser som sedan år 1970 gett upphov till uppgifterna om olaglig svensk vapenexport. Kommissionen skall redovisa i vilket skede och med vilkas medverkan som avsteg från givna regler skett. Kommissionen skall vidare ha möjlighet att ta upp varje fråga eller aspekt som den anser bör belysas för fullgörandet av sitt uppdrag, bl.a. beslutsordning och kontrollprinciper.

Av direktiven framgår också att kommissionen skall bestå av en grupp personer som står fria från de regeringar, myndigheter och företag som på något sätt kan ha varit i kontakt med den verksamhet som skall undersökas. Jag föreslår — säger statsministern — efter att ha samrått med företrädare för riksdagspartierna att regeringen beslutar att ge detta uppdrag åt en särskild medborgarkommission.

Kommissionen bör ha tillgång till ett sekretariat med nödvändig juridisk, diplomatisk och militärindustriell expertis. Dess arbete bör bl.a. bygga på information som är tillgänglig hos polis, tull, åklagare och domstolar. Arbetet bör bedrivas med största skyndsamhet.

1 *Riksdagen 1989/90. 4 saml. Nr 30. Bilagedel B*

Det är viktigt att erinra om att det i direktiven sägs att avsikten dock inte är att granskningen skall omfatta frågor som det ankommer på de rättsvårdande myndigheterna att ta ställning till, utan granskningen bör syfta till att ge en helhetsbild av skeendet.

Med stöd av bemyndigandet utsågs till ledamöter i kommissionen f.d. ambassadören Olof Rydbeck, ordförande, professor Kerstin Fredga, professor emeritus Nils Stjernquist, professor Gunnel Vallquist och f.d. regeringsrådet Bengt Wieslander.

Ungefär ett år senare, den 20 maj 1988, överlämnade medborgarkommissionen sin rapport om svensk vapenexport till statsministern. Med det var kommissionens arbete slutfört. Kommissionen var enig i de bedömningar som gjorts.

Jag vill också erinra om vilka slutsatserna var. Jag läser ur det pressmeddelande som kommissionen utgav i samband med överlämnandet:

Svensk försvarsindustri har bedrivit vapenexport i strid med bestämmelserna. Kommissionen, som har granskat misstänkta fall av olaglig vapenexport sedan 1970, finner inte belägg för att svenska regeringar eller regeringstjänstemän skulle varit införstådda med denna export. Undantag görs för ett mindre fall i vilket en fartygspjäs 1982 levererades till Storbritannien och vidare till Oman med krigsmaterielinspektörens vetskap. Kommissionen är kritisk till den bristande vaksamhet och den passivitet inför påståenden om olagligheter som länge kännetecknade regeringskansliets handläggning av vapenexportfrågorna. Den anser också att regeringarna av olika slag inte varit konsekventa i sin vapenexportpolitik och att riktlinjerna för exporten inte har lett till den återhållsamhet som förutskickades när de infördes 1971. Kommissionen anser emellertid att dessa omständigheter på intet sätt ursäktar den olagliga vapenexporten. De olagliga affärerna, riktlinjernas utformning och deras tillämpning har enligt kommissionen samverkat till att skapa den misstro som i dag omger vapenexporten. Mot den bakgrunden föreslår kommissionen bl.a. att ändrade och lagfästa kriterier införs för svensk vapenexport.

Kommissionens första uppgift var att utse ett sekretariat. Det har förekommit pressuppgifter som ifrågasatt vilka som satt i sekretariatet. Jag erinrar därför om att det redan i direktiven förutsattes att det skulle vara expertis med kunskaper på de områden som var av betydelse.

Som huvudsekreterare utsågs departementsrådet i UD Jan Romare, numera ambassadör i Genève. Där ingick också byråchefen Sven Rune Frid, som tidigare sysslat med utredningar — bl.a. var han sekreterare åt landshövding Bengt Gustafsson i utredningen om försvarsindustrins utlandsverksamhet. Anders Hammarskjöld hade erfarenhet från försvarskommitténs arbete. Själv hade jag erfarenhet från utredningsarbete, bl.a. från justitiedepartementet. Anders Hammarskjöld utsågs till förbandschef på Gotland och övergick då till att verka som expert i kommissionen. Under hösten inträdde nuvarande departementsrådet Kurt Blixt från försvarsdepartementet som sekreterare. Det huvudsakliga arbetet utfördes av oss två — Blixt och mig — jämte Jan Romare. I viss del anlitades fil. kand. Svante Iger, som biträtt Inga Thorsson i en utredning.

Utredningsarbetet påbörjades under sommaren 1987. Kommissionen hade då slagit fast att den ansåg den primära uppgiften vara att söka sanningen bakom påståendena om olaglig svensk vapenexport och sanningen bakom påståendena om att det förekommit medverkan eller vetskap från regeringskansliets eller regeringarnas sida.

Förutom att få kunskap om regelverket gällde det inledningsvis att ta del av det material som kunde finnas om den svenska vapenexporten. Utgångspunkten blev då givetvis krigsmaterielinspektionens arkiv, där Anders Hammarskjöld började rota. Han skall strax berätta närmare om hur det arkivet ser ut. Vidare arbetade Jan Romare, i vart fall under senare delen av kommissionens arbete, med att studera utrikesdepartementets arkiv. Det kan anmärkas att det t.o.m. för en UD-tjänsteman som Romare krävdes tillstånd från polchefen för att fritt få husera i arkivet.

Vidare fick vi handlingar från konstitutionsutskottet, från överbefälhavaren, från försvarets materielverk och från andra myndigheter. Vi inhämtade också upplysningar av olika slag från Nobel Industrier, Bofors, Ericssonkoncernen och Philips elektronikindustrier. Vi hade också tillgång till 1984 års försvarskommittés material och material från utredningen om svensk utlandsverksamhet på krigsmaterielområdet.

När ledamöterna hade fått en grundläggande kunskap om innehållet i handlingarna och regelverket inleddes en omgång, som pågick hela hösten, med utfrågningar av personer som hade haft beröring med krigsmaterielfrågor. Det var statsråd, f.d. statsråd, personal från regeringskansliet, åklagare, polis, tull, från andra delar av förvaltningen och från industrin. Inalles hördes 54 personer. I en bilaga till rapporten finns de antecknade.

Kommissionen fick också ett omfattande material från Svenska freds- och skiljedomsföreningen.

Kommissionen gick vidare igenom det som var grunden till misstankarna om svensk olaglig vapenexport, nämligen pressklipp från 1970, i första hand från Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Expressen, men från senare år även från landsortspressen. Kommissionen hade också tillgång till utskrifter från radio- och TV-program.

Slutligen gjorde kommissionen studiebesök på Lv 3 för att orientera sig om luftvärnsmaterielen och hos Bofors för att få del av vapensystem som Bofors producerar. Vidare gjordes studiebesök hos olika delar av Ericssonkoncernen som sysslar med försvarsmaterielproduktion och Philips elektronikindustrier.

I slutet av hösten hade kartläggningsskedet, som inledde verksamheten, nått så långt att kommissionen kunde göra en disposition över vad som skulle ingå i rapporten, och den dispositionen följdes sedan i huvudsak.

Kartläggningsskedet följdes av ett skede där sekretariatet gav ledamöterna ett underlag för att kunna bedöma vilka omständigheter som kunde ligga bakom de fall av olaglig vapenexport som framskymtat.

Syftet var att skaffa ett underlag för kommissionens ledamöter att dra sina slutsatser rörande vad som förekommit och att kommissionen skulle kunna lägga fram förslag till ändringar i regelverket.

Uppgifter om vapenexport som blev kända efter början av april 1988 har kommissionen av tidsskäl inte kunnat beakta. Man kan alltså säga att deadline var april 1988. Sitt sista sammanträde höll kommissionen den 14 april 1988. Sedan följde den tryckeritekniska framställningen av rapporten.

Under den följande tiden innan rapporten överlämnades var det en uppgift för sekretariatet att ta hand om de omfattande handlingar som hade inhämtats. Det var tusentals sidor som ingick i arkiven och som på olika sätt hade utnyttjats.

Kommissionen beslöt vid sitt sista sammanträde att arkivet skulle hållas samman. Kommissionen motiverade det med att det fanns ett starkt intresse att för framtiden kunna verifiera de uppgifter och bedömningar som kommissionen lade fram i rapporten, och det var också ett önskemål ur forskningssynpunkt att handlingarna hölls samman. Man ansåg det vara ett värde i sig att hålla samman handlingarna. En möjlighet hade annars varit att förstöra eller återlämna material som inhämtats från andra myndigheter och bara göra en förteckning med angivande av var de fanns.

Från den utgångspunkten var sekretariatets uppgift att följa de bestämmelser som finns för arkivering av handlingar, dvs. att ta bort kopior, sammanföra handlingar och föra ihop dem i arkivvolymer och överlämna dem till riksarkivet, som sedan har att förvara handlingarna. Det är de gängse bestämmelserna. För kommissionens del blev det 28 arkivvolymer, och varje volym är tjock som en lagbok — då förstår ledamöterna omfattningen av det material som fanns. Vi förstörde alltså ingenting.

Sedan blev det en uppgift för riksarkivet att pröva frågor om utlämnande av handlingar. Materialet överlämnades den 9 maj 1988 till riksarkivet, och därefter har kommissionen inte kunnat pröva frågor om utlämnande av handlingar, utan det har varit en fråga för riksarkivet i enlighet med bestämmelserna i sekretesslagen. Den som inte varit nöjd med besluten har kunnat klaga till kammarrätt och regeringsrätt. Kammarrätt har också prövat frågor om utlämnande av en del handlingar.

Det ankommer inte på mig att ha synpunkter på hur den bedömningen har gjorts, men jag kan väl tillåta mig att framföra den personliga uppfattningen, att systemet har fungerat. Kommissionen upplöstes vid månadsskiftet maj-juni 1988 och har därefter alltså inte kunnat ta ställning till några frågor om utlämnande av handlingar.

Det har faktiskt gjorts bara *en* framställning — det var från Dagens Nyheter — till kommissionen om utlämnande av handling. Vid det tillfället gjordes sedvanlig prövning, om det var möjligt med hänsyn till de sekretessbestämmelser som gäller, i första hand utrikes- och försvarssekretess men även kommersiell sekretess och i viss mån sekretess med hänsyn till enskilda personers intressen. I det fallet ansåg kommissionen att vissa uppgifter inte kunde lämnas ut. I övrigt fick DN de

handlingar och uppgifter man ville ha. DN lät sig nöja med det och överklagade inte kommissionens beslut. Det var det enda tillfälle då det framställdes någon begäran till kommissionen om att utfå handlingar. Med det vill jag säga att kommissionen inte har hemlighållit något, eftersom ingen därutöver har begärt att få ut någonting.

Jag vill i det sammanhanget också erinra om ett uttalande som kommissionen gör i rapporten på s. 18: "Kommissionen har inte ansett det förenligt med sin roll och inriktning att hemligstämpla någon del av rapporten. Dess strävan har varit att i rapporten redovisa undersökningsmaterialet med största möjliga öppenhet. Inga för sakfrågornas belysning väsentliga uppgifter som kommit till kommissionens kännedom har därvid utelämnats."

Det har varit känt hur kommissionen förfarit med handlingarna. Polis, åklagare, tull och även misstänkta och försvarare har vetat hur vi har gjort med handlingarna och hur vi har arkiverat dem. Parter i en rättegång har som bekant stora möjligheter att få del av även hemliga uppgifter. Kommissionens strävan — om jag har förstått ledamöterna rätt — och även sekretariatets strävan har varit att i möjligaste mån vara öppen och inte dölja någonting, men givetvis måste normal hänsyn tas till de sekretessbestämmelser som gäller.

Jag vill med anledning av pressuppgifter nämna att det givetvis har förekommit att s.k. hemligstämpel har använts på handlingar. Det är säkert bekant för ledamöterna att detta bara är en varningssignal. När vi fick in handlingar ansåg sig sekretariatet givetvis behöva upplysa ledamöterna om och i vad mån uppgifterna var hemliga så att ledamöterna skulle förstå hur de skulle behandla materialet. Det var viktigt för alla att veta vilka handlingar som innehöll hemliga uppgifter. På samma sätt har vi varnat riksarkivet för att det ingick hemliga uppgifter i det material vi överlämnade, men det angavs därvid inte på något preciserat sätt vilka handlingar som var hemliga, utan det sades bara att det ingår hemliga handlingar, särskilt i vissa volymer.

Med anledning av den debatt som varit tänkte jag också peka på några sakuppgifter och nämna något om innehållet i rapporten i delar som jag anser vara av särskild betydelse och som har särskilt uppmärksammats.

Rapporten inleds med ett avsnitt med sakupplysningar. Andra kapitlet rör reglerna för krigsmaterielexport. Som ni vet finns det två lagar som är centrala på området. Den ena är den s.k. tillverkningslagen som reglerar tillverkning och försäljning av krigsmateriel. Det är med stöd av den lagen som KMI utövar sin tillsyn på krigsmaterielområdet. Den tillsynen utövas bl.a. med stöd av de marknadsöversikter som industrin lämnar till KMI och även genom att industrin är ålagd att regelbundet inkomma med s.k. beställningsdeklarationer, alltså uppgifter om ingångna försäljningsorder. Man bör dock komma ihåg att tillverkningslagen inte är tillämplig på statliga myndigheter. FFV omfattas alltså inte av bestämmelserna i lagen.

Den andra lagen är utförsellagen. Huvudregeln enligt utförsellagen är att förbud gäller mot all krigsmaterielexport. Från det förbudet kan regeringen medge undantag. Beredande av regeringsärendena är KMI.

Till stöd för regeringens arbete ligger 1971 års riktlinjer, men som många gånger har påpekats är inte riktlinjerna, fastän de är antagna av riksdagen, bindande för regeringen. De är ingen lag, som det så ofta sägs i pressen, utan närmast anvisningar för hur regeringen bör agera.

Man bör också komma ihåg att en ny utförsellag gäller sedan halvårsskiftet 1988, men skillnaden mellan den nya lagen och den gamla är enligt min uppfattning närmast kosmetisk med det undantaget att man har infört bestämmelser om industrins marknadsföring. Att man kallar det för en ny lag beror troligen på en strävan att markera att man går in i en ny period när det gäller krigsmaterielexport.

Ett problem för kommissionen var hur man skulle definiera olaglig vapenexport, eftersom vad som är lagligt eller olagligt inte ännu är prövat av de rättsvårdande instanserna. Kommissionen gjorde den här definitionen:

Med olaglig krigsmaterielexport förstås i rapporten utförsel som skett utan tillstånd — alltså då det över huvud taget saknas tillstånd för utförsel — och utförsel i strid med lämnat tillstånd — exempelvis att man har levererat dubbelt så mycket ammunition som man fått tillstånd till — eller, när tillstånd har lämnats, tillståndet inte skulle ha lämnats om samtliga på ärendet inverkande omständigheter som sökanden vetat om hade varit kända — där tänker man närmast på vidareexport, exempelvis att det i utförselansökningen anges att materielen skall gå låt oss säga till Storbritannien men att det för tillverkaren är känt att materielen skall hamna i något land vid Persiska viken och att man inte upplyser KMI och regeringen om det i ansökan.

Denna definition får den betydelsen att det är uppgifterna i utförselansökan och utförseltillståndet som är centrala. Det innebär också att kommissionen i sitt kartläggningsarbete utgick i första hand från just dessa handlingar. Vi gick alltså in i KMI:s arkiv och såg på detta. De s.k. beställningsdeklarationerna och marknadsöversikterna, som också har uppmärksammats, är betydelsefulla, men på ett helt annat plan, nämligen för att ge en bakgrund till hur diskussionerna har gått. Kommissionen har menat att det är uppgifterna i utförselansökan som har direkt betydelse för frågan om det varit olaglig vapenexport eller inte.

Ofta kallas utförseltillstånd för exportlicenser. Sådana licenser är lätta att blanda ihop med en annan typ av licenser, nämligen upplåtelse eller överlåtelse av tillverkningsrättigheter. Tillverkningslicenser var fram till 1983 ett oreglerat område och industrin — det har industrin medgivit — utnyttjade möjligheten, när man inte hade möjlighet att få exporttillstånd, att upplåta en tillverkningslicens i stället. Detta skedde till länder till vilka man inte fick exportera. Det var en möjlighet som kunde utnyttjas fram till 1983 — sedan dess krävs det tillstånd för den här typen av licenser.

Man bör också uppmärksamma andra former av utlandssamarbete, främst samarbetsavtalen, som också har varit i fråga vid några tillfällen. Det är ett icke lagreglerat område. Man har samarbetsavtal på regeringsnivå och företagsnivå, och det görs för närvarande överväganden om hur man skall reglera detta. Blixt kan berätta mer om det, om det finns intresse.

En lång lista över misstänkta fall ingår i rapporten. I huvudsak har kommissionen redovisat samtliga fall som har varit av betydelse. Det finns smärre uppgifter som man har lämnat därhän, eftersom det visat sig vara närmast pressankor. Det har också redovisats affärer som varit omdiskuterade i massmedier men som visat sig vara lagliga.

Som ni förstår har vi inom sekretariatet delat upp arbetet med studiet av de här ärendena.

I rapporten finns en uppdelning vad gäller vapen och ammunition på affärer som har samband med Singapore, affärer som har samband med Storbritannien och övriga affärer. Exporten av krut och sprängämnen, som tullkriminalen och länsåklagare Age har utrett, redovisas för sig. Det var ett område som framför allt Jan Romare ägnade sig åt. Vad gäller vapenaffärerna har Blixt särskilt sett på den första Bahrein-affären och på FFV. Vad gäller FFV bör man komma ihåg att uppgifterna om att FFV var inblandat i sådana här affärer kom fram i stort sett vid årsskiftet 1987-1988, när kommissionen höll på med sitt slutarbete. Kommissionen ansåg det ändå betydelsefullt att samla in uppgifter om FFV. I den frågan låg vi före polisutredningen och förundersökningen. Jag har för övrigt inhämtat att justitiekanslern kommer att lämna sin rapport på måndag om granskning av FFV. En presskonferens är utsatt till måndag.

Bland övriga länder ingår Iran. Jag har sett att ledamöterna har varit särskilt intresserade av uppgifter om vapenexport till Iran. Det är ett område som Anders Hammarskjöld särskilt har ägnat sig åt.

Till den läsare av rapporten som vill ta del av kommissionens bedömningar skall jag säga att det finns tre avsnitt som enligt min uppfattning är särskilt centrala.

Först skall det sägas att det i fallredovisningen finns synpunkter på frågan om medverkan och vetskap intagna under varje avsnitt. Sedan sker i avsnitt 11.6, som heter Några avslutande synpunkter, i kapitlet Medverkan och vetskap hos regering och regeringskansliet, en sammanfattande bedömning.

I kapitel 12 finns en sammanfattande bedömning av motiven bakom den olagliga utförseln. Där behandlas försvarsindustrins situation och bristerna i kontrollsystemet och industrins företagsekonomiska situation och även sådana saker som företagsandan.

Kommissionens synpunkter på trovärdighetsproblemet finns slutligen i kapitel 13. Där pekar man på det centrala dilemmat, att man i vårt land har den principiella uppfattningen att man helst inte vill exportera krigsmateriel från Sverige men att man samtidigt är medveten om att det finns ett säkerhets- och försvarsintresse av att sådan export sker. Man har försökt att med hjälp av 1971 års riktlinjer komma till rätta med detta dilemma, men motsättningen är central.

I kapitel 14 finns sedan kommissionens förslag, men de skall inte diskuteras nu. Jag vill bara erinra om att regeringen genom beslut sommaren 1988 har överlämnat förslagen till nya utredningar för fortsatta överväganden.

Anders Hammarskjöld: Jag är i dag överste i kustartilleriet. Jag lånades ut till kommissionen direkt från försvarskommittén, som slutade sitt arbete våren 1987. Jag arbetade i kommissionen som sekreterare fram till den 1 oktober då jag blev förbandschef på Gotland. Dock bad mig kommissionen stanna som expert för att slutföra den Iranutredning som påbörjats. Det gjorde jag under hösten och framför allt under jultiden.

Som Richard Ljungqvist har betonat inleddes arbete med att sekretariatet gjorde en grovsortering, där vi tog fram ett 30—40-tal rubriker som vi måste gå till botten med. Listan kompletterades så småningom bl.a. med ett FFV-komplex, som flöt upp sakta fastän det i och för sig fanns med på den ursprungliga listan. Det fanns ett gott underlag beträffande misstänkt olaglig export i pressklippen. Vi hade underhandskontakt med andra som arbetat tidigare på området för att på ett enkelt sätt suga upp information. Svenska Freds hade ett rikt material, som vi har sökt igenom.

Med det som grund var det klart att göra en första undersökning av KMI:s handlingar och arkiv. Jag började omkring den 1 juli och arbetade med det i stort sett fram tills jag slutade i kommissionen den 1 oktober, då jag lämnade av till departementsrådet Kurt Blixt, som inte kunde ställas till kommissionens förfogade förrän vid den tidpunkten.

På KMI började jag med Algernons efterlämnade handlingar. Då hade redan polisen gjort sin första undersökning och beslagtagit en del material, men huvuddelen var kvar. Jag lade ner ungefär 14 dagar på att gå igenom hans efterlämnade handlingar. Den teknik som jag genomgående använde var en ren kopieringsteknik. Det som på något sätt kunde vara av intresse för kommissionen kopierades och skickades sedan över till sekretariatet med en begäran om spridning, så att alla hade samma material. Det var en informell metod jämfört med polisens sätt att genomföra beslag för att säkra bevis. Vi kunde gå fram frankare och hårdare när vi samlade materialet.

Jag vill också betona att KMI och UDH under hela den tid jag arbetade där visade mycket stor öppenhet. Ingenting var fördolt. Vi fick handskas fullständigt fritt med deras material även i de personliga skåpen. De visade mycket stor öppenhet och beredvillighet att ge kommissionen möjlighet att ta del av handlingarna.

Om jag går vidare vill jag säga att genomgången av amiral Algernons handlingar var mycket berikande och gjorde att man förstod KMI:s arbetssätt, som delvis har belysts i kommissionens rapport. Man betonar i rapporten KMI:s svåra situationen som enmansmyndighet. Det syntes verkligen i handlingar och skåp. Där fanns samlingar som inte rensats ut från företrädarna, och det hade varit en viss omsättning på denna befattning.

Så gick jag vidare i arkivet. Det är två arkiv vi talar om. Det ena är det gamla handelsdepartementets, alltså huvudarkivet på UDH, där utförseltillstånd och regeringsbeslut är arkiverade enligt ett visst system som inte var särskilt lättillgängligt. Man kan konstatera att det ur kommissionens synvinkel är ett magert material, för det innehåller

endast de formella regeringsbesluten. Först fr.o.m. 1983 finns en och annan föredragningspromemoria bifogad, och de är ofta mycket kortfattade. Detta har också tagits upp av kommissionen som någonting förvånansvärt. Det kan bero på den mycket stora belastningen på en ensam KMI.

Den andra delen av arkivsystemet var det arkiv KMI har som myndighet. Jag vet inte när arkivsystemet lades upp, men det fanns en kanslisekreterare som hade skött det i 30—35 år. Det hade först lagts upp på 1940-talet enligt ett ålderdomligt system, men det fanns en systematik, och den tjänsteman som arbetat där i mer än 30 år var mycket vänlig och hjälpsam i arbetet med att hitta handlingar. Man lägger nu om allt på ADB. Detta arkivsystem måste ha gjort det svårt för en nytillträdande KMI att ta del av det tidigare materialet. Jag lade ner två eller två och en halv månader på heltid på det.

KMI:s arkiv, som jag lade ner mest arbete på, var lättillgängligt. En stor del av detta material är helt ointressant för alla utom möjligen för arkivforskare. Det handlar om tusentals jaktvapen, alltså enklare export- och importlicenser för vapen — det är den stora massan av ärenden. Det handlar om periodiska rapporter som företagen är skyldiga att lämna enligt tillverkningslagen. Det är ett enormt statistikmaterial. Otaliga företag skall lämna rapporter, och de finns systematiskt samlade. Själva utförselbevisen finns i kopia. Det var ett mycket formalistiskt system.

De intressanta delarna var väl två. Den ena var de s.k. marknadsöversikterna. De promemorior som upprättades, ofta av KMI personligen, gällde marknadsdiskussioner, och det var interna promemorior om överväganden om länderfrågor, ofta upprättade i samarbete med UD-pol. Den andra delen gällde beställningsdeklarationer som företagen lämnar systematiskt enligt tillverkningslagens bestämmelser. De är lättillgängliga — det är bara att plocka ut det man vill ha.

Det knepiga materialet var promemoriorna. Det fanns dock en bra systematik, och de var samlade länder- och årsvis. Man bytte system någon gång på 1970-talet — dessförinnan hade man dem samlade på områden, men det gick fortfarande att följa det ganska väl.

Det var ungefär två hyllmeter som var intressanta, och vi började leta i handlingarna från omkring 1970. Även här användes samma rena kopieringsteknik. Så fort någonting ansågs kunna vara av det minsta intresse för kommissionen kopierade jag det och satte in det i en pärm.

När det gäller Algernons efterlämnade handlingar gjorde polisen två egna undersökningar, en före och en efter det att jag var där. Polisen och jag arbetade helt fristående från varandra — vi kom överens om det från början för att vi skulle kunna hitta handlingar som kunde komplettera varandra. Vi gjorde en stor genomgång av huvudarkivet. Både Blixt och jag var med, och jag tror att också Richard Ljungqvist gjorde kontroller för att se om vi möjligen hade missat något. Jag ägnade 14 dagar under julen 1988 åt en uppföljning av industrierna.

Kurt Blixt: Jag skall fatta mig kort och bara presentera mig själv.

Jag är departementsråd i försvarsdepartementet sedan den 1 april förra året. Dessförinnan var jag yrkesofficer och sysslade ett antal år med försvarsindustrifrågor bl.a. på försvarets materielverk och i försvarsdepartementet.

Jag kom in i kommissionens sekretariat under hösten 1987, då jag närmast efterträdde Anders Hammarskjöld. Min uppgift var att fortsätta arbetet i KMI-arkivet samt att hålla kontakt med överbefälhavaren, försvarets materielverk och försvarsindustrin.

I rapporten har jag närmast sysslat med Bahrein-I-affären, alltså den fullbordade smugglingen av Robot 70. Jag var också inblandad i Iranaffären så till vida att jag tog kontakt med militärt underrättelseväsende för att få en bild av läget i Persiska viken hösten 1987, i FFV-affären, Marconiaffären och beträffande det som handlar om samarbetsavtal plus några smärre affärer, som vi kan komma tillbaka till om någon har intresse av det.

Kurt Ove Johansson: Jag skall försöka tillmötesgå ordförandens önskan om att undvika att ställa värderingsfrågor i så stor utsträckning som det kan undvikas.

Som experter i medborgarkommissionen har ni haft tillgång till handlingar som vi inte har sett i utskottet. Anser ni mot bakgrund av det hemliga material som ni har tagit del av att medborgarkommissionen har givit en korrekt bild av vad som har förekommit inom svensk vapenexport under de senaste 15—20 åren?

Richard Ljungqvist: Med hänsyn till den tid kommissionen har arbetat — under mindre än ett år — och med reservation för de små felaktigheter som framkom i samband med överlämnandet kan jag säga att kommissionen har lämnat en rapport som alltjämt står sig.

Kurt Ove Johansson: Betyder ditt svar att det skulle ha varit önskvärt att kommissionen hade arbetat väsentligt längre?

Richard Ljungqvist: Nej, så skall man inte tolka det. Jag tror det fanns ett starkt intresse hos uppdragsgivarna i regeringen att snabbt få fram ett material. För övrigt skall man ha i minnet att det var ett utredningsarbete som skulle vara helt skilt från de rättsliga utredningarna. De måste bedrivas på ett annat sätt. Det var alltså inte fråga om att finna något straffrättsligt ansvar, utan om att skapa en helhetsbild. Det framgår av direktiven.

Trots den inriktningen menar jag att kommissionen har fått fram mycket material om vilket får sägas att det är nästan överraskande att det alltjämt står sig, särskilt när man ser på vad snabbt vi fick arbeta med FFV. Kommissionen var vidare den som först redovisade den s.k. Bahrein-II-affären, alltså den icke avslutade, icke fullbordade affären med ett stort antal robotar till Bahrein. Som läsebok rörande vapenexporten står sig rapporten, och det finns, menar jag, ingen anledning att säga att man hade vunnit på att arbeta särskilt mycket längre, mer än att man kunnat rensa bort en del stavfel o.d.

Sedan kan det alltid diskuteras vad som skall redovisas i en rapport. Det är väl detta som diskussionen i höstas rörde sig om.

Kurt Ove Johansson: Det finns alltså enligt er mening inte minsta fog för uppfattningen att kommissionen borde ha gått djupare in på vissa områden?

Richard Ljungqvist: Nej.

Kurt Ove Johansson: Kommissionen har om jag förstått rätt alltså kommit fram till att ingenting tyder på att någon regering eller regeringsledamot skulle ha medverkat till vapensmuggling eller underlättat smuggling av vapen. Var det total enighet mellan ledamöter och experter på den punkten?

Richard Ljungqvist: Svar: Ja. Att man är enig i sin bedömning framgår av vad ledamöterna framfört i "statsrådsskrivelsen" i rapporten.

Kurt Ove Johansson: Ni hade riklig tillgång till material, men det har efter det att kommissionen lagt fram sin rapport framkommit att det finns en del viktiga handlingar som man inte kände till. Av Hammarskjölds redovisning fick vi reda på att det hade skett en mycket noggrann genomgång av KMI:s arkiv, men likväl har tydligen en viktig PM från 1977 inte kommit fram vid undersökningarna som gjordes. Är det på det sättet?

Richard Ljungqvist: Nej. Jag vill först säga att handlingen har kommit fram så till vida att den har funnits i sekretariatet. Det är däremot riktigt att handlingen inte har legat framför ledamöternas ögon. Det som den åsyftade handlingen innehåller har dock varit uppe till diskussion och kontroller i olika sammanhang. Det rör sig alltså om planer på export till Argentina och om export av Fälthaubits 77. Som jag var inne på tidigare skall man ta handlingen för vad den är — det är en marknadsanalys och bakgrundsmaterial. Den här handlingen kan vara en indikation i en bevisföring men är inget bevis i sig, eftersom den rör frågor på planeringsstadiet. Det är naturligtvis beklagligt att man inte tydligare har angivit detta. Det kan alltid diskuteras vad som skall ingå i en rapport, men hittills är det faktiskt bara denna sak som har aktualiserats.

I pressen har det också talats om en annan handling, innehållande uppgifter om Singapores sätt att hantera slutanvändarintyg. Den handlingen har legat framför ledamöternas ögon och diskuterats, och den finns kommenterad på s. 228—229 i rapporten.

Anders Hammarskjöld: Den aktuella handlingen har kopierats och fogats in bland övriga handlingar. Det var en centimetertjock lunta med marknadsöversikter. Det förvånade mig att polisen inte hade uppmärksammat den utan hittat den i vårt arkivmaterial. Jag vill betona att både Argentinaaffären och affärerna med Haubits 77 har undersökts noga av kommissionen. De här anteckningarna hade kan-

ske föranlett ytterligare studier på detta område, om man sett dessa famösa rader. Det är en avvägningsproblematik. Kurt Blixt och jag har kanske inte skött detta på ett bra sätt i samband med avlämningen.

Kurt Ove Johansson: Medborgarkommissionens uppdrag avsåg tiden från 1970 och framåt. Tycker ni som experter att det var en vettig avgränsning, eller borde man ha kunnat gå längre tillbaka i tiden?

Kurt Blixt: Vi gjorde den bedömningen att vi skulle gå litet längre tillbaka i FFV-affären. Det gjorde vi också. Men det är meningslöst att gå mycket längre tillbaka än till 1963, då det kom i gång en export av någon omfattning.

Kurt Ove Johansson: Tycker ni, när ni nu har gått igenom detta ganska digra material, att myndigheterna under åren varit alltför godtrogna gentemot företag och producenter? När ni gjorde er redovisning fick jag ett intryck av att ni menade att man kanske varit för godtrogen. Är det en korrekt beskrivning av det resultat ni har kommit fram till?

Richard Ljungqvist: Vi behöver inte säga vad vi tycker själva. Det som ledamöterna ställer sig bakom är det som står i rapporten, nämligen att flera delar av statsförvaltningen har varit för godtrogna. Det är exemplifierat under redovisningen av enskilda affärer, t.ex. Thailandaffären, Englandsaffärerna och Bahrein-I-affären.

Kurt Ove Johansson: Skulle det betyda att regeringarna och KMI borde ha anat att exporten till vissa länder var av sådan omfattning att det borde ha varit uppenbart för både KMI och någon berörd regering att det förekommit vidareexport av vapen?

Richard Ljungqvist: Kommissionen har inte sagt att det är uppenbart, den har sagt att de indikationer som fanns på oegentligheter eller på en onaturligt stor export borde ha följts upp. Samtidigt har kommissionen framhållit att det finns vissa förklaringar. När det gäller Singapore är det bl.a. Singapores läge. Vårt förhållande till Storbritannien är en annan betydelsefull faktor. Dessutom kan man inte bortse ifrån att det finns många tillverkningslicenser i olika delar av världen.

Man vidtog vissa åtgärder, t.ex. att införa slutanvändarintyg och att göra vissa rimlighetskontroller, och man lät Boforsdirektörerna skriva på ett papper om att det inte gått någon Robot 70 vidare från Singapore. T.f. krigsmaterielinspektören Holgersson begärde också in originalhandlingar när han bara fick kopior.

Trots dessa åtgärder menade kommissionen att man borde gått längre, frågat och undersökt. Om KMI inte orkade med det själv, borde han ha begärt att få större resurser.

Kommissionen säger också att allt ansvar inte ligger på KMI, utan även andra departement har ett ansvar. Industridepartementet har inte visat något intresse — och visar kanske alltjämt ringa intresse — för FFV:s kommersiella verksamhet. Av sysselsättningsskäl eller handelspolitiska skäl har man velat understödja krigsmaterielexport, och därför har man dämpat och kanske ibland nästan blundat för indikationerna.

Kurt Ove Johansson: Jag kan föreställa mig att vissa länder var intressantare än andra. Gjorde kommissionen några djupare studier av vissa länder, t.ex. Iran, vad gäller påstådd vapenexport?

Richard Ljungqvist: Det gjordes självfallet. Det fanns också anledning till det, eftersom vissa frågor var särskilt aktualiserade. Svenska Freds har engagerat sig starkt i frågan om Iranexport. Frågan hade uppmärksammats i massmedia på grund av kriget Iran—Irak.

Givetvis var det aktuellt att undersöka eventuell export av Robot 70 även till andra länder. Det var känt vilka områden på jorden som har varit särskilt "röda", alltså särskilt förbjudna. Det var naturligtvis intressant att försöka följa upp om svenska vapen har nått sådana områden. Som exempel kan man nämna Sydafrika, Taiwan, Mellanöstern.

Kurt Ove Johansson: Jag har en avslutande fråga. Jag förstod på Hammarskjölds redovisning att det fanns mycket material och att det på grund av uppläggningen var svårt att tränga igenom det, men kan man säga att alla myndigheter ställde upp och att det inte var några som helst svårigheter att få fram alla nödvändiga handlingar för kommissionen? Fanns det inga som försökte sätta käppar i hjulen för er?

Anders Hammarskjöld: Jag kan svara för UDH och KMI, och de visade fullständig öppenhet. Det spelade ingen roll vilka handlingar man ville ta upp eller om man ville gå in i en enskild handläggares skåp — de visade alltid full öppenhet.

Richard Ljungqvist: Jag vill komplettera med att säga att kommissionen fick uppfattningen att den hade större möjligheter att få in uppgifter än andra organ som utrett detta. Konstitutionsutskottet har diskuterat svårigheterna att få fram material. Det framgick i våras. Det fanns uppgifter som vi nog fick innan polisen hittat motsvarande uppgifter. Jag hade själv ett ingående samarbete med polis och åklagare. Det är en mycket förtjänstfull utredning de har gjort. De två polismän som ägnade sig åt Boforsutredningen är mycket insiktsfulla, och de lämnade god information i god tid. Vi märkte att man på alla håll hade en vilja, även hos industrin, att lämna uppgifter till oss. Man ansåg det tydligen vara smakligare eller mera naturligt att lämna uppgifterna till medborgarkommissionen än att redovisa motsvarande uppgifter till förundersökningen.

Anders Björck: Kritik har riktats i media mot kommissionen för felaktigheter på tre punkter. Hur förklarar ni att de åtminstone i något fall ganska märkliga felaktigheterna kom att uppstå?

Richard Ljungqvist: Jag förmodar att herr Björck avser dels misstaget att påstå att överstejuntan satt kvar i Grekland 1975, dels de två ställen där statsråden Lidbom och Feldt sammanblandats.

Den första felaktigheten, om Greklandsjuntan, har kommissionen påpekat när rapporten lades fram; den redovisades redan vid presskonferensen. Någon annan förklaring än att det var en felaktig uppgift och bristande kontroll har vi inte. Juntan hade fallit 1974.

När det gäller sammanblandningen av statsråden Lidbom och Feldt var det så att man bytte handelsministrar under den här perioden. Åtminstone i det ena fallet vet jag att det i ursprungshandlingarna som föredragande i regeringen hade antecknats Feldt, och sedan följde vi inte upp det i tillräckligt hög grad. Man kan kalla det för slarv, om man vill.

Anders Björck: Finns det någon möjlighet nu, när man har facit i handen, att säga att det kan ha begåtts andra fel som ni skulle vilja revidera? Är det någonting som ni vill tillägga eller dra ifrån eller korrigera med tanke på att debatten fortsätter?

Anders Hammarskjöld: Det finns någon felaktig årtalsuppgift i Iranavtalet, där det står 1985. Det gäller sådana fel som icke alls påverkar det fortsatta resonemanget. Jag tror det finns ytterligare något sådant fel på något ställe. Det är korrekturfel som man inte kontrollerat innan rapporten gick i tryck, men det påverkar icke sammanhanget.

Anders Björck: Finns det några områden där ni bedömer att ni är osäkra på grund av bristfälligheter i underlaget som skulle kunna påverka bedömningen? Det behöver inte vara felaktigheter, men ibland är man mer osäker på en slutsats beroende på det underlag man förfogar över.

Anders Hammarskjöld: Jag upplevde själv att det hade varit positivt om man kunnat läsa i slutsorterat skick mer av det material som beslagtogs hos Bofors. Vissa promemorior som beslagtogs hos Bofors var kanske inte detaljlästa. Svenska Freds har åberopat en del material i något sammanhang, men det var inte färdigsorterat hos polisen vid den tidpunkt då kommissionen slutförde sitt arbete.

Anders Björck: Jag har en fråga som gäller samspelet mellan sekretariatet och ledamöterna i kommissionen. Har kommissionsledamöterna i någon utsträckning eller i något fall själva gått till arkivets primärmaterial, eller har deras underlag genomgående kommit från sekretariatet?

Richard Ljungqvist: Det skriftliga materialet har genomgående kommit från sekretariatet. Sedan har naturligtvis ledamöterna dels haft sin allmänna erfarenhet att falla tillbaka på, dels har de tagit del av de uppgifter som utfrågade personer har lämnat.

Anders Björck: Ledamöterna har alltså inte gått till primärkällorna: arkiven i UDH och KMI?

Richard Ljungqvist: Nej.

Anders Björck: Det är bekymmersamt att det är så mycket material som skall redovisas att man tvingas till en hård prioritering. Är det

någonting som ni medvetet har utelämnat, kanske på grund av att ni gjorde bedömningen att det inte var intressant? Är det några avsnitt som skulle kunna kompletteras, om ni haft tid och resurser?

Richard Ljungqvist: Nej, jag bedömer det inte så.

Anders Björck: Advokaterna har hävdat att det material som sekretariatet tagit fram skulle kunna påverka bedömningen av deras fall. Hur kommenterar ni det?

Richard Ljungqvist: Jag var förut inne på att de som parter i en rättegång har möjlighet att få ta del även av hemliga delar av det material som kommissionen har haft.

Det här rättsfallet är ju unikt på många sätt. Om jag får uttala en personlig uppfattning vill jag säga att en sak som är unik är att försvaret i mångt och mycket har ingripit innan rättegången har påbörjats. Det är inte så vanligt i svenska rättegångar att försvararna för en pressdebatt. Jag förstår att de känner att de vill göra det med tanke på de många diskussionerna om parternas göranden och låtanden, men agerandet skiljer sig på det sättet från andra fall. Vi har haft utfrågningar, och sekretariatet har även haft samtal med de misstänkta och deras försvarare, och de är lika medvetna som vi om att de skulle kunna få del av materialet. De har dessutom möjlighet dels att begära att åklagarna kompletterar förundersökningen, dels att vända sig till tingsrätten och begära komplettering av utredningen — det ligger i det rättsliga systemet. Det har inte funnits någon tanke hos kommissionen eller sekretariatet att man skulle hemlighålla något material för de misstänkta. Över huvud taget har kommissionens ledamöter inte haft någon tanke på straffrättsliga bedömningar i de här frågorna, utan man har gjort bedömningarna från andra utgångspunkter.

Kurt Blixt: Försvarsadvokaterna har haft möjlighet att välja ut dokument som skulle kunna tala till deras klienters förmån. Vi har haft möjlighet att se på handlingar från båda sidorna i samband med de möten som hållits regelbundet mellan Bofors och företrädare för KMI. Vid flera tillfällen har vi konstaterat att de promemorior som upprättats inte stämmer. I flera fall har Boforspromemorian varit betydligt positivare till att dra i gång exportverksamhet än KMI:s promemoria från samma sammanträde.

Anders Björck: Har de åtalade under den tid ni satt som kommission begärt att få ut material eller få tillgång till handlingar?

Richard Ljungqvist: Nej, inte i någon form.

Anders Björck: Så de var nöjda med vad de fått?

Richard Ljungqvist: De har vänt sig till åklagarna men inte till kommissionen. Vi har haft flera telefonsamtal med advokat Södermark m.fl., men de har inte framställt sådana önskemål.

Anders Björck: Det har förts en diskussion om att reglerna — eller ibland frånvaron av regler — på detta område har gjort att handlägg-

ningsordningen var flytande. Är det er bedömning att reglerna, sådana de var tidigare, kunde ge upphov till missförstånd mellan KMI, regeringskansliet och försvarsindustrin?

Richard Ljungqvist: Det är en fråga som kommissionen skall svara på, eftersom det är dess rapport. Kommissionen har pekat på att det kan vara fallet.

Ingela Mårtensson: Finns det någon anledning till att konstitutionsutskottet inte skulle få ta del av de handlingar som kommissionen har haft tillgängliga?

Richard Ljungqvist: Det ankommer inte på mig att pröva hur konstitutionsutskottet skall få del av handlingarna. Det får göras prövning i gängse ordning.

Ingela Mårtensson: Men finns det någon anledning?

Richard Ljungqvist: Det finns självfallet uppgifter i handlingarna som omfattas av den typ av sekretess som jag nämnde: försvars- och utrikessekretess, kommersiell sekretess och sekretess med hänsyn till enskilda personer.

Ingela Mårtensson: När det gäller Bahrein-II-avtalet konstaterades att det troligtvis finns ytterligare avtal som man inte har fått fram. Det talades bl.a. om ett återköpsavtal. Är återköp ett sätt att vidareexportera?

Richard Ljungqvist: Bahrein-II-affären, som jag tittat på särskilt, företer likheter med den första, genomförda Bahrein-Dubaiaffären. Men det finns samtidigt vissa skillnader. Tanken var, om vi får tro handlingarna, att man skulle få exporttillstånd för det stora antalet robotar till Singapore, och då skall det synbarligen vara en laglig affär. Sedan hade man en plan på hur man skulle föra robotarna vidare genom en dold affär som innebar att man köper tillbaka dem från Singapore. De förs dock aldrig till Sverige. Man låter vapnen i stället gå vidare, i det här fallet till Bahrein.

Det har använts olika sätt för vidareexport. En vidareexport genom återköp är någonting typiskt för Bahrein-II-affären. Det är kanske beklagligt att Bahrein-II-affären aldrig blir föremål för förundersökning, eftersom åklagaren har bedömt att den aldrig uppnådde försökspunkten. Däremot har man inom rikskriminalen samlat ihop en avsevärd dokumentation rörande Bahrein-II-affären. Det är ett gediget arbete, som jag har tagit del av, men det stannar vid ett bakgrundsarbete. Man har inte funnit anledning att höra de inblandade i den affären. Misstankarna stöder sig bara på kopior av skriftliga handlingar.

Ingela Mårtensson: Är det därför som man skriver "Som läget nu är torde emellertid frågan aldrig få ett tillfredsställande svar"?

Richard Ljungqvist: Affären avbröts och det blev ingen utförsel. Enligt uppgift från Bofors hävdes avtalet hösten 1986.

Ingela Mårtensson: Det kan vara en förklaring till den här slutsatsen? När det gäller licenstillverkning står det att man drar slutsatsen att det inte har förekommit någon produktion av Robot 70 i Singapore. Men kan man dra slutsatsen att det inte förekommit någon sammansättning?

Anders Hammarskjöld: Som ett moment i Iranundersökningarna ingick en undersökning av de fysiska möjligheterna av att licenstillverkning av Robot 70 skulle ha skett i något land, där Singapore nämndes som en möjlighet.

Det finns ett licenskontrakt med Singapore, som dock aldrig kommit i gång, men om det hade kommit i gång förutsatte det export av vissa vitala komponenter direkt från Bofors. Det handlade bl.a. om zonröret, som får roboten att detonera på rätt avstånd från målet. Det handlar också om elektroniska komponenter som det knappast är möjligt att tillverka på andra håll.

Beträffande komponenterna genomfördes en noggrann kontroll, som visade att dessa icke har lämnat landet. De har inte heller tillverkats i sådant antal att de skulle ha kunnat smugglas ut och satts samman någon annanstans. Det går att utesluta med stor sannolikhet att det skulle ha förekommit sammansättning av Robot 70. Vad gäller Pakistan förekommer det en exakt reglering.

Ingela Mårtensson: Så i Pakistan kan det ha förekommit sammansättning?

Anders Hammarskjöld: Då är vi inne på Robot 70.

Med Pakistan finns ett kontrakt som är uppbyggt så att man exporterar ett visst antal hela robotar. Därefter har Pakistan begärt att få genomföra sammansättning av större bitar av roboten. Det finns en senare fas där man plockar ner några av bitarna i ännu mindre delar och genomför sammansättning i Pakistan. Det gäller exakt definierade kvantiteter av sådana komponenter. De delarna har utförts till Pakistan och inte till något annat land.

Ingela Mårtensson: Kan man dra slutsatsen att det inte finns anledning att misstänka att Robot 70 kommit till Iran via Pakistan?

Anders Hammarskjöld: Kommissionen kom till den entydiga slutsatsen. Jag vet inte om jag skall redogöra för Iranundersökningen i ett sammanhang?

Jag går i så fall tillbaka till det som Richard Ljungqvist redan har sagt, att kommissionen ansåg att Iranmisstanken av flera skäl var en viktig fråga. Det finns en fyllig beskrivning i rapporten.

Det finns få äkta tidningsnotiser om saken, bara två eller tre — resten är plagiat och svammel. Detta kunde man göra en analys av i sekretariatet. Sedan tog sekretariatet del av vittnesmål från exiliranier. Polisen har genomfört förhör med ett antal av dem med anledning av Svenska Freds anmälan om export till Iran. Kommissionen tog även del av Svenska Freds material, som är rätt omfattande.

Kommissionen kom fram till att det med detta material som grund varken går att svara ja eller nej på om Robot 70 finns i Iran. Exiliranierna var enligt polisen mycket obestämda och hade i de flesta fall inte någon aning om vad Robot 70 är. Polisen konstaterade att trovärdigheten var så låg att man inte kunde gå vidare.

Därefter beslöt kommissionen att försöka gå den omvända vägen och spåra alla Robot 70 som tillverkats i världen och arbeta enligt uteslutningsmetoden.

Vi började med att försöka definiera antalet Robot 70 som tillverkats i Sverige. Vi hade då god nytta av den revision som gjordes i samma syfte av en revisionsbyrå. Kontrollen byggde på de importkomponenter som ingår i Robot 70 och som omfattas av det amerikanska Cocomsystemet. Revisionen visade ett exakt definierat antal robotar tillverkade i Bofors.

Hos Bofors satte sig sedan hela kommissionen in i Bofors tillverkningsprocess och konstaterade att där icke kan ha svarttillverkats robotar som sedan gått ut ur landet.

Därefter såg man på licensavtalsfrågan och kunde efter en ordentlig undersökning avfärda att det skulle ha tillverkats svarta Robot 70 i Singapore. På samma sätt var det med Pakistan.

En tredje variant var reexport. Intresset riktades därvid främst mot Singapore, Pakistan och möjligen Tunisien. Dock beslöt man i nära samarbete med KMI att genomföra undersökningar beträffande alla länder som tagit emot Robot 70. Norge skulle också kunna vara ett möjligt land, men det dokument som kom från den norska regeringen var det starkaste som jag sett, när man talade om var man hade sina Robot 70. De inblandade länderna svarade på olika sätt i den officiella delen, som gick via UD, men man var förvånad över den positiva tonen. Man ville icke bli inblandad i den här soppan, och därför var man beredd att gå länge än UD-pol hade väntat sig. Man tyckte inte om att vara inblandad.

Beträffande Singapore fick en svensk jurist och en svensk diplomat gå igenom samtliga robotar som fanns i förråd. De var ytterligt väl instruerade om hur de skulle förfara för att bli säkra på vad det var de såg. Jag har själv under en timme gått igenom detta med dem, och jag är övertygad om att de robotar som man officiellt säger sig ha i Singapore också finns där.

Beträffande Tunisien fick man övertygande bevis om att de robotar som sålts dit finns kvar.

Beträffande Pakistan har en långdragen affärsprocess genomförts sedan 1978, och den resulterade i en affär 1985. Kommissionen lade ner mycket arbete på att utreda misstankar mot det landet.

Först och främst kan jag säga att det är en väldig skillnad på Pakistans hantering av de officiella handlingarna och det man kan märka i Singapore. Det är en strikt hantering med regeringskontrakt på hög nivå och affärsmässiga uppgörelser. Jag har själv läst 50 sidor kontrakt, och en affärsjurist har gått igenom detta och alla annex. Det är strikt affärsmässighet på högsta regeringsnivå och med slutanvändar-

intyg som är fullständigt bindande för Pakistans regering. Därefter har en verifiering skett från Pakistans sida i samband med roboträkningsrundan, där man på högsta nivå har givit entydiga svar.

Men detta nöjde sig inte kommissionen med, utan kommissionen har gått vidare och genom andra kanaler verifierat att robotarna finns kvar. — — —

Sammantaget gav detta en stark bild av att robotarna finns i Pakistan och är avsedda att stanna där. Sedan har Dubai-Bahrein fått ett antal robotar via Singapore. Där gick det att få fram ganska entydiga besked om att flertalet av robotarna finns kvar i dessa länder. Att få en exakt räkning till stånd gick inte beroende på att en del fanns på oljeplattformar. Men den nya Boforsledningen har fortfarande service på sina robotar, och dess servicemän har genomfört en räkning. — — — Det absoluta flertalet robotar finns kvar i dessa små länder, kan man säga. Det är delvis sekretessbelagda uppgifter.

Med detta som grund kom kommissionen fram till att det inte är sannolikt att det över huvud taget finns någon Robot 70 i Iran. Men en del robotar är förbrukade vid demonstrationsskjutningar och provskjutningar och i samband med utbildning. Det gör vi även i Sverige och Norge. Singapore utnyttjar normalt ett antal robotar på detta sätt, och det kan vi aldrig kontrollera. Vi kan därför inte säga med hundraprocentig säkerhet att det inte finns någon Robot 70 i Iran, men det har aldrig varit så många att man kunnat använda dem i kriget mellan Iran och Irak. Kommissionens slutsats i det fallet kommer att stå sig.

Kurt Blixt: Får jag göra ett tillägg vad gäller Iran. Utöver de kontakter som Anders Hammarskjöld här redovisade tog vi vissa andra kontakter. Det är också sekretessbelagd information som kommit den militära underrättelsevägen. — — —

Samtidigt var det en del bråk om Boghammarbåtar där nere. Med tanke på vad amerikanerna sade om Boghammarbåtarna kan man påstå att det skulle ha blivit en kraftig amerikansk reaktion om Robot 70 funnits där, inte minst eftersom det ingår amerikanska komponenter i Robot 70.

Det finns möjligen en förklaring till att man påstår sig ha sett någon Robot 70 i Iran. Före schahens fall marknadsförde Bofors Robot 70 i Iran, men det kom aldrig till några affärer. Det är dock möjligt att det finns någon provrobot som man har visat där nere någon gång i mitten av 1970-talet, men något operativt system finns inte där.

Anders Hammarskjöld: Ett antal journalister har arbetat seriöst och intensivt i detta område. Kommissionen har haft god kontakt med dessa, och vi har kunnat kollationera vårt material mot deras material. De har bl.a. fört en diskussion med State Departement i USA och möttes på hög nivå sedan man upptäckt vilka de var. De blev också övertygade om att amerikanerna och britterna anser att Robot 70 inte finns där nere.

Det finns också en logisk förklaring. Det framgick i samband med schahens fall att Bofors insåg att man inte kan arbeta på båda sidor i

konflikten, och man tog ställning. Om man hade exporterat till båda sidor, hade det snart läckt ut. Man var inte intresserad av att exportera vapen till Iran, eftersom man insåg de kommersiella riskerna.

Ingela Mårtensson: Det påstås i rapporten att Iran var tillåtet för vapenexport fram till 1978. Det är väl inte helt riktigt?

Anders Hammarskjöld: Fram till schahens fall exporterades åtskilligt till Iran. Det skedde också vissa reservdelsleveranser något senare, som ansågs vara uppföljning av tidigare affärer. Men i den röra som uppstod efter schahens fall utfärdade regeringen inga nya utförseltillstånd.

Ingela Mårtensson: SAAB:s plan 105 ansågs vara ett offensivt vapen?

Richard Ljungqvist: Man vet inte förrän man har ett utförselbeslut huruvida export är tillåten eller inte. Det fanns inget uttalande från regeringen om att industrin inte skulle ägna sig åt marknadsföring och försäljningsförsök på Iran. Det aktualiserades mest krut- och sprängämnesaffärer, och en del civil export har pågått hela tiden. Men man ingrep inte mot Bofors försök att marknadsföra Robot 70. Det var känt för KMI att Bofors försökte sälja Robot 70, och det finns inget uttalande från KMI om att man inte fick ägna sig åt sådan verksamhet. I den meningen menar jag att Iran i och för sig var öppet för export. Sedan vet man inte hur regeringen hade ställt sig till export av vissa speciella vapentyper.

Ingela Mårtensson: Jag har fått en annan uppfattning av det material som vi har i utskottet.

Hur förklarar ni att det förskott som gavs i samband med Bahrein-II-affären överenstämmer så väl med det förskott som sedan avtalades med Pakistan?

Anders Hammarskjöld: Jag har fått den frågan av Svenska Freds, och jag har innan jag kom till utskottet sett på de undersökningar som KMI har gjort. Jag ansluter mig helt till KMI:s syn. Det är en ren lek med ord. Det råkar vara samma förskott. Jag tror det gällde 150 miljoner dollar, men i det ena fallet var det 1983 och i det andra var det 1985. Det är helt olika penningvärde. Det är en en tillfällighet att det blivit samma penningbelopp. Siffran 150 miljoner är en fullständigt logisk siffa i kontraktet med Pakistan. Jag har gått igenom kontraktet ytterligare en gång för att se om det finns någon annan förklaring. Vad gäller Bahrein kan jag inte yttra mig.

Kurt Blixt: Jag har en annan möjlig förklaring. Bofors hade naturligtvis planerat för den produktion som skulle gå till Bahrein i Bahrein-II-affären, som inte kom till stånd. Parallellt med att man planerade den affären pågick utdragna förhandlingar med Pakistan. En rimlig förklaring kan vara att man flyttat över Bahrein-II-affären till Pakistan, och det som man då hade planerat för Bahrein erbjöd man Pakistan. Det var det enklaste och snabbaste sättet att leverera.

Richard Ljungqvist: Jag såg kopior av förskottsbetalningarna i Bahrein-II-affären som inflöt till SE-banken på Bofors konto. Jag har en minnesbild av att det på betalningarna t.o.m. anges ordernumret för Bahrein-II-affären från 1983.

Ingela Mårtensson: Varför tar ni inte upp Isphahan i rapporten?

Richard Ljungqvist: Krutfabriken?

Ingela Mårtensson: Är det en krutfabrik?

Richard Ljungqvist: Det här rör misstankar om olaglig krigsmaterielexport. Såvitt jag förstår har det i vart fall inte fram till början av april 1988 gjorts gällande att den affären rör olaglig krigsmaterielexport.

Bertil Fiskesjö: Jag skall ställa några frågor om dokumentationen.

Först vill jag, för att det inte skall bli något missförstånd, säga att vi själva i utskottet naturligtvis bestämmer vilka dokument vi vill föra in. Det är därför vår svårighet att bestämma vad som kan vara intressant ur våra synpunkter att ta fram ur det väldiga material som finns.

Jag fastnade för något ni sade om dubbel bokföring. Ni uttryckte det inte så, men någon av er sade att vissa PM som hade gjorts upp på KMI hade en annan innebörd än de PM som gjordes upp av Bofors om samma frågor. Jag tycker att detta förfarande är märkligt. Borde det inte ha varit i bådas intresse att i så viktiga frågor ha en dokumentation som man var överens om?

Kurt Blixt: Jo, det kan man tycka, men så var det inte, utan det finns sammanträdespromemorior från båda parterna som delvis uttrycker olika saker. Man har tolkat samtalen på olika sätt.

Bertil Fiskesjö: Man har inte i efterhand kollationerat och skrivit sig samman?

Kurt Blixt: Nej.

Bertil Fiskesjö: Det här blir en värderingsfråga, men kan detta tolkas som en medveten strävan hos Bofors att tänja de gällande bestämmelserna så långt det gick?

Richard Ljungqvist: Den frågan får man ställa till Bofors, om det beror på att man inte har talat samma språk eller på att man missförstått varandra.

Det finns i ett sammanhang en motsägelse som är rätt lustig och som vi har sett också i rikskriminalens handlingar. Man diskuterade Bahrein. Rosenius har i sin svarta anteckningsbok, där han förde anteckningar från sammanträdena, skrivit — jag reserverar mig för det exakta uttrycket — "Bahrein: går för närvarande inte". På Boforssidan skrevs det ett protokoll av en av Ardbos medarbetare — jag tror det var Holmqvist, som var närvarande vid sammanträdet. Han skrev: "Bahrein: går nog för närvarande inte".

Vid en husrannsakan hos Bofors hittade man såväl ett koncept som den slutliga versionen. Det visade sig att Ardbo hade rättat protokollet. Det står med Ardbos handstil: "Bahrein: möjligt i framtiden". Man ser där en glidning.

Bertil Fiskesjö: Jag utgår från att sådant inte kan gälla i ärenden där det är fråga om beslut i egentlig mening?

Richard Ljungqvist: Nej. Detta var vid en marknadsgenomgång. Boforsdirektörerna hade i varje fall på senare tid månatligen sammanträden med KMI där de redogjorde för vad de höll på med på marknaderna. Det var uppdelat på länder och produkter. Periodvis förekom även vissa skriftliga marknadsöversikter. De är mycket rättframma. Det är inte så konstigt, eftersom marknadsföring fram till sommaren 1988 var tillåten, hur "rött" det än var. Det har försvarats med att man inte vet från den ena dagen till den andra om det är rött eller grönt — sådant kan ändras om en junta faller eller träder till.

Sedan har krigsmaterielinspektörerna redovisat sin uppfattning och fört ner den på olika sätt. Dels har det varit den typ av protokoll från Rosenius tid som vi diskuterade inledningsvis, dels har det varit den svarta anteckningsbok där Rosenius antecknade vad som hänt. Sedan finns det anteckningar av senare krigsmaterielinspektörer. Allt antecknades naturligtvis inte.

Bertil Fiskesjö: Nu har det ifrågasatts om inte vapentillverkarna och vapenförsäljarna har begått brott mot gällande bestämmelser. Det försvar som de åtalade direktörerna har anfört är att de hade tillstånd till vad de gjorde, men det var inte skriftliga tillstånd, utan ett gentlemen's agreement om de allmänna förutsättningar som gällde.

När ni har gått igenom dokumentationen så noga som ni har gjort, har ni då uppmärksammat om det har saknats dokument i ärenden där ni förväntat er att finna dokument?

Richard Ljungqvist: Nej, det kan jag inte påminna mig.

I det sammanhanget vill jag också nämna att vi inför kommissionen hörde — jag tror det var i månadsskiftet september-oktober — direktör Ardbo biträdd av advokat Södermark och strax efteråt direktör Ekblom biträdd av advokat Ekdahl. Södermark nämnde sedan i en artikel i Dagens Nyheter i december 1987 att de hade bevis som stödde deras uppfattning att de hade tillstånd till den här exporten. Det föranledde kommissionen att åter kalla Ardbo och Södermark till sig. De underrättades om att kommissionen hade reagerat på de här upplysningarna och hoppades att Södermark och Ardbo skulle berätta vad det var för bevis. De accepterade att komma, och de redovisade då samma material för kommissionen som de åberopat första gången. Kommissionens bedömning av det materialet finns i rapporten. Det rörde den första Bahreinaffären, den centrala affären som har lett till åtal. Kommissionen fick alltså inte andra uppgifter vid det andra tillfället trots de här påståendena.

Bedömningen bygger på en värdering av trovärdigheten i direktör Ardbos uppgifter. Eftersom Rosenius inte finns i livet och inte heller

Olof Palme är det svårt att få någon ytterligare bekräftelse. Det är bara att konstatera att Holgersson, som fattade det slutliga beslutet, inte fick del av några upplysningar om att det fanns någon underhandsöverenskommelse. Inför kommissionen sade Boforsföreträdarna att det var medvetet som man inte orienterade Holgersson. Man visste inte i vad mån Rosenius hade förankrat överenskommelsen.

Sedan har vi sett i tidningarna att man har ändrat den uppgiften och kommer med en annan förklaring, men detta var den uppfattning som de lämnade kommissionen.

Olle Svensson: Ett intryck jag har haft är att Bofors papper från överläggningarna många gånger har utgått från kommersiella bedömningar och har prägeln av önsketänkande. Är det en riktig iakttagelse?

Richard Ljungqvist: Det är det. Under en period fanns det visst fog för deras önsketänkande, eftersom det då diskuterades i regeringskansliet om man skulle göra en omvärdering av småstaterna vid Persiska gulfen. Men det är nog helt klart att Bofors då fick besked att det i varje fall så länge kriget Iran—Irak pågick inte var aktuellt att omvärdera småstaterna.

Bo Hammar: Först en precisering som gäller Greklandsaffären. Ni har varit inne på att det blev några misstag i skrivningarna. Ligger kommissionens slutsats ändå fast, att regeringen har gjort en mycket vid tolkning av svenska exportregler? Den slutsatsen ändras inte av faktiska fel i skrivningen?

Kurt Blixt: Nej. Det är klart att kommissionen får stå för sina slutsatser, men de små felaktigheter som finns förändrar ingenting.

Jag vill samtidigt erinra om att regeringen har rätt att ta upp varje fall för sig. Man har inte brutit mot riktlinjerna. Varje vapenexportaffär är unik.

Bo Hammar: Jag skall ställa några frågor om Iran, som är det som har intresserat oss mest. Där vill jag knyta an till Ingela Mårtenssons fråga om hur det var med exporten före 1978, före schahens fall. Ni skriver att det inte fanns några motiv för olaglig export under den tiden, eftersom export till Iran var tillåten.

Som svar på frågor som vi inom vpk har ställt angående Iran står det i ett hemligstämplat dokument från KMI att det i februari 1974 inkom förfrågan från Bofors om möjligheten att exportera kustartilleri- och luftvärnspjäser till Iran. Förfrågan avvisades. Det finns ytterligare exempel på att man inte har fått tillstånd att exportera till Iran under schahens tid.

Jag blir förbryllad av slutsatsen att eftersom export var tillåten saknades anledning att smuggla. Kan ni precisera ytterligare hur ni kan skriva på det sättet?

Anders Hammarskjöld: Det är två år sedan jag arbetade med detta, vi har inte kvar vårt arkiv, och det är inte lätt att komma ihåg årtalen. Min minnesbild är att det kontinuerligt pågick export av vapen från 1975 eller slutet av 1974, då de första tillstånden gavs för export till

Iran. Sedan exporterades en hel del vapen fram till 1978. Under hela tiden sedan 1960-talet exporterades krut- och sprängämnen i stora mängder med exporttillstånd varje gång. Det var mycket stora volymer.

Det kan ha varit förbud före 1973—1974. Man har sagt att 1972—1974 var en känslig period. Jag gick noggrant igenom de promemorior som fanns i KMI:s arkiv för att se hur man bedömde situationen i Iran under perioden 1972—1974 med anledning av underhandsfrågor som man fick om kommande kontrakt. Man konstaterade att situationen i Iran kontinuerligt förbättrades och svarade företagen att om situationen i Persien, som det då hette, fortsatte att utvecklas på samma positiva sätt, skulle det säkert finnas möjligheter. Man meddelade alltså företagen att man gjorde en positiv prognos.

Jag tror att det var 1975 man första gången fick en officiell förfrågan från Bofors om export av Robot 70 till Iran. Man svarade då ja, men det syftade på en export som skulle ske flera år senare. Det var få frågor om export av vapen till Iran som var aktuella 1973—1974. Det gällde då en kommande marknad. Attityden var att om den positiva utvecklingen i Persien fortsatte, skulle det inte vara några problem.

Bo Hammar: Jag skall inte gå in i någon polemik, men eftersom Bofors fick avslag i februari 1974 om utförsel av kustartilleri- och luftvärnspjäser skulle jag nog inte skriva att det saknades motiv för olaglig export eftersom det var fritt fram för export till Iran. Var och en får dra sina slutsatser.

Jag vill ställa en annan fråga, som också gäller Iran. Tidningen Z publicerade i september förra året utdrag ur dokument från Singapore som visade att företaget AOS, där Bofors tidigare var inkopplat, gjort vapenaffärer med Iran. Hade ni tillgång till sådana dokument?

Kurt Blixt: Inte några dokument enligt vad jag kan minnas. Däremot förekom det uppgifter i pressen om det.

Singapore är ju en handelsstat, och det cirkulerar alltid rykten om att man säljer till höger och vänster utan någon större kontroll.

Richard Ljungqvist: Polisen gjorde en husrannsakan, jag vill minnas att det var hos Ardbo och Ekblom, på nyåret 1988. Då tog man i beslag bl.a. en marknadsöversikt som jag tror gällde början av 1980-talet, där det fanns en genomgång av länder som var aktuella. Det framgår inte om det är Bofors eller AOS som marknadsöversikten avser. Boforsdirektörerna gjorde gällande att det är ett AOS-dokument, men det finns ingenting som klart tyder på det. Det är inte skrivet på Bofors papper. I det dokumentet ingår Iran bland de tänkbara marknaderna. Man redogör öppet för att man har sålt och avser att fortsätta att sälja exempelvis till Taiwan. Det är ett mycket öppenhjärtigt dokument. Om det är det dokumentet som Z har fått tag i, är svaret ja.

Jag vill komplettera svaret på Bo Hammars tidigare fråga om KA- och Lv-pjäser. Det gällde en förhandsförfrågan, inte en formell utförselansökan. Det fanns inga order, utan man ville få reda på om det skulle bli möjligt i framtiden att få sälja — det är i varje fall en

gradskillnad. Det säger inte hur regeringen slutligen skulle ha ställt sig, men uppfattningen var naturligtvis att de inte borde fortsätta med den typen av affärer.

Bo Hammar: Jag har en avslutande fråga om Robot 70. Kommissionen säger på s. 119 att Iran har önskat köpa Robot 70. Vad har ni för underlag för detta uttalande om Irans önskemål om Robot 70?

Anders Hammarskjöld: Dels finns det faktiskt pressuppgifter som är trovärdiga, dels har det förekommit muntliga förfrågningar på diplomatisk nivå. Man har alltså inte skickat en skrivelse men ställt muntliga frågor om möjligheterna.

Vid två besök som statssekreterare Åberg, nyutnämnd landshövding i Västmanlands län, gjorde i Teheran hade man i allmänna ordalag tagit upp med honom att man önskade att Sverige ändrade sin attityd i exportfrågor, varvid bl.a. önskemål fanns om luftvärnsmateriel. Det finns noga protokollfört att svaret blev att detta inte var aktuellt. Önskemålen har framförts via officiella och inofficiella kanaler.

Per Gahrton: Ni har utsatts för en del kritik. Bl.a. har er ojävighet ifrågasatts. Såvitt jag vet har den kritiken inte framförts från vare sig miljöpartiet eller den gröna rörelsen eller fredsrörelsen, men den har framförts bl.a. i det distingerade organet Svenska Dagbladet. Utan att på något sätt vilja instämma i den kritiken tycker jag det är av intresse att höra er kommentar.

Ni sägs där vara regeringens knähundar. Richard Ljungqvist, som i vanliga fall är anställd hos JK, hos regeringens advokat, är i det här sammanhanget en central person. Även Jan Romare kritiseras. Man säger att den bild som framträder är inte av spårhundar i medborgarnas tjänst, utan av knähundar. Det sägs att ert syfte har varit att uppnå total handlingsfrihet för regeringen genom att framställa det som en skärpning av exportreglerna.

Jag är intresserad av er kommentar.

Richard Ljungqvist: Först vill jag erinra om att ledamöterna i medborgarkommissionen utsågs av statsministern efter samråd med riksdagspartierna. Sedan var det kommissionens ledamöter som valde sitt sekretariat. Det var alltså inte regeringskansliet som valde oss. Det förutsattes att det i sekretariatet skulle finnas juridisk, diplomatisk och militärindustriell expertis. Redan mot den bakgrunden är det givet att de som skulle ingå i sekretariatet måste ha någon erfarenhet från dessa områden.

Om jag börjar med min värderade kollega Jan Romare, huvudsekreteraren, vill jag säga att om man skall ha diplomatisk erfarenhet bör man ha tjänstgjort vid UD. Det hade Jan Romare gjort. När han utsågs till huvudsekreterare kom han visserligen från försvarshögskolan, där han varit lärare, men han är karriärdiplomat.

Det är helt klart att kommissionens ledamöter visste varifrån vi kom och vilka erfarenheter vi hade.

När jag utsågs var jag sekreterare i Ingvar Gullnäs utredning om rättegångsförfarandet, rättegångsutredningen. Jag hade då aldrig någon-

sin haft kontakt med justitiekanslersämbetet. Min tjänst hos JK fick jag när arbetet hade avslutats i kommissionen, och då fick jag inte den tjänsten för att fullfölja FFV-utredningen — den har jag inte varit inblandad i.

Det finns en lustig sak som vi inte velat ta upp när det har talats om knähundar. Man skall vara medveten om att notarien Bratt, den ena artikelförfattaren, är anställd hos advokat Gunnar Berg, som försvarar Karl-Erik Schmitz i Boforsrättegången. Herr Bratt är biträdande jurist hos Gunnar Berg. Hagtorn i Veckans Affärer har engagerat sig mycket i den process som bilhandlare Algård i Västervik för mot staten/JK. Gunnar Berg företräder Algård i den processen.

Det ligger nära till hands att tänka på att JK kan uppträda i olika skepnader. Det har dock inte med saken att göra, och ordet knähund bör man väl inte använda om man sitter i glashus och är i herr Bratts kläder.

Sven Rune Frid hade också ett förflutet i utredningssammanhang på detta område. Kurt Blixt har redogjort för sin bakgrund liksom Anders Hammarskjöld.

Givetvis har vi som statstjänare våra rötter någonstans. Kurt Blixt är officer men sitter nu i försvarsdepartementet. Vi är vana att spela olika roller. Som domstolsjurist är jag van vid att lyssna på olika parter — det är den skolning jag har.

Jag tycker att ifrågasättandet av sekretariatet inte var något starkt argument som framfördes i Svenska Dagbladet, om man vill kritisera medborgarkommissionen. En annan sak är att man sakligt kan diskutera de förslag som har framställts.

Per Gahrton: Jag betonar att jag på intet sätt har instämt i herrarna Bratts och Hagtorns skrivning, men jag tyckte att det hade allmänt intresse att få höra er personliga kommentar.

En annan fråga: Ni säger som en huvudslutsats att det saknas belägg för att regeringen eller regeringskansliet skulle ha varit underrättade eller medvetna om att export skedde eller planerades till s.k. röda länder. Samtidigt beskriver ni riktlinjerna som icke lagligen bindande. En fråga som jag ställer är hur ett belägg för sådan kunskap inom regeringen eller hos KMI har kunnat se ut.

Richard Ljungqvist: Det finns ett exempel. Det gäller den luftvärnskanon varmed fartyget till Oman bestyckades. Kanonen skulle passera Storbritannien och gå vidare till Oman, och Algernon medger att han inte hade orienterat regeringen om det när han föredrog ärendet. Det är ett belägg.

Det kan också röra sig om den här typen av notat. Man kan tänka sig att det av någon av krigsmaterielinspektörernas efterlämnade papper skulle framgå någonting som tyder på att de verkligen har varit medvetna om vad affärerna gällde. Det är naturligtvis en typ av bevisföring.

Kommissionen har arbetat med att lägga ihop uppgifter från olika håll. Vid en straffrättslig bedömning skall det vara ställt utom allt rimligt tvivel hur det har gått till, men här rör man sig på ett helt

annat plan. Uttrycket att det saknas belägg är av kommissionens ledamöter valt med omsorg. Man har genomgående velat använda det uttrycket.

Per Gahrton: Kan man säga att det i fallet Oman var ett erkännande som var belägg?

Richard Ljungqvist: Ja, det kan man.

Per Gahrton: Du talar om anteckningar hos KMI. I ett papper från 1977 som bl.a. gäller Singapore står det två anteckningar om att man var medveten om att materiel kunde komma att säljas till länder som ej godkänts, t.ex. Formosa. I ett annat fall står det att det är svårt att kontrollera försäljning från Singpore till länder som vi inte accepterar. I vilket förhållande står detta till vad KMI visste om riskerna med Singapore?

Richard Ljungqvist: Du är inne på en intressant fråga, nämligen vad man visste om riskerna.

Uttalandena om Singapore syftar på slutanvändarintygen. Jag har en minnesbild av ett uttalande av Martin Ardbo. Han menar att KMI borde ha reagerat. Det sätt man reagerade på var att man fordrade in slutanvändarintyg. Sedan har kommissionen dragit sin slutsats. Det står på s. 229 i betänkandet: "Att ifrågasätta uppgifter som skriftligen intygas av en främmande stat förutsätter att man har klara fakta att stödja sig på." Kommissionen menade alltså att i umgänget stater emellan ifrågasätter man inte den här typen av handlingar, om man inte har någonting verkligt konkret att åberopa. Det skapade också stora problem vid de s.k. embargona mot vapenexport till Singapore. Från svensk sida framfördes snabbt misstankar om vidareexport, och man gjorde då närmast gällande att den singaporianska regeringen hade medverkat till denna. Det är inte min sak att kommentera detta, utan det får UD-folk göra, men nog har jag förstått att det innebar avsevärda problem för utrikesdepartementet att klara frågan diplomatiskt.

Så här i efterhand kan man få ett intryck av att man var litet för snabb med att reagera, eftersom man inte har kommit längre än till att oegentligheterna låg hos andra, framför allt hos AOS.

Per Gahrton: Slutanvändarintygen återkommer jag till. Men låt oss klara ut vad som är belägg. Du talade om vilka bevis som skulle behövas i en rättegång. Är det då riktigt uppfattat, att man på belägg i den mening som ni har arbetat med inte ställer samma krav som på bevisföringen i en rättegång? Ni har inte fungerat som en domstol i den bemärkelsen att ni haft samma beviskrav?

Richard Ljungqvist: Nej, det har vi inte haft.

Vad kommissionen har lagt in i uttrycket *belägg* är väl en värderingsfråga som man måste ställa till ledamöterna. Då kommer vi långt bort från vad sekretariatet kan uttala sig om.

Per Gahrton: Kan man säga att det är en noga vald formulering, dock icke kristallklar?

Jag skulle också vilja utreda vem som är vem. KMI är en myndighet, men KMI är också en del av regeringskansliet. Hur har ni sett på det? Om KMI har vetat någonting, skall det då uppfattas som att regeringen också har vetat det?

Richard Ljungqvist: Det är någonting som kommissionen inte har behövt ta ställning till. Vad gäller den enstaka luftvärnskanonen framgår det klart av Carl Algernons minnesanteckningar att han inte orienterade regeringen. Har man i övrigt inte fått belägg för att KMI haft vetskap, har man inte haft anledning att göra en bedömning av hur eventuella kunskaper hos KMI skulle påverka regeringens beslut. Det är en intressant fråga, som måhända kommer upp till rättslig prövning. Jag har ingen ytterligare kommentar i den delen.

Per Gahrton: Det innebär att om till äventyrs konstitutionsutskottet skulle anse att det finns belägg för att KMI har haft vetskap t.ex. om att Singapore inte var något lämpligt land i det här sammanhanget, skulle det också kunna anses att regeringen haft denna kunskap?

Richard Ljungqvist: Det vore mig fjärran att uttala vad konstitutionsutskottet skall tycka i den frågan.

Per Gahrton: Jag frågar medborgarkommissionen, som också var en inrättning med viss dignitet i svenskt samhällsliv.

Richard Ljungqvist: Jag passar, som sagt.

Olle Svensson: Det är experterna vi frågar, inte kommissionen.

Per Gahrton: Jag har det klart för mig.

Jag går vidare till slutanvändarintygen. Du sade att man insåg att man måste vidta någon åtgärd, och då fordrade man slutanvändarintyg. Men är inte en av de huvudsakliga slutsatserna av ert material att man inte alls använde slutanvändarintyg i den utsträckning som var rimlig? Bl.a. har Anders Hammarskjöld i sin förtjänstfulla analys av slutanvändarintygen ställt frågan, varför Feldt, Lidbom, Burenstam Linder och Cars inte gjorde någonting tidigare. En möjlig slutsats skulle vara att slutanvändarintyg ansågs besvärande för exporten och började tillämpas först under trycket av påståenden om olagligheter. Kan ni utveckla denna intressanta tankegång?

Anders Hammarskjöld: Det är intressant att se sina gamla arbetspromemorior dyka upp igen.

Jag gick igenom alla äldre slutanvändarintyg som inte var skrivna på de fastställda papperen med viss standardformulering. Varje land formulerade då sina slutanvändarintyg efter eget språkbruk fram till dess att formuläret fastställdes år 1983. Där fanns alla slutanvändarintyg.

Det är rätt som det står här att det fram till 1978 endast var mot Singapore som slutanvändarintyg utnyttjades. Det handlar om export av ett antal 57 mm pjäser. Det är första gången som man har krävt in intyg, och det berodde på uppgifterna om vidareexport till Thailand.

Till Singapore förekom därefter ingen större export av vapen förrän 1978, men från 1973/74 krävde man slutanvändarintyg från staten Singapore.

Det är också intressant att notera att slutanvändarintyg inte var lagligen föreskrivna, utan det var en bör-formulering. I förarbetena till 1971 års bestämmelser talas det om att intyg inte är något obligatorium men kan utnyttjas som instrument, och fram till 1978 ansåg uppenbarligen de olika svenska regeringarna att det inte behövdes.

Som sekreterare har jag funderat över obehaget med slutanvändarintyg. Det är ingen tvekan om att en del stater ser detta som en förtroendefråga. Nu har det blivit kutym att Sverige benhårt kräver ett slutanvändarintyg, undertecknat på hög nivå, men det var inte fallet i några länder på 1970-talet. Sverige var ett av de första länder som satte i gång detta system. Det var en ny sedvänja i utrikesrelationerna. Sedan har Cocomsystemet gjort att dessa handlingar blivit allt vanligare, men reflexionen står kvar.

Richard Ljungqvist: På s. 251 säger kommissionen när det gäller förslagen om ändrad rutin för handhavandet av slutanvändarintyg: "Kommissionen, som finner den föreslagna ordningen beträffande handhavandet av slutanvändarintyg väl motiverad, vill slå fast att den bedömer slutanvändarintygen vara den bästa metoden för att förhindra oönskad vidareexport av krigsmateriel."

Som Anders Hammarskjöld nämnde kom det år 1971 riktlinjer som sade att det bör finnas slutanvändarintyg. Man kan säga att det är märkligt att de inte kom till användning under 1970-talet utan först efter 1982/83 års lagstiftning och även då med en fördröjning. Det fördes en diskussion bl.a. med Storbritannien om hur man skulle hantera dem fortsättningsvis, och gentemot Storbritannien kom man inte i gång förrän 1984.

Olle Svensson: Vi har tagit upp det i ett tidigare betänkande från konstitutionsutskottet.

Per Gahrton: Det har uppenbarligen inte lett till särskilt ingripande konsekvenser, och därför tycker jag det är motiverat att belysa detta ytterligare.

Slutanvändarintygen var uppenbarligen inte enhetliga och inte av samma slag. Var man inom KMI medveten om att Singapores slutanvändarintyg ibland var utformade så att de kunde medge vidareexport?

Anders Hammarskjöld: Man har analyserat detta, och det finns en promemoria där KMI funderade över dessa saker. Det har tydligen varit en diskussion där UD-pol var inblandad, och bedömningen var att intygen var täckande. Det finns ett syfte med papperen. Formuleringarna är inte lika, men det intressanta är syftet med handlingen. Det måste stå fullt klart för staten att syftet var att reexport icke skulle ske. Det är en förklaring som fanns med i bedömningen när man övervägde detta och kom fram till att beskrivningen borde vara täckande.

Per Gahrton: Så man har inte från svensk sida accepterat Singapores förklaring om att det i slutanvändarintygen fanns täckning för en vidareexport?

Richard Ljungqvist: Det finns ingenting som tyder på att man tidigare ansett det. Numera tycks man dock ha godtagit den singaporianska invändningen.

Per Gahrton: Kommissionen skriver att 1984 sade sig britterna ha förstått att den svenska regeringen önskade få ett slut på försäljningen av krigsmateriel via tredje land. Vad döljer sig bakom denna formulering? Innebar den att britterna hade uppfattningen att den svenska regeringen kände till att det skett sådan vidareexport?

Kurt Blixt: Det hade väl kommit fram under hand. Kommissionen anser att man borde ha förstått redan långt tidigare att vidareexport skedde via Storbritannien. Det började redan 1965, då man fick de första indikationerna. Det står också i rapporten om uppvaktningen hos von Celsing på utrikesdepartementet. Med händelsen 1984 förhöll det sig helt enkelt så, att Bofors och FFV hade haft kontrakt med britterna som i praktiken medgav vidareexport. Det var kontrakt av den typ som FFV hade med britterna från 1963, där en stor mängd länder var upptagna som möjliga mottagare av granatgevärssystemet. År 1984 hade man kommit dithän att FFV tvingades meddela britterna att man i Sverige hade bestämda krav på slutanvändarintyg. I Storbritannien fördes då mellan FFV och företrädare för det brittiska försvarsdepartementet diskussioner om de svenska kraven. Därefter sades kontrakten upp, eftersom britterna inte ville skriva på slutanvändarintyg.

Per Gahrton: Du sade att man *borde* ha förstått, men *förstod* man?

Kurt Blixt: Jag menar att KMI borde ha reagerat under hand ända sedan 1960-talet. Å andra sidan: Vem ifrågasatte att man skulle sälja till Storbritannien, om vi går tillbaka så långt som till 1963? Enligt vad vi har fått fram ur pressuppgifter från den tiden var det ingen som ifrågasatte detta då. Storbritannien hade under 1960-talet militär trupp över hela världen. Är man då så dum att man tror att man säljer bara till brittiska hemmaarmén, om man säljer till Storbritannien? Man måste väl förutsätta att vapnen uppträdde på samma ställen som brittisk trupp uppträdde.

Per Gahrton: Jag instämmer livligt i det senaste omdömet.

Jag har en fråga i ett annat ämne, som gäller Indienaffärerna och penningutbetalningarna. Ni har inte sysslat med detta, om jag har fattat rätt. Dels ansågs denna affär innehålla misstänkt olagliga element, och det pågår en förundersökning, dels har de av sekretariatet lovordade DN-journalisterna antytt i boken Vapensmuggling att det bland mottagarna av dessa pengar funnits svenska politiker. Det är ett referat av en bok, ett referat som jag inte instämmer i.

Har ni några kommentarer till den saken? Anser ni att kommissionen borde ha sysslat också med det?

Richard Ljungqvist: Kommissionen hade den inställningen att det var en rent laglig affär och därför inte omfattades av direktiven. Däremot diskuteras i kapitel 10 huruvida Indien över huvud taget borde förekomma för vapenexport mot bakgrund av hur riktlinjerna skulle tillämpas. Just med tanke på den debatt som Per Gahrton nämner skaffade sig kommissionen en viss information om Indienaffären, men detta ändrar inte kommissionens slutsats att den affären inte tillhörde kommissionens utredningsområde.

Per Gahrton: Men under en tid av ert utredningsarbete var det inte säkert att det var en laglig affär, eftersom den innehåller en förundersökning.

Richard Ljungqvist: Eftersom regeringen har givit utförseltillstånd för haubitserna är detta en laglig affär. Kommissionen menade att affären inte låg inom kommissionens uppdrag. Här kan man återkomma till kommissionens definition av olaglig vapenexport.

Per Gahrton: Så affären kan vara laglig även om förundersökningen skulle visa att sättet att åstadkomma affären var olagligt?

Richard Ljungqvist: Utförseln stödde sig på ett givet utförseltillstånd.

Per Gahrton: Det har jag inte ifrågasatt, men det har gjorts en förundersökning om huruvida det förekom bestickning.

Richard Ljungqvist: Kommissionen fattade beslut om att affären inte skulle behandlas.

Ingela Mårtensson: På s. 79 i rapporten står det att indikationerna om vidareexport inte verkar ha beaktats när en rimlighetsbedömning gjordes av den svenska vapenexporten till Singapore.

Vi har låtit göra en rimlighetsbedömning. Tycker ni att den rimlighetsbedömningen var rimlig?

Kurt Blixt: Vi tog del av den rimlighetsbedömning som ni hade i konstitutionsutskottet, och vi gjorde en till. Vi kunde inte ifrågasätta den. Däremot skiljer sig singaporianska och svenska förhållanden något. Vi skulle inte ha använt så mycket ammunition i utbildningen som singaporianerna har använt, men om man ser det internationellt var det inte speciellt avvikande.

Ingela Mårtensson: Hur stämmer det med det citat jag läste upp från s. 79 i rapporten?

Richard Ljungqvist: När kommissionen fick uppgifter från den utredning konstitutionsutskottet lät göra var det inte utan skäl kommissionen ansåg att vi måste kontrollera en gång till, eftersom det kunde sättas vissa frågetecken i kanten. Det begärdes hos de militära myndigheterna att de skulle yttra sig om det var rimligt med en sådan ammunitionsåtgång för övningar och om man inte kan dra andra slutsatser av materialet.

Det svar kommissionen fick innebar att vi inte hade grund för att säga att det urspungliga underlaget var felaktigt. Å andra sidan gäller

avsnittet på s. 79 inte den utredning som du relaterade till, utan vad man då visste vid den tid när denna export förekom. I botten ligger att man alltid kan ställa sig frågan, om det är rimligt att Singapore behöver 100 luftvärnspjäser.

Olle Svensson: Jag har inte antecknat några fler som vill ställa frågor. Jag tackar er tre för att ni ställt er till vårt förfogande. Vi har en omfattande dokumentation, och det underlättar vårt arbete att vi har fått göra den här utfrågningen.

Med — — — markerad text utesluten av sekretesskäl

1989-03-07

kl. 10.40—12.40

Utfrågning av krigsmaterielinspektören Sven Hirdman angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag hälsar krigsmaterielinspektören Sven Hirdman och departementssekreterare Magnus Robach välkomna till oss. Vi återupptar ett samarbete som vi har haft tidigare. Vi uppskattar mycket att få möjlighet att på det här sättet komma in i ärendena. Det underlättar också en avgränsning av vad vi skall granska.

Har Sven Hirdman någonting att säga inledningsvis?

Sven Hirdman: Jag tycket det är trevligt att vara tillbaka i konstitutionsutskottet. Det var ett år sedan förra gången, och då var det dels en offentlig utfrågning, dels en sluten.

Jag förstod av kontakter som jag hade i går med utskottet att det möjligen kunde vara av intresse om jag inledningsvis sade någonting om på vilket sätt statsmakterna under senare år har skärpt tillämpningen av reglerna om krigsmaterielexport, så jag kan berätta om det.

Vad gäller de sakfrågor som tagits upp i ett par anmälningar till utskottet har jag ingenting att säga inledningsvis, utan jag förväntar mig att vi får frågor, och vi skall försöka svara efter bästa förstånd.

Jag har bett sekretariatet att dela ut en kort redogörelse för regelverket. Det är några stolpar som jag har satt ihop, ingen färdig promemoria. Jag tänkte att det kunde vara av intresse för er att jag säger litet om detta.

En anledning till att jag ville ge en sådan redovisning är att det i debatten efter justitiekanslerns utredning om FFV:s affärer med Storbritannien och i synnerhet efter domen i det s.k. krutmålet har gjorts gällande från visst håll att reglerna tidigare var urbota dåliga och att statsmakterna har erkänt detta genom att under senare år skriva nya lagar och ge ut vår handbok.

Detta, vågar jag säga, är ren advokatyr. Det är fel. Den svenska krigsmaterielexportpolitiken vilar i dag på samma grundvalar som den har gjort under hela efterkrigstiden — vi kan gå tillbaka ännu längre. Det är tre grundpelare: det är regeringen som bestämmer vad som är krigsmateriel, det är förbjudet att tillverka krigsmateriel utan regeringens tillstånd, och det är förbjudet att utföra krigsmateriel ur riket om man inte har regeringens tillstånd.

Skälen för de här grundvalarna har redovisats från politiskt håll i årtionden. Jag har i den skrift som ni fick i går redogjort för detta. Det är samma grundvalar nu som då, och de sammanhänger med vår säkerhetspolitik, försvarspolitik och utrikespolitik.

Tyvärr har det visat sig under årens lopp att alla medborgare och juridiska personer inte har varit så laglydiga som de borde ha varit. Därför har det blivit nödvändigt att förklara och förtydliga de regler som finns och göra preciseringar, men det är inga annorlunda regler som tillkommit.

Om man ser det historiskt kan man säga att den första mer detaljerade redovisningen av dessa grundregler kom 1971 i propositionen och de förordningar som då utfärdades. En sak som har samband med det och som debatterats bl.a. i konstitutionsutskottet förra året är tillämpningen av slutanvändarintygen. I propositionen och utskottsbetänkandet sägs att huvudregeln, som skall tillämpas om inte särskilda skäl föreligger, skall vara att man i princip skall avkräva mottagarländerna en skriftlig försäkran att de inte skall vidareexportera svensk krigsmateriel under de närmaste fem åren, men i den praktiska tillämpningen blev det inte så. Man tillämpade det gentemot några länder, främst utomeuropeiska, under 1970-talet och tillämpade inte reglerna mot alla länder, vilket i och för sig hade varit striktare. Man ansåg sig inte behöva kräva slutanvändarintyg av sådana länder som Storbritannien och Norge.

Nästa gång regelverket förtydligades var 1983. Då kom en hel del tillståndskrav vad gällde licenser för tillverkning av krigsmateriel, och det infördes tillståndsplikt för militär utbildning. Då började vi med det nya systemet för slutanvändarblanketter.

Man har diskuterat varför det tog så lång tid innan dessa nya blanketter började användas. De började införas i exportaffärer redan på våren 1983. Däremot tillämpades de inte i samtliga fall — det var svårt att gå in i pågående affärer — så det blev en övergångstid på två—tre år. Men redan från våren 1983 började man tillämpa dem. Sedan kom det diverse andra saker. Bl.a. tillskapades ett tekniskt-vetenskapligt råd.

På samma sätt tillkom vissa skärpningar under 1984 och 1985. 1986 var ett betydelsefullt år. Då skärptes praxis för klassning av krut och sprängämnen — en sak som har diskuterats i krutdomen. I fråga om krut hade det vidtagits vissa åtgärder 1982, och man gick 1986 tillbaka till den tidigare klassningen.

Under 1987, 1988 och början av 1989 har det gjorts en hel del på grund av de erfarenheter man vunnit om företagens beteende, i första hand Bofors men även FFV. Det ledde fram till den nya lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1988. Där finns en hel del nymodigheter inom i princip det gamla regelverket. Jag har listat dem i stolppromemorian.

Den största praktiska betydelsen är att vi har infört två nya skyldigheter för företagen. Den första är att de skall informera om den marknadsföring de har bedrivit under det senaste kvartalet. Den informationen skall omfatta vilka länder och vilken materiel det är fråga om och vilka mottagarna, kunderna, är. Det är alltså obligatoriskt att lämna sådan skriftlig information till regeringen.

Den andra nyheten är en skyldighet att underrätta regeringen innan man avger en offert eller sluter ett försäljningsavtal. Sådan underrättel-

se skall lämnas fyra veckor i förväg så att regeringen har möjlighet att ingripa och i extremfall förbjuda att ett företag avger ett anbud eller sluter ett avtal. Det har inneburit en hel del nya administrativa rutiner, men vi har nu en praxis som fungerar bra.

Sedan har man ytterligare förfinat vår slutanvändarblankett. I den broschyr som ni har fått och som kallas KMI:s handbok finns i bilagedelen ett exempel på den nya slutanvändarblanketten. Viktigt att lägga märke till är att fr.o.m. den 1 juli skall blanketterna lämnas till svenska ambassaden på platsen, som sedan skickar dem till KMI. Det beror på att det förekommit fusk med blanketterna efter att de har undertecknats.

En annan väsentlig nyhet är att tullen har fått en förstärkt roll. All utförsel av krigsmateriel skall förhandsanmälas till tullen sju dagar i förväg. Tullen har fått utvidgade befogenheter på området.

Företagen har fått en ny skyldighet att lämna uppgift t.ex. om ägande i utländska bolag som tillverkar krigsmateriel. Det behövs inte tillstånd för, säg, Bofors eller ett annat krigsmaterieltillverkande företag att köpa ett utländskt företag som tillverkar eller säljer krigsmateriel, men det finns en uppgiftsskyldighet.

Det finns ett krav att företagen redovisar vilka underleverantörer de har i Sverige för att vi skall kunna fastställa om det finns företag i Sverige som tillverkar materiel som utgör krigsmateriel, så att vi kan bedöma om dessa företag behöver ha särskilt tillstånd att tillverka krigsmateriel — det är en uppgiftsskyldighet.

Praxis har skärpts vad gäller ändringar av äldre licensavtal och förmedling av krigsmateriel.

På det rent politiska området finns det en nyckelmening i propositionen, som riksdagen har ställt sig bakom. Den innebär att principen skall vara att ett land som har brutit ett åtagande gentemot den svenska regeringen, t.ex. att inte sälja svensk krigsmateriel vidare, inte skall få köpa svensk krigsmateriel i fortsättningen. Det är ett starkt politiskt uttalande som gjorts i propositionen och som riksdagen har godkänt.

Vad gäller den praktiska handläggningen vill jag peka på den ökade restriktiviteten beträffande åtaganden på nya länder. Den kommer fram i vår dagliga handläggning av dessa ärenden.

Sedan vill jag erinra om de två nya utredningar som regeringen har tillsatt och som också torde komma att leda till mera detaljerade förslag. Den ena handlar om exportpolitiken över huvud taget och särskilt samarbetsfrågorna. Den andra behandlar klassificeringsreglerna. Det talas i direktiven om att man nog bör tänka sig en utvidgning av klassningen av vad som är att betrakta som krigsmateriel. De utredningarna torde bli färdiga under sommaren eller hösten.

Sedan vill jag beröra de åtgärder som KMI vidtar mera på egen hand. KMI har dubbla funktioner. Å ena sidan är KMI en myndighet som utövar tillsyn och kontroll över tillverkningsindustrin och agerar i eget namn. Den andra delen av vår verksamhet är att vi är regeringens beredande organ för de tillståndsfrågor som regeringen har att avgöra. Vi har så att säga två hattar.

Vi har under de senaste ett à två åren utfärdat en hel del nya anvisningar för krigsmaterielindustrin. De finns redovisade i handboken, som är den första i sitt slag. Det fanns tidigare Anvisningar och råd, som utgavs av KMI 1972, men de avsåg endast tillverkningsförordningens bestämmelser, eftersom KMI rent formellt är tillsynsmyndighet vad gäller tillverkning av krigsmateriel. I handboken försöker vi täcka hela området. Vi gav ut den av trycket i december i 2 000 ex. Vi har skickat ut den till ungefär 130 företag som har rätt att tillverka krigsmateriel i landet. De stora företagen har fått flera tiotal exemplar, och de små företagen har kanske bara fått ett exemplar.

Handboken består av tre delar. Den innehåller de aktuella lag- och författningstexterna så att man inte behöver slå i olika delar av Svensk Författningssamling. Här finns av riksdagen fastställda lagar och av regeringen utgivna förordningar. Här finns också våra anvisningar för hur företagen bör bete sig när de ansöker om utförseltillstånd eller tillverkningstillstånd och hur de bör rapportera enligt sin uppgiftsskyldighet, hur de bör begära förhandsbedömningar osv. Det är en ganska träaktig publikation, men korrekt. Det ligger ungefär ett års arbete bakom. Jag och mina medarbetare inom KMI men också juristerna på utrikesdepartementets handelsavdelning har arbetat med den. Varje ord och varje kommatecken har vi lagt ner stor möda på. Jag vill inte utesluta att man kan diskutera några formuleringar, men ett mycket omfattande arbete har gjorts. Den har gått ut till industrin för att man där skall veta att om man följer anvisningarna, gör man rätt.

I boken finns också exempel på de blanketter som industrin skall använda när den skall rapportera till oss resp. modeller för hur man ansöker om utförseltillstånd. Det finns exempel på slutanvändarblanketter m.m.

Under de senaste åren har vi också skärpt klassningen av anläggningar som tillverkar krigsmateriel. Här finns det något av en gråzon. Sådana anläggningar som i Sverige tillverkas främst av Nobel Chematur kan användas för tillverkning av krut och sprängämnen eller för tillverkning av baskemikalier, och man kan t.o.m. tillverka huvudvärkspulver i blandarna och centrifugerna. Vi har under senare år med stöd av vårt tekniskt-vetenskapliga råd börjat se mera på användningen av sådana anläggningar, och vi har en striktare praxis.

Vi har också skärpt praxis beträffande de periodiska marknadsgenomgångar som vi har med de större krigsmaterieltillverkande och -säljande företagen. Ni har fått ett papper som visar att vi med ett 20-tal företag har periodiska genomgångar. De stora företagen — Bofors och FFV Ordnance — uppkallas till oss en gång i månaden, då vi går igenom deras exportaktiviteter och klassningen av krigsmateriel och andra ärenden. Det ges också tillfälle att ställa frågor. Detta gör vi ganska grundligt. Vi fångar även upp andra företag — vissa företag kvartalsvis eller varannan månad, och företag med mindre omfattande verksamhet varje halvår eller år. Det är mycket nyttiga genomgångar.

Vi gör grundliga uppteckningar från dessa genomgångar. De är hemligstämplade. Dem förvarar vi hos oss, så att vi vet vad vi har sagt — det är så att säga vårt ord som gäller.

Vi har under senare år skärpt vår praxis vad gäller förhandsförfrågningar från industrin av typen om man kan påräkna tillstånd att exportera ett visst system till ett visst land. Skärpningen av praxis består i att vi begär att få förfrågningarna skriftligt. Vi har ett grundligt och omfattande beredningsarbete i regeringskansliet — inklusive på politisk nivå — innan vi avger skriftligt yttrande.

Jag har sett det som ytterst viktigt för att hindra att det blir nya oegentligheter eller missförstånd i framtiden att information om vapenexportpolitiken och regelverket förs ut till industrin. Jag och mina medarbetare har under året besökt alla större krigsmaterielindustrier — ett 20-tal — och hållit tre timmar långa genomgångar med dem. Det har inte bara varit med direktionsledamöter, utan inom Bofors har det varit 300 personer, inom FFV 200 och hos andra industrier 50 personer med — från marknadsavdelningen, offertingenjörer, bokhållare, fackklubbsordförande osv. Vårt syfte har varit att förklara landets exportpolitik och sätta den i relation till utrikespolitik och försvarspolitik och att försöka skapa förståelse för varför vi har detta system. Det har funnits luckor i den förståelsen — det framgår av en hel del som har förekommit tidigare. Det är viktigt att det finns en sådan förståelse på bred front i företagen.

Samma syfte att skapa förståelse för vår politik tjänar den publikation som kom ut av trycket i går och som heter Sveriges vapenexportpolitik. Den innehåller en redogörelse för varför vi har detta system. Det är en mera populär skrift.

En annan del av informationen till företagen är en grundlig genomgång av vilka regler vi har och var man kan slå upp dem, en genomgång av KMI:s handbok som jag nämnt och dessutom en allmän diskussion. Detta har visat sig nyttigt. På vissa håll inom försvarsindustrin har det inneburit aha-upplevelser.

Publikationen Sveriges vapenexportpolitik har tryckts av UD i 10 000 ex. och går ut ganska brett till olika politiska organ, skolor, bibliotek och massmedia.

Det kommer också att ske en del på detta område under vårkanten. Vi har dragit i gång förberedelserna för en konferens med de tillverkare och säljare av handeldvapen som finns i landet. Det finns rätt många vapenhandlare i Sverige — mer än 100 företag — som säljer älgstudsare och pistoler och annat. Också här har kunskaperna om regelverket varit bristfälliga. Vissa saker har väckt uppmärksamhet. Det har visat sig att utlänningar ganska lätt har kunnat köpa utländska halvautomatiska vapen och avancerade pistoler i Sverige och kvittera ut dem i tullen för att sedan begå brott med dessa vapen utanför Sveriges gränser. Där vill vi se en skärpt tillämpning. Vi har en större konferens den 15 mars tillsammans med polisen, tullen och den särskilda vapenutredningen.

Vad gäller FFV har regeringen beslutat att FFV fortsättningsvis fr.o.m. den 1 juli i år skall underkastas samma tillsyn från KMI beträffande tillverkningslagens bestämmelser som gäller för den privata försvarsindustrin. Det finns ett undantag i nuvarande lagstiftning som säger att tillverkningslagen inte gäller för statliga myndigheter. Den

ändring vi kommer att föreslå är att det skall stå att lagen inte gäller statliga myndigheter som inte är affärsdrivande verk. Vi menar alltså att affärsdrivande verk uppträder på samma kommersiella sätt som den privata industrin, och det finns ingen anledning att de inte skall ha samma uppgiftsskyldighet.

Slutligen förbereds nya kontrollrutiner på några angränsande områden — det gäller missilteknologi för tillverkning av robotar som kan bära kärnvapen och kemiska stridsmedel, vidare beträffande kemiska substanser som kan användas för tillverkning av kemiska stridsmedel. Möjligtvis kommer regeringskansliet även att föreslå skärpt tillsyn eller praxis vad gäller bioteknisk utrustning som kan användas för tillverkning av BC-vapen. — Det är alltså en hel del saker som kommer att hända under året.

Olle Svensson: När du var här förra gången var du relativt ny som krigsmaterielinspektör. Nu har du en tids erfarenhet av det uppdraget. Därför skulle jag vilja fråga om du vill kommentera KMI:s ställning i relation till regeringen och i relation till den försvarsindustri som skall granskas mot bakgrund av den kritik som inte minst vi i utskottet har riktat mot den ordning som varit tidigare. Anser du att man klart uppfattar rollfördelningen och att den organisation som har gjorts av KMI i förhållande till regeringen är hållbar och kan hanteras på ett riktigt sätt?

Sven Hirdman: Vad först gäller förhållandet till industrin tror jag nog att vi har dragit upp tillräckligt klara rågångar. Det var kanske en fördel att regeringen för två år sedan utsåg en civil KMI. Vi har inga lojalitetsproblem. Vi är regeringens organ, inte försvarsindustrins. Jag vet att det finns en klar insikt om detta hos försvarsindustrin, och vi är ibland nog så tuffa i vissa besked som vi lämnar till försvarsindustrin.

Jag vidhåller dock vad jag har sagt i utskottet och i några intervjuer, att det är principiellt felaktigt att försvarsindustrin finansierar KMI:s utgifter. Man tar ut en promilleavgift baserad på tillverkningen av krigsmateriel i landet och låter den avgiften täcka KMI:s kostnader på 2—2,5 milj. kr. om året. Jag stötte på det fenomenet när jag var statssekreterare i försvarsdepartementet 1979 och försökte stoppa det. Jag har försök stoppa det även därefter, men det har inte lyckats. För finansdepartementet är nämligen alla bäckar små värdefulla. Jag tycker det är principiellt felaktigt. Jag vidhåller att skattebetalarna bör stå för kontrollen.

I övrigt tycker jag nog att vi har satt oss i skärpt respekt. Det finns inom försvarsindustrin en stark strävan att iaktta de regler och principer som gäller på det här området. Det finns en djup insikt, inte minst inom Bofors, att även om man gjorde sig kortsiktiga vinster på t.ex. affärerna med Singapore, så har bolaget i ett längre perspektiv förlorat på dessa. Den insikten har spritt sig även till annan försvarsindustri. — Rågången är klar.

Vad gäller KMI:s ställning inom regeringskansliet har det diskuterats huruvida man borde lyfta ut KMI och göra den till en självständig myndighet. Jag tycker inte att det vore riktigt, eftersom vi rör oss på

ett politiskt område. Det centrala i vår verksamhet är de utrikespolitiska och försvarspolitiska bedömningarna, och det är bedömningar som det ankommer på regeringen att göra. De bör inte ligga hos ett centralt ämbetsverk. Det skulle bli en konstig ordning om man skulle kunna överklaga besluten. Jag anser att inspektionen bör ligga kvar inom regeringskansliet.

Man kan naturligtvis diskutera var i regeringskansliet KMI bör ligga. De flesta, inklusive jag själv, är övertygade om att inspektionen inte bör ligga inom försvarsdepartementet. I vissa andra länder ligger kontrollorganet i försvarsministeriet, men jag menar att det vore fel, eftersom det uppstår speciella sektorsintressen. Det är inte försvarsöverväganden som är det centrala, utan de utrikespolitiska.

Man kan diskutera huruvida inspektionen bör ligga under utrikesministern eller under utrikeshandelsministern, men det är en fråga som varje regering får avgöra på grund av arbetsfördelningen som man vill ha mellan statsråden.

Jag har sett i pressen att det har diskuterats — kanske bara i någon tjänstemannapromemoria — att göra ett nytt stort näringsdepartement med industri- och jordbruksdepartementen och utrikeshandelsavdelningen. Gjorde man någonting sådant, borde man inte låta KMI följa med i den karusellen utan lyfta in den under utrikesministern.

KMI:s resurser är små. Vi är ett litet organ, som består av fyra handläggande tjänstemän och fyra assistenter. Vi är hårt arbetsbelastade dels naturligtvis med att hantera alla inkommande ärenden — de är många — dels med att reda ut vad som har hänt i det förgångna. Magnus Robach ägnar en stor del av sin tid åt den uppgiften. Vi skall också se till att vi får ett bra regelverk för framtiden och en bra informationsverksamhet.

Vi har nu en så bra besättning på våra stationer att jag tror vi klarar uppgifterna. Möjligen kan vi behöva ytterligare någon assistent, och om vi får de nya kontrollregimerna för missilteknologi och BC-vapen, skulle vi förmodligen behöva ytterligare en handläggare, men det rör sig om den storleksordningen.

Olle Svensson: Vilka ärenden förs i praktiken upp till statsrådet?

Sven Hirdman: Tidigare, under 1960-talet och början av 1970-talet, avgjordes de flesta ärendena inom KMI och var inte föremål för beslut på regeringssammanträden. Jag tror att bara 5 % av exportärendena beslutades på regeringssammanträde. Resterande ärenden betraktades som rutinärenden och avgjordes med hjälp av § 5-förordnande av handelsministern, som i sin tur hade delegerat ner det mesta till inspektören. Man hade på 1960-talet en beloppsgräns på 500 000 kr., och penningvärdet var då ett annat, så de flesta exportärenden föll under den gränsen.

Delegeringen nedåt har minskat under senare år, bl.a. därför att lagrådet i sina synpunkter på de propositioner som lades fram 1981/82 och 1988 har sagt att det inte är bra med sådant ministerstyre utan att ärendena bör behandlas av hela regeringen. Det är därför en större andel av ärendena som behandlas av hela regeringen. Av de ärenden

som handläggs mera direkt på KMI för vi upp alla som har något som helst politiskt eller principiellt intresse till diskussion och beslut av utrikeshandelsministern. Det är bara rena rutinärenden som jag skriver på. Visserligen är det utrikeshandelsministern som är politiskt ansvarig, men på hennes uppdrag fattar jag besluten. Det är flera ärenden än tidigare som avgörs på politisk nivå.

Olle Svensson: Du sade att de utredningar som är på gång skulle komma fram i sommar och i höst. Det kanske ligger vid sidan om ditt arbete, men kan du säga när vi kan räkna med att frågan förs fram till riksdagen?

Sven Hirdman: I direktiven står det att klassningsutredningen skall lämna sitt betänkande den 1 juli 1989. Jag vet av kontakter med universitetskansler Gunnar Brodin, som är ordförande i tjänstemannautredningen, att han har ambitionen att vara klar i sommar.

Den parlamentariska vapenexportutredningen skall enligt direktiven vara klar den 1 oktober i år. Den har fortfarande ambitionen att vara klar i höst — om det blir den 1 oktober eller under oktober är mera osäkert, men det skall bli i höst och definitivt före årets slut. Det finns en särskild arbetsgrupp tillsatt inom ramen för vapenexportutredningen, bestående av två professorer, en i företagsekonomi och en i nationalekonomi, som skall göra en ekonomisk analys av vad det skulle innebära att helt upphöra med exporten resp. kraftigt begränsa den. Enligt direktiven skall ekonomutredningen vara klar den 1 mars, och det är den ju inte, men det finns förhoppningar om att den skall vara klar till sommaren.

Den här tidtabellen är viktig. Först kommer alltså ekonomutredningen, sedan klassningsutredningen och sedan det parlamentariska betänkandet. Det betyder att politikerna i den parlamentariska utredningen kan beakta de förslag som kommer från klassningsutredningen, som utgör grunden — först måste man ju bestämma sig för vad som är krigsmateriel. Sedan skall det remissbehandlas, och det kommer att ta sin tid. Sedan får väl regeringen ta ställning till hur den vill gå vidare.

Som jag ser det torde den tidigaste tänkbara tidpunkten för ett förslag till riksdagen vara hösten 1990. Men då har regeringen också att ta ställning till hur den skall förhålla sig till det betänkande som kommer från försvarsutredningen i december 1990 — det är så att säga den andra planhalvan vad gäller försvarsindustrins verksamhet. Beställningarna och leveranserna till det svenska försvaret är ju grunden för den försvarsindustri vi har. Det blir förmodligen ganska svårt att ta ställning till den övergripande exportpolitiken, om man inte har bestämt sig för vilken försvarsindustri vi behöver för det svenska försvaret och vilken omfattning beställningarna till det svenska försvaret skall ha, vilka vapensystem som skall prioriteras m.m. Det kan möjligen leda till att man slår ihop frågorna till ett paket och fattar politiska beslut vintern 1990—91 och att riksdagen beslutar våren 1991. Men det är för tidigt att uttala sig om hur regeringen kommer att behandla ärendena — om man skall behandla allt i ett eller dela upp dem i olika propositioner.

Anders Björck: Får jag fråga vad som med utgångspunkt från nuvarande regelverk och tillämpning av detta är problem, i den mån några sådana föreligger.

Sven Hirdman: Det finns naturligtvis många problem. Det är ett intellektuellt stimulerande arbete att vara KMI, och det är svåra avvägningar som skall göras.

Ett problem finns vad gäller klassning av krigsmateriel. Det är också därför utredningen har tillsatts. Vi har i Sverige en ganska snäv definition av vad som utgör krigsmateriel. Det är alltså materiel som uteslutande är konstruerad för att användas för militärt bruk. Om man kan påvisa att det finns en civil användning av materielen, klassas den som ej krigsmateriel. Det har lett i praxis till att vissa radaranläggningar och bandvagnar klassas som ej krigsmateriel.

Det uppfattar jag som ett problem, nämligen om man ser till det bakomliggande syftet med den svenska vapenexportpolitiken, vilket ju är att Sverige som land ej skall och ej vill bli indraget i andra länders militära konflikter. Det är någonting vi vill undvika. Om det levereras materiel, som man på någon formell grund kan klassa som ej krigsmateriel, kan det ändå få den konsekvensen. Klassningsbesluten får fattas under resans gång. Det sker hela tiden en teknisk utveckling, och nya produkter kommer fram. Det finns inkonsekvenser i tidigare klassningsbeslut, och dem måste man rätta till. Det är mycket möjligt att man kommer fram till att man bör — som det står i direktiven — utvidga definitionen av vad som är krigsmateriel.

Det leder i så fall till ett annat problem, som vi redan upplever, nämligen att med den praxis med politisk behandling av krigsmaterielärenden som vi har är den avgörande distinktionen om det är krigsmateriel eller ej. Så ser man på ett visst land och tar ställning till om detta land bör få köpa krigsmateriel från Sverige. Ta ett land som — — — —, som vi av goda skäl inte har praxis att sälja till. Om ett företag vill sälja en hjälm eller en skyddsväst eller en träffindikator, får det nej. Utvidgar man det ännu mer, kan det bli orimligt med samma tillämpning mot alla länder vad gäller olika materiel. Det kan vara ett problem.

Den distinktion som finns i 1971 års proposition, att man skall skilja mellan offensiva och defensiva vapen, fungerar inte bra. Det är alltför subjektivt, och man kan komma till helt olika slutsatser.

Vad gäller länderhandläggningen tar regeringen ställning i varje enskilt fall. Den internationella verkligheten förändras ju hela tiden. Vi kan se i Latinamerika hur snabbt förändringarna går, tyvärr mest till det sämre. Venezuela har vi betraktat som ett stabilt land, men landet upplever nu de värsta upploppen på 30 år.

Detta gör att det måste föras en grundlig diskussion om förhållandena i olika länder, vad de kan leda till och vilka konsekvenser det kan få om vi säljer materiel till dem. Det är många som är berörda i det beredningsarbetet. Man försöker komma fram till någon gemensam klok bedömning, och utifrån den information vi har försöker vi göra en landbedömning på två—tre års sikt.

Ett problemområde som vi har — kanske det mest besvärliga ur handläggningssynpunkt — är vad som kallas samarbetsärenden. Det är fråga om olika projekt som finns rörande samarbete mellan svensk försvarsindustri och utländsk försvarsindustri. Bengt Gustavssons utredning 1985—1987 lade fram konkreta förslag om hur man skulle hantera sådant. Förslagen bestod av två rekommendationer. Den ena var att regeringen skulle ta ställning i sak till huruvida ett samarbetsavtal mellan svensk och utländsk industri får ingås, alltså att samarbetsavtalen skulle bli tillståndspliktiga. Den andra gällde villkor och regler för samarbetsprodukter.

Men det blev inga politiska beslut på våren 1988 beträffande samarbetsärenden. I vår dagliga verksamhet har vi sedan sett att liksom inom andra industriområden exploderar det internationella samarbetet och kontakterna över gränserna. Det är oundvikliga krafter som driver på den tekniska och ekonomiska utvecklingen. Vi får in åtskilliga ärenden i veckan som innefattar olika samarbetsprojekt. Där har vi inget klart regelverk, utan vi får försöka göra bedömningar av hur det överensstämmer med principerna för vapenexportpolitiken att man har samarbete med ett visst land. Vi har försökt skilja ut om den svenska andelen i projekten är stor eller liten, hur väsentliga de är för det svenska försvaret och vad som kan hända på exportsidan. Det är besvärliga ärenden, och de blir allt fler. Krigsmaterielexportutredningen håller på att arbeta med detta, men dess förslag torde inte bli laglig verklighet förrän kanske 1991, och under tiden måste ärendena hanteras. Det är ett praktiskt problem.

Det pågår också fortfarande en uppstädning av vissa historiska saker som har inträffat. Det är ingenting dramatiskt — det dramatiska är redan känt från Boforsaffären och FFV-affären. Där försöker vi klarlägga vad som har hänt och medvetandegöra det och se till att det, när så behövs, tas ett politiskt ansvar.

Anders Björck: Det var en intressant genomgång.

Är de frågor och problem som du nu tog upp sådant som ligger inom ramen för de utredningar som arbetar nu, eller ser du något behov av att man tar initiativ för att specialutreda dem och lägga fram förslag på de punkterna?

Sven Hirdman: Jag nämnde att det finns en särskild utredning för klassning och en särskild utredning för samarbetsfrågor och likaså när det gäller den totala exporten, där det också kommer in politiska överväganden. De övriga frågorna — hur man skall se till att regelverket kommer ut till industrin, vad vi gör beträffande handeldvapen osv. — är sådant som vi kan hantera inom vår egen organisation.

Anders Björck: Föranleder den s.k. krutdomen, som ännu inte vunnit laga kraft, några reflektioner av KMI vad gäller framtiden, inte det historiska?

Sven Hirdman: Jag har läst krutdomen. Det är naturligtvis ett oerhört intrikat mål.

Å ena sidan är det helt klart att krut och sprängämnen är krigsmateriel, och det behövs alltså tillstånd för utförsel av sådan materiel. Å andra sidan är det andra köpare av de varorna än av ordinarie krigsmateriel, som säljs till regeringar mot slutanvändarintyg, medan krut och sprängmedel är insatsvaror.

Man har under årens lopp brottats med hur man skall hantera det problemet. Jag menar att vi har en hygglig ordning genom att vi infordrar bearbetningsintyg från industrin. När det säljs krut och sprängämnen till utländska mottagare kräver vi en försäkran av köparen att han icke skall reexportera krutet eller sprängämnena i det skick i vilket han fått varorna från Sverige, utan han skall bearbeta dem och ta in dem i sin egen produktion. Slutprodukten blir då utländsk. Där ger vi upp kontrollen, och han kan göra vad han vill med materielen. Det är enda sättet att hantera frågan. Den ordningen har vi sedan 1986. Principen var densamma redan tidigare, men man hade inte infört förfarandet med skriftliga intyg.

Vi har vissa definitionsproblem när det gäller krut och sprängämnen. Det finns sprängämnen som är rent civila, t.ex. dynamit för gruvbruk. Vi har kvalificerade sprängmedel som hexogen och oktogen, som används i granater, men också i ökad utsträckning används i oljeindustrin, när man skall skjuta sig ner genom oljeborrningshål. Det finns även olika typer av krut för olika ändamål. Det har alltid funnits klassningsproblem.

Vi har gjort en uppstramning när det gäller anläggningar för att tillverka krut och sprängämnen. Vi har delvis fått ta i med hårdhandskarna mot företag i Sverige för att klara ut att det är vi som har tolkningsföreträde och att det inte är industrin som skall avgöra om varorna skall användas för civilt ändamål.

Vad beträffar domskälen och informationsplikten kan jag bara ansluta mig till vad justitiekanslern har sagt. I sin utredning om FFV — som gjordes innan domen föll i krutmålet — går JK in på samma område. Utifrån det enkla faktum att det finns ett generellt förbud mot utförsel av krigsmateriel från Sverige kan man logiskt komma fram till att företagen är skyldiga att tala om vem som är slutmottagare och lämna korrekta uppgifter i sin ansökan. Då gäller det sådant som går vidare i obearbetat skick.

Ingela Mårtensson: Jag skulle först vilja ta upp de frågor som jag har lämnat i november. Det var den 3 november som jag lämnade in en anmälan till KU att jag ville att vi skulle få ta del av de handlingar som finns hos KMI och UDH som gäller krigsmaterielexport till Pakistan under 1980-talet. Så småningom fick jag en begäran om att precisera det. Då preciserade jag mig och angav 18 handlingar som jag tyckte att konstitutionsutskottet skulle få ta del av. Utskottet beslutade också att vi skulle få in de handlingarna.

Nu har det gått ganska många månader, och vi har fortfarande inte sett handlingarna. Jag skulle vilja ha besked om varför vi inte fått ut dem.

Sven Hirdman: Statsrådsberedningen samordnar inom regeringskansliet de anmälningar som lämnas från konstitutionsutskottet till regeringen. Sedan ger statsrådsberedningen i sin tur departementen och organen i uppdrag att ta fram underlagsmaterial. Vi har tagit fram underlagsmaterial för de anmälningar som vi blivit anmodade av statsrådsberedningen att ta fram. I övrigt har kontakterna skötts mellan statsrådsberedningen och KU.

Om det finns någon särskild fråga rörande krigsmaterielförsäljning till Pakistan — exempelvis av robotar — skall jag gärna svara.

Ingela Mårtensson: Är det statsrådsberedningen som tagit ställning för att vi inte skall få ut handlingarna?

Sven Hirdman: Ja. Det är regeringen som avgör vilka handlingar som vi skall lämna till statsrådsberedningen och som sedan går över till konstitutionsutskottet.

Ingela Mårtensson: Vet du av vilken anledning man inte vill lämna ut de här handlingarna?

Sven Hirdman: Det är en fråga som får ställas till statsrådsberedningen.

Ingela Mårtensson: Du är ändå beredd att tala om vad som står i handlingarna?

Sven Hirdman: Jag är inte beredd att tala om vad som står i hemliga, delvis kvalificerat hemliga handlingar. Om det finns en fråga om varför regeringen har fattat ett visst beslut i ett ärende om krigsmaterielexport, skall jag gärna svara på det.

Ingela Mårtensson: Min begäran gäller att få se handlingarna. Det får vi tydligen återkomma till.

Olle Svensson: Den här frågestunden har tillkommit för att vi skall ha möjlighet att ställa frågor. Kan du avgränsa de handlingar som har samband med granskningen?

Ingela Mårtensson: Jag har i min anmälan angivit 18 diarienummer.

Olle Svensson: Jag har själv diskuterat detta med representanter för folkpartiet. Ni har möjlighet att ställa frågor till Sven Hirdman.

Ingela Mårtensson: Jag har fått svaret att jag inte får ta del av innehållet i handlingarna.

Olle Svensson: Det är ingen fråga mellan dig och Sven Hirdman.

Ingela Mårtensson: Då får jag återkomma i annat sammanhang till handlingarna.

Olle Svensson: Du har möjlighet att ställa frågor nu.

Ingela Mårtensson: Men vi fick inte höra vad innehållet var, eftersom det var sekret material.

Olle Svensson: Ställ konkreta frågor, så får vi se vad du kan få besked om!

Ingela Mårtensson: Jag har inte sett handlingarna, så jag vet inte exakt vad som ingår i dem. Vi kan kanske få en beskrivning av innehållet i handlingarna rörande Pakistan?

Olle Svensson: Vi måste först fastställa vad vi skall granska. Du måste väl ha kännedom om vad du är intresserad av att granska, och då har du möjlighet att utnyttja KMI:s kunskaper genom att ställa konkreta frågor.

Ingela Mårtensson: Jag menar att exporten till Pakistan hör ihop med Iranaffären och att det därför är angeläget att vi får ta del av de handlingar som rör regeringens hantering av frågor om krigsmaterielexport till Pakistan.

Sedan gäller det Boghammarbåtarna, som vi talade om förra året. Vi fick ta del av vissa ambassadrapporteringar, men när vi nu fått in materialet visar det sig att det finns betydligt mer material, som vi inte fick ta del av då. Det gäller framför allt rapportering från svenska ambassaden i Washington till UD. Problemet var att Sverige bidrog i konflikten Iran—Irak. KMI hade klassificerat båtarna som civila, och ändå ville man stoppa dem efter påtryckningar från USA. Det problemet tyckte jag inte lyftes fram ordentligt, och vi fick inte ta del av handlingarna. Nu har vi fått en hel mapp med handlingar om det här problemet. Vill du kommentera varför vi inte fick ta del av det materialet redan förra året?

Sven Hirdman: Såvitt jag kommer ihåg lämnade vi ut de handlingar som vi blev anmodade att lämna ut. Som regel gick de via statsrådsberedningen.

Beträffande Boghammarbåtarna kan jag nämna att det var en svår fråga. Det är icke riktigt att säga att regeringen ville vidta åtgärder på grund av att amerikanerna framförde olika påståenden. Det är inte så, utan vi upplevde det som ett reellt problem för Sveriges del, eftersom grundsyftet med svensk vapenexportpolitik är att Sverige som land skall undvika att bli indraget i andra länders militära konflikter. Här kunde vi konstatera att viss utrustning som hade sålts från Sverige och som enligt våra regler hade klassats som ej krigsmateriel hade fått en påtaglig militär användning genom att man satt fast raketgevär m.m. i fören på båtarna och sköt på tankfartyg och andra fartyg i Gulfen. Det ledde till att utrikeshandelsministern i ett principiellt uttalande i riksdagen, jag tror det var den 22 oktober 1987, sade att det icke är ett svenskt intresse att det företas ytterligare sådana handlingar som kan leda till ökad spänning i detta område, där krig rådde mellan Iran och Irak. Hon sade att hon fann det naturligt om företaget iakttog återhållsamhet beträffande eventuella förslag om nya försäljningar.

Vi hade nära kontakt med företaget och förvissade oss om att det hade fått budskapet. Det blev inga flera försäljningar. Det var ett ingripande av regeringen, vilket jag menar faller inom ramen för regeringens allmänna utrikespolitiska kompetens.

Nu får man se vilka förslag klassningsutredningen kan komma till när det gäller båtar, transportfordon osv., men det finns en gräns för

hur långt man kan gå. Sverige är ett litet alliansfritt land. Vi har intresse av frihandel. Vi vill inte ha ett lika stort och omfattande regelverk på detta område som t.ex. västmakterna har med sina Cocomregler. Vi vill ha klart avgränsat vad som är tillståndspliktigt. Vi kan inte gå ner till lastbilar och byxknappar för soldater.

Förmodligen kommer en del produkter att falla i ett gränsområde. Man kan inte hamna i slutsatsen att alla snabba motorbåtar skall kallas för krigsmateriel och inte få föras ut utan regeringens tillstånd. Jag tror inte man vill ha sådana regelverk, utan då får man finna andra metoder, t.ex. politiska uttalandena.

Ingela Mårtensson: Min fråga gällde varför vi inte fick ta del av materialet och varför inte den problematiken lyftes fram när vi behandlade ärendet i våras.

Jag skall övergå till frågan om Isphahan. När jag ställde en fråga till en företrädare för kommissionen svarade han med att undra om jag menade krutfabriken. Jag hade ställt frågan varför man inte tagit upp detta i kommissionen. Man betecknade det alltså som en krutfabrik, samtidigt som man påstod att det inte fanns misstankar om olaglig export. Det gäller även know-how som ingår i begreppet krigsmaterielexport.

KMI hävdar ju att ni har tolkningsföreträde. Nu undrar jag vad er bedömning är av Isphahan. Sivertsson från Bofors har medgivit att anläggningen i Isphahan skall tillverka krut. Hur kommenterar du det påståendet?

Sven Hirdman: Med det regelverk vi har och med den praxis som tillämpades när det var aktuellt att ingå kontrakt om anläggningen i Isphahan 1974 klassades inte den utrustningen som krigsmateriel på grund av att sådana anläggningar kan användas såväl för att tillverka sprängämnen — alltså krigsmateriel — som även baskemikalier som kan användas för att tillverka civila kemiska produkter.

Det finns andra exempel. Under 1970- och 1960-talen exporterades liknande anläggningar från Chematur till länder i Östeuropa utan att vare sig regeringen eller KMI eller tullen ifrågasatte att det var krigsmateriel.

Det är alltså inte korrekt att tala om illegal utförsel. Vid de bedömningar som då gjordes klassades detta som ej krigsmateriel, och det behövdes alltså inget tillstånd.

Den fabrik som finns började byggas 1974 och var praktiskt taget färdig ungefär 1983 men bombades sedan av irakerna i två omgångar 1983 och 1986 och blev inte fullt produktionsfärdig. Nu sedan striderna mellan Iran och Irak har upphört håller Chematur på att färdigställa det arbete som man åtagit sig.

I denna fabrik kommer man att tillverka huvudsakligen sprängämnen — inte magnecyl och sådant.

Ingela Mårtensson: Och då faller det inom lagstiftningen om krigsmaterielexport?

Sven Hirdman: Lagstiftning och lagstiftning — om det skulle uppkomma ett nytt ärende om att i dag få exportera en liknande anläggning till ett liknande land, så torde KMI:s rekommendation med stöd av de överväganden vi har gjort med hjälp av vårt tekniskt-vetenskapliga råd, där det finns representanter bland annat för FOA, vara att sådana anläggningar — i första hand nitreringsanläggningar — är att betrakta som krigsmateriel och alltså fordrar regeringens tillstånd, och sådana tillstånd ges inte beträffande länder som befinner sig i konflikt.

Men det var en annan praxis tidigare. Det vore ohemult av statsmakterna att riva upp ställningstaganden som man gjort enligt tidigare praxis. På grund av de ställningstaganden som gjorts på 1970-talet och i början av 1980-talet ingicks det konkreta affärsförbindelser och tecknades kontrakt om viten för hundratals miljoner kronor. Statsmakterna kan inte riva upp det när det har blivit en annan praxis. Vi har inte retroaktiv lagstiftning, om jag får kalla detta för lagstiftning.

Det är en parallell till ett ärende som diskuterats mycket, nämligen kranarna från Hiab-Foco. Ett konkret besked hade givits till företaget, som åtagit sig affärsförpliktelser, och man kunde inte riva upp det, men kommer det ett liknande ärende, blir det kanske en annan praxis.

Man kan icke säga att det har begåtts formella fel vad gäller Isphahananläggningen.

Ingela Mårtensson: Delar du kommissionens uppfattning att Iran var tillåtet som exportland för krigsmateriel fram till 1978?

Sven Hirdman: Det är oegentligt att säga att ett visst land är tillåtet för krigsmaterielexport under en viss period. Möjligen kan man säga det vad gäller de nordiska länderna och de neutrala staterna i Europa — Schweiz, Österrike och Irland. Det står redan i riktlinjerna från 1971 att utrikespolitiska hänsyn saknar betydelse vad gäller de här länderna, och export bör alltså tillåtas.

Vad gäller andra än dessa sju länder — Island är också med men har ingen försvarsmakt — gör regeringen en in casu-bedömning. Man tittar på det landet i det ögonblicket och vad gäller den materielen. Ena året kan det leda till att man i en konkret situation är beredd att bevilja ett utförseltillstånd eller inte har erinringar mot marknadsföring; nästa år, när förhållandena har ändrat sig, blir det ett annat beslut.

Ingela Mårtensson: Hur såg KMI på Iran fram till 1978?

Sven Hirdman: Det var växlande. Under första hälften av 1970-talet gavs tillstånd för utförsel av en hel del krut och sprängämnen till Iran under vissa perioder. Sedan var det en period när det inte gavs tillstånd. Under 1975 och 1976 gavs tillstånd till utförsel till Iran av bl.a. vissa fartygspjäser som skulle monteras på franska båtar. Den bedömning man gjorde då var att detta var möjligt. Sedan började det kärva till sig i Iran mot slutet av 1970-talet. Sista gången som regeringen gav tillstånd för utförsel av någonting som verkligen var krigsmateriel var väl i november 1978, alltså ett år innan shahen föll. Det gick litet upp och ner under 1970-talet.

Ingela Mårtensson: Varför ville inte KMI lämna ut Algernons anteckningar i original till polisen?

Sven Hirdman: Vi har självfallet lämnat ut till polisen allt material vi har. Dels har polisen begärt handlingar och fått dem, dels har de till yttermera visso varit uppe i våra arkiv helt självständigt. Kriminalkommissarierna Bengt Erik Bengtsson och Bengt Pettersson, som har arbetat med det här de senaste fem åren, kan det utan och innan. De har gått igenom KMI:s arkiv och tagit de handlingar de behöver. Vi hade ett logistiskt problem beträffande Algernons anteckningar. Vi har naturligtvis formella arkiv. Dessutom har det funnits massor med arbetspapper i resp. handläggares och inspektörers skåp. Algernon hade diverse handlingar i sitt skåp när han plötsligt gick bort. De osorterade handlingarna lades då i högar i vårt arkiv. Vi skulle i och för sig som myndighet eller enhet gärna vilja sortera in dem i vårt huvudarkiv, men polisen ville att det skulle ligga för sig. Det har varit svårt att hitta i de högarna. Polisen bad oss leta efter blyertsanteckningar av Algernon. De hade själva hittat dem tidigare och tagit kopior och lämnat handlingarna tillbaka till oss. Vi kunde inte hitta anteckningarna i högarna. Till slut lyckades jag själv hitta dem.

Ingela Mårtensson: Polisen förberedde väl en husrannsakan hos KMI om man inte fick fram de här papperen?

Sven Hirdman: Det är ett oegentligt uttryck. Vi har det bästa samarbete med polisen. De har fri tillgång till allting. De är välkomna till oss och kommer ofta till oss. De går på egen hand igenom vårt arkiv. Vi vill bara att de anger vilka handlingar de tar från oss.

Ingela Mårtensson: I svaren på Måbrinks 63 frågor står det ibland att det saknas dokument på regeringskansliet. Kan de då finnas på annat håll än på regeringskansliet?

Sven Hirdman: Det finns naturligtvis en hel del handlingar hos Bofors, t.ex. uppteckningar som Boforsarna har gjort. Sedan kan i något fall privata anteckningar som något statsråd gjort, t.ex. Sven Andersson, eller Palmes anteckningar, ha gått till Arbetarrörelsens arkiv.

Bo Hammar: Också jag vill efterlysa svar på en del frågor. Vi lämnade i mitten av januari in en serie frågor, närmare bestämt 12 stycken. Jag undrar var de ligger. Om vi kan förvänta oss svar på dem är det onödigt att jag upprepar frågorna här.

Sven Hirdman: Jag kan svara på de konkreta frågor ni har i dag, om de gäller Robot 70-försäljningar till Pakistan eller misstankar om försäljning av Robot 70 till Iran eller andra sådana exportaffärer. Men utlämnande av handlingar är en fråga som regeringen har att ta ställning till. Det samordnas av statsrådsberedningen. Vi lämnar vårt underlag till statsrådsberedningen, och det är statssekreterare Kjell Larsson och statsministern själv som får hålla kontakterna med partierna.

Bo Hammar: Har KMI berett de här frågorna? Har KMI lämnat ett underlag till regeringen så att frågorna så att säga har lämnat KMI:s bord?

Sven Hirdman: Vi har i och för sig underlag för de frågor som är ställda. Om det är någonting du vill ta upp, skall jag försöka svara.

Bo Hammar: Jag skall inte kritisera dig, men i likhet med Ingela Mårtensson är jag förvånad över att det dröjer så länge att få svar från regeringen om material som konstitutionsutskottet har begärt. Det tycker jag att utskottet framöver måste titta på. Det är inte acceptabelt om regeringen försvårar utskottets granskning av de här allvarliga affärerna. Det är ingen kritik jag riktar mot Sven Hirdman. Jag vill bara säga att utskottet måste allvarligt diskutera detta.

Får jag då ta upp en konkret fråga bland dem som är ställda. Känner du till om det i beställningsdeklarationer mellan 1970 och 1975 fanns uppgifter om att Bofors skulle ha tecknat något kontrakt rörande vapen eller ammunition till Iran?

Sven Hirdman: Det finns sådana uppgifter. Som jag sade tidigare förekom försäljning till Iran tidvis under 1970-talet, i synnerhet av sprängämnen. De tillverkas av Bofors, och det finns mycket ordentligt angivet i Bofors beställningsdeklarationer. Även de fartygspjäser som jag nämnde finns angivna i beställningsdeklarationer.

Bo Hammar: Jag vill ha bekräftat vad du sade, att under samma tid viss export som Bofors ville göra till Iran icke godkändes. Är det riktigt uppfattat?

Sven Hirdman: Då liksom nu kommer det hela tiden förfrågningar från industrin, om man får exportera det ena eller andra systemet till det ena eller andra landet. Man frågar i regel under hand. Man skickar inte bara in en utförselansökan. Där blev det avrådanden och avstyrkanden. Regeringen var inte beredd att medge viss export under vissa perioder.

Bo Hammar: Då återkommer jag till vad Ingela Mårtensson tog upp. Om man ibland fick tillstånd och ibland inte att exportera till Iran, då kan man väl inte rimligtvis säga som medborgarkommissionen gjorde att Iran generellt var öppet och att detta faktum skulle innebära att det inte fanns några motiv att smuggla vapen till Iran. Man kan då rimligtvis inte dra en sådan slutsats som medborgarkommissionen har gjort?

Sven Hirdman: Jag försökte säga att man inte kan generellt säga att ett land är öppet under en viss period, möjligen med undantag för de nordiska och neutrala staterna, utan det måste göras en politisk bedömning av regeringen, som ansvarar för huruvida det är lämpligt med en försäljning från Sverige. Om medborgarkommissionen har uttryckt sig på detta sätt, vill jag påstå att det är oegentligt uttryckt.

Bo Hammar: Det anser jag också. Vi kan då på ytterligare en punkt säga att medborgarkommissionen inte har gjort korrekta bedömningar. Det är min slutsats.

Du säger att i november 1978 stoppades all export till Iran, men av en polisutredning skulle framgå att man har tillåtit reservdelsexport till Iran så sent som i slutet av 1979.

Sven Hirdman: Det är riktigt. Jag tror att jag sade att det inte gavs utförseltillstånd för nya system efter november 1978. Men reservdelar befinner sig i en annan kategori, och enligt våra riktlinjer bör ett land som har köpt ett vapensystem från Sverige även få köpa reservdelar, detta även om de s.k. villkorliga hindren mot svensk krigsmaterielexport föreligger. Det var just vad som var fallet beträffande Iran i november 1979. Det gällde verktyg till en marinpjäs till ett värde av 1,5 milj. kr. Regeringen ansåg det rimligt att man då fick köpa detta, och regeringen skulle förmodligen göra samma bedömning i en liknande situation nu. Det är helt i enlighet med det regelsystem vi har.

Bo Hammar: När medborgarkommissionens sekretariat besökte oss fick vi höra att man hade räknat Robot 70 i olika länder, inklusive Pakistan.

Har ni haft planer på att göra en ny kontroll nu, när det sitter en demokratisk regering och inte en diktator i Pakistan, för att få ytterligare en uppcheckning av förekomsten av Robot 70 i Pakistan?

Sven Hirdman: Det har lagts ned ett mycket omfattande arbete för att fastställa var Robot 70, som har tillverkats i Sverige, befinner sig i olika länder i världen, dels på grund av de påståenden som förekommit, dels och ännu mer på grund av det bevisade faktum att Robot 70 illegalt har utförts från Sverige via Singapore till Bahrein och Dubai. Som jag sade lades ett mycket omfattande arbete ned av medborgarkommissionen. Dess biträdande sekreterare var här och berättade för er om detta för någon vecka sedan. Även vi inom KMI har lagt ned ett stort arbete på detta med hjälp av UD:s hela apparat. Vi har gått ut med förfrågningar till alla länder som har fått köpa Robot 70 från Sverige. Men vi har inte nöjt oss med det, utan vi har arbetat över hela planet med alla de underrättelsemedel och diplomatiska medel som regeringen förfogar över för att få fastställt var Robot 70 finns. Jag har självt lagt ned ett ganska omfattande arbete på detta. Jag kan försäkra att min bestämda övertygelse, ja kunskap, är att det inte finns några Robot 70 i Iran — det skulle vara om det kommit dit ett provexemplar, men det har icke levererats hundratals eller tiotals Robot 70 till Iran. Det är en felaktig uppgift.

Uppcheckningen med olika länder har gått till på olika sätt. I fallet Singapore har vi genomfört en fysisk räkning av robotarna. I andra länder — exempelvis Norge — har man gått fram med officiella förfrågningar till regeringarna och fått besked från dem. Vad gäller Pakistan har det varit officiella kontakter med dess regering. Vi har

även gjort ett eget utredningsarbete i Sverige och vidtagit vissa andra åtgärder för att få klarlagt att de uppgifter som har lämnats från Pakistan är korrekta. Vi är övertygade om att de är korrekta.

Bo Hammar: En fråga som vi också har skickat in till regeringen men inte fått svar på gäller de uppgifter som publicerades i tidningen Z i september 1988 om att det skulle ha förekommit affärer mellan det delvis Boforsägda AOS i Singapore och i Iran. Har ni checkat upp detta?

Sven Hirdman: Vi har checkat upp de uppgifterna. Jag har sett utdraget ur dokumentet. Vi har gått så långt att vi har tagit upp saken med de singaporianska myndigheterna och frågat om de har någon uppgift om detta. De vill inte kännas vid dokumentet.

Jag skulle tro, om jag får spekulera, att vad som möjligen kan ha förekommit är att AOS, detta bolag i Singapore som till 40 % ägdes av Bofors och till 60 % av ett singaporianskt statligt företag, tidvis under början av 1980-talet eller så kan ha haft planer på att marknadsföra sig även i länder som Iran. Jag tror mig veta att det aldrig blev någonting av en sådan försäljning.

Bo Hammar: När vi plöjde igenom de många handlingar som trots allt finns på vårt kansli hittade vi en uppgift från 1988-01-11 från ambassaden i Riyad, Saudiarabien, som lyder: "De nummer som fanns på Boforsprojektilen som hittades i Gulfen var — — —. Fartygets namn uppges vara NTLV Explorer." Vad var detta för projektil?

Sven Hirdman: Det är märkligt hur hemliga uppgifter och chiffertelegram från UD cirkulerar i den allmänna debatten.

Jag kommer ihåg att när vi fick telegrammet lämnade vi det till polisutredningen för att den skulle ta in det i sitt arbete. Jag har inte fått rapport om vad som hänt med det.

Bo Hammar: Jag förstår inte att du säger "cirkulerar i den allmänna debatten". Det är en handling som är inlämnad till KU:s kansli och som vi i utskottet kan granska. Jag kan inte se att det har förekommit i den allmänna debatten.

Sven Hirdman: Då missförstod jag. Jag trodde det var en uppgift som fanns i de frisläppta handlingarna från förundersökningen.

Bo Hammar: Det är en uppgift som finns i KU:s kansli. Vi är medvetna om att den är hemligstämplad och har inte någon avsikt att gå till offentligheten med den.

Du kan inte svara på vilken projektil det handlar om?

Sven Hirdman: Jag kan inte i dag svara på det. Vi har lämnat detta till polisutredningen för att den skall undersöka saken.

Per Gahrton: Jag skulle först vilja att du klargör litet om din inledning. Jag uppfattade att du sade att regelverket har varit bra eller i varje fall till fyllest. Men konstitutionsutskottet, medborgarkommissio-

nen och nu tingsrätten, för att nämna några instanser, har framfört en del kritik mot regelverket. Dessutom har det vidtagits en lång rad åtgärder för att stärka regelverket.

Vad är syftet med att hävda att regelverket har varit till fyllest?

Sven Hirdman: Vad jag försökte säga är att principerna för den svenska vapenexportpolitiken har varit oförändrade under hela efterkrigstiden och att de måste förutsättas vara allmänt kända, nämligen förbud mot tillverkning och förbud mot försäljning och att av detta följer att man skall ange slutmottagarländer m.m. De principerna är oförändrade, och man skall kunna förutsätta att medborgare i Sverige är laglydiga och att företagen lämnar korrekta uppgifter.

Det har alltså visat sig att man på flera håll inom försvarsindustrin har syndat mot detta. Det har fått till följd att man har tvingats skärpa tillämpningen av regelverket genom att göra mer förfinade slutanvändarblanketter, utge mer detaljerade anvisningar och gå ut med en bred information om vår politik. Det är vad som har skett under senare år. Jag nämnde att det har skett en viss ändring i praxis för klassificering t.ex. av anläggningar som tillverkar krigsmateriel. Men jag vill hävda att principerna i huvuddragen har varit oförändrade.

Per Gahrton: Men hur kan då Karlskoga tingsrätt säga att det som har hänt kan tyda på ett indirekt medgivande från regeringen av att det tidigare regelsystemet var otillräckligt från juridisk synpunkt? Det är inte vem som helst som säger det, utan en domstol som dömer i detta centrala mål.

Sven Hirdman: Jag kan säga i detta rum att jag inte delar tingsrättens uppfattning i detta stycke. Det är flera som har sagt detsamma — JK har varit inne på samma linje. Det gör det enligt min mening angeläget att denna dom av tingsrätten i Karlskoga blir prövad av högre rätt med tanke på att den kan få prejudicerande betydelse.

Per Gahrton: Jag har inte uttalat vad jag anser om tingsrättens dom. Din uppfattning har jag klar för mig — den framgick redan tidigare. Men poängen är att du hävdar att det har varit fullständigt självklart att vissa regler har existerat och att de varit tydliga och att det har uppkommit behov av nya regler först genom att vissa företag målmedvetet har brutit mot reglerna. T.o.m. en tingsrätt har alltså uppfattat regelverkets uppbyggnad på ett helt annat sätt — hur är det möjligt?

Sven Hirdman: Tingsrätten i Karlskoga har uppfattat regelverket på ett visst sätt, justitiekanslern har uppfattat det på ett annat sätt. Men låt mig redogöra för min uppfattning.

Vi har ett generellt förbud mot utförsel av krigsmateriel från Sverige, vilket beror på att Sverige inte vill bli indraget i andra länders militära konflikter. Det centrala i förbudet är att vi inte vill att krigsmateriel skall gå till vilka länder som helst. Det är det centrala i kontrollregimen.

För att regeringen skall kunna göra sin bedömning måste den veta till vilket land materielen skall skickas. I annat fall finns ingen anledning att ha ett generellt förbud, utan då kunde det vara fritt att skicka krigsmateriel till olika länder.

För att regeringen skall kunna göra sin prövning måste företagen i sina ansökningar lämna korrekta uppgifter. Det gäller sådan materiel som är verklig krigsmateriel och som skall gå vidare till andra stater i obearbetat skick. Ett problem när det gäller krut och sprängämnen är att det i vissa fall inte är fråga om direktexport till ett visst land, utan varorna skickas till ett annat land där de bearbetas. Finner man att det sker en bearbetning i detta andra land, övertar det landet kontrollen. Men när det gäller vissa av krut- och sprängämnesaffärerna har det inte skett någon bearbetning, utan varorna har studsat direkt i obearbetat skick, och då skall samma regler gälla som för annan krigsmateriel.

Försvarsmaterielsektorn är en speciell sektor. På samma sätt som läkemedelsindustrin i eget intresse och av allmänna skäl är skyldig att hålla sig orienterad om vad som gäller inom läkemedelsområdet får man förutsätta att försvarsindustrin skall hålla sig informerad om regeringens och riksdagens politik vad gäller vapenexport. Företagen skall ta del av propositioner och betänkanden. Det är orimligt att tänka sig en annan ordning.

Om det skulle ha förelegat osäkerhet på grund av att krut och sprängämnen är speciella varor, är det naturligt att man frågar tillsynsmyndigheten KMI hur man skall bete sig och om man skall begära tillstånd. Sådana frågor har icke ställts.

Per Gahrton: Sådana frågor har inte ställts, och tingsrätten i Karlskoga anser att man inte kan kräva att företagen skall ställa sådana frågor. Ett alternativ till ditt resonemang är att regeringen möjligen sagt ett men sett genom fingrarna med något annat. Eftersom det i första hand är regeringens handlande vi har att granska, leder det till sådana frågor som jag har ställt.

Jag skall ta ytterligare ett exempel. Vid vår utfrågning av medborgarkommissionens sekretariat frågade jag om man på svensk sida hade accepterat Singapores förklaring om att det i slutanvändarintygen fanns täckning för vidareexport. Då svarade Richard Ljungqvist: "Det finns ingenting som tyder på att man tidigare ansett det. Numera tycks man dock ha godtagit den singaporianska invändningen."

Om Richard Ljungqvist har rätt, betyder det att man numera har godtagit att slutanvändarintygen på den tiden inte förhindrade vidareexport.

Sven Hirdman: Han har väl delvis rätt.

När jag var här på en sluten utfrågning i utskottet i april förra året redogjorde jag för den undersökning av äldre licensavtal som KMI har genomfört. Jag har för mig att jag då även kommenterade licensavtalen och affärerna med Singapore. Under 1987 och även därefter har vi lagt ned ett mycket omfattande arbete på att klarlägga vad som hänt med leveranserna till Singapore. Vid drog då vissa slutsatser. I slutet av

1987 träffades efter formella förhandlingar och genomgång med Singapores regering en regeringsöverenskommelse med Singapore. Resultatet redovisades kortfattat i ett pressmeddelande som regeringen gav ut den 18 december 1987. Kärnan vad gäller din fråga om slutanvändarintygen är att man på svensk sida nöjde sig med de skrivningar som singaporianerna använde i sina egenhändigt tillverkade slutanvändarintyg. Man skrev alltså att materielen som köptes från Sverige var avsedd för det singaporianska försvarsministeriet. Nu kan man säga att det var litet blåögt att man på svensk sida trodde att allt därmed var gott och väl och att det innebar att materielen uteslutande skulle användas i Singapore och inte exporteras. Men så var inte innebörden av dessa skrivningar, utan på singaporiansk sida hade man egna regler som sade att om man i Singapore förädlade utländsk krigsmateriel som man hade köpt, exempelvis satte ihop delar till ett helt vapensystem eller tillverkade ett eldrör till en pjäs så att förädlingsgraden översteg 25 %, förvandlades den importerade materielen från utländsk till singaporiansk, och då var man inte bunden av några åtaganden utan kunde exportera den. En sådan export förekom också. Den mesta materielen som gick till Singapore "förädlades" på det här sättet.

Vi har alltså i de genomgångar vi har haft med Singapore klarlagt vad som har hänt med den svenska materielen. Vi konstaterade att deras intyg inte har inneburit vad vi trodde att de innebar. Den svenska regeringen drog slutsatsen i december 1987 att den inte kan formellt lasta Singapores regering för vad som har inträffat, men för att förhindra att det uppstår nya missförstånd i framtiden slöt vi ett mycket detaljerat avtal med Singapore om vilka regler som skall gälla fr.o.m. den 1 januari 1988 för all export av svensk krigsmateriel till Singapore. Nu har vi ett heltäckande arrangemang som skall utesluta sådana saker.

Per Gahrton: Om Richard Ljungqvist hade rätt och de slutanvändarintyg som under en viss period gällde för Singapore inte förhindrade vidareexport, hur är det då möjligt att samtidigt ha den uppfattning du uttalade nyss, att regelverket var klart och utan hål och att man skulle ange slutanvändare?

Sven Hirdman: Jag tycker inte det är så konstigt. Vi har förutsatt att den svenska exportpolitiken är allmänt känd, nämligen att Sverige tillåter försäljning bara till vissa länder av krigsmateriel och att detta är känt för den svenska försvarsindustrin. Vi har ställt krav på andra länder att de skall bekräfta detta när de köper svensk krigsmateriel. Vi har haft det helt unika fallet med Singapore som visade att det icke var så. Därför har vi skärpt tillämpningen av bestämmelserna och klargjort för singaporianerna att deras tolkning av regelverket var felaktig.

Per Gahrton: "Allmänt känd" är väl ändå inte detsamma som juridiskt bindande?

Sven Hirdman: Vi rör oss om förhållandet mellan suveräna stater. Den svenska regeringen kan lagstifta bara i Sverige, för svenska medborgare och svenska juridiska personer. Vad gäller andra länder kan vi sluta

bilaterala överenskommelser för att binda upp deras regeringar. Det har vi gjort i fallet Singapore — vi har alltså en bindande överenskommelse med Singapores regering. Vi har för avsikt att ingå motsvarande överenskommelse med vissa andra länder. Man kan säga att formuleringarna i de nya slutanvändarblanketterna innebär en högre grad av bindning för det andra landet.

Per Gahrton: Låt oss få det här fullständigt klart, eftersom detta är en kärnpunkt.

KMI har alltså varit underkunnig om att det funnits slutanvändarintyg som inte har innehållit någon juridisk bindande formulering mot vidareexport — tvärtom: dessa slutanvändarintyg har varit så utformade att vidareexport har innefattats i dem. Men man har trott att de svenska intentionera har varit allmänt kända, och det skulle då vederbörande runt om i världen rätta och packa sig efter.

Sven Hirdman: Det är en övertolkning. Ända fram till ungefär hösten 1987 har vi utgått och haft anledning att utgå från att de slutanvändaråtaganden som i det här fallet har utfärdats av Singapores regering om att materielen är för dess försvar — det är förresten en formulering som man slutade använda 1985; fr.o.m. 1985 finns det andra och bättre formuleringar — innebar vad vi trodde att de innebar. Det är inte så att KMI under årens lopp har accepterat dessa formuleringar från Singapores eller någon annans sida i vetskap om att de kan leda till en betydande reexport av svensk krigsmateriel. Deras egen tolkning av sina egna regler uppenbarades på hösten 1987 och ledde till omedelbara åtgärder i form av regeringsavtalet.

Per Gahrton: Jag tror inte vi kommer mycket längre där. Jag är benägen att tro att samma sak gäller Singapore som Karlskoga tingsrätt anser gäller Nobelkrut. Tingsrätten skriver att krigsmaterielinspektören måste ha varit medveten om omfattningen av Nobelkruts export och om sannolikheten av att varorna av köparen försåldes vidare. Men därom har vi antagligen också olika meningar.

Jag skall flytta frågeställningen ett steg. KMI är ett organ inom regeringskansliet. Är det då riktigt att förutsätta att det som KMI vet vet också regeringen?

Sven Hirdman: Det beror på hur man ser det. I praktiken är det naturligtvis inte så att alla de detaljinformationer som kommer in till KMI redovisas för regeringen — i så fall skulle vi behöva sitta åtta timmar om dagen med vårt statsråd och visa alla uppgifter från företagen. Så kan ingen regering bedriva sitt arbete, och så är det inte.

Däremot redovisar KMI för regeringen genom sitt statsråd alla väsentliga uppgifter som KMI får in och som KMI bedömer som väsentliga och där det krävs politiska ställningstaganden.

Å andra sidan är KMI en del i regeringskansliet, och därför är det naturligtvis regeringen som har det politiska ansvaret för KMI. Kommer man till slutsatsen att KMI inte har fungerat bra, får man väl byta ut inspektören eller genomföra andra organisatoriska förändringar.

Per Gahrton: Om KMI har känt till någon vidareexport som inte borde ha skett, kan man alltså utgå från att regeringen också har vetat det?

Sven Hirdman: Allt beror på omständigheterna. Medborgarkommissionen och de utmärkta journalisterna Bo G. Andersson och Bjarne Stenqvist i Dagens Nyheter har t.ex. behandlat Algernons handläggning av olika ärenden. Där finns det bekanta exemplet där Algernon på förfrågan från Bofors om utförsel av en viss fartygspjäs till ett brittiskt varv 1982, som skall sälja en båt till Oman, på egen hand gav Bofors tillstånd att föra ut pjäsen som en komponent, så att man inte behövde ställa krav på slutanvändarintyg beträffande Oman. Den åtgärden vidtog han på egen hand, och han förde inte informationen vidare till regeringen — det tror jag är fullständigt klarlagt av de undersökningar som har genomförts. Jag vet det, för jag har talat med alla som var berörda av ärendet. Det går inte att säga att det var någonting som regeringen hade sanktionerat.

Olle Svensson: Detta analyserade utskottet mycket noga i sitt betänkande förra året, men jag är medveten om att du inte var med då.

Per Gahrton: Ni kom inte heller till någon för mig tillfredsställande slutsats.

Den här frågan har en formell och en praktisk aspekt. Regeringen är formellt ansvarig för allt som sker i regeringskansliet. Den praktiska aspekten är att regeringen inte rimligen kan ha kunskap om alla ärenden. Finns det någon möjlighet att via protokollföring eller på annat sätt skaffa sig visshet i enskilda fall om huruvida rapportering har skett till regeringen?

Sven Hirdman: Vi har under senare år stramat upp protokollföringen inom KMI. Vi har ett otal kontakter med försvarsindustrin vid de marknadsgenomgångar jag redovisade. En del av arbetet gjordes tidigare muntligt i kontakterna mellan KMI och försvarsindustrin. Nu gör vi ganska grundliga uppteckningar från genomgångarna, och de månatliga genomgångarna med Bofors delges regelmässigt statsrådet och statssekreteraren, som får en skriftlig redovisning av vilka frågor Bofors har tagit upp och vilka svar KMI har givit. Det gäller också andra företag, om frågorna innehåller någon väsentlig politisk information. Man kan se på våra delningslistor vilka handlingar vi har delat ut.

Per Gahrton: Jag går vidare till KMI:s relationer till företagen. Holgersson har i Karlskogarättegången sagt att han upplever det som om Bofors fr.o.m. 1980/81 systematiskt har vilselett och ljugit för KMI. Litar KMI i dag på uppgifter från Bofors?

Sven Hirdman: Ja, i stort sett. Allmänt sett är vi misstänksamma, eftersom vi är ett kontrollorgan, men det har skett ett totalt byte av ledargarnityret i Bofors, och ledningen visar en hög grad av öppenhet när vi ställer frågor, delvis mycket intrikata, om saker som hänt i det förgångna, t.ex. om Singapore eller andra känsliga frågor. Vi har inte i något fall kunnat beslå dem med att undanhålla oss information ens

när informationen varit till deras nackdel. Jag har själv haft omfattande kontakter med Nobelindustriers ledning och Boforsledningen, och jag vågar påstå att man har dragit de rätta slutsatserna av vad som har förekommit. Men ibland, måste jag erkänna, får vi hålla något av ett korsförhör för att få fram vissa uppgifter. Det är dock helt andra förhållanden nu än tidigare.

Per Gahrton: På vilket annat sätt följer ni upp att man iakttar reglerna? Tullen har en central roll här. Kan man sammanfatta vilka kontrollmekanismer som står till ert och andra relaterade myndigheters förfogande för att förebygga brott mot exportreglerna?

Sven Hirdman: Företagen har en mycket omfattande uppgiftsskyldighet. De skall lämna uppgifter i beställningsdeklarationer, de skall informera om marknadsföringen, de skall lämna uppgifter om offerter och ibland begära förhandsbemyndigande och slutligen inlämna utförselansökan. Allt det där kopplar vi ihop.

Vad gäller tullen delger vi numera tullen våra förteckningar över meddelade utförseltillstånd. Tullen har dem i förväg och vet vilka ärenden som kommer upp. Sedan får tullen sju dagar i förväg uppgift från exempelvis Bofors om när en leverans skall ske och kan sedan göra en kontroll av att det som uppges i utförselbeviset stämmer med innehållet i leveransen. Det sker alltså även en omfattande fysisk kontroll. Vi har regelbundna kontakter med tullen för att försäkra oss om att det inte föreligger några missförstånd.

Per Gahrton: Så tullens möjligheter att vid gränsen kontrollera vad som förs ut spelar en viss roll i sammanhanget? Det var bl.a. där man avslöjade den första krutsmugglingen, om jag minns rätt.

Sven Hirdman: Ja, det är riktigt. Vi har också omarbetat utförselansökningarna så att det blir lättare för tullen att kontrollera. Vi vill ha kvantitetsuppgifter, och det skall inte bara stå att en sändning omfattar reservdelar för 10 milj. kr. Så långt det går skall det vara styckeuppgifter så att man kan göra en fysisk kontroll.

Per Gahrton: Om vi inte hade kontrollen vid gränserna, skulle det försvåra KMI:s möjligheter att se till att reglerna efterlevs?

Sven Hirdman: Ja, det är klart. Å andra sidan vågar jag påstå att med den öppenhet vi har i Sverige och även internationellt skulle det framgå så småningom om det skedde en illegal utförsel av krigsmateriel från Sverige. Skulle regeringen eller KMI finna att en sådan utförsel skedde, skulle det vidtas kraftiga sanktioner mot företagen som gjorde sig skyldiga till sådant. Men det är klart att tullen behövs och fyller en nyttig funktion.

Per Gahrton: Har ni börjat förbereda en situation då det inte längre finns några tullstationer vid gränserna?

Sven Hirdman: Enligt de nya författningar som trädde i kraft den 1 juli 1988 finns det möjlighet för tullverket att ange att utförsel bör ske över en viss utförselstation där man har personal. Det är ett resursproblem.

Om du tänker på vad som kan ske i samband med det europeiska integrationssamarbetet vill jag säga att det är för tidigt att ta ställning. Jag tror att åtskilliga regeringar inte är beredda att uppge kontrollen vid gränserna vad gäller in- och utförsel av narkotika eller terroristverksamhet och vapenutförsel.

Per Gahrton: Så ni sysslar inte med några förberedelser för frihet att föra varor över gränserna?

Sven Hirdman: Vi förordar inte någon frihet att få föra krigsmateriel över de svenska gränserna utan kontroll, nej.

Per Gahrton: Jag skall avrunda med en fråga som handlar om KMI:s grundsyn på vapenexporten.

Det sades i KU:s yttrande i fjol att det fanns ett inslag i KMI:s sätt att agera av att man arbetar efter principen att det gäller att bistå industrin. Man såg ärendena från exportsynpunkt, sades det. Vilken uppfattning har ni i dag: är ni till för att främja vapenexporten, eller är ni till för att se till att det inte kommer vapen på fel ställe?

Sven Hirdman: KMI skall ha tillsyn över tillverkningen av krigsmateriel i landet, och KMI skall bereda regeringens beslut i vapenexportärenden. Regeringen liksom riksdagen anser att det finns vissa skäl varför vi behöver ha en viss vapenexport — den har betydelse för vår säkerhetspolitik och vår försvarspolitik. Å andra sidan finns det starka skäl för att vapenexporten inte bör gå till vilka länder som helst. Det är KMI:s uppgift att delta i den beredningen och se till att reglerna följs.

Per Gahrton: Är det också KMI:s uppgift att ha en speciell uppfattning om vapenexporten?

Sven Hirdman: KMI:s uppgift är att följa statsmakternas intentioner på det här området.

Per Gahrton: Vilket är syftet med skriften Sveriges vapenexportpolitik, som har utgivits med dig som författare?

Sven Hirdman: Syftet är att informera om grunderna i den svenska vapenexportpolitiken, varför vi har de regler vi har, varför det är förbjudet att utföra krigsmateriel, varför det finns restriktioner för utförseln av vapen till länder som befinner sig i konflikt. Syftet är också att redovisa omfattningen av den export vi har, vilken försvarsindustri vi har och ge exempel på handläggningen av vapenexportärenden. Den har ett allmänt informationssyfte. Ett ytterligare syfte är att öka förståelsen inom försvarsindustrin för det regelverk vi har.

Denna skrift är däremot icke en lagtext, icke en text som man skall döma efter i domstol, utan där gäller lagarna: tillverkningslagen, utförsellagen och andra förordningar. Beträffande tolkningen av dem kan man finna stöd i KMI:s handbok.

Per Gahrton: Vad är då syftet med att inleda skriften med en våldsam polemik mot dem som är kritiska mot vapenexport och att ägna två sidor åt argument för vapenexport och på tre rader anföra missvisande argument mot vapenexport och sedan avsluta skriften i samma anda med att kategoriskt slå fast att det är svårt att göra någon moralisk skillnad mellan rätten att tillverka, sälja eller köpa krigsmateriel och slå fast att det inte föreligger någon motsättning mellan den rådande vapenexportpolitiken och vår nedrustningspolitik? Det är vad stora delar av opinionen ifrågasätter.

Är det en informationsskrift? Är det inte så att KMI tar ställning för att vi skall ha en stor vapenexport?

Sven Hirdman: Det är en skrift som återspeglar regeringens och riksdagens ställningstaganden på det här området. De ståndpunkter som finns där kan man återfinna i betänkanden från försvarsutredningar och i riksdagens försvarsbeslut, i regeringens propositioner, i utrikesutskottets och även konstitutionsutskottets betänkanden. Däremot är skriften ingen sammanfattning eller minsta gemensamma nämnare för alla de ståndpunkter som förekommer i den offentliga svenska debatten.

Per Gahrton: Det var ungefär vad jag hade väntat mig. Det innebär alltså att här talar regeringen — visserligen med KMI:s röst. Det får väl uppfattas som ytterligare ett principiellt uttryck för att det KMI gör, det KMI inte gör och det KMI vet gäller inte bara KMI, utan det är regeringens röst resp. dövhet eller icke-handlande. KMI är en del av regeringen, och regeringen är helt ansvarig för vad KMI säger — inte sant?

Sven Hirdman: För uttryckssätten i skriften har jag naturligtvis som författare det egentliga ansvaret, om man vill diskutera ordvalet. Visserligen har skriften i manuskript setts av åtskilliga personer inom regeringskansliet, men som författare står jag för ordvalet.

Per Gahrton: Jag vill bara ytterligare betona att det är just ansvarsfrågan som vi skall utreda. Det är därför jag har uppehållit mig vid den. En del av de socialdemokratiska ledamöterna har inte varit så intresserade av att lyssna. Det är ansvarsfrågan det gäller, i första hand om regeringen är ansvarig eller icke. Det är vår skyldighet och vår rättighet att i konstitutionsutskottet föra utfrågningarna under respekt från de övriga ledamöterna. Jag vill uppmana ordföranden att i fortsättningen se till att de socialdemokratiska ledamöterna förlägger sina privata samtal till någon annan lokal och någon annan tidpunkt än när vi inom miljöpartiet ägnar oss åt utfrågningar.

Olle Svensson: Varje ledamot har fått ställa sina frågor.

Bertil Fiskesjö: Det har blivit en uppryckning av kontrollen, om jag har förstått det rätt. I tidigare sammanhang har vi talat om klockor som borde ha ringt och om lik som fallit ur garderoberna.

Kan KMI nu säga att vi med den ökade ambitionen och den större effektiviteten har läget under kontroll och att det inte kommer att ramla ut flera lik ur garderoberna, eller har ni i er verksamhet stött på fenomen som ni fortfarande tycker är tveksamma och där det kan blossa upp nya s.k. affärer?

Sven Hirdman: Jag tycker att vi nu har en god insyn i vad som har skett tidigare och som sker nu, icke minst till följd av den mycket omfattande debatt som har förts de senaste tio åren och till följd av det arbete som Svenska Freds med Henrik Westander och Lars Jäderlund har gjort — de är experter på detta område och har grävt upp saker som förtjänar att grävas upp. Även många journalister och politiska organisationer har lagt ner mycken möda på detta.

Med den kunskap jag har vill jag säga att det inte finns några stora lik kvar i garderoberna. Det finns några ärenden från 1970-talet och början av 1980-talet som jag själv tycker har handlagts på ett sätt som vi inte skulle ha handlagt dem på nu. Det är nödvändigt att se till att de ändringar som behövs blir genomförda.

På grund av vad som har skett, de lärdomar som industrin har dragit och de skärpningar i tillämpningen av reglerna som har införts är jag övertygad om att det för närvarande inte pågår några smugglingsförsök.

Vad gäller framtiden vill jag peka på den informationsverksamhet vi bedriver för att på bred front, ända ner till fackklubbsnivån, föra ut kunskaper om regelverket och förståelse för politiken. Jag har deltagit i flera konferenser med Metall och även SIF långt ner i företagen. Om fler får veta hur det skall fungera, bidrar det till att förhindra nya affärer i framtiden. Men naturligtvis kan man inte utesluta att det om ett antal år finns samvetslösa individer som i syfte att göra snabba vinster kringgår regelverket. Det gäller all samhällsverksamhet att ingen kan garantera att det inte förekommer överträdelser, men för närvarande har vi nått så långt vi kan inom ramen för de regler och principer som gäller på området.

Elisabeth Fleetwood: Jag vill börja med att säga att jag blev glad för de skrifter vi fick. Vi läser sådana skrifter med kritisk blick och utifrån våra egna värderingar, men jag tror att de kan vara till stor nytta för många.

Den 12 april förra året var utrikeshandelsministern här. Jag ställde då bl.a. frågor om Boghammarbåtarna — du nämnde dem i din inledning nu. Några av våra ambassadörer hade uttryckt misstankar om andra prestanda än som uppgivits. Då svarade Anita Gradin att det inte fanns någon anledning att göra någon omklassificering och att det inte fanns någon bakgrund för misstankarna.

Jag vill nu ställa två korta frågor: när ändrades klassificeringen av Boghammarbåtarna och vilka uppgifter låg till grund för omklassificeringen? De uppgifter som kommit fram den 12 april var ju inte tillräckliga.

Sven Hirdman: Klassningen av dessa båtar har icke ändrats. Själva leveranserna skedde mellan 1983 och 1986, och jag tror att de omfattade 51 båtar sammanlagt. År 1986 gjordes en granskning, och man kom fram till att båtarna inte var krigsmateriel enligt förordningen. I september—oktober 1987 skedde en formell klassning av båtarna med hjälp av ett yttrande från försvarets materielverk. Tullen gjorde en särskild granskning och undersökte om det var möjligt att bygga om båtarna så att de kunde bära kanoner. På grund av det förfarandet fattades ett formellt beslut i månadsskiftet september—oktober att dessa Boghammarbåtar ej var krigsmateriel, och det har inte skett någon omklassning.

Däremot gjordes ett politiskt ställningstagande genom Anita Gradins uttalande i riksdagen i slutet av oktober att sådan här materiel, trots att den ej formellt var att betrakta som krigsmateriel och således inte tillståndspliktig, ändå ej borde säljas till stater som befinner sig i krig, där båtarna kan användas i direkta krigshandlingar. Det var ett politiskt ställningstagande eller en varning eller en vädjan om återhållsamhet, som fick effekt.

Ingela Mårtensson: Utfrågningen har pågått ganska länge, och därför kanske jag kan få en skriftlig kommentar till påståendena om en koppling mellan Bahrein-II-affären och krigsmaterielexport till Pakistan och även angående uppgifterna om att vissa vapen skulle gå via Pakistan till Iran.

Sven Hirdman: Vi kan lämna en sådan redovisning.

Catarina Rönnung: Jag har bara en kommentar till Per Gahrtons uttalande. Jag följde noga hans frågor och till och med antecknade vad han sade. Den privata konversationen bestod i att jag och min bisittare kommenterade hans frågor. Han kan vara glad för att jag inte uttalade kommentarerna offentligt, utan mera privat.

Per Gahrton: Jag är inte särskilt glad för det. Sådant som sägs privat här i utskottet mellan personer bör sägas offentligt, om det håller för offentlig kontroll.

Catarina Rönnung: Vi är i tidsnöd, men jag kan återkomma senare.

Olle Svensson: Det återstår för mig att tacka KMI och hans medarbetare för att de kompletterat vårt skriftliga material med sina svar på våra frågor.

Med — — — markerad text utesluten av sekretesskäl

1990-02-06

kl. 11.00—13.39

Utfrågning av chefsåklagare Lars Ringberg angående krigsmaterielexport

Anders Björck: I dag gäller vår granskning krigsmaterielexportärenden, för att vara alldeles precis avsnittet Bofors—Indien.

Jag hälsar chefsåklagare Lars Ringberg välkommen till konstitutionsutskottet. Enligt den praxis som vi har lämnar jag först ordet till dig, om du har någonting att säga inledningsvis.

Lars Ringberg: Jag har hållit mig underrättad om vilka frågeställningar som kan komma upp i dag, och jag är naturligtvis beredd att svara. En del av materialet som jag kommer att tala om är sekretessbelagt, och en del är öppet.

Jag vet att konstitutionsutskottet har haft tillgång till handlingar i ärendet under ganska lång tid — det gäller både den öppna och den slutna delen av utredningen. Jag erinrar mig att akten i ett sekretessärende som blev överklagat till regeringsrätten utlånades till konstitutionsutskottet och låg här i två och ett halvt eller tre månader, så jag tar mig friheten att förutsätta att utskottet har i varje fall en viss inblick i problematiken.

Till att börja med vill jag klargöra en viktig sak. Jag förutsätter att det som kommer att bli belyst mest i dag är de beslut som har fattats i ärendet, alltså beslutet att inleda förundersökning, beslutet att företa husrannsakan på olika håll och sedan beslutet att lägga ner förundersökningen. Detta är *mina* beslut — helt mina självständiga beslut, som jag icke har delat med någon. En svensk åklagares uppgift är att förutsättningslöst och på eget ansvar fatta de beslut som han anser vara riktiga. I inledningsskedet och fortlöpande har jag naturligtvis hållit riksåklagare Sjöberg underrättad, men när det i en tidningsartikel står att Ringberg beträffande sitt beslut har samrått med riksåklagaren, är det fel.

Eftersom det kanske blir diskussion om detta sedan vill jag också tillkännage inledningsvis att jag över huvud taget inte har blivit påverkad från något håll i någon riktning i mina beslut. Huvudpunkten i dag är samtalet från Anna-Greta Leijon till mig, och jag vill säga att innehållet i det samtalet inte hade någon som helst betydelse för formuleringen av mitt beslut — det vill jag till att börja med klart deklarera.

Jag har tolkat det så att jag inte är här för att diskutera riktigheten i mina beslut. För det ändamålet finns det andra möjligheter med överprövning. En åklagares beslut kan begäras överprövade hos en högre åklagare — mina beslut hos överåklagaren i Stockholm Uno

Hagelberg, och hans beslut kan i sin tur begäras överprövade hos riksåklagaren. Men det har inte skett någon form av överprövning av mina beslut.

När jag gick hit tänkte jag ge utskottet en någorlunda heltäckande information om ärendets gång. Då kan utskottet komma upp på en plattform varifrån utskottet kan ställa sina frågor. Jag skall inte vara mångordig utan bara redogöra i korthet för hur jag kom in i bilden.

KU känner till regeringsbeslutet den 29 april 1987. Regeringen hade fått en begäran från indiska regeringen om viss hjälp i anledning av påståenden om mutor. Regeringens beslut gick till riksrevisionsverket, som fick i uppdrag att göra en revisionell granskning av Bofors. Det sägs i regeringsbeslutet att RRV skulle ta kontakt med andra myndigheter och verk för att kunna skapa en någorlunda heltäckande bild. Det gjorde riksrevisionsverket, som hade kontakt med speciellt riksbanken och andra institutioner.

Departementsrådet Wanja Tornberg på UD:s handelsavdelning tillställde min dåvarande chef Claes Zeime detta regeringsbeslut. Det var i slutet av maj som jag blev tillfrågad av Zeime om jag ville åta mig att handlägga detta ärende. Det gjorde jag. Då kom Zeime från ett sammanträde hos Magnus Sjöberg, och Sjöberg kom såvitt är mig bekant från en sammankomst i regeringskansliet, så det var väl känt att RÅ var inkopplad. Det diskuterades då mellan Zeime och Sjöberg — kanske flera — om detta var någonting för åklagare att ta reda på. Det beslöts att vi skulle titta på det, och på det viset kom jag in i bilden. Riksåklagaren Sjöberg fick meddelande om att jag åtog mig ärendet.

Jag hade då inga handlingar alls. Jag hade bara regeringsbeslutet och avvaktade riksrevisionsverkets rapport, som är så omskriven och omdebatterad nu i dagarna.

Dessförinnan underrättade jag mig om det juridiska läget. Jag sammanträffade med Age, som då handlade utredningen i andra ärenden som avsåg Bofors. Jag sammanträffade med Ages utredningspersonal på rikskriminalen — skickliga herrar, alla — och jag blev sedan tilldelad tre utredare med Sten Lindström i spetsen — en begåvad, språkkunnig, mycket duktig kriminaltjänsteman.

Jag studerade ärendet och tog kontakt med överdirektör Bo Sandberg på riksrevisionsverket och efterlyste verkets rapport. Jag hade också kontakt med riksåklagaren och tillkännagav mitt intresse av att få ta del av rapporten.

Sedan stod sommaren för dörren. Jag hade själv semester. Jag kom tillbaka och sökte Wanja Tornberg men främst Jörgen Holgersson, som blev den man som jag i inledningen hade mest kontakt med. Vidare undersökte vi möjligheterna att införskaffa andra handlingar, och med detta biträdde Holgersson tjänstvilligt. Vi hade också kontakt med en jurist på riksbanken som heter Jakobsson.

Sommaren gick. Jag kom så småningom tillbaka och sökte Tornberg, Holgersson, riksåklagaren m.fl. Den 12 augusti tillställde jag Holgersson en skrivelse.

Jag kan här tillkännage att det är med UD:s handelsavdelning som jag hela tiden haft kontakt. Sedan har jag vid tre tillfällen blivit

anmodad att biträda riksåklagare Sjöberg vid föredragningar inför dåvarande justitieministern Anna-Greta Leijon. Jag hade också på utrikesministerns egen begäran besökt honom på hans tjänsterum. Det är de kontakter jag har haft. I avslutningsskedet har jag också haft en telefonkontakt med Åberg men aldrig träffat honom. Det är alltså UD:s handelsavdelning, KMI, så småningom Hirdman och ambassadör Frank Belfrage.

Jag tillställde Holgersson den 12 augusti 1987 en skrivelse där jag åberopade vissa åtalsregler som gäller både bestickningS- och mutbrott. Här var det fråga om ett bestickningsbrott. När det gäller misstankar om bestickning på det internationella planet eller inom den privata näringsverksamheten är det två regler som skall vara uppfyllda. Dels krävs en åtalsangivelse. Hur underligt det än låter skulle den åtalsangivelsen i det här fallet lämnas av företrädare för den indiska staten. Föreligger ingen åtalsangivelse, kan åtal vara påkallat ur allmän synpunkt. Det där är ett djuplodande juridiskt resonemang, som jag inte kan gå in på här.

Med hänsyn till de åtalsreglerna ville jag att UD:s handelsavdelning skulle redovisa uppgifter i två frågeställningar: För det första: har den indiska regeringen kontaktat svenska regeringen eller företrädare för UD i frågor som kan avse åtalsangivelse? För det andra: har förundersökning rörande misstänkt mutbrott inletts av indisk myndighet? Detta är viktigt. Om det mottagande landet — alltså mutlandet — inte vidtar någon form av rättslig åtgärd, påverkar det alltså de allmänna synpunkterna när man skall väcka åtal i det betalande landet. Är det ett land som är fullt av korruption, finns det mindre intresse i Sverige för att klämma åt de svenska näringsidkarna. Detta ledde till att Magnus Sjöberg i början ansåg att vi med hänsyn till att det inte gjorts någonting i Indien kunde ligga lågt tills vidare.

Sedan begärde jag i samma skrivelse att få riksrevisionsverkets fullständiga rapport och önskade ett personligt sammanträffande med Holgersson. Detta kom också till stånd.

Jag var på besök hos Holgersson den 17 augusti och erhöll då en kopia av riksrevisionsverkets fullständiga rapport. Den var av mycket stort intresse. Innehållet i rapporten utgjorde ensamt grund för mitt beslut rörande inledande av förundersökning. — — —

Med ledning av innehållet i denna rapport beslöt jag den 19 augusti 1987 att inleda förundersökning till utrönande av huruvida bestickningsbrott begåtts. Om detta beslut informerade jag riksåklagaren dagen innan. Beslutet är utskrivet den 19 augusti 1987. Jag upplyste RÅ om att jag avsåg att inleda förundersökning och anmälde också hos honom att jag skulle träffa KMI Holgersson vid ett avtalat möte på fredagen och då ämnade informera honom om mitt beslut att inleda förundersökning.

Här kommer vi in på regeringsformen 10:8 om att ministern för utrikes ärendena skall hållas underrättad. Det hade jag kunskap om. Om detta talade RÅ Sjöberg och jag, och han accepterade min uppfattning, att bestämmelsen i 10:8 var uppfylld i och med att jag redovisat mitt beslut till Holgersson, KMI på UD:s handelsavdelning. Å andra

sidan var regeringskansliet informerat sedan flera år om ordern och dess framväxande. UD hade en omfattande insikt om detta, så mitt besked om 10:8 var egentligen utan någon större betydelse, eftersom det redan var känt. Beslutet som sådant om förundersökning var enligt vad RÅ accepterade meddelat i och med att jag gjorde på detta vis.

Sedan började förundersökningen. Här har jag haft fortlöpande hjälp av UD:s handelsavdelning. Det står så enormt mycket i pressen som man kan sätta frågetecken och utropstecken för. Det framskymtade i pressen att jag inte hade fått stöd av regeringen. Det är fel. Jag har bara haft kontakt med UD:s handelsavdelning, och den har biträtt mig med hjälp i alla de frågor där jag ville ha besked.

Till att börja med var det intressant att undersöka möjligheterna att få Schweiz att lyfta på banksekretessen för att se vad som dolde sig bakom utbetalningen av dessa 319 miljoner.

I det avseendet tillskrev jag UD:s rättsavdelning efter samråd med Wanja Tornberg. Hon sade: Du kan ställa din skrivelse till vederbörande myndighet i Schweiz och lämna över ditt material till oss, så skall vi översätta det och vidarebefordra det till justitieministeriet i Schweiz. Så gjorde jag. Där ställde jag en hel del frågor som kom till det schweiziska justitieministeriets kännedom. Jag ville veta när och av vem kontot öppnades, vem eller vilka som äger rätt att disponera de innestående medlen, vilka transaktioner som har skett in och ut från olika konton, — — — Det var i stort sett de frågor som vidarebefordrades jämte bilagor i form av inköpsnotor och valutaanmälningar, som vi hämtat på riksbanken.

Bakom RRV:s rapport till regeringen den 1 juni låg ett ganska stort material som riksrevisionsverket inhämtat från riksbanken. Vid samtal med Bo Sandberg — Mundebos närmaste man — tipsade han mig om att han hade lämnat material till Holgersson. Holgersson hade emellertid lämnat det tillbaka till riksbanken. Mina medarbetare hämtade några kartonger. Jag tror att också vice riksbankschefen Gustafsson var inblandad. Vi sammanställde en lista på allt det material som gick till UD:s handelsavdelning för vidare befordran till Schweiz.

Men, ack, inte fick vi någon hjälp från Schweiz! Allt detta är känt för utskottet. Men det kom ett svar från Schweiz. Om jag inte tar fel var det gemensamt till mig och Folke Ljungwall, som hade inträtt till Ages hjälp. Såvitt avsåg mig lydde svaret i korthet så: min fråga avsåg allenast misstankar om bestickningsbrott inom den privata sektorn, vari ingår den internationella handeln. Den delen är inte straffbar i Schweiz enligt schweizisk lag — i Schweiz är mutor och bestickning straffbara endast inom den offentliga sektorn. Mot den bakgrunden kunde Schweiz inte biträda oss med närmare uppgifter om kontona. Men — lade de till som en brasklapp — om åklagaren kunde leverera andra brottsrubriceringar än mutor och bestickning, skulle det gå bra att återkomma. Schweizarna avsåg konventionella förmögenhetsbrott som trolöshetsbrott och förskingring, men några sådana misstankar hade jag inte den ringaste möjlighet att trolla fram. Den enda miss-

tanke om brott jag hade gällde bestickningsbrott, och där stängde Schweiz dörren. Det var en besvikelse, men sådant får man som åklagare inte ta åt sig.

Sedan började vi förhören med ledningen för Bofors, där Martin Ardbo spelade huvudrollen, men även Anders Carlberg, koncernchef för Nobelkoncernen, var med. Han satt som ordförande i Bofors styrelse, där Martin Ardbo var VD. Jag resonerade så, att så stora utbetalningar på över 300 miljoner måste väl koncernchefen, tillika ordföranden i Bofors styrelse, ha känt till. Nej, vi kom ingen vart. Carlberg var diffus i alla frågeställningar, så det gick inte. Hur intrikata frågor — ibland kanske litet skamlösa — jag än ställde gick han inte på någon stöt.

Likadant var det med Martin Ardbo. Han är i och för sig en trevlig och charmfull man att ha att göra med. Det var långa förhör och rätt hårda bud många gånger. Han medgav att det hade skett utbetalningar med de belopp som vi hade fått fram, men han hade sina förklaringar till vad dessa avsåg. Vid husrannsakningar på Boforskontoren och hemma i Ardbos villa i Karlskoga kom vi i besittning av intressanta dokument. — — —

Eftersom Bofors inte hade något eget dotterbolag i Indien var man nödsakad att anlita andra möjligheter som stod till buds. De hade ett företag där nere som hette Anetronic, som ägdes av den omskrivne Win Chadha. Såvitt vi har kunnat finna är deras roll ingenting annat än att de mot en ersättning på, som det står, 100 000 kr. i månaden biträdde Bofors med rent praktiska saker: administrativa uppgifter, valuta- och bankärenden, lokaler och sådant. Indierna ville nämligen inte bara ha leverans av kanoner utan ville ha ett licensavtal. Bofors var med på att svenskarna hjälpte dem med fabriker därnere så att Indien skulle kunna fortsätta tillverkningen. Det var en stor sak. Detta skulle Anetronic hjälpa till med. — — — För att lämna ett kort svar kan jag nämna att enligt de uppgifter vi fick är de internationella vapenagenter utan vars hjälp ett litet land som Sverige inte kan agera på den internationella vapenmarknaden. Man var alltså hänvisad, säger man, till agenter ute i världen. De ville inte ens berätta vilken nationalitet de hade och inte vad de heter. Martin Ardbo sade: "Jag har träffat dem, men om jag namnger dem för åklagare, kommer vi i en mycket besvärlig sits." Han menade att om det skulle komma ut i pressen att Bofors namngav sina hemliga agenter, skulle de dra sig ur leken, och vidare skulle det få till följd att ordern till Bofors skulle kunna annulleras. Och inte bara det, säger Martin Ardbo, utan hela det svenska näringslivet skulle internationellt få dåligt rykte: "Jaså, ni offentliggör era internationella vänner och agenter?" Slutligen poängterade han sin egen personliga säkerhet: "Mitt liv skulle vara i fara." Det var ord och inga visor.

Vi fick alltså uppgifter om att betalningarna verkställts till Schweiz på det sätt som RRV:s rapport innehåller, men i och med det stängdes dörren.

Då var frågan hur man i detta läge skulle fortsätta att agera. Förhören fortgick, och jag ställde vissa frågor till UD på nytt. — — —

Det där var inte möjligt att hålla i. Vi sökte oss fram på en andra väg, via Interpol. Interpol i New Delhi lät aldrig höra av sig. De frågeställningar som där var aktuella redovisade jag i en skrivelse till UD:s rättsavdelning. Jag ville veta i klartext: har en utredning som kan anses motsvara vår förundersökning inletts av indisk polis eller åklagare? Är ett dylikt beslut beroende av resultatet av Gandhikommissionens uppfattning? Gandhikommissionen är inte en parlamentarisk kommission som företräder alla partier, utan en egen kommission inom kongresspartiet. Jag ville veta om den kommissionens kommande beslut skulle vara avgörande för hur det indiska rättsväsendet skulle agera. Jag ville veta när den utredningen skulle vara klar och hur den indiska mutlagstiftningen i straffrättsligt hänseende är utformad.

Jag fick ett svar per telex via ambassaden i New Delhi, som i klartext sade ifrån den 11/12 1987, att någon förundersökning avseende mutbrott icke har inletts, och om en parlamentarisk kommission kom fram till misstanke om brott, kunde det förutsättas att förundersökning inleds. "En sådan kan naturligtvis också igångsättas innan kommissionen är färdig med sitt arbete."

Man hade alltså inte gjort någonting över huvud taget i Indien. Man visste hela tiden att vi hade inlett förundersökning. Jag fick ett fantastiskt dokument undertecknat av V.P. Singh och med egenhändiga namnteckningar av mängder av oppositionspolitiker, som enträget bad den svenske åklagaren att verkligen sätta igång en utredning, för på hemmaplan kunde de inte göra någonting.

Sedan gick hösten. Jag kommer ihåg att en journalist från Svenska Dagbladet ringde mig hem dagen efter trettondagen och frågade om det hade hänt någonting nytt. Nej, sade jag, jag inväntade resultatet av Gandhikommissionens rapport. Det var det enda svar jag lämnade.

Två dagar efteråt är jag citerad i en indisk tidning, där det står att den svenske åklagaren väntar på att få läsa Gandhikommissionens rapport. I samma tidningsartikel var ordföranden i Gandhikommissionen intervjuad om mina önskemål. Det gick ut på att om en svensk åklagare tror detta, så tror han fel. "Denna rapport kommer vi att avlämna i ett sekretessbelagt exemplar till indiska regeringen. Den svenske åklagaren har inte med rapporten att göra."

Det var också en negativ upplysning. Ingenting från Indien, ingen skriftlig bevisning i form av handlingar från Schweiz — det måste man ha om man skall kunna driva ett sådant mål. Inget medgivande, inget biträde från Indien, och det började närma sig slutpunkten.

Jag har varit åklagare i Stockholm i 34 år, och jag är inte lagd så att jag sitter i långbänk. Jag tycker att man skall driva en effektiv förundersökning, och visar det sig att alla dörrar är stängda, skall man inte fortsätta. Men jag tänkte att vi väl kunde vänta till efter helgen, så kanske det skulle dyka upp någonting.

Sedan kom det beramade telefonsamtalet från Anna-Greta Leijon. Ett besök av Gandhi förestod. Han skulle komma, sades det, med en mycket stor delegation hit till Sverige. Jag blev anmodad att med min utredningspersonal — jag tror det var Sten Lindström — besöka Hirdman och Belfrage. De ville ha en redogörelse för hur jag såg på

ärendet och hur jag bedömde bevisfrågorna. Jag lämnade Belfrage en heltäckande redogörelse. Det finns i akten, undertecknade av Belfrage, minnesanteckningar om vad som förekom vid sammanträdet den 11 januari 1988. Jag har i minnesanteckningar från denna sammankomst framfört följande:

"Nu när vi får hit en indisk delegation skulle det vara intressant om man kunde etablera någon form av kontakt." Detta framhöll jag, och det är redovisat i minnesanteckningarna. Sven Hirdman sade då: "Om jag inte har fel så är min motsvarighet i det indiska försvarsdepartementet med i delegationen." Jag formulerade det på det viset, att om UD finner detta ur diplomatisk synpunkt lämpligt, så vore jag intresserad av en kontakt med lämplig medlem av delegationen. Denna kontakt skulle självfallet etableras och förmedlas allenast genom UD. Det var alltså, tycker jag själv, en hovsam framställning, och den kunde inte på något sätt missuppfattas.

Då nämnde Hirdman någonting som: "Förslaget är bra. Belfrage tycker också det. Det är OK. Det tycker vi låter vettigt." Hirdman tillade: "På fredag skall jag närvara vid en stor middag som ges för den Gandhiska delegationen, och då har jag tillfälle att prata med min kollega."

Det lät ju bra. Men min avsikt var bara att få en kontakt på det personliga planet för att få höra: Vad har ni gjort i Indien? Varför gör ni ingenting där? Kan vi inte samarbeta? Det var inte tal om ett polisförhör eller om att trampa in och vara oartig och klumpig, utan det var bara en förfrågan om vad som var på gång i Indien. Det är detta som har blivit så omtalat.

Den 15 januari befinner jag mig på mitt tjänsterum. Det ringer. Det är en växeltelefonist som säger: "Är det åklagare Ringberg?" — "Ja." — "Ett ögonblick, så kommer Sten Heckscher." Sten Heckscher gjorde sin tingstjänstgöring på den avdelning vid tingsrätten där jag uppträdde som åklagare, och vi hade träffats i annat sammanhang.

Det dröjde ett tag, och så plingade det till. Jag sade: "Hej, Sten!" Då sade en kvinnoröst: "Det här är inte Sten, utan Anna-Greta Leijon. Jag ringer från Stens rum." Då började alltså förhöret. Hon hade erfarit, sade hon, att jag tänkte höra den indiska delegationen som skulle komma till Stockholm. Hon sade så: att jag skulle höra — alltså förhöra, menade hon väl. Nej, sade jag. Jag redogjorde för min framställning till Hirdman och Belfrage. Men hon vidhöll att det skulle vara olämpligt. Det var väldigt olustigt. Jag sade: "Men lyssna nu! Jag överlåter till UD att bedöma om det är olämpligt. Jag har bara gjort en framställning. Bollen ligger hos UD. Jag sitter bara och väntar på besked från UD, om det blir någon kontakt." Hon ville liksom inte lyssna utan upprepade: "Det är väldigt olämpligt, och det tycker Ingvar Carlsson också."

Det var då redan tidigare avtalat ett sammanträde hos henne samma eftermiddag kl. 15.30 — Magnus Sjöberg och jag skulle dit. Hon sade: "Det är olämpligt, och det tycker Ingvar Carlsson också." Jag tyckte att samtalet blev mer och mer otrevligt, faktiskt, särskilt när hon höjde tonen och — jag vill inte säga hysteriskt — sade någonting som: "Nå,

hur skall du ha det?" Jag var helt enkelt upprörd, och så sade jag: "OK, jag frånträder mitt önskemål." — "Bra", sade hon. "Välkommen halv fyra!"

Jag tyckte det var ett mycket egendomligt innehåll, så omedelbart efter detta tecknade jag ner innehållet i samtalet — det finns också i akten.

Sedan började det närma sig eftermiddag. Jag gick till sammankomsten, men innan jag gick dit gick jag upp på UD:s handelsavdelning på Fredsgatan 8 och lämnade över mina minnesanteckningar från mötet den 11 januari med Hirdman och Belfrage, som innehöll mitt önskemål om ett sammanträffande, och poängterade ytterligare att mitt önskemål stod kvar. Det talade jag aldrig om för regeringen, för det tyckte jag inte att jag hade anledning att säga. Sedan var jag hos henne för information för tredje gången. Vad jag skulle där att göra fattade jag aldrig, för det pågick en förundersökning, och en förundersökning lyder under sekretesslagen, så jag hade ingen anledning att underrätta ens landets justitieminister om detaljerna i min utredning. Men hon ville ha det på det viset, och då fick hon ju det. Det var inte många ord som jag sade. Jag berättade bara i rubrikform hur långt vi hade kommit. Det var hennes uttalade intresse att utredningen skulle snabbas på så att vi kunde komma till ett beslut så fort som möjligt.

Det var alltså det samtalet. Det kom inget samtal från UD, utan den indiska delegationen reste hem.

Sedan hade jag andra uppgifter. Jag var inte frikopplad för det här målet utan hade andra uppgifter. Vi hade sedan ett meeting på rikskriminalen, där vi insåg att vi inte kunde komma någon vart. Det gällde här att bevisa vem som tagit emot pengarna, och inte bara det, utan det måste också bevisas att den eller de personer som mottagit pengar hade sådan makt och befogenhet i det mottagande landet att det var en förutsättning för kontraktet. Vem som var mottagande låg långt i det vida fältet.

Därför beslöt jag den 25 januari 1988 att avskriva målet på grund av att brott inte kunde styrkas. Detta beslut har inte kommit till stånd på grund av samtalet från Anna-Greta Leijon och inte på grund av någon annan omständighet utan är fattat på rent juridiska grunder. Vi gjorde från början en klar programförändring: juridik är en sak, politik en annan.

Men här kommer man in också på politiska spörsmål. Vi fick uppgifter om hur Carl Johan Åberg och många i det svenska regeringskansliet besökt Indien under åren innan kontraktet kom till stånd. Ardbo har sagt att han uppehöll sig några månader i Indien innan kontraktet av den 24 mars kom till stånd och då hade fortlöpande kontakt med Carl Johan Åberg i Sverige.

Sedan kom Anders Carlberg, koncernchef i Nobel, in i bilden. Han sade att han hade mycket med Palme att göra och träffade Palme ofta under den här tiden. Avslutningsvis vill jag säga att det gick som en röd tråd genom Ardbos förhör att hade man inte haft Palme så hade

man inte fått kontraktet. När man sedan pressade Ardbo i förhören sade han: "Ni får inga uppgifter. Sanningen dör med mig." Det är signifikativt för innehållet i hela förundersökningen.

Kurt Ove Johansson: Det var ju en mycket ingående och genomträngande analys som vi fick, och den är mycket välkommen.

Det har nu gått två år sedan du lade ner din förundersökning. Jag skulle vilja börja med att fråga, om det under den här tiden som har gått har förekommit några uppgifter som har gjort att du har funderat på att ta upp förundersökningen på nytt.

Lars Ringberg: Nej, inte någonting över huvud taget.

Kurt Ove Johansson: Det har förekommit uppgifter i tidningarna de senaste dagarna om att en indisk kommitté är på väg att göra något slags genombrott i Schweiz och kan komma åt vissa bankkonton som tidigare inte varit kända. Kan det få till följd att du tar upp förundersökningen?

Lars Ringberg: Ja, det kan i slutändan få den följden. Men jag anser att vi måste avvakta de åtgärder som indiska rättsvårdande myndigheter och indiska regeringen vidtar. Det är inte helt omöjligt att de lyckas häva banksekretessen i Schweiz, eftersom de i sin framställning, såvitt mig är bekant, har anfört andra omständigheter än jag kunde göra. De har talat om just sådana brott som schweizarna menade, nämligen förmögenhetsbrott, trolöshetsbrott, allmänna korruptionsbrott och sådant. Då kan schweizarna spärra vissa konton, men därmed är inte sagt att de häver banksekretessen. Det kan självfallet hända att indiska regeringen på diplomatisk väg hos oss kommer att begära vår hjälp, t.ex. enligt den lagstiftning som finns om internationell rättshjälp, om man är med i de konventioner som finns. Så nog finns det vissa möjligheter. Får jag klara besked, är det min skyldighet att göra det.

Kurt Ove Johansson: Du nämnde i början 319 miljoner, som är vad bolaget kallar avvecklingskostnader. Det har förekommit mycket skriverier om huruvida det är avvecklingskostnader eller provisioner.

Skulle du kunna ange någon uppfattning om vad skillnaden är mellan avvecklingskostnader och provisioner i detta sammanhang?

Lars Ringberg: Den frågan är svår, och den är egentligen inte så betydelsefull ur juridisk synpunkt.

Självklart är att de avtal som undertecknades från början är provisionsavtal, men vi har inte nått kontakt med motparten, utan vi har bara Boforsdirektörernas upplysningar, — — — Om det blev ett kontrakt, skulle provisionen börja löpa allt eftersom orderna verkställdes med vissa procentsatser av värdet av de levererade haubitserna.

Men så inträffade mötet mellan Palme och Gandhi, där det sades att det inte fick förekomma några middle men — några mellanhänder. Detta vidarebefordrades till Åberg och vidarebefordrades till Bofors. De belopp som sedan är utbetalade har betalats efter ordern den 24 mars.- - - - Det förklarar Ardbo m.fl. med att det blev avvecklings-

kostnader — de skulle få betalt i enlighet med tidigare lämnade utfästelser. Plötsligt kallar de det avvecklingskostnader — det är ett nytt begrepp som kom in i bilden.

Jag vet inte hur jag skall svara. Det lutar mera åt provision. Men de säger att man ville ha betalt för nedlagt arbete och kostnader som man har för en avveckling.

Kurt Ove Johansson: Men om vi utgår från att det är avvecklingskostnader, så har avvecklingskostnaderna gått till middle men som skulle vara anställda i den indiska administrationen. Då innebär väl även avvecklingskostnader enligt vårt sätt att se det i Sverige bestickning?

Lars Ringberg: Ja, det är det — om man kan visa att kostnaderna har gått till sådana personer. Men det är ingenting som visar att pengarna har gått till indiska regeringstjänstemän.

Det finns här en handling som vi fann vid en husrannsakan. Representanter för Bofors är nere i Indien och har flera sammanträden den 15—16 och den 18 september 1987 med företrädare för det indiska försvarsdepartementet. Det ställs frågor, och det frågas t.o.m. om vem som fått betalt. Bofors förnekade bestämt att premiärminister Gandhi och hans familj erhållit pengar. De förnekade även att Hindujas och bröderna som är skådespelare erhållit några medel.

Företrädare för Bofors har alltså suttit med företrädare för den indiska försvarsmakten och blivit utfrågade, om de betalat pengar till indiska regeringstjänstemän. Det har de inte gjort, säger de, och jag kan inte motbevisa det.

Kurt Ove Johansson: Jag har ytterligare en fråga om pengarna. — — —

Vidare står det i materialet att man avslutade vad man kallar avvecklingskostnader under 1986. Men tydligen har det ändå betalats under 1988 och 1989 och skall betalas under 1990. Kan du reda ut det?

Lars Ringberg: Jag kan inte hindra att de pengarna betalas ut, eftersom vi inte vet till vem de går. Man hänvisar till avtal som är ingångna med mottagarna. Jag har inte förhört mig om huruvida Bofors har avslutat leveranserna av haubitser, men så länge som leveranserna fortgick skulle avvecklingskostnader eller provisoner utbetalas.

Kurt Ove Johansson: Det skrivs så mycket i tidningarna, och jag förmodar att du läser det mesta. Du har naturligtvis läst boken Vapensmugglarna?

Lars Ringberg: Nej, det har jag inte gjort.

Kurt Ove Johansson: Så här står det på s. 103 i boken Vapensmugglarna: "Åklagare Ringberg och polisutredarna på kriminalen granskade affären utifrån fem, sex mer eller mindre lösa teorier om var pengarna från Bofors slutligen hamnat. En av dessa går ut på att en del pengar skulle kanaliserats till det socialdemokratiska partiet som ett slags tack för hjälpen för regeringens insatser."

Om det här är sant, vem är den teorins upphovsman?

Lars Ringberg: Det är en journalist Bo Andersson som står bakom boken. Jag har läst hans artiklar, och de har ibland varit helt felaktiga. Vi hade aldrig misstankar om att pengar gått till det socialdemokratiska partiet i Sverige. Men det finns en anteckning i Ardbos privata dagbok som vi noterade innehållet i. Ardbo har antecknat ett samtal han hade med Anders Carlberg, koncernchefen.

Sten Andersson var i New York och ville ha kontakt med Anders Carlberg snabbt i samband med landningen på Arlanda. Herrarna möttes där. Enligt Ardbos anteckningar skulle Sten Andersson ha frågat Carlberg om partiet fått medel.

Det där var naturligtvis intressant. Vad är *partiet* och vad är *medel?* "Medel" måste vara pengar, men "partiet" — var det Gandhis kongressparti inför valet, eller var det ett svenskt parti? Vi manglade både Carlberg och Ardbo om detta. Ardbo svarade inte på det — han ville över huvud taget inte gå in direkt på detta. Anders Carlberg var också mycket diffus och hans slutliga svar var att "så kan jag inte ha uttryckt mig", men han förnekade att partiet fått pengar — så mycket gick han in på det. Men vad menades med "partiet" — är det kongresspartiet eller någonting annat? Det visste han inte. Det fanns ingen möjlighet att få reda på det. Jag sade till Anders Carlberg: "Det är väl lika bra att du berättar det här som att vi tvingas gå till Sten Andersson?" — "Gör det då, det är din uppgift" menade han.

Bakgrunden till uttalandet kom aldrig fram. Jag hade den tanken, att man inte kan ställa intrikata frågor till en minister av sådant innehåll att ministern kan känna sig misstänkt för brott. Det står någonstans, har jag sett, att Ringberg önskade ytterligare ett samtal med Sten Andersson, men det kom aldrig till stånd. Det samtal som jag hade tänkt ha skulle gälla just det här uttalandet. Jag talade också med RÅ Sjöberg om detta, men det föll ända fram till den dag då Expressen offentliggjorde denna del av dagboksanteckningarna. Då blev Sten Andersson intervjuad i Expressen någon gång i juni 1988 — det var efter avskrivningsbeslutet. Då ringer Sten Anderssons sekreterare Lena Näslund till mig och säger: "Sten Andersson vill att du kommer hit" — som jag uppfattade det — "på momangen". Jag gjorde det. Han och jag sammanträffade i det magnifika tjänsterummet. Vad han ville blev jag aldrig riktigt klok på, men han tyckte att det var hemskt att någonting sådant hade kommit ut till pressen. Det hade aldrig varit tal om några pengar. Det var ett kort besök, och det var egentligen inte föranlett av annat än att Expressen hade offentliggjort anteckningarna.

Kurt Ove Johansson: Vi brukar hålla en avslappad ton i konstitutionsutskottet. Lidbom skulle naturligtvis ha kallat detta för trams, och Anders Björck skulle väl ha sagt att åklagaren skulle veta hut. Kan man karaktärisera det här som en skitsak?

Lars Ringberg: Det var du som sade det. Jag vill inte rubricera det så.

Detta var det andra besök som jag gjorde hos Sten Andersson. Det första var den 8 december, alltså före avskrivningsbeslutet.

Kurt Ove Johansson: Då kommer jag in på RRV-rapporten. Den har legat till grund för att du bestämde dig för att göra en förundersökning.

Till att börja med vill jag fråga: har du kunnat ta del av alla de bakgrundshandlingar som enligt uppgift finns hos riksbanken?

Lars Ringberg: Ja.

Kurt Ove Johansson: Det har framkommit i vårt material att när Bofors fick klart för sig att man inte kunde garantera 100-procentig sekretess slutade man medarbeta i RRV-undersökningen av det skälet. Har du sett de här bakgrundshandlingarna, som tydligen finns hos Bofors och som inte ens RRV har tagit del av?

Lars Ringberg: Javisst. Jag har dem med mig.

Kurt Ove Johansson: Du har ett material som sträcker sig längre än RRV:s underlag gör?

Lars Ringberg: De handlingar jag har sett var de som låg till grund för rapporten.

Kurt Ove Johansson: När Bofors fick klart för sig att någon 100-procentig sekretess för uppgifter som lämnades till RRV-undersökningen inte kunde garanteras bestämde sig företaget för att inte lämna ut uppgifter. Då är min fråga, om du har sett de handlingarna också.

Lars Ringberg: Notorna från valutabanken — SE-banken — var de handlingar som vi hämtade hos riksbanken och som Bo Sandberg på RRV fått från riksbanken men lämnat tillbaka. Inga andra handlingar har jag sett. De handlingar vi tagit i beslag hos Bofors har varit avtal med de olika bolagen. Jag har inte sett annat än det som ligger till grund för rapporten och står omtalat i RRV:s rapport.

Kurt Ove Johansson: Det är viktigt för mig att få konstaterat om du har sett de bakgrundshandlingar som tydligen finns hos Bofors och inte funnits hos RRV. Du har ju fått ut handlingar som RRV inte har.

Lars Ringberg: Jag vet inte om det finns fler handlingar tillgängliga än vi fått från riksbanken. Det är från dem vi har sammanställt beloppet 319 miljoner.

Kurt Ove Johansson: Det har ju under den senaste veckan förekommit en del skriverier, bl.a. i Dagens Nyheter, där man har talat om handlingar som om de vore sensationella. Är de handlingar som återgivits i Dagens Nyheter några nya handlingar som du inte vetat om tidigare?

Lars Ringberg: Jag utgår från att du menar den handling som är fotograferad i DN och utgör minnesanteckningar från direktör Mobergs besök. De handlingarna har ingen betydelse utöver andra handlingar som vi har.

Kurt Ove Johansson: Sammanfattningsvis står du alltså fast vid den ståndpunkt som du hade när förundersökningen lades ner? Det finns ingenting mer i den delen?

Lars Ringberg: Nej.

Kurt Ove Johansson: Jag har också några frågor som gäller kontakterna med justitiedepartementet. Jag kan göra det kort med tanke på de klara besked du har givit på den punkten.

När du den 11 januari 1988 vände dig till utrikesdepartementets handelsavdelning, var du då på det klara med att det gällde en fråga som föll under 10:8 i regeringsformen?

Lars Ringberg: Inte vid sammanträdet den 11 januari. Då ville Belfrage och Hirdman bara ha information.

Kurt Ove Johansson: Vad jag är ute efter är detta: om man skulle kunna etablera kontakt med Gandhikommissionen, var du då på det klara med att om det över huvud taget kunde göras, så var det en fråga som föll under 10:8?

Lars Ringberg: Ja, det får man väl säga. Jag har inte studerat den frågan heller, men det kom upp på Pierre Schoris nivå, och sedan spred det sig i korridorerna och nådde justitieministern.

Kurt Ove Johansson: Det måste betyda att du inte upplevde det telefonsamtal som du fyra dagar senare hade med Anna-Greta Leijon så att det stod i strid med bestämmelserna i 11:7?

Lars Ringberg: Nej, jag tänkte inte så långt.

Kurt Ove Johansson: Jag förmodar att du har tänkt på det efteråt?

Lars Ringberg: Det har jag naturligtvis gjort.

Kurt Ove Johansson: Du har inte då kommit fram till att det stred mot 11:7?

Lars Ringberg: Jag hade lämnat över hela förslaget till UD.

Kurt Ove Johansson: Har du i efterhand tänkt på att det skulle stå i strid med 11:7?

Lars Ringberg: Nej.

Kurt Ove Johansson: Jag tycker det är viktigt för utskottet att få detta konstaterat.

Då har jag till slut ytterligare en fråga.

Detta betyder alltså att ditt beslut att lägga ner förundersökningen inte har något som helst samband med det samtal som du hade med Anna-Greta Leijon?

Lars Ringberg: Inte alls.

Kurt Ove Johansson: Utan det var helt och fullt ditt beslut?

Lars Ringberg: Det var helt och fullt mitt beslut och vilade helt på den fria bevisprövningens princip.

Anders Björck: Såvitt jag förstår är det några personer som utomordentligt väl vet vart pengarna har gått men som trots ihärdiga försök från din sida inte har talat om det. Kan du exakt ange vilka kretsar du tror det rör sig om som vet vart de 319 miljonerna gick?

Lars Ringberg: Martin Ardbo har träffat dem. Han har träffat företrädare för sina agenter, säger han.

Anders Björck: Ardbo är alltså en som vet exakt vart pengarna har gått. Vilka fler i Bofors kan veta det?

Lars Ringberg: Ardbo är jag säker på. När vi hörde marknadsdirektören Ekblom ingående gick han bakom Ardbo och sade: "Det får du fråga Martin om." Han vill avsvära sig ansvaret, men han är den som har undertecknat avtalet. — — —

Anders Björck: Kan det finnas några ytterligare inom Bofors som du, med utgångspunkt från det arbete du har bedrivit, tror kan känna till det på andra nivåer?

Lars Ringberg: Det bör vara Ekblom och Moberg. Vi har också chefsjuristen Lars Göthlin, som varit med i Indien ganska mycket. Det är möjligt att han känner till det, men han har inte medgivit det. Den ende som har talat ur skägget är Martin Ardbo.

Anders Björck: Finns det någon eller några ytterligare i Sverige som kan känna till vart pengarna gått?

Lars Ringberg: Nej, då hade vi uppsökt vederbörande.

Anders Björck: Det är uteslutande Bofors ledning det handlar om?

Lars Ringberg: Ja. Anders Carlberg måste som koncernchef känna till vart miljonerna gått och vad man har betalat ut. Det har varit en stående fråga.

Anders Björck: Enligt din uppfattning finns det inga möjligheter att nå vidare, att nå dem som uppenbarligen vet?

Lars Ringberg: Nej.

Anders Björck: Man har från indiskt håll velat bringa klarhet i den här affären. Har du uppfattningen att det finns någon möjlighet att hjälpa till från svensk sida utöver vad som har skett?

Lars Ringberg: Du menar: sedan den nya regeringen har trätt till? Ja, det är klart att det finns en sådan möjlighet. De kanske kommer med namn, om de kan öppna den schweiziska banksekretessen och få veta vad som ligger bakom mottagarna. Men det här är knepigt. Man når inte ända fram, även om man får veta vem som ligger bakom - - - - - - Det kan vara bulvaner. Det kan ha skett utbetalningar från kontona långt ut i världen i flera led, och pengarna har kanske i tionde ledet nått den riktige mottagaren. Det är mycket svårt.

Anders Björck: Skulle det krävas medverkan från den svenska regeringen för att få fram ytterligare information, eller ligger det på andra nivåer, om en begäran om information kommer från Indien?

Lars Ringberg: Det bör komma på diplomatisk väg.

Anders Björck: Kommer det en förnyad framställning, är det då någonting som den svenska regeringen måste fatta beslut om?

Lars Ringberg: Jag tycker det, speciellt när regeringen har meddelat beslut om fullständig sekretess för RRV-rapporten. Då bör det ligga i regeringens intresse att bli inkopplad.

Anders Björck: Finns det ytterligare dokument, utöver dem som nämnts i den offentliga debatten, som enligt din mening kan bringa ljus över den här affären?

Lars Ringberg: Carl Johan Åberg har på Palmes vägnar uppehållit sig ganska mycket i Indien och haft kontakt med indiska försvarsdepartementet. Han har framhållit statsministerns önskan om att ordern skulle gå till Sverige. Man har sagt att allt talar för att Sverige av politiska skäl bör bli den mottagande parten.

Det finns en handling om detta redan från 1982 — det här är en inställning som har växt fram under många år. Det finns anteckningar från ett möte den 13 oktober 1982. Närvarande var Olof Palme, statssekreterare Ulf Larsson, direktör Winberg från Bofors och Martin Ardbo. Det är en anteckning förd av Winberg eller Ardbo. Det står där att Palme talade om våra aktiviteter i Indien och Pakistan. I Indien ombads den svenska regeringen att ge instruktion till svenska ambassaden att ta kontakt med indiska försvarsministeriet och meddela att regeringen på allt sätt stöder Bofors aktiviteter för försäljning av haubitsar. Så framförde Boforsledningen förslaget att det skulle vara lämpligt med en direktkontakt mellan regeringarna. Palme lovade att undersöka möjligheterna. Det kanske också vore lämpligt att svenska regeringen inbjöd Indira Gandhi för den här sakens skull.

Det förekommer mycket sådant som har gjort att Bofors har känt den svenska regeringens stöd i ryggen hela tiden.

Anders Björck: Du sade att du hade varit i kontakt med Åberg bara per telefon. Fann du det inte med tanke på hans centrala roll lämpligt att höra honom i samband med förundersökningen?

Lars Ringberg: Jo, men han var inte så villig. Den uppgiften fick jag från Sten Lindström häromdagen. Han hade ingenting emot det i och för sig, men det gick inte att nå honom. Men när väl mitt avskrivningsbeslut var klart tog han själv kontakt och ville bli hörd — det är rätt fantastiskt. Därför förekom ett litet förhör med Åberg. Det är hållet utan att jag begärt det.

Anders Björck: Vad sade han då?

Lars Ringberg: Det är ingenting av värde. Sedan har han ringt mig och varit bekymrad över ett påstående om att jag inte fått tillräckligt stöd

från UD, att UD undanhållit mig handlingar. Den uppfattningen hade han inte, sade han. "Men nu har vi på UD samlat ihop alla handlingar som har med Indien och Bofors att göra, och nu vill jag att du kommer och tittar på pärmen." Nej, det där går jag inte på. Jag gjorde det aldrig. Då skulle han efteråt säga att Ringberg har känt till allting.

Anders Björck: Så du fick under utredningens gång inte något aktivt stöd från honom i den position han då hade?

Lars Ringberg: Vi hade andra kanaler.

Anders Björck: Jag har några frågor som gäller samtalet från Anna-Greta Leijon. Du hade ett möte den 11 januari 1988 på UDH, och sedan ringde Anna-Greta Leijon. Har du någon uppfattning om vilka hon, förutom statsministern, hade samrått med? Statsministern var ju inte med vid mötet på UDH, och någon måste ha underrättat både statsministern och Leijon.

Lars Ringberg: Det är bara gissningar, men jag vet att Pierre Schori blev underrättad om samtal med Belfrage och Hirdman och om mitt hovsamt framställda önskemål. Det står väl i någon PM från regeringskansliet. Sedan var det Pierre Schori som tog initiativ till en diskussion på ministernivå om huruvida mitt önskemål kunde tillmötesgås. Jag vet inga andra.

Anders Björck: Du fick ingen kontakt med Pierre Schori?

Lars Ringberg: Nej.

Anders Björck: Banksekretessen spelar en stor roll i sammanhanget. Har man från åklagarsidan begärt att banksekretessen skulle brytas i den meningen att man drev på och föreslog detta direkt hos den svenska regeringen och uppmanade den till vidare aktivitet?

Lars Ringberg: Nej, inte från regeringen. Det var med UD:s rättsavdelning jag hade att göra.

Anders Björck: Ni gav rådet att man skulle bryta sekretessen?

Lars Ringberg: Ja. Det råd jag fick var att man bara kunde göra en framställning till Schweiz, och det var den jag gjorde med UD:s hjälp.

Anders Björck: Det här talet om pengar till något parti verkar oklart. Jag hade inte tänkt ta upp den frågan, men eftersom Kurt Ove Johansson har varit inne på ämnet måste jag fråga.

Enligt vad jag antecknade uttalade sig Anders Carlberg diffust. Såg du någon anledning att gå vidare? Jag tänker på de andra omständigheter som finns i ärendet.

Lars Ringberg: Nej, det gjorde jag inte. Vi hade material om vart pengarna hade gått, och vi hade inget underlag för någon misstanke om att de gått till något politiskt parti, inte annat än denna enda anteckning av Ardbo.

Anders Björck: Och det är fortfarande oklart vilket parti som åsyftas?

Lars Ringberg: Ja, om nu anteckningen är riktig.

Anders Björck: Kan du för utskottet redogöra för vilken beröring i tjänsten du haft med Bergslagsfonden?

Lars Ringberg: Det blir också med utgångspunkt från vad Martin Ardbo har skrivit — det han skrev i sina anteckningar var ren dynamit.

Det hölls ett möte på Folkets Hus i Karlskoga. Jag har anteckningarna här men kanske inte behöver redogöra för datum — det var i varje fall före mitt avskrivningsbeslut. Då var Thage G Peterson där, och det hölls tydligen en paneldebatt med Gustaf Olivecrona som diskussionsledare. Anders Carlberg var där och Ardbo. Det var tal om 50 miljoner till Bergslagsfonden.

Detta belopp har utbetalats, säger Bofors. När det har utbetalats har vi inte lyckats utreda — om det har skett före eller efter kontraktet. Avtalet med exportkreditnämnden där Bofors fick fullständig exportkredit tror jag är dagtecknat samma dag som kontraktet, den 24 mars.

Thage G Peterson meddelade i sitt anförande att beloppet var utbetalat efter det att kontraktet hade rotts i hamn, och detta har verifierats av Anders Carlberg. Då skriver Martin Ardbo: "Det var förfärligt vad de kan ljuga på hög nivå!"

Man frågar sig vad han menade med det, men när man går i clinch med Martin Ardbo blir det inte mycket till svar. Vi fick inte reda på när det hade utbetalats. Carlberg säger: "Det var ingen press på oss, men det var ett önskemål från regeringen att Bofors satsade 50 miljoner." Det kan man kanske ha en viss respekt för, menar Anders Carlberg, för här var det tal om en jätteorder till Bergslagen på 8—9 miljarder, som krävde sociala insatser, bostäder och mycket annat, med underentreprenörer och underunderentreprenörer. Därför ansågs det här inte vara någonting märkvärdigt.

Anders Björck: Så slutsatsen är att frågan om Bergslagsfonden inte är tillräckligt klart utredd?

Lars Ringberg: Nej. Jag tyckte då att det ur min synvinkel inte hade någon större betydelse.

Anders Björck: Har du haft anledning att revidera den uppfattningen?

Lars Ringberg: Nej, jag tycker inte det. Om regeringen har biträtt Bofors i alla år och lagt ner stort arbete på att stödja ordern, så var det kanske naturligt att man önskade att Bofors skulle bidra med någonting. Så har jag fattat det.

Anders Björck: Vi kanske får anledning att återkomma.

Birgit Friggebo: Du sade att du hade varit hos Anna-Greta Leijon tre gånger. Då vill jag fråga dig om karaktären på de tre sammanträdena.

Lars Ringberg: Hon ville ha en fortlöpande information. Det var naturligt att Sveriges justitieminister vände sig till Magnus Sjöberg och ville veta hur det gick med Ringbergs utredning. Varje gång gick det

till så att jag informerade Magnus Sjöberg, och sedan tågade vi till Anna-Greta Leijon. En del personer från departementet är närvarande, och hon sitter där med sitt anteckningsblock. Folke Ljungwall redovisar sin utredning och jag min. Det var samma karaktär alla tre gångerna.

Birgit Friggebo: Det var bara information från dig? Hon ville ha detaljerade uppgifter om läget i undersökningen?

Lars Ringberg: Hon ville veta hur långt vi kommit och framställde vid alla tre tillfällena önskemål om att vi så snart som möjligt skulle slutföra utredningen.

Birgit Friggebo: Du sade om sammanträdet den 15 januari på eftermiddagen att du inte riktigt förstod vad du skulle där att göra och att du lämnade en översiktlig information. Jag vill be dig kommentera frågan om åklagares självständighet och bestämmelsen i 11:7 om myndigheternas självständighet. Har du aldrig funderat över den bestämmelsen och karaktären av det samtal du hade med Anna-Greta Leijon?

Lars Ringberg: Vid de tre sammanträdena?

Birgit Friggebo: Ja.

Lars Ringberg: Jag har fattat det så att mitt 10:8-engagemang närmast var koncentrerat till mitt beslut att inleda en förundersökning.

Det är självklart att man skall hålla varandra underrättade. Det gjorde jag också. Jag höll henne underrättad i stora drag om vad förhören givit och vilka svårigheter vi hade med den schweiziska banksekretessen, så hon fick en redogörelse för det svåra bevisläget.

Birgit Friggebo: Men vad var syftet? Var det bara att hon skulle hållas informerad? Det hade inte att göra med att Leijon skulle göra någonting?

Lars Ringberg: Det var enbart på hennes begäran som jag inställde mig.

Birgit Friggebo: Och hennes besked var att det skulle snabbas på?

Lars Ringberg: Just det.

Birgit Friggebo: Vad är din uppfattning om vad som hände mellan den 11 januari och 15 januari när du talade med Hirdman och Belfrage och sedan fick beskedet från Anna-Greta Leijon?

Lars Ringberg: Det hände ingenting. I och med att jag hade gjort detta besök på utrikesdepartementets handelsavdelning och där framfört ett önskemål hände ingenting, utan jag avvaktade delegationens ankomst och var nyfiken på vad som skulle komma att hända. Men det hände ingenting.

Birgit Friggebo: Du har heller inte någon uppfattning om vad som hände annat än den beskrivning du gjorde av Pierre Schori?

Lars Ringberg: Jag hade ingen kontakt mellan den 11 och 15 januari med någon i departementet.

Birgit Friggebo: Du beskrev tidigare den indiska sidans ointresse av att driva frågan. Rapporten om kommissionens arbete skulle göras bara i ett exemplar.

När du sedan fick besked från Anna-Greta Leijon i ganska upprörda ordalag om att du borde hålla dig borta från delegationen, vilken slutsats drog du då? Vad var regeringen rädd för i Sverige? Vad var anledningen till att du skulle hålla dig borta?

Lars Ringberg: Hon uttryckte det så att det var olämpligt: "och det tycker Ingvar Carlsson också". Men vari det olämpliga bestod, därom ställde jag ingen fråga — om det med hänsyn till statsbesöket ansågs olämpligt...

Birgit Friggebo: Det gavs ingen indikation på att den svenska regeringen ville skydda Gandhi?

Lars Ringberg: Nej. Det är sådana reflektioner man kanske själv kan göra, men de kom aldrig till uttryck. Det är klart att jag har gjort personliga reflektioner, men dem behåller jag för mig själv.

Birgit Friggebo: När man varit med om någonting upprörande och ovanligt frågar man sig ofta vad anledningen kan vara.

Lars Ringberg: Jag tycker att samtalet var dumt, det var inkompetent, och jag blev helt enkelt förbaskad. Jag ville få slut på det där, och vad det olämpliga än var försökte jag få distans till det.

Birgit Friggebo: Du säger "inkompetent". Gällde det hennes sätt att umgås med en åklagare?

Lars Ringberg: Precis.

Birgit Friggebo: Det finns mer formellt reglerat i våra grundlagar. Du tycker att det är inkompetent. Delar du ändå inte slutsatsen att sättet att umgås med dig har att göra med regeringsformen 11:7?

Lars Ringberg: Nej.

Birgit Friggebo: Du sade att du hade haft ett sammanträffande den 8 december — 1987, antar jag — med Sten Andersson. Vad avhandlades då?

Lars Ringberg: Det var också ett besök som var föranlett av Sten Anderssons eget önskemål. Han ville ha en information. Om jag minns rätt skulle jag ha uttalat ett önskemål om att bli informerad om den politiska situationen i Indien. Men om jag ville ta reda på det, hade jag från Axel Edelman, vår ambassadör i New Delhi, kunnat få mycket intressanta uppgifter om det politiska läget i Indien. Men han ville också veta, kanske inför delegationens besök i januari, hurdant läget var, och då fick han sådan information.

Birgit Friggebo: Så du informerade bara om läget i din förundersökning?

Lars Ringberg: Ja.

Birgit Friggebo: Har du tagit del av anteckningar som gjorts i regeringskansliet av Hans Dahlgren eller Ulf Larsson eller Palme?

Lars Ringberg: Nej.

Birgit Friggebo: Har du aldrig övervägt att ta in dem?

Lars Ringberg: Vilka handlingar avser du?

Birgit Friggebo: Sådana anteckningar som görs i samband med att man träffar olika parter, t.ex. indiska.

Lars Ringberg: Jag har en handling från ett tillfälle då Carl Johan Åberg var i Indien och sammanträffade med någon. Där framhåller han önskvärdheten av att Sverige blir tillgodosett med kontrakt. En sådan handling har jag, men inga andra. Jag har aldrig infordrat några andra handlingar.

Här är det alltså fråga om ett bestickning- och mutbrott. Sådant är mycket svårbevisat när det ligger på internationell nivå. Jag kan ta ett exempel. Man skulle kunna tänka sig att Bofors i en sådan historia behöver hjälp av utomstående agentorganisationer. Det sitter kanske några personer i London som vet att Bofors gärna vill ha ett kontrakt. De tar kontakt med bolaget och säger att de kan hjälpa till, men då kostar det pengar. Då betalar Bofors till den organisationen. Men vad den organisationen sedan gör beträffande det indiska försvarsdepartementet vet man inte. Det är svårt med bevisningen.

Birgit Friggebo: Ett uttryck som har dykt upp ofta i den här affären och som är litet ovanligt är att det finns ingenting som motsäger att det är fråga om avvecklingskostnader. Det har vi sett refererat från Gandhi, från Ingvar Carlsson och Anita Gradin. Det kan väl ändå vara fråga om provisioner men som är under avveckling?

Lars Ringberg: Precis.

Birgit Friggebo: Då vill jag fråga hur du har funderat kring terminologin — "ingenting motsäger att det är fråga om avvecklingskostnader" — jämfört med vad som faktiskt står i RRV:s rapport.

Lars Ringberg: Att det från början varit provisioner är klart — det har legat på provisionsbasis. Sedan har det plötsligt fått karaktären av avvecklingskostnader. Jag tolkar det så att dessa två uttryck har samma innebörd. Det gäller pengar som har betalats ut. Hur det sedan specificeras eller karaktäriseras från juridisk synpunkt är inte helt avgörande.

Birgit Friggebo: Du som är utbildad förhörsledare och har vana att tolka folks svar, skulle du vilja säga att det här är ett försök att dölja sanningen utan att ljuga rakt upp och ner?

Lars Ringberg: Det är möjligt att de kryper bakom termen avvecklingskostnader. Det ordet använder Carlberg och andra, men när bud kommer om att det inte skall finnas mellanhänder kallas det plötsligt för avvecklingskostnader. I själva verket kan man också kalla det för provision.

Bertil Fiskesjö: Det har bestyrkts genom den redovisning vi har fått hur hett engagerad regeringen har varit i den här frågan och hur den har legat i för att Bofors skulle få ordern. Det sades att man t.o.m. övervägde att Indira Gandhi skulle inbjudas till statsbesök i Sverige för att få affären i hamn. I anslutning till det vill jag ställa ett par frågor.

Åberg har varit mycket verksam — det har vi vetat tidigare och fått bekräftat ytterligare här. Hur kommer det sig att du inte hört honom ordentligt eller krävt att han skulle höras?

Lars Ringberg: Vi gjorde det.

Bertil Fiskesjö: Kan han bara säga rakt upp och ner att han inte önskar det?

Lars Ringberg: Det kan han väl inte göra. Vi skulle höra honom om hans kontakter med indiska regeringstjänstemän. Syftet med ett sådant förhör skulle vara att få utrett om han hade insikt om att några av de här miljonerna kommit till en indisk regeringstjänsteman. Det var gagnlösa frågor i och för sig. Vi har försökt nå kontakt med honom och bett honom komma, men han har inte gjort det. Då står bara den möjligheten till buds att hämta honom till förhör, och det gör man inte med en statssekreterare.

Bertil Fiskesjö: Jag är ändå inte på det klara med hurdana relationerna har varit. Du har inte fattat något direkt beslut om att han skulle komma till förhör, utan det har bara varit försiktiga förfrågningar, om han skulle kunna tänka sig komma.

Lars Ringberg: Nej, det har inte varit så milt. Jag har sagt att vi skall samtala med Åberg och att han skall kallas. Jag har fått distans till den här frågan. Det kan ha varit så att min utredare Sten Lindström kan ha ringt honom och att han lovat komma men inte gjort det. Det har inte varit några mesiga framställningar från åklagaren, utan det har varit klara besked.

Bertil Fiskesjö: Hur tolkar du att han sedan var ivrig att bli förhörd när det inte spelade någon roll?

Lars Ringberg: Det vet jag inte. Jag kan inte svara på den frågan.

Bertil Fiskesjö: I samband med regeringens engagemang skulle Ardbo ha sagt: "Hade vi inte haft Palme, skulle vi inte fått kontraktet." Det är väl väl känt att regeringen engagerade sig, som också har belysts här.

Sedan citerade du vidare att Ardbo hade sagt: "Sanningen dör med mig." Har du någon uppfattning om vad det är för slags sanning som skulle dö med Ardbo?

Lars Ringberg: Jag vet inte om jag citerar rätt, men det var någonting att om sanningen kom fram, så skulle den svenska regeringen falla. Då frågar man sig vad det är för sanning. Det är där han säger: "Det kan jag inte berätta här. Sanningen dör med mig." Det gick inte att komma någon vart.

Bertil Fiskesjö: Du ställde inga uppföljningsfrågor?

Lars Ringberg: Nej, det var meningslöst. Jag har läst förhören med Ardbo, och de var ganska hårda. Jag såg inte genom fingrarna, utan frågeställningarna var mycket vassa.

Bertil Fiskesjö: Ardbo sitter alltså inne med någon sanning som skulle vara besvärande för statsministern?

Lars Ringberg: Det är min uppfattning att han gör det. Han träffade också statsministern. Om det var skryt eller ej vet jag inte, men de hade träffats i New Delhi och åkte med samma flight hem, som han sade.

Bertil Fiskesjö: För att korta av utfrågningen hoppar jag litet i framställningen och går till dina försök att få kontakt med relevanta personer i den indiska delegation som besökte Sverige. Jag antecknade att Hirdman och Belfrage tyckte att det var en god idé.

Lars Ringberg: De tyckte det.

Bertil Fiskesjö: Och var tydligen beredda att medverka?

Lars Ringberg: Ja.

Bertil Fiskesjö: Sedan kommer besked från justitiedepartementet i en fråga som rör våra relationer med folk från främmande länder. Hur kommer det sig att det var Anna-Greta Leijon som ringde och avstyrde?

Lars Ringberg: Det undrade jag också. Jag hade inte den frågan uppe med henne, utan det var en fråga mellan UD och mig.

Bertil Fiskesjö: Beskedet borde alltså enligt din mening ha kommit från UD?

Lars Ringberg: Ja.

Bertil Fiskesjö: Och då skulle det antagligen ha blivit ett positivt besked?

Lars Ringberg: Det är inte säkert. Låt oss säga att Hirdman och Belfrage hade sagt att förslaget är bra men att när de sedan underrättade sina chefer och talade med Pierre Schori det kom fram att det var olämpligt. Jag hade förväntat mig att det beskedet skulle komma från UD. Det var de som skulle ha prövat mitt önskemål. Därför blev jag häpen över att det kom från henne.

Bertil Fiskesjö: Jag gör ytterligare ett hopp i din fylliga redovisning. Du blev kallad till Sten Andersson på grundval av det som hade sagts och

skrivits, om att pengar gått till partiet. Du redovisade det på det sättet, att du inte riktigt visste vad Sten Andersson ville. Vad var det han frågade dig om?

Lars Ringberg: Det var inget långt besök. Jag vet inte om det var då som han hade genomgått någon operation eller om det hade varit vid mitt första besök. Jag fick uppfattningen att han var litet upprörd över att Ardbos anteckningar om pengar till partiet hade kommit ut till pressen. Jag sade att vi aldrig lämnar ut sekretessbelagda handlingar till vare sig åklagare eller polis, även om JK i TV 2 har påstått motsatsen. Jag bestred bestämt att uppgiften kom från mig. Jag hade lagt ner min förundersökning. Jag talade om att jag måste medge att anteckningarna är av sådan innebörd att jag länge funderade på att själv ta initiativ till en sammankomst med honom just beträffande denna detalj men att jag av olika skäl avstod.

Bertil Fiskesjö: Du uppfattade det således på det viset att Sten Andersson i huvudsak ville få dig att röja källan?

Lars Ringberg: Nej, det tror jag inte. Det var inte hans önskemål att jag skulle röja källan. Man får inte ens fråga en journalist efter källor. Jag tror inte han ville fråga mig om det heller.

Bertil Fiskesjö: Du ställde inga frågor till Sten Andersson om vad som kunde avses med partiet?

Lars Ringberg: Nej. Det var han som förde talan. Han sade: "Det är barockt" — eller vilket ord han använde — "Så där har jag inte sagt." — Det var alltså mitt andra besök. Det första besöket har jag berättat om.

Bertil Fiskesjö: I samband med diskussionerna om möjligheten att få ut uppgifter från Schweiz med brytande av banksekretessen förekom det i pressen litet olika uppgifter. Jag minns någon notering jag gjorde om att det schweiziska justitiedepartementet skulle ha varit positivt men inte hade fått tillräckligt intensiva uppvaktningar från svensk sida.

Lars Ringberg: Ja, jag har läst att vi skulle ha legat lågt och helt enkelt undvikit att fullfölja kontakten med Schweiz, men så är det inte. Jag har läst tidningsartiklarna, och de är felaktiga liksom så mycket annat. Innehållet i justitieministeriets svar är fullkomligt entydigt: har den svenska åklagaren inget annat brott att redovisa, då gäller banksekretessen.

Bo Hammar: Är det vanligt att en justitieminister engagerar sig så mycket i en pågående förundersökning att hon vid upprepade tillfällen begär särskilda föredragningar av en chefsåklagare?

Lars Ringberg: Nej, det har aldrig hänt tidigare under min 35-åriga verksamhet att jag har haft personlig kontakt med en minister. Detta var första gången.

Bo Hammar: Vilken tolkning gjorde du av detta engagemang?

Lars Ringberg: Jag hade att lyda min högste chef riksåklagaren. Han ringde till mig och vidarebefordrade ett önskemål från justitie om att vi skulle gå dit och att jag skulle vara beredd att lämna information om hur långt utredningen kommit. Då var det för mig bara att följa med.

Bo Hammar: Ställde justitieministern också konkreta frågor, eller gjorde du bara en föredagning?

Lars Ringberg: Det var bara en föredragning. Kanske var det någon enstaka fråga.

Bo Hammar: Om man hypotetiskt skulle tänka sig att det fanns ett intresse hos den svenska regeringen av att skydda regeringen Gandhi, skulle det då i detta hypotetiska fall vara lämpligt att landets justitieminister hölls noga underrättad om ditt pågående arbete?

Lars Ringberg: Det är väl inte omöjligt, rent hypotetiskt. Om det hade förelegat ett sådant intresse här hemma att skydda Gandhiregeringen, då skulle väl språkröret i regeringen kanske vara justitieministern. Men jag är alltför litet insatt i detta för att kunna svara bestämt.

Bo Hammar: Vad jag menar är: skulle det hypotetiskt kunna tänkas försvåra ditt fortsatta arbete om justitieministern hade intresse av att med vägledning av din föredragning försöka hjälpa Gandhiregeringen?

Lars Ringberg: Nej, inte ett dugg. Vi har våra regler för hur man gör en förundersökning, och den skulle jag göra helt oberoende av vad hon hade sagt.

Bo Hammar: Du säger att du aldrig har varit med om att få göra sådana föredragningar. Har du haft ärenden, om inte av samma karaktär så av liknande karaktär?

Lars Ringberg: Nej, och det är väl där orsaken ligger. För 15—20 år sedan hade jag de uppgifter som min kollega K G Svensson har nu, alltså spionmål, men inte ens då har jag haft anledning att träffa någon i regeringskansliet.

Bo Hammar: Men du har haft ärenden om rikets säkerhet och spioneri?

Lars Ringberg: Ja, men inte på kontroversiell nivå. Om jag skall vara ärlig måste jag säga att jag nog inte tidigare har haft ett mål av samma internationella intresse som Bofors—Indien-målet. Det har varit speciellt.

Bo Hammar: Kan man säga att det funnits inslag i ärendet som kan tänkas vara av intresse för vårt eget lands säkerhet och att det kan motivera att justitieministern visade ett sådant engagemang?

Lars Ringberg: Nej. Du menar: om det fanns intresse från den svenska regeringens sida?

Bo Hammar: Gör du bedömningen att det kan finnas någonting i det här eventuella målet som kan ha att göra med Sveriges egen säkerhet och att justitieministern därför var särskilt intresserad?

Lars Ringberg: Jag tycker inte det. När jag var hos Sten Andersson första gången gav jag honom en information. Så sade han på slutet någonting som gjorde mig konfunderad. Det har inte tidigare givits till känna, men när nu ändå frågor har ställts kan jag tala om för utskottet att han sade: "Du, Lars Ringberg, gör din utredning och du fattar dina beslut helt oberoende av huruvida Indien annullerar Boforskontraktet." Så tillade han: "till och med oberoende av huruvida vårt förhållande till Indien försämras." Jag tänkte först: "Snälla nån, det var ju fantastiskt! Har han sådan förståelse för åklagarjobbet!" Men sedan tyckte jag att det var litet tvetydigt, så uttalandet har gnagt i mig. Vad han menade vet inte jag — det får man fråga honom om — men tveklöst kunde det vara dubbeltydigt. Man skulle kunna tänka sig att om jag åtalade här, skulle effekten bli konkurs i Bofors och Bergslagen, och vårt förhållande till Indien skulle försämras. — Det är ett spontant svar på din fråga, om det har varit tal om svenska rikets säkerhet.

Bo Hammar: Från Anna-Greta Leijon hörde du ingenting sådant?

Lars Ringberg: Ingenting!

Bo Hammar: Du sade i din inledning att du vid förundersökningen fått hjälp av UDH, och du sade att det är fel att de inte skulle ha fått något stöd av regeringen. I en debatt nyligen i riksdagen sade Anita Gradin att regeringen försökt med alla medel få fram om det förekommit mutor. Hur vill du karaktärisera det stöd du har fått?

Du säger litet senare att beträffande den indiska delegationen har du inte fått någon hjälp. Hur vill du karaktärisera den hjälp du fått?

Lars Ringberg: Jag har fått den hjälp jag har begärt och som jag ansåg ur utredningssynpunkt och bevisningssynpunkt erforderlig. Jag har inte funnit skäl att ha annan kontakt än med utrikeshandelsdepartementet. Jag har inte haft någon personlig kontakt med Pierre Schori eller någon minister från annat departement, utan jag har hållit mig till rättsavdelningen och handelsavdelningen inom UD.

Per Gahrton: Du har flera gånger sagt i allmänna ordalag att du inte haft något besvär med regeringen. Jag vill ändå för ordningens skull ställa den frågan.

I Svenska Dagbladet för den 27 januari säger du att du är besviken på att den svenska regeringen inte har stött dina försök att utreda Bofors penningtransaktioner utan tvärtom ifrågasatt dina åtgärder. Vad är din kommentar?

Lars Ringberg: Det är bra att du tar upp det. Det är Peter Carlberg i Svenska Dagbladet som står för detta. Det är hans ord. Jag blev upprörd när jag läste det och tänkte ringa honom. Jag har aldrig sagt att jag är förbittrad över att jag inte har fått stöd av regeringen. Jag har

aldrig begärt regeringens hjälp, och därför kan jag inte vara besviken. Uttalandet i Svenska Dagbladet är olyckligt, felformulerat och felaktigt till sitt innehåll.

Per Gahrton: Har du någon tanke om hur det kan komma ut sådana citat? Det är inte det enda — det har kommit ut liknande uttalanden där du är kritisk.

Lars Ringberg: Jag tycker inte jag har varit så kritisk.

Per Gahrton: JK har, som du tydligen uppfattar det, beskyllt dig för läckor. Vill du kommentera det?

Lars Ringberg: JK har beslutat om förundersökning angående läckage till massmedia. Den förundersökningen har han uppdragit åt Erik Östberg, en kollega till mig, att handlägga. Den har ännu inte börjat. Men i Rapport i TV 2 tillkännagav han dagen före sitt beslut att särskilt misstänkta är åklagarmyndigheten och polismyndigheten. Då blev jag mycket riktigt irriterad. Jag skrev till JK, och han har dementerat. Men det är en utredning som ligger vid sidan om.

Per Gahrton: Jag fick inte klart för mig vad som blev det konkreta resultatet av Anna-Greta Leijons berömda inhopp. Du beskrev att du gick till UDH och lämnade in din PM efter det att du sagt till henne att du lade ner saken.

Lars Ringberg: Nej, att jag frånträdde mitt önskemål att träffa delegationen. Hon höjde rösten och sade: "Hur skall du ha det?" Då sade jag: "Jag tar tillbaka mitt önskemål."

Per Gahrton: Men samtidigt lämnade du in dina minnesanteckningar?

Lars Ringberg: Det är klart att jag gjorde.

Per Gahrton: Det innebär att du vidhöll...

Lars Ringberg: Precis.

Per Gahrton: Frånträdde du?

Lars Ringberg: Nej, jag frånträdde aldrig.

Per Gahrton: Utan det var bara som du sade till Anna-Greta Leijon?

Lars Ringberg: Precis.

Per Gahrton: Du ville vara henne till lags?

Lars Ringberg: Nej, jag ville ha samtalet avslutat.

Per Gahrton: Men ditt intryck var att hon försökte påverka dig?

Lars Ringberg: Jag kände mig inte påverkad utan kände mig bara arg. Vad hennes uppsåt var får hon svara på.

Per Gahrton: Du blev inte påverkad, men det kan tänkas att hon försökte påverka dig?

Lars Ringberg: Det är möjligt.

Per Gahrton: Sedan har vi historien med Bergslagen. Du är kraftig i dina uttryck under förhören. Du säger på ett ställe att antingen är det någon form av utpressning från Bofors mot regeringen eller också är det ett krav från regeringen till Bofors.

Lars Ringberg: Säger jag det i ett förhör?

Per Gahrton: Ja, med Anders Carlberg. Kan du kommentera det?

Lars Ringberg: Jag tycker att saker och ting skall sättas på sin spets ibland så att man kan få svar. Gäller det sidan 27 i mina anteckningar?

Per Gahrton: Ja, om det var en förutsättning för att få exportkredit.

Lars Ringberg: Antingen är det det ena eller det andra. När Carlberg sade att det var ett önskemål ville man höja temperaturen och frågade om det var ett krav. Då blev svaret att det var ett önskemål, ett starkt önskemål.

Per Gahrton: Varför tog du över huvud taget upp det här i förhöret? Utgick du från att det som skett var otillbörligt?

Lars Ringberg: Summan i sig var rätt intressant, eftersom samma belopp utbetalats till en av mottagarna i Schweiz, - - - - Jag ville utreda om det hade något samband med vartannat.

Per Gahrton: Vad blev resultatet av den utredningen?

Lars Ringberg: Det blev ingenting. De sade bara att det var ett starkt önskemål, grundat på sociala skäl, och att det skulle ge möjligheter för Bergslagen att blomma upp i skenet av den här stora ordern.

Per Gahrton: Du misstänkte alltså att de 50 miljonerna vandrade i något slags...

Lars Ringberg: Nej, jag ville bara ha besked om vilket ändamålet var. Själva ordet Bergslagspaket säger att det hade med sysselsättningen att göra.

Per Gahrton: Men du gjorde bedömningen att det fanns ett samband?

Lars Ringberg: En åklagare skall alltid vara misstänksam.

Per Gahrton: Gjorde du någon slutlig bedömning?

Lars Ringberg: Nej, det fanns inga förutsättningar för en slutlig bedömning. Man måste till slut acceptera läget när man inte kommer längre.

Per Gahrton: Det du sagt om partipengarna bygger på Martin Ardbos minnesanteckningar. Vilken generell bedömning gör du av Martin Ardbos pålitlighet? Han är ju dömd. Ibland säger han rakt ut att han inte vill svara, och andra gånger svarar han. Min uppfattning av dina förhör är att du tillmäter hans ord visst sanningsvärde.

Lars Ringberg: Ja, det är riktigt. Han är en dynamisk personlighet med en myckenhet charm. Sanningsenligheten vill jag inte uttala mig om,

men han har ändå tillmötesgått oss i sina svar ända fram tills han stänger dörren — "hit men inte längre". Förhören har varit långa och pressande. Han säger i något fall att han beundrar åklagarens envishet, och det tackar jag för.

Per Gahrton: Det har tidigare i dag talats om skitprat. Det är mycket tänkbart att detta är skitprat, men denna anteckning av Martin Ardbo har föranlett korsförhör i flera timmar med Carlberg. Det måste innebära att när Ardbo säger en sak ligger det någonting bakom?

Lars Ringberg: Helt klart. Jag betraktar det som viktiga upplysningar som man måste gå vidare med.

Per Gahrton: Så du utgår från att det Sten Andersson har sagt till Anders Carlberg om partipengar är riktigt?

Lars Ringberg: Det måste väl ligga någonting i det. Annars ljuger han, och av vilken anledning skulle han skriva lögner? Skulle han utnyttja det för egna ändamål i en kommande process?

Per Gahrton: Det var oklart om du direkt hade frågat Sten Andersson när du träffade honom.

Lars Ringberg: Jag gjorde nog inte det. Det var han som förde talan. Han sade: "Det där har inte förekommit, så har jag inte sagt."

Per Gahrton: Sten Andersson har direkt förnekat yttrandet som sådant?

Lars Ringberg: Precis.

Per Gahrton: Då måste någon ha fel, antingen Martin Ardbo eller Sten Andersson. Du sade nyss att när Martin Ardbo säger någonting är det rätt.

Lars Ringberg: Man får utgå från det tills annat är bevisat.

Per Gahrton: Ingenting är bevisat, men det är två pålitliga personer som har motstridiga uppfattningar?

Lars Ringberg: Så kan man uttrycka det. Men det är rena reflektioner.

Per Gahrton: Jag frågade om det var en rimlig slutledning.

Lars Ringberg: Den frågan vill jag inte besvara.

Per Gahrton: Det har också förekommit frågor i pressen, om Gandhi verkligen ville klarlägga läget genom sin kommission. Det finns i ett förhörsprotokoll en intressant förmodan att det gäller andra grupper i Indien, kanske den som nu fått den politiska makten.

Det kunde vara intressant att höra om en incident när en indisk grupp besökte dig spontant. Är det riktigt att det kom en grupp indier för att bli informerade, som sedan drog sig tillbaka?

Lars Ringberg: Det kom någon som presenterade sig som hög polistjänsteman. Det var egendomligt, för man utnyttjar inte sin ställning på det sättet, utan man går till Interpol eller gör en framställning på

diplomatisk väg. Han kom med ett vanligt visitkort. Det var två män. Kriminalinspektör Sten Lindström och jag tog emot dem. De hade tydligen först varit hos RÅ. Axel Morath sade att jag skulle få besök av två personer från Indien som säger att de är polistjänstemän. Jag frågade vad han var. Han var polischef i något distrikt. Jag undrade om han hade något uppdrag från indiska regeringen att komma hit och ställa frågor. Det kunde han inte svara på. Så undrade jag om han kommit hit på eget initiativ för att få svar på sina frågor. Ja, svarade han. Under sådana betingelser öppnade vi oss inte.

Per Gahrton: Vad bedömde du att det handlade om?

Lars Ringberg: Han ville veta om vi skulle väcka åtal i Sverige och om vi hade fått fram sådana uppgifter att man kunde börja någonting i Indien. Men det var så diffust att vi drog öronen åt oss. Vi visste egentligen inte vem vi talade med.

Per Gahrton: Enligt de uppgifter jag har skulle det vara fråga om en trevare för att kontrollera att ni inte kommit så långt med utredningen. Kan det vara riktigt?

Lars Ringberg: Det vet jag inte. Han ville ha upplysningar om hur långt vi hade kommit, men vi var mycket försiktiga.

Per Gahrton: Vem hade skickat ut dem?

Lars Ringberg: Vi fick aldrig riktigt besked om huruvida det var från justitieministeriet i New Delhi.

Per Gahrton: När inträffade detta?

Lars Ringberg: Jag kommer inte ihåg, men det var under hösten 1987.

Per Gahrton: Jag vill testa en slutsats som Dagens Nyheter drog i går i polemik med Anita Gradin. Man skriver: Vad som inte framgick av material som regeringen framlagt var att det i underlaget för RRV:s utredning fanns bevis för att provisioner från Bofors skulle betalas ut successivt till och med år 1990 och att alltså alla pengarna inte hade utbetalats 1986.

Man säger också som en slutsats att regeringen har meddelat Indien att utbetalningarna till Bofors skulle ha avslutats under 1986. Tidsangivelsen var bevisligen felaktig, men det fick indierna inte veta.

Lars Ringberg: Vad regeringen har berättat för indierna äger jag ingen kännedom om. Jag vet ingenting mer än att det står i RRV:s rapport — — — Vad som har sagts från regeringshåll till indierna har jag ingen aning om. — — —

Per Gahrton: Det allmänna subjektiva intryck man får av de förhör du haft med Ardbo och Carlberg och andra, inkl. Åberg, är att dessa har en annan uppfattning än den svenska lagstiftningen om vad mutor är.

Lars Ringberg: Vem skulle ha en annan uppfattning?

Per Gahrton: Martin Ardbo, Anders Carlberg och möjligen Åberg. I förhören har de åberopat den indiska samhällsstrukturen. Kan du kommentera det?

Lars Ringberg: Det är svårt att kommentera. Nog vet man vad mutor innebär. Du menar: om de förstår hur indierna uppfattar det?

Per Gahrton: Fick du i förhören ett intryck av att Ardbo och Carlberg ansåg att det som svensk lagstiftning kallar för muta är ett naturligt led i affärsuppgörelser i Indien?

Lars Ringberg: De ville påstå det. Jag vill helst inte lämna någon kommentar, men de har givit upplysningar om stora svenska företag som har betalat. På internationell basis tror jag det inte är ovanligt.

Per Gahrton: Har du intrycket att även Åberg har samma uppfattning i den saken?

Lars Ringberg: Det vet jag inte.

Per Gahrton: Nej, du fick ju knappast träffa honom.

Bengt Kindbom: Jag skall be om en kommentar till frågan om kontakterna med regeringen.

Du höll hela tiden kontakt med handelsavdelningen. Din fråga fördes vidare till den politiska avdelningen. Enligt ett PM vi har fått från statsrådsberedningen avgjordes saken i praktiken i den politiska avdelningen. Hade du någon kontakt med politiska avdelningen?

Lars Ringberg: Nej.

Bengt Kindbom: Hörde du efter mötet med Anna-Greta Leijon från den politiska avdelningen eller UDH?

Lars Ringberg: Nej.

Bengt Kindbom: Så det stannade helt och hållet upp sedan du fått, som du uppfattade det, ett klart besked från Anna-Greta Leijon, ett besked som du blev upprörd och förbaskad över.

Lars Ringberg: Det är möjligt att jag hade framställt mitt önskemål om sammanträdet den 11 januari hade kommit till stånd. Nu blev det inte någon kontakt. Efter sammanträdet med Leijon gjorde vi en sammanfattning på rikskriminalen av bevisläget och fann att vi inte hade några ytterligare angreppspunkter. När vi blev eniga om det beslutade jag lägga ner förundersökningen.

Bengt Kindbom: Har du någon uppfattning om vad diskussionen i den politiska avdelningen gällde?

Lars Ringberg: Jag vill inte lägga mig i det. Jag ville helst slå dövörat till.

Bengt Kindbom: Du berörde frågan vilka brott som skulle kunna förmå Schweiz att öppna de schweiziska bankkontona. Där nämnde du inte valutabrott. Har du prövat om det har begåtts valutabrott?

Lars Ringberg: Nej.

Bengt Kindbom: Fanns det ingenting som pekade på valutabrott?

Lars Ringberg: Nej.

Bengt Kindbom: Hade det förändrat situationen om den saken hade prövats?

Lars Ringberg: Pengarna hade utbetalats via valutabank.

Bengt Kindbom: Och ett valutabrott hade inte öppnat vägen?

Lars Ringberg: Nej, det hade inte öppnat vägen. Riksbanken ställde sig undrande till vissa utbetalningar av högre valör. Då anmodades direktör Moberg från Bofors att inställa sig hos riksbanken. Han kom som ett skott och företedde ett provisionsavtal - - - - - Detta produktionsavtal godtogs av riksbanken såsom grund för fortsatta utbetalningar.

Bengt Kindbom: Det är alltså riksbanken som gjorde prövningen av valutaärendena?

Lars Ringberg: Jag utgår från det, ja.

Ylva Annerstedt: Jag tror det är Martin Ardbo som i något sammanhang säger att ingen indier har fått några utbetalningar. Har ni några indikationer på att svenskar har fått utbetalningar?

Lars Ringberg: Nej. Det var helt omöjligt att komma vidare. Jag sade till Martin Ardbo: "Men du kan väl ändå säga vilken nationalitet dina agenter hade?" Nej, inte ens svar på den frågan fick vi.

Ylva Annerstedt: Inte ens frågan om det var andra än agenter?

Lars Ringberg: Nej. Det är preciserat någonstans i förhören vad de betalade för. "Sådana är inte billiga." — — —

Ylva Annerstedt: När du försökt hitta ägarna bakom bolagen som utbetalningarna har gått till talades det om tre eller fyra bolag. Det är ganska få i sådana här sammanhang. Har du indikationer på att det är ett nät av bolag som döljer sig bakom dessa?

Lars Ringberg: Nej, det har jag inte. Vi har de här tre företagen att spela med. Vi hade inga andra, inga svenska medborgare, inga svenska företag, inga svenska politiker.

Ylva Annerstedt: Har du och dina medarbetare under den tid ni har hållit på med utredningen upplevt i något sammanhang något hot riktat mot er, utifrån eller inifrån?

Lars Ringberg: Något hot mot oss personligen?

Ylva Annerstedt: Jag tänker inte på påtryckningar av den typ vi talade om tidigare, utan fysiskt hot.

Lars Ringberg: Nej, inte i någon form.

Det är ganska fantastiskt hur oppositionspartiet i Indien agerade under vår utredning. Jag höll på att ramla av stolen när jag i TV hörde

mitt eget namn nämnas i samband med en stor demonstration. Men några hot har inte förekommit. Tvärtom har det kommit telex och telegram från Indien med en enträgen vädjan om att jag skulle lyckas. Det stod i någon tidningsartikel att ilskan var stor i Indien när jag lade ner förundersökningen.

Ylva Annerstedt: När Bofors fick uppgiften från regeringen att det inte skulle förekomma några middle men i administrationen uppträdde i stället avvecklingskostnader. Men du säger att Bofors har talat med företrädare för den indiska regeringen och svarat nekande på att de har utbetalat pengar till namngivna personer. Uppenbarligen finns det ändå middle men i den indiska administrationen som har fått pengar. Men det har ni inte fått någon information om?

Lars Ringberg: Nej, inte ett dugg. Företrädare för det indiska försvarsdepartementet satte saken på sin spets. De ville att Indien skulle i klartext, inte exculpera sig, men i varje fall tala om att några utbetalningar till regeringstjänstemän inte förekommit. Det har spritts uppgifter i pressen att Hindujassläkten, som har vissa kontakter med Gandhisläkten, skulle ha kunnat vara mottagare, men ingenting sådant har kommit fram.

Ylva Annerstedt: Du sade att du inte hade något förhör med Åberg därför att han inte ville vara med. Det framställdes önskemål, som inte bifölls. Brukar åklagarna acceptera att människor säger att de inte har lust att komma?

Lars Ringberg: Jag vill inte använda ordet vägra inställa sig. Jag har inte talat med honom, men han har talat med min utredningspersonal om att han skulle berätta vad som har förekommit. Men ett sådant samtal kom aldrig till stånd.

Ylva Annerstedt: Hur kommer det sig att du inte fattade ett formellt beslut om detta med tanke på den centrala roll Carl Johan Åberg hade i förhandlingarna?

Lars Ringberg: Det låter kanske litet enfaldigt, men det kan bero på att det inte skulle föra saken framåt. Vi hade kanske andra uppgifter, t.ex. från handlingar, som gjorde det onödigt att höra Åberg.

Ylva Annerstedt: Kan man hävda också i andra sammanhang att om det finns handlingar behöver man inte höra en person?

Lars Ringberg: Nej, tvärtom. Men jag kan inte belysa varför ett riktigt förhör med Åberg inte kom till stånd.

Ylva Annerstedt: Har du sett innehållet i de avtal med Svenska Inc. som Moberg eller Eklund hade skrivit under?

Lars Ringberg: Ja.

Ylva Annerstedt: Det talas om olika procentsatser som produktion och avvecklingskostnader, men hur kan man tala om en procentsats utan att relatera det till kontraktets omfattning? Provisionerna steg nog något. — — —

Kurt Ove Johansson: Du sade tidigare som svar på en fråga från en av kamraterna, att en bra åklagare alltid skulle vara kritisk och utgå från att det svar han får inte är korrekt. Men sedan svarade du själv på Per Gahrtons fråga om Martin Ardbo, att man alltid skulle tro att Ardbo talar sanning.

Lars Ringberg: Det är nog en missuppfattning. Men när man hör en person som öppnar sig och kan belysa utredningen får man utgå från att uppgifterna kan vara riktiga eller i varje fall kan föra utredningen vidare.

Kurt Ove Johansson: Ardbo har blivit dömd, och domslutet hade väl sett annorlunda ut om domstolen trott att han talade sanning.

Vilket värde tillmäter du anteckningar som Ardbo har gjort? Menar du att det skulle vara dagens sanning som står där?

Lars Ringberg: Jag ställde frågan till honom, hur dessa anteckningar kommit till. De är skrivna på A4-papper, och jag tycker att handstilen är flytande, precis som om han gjort anteckningarna i ett enda sammanhang. Jag frågade om anteckningarna kommit till varje dag eller om det var en efterkonstruktion. Jag skriver inte likadant på förmiddagen som på eftermiddagen och skriver inte lika varje dag, men här är det en flytande stil som om han skrivit av någonting. Jag var därför skeptisk mot innehållet.

Kurt Ove Johansson: Sedan har jag en fråga som är föranledd av en fråga som Birgit Friggebo ställde till dig. Justitieministern uppmanade dig att påskynda utredningsarbetet när du var hos henne den 15 januari. Framhöll inte justitieministern att det var ett allmänt intresse att utredningen blev klar så snart som möjligt?

Lars Ringberg: Jo, det var så hon formulerade sig.

Kurt Ove Johansson: Det var inte en order?

Lars Ringberg: Nej, men hon hade ett intresse av att det skulle avslutas. Hon framhöll att om vi behövde mer personal skulle hon se till att vi fick det.

Kurt Ove Johansson: Det står också att du blev erbjuden, om du behövde ytterligare personal, att den skulle ställas till förfogande.

Du sade till Bertil Fiskesjö att du var förvånad över att det var Anna-Greta Leijon som ringde upp dig den 15 och inte någon från utrikeshandelsdepartementet. I det PM som vi fått från statsrådsberedningen sägs det: att justitieministern tog på sig att förmedla kontakten med åklagaren grundade sig på praktiska överväganden om arbetsuppgifternas fördelning i ett konkret myndighetsanknutet ärende.

Skulle det inte kunna förhålla sig på det sättet?

Lars Ringberg: Det har jag ingen insikt i.

Kurt Ove Johansson: Men verkar det inte logiskt?

Lars Ringberg: Både ja och nej. Jag hade framställt önskemålet till handelsavdelningen. Skulle det lämnas ett svar på det önskemålet, hade jag förväntat mig att det kom från UD.

Kurt Ove Johansson: Men om regeringskansliet väljer att lämna meddelandet via justitieministern, kan det väl inte vara ologiskt?

Lars Ringberg: Det vill jag inte ha synpunkter på. Jag är inte insatt i den inre ansvarsfördelningen. Men om de visste att Anna-Greta Leijon eller hennes departement hade haft kontakt med mig förut, är det möjligt att man utsåg henne till språkrör.

Anders Björck: Har Lars Ringberg hittat några fel eller någon bristande överensstämmelse med verkligheten i Ardbos dagbok? Har det visat sig att anteckningarna i dagboken inte stämmer med andra uppgifter?

Lars Ringberg: Nej, det har jag inte märkt.

Anders Björck: Jag tackar Lars Ringberg för att han velat komma hit.

Med — — — markerad text utesluten av sekretesskäl.

1990-02-13

kl. 11.00—12.16

Utfrågning av överåklagare Folke Ljungwall åtföljd av statsåklagaren Björn Ericson angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag välkomnar hit överåklagare Folke Ljungwall och statsåklagaren Björn Ericson. Vi är tacksamma för att ni ställer er till vårt förfogande så att vi kan få vissa kompletterande uppgifter inom det område där vi verkar, nämligen granskning av regeringens befattning med de här frågorna.

Vad vi vill få fram är om det i det vidlyftiga materialet finns uppgifter som pekar på att information och misstankar om olovlig vidareexport av vapen nått regeringen och regeringskansliet. Sedan blir det vår uppgift att granska om informationen har utlöst tillräckliga åtgärder. Det är bakgrunden till att vi har velat höra er.

Det är vår praxis i utskottet att låta dem vi har kallat framföra sina synpunkter inledningsvis innan vi övergår till våra frågor.

Folke Ljungwall: Jag har för egen del inget behov av att hålla något inledningsanförande, men om utskottet så vill är jag naturligtvis beredd att kortfattat redovisa de utredningar och beslut som Björn Ericson och jag har svarat för.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle vilja börja med att ställa en fråga om Per-Anders Kjellgren, som en gång var säkerhetschef vid Bofors. Tydligen ägde han kännedom om vidareexport av vapen till Bahrein och Dubai och om att militär personal från Bahrein i samband därmed skulle utbildas på Robot 70 här i Sverige. Enligt de uppgifter vi har i materialet ville hans chefer inte att han skulle gå vidare med saken. Fick du ett tillfredsställande svar på varför cheferna inte ville att han skulle föra det vidare?

Folke Ljungwall: Upprinnelsen var en anmälan som kom från krigsmaterielinspektören Hirdman när huvudförhandlingen i målet hade pågått ganska länge. Vi fick en muntlig redogörelse för vissa förhållanden i slutet av september. Den gick ut på att Bofors hade brutit mot försvarssekretessen genom att exportera Robot 70 till Bahrein och Dubai. Sedan fick vi skriftligt material i början av oktober — om jag minns rätt var det den 2 oktober.

Jag får erkänna att vi var måttligt förtjusta över att få nytt material i detta sena skede. Men vi ansåg oss självfallet manade att utreda saken, åtminstone så långt att vi kunde avgöra om det skulle finnas något av betydelse för skuldfrågan i målet, särskilt då något som kunde anses tala till de tilltalades fördel.

Vi gjorde därför vissa utredningar. Något som vi gjorde var att höra säkerhetschefen Kjellgren, om vilken vi fick kännedom genom en promemoria som vi fick av byråchefen Forste hos säpo. Jag tror att den promemorian finns tillgänglig för utskottets ledamöter. Där står det att Kjellgren skulle ha lämnat uppgifter till en kommissarie Wilhelmsson hos Säpo om det som nämndes här tidigare. Vi hörde alltså Kjellgren — vi hörde honom också som vittne i rättegången. Han lämnade nämligen vissa uppgifter som vi tyckte kunde nagla framför allt artilleridirektören Pålsson ytterligare vid befattning med robotexporten. Jag tyckte att vi fick en tillfredsställande förklaring till uppgiften att ärendet hade stoppats, eller hur det nu uttrycktes. I denna promemoria finns en anteckning — om jag minns rätt är den från den 9 mars 1981 — som säger att ärendet enligt beslut av dåvarande säpochefen Hjälmroth inte skall föranleda ytterligare åtgärd, eftersom information hade lämnats till KMI. Vi hörde också Hjälmroth och byråchefen Höglund, som hade varit föredragande. Det klargjordes vid förhören att det inte hade beordrats något stopp från regeringsnivå eller från regeringskansliet. Att ärendet inte föranledde ytterligare åtgärd berodde på att säpochefen hade beslutat detta, ingenting annat.

Kurt Ove Johansson: Kan man säga att det är säkerställt att KMI redan andra kvartalet 1981 kände till att Robot 70 fanns i Bahrein?

Folke Ljungwall: Vi får utgå från att det som står i promemorian är sanning och att det som sagts av Kjellgren skulle vara sant. Det finns information i denna promemoria, dagtecknad den 2 mars 1981 med den här anteckningen den 9 mars. Vi måste utgå ifrån att informationen nått KMI senast vid denna tidpunkt.

Kjellgren berättade att han under 1980 också hade haft vissa kontakter med FMV, framför allt dåvarande säkerhetschefen Grönlund — jag tror att också han nämns i denna promemoria — Kjellgren ville höra sig för om hur han skulle agera. Redan under första hälften av 1980 hade han fått misstankar om att allt inte stod rätt till. Han hade upptäckt att bahreinare som gick under beteckningen singaporianer var under utbildning i Bofors. Det var upprinnelsen till hans intresse för saken.

Om det kommit information till KMI tidigare under 1980 kan jag inte svara på, men senast i början av mars 1981 bör den ha funnits där.

Kurt Ove Johansson: Men om militär personal från Bahrein har utbildats på Robot 70 i Sverige, måste någon ha givit tillstånd till det. Kan man i ditt utredningsmaterial läsa ut vem som skulle ha givit ett sådant tillstånd?

Folke Ljungwall: Nej. Man kan i vårt utredningsmaterial inte finna någonting om sådant tillstånd. Tillstånd behövs såvitt vi kunnat utröna bara om det är hemlig information som lämnas. Man kan alltså mycket väl ta emot främmande makters medborgare på besök, om

man inte lämnar hemlig information till dem. Om det lämnades hemlig information i detta sammanhang vågar jag inte svara på. Jag ser heller ingen anledning att spekulera, även om man kan göra det.

Vi har gjort en undersökning i försvarsdepartementet för att se om några tillstånd har givits under dessa år, men vi har inte kunnat se några sådana. Vi har inte gjort utredningen själva, utan det är polisen som har gjort den, och polisen har talat med vissa personer i försvarsdepartementet. Det enda tillstånd som vi har kunnat se är ett tillstånd från den 31 januari 1978 när man tillät en bahreinsk delegation att delta i demonstrationsskjutningar i Vidsel. Det är det enda fallet.

Kurt Ove Johansson: Har du funnit någonting som tyder på att KMI, när man väl fått reda på att Robot 70 fanns i Bahrein, har informerat någon i regeringskansliet?

Folke Ljungwall: Nej, det har jag inte. Svaret på den frågan har man dessutom i domen som kom före jul, där det klart sades ifrån att det varken direkt hos regeringsledamöter eller indirekt via KMI hade kommit något löfte om att man skulle spela med.

Kurt Ove Johansson: Du har hört någon av dem som varit statsråd vid den här tiden?

Folke Ljungwall: Vi hörde framför allt Burenstam Linder, som var statsråd när de här affärerna avhandlades. Han var utsatt för mycket ingående förhör särskilt av mig och Ardbos försvarare Södermark.

Kurt Ove Johansson: När du granskade krigsmaterielexporten hävdade någon från Svenska Freds att en rad omständigheter skulle peka på att ansvariga statsråd skulle ha känt till att oegentligheter förekom i samband med framför allt krigsmaterielexport till Singapore. Har du efter de många undersökningar du gjort funnit någonting som skulle tyda på att Svenska Freds har något som helst underlag för sådana påståenden?

Folke Ljungwall: För att besvara den frågan måste man först och främst göra en serie bedömningar, och jag vet inte om det är min uppgift att göra det. Jag tycker att det är min uppgift att tillhandahålla fakta, och sedan är det utskottets uppgift att dra slutsatser av detta och göra bedömningarna. Men så mycket kan jag väl säga att vi kan som alla andra som har sett KMI:s dagbok, sett promemorior osv., ställa oss frågande till varför man inte har reagerat. Jag har svårt att peka på någonting nytt som skulle ha inträffat. Vi har gjort en del särskilda utredningar och en del sammanställningar av material på grundval av de tilltalades invändningar i målet och särskilda påpekanden. Det materialet är vi självfallet beredda att tillhandahålla. Vi har en särskild sammanställning om en ifrågasatt försäljning av bantamrobotar och ammunition till Argentina via Singapore. Jag vill dock inte gärna dra några slutsatser och göra någon bedömning av sammanställningen.

Kurt Ove Johansson: Har du som förundersökare i Boforsärendet motarbetats på något sätt? Har t.ex. någon från regeringskansliet försökt lägga sig i ert utredningsarbete?

Folke Ljungwall: Nej, absolut inte. Mina kontakter med regeringskansliet har varit med framför allt krigsmaterielinspektören, som jag har haft en dialog med sedan jag kom in i bilden på sommaren 1987. Kontakterna har varit nödvändiga för att diskutera innebörden i vissa PM och anteckningar. Jag har en gång skrivit till utrikesministern angående vissa åtgärder som jag har velat få vidtagna och har fått svar på det. I övrigt har jag inte haft några kontakter med statsråd på utrikessidan, där de här ärendena ju har legat. Jag har haft två kontakter med Anna-Greta Leijon på den tid då hon ansvarade för justitiedepartementet, men båda gångerna ville hon bara informeras om utredningsläget. Jag tycker mig minnas att hon båda gångerna poängterade värdet av att det gick undan. Det var en uppfattning som jag kunde förstå och kunde dela. Jag har inte utsatts för påtryckningar. Ingen har lagt sig i mitt arbete.

Kurt Ove Johansson: Skälet till att jag ställde frågan är att man i ditt beslut daterat den 31 maj 1989, där du bestämde att inte väcka åtal i vissa delar av Boforsmålet, kan läsa sig till att du haft svårigheter med att få fram dokumentation. Då har det varit dokumentation från bolaget.

Folke Ljungwall: Jag kommer nu inte ihåg precis vad jag har skrivit i detta beslut.

Kurt Ove Johansson: Det står längst ner på sidan 2: "Vi hade inte kunnat få fram dokumentation eller några direkta uppgifter om AOS affärsuppgörelser i varje särskilt fall."

Folke Ljungwall: Det är riktigt. Det syftar i första hand på information som bolaget skulle ha kunnat tillhandahålla. Med det menar jag kontrakt och affärsuppgörelser som visar att Bofors skulle ha gjort de här affärerna med tredje land. De skulle naturligtvis också ha kunnat finnas i regeringskansliet, men det har jag ingen anledning anta att de gör. Det är bara ett konstaterande att jag inte haft det bakomliggande materialet.

Kurt Ove Johansson: I samma beslut har du också uttalat dig om Lage Thunbergs eventuella insikter i riskerna för att AOS har sålt krigsmateriel vidare. Har du kommit på någonting som tyder på att han skulle ha fört det vidare till någon regeringsledamot?

Folke Ljungwall: Nej, ingenting speciellt.

Kurt Ove Johansson: Jag går över till Martin Ardbos roll. Han har haft ganska täta kontakter med KMI framför allt under slutet av 1977. Det finns en uppgift i våra handlingar om att ett departementsråd Caj Grooth i samband därmed skulle ha deltagit. Har du i din förundersökning haft kontakt med Grooth på något sätt?

Folke Ljungwall: Ja, vi har hållit förhör med Grooth under förundersökningen, som naturligtvis är protokollfört.

Kurt Ove Johansson: Och det har inte framkommit någonting speciellt anmärkningsvärt i samband med detta?

Folke Ljungwall: Jag måste erkänna att jag inte har uppgifterna aktuella, men jag kan inte minnas någonting särskilt.

Kurt Ove Johansson: Här sitter Ardbo och krigsmaterielinspektören och en departementstjänsteman. Han kan väl knappast ha satt sig där utan vidare, utan någon har bett honom gå dit?

Folke Ljungwall: Han kan som sagt inte bara ha dykt upp ur tomma intet. Jag antar att det har utsatts ett sammanträde till vilket han har inbjudits. Jag vet ingenting om bakgrunden.

Kurt Ove Johansson: Man skulle alltså inte kunna utesluta att det är ett statsråd som har bett honom gå dit och lyssna. Det intressanta är att i de anteckningar som finns i vårt material står det att man diskuterade om marknader för kommande export. De har alltså talat om marknadsstrategi. Då kan man tänka sig exempelvis att ett statsråd vid den här tiden, 1977, kan ha skickat dit ett departementsråd för att ta reda på detta?

Folke Ljungwall: Jag kan inte svara på den frågan. Det är möjligt. Det är väl också så att det förekom och förekommer antagligen fortfarande en fortlöpande kontakt mellan den politiska sidan i UD och krigsmaterielinspektören. Ansökningar om exporttillstånd remitterades regelmässigt till UD:s politiska avdelning. Man hade också muntliga kontakter. Hur det kom sig att Grooth var med vet jag inte.

Jag antar att det som åsyftas är det möte den 30 november 1977 när han var med. I en promemoria, som jag tror är tillgänglig för utskottets ledamöter, finns en del anteckningar som kan synas uppseendeväckande.

I det här sammanhanget skulle jag vilja nämna något om en sak som vi fick fram mot slutet av huvudförhandlingen. Vi hade som jag sagt tidigare en fortlöpande kontakt med krigsmaterielinspektören Hirdman. Vi kom att särskilt vid ett tillfälle diskutera tidigare regeringars och tidigare krigsmaterielinspektörers syn på komponentutförsel i samband med licenstillverkning utomlands. Vi upprättade en PM över det samtalet, eftersom vi tyckte att det som en beskrivning av en tidigare syn på problematiken kunde förklara många av de anteckningar som finns i dokumentationen.

Den PM som Björn Ericson har upprättat har jag lämnat till sekreteraren i utskottet, och den kan distribueras, om så anses erforderligt. Men den syn som skulle ha gällt före 1983, alltså innan upplåtelse av licenstillverkning lades under tillståndsplikt, skulle ha gått ut på att om man hade upplåtit rätt att tillverka på licens i ett främmande land och utförde komponenter inom ramen för detta licenstillverkningsavtal, så skulle det vara det främmande landets ensak att avgöra om export till andra länder skulle få ske. Det förelåg

normalt ingen skyldighet för det svenska företaget att upplysa om eventuell kännedom om vart slutprodukten skulle ta vägen. Det förklarar många av de anteckningar som finns i dokumentationen. Vi tycker att det stämmer med de anteckningar som har gjorts vid tillkomsten av AOS. Det finns vissa uppgifter av Lage Thunberg, som var KMI på den tiden, som ligger i linje med det här synsättet.

Kurt Ove Johansson: De anteckningar som fördes på mötet från detta datum har, om jag har förstått rätt, Ardbo skrivit rent ungefär en vecka efter mötet. Hur ser du på dem? Skall man uppfatta dem som renskrivna handskrivna anteckningar, eller är det anteckningar skrivna i efterhand som något slags minnesbild som han har återupptecknat?

Folke Ljungwall: Jag antar att vad som åsyftas är internmeddelanden som upprättats i Bofors och sedan cirkulerat bland befattningshavarna?

Kurt Ove Johansson: Det är rätt.

Folke Ljungwall: Något underlag för internmeddelandena måste han väl ha haft. Jag kommer inte ihåg om han har berättat särskilt om detta. De är i allmänhet inte särskilt gamla, oftast daterade någon eller några dagar efter mötet. De är ganska korta, skrivna i telegramstil. Jag tror inte det var så svårt att komma ihåg ungefär hur samtalet hade utspunnit sig. Det gällde affärer som Ardbo behärskade.

Kurt Ove Johansson: Det finns ingen motsvarande anteckning hos KMI?

Folke Ljungwall: Jo, många gånger, andra gånger inte. Rosenius förde en dagbok, och den är säkert bekant för utskottsledamöterna, även om ni inte har sett den. Han upprättade också många gånger särskilda PM. Många gånger kan man se uppgifter som stämmer överens i Ardbos anteckningar och i KMI:s anteckningar.

Kurt Ove Johansson: Jag ställer en sista fråga, men jag är medveten om att den är svår. Har du i dina förundersökningar funnit på någon punkt att uppgifter som har förekommit i medborgarkommissionens rapport pekar i någon annan riktning än du har fått fram i ditt material?

Folke Ljungwall: Ja, frågan är svår.

Till att börja med måste man ha precis klart för sig vilka slutsatser medborgarkommissionen har dragit och jämföra med sina egna. Spontant kan jag inte besvara Din fråga med annat än ett nej. Något som jag vill peka på i detta sammanhang är dock att frågan om tidigare krigsmaterielinspektörers och regeringars syn på komponentutförsel i samband med licenstillverkning inte alls diskuterades av medborgarkommissionen.

Anders Björck: Jag vill anknyta till det som Kurt Ove Johansson slutade med, nämligen medborgarkommissionen. Har det varit er uppgift att utröna sanningshalten och bärigheten i medborgarkommissionens bedömningar?

Folke Ljungwall: Nej, det tycker jag inte alls det har varit, utan vår uppgift har varit att undersöka om det finns underlag för åtal i olika affärer. Att vi har läst medborgarkommissionens betänkande är självklart. Vi har också gjort en genomgång av medborgarkommissionens arkiv för att se om där fanns dokumentation som inte var känd för oss.

Anders Björck: Ni har alltså inte systematiskt sett om medborgarkommissionens uppgifter och slutsatser är korrekta?

Folke Ljungwall: Nej, det tycker jag inte har varit vår uppgift.

Anders Björck: Jag delar den uppfattningen men ville ha ett besked om arbetsmetodiken.

Har ni på några områden fått fram uppgifter som för medborgarkommissionen varit vita fläckar — det gäller fortfarande det som konstitutionsutskottet skall bedöma, nämligen regeringens eventuella kännedom.

Folke Ljungwall: Det kan jag inte säga att vi har. Vi vet att det var vissa handlingar som medborgarkommissionen inte hade lagt märke till fastän de fanns i dess eget material. Det gäller promemorian den 30 november 1977. Men "vita fläckar?" — nej.

Anders Björck: Har det under ert arbete kommit fram material som medborgarkommissionen inte har haft tillgång till men som rör områden där medborgarkommissionen har uttalat sig?

Folke Ljungwall: Det finns några handskrivna anteckningar som påträffades i Algernons säkerhetsskåp och som inte hade varit tillgängliga för medborgarkommissionen. De handlar om Omanaffären, som vi brukar kalla den. Det var fråga om export av ett antal luftvärnsgranater till Oman någon gång i mitten på 80-talet. I den affären åtalade jag från början, men sedermera lade jag ner åtalet på grund av att vi fick fram att Bofors inte hade exporterat fullständiga skott, utan komponenter, och jag kunde inte visa om de komponenterna sedan hade använts för ammunition som gått vidare till förbjudet land. Det fanns i Algernons säkerhetsskåp handskrivna anteckningar som beskriver hur den affären hade gått till, och dem tror jag inte medborgarkommissionen hade tillgång till.

Anders Björck: I ett antal fall lades förundersökningar ner, och detta är ett exempel. Kan du generellt beskriva för utskottet vad som ur åklagarsynpunkt ledde till att förundersökningarna lades ned?

Folke Ljungwall: Det varierar väl något. Jag uppehåller mig först vid beslutet den 31 maj i fjol när vi beslutade att inte väcka åtal för vissa affärer som i huvudsak gällde export av kanoner till Taiwan och ammunition till Thailand. Det framgår av beslutet att vi ansåg oss kunna säga att kanonerna sannolikt gått till Taiwan och att man i Bofors hade haft kunskap om detta men att vi inte kunde säga vilka i Bofors som hade haft den kunskapen. En väsentlig skillnad mellan vår bedömning och medborgarkommissionens bedömning är, att den kunde hålla sig mera till vad som var känt för företaget, medan vi måste

knyta sådan kunskap till viss person för att hålla honom eller henne straffrättsligt ansvarig. I de här fallen kunde vi inte komma fram till vem som hade vetat vad. Det var ändå mycket gamla historier.

Anders Björck: I vilken mån har ni under arbetet inom förundersökningens ram hört personer på statssekreterarnivå? Har ni gått igenom UD:s arkiv mera generellt för att eventuellt hitta ett underlag för beslut i åtalsfrågan?

Folke Ljungwall: På statssekreterarnivå har vi haft förhör med Carl Johan Åberg — det är väl den enda statssekreteraren. Vi har däremot förhört flera statsråd. Vi hörde Burenstam Linder — även som vittne i rättegången — vi har hört Cars, vi har hört Krönmark, och vi har hört Molin. Jag kommer inte ihåg om det var något mer statsråd.

Har vi gjort någon systematisk genomgång av UD:s arkiv? Jag vill svara att vi inte har gjort det. Det har gjorts en propå om detta från de misstänkta. Jag avvisade den propån, eftersom jag tycker att det inte har varit en uppgift för mig som undersökningsledare och åklagare att vända upp och ner på UD:s arkiv. Detta beslut överklagades hos tingsrätten, men man fick inget gehör där heller. Därmed var det stopp. När vi har ansett att det funnits anledning anta att ett visst dokument funnits hos UD, har vi efterlyst det, och i så fall har vi i allmänhet fått det. Detta tycker jag har varit en riktig arbetsmetod.

Däremot har vi — när jag säger "vi" menar jag ibland också polisen, som har gjort själva utredningen — gjort en mera systematisk genomgång av KMI:s arkiv. Det mesta som handlar om vapenexport borde som jag har sett saken finnas även hos KMI.

Anders Björck: Vi har i utskottet fått exempel på hur dåvarande ambassadören i Thailand Jean-Christophe Öberg skickade hem brev som jag måste säga klart indikerade vad som var på gång, nämligen en tänkt export via Singapore till Thailand.

Har ni sett det brevet eller andra motsvarande?

Folke Ljungwall: Vi har haft tillgång till ganska mycket papper i Thailandaffären, och vi har självfallet sett meddelandena från Öberg — dem kände vi väl till. I den skrivelse som jag skickade till utrikesministern för att få hjälp att ställa vissa frågor i Singapore och för att få tillgång till vissa handlingar, som kunde antas finnas i UD men som vi inte hade kunnat få fram tidigare, bad jag också att få se handlingar som visade hur Thailandaffären hade upplösts. Men det finns enligt det svar jag fick ingen dokumentation hos UD efter februari 1980 eller någonting sådant.

Anders Björck: Åberopade de åtalade, när de begärde genomgången, den dokumentation som vi just talade om, eller vad var orsaken? Hur motiverade de sin begäran?

Folke Ljungwall: De gjorde ett allmänt påstående om att det kan antas att det i UD:s arkiv finns handlingar som kan belysa både de här affärerna och andra där man kunde se konstigheter. Vilken grund de

egentligen hade för att anta det är svårt att säga, men det kan vara anteckningar som man lyfte på ögonbrynen för, som kunde antyda att det vore intressant att undersöka UD:s arkiv.

Anders Björck: Men du sade ändå nej?

Folke Ljungwall: Ja, därför att jag hade en annan arbetsmetod. Jag tyckte inte att jag skulle vända upp och ner på UD:s arkiv utan för att forska efter ett papper hos UD ha en mer konkret anledning att anta att papperet fanns där. Om jag hade anledning att efterlysa ett visst papper, gjorde jag det och fick det i så fall för det mesta.

Anders Björck: Det innebär att det kan finnas dokument hos UD som kanske icke var relevanta för åtalet mot de här personerna men som kan vara intressanta för den fråga som konstitutionsutskottet har att bedöma?

Folke Ljungwall: Den frågan tycker jag att KU självt skall ta ställning till. Man kan spekulera om det mesta. Det kan jag också göra men jag har ingen grund för att tro att det finns någonting sådant.

Anders Björck: Jag vill ställa några frågor om det som Kurt Ove Johansson inledde med och som gäller säkerhetschefen Kjellgren.

Såvitt jag kan förstå innebär denna promemoria — detta har förekommit också i media — att säpo hade fått en viss information på det här området via Kjellgren. Skulle vi kunna få en redogörelse för vilka åtgärder åklagarsidan vidtog med anledning av Kjellgrens information, t.ex. vilka ni hörde?

Folke Ljungwall: Vi hörde Kjellgren själv, och vi hörde kommissarie Wilhelmsson, som hade upprättat denna promemoria och fått informationen från Kjellgren. Vi hörde Höglund, vi hörde Hjälmroth, vi hörde Helgesson på FMV, som på den tiden hade med säkerhetsfrågor att göra — om jag minns rätt var han chef för Dahlgren, som var säkerhetschef hos FMV. Vi hörde Olin, som var krigsmaterielinspektör under elva månader 1980-81. Vi hörde dåvarande chefen för FMV general Ljung, vi hörde general Ståhl, som hade varit chef för huvudavdelningen arméemateriel i FMV. Möjligen hördes ytterligare någon eller några.

Anders Björck: Fick ni någon uppgift om i vilken utsträckning den här känsliga informationen hade förts uppåt från säpo till andra svenska myndigheter eller om informationen hade stannat inom säpo? KMI nämndes, men jag tänker på andra.

Folke Ljungwall: Om jag minns rätt — och det tror jag att jag gör — hade säpo inte lämnat informationen någon annanstans än till FMV enligt den anteckning som finns på denna promemoria. Grönlund, som var säkerhetschef i FMV, och Algernon var goda vänner, sades det. Om de hade något informationsutbyte sinsemellan vet jag inte — båda är som bekant döda.

Anders Björck: Jag vill ställa en fråga eftersom vi har två åklagare här: om en svensk myndighet får kännedom i tjänsten om att brott har begåtts, har de då inte skyldighet att vidta vissa åtgärder för att se till att brottet beivras eller att informationen når annan kompetent myndighet?

Folke Ljungwall: Den frågan ställdes naturligtvis till bl.a. dåvarande säpochefen Hjälmroth vid vittnesförhör med honom. Han förklarade, om jag minns rätt, att det inte var någon säkerhetsfråga och att KMI hade underrättats. Därmed var underrättelseskyldigheten fullgjord.

Anders Björck: Det var alltså ingen säkerhetsfråga, men det kan vara ett lagbrott att smuggla robotar, eller hur?

Folke Ljungwall: Ja, det tror jag det kan vara!

Anders Björck: Är det korrekt uppfattat, att om man känner till att någon smugglat robotar, behöver man inte göra någonting såvida det inte är en fråga som ligger inom säpos domvärjo?

Folke Ljungwall: Jag har ingen anledning att försvara säpos åtgärder, men säpo sade att informationen hade gått till KMI, och KMI kunde väl i sin tur anmäla det.

Anders Björck: Det skedde alltså inte?

Folke Ljungwall: Inte vad jag vet.

Anders Björck: Där stoppade informationen?

Folke Ljungwall: Den utnyttjades nog inte, om du menar det.

Anders Björck: KMI är en del av regeringskansliet. Informationen hade alltså gått till KMI, och därifrån gick information uppenbarligen, enligt de här uppgifterna, icke vidare till politiskt ansvariga?

Folke Ljungwall: Jag vet inte hur KMI, som på den tiden var Algernon, utnyttjade den information han fick. Det känner jag inte till.

Anders Björck: Men så långt är det väl klart, att några papper har ni inte hittat, och några rättsliga åtgärder har inte vidtagits, utan om informationen gick vidare så var den muntlig?

Folke Ljungwall: Vi har inte kunnat se någonting som visar att den gick vidare.

Ingela Mårtensson: Om man inom regeringskansliet har kännedom om att vapen har gått vidare till förbjudna länder, innebär det då att Bofors frias? Är utgångspunkten för bedömningen av åtal att man inte kan åtalas, om kunskap om affären finns i regeringskansliet?

Folke Ljungwall: Det gäller ett brott som består i att man har vilselett tillståndsgivande myndighet, som i detta fall är regeringen, att ge ett tillstånd till export som regeringen inte skulle ha givit om man känt till de verkliga omständigheterna. Om regeringen känt till dessa om-

ständigheter men ändå givit exporttillstånd på grund av i och för sig felaktiga uppgifter i en ansökan, är det svårt att säga att regeringen skulle vara vilseledd.

Ingela Mårtensson: Och om regeringen inte är vilseledd, finns det inte underlag för att åtala direktörerna i Bofors?

Folke Ljungwall: Nej. Regeringen måste vara vilseledd för att de skall kunna åtalas och dömas.

Ingela Mårtensson: Vad gäller Omanaffären är det inte belagt att regeringskansliet var informerat om att en kanon skulle gå till Oman förutom ammunition?

Folke Ljungwall: Den affär som gäller kanonen har vi inte berört hittills. Jag antar att du menar den affär där Algernon skulle ha givit tillåtelse till att en kanon skulle gå via England. Den affären har aldrig varit föremål för utredning direkt. Den kom upp på den tiden då Age var undersökningsledare. Han beslutade, även om det beslutet inte finns i skriftlig form, att affären inte skulle utredas, eftersom Algernon hade gått med på den. Den har alltså aldrig varit åtalad, inte ens utredd.

Ingela Mårtensson: När det gäller Thailand är er slutsats att regeringskansliet har varit informerat och att det därför inte finns underlag för att åtala Boforsdirektörerna?

Folke Ljungwall: Det har mycket riktigt anmärkts i promemorian som upprättats inför detta sammanträde att jag inte i något fall har beslutat att inte väcka åtal eller att lägga ner en förundersökning på grund av att det funnits kunskap hos regeringen. Det enda fall där denna fråga över huvud taget har diskuterats är det beslut som Björn Ericson och jag gemensamt fattade den 31 maj förra året beträffande kanonleveranser till Taiwan och ammunitionsleveranser till Thailand. Vi konstaterade att det hos KMI fanns kunskap om syftet med bildandet av aktiebolaget AOS i Singapore, som till 40 % ägdes av Bofors och till 60 % av singaporianska staten. Där menar vi att KMI hade kunskap om syftet med bildandet av AOS, nämligen att nå marknader som man annars inte kunde nå direkt från Sverige, genom att upplåta licenstillverkningsrättigheter till AOS och tillföra komponenter. Men vi har aldrig låtit bli att utreda eller låtit bli att väcka åtal för en speciell affär för att vi ansett att regeringen känt till den och inte varit vilseledd. Kanonen är den enda affär där den motiveringen har anförts.

Ingela Mårtensson: Men det skulle likväl kunna vara en motivering att det fanns kunskap inom regeringskansliet, eftersom ni har konstaterat att det är uppenbart när det gäller Thailandaffären?

Folke Ljungwall: Thailandaffären är mycket speciell. Där är det mycket som i varje fall vi inte känner till. Vi vet inte hur affären upplöstes. Vi vet inte vilken reaktionen blev här hemma på telegrammen och skrivelserna från Öberg. Vi vet inte i vad mån Bofors deltog i affärerna på samma sätt som när det gällde robotarna till Bahrein och Dubai.

Det är många luckor, så av många skäl gick det inte att åtala. Dessutom har på senare tid tillkommit beskrivningen av den tidigare synen på komponentexport i samband med licenstillverkning. Kanonerna skulle modifieras i Singapore och sedan säljas vidare.

Ingela Mårtensson: Hur reagerade Carl Johan Åberg på Thailandaffären och rapporterna som kom från Öberg?

Folke Ljungwall: Jag kan inte minnas att han fått någon sådan rapport. Var Åberg i utrikesdepartementet då? Jag tror han var planeringschef i finansen på den tiden.

Ingela Mårtensson: Jag kanske har missuppfattat det.

Är det er uppfattning att Rosenius var informerad om hur de här affärerna gick till? Har ni fått uppfattningen att Rosenius var med på en sådan uppläggning?

Folke Ljungwall: Om jag först uppehåller mig vid de åtalade och dömda robotaffärerna vill jag säga att vi på åklagarsidan hela tiden har hävdat att han inte hade gått med på det som Ardbo och hans medhjälpare gjorde gällande. Det är en uppfattning som vunnit fullt gehör i domstolen. I domen konstateras att det inte är visat att Rosenius skulle ha deltagit på det sätt som Ardbo påstått. Vad Rosenius i övrigt varit med om kan jag inte yttra mig om.

Ingela Mårtensson: KMI var informerad om att det hade försiggått export till Dubai och Bahrein, och därmed hade man inom regeringskansliet kunskap om affärerna. Skulle det inte göra att Boforsdirektörerna inte kunde åtalas?

Folke Ljungwall: Ansökningarna om export av robotar till Dubai och Bahrein behandlades i regeringskansliet i december 1979 och i januari året därpå, 1980. Vi har inte kunnat se att det fanns någon kunskap i regeringskansliet om detta vid den tiden.

Ingela Mårtensson: Men 1981 fanns den kunskapen?

Folke Ljungwall: Åtminstone i mars 1981, ja. Men när ett brott är fullbordat kvarstår ju brottet. Att man får kunskap i efterhand gör inte att man inte var vilseledd när man tog ställning till ansökningarna.

Ingela Mårtensson: Södermark sade i sin slutplädering att det var nära att det över huvud taget inte skulle bli möjligt att väcka åtal. Vad syftade han på då?

Folke Ljungwall: Jag kommer inte ihåg att han sade det i sin slutplädering, men om du påstår det kanske han gjorde det.

Jo, det sade han nog. Försvararna och de misstänkta insinuerade då och då att det inte skulle bli något åtal. Vi frågade dem vad de syftade på men fick aldrig någon klarhet. Spekulera kan man göra, men jag vill inte sitta här och spekulera. Det är inte min uppgift.

Ingela Mårtensson: Men det berodde inte på att ni inte hade tillgång till tillräcklig information. Jag trodde det var det han syftade på.

Folke Ljungwall: Vi frågade naturligtvis om de hade något material som kunde kasta annat ljus över detta, men de hade ingenting att komma med.

Ingela Mårtensson: Vi har också tagit del av dokumentation om Greklandsaffären. Hur vill du kommentera den?

Folke Ljungwall: Jag vet inte varför jag över huvud taget skulle kommentera den. Det har aldrig ifrågasatts brott i det sammanhanget. Det kan helt enkelt inte vara brott. Det är inte min sak att göra någon bedömning om beslutet innebar ett avsteg från riktlinjerna för vapenexport, det är en politisk bedömning.

Ingela Mårtensson: Men det var samma upplägggning som i de andra affärerna, så det är väl jämförbart med de övriga?

Folke Ljungwall: Nej, de skiljer sig väsentligt åt genom att man hade kontakt med den svenska regeringen i Greklandsaffären, som fick fullständiga och korrekta uppgifter. KMI fick en förfrågan om svenska regeringen kunde acceptera att leveranserna gick via England till Grekland. Sedan fick man dåvarande handelsministerns tillstånd till arrangemanget.

Ingela Mårtensson: Så den affären är jämförbar med de andra, även om den görs direkt med ministern?

Folke Ljungwall: Det är helt omöjligt att jämföra den med de andra, eftersom man hade regeringens tillstånd att exportera via England till Grekland.

Bertil Fiskesjö: Om jag rätt har tolkat det som hänt, har ni inte under era undersökningar kommit på något fall där KMI och regeringen kan tänkas ha varit inblandade i ett brottsligt förfarande. Är det en korrekt tolkning av er framställning?

Folke Ljungwall: I varje fall inte inblandade på sådant sätt att de själva skulle ha deltagit i brott. Man kan säga att regeringen varit inblandad i ett brottsligt förfarande genom att den givit tillstånd till utförsel till Bahrein och Dubai, men det har den gjort på felaktiga grunder.

Bertil Fiskesjö: Den har alltså varit vilseledd?

Folke Ljungwall: Ja.

Bertil Fiskesjö: Utifrån de aspekter som vi har att lägga på de här affärerna återstår då om man kan anklaga KMI och ansvariga inom kanslihuset för allvarliga underlåtenhetssynder vad gäller kontroll, utfrågning och hemställan om dokumentation och liknande. Jag förstår att det inte riktigt är er uppgift att ta ställning till sådant, men det skulle ändå vara intressant att höra något omdöme från er.

Folke Ljungwall: Egentligen vill jag inte avge ett sådant omdöme, eftersom jag inte ser det som min uppgift. Men som jag tidigare har sagt tycker jag att jag är oförhindrad att instämma i de kritiska uttalanden som tidigare gjorts av både konstitutionsutskottet och med-

borgarkommissionen om att man inte har observerat olika varningssignaler och dragit de riktiga slutsatserna av dessa. Det finns säkerligen förklaringar, men det är väl en reflektion som är svår att undvika. Den kan jag instämma i. I övrigt vill jag inte göra någon sådan bedömning.

Bertil Fiskesjö: Med en effektivare kontroll från vederbörandes sida skulle de oegentligheter som förekommit ha kunnat stoppas?

Folke Ljungwall: Det är möjligt. Det är en något hypotetisk fråga.

Bertil Fiskesjö: Jag anknyter till en fråga som ställdes tidigare angående ansvar. Det har hela tiden sagts att om regeringen eller KMI har varit med på en export som strider mot de bestämmelser som gäller, så är därmed tjänstemännen på Bofors och även inom underordnade myndigheter undantagna ansvar. Vad grundar sig ett sådant synsätt på?

Folke Ljungwall: Det grundar sig på något som vi berörde tidigare, nämligen att kärnan i det här brottet är att den myndighet som ger tillstånd har vilseletts. Om tillståndsgivande myndighet — i detta fall regeringen — vet vart vapnen skall gå trots att det i ansökan står någonting annat, då är regeringen inte vilseledd.

Bertil Fiskesjö: Men låt oss säga att vi accepterar en konspirationsteori, att man tillsammans med Bofors medvetet har sett till att vapenexport har skett dit vapen inte skulle få komma.

Folke Ljungwall: Vad menas med "man" i det sammanhanget?

Bertil Fiskesjö: KMI t.ex.

Folke Ljungwall: Den frågan är också enkel att svara på. Om vi hade kunnat visa att KMI hade konspirerat med Bofors och att de gemensamt hade vilselett regeringen, vore självfallet båda parter straffrättsligt ansvariga.

Det är för övrigt en fråga som vi har granskat på det sättet att vi undersökte KMI:s ekonomiska situation för att se om det hade förekommit någon form av korruption i sammanhanget. Jag vill påpeka ännu en gång att om KMI hade konspirerat med Bofors bakom statsrådets rygg, vore det självfallet brottsligt på mer än ett sätt.

Bertil Fiskesjö: Då har det förekommit ett missförstånd i den allmänna debatten. Ett tillstånd från KMI befriar alltså inte automatiskt Bofors från ansvar?

Folke Ljungwall: I allmänhet är det inte KMI som ger tillstånd, utan det är regeringen. Du menar alltså att KMI har givit något underhandslöfte?

Nej, det är ingen självklarhet att ett sådant löfte befriar från ansvar, men det är ofta så att den som söker ett tillstånd har kontakt enbart med tjänstemän. Oavsett om frågan skall behandlas på regeringsnivå eller på kommunal nivå är det tjänstemän sökanden har kontakt med, och sedan fattas beslutet i den politiska församlingen. Normalt måste

man i sådana fall kunna räkna med att information som man lämnar till de tjänstemän som man har kontakt med går vidare till det beslutande organet. Det skall sökanden ha rätt att utgå från.

Kommer man in på frågor om ansvar för brott måste man också ta hänsyn till den subjektiva sidan, eller enkelt uttryckt vad gärningsmännen har förstått och insett i sammanhanget. Eftersom den sökande normalt måste kunna räkna med att informationen har gått fram, har han, om han har lämnat riktig information till den beredande tjänstemannen, i varje fall inte uppsåt att vilseleda det beslutande organet, såvida det inte finns någonting som pekar på att informationen inte har gått fram.

Jag kan nämna att vi i rättegången i det första steget menade att det var styrkt att invändningen att Rosenius skulle ha gått med på det här var vederlagd. I andra hand argumenterade vi för att om Rosenius hade spelat med på det sätt som Ardbo menade, så måste det ändå ha stått klart för honom att den informationen inte hade gått vidare till Burenstam Linder och till Jörgen Holgersson, som i slutskedet var handläggande KMI. Den fråga som du ställde måste alltså ges ett nyanserat svar. Men jag kan hålla med om, att det inte är självklart att ett löfte från eller samspel med KMI befriar från ansvar.

Per Gahrton: Det har förekommit två rättegångar, en om krutmålet och sedan denna som ni har varit ansvariga för. De har hittills lett till olika utfall. I krutmålet har man frikänt därför att man har ansett att vilseledande inte har skett utan att det fanns vetskap i regeringskansliet, hos KMI.

Vilka reflektioner gjorde ni när den domen kom? Påverkar den era hypoteser om hur det förhöll sig med vilseledande och vetskap?

Folke Ljungwall: Det är klart att vi läste domen i krutmålet och gjorde våra reflektioner, men det hade inte den minsta betydelse för vårt mål.

Jag är inte säker på att din redovisning av domskälen var alldeles riktig. I krutmålet är det mera fråga om huruvida bolaget har fullgjort sin upplysningsskyldighet gentemot regeringen. Frågan är hur mycket man är skyldig att upplysa om. Jag är inte beredd att nu analysera domen i krutmålet. Men i vårt mål hade Bofors avtal med Bahrein och Dubai. När Bofors inte kunde genomföra affärerna direkt därför att man fick nej från regeringskansliet plockade man in Singapore som mellanstation. Det var alltså, menar jag, inte frågan om export till Singapore och eventuell vidareexport till Bahrein och Dubai utan vad det handlade om var en export till Bahrein och Dubai med utnyttjande av Singapore som mellanled. Det är en helt väsensskild problematik i förhållande till krutmålet.

Per Gahrton: Det sägs i domen att krigsmaterielinspektören måste ha varit medveten om omfattningen av Nobelkruts export. Menar du att det var ett fall där man ansåg att vilseledande icke hade förekommit?

Folke Ljungwall: Jag är inte beredd att diskutera den domen. Jag har den inte så aktuell för mig.

Per Gahrton: Vad jag är ute efter är detta: Om man i *ett* sådant här mål finner att myndigheterna har viss vetskap, kan man då inte i ett mål som har vissa likheter med detta fundera på om det kan finnas vetskap även där? Ni drog inga sådana slutsatser?

Folke Ljungwall: Det är inte vår uppgift att fundera över om det därför att det finns kunskap i ett ärende finns kunskap också i andra ärenden. Vi har hävdat i rättegången att varje affär måste bedömas för sig och prövas på sina egna meriter. Det är en argumentation som vi fått fullt gehör för i domstolen. Det är regeringen som utformar lagen på den här punkten. Den kan mycket väl ge tillstånd till export till vilket land den vill. Det kan kanske vara en politisk skandal, men det blir inte ett brott. Därför kan man inte dra direkta paralleller från vad som förekommit i en affär till en annan affär.

Per Gahrton: Vi kan gå över till de förundersökningar och mål ni har handlagt. Det är alltså ett fall där vilseledande icke har förekommit, och därför blev det aldrig något mål över huvud taget.

Folke Ljungwall: Kanonen till Oman, ja.

Per Gahrton: Men i något annat fall — det gäller AOS leverans till Taiwan — säger ni klart att KMI varit underkunnig om saken men att det inte var skäl till ett nedläggningsbeslut?

Folke Ljungwall: Det är en sanning med modifikation. Vi säger att KMI har känt till omständigheterna kring bildandet av AOS och syftet med det bolaget. KMI har under hand underrättats om att det fanns risk för att materielen gick vidare till länder som inte kunde godkännas för svensk vapenexport. Men vi har också i beslutet sagt att KMI inte haft kännedom om de särskilda affärerna och menar att vi inte heller kan visa att någon i Bofors haft den kunskapen. Hade vi kunnat visa det, skulle vi nog ha kunnat åtala boforsarna för att de inte upplyst om detta.

Det vi säger i det beslutet är att KMI haft en allmän kännedom om syftet med AOS och verksamheten där, alltså att AOS kunde skicka vapen till höger och vänster — inte att KMI känt till de särskilda affärerna.

Per Gahrton: I säpopromemorian från mars 1981 hävdas att KMI fått uppgifter som är relevanta i sammanhanget. Sammantaget framgår det väl också av ert mål att man inom KMI haft en viss kunskap om karaktären hos den verksamhet som har pågått.

Folke Ljungwall: Jag tror säkert att KMI kan ha vetat en hel del om hur det gått till på vapenmarknaden, men en annan sak är om KMI känt till de särskilda affärerna.

Per Gahrton: Det är inte bevisat, men fråga är om också statsråden känner till det som KMI eventuellt känner till. Är det inte så att försvaret i ert mål har hävdat att det som KMI känner till känner även regeringen till?

Om nu de som är åtalade i ett sådant mål hävdar att man inte har vilselett regeringen och det finns indicier på att en del av regeringskansliet eller KMI har en allmän kunskap om detta, liksom statsråden, hur skulle en försvarare kunna visa det?

Folke Ljungwall: Det är en fråga som är svår att ge ett konkret svar på. Man får väl bevisa det på vanligt sätt genom vittnesbevisning, genom att åberopa skriftliga handlingar osv. Frågan gäller kanske mera hur man får tag i den bevisningen.

Per Gahrton: Ja, just det! Vad skulle det kunna vara för dokumentation som skulle kunna visa att statsråd känner till sådant som man känner till i KMI? Var skulle den dokumentationen kunna finnas?

Folke Ljungwall: Jag tycker svaret är givet, var man letar i första hand.

Per Gahrton: Var?

Folke Ljungwall: Där sådana arkiv finns.

Per Gahrton: I utrikesdepartementets arkiv?

Folke Ljungwall: Ja, exempelvis. Jag vet inte hur arkiven är uppdelade i regeringskansliet.

Per Gahrton: Men som du själv har sagt var det vad de åtalade ville, att man skulle leta i UD:s arkiv för att se om det finns anteckningar där.

Folke Ljungwall: Jag har förklarat det. Jag har inte uppfattat det så att jag är här för att förklara mina egna beslut. Jag har sagt nej till att vända upp och ner på UD:s arkiv, och tingsrätten har hållit med. Mitt beslut är överklagat hos tingsrätten, som intagit samma ståndpunkt. Jag har använt en annan arbetsmetod. Är någon missnöjd med arbetsmetoden, finns det andra vägar än via konstitutionsutskottet att få den frågan prövad.

Per Gahrton: Jag bara ställde frågan med utgångspunkt från att du angivit att det rimliga om man vill få fram någonting vore att hitta dokument i UD:s arkiv, och det är vad de har begärt.

Folke Ljungwall: Bara för att det kommer en allmän invändning om att det kan finnas uppgifter någonstans kan man inte göra så. Det skulle faktiskt vara en form av husrannsakan att vända upp och ner på UD:s arkiv. Jag tror att UD skulle motsätta sig det. Där finns ju handlingar som regeringen helt förfogar över enligt gällande lag.

Per Gahrton: Det finns särskilda regler, men husrannsakan förekommer väl i sådana här fall?

Folke Ljungwall: Inte på så lösa grunder och allmänna spekulationer.

Per Gahrton: Men när det gäller KMI har det kommit fram en del dokument som medborgarkommissionen haft i sitt material. Man behöver väl inte vända upp och ner på arkiven. Sven Hirdman har tidigare varit här och berättat om poliser som varit hos KMI. Det behövs att man ropar för att finna vissa dokument.

Folke Ljungwall: Polisen har varit där på mitt uppdrag.

Per Gahrton: Min fråga innebär ingen kritik mot dig.

Folke Ljungwall: Det är viktigt att komma ihåg att hos KMI har vi gjort inte bara en, utan flera ordentliga genomgångar.

Per Gahrton: Men UD:s arkiv har ni inte tittat på?

Folke Ljungwall: Nej, och jag har förklarat varför vi inte har gjort det. I den mån vi har sökt en handling som vi haft anledning tro kunde finnas där har vi bett UD undersöka om den funnits. Jag har riktat en personlig skrivelse till utrikesministern. Jag ville nämligen inte spara någon möda för att så långt som möjligt eftersöka handlingar som kunde vara av betydelse. Men jag tyckte inte jag skulle vända upp och ner på UD:s arkiv.

Per Gahrton: Jag har en fråga i en helt annan sak. Du nämnde att Anna-Greta Leijon hade sagt att hon ville påskynda det hela. Det vore intressant om du kunde utveckla det. Vad var det för samtal och i vilket sammanhang fördes det?

Folke Ljungwall: Jag har varit hos Anna-Greta Leijon två gånger. Den första gången var den 23 november 1987. Närvarande vid det tillfället var Anna-Greta Leijon, Sten Heckscher, Hans Dahlberg, dåvarande riksåklagaren Magnus Sjöberg, Lars Ringberg och jag. Jag föredrog utredningsläget i mitt mål och skisserade en tidsplan. Jag påpekade att det var viktigt att få hjälp i kontakterna med Singapore och med Schweiz i ett annat ärende som vi hade på gång. Den information som jag lämnade togs emot, som jag tyckte, på ett helt naturligt sätt. Jag vet inte om man kan säga att Anna-Greta Leijon försökte påskynda ärendet, men hon underströk vikten av att det gick undan, och det tyckte jag också var viktigt.

Sedan föredrog Lars Ringberg sitt ärende, och vi skildes åt. Det var ingenting anmärkningsvärt vid det tillfället.

Nästa gång var den 15 januari 1988. Då var det i stort sett samma personer: Anna-Greta Leijon, Sten Heckscher, expeditionschefen Ekberg, Magnus Sjöberg, Björn Ericson, jag själv och Lars Ringberg. På samma sätt som vid föregående tillfälle informerade Ringberg och jag var för sig om utredningsläget och tidsplanen. Jag ställde då i utsikt att ett beslut skulle kunna komma före sommaren, och det löftet kunde jag sedan uppfylla.

Såvitt mig berör förekom det vid de två tillfällena ingenting konstigt.

Per Gahrton: Jag säger inte att det var konstigt. Lars Ringberg gav oss en målande beskrivning av hur Anna-Greta Leijon uttryckte sig. Har du något mer definitivt minne av det?

Folke Ljungwall: Jag kommer ihåg att det var en diskussion i hans ärende mellan honom och Anna-Greta Leijon om hans planer på att söka kontakt med den indiska delegation som skulle komma. Jag

minns att hon var irriterad över de planerade kontakterna med hänsyn till att indierna var våra gäster. Men i princip var det en fråga som var avgjord mellan Lars Ringberg och henne redan tidigare.

Per Gahrton: Hur uttryckte hon att du skulle skynda på?

Folke Ljungwall: Om jag kunde svara på det! Jag uttryckte mig tidigare så att hon underströk vikten av att det gick undan. Hur orden föll kan jag inte säga. Det fanns ingenting konstigt i det. Jag tyckte att det var viktigt att arbeta fram ärendet, och därför gjorde vi också intensiva ansträngningar.

Olle Svensson: Finns det ytterligare frågor?

Folke Ljungwall: Får jag bara säga en enda sak. Någonting som vi inte har berört är förhållandet med Schweiz, som anknöt till utredningen om mutbrott i Singapore. Jag vill bara rätta en sak som står i den promemoria som vi fått inför detta sammanträde, nämligen att vi gjorde ett fruktlöst försök att få ut uppgifter från Schweiz. Till skillnad från Lars Ringberg vill jag poängtera att vi hade en fruktgivande dialog med schweiziska myndigheter. Vi fick uppgifter om ett konto som var öppnat i den singaporianska direktörens namn. Vi fick uppgifter om transaktioner på detta konto, och vi fick t.o.m. till stånd en husrannsakan i Schweiz. Att det sedan inte räckte till att "komma i mål", om jag får uttrycka mig så, tror jag inte i första hand berodde på Schweiz, utan åtminstone lika mycket på att vi fick mycket litet hjälp från Singapore. Det var alltså inte ett fruktlöst försök, utan tvärtom ett ganska fruktbärande försök.

Olle Svensson: Jag vill bara avslutningsvis notera att vi i våra många utredningar kring regeringens ansvar haft svårigheter när undersökningar pågått parallellt i ett antal frågor. Nu har domen vunnit laga kraft, och därmed har vi kunnat ställa frågor inom vårt område. Det visar sig självfallet värdefullt för oss att få del av muntliga kommentarer och svar till detta väldiga material som vi har. Utskottet uppskattar mycket det samarbete som vi har kunnat ha inom ramen för vår granskningsuppgift genom denna muntliga komplettering av vårt skriftliga material.

Konstitutionsutskottet

1990-03-06

kl. 11.00—13.33

Utfrågning av krigsmaterielinspektör Sven Hirdman angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag hälsar krigsmaterielinspektör Sven Hirdman och departementssekreterare Magnus Robach välkomna.

Vi har överlämnat en del material i förväg. Jag vill nu fråga om Sven Hirdman vill säga någonting inledningsvis.

Sven Hirdman: Jag tror det är bättre att gå direkt på frågorna, eftersom de täcker ett så vitt fält att det knappast är någon mening med att göra en allmän inledning.

Kurt Ove Johansson: Under 1970- och 1980-talen har det förekommit export av krigsmateriel från Sverige via annat land, t.ex. Singapore och England. Hur har den viaexporten förhållit sig till då gällande lagstiftning?

Sven Hirdman: I några avseenden har den frågan redan fått ett rättsligt svar genom domen i Boforsmålet — det gäller export av Robot 70 via Singapore till Bahrein och Dubai. Den fällande domen har vunnit laga kraft, så den delen är avslutad.

Det gällde då export av hela vapensystem. Jag tycker det är klarlagt genom tingsrättens dom att de åtalade Boforsdirektörerna hade uppsåtligt vilselett regeringen genom att inte tala om vem som var slutmottagare, och de har fått sitt straff.

Ni har haft åklagare Folke Ljungwall här för utfrågning. Han har också redovisat andra ärenden som han har prövat. Intressantast är kanske det ärende som gäller vidareförsäljning av luftvärnspjäser från Singapore till Thailand under 1970- och 1980-talen. Det rörde sig också då om hela vapensystem. Åklagaren fann att han icke kunde åtala i det ärendet, eftersom han inte kunde belägga vilka personer i Bofors som hade organiserat och varit med om verksamheten.

Sedan har det förekommit uppgifter i pressen och i annat material, som medborgarkommissionen har tagit del av, om även andra s.k. reexportaffärer, men de har som regel avsett delar till vapensystem — komponenter, som vi kallar dem. Inte heller i de affärerna har det blivit något åtal.

Här finns det anledning att peka på en skillnad i lagstiftningen — det ligger kanske i frågan — som gäller sådan utrustning som tillverkas i utlandet enligt svenska licenser. Inte förrän den 1 januari 1983 infördes en lagbestämmelse om att licenser som avser tillverkning av krigsmateriel i utlandet kräver regeringens tillstånd. Det är den ord-

ning vi nu har. Dessförinnan var det inte tillståndspliktiga arrangemang, utan de svenska krigsmaterieltillverkande företagen var fria att upplåta vilka tillverkningslicenser som helst.

Man kan säga att det under 1960- och 1970-talen fanns en äldre syn på utförsel av delar till sådana vapensystem som tillverkades i utlandet på licens. Licenserna var inte tillståndspliktiga — det var som om regeringen inte hade med dem att göra. Därför krävde man heller inte slutanvändarintyg för komponentutförsel som avsåg licenstillverkning. Frågor som gällde licenstillverkad materiel betraktades som fallande under det andra landets överhöghet, och det ansågs väl också att det skulle vara oriktigt av svenska staten att lägga sig i ett privaträttsligt avtal mellan ett svenskt och ett utländskt företag.

Enligt denna äldre praxis accepterade man att det förekom licenstillverkning och accepterade att den stat, som hade den här licenstillverkningen, förfogade över materielen och skickade den ibland till länder till vilka Sverige inte skulle ha medgivit direktexport.

Nå, det var den äldre synen. Man kan fråga sig om den var korrekt eller inte. Med tanke på de allmänna utrikespolitiska och neutralitetspolitiska principer som utgör motiven för att över huvud taget ha en reglering av vapenexporten skulle jag vilja säga att det var en felaktig praxis, eftersom vi vill undvika att vapen som har svensk identitet hamnar i konfliktområden. Den synen hade inte trängt igenom under 1960- och 1970-talen, men det har den gjort numera efter lagändringar som infördes 1983 vad gäller licensavtal med andra länder och 1988 vad gäller ändringar i äldre licensavtal. Nu har vi en striktare syn antingen vapensystemen har svensk eller utländsk identitet, och vi kräver slutanvändarintyg även för komponenter till vapensystem som tillverkas i utlandet enligt svenska licenser.

Kurt Ove Johansson: På vilket sätt skiljer sig KMI:s rutiner för att informera regeringen i dag från vad som gällde under 1970- och början av 1980-talet?

Sven Hirdman: Jag har svårt att svara om äldre praxis, eftersom jag inte var med då. Jag kan möjligen redovisa nuvarande praxis och vad jag lärt mig genom att gå igenom akterna. Men en sak har hela tiden varit densamma, nämligen att det är regeringen som beslutar om tillstånd till utförsel eller tillstånd för tillverkning eller — efter 1983 — tillstånd för upplåtelse av tillverkningslicenser. Det sker på basis av de veckoberedningar om krigsmaterielärenden som äger rum i departementet. Där är krigsmaterielinspektören föredragande, och han föredrar de ärenden som är föremål för regeringens formella beslut. Så har det alltid varit.

Men sedan har det naturligtvis förekommit massor av underhandsbesked och frågor om lämpligheten av det ena eller andra.

En personlig reflektion är att det kanske inte var så nära kontakter tidigare, under 1960- och 1970-talen, mellan vederbörande tjänsteman — KMI var då en liten organisation och bestod bara av en äldre

militär — och departementsledningen. Det har sagts mig att den tidigare inspektören general Thunberg handlade sina ärenden synnerligen självständigt när det inte krävdes något formellt regeringsbeslut.

Numera har vi en mera omfattande beredningsordning på grund av det stora politiska intresse som de här frågorna har väckt. Vi har naturligtvis också mycket mer omfattande skriftlig dokumentation nu jämfört med tidigare. Det är mycket summariska anteckningar man påträffar om äldre ärenden. Jag tror knappast jag har sett något ärende från tiden före 1978 som omfattar mer än en sida. Sedan har det blivit mer omfattande analyser och dokumentation.

Kurt Ove Johansson: Skälet till att jag ställde frågan är framför allt att man i Boforsdomen kan utläsa att KMI sannolikt redan andra kvartalet 1981 ägde kännedom om vapenexport till Bahrein och Dubai. Skulle man av vad du har berättat här om de rutiner som gällde på den tiden kunna dra slutsatsen att regeringen borde ha ägt kännedom om det verkliga förhållandet?

Sven Hirdman: Det är kanske många som tänker på den promemoria som har upprättats inom säkerhetspolisen den 2 mars 1981 — jag har den framför mig. Den har varit mycket omskriven i pressen och har diskuterats i rättegången i Stockholm i Boforsmålet och även diskuterats i konstitutionsutskottet. Jag konstaterar att det är en promemoria upprättad hos säpo. Ni känner till innehållet. Där finns det en bläckanteckning på slutet: "1981-03-09 föredrages för avdelningschefen" — det är alltså Hjälmroth. "Då ärendet förts upp till FMV" — det torde väl vara riktigt att FMV:s säkerhetschef har varit medveten om uppgifterna från säkerhetsfolket på Bofors — "och därifrån vidare till krigsmaterielinspektören, synes ytterligare åtgärder inte böra vidtagas. Ad acta".

Den här promemorian fick jag av Folke Ljungwall någon gång i november förra året. Det var första gången jag såg den. Vi har gått igenom vårt arkiv. Den finns icke där, och vi har ingen som helst skriftlig dokumentation om att denna promemoria och vad som däri sägs skulle ha kommit till KMI. Jag kan dock inte utesluta att Algernon, som själv hade en bakgrund i säkerhetstjänsten — han hade varit chef för försvarsstabens underrättelseavdelning och kände alla de här personerna — har fått någon muntlig information, men jag kan inte heller bekräfta det, och man kan inte fråga honom.

Sedan hade det väl redan 1981 förekommit uppgifter, jag tror i brittisk press, i Observer, om att robotarna skulle finnas i Bahrein och Dubai. Det ledde till att dåvarande departementschefen Burenstam Linder vidtog ett antal åtgärder: man skickade telegram till våra ambassader i området och bad dem undersöka, man skickade en delegation till Bofors för att gå igenom uppgifterna där m.m.

Kurt Ove Johansson: I vårt material kan man utläsa att det mot slutet av 1977 var mycket frekventa sammankomster mellan Bofors och KMI. Departementsrådet Caj Groth deltog i en del av dem. Man förde

diskussioner om försäljningsstrategier. Är det inte rimligt att anta att Caj Groth deltog på uppdrag av sin departementschef och förde informationer vidare tillbaka till honom?

Sven Hirdman: Rutinen då som nu är att KMI har periodiska möten med försvarsindustrin. Bofors är den största och svarar för halva exportvärdet. Jag har ett två timmar långt möte med Bofors inbokat kl. 14, och jag har sådana möten varje månad. Då var det väl mera så att man kom överens från gång till annan men med ungefär samma periodicitet: omkring en gång i månaden kom Bofors marknadschef upp till KMI och redovisade vad man höll på med och frågade om man kunde få tillstånd för det ena eller det andra. Det är normalt att sådana kontakter förekommer.

Groth hade vid den tiden befattningen som chef för den andra politiska enheten inom UD — det är den byrå vid pol.avdelningen som har att följa vapenexportärenden. Det var i och för sig inte konstigt att han på tjänstens vägnar rutinmässigt var med vid sådana möten, så mycket mer som Rosenius då var ny. Rosenius tillträdde formellt den 1 juli 1977. Jag tror att han inte hade velat bli krigsmaterielinspektör. Han hade semester till början av augusti. På hösten 1977 var han ny. Han hade ingen utrikespolitisk bakgrund. Att den tjänsteman som sysslade med de här frågorna i UD:s pol.avdelning satt med vid mötet som deltagare eller åhörare är inte märkligt. Det innebär inte att han skulle varit särskilt ditskickad av sin departementschef eller efteråt skulle känna något behov av att tala med sin departementschef, men hade det förekommit någonting anmärkningsvärt, borde han kanske ha talat om det för dåvarande pol.chefen Knut Thyberg.

Kurt Ove Johansson: Du säger att producenter och KMI också i dag diskuterar affärsstrategi, men när vi ser tillbaka till anteckningarna som vi har tillgång till får vi åtminstone intrycket att man förutom att diskutera affärsstrategi också diskuterade hur man skulle kringgå de regler som gällde.

Sven Hirdman: Jag har också sett de promemoriorna. Det finns ett eller två uttryck i Rosenius promemoria som kan tolkas så att man avser ett licensärende, leverans av utrustning som skall ingå i vapensystem som sammansätts eller tillverkas i utlandet på svensk licens. Det betraktades på den tiden som legitima affärer. Man ansåg inte sådana affärer märkliga på den tiden.

Som jag sade var Rosenius ny i ämbetet. Han var militär. När man ser dokument från hans period får man intrycket att han ganska passivt tog emot den information som lämnades av den vältalige Ardbo eller andra. När de kom upp till honom gjorde han ströanteckningar om vad de hade sagt men på ett ganska passivt sätt. Jag vill varna för att tillskriva Rosenius anteckningar någon större betydelse.

Kurt Ove Johansson: När vi är inne på anteckningarna vill jag passa på att ställa en fråga. Du har säkert sett en del anteckningar som Ardbo

har gjort i interna meddelanden inom Bofors men även privata anteckningar som har kommit fram i förundersökningar och sådant. Vilket värde tillmäter du de anteckningarna?

Sven Hirdman: Frågan är redan avgjord genom att tingsrätten i Stockholm har haft tillgång till allt detta material och kommit till slutsatsen att man inte bör fästa särskilt stor vikt vid dem, och man har koncentrerat sig på huvudsaken, nämligen robotaffären.

Jag har knappast sett Ardbos anteckningar mer än vad som har publicerats i den stora tidningen Expressen — jag har läst utdrag i Expressen då och då.

Om vi går tillbaka till mötena vill jag säga att Ardbo har varit uppe hos Rosenius och redovisat marknadsföring osv. Rosenius har skrivit ner det på sitt summariska sätt, som i efterhand får betraktas som otillfredsställande. Naturligtvis har Ardbo eller hans medarbetare Ekblom när de kommit tillbaka till bolaget skrivit ner sina anteckningar. Det är inte konstigt om samtalen har uppfattats på olika sätt. Bolaget vill sälja och vill ha en så positiv bedömning som möjligt, så det är rimligt att Ardbos anteckningar går ett steg längre än motsvarande anteckningar från KMI, i den mån sådana finns — det finns inte uppteckningar från alla möten.

Kurt Ove Johansson: I en promemoria daterad 77-10-19 talas det om Malaysia. I KMI:s PM kan man läsa om Malaysia: "Aktuellt med fälthaubits -77 tillsammans med Holland, som gör 50 % av sammansättningen." Av Ardbos anteckningar kan vi utläsa att när man inte fick leverera krigsmateriel till Malaysia direkt från Sverige valde man tydligen ett samarbete med ett holländskt företag. Kan du bekräfta riktigheten i detta?

Sven Hirdman: Jag såg den här anteckningen någon gång förra året när den dök upp i rättegångsmaterialet. Jag har frågat Bofors, och vi har tittat på de handlingar som finns. Läget var det, att Bofors vid den tiden förhandlade med Holland om tillverkning av fälthaubits -77 i Holland. Tanken var då att om det hade blivit en sådan tillverkning i Holland, skulle man från Holland med svenska komponenter exportera haubitsar till Malaysia. Nu blev det aldrig något avtal med Holland och aldrig någon försäljning från Holland till Malaysia. Det är återigen ett exempel på licensavtal och utförsel av komponenter. Rosenius måste ha uppfattat detta som en licensaffär. — — —

Kurt Ove Johansson: Det finns alltså ingenting i KMI:s arkiv som skulle indikera försök till samarbete med det holländska företaget?

Sven Hirdman: Vi har tagit in en redovisning av alla de äldre licensavtal som bolagen har haft. Det framgår klart att man haft en sådan förhandling, men det blev aldrig något resultat.

Jag vill säga en annan sak när det gäller marknadsföring: lagstiftningen är så uppbyggd, att vad regeringen prövar — om vi bortser från den senaste ändringen, från 1988 — är utförsel av krigsmateriel. Det skall alltså föreligga kontrakt, beställning osv. Det är först när man

skall skeppa varorna som man är skyldig att skaffa regeringens tillstånd för utförsel, och då blir det ett regeringsärende. Men bolagen är naturligtvis aktiva långt dessförinnan med marknadsföring, offerter, preliminära kontrakt osv. Detta har inte varit reglerat. Det har ansetts legitimt också när det gäller länder till vilka regeringen inte för tillfället skulle medge utförsel. Ett företag kan säga sig att förhållandena i landet kan ha ändrat sig efter tio år, och under tiden kan man ägna sig åt marknadsföring. Det är ett argument som vi har förståelse för. Det förekommer alltså en viss marknadsföring också med inriktning på länder till vilka regeringen för tillfället inte medger utförsel.

Kurt Ove Johansson: Innan jag går vidare vill jag också ställa en fråga om KMI:s promemoria från den 30 november 1977 — den gäller närmast Argentina. Man kan i denna promemoria som KMI upprättat läsa att Ardbo har lovat att lovat att leverera luftvärnsammunition i februari-mars 1978. Så skriver KMI: "Helt nytt tillstånd bör ges via annat land." Vill du förklara innehållet i denna KMI-promemoria på samma sätt som du gjorde i ett tidigare fall med att det var ofullständiga anteckningar och en ganska ny KMI-chef?

Sven Hirdman: Ja, i princip. Man kan också hänvisa till de då tillåtna licensarrangemangen. — — —

Det kan ha funnits en annan förklaring i andra liknande fall. Bofors har försökt sälja ett visst parti krigsmateriel till ett visst land, men i slutändan har kunden dragit sig ur affären eller man har inte fått tillstånd av regeringen. Då står man där med ett visst antal skott, eller vad det nu är. Det är naturligt att man i ett sådant läge försöker sälja partiet till någon annan. Det finns exempel på sådana affärer. Det behöver inte vara något brottsligt i det. Man har inte fått tillstånd för utförsel till det ena landet, och då säljer man — oftast till ett lägre pris — till ett annat land. Jag tror det finns exempel på detta när det gäller ammunition. Jag tror att singaporianerna fick betala ett lägre pris — man måste ge rabatt för att bli av med överskottsammunitionen. Sådana omständigheter kan också spela in.

Kurt Ove Johansson: Man blir överraskad när man läser bilaga 13 i regionåklagarens material. Han har där en anteckning från KMI:s dagbok när det gäller Argentina: "Avdelningen beträffande kontakter med CH" — chefen för handelsdepartementet. Så står det: "Luftvärnsammunition Argentina 2. CH tas upp med Söder."

Tyder inte trots allt de här anteckningarna från KMI:s egen dagbok på att det måste vara uppenbart att både handelsministern och kanske t.o.m. utrikesministern har känt till detta?

Sven Hirdman: Jag skulle inte göra den tolkningen. Det förekom en omfattande diskussion i regeringen och regeringskansliet om vilken politik som vid den här tiden skulle tillämpas gentemot Argentina. - - - - - - Då gällde det om man skulle ge tillstånd för viss utförsel till Argentina. Regeringens samlade bedömning ledde till ett nej. Det meddelades naturligtvis till företaget.

Sedan försöker kanske Bofors sälja materielen exempelvis illegalt till Argentina via ett exportföretag i Singapore, och då skickar man in en ny ansökan ett halvt år efteråt avseende samma materiel.

Det kan tyckas att KMI borde ha reagerat när det inte blev någonting av leveransen och det sedan kom en ansökan om samma parti. Men då skall man veta att KMI handlägger över 2 000 sådana här ärenden per år, och det kommer in en omfattande skriftlig redovisning med tiotals sidor blanketter om dagen med redovisningar och beställningar som företagen har mottagit. Man går visserligen igenom deklarationerna, men att kräva att vederbörande tjänsteman skall komma ihåg att det ett halvår tidigare kommit in en deklaration om beställning gällande Argentina avseende samma leverans som nu gäller Singapore är att ställa alltför höga krav.

Detsamma var fallet beträffande robotarna till Bahrein. De anmäldes i en beställningsdeklaration 1978, då man fick nej. Sedan kom det en ansökan gällande exakt samma antal och exakt samma belopp i en beställningsdeklaration som avsåg Singapore ett år senare. Det noterades inte, utan man missade detta. Nu har vi andra rutiner. Vi kräver information om företagens offerter och försöker koppla ihop dem på ett annat sätt.

Jag kan bestämt bestrida att statsråden skulle ha känt till eller sett genom fingrarna med sådant. Jag är övertygad om att de inte har gjort det.

Kurt Ove Johansson: Du antydde att Burenstam Linder hade en annan syn än en del andra regeringsledamöter på krigsmaterielexport. Den tanken får stöd om man fortsätter och håller sig till de anteckningar som regionåklagaren har skickat till utskottet. Det finns t.ex. en anteckning, att den nye krigsmaterielinspektören är mycket positivt inställd till export. I en anteckning daterad den 31 januari 1978 skriver Ardbo om ett samtal som förevarit med industriministern liksom handelsministern: "Synes ha en positiv attityd till ökad export." Så skriver han: "Fälthaubits kan fr.o.m. nu betraktas som defensiv och således marknadsföras i likhet med Robot 70."

Skall man läsa det så, att handelsministern och KMI under 1977 och 1978 hade en mer liberal attityd till krigsmaterielexporten än som förekommit vid andra tidpunkter?

Sven Hirdman: Det enda jag vill säga beträffande Argentina gäller bedömningen av vilken roll fallet Dagmar Hagelin skulle spela för de svensk-argentinska förbindelserna. Jag tror det är riktigt att säga att det förekom olika uppfattningar bland statsråden, men det är ingenting egendomligt. Jag satt själv på UD vid den tiden och hade Karin Söder som chef. Det fanns olika uppfattningar. - - - - - - Det förekom diskussioner mellan statsråden om hur man skulle förhålla sig till ett enskilt ärende. Däremot har jag inte uttalat mig om Burenstam Linders eller Karin Söders eller Thorbjörn Fälldins principiella inställning till vapenexport — det får man fråga dem om.

Kurt Ove Johansson: Jag vill till sist ställa några frågor beträffande den s.k. Greklandsaffären. Jag tycker visserligen att den tillhör konstitutionsutskottets antikhandel, men en del saker borde kunna klaras ut. Min första fråga är: medgav Sveriges regering någon gång export av krigsmateriel till Grekland när militärjuntan satt vid makten?

Sven Hirdman: Svaret är nej. Juntan satt vid makten 1967-74, och då gavs inte tillstånd till utförsel av krigsmateriel. Det var så att vi praktiskt taget bröt förbindelserna. Vi kallade hem vår ambassadör och anhängiggjorde ett mål i Europadomstolen. Det var helt otänkbart med utförsel av ny krigsmateriel under denna period.

Kurt Ove Johansson: Det har i debatten förekommit ett PM från den svenske militärattachén vid ambassaden i London om ett sammanträffande med britterna som gällde Marconi. När jag läste vårt material fick jag inte klart för mig om det var ett PM som hade utarbetats av britterna.

Sven Hirdman: Jag har papperet här. Såvitt jag förstår är det ett papper som härrör från det brittiska försvarsministeriet, som hade tagit upp saken med den svenske militärattachén. Det tillkom väl på begäran av det brittiska företaget Marconi, som skulle vara huvudleverantör av luftförsvarssystemet till Grekland. Britterna vände sig till den svenske försvarsattachén och frågade om det var möjligt för den svenska regeringen att medge att Bofors fick agera som underleverantör till Marconi för denna utrustning till Grekland 1975. De anteckningar som finns föredrogs för handelsministern av Lage Thunberg och svaret blev ja. Militärjuntan hade försvunnit och Grekland hade en demokratisk regering. Det ansågs inte vara något utrikespolitiskt problem eller stå i strid med riktlinjerna att en sådan affär kom till stånd. Sedan kom den aldrig till stånd. Detta betraktades som ett underhandsbesked.

Kurt Ove Johansson: Hur ser du principiellt i 1975 års perspektiv på den lösning som promemorian pläderade för?

Sven Hirdman: Jag kan inte se att det var något konstigt i den. Man skulle förmodligen ha kommit till samma slutsats nu. Det var definitivt stopp för krigsmateriel så länge juntan satt kvar, men förhållandena hade förändrats och var nu mindre spända. Förhandlingar om Cypern inleddes 1975 på initiativ av FN:s generalsekreterare. Jag kan inte inse att det skulle varit något problem för svensk utrikespolitik eller någon belastning för neutralitetspolitiken om det hade skett en försäljning av viss Boforsmateriel via Storbritannien till Grekland.

Kurt Ove Johansson: Skulle man kunna uttrycka det så, att om affären blivit av, hade det varit ett praktiskt sätt att handla inom ramen för reglerna om export till ett land som är att betrakta som grönt för svensk krigsmaterielexport?

Sven Hirdman: Frågan hade inte initierats härifrån, utan från utlandet. Regeringen tar ställning från fall till fall. Regeringen initierar inte vapenexport, utan det är de svenska företagen som gör det. De framläg-

ger förslag för regeringen, och regeringen gör en ad hoc-bedömning och försöker komma fram till ett svar: ja eller nej. Det är så man får se det.

Naturligtvis var attityden gentemot Grekland vid den här tiden fortfarande försiktig. Det fanns en stark spänning mellan Grekland och Turkiet. Det var därför en återhållsam attityd, men det gällde även andra områden, och här var det fråga om s.k. defensiv materiel.

Kurt Ove Johansson: Du sade att krigsmaterielinspektören föredrog ärendet för handelsministern och att han fattade beslut. Det finns såvitt jag förstår inget undertecknat beslut.

Sven Hirdman: Det var inte ett formellt regeringsbeslut, utan det var en underhandsförfrågan, om Bofors fick vara med om nu Grekland bestämde sig för att köpa produkterna från Storbritannien och Marconi. Svaret på den hypotetiska frågan var ja. Sådana underhandsbesked lämnas av KMI. I själva verket gick telegrammet från UD:s politiska avdelning. Rapporten hade kommit in från vår beskickning i London till UD. Man frågade krigsmaterielinspektören, som frågade sin chef, och man konstaterade att vi kunde gå med på detta. Så talade man om det för UD:s politiska avdelning, som skickade ett telegram till ambassaden i London, att handelsministern beslutat att Ministery of Defence fick från Bofors förvärva den mängd luftvärnsmateriel som nämnts i promemorian.

Kurt Ove Johansson: En sista fråga: är den slutsats som man kan dra av Greklandsaffären den, att om den hade blivit av, hade den stått helt i överensstämmelse med de svenska exportreglerna?

Sven Hirdman: Den hade stått i överensstämmelse med riktlinjerna och stämt med lagstiftningen.

Anders Björck: Jag vill till att börja med återknyta till den diskussion vi hade om promemorian från den 2 mars 1981 med uppgifter av Per-Anders Kellgren, säkerhetschef i Bofors. Fattade jag rätt, att det inte fanns några som helst spår i KMI:s arkiv av några kontakter?

Sven Hirdman: Jag sade att vi inte har kunnat spåra denna promemoria. Det finns inget belägg för att promemorian eller någon referens till den har kommit in till KMI. Däremot kan man inte utesluta att Algernon har fått muntlig information.

Anders Björck: Vet ni hur den har handlagts — det är ett sidospår — inom FMV?

Sven Hirdman: Vi har intresserat oss för det. I höstas tyckte jag och mina medarbetare att det var anmärkningsvärt att man i Boforsmålet endast intresserade sig för eventuella brott mot vapenexportlagstiftningen. Jag själv, som har erfarenhet som statssekreterare i försvarsdepartementet, och två medarbetare som kommer direkt från materielverket konstaterade att en annan problemställning är nog så viktig, nämligen brott mot försvarssekretessen. Det är förbjudet att överlåta hemlig försvarsmateriel utan regeringens tillstånd eller att lämna hemlig för-

svarsinformation alldeles oavsett om det är brott mot vapenexportreglerna. Jag bad därför åklagaren komma upp för ett samtal. Han tyckte kanske att det var en ny börda för honom, men han gjorde ett utredningsarbete, och i detta utredningsarbete dök promemorian upp. Åklagaren hörde då befattningshavare inom materielverket, och vi hade själva en del kontakter med materielverket. Men vi kom inte särskilt långt. Den centrala befattningshavaren, dåvarande säkerhetschefen i materielverket, är också död. Jag har därför inget bestämt svar på hur det gick vidare inom materielverket.

Anders Björck: Men det kanske är enklast att se om informationen finns hos KMI. Upptäckte ni någon form av registrering eller handläggning av denna promemoria inom FMV?

Sven Hirdman: Jag tror inte jag har sett någon sådan anteckning. Däremot har jag sett några papper om att försvarets materielverk har agerat gentemot Bofors vid den här tiden, 1981-82. Man har gjort besök vid Bofors och gått igenom försvarssäkerhetsrutinerna hos Bofors. Det finns uppteckningar från de samtalen. Man har erinrat Bofors om de bestämmelser som gäller för försvarssekretessen. Det finns exempel på sådana åtgärder som materielverket har vidtagit. Däremot har jag inte sett någonting om denna promemoria.

Anders Björck: Om promemorian lämnades in till KMI eller FMV, borde den rimligen ha diarieförts?

Sven Hirdman: Ja, sådana är bestämmelserna.

Anders Björck: Har ni i dagsläget fått motsvarande information från säkerhetspolisen i något fall?

Sven Hirdman: Det har vi väl inte fått i något fall. Jag har en viss kontakt med säkerhetspolisen. I något fall har den kanske initierat information, men annars är det oftare jag som fäst deras uppmärksamhet vid agenters eller bolags verksamhet och bett dem undersöka den. Ibland behöver inga åtgärder vidtas, och ibland vidtar de vissa åtgärder, men ingenting av den här karaktären.

Anders Björck: Förekommer det i dagsläget att ni från säkerhetspolisen eller från andra källor får tips om brott mot bestämmelserna?

Sven Hirdman: I ett ärende hade jag en viktig kontakt med säkerhetspolisen för ett eller två år sedan. Det gällde viss utförsel som stoppades.

Nu har kontakterna med säpo försvårats en del på grund av ständiga personalbyten, men jag var hos den nye säpochefen för bara några månader sedan och gick igenom frågorna. Vi har en löpande kontakt.

Anders Björck: Finns det i dag inom KMI något ärende där det enligt er bedömning kan ha förekommit brott mot gällande bestämmelser och riktlinjer eller försök att kringgå dem som ni håller ögonen på?

Sven Hirdman: Någonting som skulle pågå just nu känner jag inte till. Däremot har vi anhängiggjort ett antal ärenden. Det finns ett ärende som rör eventuellt brott mot förbudet mot förmedling av krigsmate-

riel. Det är ett företag i Norrköping som har ägnat sig åt att erbjuda parter i utlandet utländsk krigsmateriel. Vi har talat med åklagare om detta, och det har satts igång en förundersökning. Vi har affärerna som FFV Aerotech ägnar sig åt för försäljning av bombkapslar. De ägde rum 1985. Det har kommit fram genom tullkriminalens försorg, och vi har givit dem assistans. Det var inte vi som upptäckte det.

Anders Björck: Mycket av vapenaffärerna handlar om kontaktvägar och information eller brist på information i vissa fall. Vilken praxis tillämpas i dag när ni får reda på någonting? Hur handläggs ärendena hos KMI?

Sven Hirdman: Låt mig börja med att berätta om de kontaktvägar och informationsvägar vi har.

Vi har byggt upp ett mycket omfattande system. KMI är något utbyggd jämfört med tidigare — vi är fyra tjänstemän och fem assistenter jämfört med en eller två personer på Rosenius och Thunbergs tid.

Vi har ett samrådsmöte med UD:s politiska avdelning och försvarsdepartementets materielavdelning som regel en gång i månaden eller var femte vecka, då vi går igenom aktuella ärenden, inklusive sådana svåra ärenden som gäller påstådd förekomst av svenska vapen i Cambodja eller Burma. Vi har våra två nämnder. Den rådgivande nämnden med politiker går omsorgsfullt igenom sina ärenden. Sedan har vi vårt tekniskt-vetenskapliga råd med ett antal generaldirektörer och även regelbundna genomgångar med tullverket.

Jag har dragit igång ett samrådsförfarande med biträdande försvarsstabschefen och ledningen för försvarets materielverk. Vi kallar det informellt för KMI:s militära råd. Vi har där ett möte varannan månad. Jag har också ett regelbundet samråd med ett par statssekreterare och chefen för UD:s politiska avdelning.

Vi har alltså kontakter med alla dessa. Får vi fram viktig information, talar vi om det eller ber någon undersöka det. Är det någonting som har utrikespolitiskt intresse, ser vi till att departementsledningen, i första hand min chef Anita Gradin, får veta det.

Anders Björck: Ett av problemen i detta sammanhang har varit att vissa länder har mottagit svenska vapen i en sådan grad att, som man säger, någon klocka borde ha ringt. Kurt Ove Johansson berörde ammunitionsleveranserna till Argentina via Singapore.

Lägger ni information om vilka kvantiteter som exporteras på data hos KMI, så att samma företag icke kan komma tillbaka utan att någon klocka ringer?

Sven Hirdman: Jag tror vi har ett mycket bättre system nu. Det du säger är helt riktigt vad gäller det förgångna, att någon klocka borde ha ringt. Jag har sagt tidigare i konstitutionsutskottet antingen 1988 eller 1989 att utförsel av närmare 100 luftvärnspjäser till Singapore för landets marin beviljades under 1970-talet och början av 1980-talet, fastän man genom en enkel kontroll i uppslagsverk eller på basis av

allmänbildning borde kunna konstatera att Singapore bara har ungefär 20 marinfartyg och inte rimligen kan ha användning för 100 luftvärnspjäser. Där borde en klocka ha ringt.

När det gäller granatgevärsammunition m.m. har vi gjort ingående beräkningar av behoven i mottagarländerna. Det är en faktor som vi försöker ta med i beräkningen också när det gäller antalet Robot 70.

Anders Björck: Jag tycker att det här är viktigt med tanke på den allmänna granskning som konstitutionsutskottet har att göra. Anser du som ansvarig chef för KMI att ni i dagsläget har tillräckligt med instrument för att bedöma ett lands behov av vapen och ammunition?

Sven Hirdman: Ja, jag anser att vi är ganska väl rustade. Nu har ett nytt förfarande införts genom utförsellagen 1988. Företagen är skyldiga att dels en gång i kvartalet redovisa sin marknadsföring, dels att i varje enskilt fall redovisa sina offerter till parter i utlandet. Då får vi förhandsinformation om kvantiteter och länder. Vi kan därmed redan på ett tidigt stadium göra en rimlighetsberäkning. Vi har en bred militär, juridisk och utrikespolitisk kompetens inom KMI, så jag tycker vi har ganska goda förutsättningar att bedöma sådana saker, men naturligtvis är det svårt att ge någon garanti för att inte någonting slinker genom våra händer.

Anders Björck: Det har förekommit en omfattande diskussion om Bofors Indienaffärer. Det har diskuterats huruvida en viss rapport som rör utbetalningar skulle frisläppas för offentlighet eller inte. Har KMI blivit tillfrågad om sin inställning i den frågan?

Sven Hirdman: Jag tillträdde som chef för KMI omkring den 1 oktober 1987, och då var saken avgjord, eftersom regeringen tillsatt RRV-utredningen. Tjänsteförrättande KMI var dåvarande expeditionschefen Holgersson. Han var definitivt med i beslutet, så visst var KMI med i beslutet 1987, men inte jag. Däremot har jag sedan jag tillträtt deltagit fullt ut i handläggningen och bedömningen av frågan om utbetalningar till Indien.

Anders Björck: Vilken var KMI:s inställning i april 1987 till frågan om offentliggörande?

Sven Hirdman: Beslut om offentliggörande fattades den 4 juni 1987. Det får man fråga Holgersson om, men jag förmodar att det var en enig departementsledning som fattade det beslut som är redovisat.

Anders Björck: Frågan om utlämnande till Indien av hela promemorian har aktualiserats ett antal gånger senare. Vilka kontakter har förekommit mellan regeringen och KMI i den frågan?

Sven Hirdman: I en sådan här fråga är det ständig kontakt mellan statsrådet och KMI. Nu kan jag inte tala om hur det var 1987, men jag vet från samtal med Anita Gradin, Holgersson och Åberg att KMI deltog i beredningen. När frågan varit aktuell senare, t.ex. på hösten

1989 och nu på våren, har det varit ständiga föredragningar för statsrådet. Frågan har varit föremål för allmän beredning i regeringen och redovisning och samråd i utrikesnämnden.

Anders Björck: Vilken är KMI:s inställning i dag i frågan om ett utlämnande av hela promemorian till de indiska myndigheterna?

Sven Hirdman: De skäl som fanns 1987 mot ett utlämnande av hela promemorian finns faktiskt kvar i dag. Regeringen har i sitt formella beslut den 4 juni redovisat sin sekretessgrund, nämligen 8:6 i sekretesslagen i förening med p. 1 i bilagan till sekretessförordningen, vilket rör ekonomisk sekretess i fall där enskilds intresse kan lida ekonomisk skada. Av stort sakligt intresse är riksbankens uppfattning i detta ärende. Denna uppfattning har riksbanken redovisat mycket grundligt för departementsledningen våren 1987. Riksbanken har för sin del sagt att det skulle vara utomordentligt besvärande för riksbanken och för det svenska näringslivet och hela exportindustrin om de uppgifter som riksbanken hämtar in från företag rörande deras valutabetalningar skulle offentliggöras. Det är ett unikt förfarande vi har i Sverige att riksbanken hämtar in alla dessa uppgifter från företagen — så gör man inte i andra länder. Riksbankens bedömning är att det allvarligt skulle försvåra de svenska exportföretagens möjligheter att verka på exportmarknaderna, om de svenska företagens affärspartner i utlandet inte kunde lita på att deras uppgifter skulle förbli sekreta utan kunna lämnas ut av myndigheterna. 1986 har sekretessen t.o.m. skärpts vad gäller riksbankens handhavande av sådana transaktioner.

Anders Björck: Men då handlade det för KMI om att man allmänt ville skydda svensk exportindustri och inte om speciell bedömning av svensk krigsmaterielexport.

Sven Hirdman: De skäl som var avgörande för regeringen var väl dels Bofors affärssekretess och Bofors anspråk på likabehandling med alla andra svenska företag — Bofors kan inte diskrimineras för att företaget säljer krigsmateriel — dels mera övergripande den fråga som hade väckts av riksbanken.

Anders Björck: Men ingår det inte i KMI:s uppgifter att försöka "sanera" vissa delar av vapenhandeln som har med Sverige att göra? Ett offentliggörande eller utlämnande till den indiska regeringen skulle alltså icke medverka till en sådan sanering, om den indiska regeringen begärde det?

Sven Hirdman: Jag var inte med då. Hade man frågat mig, om man borde göra en RRV-utredning, vet jag inte vilken slutsats jag skulle ha kommit till. I efterhand kan man ifrågasätta det mesta. Att dra igång RRV-utredningen var en unik åtgärd. Det fanns ingen brottsindikation vad gäller Bofors, utan bara ett påstående i svensk radio om mellanhänder. Huruvida det var brottsligt eller inte är diskutabelt. Regeringen vidtog då en unik åtgärd att uppdra åt RRV att granska ett enskilt

företags affärer. Var det konstitutionellt och politiskt lämpligt? Kanske skulle jag inte i dag ha kommit till den slutsats man då drog. Till vilken slutsats jag skulle ha kommit då vet jag inte.

En annan aspekt är att man har gjort RRV-utredningen. Utredningen föreligger — hur skall man då behandla den? Det finns olika metoder. Man kan offentliggöra den i dess helhet, eller man kan hemligstämpla den i dess helhet och lämna den till indierna. Det förekommer att man lämnar ut hemliga dokument till utländska regeringar. Men regeringen fastnade för en mellanform på basis av de bedömningar regeringen gjorde. Det är regeringens ansvar att göra de bedömningarna, och det ankommer inte på mig att ifrågasätta dem.

Anders Björck: Vilken lösning står KMI för i dag, om KMI skulle tillfrågas och om den indiska regeringen begärde att få ta del av materialet?

Sven Hirdman: Det har indiska regeringen gjort.

Anders Björck: Men vid en förnyad framställning?

Sven Hirdman: De har gjort det vid tre tillfällen. Gör de det igen, skulle vi väl anse att om vi har sagt A måste vi också säga B. Har vi på rättsliga grunder med åberopande av sekretesslagen vägrat regeringen Gandhi att få del av viss dokumentation, kan vi inte ändra ståndpunkt och lämna ut dokumentationen till en annan regering. Det skulle få egendomliga konsekvenser för våra utrikesförbindelser.

Vad sedan gäller vår bedömning av hela Indienaffären vill jag säga att det är en legitim exportaffär, som regeringen har stött under ett antal år. Det har varit en viktig försäljning för landet. Sedan har det förekommit påståenden om att det skulla ha begåtts oegentligheter. Det är viktigt att de påståendena blir belysta genom RRV-rapporten, Ringbergs förundersökning och regeringens uppmaningar till Bofors att lägga korten på bordet.

Jag har naturligtvis en hel del kontakter med Bofors och Nobelindustrier, och jag vet att Bofors och Nobelindustrier på regeringens uppmaning har lämnat en mycket omfattande information och dokumentation till de indiska myndigheterna. De har direkt från Bofors fått mer än som står i RRV-rapporten, och det är väl bra. Vår strävan inom KMI är att de två avtalsparterna — den indiska regeringen och Bofors — skall kunna lösa de återstående frågorna vad gäller betalningar resp. den fortsatta licenstillverkningen. Jag talade senast i dag med Anders Carlberg, som berättade att Boforsledningen för någon vecka sedan hade skickat en skrivelse till indiska försvarsministeriet där man redovisar sin ståndpunkt. Det pågår en dialog, och vi försöker verka för att frågan löses mellan parterna.

Anders Björck: Får jag ställa en sista, kompletterande fråga.

KMI:s inställning är alltså att eftersom regeringen Gandhi, som är misstänkt för vissa saker i detta sammanhang, inte fick utredningen i dess helhet, så skall inte den efterföljande, demokratiskt valda regeringen heller få den?

Sven Hirdman: Jag sade att det skulle bli egendomliga konsekvenser om vi tillämpade sekretesslagstiftningen på ett sätt vad gäller regeringen Gandhi och på ett annat sätt vad gäller regeringen V.P. Singh. Vi måste vara konsekventa i vår tillämpning av lagstiftningen.

När nu indierna har kommit med en förnyad framställning till svenska regeringen och begärt rättslig assistans har de fått ett besked om hur ett sådant rättshjälpsärende skall behandlas. Vi har juridiska bestämmelser om detta. De har fått all den dokumentation de behöver för att på ett korrekt sätt ta upp detta i Sverige. Regeringen kan inte plocka fram information som finns hos privata företag och ge den till Indien.

Anders Björck: Men inom lagstiftningens ram ligger väl en rätt att lämna ut material till ett främmande land, om regeringen så vill?

Sven Hirdman: Regeringen har en generell befogenhet vad gäller sekretessprövning eller hur regeringen vill behandla information och dokumentation som finns hos regeringen. Det ingår i regeringens allmänna kompetens.

Anders Björck: Så det är fråga om en diskretionär prövning?

Sven Hirdman: Ja, som jag uppfattar det har regeringen den fullmakten enligt sekretesslagstiftningen. Regeringen är högsta instans beträffande de handlingar som finns hos regeringen.

Anders Björck: Delar KMI regeringens bedömning i det här fallet?

Sven Hirdman: I det här fallet och vad gäller de åtgärder som har vidtagits det senaste året står jag bakom regeringens handläggning, eftersom jag själv deltagit i den.

Ingela Mårtensson: Vi har i dag på morgonen fått en promemoria, upprättad av Lars Hesser, med vissa synpunkter på KMI:s svar på frågor rörande RRV-rapporten. Den mynnar ut i en del frågor. Vill Sven Hirdman kommentera de frågeställningarna?

Sven Hirdman: Den första frågan lyder: "Varför har i noten till den indiska regeringen angivits annat skäl för sekretessbeläggning än som angivits i själva sekretessbeslutet?"

I regeringens sekretessbeslut har regeringen angivit den formella grunden enligt sekretesslagstiftningen. Den svenska sekretesslagstiftningen är en smula annorlunda och särpräglad jämfört med andra länders. Enligt vad jag förstår var bedömningen att indierna snarast skulle bli förbryllade om de fick en hänvisning till en mängd svenska lagparagrafer. Eftersom de hade gjort en diplomatisk förfrågan hos oss i enkla ordalag, om de kunde få ut uppgifterna, skulle de få ett svar enligt diplomatisk konvenans som talade om orsakerna. Därför hänvisade man till det övergripande, bakomliggande skälet, nämligen valutaregleringen och den kommersiella sekretessen. Det förekommer ofta i diplomatisk skriftväxling mellan regeringar att man uttrycker sig på ett annat sätt än man gör i formella regeringsbeslut.

Den andra frågan gäller kontakterna mellan riksbanken, RRV och regeringen i anslutning till riksbankens sekretessförbehåll.

Enligt vad jag förstår förekom det omfattande kontakter med riksbankschefen Dennis. Till departementet har också ingivits en redovisning av riksbankens synpunkter, utarbetad av direktören i riksbanken Åke Gustafsson.

Den tredje frågan gäller om bestämmelsen i p.1 i bilagan om tillsyn hos regeringen över krigsmaterieltillverkare också avser KMI.

Mitt svar är att det gör den, eftersom KMI är en del av regeringskansliet. "Hos regeringen" innefattar KMI.

KMI är en unik instans. KMI är en kontrollmyndighet i vad avser tillsyn över tillverkningen av krigsmateriel, men i övrigt är KMI en beredningsinstans inom regeringskansliet. Det uttrycktes senast i proposition 1987/88:154. Där står det på s. 61: "KMI, numera organiserad inom utrikesdepartementets handelsavdelning, utgör dels en departementsenhet för beredning av tillståndsärenden, dels en myndighet som utövar kontroll enligt tillverkningslagen."

KMI är alltså en del av regeringskansliet, och den tillsyn som regeringen utövar utövas genom KMI. Det tycker jag är helt klart.

Den fjärde frågan gäller om punkt 23 i bilagan äger tillämpning på RRV. Bedömningen var väl den, att en utredning beträffande det underlag som Bofors hade lämnat den indiska ambassadören verkligen inte var en normal arbetsuppgift för RRV. Det är inte vad RRV sysslar med. RRV sysslar med revisionell granskning av statliga verk och myndigheter, sysslar inte med utländska myndigheter och inte med enskilda svenska företag. Däremot var det en uppgift för KMI, som har kontakter och har beredningsansvaret avseende krigsmateriel. Det normala för regeringen borde ha varit att ge KMI i uppgift att göra den ekonomiska granskningen av betalningarna, men KMI hade inte kompetens och resurser för sådant. KMI bestod vid den här tiden, då Algernon just hade dött, av två tjänstemän. Det fanns ingen möjlighet för KMI att utföra arbetet, utan man måste inkalla en utomstående resurs. Denna utomstående resurs blev RRV, som regeringen kan anlita på samma sätt som man anlitar JK eller statskontoret för speciella utredningar. Man tog in RRV som en resurs och sade i beslutet att RRV:s utredning skulle göras tillsammans med KMI. Därmed, vill jag hävda, låg uppgiften inom ansvarsområdet tillsyn över krigsmaterieltillverkning.

Den femte frågan är om det har klarlagts att Bofors medverkan var frivillig.

Det är klart att RRV inte hade någon legal möjlighet att tvinga Bofors att medverka. Däremot hade regeringen gjort klart för Bofors att den hade ett starkt intresse av att saken klarades upp. Den hade blivit en belastning på de svensk-indiska relationerna när radiouppgifterna kom och den indiska ambassadören krävde åtgärder av den svenska regeringen. Den svenska regeringen kände naturligtvis ett delansvar, eftersom regeringen under lång tid hade aktivt medverkat i förhandlingar om haubitsaffären och hade intresse av att detta klarades upp och inte blev en utrikespolitisk belastning. Därför satte regeringen

press på Bofors att medverka i utredningen och i en redovisning för den indiska ambassadören. Bofors hade legala möjligheter att vägra medverka, och det gjorde företaget sedan när det inte kunde få garantier för sekretess. Bofors föreslog i stället att en utomstående revisor skulle göra granskningen.

Den sjätte frågan lyder: "Har RRV haft befogenhet att ålägga riksbanken att lämna över hemliga uppgifter till RRV?"

Någon tvingande sådan möjlighet hade RRV naturligtvis inte. Svaret är nej. Men igen: det fanns ett starkt allmänintresse av att frågan blev utredd. Det var också därför regeringen sökte påverka riksbanken att samarbeta i den utsträckning som det var möjligt för riksbanken.

Den sjunde frågan lyder: "Om svaret på fråga sex blir nej, vilken bestämmelse i sekretesslagen har givit riksbanken rätt att överlämna sådana uppgifter till RRV? Är det generalklausulen i 14 kap. 3 §?"

Det är det väl delvis, och sedan den allmänna föreskriften i regeringsformen att myndigheter skall samarbeta med varandra plus allmänintresset och regeringens intresse av att saken blev uppklarad.

Slutfrågan lyder: "Synpunkter på frågan om utredningen om förekomsten av mellanhänder borde ha anförtrotts åt rättsliga myndigheter."

Jag var inte med, men jag är säker på att frågan måste ha övervägts av regeringen vid det tillfället. Men det hade varit en utomordentligt omfattande och anmärkningsvärd åtgärd. Här har efter långvariga förhandlingar med stöd av den svenska regeringen det största exportkontraktet i svensk historia slutits, och regeringen har ingått ett särskilt samarbetsavtal med den indiska regeringen. I radion lämnades då en obestyrkt uppgift, som fortfarande är obestyrkt. Ännu tre år efter händelsen finns det inget belägg för att mutor skulle ha betalats till namngivna indiska politiker eller tjänstemän. Det hade varit utomordentligt anmärkningsvärt om regeringen på basis av denna radiouppgift hade som en aktiv regeringsåtgärd uppdragit åt låt oss säga riksåklagaren att utreda detta. Regeringen ansåg att det först gällde att klargöra vilka betalningar som skett, och man gjorde den ekonomiska utredningen. Sedan blev det en rättslig utredning genom att chefsåklagaren i Stockholm Ringberg gjorde en särskild utredning, så frågan blev ändå prövad.

Ingela Mårtensson: Vi får kanske anledning att återkomma till detta. Jag vill nu ställa några frågor angående vapenaffärer och börjar med Grekland.

Menar du att det var grönt att sälja till Grekland år 1975? Man blir förbryllad när man läser utdrag från den promemoria som upprättades i september 1975, där det står att man har förstått att Bofors inte kan sälja vapen direkt till Grekland — det står i promemorian att det är den uppfattning som gäller. Likaså säger Thunberg att han förstår att Feldt skulle ha svårt att acceptera att sälja direkt till Grekland. Ändå menar du att det var helt grönt att sälja till Grekland.

Med tanke på den situation som rådde mellan Grekland och Turkiet om Cypernfrågan och på att det fanns svensk trupp på Cypern undrar jag om man inte är försiktig med hänsyn till att svensk trupp skulle kunna bli inblandad med svenska vapen.

Sven Hirdman: Vad gäller uppgiften i promemorian vill jag säga att det var en brittisk promemoria. Britterna säger sig ha förstått att det inte skulle vara möjligt för Bofors att exportera direkt från Sverige. Det var inte märkligt om britterna hade den uppfattningen. De kunde för det första inte känna till svenska bestämmelser om krigsmaterielexport. För det andra hade det varit exportstopp så länge militärjuntan satt vid makten.

Ingela Mårtensson använde uttrycket att det var helt grönt. Vi använder inte sådana begrepp, utan regeringen bedömer varje ärende för sig. Vi visade fortfarande vid denna tid stark återhållsamhet med export till området kring östra Medelhavet, i detta fall Grekland. Men i detta speciella fall gällde det en delleverans till Storbritannien av viss typ av materiel, och det bedömdes på basis av de förhållanden som då rådde att man i detta fall kunde medge tillstånd. Vi har många sådana ärenden även i dag. Vi gör en omsorgsfull prövning och finner att den här materielen kan det landet få köpa i dag, men det får inte köpa annan materiel. Det görs hela tiden en löpande utrikespolitisk bedömning.

Magnus Robach påpekar för mig att det i detta fall dessutom gällde renovering av gamla pjäser, alltså inte införande av nytt vapensystem som skulle ha höjt spänningen i regionen. Det var gamla pjäser som skulle moderniserats. Belastningen för svensk utrikespolitik betraktades som icke existerande i detta fall.

Ingela Mårtensson: Men Thunberg säger ändå att det hade varit svårare för Feldt att gå med på export till Grekland och att också UD skulle ha svårt att gå med på det. Är inte då KMI:s bedömning att man inte skulle få tillstånd? Varför skulle man annars behöva gå via Storbritannien? Varför kunde man i så fall inte sälja direkt?

Sven Hirdman: Jag vet inte vilket citat av Thunberg som Ingela Mårtensson syftar på. Jag har det inte tillgängligt.

Lars Hesser: Det står i referatet av ett förhör som överåklagare Ljungwall har lämnat in.

Sven Hirdman: Han har sagt detta på basis av vad han efter tolv år tror att han kommer ihåg. Jag har inte sett det. Hur kan man utgå från sådana uppgifter?

Men ändå vill jag säga att vi har andra exempel på att man gör en saklig bedömning utifrån riktlinjerna och de svenska utrikes-, säkerhets- och försvarspolitiska intressena, och i detta fall, som gällde en renoveringsleverans via Storbritannien, var det inget problem. Hade det varit en omfattande affär från Sverige, hade det kanske lett till

andra problem. Det är regeringens ansvar att göra sådana bedömningar. Regeringen tar ansvaret för bedömningen. Det är regeringens sak, helt enkelt.

Ingela Mårtensson: Kan du kommentera de rapporter som Jean-Christophe Öberg skickade till UD beträffande Thailand? Hur togs de upp på UD, och vilken vikt lade man vid rapporterna?

Sven Hirdman: Det var en omfattande beredning. Enligt vad jag har sett och enligt vad jag kommer ihåg från min tid på UD och försvarsdepartementet var frågan föremål för åtskilligt samråd mellan de ansvariga statsråden, som då var utrikesminister Ullsten, handelsminister Burenstam Linder och försvarsminister Krönmark, och många andra var också inblandade.

En sak var helt klar: att regeringen icke avsåg att ändra sin restriktiva linje vad gällde försäljning av krigsmateriel till Thailand. — — —

UD:s och regeringens inställning var negativ på grund av spänningsförhållandena i Indokinaområdet, dit Thailand gränsar. Vad gäller uppgifterna om att Thailand ändå skulle ha förvärvat svenska vapen via Singapore finns det belagt i medborgarkommissionens betänkande att dåvarande KMI Thunberg skulle ha fått brev från en thailändsk direktör redan 1973. De här uppgifterna, dels 1973, dels 1979—1980 ledde till en hårdare behandling av exporten till Singapore. Redan 1973—1974 började man tillämpa slutanvändarintyg gentemot Singapore som första land i världen — det var ett utslag av misstänksamhet. När sedan robotaffärerna blev aktuella begärde Holgersson in kontrakten mellan Bofors och Singapore. Nu blev han lurad genom att man använde dubbla kontrakt. Misstänksamheten ökade alltså i regeringen och regeringskansliet, men inte i tillräcklig grad, kan man konstatera i efterhand.

Ingela Mårtensson: Jag vill ta upp affärerna med Argentina, som Kurt Ove Johansson var inne på. KMI har antecknat att Ardbo hade lovat leverera luftvärnsammunition till Argentina. KMI konstaterade att man behövde begära nytt tillstånd, eventuellt via annat land.

Om nu Argentina är stängt, som det uppenbarligen var, är det då inte att kringgå bestämmelserna om man tillsammans med KMI diskuterar att göra affärerna via annat land?

Sven Hirdman: Om uppgiften i den summariska minnesanteckningen av Rosenius är riktig och återspeglar vad han verkligen sade och tyckte, anser jag att han handlade fel. Jag anser nämligen som Ingela Mårtensson att det i så fall är fråga om ett kringgående. Även om man kunde skylla på att licenser inte var tillståndspliktiga, anser jag att det med hänsyn till den svenska vapenexportpolitiken är ett felaktigt förfarande och att KMI inte bör medverka till sådant, utan avråda och avstyrka det. Så gör vi nu. Tyvärr kan vi inte få fram den slutgiltiga sanningen, eftersom vi inte kan fråga Rosenius om hur han såg på det, men jag vidhåller vad jag sade.

Ingela Mårtensson: Folke Ljungwall har begärt att få vissa handlingar från KMI, men en hel pärm har försvunnit enligt massmedia, och även andra handlingar har inte kunnat påträffas. Kan du kommentera det?

Sven Hirdman: Det där är larviga påståenden, inte av dig, men av dem som har gjort dem. Vad gäller pärmen hade man i Rosenius dagbok eller någon annanstans sett en referens till någonting som kallades KMI:s pärm. De poliser som var Ljungwalls utredare gick upp och försökte ta reda på pärmen men fann ingenting som hette KMI:s pärm. Det tog tid innan man kunde identifiera pärmen. Den pärm som avsågs kallas KMI Industribesök och innehåller uppteckningar från de kontakter som Rosenius och i synnerhet Algernon hade med industrin 1978—86. Den pärmen togs i beslag av åklagaren med vårt goda minne i slutet av 1988, och sedan fick jag tillbaka den 1989. På grund av det som har förekommit ligger den nu hos kammarrätten i Göteborg, och nu vill tullen ha den för sin utredning. Alla våra handlingar flyger och far, men de har inte undanhållits av oss.

Vad sedan gäller de handskrivna anteckningarna av Algernon om Oman som hittades i Algernons skåp hade polisen tagit en kopia. Försvararna i Boforsmålet ville se originalet för att göra en C14-analys och bad att få tillbaka originalet från oss. Man kunde då inte hitta det på en gång. Papperet hade efter Algernons död legat hos först den ena och sedan den andra tjänstemannen. Man letade i vårt arkiv, och till slut hittade man handlingen. I går fick jag tillbaka den från polisen, och den ligger nu i mitt skåp.

KMI har alltså på ett mycket samvetsgrant och öppet sätt samarbetat med Ljungwall och hans utredare utan några som helst förbehåll från vår sida. De har fått all dokumentation, all den hjälp och allt det tillträde de behöver. Det tror jag Ljungwall kan vitsorda.

Ingela Mårtensson: Så uppgiften i Veckans affärer om att Sten Andersson hade svarat Folke Ljungwall att vissa dokument inte fanns tillgängliga hos KMI är en felaktig uppgift?

Sven Hirdman: Nej, det är korrekt så till vida att Ljungwall har frågat om uppteckningar från vissa påstådda eller troliga möten. Han har sett referenser i andra handlingar till möten mellan Boforsledningen och Burenstam Linder eller mellan Burenstam Linder och Ullsten. Åklagaren har begärt att man skall efterforska uppteckningar från dessa möten, och det har vi gjort. Som utrikesministern redovisade har man i vissa fall inte påträffat uppteckningar, delvis säkerligen beroende på att sammanträdena inte blev av eller på att man förr ibland inte gjorde några uppteckningar — två statsråd träffas eller en direktör från ett företag träffar KMI utan att samtalen skrivs ner. Det kan också finnas en tredje möjlighet, att papperen har slarvats bort. Även sådant har tyvärr förekommit i regeringskansliet. Men utrikesministerns svar var korrekt, det kan jag gå i god för.

Bertil Fiskesjö: Vapnen från 1970-talet börjar bli litet rostiga vid det här laget.

Vi hade åklagaren Ringberg här för en tid sedan. Då redovisade han de försök han hade gjort att få information. Han talade om att han ville ha kontakt med folk i Gandhis följe när Gandhi var här. Bl.a. hade han varit i kontakt med dig, och du och andra var positivt inställda, men så småningom blev det ett nej från regeringen till denna kontakt. Har du några synpunkter på detta?

Sven Hirdman: Bakgrunden var att premiärminister Gandhi skulle avlägga ett officiellt besök i Sverige omkring den 15 januari 1988. Inför alla sådana officiella besök utförs ett mycket omfattande beredningsarbete inom regeringskansliet. Man sammanställer dokumentationspärmar om våra politiska, ekonomiska och kulturella förbindelser med det landet och om olika problem. Det är ett omfattande arbete, som engagerar alla avdelningar på UD. Man skriver promemorior om förhållandena och i förekommande fall skriver man förslag till frågor som bör tas upp eller förslag till svensk reaktion på frågor som kan tas upp av det andra landet. Det är det man utnyttjar de bilaterala kontakterna till.

Jag och min kollega på handelsavdelningen Frank Belfrage tyckte att vi som en ren tjänstemannaåtgärd inför Gandhis besök borde informera oss om läget i Ringbergs utredning. Även om vi inte hade anledning att lägga oss i det kunde man tänka sig att Gandhi skulle ställa frågor, och då borde statsministern vara informerad och kunna säga att det pågick en utredning. Därför bad vi Ringberg komma upp till ett samtal, som ägde rum någon gång i januari. Då berättade Ringberg allmänt om sin utredning, som inte hade kommit så långt. Han hade inte fått fram den dokumentation han önskade från Schweiz, och värre för honom var att han inte hade fått någon respons från Indien. När det gäller påstådda bestickningsbrott krävs det en angivelse, i det här fallet från indiskt håll, men där hade inte satts igång någon rättslig undersökning, och vi hade inte fått någon respons därifrån. Då hade det fallit Ringberg in att man kanske kunde etablera en kontakt när nu den indiska delegationen var här och påpeka för indierna att det vore bra om de kunde svara på de frågor som skickats över till ambassaden i Delhi. Det handlade alltså inte om något korsförhör.

Jag sade någonting om att jag själv skulle träffa indierna vid en middag, men om vi skulle framföra mer formellt till indierna att han ville ha kontakt med dem, måste vi höra med departementsledningen. Där var inte jag med, utan det var min kollega Frank Belfrage som förde ärendet vidare till Pierre Schori. Sedan gick det till Anna-Greta Leijon, och hon ringde upp. Att samtalet med Ringberg ägde rum var helt naturligt. Sedan kan man diskutera det sätt på vilket han fick sitt svar, men det har ni diskuterat här tidigare.

Bertil Fiskesjö: Jag har en uppföljningsfråga. Ringberg tyckte det var konstigt dels att han inte fick denna kontakt, dels också att han fick det avvisande beskedet från justitiedepartementet och inte från UD,

vilket väl hade varit det naturliga när det gäller relationerna med främmande land och ett ärende som ni tidigare varit inkopplade på. Hur kunde det komma sig att svaret lämnades av Anna-Greta Leijon?

Sven Hirdman: Nu hör åklagarväsendet till justitiedepartementet och inte till utrikesdepartementet. Enligt vad jag förstår höll Anna-Greta Leijon på den principen att det som rör åklagarna är frågor för hennes departement. Det har dock inte hindrat att Ljungwall och jag har haft löpande kontakter. Ringberg hade ställt en fråga, och han fick ett svar. Nu kom det den här vägen. Jag var inte med om beslutet och har svårt att uttala mig om det.

Bertil Fiskesjö: Det gällde ju inte en fråga om det svenska åklagarväsendet, utan om kontakter med företrädare för ett annat land. Därför förefaller det mig fortfarande mycket märkligt att det inte handlades till slut i utrikesdepartementet. Har du någon uppfattning om huruvida beskedet till Ringberg skulle ha blivit annorlunda om det hade handlagts på det sätt som jag menar borde ha skett?

Sven Hirdman: Jag tror inte det. Pierre Schori var med i handläggningen och hade samma uppfattning. Även Hans Dahlgren i statsrådsberedningen hade samma uppfattning, att det var olämpligt att begagna detta tillfälle när indierna befann sig som officiella gäster i Sverige till att ta upp denna åklagarbegäran. Om Ringberg ville ha något ytterligare framfört till indierna, var det bättre att gå den formella vägen via ambassaden i New Delhi, vilket har skett och vilket vi i våra samtal med honom redovisade.

Bertil Fiskesjö: Såvitt jag vet är det vanligt att man utnyttjar sådana besök för kontakter i olika riktningar. Det förefaller egendomligt att man skulle behöva gå en omväg, om det fanns personer i sällskapet som kunde sitta inne med information av värde för Ringberg. Jag tycker fortfarande — men det är bara ett påstående, ingen fråga — att det var en konstig handläggning av denna begäran. Jag noterar att du och Belfrage hade en annan uppfattning, i varje fall från början, om hur man borde handlägga ärendet.

Jag har sedan en fråga som kanske är litet udda. Jag fick en upplysning om att en delegation från England för inte länge sedan skulle ha fått en redovisning som hade med Indienärendet att göra. Känner du till det?

Sven Hirdman: Det enda jag kan associera till är att i samband med de åtgärder som regeringen Singh vidtagit — man har lämnat in någon preliminär förundersökningsanmälan vid indisk domstol, man har anhängiggjort ärendet hos oss, man har tagit diplomatisk kontakt med Schweiz, eftersom man är intresserad av att få veta om de konton som finns i Schweiz — har en indisk delegation varit på resa. Den har varit i Schweiz, och jag tror också i England, och några deltagare kom till Stockholm, där en tjänsteman togs emot av rättschefen i UD. Kan det vara fråga om detta? Det har inte förekommit någon kontakt med brittiska regeringen i det ärendet.

Bo Hammar: Jag skulle vilja återgå till promemorian från SÄK från mars 1981, som Kurt Ove Johansson var inne på. Jag vill fråga hur Sven Hirdman vill karakterisera den promemorian.

Sven Hirdman: Jag tycker den är klar och redig. Här har uppenbarligen vissa tjänstemän vid Bofors sett saker som oroar dem och funnit att det tycktes förekomma leveranser från Bofors till i detta fall Bahrein, medan man säger att det rör sig om affärer med Singapore. De är bekymrade och talar med dem som de uppfattar som sina uppdragsgivare, nämligen säkerhetscheferna i materielverket, och sedan går de till säpo. Jag förstår att de går till säpo, och jag tycker det är bra att detta har blivit redovisat.

Sedan kan frågan ställas vad man borde ha gjort med denna promemoria. Om jag hade suttit som krigsmaterielinspektör vid den tidpunkten och allting fungerat så att jag fått denna promemoria i mars 1981, vad borde jag ha gjort? Då hade det väl funnits anledning att koppla in åklagarväsendet. Skadan var redan skedd, eftersom Bofors i december 1979 och januari 1980 på basis av sina falska uppgifter hade fått utförseltillstånd från regeringen för robotarna till Singapore. De hade gått iväg, så den skadan var redan skedd. Men man hade kunnat börja vidta åtgärder i form av förundersökning, åtal och rättegång ett par år tidigare, om man hade fått denna dokumentation. Det är min personliga slutsats.

Bo Hammar: Jag förmodar att det upprättas alla möjliga konstiga promemorior, men den här promemorian var ingen dussinhandling. Får jag tolka det så, att du menar att det här är en promemoria med ett tungt och allvarligt innehåll?

Sven Hirdman: Ja.

Bo Hammar: Är det då inte anmärkningsvärt att den fastnade på vägen och inte kan spåras hos KMI? Det är alltså inte vad som helst, utan en tungviktig handling.

Sven Hirdman: Vi har gått igenom våra diarier och arkiv, och det är min bedömning i dag att den aldrig funnits hos KMI. Det är kanske inte så konstigt, eftersom den lades ad acta hos säpo. Huruvida den finns hos materielverket kan jag inte svara på.

Bo Hammar: Du sade att det är möjligt att Algernon har fått uppgifterna muntligt. Du var under den här tiden statssekreterare i försvarsdepartementet. Hur frekventa kontakter hade du i den egenskapen med Algernon?

Sven Hirdman: Jag hade en hel del personkontakter med honom, eftersom han hade arbetat för mig. När jag var statssekreterare var han chef för internationella enheten på försvarsdepartementet, gamla FKE. Han var en utomordentlig person, och vi hade goda relationer. Däremot hade jag ingen kontakt med honom i det här ärendet eller andra konkreta exportärenden. Det ärende som jag närmast var inkopplad på

som berörde honom var Telub-affären 1980—81. Den angick försvarsdepartementet, eftersom Telub föll inom försvarsdepartementets verksamhetsområde.

Jag kände till genom telegramväxling osv. — jag fick alla UD:s delgivningar — uppgiften om att robotar skulle finnas i Dubai och Bahrein och kände till Observers artikel. Jag visste att det pågick ett utredningsarbete men hade aldrig någon diskussion med Algernon om detta.

Bo Hammar: Jag övergår till en annan fråga, som vi också varit inne på flera gånger. Det gäller anteckningarna från november 1977, som Ingela Mårtensson och Kurt Ove Johansson har tagit upp tidigare. Du sade att om den order som Ardbo hade utlovat till Argentina hade genomförts via Singapore betecknade du det som helt illegalt. Är det då inte ännu mer anmärkningsvärt att det kan finnas en anteckning om att ett nytt tillstånd bör begäras, eventuellt via ett annat land? Du sade vidare att du tyckte att Rosenius handlade fel, men måste man inte ta till ännu starkare ord med tanke på det du sade om att det var helt illegalt?

Sven Hirdman: Jag gjorde ett antal reservationer. Den första avsåg karaktären av anteckningarna. Rosenius var ny, och det är anteckningar om vad andra har sagt. De är summariska, och vi kan inte längre fråga Rosenius om vad som avsågs.

Den andra reservation jag framförde gällde synen på komponenter för utrustning som tillverkas i utlandet. Man hade en mer liberal syn på detta — man begärde t.ex. inte slutanvändarintyg. Jag har också sagt att jag själv tycker att det var en felaktig äldre syn. Den må vara förståelig men strider mot grunderna för den svenska vapenexportpolitiken.

Sedan har jag sagt att om dock denna anteckning verkligen återspeglar vad som sades vid samtalet — vilket är en hypotetisk slutsats — och om den verkligen avser Rosenius grundade mening, att man bör söka tillstånd via annat land för denna utförsel, så tycker jag att han har handlat felaktigt. Jag tror inte jag använde ordet illegalt, men det var definitivt felaktigt.

Bo Hammar: Vem har gjort denna anteckning?

Sven Hirdman: Min hypotes är att Ardbo har suttit på ena sidan av bordet och Rosenius på den andra. Ardbo med sin charm och karisma pladdrar på. Rosenius gör några blyertsanteckningar och lämnar dem till sin sekreterare, som skriver rent. Höga militärer är vana att ge order, inte att skriva promemorior.

Bo Hammar: Men man kan utgå från att det är Rosenius som har skrivit det?

Sven Hirdman: Jag tror att han har fört pennan.

Bo Hammar: Du sade tidigare att om man hade gjort en kringgående rörelse via Singapore var det näst intill omöjligt för KMI att kontrolle-

ra, för det var så mycket igångsatt. Men å andra sidan: om det faktiskt har skett mer eller mindre på rekommendation av KMI, skulle det då vara så svårt att kontrollera?

Sven Hirdman: Man kan tycka det, men det är väldigt oklart. Rosenius tillträdde 1977, men han var sjuk 1978. Han fick en hjärntumör och var borta i två perioder innan han tillträdde. Beställningsdeklarationen som kom in visade att det gällde samma parti som man fått nej för vad gällde Argentina, och det dök nu upp via Singapore. Jag är inte säker på att Rosenius satt vid skrivbordet vid det senare tillfället. Det är inte så lätt att kontrollera.

Bo Hammar: Har du någon idé om hur den här typen av anteckningar använts? Rosenius sitter och skriver litet förstrött, säger du. Vad händer sedan? Slängs anteckningarna in i ett kassaskåp, eller är det några fler som läser dem?

Sven Hirdman: Vi har nu en praxis som är annorlunda och mer genomarbetad. Vi har *uppteckningar* och delgivning till vissa personer, inkl. departementsledningen.

Jag skulle tro att promemorian skrevs ut på KMI och hamnade i en pärm som heter Industribesök. Jag tror inte den delgavs statssekreterare eller statsråd och tror knappast att den har delgivits UD:s politiska avdelning.

Bo Hammar: Men man kan inte utesluta att handelsministern och eventuellt statssekreteraren har läst rapporten?

Sven Hirdman: Jag tror man kan utesluta det. Jag tror inte att sådana papper delgavs departementsledningen. Även nu är vi ganska restriktiva. Statsråden har mycket att syssla med, och vi kan inte delge statsråden vartenda papper som kommer från olika beredningsinstanser inom departementen, utan vi måste vara selektiva och ta upp bara det som är viktigt.

Bo Hammar: Å andra sidan måste vi tänka tillbaka på hur det såg ut i Argentina 1977—78. Jag menar inte bara Hagelinaffären, utan det förekom förföljelse av all opposition. Det var ett läge då terrorn i Argentina var som mest intensiv, och Argentina var ett av de mest svartlistade länderna. Om en ledande vapenhandlare säger till KMI att han lovat leverans i februari 1978, är det då så anmärkningsvärt att ärendet förs upp på politisk nivå?

Sven Hirdman: Jag skulle tro — nu är jag inne på spekulationer — att det rör sig om en affär som pågått under en längre tid. Det tar lång tid att göra sådana affärer. Jag skulle tro att Bofors hade marknadsfört ammunitionen innan militärjuntan kom till makten i Argentina. Man hade dragit igång förberedelser med preliminära förhandlingar osv. Sådant tar tid. Så får man slutligen kontraktet, och under tiden har militärjuntan trätt till. Då tycker man att man inte kan dra sig ur, och så berättar man för Rosenius om sitt predikament. Det är en spekulation om hur det kan ha gått till.

Bo Hammar: Jag har några frågor som knyter an till vad du sade när du var här senast.

Den första frågan är om det har förekommit nya indikationer på att svenska vapen illegalt har kommit till Iran.

Sven Hirdman: Nej, vi har inga sådana indikationer när det gäller Iran.

Bo Hammar: En liknande fråga, om ni har sådana indikationer om vidareexport från Pakistan av Robot 70.

Sven Hirdman: Nej, affärerna med Pakistan har vi gått igenom mycket grundligt, och det finns inga sådana indikationer.

Bo Hammar: Jag har en avslutande fråga, kopplad till Indienaffären. Vi har varit inne på RRV-rapporten, också den hemliga delen. Har du kännedom om ytterligare upplysningar som gäller Bofors och frågan om mellanhänder i Indienaffären, som inte har med RRV-rapporten att göra? Finns det samtalsuppteckningar eller brevväxling som gäller den frågan?

Sven Hirdman: Jag har inga speciella handlingar, men jag har en ganska god bild av detta, och jag skall gärna redovisa den bild jag har av mellanhänder och avvecklingskostnader, om det är av intresse för utskottet.

Det är vanligt att man internationellt både civilt och militärt använder sig av agenter och representanter vid sådana affärer. Jag tror det finns publicerade uppgifter som visar att när Storbritannien sålde stridsflygplan till Saudiarabien fick s.k. mellanhänder där nere 20 % av försäljningssumman. Det har påstått i pressen att när Grekland köpte Mirageflygplan uppgick provisionerna till grekiska politiker och tjänstemän till 40 %. Även vid civila entreprenadaffärer förekommer provision. Det förekommer också i Sverige — om man skall sälja ett hus, får mäklaren provision. Det finns alltså legala mellanhänder.

Bofors bedriver sitt försäljningsarbete från Karlskoga. De har inga agenter i utlandet som är befullmäktigade att förhandla för deras räkning. Men de har haft ett antal kontakter som hjälpt dem med rådgivning och service och även bistått dem i affärerna med Indien. De har haft avtal om detta sedan mitten av 1970-talet. Det var helt accepterat i Indien fram till 1984 att utländska vapenförsäljarna hade agenter. Några av agenterna fick t.o.m. sitta med vid affärerna, eftersom det ansågs vara en fördel att ha med personer som ägde lokalkännedom. Jag har sett en gammal affär med Sverige där man kom överens om att agenten skulle få 2 %, som betalades av det indiska försvarsministeriet till Bofors agent. Det var ungefär som en mäklaraffär.

När regeringen Rajiv Gandhi trädde till 1984 ville den ändra på det förhållandet. Man ville inte ha agentprovisioner med i vapenaffärerna. Det hade redan förekommit en del uppgifter på indisk sida om att det skulle ha förekommit ohemula provisioner i ubåtsaffären med Västtyskland 1980. Det fanns ett tryck i Indien att ta bort agenterna.

Som jag har förstått ville man ha bort mellanhänderna bl.a. i det enkla syftet att få ner totalpriset för de indiska skattebetalarna. I stället för att betala 2 % till en agent var det billigare för de indiska skattebetalarna att affärerna gjordes upp direkt med utländska säljare.

Det var den principiella inställning som regeringen Gandhi hade 1984, och det säger man sig ha talat om för de utländska vapenförsäljarna. Bofors har förnekat att man fick sådan information 1984, och det finns ingenting som belägger att man skulle ha fått det, men på våren 1985 vidarebefordrade vår ambassadör Edelstam i New Delhi till Bofors ett meddelande, att man inte längre ville att Bofors skulle representeras av sin agent i Indien. Man såg inte vederbörande med så goda ögon.

Sedan togs saken upp flera gånger av den indiska regeringen, bl.a. vid det korta möte som Rajiv Gandhi och Olof Palme hade i New York vid FN:s 40-årsjubileum. Då sade Gandhi att skulle det bli någon affär, fick inte Bofors använda mellanhänder. Detta framförde Carl Johan Åberg till Nobelindustrier, och Boforsledningen sade att man skulle avveckla mellanhänderna. Sedan meddelade Åberg detta till Indien. I december 1985 sade Ardbo till Åberg att man skulle avveckla de avtal man hade med utländska bolag, men det skulle bli dyrt.

Det intressanta är att under de mycket ingående förhandlingar som pågick om haubitskontraktet mellan det indiska försvarsministeriet och Bofors och som ledde fram till ett slutligt leveranskontrakt och licenskontrakt krävde indierna inte att en klausul skulle skrivas in i kontraktet om att det inte fick förekomma mellanhänder. Det finns alltså ingen sådan bestämmelse i kontraktet. Tvärtom finns en bestämmelse i leveranskontraktet om att det enda som är giltigt mellan parterna är det som står i själva kontraktet, och där finns alltså ingenting om mellanhänder. Dock kallade i slutskedet av förhandlingarna i mars 1986 den indiske statssekreteraren upp Ardbo och sade att man ville ha en skriftlig försäkran om att Bofors inte använt mellanhänder för att få kontraktet. Då fick han ett brev, skrivet på Ardbos speciella sätt, där det står: "Jag kan försäkra att vi inte har någon särskild agent anställd i Indien i syfte att vinna detta kontrakt."

Så fick man kontraktet, och redan i slutet av 1985 hade Bofors börjat avveckla avtalen. Bofors hade alltså ett par avtal med olika firmor, flertalet utanför Indien, som innebar att om Bofors fick haubitsaffären skulle dessa firmor få sammanlagt en total provision på 8—10 %. På den tiden beräknade man att kontraktet skulle gå på 2—3 miljarder kronor, och 8—10 % ansågs vara en normal provision, om affären gick i lås.

Nu när Bofors fick besked att man inte fick anlita mellanhänder kunde man välja att ignorera beskedet och fortsätta som om ingenting hänt, men man hade lovat den svenska regeringen att avveckla mellanhänder. Man kunde också bryta agentavtalen, men det skulle få juridiska konsekvenser, och man skulle tvingas betala skadestånd. Då beslöt man i stället att försöka avveckla mellanhänderna. Man sade att bolagen inte längre skulle få den ursprungligen avtalade provisionen, och man kom överens om att försöka träffa en uppgörelse i godo. Man

lyckades få ner det totala belopp som Bofors skulle betala till de här firmorna från ursprungligen avsedda kanske 8 % till 3—4 %, så Bofors tjänade pengar på det indiska kravet. Vad man gjorde var att avveckla de provisionsavtal man hade haft — därav termen avvecklingskostnader.

Sedan var man väl inte riktigt öppenhjärtig i det besked man gav till Indien. Man gav indierna intrycket att man inte hade kvar några mellanhänder. I själva verket träffade man en uppgörelse i godo om avveckling, och det är en uppgörelse som innefattar betalningar som uppgick till 319 milj. kr. Utbetalningarna för de avvecklade provisionskontrakten sträckte sig över en längre tid, även efter 1986. De var också, om jag förstått rätt, kopplade till den grundläggande förutsättningen at Bofors skulle få affären. In i det sista, till omkring den 10 eller 14 mars, var det en konkurrens mellan det franska haubitssystemet och det svenska, så Bofors riskerade att på mållinjen snuvas av att kontraktet gick till fransmännen, och i så fall hade de inte betalat några avvecklingskostnader.

Men Bofors skötte detta klantigt i sin redovisning till indierna — därav alla problem man har haft. Sedan har indierna i efterhand ställt frågor under 1987 och 1988. Då har man redovisat en del summor men inte allt. Man åberopar kommersiell sekretess och säger att man inte kan bryta avtal med andra parter.

Som jag sade tidigare har påståendena om att det skulle ha förekommit mutor och bestickning gjorts i tre år, men fortfarande efter denna lång tid och trots alla möjligheter till läckor finns det inget belägg för att det skulle ha skett vad gäller namngivna indiska politiker och tjänstemän.

Per Gahrton: Kan man tolka din sista skildring så att du i stort sett litar på Rajiv Gandhi-regeringens version och inte ger mycket för den nya indiska regeringens version?

Sven Hirdman: Jag läste för någon vecka sedan igen den indiska parlamentskommissionens rapport om haubitsaffären. Den kom ut 1988. Ja tycker att den är övertygande vad gäller de tekniska och ekonomiska skälen varför Indien valde den svenska och inte den franska haubitsen. Ett stort antal personer var inblandade i denna upphandling, som pågick från slutet av 1970-talet till 1986. Det skulle ha varit dyrt att muta alla dessa personer, och någonting borde i så fall ha kommit fram.

Men jag gör inte anspråk på att sitta inne med hela sanningen, utan det kan finnas dolda problem, men den bild jag fått hittills är den jag har redovisat.

Per Gahrton: Och den bilden innehåller inga som helst pengar till familjen Hinduja?

Sven Hirdman: När det gäller de fyra agentbolagen eller representantbolagen finns det väl indikationer på anknytningar till Chada och Hinduja m.fl., men vad gäller indiska politiker, generaler och statstjänstemän är det en helt annan sak.

Per Gahrton: I oktober 1987 sade Gandhi kategoriskt enligt vad som är citerat i Svenska Dagbladet den 10 oktober 1987, att inga indier har fått pengar. Vid det laget visste svenska regeringen genom RRV-rapporten att indier fått pengar. Hur reagerade man på svensk sida då?

Sven Hirdman: — — — Det står också i den öppna delen av RRV-rapporten, som offentliggjordes den 4 juni 1987. Det står att det förelåg avtal mellan Bofors — sedan har man utelämnat ett namn — som avser provision i efterskott. Det står vidare att betydande belopp har betalats ut i efterskott bl.a. till Bofors tidigare agent i Indien. Det var en information som redan den 4 juni 1987 offentliggjordes resp. gavs till den indiska regeringen.

Per Gahrton: Skulle man inte kunna missuppfatta den öppna delen och få intrycket att det handlar om de 100 000 kronor i månaden — — — — Det faktum att Gandhi i oktober säger att inga indier har fått pengar tyder på att han antingen ljuger eller är felinformerad. Finns det inte anledning för den svenska regeringen att ingripa?

Sven Hirdman: I det avsnitt som jag läste upp ur RRV-rapporten står det att betydande belopp har betalats ut. RRV menar därmed rimligen belopp i miljonklassen, eftersom man redovisar att betalningar skett i storleksordningen 319 miljoner, inte servicekontrakt för 100 000 kronor i månaden som Bofors hade med Anatronic.

Jag kommer inte ihåg Gandhis formulering. Jag förmodar att han menade att det inte fanns någon indikation på att indiska politiker och beslutsfattare fått pengar. Det är väl innehållet i hans uttalande.

Sedan är det så att grunduppgifterna som finns i RRV-rapporten härrör från Bofors. Det är Bofors redovisning av sina utbetalningar via affärsbanker och riksbanken. Underlaget i form av datalistor har RRV tagit in. Men sedan har RRV gjort sin tolkning. För vad det är värt säger Nobel Industrier och Bofors att det icke är korrekta slutsatser som RRV dragit. Jag konstaterar att det finns två uppfattningar som står mot varandra.

Per Gahrton: Har ni aldrig funnit anledning att ingripa när man säger att inga indier har fått pengar? Ni har aldrig haft anledning att serva indierna med korrekt information?

Sven Hirdman: På regeringens uppmaning har Bofors lämnat omfattande information och dokumentation direkt till de indiska myndigheterna, direkt till statssekreteraren i försvarsministeriet och direkt till parlamentskommissionen under perioden från juni 1987 till våren 1988. De indiska myndigheterna har den vägen fått en omfattande kunskap om vad som nu är känt i Sverige.

Per Gahrton: Slutsatsen måste i så fall vara att regeringen Gandhi har farit med oriktiga uppgifter mot bättre vetande?

Sven Hirdman: Jag kan inte uttala mig om det.

Per Gahrton: Dagens Nyheter gjorde den 5 februari en tolkning av RRV-rapporten, att indierna vilseletts att tro att utbetalningarna upp-

hörde 1986, medan de i själva verket fortsatt 1990. Vilseledandet skulle ha varit ett resultat av att vissa delar av RRV-rapporten var hemliga. Kan du kommentera det?

Sven Hirdman: Vad som står i den öppna delen är att provisioner till betydande belopp betalats ut i efterskott till agenter, men det står ingen tidsgräns. Det påstås i den hemliga delen av rapporten att betalningarna skulle äga rum till år — — — Om detta verkligen är korrekt vet jag inte. Jag tror att Bofors har en annan uppfattning. 1986 skedde det betalningar och 1987.

Per Gahrton: Skillnaden mellan den öppna och den slutna delen skulle alltså kunnat leda till att man fått en felaktig uppfattning i Indien?

Sven Hirdman: Som jag sade har det varit omfattande direktkontakter brevledes och muntligen. Boforsdelegationer har varit i Delhi på indiska regeringens uppmaning, och omfattande förhör har hållits där man har lämnat den information som indierna har efterfrågat. Den svenska regeringen har sett det som en sak mellan två avtalsparter huruvida det skall finnas mellanhänder.

Den första indiska utgångspunkten var att det skulle bli billigare för skattebetalarna utan mellanhänder. Sedan har indierna ändrat sig och använt en mera politisk-moralisk uppläggning, att mellanhänder kan betyda att det förekommer mutor. Perspektivet har ändrats även på indisk sida.

Per Gahrton: Du har understrukit att man försökt undvika utrikespolitiska komplikationer med Indien. Tycker du att Boforsaffären har varit lyckad för våra relationer med Indien?

Sven Hirdman: Allting måste ses i sin helhet. Som läget har varit de senaste ett à två åren utgör Boforsaffären en viss belastning på relationerna. Ni hörde kanske på nyheterna i dag att Svenska institutet beslutat att inte genomföra en kulturfestival i Indien, eftersom opinionsläget är sådant att det kan bli ett annat resultat än man har förväntat sig. Det är en belastning. Därför har vi ett intresse av att saken blir uppklarad.

Å andra sidan kan man konstatera — det är en bedömning som gjorts på indisk sida — att Indien gjort en god affär när man köpt haubitssystemet. Man har budgeterat ett belopp av drygt 10 miljarder kronor. Sedan lyckades man genom en mycket skicklig förhandling på indisk sida få ner priset till 8,4 miljarder. Man fick förmodligen det tekniskt bästa vapensystemet, och man fick bra villkor med krediter och garantier från svensk sida. Enligt vad vi vet är man inom den indiska försvarsmakten mycket nöjd med systemet.

I övrigt har de svensk-indiska relationerna fungerat bra. Ett svenskt företag har fått kontrakt på ett stort dammbygge i Indien, och vi har ett utmärkt samarbete med Indien inom ramen för GATT. Men som läget är nu är det en belastning så länge Boforsaffären inte har uppklarats.

Per Gahrton: Finns det planer för hur man skall undvika liknande belastningar i framtiden?

Sven Hirdman: Det är svårt att förutse allting. Jag tycker att regeringen har handlat på ett öppet och rakt sätt från första början i denna affär, som jag ser som en legitim exportaffär. Sedan har frågor uppstått om provisioner och mellanhänder. Det är frågor som kan uppstå i alla fattiga länder. Problemet är inte unikt för Sverige och Indien. Det har nu blivit en speciell situation i Indien, delvis beroende på partipolitiska och personliga problem. Jag vet inte vad regeringen skulle kunna göra för att undvika sådana situationer. Det ankommer mer på företagen att dra sina lärdomar.

Per Gahrton: Jag går över till Algernons försvunna papper. En poliskommissarie har skildrat exakt vad som hände när man återfann papperen. Skulle du kunna berätta vad som hände då?

Sven Hirdman: Med förlov sagt tycker jag det är löjligt, men om utskottet vill höra det, skall jag redogöra för det en gång till.

Algernon gjorde en hel del blyertsanteckningar under sin tid som krigsmaterielinspektör. Han hade en rätt oläslig handstil. Innan han skulle vara med på ett sammanträde eller göra en föredragning skrev han ofta ner några punker med blyerts. Sådana anteckningar hittade man i hans portfölj när han dog. Vi har flera exempel på detta. Han dog plötsligt, så hela hans kvarlåtenskap finns kvar i byrålådor och skåp.

De anteckningar som Per Gahrton frågar om gäller en försäljning av ammunition till Oman, som hade blivit ifrågasatt. Uppenbarligen ville Algernon inför sig själv och inför någon sammankomst han skulle ha med kolleger — kanske Holgersson och Åberg — skriva ner det i förväg.

Detta var av visst intresse för åklagaren, eftersom en av åtalspunkterna mot dåvarande marknadschefen Ekblom i Bofors var att han skulle ha medverkat till en icke beviljad försäljning av 3 500 skott till Oman via Singapore. Ekbloms försvarare ville ha tillgång till papperen, och åklagaren ville också se dem.

Innan jag kom till KMI hade försvarsadvokaterna av polisen fått en fotokopia av papperen, men försvaret krävde efter ett år att få originalet för att göra en textanalys och se om det skrivits före eller efter ett visst datum — det fanns inget datum på anteckningarna. Jag bad en av mina medarbetare, Göran Orhem, att leta efter det i arkivet, men han hittade det inte, och detta meddelade vi polisen. Det berodde på att Algernon hade massor med handlingar i skåp och olika arkiv, och polisen ville att vi inte skulle sortera dem i vårt arkiv, och de fick inte röras innan rättegången var klar.

Efter något halvår kom polisen tillbaka. Jag tror att jag bad Magnus Robach leta i vårt arkiv, men han hittade ingenting. Polisen kom tillbaka en tredje gång. Jag gick in i arkivet tillsammans med polistjänstemannen och där hittade vi papperen. Anledningen till att vi hittade dem då var att en hög hade funnits i ett annat skåp, inte på

KMI. Den hade lämnats över till mig och sedan lagts in i vårt arkiv. När Orhem eller Robach letade fann de inte papperen, men när vi hittade papperen fick kommissarie Bengtsson omedelbart veta det. Sedan lär han ha skrivit en promemoria, som jag inte har sett men som använts i rättegången och som Svenska Freds har rapporterat till radion.

Med förlov sagt tycker jag det är det larvigaste ärende jag haft befattning med sedan jag kom till KMI. Det har aldrig funnits någon vilja eller anledning att undanhålla någonting från rättsvårdande myndigheter.

Per Gahrton: Det låter betryggande. Orsaken till att jag tar upp detta är att en kriminalkommissarie i tjänsten har upprättat en promemoria kring detta.

Sven Hirdman: Han borde ha låtit mig läsa den. Jag har aldrig haft tillfälle att läsa den.

Per Gahrton: Hans beskrivning är att du förde på tal ett löfte om att visa KMI:s arkiv när han kom, vilket han tyckte var märkligt, för han hade varit där många gånger tidigare. "Jag följde emellertid med och blev visad runt i arkivet under ett par minuter. Hirdman plockade fram en blå plastmapp som låg på en hylla och började bläddra i den. Han stannade till inför ett antal handskrivna noteringar, och jag kunde genast identifiera dem som originalet till de ovan nämnda eftersökta noteringarna."

Det har tolkats bl.a. av Svenska Freds som att polismannen inte riktigt tog detta på allvar utan menade att det var en teaterföreställning därför att man i ett känsligt läge hade bestämt sig för att hitta handlingen. Det är en tolkning som Svenska Freds har gjort. Jag vill höra din kommentar till detta.

Sven Hirdman: Polismannens slutsatser är felaktiga, och Svenska Freds tolkning är felaktig.

Vad gäller visningen av arkivet var det så att åklagare och polis hade bett att få vissa handlingar från KMI. Vi plockade fram dem. När de sedan kom tillbaka och ville ha fler handlingar sade vi att det var lika bra att de själva gick igenom vårt arkiv och med sin kunskap om ärendet plockade fram de handlingar de ville ha i den mån vi skulle ha missat någonting. Det var därför jag tyckte det var bra att han följde med.

Per Gahrton: Jag lämnar det och skall något beröra Ringbergs utredning, som vi varit inne på tidigare. Där finns eventuellt ytterligare en fas. När Ringberg var här sade han att han inte gav upp trots beskedet från Anna-Greta Leijon. Han berättade att han gick upp på UD:s handelsavdelning på Fredsgatan 8 och lämnade över sina minnesanteckningar och poängterade ytterligare att hans önskemål stod kvar. Sedan berättade han att det inte kom något samtal från UD, och den indiska delegationen reste hem.

Var ni på UD medvetna om att Ringbergs begäran stod kvar efter det att Anna-Greta Leijon hade avrått honom?

Sven Hirdman: Ringberg besökte departementet — mig och Belfrage — den 11 januari 1988. Från detta har vi en uppteckning som är skriven av Belfrage. Där sägs på slutet: "Ringberg återkom i sammanhanget till åklagarintresset av att ta del av eventuellt indiskt material av relevans för förundersökningen, vilket intresse borde markeras under Gandhis besök."

Sedan delgavs Ringberg uppteckningen av Belfrage. Han säger i ett papper den 14 januari, tre dagar senare, att det hade tillkommit på begäran av departementet, och så säger han såsom Per Gahrton påpekade att han angav att han avsåg att avvakta resultatet av den indiska kommissionens arbete. Härjämte angav han önskemålet att han, om UD fann en sådan åtgärd lämplig — vilket UD inte fann — skulle erhålla kontakt för samtal med behörig person i den delegation som åtföljde Gandhi vid hans besök i Stockholm. Kontakten skulle förmedlas genom UD:s försorg. I övrigt får jag hänvisa till uppteckningen i Belfrages PM.

Det är alltså detta som gäller: Belfrages PM plus anteckningen av Ringberg.

Per Gahrton: Beskedet till Ringberg, som han själv beskriver det, kom endast från dåvarande justitieministern. Enligt honom fick han inget besked från UD.

Sven Hirdman: I och med att ett statsråd givit honom besked fanns det ingen anledning för oss att ringa honom och säga samma sak, om regeringen kommit fram till att det var det besked som skulle ges. Jag vet inte dagen för Anna-Greta Leijons samtal — den 11 eller 12, i varje fall före den 14 januari.

Per Gahrton: Enligt honom själv har han vidhållit sitt önskemål och framfört det genom att lämna in sina minnesanteckningar till UDH.

Sven Hirdman: Vi kunde inte göra någonting ytterligare när regeringen i beredning mellan utrikesdepartementet, justitiedepartementet och statsrådsberedningen kommit fram till en ståndpunkt, som förmedlades av Anna-Greta Leijon.

Per Gahrton: Hur ser du på Bofors, ett företag där några av de ledande cheferna blivit dömda för brott mot utförselbestämmelserna? Är Bofors ett lämpligt företag för framtida vapenexport?

Sven Hirdman: Det har skett stora förändringar i Bofors. Alla de tidigare personerna som var insyltade i affärerna har lämnat sina befattningar. Företaget har gjort en omfattande genomgång med sin personal. KMI har medverkat genom att gå igenom exportreglerna och vapenexportpolitiken. Det har varit en mer omfattande upplysnings- och utbildningsverksamhet inom Bofors än inom något annat svenskt krigsmaterielföretag — vilket var nödvändigt.

Bofors har nu genomfört en omorganisation med en förstärkt säkerhetsavdelning och en förstärkt exportkontrollavdelning. Dess chefer var uppe hos mig för någon månad sedan, och vi gick igenom den internkontroll som finns inom Bofors. Man skall själv kontrollera i första ledet att exportbestämmelserna följs.

Vi har i olika ärenden löpande kontakt med Bofors. Jag är inte medveten om att de inte skulle bemöda sig om att följa våra anvisningar. Några gånger kan man se exempel på slarv, eller vi får upprepa ett besked som vi tidigare har lämnat, men det senaste året har vi haft betydligt större problem med koncernen FFV än med bolaget Bofors.

Per Gahrton: Det betyder att ett exportföretag kan bryta mot reglerna och t.o.m. få sina företrädare dömda och ändå räkna med att behandlas välvilligt när dess exportansökningar prövas? Det finns inga planer på sanktioner mot företag som bryter mot reglerna?

Sven Hirdman: Jag tycker inte det ingår i det svenska samhällssystemet att staten skall hämnas i efterhand. Här har det varit en rättslig prövning, de skyldiga har fått sin dom, företaget har betalat bot, och medborgarkommissionen har avgivit sitt utlåtande. Företaget har gjort en stor ekonomisk förlust på affärerna via Singapore. Man har förlorat andra exportaffärer och förlorat i goodwill.

Regeringen har vidtagit en sanktion mot företaget. Den avser leveranser till Singapore. Regeringen normaliserade förbindelserna med Singapore vid årsskiftet 1987—88, men icke vad gällde tillstånd för leverans av hela vapensystem från Bofors. Det var en sanktion som låg mot Bofors så länge rättegången pågick.

Per Gahrton: Eftersom tiden går fort nöjer jag mig med en slutfråga. Den gäller det papper som Bo Hammar talade om. Jag tycker att ditt svar var intressant och anmärkningsvärt, eftersom du sade att om det hade hamnat på rätt ställe i tid, skulle rättegång och åtal ha inletts redan i början av 1980-talet.

Har ni gjort någonting för att efterforska varpå det beror att papperet inte hamnade där det borde ha hamnat och inte ledde till åtgärd?

Sven Hirdman: Det är en fråga som åklagaren har sysslat med efter det att vi tog upp försvarssäkerhetsfrågorna med honom. Han var inte på försvarsdepartementet, men han var hos ÖB och försvarets materielverk.

Nu är det så att säpo spelar en roll i bevakningen av att försvarssekretessen inte kränks. Där har säpo en myndighetsfunktion i samspel med försvarets myndigheter. Det är i samband med detta som papperet dök upp. Det ledde till att åklagaren hade utfrågningar med befattningshavare i försvarets materielverk — chefer, handläggare m.fl. — men han har inte kommit så långt. Jag fick i går ett papper från honom där han avskriver försvarssekretessmålet, därför att han finner att det visserligen är ett brott mot bestämmelserna men att det gäller samma personer och att de inte skulle kunna få annan påföljd än de fått genom den villkorliga domen i julas.

Jag har vid personliga kontakter med försvarsdepartementet, ÖB och försvarets materielverk fäst uppmärksamheten vid vikten av försvarssekretessfrågorna och att försvarets myndigheter har ett självständigt ansvar att handlägga dem så att frågorna inte faller mellan två stolar. Det är ett personligt initiativ som jag har tagit.

Per Gahrton: Du har arbetat på många ställen inom regeringskansliet. Du anser alltså, om jag har tolkat dig rätt, att det är anmärkningsvärt att ett sådant här papper inte hamnar där det bör hamna och att detta faktum inte föranleder någon åtgärd?

Sven Hirdman: Ja.

Ylva Annerstedt: Jag skulle vilja återkomma till de uppgifter som Ringberg lämnade när han var hos oss. Det gällde ett möte med anledning av hans önskemål att få kontakt med den indiska delegationen. Du tyckte att det var en bra idé och erbjöd dig att göra vissa framstötar vid en middag.

Sedan fick Ringberg ett, som han upplevde det, bryskt besked från Anna-Greta Leijon. Vad hände med dina planerade kontakter? Vilket besked fick du om sådana möjliga samtal med indierna, och vem lämnade det till dig?

Sven Hirdman: Anna-Greta Leijons ställningstagande var att det inte skulle tas några kontakter i åklagar-förundersökningsärendet med den indiska delegationen medan den var i Stockholm. Därför borde inte Ringbergs begäran framföras, och därför skulle inte jag eller någon annan ta sådana kontakter med indierna.

Ylva Annerstedt: Vem lämnade det beskedet till dig?

Sven Hirdman: Jag tror att jag hörde det från Belfrage, som fått det från Schori, eller möjligen Carl Johan Åberg. Det har fallit mig ur minnet.

Ylva Annerstedt: Jag skulle också vilja ställa en fråga till dig om den sekretessbelagda delen av riksrevisionsverkets rapport. Du säger att det kommer en förnyad framställning från Indien, och du anser inte att man skall ha någon annan uppfattning än tidigare om sekretessen i den delen. Men om indierna håller på med en brottsutredning och begär assistens av Sverige, är väl Sverige av internationella konventioner bundet att lämna de uppgifter som de kräver?

Sven Hirdman: Den indiska regeringen har vid tre tillfällen begärt att få ut hela rapporten, och dessa framställningar har behandlats av regeringen genom formella regeringsbeslut. Det är inte fråga om någon ny framställning. Sedan har regeringen dessutom på begäran av svenska och även utländska journalister prövat frågan. Ärendet har varit föremål för regeringens formella beslut ett tiotal gånger, och regeringen har alla gånger fattat samma beslut.

Det är riktigt att man på indisk sida nu har satt i gång ett rättsligt förfarande — det hade man inte tidigare. Nu har man gjort en anmälan vid indisk domstol och har vänt sig till de schweiziska

myndigheterna och till oss. Vi har från vår sida redovisat vilka bestämmelser som gäller för internationell rättshjälp. För att en svensk rättsinstans skall kunna lämna det biträde som krävs i det här fallet måste saken i fråga vara brottsbelagd i bägge länderna — man talar på engelska om dual criminality.

Sedan måste det föreligga en formell framställning från en indisk domstol. Det räcker inte att den indiska regeringen allmänt begär att få ut någonting. Sådana framställningar får vi då och då på diplomatisk väg. Det måste alltså komma en framställning från indisk domstol på visst sätt. Sedan skall framställningen kanaliseras genom svenska UD och gå till svensk domstol, som har att pröva frågan på basis av svensk lagstiftning. Det finns lagar från 1946 och 1975 som reglerar detta. Det är ett mycket omständligt förfarande.

Ylva Annerstedt: Men om detta föreligger, kommer frågan alltså i ett annat läge, och då är det självklart att man får lämna ut uppgifterna?

Sven Hirdman: Nej, det är inte alls självklart. Det krävs att det är brottsligt i båda länderna och att det framställs ett domstolskrav. Det finns ingen bilateral rättshjälpskonvention mellan Sverige och Indien. Däremot finns en internationell rättshjälpskonvention, som både Sverige och Indien är anslutna till, och den ger en viss anvisning. Om ni vill höra detaljer om detta, bör ni be att få höra UD:s rättschef Hans Corell.

Ylva Annerstedt: Du sade också att indierna har fått all information som de behöver. Vem är det som definierar att de har fått all information som de behöver?

Sven Hirdman: Jag tror inte jag använde det ordet — i så fall var det felaktigt. Jag sade att de har fått omfattande dokumentation och information av Bofors i de kontakter som Bofors, bl.a. på regeringens uppmaning, har haft direkt med indiska försvarsministeriet och indiska undersökningskommissioner. Jag är övertygad om att man på indisk sida icke är nöjd med den information man hittills fått från Bofors — det visar det indiska agerandet tydligt — och det är väl helt klart att man inte är nöjd med att den svenska regeringen inte har lämnat ut hela RRV-rapporten.

Nu har genom de otaliga läckorna RRV-rapporten publicerats i indiska tidningar, men det är obestyrkta kopior, och indierna är intresserade av original. Visst finns det kvar missnöje och otillfredsställelse på indisk sida.

Olle Svensson: Jag har ingen mer antecknad som vill ställa frågor, och jag har anledning att framföra ett tack till Sven Hirdman för att du under så lång tid har svarat på frågor.

Jag uttalar också ett önskemål att vi får ett skriftligt svar angående den promemoria som har upprättats. Det vore värdefullt att få den till vår skriftliga dokumentation.

Sven Hirdman: Det skall utskottet få.

Med — — — markerad text utesluten av sekretesskäl.

Konstitutionsutskottet

1990-03-15

kl. 09.31—12.23

Offentlig utfrågning av statsrådet Anita Gradin och förre statssekreteraren, landshövding Carl Johan Åberg, åtföljda av rättschefen Pernilla Lindh och departementssekreterare Magnus Robach angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag förklarar sammanträdet öppnat. Detta är den första öppna utfrågning vi har i detta ärende i konstitutionsutskottet. Jag vill erinra om att det inte handlar om förhör, utan om inhämtande av sakupplysningar som komplettering av vårt mycket omfattande skriftliga material. Vad vi nu gör är att på muntlig väg komplettera denna information.

Vi har några kunniga och initierade personer här. Jag hälsar statsrådet Anita Gradin välkommen hit. Jag vill påpeka att hon har varit utrikeshandelsminister sedan oktober 1986, och de frågor som vi kommer att ställa gäller den tid när hon hade det ansvaret. Med sig har hon rättschefen Pernilla Lindh och departementssekreterare Magnus Robach. Jag hälsar också landshövding Carl Johan Åberg välkommen i din tidigare egenskap av statssekreterare. Våra frågor till dig kommer att avse händelser under den period då du var statssekreterare.

Kurt Ove Johansson: Regeringens sekretessbeslut den 4 juli 1987 med anledning av RRV:s revisionella granskning av AB Bofors har givit upphov till vissa frågor som jag tycker bör klaras ut.

Varför hänvisade inte regeringen i sin not till den indiska regeringen till sekretessgrunderna i det egna beslutet i stället för riksbankens förbehåll för sekretess?

Anita Gradin: Syftet med den not som vi sände till den indiska regeringen var ju inte i första hand att redogöra för svenska sekretessbestämmelser, utan vad det gällde för oss var att försöka svara på den förfrågan som den indiska regeringen hade gjort, om det hade förekommit mellanhänder. Då kunde vi lämna över rapporten, men vi sade samtidigt att här gällde utrikessekretess, och dessutom hade vi att ta hänsyn till kommersiell sekretess.

Kurt Ove Johansson: Jag delar uppfattningen att en sådan not inte skall behöva innebära en undervisning för ett annat lands regering om de svenska sekretessbestämmelserna, men nog hade det varit mer korrekt att hänvisa till de egna sekretessgrunderna för beslutet än till en myndighet?

Anita Gradin: Det kan man tycka. Man kan kanske också diskutera formuleringarna. Det kvarstår dock att vi försökte tala om för den indiska regeringen att vi hade tillmötesgått dess begäran men att vi tyvärr inte kunde överlämna allt material på grund av kommersiell sekretess. Detta hade vi slagit fast i regeringsbeslutet. Det var ju viktigt inte minst för exportindustrin att kunna lita på att uppgifter som man lämnar till riksbanken inte förs vidare.

Kurt Ove Johansson: Är det ändå inte lika bra att erkänna att det var en förarglig miss att inte hänvisa till det egna sekretessbeslutet, eller finns det grund för misstanken att regeringen tillmätte riksbankens förbehåll rättslig verkan?

Anita Gradin: Det är klart att riksbankens önskemål var viktigt när vi tillsatte RRV-utredningen. Vad vi gjorde i våra samtal inför tillsättandet av RRV-utredningen var att vi frågade våra jurister, om vi också kunde iaktta den kommersiella sekretessen. Riksbanken påpekade att det var viktigt, om den skulle medverka i utredningen, eftersom man ville vara trovärdig gentemot svensk exportindustri. Vi beslöt att göra på det viset, inte därför att riksbanken sade så, utan vi undersökte med hjälp av våra jurister i UD, i statsrådsberedningen och i justitiedepartementet och fick ett svar om vilka regler som gäller och som vi skulle tillämpa. Det har vi också gjort i vårt beslut. Vi har sagt till den indiska regeringen att vi tyvärr inte kan överlämna allt material.

Kurt Ove Johansson: Vid en utfrågning inför konstitutionsutskottet den 5 april 1988 sade Ingvar Carlsson: "Riksbanken angav som villkor för att utlämna dessa uppgifter till RRV att de inte fick vidareföras. Det kan inte regeringen ändra på, som jag ser det."

Tyder inte det uttalandet på att i varje fall statsministern tillmätte riksbankens förbehåll rättslig verkan?

Anita Gradin: Jag tror inte att statsministern menade att det var rättslig verkan. Däremot var vi naturligtvis angelägna om att få riksbanken att medverka. Den påpekade hur allvarligt den såg på sina bestämmelser. Den har också ingivit en bakgrundspromemoria, som finns hos konstitutionsutskottet, om hur man ser på den kommersiella sekretessen. Det var då viktigt för oss, om vi skulle få med riksbanken, att genom våra jurister undersöka om vi kunde tillgodose detta önskemål. Det kunde vi utifrån de lagar och bestämmelser som gäller.

Kurt Ove Johansson: Att uppdra till en statlig myndighet att revisionellt granska uppgifter från ett enskilt bolag som Bofors för att tillgodose att annat lands regering är ju en mycket ovanlig åtgärd — jag vet inte om det förekommit tidigare. Vilka motiv låg bakom regeringens beslut i det här fallet?

Anita Gradin: Det är klart att det var en unik åtgärd som regeringen vidtog. Vad diskussionen handlade om var om Bofors hade fullt uppfyllt det krav på att inte använda några mellanhänder som den indiska regeringen hade ställt upp. Regeringen har här ett ansvar att se till att de tillstånd som man ger fullföljs på ett bra sätt. Frågan var på

vilket sätt vi skulle kunna tillmötesgå den indiska regeringens begäran om medverkan av den svenska regeringen för att klara ut problematiken. Vi hade ju först uppmanat Bofors att själva försöka ge den indiska regeringen ett svar, och det gjorde man genom ett brev via den indiska ambassaden i Stockholm, men det var tydligen inte till fyllest.

På vilket sätt skulle vi kunna göra detta? I de diskussioner som då förekom frågade vi oss naturligtvis först om KMI kunde göra en uppföljning av sina åtaganden, alltså som myndighet och som organ i regeringen. Vi kom underfund med att KMI vid den tiden inte hade en sådan organisation och kompetens att vi skulle kunna ålägga enbart KMI denna uppgift. Efter diskussioner om även andra alternativ kom vi fram till att regeringen kunde anlita RRV som konsult, eller vad vi skall kalla det — det är svårt att hitta rätt ord — för att tillsammans med KMI och andra göra en kartläggning. I det fallet hade RRV en speciell kompetens, nämligen att utföra revision. När vi hade kommit fram till det förslaget ringde jag runt till partiledarna för att med dem diskutera om de hade några invändningar mot att vi skulle lägga ut ett sådant uppdrag, och det var ingen som avrådde. Vi fattade då ett beslut att uppdra åt RRV att tillsammans med andra göra en revision.

Kurt Ove Johansson: Så du menar att de andra partiernas ledare var informerade om att man skulle gå via RRV?

Anita Gradin: Ja, jag ringde personligen till alla.

Kurt Ove Johansson: Fanns det ingen brottsmisstanke hos regeringen mot Bofors när det här uppdraget gick till RRV?

Anita Gradin: Nej, diskussionen var inte sådan. Vad diskussionen handlade om vid det tillfället var påståendena om att Bofors skulle ha använt mellanhänder — middle men, som det uttrycktes. Det påstods att Bofors hade gjort det trots att Bofors i ett brev till den indiska regeringen hade sagt att man inte skulle använda mellanhänder i det här fallet.

Kurt Ove Johansson: I svaren som vi har fått finns en sak som är intressant om man ser den mot bakgrund av vad som står i proposition 1987/88:154 mitt på s. 47. Jag läser upp ett stycke där som är speciellt intressant i sammanhanget. Statsrådet skriver där:

Enligt min mening finns det inte anledning att därutöver ålägga den som har tillstånd att föra ut viss materiel eller tillstånd att upplåta en viss tillverkningsrätt en generell skyldighet att lämna uppgifter och handlingar om verksamheten. Jag menar också att ett sådant åläggande kan leda till att regeringen påtar sig uppgiften att kontrollera exportverksamhet på ett sätt som inte står i samklang med den ansvarsfördelning som råder mellan tillståndsgivande instans och de myndigheter inom vars ansvarsområde det ligger att kontrollera att gällande regelverk följs och beivra överträdelser.

Men i själva verket står väl regeringens ställningstagande till att ge RRV den här uppgiften i strid med det som anges i propositionen?

Anita Gradin: Det förelåg naturligtvis ingen skyldighet och fanns inget tvång. Men i samförstånd med generaldirektören, som vi visste hade en speciell kapacitet i revisionsfrågor, fick vi möjlighet att anlita RRV. Vi kunde däremot inte ha utfärdat något åläggande såvitt jag förstår.

Kurt Ove Johansson: Den rädsla som du beskriver i propositionen gäller att ett sådant åläggande kan leda till att regeringen påtar sig uppgiften att kontrollera exportverksamhet på ett sätt som inte står i samklang med ansvarsfördelningen. I själva verket innebar väl regeringens beslut att man faktiskt har åstadkommit just det som du egentligen var rädd för?

Anita Gradin: Om vi skall försöka bena upp skyldigheten att följa upp frågor, finner vi att regeringen inte kan åta sig att klara ut brottsmisstankar. Men vapenexport är en genomreglerad verksamhet, och regeringen måste leva upp till det politiska ansvar vi har och dra vårt strå till stacken för att klara ut problem som uppkommer under resans gång.

Kurt Ove Johansson: Föregicks beslutet att ge RRV detta uppdrag av en djupgående analys i regeringen av vilka sekretessproblem det kunde föranleda?

Anita Gradin: Innan uppdraget lämnades diskuterade vi sekretessen ingående just från den utgångspunkten att olika organ var involverade och med tanke på riksbankens farhågor att den kommersiella sekretessen inte skulle hållas. Det var därför som juristerna i UDH, i statsrådsberedningen och i justitiedepartementet talade om för regeringen vilka sekretessbestämmelser som gällde och vilka möjligheter vi hade att tillgodose de olika formerna av sekretess men ändå iaktta så stor öppenhet som möjligt. Det är en svår balansgång.

Kurt Ove Johansson: Gavs det några utfästelser till riksbanken om sekretess för bankens uppgifter?

Anita Gradin: Nej. När det här uppstod kunde vi inte säga hur det skulle gå till, utan vi skulle be att få återkomma när riksbanken talade om sina bekymmer för att medverka i utredningen. Det gjorde vi efter det att vi hade konsulterat jurister.

Kurt Ove Johansson: Hade regeringen kontakter med Bofors som klargjorde t.ex. att bolaget inte kunde åläggas att mot sin vilja lämna uppgifter till RRV?

Anita Gradin: Ja, det förekom också kontakter med Bofors. Vi behövde inte tala om för Bofors vilka rättigheter de hade, utan de var väl medvetna om sina rättigheter. Men vi vädjade till dem att visa öppenhet och att ställa upp i utredningen så att alla pusselbitar skulle komma på plats.

Kurt Ove Johansson: Hade inte Bofors också en välvillig inställning till att ställa upp?

Anita Gradin: Jo. Vid den tidpunkten sade man att man skulle ställa upp så mycket man kunde, eller någonting i den stilen. Sedan visade sig andra resultat.

Kurt Ove Johansson: Men så drog sig bolaget ur därför att bolaget inte ansåg att sekretessen var tillräcklig. Om regeringen hade valt mera omsorgsfulla vägar, hade man kanske kunnat få den här frågan belyst ännu mer ingående än vad som då skedde?

Anita Gradin: Det fanns inga möjligheter i den här situationen att ålägga Bofors någonting, utan det handlade om att få dem att medverka i sitt eget intresse. Det fanns mycket av egenintresse också för Bofors att klara ut de påståenden och beskyllningar som hade framförts. Därför hade vi när vi tillsatte utredningen förhoppningar om större medverkan av Bofors än det sedan visade sig bli.

Kurt Ove Johansson: Jag kommer tillbaka till det du nämnde tidigare om att du tog kontakt med de andra partiledarna. Det var ingen av dem som hade den minsta lilla invändning mot att man skulle lägga den här uppgiften på RRV?

Anita Gradin: Nej, inte så att man avrådde bestämt. Det förekom naturligtvis då en diskussion om hur det skulle gå till, men det var inget bestämt avrådande.

Kurt Ove Johansson: KMI har ju dubbla funktioner genom att dels vara en myndighet som utövar tillsyn och kontroll, dels vara ett beredningsorgan till regeringen i tillsynsfrågor.

Är KMI att betrakta som en självständig myndighet, eller är KMI i sina dubbla funktioner helt och hållet regeringens organ?

Anita Gradin: KMI tillhör ju regeringskansliet. När jag kom till UDH och började titta på organisationsformen tyckte jag också att det här var en konstig konstruktion. Jag frågade om inte KMI borde få en självständig organisation utanför kanslihusets organisation, för nu var det liksom en triangel. Jag tillsatte också en ensamutredare och bad vederbörande att just studera de här frågorna ordentligt — det var Torsten Örn. Det förekom också ganska mycket diskussion inom medborgarkommissionen om KMI:s ställning. Så småningom meddelade Torsten Örn sina slutsatser och sade att det innebär övervägande fördelar att KMI fortsätter att vara en del av regeringskansliet precis som i dag. Man övertygade också mig om detta, och det skrev jag i propositionen till riksdagen. Såvitt jag kommer ihåg var det inte någon större diskussion i ärendet när det behandlades i riksdagen. Vi får därför leva med den här konstruktionen.

Kurt Ove Johansson: På den punkten är mitt intryck detsamma. Men något som har gjort mig litet konfunderad är att enligt 13 § tillverkningslagen har KMI t.o.m. åtalsrätt, som KMI kan använda oberoende av regeringen. Man skulle kunna uttrycka det så, att mitt i alltihop är KMI ändå en självständig myndighet som kan fatta beslut utan att regeringen över huvud taget kan påverka.

Anita Gradin: Det är riktigt att KMI är både en myndighet och ett beredande organ i regeringen. De här frågorna går i varandra, och därför är det ibland svårt att skilja på det ena och det andra. Jag har för mig att KMI har rätt att *medge* åtal men inte har åtalsrätt — men jag skall be att få fråga Pernilla Lindh om detta.

Pernilla Lindh: Det är helt riktigt. Det heter att allmänt åtal för brott som avses i tillverkningslagen får väckas endast efter medgivande av kontrollmyndigheten, alltså KMI.

Kurt Ove Johansson: I slutet av förra året skrev Anders Björck en artikel i Expressen där han anklagade regeringen för att ha brustit i samarbetsvilja gentemot den indiska regeringen.

Hade det varit möjligt för den svenska regeringen att utan att bryta mot svensk lag lämna ut hela RRV-rapporten till den indiska regeringen?

Anita Gradin: Efter alla diskussioner och beredningar har jag kommit till slutsatsen att det inte är möjligt. Det är en viktig principiell övergripande fråga. Riksbanken har, såsom riksbanken själv påpekar i den promemoria som finns hos konstitutionsutskottet, mycket stränga regler för att den kommersiella sekretessen skall hållas. Man menar att exportindustrin skall kunna lita på att riksbanken inte lämnar ut uppgifter som riksbanken förfogar över. Jag menar att vi inte kan bortse från de sekretessbestämmelserna. Jag tycker att den svenska regeringen ändå har sträckt sig långt i försöken att hjälpa den indiska regeringen att reda ut problem som tydligen mest är indiska inrikespolitiska problem.

Kurt Ove Johansson: Då skulle jag vilja ställa några frågor till Carl Johan Åberg.

När fick du första gången reda på att indierna för att Bofors skulle få Indienordern krävde att alla mellanhänder skulle avvecklas?

Carl Johan Åberg: Orden "*alla* mellanhänder" har väl inte direkt anförts från indiskt håll. Frågan dök först upp, om jag minns rätt, i april månad 1985, men då gällde det en särskild person, som finns namngiven i det hemligstämplade material som KU har tillgång till. Frågan kom sedan tillbaka, men just då i denna bredare form, under oktober månad 1985. Då rapporterades det till mig i ett krypto från New York, där Olof Palme hade sammanträffat med Rajiv Gandhi, som hade framfört detta önskemål. Det materialet finns också hos KU.

Det är de steg som har tagits i den frågan.

Kurt Ove Johansson: Gav Palme dig utförliga informationer om de diskussioner som hade förts mellan Palme och Gandhi 1985 om mellanhänder?

Carl Johan Åberg: Det är svårt att avgöra vad du lägger in i ordet *utförliga.* Det var inte särskilt långt. Jag fick det alltså först i form av ett krypto. Som utskottet självt kan se i materialet är det relativt

lakoniskt. Sedermera blev det något kompletterat även muntligt, men det var inga långa lamentationer som ägnades åt detta, om jag får uttrycka mig på det viset.

Kurt Ove Johansson: Om jag förstått rätt har du fört liknande diskussioner med Arun Singh. Gällde de diskussioner som fördes olagliga mellanhänder, eller enbart legala agenter?

Carl Johan Åberg: Även för detta samtal finns det en redogörelse i KU:s material. Själva handlingen är hemligstämplad så jag kan inte gå in särskilt långt i detalj på vad den innehöll, men jag tror inte jag gör någon större överträdelse av sekretessreglerna om jag säger att ordet illegal inte användes i sammanhanget.

Kurt Ove Johansson: Känner du till om någon svensk regeringsledamot vid de här samtalen skulle ha blivit upplyst om att Bofors skulle ha gjort sig skyldigt till bestickning?

Carl Johan Åberg: Det finns i KU:s material också en uppteckning från ett tidigt samtal som fördes med en person som inte hade med den här affären att göra, där vissa sådana ordvändningar förekommer. Det handlades på relativt låg nivå i Delhi av ambassadpersonal. Jag har för mig — men det är jag inte helt säker på — att det i KU:s material finns en uppteckning av det samtalet. På grund av den person som samtalet fördes med bedömdes det som varande ett led i det politiska spelet och icke något som vi skulle fästa avseende vid.

Kurt Ove Johansson: Du var hos oss den 24 mars 1988, och då talade du om "middle men to win the contract". Står du kvar vid uppfattningen att "middle men" avsåg personer som arbetade inom den indiska administrationen?

Carl Johan Åberg: "Middle men to win the contract" måste definitionsmässigt vara sådana som har möjlighet att påverka beslutet. Jag känner inte den indiska politiska strukturen i alla dess detaljer, men det som i första hand faller en i tankarna är sådana personer som har anknytning till den indiska administrationen eller det indiska politiska systemet. Bland administratörer räknar jag då också in militärer.

(*Anm.:* Ett förtydligande av detta — och Åbergs nästa svar — finns sist i utskriften.)

Kurt Ove Johansson: När indierna underströk att mellanhänderna skulle bort, skulle alltså Bofors faktiskt kunna ha agenter kvar utanför administrationen?

Carl Johan Åberg: Ja. Det är en självklarhet att de kunde ha agenterna kvar utanför administrationen. Jag har för mig att det kom fram redan vid det förra samtalet att det är mycket svårt, för att inte säga omöjligt, för en exportör till Indien att bedriva någon affärsverksamhet utan att ha en lokal agent. Det måste man ha för att ordna en lång rad

praktiska detaljer. Alla vi som hade med affären att göra utgick från att kravet på att det inte skulle förekomma middle men inte gällde agenterna.

Kurt Ove Johansson: Vad är det enligt din mening för skillnad mellan avvecklingskostnader och provisioner?

Carl Johan Åberg: Provision är en betalningsform; avvecklingskostnader är kostnader som uppstår i samband med att man avvecklar ett kontrakt.

Kurt Ove Johansson: Men nog skulle en avvecklingskostnad också kunna vara en förtäckt provision?

Carl Johan Åberg: Ja. Det framgår t.o.m. av den öppna delen av RRV:s rapport, den som utskottet hade redan 1988, att så kan vara fallet.

Kurt Ove Johansson: Det torde knappast vara någon tvekan om att avvecklingskostnaderna också har omfattat dessa middle men?

Carl Johan Åberg: Det kan inte jag avgöra.

Kurt Ove Johansson: När du var här förut, en utfrågning som finns redovisad i KU:s betänkande 1987/88, och talade om middle men talade du samtidigt också om avvecklingskostnader och att det skulle bli dyrt. Om man skulle avveckla de kontakter som man möjligen tidigare hade att göra med, måste det väl ha gällt personer som varit anställda i den indiska förvaltningen och ingenting annat?

Carl Johan Åberg: Det kan inte jag avgöra.

Kurt Ove Johansson: Det är inte så att du inte vill svara på frågan?

Carl Johan Åberg: Jag har ingen möjlighet. Ett svar på frågan skulle innebära att jag skulle veta vem som tagit emot pengarna, och det har väl framgått tidigare att vi inte har någon aning om det.

Kurt Ove Johansson: Men det skulle vara tänkbart att avvecklingskostnaderna har gått till personer som har suttit i den indiska förvaltningen?

Carl Johan Åberg: Jag avstår från att spekulera i det.

Kurt Ove Johansson: Du träffade den 25 november 1985 Arun Singh i New Delhi. Kände du dig då helt övertygad om att du var en kurir för sanningen, och ingenting annat än sanningen, när du berättade för Singh att Bofors hade avvecklat alla middle men?

Carl Johan Åberg: Jag hade inte någon annan funktion än som överbringare av ett budskap från Bofors till den indiska regeringen. Det var det sätt på vilket vi först svarade på den propå som Rajiv Gandhi hade ställt till Olof Palme. "Propå" är kanske ett för svagt ord. Rajiv Gandhi klargjorde vid det tillfället att ett överordnat villkor för att Bofors skulle fortsätta att vara med i konkurrensen var att man gick ner kraftigt i pris, och ett sätt att åstadkomma detta var att göra sig av med sina middle men. Det är dokumenterat tidigare att jag tog kontakt

med Nobelledningen, och efter en tid — jag kan ange datum för det — fick jag besked att detta skulle bli dyrt, men de hade nu gjort sig av med sina middle men. Det beskedet vidarebefordrade jag till den indiska regeringens representant, i det här fallet Arun Singh. Därmed hade jag fullgjort den arbetsuppgift som jag hade fått mig förelagd. Jag hade då, väl att märka, fått detta besked från den dåvarande verkställande direktören för AB Bofors. Det räckte för mig. Det var jag ombedd att göra.

Kurt Ove Johansson: Kunde det inte förhålla sig så att Singh trodde att den svenska regeringen stod som garant för att uppgifterna var riktiga när en svensk regeringstjänsteman lämnade ett sådant besked som du lämnade till honom?

Carl Johan Åberg: Det framgår av uppteckningen i ärendet att mitt samtal med Arun Singh är uppdelat i olika steg. En del av stegen har att göra med svenska regeringsåtgärder av olika slag som gäller tillstånd och kreditarrangemang. En annan del gäller denna rena förmedling av ett budskap från AB Bofors.

Nu kan man säga, om man får göra det i detta högtidliga sammanhang, att de inte fäste så stor vikt vid vad jag hade sagt, för de kom tillbaka till frågan när Palme senare besökte Delhi i januari. Och inte nog med det — av någon anledning som jag inte känner till avkrävdes så småningom AB Bofors direktör en skriftlig förbindelse av den indiska regeringen i mars året därpå för att den skulle underteckna kontraktet. Så även här var det en stegvis process. Jag vill inte tolka det så att de kände sig mindre tillfredsställda med att få ett besked från en statssekreterare, men det var inte det slutliga beskedet som lämnades av mig.

Kurt Ove Johansson: I RRV-rapporten står det att Bofors avvecklingskostnader avslutades 1986, men enligt tidningsuppgifter som inte har dementerats har företaget fortsatt att betala avvecklingskostnader under 1988 och 1989 och skall göra det 1990. Har Carl Johan Åberg eller Anita Gradin någon kommentar till de uppgifterna?

Carl Johan Åberg: De uppgifterna har jag ingen möjlighet att kommentera.

Anita Gradin: Jag kan inte i en offentlig utfrågning gå in på den del som är hemligstämplad, men det står ju i den öppna delen att det har betalats ut i efterskott. Man kan då ifrågasätta om det är fel tempus och om RRV-rapporten borde ha sagt "betalas". Det får RRV stå för. Det står ändå helt klart i den öppna delen att det betalas ut i efterskott.

Kurt Ove Johansson: Du tycker alltså inte att det är konstigt att man säger att man avslutar avvecklingskostnaderna 1986 men sedan fortsätter att betala flera år efteråt?

Anita Gradin: Det här är RRV:s rapport. Vi har inte kriarättat den, utan den står RRV för.

Kurt Ove Johansson: Jag har en avslutande fråga till Carl Johan Åberg. Vi har från åklagarmyndigheten i Stockholm fått en uppgift till utskottet som jag tycker inte skall vara obesvarad när vi ändå har er här i utskottet. Där säger man att en kriminalinspektör Sten Lindström kontaktade dig 1987 per telefon och ville att du skulle ställa upp och svara på frågor. I det papper som vi har fått framstår det som om du har försökt slingra dig undan detta. Skulla du vilja kommentera varför du inte ställde upp i utredningsarbetet, om det nu är sant?

Carl Johan Åberg: Det vill jag gärna göra.

Jag fick kännedom om det här påståendet för någon vecka sedan, och jag blev något förbluffad. Alla är vi ofullkomliga, och särskilt jag, och man kommer inte ihåg allt. Men att en kriminalinspektör skulle ha sökt mig och att jag inte varit tillgänglig förvånade mig storligen. Jag har sedan dess försökt få tag på Sten Lindström — han är inte heller så lätt att nå och jag fick tag på honom i går. Den bild han nu har givit direkt till mig är att han aldrig försökte få tag i mig per telefon direkt. Han ringde däremot till min sekreterare. Dessutom kom han ihåg att han hade talat med någon manlig person på UDH för att efterhöra hur min kalender såg ut. Det var mellan den 10 och 15 december, och då har ju regeringskansliet ett och annat att syssla med, så till ingens förvåning var min kalender fulltecknad. Med det lät han sig nöja. Han gick inte vidare, och han har klart sagt ifrån att han inte har bett att få tala med mig per telefon, utan han har bett att få reda på om det fanns någon glugg i min kalender.

Jag frågade vidare direkt, om han hade fått intrycket att jag hade velat hålla mig undan. Något sådant intryck hade han absolut inte fått, sade han i telefonsamtalet med mig. Sedan tillade han därutöver att vid det förhör med mig som sedermera kom till stånd i april, påhakat förhöret om den s.k. Omanaffären, hade jag inte något att bidra med i den frågan.

Kurt Ove Johansson: Så UD har alltid välvilligt ställt upp?

Carl Johan Åberg: Får jag kommentera också den frågan, eftersom det finns inslag av detta i utfrågningen av åklagaren Ringberg.

Även jag tog på ett sent stadium kontakt med Ringberg i januari det året. Det var med anledning av en tidningsartikel i Svenska Dagbladet enligt vilken Ringberg skulle ha beklagat sig över att han inte hade fått tillgång till material från UD. När jag såg artikeln ringde jag upp Ringberg och frågade vad han menade med detta, för mig veterligt hade Ringberg icke mött några som helst svårigheter att få tag i material från UD. Ringberg låg sjuk hemma i Hässelby eller Vällingby, men han var mycket explicit på den punkten att han hade blivit felciterad av Svenska Dagbladet. UD hade icke undanhållit honom något material.

Kurt Ove Johansson: Du har kanske läst Dagens Nyheter i dag?

Carl Johan Åberg: Ja.

Kurt Ove Johansson: Har du någon kommentar till den anklagelse som där riktas mot dig om att du skulle ha haft kunskaper om exporten till Bahrain och Dubai?

Carl Johan Åberg: Det är klart att jag kan göra det. Det ligger vid sidan av ämnet, men med herr ordförandens tillåtelse kan jag kommentera det.

Olle Svensson: Finns det någonting som ger oss information i den sak vi sysslar med nu?

Carl Johan Åberg: Det har ingenting att göra med det speciella granskningsärende som rör Indien. Jag kan stå till förfogande med en kommentar, men det ligger vid sidan om dagens ämne.

Olle Svensson: Då väntar vi med det för att se om tiden räcker.

Anders Björck: Får jag börja med att knyta an till vad Anita Gradin sade om någon oklarhet i RRV-rapporten vad gäller tempus. Såvitt jag kan förstå innebär det att vi inte kan lita på RRV-rapporten eller åtminstone att den är oklar.

Anita Gradin: Jag tycker att RRV-rapporten ger information som är värdefull vad gäller det som vi försökte hjälpa den indiska regeringen med. Här har Bofors betalat ut pengar som man kallar för avvecklingskostnader. Det står klart att man har gjort det till en f.d. agent som man har anlitat och att det har betalats ut i efterskott. Sedan kan man diskutera om det skall vara det ena eller andra tempus, men jag tycker att vi får en värdefull information, och den borde ha varit av värde också för den indiska regeringen.

Anders Björck: Men får vi en komplett information?

Anita Gradin: Vi får inte komplett information så till vida att vi inte genom RRV-rapporten har kunnat få fram det som har diskuterats mycket, nämligen i vilket syfte och till vem pengarna har gått, men den leder ändå den indiska regeringen en bit på vägen, skulle jag tro.

Anders Björck: I den del som RRV-rapporten behandlar utbetalningar innebär det alltså att betalningarna i och för sig kan fortgå fortfarande?

Anita Gradin: Hur skulle jag kunna svara på det?

Anders Björck: Har regeringen utgått från att RRV-rapporten är det sista ordet i frågan, eller har regeringen vidtagit andra åtgärder för att tillmötesgå t.ex. den indiska regeringens önskemål om ytterligare information?

Anita Gradin: Vi måste komma ihåg att det här var en unik åtgärd för att se till att den indiska regeringen kunde få information. Åklagaren tog upp detta för att försöka skapa ytterligare klarhet, eftersom diskussionen fortsatte. Vi har numera också en diskussion med den indiska regeringen om hur vi skall kunna ge rättshjälp, och det handläggs på vanligt sätt av våra jurister.

Anders Björck: Men är inte sanningen att egentligen varken du eller jag, som har läst hela rapporten, vet sanningen om utbetalningarna?

Anita Gradin: Regeringen har aldrig påstått att detta är sanningen. Vi har sagt att det här är vad vi har kunnat hjälpa till med, och vi har också sagt att de enda som känner till fortsättningen är Bofors. Jag föreställer mig att Bofors måste veta vad de har betalat ut pengar till, men de åberopar affärssekretessen och är inte villiga att lämna ytterligare uppgifter till Ingemar Mundebo. Detta är vad som gick att få fram vid den tiden.

Anders Björck: Du sade i riksdagen den 24 januari: "Den svenska regeringen besitter inga närmare uppgifter om karaktären av Bofors betalningar."

Har det sedan RRV-rapporten kom till förekommit några samtal med svenska regeringen eller representanter för den svenska regeringen för att få ytterligare information?

Anita Gradin: Ja, i så måtto att krigsmaterielinspektören har framfört att Bofors i eget intresse borde ge de upplysningar som den indiska regeringen vill ha. Enligt vad jag vet har Bofors representanter varit i Indien vid flera tillfällen, och i dag har den indiska regeringen fått ytterligare information. Vad det är för information vet jag inte, men jag har förstått detta av de diskussioner som har förekommit.

Anders Björck: Är den svenska regeringens officiella position att Bofors skall ge ytterligare informationer till den indiska regeringen i det här avseendet?

Anita Gradin: Vi har med jämna mellanrum uppmanat dem att diskutera med den indiska regeringen och ge de informationer som den efterlyser. Det är väl också därför som man har låtit sina representanter resa till Indien. Men regeringen har inte varit med i eller haft kunskap om det civilrättsliga förhållandet mellan Indien och Bofors.

Anders Björck: Om jag förstår det rätt har regeringen just nu inga ytterligare planer på att gripa in, om uttrycket tillåts, i den här affären?

Anita Gradin: Vi har fått en framställning från den nya indiska regeringen, som på nytt har bett om hela rapporten. Vi har svarat på det. I den note som har lämnats och som har föredragits i utrikesnämnden har vi förklarat för den indiska regeringen vilka regler som gäller för sekretess osv. Samtidigt har man också gjort en framställning om rättshjälp med tanke på vad som försiggår från indisk sida i Schweiz. Jag vet inte om Pernilla Lindh har någonting att tillägga om den saken. Regeringen är naturligtvis angelägen om att hjälpa till på det sätt som vi kan.

Anders Björck: Finns det i dag inom regeringskansliet några ytterligare dokument som kan kasta ljus över affären och som har betydelse för KU:s granskningsuppgift?

Anita Gradin: Inte vad jag vet.

Anders Björck: Utan vi har fått det vi skall ha?

Anita Gradin: Jag förutsätter att ni har fått det. Det har varit en omfattande skriftväxling med svar på frågor och promemorior om den politiska handläggningen plus att det har förts en — som jag uppfattar det — omfattande diskussion fram och tillbaka om sekretessbestämmelserna. Jag hoppas att det är uttömmande. Nu är jag inte jurist och kan inte bedöma om de många legalistiska frågorna verkligen är uttömmande behandlade, men det må väl juristerna både i KU och på regeringssidan kunna reda ut åt oss. Jag hoppas att man i KU känner sig nöjd med det svar som ni har fått på frågorna. Vi försöker ställa upp på alla sätt som vi kan.

Anders Björck: Vilka meningsskiljaktigheter, om några, finns i dag mellan den svenska och den indiska regeringen vad gäller den svenska regeringens medverkan i den här frågan?

Anita Gradin: Det är svårt för mig att säga om det finns meningsskiljaktigheter. Däremot har vi fått en framställning också från den nya indiska regeringen om att vi skall lämna hela RRV-rapporten, och vi har om igen förklarat vad som gäller för den kommersiella sekretessen. Det pågår nu en rättslig utredning på den indiska sidan. I den mån vi kan hjälpa till att sprida ljus över vad som har hänt gör vi det naturligtvis inom ramen för de rättshjälpsmöjligheter som vi har.

Anders Björck: Finns det några kvarstående krav från den indiska regeringen som den svenska regeringen på goda eller dåliga grunder har avvisat?

Anita Gradin: Vi har svarat på den senaste framställningen, och vi har svarat det jag just har sagt.

Anders Björck: Tycker du rent generellt att vapenbyken har tvättats ordentligt och offentligt?

Anita Gradin: Det pågår en tvätt varje dag. När det skall anses vara färdigtvättat kan jag inte uttala mig om.

Anders Björck: Men regeringen har ingen ytterligare dokumentation att tillföra tvätten?

Anita Gradin: Inte som jag ser det nu, men man vet aldrig om det kan finnas några lik i garderoben. Det har förekommit överraskningar tidigare, och det kan komma även i fortsättningen.

Anders Björck: Men det är inga lik som du själv vill dra fram just nu?

Anita Gradin: Inte som jag känner till — i så fall skulle jag ha gjort det. Om vi i UDH hör påståenden om att det inte står rätt till, vänder vi oss som regel till de myndigheter som skall ta hand om ärenden som gäller brottsliga gärningar.

Anders Björck: KU har fått del av brev från svenska beskickningar utomlands som ändå har indikerat att allt kanske inte har stått rätt till och att klockor borde ha ringt. Det finns ingen sådan rapportering från svenska beskickningar nu som ger anledning till särskild vaksamhet?

Anita Gradin: Inte som gäller min tid.

Anders Björck: Så fr.o.m. oktober 1986 har det inte kommit in någonting?

Anita Gradin: Inte som jag kan minnas. Vi har ju fått en del material om FFV, men det är under utredning. De ting som vi har fått under resans gång har vi tagit fram.

Anders Björck: Men rimligtvis borde du minnas om det varit någonting av så allvarlig karaktär?

Anita Gradin: Hela FFV-affären har kommit fram under mina år, och det är naturligtvis en allvarlig händelse.

Anders Björck: Får jag ställa några frågor till Carl Johan Åberg.

År 1988 företrädde du inför konstitutionsutskottet och då berördes Indienaffären. Har det sedan du var här 1988 hänt något som påverkar den bedömning som du då inför utskottet gjorde av Indienaffären?

Carl Johan Åberg: Den bedömning jag gjorde finns i protokollet. Det var ett slags sammanfattande bedömning av RRV-rapportens slutsatser. Jag har för mig att jag formulerade mig så, att det inte fanns något i den som pekade på att man skulle ha förfarit på ett otillbörligt sätt. Jag har för mig att jag använde uttrycket att omvändningen inte heller gäller — det finns å andra sidan ingenting som bevisar att man har förfarit korrekt.

Här måste jag tänka ett ögonblick. — Det har skrivits mycket i den här frågan, inte minst av utskottets vice ordförande, men jag lämnade detta vid årsskiftet 1988-1989, och jag har väl inte sett på utvecklingen genom mikroskop sedan dess. Jag vågar ändå säga att det inte har hänt något som har förändrat bilden i den meningen att det har skapat ytterligare klarhet.

Anders Björck: Du hade under relativt lång tid befattning med ärendet. Greps du någon gång av misstanken att någonting inte skulle stå rätt till?

Carl Johan Åberg: I vad gäller frågan om mellanhänder?

Anders Björck: Ja.

Carl Johan Åberg: Jag har vid något tillfälle sagt att det har slagit mig att beloppen är stora. Det har då sagts mig att det beror på att jag inte har någon djupare insikt i affärspraxis. Längre än så har jag inte kommit.

Anders Björck: Misstänkte du någon gång att politiska grupper eller familjen Gandhi närstående personer i Indien försökte på ett otillbörligt sätt påverka utfallet av förhandlingarna?

Carl Johan Åberg: Jag har skött en del av förhandlandet med indierna under den här perioden. Jag kan inte erinra mig att vid något tillfälle någon person var med vid dessa överläggningar som inte skulle vara där. Vid samtal i officiella sammanhang med främmande länders representanter görs det genomgående uppteckningar, och de närvarande på båda sidorna förtecknas. De har alla haft befattningar i det indiska administrativa systemet, och flertalet av dem har jag så småningom lärt känna. I den meningen har jag aldrig sett några spår av några som inte tillhört systemet, och jag har alltid haft ett intryck av att vi har förhandlat om realia och att det inte var något spel som pågick vid sidan om.

Anders Björck: Så du har inte stött på några obehöriga personer?

Carl Johan Åberg: Nej.

Anders Björck: Det fördes för omkring tio år sedan andra förhandlingar mellan Sverige och Indien, som gällde en ubåtsorder. Det var före din tid som statssekreterare, men har du haft anledning att sätta dig in i den kontakten mellan Sverige och Indien?

Carl Johan Åberg: Inte på annat sätt än att jag gick igenom handlingarna när jag hade motsvarande uppgifter vid försöken att få en stor ubåtsorder placerad i Australien. Det var samma konkurrenter om den ordern som det var när det gällde Indien. Ordern i Australienfallet gick till Sverige, och det enbart på tekniska och ekonomiska grunder. Jag vidhåller att den svenska ubåten var överlägsen den tyska.

Anders Björck: Var det då inte konstigt att vi inte fick ordern?

Carl Johan Åberg: Konstigt och konstigt — det var beklagligt.

Anders Björck: Det fanns ingenting som gav anledning till någon eftertanke?

Carl Johan Åberg: Det kan jag inte uttala mig om.

Anders Björck: Du sade att du hade läst igenom handlingarna där. Där framgår det att när Sverige inte hade fått ordern kontaktades svenska ambassaden av människor som sade sig stå familjen Gandhi nära och som sade att det här ju var tråkigt, men "bättre lycka nästa gång, ge inte upp, vi ordnar en affär åt er nästa gång".

Carl Johan Åberg: Den biten av materialet har jag ingen kännedom om.

Anders Björck: Du har alltså inte läst allt det material som finns?

Carl Johan Åberg: Vad jag hade anledning att ge mig in i var den kontraktuella delen. Det har att göra med Memorandum of understanding och liknande. Det andra materialet har jag inte gått in på.

Anders Björck: Du har alltså inte läst all avrapportering?

Carl Johan Åberg: Nej, inte i det här avseendet.

Anders Björck: Ringde det inte några klockor under hela den här perioden? Vi fick inte ubåtsordern. Kunde då inte svenska förhandlare misstänka att affärsmoralen eller affärskulturen på det området var annorlunda än vi är vana vid i Sverige?

Carl Johan Åberg: Jag sade inledningsvis att affärsstrukturen är annorlunda med ett betydligt större inslag av agenter, men det finns legala agenter — vi har agenter i Sverige som gör stor nytta. Jag kom vid den indiska affären aldrig i kontakt med de typerna, om de över huvud taget finns.

Anders Björck: Litade du hela tiden på att de uppgifter som Bofors och Martin Ardbo gav dig var korrekta?

Carl Johan Åberg: Jag hade ingen anledning att ge mig in på någon prövning av detta vid det tillfället. Som jag sade som svar på Kurt Ove Johanssons fråga fungerade jag som budbärare från chefen för Bofors, den som var huvudförhandlare i Indienaffärerna, och en representant för den indiska regeringen.

Anders Björck: Så det fanns ingen anledning för dig att ifrågasätta vare sig indisk affärssed eller uppgifter från Bofors förhandlare?

Carl Johan Åberg: Det tillkommer definitivt inte statssekreteraren i utrikesdepartementets handelsavdelning att ifrågasätta affärsseder i andra länder.

Anders Björck: Men ankommer det inte på statssekreteraren att fundera över hur realistiska och rimliga de uppgifter är som lämnas?

Carl Johan Åberg: När det gällde det svenska företaget — det var det enda som jag hade att företräda i detta sammanhang — hade vi ingen anledning att ifrågasätta att det skulle hålla vad det hade lovat.

Anders Björck: Och utifrån en inläsning, som du självfallet gjorde när du började arbeta med Boforsaffären, menade du att det inte fanns några indikationer på att det skulle förekomma provisioner, mutor eller kick-backs. Jag är medveten om skillnaden mellan provisioner och avvecklingskostnader.

Carl Johan Åberg: Som jag sade i ett svar till Kurt Ove Johansson finns det en uppteckning på ett tidigt stadium där ordet kick-backs använts. Vi tittade på detta och fann att det kom från en person som inte hade med affären att göra. Därför gick vi inte vidare i den frågan.

Anders Björck: Så du har under förhandlingarna varit i god tro?

Carl Johan Åberg: Jag vill inte gå in på min tro i dessa avseenden. Jag har bara noterat att chefen för Bofors har sagt att man inte längre använde middle men to win the contract. Det beskedet har jag fört vidare till indierna.

Anders Björck: Och du har utgått från att det var korrekt?

Carl Johan Åberg: Jag hade ingen anledning att ifrågasätta det.

Anders Björck: Bofors Indienorder har naturligtvis inslag av krediter och engagemang där den svenska staten är inblandad. Det är ingenting konstigt i det — det är helt naturligt, och jag har ingen anmärkning mot detta, tvärtom. Men hade affären kommit till stånd om inte svenska staten hade givit särskilt förmånliga kreditvillkor?

Carl Johan Åberg: På den punkten vill jag hänvisa till konstitutionsutskottets eget uttalande från 1988, då den frågan var uppe till granskning.

Anders Björck: Vad är din personliga uppfattning?

Carl Johan Åberg: Jag har svarat vid det tillfälle då den frågan var uppe till granskning. Jag hänvisar till mitt svar då.

Anders Björck: Du vill alltså inte ens upprepa vad du sade?

Carl Johan Åberg: Jag kommer inte ihåg vad jag sade då.

Anders Björck: Är det kanske därför att du vill säga samma sak nu men inte minns vad du sade som du är tveksam?

Carl Johan Åberg: Det ligger någonting i den synpunkten.

Anders Björck: Vi är i utskottet vana vid att människor glömmer saker och ting — på den punkten är vi luttrade. Men låt oss utgå från att affären inte hade kommit till stånd utan stora engagemang från svensk sida. Du sade då att det var för tidigt att yttra sig om den totala subventionssumman. Har du möjlighet i dag att göra någon beräkning av den summan?

Carl Johan Åberg: Jag skall strax försöka svara på det. Men vi sitter här och diskuterar ett granskningsärende som gäller RRV-rapporten. Utskottet har faktiskt slutfört granskningen av kreditaffären. Men jag skall inte vara ogin utan vill säga att frågan ännu icke kan besvaras. Det beror på ränteutvecklingen under kreditens hela löptid. Det är först sedan krediten är återbetald som man kan svara på frågan.

Anders Björck: Så ingen från er sida kan ge någon indikation mellan tummen och pekfingret på vad beloppet blir? Det gjordes ändå beräkningar när krediten kom till. Ni vill inte ens upprepa de summorna?

Carl Johan Åberg: Jag har för mig att exportkreditnämndens dåvarande ordförande lämnade upplysningar om detta under en utfrågning. Krediterna hade lång löptid — de har väl inte gått ut ännu. Det innebär att vi måste följa dem till slut. Ränteutvecklingen är efter de förändringar som har vidtagits i kapitalreglerna svårare att förutse än någonsin tidigare.

Anders Björck: Du var väl som statssekreterare inblandad i kreditdiskussionen?

Carl Johan Åberg: Jag var inblandad i diskussionerna om kreditgarantierna. Krediterna står affärsbankerna för.

Anders Björck: Du fick ingen information om vad det beräknades att den totala kostnaden för svenska staten skulle bli för att vi skulle få ordern?

Carl Johan Åberg: Visst fick vi det.

Anders Björck: Och det beloppet vill du inte nämna?

Carl Johan Åberg: Jag kommer inte ihåg det.

Anders Björck: Deltog du vid något tillfälle i diskussioner om tillkomsten av den s.k. Bergslagsfonden?

Carl Johan Åberg: Nej. Det skedde inom industridepartementet.

Anders Björck: Det förekom inget samråd med UDH i den frågan?

Carl Johan Åberg: Nej.

Anders Björck: Du säger att du hade fått en avrapportering av Olof Palmes samtal med Rajiv Gandhi i New York i samband med ett FN-möte. Du fick det först på krypto — det har vi läst — och sedan fick du något muntligt tillägg. Vad innehöll det muntliga tillägget?

Carl Johan Åberg: Det muntliga tillägget framfördes bara samtalsvis och i annat sammanhang: "Du har väl läst det. Vad gör du nu?" Jag blev inte särskilt kallad för detta, om jag minns rätt.

Anders Björck: Så det var ingenting utöver detta? Du hade inga andra samtal med Olof Palme i det ärendet?

Carl Johan Åberg: I just det här ärendet hade jag ett flertal andra samtal, inte minst i samband med att Palme själv åkte till Delhi.

Anders Björck: Vilken roll spelade Olof Palme enligt din bedömning för att tillförsäkra Sverige den här ordern?

Carl Johan Åberg: Nu är vi på nytt tillbaka i den genomgång som vi hade för två år sedan, där jag redogjorde för detta. Palme spelade en aktiv roll i enlighet med den filosofi som han representerade, nämligen att i det fall landet var berättigat att köpa svenska vapen skulle även regeringsledamöter aktivt verka för att orderna hamnade i Sverige.

Anders Björck: Hade ordern kommit till stånd utan Olof Palmes insatser?

Carl Johan Åberg: Det är omöjligt att bedöma.

Anders Björck: Har du sedan du avgick som statssekreterare fått någon rapportering om den här frågan?

Carl Johan Åberg: Nej, inte vad jag kan erinra mig.

Anders Björck: Jag har bara använt två tredjedelar av den tid som Kurt Ove Johansson använde för sina frågor. Det skulle vara intressant att få en kommentar, när vi nu har glädjen att ha Carl Johan Åberg här, till den artikel som står i Dagens Nyheter i dag.

Olle Svensson: Jag har ingenting emot att Carl Johan Åberg nu kommenterar den artikeln. Jag vill bara förklara, att vi i förväg har sänt ut ett material och angivit vad huvuddelen av utfrågningen skall gälla. Vi har kontrollerat på morgonen att medborgarkommissionen har gått igenom den här saken. Kan vi formulera frågan på det sättet, att vi ber Carl Johan Åberg ge en kompletterande kommentar?

Anders Björck: Jag har ingenting emot det. Om det kan underlätta ett svar, är jag tillfredsställd med detta.

Carl Johan Åberg: Jag gör det med reservation för att jag inte har läst in mig på ärendet och inte kan alla data.

Låt mig börja med att understryka det som ordföranden sade, att det här var föremål för en mycket noggrann genomgång av medborgarkommissionen. Det har också varit föremål för en ganska utförlig beskrivning i en bok av två DN-journalister, Bo G Andersson och Bjarne Stenqvist, som heter Vapenhandlare, eller någonting sådant, och som kom ut för något år sedan.

Jag måste säga, om den värderingen tillåts mig, att den framställning som de ger av den här affären är mycket mer detaljerad och ingående än artikeln som står att läsa i dagens tidning. Anita Gradin uttryckte sig så, att vapenbyken tvättas ständigt. Det kan också beskrivas så att man kokar soppa på samma spik ett antal gånger. I den här affären finns ingenting annat att säga än vad som har sagts till medborgarkommissionen. Men det som gör vinklingen av den konstig i dag är att man inte håller isär de två affärer det gäller. Det är känt och har stått i olika dokument att Bofors hade ett kontrakt med Bahrain om ett ganska stort antal luftvärnsrobotar, nästan 1 000. Bofors hade fått förskott på den affären och önskade utförseltillstånd på grundval av sitt kontrakt.

De fick olika mer eller mindre avböjande besked i frågan. Det hela ställdes på sin spets, om jag minns rätt — men jag måste reservera mig för tidpunkten — vid ett samtal mellan Anders Carlberg och mig under 1985. Jag kunde då inte sitta på mitt tjänsterum och på regeringens vägnar avslå en framställning, men jag sade i klara verba till honom att det enligt mitt sätt att bedöma var utsiktslöst att gå vidare med affären. Jag tror att den bedömningen var realistisk, att det var utsiktslöst för Bofors att gå vidare med affären och att det var lika bra att de betalade tillbaka förskottet, för annars skulle det ha räntat sig, och så småningom skulle de tvingas att betala ett mycket stort belopp.

Enligt vad jag förstår gick Bofors tillbaka. Om jag minns rätt finns det i boken Vapenhandlarna avtryck av en promemoria som beskriver Bofors åtgärder för att avveckla det kontraktet.

Man blandar ihop detta med ett ungefär samtidigt pågående försök att rigga upp en omvägsaffär, som i polisutredningen har gått under namnet Bahrain II. Om den visste vi självfallet ingenting när vi behandlade det i och för sig hemliga men av oss kända kontraktet, som byggde på en direktleverans från Sverige till Bahrain. Omständigheterna kring detta har varit föremål för polisutredning, men så småningom bröt man polisutredningen, eftersom man ansåg det meningslöst att fullfölja saken. Det intryck jag fått är att man parallellt med att man försökte få ett svenskt tillstånd höll på med arrangemang för att ordna leverans via Singapore.

Om kringvägsaffären fanns det ingen kännedom, i varje fall på mitt kontor, och jag utgår från att det inte heller fanns någon annan inom regeringskansliet som kände till detta, utan det kom fram i samband med polisutredningen.

Vad gäller den öppna affären fanns det ingenting som hindrade Bofors eller andra vapenexportörer att teckna kontrakt, utan tillståndsfrågan prövades först när vapen skulle exporteras. I den affären agerade vi, men omvägsaffären visste vi ingenting om.

Anders Björck: Så det fanns ingen anledning att misstänka i detta sammanhang att en omvägsaffär också skulle kunna vara på gång?

Carl Johan Åberg: Jag hade ingen anledning att göra det. Det här var på ett preliminärt stadium av de undersökningar som så småningom ledde till åtal för den tidigare omvägsaffären, som skedde i slutet av 1970-talet.

Anders Björck: Var man kanske mindre misstänksam på den tiden?

Carl Johan Åberg: Det är klart att misstänksamheten inte har blivit mindre under de år då jag arbetade på UD.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ställa en fråga till Anita Gradin angående rapporteringen till Indien om vad man kom fram till efter att ha fått RRV-rapporten. Du svarade tidigare att ni inte ville ge er in på kriarättning. Det gällde en passus i RRV-rapporten om slutbetalning under 1986 av kostnader för avveckling av tidigare lokalagenter. Men regeringen skickade en not till den indiska regeringen den 4 juni 1987 där man citerade rapporten och gjorde de orden till sina. Då ställde man sig bakom de här uppgifterna.

Anita Gradin: Det är väl att dra felaktiga slutsatser. Vad vi gör är att tala om för indierna vad RRV-rapporten innehåller. Vi säger inte att det här är regeringens ståndpunkt, utan vi talar om att vi har anlitat RRV och att detta är vad RRV har kommit fram till. Dessutom återger RRV-rapporten först vad Bofors har sagt och sedan talar man om vad som är RRV:s slutsats, t.ex. att man har kommit underfund med att betydande belopp har utbetalats enligt ett avtal om reglering av provisioner i efterskott för haubitsaffären. Det är RRV:s slutsats när man summerar alla informationer man har skaffat sig.

Ingela Mårtensson: Men hade ni den 4 juni 1987 kunskaper om att man skulle fortsätta att betala avvecklingskostnader fram till 1990?

Anita Gradin: Både Ingela Mårtensson och jag har läst RRV-rapporten, eller hur? Då tror jag vi är på det klara med vad vi vet.

Ingela Mårtensson: Det är vi vad beträffar det som står i RRV-rapporten, men jag frågade om regeringen hade vetskap om detta.

Anita Gradin: Regeringen har läst rapporten. Jag kan inte gå in på vad som står i de hemliga delarna. Jag förmodar att jag annars får en anmärkning av konstitutionsutskottet. Nu vädjar jag om att vi håller oss till den offentliga delen, men både Ingela Mårtensson och jag har läst hela rapporten.

Ingela Mårtensson: Vi får väl återkomma i den frågan.

När det gäller sekretessen hänvisas till olika paragrafer i sekretesslagstiftningen. Bl.a. har vi av rättschefen i statsrådsberedningen fått en PM där det står att sekretess gäller om det inte står klart att mellanfolkliga förbindelser inte störs. Har inte det sätt på vilket den svenska regeringen har agerat stört relationerna till Indien?

Anita Gradin: Det är väl så att massmedia känner ett behov av att framställa de kontroversiella punkterna. Jag är ordförande i blandkommissionen mellan Indien och Sverige och vet att handel och övrigt samarbete har fungerat på vanligt sätt även de här åren. Indierna har också varit ytterst angelägna om att fortsätta biståndssamarbetet, och man har diskuterat ett mycket stort projekt. I valrörelsen var det heller inte Sverige som var ett fult ord, utan Bofors. Utskottet har uppteckningar av samtal mellan företrädare för den indiska regeringen och den svenska där det framgår att man har uppskattat att vi har gjort stora ansträngningar för att också hjälpa den indiska regeringen att reda ut frågor. I stor utsträckning handlar det om inrikespolitiska indiska frågor.

Ingela Mårtensson: Men det är också fråga om relationerna mellan Indien och Sverige?

Anita Gradin: Det är därför jag försöker tala om hur jag har uppfattat läget vid samtal och besök i Indien de senare åren.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ställa en fråga till Carl Johan Åberg om medverkan i utredningen. Vi har fått ett papper från Sten Lindström där det står: "Carl Johan Åberg, dåvarande statssekreterare i UD, kontaktades i december 1987 per telefon och tillfrågades om han var tillgänglig för förhör. Svårigheter uppradades, och åklagare och utredare förstod att statssekreteraren inte ansåg sig ha någonting att tillföra utredningen." Är det felaktigt?

Carl Johan Åberg: Jag svarade nyss på samma fråga av Kurt Ove Johansson.

Ingela Mårtensson: Jag tycker inte att det stämmer med det som står här.

Carl Johan Åberg: Det ligger någonting i den slutsatsen, ja.

Ingela Mårtensson: Så det som står här är felaktigt?

Carl Johan Åberg: Jag upprepar att jag aldrig blev kontaktad eller ens tillfrågad om jag skulle kunna ta emot ett telefonsamtal. Det som Sten Lindström då gjorde var, som han beskriver det för mig, att kartlägga min kalender för att få veta om jag skulle hypotetiskt kunna vara tillgänglig för samtal, och det var jag inte.

Får jag tillägga en sak som jag inte framhöll i svaret till Kurt Ove Johansson. Åklagaren Ringberg var själv uppe på UD alldeles efter årsskiftet för att i samtal med krigsmaterielinspektören och ambassadören Belfrage redogöra för läget i sin utredning. De satt där en ganska lång stund, och det finns en noggrann uppteckning av samtalet. Inte på någon punkt i det samtalet anmäldes något intresse av att få ett samtal till stånd med mig.

Ingela Mårtensson: Anders Björck nämnde en artikel i DN i dag. I en artikel i DN i går skildrades Jean-Christophe Öbergs rapportering om Thailandaffärerna. Under förundersökningen hade det framkommit uppgifter om att Thyberg hade sagt till Öberg att han inte skull forska vidare i den saken. Har du haft anledning att med Thyberg eller inom departementet diskutera hanteringen av rapporterna?

Carl Johan Åberg: Det ligger långt innan jag kom in.

Ingela Mårtensson: Men rapporterna blev offentliggjorda för ett par år sedan. Det var då som diskussionen kring Öbergs rapportering uppstod, och då var du statssekreterare.

Carl Johan Åberg: Jag kan bara svara att jag inte var inne i handläggningen av detta.

Ingela Mårtensson: Kände du till att Thyberg hade sökt stoppa Öberg på den punkten?

Carl Johan Åberg: Det är möjligt att jag har läst det. Jag kan inte erinra mig det i dag.

Ingela Mårtensson: Har du själv med Jean-Christophe Öberg diskuterat om rapporten efter det att diskussionen har kommit i gång?

Carl Johan Åberg: När var det som detta kom upp? Jag har inte träffat Jean-Christophe Öberg på flera år. Jag har i varje fall inget minne av det.

Ingela Mårtensson: Du har inte försökt att få honom att ligga lågt när det gäller rapporteringen?

Carl Johan Åberg: Nej. Men det var en rapportering som skedde på 1970-talet. Det där har inte med dagens ärende att göra — ursäkta att jag framhåller det.

Ingela Mårtensson: Men det offentliggjordes och kom upp till diskussion för ett par år sedan, och då var du statssekreterare. Det var därför

jag undrade om ni i departementet hade diskuterat kring rapporteringen och om du själv hade haft kontakt exempelvis brevledes med Öberg och diskuterat detta. Det har du alltså inte haft?

Carl Johan Åberg: Nej.

Ingela Mårtensson: Vi fick en promemoria från utrikesdepartementet den 29 februari 1988 som handlade om huruvida man inom KMI eller inom departementet hade kunskap om någon olaglig vapenexport. Där står det att det inte finns något utrymme för överläggningar eller förhandlingar med enskilda företag om olovlig vapenexport och att det inte har förekommit.

Hade inte Algernon diskussioner om kanonen till Oman och var inblandad i den här typen av diskussioner?

Olle Svensson: Får jag skjuta in att vi har ett ganska omfattande informationsmaterial kring de här frågorna. Vi har inte anmält i förväg att vi skulle beröra det ämnesområdet. Jag menar inte att det är oviktigt att utreda, men vi kanske får möjlighet att återkomma. Dessutom har vi gjort vissa bedömningar. Vi har ett utkast där vi anger vilka bedömningar vi har gjort tidigare och vilka vi skall göra i detta betänkande. Vi kan inte granska samma sak flera gånger.

Ingela Mårtensson: Jag kan återkomma senare.

Vi har tidigare — jag tror det var 1986 — diskuterat fabriken i Isfahan. Vi hade en utfrågning om medborgarkommissionen, och då sades det rakt ut att det var en krutfabrik. När Carl Johan Åberg var här 1986 sade han att det inte fanns någon uppgift om att där skulle förekomma någon tillverkning av krigsmateriel. Vi har också utfrågat Sven Hirdman, som menade att det är uppenbart att man tillverkat krigsmateriel där och att man i dag skulle ha gjort en annan bedömning.

Anser du att du var felunderrättad när du sade i konstitutionsutskottet att man inte hade någon uppgift om att det skulle kunna tillverkas krigsmateriel i fabriken?

Carl Johan Åberg: Jag har kommit hit för att försöka bidra i mån av ringa förmåga till att belysa den s.k. Indienaffären, men nu dras det ena efter det andra upp som en långrev. Jag skall gärna svara på frågan, men då hemställer jag att få tid att läsa in ärendet. Jag vill dock erinra om att den s.k. Isfahanaffären vid två tidigare tillfällen varit uppe till diskussion i konstitutionsutskottet.

Jag hemställer om att få viss förvarning. Det är smickrande att man tilltror mig denna minneskapacitet, men den besitter jag inte.

Olle Svensson: Vi tillämpar den regeln att vi ställer material till förfogande för de utfrågade för att vi skall få så bra kvalitet som möjligt på de sakupplysningar vi får. Dessutom har vi tidigare behandlat den här frågan i ett granskningsbetänkande.

Bengt Kindbom: Jag har i ett tidigare skede anmält sekretessfrågan, eftersom jag tyckte att det förekommit något märkliga turer. I det svar

som vi har fått från regeringen har man vid två tillfällen använt olika definitioner. Jag vill fråga Anita Gradin, om ni fortfarande är osäkra inom regeringskansliet på vilken sekretessgrund ni egentligen vill tillämpa.

Anita Gradin: Nej, det är vi inte. Vi har noggrant diskuterat igenom sekretessfrågan med våra duktiga jurister, och vi har inte känt någon tveksamhet. Jag kan be Pernilla Lindh att göra en ordentlig föredragning, men det har varit en konsekvent handläggning. Ni har fått en skriftlig redogörelse.

Pernilla Lindh: Det framgår av det skriftliga materialet och av det som statsrådet Gradin har sagt här vilka sekretessgrunder som var tillämpliga för regeringsbeslutet.

Bengt Kindbom: Vi får anledning att återkomma till detta i utskottet.

Om jag hörde rätt sade Anita Gradin inledningsvis att när regeringen fattade beslutet om att ge uppdraget till riksrevisionsverket var ni medvetna om riksbankens förbehåll. Stämmer det?

Anita Gradin: Vi tog kontakt bl.a. med riksbanken, som framhöll att det var mycket viktigt att den kommersiella sekretessen upprätthölls. Man talade om för oss hur man såg på de bestämmelser som hade införts i anslutning till valutalagstiftningen och den kritik man hade fått från näringslivet. Framför allt exportindustrin är angelägen om att kunna lita på att de uppgifter man redovisar till riksbanken inte kommer ut. Tillsammans med våra jurister försökte vi gå igenom på vilket sätt vi skulle kunna ställa upp för indierna men samtidigt bevara sekretessen.

Bengt Kindbom: I beslutet om uppdraget till riksrevisionsverket finns inte detta omnämnt. Finns det någon annan handling som redogör för riksbankens förbehåll?

Anita Gradin: Det var inget förbehåll. Regeringen kunde inte ålägga riksbanken någonting, eftersom riksbanken som bekant inte är regeringens organ. Vi kunde bara vädja till riksbanken om samarbete genom att ställa uppgifter till förfogande. Regeringen måste känna ett ansvar också för den kommersiella sekretessen, som föreskrivs i sekretesslagstiftningen.

Bengt Kindbom: Det innebär att redan när ni gav uppdraget till riksrevisionsverket var ni medvetna om att ni inte kunde tala om hela sanningen för indierna?

Anita Gradin: Det beror på vilken ambition man har. Regeringens ambition vid det här tillfället var att dra sitt strå till stacken för att belysa om Bofors levde upp till löftet som man hade givit. Vapenexport är ju en genomreglerad verksamhet, men samtidigt har den utrikespolitiska inslag. Man känner därför ett särskilt ansvar. Annars finns det ingen anledning för regeringen att reda ut civilrättsliga förhållanden, vilket var vad det egentligen handlade om. Även oppositionspartierna hade ett intresse av att vi skulle ställa upp.

Bengt Kindbom: Det sades att ingen av partiledarna avrådde. Förfrågan till partiledarna måste rimligtvis ha gällt att få sanktion för åtgärderna. Vad skulle du ha gjort om regeringen inte hade fått sanktion? Vilken beredskap fanns för det?

Anita Gradin: Det är en hypotetisk fråga.

Bengt Kindbom: Jag är medveten om det, men eftersom du påstår att ingen har avrått måste det ändå ha funnits några tankar i den riktningen.

Anita Gradin: Jag har inget svar på det.

Bengt Kindbom: Jag har ytterligare en fråga som har med Indienordern att göra och som berör Anita Gradin såsom ordförande i den blandade kommissionen. Indienordern skall ju fullföljas med ett fortsatt samarbete. Har påståendena om mutor och mellanhänder stört arbetet med att fullfölja Indienordern?

Anita Gradin: Menar du om det har stört arbetet i blandkommissionen?

Bengt Kindbom: Har det framkommit någonting där som stört det fortsatta samarbetet kring Indienordern?

Anita Gradin: Nej, inte i blandkommissionen. Den här diskussionen har förts för sig.

Bengt Kindbom: Jag har en fråga till Carl Johan Åberg, som varit med i diskussionen om avveckling av mellanhänder. Är definitionen av mellanhänder i detta sammanhang helt klar enligt din mening, eller har Bofors kunnat laborera med *en* definition medan indierna har fått uppfattningen att det har varit grönt från deras utgångspunkt?

Carl Johan Åberg: Det finns väl ingen allmänt accepterad definition av mellanhänder. Man kan inte slå upp i en uppslagsbok vad det betyder. Jag upprepar att vad jag gjorde var att med användning av just det ord som Rajiv Gandhi hade använt till Olof Palme vända mig till både koncernledningen i Nobel och chefen för Bofors. Jag sade att Rajiv Gandhi hade sagt detta till Olof Palme, och jag frågade om de hade någon möjlighet att leva upp till det. Därför anser jag att jag inte behövde ta ställning till någon precisare definition. Jag utgick från att Bofors och Nobel hade klart för sig vad som avsågs med detta. Det är samma begrepp som senare återkom i skriftväxlingen i den frågan.

Bo Hammar: Jag skulle vilja börja med att ställa en allmän fråga till Anita Gradin och Carl Johan Åberg så här fyra år efter kontraktets undertecknande: Vilka slutsatser, framför allt politiska, drar ni i dag med tanke på de erfarenheter som har vunnits i den här affären? Då tänker jag framför allt på regeringens engagemang för svenska företags vapenförsäljning. Engagemanget har varit ganska intensivt i det här fallet, och inte minst Carl Johan Åberg har varit mycket engagerad.

Anita Gradin: Utrikesministern har svarat ganska nyligen om Indien i ett större sammanhang.

Först vill jag säga att det har funnits gamla relationer mellan Sverige och Indien. Vi har betraktat Indien som ett land som vi kan samarbeta med också på det här området. Det går långt tillbaka i tiden och grundas på att man inte ville att Indien skulla hamna i händerna på stormakterna. Man såg handeln som ett inslag i allt annat samarbete som funnits med Indien. Den bedömningen står sig väl i stort sett fortfarande. Vi har heller inte diskuterat om Indien är ett land som vi enbart skall ha ett samarbete med om vapenexport, utan vi talar om andra inslag.

Vapenexportfrågor är alltid svåra avvägningsfrågor, och det är ett område som är mycket svårt att hantera, men nu har vi sagt oss att vi skall ha vapenexport dit, och den skall vara kopplad till det behov som det svenska försvaret har. Det gör att jag inte har någon anledning i dag heller att ifrågasätta det beslut som regeringen på sin tid fattade.

Carl Johan Åberg: Även den frågan är något hypotetisk. Det här var ju en näst intill unikt stor affär. Man får väl ta upp frågorna i den takt som de uppkommer och pröva dem på deras egna premisser. Att dra några slutsatser från Indienaffären är svårt just på grund av dess unika karaktär. Jag har svårt att föreställa mig att någon liknande affär skulle komma upp på vapenområdet.

Bo Hammar: Jag tycker nog inte det är en hypotetisk fråga. Jag ställde den till er, som jag tycker närmast är politiker — Carl Johan Åberg har åtminstone varit det. Gör ni några politiska värderingar av vad som har hänt? Då tänker jag framför allt på om det är bra eller dåligt eller kanske riskabelt att regeringen blir en spjutspets för stora vapenaffärer. Kan det leda till en politisk röra som gör att det kanske kostar mer än det smakar? Det var den typen av slutsatser som jag ville fråga om. Jag tror att ni båda som politiskt tänkande människor måste ha värderat den här affären.

Anita Gradin: Jag har svarat.

Carl Johan Åberg: Får jag något reservera mig mot ordet spjutspets. Förhandlandet sköttes i allt väsentligt av Bofors — det gällde den tekniska specifikationen, det gällde priser, det gällde leveransvillkor och övrigt. Därför är det inte korrekt att kalla regeringen för spjutspets, utan det var Bofors och bakom Bofors Nobelindustrier som var spjutspetsen.

Bo Hammar: Åklagaren Lars Ringberg har gjort en ganska omfattande förundersökning i Indienaffären, och sedan har det inte blivit något mer av den. Materialet är sekretessbelagt, men KU har haft tillgång till det. Jag är naturligtvis förhindrad att referera det, men så mycket kan jag säga, att det fanns ett förhör också med Carl Johan Åberg. Är du beredd att här inför utskottet och inför offentligheten göra den typen av kommentar kring affären? Det var det jag efterlyste.

Carl Johan Åberg: Nej, av principiella skäl vill jag inte göra det. Dessutom åberopade jag detta s.k. förhör inledningsvis genom att referera till Sten Lindströms bedömning, att förhöret inte tillförde Ringbergs utredning någonting nytt.

Bo Hammar: Det kan vi kanske vara överens om, men jag tycker att din kommentar var intressant. Om du inte vill kommentera det i dag, kan vi inte komma längre på den punkten.

Det är också litet knepigt med RRV-rapporten. Där finns en öppen del och en sekretessbelagd. Det finns någonting som har kommit ut i pressen — den s.k. läckan — men vi kan inte kommentera huruvida detta är hela utredningen. Har det funnits några funderingar i regeringen om att släppa hemligstämpeln, eller är den frågan avgjord en gång för alla?

Anita Gradin: Regeringen har ju ganska nyligen haft anledning att ta ställning till det i och med att den nya indiska regeringen också har gjort en framställning. Jag har tidigare svarat på frågan.

Bo Hammar: Det s.k. läckaget påverkar inte ställningstagandet till frågan?

Anita Gradin: Det har inte att göra med vad som händer på den ena eller andra sidan. Vi tar ställning till sekretessfrågan. Från början var hela rapporten sekretessbelagd när den kom till oss, men vi har försökt visa öppenhet, och som framgår av regeringsbeslutet gjorde vi ett undantag för att kunna lämna en redovisning både offentligt och inför indierna. Sedan har vi även den här gången ställt oss den principiella frågan, om det finns anledning att hålla på den kommersiella sekretessen.

Bo Hammar: Finns det någon risk att man på indisk sida kan ha blivit vilseledd genom att man enbart har fått en del av rapporten? Du sade tidigare att vi har lämnat ut en del till indierna, och det är riktigt, men finns det någon risk, eftersom de har fått en så att säga silad RRV-rapport, för att de i stället för att bli klokare har blivit vilseledda?

Anita Gradin: Vid sidan av RRV-rapporten har enligt vad som berättats mig Bofors givit uppgifter som skall vara rätt omfattande. Hur omfattande de är vet jag inte. Det är väl Bofors som kan redogöra inför utskottet för vad de har berättat för indierna, så att man får en helhetsbild av vilken information indierna har. Det vet inte jag.

Bo Hammar: Utskottet har ju ingen anledning att granska Bofors, utan det är regeringens agerande vi granskar. Har regeringen, när den beslutat att släppa en del av rapporten, vägt in risken för att indierna i stället för att bli informerade bara blir desinformerade?

Anita Gradin: Vi har försökt ge indierna så mycket hjälp som vi kan inom ramarna för de lagar och bestämmelser som vi har att ta hänsyn till.

Bo Hammar: Du utesluter risken för att de har blivit desinformerade genom att de har fått bara en silad version och inte hela rapporten?

Anita Gradin: Det är en fråga som jag inte kan svara på. Jag vet inte hur man bedömer det, men jag vet att indierna har mer information än de fått via den svenska regeringen. De har ett ganska fylligt material, vilket också framgår av en del handlingar.

Bo Hammar: Jag förstår inte svaret. Indiska myndigheter och den indiska regeringen ligger på svenska myndigheter och den svenska regeringen, åtminstone formellt och enligt vad de säger utåt, om att de vill ha fakta på bordet. Då låter ni RRV göra en undersökning. Ni måste väl ha funderat på hur ni skall hantera rapporten, som är föranledd av indiska framställningar. Ni måste ha funderat på om ni på grundval av rapporten kan hjälpa indierna med informationer. Ni måste ha funderat på om indierna blir bättre eller sämre informerade, om de bara får en del av rapporten. Sådana avvägningar måste ni ha ställts inför när indierna ville ha besked.

Anita Gradin: Indierna har fått besked inte bara genom regeringens svar. RRV:s centrala slutsats var att det fanns ett provisionsavtal, att betydande summor har betalats ut i efterhand och att Bofors förra agenter i Indien har mottagit betydande belopp. Det är väl information?

Bo Hammar: Vi kan inte komma vidare eftersom rapporten är hemligstämplad. Både Anita Gradin och jag har läst den, men vi kan inte gå vidare på det spåret. Det är möjligt att vi får anledning att fortsätta diskussionen inom lyckta dörrar. Det skulle vara intressant att klara ut detta.

Jag vill ställa en annan fråga: Läste någon av er två den indiska parlamentsrapporten som kom ut i april 1988?

Anita Gradin: Jag har fått den refererad.

Carl Johan Åberg: Det är samma sak för mig. Jag har inte läst den men har fått en sammanfattning.

Bo Hammar: Men någon på UDH eller UD måste väl ha granskat den med lupp?

Anita Gradin: Jag säger att jag har fått den refererad.

Bo Hammar: Har man dragit några slutsatser av rapporten? Indierna drog ganska långtgående slutsatser om att det inte fanns några provisioner eller avvecklingskostnader. Ni som satt inne med hela materialet måste ha reagerat på något sätt.

Anita Gradin: Det här handlar om indisk politik, och jag förmodar att indiska parlamentsledamöter drar slutsatser från sina utgångspunkter.

Bo Hammar: Så enkelt är det inte. Om en parlamentarisk kommission utifrån denna så att säga silade rapport drar vissa slutsatser, har vi väl anledning att fundera över de slutsatserna?

Anita Gradin: Nu var det inte bara RRV-rapporten som den indiska parlamentskommissionens betänkande handlade om. Jag är inte så bevandrad i indisk politik, men rapporten handlar om mycket mer. Den var till för att *indiska* politiker skulle dra slutsatser.

Bo Hammar: Jag skall inte polemisera. Jag är inte heller så intresserad av indisk inrikespolitik utan mera av våra relationer till Indien med tanke på att vi har detta engagemang i vapenaffären.

Jag vill knyta an till min första fråga och vända på den: Skulle ni med tanke på de erfarenheter som i dag vunnits av affären vara beredda att kasta er in i liknande affärer i framtiden där regeringen blir så djupt involverad? — Carl Johan Åberg skakar på huvudet. Det är en hypotetisk fråga, antar jag, men ibland kan man svara även på hypotetiska frågor.

Anita Gradin: Det är i högsta grad en hypotetisk fråga.

Per Gahrton: Jag skall försöka låta bli att upprepa tidigare frågor men vill ändå börja med sekretessbeläggningen av RRV-rapporten. Bengt Kindbom ställde en fråga som inte fick något klart svar. Ni beställde rapporten för att tillgodose indiska önskemål. Var ni från början medvetna om att ni inte skulle ge indierna hela rapporten?

Anita Gradin: Hur skulle vi kunna vara medvetna om det? Vi visste inte vad som skulle stå i rapporten och visste inte vad RRV skulle ta fram.

Per Gahrton: Det låter logiskt. Det var alltså undersökningens resultat som gjorde att ni inte kunde lämna hela rapporten till indierna?

Anita Gradin: Ja.

Per Gahrton: Var resultatet så chockerande för er?

Anita Gradin: Det handlar inte om att resultatet var chockerande. Det handlade om att tillgodose indierna men också följa de bestämmelser som finns om affärssekretess och utrikessekretess.

Per Gahrton: Kurt Ove Johansson frågade, om ni skulle ha kunnat lämna ut hela rapporten till indiska regeringen utan att bryta mot lagen. Jag uppfattade inte att ni nämnde något lagrum som kategoriskt förbjuder svenska regeringen att lämna ut hela rapporten till den indiska regeringen. Skulle vi kunna få det lagrummet?

Anita Gradin: Jag upplever det så, att oavsett vad regeringen kunde göra eller inte kunde göra måste vi ta hänsyn till de intressen som fanns.

Per Gahrton: Jag frågade inte efter statsrådets upplevelser, utan jag frågade efter det lagrum som eventuellt skulle kategoriskt förbjuda regeringen att utlämna hela rapporten till den indiska regeringen.

Anita Gradin: Jag har aldrig hävdat att vi inte kunde utlämna hela rapporten. Jag har hävdat att vi i vårt beslut har tagit hänsyn till de intressen som finns.

Per Gahrton: Det finns alltså inga lagar och förordningar som hindrar den svenska regeringen att lämna ut hela rapporten om den så bedömer rimligt av politiska eller andra skäl?

Anita Gradin: Det vågar jag inte svara på.

Pernilla Lindh: Sekretesslagen anger i vilka fall uppgifter skall skyddas. Sedan ankommer det på den som har att hantera uppgifterna att göra de bedömningar som behövs. Det är det som drar upp gränserna. Per Gahrton vet säkert att det i olika hänseenden finns möjlighet för regeringen att bryta igenom sekretess, om det föreligger särskilda skäl. Med åberopande av ett lagrum, nämligen 11:1, har regeringen på grund av intresset att ge största möjliga offentlighet åt detta lämnat ut vissa uppgifter som i och för sig hade kunnat skyddas av sekretess.

Per Gahrton: Men man hade också kunnat lämna ut hela rapporten till den indiska regeringen?

Pernilla Lindh: Det beror på den bedömning som man gör av bestämmelsernas innehåll.

Per Gahrton: Då förefaller det klart att det i svensk lagstiftning inte finns något kategoriskt hinder för en regering att lämna ut hela detta material till en annan regering. Men regeringen har gjort en bedömning och vill inte lämna ut allt till indierna.

Då kommer nästa frågeställning, som Bo Hammar var inne på, nämligen vilket resultat som regeringens bedömning har fått. Den har uppenbarligen medfört att man har vilselett indierna. Den 10 oktober 1987 rapporterades i svensk press att Gandhi sade att ingen indier hade fått pengar. Regeringen visste att det inte var sant. Reagerade regeringen då på något sätt?

Anita Gradin: Regeringen har att ta hänsyn till olika intressen. Å ena sidan hade indierna ett intresse av att få uppgifter, men det fanns också andra intressen som skulle tillgodoses. Vi måste väga ihop allt detta när regeringen fattade sitt beslut om sekretess.

Per Gahrton: Det var inget svar på min fråga, utan det var ytterligare en gång en redogörelse för de bedömningar som regeringen har gjort. Man kan också göra andra bedömningar. Det är det som frågeställningen gäller.

Olle Svensson: Jag tycker det är viktigt att precisera en fråga som gäller sekretessen. Det finns dels affärssekretess enligt 8:6, dels utrikessekretess. Sekretesslagen är fastställd av riksdagen. Jag vill gärna få en kommentar till om det bara handlar om enkla bedömningar eller om det inte finns en lagstiftning som man måste utgå från.

Pernilla Lindh: Det är självklart att bestämmelserna i lagen skall tillämpas. Vi vet vilka rekvisit som gäller för utrikessekretess och vad som gäller för den kommersiella sekretessen. I det senare fallet är det att det kan antas att man skulle åstadkomma skada om man lämnade

ut uppgifter. Det är en bedömning som ankommer på varje myndighet. Så fort en fråga uppkommer om utlämnande av uppgifter måste man självfallet pröva frågan enligt sekretesslagen.

Per Gahrton: Jag hävdar inte att regeringen har brutit mot någon lag. Jag hävdar att det är alldeles kristallklart att regeringen har inom ramen för gällande lag gjort en viss bedömning, men regeringen skulle inom ramen för gällande lag ha kunnat göra bedömningen att man skulle lämna ut hela rapporten till den indiska regeringen.

Anita Gradin: Jag undrar vad KU skulle ha sagt då.

Per Gahrton: Det är en hypotetisk fråga, som man inte behöver besvara i den här församlingen.

Då kommer vi till effekterna av den bedömning som regeringen har gjort. I den senaste indiska rapporten kritiseras det läckage vars sanningshalt vi är förhindrade att kommentera, men vi kan inte vara förhindrade att tala om hur man i rapporten kommenterar det fullständiga material som delar fått tillgång till. Om KU ursäktar läser jag några meningar på originalspråket. Man skriver när man redogjort för den hemliga delen, om den nu är sann eller ej:

It is therefore evident that an Indian citizen was the principal beneficiary of the payments made by Bofors to Svenska Inc. The payments were described as "commission" and not as "winding up costs". Besides, Svenska Inc was to be paid, even up to 1990. — — — All this, including the request for secrecy, make out as false the earlier contention of the concerned employees of Bofors that they had not made any payment of commission except small payments for administrative services made to Anatronic General Corporation Ltd of Shri Win Chadha and payments to a Swiss company which had no connection with the winning of the Indian contract.

Den indiska rapporten drar alltså den kristallklara slutsatsen av det material som den anser sig kunna bedöma är det riktiga materialet, att de nu har fått en annan information och en annan bild än de hade på grundval enbart av den öppna delen som regeringen ställde till förfogande.

Är det inte rimligt att konstatera att regeringens hemligstämpling förorsakade ett allvarligt vilseledande av den indiska regeringen och det indiska parlamentet?

Anita Gradin: Det står på s. 5 i sammanfattningen av RRV-rapporten, som är offentlig, att betydande belopp har utbetalats i efterskott bl.a. till AB Bofors tidigare agent i Indien. Såvitt jag förstår har alla vetat, även i Indien, vem denna människa är.

Per Gahrton: Jag känner mycket väl till det, eftersom jag har läst de olika delarna. Det är ingen tvekan om att man kan missuppfatta vilken grad av betalningar som har gått till denne indier — om det rör sig om stora belopp eller mera om arvoden. Men poängen är att jag har citerat ett avsnitt av den indiska rapporten som visar att man har fått en ny uppfattning av verkligheten genom det som man anser vara den fullständiga rapporten. Har det ingen betydelse för regeringen?

Anita Gradin: Det jag läste ur rapporten har överlämnats, så man har vetat hela tiden att det betalats ut pengar till en f.d. agent. Det kan inte vara en ny uppgift.

Per Gahrton: Men det är vad de säger. När de publicerade vad de anser vara en ny undersökning sade de att detta gav dem ny information och att det som tidigare hade sagts var falskt.

Jag går vidare till regeringens eget sätt att beskriva verkligheten. Den 23 januari kunde man i Dagens Nyheter läsa att Indien stämt Bofors, och den 24 januari svarade Anita Gradin på en fråga i riksdagen, att regeringen inte besitter några närmare uppgifter om karaktären av Bofors betalningar. Det är ingen lögn, men är det inte ett märkligt sätt att uttrycka sig dagen efter det att man fått veta att Indien stämmer Bofors?

Anita Gradin: Också Per Gahrton, som har läst den hemliga delen, vet att det inte finns några möjligheter att ur den läsa ut karaktären av utbetalningarna eller se till vilka de har gått.

Per Gahrton: Jag hänvisade till en helt annan uppgift, nämligen uppgiften i Dagens Nyheter den 23 januari, att Indien stämmer Bofors. Hur kan då ett svenskt statsråd dagen efter säga i riksdagen att det inte finns några nya uppgifter?

Anita Gradin: Det var inte det som mitt svar handlade om i diskussionen med Dagens Nyheter.

Per Gahrton: Jag talar inte om den diskussionen. Man kunde ena dagen läsa i tidningen att Indien stämmer Bofors.

Anita Gradin: Då vet väl indierna mer än vi.

Per Gahrton: Men läser ni inte tidningar? Litar ni inte på normala tidningsuppgifter?

Anita Gradin: Nej, inte alltid. Det har man sett ibland när du skrivit.

Per Gahrton: Det var ett ovanligt dåligt exempel. Jag är alltid korrekt. Säger man någonting annat, särskilt under en utfrågning i KU, får man vara vänlig att belägga det.

Anita Gradin: Det finns olika sätt att beskriva verkligheten.

Per Gahrton: Men i en KU-utfrågning skall väl inte ett statsråd utan att belägga det beskylla en KU-ledamot för att komma med osakliga uppgifter.

Jag skall till Anita Gradin bara ställa ytterligare en fråga, som gäller Ringbergs beryktade utredning. Där finns en uppgift från Ringberg själv, att han efter det beramade samtalet med Anna-Greta Leijon ändå kvarstod vid sitt krav att få utrikesdepartementets bistånd för att kontakta den indiska delegationen. Han har sagt det i KU — det står i utskriften av det slutna förhör vi hade. Men han fick ingen reaktion

från UD. Han t.o.m. lämnade in sina anteckningar. Var ni medvetna att han trots telefonsamtalet från Anna-Greta Leijon kvarstod vid sitt krav att få hjälp med detta?

Anita Gradin: Jag kan bara svara för UDH. Jag var inte med vid handläggningen. Det är tydligen Pierre Schori som har handlagt det.

Per Gahrton: Får jag då ställa en fråga till Carl Johan Åberg om mellanhänder. Du var ju en av de mest aktiva på svensk sida i Indienaffären, och Martin Ardbo var en av de mer aktiva inom Bofors. Litade du på Martin Ardbo?

Carl Johan Åberg: Min syn på Martin Ardbo har kanske förändrats något under tidens lopp, men jag tycker inte att konstitutionsutskottet är rätt forum för att jag skall bedöma en medmänniska på det sätt som Per Gahrton vill att jag skall göra.

Per Gahrton: Det är inte någon djupare medmänsklig bedömning jag tänker på, utan det gäller de uppgifter han kom med. Du hade t.ex. ett samtal med honom hösten 1985 då han gav uppgifter om att mellanhänderna var avvecklade. Du sade att du som budbärare vidarebefordrade den uppgiften till den indiska regeringen. Därför är det av visst intresse att veta om du litade på Martin Ardbo.

Carl Johan Åberg: Jag hade aldrig fått uppdraget att vara något slags garant för vad Martin Ardbo sade — eller för den delen vad koncernchefen Anders Carlberg sade — utan jag hade fått en uppgift att tillfråga dem i det här ärendet som chefer för koncernen resp. företaget. Deras svar vidarebefordrade jag till indierna.

Per Gahrton: Ardbo har sagt att han hade en mycket nära relation till dig, och han tyckte att ni gjorde upp affären ihop. Har du någon kommentar till det?

Carl Johan Åberg: Var har han sagt det?

Per Gahrton: Han har sagt det i ett sammanhang.

Carl Johan Åberg: Jag frågade var. Du var så noga nyss med att det man säger skall kunna beläggas.

Per Gahrton: Jag kan belägga det i ett slutet förhör. Du litar inte på att han har sagt det?

Carl Johan Åberg: Jag frågar bara i all vänskaplighet var han har sagt det.

Per Gahrton: Vi kan lämna om han har sagt det. Kan du göra någon motsvarande relationsbeskrivning av Martin Ardbo?

Carl Johan Åberg: Jag hade ganska mycket med honom att göra under de år då han var chef för Bofors. Det var en relation som jag hade i tjänsten som statssekreterare vid UD:s handelsavdelning.

Per Gahrton: Frågan om hur mycket du litade på Bofors har stor relevans dels för det som står i Dagens Nyheter i dag, dels för hela

bedömningen av vad man inom regeringskansliet visste om mellanhänderna. Var du t.ex. medveten om den säpopromemoria som vi har fått i KU, som visserligen upprättades före din tid som statssekreterare men som funnits i administrationen, om att Bofors planerade export till förbjudna länder, nämligen Dubai och Bahrain?

Carl Johan Åberg: Jag känner inte till det.

Per Gahrton: Du har ingen aning om det?

Carl Johan Åberg: Jag har läst om det i tidningarna nu, men som statssekreterare kände jag inte till det.

Per Gahrton: Diskussionerna kring Bofors och Svenska Freds olika aktioner hade börjat redan under 1984—1985. De påverkade inte synen på Bofors pålitlighet?

Carl Johan Åberg: Olika anklagelser och misstänkliggöranden föranledde en höjd försiktighet från vår sida i behandlingen av detta, men å andra sidan är det ju, såsom har sagts många gånger, inte vår sak att utreda detta, utan det var polisen som hade den uppgiften. Polisen gick till verket med betydande noggrannhet, och det tog tid innan man fick någonting att ta på i de affärerna.

Per Gahrton: Hur tog sig den försiktigheten uttryck?

Carl Johan Åberg: Det var en allmänt mental beredskapshöjning. Man ifrågasatte mer än man hade gjort tidigare vad de sade. Det är en process som ständigt pågår. Vi är inom handelsavdelningen beroende av uppgifter som lämnas av Bofors, och man frågade extra noga om en del saker.

Per Gahrton: Men det ledde inte till konkreta åtgärder i relationerna till Bofors?

Carl Johan Åberg: Inte just då.

Per Gahrton: Du nämnde tidigare en intressant uppgift, att det till ambassaden i Delhi hade kommit rapporter, som hade handlagts på låg nivå, om att det inte stod rätt till med mellanhänder.

Carl Johan Åberg: Det finns i det skriftliga material som inte är tillgängligt för offentligheten.

Per Gahrton: Vilka åtgärder föranledde dessa rapporter från ambassaden i Delhi?

Carl Johan Åberg: Det beror på vad man menar med åtgärd. Vi gjorde vissa analyser av situationen och kom fram till att beskyllningarna var framförda på lokal nivå. Det fördes dock vidare till Bofors. Men här är vi klart inne på det område som täcks av utrikessekretess, och det är definitivt inte lämpligt att diskutera detta i en öppen utfrågning.

Per Gahrton: Det är beklagligt.

Du nämnde också någonting om att man i samband med ett kryptotelegram från Palme i New York talade om någon mellanhand som man borde bli av med. Det är möjligt att jag var ouppmärksam när du sade det.

Carl Johan Åberg: Då är vi på nytt tillbaka till händelseförloppet som utspelade sig i april 1985. Må det tillåtas mig att redogöra för det, dock utan namns nämnande.

Det var detta som handlades, om uttrycket tillåts, på relativt låg nivå, alltså inte ambassadörsnivå, i Delhi. Det framfördes till Bofors. Det är inte något som sedan är knutet till samtalet mellan Gandhi och Palme i New York.

Per Gahrton: Som du säkert förstår siktar jag här till att antyda att det funnits en hel rad uppgifter om att Bofors kanske inte i alla lägen var att lita på. Det har sedermera bekräftats, i vissa avseenden genom att man själv har erkänt — det gjorde man redan 1985 — och i andra avseenden genom att Boforstjänstemän har dömts.

Tycker du i efterhand att du har litat för mycket på Bofors?

Carl Johan Åberg: Efterklokheten är ju en näst intill exakt vetenskap, såsom Per Gahrton vet. Nu i efterhand vet vi att Bofors till regeringskansliet har lämnat ett antal uppgifter som inte varit helt sanningsenliga. Men här skall man skilja ut den form av uppgiftslämnande som har att göra med tillståndsgivning för vapenexport. Den är hårt reglerad av ett legalt system. Det är de uppgifterna som har prövats av åklagare och i rättegång, och domstolen har ansett att man har vilselett myndigheterna.

Den fråga som vi nu diskuterar, huruvida Bofors gjorde sig av med sina mellanhänder, tillhör inte detta lagkomplex, utan det är en uppgift som vi, utan att på samma sätt avkräva Bofors ett underlag, vidarebefordrade till de indiska myndigheterna. De här båda sakerna skall inte sammanblandas.

Per Gahrton: Jag har en avslutande fråga till Anita Gradin. Det gäller Bofors pålitlighet. Kan det vi alla vet och har diskuterat här och det vi hörde om Carl Johan Åbergs partiella efterklokhet leda till att regeringen drar några slutsatser om Bofors lämplighet som vapenexportör i framtiden?

Anita Gradin: Det har vi gjort på olika sätt.

Per Gahrton: På vilka sätt?

Anita Gradin: Vi har haft en omgång i Singapore. Jag kom in senare i detta än Carl Johan Åberg, men jag har naturligtvis också under resans gång ställt extra frågor och anordnat extra beredningar för att vara säker i vissa sammanhang.

Per Gahrton: Så regeringen behandlar nu Bofors med större misstänksamhet?

Anita Gradin: Jag behandlar också FFV med stor misstänksamhet med tanke på vad som hänt på sistone. Över huvud taget finns det skäl att göra extra kontroller för att vara på den säkra sidan. Som Carl Johan Åberg säger har det visat sig att man inte alltid kan utgå från att allt går riktigt till.

Per Gahrton: Enligt affärspressen inväntar försvarsindustrin nu en s.k. fredskris. Då kan man väl tänka sig att trycket från företagen för att få exportera blir starkare. Har regeringen en beredskap för att möta den sortens metoder som vapenindustrin hittills visat sig kunna använda?

Anita Gradin: Representanter för Bofors har varit hos mig liksom hos industri- och försvarsministrarna för att redovisa sysselsättningssituationen. Jag har givit klart besked om att det inte kan bli tal om att exportera för exportens skull, utan all export skall ha samband med det svenska behovet av vapen. Dessutom är vi på det klara med att försvarsindustrin har för stor kostym, och om man skall göra en strukturförändring, är det lämpligt att göra den i en sådan sysselsättningssituation som vi har i dag.

Ylva Annerstedt: Jag vill först ställa några frågor om det formella sättet att behandla framställningar till UDH. Jag tänker på Ringbergs framställning om att få kontakt med den indiska delegation som kom hit. Han talade då med Hirdman och Belfrage. Sedan fick vi veta att det var kabinettssekreteraren som hade fattat beslutet. Är det vanligt att kabinettssekreteraren fattar sådana beslut?

Anita Gradin: Jag var som vanligt på resa, men jag har nu informerat mig i efterhand. Som alltid när man väntar besök gör man upp bakgrundspromemorior. För att uppdatera dem hade man kontakt om hur det låg till med utredningen. När Ringberg hade framfört sitt önskemål hade man vänt sig till kabinettssekreteraren. Jag tycker att ni skall fråga honom vilka som deltog. Jag tror inte att kabinettssekreteraren har fattat detta beslut, eftersom det var Anna-Greta Leijon som sedan agerade. Det är bättre att fråga dem som var involverade än att jag skall ge besked i andra hand.

Ylva Annerstedt: Är det vanligt att kabinettssekreteraren fattar beslut åt UDH?

Anita Gradin: Det gör han inte, men det var inte på UDH:s vägnar han fattade beslut.

Ylva Annerstedt: Sedan lämnades besked till Ringberg av Anna-Greta Leijon. Har det hänt förut att det har gått den här vägen, att en framställning görs till UDH och UD beslutar, men sedan lämnar justitieministern beskedet?

Anita Gradin: Det är tjänstemän som har försökt skaffa material som underlag inför ett besök. Det är ingenting konstigt i det. Men jag tycker att man skall fråga dem som har handlagt ärendet och inte mig, som inte varit med. Jag tycker att de skall få svara på hur det har gått till. Jag har inte hela bilden klar för mig.

Ylva Annerstedt: Framställningen hade kommit från Ringberg som utredde frågan i förundersökning. Indien och Gandhi har tidigare sagt att man vill gå till botten med affären. Varför var det då olämpligt att Ringberg skulle ta kontakt med den indiska delegationen? Den borde vara intresserad av att få upplysningar eller utbyta informationer med honom.

Anita Gradin: Återigen: Låt dem svara som har handlagt detta!

Olle Svensson: Vi har möjlighet att före utrikesministerns besök precisera frågeställningarna så att vi kan få svar direkt från UD:s högste företrädare.

Ylva Annerstedt: Jag har en fråga beträffande riksrevisionsverket. Två indiska regeringar har gjort framställningar om att få ut hela rapporten. Fortfarande hävdas på svensk sida att man inte skall lämna ut de hemligstämplade delarna. I den paragraf i sekretesslagen som man nu hänvisar till, 8:6, står det att regeringen kan för särskilt fall förordna om undantag från sekretess som har föreskrivits med stöd av första stycket, om man finner det vara av vikt att uppgiften lämnas.

Skall man tolka era besked i dag så, att regeringen lägger större vikt vid att skydda handelssekretessen än vid att skydda våra relationer till främmande makt?

Anita Gradin: Det går inte att arbeta på det sättet. Jag har sagt i dag att i början var hela rapporten sekretessbelagd, men vi har gjort undantag för att ändå visa öppenhet. Sedan måste man väga olika intressen och kan inte ställa dem mot varandra. Det gäller att försöka få hela ekvationen att gå ihop, och det är vad vi försökt göra. Det är inte bara Indien som är intressent.

Ylva Annerstedt: Jag förstår att de här övervägandena har gjorts, men skall man dra slutsatsen att det i detta fall var viktigare för regeringen att skydda handelssekretessen än att vårda relationerna till främmande makt?

Anita Gradin: Vi har inte resonerat på det sättet. Vi har resonerat från utgångspunkten att vi skall ta alla hänsyn som man måste ta i ett sådant här komplicerat ärende.

Ylva Annerstedt: Jag har en fråga som gäller KMI och uppdraget till riksrevisionsverket. Anser regeringen att KMI saknar kompetens för sin uppgift, eftersom man lade ut uppdraget på riksrevisionsverket?

Anita Gradin: Vid den tidpunkt när vi diskuterade, om man kunde lägga uppdraget enbart på KMI, hade inte KMI en sådan revisionskompetens och har det inte heller i dag. Vi har i stället byggt ut KMI för att få utrikespolitisk och juridisk kompetens. KMI är en annan och betydligt större organisation än då. I samråd med KMI fann vi att det skulle vara en fördel att använda den kompetens som inte minst generaldirektören i RRV har.

Ylva Annerstedt: Hur ofta händer det att regeringen anlitar utomstående för uppdrag som rör KMI:s område?

Anita Gradin: Det vågar jag inte svara på. Det här är ju en mycket speciell handläggning och en unik insats av regeringen. Å andra sidan samråder ju KMI ständigt med andra myndigheter. Exempelvis tullen och KMI har mycket samarbete utan att vi för den skull säger att det är fel på KMI.

Ylva Annerstedt: Jag menar inte att KMI inte samarbetar, men har det hänt förut att regeringen har fattat beslut om att anlita konsulter på KMI:s område?

Anita Gradin: Jag har inte gjort det.

Ylva Annerstedt: Då vill jag ställa en fråga till Carl Johan Åberg som gäller de uppgifter vi har fått om på vilket sätt du har blivit kontaktad eller inte kontaktad.

Du har läst utfrågningen av Ringberg och den promemoria som Lindström har skickat till oss. Man kan väl säga att de handlingarna andas en underdånighet mot höga myndighetspersoner som är ovanlig att finna 1990. Hur förklarar du att vi från Lindström i den PM som skickades till KU får *en* uppgift, men sedan ringer du honom och då lämnar han en annan uppgift? Är det inte konstigt?

Carl Johan Åberg: I formuleringarna i Lindströms brev finns en glidning som jag tycker är egendomlig: "Carl Johan Åberg kontaktades också i december per telefon och tillfrågades om han var tillgänglig för besök." Lindström sade till mig i går att han inte kontaktade mig per telefon, men däremot personer i min närhet — min sekreterare och någon manlig person — och frågade om det fanns utrymme i min kalender för ett sammanträffande. Då hade de redogjort för min kalender, och där fanns inget utrymme. Därmed lät de sig nöja.

Jag skriver också upp ett citat: "De hade aldrig fått något nej från mig till ett sammanträffande." Utskottet får självt bedöma huruvida dessa besked står i överensstämmelse med brevet.

Ylva Annerstedt: I Lindströms PM sägs också att åklagaren har fått besked om att ett par pärmar hade sammanställts med dokument som skulle vara intressanta för förundersökningen men att det inte är fråga om någon förutsättningslös genomgång av alla dokument. Vi har också fått reda på att det möjligen kan bli aktuellt att ta upp förundersökningen igen om de indiska kontakterna med Schweiz avslöjar sådant innehåll att det kan finnas anledning för Sverige att ta upp den igen.

Kommer då UDH eller UD att vara mer öppna och ge större tillgång till dokument än de som sammanställts i ett par pärmar av tjänstemän på UD?

Anita Gradin: Det får vi ta ställning till då. Det är svårt att svara på detta nu. Vi måste tala med jurister, och så får vi reda ut vad som behövs i det sammanhanget. Vi har aldrig avvisat att ställa upp.

Bo Hammar: Jag vill bara ställa en fråga med anledning av ett svar som Anita Gradin gav till Per Gahrton nyss. Anita Gradin sade att visst står det i den öppna RRV-rapporten att pengar hade gått till Indien, så det var de på det klara med.

Det är riktigt att det står att betydande belopp hade betalats ut, men läser man den öppna delen av rapporten framgår att detta måste syfta på de 100 000 kr. i månaden som gick till Win Chadas företag i Indien, sammanlagt 6 milj. kr. Detta står i den öppna rapporten, och därför kände indierna till detta, säger Anita Gradin. Men i dag säger indierna att de nu vet mera. Nu påstår de att de känner till hela rapporten, vilket jag varken vill bekräfta eller dementera. Då menar de att den visar att Win Chadas företag dessutom har fått 188 milj. kr. De 6 miljonerna framstår som fickpengar i jämförelse med 188 milj. kr., som indierna anser att den svenska regeringen kände till.

Om det är så, är det då konstigt att indierna känner sig vilseledda?

Anita Gradin: Det är en slutsats som Bo Hammar får stå för.

Bo Hammar: Jag säger att indierna i dag påstår att de vet att det var 188 milj. kr. förutom de 6. Är det då rimligt att tro att de känner sig vilseledda?

Anita Gradin: Du tar fram uppgifter som vi inte skall diskutera här.

Bo Hammar: Det gör jag inte, utan jag refererar vad indierna säger. Jag kommenterar inte huruvida uppgifterna är sanna eller falska, men det är en uppfattning indierna har i dag.

Anita Gradin: Jag har ingen kommentar.

Anders Björck: Under förhandlingarnas gång, där Carl Johan Åberg spelade en betydande roll, sade han att försiktighet skall iakttas med alla som inte tillhör Gandhis allra närmaste förtrogna. Vad var bakgrunden till det uttalandet?

Carl Johan Åberg: Var har jag sagt det?

Anders Björck: Den 30 oktober 1985, för att vara precis, och vi är precisa här.

Carl Johan Åberg: Till vem?

Anders Björck: Till de svenskar som deltog i förhandlingarna. Jag följer bara den rapportering vi har fått: "försiktighet med alla som inte tillhör Gandhis allra närmaste förtrogna".

Carl Johan Åberg: Jag kan inte erinra mig i vilket sammanhang yttrandet har fällts, men det var naturligt med tanke på att Rajiv Gandhi var premiärminister.

Anders Björck: Kan det inte bero på att — som det står i annan rapportering — det slutliga avgörandet ligger i händerna på Indira Gandhi och sonen Rajiv, som båda har intresse för saken?

Carl Johan Åberg: När sades det?

Anders Björck: Den 26 juni 1984 — inte av dig, men av andra.

Carl Johan Åberg: Då var Indira Gandhi fortfarande i livet och premiärminister. Då tycker jag att det är en naturlig slutsats.

Anders Björck: Men om man skall vara hederlig: Var du inte medveten om att det var familjen Gandhi som ytterst beslutade om detta, och det var angeläget att man hade en direkt kontakt med familjen Gandhi. Det var kanske viktigare än andra parametrar i det här spelet.

Carl Johan Åberg: Du använder uttrycket "familjen Gandhi". Jag tycker att det är ett konstigt uttryckssätt. Gandhi var i två olika skepnader — först Indira och sedan Rajiv — premiärminister i Indien och hade naturligt ett stort inflytande över affären med tanke på det sätt på vilket landet styrs. Det är inte på något sätt ett sensationellt uttalande.

Anders Björck: Du var väl ändå medveten om att det ytterst var familjen Gandhi som bestämde om Bofors skulle få ordern? Du menar väl att du instruerade din omgivning i det avseendet? Det är inget klander utan bara ett konstaterande av hur förhandlingsspelet gick till om man skall döma av vår rapportering.

Carl Johan Åberg: Du använder på nytt uttrycket "familjen Gandhi". Premiärministern Rajiv Gandhi hade ett betydande inflytande, men du har säkert läst i rapporteringen att jag aldrig haft någon kontakt i det här ärendet med premiärministerns kansli, utan jag har alltid i det här ärendet haft kontakt med försvarsdepartementet, i några fall också med finansdepartementet. Vi har varit angelägna om att gå den formellt korrekta vägen.

Anders Björck: Du har läst rapporteringen. Där finns bestämda uppmaningar att Rajiv Gandhis eller Aro Nehrus namn icke får nämnas till personer som bedöms som mindre pålitliga.

Carl Johan Åberg: Den uppmaningen har i varje fall icke kommit från mig.

Anders Björck: Men du har läst rapporteringen?

Carl Johan Åberg: Den rapporteringen tillhör den del av rapporten som inte fanns med i den officiella delen.

Anders Björck: Men du fanns med i bilden?

Carl Johan Åberg: Inte i den bild som du angav nu.

Anders Björck: Du hade väl ändå en gedigen insyn i förhandlingsupplägggningen?

Carl Johan Åberg: Ja. Den formella delen av förhandlingsupplägggningen följde jag relativt nära i meningen den statliga delen av den.

Anders Björck: Var du när du deltog i förhandlingarna medveten om — även om det kanske låg utanför den formella delen, och det är det som är poängen — att familjen Gandhi, mor och son, men kanske även andra, hade ett avgörande inflytande över ärendet?

Carl Johan Åberg: Samma avgörande inflytande som varje lands premiärminister har över en 8-miljardersaffär. Jag vet inte i vilken värld Anders Björck lever, men uppfattningen att en 8-miljardersaffär skulle avgöras utan att premiärministern char ett inflytande har inte med verkligheten att göra.

Anders Björck: Men nu är en poäng att det inte bara gällde premiärministern. Jag tvivlar på att Ingvar Carlsson och någon av hans döttrar har så stort inflytande över en 8-miljardersaffär.

Carl Johan Åberg: Jag avstår från att kommentera det.

Anders Björck: Så du menar att det här var helt normalt?

Carl Johan Åberg: Det var helt normalt för Indien och det är normalt för varje land som har ett demokratiskt styrelseskick, att en affär av denna storleksordning även påverkas av landets premiärminister.

Anders Björck: Så det gäller även Sverige?

Carl Johan Åberg: Jag utgår från att Ingvar Carlsson utövar sitt statsministerskap och sitter som ordförande vid regeringssammanträden där sådana ärenden avgörs.

Anders Björck: Men knappast på samma sätt som i Indien?

Carl Johan Åberg: Att komparera statsskick på det sättet avstår jag från.

Anders Björck: Det gör jag också.

Olle Svensson: Jag har inte antecknat någon mer som önskar ställa frågor. Det återstår då för mig bara att tacka er som har ställt upp och givit oss dessa kompletterande upplysningar.

Anm. Carl Johan Åberg har efter genomläsning av utskriften av utfrågningen gjort följande förtydligande:

På fråga av Kurt Ove Johansson angående vad jag avsåg med "Middle men to win the contract" har jag givit ett svar som möjligen kan ge upphov till missförstånd.

Den första delen av svaret är självfallet invändningsfri. Med detta begrepp kan inte menas något annat än sådana personer som har möjlighet att påverka beslutet. Resten av svaret är dock något oklart. Min uppfattning nu — lika väl som vid utfrågningen den 24 mars 1988 — är att jag inte vet någonting om huruvida dessa personer befinner sig i någon mening innanför eller utanför den indiska administrationen eller det indiska politiska systemet.

Detta sakförhållande framhåller jag på flera andra ställen i dessa båda utfrågningar.

Även det följande svaret om användningen av agenter kan behöva ett förtydligande. Vad jag avser är de sedvanliga agenterna som på en exportörs vägnar omhänderhar en rad praktiska detaljer i samband med affärsverksamheten (se s. 158 ovan).

Konstitutionsutskottet

1990-04-03

kl. 11.00—13.41

Offentlig utfrågning av utrikesminister Sten Andersson angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag hälsar utrikesminister Sten Andersson välkommen.

Vi har ett mycket omfattande skriftligt material till vårt förfogande, och vi har kompletterat det genom offentliga utfrågningar. Först sedan vi har fått in allt material som vi vill ha kommer vi att dra våra slutsatser. Vi är tacksamma för att utrikesministern ställt sig till vårt förfogande för att lämna kompletterande upplysningar i vad vi inte kallar ett förhör, utan en utfrågning.

Enligt den praxis vi har i utskottet lämnar jag först ordet till Sten Andersson.

Sten Andersson: Jag vill gärna inledningsvis säga, som jag sade för två år sedan när jag var här, att det inte ligger i min uppgift att handlägga vapenaffärer eller att föra förhandlingar om vapenaffärer. Min uppgift som utrikesminister är att lägga utrikespolitiska och säkerhetspolitiska synpunkter på frågorna då något land begär att få köpa krigsmateriel av oss. Naturligtvis är det en uppgift för mig att om det inträffar någonting under resans gång se också till de säkerhetspolitiska och utrikespolitiska aspekterna.

Det har jag gjort på flera sätt. Bl.a. har jag myntat det numera bevingade uttrycket att vapenaffärsbyken skall tvättas ordentligt och offentligt. Det menar jag fortfarande, och jag påstår att jag har gjort mycket för att åstadkomma det. Jag har mycket aktivt påverkat granskningen i de delar som man inte har kunnat ge offentlighet åt, då det skulle ha stått i strid med rikets intressen eller rikets säkerhet. Man kan säga att jag var en av dem som tog initiativ till att medborgarkommissionen kom till, där allt sattes under luppen och granskades av folk som alla hade förtroende för. Jag har aktivt verkat för att lagstiftningen skulle skärpas. Jag har sett till att krigsmaterielinspektören har fått ökade befogenheter och ökade resurser och att vi har fått en av våra absolut bästa ambassadörer som krigsmaterielinspektör, detta i avsikt att man på ett tidigt stadium skall kunna göra en utrikespolitisk och säkerhetspolitisk granskning.

Jag skall också visa att jag då det gäller Bofors-Indienaffären har bemödat mig om att se till att den indiska regeringen får papperen på bordet.

Då jag utfrågades förra gången sade jag vid tre tillfällen i min inledning att jag är beredd att lämna uppgifter från de samtal jag har fört — jag tror att de har stor betydelse för att belysa vad som har förevarit — men jag gör det bara innanför lyckta dörrar. Jag blev

mycket överraskad över att utskottet av någon anledning inte tyckte det var värt att höra mig innanför lyckta dörrar. I dag anser jag mig vara i en annan position. De uppgifter som jag då betraktade som hemliga är jag i dag beredd att offentliggöra, av den anledningen att den indiska regeringen öppet har redovisat en del samtal som den har fört med svenska representanter. Det är framför allt ett samtal som jag förde med den indiske vice utrikesministern Natwar Singh den 25 augusti 1987, som jag tror hade stor betydelse för vad Bofors gjorde och i en del andra avseenden. Detta är jag beredd att redovisa mer i detalj, om utskottet är intresserat av det.

Jag vill också gärna beröra en helt annan fråga, som egentligen inte skulle vara föremål för denna utfrågning, nämligen våra vapenaffärer med Botswana. Där har det förekommit en del ganska fantasifulla och felaktiga uppgifter och spekulationer. Jag skulle vara tacksam om jag, trots att det inte står på dagordningen, fick tillfälle att redovisa vad som har förevarit. Utrikesdepartementet ger ju ganska stora bidrag till Svenska Freds för att de skall kunna forska i sådana affärer och följa dem, vilket jag tror är mycket viktigt, men blomqvisteriet, som jag tycker är bra i långa stycken, tar sig ibland litet underliga uttryck. Därför är det viktigt att jag får göra några klarläggande, och jag skulle vara tacksam om det skedde vid det här tillfället.

Olle Svensson: Vi tar gärna emot det erbjudandet. Sten Andersson vill kanske inledningsvis beröra båda dessa ärenden.

Sten Andersson: Jag hade den 25 augusti, då jag deltog i FN:s session om nedrustning och utveckling i New York, ett samtal med Indiens vice utrikesminister Natwar Singh. Han hade bett om ett sammanträde, som han sade, mellan fyra ögon, fastän det sedan blev mellan några fler ögon. Vid samtalet fick jag ett alldeles klart besked: Rajiv Gandhi hade givit honom i uppdrag att till mig framföra ett mycket bestämt önskemål om att Sverige inom en vecka skulle lämna informationer om allt det som hade förevarit i den här affären. Om vi inte gjorde det, skulle — sade Natwar Singh — relationerna mellan Sverige och Indien avsevärt försämras. Han lät mig också förstå att Boforsaffären kunde kancelleras.

När jag kom hem ringde jag efter kontakt med statsministern till Anders Carlberg, chefen för Bofors, och kallade honom till mig på mitt tjänsterum sent på kvällen, jag tror det var den 28, och refererade detta samtal. Samtidigt sade jag till honom att jag hade fått det bestämda intrycket av vad han dittills hade gjort att han var inställd på att skapa klarhet i vad som hade förekommit, alltså ge den indiska regeringen de informationer den behövde för att bedöma vad som hade förevarit i affären. Jag sade att det låg i både Sveriges och företagets intresse att företaget lämnade en sådan öppen redovisning.

Anders Carlberg sade att han var beredd att göra det, och vi kom överens om att han skulle ge offentlighet åt detta under ett Magasins-program i TV som sändes från Helsingfors den 1 september. Jag pressade honom där, och han gav detta besked. Dess värre var den som gjorde utfrågningen så upptagen av sitt körschema att han höll på att

missa alltihop, men jag påpekade för honom att han just hade fått en stor nyhet. Där lovade alltså Carlberg att han skulle lämna de informationer som man önskade både till den indiska regeringen och till den svenska medborgarkommissionen.

Den 3 september ringde jag till Singh i Delhi, och jag informerade också den indiske ambassadören. Den 4 september fick vår ambassadör i Indien besked om att han skulle ordna tid hos den indiske försvarsministern för verkställande direktören i Bofors, Morberg, och juristen Göthlin. Samma dag samtalade min handsekreterare Mikael Dahl med Natward Singh. Han hade tagit del av TV-programmet och förklarade sig nöjd.

Någon dag därefter fick Mikael Dahl ett telefonsamtal från Carlberg, som berättade att han hade blivit bjuden på te av den indiske ambassadören, som var mycket nöjd med TV-inslaget och sade att allt var klart för att representanter för Bofors kunde åka till Indien och mottas i New Delhi den 5 september.

Den indiske ambassadören ville också att delegationen skulle träffa den parlamentariska kommissionen i Indien. Den 15 september 1987 åkte också Per-Ove Morberg och juristen Göthlin till Indien för att tala med den indiska regeringen.

Den 22 september fick jag ett besked på omvägar, bl.a. indirekt via en privat person. Den förre premiärministern i Storbritannien Edward Heath hade ringt och sagt att Rajiv Gandhi hade förklarat att man var nöjd med den senaste utvecklingen och de informationer som man hade fått.

Sedan hade jag ytterligare ett par samtal med Carlberg på UD. Ett av dessa samtal började med att man mötte mig på Arlanda, och det fortsatte på UD. Därav uppstod en minneslucka — jag hade inget minne av att vi hade fört detta ingående samtal på Arlanda. Det startade på Arlanda, där de mötte mig. Det gällde att man på indisk sida och på Bofors sida hade diskuterat, om man inte kunde anlita en revisor, som båda kunde godkänna, för att granska kontrakten om Bofors mellanhavanden med tidigare agenter, mellanhavanden som de ansåg vara belagda med affärssekretess och som de därför inte kunde uppge direkt till den indiska regeringen. Av någon anledning som jag inte känner till rann detta ut i sanden.

Jag tycker att det hade varit av värde att jag fått berätta detta redan föregående gång, för i detta ryms en del av svaren på de frågor som jag antar att konstitutionsutskottets ledamöter kommer att ställa och som ställdes redan förra gången.

Får jag sedan gå över direkt till affärerna med Botswana?

Olle Svensson: Vi skall inte i år granska ärendet om FFV, men med tanke på publiciteten kanske vi kan ta upp det nu.

Sten Andersson: Jag tar tacksamt emot den möjligheten.

Då jag förra gången utfrågades i konstitutionsutskottet gällde det de riktlinjer som vi har att följa när vi beviljar tillstånd för vapenexport. Jag nämnde då Botswana av den enkla anledningen att jag ville belysa hur strikt och restriktivt vi följer riktlinjerna. Botswana är ett land

som inte hotar något annat land och har inte några inbördes fejder av det slag som skulle omöjliggöra vapenexport dit. Det enda hotet kommer från grannen i söder. Botswana hade redan Carl-Gustaf-gevär, som man hade fått från England, men man saknade ammunition, som engelsmännen inte kunde tillhandahålla. Det har förnekats att de skulle ha kunnat få dessa vapen på lagligt sätt, men det hade de fått. Carl-Gustaf-gevären hade man alltså under början av 1960-talet erhållit från Storbritannien, och det fanns flera lagliga möjligheter för Botswana att få vapnen.

För det första förutsåg 1963 års avtal, som FFV hade tecknat, att Storbritannien fick överlåta vapen åt sina dåvarandekolonier, och Botswana var en koloni fram till 1966. Vapnen kan alltså ha blivit kvar i Botswana då landet blev självständigt 1966.

En annan förklaring kan vara att Storbritannien före 1983 kunde ha haft de svenska vapnen i fem år eller längre och därefter sålt dem vidare till Botswana. Det var en regel som gällde före 1983.

För det tredje kunde vapnen, enligt vad FFV tidigare sagt oss, ha licenstillverkats i Storbritannien och därefter sålts till Botswana. Licenstillverkning reglerades långt senare.

På någon av dessa vägar hade Botswana sannolikt fått vapnen. Det stod inte i strid med de svenska riktlinjerna utan var fullt lagligt. Vad jag sade vid utfrågningen var att vi ändå inte var beredda att sälja ammunition till de vapen de hade och som de hade kommit över på laglig väg.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle vilja börja med den redovisning som utrikesministern gjorde av de samtal som han hade fört med representanter för den indiska regeringen. Den svenska regeringens syfte var såvitt jag förstår att bringa klarhet i vad som har förevarit i Indien-Boforsaffären.

Är det rätt uppfattat av mig att utrikesministern förde de här samtalen i augusti 1987 och att de tydligen inte hade något samband med den revisionella granskning som RRV gjorde?

Sten Andersson: Det är riktigt. Det första samtalet med Natwar Singh hade jag den 25 augusti, och beslutet att vi skulle vända oss till riksrevisionsverket fattades tidigare. Våra ansträngningar gällde att få Bofors, som var part i målet, att ge information direkt till den indiska regeringen. Det hade man inte gjort i den utsträckning som den indiska regeringen önskade. Inte heller riksrevisionsverkets undersökning gav de informationer som den indiska regeringen önskade få. Därför var det nödvändigt, som de såg det, med en komplettering. Det var den jag försökte bidra till.

Kurt Ove Johansson: RRV:s granskning, som slutfördes i april 1987, byggde på en rapport som Bofors hade ingivit till den indiska ambassaden i Stockholm. Detta i sin tur ledde till att indierna krävde att regeringen skulle vidta åtgärder i syfte att skapa klarhet.

Kan du besvara frågan, om denna begäran från den indiska regeringen eller den indiska ambassaden var en muntlig framställning eller en skriftlig framställning?

Sten Andersson: Det finns ett led före den här redovisningen. Det kom ett brev till utrikesministeriet från den indiska ambassaden, dagtecknat den 21 april 1987. Med hänvisning till att den svenska regeringen hade lovat att överföra ett budskap till Bofors, att mellanhänder eller middle men inte skulle användas, begärde man i mycket artiga ordalag att den svenska regeringen vänligen skulle undersöka hur det låg till i denna fråga och sedan informera ambassaden, om det hade förekommit något brott — de använde ordet "violation" — mot de åtaganden som gjorts i förhållande till den indiska regeringen och att vi och Bofors skulle vidta erforderliga åtgärder.

Den 23 april kom detta meddelande till UD. Vi vände oss omedelbart till Bofors och sade att de måste lämna dessa uppgifter. Det gjorde de, men det var inte till fyllest. Då bestämde vi oss för att på annat sätt försöka klargöra vad som verkligen hade förekommit.

Kurt Ove Johansson: Fanns det krav i brevet från den indiska ambassaden på att den svenska regeringen skulle undersöka om det hade förekommit mutbrott?

Sten Andersson: Nej, ingenting alls. Det talas om "any violation of the commitment made to the Government of India" — och åtagandet var "that there would be no middle men in connection with the negotiation and implementation of the contract".

Det gällde inte mutbrott, utan bara att undersöka om Bofors hade iakttagit vad man hade lovat att göra, dvs. att inte använda middle men — mellanhänder.

Kurt Ove Johansson: Vad lade regeringen in för betydelse i "middle men to win the contract" när ni diskuterade uppdraget för RRV? Var det tillåtligt t.ex. att anlita legala agenter, eller menade regeringen, när den gav RRV uppdraget, att det gällde alla mellanhänder över huvud taget?

Sten Andersson: Jag minns att vi hade en diskussion i regeringen. Det var just ingen av oss som hade kommit i kontakt med begreppet middle men, och vi frågade oss vad det rörde sig om.

I alla affärer med Indien — inte bara vapenaffärer, utan alla affärer — använder man agenter, som ger råd och service. Vi hade ingen riktigt klar uppfattning om huruvida det sträckte sig längre. Vi utgick från att det gällde vad den indiska regeringen hade sagt redan 1985, att man inte ville att middle men skulle anlitas i förhandlingarna om vapen, helt enkelt därför att det fördyrade affärerna. Man ville nedbringa kostnaderna.

Kurt Ove Johansson: I Dagens Nyheter i dag hävdas det i en artikel att regeringen i sitt memorandum of understanding skulle ha skrivit in ett löfte till den indiska regeringen att se till att Bofors inte använde sig av middle men. Är den uppgiften korrekt?

Sten Andersson: Nej, den är felaktig. I det aktstycket talas det om garantier från den svenska regeringen vad gäller leveranserna. Det finns inte ett ord om middle men. Den uppgiften är felaktig.

Kurt Ove Johansson: Statssekreteraren i UDH Carl Johan Åberg reste i slutet av 1985 till Indien och meddelade att Bofors hade gjort sig av med alla "middle men to win the contract". Kan inte detta ha givit indierna anledning att tro att den svenska regeringen ändå stod som garant för att det verkligen hade ägt rum?

Sten Andersson: Jag kan inte uttala mig om hur den indiska regeringen reagerade. Jag kan bara säga att den inte hade någon anledning att göra det. Den visste att kontraktet var tecknat mellan Bofors och det indiska försvarsdepartementet. Den visste också att Olof Palme hade åtagit sig att förmedla budskap från Rajiv Gandhi om att man inte ville ha middle men. Den visste att detta hade förts vidare till Bofors, som lovat att inte använda middle men.

Jag tycker att gränserna för den svenska regeringens handlande är alldeles klara och inte behövde föranleda något missförstånd på indisk sida.

Kurt Ove Johansson: Först går då den svenska regeringen Indiens regering till mötes genom att säga till Bofors att den vill att Bofors skall lägga papperen på bordet. Sedan kommer en rapport från RRV, där ungefär hälften har hemligstämplats av den svenska regeringen. Hur uppfattar du detta som utrikesminister? Försämras inte relationerna till den indiska regeringen genom en sådan åtgärd?

Sten Andersson: Nej, det tror jag vore en felaktig slutsats. I sina centrala slutsatser klarar riksrevisionsverket ändå ut att Bofors tidigare har använt sig av agenter, att Bofors har haft avvecklingskostnader, att det rör sig om betydande belopp och att också en indisk medborgare har varit mottagare av pengar.

Ni som har läst de hemliga delarna vet att man av dem inte kan dra några slutsatser om syftet med utbetalningarna eller till vilka de i verkligheten har gått. Men det är klart att man på indisk sida ville har mer uppgifter. Det var därför jag handlade som jag gjorde för att påverka Bofors. Vi har inga lagliga möjligheter att tvinga av Bofors de uppgifterna, såvida man inte misstänker brott — då är det åklagarens sak. Däremot gjorde jag allt vad man rimligen kan begära av en utrikesminister för att förmå Bofors att lämna de uppgifter som den indiska regeringen krävde.

Kurt Ove Johansson: Den 29 april 1987 fattade regeringen beslutet att låta RRV granska Bofors. Du nämnde att du i augusti samma år förde diskussioner med representanter för den indiska regeringen mellan fyra ögon. När du förde resonemangen mellan fyra ögon, gav du då indierna några föreställningar om vad som skulle kunna komma ut av RRV-rapporten?

Sten Andersson: Nej, det gjorde jag inte. Jag lovade att framföra de synpunkter eller besked som Rajiv Gandhi via Natwar Singh ville ge, och så vidtog jag de åtgärder det gav anledning till.

Kurt Ove Johansson: I samtalet mellan fyra ögon sade du väl till indierna som du sagt till oss, att du skulle göra allt som stod i din makt för att man öppenhjärtigt skulle tala om vad som verkligen hade hänt?

Sten Andersson: Jag sade att jag skulle göra vad jag kunde för att förmå Bofors att ge de informationer som den indiska regeringen behövde.

Kurt Ove Johansson: Tror du inte att den indiska regeringen tycker att det är egendomligt att man strax efteråt hemligstämplar halva rapporten?

Sten Andersson: Jag kan inte uttala mig om den indiska regeringens reaktioner. Vi gav en klar motivering, och den har ni tagit del av då ni har talat med Anita Gradin och krigsmaterielinspektören. Vi hade att göra en avvägning mellan två intressen, dels de svenska exportföretagens centrala intresse av att deras valutatransaktioner inte lämnas ut, dels vår önskan att visa öppenhet mot den indiska regeringen. Vi har förklarat för den indiska regeringen vilken intresseavvägning vi stod inför. Den måste vi hålla på, och de måste respektera den.

Kurt Ove Johansson: Men utrikesministern måste ha uppmärksammat att den indiska regeringen har varit irriterad över att inte ha fått den fullständiga rapporten. Hur kan man då hävda att relationerna mellan Sverige och Indien inte skulle ha försämrats?

Sten Andersson: Alla spekulationer och anklagelser och all ryktesspridning har inte varit till fördel, men ändå tror jag att det är en överdrift om man säger att relationerna mellan våra länder skulle ha allvarligt skadats. Vi har goda relationer på många andra områden. Vi agerar ofta på samma sätt i internationella sammanhang exempelvis beträffande nedrustning. Vi har utomordentliga förbindelser på handels- och biståndsområdena. Allt detta har fortsatt som vanligt. Det finns hittills ingenting i den indiska regeringens hållning som tyder på att den betraktar Sverige mer negativt än tidigare.

Kort svarat har det inte varit till fördel att Bofors inte har lämnat informationerna öppet, men våra relationer har inte skadats.

Kurt Ove Johansson: Skall jag tolka det så, att Sten Andersson menar att det finns viss förståelse hos indierna för att man framför allt på grund av affärssekretess inte har lämnat ut hela rapporten?

Sten Andersson: Rättschefen i utrikesdepartementet Hans Corell lämnade den indiska delegationen som var här nyligen en redovisning för svenska sekretessbestämmelser och myndigheternas självständighet i förhållande till regeringen, vilket är okända begrepp i Indien. Det har ökat förståelsen där. Jag har inte hunnit studera den framställning som indierna nu har gjort, men jag hoppas att vår inställning kommer till uttryck också i anledning av sådana framställningar.

Kurt Ove Johansson: Så du menar att den irritation egentligen inte finns som man kan spåra t.ex. i Dagen Nyheter i dag?

Sten Andersson: Man skall akta sig för att bedöma regeringars reaktioner med utgångspunkt i reaktionerna i pressen. Det gäller inte bara Indien, utan det gäller också Sverige.

Kurt Ove Johansson: Du nämnde sekretessgrunden. En sak som vi har ställt frågor om till andra som har varit här är varför regeringen inte åberopade sin egen sekretessgrund när den redovisade ställningstagandet för indierna utan i stället i princip hänvisade till riksbankens bestämmelser.

Sten Andersson: Det där har vi frågat jurister om. Vi som inte är jurister ville ha juristernas omdöme om vilka möjligheter som lagen ger oss och vilka gränser lagen sätter. Riksrevisionsverkets hela rapport var från början hemligstämplad. Den första delen, som vi sedan lämnat ut, var hemligstämplad på grund av utrikessekretess, men vi bestämde oss för att bryta den för att tillmötesgå Indiens krav. Den andra delen var hemligstämplad på grund av affärssekretess. Regeringen hade kunnat bryta också den, men det menade vi hade varit att skada svenska affärsintressen, och den risken ville vi inte ta. Det är regeringens bedömning, och den står vi för.

Kurt Ove Johansson: I din inledning redovisade du att du hade samtalat 1987 vid ett par tillfällen med Anders Carlberg i Bofors. När Ringberg var här i utskottet för drygt en månad sedan kom den fråga upp som du bl.a. var inne på, om ett sammanträffande med Carlberg på Arlanda. Det sattes i samband med en anteckning i Ardbos dagbok, där han tydligen har gjort en notering om "pengar till partiet". Skulle du vilja kommentera de uppgifter som har förekommit i pressen om pengar till partiet?

Sten Andersson: Det gör jag gärna, eftersom jag sannolikt är upphovsman till att de här kannstöperierna över huvud taget förekommit.

Då jag samtalade med Carlberg var jag mycket angelägen om att bilda mig en uppfattning, om han verkligen höll för omdömet att han ville skapa klarhet. Då ställde jag honom inför vad jag tror att Ringberg kallade raka frågor eller uppriktiga frågor. Jag kastade över honom det som hade förekommit i pressen: Kan du verkligen garantera att partiet — dvs. kongresspartiet — inte har tagit emot pengar? Jag misstänkte inte ett ögonblick det, men jag ville se hur han reagerade. Jag ställde också en del andra frågor. Sedan har tydligen Anders Carlberg rapporterat det vidare till Ardbo, som har gjort en slarvig anteckning, eller också har Carlberg redovisat det ofullständigt, så att det uppstått frågor om vad som avses.

Kurt Ove Johansson: Ringberg uppgav också att du i juni 1988 hade kallat upp honom till ditt tjänsterum och förklarat att det aldrig hade varit tal om några pengar, som han uttryckte det. Varför var det så angeläget att förklara för honom att det aldrig varit tal om pengar? Varför inte i stället dementera tidningsartikeln?

Sten Andersson: Jag ville ha reda på vad som hade förekommit och vilka uppgifter som hade kommit fram hos Ardbo, eftersom det var ganska långtgående beskyllningar. Sedan tror jag att jag förklarade för Ringberg varför jag ställde frågan. Jag var inte ute efter källor. Jag ville veta hur uppgifter som åklagarsidan hade kunde läcka ut till pressen. Jag ville förklara för honom hur det låg till.

Kurt Ove Johansson: Ringberg förklarade inför konstitutionsutskottet att det inte fanns underlag för misstanken att det hade gått pengar till något politiskt parti, men det är ändå intressant att vi har fått ett klarläggande på den punkten.

Ringberg var aktuell också i ett annat sammanhang. När en indisk delegation kom till Sverige i januari 1988 ville han ha ett samtal med någon i delegationen. När blev utrikesministern informerad om Ringbergs önskemål?

Sten Andersson: Den exakta dagen minns jag inte, men det finns data angivna i de utfrågningar som har hållits.

Det gick en förfrågan via Pierre Schori till utrikesdepartementet. Det var lätt att fatta beslut i den frågan. Då Pierre Schori meddelade till vilken slutsats man hade kommit instämde jag. Det hade varit från utrikespolitisk utgångspunkt litet ovanligt och i det läget känsligt att ta upp frågan, allra helst som vi anvisade en smidigare väg, nämligen att vår ambassad i New Delhi skulle verka i den riktning som Ringberg önskade. Jag var alltså väl informerad såsom en utrikesminister skall vara i ett sådant ärende.

Sedan undrar jag om jag skall svara på den fråga som ledamoten kommer att ställa nu.

Kurt Ove Johansson: Då kan du svara först, så ställer jag min fråga efteråt.

Sten Andersson: Jag är tankeläsare, och det är inte alltid så roligt. Men jag skall avstå.

Kurt Ove Johansson: Det är intressant från våra utgångspunkter att en enig statsrådsberedning har ansett att detta är ett ärende enligt 10:8 regeringsformen, alltså att utrikesministern skall hållas underrättad. Nu har vi fått reda på att utrikesministern har varit underrättad. Hur kan det då komma sig att justitieministern tar över och meddelar Ringberg vad regeringen har kommit fram till i ett ärende enligt 10:8, som är berett i utrikesdepartementet och UDH?

Sten Andersson: Nej, det är inte så märkvärdigt. Åklagarmyndigheten sorterar under justitieministern. Frågan kom därifrån och bereddes på det sätt som skall ske i utrikesdepartementet. Vi meddelade det till statsrådsberedningen och justitiedepartementet. Svaret hade lika gärna kunnat komma från UD, från statsrådsberedningen eller från justitiedepartementet. Det är en praktisk fråga.

Kurt Ove Johansson: Vad utrikesministern egentligen säger är alltså att om man vänder sig till utrikesministern är det vanligt att man får svar från ett annat departement?

Sten Andersson: Det händer nog.

Kurt Ove Johansson: Det var ändå ett ärende som var berett inom UD?

Sten Andersson: Man kan diskutera detta, men jag kan inte betrakta det som någon svårare försyndelse. Det är en praktisk sak.

Kurt Ove Johansson: Sedan vill jag ställa ett par frågor som gäller ett brev som vi har fått från åklagarmyndigheten i Stockholm. Det är daterat den 8 mars 1990. Sten Lindström har i ett dokument givit oss vissa uppgifter. Man får intrycket att förundersökarna inte har fått tillgång till de dokument som de begärt. Skulle du vilja kommentera det?

Sten Andersson: Jag har givit alldeles klara besked till den politiska avdelningen i UD, att man skall få alla dokument som man begär att få. Någon framställning om det har inte kommit, men vi tog själva initiativ genom att vända oss till polisen och säga att vi är beredda att visa upp alla dokument i Indienaffären — och det är åtskilligt, inte bara ett par pärmar. Polisen utnyttjade aldrig den möjligheten — varför kan jag inte svara på.

Kurt Ove Johansson: Det anges i brevet till oss att det sammanställdes två pärmar. Under vems överinseende sammanställdes de pärmarna?

Sten Andersson: Det finns många dokument om Indienaffären, och de måste omfatta mycket mer än ett par pärmar. Men det viktiga är att vi vände oss till polisen då vi inte fick någon framställning, och vi sade att vi var beredda att låta polisen ta del av handlingarna. Men polisen utnyttjade inte den möjligheten, och jag kan inte svara på varför.

Kurt Ove Johansson: Han påstår också i brevet att ministrar gav ett intryck av att inga värdefulla upplysningar fanns att hämta hos UD.

Sten Andersson: Han kan inte ha avsett mig.

Kurt Ove Johansson: Så i gruppen "ministrar" ingick alltså inte Sten Andersson?

Sten Andersson: Nej. Jag gav klara besked, och varför skulle jag inte göra det? Det ingår i tvätten. Alla dokument som de ville få ta del av skulle de få ta del av. Det fanns inga begränsningar.

Kurt Ove Johansson: Försäkrade du dem att alla dokument av intresse också plockades fram?

Sten Andersson: Vi gick så långt att vi vände oss till polisen då ingen framställning kom. Vi sade att polisen var välkommen att ta del av samtliga dokument. Längre kan man inte sträcka sig. Vi kunde inte tvinga polisen att ta del av dokumenten.

Kurt Ove Johansson: Till sist en fråga som gäller Botswana.

Sten Andersson har varit ett par gånger tidigare här i konstitutionsutskottet, bl.a. 1987 och 1988. När du var här 1987 fick vi ett intryck av att du kände till att Botswana hade fått svenska vapen, men när du var här året efter sade du att krigsmaterielinspektören säkert hade rätt i att det var först 1988 som regeringen kände till vad som hade förekommit. Det här går ju inte riktigt ihop. Har Sten Andersson någon bra förklaring på det också?

Sten Andersson: Ja, en förklaring som säger att det går väl ihop. När jag var här första gången redovisade jag hur restriktivt vi följde riktlinjerna. Botswana var ett exempel på det. Botswana hade begärt att få köpa ammunition till de svenska vapen man redan hade. Det fick man inte, därför att Botswana ligger i ett område där konflikter kan utbryta. Vi var mycket restriktiva. Vapnen hade man kommit över på det sätt jag nyss redovisade — jag upprepar det gärna — på legal väg via England.

En helt annan sak är att det avtal som FFV ingick 1963 aldrig formellt underställdes regeringen. Vi trodde alltså att det var ett licensavtal, och det gav i så fall engelsmännen rätt att tillverka vapnen på licens, också Carl-Gustaf-geväret, och sälja vapnen vidare. Men det visade sig sedan att vapnen hade tillverkats i Sverige och sålts via England, och det var inte tillåtet. Det är det som är föremål för rättslig prövning. Detta går alltså väl ihop.

Anders Björck: Sten Andersson började med att tala om den berömda vapenbyken som skulle tvättas ordentligt och offentligt. Är den enligt din mening tvättad ordentligt och offentligt nu?

Sten Andersson: Nej, det är den inte. Men byken fortsätter. Det här är en del av byken. Jag tror att konstitutionsutskottets insatser i tvättverksamheten är väsentliga, och de pågår fortfarande. Jag vet inte hur länge det skall fortsätta, men det kommer fram nya smutsiga trasor, och en del är föremål för rättslig prövning.

Anders Björck: Vad är det du tycker återstår i byken utifrån det pespektiv du har som utrikesminister?

Sten Andersson: Jag tycker att det är viktigt att den fråga vi nu diskuterar klaras av. Vi trodde att vi fick in en ny trasa: Botswana. Den tror jag är tvättad nu. Det återstår en del då det gäller England och FFV, och det är under rättslig prövning. Krutmålet och en del annat återstår.

Det är obehagligt att jag inte kunde förutse då jag i början av april 1987 första gången använde det uttrycket, att tvätten skulle omfatta så mycket som vi då inte kunde ana, eftersom svenska företag tydligen har åsidosatt besked de har fått från regering, riksdag och utrikesnämnd.

Anders Björck: Men du ångrar inte att du fällde uttrycket?

Sten Andersson: Nej, jag står fortfarande för det.

Anders Björck: Du nämnde ditt förstamajtal 1987. Du gick samma år till hårt angrepp mot Erik Penser bl.a. i ett tal i Degerfors och anklagade honom för att inte medverka till att byken tvättades ordentligt och offentligt och att man ville krypa bakom affärssekretessen. Nu åberopar du själv affärssekretessen. Tycker du att Bofors har gjort vad de kan, skall och bör göra för att få vapenbyken tvättad?

Sten Andersson: Det är skillnad mellan krav man kan ställa på regeringen och på Bofors. Det är Bofors som ingått ett avtal med det indiska försvarsministeriet, och det har inte svenska regeringen gjort. Den svenska regeringen måste skydda affärssekretessen, men Bofors kunde lämna alla uppgifter till den indiska regeringen. Bofors gjorde den bedömningen att man inte skulle lämna ut vissa saker, eftersom det i sin tur skulle utlämna kunder som Bofors hade mellanhavanden med. Det var då man var inne på tanken att anlita en revisor som båda parter kunde godkänna. Jag kan inte bedöma om det var befogat, men regeringen och företaget är i olika situationer.

Anders Björck: Är det inte så att den svenska regeringen garanterar Bofors åtaganden?

Sten Andersson: Nej. Jag har sagt att vi har gjort det då det gäller leveranser, kreditgarantier och annat, men vad gäller mellanhänder eller andra delar av kontraktet som Bofors har tecknat med det indiska försvarsministeriet har vi inte lämnat några garantier. Vi har förmedlat budskap från Rajiv Gandhi till Bofors och från Bofors till den indiska regeringen men inte ställt några garantier.

Anders Björck: I det memorandum of understanding som den svenska regeringen har undertecknat sägs i 6 § att den svenska regeringen "within its constitutional powers" skall ta över om Bofors icke klarar av det. Nu nämns i andra sammanhang också ordet information.

Du anser att ni inte har något ansvar?

Sten Andersson: Det gällde leveranserna. Det skulle jag kunna säga någonting närmare om, men det är jag inte beredd att göra offentligt. Däremot gör jag det gärna inom lyckta dörrar, men jag tror att ni redan känner till hur vi skulle garantera leveranserna om Bofors brast i något avseende.

Anders Björck: Så din uppfattning om detta memorandum of understanding är att den svenska regeringen inte har något ansvar på informationssidan?

Sten Andersson: Jo, vi har ett ansvar vad gäller de utrikespolitiska konsekvenserna. Vi bör göra vad vi kan för att se till att Bofors följer upp sina åtaganden i förhållande till den indiska regeringen att inte använda mellanhänder. Där har vi gjort allt som rimligen står i vår makt. Jag törs gå så långt att jag säger, att skulle Nobel ha varit ett statligt företag, skulle jag sitt här anklagad för ministerstyre. Jag gick mycket långt.

Anders Björck: Vi kanske kan återkomma till vad som verkligen står i detta memorandum of understånding. Där talas om "information and any related matters".

Menar du att den affärssekretess som har åberopats för utlämnande av RRV-rapporten är absolut?

Sten Andersson: Nej, den är inte absolut. Regeringen hade kunnat frångå den sekretessen men bedömde att detta icke var förenligt med ett hänsynstagande till svenska affärsintressen.

Anders Björck: Är du medveten om att misstanke om brott bryter affärssekretess?

Sten Andersson: Det är klart. Så fort ett förfarande blir föremål för en förundersökning av åklagare bryter det affärssekretessen, men någon sådan misstanke förelåg inte då.

Anders Björck: Jag har naturligtvis respekt för regeringens tolkning, att regeringen kunde ha lämnat ut hela RRV-rapporten men man ansåg att affärssekretessen tog över.

Sten Andersson: Ja, det är riktigt.

Anders Björck: Får jag återkomma till vad jag nämnde för någon minut sedan. Finns det något område där den nuvarande Boforsledningen enligt din och regeringens uppfattning inte har uppfyllt sina förpliktelser när det gäller att tvätta vapenbyken?

Sten Andersson: Då det gäller det ärende vi här diskuterar — jag törs inte gå in på andra ärenden som är under rättslig prövning och där Bofors i något fall är inblandat — vet jag uppriktigt sagt inte det. Bara den tidigare indiska regeringen och den nuvarande vet vilka uppgifter som Bofors har lämnat till den förra regeringen. Jag är alldeles övertygad om att den indiska regeringen vet mer än den svenska regeringen, och det är inte märkligt, för det var en affär mellan Bofors och den indiska regeringen.

Vad som återstår vet jag inte. Carlberg försäkrade mig att de uppgifter som återstod att lämna var av sådan karaktär att det skulle kunna åstadkomma problem för företaget om man lämnade ut dem, men man var beredd att låta en revisor som båda parter kunde acceptera göra en granskning. Det var också uppe till diskussion då RRV-rapporten diskuterades.

Anders Björck: Finns det någon punkt där den nuvarande Boforsledningen inte har tillmötesgått krav från den svenska regeringen om ytterligare information?

Sten Andersson: Jag törs inte säga det, för jag vet inte vilka informationer som Bofors har lämnat till den indiska regeringen. Vi kan inte tvinga av Bofors några informationer. Vi har hela tiden envetet hävdat — det gjorde jag också då jag höll strafftalet över Penser — att de bör lämna alla informationer som den indiska regeringen vill ha, eftersom de är affärskontrahenter.

Anders Björck: Du har inget strafftal på gång över Carlberg just nu?

Sten Andersson: Nej, det har jag inte.

Anders Björck: 319 miljoner har betalats ut i s.k. avvecklingskostnader. Har den svenska regeringen någon gång haft en misstanke att det beloppet skulle gå till annat än ren avveckling av agenter?

Sten Andersson: Nej, ingen misstanke som var grundad på fakta. Det är klart att man ställer sig frågor, för det är stora belopp. Å andra sidan är det en affär av osedvanliga dimensioner. När man fullt legalt anlitar agenter tar de ofta 8—10 % i provision, har jag fått lära mig. Den här gången lyckades man enligt Bofors förhandla bort dem men måste betala 3—4 %, och då blir det de här summorna.

Anders Björck: Enligt din uppfattning har alltså ingen klocka ringt som har givit regeringen anledning att misstänka att det skulle vara fel?

Sten Andersson: Ingen grundad anledning. Ni vet att i den hemliga delen finns det ingenting som ens antyder syftet och till vilka pengarna verkligen har gått. Det är klart att spekulationerna i pressen har föranlett funderingar, men varken vi eller någon annan har fått fram någon grundad anledning till misstanke efter tre år, och det är ganska märkligt.

Anders Björck: Vad föranledde dig då att be Anders Carlberg att komma till Arlanda och fråga om kongresspartiet hade fått pengar?

Sten Andersson: Det var inte huvudanledningen, utan huvudanledningen till det samtal som började på Arlanda och fortsatte på annat håll var funderingarna kring att anlita en revisor. Men jag ville hela tiden testa Carlberg. Anders Björck vet att man ibland genom att ställa överraskande och litet oförskämda frågor kan se på vederbörandes reaktion om det finns anledning att misstänka någonting annat än vad vederbörande säger.

Anders Björck: Vi har stor erfarenhet av det i konstitutionsutskottet.

Sten Andersson: Det förekommer också på annat håll.

Anders Björck: Det var alltså ingen fråga som hade någon grund?

Sten Andersson: Nej, det fanns ingen annan anledning till den än den jag har uppgivit. Jag hade inte den minsta anledning att misstänka att kongresspartiet hade fått pengar.

Anders Björck: Men du ställde ändå frågan?

Sten Andersson: Ja, och jag gjorde det av det skäl som jag har angivit.

Anders Björck: Är det inte märkligt att du anmodade din handsekreterare Mikael Dahl att ringa från USA och be Anders Carlberg komma till Arlanda? Varför var det så bråttom?

Sten Andersson: Jag ville så snabbt som möjligt föra Natwar Singhs och den indiska regeringens begäran vidare till Anders Carlberg. Då lät jag Mikael Dahl ringa. Jag bad inte om ett möte på Arlanda, men det blev så att mötet började där och fortsatte på UD.

Anders Björck: Du bad sedan åklagaren Ringberg komma till ditt tjänsterum. Berörde ni då någonting ytterligare utöver det du var inne på i samband med Kurt Ove Johanssons frågor?

Sten Andersson: Det första samtal jag hade med Ringberg tillkom så att jag ringde till Ringberg och frågade om han var intresserad av att få information om i vilken utrikespolitisk miljö hans förundersökning skulle komma in. Jag var också intresserad av att inför Rajiv Gandhis besök få höra om läget i förundersökningen. Som han sade hade vi ett vänligt och förtroligt samtal. Jag började med att tala om — vilket han har vidimerat — att jag var på det klara med att han i sin förundersökning inte skulle ta minsta hänsyn till hur den påverkade relationerna mellan Sverige och Indien eller vilken inverkan den kunde ha på Boforsordern. Jag redovisade alltså delar av mitt samtal med Natwar Singh, och det var han tacksam för.

Anders Björck: Har du haft flera samtal med Ringberg?

Sten Andersson: Det var ett samtal i juni om Expressenartikeln.

Anders Björck: Det här var den enda gång du träffade honom?

Sten Andersson: Det är två gånger. Det är möjligt att jag också har haft något telefonsamtal, men det har inte haft ett innehåll som är värt att nämna i detta sammanhang.

Anders Björck: Det var Expressenartiklarna med uppgifter om partipengar som föranledde samtalet?

Sten Andersson: Ja, det var bara det.

Anders Björck: När fick du först reda på att det planerades någonting som kallades Bergslagsfonden?

Sten Andersson: Exakt datum för det vet jag inte. Jag var med i allmänna beredningar där detta diskuterades. De mest intensiva resonemangen fördes 1985—1986, framför allt 1985, då sysselsättningssituationen var svår med stor arbetslöshet i Bergslagen, och ännu större arbetslöshet hotade. Dessutom talade allt för att Bofors skulle ta hem den stora ordern. Då var det givet att man tog upp resonemang med Bofors om särskilda insatser i Bergslagen.

Anders Björck: Förekom det någon koppling till regeringens insatser för att utverka bra kreditvillkor i det sammanhanget?

Sten Andersson: Det känner jag inte till. Jag har inte varit inblandad i sådana sammanhang.

Anders Björck: Tycker du som statsråd att det vore riktigt att göra en sådan koppling?

Sten Andersson: Den enda koppling som jag helt kan ställa mig bakom är att man ställer krav, när man har bidragit till att ett företag får en sådan order, på att företaget tar sitt ansvar i den region där det verkar. Det gjorde Bofors.

Anders Björck: Om jag har räknat rätt mellan tummen och pekfingret rör det sig om krediter på 800 milj. kr. Bofors donerade 50 miljoner till den region vi talar om. Tycker du det är rimliga proportioner?

Sten Andersson: Jag vill inte uttala mig om det, för då skulle det se ut som om det vore en koppling. Jag vet inte om sådana samtal förekom.

Anders Björck: Men om de till äventyrs har förekommit, tycker du det är rätt att göra den typen av koppling? Du är ju en erfaren politiker.

Sten Andersson: Ja, och erfarenheten säger mig att jag inte skall ge mig in på spekulativa frågor. Jag talar om det jag vet, ingenting annat.

Anders Björck: Men fonden existerar — det vet vi båda. Om det har förekommit en koppling till kreditvillkoren och den frågan hänsköts till regeringen — förmodligen satt du med då, eftersom det inte var EKN — tycker du då att det är rimligt att företag som fått förmånliga kreditvillkor tvingas eller övertalas eller erbjuds ...?

Sten Andersson: Jag skulle inte använda den metoden. Men jag har inte deltagit i sådana resonemang, och därför vill jag inte yttra mig som om sådana resonemang hade förekommit. Det räcker med det som har uppgivits i de resonemang som jag deltagit i, om den stora ordern och ansvaret för sysselsättningssituationen i Bergslagen. Det ansvaret tog Bofors. Jag tror inte att sådana resonemang som Anders Björck nu refererar, om de skulle ha förekommit — vilket jag inte tror — skulle ha lett till något annat resultat.

Anders Björck: Du har ingen principiell uppfattning? Som utrikesminister måste du komma i kontakt med den typen av frågor.

Sten Andersson: Min principiella uppfattning, som inte har någon koppling till någonting som har förekommit, är att man inte skall göra så.

Anders Björck: Anna-Greta Leijon ringde till Lars Ringberg och framförde det som då hade beretts helt korrekt inom utrikesdepartementet. Tycker du det är lämpligt att statsråd ringer till åklagare?

Sten Andersson: Det har jag inte funderat särskilt mycket över. Det kom ju en muntlig framställning från Ringberg, och den besvarades muntligt. Utan att påstå att det ena är riktigare än det andra kan jag bara för min personliga del säga att jag skulle ha använt ett annat förfarande.

Anders Björck: Hela Bofors—Indien-affären har blivit mycket omtalad, och det har förekommit mycket utredningar och en del tvättande.

Finns det någon punkt där du med den erfarenhet du har fått tycker att man från svensk sida borde ha agerat annorlunda redan från början?

Sten Andersson: Det är alltid lätt att uttala sig när man har facit i handen. Många av problemen har ju uppstått därför att vi tidigare har utgått från att svenska företag handlar enligt svensk lag och som de har uppgivit och lovat att de skall handla. Om man från början hade haft de insikter man nu har, är det möjligt att man hade ställt hårdare krav på Bofors, men det är spekulationer, dessutom efterhandsspekulationer.

Anders Björck: Jag delar din uppfattning. En känd indisk politiker — för att inga missförstånd skall uppstå vill jag säga att det inte var Gandhi — frågade om Bofors övriga affärer och fick besked av den dåvarande svenske statsministern, att Bofors nog hade blivit lurat och att det inte var deras fel. Kan det inte vara så att man i de här frågorna inte tog vederbörlig hänsyn till de signaler som kom?

Sten Andersson: Från regeringens sida?

Anders Björck: Ja.

Sten Andersson: Nej. Efteråt kan man säga att många varningssignaler borde ha lett till ett annat förfarande. Det konstaterade också konstitutionsutskottet i ett tidigare utlåtande. Men det är efterklokhet, och i det avseendet är vi alla likadana. Hade man vetat då vad man vet i dag, är det klart att handlandet hade blivit annorlunda, men jag tror inte att Bofors har blivit lurat, utan i vissa stycken kan det vara så att Bofors har farit ovarsamt fram med sanningen.

Anders Björck: När jag läser alla dokument såsom vi har gjort i utskottet under åren — vi har sysslat med detta i många år — tycker åtminstone jag att det finns dokument som innehåller dels intressant information om hur en sådan affär går till, dels också direkta varningssignaler, som uppenbarligen icke kan missförstås. Är du beredd att låta de dokument som inte rör svenska statens säkerhet bli offentliga exempelvis i form av en vitbok?

Sten Andersson: Jag skulle inte ha någonting emot det. Det är dock en svår gränsdragning att göra mellan dokumenten som skall offentliggöras resp. inte offentliggöras. Ofta inträffar det att innehållet i ett dokument inte förefaller särskilt märkvärdigt utan borde kunna lämnas ut, men de som har lämnat informationerna kan lätt misstänka att man är beredd att utlämna också andra informationer. Ett neutralt litet land som Sverige, som inte kan räkna med att få information från allierade, måste vara ytterligt försiktigt för sin egen säkerhets skull. Men jag tror det vore bra om man efter allt detta tvättande kunde presentera någon sammanhängande skildring, baserad så långt det är möjligt på dokument. Jag tror att det vore bra för svenska folket.

Anders Björck: Får vi uppfatta det som ett löfte?

Sten Andersson: Det får uppfattas som en privat fundering, som jag är beredd att omforma i politisk handling, om det är möjligt.

Ylva Annerstedt: Utrikesministern sade förut att ni på UD satte er ner och funderade över vad middle men egentligen var. Exakt när var det?

Sten Andersson: Jag sade inte att vi på UD satte oss ner och funderade på det. Första gången jag mötte det begreppet var vid en allmän beredning i regeringen. Exakt när det var kan jag ta reda på, men jag har det inte aktuellt nu. Det måste ha varit någon gång i början av 1986.

Ylva Annerstedt: Men det var ju inte första gången det begreppet kom till regeringens kännedom. Fanns det inte anledning tidigare att fundera över vad middle men kunde betyda?

Sten Andersson: Jo, det fanns det säkert för dem som hade att handlägga frågorna, men detta var första gången jag kom i kontakt med begreppet.

Ylva Annerstedt: Tog ni efter det kontakt med indierna för att få deras version av vad middle men var?

Sten Andersson: Vilka kontakter som förekommit mellan utrikeshandelsavdelningen och indierna har de svarat på. Jag handlägger inte de ärendena. Vi utgick från att vi skulle få Bofors att förstå att man borde uppfylla de önskemål som indierna hade.

Ylva Annerstedt: Jag återkommer till memorandum of understanding. Anders Björck citerade den paragraf som säger att den svenska regeringen inom sina konstitutionella befogenheter skall se till att kontraktet uppfylls. Därefter lämnade regeringen vidare en förfrågan om klargörande, och man återvände till den indiska regeringen med uppgiften att Bofors hade förklarat sig villiga att klargöra det hela. Slutligen satte regeringen i gång en undersökning genom RRV.

Är det inte rimligt att den indiska regeringen då kunde få uppfattningen att den svenska regeringen står som garant för att det inte skall finnas några middle men?

Sten Andersson: Nej, det är inte rimligt.

Ylva Annerstedt: Att regeringen gjort så många insatser måste väl ändå betyda att man anser sig ha ett visst ansvar?

Sten Andersson: Ja, vi har ett ansvar. Jag menar att jag som utrikesminister har ett ansvar, eftersom det kunde påverka våra relationer om Bofors inte hade uppfyllt sitt åtagande. Det håller sig inom konstitutionen.

Det har ifrågasatts om vi har gått utöver vad vi konstitutionellt har möjlighet till då vi anlitade RRV. Jag anser det vara en förpliktelse för mig som utrikesminister att medverka till att skapa största möjliga klarhet och till att se till att relationerna med i detta fall Indien inte störs.

Ylva Annerstedt: Det har talats om utbetalningar kring 320 miljoner i vad som kallas avvecklingskostnader. Är det inte mycket pengar för tjänster som inte har utförts?

Sten Andersson: Jag tycker det är en stor summa, men jag har nyss förklarat hur Bofors har sett på det. De hade, utan att den indiska regeringen hade sagt ifrån, upprättat agentavtal i Indien och på annat håll. Det var först 1984 som den indiska regeringen sade ifrån. Enligt Bofors måste man avveckla kontrakten, och att avveckla sådan kontrakt som — om de fullföljts — ger mycket pengar åt agenterna är dyrt. Man kom tydligen undan med ungefär halva den summa som kontraktet omfattade. Det är en förklaring som inte har kunnat motbevisas.

Ylva Annerstedt: Jag vill ställa några frågor om riksrevisionsverkets rapport.

När delar av den vidarebefordrades till den indiska regeringen angav ni en annan sekretessgrund än den som beslutet grundar sig på. Varför?

Sten Andersson: Fortfarande vill jag säga att jag inte har handlagt detta. Jag har förklarat på frågor både av Anders Björck och av Kurt Ove Johansson vad det var som gjorde att regeringen handlade som vi gjorde. Det var en avvägning mellan hänsyn till affärssekretessen och en vilja att visa så stor öppenhet som möjligt mot den indiska regeringen. Vi var inte absolut bundna till sekretess, utan vi hade kunnat släppa den, men av hänsyn till svenska exportföretag gjorde vi inte det.

Ylva Annerstedt: Så i klartext kan man säga att regeringen anser Bofors intressen viktigare än landets förhållande till främmande makt?

Sten Andersson: Det är en felaktig slutsats. Bofors bör skydda sina egna intressen genom att lämna all den information som den indiska regeringen vill ha. Det har vi också uppmanat Bofors till. Vad vi ville skydda var inte i första hand Bofors intressen, utan allmänt svenska affärsintressen. Om svenska exportföretag har grundad anledning tro att uppgifter som skall vara hemliga och som de inte behöver lämna till riksbanken ändå lämnas ut till offentligheten, kommer de inte att lämna uppgifter i fortsättningen, därför att det berör deras affärsintressen så djupt. Därför är det nödvändigt att hålla på affärssekretessen, inte för Bofors skull, utan för hela den svenska exportindustrins skull.

Ylva Annerstedt: Du sade tidigare att du trodde att den indiska regeringen har förståelse för det här handlandet. Tycker du att det visar på förståelse att Indien skickar en förnyad delegation hit med ytterligare önskemål om att den svenska regeringen skall lyfta sekretessen och hjälpa till i en brottsundersökning?

Sten Andersson: Jag tror uppriktigt sagt att förståelsen för det svenska agerandet har ökat. En del missförstånd och kanske ibland misstänksamhet har uppstått därför att svensk och indisk lag och svenska och indiska affärsseder är så olika. Nu har vi verkligen bemödat oss om att

i detalj klargöra för indierna vad affärssekretessen innebär och vilken kompetensfördelning som gäller mellan regering och myndigheter. Det är någonting som är helt skilt från vad som gäller i Indien. Det brukar vara så att då kunskaperna om varandra ökar ökar också förståelsen, och det tror jag har skett.

Ylva Annerstedt: Innan regeringen gav uppdraget till riksrevisionsverket hade det uppenbarligen varit i kontakt med åklagare. Vad rörde sig de kontakterna om?

Sten Andersson: Jag vet ingenting om de kontakterna. Jag har inte haft någon sådan kontakt. Det får andra svara på.

Ylva Annerstedt: Om den indiska regeringen vid en undersökning av kontona i Schweiz kommer fram till någonting som visar på brottsliga handlingar i Sverige, är väl regeringen skyldig enligt internationella konventioner att lyfta sekretessen, också affärssekretessen?

Sten Andersson: Då blir det en sak för domstol att pröva.

Ylva Annerstedt: Enligt internationella konventioner är vi skyldiga till det?

Sten Andersson: Ja. Så fort det föreligger misstanke om brott i Sverige eller med svenskar inblandade blir det en sak för åklagare. Jag utgår från att förundersökningen i så fall tas upp igen. Men det rör framtiden, och det som jag skall svara på är det som har varit.

Ylva Annerstedt: Den delegation som nu befinner sig i Sverige har gjort förnyade framställningar om hjälp från den svenska regeringen och har blivit utlovad svar. Menar utrikesministern att man från svensk sida fortfarande kommer att neka att vara indierna behjälpliga med en brottsundersökning?

Sten Andersson: Detta rör nuet och framtiden och inte det som har varit, men jag skall gärna svara på det också.

Vi fick en framställning i går. Den är mycket omfattande. Den måste nu bli föremål för ordentligt studium och analys. Sedan kan det bli fråga om ettdera av två olika förfaranden, antingen via riksåklagaren eller via domstol. Regeringens möjligheter att agera blir litet olika beroende på vilket förfarande det blir.

Det enda jag kan svara är att vi är beredda att ge indierna den hjälp som svensk lag ger möjlighet till, men det är inte regeringens sak att pröva detta, utan det är domstolens eller riksåklagarens.

Ylva Annerstedt: Får jag sedan ställa ett par frågor som gäller Ringbergs framställning om kontakter med en indisk delegation.

När han första gången tog kontakt med UD talade han med Belfrage och Hirdman, som tyckte att det var en utmärkt idé. Du sade tidigare att Hirdman var en av de bästa ambassadörer som ni har till ert förfogande. Hur kommer det sig då att UD kom till en motsatt uppfattning?

Sten Andersson: Vi tyckte inte att det var en utmärkt idé. Man kan ha en annan uppfattning än även den mest utmärkte ambassadör. Jag vet inte vad han har sagt i detta sammanhang, men vår bedömning var att det stred mot internationell sed och att läget var känsligt. Den uppgift som Ringberg ville att vi skulle klara kunde vi klara på ett annat och smidigare sätt, nämligen genom vår ambassadör i New Delhi, och därför förordade vi det tillvägagångssättet. Det är ingenting märkvärdigt med detta.

Ylva Annerstedt: Den indiska regeringen hade gjort upprepade framställningar om att Sverige skulle hjälpa till med klarläggandet. Hade det inte varit naturligt att indierna hade varit intresserade av att få kontakt med den som sköter undersökningen på svensk sida?

Sten Andersson: Jag tror det är en felaktig slutsats. Jag tror att indierna hade tagit illa upp om vi hade satt i gång sådana samtal under ett besök som gällde sexnationsinitiativet och bilaterala samtal med den svenska regeringen. Det är vår bedömning. Man kan ha olika bedömningar, men jag är tvärsäker på att vi gjorde en riktig bedömning.

Ylva Annerstedt: Jag vill också fråga om Bergslagsfonden. Utrikesministern sade förut att det inte hade förekommit några diskussioner om den. Indienordern gällde en mycket stor affär. Industriministern har haft samtal med Bofors. Är det inte konstigt att han inte samrådde med dig först?

Sten Andersson: Nej, det är inte alls egendomligt. Jag sade inte att det inte har förekommit samtal. Detta var en fråga som handlades av industridepartementet. Man anmälde naturligtvis i allmän beredning att planer fanns och anmälde de samtal man hade fört med Bofors. En del av de samtalen har jag deltagit i, men jag har inte deltagit i handläggningen av frågorna. Därför kan jag inte yttra mig om detaljer och skeden i det som har förekommit.

Ylva Annerstedt: Har det hänt förut att ett företag som tryggar sysselsättningen på en ort för fem år framåt också skänker pengar till regionalpolitiska satsningar?

Sten Andersson: Ja, det kan jag försäkra har hänt, många gånger.

Bengt Kindbom: Du refererade en kontakt med Ringborg då du hade uttalat att han skulle bedriva sin utredning utan att vara rädd för att störa relationerna med Indien eller för att behöva ta hänsyn till Boforsaffären. Stämmer det?

Sten Andersson: Ja.

Bengt Kindbom: Vad var det som gjorde att ni påstod att han störde relationerna om den kontakten fick tas när indierna var här?

Sten Andersson: Vi fick en förfrågan från Ringberg, om det var lämpligt. Vi svarade att det vore bättre att ta kontakt på annat sätt, och det skulle få samma effekt från Ringbergs utgångspunkter. Det finns ingen motsättning här.

Bengt Kindbom: Ringberg tyckte uppenbarligen inte så, eftersom han inte utnyttjade detta erbjudande.

Sten Andersson: Jag kan inte svara för Ringberg. Han har varit här. Jag svarar för det jag själv har varit med om, och min uppfattning är alldeles klar.

Bengt Kindbom: Han återrapporterade ändå sina överväganden till departementet. Efter det att han hade fått besked från Anna-Greta Leijon lämnade han över vissa anteckningar och gjorde en redovisning hos utrikesdepartementet.

Sten Andersson: Han lade ner förundersökningen så småningom. Men i den fråga där han begärde ett besked, nämligen om det var lämpligt att närma sig någon ledamot i den indiska delegationen vid Rajiv Gandhis besök här, fick han ett alldeles klart besked. Det var positivt på det sättet att vi anvisade ett annat sätt att lösa problemet utan att det skulle uppstå nya problem. Jag har inte hört att han till mig eller någon annan på UD har framfört missnöje med detta. Det är möjligt att han har gjort det, men det är jag inte medveten om.

Bengt Kindbom: Ringberg hade kontakt med dig i sin egenskap av åklagare. Hade utrikesdepartementet tidigare några kontakter med åklagare i det här ärendet?

Sten Andersson: Jag har inte haft det.

Bengt Kindbom: Ingen annan i UD heller?

Sten Andersson: Inte som jag vet om, nej.

Bengt Kindbom: Svaret till Ringberg gavs av Anna-Greta Leijon. Du sade att du skulle ha använt ett annat förfarande — vilket?

Sten Andersson: Det är inte så att det ena var riktigare än det andra, men när jag skall lämna viktiga besked brukar jag föredra att se den i ögonen som jag lämnar beskeden till. Det ger en bättre miljö för sådana meddelanden än om man framför dem per telefon. Men det är en mycket personlig uppfattning, en läggningsfråga.

Bengt Kindbom: Det har ingenting att göra med de regler som gäller?

Sten Andersson: Nej. Att det skedde på det här sättet strider inte mot några regler som jag ser det.

Bengt Kindbom: Du anser det alltså riktigt att den som ansvarar i regeringen för åklagarväsendet uttalar sig på det sättet i en fråga som egentligen tillhör UD?

Sten Andersson: Hon baserade sitt uttalande på det besked hon hade fått från UD. Man kan diskutera vilken väg hon borde gå, men det är inget brott mot regler.

Bo Hammar: Om Sten Andersson inte misstycker skulle också jag vilja ägna mig åt Blomqvisteri vad gäller Botswana.

När fick du vet att vapnen hade gått vidare från England till Botswana?

Sten Andersson: Det var i samband med en framställning från Botswana vid årsskiftet 1985-1986 om att få köpa ammunition. Jag frågade mig hur de kunde ha vapnen, då de inte fick köpa ammunition. Jag fick en förklaring via krigsmaterielinspektören till hur det kunde ha gått till helt lagligt enligt de lagar som gällde tidigare, framför allt före 1983. Sedan har det framgått att det avtal man träffade inte redovisades formellt för regeringen. FFV uppgav att vapnen var licenstillverkade, och för det gällde särskilda exportregler. Men de hade tillverkats i Sverige och sänts till England och sedan vidare, vilket är ett brott mot svenska bestämmelser.

Kort svarat: det var vid årsskiftet 1985-1986.

Bo Hammar: Vilka åtgärder vidtog du när du fick veta det?

Sten Andersson: Jag vidtog ingen annan åtgärd än att jag såg till att få förklaringen till att det hade kunnat förekomma. I utrikesnämnden förordade jag att vi inte skulle sälja ammunition. Som jag nämnde vid utfrågningen här är Botswana ett fredligt land utan interna konflikter, men det hotades då av en av sina grannar. Jag ville belysa hur restriktiva vi är i tillämpningen av riktlinjerna.

Jag kan säga för egen del — men nu är jag mycket personlig — att jag var tveksam till om vi fattade ett riktigt beslut angående vapenleveranser till Botswana. Det är ett litet land som aldrig skulle starta ett anfallskrig men som då var hotat av sin granne i söder, inte bara i ord utan också i handling.

Bo Hammar: Jag delar uppfattningen att det hade varit lämpligare att sälja dit än att sälja åt en del andra håll, men nu är det förbjudet.

Du säger att du fick veta detta 1985-1986, och du nämnde det i konstitutionsutskottets utfrågning 1987. Jag vill ännu en gång fråga om artikeln i DN i går, som innehåller ett direkt citat av vad Anita Gradin säger i pressmeddelandet den 10 mars 1988: "Den till synes omfattande reexporten av svensktillverkad materiel på grundval av avtal ingångna 1963 har emellertid inte tidigare varit känd för regeringen och beredande organ."

Jag har svårt att få det att hänga ihop. Du visste det 1985-1986, och du berättade det i KU 1987, men ett år senare säger Anita Gradin i ett pressmeddelande att man inte hade en aning om detta.

Sten Andersson: Det jag fick reda på 1985-1986 var den fullt lagliga, enligt svensk lag tillåtna handeln med England och med de kolonier som England hade. Den förekom före 1966, då Botswana blev självständigt.

Sedan uppgav företaget att man baserade försäljningen på ett licensavtal. Det avtalet från 1963 var aldrig formellt underställt regeringen. Det är föremål för undersökning, om man inte har brutit mot svensk lag genom att direkt till England sälja i Sverige tillverkade vapen för vidareexport fastän man uppgav att det fanns ett licensavtal. Det här

gällde före 1983, då licenstillverkningen var underkastad andra regler än som gäller i dag. I dag går det inte att göra så med licenstillverkning heller. Det som är sagt stämmer alltså.

Bo Hammar: Jag får det fortfarande inte att stämma. I Anita Gradins pressmeddelande står det ingenting om att vapenreexporten skulle ha varit illegal. Sten Anderssons invändning, att det handlade om vapenexport som var tillåten på den tiden, är inte relevant. Vad hon säger är i klartext att man inte har känt till avtalet — man säger så den 10 mars 1988. Du berättade ett år tidigare inför konstitutionsutskottet att du kände till detta, och du säger att du hade informationen från 1985-1986. Jag får det inte att stämma.

Sten Andersson: Jag kan inte göra mycket åt det. Det man misstänker är bl.a. att FFV också efter lagändringen om licenstillverkning har fortsatt att leverera vapen till England. Det är det som är föremål för undersökning.

Det är ett faktum att avtalet från 1963 aldrig formellt underställdes regeringen. Jag har inte tagit del av Anita Gradins pressmeddelande, men jag har redovisat fakta, och då stämmer det.

Bo Hammar: Vi får väl återkomma. Jag tycker det är bra om pressmeddelanden som utgår från UDH är korrekta.

Ett annat pressmeddelande, som är mer aktuellt, utgick från utrikesdepartementet i går apropå den artikel som har nämnts. I pressmeddelandet sägs: "Det var vidare bekant att FFV lämnat Storbritannien licens på tillverkning av Carl-Gustaf-systemet, som gav Storbritannien rätt att sälja licenstillverkade Carl-Gustaf-gevär till flera samväldesländer." Det är ett pressmeddelande från i går. Bakom det står Sven Hirdman, som tidigare i dag blivit lovordad. Jag förmodar att också Sten Andersson har läst pressmeddelandet innan det gick ut.

Är det inte bekant sedan flera år att någon licenstillverkning av Carl-Gustaf-geväret icke har skett i Storbritannien? Jag tror att Dagens Nyheter var först att avslöja för ett eller två år sedan, att någon licenstillverkning icke har skett i Storbritannien. Hur kan UD då ge ut ett pressmeddelande som talar om licenstillverkning i Storbritannien av Carl-Gustaf-geväret?

Sten Andersson: Före 1983 var det tillåtet att teckna licensavtal om tillverkning av svenska vapen utomlands. Det fanns inga restriktioner för det licenstillverkande landets möjligheter att exportera. Det var vad som förekommit i England. Men det avtalet blev föremål för granskning. Efterlevnaden av det är också föremål för rättslig prövning, så jag vill inte gå in på det.

Vad jag sade 1988 var att detta hade skett lagligt. Allting tyder också på att det skedde lagligt. Det kan vara så att engelsmännen i enlighet med då gällande regler hade sett till att vapnen fanns i Botswana, och när Botswana fick sin självständighet lämnade man efter sig vapnen. Jag vet inte vilken förklaring som är riktig — alla kan i och för sig vara riktiga. Vad jag ville säga var att detta var lagliga möjligheter — ingenting annat.

Bo Hammar: Jag har inte diskuterat lagligheten. Jag är medveten om att det tidigare fanns andra regler för licensavtal. Vad jag tar upp är frågan, om det över huvud taget fanns något licensavtal — det är jag inte säker på. Något som jag anser vara helt säkert är att Carl-Gustaf-geväret icke har tillverkats i Storbritannien. Den här uppgiften har varit offentlig — Dagens Nyheter lämnade den för mer än ett år sedan. För att bemöta en debattartikel uppger alltså UD plötsligt att geväret har licenstillverkats i Storbritannien.

Är det bra att man skickar ut sådana pressmeddelanden? Det blir vilseledande. Det råder redan stor förvirring vad gäller vapenexporten. Det är bra om förvirringen inte ökar ytterligare.

Sten Andersson: Den ärade konstitutionsutskottsledamoten fortsätter att diskutera pressmeddelanden. Den fråga som har uppstått är om svenska Carl-Gustaf-gevär som bevisligen fanns i Botswana har kommit dit därför att den svenska regeringen har brustit i iakttagandet av riktlinjerna. Är förekomsten av dem i Botswana ett bevis för något slags förbjuden export? Det var den slutsats som drogs i Dagens Nyheters artikel. Den slutsatsen är felaktig, för vapnen i Botswana hade man kommit över på legal väg. Jag har anvisat tre förklaringar till hur det kan ha gått till lagligt. Sedan har jag belyst att vi från svensk sida intar en restriktiv hållning. Det är det väsentliga i frågan, och jag vill hålla mig till det. Sedan kan vi diskutera hit och dit om pressmeddelanden. Fakta i målet är att vapnen har kommit dit legalt, och det strider inte mot svensk lagstiftning, men vi nekade ändå att förse dem med ammunition därför att det ansågs stå i strid med de svenska riktlinjerna.

Bo Hammar: Jag är fortfarande förvånad över att man inte känner till att någon licenstillverkning inte skett.

Sten Andersson: FFV uppgav hela tiden att det var licenstillverkning. Det är nu föremål för rättslig prövning.

Bo Hammar: Jag vill gå över till Indienavtalet. Jag ställer samma fråga till Sten Andersson som jag ställde till Anita Gradin, om du har läst den indiska parlamentsrapporten som kom i april 1988.

Sten Andersson: Bara översiktligt.

Bo Hammar: Du är ändå informerad om dess innehåll?

Sten Andersson: Ja.

Bo Hammar: Där drog de indiska parlamentarikerna slutsatsen att det inte hade förekommit några provisioner eller avvecklingskostnader. Det gjorde de på grundval av den stympade RRV-rapporten. Hur reagerade du inför de slutsatserna på indiskt håll?

Sten Andersson: Jag sade mig att indierna hade dragit felaktiga slutsatser. Av den öppna delen av RRV-rapporten framgår att det har betalats ut provisioner. Ett avvecklingsavtal kan få den karaktären — det är ingenting olagligt i och för sig. Man kunde också visa att det hade

betalats ut stora belopp också till åtminstone *en* indisk medborgare. Jag förstår inte vilket underlag de har för sina slutsatser, men det händer i alla parlament ibland att man drar felaktiga slutsatser, och det här kan vara en sådan.

Bo Hammar: Kan man inte dra *en* slutsats på grundval av den stympade eller censurerade RRV-rapporten och en annan slutsats om man får läsa hela RRV-rapporten?

Sten Andersson: Jag vidhåller att den hemliga delen inte säger någonting bestämt om syftet med utbetalningarna eller till vem det har betalats. Även om man har tillgång till den delen, har man ingen grund för att dra de slutsatser som kommissionen gjorde.

Bo Hammar: Finns det ingen risk för att man i stället för att hjälpa indierna har bidragit till att vilseleda dem genom att ge denna begränsade RRV-rapport?

Sten Andersson: Nej. Det är min bedömning att regeringen gjorde vad på regeringen ankom och nästan litet till för att skapa klarhet. I vissa stycken skapades det klarhet, men som jag redan sagt återstår det annat, och vi har vidtagit åtgärder för att förmå Bofors att lämna de uppgifterna. Vi kan inte tvinga fram uppgifterna. Vi vill iaktta affärssekretess av det skäl jag nämnt: att det skulle skada svensk exportindustri om vi inte gjorde det.

Men det viktiga är att i den hemliga delen finns det ingenting direkt att hämta om syftet och om vilka som är mottagare.

Bo Hammar: Eftersom det är hemligstämplat är vi i den konstiga situationen att vi inte kan gå vidare med frågor på detta område trots att den hemliga rapporten diskuteras i alla fora utom vid konstitutionsutskottets offentliga utfrågningar. Jag tvingas lämna den delen, men det är möjligt att vi får tillfälle att återkomma i annat sammanhang.

Jag vill bara ställa en avslutande fråga apropå vad Sten Andersson var inne på i sitt inledningsanförande, att du har anledning att anlägga utrikespolitiska och säkerhetspolitiska aspekter på vapenaffärer.

Kan man av allt kaos kring Indienaffären, som eventuellt har skadat våra relationer, dra den slutsatsen för framtiden, att den svenska regeringen i fortsättningen bör avhålla sig från att aktivt egagera sig i stora vapenaffärer med andra länder?

Sten Andersson: Nej. Jag tror det vore en felaktig slutsats. Jag menar att regeringen skall engagera sig för stora affärer. Det gäller också vapenaffärer, om vi bedömer dem som viktiga för Sverige — inte för sysselsättningen, utan för att upprätthålla den svenska försvarsindustrin och därmed ett oberoende av andra länders industrier, alltså ytterst för det egna försvarets behov.

Sedan vill jag gärna redogöra för en slutsats som jag vill dra av allt det som har lagts ner i byken, där mycket har varit oväntat och allt har berott på att företag inte har iakttagit de regler som gäller. Det säger mig att den svenska vapenexporten bör begränsas så långt det är

möjligt och bara bestämmas av svenska säkerhetspolitiska intressen, alltså intresset av att upprätthålla en industri som kan tillverka de vapen Sverige behöver för att inte bli beroende av andra länder. Det kräver antagligen en viss vapenexport, men inte av den omfattning som äger rum i dag. Det är en personlig men mycket bestämd uppfattning som jag har också av utrikespolitiska skäl.

Bo Hammar: Det unika med den här affären är ändå att den knappast hade kunnat tillkomma utan regeringens aktiva engagemang. Vi vet hur regeringskansliet har medverkat — Carl Johan Åberg har åkt i skytteltrafik mellan Stockholm och Delhi för att ro affären i hamn. Det är detta som har gjort saken så komplicerad. Vad jag är ute efter är att man kanske skall dra slutsatsen att man skall akta sig noga i fortsättningen. Det är litet riskablare att sälja vapen än att sälja kylskåp.

Sten Andersson: Jag anser att Olof Palme, som var mycket i engagerad i det här, handlade rätt från alla utgångspunkter, även om det innebar de obehag som vi har hamnat i efteråt.

Per Gahrton: Du började i dag med en intressant redogörelse för en lång rad samtal du hade haft med dåvarande vice utrikesministern Natwar Singh. De började den 25 augusti och slutade 22 september. Men ni träffades väl också den 1 oktober?

Sten Andersson: Den 2 oktober, har jag antecknat, då jag kom hem från FN.

Per Gahrton: Vad hände vid det samtalet?

Sten Andersson: Det var ett samtal där jag förde vidare de reaktioner som Natwar Singh hade redovisat på propån att man skulle kunna anlita en revisor, som båda sidor kunde acceptera, för att granska de delar som Bofors på grund av egen affärssekretess inte ville lämna ut till indierna.

Per Gahrton: Det var inte så att Natwar Singh också sade till dig att han var orolig för att de uppgifter som Bofors eventuellt skulle kunna komma med skulle kunna vara besvärande för Indien och Sverige?

Sten Andersson: Nej.

Per Gahrton: Du har inget minne av det? Du dementerar att det har förekommit?

Sten Andersson: Ja.

Per Gahrton: Det finns nämligen väl dokumenterade uppgifter om det.

Sten Andersson: Det är möjligt, men det kom inte fram i det samtal jag hade med Natwar Singh den 13 september i New York.

Per Gahrton: Du har inget minne av samtal i det sammanhanget då det framfördes varningar från indisk sida för att uppgifter som Bofors skulle kunna lämna skulle kunna vara besvärande för Sverige och Indien?

Sten Andersson: Det förekom misstankar om att det skulle kunna vara så, men det fanns ingen precisering i de påståendena, så jag hade inte mycket att gå efter.

Per Gahrton: Du har ingen uppfattning om vad som skulle kunna tänkas vara besvärande?

Sten Andersson: Nej. Inte vid de här samtalen.

Per Gahrton: Det var inte varningssignaler om att det kunde förekommit oegentligheter eller brott?

Sten Andersson: Nej, det gjordes aldrig. '

Per Gahrton: Och du funderade inte vidare på det?

Sten Andersson: Det förekom en pressdebatt där sådant påstods, så det är klart att jag funderade. Men några belägg har inte kommit trots att det har gått tre år och så många varit engagerade. Jag kan inte ge någon garanti, men ingenting har bevisats.

Per Gahrton: Du bekräftar nu att Natwar Singh i samtal med dig har framfört att det skulle kunna komma fram besvärande uppgifter.

Sten Andersson: Jag har inget bestämt minne av det, men jag vet att det förekom i några sammanhang, så det är inte uteslutet att det kan ha förekommit då. En anledning kan naturligtvis ha varit att han misstänkte att några hade varit inblandade som inte skulle vara inblandade. Han ville — eller rättare sagt: Rajiv Gandhi och den indiska regeringen ville — ha alla fakta. Vi gjorde vad vi kunde för att plocka fram dem.

Per Gahrton: Du har i flera svar här skiljt noga på regeringens agerande och Bofors agerande. Som Bo Hammar var inne på har regeringen och Bofors uppträtt som ett arbetslag.

Sten Andersson: Det är en viss överdrift. Vi har inte uppträtt som ett arbetslag. Regeringen har bemödat sig om att åstadkomma detta avtal. Den har gjort vad som ankommer på en regering i sådana sammanhang. Det gäller inte bara Boforsaffären. Regeringen är ofta inblandad i industridelegationer och handelsdelegationer just för att utöva påverkan eller inverkan. I kontraktet är regeringen inte inblandad annat än då det gäller leveranser och kreditgivning — i övrigt inte. Det är ett kontrakt mellan Bofors och det indiska försvarsdepartementet.

Per Gahrton: Jag vill ta ett exempel: i slutskedet av förhandlingarna, då det inte var så självklart att ordern skulle gå till Sverige, och strax efter det att Bofors hade vänt sig till regeringen med erbjudande om 50

miljoner till Bergslagsfonden, uppenbarligen för att få ytterligare stöd från regeringen, träffade Olof Palme Rajiv Gandhi i New Delhi den 22 januari 1986. Känner du till det mötet!

Sten Andersson: Ja.

Per Gahrton: Har du klart för dig vad Olof Palme sade till Rajiv Gandhi?

Sten Andersson: Exakt vad han sade vet jag inte. Stor sannolikhet talade för att Sverige skulle få ordern. Det var då samtalen upptogs med Bofors, för man tog för givet att Bofors skulle få ordern. Det Palme sade den 22 januari finns redan nedtecknat i era utfrågningsprotokoll. Han lovade att man inte skulle begagna sig av mellanhänder — det var den viktigaste uppgiften. Sedan kan det ha förekommit en del annat, men vad vet jag inte.

Per Gahrton: Det var inte fel, men det var inte riktigt hela sanningen. Enligt de uppgifter som kommit till KU försäkrade Palme Gandhi att den svenska regeringen har bidragit dels till att priset har sänkts, dels till att det har beviljats krediter, dels till att mellanhänder har avvecklats.

Skulle inte Rajiv Gandhi kunna tolka det så att den svenska regeringen stod som garant för hela affären?

Sten Andersson: Nej. Jag kände Olof Palme och hans sätt att agera. Jag kan försäkra att han inte skulle ha uppträtt på sådant sätt att Rajiv Gandhi skulle sväva i okunnighet om var den svenska regeringen stod eller var gränserna gick för den svenska regeringens agerande. På den punkten är jag tvärsäker.

Per Gahrton: Du tror inte att Palme kan ha uppfattat det så att han själv, om han inte gav juridiska garantier, ändå satte sin trovärdighet på spel?

Sten Andersson: Det skulle ha varit emot Olof Palmes hela sätt att agera i politiska sammanhang. Han var ytterligt försiktig.

Per Gahrton: Det vore väl inte orimligt om han själv tyckte att det var viktigt att det han meddelade Rajiv Gandhi skulle vara riktigt?

Sten Andersson: Han ville inte sätta svenska regeringen i den positionen att vi skulle kunna betraktas som en avtalsslutande part. Jag är alldeles övertygad om det utan att ha varit med under samtalet. Så noga kände jag Olof Palme.

Per Gahrton: Skall det tolkas så att han och regeringen inte kände medansvar för att önskemålet om mellanhänder skulle uppfyllas?

Sten Andersson: Jag har redovisat i flera sammanhang att regeringen hade ett ansvar på det sättet att det skulle kunna störa våra relationer med Indien om Bofors inte uppfyllde det löfte man hade givit. Det var därför vi engagerade oss på det sättet.

Per Gahrton: Ingen garanti men klart medansvar?

Sten Andersson: Medansvar — med vem? Vi hade som regering ett ansvar inför svenska folket, men inte medansvar. Det kan diskuteras vad man menar med medansvar. Vi hade ett ansvar för att det som Bofors hade lovat verkligen fullföljdes, för annars skulle det kunnat störa våra relationer med Indien.

Per Gahrton: Enligt Martin Ardbo flög han med samma plan som Olof Palme hem från Indien. Känner du till det?

Sten Andersson: Det har jag läst, men det är andra- eller tredjehandskunskap, så där finns ingenting att hämta annat än det jag har läst i era protokoll.

Per Gahrton: Du tror inte att de kan ha talat med varandra på planet?

Sten Andersson: Det törs jag inte utesluta, men jag tror inte det har förekommit någonting i sådana samtal som skulle vara klandervärt. Också i det stycket kände jag Olof Palme.

Per Gahrton: Det kan tänkas att Ardbo hade berättat för Palme hur Bofors definierade mellanhänder.

Sten Andersson: Det vet jag ingenting om. Jag har inte fått någon skildring av det.

Per Gahrton: Du sade tidigare till Anders Björck att i den hemliga delen av RRV-rapporten finns ingenting som föranleder grundade misstankar. Bo Hammar nämnde en indisk rapport. Det finns en senare indisk rapport där det tydligt framgår att indierna, när de har fått se vad de anser vara den korrekta hela rapporten, har dragit nya slutsatser. Har ni tagit del av dem på UD?

Sten Andersson: Den framställning som kom i går redovisar en rad, som de ser det, grundade misstankar mot nästan alla agerande, också mot Bofors. Den är föremål för analys. I varje fall på detta stadium är det för tidigt att uttala sig på denna punkt.

Per Gahrton: Du avfärdade tidigare en indisk parlamentskommission med att den skulle ha dragit felaktiga slutsatser. Här finns en annan indisk rapport där man efter att ha tagit del av vad man anser vara hela rapporten säger: "They make out as false the earlier contention of the concerned employees of Bofors that they had not made any payment of commission except small payments for administrative services."

När de ser vad de — antagligen på goda grunder — anser vara hela rapporten konstaterar de att tidigare uppfattningar som de har fått visar sig vara falska. Den slutsatsen drar indierna.

Sten Andersson: Jag kan inte betygsätta de slutsatser som en indisk kommission har kommit fram till. Jag utgår från att de i det material som har redovisats i går försöker närmare klargöra den grund som de har för sådana påståenden. Då jag tagit del av den grunden är jag beredd att diskutera, men det har egentligen inte med regeringens tidigare agerande att göra.

Per Gahrton: Jo, för det antyder att ert beslut att inte offentliggöra hela RRV-rapporten kan ha lett till att indier i ansvarig ställning blivit vilseledda. Vissa har uppenbarligen blivit det.

Sten Andersson: De får stå för sina egna uttalanden. Jag har här redovisat vilka avvägningar som den svenska regeringen ställdes inför. Jag menar att vi gjorde riktiga avvägningar och att indierna fick de informationer de skulle ha, som vi inte behövde lämna, eftersom de är föremål för utrikessekretess, men vi föredrog att ge en öppen redovisning.

Per Gahrton: Du kan inte förneka att indier i ansvarig ställning har dragit en slutsats av den öppna rapporten och en annan när de fått tillgång till vad de anser vara hela rapporten?

Sten Andersson: Det är alldeles riktigt. Det har stått i tidningarna, och det har de redovisat, så det kan jag inte förneka. Däremot är jag inte beredd att diskutera, om slutsatsen är befogad. De får först visa vad de har för grund för sin slutsats. Hittills har ingenting kunnat bevisas i detta stycke trots att det har pågått så länge. Jag utesluter inte att det kan finnas sådana bevis, men fortfarande är de inte framlagda. Vi skall naturligtvis behandla det här materialet mycket seriöst och noggrant, som vi alltid gör.

Per Gahrton: Min poäng var heller inte att någonting är bevisat, utan att indier har blivit vilseledda av regeringens agerande.

Sten Andersson: Man kan dra felaktiga slutsatser på annan grund än att man är vilseledd. Men jag skall inte gå in på det nu.

Per Gahrton: Jag går vidare och skulle vilja ställa en fråga som kanske förefaller ligga utanför men som jag tycker hör hit. Vad var det som gjorde att Pakistan plötsligt släpptes fritt den 20 februari 1986?

Sten Andersson: Jag har fått besked om vilka frågor som skulle komma upp här. Detta är ingen oviktig fråga, men eftersom jag inte handlägger de här ärendena skulle jag vilja studera akterna innan jag avger svar.

Per Gahrton: Jag ställer frågan därför att den kan ha samband med Indien.

Sten Andersson: Jag förstår det. Men eftersom jag inte handlägger sådana ärenden och inte har direkt ansvar vill jag sätta mig in i frågorna innan jag svarar.

Per Gahrton: Du sade att du tar på dig ett övergripande ansvar för säkerhetspolitiska bedömningar. Det som låg bakom min fråga var om man ansåg att man måste släppa Pakistan fritt för att kompensera för Indienordern.

Olle Svensson: För att få så bra kvalitet som möjligt på våra utfrågningar brukar vi sända ut ett material i förväg till den som skall svara. De här frågorna får vi behandla i annat sammanhang.

Sten Andersson: Jag återkommer gärna sedan jag satt mig in i detta.

Per Gahrton: Från regeringen har det sagts att man inte har någon aning om vart de omdiskuterade pengarna kan ha gått. När Lars Ringberg var här sade han: "Enligt de uppgifter vi fick är det internationella vapenagenter utan vars hjälp ett litet land som Sverige inte kan agera på den internationella vapenmarknaden." Har du någon kommentar till det? Han har rotat mycket i handlingar och har fått den uppfattningen.

Sten Andersson: Jag ägnar mig mycket litet åt vapenaffärer och förhandlingar, så jag kan inte tillräckligt mycket om det praktiska förfarandet. Men det är antagligen så — det har framgått av utfrågningar med dem som handlägger frågorna — att man använder agenter för att över huvud taget få informationer, kontakter och service. Det kan ligga någonting i vad Ringberg säger, men jag är inte tillräckligt sakkunnig för att ge något säkert omdöme. Jag utesluter det inte.

Per Gahrton: Du har antytt att erfarenheten i regeringen av mellanhänder inte var särskilt stor.

Sten Andersson: Det var en hårdragning. Jag sade att *mina* erfarenheter av mellanhänder inte är sådana att jag direkt kunde avgöra det. Men jag antar att de som handlägger vapenaffärer vet att det förekommer mellanhänder med bestämda uppgifter och att det väl också ibland kan misstänkas att det förekommer att mellanhänder försöker pressa på regeringar en uppfattning. Det var det jag ville ha sagt förut.

Per Gahrton: Jag tror det var Ardbos försvarsadvokat som sade att man har varit naiv på svensk sida om man trodde att det skulle gå att avveckla mellanhänder i en sådan affär. Alla borde ha insett att det inte fanns någon chans till det.

Sten Andersson: Det var ett konstigt uttalande. Ardbo företräder ett företag som har lovat att inte anlita mellanhänder. Det skulle tyda på ett falskt förfarande från Bofors sida, och det har jag svårt att tro.

Per Gahrton: Varför har du svårt att tro på ett falskt uppträdande från Bofors sida?

Sten Andersson: Om ett företag lovar den indiska regeringen att mellanhänder inte skall förekomma och sedan säger att de har fullföljt det på så sätt att de avvecklat kontrakt som tidigare varit tecknade och som varit fullt legala, då tar vi de uppgifterna för goda tills någonting annat är bevisat. Jag har svårt att tro att Ardbo som tidigare direktör i företaget skulle säga efteråt att det där bara var lurendrejeri från Bofors sida därför att den svenska regeringen och riksdagen är så naiva att de går på vad som helst.

Per Gahrton: Han är som bekant dömd för vapensmuggling. Men du litar på honom?

Sten Andersson: Det har jag inte sagt. Jag litar på att han inte är så dum att han utsätter sitt eget företag för den kritiken. Det är möjligt

att jag drar felaktiga slutsatser. Jag har aldrig träffat Ardbo och har inget omdöme om honom. Det är meningslöst att föra en diskussion från den utgångspunkten.

Per Gahrton: Det är inte meningslöst, för det handlar om huruvida regeringen litar på Bofors som företag och om du litar på Martin Ardbo. Du antydde nyss att det var rimligt att lita på honom i ett avseende.

Sten Andersson: Du drar alltför långtgående slutsatser. Jag har aldrig träffat Martin Ardbo. Jag har ingen välgrundad övergripande, tillräckligt djup uppfattning. Jag har tagit del av vad han har sagt och skrivit. Mina kontakter med Bofors har gått via den nuvarande direktören Anders Carlberg. Jag har utgått från att företaget vill söka skapa klarhet, även om jag har förstått att det i några stycken har brustit.

Per Gahrton: Du sade nyss att du utgick från att Martin Ardbo inte hade anledning att uppträda falskt när det gällde mellanhänder.

Sten Andersson: Jag sade att om direktören för ett företag — han må heta Martin Ardbo eller någonting annat — lovar den indiska regeringen att inga mellanhänder skall förekomma och dessutom avvecklar dessa agenter till ett högt pris, då bör det rimligtvis vara ett uttryck för någonting som verkligen har hänt och inte en uppdiktad historia. Längre sträcker sig inte mina uttalanden om Martin Ardbo. Men det hör inte riktigt till pjäsen.

Per Gahrton: Det hör definitivt till pjäsen. Det handlar om i vilken utsträckning regeringen litar på det som Bofors har uppgivit.

Sten Andersson: Vi litade på att företaget skulle hålla dels svensk lag, dels de utfästelser som de givit till den indiska regeringen. Då den indiska regeringen misstänkte att så inte var fallet vidtog vi alla de åtgärder en regering kan vidta och litet till — hade det varit ett statligt företag, hade jag varit anklagad för ministerstyre. Uppgifterna kunde bara lämnas av Bofors. Bofors har lämnat ytterligare uppgifter, som den indiska regeringen på ett visst stadium förklarat sig nöjd med. Men så ville man ha flera uppgifter. Då anvisade Bofors möjligheten att anlita en revisor, en möjlighet som sedan kom bort i hanteringen.

Det finns ännu ingenting bevisat om att det skulle ha förekommit något otillbörligt förfarande då det gäller mellanhänder eller mutor eller bestickning.

Per Gahrton: Det innebär att regeringen för närvarande litar på Bofors när det gäller mellanhänder?

Sten Andersson: Vi vill ha reda på vad som faktiskt har förekommit, och det kan bara Bofors tala om.

Per Gahrton: Ni litar alltså inte på Bofors? Kan vi få ett rakt svar: Litar ni eller litar ni inte på Bofors uppgifter om mellanhänder?

Sten Andersson: Jag skall göra ett uttalande som gäller alla företag som handlar med vapen. Allting som har hänt och som innebär brott från

företagens sida, ibland mot svenska regler och lagar, har gjort att vi har blivit betydligt försiktigare i vårt förhållande till företagen. Det har tagit sig konkreta uttryck: vi har en annan lag nu, vi har helt andra möjligheter till kontroll och uppföljning av att kontrakten verkligen följs. Du kan ta det som ett uttryck för att misstron har ökat och att det kräver större kontroll från regeringens och riksdagens sida, om vi verkligen i fortsättningen skall kunna undvika det som här har hänt. — Nu har jag svarat så rakt jag kan.

Per Gahrton: Jag har en slutfråga som anknyter till vad du svarade Anders Björck. Du sade att om man hade vetat då vad man vet nu, så skulle regeringen ha handlat annorlunda. Är det ett riktigt referat av vad du sade till Anders Björck?

Sten Andersson: Det har att göra med det jag nyss sade. Om vi jämför situationen på våren 1987, då rykten uppkom om brott mot svensk lagstiftning och om försäljning av svenska vapen till länder till vilka ingen vapenexport skulle få förekomma, finner vi att vi har lärt oss en del från det som kommit fram. Vi har en annan inställning och är på ett helt annat sätt medvetna om att vi måste kontrollera och utgå från att brott kan begås trots att man säger att man skall följa svensk lag. Hade vi haft den inställningen 1985-1986, är det möjligt att vi skulle redan då ha ändrat lagen. Det vore konstigt om vi inte drog lärdom av vad som hänt.

Per Gahrton: Det är alltså en lagändring ni skulle ha gjort? Det är ingenting i agerandet i förhållandet till Bofors som skulle ha sett annorlunda ut?

Sten Andersson: Det följer av lagarna. Det är möjligt att vi hade varit betydligt mer misstänksamma, om vi hade vetat då vad vi vet nu. Men på vad sätt det hade tagit sig konkreta uttryck i agerandet vet jag inte. Fortfarande vill jag säga att jag inte handlägger de här frågorna.

Per Gahrton: Kan du sammanfatta vad det är konkret som gör att ni anser att det skett saker som skulle föranlett ett annat agerande? Du har avvisat att förbindelserna med Indien skulle ha skadats, och du säger att när det gäller mellanhänder finns inga bevis. Vad finns det för handfast anledning ur regeringens perspektiv att ni skulle ha handlat annorlunda om ni hade vetat vad ni vet nu?

Sten Andersson: Vi har redan i de lagändringar som har åstadkommits förstärkt KMI:s organisation och kompetens. Om det hade varit genomfört redan då, hade vi haft en helt annan både insyn i och kontroll över sådana affärer än vi hade.

Per Gahrton: Det är inte svar på frågan, men jag har inte fler frågor nu.

Kurt Ove Johansson: Jag har några uppföljningsfrågor.

Var det inte så att såväl regeringen som utrikesnämnden ansåg att Bofors—Indien-affären förtjänade politiskt stöd och stämde väl med riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport?

Sten Andersson: Jo, det är alldeles riktigt. Den behandlades i utrikesnämnden, där det rådde full enighet.

Kurt Ove Johansson: I det sammanhanget fanns det väl anledning förmoda att företaget skulle hålla sig till svensk lag?

Sten Andersson: Ja, det är utgångspunkten för vårt agerande, att svensk lag iakttas av både företag och enskilda.

Kurt Ove Johansson: I ett svar till Anders Björck sade du att den indiska regeringen sannolikt vet mer om turerna i Boforsaffären än vi gör. Vad är det som föranleder dig att tro detta?

Sten Andersson: Det är de uppgifter som jag förmådde Carlberg att lämna till den indiska regeringen. Det är alltså hans egna utsagor.

Kurt Ove Johansson: Det måste väl vara intressant också för den svenska regeringen?

Sten Andersson: Ja, det är det. Men Bofors och Carlberg var bara intresserade av att lämna uppgifter till sin kund, det indiska försvarsdepartementet.

Kurt Ove Johansson: I umgänget med den indiska regeringen är det väl bra om båda regeringarna är lika välinformerade. Det måste vara svårt för den svenska regeringen att umgås med den indiska när man inte vet lika mycket?

Sten Andersson: Ja, det kan det vara, men det viktiga är att kunden, det indiska försvarsdepartementet, har uppgifterna. Vi kan inte tvinga av Bofors uppgifterna. Det kan inte heller den indiska regeringen, men det ligger verkligen i Bofors intresse att lämna uppgifterna — det var vår utgångspunkt.

Kurt Ove Johansson: Regeringen har alltså inte gjort någonting för att få reda på det?

Sten Andersson: Vi har självfallet velat ha samma uppgifter.

Kurt Ove Johansson: Men ni har inte fått dem?

Sten Andersson: Inte vad jag vet, men fortfarande är det så att jag inte handlägger sådana frågor.

Kurt Ove Johansson: Du läste upp några dag-för-dag-anteckningar som du hade gjort med början i augusti 1987. Finns det flera anteckningar, utöver dem du läste upp, som kan vara av intresse?

Sten Andersson: Nej, jag har inga.

Kurt Ove Johansson: Sedan har jag några korta frågor om det memorandum of understanding som förekommit i frågestunden. Utskottet har haft möjlighet att ta del av innehållet. Punkt 6 har nämnts vid ett par tillfällen. Eftersom man har läst dokumentet är jag förvånad över att frågeställarna försöker göra gällande att det skulle finnas någonting i punkt 6 utöver vad den innhåller.

Vad som stipuleras i punkt 6 är väl att den svenska regeringen skall se till inom ramen för sina konstitutionella befogenheter att Bofors uppfyller alla sina skyldigheter inom ramen för det med den indiska regeringen avtalade totala programmet?

Sten Andersson: Det stämmer.

Kurt Ove Johansson: Totalprogrammet beskrivs på ett annat ställe i detta memorandum. Vad man då avser är väl Bofors möjligheter att fysiskt leverera materielen?

Sten Andersson: Exakt.

Anders Björck: Du sade att Olof Palme i sin roll i Bofors—Indien-affären handlade rätt från alla utgångspunkter. Samtidigt sade du att Palme inte deltog i direkta förhandlingar om det affärsmässiga.

Är det två uttalanden som du står för i alla avseenden?

Sten Andersson: Han deltog inte i förhandlingarna. Han förmedlade vad Bofors hade kommit fram till. Jag förstår att Anders Björck avsåg vad som sades den 22 januari 1986 om priset. Nej, min uppfattning är att han inte deltog i några förhandlingar.

Anders Björck: Men om man tar del av det material vi har fått får man klart för sig att Olof Palme vid ett tillfälle fick besked att den indiska armén ville ha de franska haubitsarna, medan den indiska regeringen ville ha de svenska. Då rådde Olof Palme Bofors att sänka priset och ordnade samtidigt kreditgarantier på 800 milj. kr. Är inte det att delta i förhandlingarna?

Sten Andersson: Nej, det är inte att delta i förhandlingar. Det är att ange den svenska regeringens vilja att bidra till att affären kommer till stånd, men inte att delta i förhandlingar. De drevs av Bofors direkt med den indiska regeringen.

Anders Björck: Så att man ordnar en delfinansiering på 800 milj. kr. är inte att delta i förhandlingar?

Sten Andersson: Det förekommer ofta i affärer där svenska företag driver förhandlingar att regeringen går in med en kredit eller kreditgaranti. Det är inte ovanligt. Det kan inte beskrivas som ett deltagande i förhandlingar.

Anders Björck: Vad kallar du det då?

Sten Andersson: Det jag har sagt. Det är att visa den svenska regeringens vilja att se till att affären kommer till stånd på det sätt som man har avtalat vid förhandlingarna. Detta är mycket vanligt.

Anders Björck: Kan du verkligen mena att Olof Palmes roll bara var att bidra till att affären kom till stånd på det sätt som hade avtalats i förhandlingar?

Sten Andersson: Så har jag uppfattat det, utan att vara insatt i allt det som förekom. Jag deltar inte själv i förhandlingar och handlägger inte sådana frågor, men så har jag uppfattat det.

Anders Björck: Du säger att det handlade om att ge stöd på det sätt som en regering normalt ger. Har det förekommit att den svenska regeringen har givit kreditstöd på det här sättet?

Sten Andersson: På det här sättet, ja.

Anders Björck: ... att man har avvikit från normalvillkoren och fattat beslut i regeringen?

Sten Andersson: Jag törs inte uttala mig om det som jag inte handlägger, men man bidrar på det sättet till uppgörandet av en affär att man ger krediter eller kreditgarantier. Vilket tillvägagångssätt man använder har jag ingen kunskap om. Det är inte sådant som jag handlägger. Men jag kan inte se någonting i den här affären som är märkligt ur den synpunkten.

Anders Björck: Jag riktar ingen kritik mot Olof Palme, men jag vill att vi skall vara överens om den roll han spelade. Hans roll var enligt din uppfattning helt normal i samband med överläggningarna?

Sten Andersson: Ja, som jag har fått det redovisat.

Anders Björck: Har du tagit del av de handlingar som finns inom utrikesdepartementet?

Sten Andersson: Jag har tagit del av de flesta handlingarna, antar jag.

Anders Björck: Att han ringde ett antal gånger och sammanträffade med Rajiv Gandhi är alltså normalt?

Sten Andersson: Det lär ha förekommit också i sammanhang med andra affärer, inte bara från den socialdemokratiska regeringens sida, utan förhoppningsvis också från de borgerliga regeringarnas sida. Det är nog ingenting ovanligt.

Anders Björck: Hade affären kommit till stånd om inte Olof Palme hade engagerat sig?

Sten Andersson: Det törs jag inte uttala mig om.

Anders Björck: Jag har en fråga med tanke på de många uttalanden som gjorts om moral i det här sammanhanget. Du fann det inte stötande att en del av samtalen om att sälja svenska vapen ägde rum samtidigt som Olof Palme tog del i internationella nedrustningsdiskussioner?

Sten Andersson: Nej. Jag kan gå djupare in i detta.

Det här är en fråga man ofta möter, framför allt då man träffar unga människor i skolorna: är det förenligt att man säljer vapen och samtidigt verkar för nedrustning? Utgångspunkten är ju att Sverige anser sig ha en folkrättsgrundad rätt att försvara sin frihet och demokrati med vapen, om demokratin och friheten är hotade. Den rätten

måste vi ge också andra. Men för att vi skall kunna försvara vår frihet och demokrati måste vi ha vapen, och helst vapen som är anpassade till svenska förhållanden med vår värnpliktsarmé, vårt klimat och vår geografi. Om vi skall kunna få tillräckligt bra vapen måste vi också kunna sälja en del, för annars klarar vi inte tillverkningen själva. Vi behöver klara en stor del av tillverkningen själva därför att det annars skulle bli för dyrt, och vi vill inte bli beroende av andra makter.

Om man beter sig på rätt sätt, är strävan till nedrustning förenlig med vapenhandel. — Nu såg jag att Anders Björck höll med mig, och det uppskattar jag. Det är bra om vi får en bred samling kring detta.

Bertil Fiskesjö: Jag vill återkomma till det försök Ringberg gjorde att få kontakt med indierna när de var i Stockholm i januari 1988.

Enligt de andra redovisningar som vi har fått blev Ringberg kallad till UD av Hirdman och Belfrage för att de skulle bli informerade om hur utredningen fortgick, eftersom man kunde förvänta sig eller i varje fall inte ansåg det uteslutet att man kunde få frågor om det vid det indiska besöket.

Då vill jag fråga utrikesministern, som väl var närvarande vid alla viktigare tillfällen: Kom den här frågan upp helt allmänt under Gandhis besök i Stockholm?

Sten Andersson: Inte vad jag vet. Jag var dess värre inte närvarande vid besöket — jag hade andra uppgifter då.

Bertil Fiskesjö: Den aktualiserades över huvud taget inte? Är det inte märkligt med hänsyn till den roll som frågan hade börjat spela i Indien?

Sten Andersson: Jag har inte sagt att den inte kom upp. Jag har sagt att jag inte vet om den kom upp. Jag vill inte uttala mig om det.

Bertil Fiskesjö: Den indiska regeringen som fanns vid det tillfället var väl inte särskilt intresserad av att kasta nytt ljus över vad som hade hänt i den här affären?

Sten Andersson: Jag tycker att den utvecklade stor energi för att få fram uppgifter. Jag har berättat om vad vice utrikesministern sade till mig. Indierna satte stort tryck på Sverige. Jag kan inte tolka det på annat sätt än att de ville kasta ljus över affären.

Bertil Fiskesjö: Men när Ringberg blev kallad till de här båda höga tjänstemännen på UD var en orsak till att han framställde en önskan om att få träffa ledamöter av den indiska delegationen att han inte hade fått någon som helst respons från Indien. Han hade försökt ta kontakt med indiska myndigheter. Vad han ville uppnå med det sammanträffande han önskade var att få en redovisning av hur man på indisk sida skulle kunna samarbeta med den svenske åklagaren för att åstadkomma större klarhet. Enligt åklagaren Ringbergs redogörelse visade de indiska myndigheterna inget intresse av att samarbeta med honom, trots att det förekom uppgifter om att mutbrott kunde ha blivit begångna.

Motsäger inte det din uppgift om att den indiska regeringen skulle vara intresserad?

Sten Andersson: Jag kan inte gå i god för de slutsatser som Ringberg har dragit. Vår bedömning var att det var olämpligt att ta upp den här kontakten i det sammanhanget, eftersom kontakt kunde tas med samma önskade resultat på annan och mindre känslig väg, nämligen via den svenska ambassaden i New Delhi.

Bertil Fiskesjö: Det förefaller mig vara ett ganska skört argument. Indien ligger långt borta. I delegationen som följde Gandhi fanns uppenbarligen personer som Hirdman och Belfrage ansåg vara lämpliga att kontakta i den här frågan. Åklagare Ringberg fanns också i Stockholm såvitt jag förstår. Det förefaller mig som om det hade varit ett utomordentligt lägligt tillfälle att upprätta personliga kontakter, om man nu hade varit angelägen om att komma vidare med brottsutredningen.

Sten Andersson: Nej. Man hade lika goda andra möjligheter att gå vidare med brottsutredningen. Det här är en fråga där man kan komma till olika bedömningar. Jag anser att vi kom till en riktig bedömning.

Bertil Fiskesjö: Det var alltså inte så att Ringberg fick avslag på sin begäran med hänsyn till att det inte var särskilt lämpligt för regeringen Gandhi att frågan över huvud taget berördes?

Sten Andersson: Egentligen skulle jag inte behöva svara på en sådan fråga. Vi hade inget intresse av att skydda regeringen Gandhi. Vårt enda intresse var att få fram sanningen om vad som hade förekommit då det gällde mellanhänder.

Bertil Fiskesjö: Åklagarutredningen var ett led i försöken att åstadkomma klarhet om vad som var sanningen. Här hindrades Ringberg att upprätta de kontakter som han trodde skulle vara värdefulla och som Hirdman och Belfrage trodde skulle vara värdefulla, när indierna ändå fanns i Stockholm. Detta förefaller mig mycket egendomligt. Jag förstår inte hur det kunde betraktas som en ovänlig handling, om det nu var så att den indiska regeringen var intresserad av att någonting reellt hände. — Detta var snarare ett konstaterande än en fråga, men det hindrar väl inte att utrikesministern kan kommentera mitt konstaterande?

Sten Andersson: Jag har redan svarat på denna fråga i flera omgångar. Jag har inget annat svar. Men om herr Fiskesjö med denna fråga och detta konstaterande vill göra gällande att vi uppträdde för att skydda den indiska regeringen, så motstrids det av det faktum att vi gav klart besked till Ringberg om att all dokumentation var tillgänglig. Då dokumentationen inte efterfrågades tog vi initiativ till att ge polisen en chans att ta del av all dokumentation. Den gjorde inte det.

Visst har det förekommit en del som fortfarande skapar frågetecken i affären, men det som vi nu diskuterar utgjorde inget hinder för Ringberg att gå vidare, utan tvärtom var vi beredda att på alla sätt hjälpa honom.

Bertil Fiskesjö: Ett grundläggande problem för Ringberg i undersökningen om eventuell bestickning eller mutor var att han inte kunde få fram en angivelse som skulle vara av tillräckligt hög kaliber för att de schweiziska myndigheterna skulle gå med på att bryta banksekretessen. Det var för att utverka möjliga angivelser, som skulle kunna bidra till att de schweiziska myndigheterna veknade, som han ville ha samarbete med de indiska myndigheterna. På indisk sida verkade man då inte vara intresserad av det samarbetet?

Sten Andersson: Han antog inte heller erbjudandet att gå via vår ambassad i New Delhi.

Men det här är frågor som ni får ställa till åklagare Ringberg. Jag kan inte svara på dem. Utrikesdepartementet har gjort vad man rimligen kan begära av oss för att hjälpa Ringberg att få kontakt med indierna och få möjlighet att studera den dokumentation han kan vara intresserad av. Längre kan vi inte gå.

Bertil Fiskesjö: En enkel gest hade varit att ordna ett sammanträffande mellen Ringberg och de personer som fanns i den indiska delegationen som han ville träffa. Jag kan inte inse att det skulle ha varit en ovänlig handling, om den svenska regeringen och den indiska regeringen brann av längtan och lust att klarlägga huruvida det hade förekommit besticknings eller mutor.

I anslutning till vad jag nyss berörde skulle jag vilja fråga om Ringbergs försök att få loss uppgifter i Schweiz. Det är bara en enkel fråga: Regeringen gjorde inga ansträngningar för att hjälpa Ringberg t.ex. genom kontakter med den schweiziska regeringen?

Sten Andersson: Jag vet inte vilka ansträngningar som gjorts. Fortfarande är det inte jag som handlägger sådana ärenden. Jag kan inte svara på frågan.

Bertil Fiskesjö: Jag vill ställa en fråga som kan vara av mer allmänt intresse. Jag konstaterade att du tidigare sade att du nu tycktes ångra att Sverige hade ingått en överenskommelse av det här slaget med Indien. Jag drog slutsatsen att om det hade gällt att träffa ett sådant avtal nu, skulle inte den svenska regeringen ha visat samma intensiva iver. Är det riktigt?

Sten Andersson: Nej, det är inte riktigt. Jag tror det hade varit lika angeläget i dag, om situationen hade uppstått i dag.

Bertil Fiskesjö: Jag noterade att du sade att vapenexporten bör begränsas så mycket som möjligt. Men Indien är fortfarande ett land som vi med gott samvete och enligt gällande bestämmelser kan exportera vapen till, trots att Indien ständigt är inblandat i konflikter med grannarna och gör utflykter till öar i Indiska oceanen?

Sten Andersson: Herr Fiskesjös partikamrater i utrikesnämnden har haft den bestämda uppfattningen då detta har diskuterats i utrikesnämnden, och det har hela nämnden haft.

Bertil Fiskesjö: Jag ställde frågan till utrikesministern med anledning av uttalandet att vapenexporten bör begränsas.

Sten Andersson: Jag sade att detta är en personlig uppfattning. Man håller nu på att diskutera hur man kan begränsa exporten.

Bertil Fiskesjö: Det gäller då inte Indien. Det riktiga nu liksom då affären gjordes är alltså att vi kan exportera vapen till en av de mest expanderande militärmakterna i Asien?

Sten Andersson: Innan man ändrar ett beteende måste lagar och riktlinjer ändras. Det har inte skett ännu, och till dess har man att rätta sig efter de lagar och riktlinjer som gäller. Det var det jag ville ha sagt.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ställa en fråga om huruvida den indiska regeringen kan ha känt sig missledd av den svenska regeringen. Den not som vi har fått ta del av och som den svenska regeringen har överlämnat till indiska regeringen refererar till RRV-rapporten. Där står bl.a.: "Av rapporten framgår att AB Bofors hävdar att några mellanhänder inte förekommit under förhandlingarnas slutskede men att kostnader uppkommit i samband med avvecklingen av tidigare lokala agenter, men dessa kostnader har slutreglerats under 1986."

Är det så konstigt att den indiska regeringen uppfattar att det var avreglerat 1986 och att det inte förekom några betalningar i fortsättningen? Är det så konstigt att man känner sig missledd av den noten?

Sten Andersson: Det är slutsatser som riksrevisionsverket har dragit och som vi förmedlade till den indiska regeringen.

Ingela Mårtensson: Är det en riktig slutsats? Är det det budskap man skall lämna till den indiska regeringen?

Sten Andersson: Det är vad som då hade framkommit. Jag har svarat på detta i några omgångar. I den öppna delen, som vi har redovisat till Indien, fanns också uppgiften om de betydande beloppen, att det gällde avvecklingskostnader och att utbetalningar hade gjorts till åtminstone en indisk medborgare.

Ingela Mårtensson: Men här står det att kostnaderna slutreglerats under 1986.

Sten Andersson: Det var den slutsats som riksrevisionsverket hade dragit.

Ingela Mårtensson: Var det också den svenska regeringens uppfattning?

Sten Andersson: Nej, inte den svenska regeringens uppfattning. Det var en förmedling av den slutsats som riksrevisionsverket hade dragit.

Ingela Mårtensson: Jag kan inte komma till någon annan uppfattning än att det skulle vara deras slutsats, att det var slutreglerat under 1986. Jag tycker inte det är så konstigt om man känner sig missledd av den not som svenska regeringen har skickat.

Jag skulle också vilja komma in på frågan om mellanhänder. I den uppteckning som Hans Dahlgren gjorde efter mötet den 22 januari 1986 skriver man vad Palme har förmedlat till Rajiv Gandhi. Där står det ordagrant: "Vi hade tagit bort mellanhänderna." Det måste man väl uppfatta så att också den svenska regeringen faktiskt går i god för att mellanhänder är borttagna?

Sten Andersson: Nej, det gjorde vi inte.

Ingela Mårtensson: Har Hans Dahlgren missuppfattat det?

Sten Andersson: Jag kan inte uttala mig om hur han har uppfattat saker och ting. Jag vet vad regeringen gjorde, alldeles oavsett vad han skrivit. Vi ställde inte ut några garantier för att mellanhänder inte skulle användas. Vad vi gjorde var att vi förmedlade den indiska regeringens önskemål till Bofors, och Bofors gav besked om att de skulle följa detta önskemål. Det meddelade vi den indiska regeringen.

Ingela Mårtensson: Så står det inte i promemorian, där det talas om att *vi* hade tagit bort mellanhänderna. När man sedan kommer in på prisfrågan talar man om regeringen och Bofors.

Sten Andersson: Jag kan bara uttala mig om hur jag har uppfattat det som jag själv har varit med om. Jag kan inte kommentera hur andra har uppfattat det.

Ingela Mårtensson: Jag vill också beröra vapnen i Botswana. Sten Andersson sade att det var helt klart att Botswana hade fått vapnen på legal väg. Är det helt utrett på vilket sätt landet fick vapnen?

Sten Andersson: Jag ställde en fråga och fick klart för mig att de regler som gällde i början av 1960-talet, då Botswana tillhörde det brittiska imperiet, var sådana att landet den vägen hade fått vapnen eller hade kunnat få dem via licenstillverkning i England, som inte förrän 1983 omgavs med sådana restriktioner som den omges med i dag.

Ingela Mårtensson: Men en sak är hur de hade kunnat få vapnen, en annan hur de faktiskt fick vapen.

Sten Andersson: Jag har inte gått in i detalj när jag fått den informationen av KMI. Det anser jag vara tillräckligt goda uppgifter.

Ingela Mårtensson: Jag uppfattade det som ett hypotetiskt svar, att det skulle ha kunnat gå till så här men att man inte vet hur vapnen kommit till Botswana.

Sten Andersson: Då har jag uttryckt mig oklart. Botswana hade kommit över dem på det här sättet.

Ingela Mårtensson: De var tillverkade i England?

Sten Andersson: Det är två möjligheter. Engelsmännen lämnade efter sig vapen då Botswana blev självständigt. Landet kan också ha försetts med vapnen då det tillhörde det brittiska imperiet, och vapnen kan också ha licenstillverkats. Jag vet inte i vilken utsträckning det senare har förekommit, men vi vet att de båda första möjligheterna har utnyttjats.

Ingela Mårtensson: Vi skall senare granska FFV. Jag reagerade bara på Sten Anderssons sätt att uttala att det har gått legalt till. Jag trodde inte man visste hur det faktiskt har gått till.

En sista fråga gäller uttalandet att vapenbyken skall tvättas. Har det förekommit att UD har sagt att man inte skall gräva för mycket i vapenaffärer utan ligga lågt?

Sten Andersson: Nej, det har inte förekommit. Vi har gjort allt vad man rimligtvis kan begära för att plocka fram dokument. Jag var en av dem som tog initiativet att medborgarkommissionen tillsattes just för att alla handlingar utan undantag skulle sättas under luppen.

Bo Hammar: Apropå UD:s pressmeddelande i går vill jag fråga om Sten Andersson kanske kunde be krigsmaterielinspektören att ge utskottet information om huruvida det har förekommit något licensavtal med Storbritannien och huruvida det över huvud taget har producerats vapen i Storbritannien på licens från FFV. Jag tror att det skulle klara ut en del av frågorna kring Botswana.

Sten Andersson: Jag kan läsa upp de uppgifter krigsmaterielinspektören har tillställt mig:

FFV ingick 1963 avtal med brittiska regeringen om leverans och licenstillverkning av stora mängder Carl-Gustafgranatgevär med ammunition. Avtalet gav Storbritannien rätt att förse sina dåvarande kolonier och samväldesprotektorat med samma materiel. Avtalet underställdes aldrig formellt den svenska regeringen. I efterhand, 1988, har konstaterats att licenstillverkningen i Storbritannien inte fungerade, utan de direkta leveranserna av färdig vapenmateriel fram till 1984 fortsatte från FFV via Storbritannien, varifrån krigsmaterielen såldes vidare till nu självständiga samväldesstater och andra med Storbritannien förbundna stater i Afrika, Mellersta Östern och Asien. Vidareförsäljning anmäldes inte till KMI, och FFV fortsatte att tala om licenstillverkning i Storbritannien, vilken inte var reglerad före 1983. Till saken hör att det är allmänt känt att Storbritannien lämnade kvar vapenutrustning, inklusive Carl-Gustafgevär, i många f.d. kolonier i samband med att de blev självständiga. Efter det att sanningen om FFV:s vapenleveranser för hundratals miljoner kronor via Storbritannien uppdagats har justitiekanslern i en stor utredning våren 1989 kritiserat FFV för allvarliga överträdelser av vapenexportbestämmelserna. Leveranser via Storbritannien till bl.a. Saudiarabien och via Singapore till ett land i Mellersta Östern har anmälts till åtal.

Bo Hammar: Jag uppfattade det så, att det faktiskt inte har förekommit någon tillverkning av Carl-Gustaf-geväret i Storbritannien. Då tycker jag inte att krigsmaterielinspektören i UD:s namn skall skicka ut ett pressmeddelande där han säger detta. Det är därför jag ber att vi får ett klarläggande från KMI på den punkten.

Sten Andersson: Jag har ingenting emot att Bo Hammar får ett sådant klarläggande.

Olle Svensson: Hela den fråga som rör FFV:s vidareexport kommer vi tillbaka till. På grund av att rättslig prövning föreligger kommer vi att ta upp det i vårt betänkande först nästa år, men ingenting hindrar att vi dessförinnan tar in material.

Därmed har denna långa utfrågning avslutats. Jag ber att få tacka utrikesministern för att han hjälpt oss med kompletterande information genom svaren på våra frågor.

1990-03-22

kl. 09.00—09.56

Offentlig utfrågning av statssekreterare Ulf Göransson och expeditionschefen och rättschefen Olof Egerstedt angående utnämningsärenden m.m.

Olle Svensson: Jag hälsar statssekreterare Ulf Göransson och rättschef Olof Egerstedt välkomna hit. Vi har som underlag för våra frågor fått en promemoria. Jag frågar nu om du inledningsvis vill säga någonting eller om vi omedelbart skall gå över till frågorna.

Ulf Göransson: Anders Björck har anmält att han önskar svar på tre frågor: Vem tog initiativet? Vilket är det normala tillvägagångssättet? Fanns det några finansiella åtaganden?

I en inlaga som jag har lämnat till KU har jag försökt besvara frågorna och redogöra för dels samordningsrollen som departementet har i dessa frågor, dels civildepartementets medverkan i det enskilda ärendet. I övrigt hänvisar jag till bilagan.

Sören Lekberg: Vi har fått en promemoria från dig som beskriver civildepartementets roll i utnämningsfrågorna. Vi har också tidigare haft tillfälle i flera omgångar att diskutera utnämningsfrågor och framför allt chefsförsörjning. Vi har nu fått en beskrivning av läget. Det framgår där att du har två huvudarbetsuppgifter: du är statssekreterare i civildepartementet, som sköter polisfrågorna, men du är också som statssekreterare ansvarig för chefsfrågorna inom departementen.

Jag vill börja med samordningsansvaret. Hur fungerar samordningsrollen som civildepartementet har för chefsförsörjning och chefsutveckling?

Ulf Göransson: Vi har sedan ungefär två år ett särskilt uppdrag att samordna chefsfrågorna och chefsförsörjningen i hela regeringskansliet. Normalt begär departementen stöd eller hjälp i framför allt rekryteringssituationer, eller också kommer enskilda individer, som har önskemål om andra arbetsuppgifter eller vill flytta från ett myndighetsområde till ett annat, till oss. Vi har en speciell person anställd i departementet som har detta samordningsansvar och varje vecka får vi ett antal förfrågningar. Till detta kan läggas att vi numera också har ett ansvar för chefernas utbildning. Vi har bl.a. ansvar för att chefer som tidigare har funnits vid myndigheterna också får kompetensutveckling. Tillsammans med statsrådsberedningen ansvarar vi för rekrytering men också för avveckling av chefer.

Sören Lekberg: Jag tänker gå vidare till den andra delen, som gäller Hans Holmér och befattningen inom Interpol. Av den promemoria

som vi har fått av dig framgår i varje fall enligt vad jag kan förstå att Hans Holmér som länspolismästare innehade en befattning som berättigade till s.k. förordnandepension. Är det riktigt?

Ulf Göransson: Ja. Sedan 1976 har Hans Holmér innehaft polischefstjänster som ger förordnandepension. Normalt beviljas pension efter tolv år — då har man en automatisk rätt till pension. Om man avgår tidigare på initiativ av regeringen eller myndigheten — dvs. att man icke omförordnas — har man redan efter sex år rätt till en avkortad pension. Slutligen kan man i ett tredje fall vara berättigad till pension om man på egen begäran under en förordnandeperiod avgår från en befattning.

Sören Lekberg: Av listorna framgår att han hade ett förordnande från 1976 till 1990 — det skulle innebära fjorton år. Men han begärde själv att han skulle befrias från sina tjänsteåligganden som länspolismästare. Innebär det att han inte har uppnått de tolv åren?

Ulf Göransson: Ja. År 1988 skulle han ha uppnått tolv år. Avgår man innan, har man inte automatiskt rätt enligt förordnandepensionsreglementet att få pension. Man skall sitta kvar hela perioden ut. Holmér skulle alltså sitta kvar ända till 1990. Däremot finns i pensionsreglementet en regel, att om man avgår tidigare kan regeringen bevilja pension.

Sören Lekberg: Så även om han själv begärde entledigande, har ändå staten ett ansvar — skall man tolka ditt svar på det sättet?

Ulf Göransson: Ja, både ett formellt ansvar och ett reellt ansvar efter så lång tid på en förordnandetjänst.

Sören Lekberg: Det har i tidningsartiklar förts fram påståenden om att det skulle finnas några särskilda förbindelser eller att Hans Holmér skulle ha någon privilegierad ställning gentemot regeringen. Hur ligger det till med den saken?

Ulf Göransson: Mig veterligt finns inga sådana kopplingar alls. Jag har under de senaste veckorna försökt ta reda på alla kontakter som har förevarit och om det eventuellt skulle finnas några skrivna papper eller överenskommelser men jag har inte hittat någonting sådant. Jag skulle snarare vilja säga att hade Hans Holmér gjort på samma sätt som de flesta andra myndighetschefer gör, hade han haft större vinning av det än när han nu lämnade tjänsten genom att begära entledigande i förtid. Han har förlorat ganska mycket på att avgå i förtid i förhållande till om han hade stannat kvar. Då hade han dessutom haft rätt till full pension.

Sören Lekberg: Så påstådda hållhakar har du inte träffat på när du gått igenom ärendet?

Ulf Göransson: Nej.

Anders Björck: När Hans Holmér i augusti eller september 1989 anmälde för regeringskansliet att hans uppdrag för FN:s narkotikafond var på upphällningen, var det då för regeringskansliet självklart att man skulle ge honom någon annan sysselsättning?

Ulf Göransson: Jag vet inte vad som diskuterades vid den första kontakten, eftersom det inte var jag som hade den. Men när jag fick ärendet till mig reagerade jag på två sätt. Jag kontrollerade vilka formella regler som gällde för Hans Holmérs pension, och jag gjorde bedömningen att vi skulle hjälpa till med att söka ett arbete, om ett sådant önskemål framfördes. Jag tyckte det var betydligt bättre att på samma sätt som jag veckoligen gör med andra personer ta kontakter för att se om det fanns möjlighet att medverka till att skaffa ett arbete. Det gjorde jag även i det här fallet. Jag tyckte det var bra att ordna ett arbete så att Holmér också framöver fick arbeta med narkotikafrågor, som han kan mycket om.

Anders Björck: Du bad rikspolischefen eller rikspolisstyrelsen plocka fram ett internationellt arbete. Var det ett önskemål från Holmérs sida att det skulle bli ett internationellt arbete?

Ulf Göransson: Det gällde ett arbete över huvud taget, som jag uppfattade det.

Anders Björck: Att det skulle bli ett internationellt arbete var någonting som du kom på?

Ulf Göransson: Jag har också sett efter om det fanns något svenskt arbete.

Anders Björck: Har han erbjudits arbeten i Sverige?

Ulf Göransson: Mig veterligt: nej.

Anders Björck: Har ni undersökt om det finns arbeten i Sverige?

Ulf Göransson: Jag har gjort det.

Anders Björck: Varför har man inte erbjudit honom sådant arbete?

Ulf Göransson: Jag har undersökt om det fanns möjlighet för Holmér att hålla föreläsningar eller liknande informationsarbeten — det hör till min uppgift att göra detta — men jag har inte hittat något sådant arbete.

Anders Björck: Så något så att säga vanligt arbete med tanke på hans tidigare bakgrund inom statsförvaltningen har inte varit aktuellt att erbjuda honom?

Ulf Göransson: Mig veterligt: nej.

Anders Björck: De internationella aktiviteterna har förutsatt att Sverige skulle betala. Har Holmér erbjudits något arbete internationellt, som du känner till, där det inte handlat om att svenska staten skulle betala?

Ulf Göransson: Jag vet inte. Jag har inte diskuterat sådana frågor med Holmér.

Anders Björck: När man skulle skräddarsy en ny tjänst vid Interpols narkotikabyrå, hur fattades beslutet om att i så fall låta svenska staten betala?

Ulf Göransson: I min redogörelse finns en beskrivning av att man aldrig hann fatta något sådant formellt beslut. Interpol skulle återkomma till rikspolisstyrelsen, och rikspolisstyrelsen till oss, med en teknisk beskrivning av hur det skulle gå till, men innan dess kom massmediediskussionen att leda till att det inte blev något av anställningen vid Interpol.

Anders Björck: Men om man erbjuder Interpol att man skall betala ett antal miljoner för en tjänst åt Holmér, måste du eller någon annan som ger det beskedet ha fullmakt att göra så. Vem gav den fullmakten?

Ulf Göransson: Själva beslutet måste fattas av regeringen. Jag hade kontakter med statsrådet, som i sin tur på ett preliminärt stadium tog upp frågan om möjligheten för regeringen att fatta ett sådant beslut.

Anders Björck: Då det var Bengt K Å Johansson som förankrade detta i regeringskretsen?

Ulf Göransson: Ja. Jag kan inte säga om det var i en allmän beredning eller en lunchberedning.

Anders Björck: Men du hade klart för dig att om det blev aktuellt med en tjänst på Interpol, så betalade svenska staten kostnaderna?

Ulf Göransson: Svar: ja.

Anders Björck: Hur vanlig är den typen av lösningar?

Ulf Göransson: Ganska ovanlig. Jag skulle tro att jag under de här två åren har haft några få fall där vi har arbetat med en liknande lösning. Däremot är det inte ovanligt när det gäller internationella arbeten. Normalt förekommer det ett antal gånger om året att myndigheter eller regeringen t.ex. inom FN:s ram beviljar pengar till projekt som är kopplade till olika personer som skall arbeta med dem. Men att man tar kontakt med ett icke-FN-organ är ganska ovanligt.

Anders Björck: Kan du ge något motsvarande exempel...

Ulf Göransson: Ja, det kan jag göra.

Anders Björck: ... på att man har haft en sådan skräddarsydd lösning för någon svensk?

Ulf Göransson: Inte så att man har använt exakt den här konstruktionen. Däremot har Sverige betalat ut pengar till FN-organ eller motsvarande internationella organ t.ex. internationella organ där man arbetar för Sveriges räkning.

Jag skulle vilja återkomma direkt till konstitutionsutskottet med namn. De få fall jag känner till skulle jag kunna ange, men inte gärna så här i ett offentligt förhör.

Anders Björck: Min fråga är om du känner till något motsvarande fall där man har valt den här typen av lösning vid ett icke-FN-organ.

Ulf Göransson: Såvitt jag kan påminna mig har jag varit med om något sådant fall.

Anders Björck: Men inget som kommer dig i minnet omedelbart?

Ulf Göransson: Jo, men det känns konstigt att ange detta fall i ett offentligt förhör.

Olle Svensson: Vi kan få in det skriftligt.

Anders Björck: Efter en tid visade det sig att man inom Interpol inte var intresserad. Är det korrekt att intresset för denna lösning nu har upphört?

Ulf Göransson: Den information som vi har nu innebär att man vill "postpone" — alltså framflytta beslutet.

Anders Björck: Vilka motiv har man angivit för det?

Ulf Göransson: Det motiv som angivits för oss är att det här är en svensk fråga, inte en fråga för Interpol just nu. Man vill vänta tills det har lagt sig och diskussionen i Sverige är avslutad.

Anders Björck: Tänker du på buggningsfrågan?

Ulf Göransson: Svar: Ja.

Anders Björck: Vilka kontakter har ni haft med Interpol om detta?

Ulf Göransson: Vi har haft två kontakter: den ena kontakten telefonledes — rättschefen Egerstedt hade denna kontakt — och den andra kontakten vid ett personligt samtal med mig och Egerstedt.

Anders Björck: Har det varit med Interpols generaldirektör?

Ulf Göransson: Med chefen.

Anders Björck: R E Kendall?

Ulf Göransson: Ja.

Anders Björck: Hur har han motiverat att man skulle "vänta tills det hela har lagt sig"? Han måste ha haft något mer preciserat skäl, när Sverige erbjuder både pengar och en person.

Ulf Göransson: Han ville vänta tills han såg om det blev något åtal.

Anders Björck: Så det är åtalsfrågan som blir avgörande. Vet du om han skulle återkomma, om det inte blir åtal?

Ulf Göransson: Det vet jag inte, men jag tolkar det så.

Anders Björck: Om det nu skulle bli åtal, faller enligt Interpol frågan om Holmérs anställning?

Ulf Göransson: Jag kan inte svara på den frågan. Man har diskuterat vad som skulle hända. Enligt Interpols chef handlar det inte enbart om åtal eller ej utan eventuell dom och domskäl är mer intressant än åtalet.

Anders Björck: Har Interpol uttryckt önskemål om att få behålla pengarna men få en annan person i stället, eftersom Sverige nu ställer upp?

Ulf Göransson: Den frågan var aldrig uppe till diskussion.

Anders Björck: Det har uteslutande rört Hans Holmér?

Har Interpol och dess ledning begärt några informationer från svensk sida om läget i den s.k. buggningsutredningen, eller har man hållit sig till hörsägen?

Ulf Göransson: Jag tror inte att de haft några som helst kontakter med åklagare, utan den information som har lämnats har lämnats direkt från rikspolisstyrelsen till Interpol. Vid det samtal vi hade med Mr. Kendall var han mycket välinformerad, så det förekom inga frågor kring detta.

Anders Björck: Den informationen bör då rimligtvis ha kommit från rikspolisstyrelsen?

Ulf Göransson: Ja. Det var inte bara rikspolisstyrelsen som informerade. Hans Holmér hade själv kontakt med Kendall.

Anders Björck: Det finns uppgifter i massmedia om att Hans Holmér nu skulle ha begärt pension, åberopande ett gammalt löfte. Är det korrekt?

Ulf Göransson: Nej, det är det inte. Han har i en kontakt med regeringskansliet personligen begärt att få diskutera pensionsvillkoren. Han har inte i dessa samtal hänvisat till några löften.

Anders Björck: Har regeringen förberett något beslut i pensionsfrågan?

Ulf Göransson: Ja. Regeringskansliet har haft kontakter med Holmér. De kontakterna har skötts av Peder Törnvall, som är expeditionschef, och Hans Holmérs advokat. De diskussionerna är inte slutförda.

Anders Björck: Finns det något beslut om den vidare gången, om han skall få någon form av pension eller om regeringen tänker erbjuda ett alternativt arbete?

Ulf Göransson: Diskussionerna förs och har förts framför allt de senaste veckorna. Det finns de som säger att det vore orimligt att en f.d. polis skall få arbeta med polisfrågor. Andra säger att det är orimligt att en 59-åring skall ha pension — han borde i stället söka sig annat arbete.

Ger man Holmér pension, skall regeringen fatta beslut om det skall vara full pension eller avkortad. Nästa fråga blir om den i så fall skall samordnas med ett kommande arbete eller inte. Skall den endast samordnas med andra statliga uppdrag, som är det normala, eller också samordnas med arbete inom den privata sektorn eller internationellt arbete? Min personliga uppfattning är att om Hans Holmér beviljas pension, måste den avkortas för det fall att han skulle få ett internationellt arbete, t.ex. om man fullföljer de samtal som har förts mellan honom och Interpol.

Anders Björck: Läget är alltså att något beslut inte är fattat ännu, men det är din uppfattning att om han får ett nytt arbete måste man avkorta pensionen?

Ulf Göransson: Ja, det bör man göra. Samtidigt är Hans Holmér mig veterligen den första statliga myndighetschef som inte får någon ersättning alls. Sedan han slutade sitt arbete i Wien har han ingen lön eller annan ersättning. Han har varken haft arbete eller utkomst. En ytterligare fråga för regeringen är om pensionen skall räknas från beslutsdagen eller från en tidigare tidpunkt.

Anders Björck: När förutser ni inom regeringskansliet att beslut fattas om Holmérs pension?

Ulf Göransson: Finge jag personligen råda, skulle det bli så snart som möjligt. Jag tycker det är orimligt att Holmér inte har någon form av utkomst under så lång tid. Det är min förhoppning att beslut fattas så fort som möjligt.

Birgit Friggebo: Till vem i regeringskansliet vände sig Hans Holmér när han ville ha arbete?

Ulf Göransson: Till statsrådsberedningen, Kjell Larsson, möjligtvis också till socialdepartementet, eftersom jag har fått samma information därifrån. Jag har inte haft någon diskussion i efterhand om vem som kontaktades först. Min information kommer från Kjell Larsson.

Birgit Friggebo: Det har inte varit något resonemang mellan statsråd och Hans Holmér?

Ulf Göransson: Inte mig veterligt. Jag kan tillägga att jag personligen inte heller har haft något samtal med Hans Holmér förrän under senare delen av hösten eller december månad. Händelserna innan dess skedde utan att han och jag hade några kontakter.

Birgit Friggebo: Har det varit några resonemang i regeringskretsen bland statsråd om lämpligheten av att engagera sig för att skaffa Holmér arbete på Interpol med tanke på det hotande åtalet?

Ulf Göransson: Det kan jag inte svara på, för det vet jag inte, men jag förmodar att det har gjorts. På vårt departement har det åtminstone varit långa diskussioner om detta. Det avgörande var att vi tyckte att vi skulle behandla Hans Holmér, trots vad som inträffat och trots diskussionen i massmedia, på samma sätt som vi skulle ha hanterat en annan

person som bad om motsvarande möjlighet. Detta var avgörande för min del när jag började arbeta med denna fråga, vilket jag gjorde någon gång i månadsskiftet augusti-september.

Birgit Friggebo: Så er bedömning var att det var lämpligt att erbjuda Hans Holmér till Interpol trots den brottsutredning som pågår?

Ulf Göransson: Vid den tidpunkten, i september, var det inte regeringens bedömning, utan *min* bedömning.

Birgit Friggebo: Det blev sedan också några statsråds bedömning?

Ulf Göransson: Ja. Men det var senare, när vi fick svar från rikspolisstyrelsen. Innan dess var det inte aktuellt.

Birgit Friggebo: Var det Bengt K Å Johansson eller var det flera statsråd?

Ulf Göransson: Jag har enbart fört diskussionen med mitt statsråd.

Birgit Friggebo: Informerades Interpol av er om den pågående brottsutredningen?

Ulf Göransson: Från regeringskansliet? Nej. Från rikspolisstyrelsen? Ja.

Dessutom kan tilläggas att vid det samtal vi hade med Kendall då jag tog upp denna fråga gjorde Kendall en litet sarkastisk kommentar om att Interpol sysslar med polisiär verksamhet och brukar ha denna typ av information.

Birgit Friggebo: Beträffande pensionsfrågan sade du, om jag fattade rätt, att ni hade ett ansvar både formellt och moraliskt. Jag skulle vilja fråga om de bestämmelser som finns. De ger väl ett utrymme för regeringen att pröva frågan om pension, men det finns ingen skyldighet för regeringen att ge pension?

Ulf Göransson: Det finns ingen skyldighet att ge pension, utan man gör en prövning vid varje tillfälle.

Birgit Friggebo: Det är inte så att ni har en formell skyldighet att göra det?

Ulf Göransson: Texten i avtalet handlar om en formell rätt för regeringen. Regeringen har formell rätt att bevilja Holmér pension, medan det i övriga fall — när sexårs- eller tolvårsförordnanden utlöper — är en rättighet för personen att få pension.

Birgit Friggebo: Det finns också en utbildad praxis för hur man skall hantera sådana här frågor beroende på hur gamla de är. Ger den praxis som hittills har upparbetats tydlig vägledning om hur man skall hantera Hans Holmérs ärende?

Ulf Göransson: Ja. Mig veterligt finns det ingen person som inte har beviljats pension i sådana här situationer. Det finns inga fall under den tid jag haft ansvaret för dessa frågor eller under den tid bakåt som jag kan överblicka då regeringen valt att inte bevilja pension. Det är alltså

mycket ovanligt att man inte ger pension, t.o.m. i fall som gäller förordnanden på sex år. Även under denna första förordnandeperiod har man beviljat pension. Jag tror detta har varit praxis under hela 80-talet.

Birgit Friggebo: Du nämnde att ni också deltar i avveckling av chefer. Det är en viktig del i en god chefspolitik. Hur omfattande är den verksamheten?

Ulf Göransson: Den består av två olika fall. Den ena situationen är när händelser gör att en person måste lämna sitt arbete eller själv begär att få göra det, t.ex. i samband med en polisutredning. Den andra situationen gäller personer som själva ber om att få sluta sitt arbete eller söker sig något nytt. Normalt tar man kontakt i samband med att förordnandetiden utlöper. Som exempel kan jag nämna att jag under denna vecka haft kontakt med sju personer som vill byta tjänst eller som vill ha hjälp. Det är alltså inte ovanligt.

Birgit Friggebo: Hur många gånger tar regeringskansliet initiativ till att avveckla olämpliga personer på de högsta chefstjänsterna? Det verkar som om allt fler chefer avgår, men ofta beror det på skandaler som det skrivs om i tidningarna. Hur vanligt är det att ni tar initiativ till att avveckla chefer utan att det förekommit omfattande skriverier?

Ulf Göransson: När en person har blivit förordnad på en sexårsperiod eller motsvarande kan man inte under den perioden avveckla vederbörande med mindre än att det har begåtts tjänstefel. Normalt tas inte kontakter förrän ungefär ett år eller halvår innan förordnandetiden utgår. Ett och annat av departementen har kanske ibland irriterat sig över att civildepartementet varje gång ett omförordnande diskuterats har ifrågasatt om nuvarande chefen är en lämplig chef. I stort sett sker en sådan beredning vid alla omförordnanden eller nytillsättningar, säg i 90 % av fallen.

Birgit Friggebo: Och i hur många fall leder de diskussionerna till att en chef inte får omförordnande?

Ulf Göransson: Det är en fråga som inte är lätt att besvara och som jag skall akta mig för att svara på, men jag tror att det kan vara var tionde. Det viktiga är kanske inte att en chef avvecklas, utan att man när man utser nya chefer ser till att ställa annorlunda krav än man gjort tidigare. Det är inte ovanligt att man tycker att en person skall lämna sitt arbete och att man önskar få någon annan i stället. Totalt finns det ungefär 300 myndighetschefer, och ett antal avdelningschefer, låt oss säga att det gäller 500—600 personer.

Olle Svensson: Den nya synen på chefsförsörjningen var väl ett resultat av de överväganden som förekom först i verksledningsutredningen och sedan i riksdagsbeslutet med anledning av den, att man skulle främja en större rörlighet på detta område både i effektivitetens intresse och av intresse för de enskilda?

Ulf Göransson: Regeringen började ganska tidigt på 1980-talet att diskutera de här frågorna, och det ledde till ett antal åtgärder. Man kan väl säga att verksledningspropositionen var en åtgärd. Detta är en process som tar lång tid. Man kan exempelvis se på våra relationer till utbildningsinstitutet Sipu och konsultbolag när det gäller rekryterings- och avvecklingsfrågor. Det har blivit en ofantlig skillnad de senaste två åren. Alla departementen har nu personalchefer som tar hand om sådana frågor. Det är inte så att det endast är civildepartementet som sysslar med dessa frågor, utan alla departementen är skyldiga att ha en god framförhållning.

Birgit Friggebo: På en del ställen driver näringslivet en aktiv politik för att hjälpa människor att hitta andra arbeten, och det brukar bli bra, bara man får personerna att inse att de skall vara någon annanstans. Hur stora resurser satsar ni på att hjälpa personer att hitta andra bra arbeten? Jag stä ller frågan i belysning av ärendet om Hans Holmér.

Ulf Göransson: Jag skulle kunna svara litet ironiskt att det lilla vi gör ändå blir alltför mycket uppmärksammat. Ändå skall sägas att vi ägnar oss åt detta arbete i betydligt mindre utsträckning än de stora koncernerna på den privata sektorn gör. Däremot tror jag att vi i dag står oss gott i jämförelse med genomsnittet på den privata sidan. Jag tror att också den kommunala sektorn under de senaste åren blivit bättre än vi. Allt personalarbete är ett tufft jobb, och cheferna blir utbrända efter en tid.

Men om vi jämför den tid som vi ägnar åt de här frågorna med den tid som borde läggas ned, tycker jag att vi ägnar oss för lite åt dem på det sätt vi borde göra. Vi har få personer anställda som sysslar med dessa frågor.

Birgit Friggebo: Har Hans Holmér erbjudits denna service från regeringskansliet eller rikspolisstyrelsen att få hjälp att hitta ett vanligt jobb?

Ulf Göransson: Menar Birgit Friggebo något annat jobb än det vi talade om förut? Det vore fel av mig att säga att Holmér har blivit erbjuden denna service, för jag har inte haft sådana samtal med Holmér, men jag försökte förut ge ett svar till Anders Björck att jag har undersökt möjligheterna med hjälp av de kontaktytor jag har. Jag hade aldrig kontakt med Holmér i de här frågorna.

Bengt Kindbom: På en tidigare fråga svarade du att det inte finns någon skyldighet i det här läget att utge pension till Holmér. Finns det några andra grunder, så att Holmér kan ta upp en fråga om eventuellt skadestånd? Han har biträtts av advokat i samtalen med er, sade du.

Ulf Göransson: Nej, inte enligt vad jag har hört eller vet. Inte heller har detta diskuterats vid de tillfällen då civildepartementet har träffat advokaten och Holmér.

Bengt Kindbom: Förutser du sådana resonemang?

Ulf Göransson: Nej. Jag kan inte se på vilken grund de skulle kunna föras. Jag är inte jurist, men som jag ser det i dag är svaret nej.

Bo Hammar: Finns det någon risk för att Hans Holmér diskrimineras därför att han är en allmänt kontroversiell person?

Ulf Göransson: Svaret är ja. Det finns en risk. Det är lätt att i sådana här lägen beskriva händelser på ett vinklat sätt, och det är väl också vad som har hänt i det här fallet.

Bo Hammar: Skulle frågan ha lösts rutinmässigt om det gällt en annan person? Jag inser att frågan är hypotetisk.

Ulf Göransson: Jag sade förut att jag har lagt ner en halvtimme eller kanske 45 minuter på kontakter med rikspolisstyrelsen, och jag har väl ägnat 25 timmar eller mer åt att förklara varför jag tog initiativet. Detta är naturligtvis inte en rimlig arbetstidsåtgång. Alla de ärenden där vi medverkar till lösningar i Sverige eller utomlands kan inte bli föremål för samma behandling. Vi var medvetna om att det här fallet skulle bli uppmärksammat. Vi var inte naiva och trodde att det bara skulle glida spårlöst förbi.

Hans Leghammar: Jag är inte så insatt i hur det här fungerar, men om regeringen nu inte hittar någon skräddarsydd lösning, vilka andra ersättningsregler kan träda in för Holmér jämfört med andra arbetstagare? Är det någon skillnad mellan Hans Holmér och andra befattningshavare, exempelvis för mig som slöjdlärare?

Ulf Göransson: Cheferna har inte det skydd som andra personer har, utan en chef måste avgå när regeringen inte omförordnar en person. På den privata sektorn förekommer relativt stora avgångsvederlag. De kan utformas så att man får lön i två—tre år efter det att man slutat eller att man på annat sätt får ett tillskott i plånboken. Detta system har vi inte tillämpat tidigare på den statliga sidan, men vi är på väg åt det hållet. Vi har t.ex. ändrat reglerna som gäller de allra högsta cheferna, bl.a. i affärsverken, för att vi skall kunna avveckla dem på motsvarande sätt.

För en normal myndighetschef finns inga avvecklingsregler.

Olle Svensson: Jag vill ställa en fråga till Olof Egerstedt, som har haft kontakt med rikspolisstyrelsen.

Holmér fick ett uppdrag vid FN:s narkotikafond. Fanns det några omdömen om hans sätt att sköta uppdraget han hade där? Hur bedömdes hans insatser? Jag tänker närmast på det uppslag som sedan kom från rikspolisstyrelsen, att han skulle kunna få ett nytt internationellt uppdrag som delvis hade samma karaktär.

Olof Egerstedt: De rapporter som jag har fått via socialdepartementet om hans verksamhet i Wien har vad gäller hans professionella verksamhet varit mycket positiva. Han fick också sitt förordnande i Wien förlängt av FN åtminstone vid ett tillfälle. Hans arbete har resulterat i

ett förslag om inrättande av någon form av intelligence-organ för FN Interpol i Mellersta Östern, som det inte har fattats beslut om ännu. Han har alltså skött sina uppgifter i Wien bra har jag förstått.

Olle Svensson: Uppdraget i Interpol kan väl ha samband med att man ville utnyttja hans erfarenheter?

Olof Egerstedt: Det finns ett klart samband.

Ulf Göransson: Den frågan hade vi uppe när vi träffade Kendall, och han lämnade de uppgifter som Olof Egerstedt nu återgav. Holmér gjorde en utredning åt FN som mynnade ut i förslaget att starta en FN-verksamhet. Den har inte kommit till stånd ännu. Ett arbete på FN-organet hade varit en möjlighet, men då hade man kanske ifrågasatt om det var lämpligt att Holmér, som utrett frågan, också skulle börja arbeta där. I mitt tycke var det ett sämre alternativ.

Vi har inte fått någon rapport om att han skulle ha gjort ett dåligt arbete, tvärtom.

Anders Björck: Den 6 till 8 januari 1990 lämnades besked via RPS att man i Interpol var beredd att anställa Hans Holmér under förutsättning att vi betalade. Några veckor senare gavs besked om att man skulle skjuta på frågan, och det var inte aktuellt längre. Interpol måste ha känt till Hans Holmérs aktiviteter med buggning och Palmespaning och annat. Vad var det som hände som förändrade Interpols inställning vid just denna tidpunkt?

Ulf Göransson: Jag funderar över hur mycket man offentligt skall redogöra för de samtal som vi hade med Interpols chef. Jag är villig att redovisa samtalen i alla avseenden, om det inte vore ett offentligt förhör, för vi diskuterade också andra frågor.

Jag kan dock göra en liten kommentar och säga att Kendall vid något tillfälle ungefär uttalade att hans telefoner belägrades under ett antal arbetsdagar, och då var han upptagen bara med att svara på frågor från Sverige. Till slut orkade man inte ytterligare, särskilt inte om "telefonterrorn" skulle fortsätta ett tag till. — Detta var så att säga i ett samtal utanför protokollet som denna diskussion fördes. Om konstitutionsutskottet accepterar det, skulle jag vara tacksam för att få behandla övriga delar vid annat tillfälle.

Olle Svensson: Vi tar gärna emot det. Så brukar vi arbeta.

Anders Björck: Detta är betydelsefullt för vår granskning av ärendet. Interpol bedömde alltså massmediatrycket som så starkt att det var därför man inte orkade sköta anställningen. Är det korrekt att det var massmedias fel?

Ulf Göransson: Nej, massmedias fel var det naturligtvis inte, men t.o.m. i det telegram som Kendall sedermera skickade till rikspolisstyrelsen — jag tror det var den 22 januari — nämnde han den svenska pressen och sade att han på grund av massmedia och annat önskade skjuta på beslutet. I efterhand diskuterade vi med Kendall vad som menades med att skjuta på beslutet.

Anders Björck: Anges det i telegrammet från Kendall den 22 januari något annat skäl för att skjuta på beslutet?

Ulf Göransson: Jag kan läsa upp det:

We have received enquiries from Swedish press concerning the appointment of Advisor to Interpol of Hans Holmer.

Mention is particularly made of an allegation which is to be dealt with by legal process against Mr. Holmer for unlawful telephone tapping.

Please indicate as soon as possible the exact situation concerning Mr. Holmer, notably whether he has been indicted or not and whether the Swedish government continues to support Mr. Holmer's secondment.

This is necessary for me to permit me to decide whether I can proceed to final signature of a contract with Mr. Holmer.

Detta är det telegram han skrivit.

Anders Björck: Jag tycker det här är intressant. Om Interpol i dag skulle ringa och säga att man vill ha Hans Holmér, har då Hans Holmér regeringens "support", för att citera telegrammet?

Ulf Göransson: Nu har inte regeringen fattat det formella beslutet om att ge pengarna, men om regeringen fullföljer det som var regeringens intention finns också nu pengar till arbetet. Svaret är ja.

Så regeringen har fullt förtroende för Hans Holmér?

Ulf Göransson: För att få klarhet i den frågan var det viktigt att ha ett samtal med Mr. Kendall och be honom förklara vad det var för support som han önskade att regeringen skulle ge. Vi fick då svaret att det var "the financial support". Han var mycket tydlig på den punkten. Man ville inte resonera om huruvida regeringen hade supportat Holmér för det arbete han hade gjort. Om denna bedömning var vi helt överens.

Anders Björck: Så regeringens support är finansiell — är den också moralisk?

Ulf Göransson: Den frågan diskuterade vi aldrig. Jag har tyckt att man har ett moraliskt ansvar, men det är inte en moralisk support. Man måste skilja på de två sakerna.

Anders Björck: Det är det jag försöker göra. Men om andra internationella arbeten skulle bli aktuella, har Holmér då regeringens fulla förtroende? Ni litar på honom och tycker att han är lämplig att representera Sverige i internationella sammanhang? Har det som han varit inblandad i påverkat regeringens bedömning?

Ulf Göransson: Jag kan inte hänvisa till diskussioner som har förts mellan statsråd, för sådana diskussioner har jag inte deltagit i, så detta får bli min bedömning. Jag menar att vi aldrig kan ställa upp med någon support för det som gäller Holmérs förehavanden, det som åklagaren nu överväger att låta gå till åtal. Däremot anser jag att vi har moralisk skyldighet att ställa upp också för Hans Holmér som chef. Bakgrunden till i varje fall mitt agerande är att en statlig arbetsgivare

inte kan tillämpa olika regler för olika personer och — vilket är viktigare — att man måste tänka på att det faktiskt är tufft att vara statlig chef. Något arbetsgivaransvar måste man ta. Det är en moralisk fråga, men det är inte fråga om en support för Hans Holmérs sätt att sköta andra arbeten.

Anders Björck: När ni gör en bedömning av chefers lämplighet är det många aspekter som måste tas in, t.ex. samarbetsförmåga. Jag är medveten om att du inte kan tala för regeringen, men du är ansvarig för den här typen av frågor. Har det som skett icke enligt din bedömning påverkat Hans Holmérs möjligheter att erhålla vare sig svenska statliga eller internationella arbeten?

Ulf Göransson: Vi hade ett samtal med Mr. Kendall om detta, eftersom det i massmedia framkom att Hans Holmér skulle bli något slags rådgivare till Mr. Kendall. Det var det inte fråga om. Det var ingen chefsposition som Hans Holmér skulle få i Interpol, utan det var en specialisttjänst för enbart narkotikaärenden. Det var således en fråga om hans lämplighet inom detta område.

Jag menar att vi inte kan hantera Hans Holmér på annat sätt än vi hanterar de övriga personer som också förekommer i förundersökningen om buggning. Rikspolischefen har t.ex. önskat få hjälp av P-G Näss till utredningsuppdrag på rikspolisstyrelsen, och ytterligare en person har bytt arbete och sysslar med utredningar. Övriga är kvar på sina tjänster. Det blir då konstigt om *en* person inte skulle ha möjlighet att få fortsätta syssla med den här typen av verksamhet.

När åtal eventuellt har väckts eller dom eventuellt har avkunnats får man ta ställning till de här frågorna, men för vår del har det handlat om att behandla Hans Holmér på samma sätt som övriga chefer. Annars skulle Hans Holmér under ett år inte finnas på vare sig någon lönelista eller någon pensionslista.

Anders Björck: Förre rikspolischefen Åhmansson tvangs lämna sin tjänst därför att han inte hade regeringens förtroende. När det gäller Holmér ägnar sig regeringen åt att försöka skaffa ett intressant och välbetalt arbete. Du ser inte någon konflikt mellan regeringens linjer i de två fallen?

Ulf Göransson: Jag tycker det är bra att den frågan kommer upp. Det är nämligen inte korrekt att säga att vi inte gjorde någonting för Åhmansson. Vi hade kontakter med företag och med statliga myndigheter. När vi slutligen skrev ett avgångsavtal, om jag får kalla det så, gav det Åhmansson bättre villkor än de villkor Holmér har fått eller begärt.

Vi kontaktades senare av ett försäkringsbolag, det bolag där Åhmansson senare anställdes. När vi avvecklade Åhmanssons statliga tjänst fick han i sitt kontrakt inskrivet att han varje år får ut en pension på två basbelopp, vilket väl gör 55 000—60 000 kr. om året, som inte samordnas med andra inkomster. Vi har arbetat mer aktivt för Åhmansson och givit honom bättre villkor än vi givit Holmér.

Anders Björck: Det innebär alltså att de många personer som varit inblandade i Ebbe Carlsson-affären eller buggningshistorien — kärt barn har många barn — kan räkna med samma stöd som t.ex. Hans Holmér, om de är intresserade av andra arbetsuppgifter än de har nu?

Ulf Göransson: Vilka tänker Anders Björck på?

Anders Björck: Du har själv nämnt P-G Näss. Han kanske också vill utomlands.

Ulf Göransson: Vi hade ingen kontakt med rikspolisstyrelsen när rikspolischefen gjorde sin bedömning och beslutade att ge P-G Näss ett utredningsuppdrag på rikspolisstyrelsen, och fann ingen anledning att göra invändningar. Samma hanteringsordning, som gällt Holmér, måste naturligtvis gälla också de övriga personerna. Möjligheten måste finnas att antingen ordna ett annat arbete eller att bevilja pension eller att pröva någon annan avvecklingsmöjlighet.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad. Jag vill tacka er båda för att ni har kommit till oss och kompletterat vår skriftliga information genom att ge svar på våra frågor.

Konstitutionsutskottet

1990-03-16

kl.13.30—15.00

Offentlig utfrågning av generaldirektör Birger Bäckström, statens arbetsgivarverk, och Peter Stare, förhandlingschef vid statens arbetsgivarverk, angående avtalsförhandlingarna på lärarområdet 1989

Olle Svensson: Dagens utfrågning berör relationerna mellan regeringskansliet och parterna i 1989/90 års statliga avtalsrörelse. Jag hälsar välkommen hit generaldirektören vid statens arbetsgivarverk Birger Bäckström och förhandlingschef Peter Stare. Vi har sänt till er material i förväg. Enligt den praxis vi har frågar jag först om någon vill säga något inledningsvis innan vi börjar utfrågningen.

Birger Bäckström: Jag vill ge en allmän bakgrund och redovisa översiktligt hur vi arbetar inom arbetsgivarverket. Dessutom vill jag ge en kort redovisning av de kontaktvägar som finns mellan arbetsgivarverket och regeringen.

Vår huvuduppgift är att förhandla och att svara för samordningen de personalpolitiska frågorna inom den statliga sektorn. Vi har också ett samordningsansvar när det gäller arbetsgivarpolitiken i stort och numera också för arbetsmarknadsfrågorna inom den statliga sektorn. Detta gäller sedan statens arbetsmarknadsnämnd upphörde den 1 juli förra året. Det betyder i praktiken att arbetsgivarverket förhandlar med de fackliga organisationerna på den statliga sektorn och sluter kollektivavtal på ungefär motsvarande sätt som andra centrala arbetsgivarparter gör på den svenska arbetsmarknaden. De beslut som fattas i avtalsrörelsen tas i huvudsak av arbetsgivarverkets styrelse — undantagsvis av generaldirektören i enlighet med den instruktion som gäller.

Alla viktigare kollektiva avtal som sluts träffas under förbehåll för regeringens godkännande. När det gäller avtal som hör samman med en avtalsrörelse, dvs. som har stor ekonomisk betydelse, underställer regeringen i sin tur avtalet finansutskottet innan regeringen beslutar om avtalets godkännande.

När det gäller den del av arbetsgivarverkets organisation som är av intresse i detta sammanhang, nämligen relationerna mellan arbetsgivarverket och regeringen, kan man konstatera att fram till 1985 gällde en viss ordning. Då var ordföranden i arbetsgivarverkets styrelse den statssekreterare som arbetade i det departement som hade hand om frågorna om löne- och anställningsvillkor. Vidare fanns det andra statssekreterare med i arbetsgivarverkets styrelse. Naturligt nog sköttes huvudsakligen kontakterna mellan SAV:s styrelse och regeringskansliet av de personer som då var kontaktmän.

1985 skedde en förändring. Man ville klarare utmejsla rollerna, dvs. regeringens roll å ena sidan, arbetsgivarverkets roll å den andra. Detta

medförde att statssekreterarna togs bort ur styrelsen och att som regeringskansliets representanter insattes tjänstemän som inte hade politiska befattningar. En ytterligare förutsättning för att man skulle kunna klara rollfördelningen mellan regeringen och SAV var att regeringen och statsmakterna över huvud taget blev klarare och tydligare i sina målangivelser. Den personalpolitiska proposition som riksdagen antog 1985 har tjänat som ett mycket viktigt grunddokument för arbetsgivarverkets framtida verksamhet. Där finns målformuleringar, principer och riktlinjer för verksamheten som vi har kunnat följa i våra förhandlingar allt sedan dess. Vidare arbetar arbetsgivarverket numera med en s.k. treårsbudget, sedan 1988/89. I treåriga verksamhetsplaner bryts de mål som regering och riksdag har angett för oss ner till mera konkreta verksplaner. Treårsplanerna underställs sedan regeringen för godkännande. Vidare har vi andra dokument som är vägledande och styrande för SAV:s verksamhet. Det är självfallet budgetpropositionen, finansplaner och annat som regeringen förelägger riksdagen och de riksdagsbeslut som följer av detta.

Sedan vill jag understryka att förutom det jag har nämnt är en viktig del i arbetsgivarverkets beslutsunderlag de synpunkter som kommer fram från de statliga verk och myndigheter för vilka vi träffar kollektivavtal. Där har kontaktverksamheten intensifierats mycket starkt, så att det numera finns mycket kontakter före och under de avtalsrörelser som bedrivs. Man inhämtar där verksledningarnas synpunkter på avtalsfrågorna.

Jag vill översiktligt beskriva arbetsgivarverkets kontakter med regeringen och riksdagen. Först och främst är det de departementstjänstemän som sitter i arbetsgivarverkets styrelse som fungerar som informationsförmedlare mellan SAV och regeringskansliet. Löneministern hålls kontinuerligt informerad om alla viktiga händelser i arbetsgivarverkets verksamhet. Det är information som lämnas under hand, i regel av verkschefen, ibland av verkschefen och förhandlingschefen tillsammans. Vid dessa informationer är det naturligtvis också en diskussion om de avtalsfrågor som skall lösas av oss. Det är en process som pågår under hela avtalsrörelsen.

Kontakter med andra statsråd än löneministern sker mycket sporadiskt och rör oftast frågor som faller inom resp. statsråds ansvarsområde. Det handlar om att vederbörande vill informera sig om hur en fråga ligger till. På begäran av finansutskottet lämnar verkschefen information under avtalsrörelserna. Det sker vanligtvis två till tre gånger per år. Under 1989 lämnades sådan information vid tre tillfällen. Det var i juni, november och december.

Herr ordförande! Detta var en allmän bakgrund till våra besluts- och kontaktvägar.

Sture Thun: Vi har fått en bra redovisning av hur statens förhandlingsordning har förändrats sedan de statsanställda fick förhandlingsrätt 1965. Avtalsverket har nu blivit arbetsgivarverket.

Uppfattar ni att relationerna har blivit bättre ur förhandlingssynpunkt sedan förändringarna har genomförts?

Birger Bäckström: Jag tycker att det har blivit en klar förbättring, så till vida att det nu är en klarare rollfördelning mellan regeringen och arbetsgivarverket.

Sture Thun: Vi har tidigare granskat TCO-konflikten 1985 och avtalsrörelsen 1986. Då var inte någon representant från arbetsgivarverket med vid utfrågningarna.

Har ni tagit del av det material som vi har, och har ni några kommentarer och synpunkter på vad som framfördes speciellt från medlingskommissionens ordförande Sven-Hugo Ryman?

Birger Bäckström: Jag kan inte påstå att jag har granskat i detalj de synpunkter som kom fram då. Jag vet att Sven-Hugo Ryman framförde åsikten, och det gjorde han också under pågående medlingsförhandlingar 1986, att löneministern borde sitta med vid förhandlingsbordet. Det är en uppfattning som jag inte delar. Jag tror inte att det skulle gagna förhandlingarna på den statliga sektorn om en sådan ordning infördes.

Sture Thun: Jag uppfattade det så att han menade att det var lättare att få klara besked på den privata sidan från arbetsgivarparten i en förhandlingssituation än på den statliga sidan.

Birger Bäckström: Jag kan inte bedöma vad som ligger bakom hans påstående om att det skulle vara lättare att få besked på den privata sektorn. Jag har själv varit verksam på den privata sektorn. Jag kan inte påstå att vi har varit otydliga inom den offentliga sektorn när det gäller att lämna besked i de förhandlingar som pågår.

Sture Thun: I en PM vi har fått från civildepartementet sägs det att arbetsgivarverket efter samråd med övriga verk och myndigheter ansvarat för uppläggningen av 1989 års avtalsrörelse. Såvitt jag förstår anser du att det har varit så och att ingen inblandning har skett från regeringens sida. Är det en riktig tolkning? Hur uppfattar ni regeringens roll?

Birger Bäckström: Jag försökte beskriva hur kontakterna med regeringen äger rum. Det är så kontakterna har ägt rum under 1989 års förhandlingar, dvs. information via de personer som representerar regeringskansliet och som sitter i SAV:s styrelse. Det har också varit direkt information under hand till löneministern om det som händer, diskussioner under hand med honom och information till finansutskottet på begäran av finansutskottet. Det är de kontakter vi har haft.

När det gäller skolfrågorna ägde det rum ett speciellt sammanträde — men det kanske vi kommer in på i ett särskilt avsnitt — i april månad.

Sture Thun: Jag tänkte gå över till skolfrågorna nu. Enligt uppgifter vi har fått var det ett möte den 4 april hos utbildningsministern. Det har påståtts i en artikel i Expressen att det förekommit otillbörlig inblandning i avtalsförhandlingarna för lärarfacken från skolministerns sida. Birger Bäckström och Peter Stare var enligt uppgift inbjudna till detta

möte. Jag är intresserad av att höra er version av det sammanträdet. Var det en information enligt MBA-R som regeringen är skyldig att ge arbetstagarna? Gavs det några löften om pengar i avtalsrörelsen från skolministerns sida?

Birger Bäckström: Jag kan börja med att redovisa min minnesbild av det sammanträffandet. Vi kallades till detta möte av statssekreteraren i utbildningsdepartementet, Anitra Steen. Sammanträdet ägde rum på utbildningsdepartementet den 4 april 1989. Från arbetsgivarverkets sida deltog jag själv och Peter Stare. Skolministern Göran Persson var där och civilminister Bengt K Å Johansson. Jag vill minnas att Ulf Göransson, statssekreterare i civildepartementet, också var med och Göran Ekström, numera planeringschef i civildepartementet. Anita Steen från utbildningsdepartementet deltog också.

Från den fackliga sidan kom Bertil Axelsson, som då var ordförande i TCO-S, Rune Larsson, förhandlingschef i TCO-S, Solveig Paulsson, ordförande i Lärarförbundet, och Christer Romilson, ordförande i Facklärarförbundet. Det är de som jag kan erinra mig deltog i det mötet.

Huvudinnehållet var att skolministern redovisade de tänkta förslag och skrivningar som skulle komma att återfinnas i kompletteringspropositionen som skulle föreläggas riksdagen senare samma månad. Det gällde den del som skulle beröra huvudmannaskapet för lärarna. Skolministern gav uttryck för att regeringen hade uppfattningen att en kommunalisering av lärarna var viktig ur många olika synpunkter, ur skolpolitisk synpunkt men också ur personalpolitisk synpunkt.

Jag fick den uppfattningen att han ville ge denna information till parterna för att de skulle kunna ha det med i de överväganden som sedan gjordes i avtalsrörelsen inom den statliga sektorn, som just hade påbörjats.

Detta var huvudinnehållet i mötet. Det ställdes kanske några frågor, framför allt från den fackliga sidan. Någon diskussion om löne- och anställningsvillkor ägde inte rum vid det tillfället. Det konstaterades att detta var frågor som hörde hemma i avtalsrörelsen, och mötet avslutades därefter.

Fortsättningen blev att vi tog tag i detta. Eftersom frågan rörde en kommunalisering av lärartjänsterna skulle även Kommunförbundet vara arbetsgivarpart, om en sådan diskussion skulle kunna föras. Det första vi gjorde var att kontakta Kommunförbundet och fråga om man där var intresserad av att diskutera detta. På Kommunförbundet var man intresserad av det, efter överläggningar om frågan i förhandlingsdelegationerna. Sedan fortsatte hela avtalsrörelsen med detta som ett inslag från vår sida, att det skulle kunna bli ett beslut om kommunalisering.

Sture Thun: Kan jag tolka det du säger som att detta inte var någon otillbörlig inblandning i avtalsrörelsen från skolministerns sida?

Birger Bäckström: Nej, det fördes inga diskussioner om löne- och anställningsvillkor vid det här tillfället.

Hans Nyhage: Det har klart uttalats från arbetsgivarverket att beslut om huvudmannaskap för lärartjänsterna inte är en förhandlingsfråga utan ett beslut som helt och hållet åvilar regering och riksdag. Mot den bakgrunden vill jag fråga varför ni över huvud taget förde in kommunaliseringen i avtalsförhandlingarna?

Birger Bäckström: En förändring av huvudmannaskapet för lärarna är en stor och viktig fråga, och den måste man ta med i diskussionerna i en förhandling om avtal som skall omfatta två år. Jag skulle närmast vilja säga att det hade varit fel av oss att sätta i gång avtalsrörelsen på skolområdet utan att föra in denna fråga. Den hänger samman med hur man löser andra frågor — arbetstidsfrågor, lönefrågor m.m. Vi såg det som ett naturligt sätt att arbeta.

Hans Nyhage: Anså ni att det ingick i förutsättningarna att kommunaliseringen skulle komma att genomföras?

Birger Bäckström: Vi hade ingenting annat att gå på än de intentioner som regeringen hade gett uttryck för i kompletteringspropositionen och som redovisades vid mötet den 4 april. De indikationerna var så starka att vi tyckte att vi inte kunde lämna den frågan åt sidan. Vi var tvungna att ta upp en diskussion med dels kommunförbunden, dels de fackliga organisationerna. När förhandlingarna väl hade kommit till ett stadium då ett bud skulle lämnas — det var den 30 oktober — fanns det två alternativ. Ett alternativ byggde på förutsättningen att riksdagen fattade ett beslut om kommunalisering och ett annat på att så inte blev fallet.

Hans Nyhage: Det fanns alltså två alternativ med i bilden?

Birger Bäckström: Ja.

Hans Nyhage: Fick du möjligen intryck av att ni skulle ta hänsyn till kommunaliseringen därför att det var självklart att den skulle genomföras? Eller skulle ert ställningstagande kunna påverka kommunaliseringen?

Birger Bäckström: Vi trodde nog inte att vi skulle kunna påverka kommunaliseringen på något sätt. Det är precis som jag sade, de intentioner som redovisades från regeringens sida var så pass starka att vi var tvungna att ta med detta i diskussionerna.

Hans Nyhage: Kan man säga att det var — jag kanske inte skall använda ordet order — efter besked från regeringen som kommunaliseringsfrågan togs in i avtalsförhandlingarna?

Birger Bäckström: Det uttrycktes inte på det sättet. Det lämnades en information om regeringens avsikter att sedermera lägga fram ett förslag för riksdagen om kommunalisering.

Hans Nyhage: Men du redovisade nyss att det vid det sammanträde som du har haft med Göran Persson framgick klart och tydligt att kommunaliseringsfrågan var en viktig fråga. Mot den bakgrunden tog

du sedan kontakter och förde in den. Kan man då inte säga att det var regeringen som klart påverkade att kommunaliseringsfrågan skulle komma in i förhandlingarna?

Birger Bäckström: Nej, det tycker jag inte att man kan säga. Som jag sade tidigare var det tre arbetsgivarparter på detta område, och två av dem var över huvud taget inte med vid detta möte. Vi hade inte på egen hand kunnat ta upp denna fråga med våra fackliga motparter. Avgörandet låg egentligen hos kommunförbunden och deras förhandlingsdelegationer. Det var först när de hade tagit ställning till att denna fråga borde tas in i diskussionen som vi kunde göra det, med våra motparter.

Hans Nyhage: Men det råder väl ändå inte något tvivel om att ni hade ett samtal med Göran Persson i närvaro av vissa av de fackliga representanterna, och att du efter det samtalet gick direkt och tog kontakt med Kommunförbundet och diskuterade kommunaliseringsfrågan. Det är väl ändå klart att det uttalande som gjordes av Göran Persson vid det sammanträdet vägde tungt i sammanhanget?

Birger Bäckström: Det är klart att det vägde tungt så till vida att det var ett klart uttryck för hans och, som jag uppfattade det, regeringens ambitioner i kommunaliseringsfrågan.

Hans Nyhage: Peter Stare har i ett radioeko den 8 december klart uttalat att "genom att skolministern fört in frågan i förhandlingarna..." Jag vill fråga Peter Stare: Står du för det uttalandet?

Peter Stare: Jag tycker att det är ett något otydligt uttalande, det måste jag säga så här i efterhand. Vi handskades med kommunaliseringsfrågan på det sätt som Birger Bäckström har redogjort för. När vi på arbetsgivarverket noterar och registrerar att det finns en ambition, en avsikt att genomföra vissa förändringar, vore det fel, tycker jag, om arbetsgivarverket inte försökte agera på ett sätt som underlättar eventuella förändringars genomförande.

I juni 1988 träffade SAV ett avtal om förmåner vid förändringar i den militära organisationen föranledda av det s.k. FU 88. Vi inledde och avslutade förhandlingarna om förmåner till militär och civil personal utan att ha något förhandlingsuppdrag och utan att det fanns något konkret beslut fattat. Jag tror att riksdagen ännu inte har fattat alla erforderliga beslut för att genomföra FU 88. De flesta är färdiga. Vid den tidpunkten, juni 1988, förelåg det emellertid inte. Det är önskvärt, som jag ser det, att man på arbetsgivarverket underlättar genomförandet av eventuella förändringar.

Hans Nyhage: Det råder inget tvivel om att yttrandet har fällts, såsom jag citerade det. Det finns många belägg för det. Var det ändå inte mycket angeläget för regeringen att få stöd i avtalsförhandlingarna för kommunaliseringen?

Peter Stare: Jag vidhåller vad jag sade, att om det från politiskt håll deklareras en uppfattning om en förändring, om man aviserar att

förslag skall komma från regeringen, är det naturligt att arbetsgivarorganisationen är lyhörd för det och söker underlätta. Vi måste rimligen kunna agera på det sätt som man gör ute i näringslivet, nämligen vara ute i god tid och förbereda oss för förändringar.

Hans Nyhage: Det fanns inte något regeringsförslag, ännu mindre något riksdagsbeslut i detta ärende. Regeringen uttalade klart och tydligt att man skulle göra en bred analys av förutsättningarna för och konsekvenserna av detta, innan man kom med förslag. Trots detta tas frågan upp i avtalsförhandlingarna. Har någon av er båda sett analysen?

Birger Bäckström: Nej, jag har i varje fall inte sett analysen. De beslut som fattades efter den information vi fick av regeringen fattades av arbetsgivarverkets styrelse, Kommunförbundets förhandlingsdelegation och Landstingsförbundets förhandlingsdelegation. Det gjordes vid den tidpunkten, därför att vi av erfarenhet vet hur lång tid det tar att förhandla om sådana här frågor. Det var oerhört många och svåra frågor inom skolområdet som skulle lösas. Förutom lönefrågorna rörde det nya lärartjänster, arbetstidsfrågor — något vi har hållit på att försöka finna en lösning på i decennier. Om vi inte hade startat den diskussionen redan i april, hade det inte funnits någon som helst möjlighet att komma tillbaka på hösten och föra in dessa frågor i diskussionen. Det var en praktisk bedömning vi gjorde, grundad på den erfarenhet vi har av hur lång tid det tar att förhandla om sådana här saker.

Hans Nyhage: Vi har talat flera gånger om mötet med Göran Persson. Hade ni fler sammankomster med honom?

Birger Bäckström: Jag kan för min del svara att jag inte hade några fler sammankomster med honom.

Peter Stare: Jag hade under hösten några kontakter med Göran Persson, som var av exakt den karaktär som Birger Bäckström beskrev förut — det var information om förhandlingsläge och förhandlingsförlopp.

Hans Nyhage: Var det i praktiken vid dessa kontakter som kommunaliseringen fastställdes?

Peter Stare: Inte alls.

Hans Nyhage: Det har hänvisats till ett möte den 4 april. I en artikel i Expressen i november sägs att det var en sammankomst någon gång i månadsskiftet maj—juni. Senare har det sagts att det torde vara mötet den 4 april som åsyftas.

Förekom det någon sammankomst av denna karaktär vid månadsskiftet maj—juni?

Birger Bäckström: Nej. Som jag har sagt, den enda gång jag över huvud taget har träffat Göran Persson och diskuterat dessa frågor är den 4 april. Sedan ägde det inte rum några fler sammanträden.

Upplysningsvis kan jag säga till utskottet, för den händelse det kommer fler frågor, att jag insjuknade någon gång i juli och var sjukskriven till 1 november. Under den tiden var Peter Stare tillförordnad generaldirektör.

Hans Nyhage: Kan det ha förekommit något likartat möte vid den tid som jag nu anger, även om inte Birger Bäckström var med?

Peter Stare: Det har det inte, om med likartat möte skall förstås att några direktiv eller order skulle ha getts om att handla på det ena eller andra sättet. Jag hade under hösten några kontakter med Göran Persson på telefon i vissa lägen då det var intressant för honom att veta hur förhandlingsförloppet såg ut. Men vi diskuterade då inte så att säga innehållet i förhandlingarna, utan det var en information från mig om förhandlingsläget. Jag har inte tagit emot några direktiv, synpunkter eller order från Göran Persson rörande arbetstider, nivåer osv.

Hans Nyhage: Det har alltså inte varit någon ytterligare sammankomst med de fackliga representanter som var med den 4 april?

Peter Stare: Inte vad jag kan erinra mig.

Hans Nyhage: Har ni haft motsvarande sittning med LR, som man hade den 4 april med SL och SFL?

Birger Bäckström: Nej, det har vi inte.

Hans Nyhage: Finner ni inte det anmärkningsvärt att man talar med två av tre berörda parter?

Birger Bäckström: Vid det möte som ägde rum den 4 april sades det från regeringsrepresentanternas sida att man avsåg att ta kontakt med SACO och Lärarnas Riksförbund.

Hans Nyhage: Men inte med er medverkan?

Birger Bäckström: Vi fick ingen kallelse till något sådant möte.

Hans Nyhage: Reagerar ni inte alls emot att ni blir kallade till ett sammanträde där två av tre parter är med — de två som sedermera så att säga skriver på om kommunaliseringen?

Birger Bäckström: Den frågan skall inte ställas till oss utan till dem som kallade till mötet. Det kan finnas en förklaring, nämligen att vi redan hade fått informationen vid detta möte där TCO-S var med. Det kanske bedömdes som onödigt att ge oss samma information en gång till. Avsikten var ändå inte att det skulle föras några förhandlingar eller diskussioner vid detta möte.

Hans Nyhage: Expressen säger — observera att detta är ett citat från Expressen — att det vid mötet framfördes att det skulle vara värt en hel del pengar om parterna redan i förväg kunde enas om de avtalsmässiga förutsättningarna för en övergång. Vad har du att säga om det?

Birger Bäckström: Jag kan inte svara på det. Det får stå för Expressen.

Hans Nyhage: Du var ju själv närvarande.

Birger Bäckström: Jo, men jag känner inte alls igen det där resonemanget.

Hans Nyhage: Så det Expressen skriver är enligt din bestämda uppfattning helt taget ur luften? Det finns inte någon sanning i det?

Birger Bäckström: Jag har inget som helst minne av att något sådant yttrande skulle ha fällts.

Hans Nyhage: Så det var alltså helt fel att sammankomsten låg i början av juni månad och att det skulle ha förts resonemang på detta sätt?

Birger Bäckström: Ja, det är det.

Hans Nyhage: Den 12 oktober kallade Bengt K Å Johansson till möte hos Göran Persson, och där deltog Peter Stare, såvitt jag förstår. Då beslutades att frågan om kommunalisering skulle lyftas ur avtalsrörelsen. Stämmer det?

Peter Stare: Jag tror inte att man kan formulera något beslut på det sättet. "Lyftas ur" — vi hade ju aldrig haft det i avtalsrörelsen. Det har åtminstone jag hävdat i förhållande till SACO, som envist har påstått det under hela förhandlingsförloppet. Jag har sagt att det inte är någonting som går att ta upp vid förhandlingsbordet.

Hans Nyhage: Förnekar du att ni hade det i ert bud?

Peter Stare: Nej, ingalunda.

Hans Nyhage: Det fanns alltså med i budet?

Peter Stare: Ja, det fanns med i budet, men det är ju ingen förhandlingsfråga. Det är en förutsättning för förhandlingar liksom många andra företeelser är förutsättningar för förhandlingar, även om man inte förfogar över omständigheterna i fråga i kollektivavtal.

Hans Nyhage: Men det är alltså riktigt att ni hade ett sammanträde hos Göran Persson där bl.a. Bengt K Å Johansson och du deltog. Sex dagar senare, den 18 oktober, kom ett skriftligt besked om att frågan om kommunalisering hade lyfts bort från ert bud.

Peter Stare: Ja. Det var SACO som ville ha detta dokument. Eftersom det var ett uttryckligt önskemål från SACO, att jag skulle skriva ned en truism som SACO påstod sig ha nytta av, gjorde jag det.

Hans Nyhage: Det är alltså helt klart att avtalsverket skriftligen bekräftade att frågan om kommunalisering icke längre ingick i lönebudet?

Peter Stare: Nej, det gjorde vi inte. Jag bekräftade att den inte hade funnits där tidigare heller. Jag sade att frågan om kommunalisering inte var en fråga för parterna och aldrig hade varit det heller.

Hans Nyhage: Mot den bakgrunden kan man fråga: Hur kommer det sig att ni den 25 oktober kommer med ett bud där kommunaliseringen finns med?

Peter Stare: Fortfarande är detta inte någon förhandlingsfråga, men det ligger med som en förutsättning för en del av avtalet. Om man inte ville acceptera den förutsättningen fanns ett annat avtalsalternativ.

Hans Nyhage: Förutsättningen byggde alltså på att regeringens åstundan var att kommunaliseringen skulle ske och att man så att säga nådde samförstånd med parterna om detta. Annars kan man ju inte förklara varför detta finns med hela tiden.

Peter Stare: Det var fråga om att välja mellan förmåner, arbetsförhållanden och därmed sammanhängande villkor under en kommunalisering och villkor som skulle gälla i en fortsatt statlig verksamhet.

Hans Nyhage: Men du ser alltså ingenting underligt i att en fråga som du själv säger icke är förhandlingsbar hela tiden finns med i det bud ni lägger, även om ni meddelar att det inte finns med vid ett tillfälle?

Peter Stare: Jag drog med flit tidigt parallellen med FU 88. FU 88 var en förutsättning i förhandlingarna om förmåner till både civil och militär personal som skulle kunna komma att bli utsatta för beslut om förändringar av försvarets organisation. Det avtalet träffade vi alltså innan det fanns några som helst beslut om dessa förändringar. Man visste att det fanns intentioner. Vi visste att det var fråga om ett antal förband, men inte vilka eller hur många. Vi träffade ändå det avtalet på begäran av SACO, TCO-S och Statsanställdas förbund, och vi gjorde det innan beslut om nedläggningar och definitivt beslut om vilka förband det avsåg hade fattats.

Jag ser inte vårt agerande i skolfrågan som något principiellt annorlunda, inte på någon punkt.

Hans Nyhage: Dagen efter att ni hade lämnat budet meddelade regeringen att den skulle lägga fram sin proposition. Var ni helt okunniga om detta?

Peter Stare: Nej, det var vi naturligtvis inte.

Hans Nyhage: Ni var alltså helt på det klara med att frågan om kommunalisering skulle komma regeringsvägen, i en proposition som rimligen måste ha varit färdigskriven.

Peter Stare: Ja.

Hans Nyhage: Och ändå har ni kvar budet?

Peter Stare: Ja, det är klart. Alternativen var vi tvungna att ha under alla förhållanden i ett sådant läge.

Hans Nyhage: Om ni vet att frågan blir föremål för ett regeringsförslag och beslut den politiska vägen och ni också vet hur frågan har uppfattats av framför allt en part, nämligen LR, varför vidhåller ni då detta? Då fanns det ju ingen anledning.

Peter Stare: Att ha alternativ?

Hans Nyhage: Att ha det kvar.

Peter Stare: Även vi kan väl göra bedömningar av sannolikheten för det politiska skeendet. Det är sannerligen inte alla politiker som får som de vill alla gånger förrän besluten är färdiga.

Hans Nyhage: Så ni trodde att riksdagen skulle säga nej?

Peter Stare: Nej. Vi bara konstaterade att det inte fanns ett beslut ännu.

Hans Nyhage: Anser ni att det lönebud som ni gav och sedan träffade avtal om stämmer överens med de intentioner för lönerörelsen som regeringen hade utfärdat?

Peter Stare: När det gäller just lärarlönerna hade vi naturligtvis diskuterat och förberett avtalsrörelsen på ett mycket tidigt stadium. Vi hade redan i ett dokument som vi presenterade för de fackliga organisationerna den 7 april, som vi hade arbetat med under lång tid, lagt fast våra utgångspunkter. Däri ingick att vi konstaterade att vi i årets avtalsrörelse behövde göra särskilda satsningar på lärarna.

Låt mig gärna lägga till att det hade sin bakgrund i de förändringar av lärarutbildningen som nu håller på att genomföras samt det läge som rådde när det gällde rekrytering och tillgång på lärare. Vi hade haft denna fråga uppe både i 1986 och 1988 års förhandlingar men då inte kommit tillräckligt långt fram när det gällde att ta konsekvenserna av framför allt den förändrade lärarutbildningen. Det var nödvändigt att göra det i 1989 års förhandlingar. En särskild satsning på lärarnas löner var påkallad.

Hans Nyhage: Tycker du att det är särskilt anmärkningsvärt att andra löntagargrupper möjligen tycker att staten har varit löneledande här, genom att gå ut med ett avtal som ligger fem—sex gånger högre än det regeringen hade som gräns för hur högt avtalen skulle ligga?

Peter Stare: Den jämförelsen känns jag inte riktigt vid. Jag anser att vi träffade en uppgörelse för det statliga området som helhet som ligger väl i linje med marknaden. Att vi inom den ramen har gjort satsningar på vissa grupper är en nödvändighet, med hänsyn till den struktur, den starka centralstyrning som gäller inom den offentliga sektorn. Det finns inte de öppningar för löneglidning och löneutveckling vid sidan av avtalen som finns på den privata sektorn. Därför måste särskilda lönesatsningar ske inom ramen för de centrala förhandlingarna. Då blir det dess värre ibland så att sådana här uppenbara och tydliga situationer uppstår. Det är ingen som i dag reagerar mot att man inom byggnads- och anläggningsbranschen under samma period har tagit ut en löneökning på bortemot 25 %. Det finns en kvarts miljon människor i den branschen. Det sägs ingenting om. Men det väcker stor uppmärksamhet när några grupper på det statliga området under ordnade former får en lönehöjning.

Birger Bäckström: Någon gräns för hur höga löneökningarna på den statliga sektorn för 1989/90 skulle få bli hade regeringen aldrig satt upp. Det fanns ett förslag till utgiftsram för löneökningar, men det

gick inte igenom i riksdagen. Det vi hade att gå efter var de löneökningar som ägde rum på övriga delar av arbetsmarknaden. Vi hade som mål att löneökningarna under den period som avsåg 1988, 1989 och, såvitt vi kunde bedöma det, även 1990, inte skulle överstiga de löneökningstal som gällde på den privata arbetsmarknaden. Det målet nåddes också. De statliga avtalen ligger genomsnittligt på ungefär samma löneökningstal för 1988, 1989 och 1990 som den privata arbetsmarknaden, om man räknar in löneglidning.

Däremot var vi tvungna att, som Peter Stare säger, göra särskilda satsningar på lärarna, huvudsakligen av två skäl. Ett skäl var att det fanns ett behov av att trygga en långsiktig rekrytering till läraryrket och lärarhögskolorna. Det andra skälet var de förändringar av arbetstiden som gjordes i detta avtal och som från vår sida ansågs mycket väsentliga att få igenom. Det måste också vägas in när man ser löneökningarna för just lärargruppen. Den gruppen har alltså prioriterats inom hela det statliga kollektivet.

Ylva Annerstedt: Jag vill anknyta till det som har sagts här om kommunaliseringsvillkoret. Det här kravet åker ut och in i budet, men ändå säger ni att det inte finns. Menar ni då att hela denna uppslitande lärarkonflikt i höstas berodde på ett missförstånd?

Birger Bäckström: Det vi har försökt säga hela tiden är att arbetsgivarverket givetvis inte kan besluta om någon kommunalisering av lärartjänsterna och inte heller förhandla med de fackliga organisationerna och träffa något avtal om det. Det har vi gjort klart för de fackliga organisationerna redan från början. Den kommunalisering som skulle komma att äga rum hade aviserats av regeringen, som en avsikt, och den tog vi som utgångspunkt, som en förutsättning för de avtalsförhandlingar som fördes. Det är på det sättet det ligger till.

Ylva Annerstedt: När riksdagen senast uttalade sig om detta, nämligen efter kompletteringspropositionen, sade man att man avvaktade den analys som regeringen hade sagt att den skulle göra. Dessförinnan hade man ingen anledning att uttala sig om denna fråga vare sig i den ena eller andra riktningen. När ni lade fram ert bud fanns ju inte denna analys klar och presenterad. Det råder fortfarande olika meningar om huruvida den finns. Vad hade ni för garantier att riksdagen skulle fatta ett sådant beslut som ni förutsatte?

Birger Bäckström: Vi hade inga garantier.

Ylva Annerstedt: Ändå var det ett så klart inslag i lönebudet.

Birger Bäckström: Herr ordförande, om jag får upprepa det jag har sagt — det riskerar att bli tjatigt. Det var av praktiska skäl vi gjorde den bedömningen att förhandlingsarbetet skulle komma att ta så lång tid genom dessa komplicerade frågor. Det var det som gjorde att vi redan i april aktualiserade denna fråga med våra fackliga motparter. Vi fick också en diskussion om det med två av de tre fackliga organisationerna.

Ylva Annerstedt: Vilken var då anledningen till att ni under en period drog undan det här kravet?

Peter Stare: Herr ordförande, det är så att vi aldrig har lagt fram krav på att förhandla om kommunalisering, alltså kan vi inte dra tillbaka något sådant. Jag måste upprepa svaret på den fråga som jag fick förut. Vi bekräftade på begäran av SACO att frågan om kommunalisering inte var en fråga för de avtalsslutande parterna. Varför SACO ville ha ett sådant besked lämnar jag därhän. Det får man fråga SACO.

Ylva Annerstedt: Jag skulle vilja återkomma till det stora kalaset den 4 april, när elva personer var samlade för, som det sägs, information. Jag vill fråga litet extra om en uppgift som Birger Bäckström lämnade, nämligen att det gavs ett besked från regeringen att den avsåg att ta kontakt med LR. Från regeringen har vi fått en uppgift att representanter träffade Ove Engman redan den 16 mars. Men då var inte ni med. Hur kommer det sig?

Birger Bäckström: Det kan inte jag svara på.

Ylva Annerstedt: Ni har varit med vid andra tillfällen?

Birger Bäckström: Vi träffade både Ove Engman och Lars Dahlberg åtskilliga gånger under denna avtalsrörelse och diskuterade dessa frågor, men vi har aldrig träffat dem tillsammans med någon företrädare för regeringen eller regeringskansliet.

Ylva Annerstedt: Vad är anledningen till att ni träffar LR och SACO utan regeringsmedverkan, med tanke på att det tydligen ansågs nödvändigt att regeringen var med när SL och SFL skulle informeras?

Birger Bäckström: Initiativet till träffen den 4 april togs av utbildningsdepartementet. Vi kan inte ta några initiativ till att regeringsrepresentanter medverkar i träffar med de fackliga organisationerna. Jag kan inte svara på varför inte utbildningsdepartementet ordnade en särskild träff där vi fick vara med en gång till och få denna information tillsammans med SACO. Den enda förklaringen jag kan ge till det är, som jag sade tidigare, att det bedömdes som överflödigt, eftersom vi redan hade fått denna information en gång.

Ylva Annerstedt: Du sade tidigare att det inte fördes några diskussioner om löner och anställningsvillkor vid det tillfället. Vid vilket tillfälle gjorde ni det, med Göran Persson och civilministern?

Birger Bäckström: Med mitt uttalande menar jag att de diskussioner om löner och anställningsvillkor som senare fördes, fördes mellan parterna, dvs. arbetsgivarverket, TCO-S och SACO.

Ylva Annerstedt: Jag vill också återkomma till frågan om nivåerna. Regeringen har ju i olika sammanhang talat om ekonomisk kris, överhettning och nödvändigheten av att hålla tillbaka lönekraven. Hur kommer det sig då att statens arbetsgivarverk går ut och lovar en nivå,

som jag har uppgifter om, på 19,9 % till dessa grupper? Det är ju skyhögt över vad alla andra har fått, om man undantar polisen och riksåklagare.

Birger Bäckström: Herr ordförande! Jag har redan svarat på frågan. Vi har slutit avtal för den statliga sektorn som totalt sett ger en lönekostnadsutveckling för åren 1988, 1989 och 1990 som, så vitt vi nu kan bedöma, icke överstiger den löneutveckling som har ägt rum på andra sektorer inom arbetsmarknaden. Däremot måste det vara möjligt att inom en och samma sektor, i det här fallet den statliga sektorn, ge olika utfall till olika arbetstagargrupper. Annars vore det tämligen meningslöst, om alla grupper skulle ha lika mycket. Då kan man ju inte bedriva någon löne- och personalpolitik över huvud taget.

Sedan kan man naturligtvis diskutera åsikter om storleken på de löneökningar som olika grupper har fått. Men jag antar att det kanske inte är huvudämnet för denna diskussion.

Ylva Annerstedt: Tidigare gjordes en jämförelse med lönenivåerna på den privata sektorn. Anser ni generellt att man utan vidare kan jämföra den privata sektorn med den sektor där personalen avlönas med skattepengar?

Birger Bäckström: Riksdagen har i ställningstagandet i samband med den personalpolitiska propositionen slagit fast vissa riktlinjer, som jag nämnde inledningsvis. De riktlinjerna innebär, som vi tolkar det i alla fall, att generellt sett skall vi försöka se till att statligt anställda har en löneutveckling och löner och anställningsvillkor som är ungefär likvärdiga med villkoren för andra grupper på arbetsmarknaden som har likvärdiga arbetsuppgifter. Det är det vi har arbetat efter hela tiden. Om staten skall kunna fullgöra sina uppgifter såsom regering och riksdag har förutsatt måste man också ha samma förutsättningar som arbetsgivare på andra delar av arbetsmarknaden att rekrytera och behålla personal. Vi skall inte ha en högre lönekostnadsutveckling eller bättre arbetsvillkor på den statliga sektorn, men vi skall inte heller ha sämre.

Ylva Annerstedt: Hade denna lönenivå kunnat bli verklighet också utan krav på kommunalisering?

Birger Bäckström: Man kan inte bryta ut enskildheter i ett helt avtalskomplex, som omfattar tre år, hänsynstagande till nya lärartjänster, arbetstidsförändringar och annat, och göra en hypotetisk bedömning i efterhand av hur det hade gått om det inte hade varit på det ena eller andra sättet. Jag kan inte svara på en sådan fråga. Jag tror inte att någon annan kan göra det heller.

Ylva Annerstedt: Så det var inget krav, att man behövde ta ställning till kommunaliseringsinslaget i budet?

Birger Bäckström: Som jag sade tidigare innehöll det bud som lades fram den 30 oktober två alternativ. Det ena var att det skulle bli en kommunalisering och det andra att det inte skulle bli det.

Olle Svensson: Eftersom vissa frågor har ställts här om lönenivåerna vill jag säga att det vi skall granska är regeringen. Är det riktigt att alla viktiga beslut om arbetsgivarnas ståndpunkter i avtalsrörelsen har fattats av arbetsgivarverkets styrelse? I den styrelsen ingår representanter för regeringskansliet.

Birger Bäckström: Ja, det är riktigt.

Olle Svensson: Har det varit några meningsskiljaktigheter i styrelsen när det gäller nivån?

Birger Bäckström: Det har inte varit några reservationer. Det är klart att det kan finnas olika uppfattningar, som i alla frågor.

Olle Svensson: Men man har varit enig?

Birger Bäckström: Vi har varit eniga.

Olle Svensson: Det är viktigt att veta med tanke på ansvarstagandet.

Bengt Kindbom: Jag vill gå tillbaka till överläggningen den 4 april och fråga om det i det sammanhanget presenterades någon tidsplan för den fortsatta handläggningen. Vid riksmötets inledning på hösten fanns inte något förslag om kommunalt huvudmannaskap för lärarna med i propositionsförteckningen.

Birger Bäckström: Det presenterades inte någon tidsplan.

Bengt Kindbom: Vi har fått en promemoria där löneministern informerar och redovisar vad som skulle komma i kompletteringspropositionen. Jag tror att du sade det själv också. Han förordade uppfattningen att det fulla arbetsgivaransvaret för lärarna skulle gå över till kommunerna, och det har väl gällt hela tiden. Man skulle dock genomföra en analys angående innebörden i och konsekvenserna av ett slopande av den statliga tjänsteregleringen. Diskuterades någon medverkan från arbetsgivarverket i denna analys?

Birger Bäckström: Nej, inte vad jag kan erinra mig.

Bengt Kindbom: Finner du det inte naturligt att man från arbetsgivarsidan hade varit med i en analys av detta slag? Tjänstetidsregleringen måste väl ändå vara av kollektivavtalskaraktär.

Birger Bäckström: Jo, det är möjligt. Men såvitt jag kan erinra mig sades ingenting om detta vid det här tillfället. Det hade ju inte hindrat att regeringen vid ett senare tillfälle tog kontakt med oss, om man hade bedömt det som ändamålsenligt att vi skulle medverka. Jag kan inte erinra mig att det sades någonting speciellt om det just vid det här tillfället.

Bengt Kindbom: Man återkom alltså inte senare heller?

Birger Bäckström: Nej, inte vad jag känner till.

Peter Stare: Jag kanske bara får tillföra synpunkten att dessa frågor om arbetstider, förändringar av arbetsvillkor och anställningsvillkor har

varit uppe till omfattande diskussion och bearbetning även inom arbetsgivarverket under årens lopp. Kvar var egentligen bara att dra slutsatser. Så mycket analysarbete behövde inte göras, enligt min mening, i de frågor som angick oss som avtalspart.

Bengt Kindbom: Vid mötet den 4 april var också civilministern med. Du har inte nämnt någonting om hans roll i sammanhanget. Han är ju ändå löneansvarig. Det var skolminstern som informerade, och på grundval av detta startade ni arbetet. Sade civilministern ingenting?

Birger Bäckström: Det gjorde han säkert. Jag kommer faktiskt inte ihåg om han sade någonting och i så fall vad.

Bengt Kindbom: Jag skall gå vidare med regeringens roll och ansvarsfördelningen mellan myndigheterna och regeringen. Det är ju vår uppgift att granska regeringen. Vi har haft detta uppe tidigare som granskningsärende i konstitutionsutskottet.

1978 års beslut innebar en klar rollfördelning. Senare riksdagsbeslut om den statliga personalpolitiken har också angett målsättningar. Inledningsvis sade Birger Bäckström att sporadiska kontakter förekom. Statsråd ville få information. Kan man betrakta detta som en unik situation, då statsrådet gav information och där man kallade vissa av arbetsmarknadens parter, var för sig, eller finns det andra liknande exempel på deltagande i information och beredning hos departementet?

Birger Bäckström: Jag kan svara bara för min egen del. Jag kom till arbetsgivarverket 1983, och jag har inte vid något annat tillfälle än den 4 april varit med om någon information av detta slag.

Bengt Kindbom: I riksdagsbeslutet om den statliga personalpolitiken angavs att lönepolitik och lönesystem skall vara förenliga med balanserad samhällsekonomi. Ni har redan svarat att man i och för sig kan variera nivåerna mellan grupper och mellan år. Vi har här fått nivåhöjningen redovisad i form av en tabell. Min fråga är: Vad kostar huvudmannaskapsbytet specifikt?

Birger Bäckström: Det går inte att svara på den frågan.

Bengt Kindbom: Men ni hade två bud, ett med utgångspunkt i ett huvudmannaskapsbyte och ett utan. Vad var skillnaden mellan dem?

Peter Stare: Det fanns två alternativ i budet. Det alternativ som innehöll kommunaliseringen var också förenat med utomordentligt omfattande förändringar när det gäller arbetstider, utbildning och tjänstgöringsförhållanden i övrigt. Till detta hade kopplats lönetabeller med lönehöjningar, eftersom man accepterade att det så småningom blev den siffra som här gäller. Alternativet 2 innehöll enbart ett förslag till löneökningar av betydligt blygsammare karaktär, nämligen 1,5 %. Med det var inte förenade några som helst andra förändringar i arbetsvillkor, inga arbetstidsförändringar, ingenting annat alls. Det är förklaringen till att det ser ut som det gör.

Bengt Kindbom: Med hänsyn till riksdagsbeslutet om förenligheten med balanserad samhällsekonomi kan man naturligtvis läsa tabeller i all oändlighet, men här presenteras ett lika utfall över åren 1988—1990, som om jag minns rätt hamnar på 23 % för alla sektorer. Men när det gäller de 23,5 % som är redovisade för sektor Skola, är det rätt eller fel om jag jämför dem med de tal som för den kommunala sektorn rör sig omkring 13 % eller för olika huvudorganisationer mellan 11,8 och 13,2 %?

Birger Bäckström: Förlåt, jag vet inte varifrån de senare siffrorna kommer.

Bengt Kindbom: Det är utfallet av den senaste avtalsrörelsen på den kommunala sidan.

Peter Stare: De siffrorna är inte jämförbara här, på det sätt som man redovisar här. De innehåller olika komponenter, så dem kan jag inte kommentera. De 3 % för lärarna som mynnar ut i 23,5 % inkluderar 1991.

Birger Bäckström: Man får vara försiktig när man jämför löneökningar på den statliga och den kommunala sektorn. Kommunerna hade ju tvåårsavtal 1988 och 1989, och vi hade då ett ettårsavtal. Sedan slöt vi avtalet för 1989 och 1990, medan den senaste kommunala uppgörelsen egentligen avser enbart 1990. Man måste faktiskt se till hela treårsperioden för att kunna göra några jämförelser.

Bengt Kindbom: Ett par frågor till. Birger Bäckström sade att när skolministern hade givit sin information startade arbetsgivarverket arbetet i frågan, och man kontaktade Kommunförbundet. Min fråga är: Hur har samrådet bedrivits i den s.k. Oasen, de offentliga arbetsgivarnas samarbetsorgan?

Birger Bäckström: I denna fråga, när det gäller lärarna och skolan, har det skett i form av regelrätta samförhandlingar. Alla ställningstaganden på arbetsgivarsidan har då förankrats inte bara i arbetsgivarverkets styrelse utan också i kommunförbundens båda förhandlingsdelegationer. Vid kontakterna med den fackliga sidan i de direkta förhandlingarna vid förhandlingsbordet har representanter för arbetsgivarverket, Kommunförbundet och Landstingsförbundet suttit tillsammans hela vägen fram till uppgörelsen.

Bengt Kindbom: En sista fråga, herr ordförande. Den gäller den kommunala självstyrelsen. Diskuterades den i samband med informationen på departementet eller i samband med överläggningarna inom Oasen?

Birger Bäckström: Jag förstod inte frågan riktigt.

Bengt Kindbom: Den statliga regleringen kontra den kommunala självstyrelsens principer.

Birger Bäckström: Nej, någon sådan diskussion fördes inte vid sammanträdet den 4 april.

Bengt Kindbom: Inte heller senare i Oasen?

Birger Bäckström: Vi hade senare i Oasen diskussioner om hur avtalsfrågorna skulle lösas, och där rådde en samstämmig uppfattning mellan arbetsgivarverket och de båda kommunförbunden om hur det här skulle hanteras. Någon särskild diskussion om den kommunala självstyrelsen ägde såvitt jag vet inte rum.

Bo Hammar: Herr ordförande! Jag har egentligen bara en fråga vad gäller lärarkonflikten. Jag blev inte klar över varför buden beträffande kommunalisering eller inte kommunalisering hade så olika karaktär. I den ena fallet hade man tydligen inte stoppat in någonting om arbetstider och en mängd annat, utan det var ett renodlat lönebud, medan det i kommunaliseringsfallet var mycket mera omfattande. Vad var orsaken till att de båda buden skiljde sig åt så mycket till sin karaktär?

Peter Stare: De förändringar som låg i arbetstider och anställningsvillkor och som ingick i det omfattande bud som förutsatte en kommunalisering byggde på det engagemang som Kommunförbundet och Landstingsförbundet hade i förhandlingarna. Vi hade i förhandlingarna diskuterat fram och var i stora delar överens med organisationerna om övergångar till bl.a. kommunala avtalsbestämmelser. Det gjorde att det hela blev omfattande på ett helt annat sätt än om man skulle vara kvar på det statliga området.

Bo Hammar: Det innebar i sin tur att de båda lönebuden blev mycket vitt skilda, om jag förstår saken rätt.

Peter Stare: Ja, framför allt vad beträffar arbetstidsförhållanden och tjänstgöringsförhållanden i övrigt avvek de båda buden så mycket från varandra att det fanns all anledning att göra stora skillnader. Sedan är det en bedömningsfråga om det var rimligt att skillnaden i lönebuden var så stor som den var. Det kan alltid diskuteras.

Bo Hammar: Hur stor var skillnaden?

Peter Stare: Det var en skillnad mellan 1,5 % i alternativet och storleksordningen 9 %. Det skiljer ungefär 8—8,5 %.[1]

Bo Hammar: Kan man säga att detta var priset för kommunaliseringen?

Peter Stare: Nej, nej! Jag har försökt att säga att det handlar om omfattande förändringar i arbetsvillkor beträffande arbetstid och tjänstgöringsförhållanden. Det är där som det ligger. Det var stora förändringar som behövde göras för att man skulle få bättre förutsättningar att driva en effektiv skola. Det var önskemål som hade funnits från Kommunförbundet och Landstingsförbundet i många år, men de gick inte att hantera i en situation med statligt reglerade lärararanställningar.

Bo Hammar: Herr ordförande! Jag har bara ytterligare en fråga som är mera allmän och principiell, om förhållandet mellan avtalsverket och regeringen, som Birger Bäckström var inne på inledningsvis. Du sade att det i dag finns en klarare ansvarsfördelning. Du sade också att

regeringen naturligtvis är och måste vara inblandad i en avtalsrörelse. Det är ständiga kontakter och "avcheckningar" av vad löneministern tycker. Frågan underställs sedan regeringen och formellt också riksdagen. Regeringen står alltså inte utanför utan är inblandad i avtalsrörelsen.

Skulle du kunna försöka göra någon slags principiell linjedragning — var går gränsen mellan denna inblandning och en otillbörlig inblandning? Det är naturligtvis en omfattande fråga, som man kan hålla en stor föreläsning om, men om du kunde göra några markeringar och konkretiseringar, vore det bra för utskottet. Frågan om det har förekommit otillbörlig inblandning är egentligen huvudfrågan i vår granskning.

Birger Bäckström: Jag vill genast understryka det som du själv sade, att det naturligtvis är mycket svårt att dra sådana här gränser. Men jag skulle vilja säga att för att rollfördelningen skall kunna upprätthållas krävs det för det första att statsrådet inte själv sätter sig ned och diskuterar förhandlingsfrågor med de fackliga motparterna. Då fungerar helt enkelt inte rollfördelningen. Det gäller för det andra också om statsrådet skulle börja ge direktiv om hur arbetsgivarverket skall operera. Rollfördelningen är den att arbetsgivarverket skall ha verkställighetsansvaret att genomföra förhandlingarna. Om man skulle börja ge direktiv om att vi skall göra på ett visst sätt, lägga förslag den ena dagen men inte den andra dagen, förstör man våra förutsättningar att agera som arbetsmarknadspart.

Detta är bara två försök att ge exempel på det som du efterlyste. Men självklart måste det föras en dialog mellan arbetsgivarverket och regeringen via löneministern om de situationer som uppstår under avtalsrörelserna, och så har även alltid skett. Det är inte något nytt.

Bo Hammar: Men det innebär att också du tycker att det ibland kan vara ganska svårt att dra någon skarp och stringent gräns för regeringens engagemang i en avtalsrörelse — hit men inte längre. Det är litet flytande.

Birger Bäckström: En avtalsrörelse på den statliga sektorn är liksom på den kommunala och på den privata sidan en omfattande process. Många människor är inblandade, och det förs fram många synpunkter, som slutligen skall vägas samman i ställningstaganden som görs i avtalsfrågor, i konfliktfrågor osv. Det är oerhört svårt att dra skarpa gränser i det här fallet mellan vad ett statsråd får göra och vad det inte får göra. Vad man måste se till är att den processen fungerar, att arbetsgivarverket får förutsättningar att fullgöra sina uppgifter som förhandlingspart i förhållande till de fackliga organisationerna.

Olle Svensson: Får jag bara skjuta in en följdfråga utifrån de erfarenheter som du redovisade alldeles nyss: Finns det något som du rent konkret vill ompröva eller nyinföra som skulle kunna förbättra ordningen?

Birger Bäckström: Nej, jag tycker att sedan den förändring som skedde 1985 och som jag berörde inledningsvis gjordes har förutsättningarna varit betydligt bättre för arbetsgivarverket att arbeta.

Hans Leghammar: De ledamöter som anmälde detta fall har haft den Expressenartikel som har nämnts här flera gånger tidigare som grund för sin anmälan. Jag skulle vilja ställa en direkt fråga: Det påstås här att skolminister Persson vid det möte som vi nu har fastställt ägde rum den 4 april sagt att han skulle få svårigheter att förverkliga sina planer på kommunaliseringen den vanliga politiska vägen. Är det en uppfattning som han har givit uttryck för när ni har varit närvarande, och var det därför som man kallade till det här mötet?

Birger Bäckström: Nej.

Hans Leghammar: Jag ville bara ha det klarläggandet.

Hans Nyhage: Jag måste än en gång be att få återkomma till skillnaderna mellan de två lönebuden. Det sades att det rörde sig om 9 procents skillnad, men att det fanns andra faktorer i det ena budet. Men sanningen är den att det är 9 % generellt medan det hos de två fackliga organisationer som var representerade finns vissa grupper, säg lågstadielärarna, som fått mycket större påslag än 9 %. Min fråga är ändå följande: Om man erbjuder 1,5 % till vissa och 9 % till andra, till vissa grupper ännu mer, ligger det ändå inte någonting i vad Expressen säger, att det var värt en del pengar att klara kommunaliseringen?

Peter Stare: Jag har för min del inte deltagit i några diskussioner där jag försökt värdera kommunaliseringen, utan det handlar om en bedömning utifrån omfattande förändringar beträffande arbetstidsbestämmelser och övriga tjänstgöringsförhållanden i avtalade regelsystem. Därutöver har vi behovet av en satsning på lärarna bl.a. av rekryteringsskäl. Vi fann tillsammans med Kommunförbundet och Landstingsförbundet dessa skäl vara av den arten att de föranledde den här lönesatsningen.

Hans Nyhage: Men när nu kommunaliseringen uppenbarligen spelade en så oerhörd roll för regeringen och enkannerligen Göran Persson och buden skilde sig så kolossalt, kan man ändå inte se något sammanhang?

Peter Stare: Jag gör det definitivt inte.

Hans Nyhage: Du vet att det finns många som gör det.

Peter Stare: Ja, men de var inte med i förhandlingarna. Jag vill påstå att det var en av de mest komplicerade förhandlingar som har genomförts. Det var utomordentligt komplicerade frågor som hanterades i de förhandlingarna. Avtalsvillkor skulle hanteras, jämförelser mellan de statliga avtalen och de kommunala och landstingskommunala avtalen, man skulle hantera övergångsbestämmelser och allt möjligt. Det är någonting som inte görs över en natt.

Hans Nyhage: Jag håller med om att LR inte fick vara med när det begav sig. Men det var just LR:s lärare som inte hade något större utbyte av den generella lönehöjningen.

Peter Stare: Herr ordförande! Nu måste jag nog säga någonting ytterligare om dessa lärarlöneökningar. Det är inte riktigt att det handlade om 9 % när det kommer till en redovisning av utfall osv. Då måste man se till litet annat, 9 % resp. 1 %, och de siffror som finns i redovisningen på den blankett som är överlämnad till utskottet. Det är pottsiffror, och vi har än så länge ett mycket begränsat material beträffande utfallet av fördelningen av dessa potter på övriga myndigheter, men eftersom vi träffar avtal centralt på lärarsidan har vi siffrorna för lärarnas lönehöjningar klara. Låt mig ta som exempel ingångslönerna för lågstadielärarna, som har ökat med 21 % under avtalsperioden. Samtidigt har ingångslönen för adjunkter ökat med 24 % och för lektorer med 20 %. Ser man på slutlönerna kommer man fram till andra siffor. Där är satsningen på lågstadielärarna och mellanstadielärarna 33 à 34 %, ett utfall för yrkeslärare 27 % och för lektorer 25 %. Av detta lilla sifferspel framgår att procenttal kan representera väldigt mycket.

Birger Andersson: Jag vill ställa ett par korta kompletterande frågor. Jag vill återgå till den 4 april. Upplevde ni regeringens information som klar och entydig för ert fortsatta arbete?

Birger Bäckström: Ja, den var klar och entydig när det gällde regeringens intentioner att genomföra en kommunalisering.

Birger Andersson: När fick ni reda på att det skulle komma en proposition om kommunaliseringen under hösten?

Birger Bäckström: Det kommer jag inte ihåg.

Birger Andersson: Ni har ingen aning om det alls? Ni behöver inte ange exakt dag, utan en ungefärlig tidpunkt. Med tanke på att det där var en så stor och viktig fråga är jag litet förvånad över att ni inte har någon som helst aning om när ni fick kännedom om detta.

Birger Bäckström: Nej.

Birger Andersson: Ni får fundera litet grand. Jag ställer ytterligare en fråga om sammanträdet den 4 april: Meddelades det då — jag har inte uppfattat att ni har svarat på det — att LR hade fått eller skulle få motsvarande information?

Birger Bäckström: Min minnesbild är att det nämndes att LR och SACO skulle få motsvarande information.

Birger Andersson: Skulle få?

Birger Bäckström: Ja, det är min minnesbild.

Birger Andersson: Så det meddelades inte att de hade fått det vid ett tidigare tillfälle?

Birger Bäckström: Inte vad jag kommer ihåg, men det är inte uteslutet att det sades.

Birger Andersson: När det gäller kommunaliseringen skulle jag i alla fall vilja ha en ungefärlig uppgift om när ni fick klart för er att det skulle komma en proposition. Det är rätt väsentligt för oss att få den uppgiften.

Peter Stare: Jag beklagar att det är svårt för mig att svara på den frågan. Jag har inte ett bra svar på den.

Olle Svensson: Finns det dokumenterat någonstans, så kan vi få uppgiften efteråt. Det är väl det enklaste.

Peter Stare: Jag är rädd för att vi inte fick beskedet skriftligen, men jag får ta hemläxa och gå igenom allting.

Olle Svensson: Undersök och se om vi kan få ett skriftligt svar på detta.

Birger Andersson: Låt mig ställa en fråga i alla fall, med hänsyn till den fortsatta utfrågningen: Tror ni att ni fick den informationen före sommaren eller efter sommaren?

Peter Stare: Frågan är när vi fick det definitiva beskedet om att propositionen skulle komma.

Birger Andersson: Ni kan svara både när ni fick det preliminära beskedet och när ni fick det definitiva. Båda uppgifterna kan vara intressanta för oss här.

Peter Stare: Det första är betydligt lättare att svara på. De politiska intentioner som fanns har redovisats på ett tidigt stadium, men när slutliga beskedet om att propositionen skulle läggas fram och att datum var spikat kom kan jag inte säga här. Jag är ledsen, men jag skall ta reda på det.

Ylva Annerstedt: Jag skulle vilja ha litet kompletteringar när det gällde skillnaden mellan de två alternativa buden. I det ena, med kommunalisering, fanns omfattande arbetstidsförändringar, och i det andra fanns det inga sådana utan bara 1,5 % lönepåslag. Anser ni att det var jämförbara alternativ att erbjuda till parterna?

Peter Stare: Jag förstår inte riktigt vad som avses med "jämförbara".

Ylva Annerstedt: Jag menar om båda alternativen skulle kunna övervägas seriöst av parterna, så att det ena budet inte nära nog utgjorde ett hot mot parterna.

Peter Stare: 1,5 % extra till lärargruppen kunde mycket väl ha använts för meningsfulla satsningar på lärargrupper, om det budet hade blivit en realitet. Det är en hypotes, men jag vill påstå att det hade varit möjligt att göra det. De särskilda satsningar som vi gjorde inom det

statliga området i övrigt rörde sig om mindre än 1 % på vissa myndighetsområden, och sådana satsningar har goda effekter, om de används på rätt sätt.

Ylva Annerstedt: En sista fråga. Jag tror att det var Birger Bäckström som sade att ni träffade Göran Persson ett par eller möjligen tre gånger under den här avtalsperioden för information. Är det rätt uppfattat?

Peter Stare: Jag träffade honom bara en gång, och det var den 4 april.

Ylva Annerstedt: Också andra statliga myndigheter fick ganska bra påslag, t.ex. riksåklagaren och domstolsverket. Träffade ni också justitieministern i de här förhandlingarna?

Birger Bäckström: Nej, vi träffade icke något annat statsråd.

Ylva Annerstedt: Hur ofta träffar ni fackministern när ni bedriver förhandlingar för vissa grupper?

Birger Bäckström: Det är väldigt ovanligt. Som jag sade inledningsvis inskränker sig kontakterna med fackministrar till att de någon gång kan ringa och förhöra sig om hur det ligger till med någon fråga som hör till deras ansvarsområde, men det är väldigt sällsynt.

Ylva Annerstedt: Så det här sammanträffandet med Göran Persson var kanske den enda gång som du och någon minister har träffats i samband med förhandlingarna?

Birger Bäckström: Jag kan inte påstå att det är enda gången, men det är ovanligt att vi träffar andra statsråd än löneministern.

Ingela Mårtensson: Jag vill ställa en fråga om de här två buden. Är det inte märkligt att staten förhandlar om krav som kommer från kommunerna? Jag tänker inte på kommunaliseringen, eftersom det var ett politiskt beslut, men på arbetstider och annat som var kopplat till det första budet, dvs. att krav från kommunerna fördes fram av staten i en förhandlingssituation.

Birger Bäckström: Jag vill erinra om vad jag sade tidigare, att efter det att diskussionerna om kommunaliseringen som en av förutsättningarna för ett blivande avtal hade tagits med var arbetsgivarverket inte längre ensam företrädare för arbetsgivarverket, utan det var tre arbetsgivarparter. De förslag som lades fram utarbetades såvitt jag minns av de här tre. Arbetsgivarverket lade inte några förslag på kommunförbundens vägnar, utan det gjorde de själva i samverkan med oss.

Olle Svensson: Därmed har vi gått igenom listan av dem som vill ställa frågor. Jag tackar Birger Bäckström och Peter Stare för att ni kommit hit och givit kompletterande upplysningar i en öppen utfrågning.

---

[1] Rättelse enligt bilaga.

Konstitutionsutskottet
Ink. den 90-03-19
Dnr C 15

STATENS ARBETSGIVARVERK 1990-03-19

Konstitutionsutskottet
Riksdagen
Riksgatan 1
100 12 STOCKHOLM

Vid konstitutionsutskottets utfrågning av mig den 16 mars 1990 uppgav jag att skillnaden mellan de två alternativa bud SAV lämnade avseende skolområdet den 30 oktober 1989 var 9 procent.

Denna uppgift var dessvärre felaktig.

Det bud som inkluderade en övergång till ett samlat kommunalt huvudmannaskap och en omreglering av lärarnas arbetstider m m innebar en nivåhöjning på 9,1 procent.

Det alternativa förslaget innebar en nivåhöjning på 4 procent.

Det förstnämnda budet innebar att avtalsperioden skulle omfatta 1989-1991 och innebar också att lönerna fr o m den 1 januari 1991 skulle höjas med 3 procent utöver de avtalsenliga löneökningarna för året. Det alternativa förslaget omfattade endast åren 1989-1990, varför det inte innehöll något förslag för 1991.

För den tid buden kan jämföras, 1989 och 1990, var således skillnaden 5,1 procent.

Peter Stare

Peter Stare

1989-03-16

kl.15.10—16.30

Offentlig utfrågning av Christer Romilson, ordf. i TCO-S och Svenska fackläraförbundet, Jack Elfving, förhandlingschef vid TCO-S och Solveig Paulsson, ordf. i Sveriges lärarförbund (SL) angående avtalsförhandlingarna på läraområdet 1989

Olle Svensson: Vi har som praxis att de vi frågar ut om de så vill kan ge en inledning. Om ni inte vill ge en sådan går vi omedelbart in på frågorna.

Christer Romilson: Det kanske kunde vara bra att tala något om hur vi inom TCO-S organiserar oss som part gentemot dem vi förhandlar med och om de kontakter vi har till regeringen i frågor som rör våra medlemmars anställningsförhållanden. Det kan också vara bra att säga något om hur vi formerar oss i politiska kontakter, hur vi framför vår syn i utbildningspolitiska frågor och annat. Jag föreslår att Jack Elfving gör en sådan föredragning.

Jack Elfving: Jag kan kortfattat inleda med att säga att uppgiften för TCO-S som förhandlingskartell är avgränsad till att behandla de löne- och personalpolitiska frågorna. Detta står skrivet i vår konstitution. Våra tio uppdragsgivare — våra tio förbund med 255 000 medlemmar, vilket är drygt hälften av de anställda inom det statliga området — har att bevaka ett bredare register inom det fackliga området. På central nivå behandlas detta inom TCO och inte inom TCO-S. Det gäller arbetsmarknadspolitiska frågor, utbildningspolitiska frågor, skattepolitiska frågor m.m. Men just de löne- och personalpolitiska frågorna har alltså vi inom TCO-S att bevaka på central nivå.

Vi gör detta delvis genom att förhandla i dessa frågor med statens arbetsgivarverk, som enligt sin instruktion har att behandla i stort sett de frågor som kan tas upp i kollektivavtal.

Men de personalpolitiska och lönepolitiska frågorna omfattar mer än så. Vi har därför även att på central nivå förhandla om dessa frågor med regeringen och regeringskansliet.

Vår tredje motpart på central nivå är de centrala stabsmyndigheterna, de myndigheter som så att säga har en stabsfunktion i förhållande till regeringskansliet. Dessa förhandlingar går ut på att utveckla personalpolitiska åtgärder som gäller hela eller delar av det statliga området. Som exempel på stabsmyndigheter som vi träffar avtal med kan nämnas statskontoret, det tidigare existerande SAM, riksrevisionsverket och försvarets rationaliseringsinstitut.

Man kan alltså säga att arbetsgivarfunktionen är tredelad: SAV, regeringen och regeringskansliet samt de centrala stabsmyndigheterna.

Jag skall nu avgränsa mig till att tala om vår roll gentemot regeringen och regeringskansliet, eftersom den väl är huvudfrågan vid denna genomgång.

TCO-S kom till 1967 när förhandlingsrätten infördes, inte enbart men bl.a. av det skälet. TCO-S blev en samordnare för ett antal förbund inom TCO på det statliga området. Vi hade fram till årsskiftet 1976-77 inget regelsystem för överläggningar med regeringskansliet. Däremot hade vi goda kontakter både med regeringskansliet och med ministrar och statssekreterare i viktiga frågor som berörde förhållandet mellan de statsanställda och staten som arbetsgivare. Vi hade emellertid mycket små eller inga möjligheter att lägga oss i det politiska innehållet i de beslut som regeringen avsåg att fatta.

1971 fattades på försvarets område ett beslut vilket som en konsekvens fick personalminskningar. Det var i detta sammanhang personalminskningsfrågorna som vi fick behandla, och det skedde tillsammans med den dåvarande försvarsministern Sven Andersson. Det ansvar regeringen som arbetsgivare tog i samband med den förändring som sedan följde under 1970-talet utvecklades i en serie kontakter av detta slag.

Efter att medbestämmandelagen kommit till 1977 träffade vi 1978 ett medbestämmandeavtal på statens område som undantog regeringsbeslut från tillämpningsområdet. I stället kom FHR-avtalet, som ni väl känner till. Då inrättades också ett regeringens förhandlingsorgan, statens förhandlingsråd, som levde i tio år. Statens förhandlingsråd avvecklades sedan den 1 juli 1987. Därefter kom ett tredje system, vilket är det som i dag gäller, nämligen MBA-R, medbestämmande i regeringskansliet.

Skillnaden mellan den andra och den tredje perioden är kanske viktig att påpeka. Man kan säga att förhållandena under den tredje perioden stämmer mer överens med den ordning som rådde under den första perioden fastän det nu är fråga om en reglering av kontakterna med regeringskansliet. Vi uppfattade det så, att regeringens poäng med att avveckla förhandlingsrådet och det avtal som fanns i anslutning till rådet och ersätta det med det avtal som togs fram i samarbete med SAV var att regeringen jämfört med den föregående tioårsperioden nu inte längre behövde informera och förhandla om så många frågor.

Jag vet inte i hur många ärenden regeringen fattar beslut varje år, kanske 20 000—30 000. Under den aktuella tioårsperioden omfattade FHR-avtalet informationsskyldighet i mellan 1 000 och 1 500 ärenden, varav kanske 600—700 ärenden blev föremål för förhandling med protokoll.

Vi uppfattade det så att regeringen, eller de som företrädde regeringen i dessa förhandlingar — SAV —, på detta sätt ville begränsa antalet ärendetyper med informationsskyldighet och antalet ärendetyper med förhandlingsskyldighet. Regeringen ville inte heller ha en formell informations- och förhandlingsskyldighet som gav oss möjlighet att i arbetsdomstolen stämma det särskilda organet, förhandlingsrådet, dvs. regeringens företrädare.

Vi erbjöds mot att vi accepterade avtalet en möjlighet till information och överläggningar i mindre formella former men i ett tidigare skede och med möjlighet till att få en djupare information. Överläggningarna var alltså mindre formella — och man kan därför jämföra detta tredje skede med det första — men vi hade ändå möjlighet att begära ett protokoll om vi behövde ett sådant. Vi hade inte heller några möjligheter att få till stånd tvister.

Den risk vi tog i och med att vi accepterade detta avtal var att det skulle kunna uppstå ojämnheter när det gäller behandlingen i de olika departementen, detta eftersom behandlingen kunde komma att bero på vilken syn departementschefen representerade i vad gäller det fackliga inflytandet på departementets område. I avtalet ingick emellertid att civildepartementet i detta sammanhang skulle ha en samordnande roll inom regeringskansliet, detta för att se till att utjämna sådana här eventuella ojämnheter.

Detta är så att säga de tre former som har varit aktuella när det gäller våra förhandlingar med regeringen och regeringskansliet, och det jag beskrev sist är alltså den förhandlingsform som nu gäller.

Även formerna för förhandlingar inom TCO-S, mellan TCO-S och våra tio förbund, har förändrats under denna period. Under vad man skulle kunna kalla FHR-epoken var det fråga om starkt centraliserade förhandlingar, TCO-S gick med delegationer in i alla frågor. Under den första perioden var det däremot fråga om en stark decentralisering, TCO-S gick då ytterst sällan in i förhandlingarna. I dag gäller ett delegeringsbeslut, som jag kan överlämna till den som är intresserad. Det är även nu fråga om en stark decentralisering, det är i hög grad förbunden själva som inom sina områden träffar regeringskansliet och ledningarna för departementen. I viktigare frågor, när förbunden anser en fråga vara viktig, deltar TCO-S. Detta gäller även övergripande frågor som berör helheten. Detta kan sägas vara skillnaden.

Om man mot denna bakgrund ser på TCO-S i 1989 års förhandlingar, vår uppläggning och vårt genomförande av förhandlingarna, kan man konstatera att denna uppläggning var mycket speciell. Jag har deltagit i denna verksamhet på statens område sedan 1971, de fem sex första åren på försvarsområdet och i övrigt inom TCO-S. Uppläggningen av förhandlingarna var mycket speciell beroende på att vi på statens område upplevde en mycket speciell problembild.

Som ni minns blev uppvärderingen av statstjänstemännens löner vår huvudfråga, och vi hade ett omfattande underlag som enligt vår mening gav stöd för en kraftig löneökning för de statsanställda. Vår ståndpunkt var att det skulle bli fråga om en ökning med minst 7,5 %, men detta varierade kraftigt på olika områden. Vi hade också ett omfattande material som stöd för detta.

Vi tog också upp en del speciella problem som vi bevakade särskilt. För oss gäller det också i samband med att vi planerar en avtalsrörelse att ha en bild över vilka problem ni så att säga ställer till med på vårt område under en avtalsperiod. Dessa problem måste vi fånga upp i olika avtal, så att rätt avtal kommer att täcka rätt problembild.

Om riksdagen fattar beslut om personalindragning på försvarets område genom förbandsnedläggningar är det viktigt för oss att möta detta med ett trygghetsavtal och att göra det i tid, så att det inte skapar så stor oro bland personalen. Om riksdagen är på väg att åstadkomma en stark bolagisering på statens område är det viktigt för oss att rusta upp avtalen på SAV:s bolagsområde. Det är också viktigt för oss att klara ut gränsfrågorna internt så att inte den typ av problem som kan härledas till oklarheter kan leda till konflikter på arbetsmarknaden. Vi har inför de senaste avtalsrörelserna haft ett omfattande arbete när det gäller just den frågan, och vi har nu också, efter 30—40 år, inom TCO i allt väsentligt kunnat finna en lösning vad gäller denna fråga.

I fråga om denna avtalsrörelse hade vi, utöver uppvärderingen, på försvarets område en speciell hantering. Som ni minns tillsatte ÖB under 1988 en utredning, FU88, som hade till uppgift att se över arméns fredsorganisation. Avsikten med utredningen var att ett antal förband skulle läggas ned. Utredningen lämnade sitt betänkande till försvarskommittén i december 1988, således i inledningen av denna avtalsrörelse. Betänkandet bahandlades sedan av försvarskommittén fram till den 15 juni 1989, då regeringen tog över frågan. Regeringens arbete ledde fram till en proposition, som lades fram någon gång i oktober 1989, och riksdagen fattade beslut i frågan i december förra året.

De förslag som så småningom skulle läggas fram från de olika kommittéerna, regeringen och riksdagen kom redan 1988 att på försvarets område vålla en stor oro på orter där det inte fanns alternativ sysselsättning, detta eftersom hela förband skulle läggas ned. Vi menade att man för att möta denna oro redan i ett tidigt skede borde ta fram avtal. På detta sätt skulle man samtidigt som man presenterade förslag av detta slag kunna presentera avtal som visade på vilket sätt staten som arbetsgivare tog hand om de anställda. Detta skulle kunna bli aktuellt i det fall riksdagen senare skulle komma att fatta ett beslut om nedläggning. Man skulle på detta sätt slippa att under en period leva i en oro när det gäller frågan om hur staten skulle ta hand om dessa problem.

Statsanställdas förbund, SACO-SR och TCO-S var fullständigt ense vad gäller den grundläggande synen på detta projekt, och vi har även varit ense när det gäller motsvarande projekt tidigare. Redan den 19 januari 1989 inleddes förhandlingar med statens arbetsgivarverk i syfte att få fram ett avtal till den 15 juni när försvarskommittén skulle överlämna sitt betänkande till regeringen. Vi lyckades också uppnå ett avtal den dagen. Vi hade en fråga ouppklarad, nämligen den som rörde det faktum att staten ville ha 100 milj. kr. för detta särskilda åtagande. Vi hade emellertid inga pengar, och vi ville inte heller betala så mycket. Vi sköt då på den frågan till den senare delen av avtalsrörelsen. Den som läser avtalet för 1989/90 kan se att dessa 100 milj. kr. finns med där som en avdragspost. Avtalet kommer nu att tillämpas, eftersom riksdagen fattade detta beslut. I annat fall hade vi inte betalat någonting, och avtalet hade fallit bort.

Grunden för detta kom till i december 1980, efter överläggningar med dåvarande personalminister Olof Johansson, som skrev riktlinjerna för det trygghetssystem som för närvarande fungerar. I den "trygghetsproposition" som regeringen lade fram 1984, då trygghetssystemet kom till, ingår ett åtagande om att regeringen, utöver det minimiavtal vi har på trygghetsområdet, skall kunna vidta extra personalpolitiska åtgärder i samband med större förändringar inom det statliga området. Vi bedömde detta som en sådan större förändring.

Ur detta kom avtalet, och dessutom i tid. Det är ett skolexempel på hur vi anser att staten som arbetsgivare skall hantera en sådan här fråga. Självfallet förekom, inom ramen för de förhållningssätt som är aktuella när det gäller våra kontakter med regeringen, regeringskansliet och SAV, kontakter även i denna fråga. Det var emellertid regeringen som helt och hållet bestämde förloppet och innehållet i dessa kontakter.

Utifrån min erfarenhet på detta område i stort vill jag ta upp en annan företeelse som har varit aktuell under denna avtalsperiod och som är av intresse även när det gäller skolfrågan och hanteringen av denna, nämligen den bolagisering som nu äger rum inom det statliga området och som skapar effekter av det slag jag tidigare nämnde. Vi har även på detta område haft särskilda förhandlingar, vilka förhoppningsvis leder fram till ramavtal. När det gäller förenade fabriksverken har vi naturligtvis inom ramen för MBA-R haft kontakter både med statsråd och andra i syfte att orientera oss om de beslut som man avser fatta på industridepartementets område.

När vi kallades till utbildningsdepartementet den 4 april hade vi redan den 15 mars inlett avtalsrörelsen med SAV. Detta hade skett i form av partsarbete. Vi var ense om att 1989 års förhandlingar därmed hade inletts. Vid detta tillfälle låg på SAV:s bord ett omfattande material om löneutveckling och andra problem för olika yrkesgrupper inom statens område. Innebörden av det samtal som ägde rum på utbildningsdepartementet var inte någon särskild sensation för TCO-S, utan det gick ut på att företrädare för departementen redovisade de förslag som skulle presenteras i kompletteringspropositionen. Dessa förslag har också kommit fram i de två promemorior från civildepartementet och utbildningsdepartementet som ni har tillsänt oss inför denna utfrågning. Det finns därför ingen anledning att här gå igenom detta. Efter detta fortsatte avtalsrörelsen fram till dess att vi den 1 december enades om ett slutligt avtal på statens område.

Jag har inledningsvis velat göra denna redovisning i syfte att orientera om TCO-S roll och det faktum att vi har att träffa en "tredelad" statlig arbetsgivare — regeringen och regeringskansliet, SAV samt stabsmyndigheterna — inom vilken det ofta sker någon form av samspel. Jag har dessutom velat peka på det faktum att vi, under den epok jag känner till, har jobbat med tre olika system i tre perioder: före FHR och efter.

Olle Svensson: Om det inte är någon av de utfrågade som vill tillägga något övergår vi till att ställa frågor. Jag ger först ordet till Sture Thun.

Sture Thun: Mötet den 4 april är, som Jack Elfving sade, bakgrunden till vår granskning. Man har åberopat en Expressenartikel i vilken hävdades att det i samband med mötet den 4 april skulle ha förekommit en otillbörlig inblandning i avtalsrörelsen från skolministerns och civilministerns sida. Efter vad jag har förstått av redovisningen här var det fråga om information av det slag som regeringen är skyldig att ge i sådana här sammanhang. Är detta en riktig uppfattning?

Jack Elfving: Ja, enligt både vår och avtalets mening är det så. Som ni väl känner till drar arbetet med kompletteringspropositionen i gång just vid månadsskiftet mars-april, och det går mot sitt slut i månadsskiftet april-maj. Om man går igenom hur vi hanterade de frågor som rör FHR kan man konstatera att vi under FHR-epoken kom i gång något senare. Vår poäng var emellertid just den att man skulle komma in i ett tidigare skede men utan att vi skulle ha några formella befogenheter. Svaret på frågan är alltså ja.

Sture Thun: Gav skolministern vid detta tillfälle några löften om pengar i avtalsrörelsen?

Jack Elfving: Nej.

Elisabeth Fleetwood: Jag vill börja med att säga att jag är ledsen att jag har varit frånvarande tidigare. Om det blir några frågor som överlappar varandra så hoppas jag att ni har förståelse för det. Jag kan ju läsa protokollet efteråt för att bilda mig en uppfattning om utfrågningen i dess helhet.

Precis som Sture Thun skulle jag vilja börja med vad som hände den 4 april. Enligt det papper vi har fått från departementet var det en stor samling människor som träffades den dagen, det var fråga om tio elva personer. Vad diskuterades vid det tillfället? Jag lämnar frågan fri för vem som helst att besvara. Om ni har olika uppfattningar är jag emellertid glad om alla tre svarar.

Christer Romilson: Inte heller vi har någon uppfattning om ifall frågorna överlappar varandra, eftersom vi just kom.

Skolministern presenterade vid det aktuella mötet sin syn på skolans utveckling framöver. Han anknöt då också till en del personalpolitiska frågor. Vi har försökt rekapitulera vad som då hände, men man kan inte vara helt säker på att man minns allt som sades vid mötet; det fördes nämligen inte något protokoll.

En fråga som togs upp var fortbildningen för skolans lärare. Det finns vad gäller denna fråga beslut, åtaganden från statens sida. Man har på arbetsgivarsidan haft en del idéer, bl.a. när det gäller den tidsmässiga utläggningen av detta. Vid mötet tog man också upp en del frågor som rör avtalen i fråga om lärarnas arbetstider. Det fanns här en anknytning mellan de utbildningspolitiska frågorna och förslagen och avtalsfrågorna.

Sedan berördes den fråga som har kommit att diskuteras mycket, nämligen frågan om att överföra lärartjänsterna från statlig reglering till kommunal reglering. Vi fick då upplysning om att regeringen hade för avsikt att aktualisera den frågan i kompletteringspropositionen.

Det fanns alltså vissa kopplingar mellan vad som kan sägas vara frågor som är att behandla och besluta om i riksdagen och frågor som regleras i avtal. Vi ställde några frågor kring det här. Vi framförde också vår uppfattning när det gällde frågan om en övergång från statlig till kommunal reglering av lärartjänsterna. Vår uppfattning var att vi inte ville ha en sådan förändring. Efter det att vi hade gjort de kommentarerna, ställt några frågor och fått ytterligare något svar avslutades sammanträdet.

På den fråga som har väckts här om det utställdes några löften kan jag definitivt svara att inga som helst löften utställdes. Jag tror inte att lönefrågorna över huvud taget berördes vid sammanträdena.

Solveig Paulsson: Jag vill bekräfta det som Christer Romilson säger. Det är exakt så det har gått till vid det här sammanträdet. Jag uppfattar det som att regeringen ville informera oss, eftersom det var en stor fråga för oss i Lärarförbundet, att vi skulle förhandla under den här förutsättningen. Det var naturligtvis nödvändigt för oss att få information om det ifrån regeringen.

Elisabeth Fleetwood: Vilken av förutsättningarna menar du nu?

Solveig Paulsson: Att man avsåg att föreslå ett överförande av de statligt reglerade tjänsterna till kommunal reglering.

Elisabeth Fleetwood: Uppfattar jag dig rätt, att den här kommunaliseringen var en förutsättning för er?

Solveig Paulsson: Avtalsförhandlingen skulle kunna innebära att man skulle vara införstådd med att riksdagen kunde fatta ett sådant beslut senare.

Elisabeth Fleetwood: Det betyder att ni från ditt förbund har tyckt att det här var så viktigt att ni föregick riksdagsbehandlingen.

Solveig Paulsson: Nej, det gjorde vi inte. Vi hade ingen uppfattning om det. Det var enbart en information från skolministern om kompletteringspropositionen. Vi hade ingen uppfattning om vad riksdagen skulle göra eller inte göra vid det tillfället.

Elisabeth Fleetwood: Christer Romilson talade om fortbildningen, arbetstider osv. Kommunaliseringen var ingen huvudfråga vid den här diskussionen. Har jag uppfattat dig rätt?

Christer Romilson: Nej, vad jag sade var att de frågorna berördes. Huvudfrågan kan man väl säga var frågan om att överföra tjänsterna till kommunal reglering. Det var den information vi fick om regeringens avsikt att gå in med detta i kompletteringspropositionen. Det är klart att det var en viktig nyhet för vår del. Vi ställde en del frågor och gjorde en del kommentarer.

När det gäller frågan om man föregrep eller inte föregrep riksdagens beslut har Jack Elfving just redovisat att det vid olika tillfällen händer att avtal träffas innan riksdagen fattar beslut, under förutsättning att det beslutet fattas. Vi fick en ganska noggrann genomgång av Jack vad gäller försvarsfrågorna och förbandsnedläggningarna som skedde samma år i samma avtalsrörelse.

När det gäller våra förhandlingar fick vi senare från statens arbetsgivarverk, 17 maj, en första principskiss för hur lärarfrågorna skulle behandlas i avtalsrörelsen. Det antecknades då att regeringen hade för avsikt att förelägga riksdagen en proposition i frågan om en kommunalisering av tjänsterna. När man från arbetsgivarverkets sida förslog att man skulle söka sig fram till en helhetslösning i flera skolfrågor i 1989 års förhandlingar, ansåg man från arbetsgivarverket att man då också skulle väga in regeringens avsikter att lägga fram en proposition till riksdagen.

Vi har förhandlat under den förutsättningen. Detta är således inte unikt, och det har naturligtvis inte kunnat styra riksdagens beslut. Det är väl så att ni själva fattar beslut oberoende av vilka kontakter som har tagits mellan parterna?

Elisabeth Fleetwood: Ni har haft era jobb länge och har många erfarenheter. Har en sådan här stor grupp av människor träffats på departementet vid andra tillfällen inför en avtalsförhandling?

Christer Romilson: Vi har haft kontakter i många olika konstellationer. Det har Jack Elfving också pekat på. Det har skett under litet olika former.

Elisabeth Fleetwood: Jag frågade om det har skett på departementet.

Christer Romilson: Information i den här typen av frågor ges ofta på departementet. Det görs i olika grupperingar. Ibland träffar förbundsordföranden en minister för att diskutera frågor inom ett gemensamt intresseområde. Det är inte ovanligt. Ibland träffas handläggare, våra ombudsmän och tjänstemän, på departementet. Det förekommer möten i olika konstellationer.

Jack Elfving: Jag kan komplettera detta med att säga att det inte alltid är frågans vikt som styr delegationens storlek. Det kan också vara fråga om hur många förbund som berörs inom en organisation. Svaret på frågan är ja om man täcker in den period som jag talade om — början av 70-talet och nedåt. Jag minns att vi i början på 70-talet hade sju förbund representerade enbart i TCO-S på försvarsområdet. Vi uppträdde då med stora delegationer. Det beror således inte bara på frågans vikt, utan även på förhållandena i övrigt.

Solveig Paulsson: Jag har varit med vid flera tillfällen när delegationerna har varit ännu större just på utbildningsdepartementet, eftersom det har rört sig om viktiga avgöranden. Jag tänker t.ex. på den nya lärarutbildningen. Inför en sådan proposition har vi blivit kallade dit.

Jag tänker också på andra tillfällen när vi har begärt att få komma och informera själva eller få en överläggning och när vi har haft samråd även med SACO:s lärarförbund. Vi har då gått dit allihop.

Elisabeth Fleetwood: Det är självklart att ni måste ha överläggningar. Min fråga gällde dock i samband med en avtalsrörelse. Jag frågade inte om allmän information. Vilka skolministrar har ni suttit på departementet och diskuterat med, förutom Göran Persson?

Solveig Paulsson: Alla.

Elisabeth Fleetwood: Det var ett bra svar. Kan ni då förklara varför LR inte var med vid dessa tillfällen? Ni måste ju ha haft någon uppfattning. Det finns tre förbund, och ni säger att ni träffas ganska ofta. Här var det bara två förbund som träffades. LR var inte med. Varför inte? För mig verkar det ohanterligt och opraktiskt att inte ta alla tre på en gång.

Jack Elfving: Det finns olika erfarenheter genom tiderna. Enligt vår mening är det inte förvånande att man först träffar den största organisationen, om man väljer att träffa organisationerna var för sig. Det är vår erfarenhet att det fungerar på det sättet. Jag talar åter igen om den samma period och den erfarenhet jag har. Ibland, särskilt under FHR-epoken, inleddes informationerna oftast med gemensamma öppningar. Därefter har det varierat och innan dess, under epok 1, också organisationsvis. Båda alternativen förekommer. Det är således inte ovanligt att man börjar med den största organisationen.

Detsamma gäller vår erfarenhet från statens arbetsgivarverk. Vi träffas inte gemensamt, utan så gott som alltid utom med vissa undantag, träffas vi var för sig. Vi förbereder ju inte frågorna gemensamt. Vi har oftast inte intagit samma ståndpunkt. Då finns det skäl att sära oss åt. Sedan är frågan vem man skall börja med.

Elisabeth Fleetwood: Det här har blivit en mycket allvarlig fråga, anser i alla fall jag. Hela förloppet har skapat en misstämning bland stora grupper lärare. Man är rädd att det också skall bli negativa effekter för framtiden. Lärarkåren är, enligt vad jag förstår, oerhört lojal — framför allt mot sina elever. Det är självklart.

I budgetpropositionen år 1989 stod det ingenting om kommunaliseringen. I kompletteringspropositionen meddelas avsikten att låta göra "en bred analys av innebörden av konsekvenserna av kommunaliseringen". Anser ni att man har gjort en sådan bred analys? Hur anser ni att en bred analys skall göras?

Solveig Paulsson: Man kan naturligtvis göra olika bedömningar av vad en bred analys är. Vi var dock tillfreds med den analys som hade gjorts i propositionen angående kommunaliseringen som senare under hösten lades på riksdagens bord. Vi hade för vår del uppställt vissa villkor för att vi skulle kunna förhandla på den propositionen enligt MBA-R. Det var att man skulle slå vakt om den nationella, likvärdiga skolan genom olika styrinstrument — statsbidrag, lärarutbildning, behörig-

hetsbestämmelser och meritvärdering. Allt detta var uppfyllt i propositionen. Sedan kan man alltid göra en värdering av vad som är en bred analys.

Via propositionen har vi också fått försäkringar om att man fortsätter arbetet på de här punkterna, och att man senare skall presentera det för att gå djupare i det.

Christer Romilson: Vi hade väl inte väntat oss att propositionen skulle komma så snabbt. Vi hade eventuellt väntat oss att det därmed skulle kunna göras en något mera omfattande analys. I det sammanhanget skall man dock komma ihåg att Lärarnas riksförbund krävde att skolministern mycket snabbt skulle lägga fram propositionen av olika skäl. Kraven har varit offentliga. Såvitt jag kommer ihåg har Göran Persson motiverat det faktum att man snabbt lade fram propositionen, snabbare än man egentligen tänkt, med att det var för att tillmötesgå kravet från Lärarnas riksförbund på den punkten.

Elisabeth Fleetwood: I riksdagshuset förväntar man sig en bred analys av den typ vi brukar ha med parlamentariskt inslag och med representanter för elever, lärare och alla andra som skall vara med. Det blev nog en stor besvikelse att så inte skedde.

I ett pressmeddelande från SL och SFL från den 23 september 1989 säger man att den sänkning av undervisningsskyldigheten med en timme som SAV föreslår för dem som i dag har flest lektioner inte alls är i samklang med hur vi uppfattat utbildningsministerns intentioner. Kan ni förklara hur ni har fått dessa intentioner klargjorda för er och varför ni går ut på detta sätt och talar om att man från SAV inte har följt skolministerns intentioner?

Christer Romilson: Det är rimligt att ge en bild av hur vi från de båda lärarförbunden inom TCO-S har hanterat denna fråga i avtalsrörelsen 1989. Inledningsvis, i slutet av januari, gjorde vi ett särskilt uttalande, där vi ställde mycket långtgående krav i avtalsrörelsen. Det var kopplat till TCO-S allmänna uppläggning om en uppvärdering av statstjänstemännens löner.

Vi menade att det var nödvändigt att se till att lärarna fick ordentliga lönelyft i den här avtalsrörelsen. Vi upplevde en svårighet att rekrytera folk till läraryrket och svårigheter att behålla lärarna kvar i skolan. Vi menade att lönen var ett av huvudproblemen och att det hade uppstått stora löneklyftor mellan offentligt och privat anställda.

Det var således inte enbart en facklig fråga. Vi menar att det också var en fråga av politisk art, eftersom kvaliteten i den svenska skolan enligt vår mening var hotad av svårigheterna att rekrytera nya lärare.

Vi ställde också krav när det gäller undervisningsskyldigheten och utjämning av lärarlönerna. Orsaken var framför allt att genom det beslut riksdagen har fattat om en ny grundskollärarutbildning, får vi nu en ny grundskolelärare som kommer ut 1992. Vi ansåg det då nödvändigt att se till att de gamla löneskillnaderna — som vi menar inte är motiverade på saklig grund utan bara är en rest av förhållanden i gamla skolformer — nu måste bort i grundskolan så att man får en

mer enhetlig syn när det gäller anställningsvillkor, löner och arbetstider för lärare i grundskolan. Därför krävde vi en utjämning av lärarlönerna och en sänkning av undervisningsskyldigheten för dem som går ut den nya grundskollärarutbildningen.

Det är viktigt att vi litet grand får beskriva hur vi gick in i den här avtalsrörelsen. Vi hade således mycket långtgående krav. Vi offentliggjorde dem på olika sätt. De har tidigt kommit arbetsgivaren till del och även skolministern. Då är det helt klart att sedan har skolministern gjort offentliga uttalanden i dessa frågor. Arbetsgivaren har kommit med tydliga krav för sin del, men samtidigt också med en del tillmötesgåenden på ett tidigt stadium i avtalsrörelsen, som vi har uppfattat som mycket positiva.

När det gäller frågan om undervisningsskyldigheten har Göran Persson i samtal med oss — vid de träffar som vi har haft med honom — men också offentligt — t.ex. vid Facklärarförbundets kongress — sagt att han även av skolpolitiska skäl tyckte att det fanns anledning att se över lärarnas arbetstidsfrågor. Han förde in sådant som vi kanske inte tyckte var så intressant, nämligen en starkare koppling av lärarna till arbetsplatsen och ett visst nyttjande av ferierna för fortbildning. Men han hade också tagit upp frågan om undervisningsskyldigheten. I den svenska grundskolan finns det ovanligt stora skillnader mellan olika lärargrupper.

Från arbetsgivarsidan hade vi i maj fått en avsiktsförklaring, en principförklaring, på lärarområdet som visade att man ville ge sig in i dessa frågor och utjämna undervisningsskyldigheten. Vi hade också hört skolministern offentligt ta upp den frågan. Vi tyckte då att det var konstigt att vi sedan i september fick ett bud där de frågorna inte alls var lösta på ett tillfredsställande sätt. Vi tyckte att det varken stämde med skolministerns intentioner, som vi hade kunnat uppfatta dem, eller med arbetsgivarens tidigare bud till oss. Därför agerade vi på det sättet.

Elisabeth Fleetwood: Ni står fast vid att SAV här hade avlägsnat sig från skolministerns intentioner?

Christer Romilson: Så som vi hade tolkat skolministerns intentioner. Man hade också avlägsnat sig från ett tidigare bud från i maj, vilket väl kanske var ännu mera anmärkningsvärt.

Solveig Paulsson: Jag menar inte att vi gjorde den kopplingen att skolministern för den skull var involverad i SAV:s bud på ett direkt sätt. Det var just det här som Christer Romilson säger att vi hade hört flera uttalanden från skolministern att man ifrån regeringens sida tyckte att det här kanske kunde vara en inriktning. Det är klart att vi hade väl kanske tänkt att SAV:s styrelse också hade hört samma intervjuer och tagit del av samma tidningsuttalanden. Det var ungefär på det sättet.

Elisabeth Fleetwood: Den 12 oktober lyftes kommunaliseringen ut ur avtalsrörelsen. Det finns bekräftat i brev — jag tror att det var den 18

oktober — från SAV till SACO. Sedan kom den tillbaka igen den 25, och den 26 lades propositionen fram. Är det vanligt att frågor lyfts ut och in i förhandlingsspelet?

Christer Romilson: Enligt vår åsikt har den aldrig lyfts ut. Redan i maj fick vi förutsättningen att förhandlingarna skulle föras med två olika alternativ. Ett av de alternativen var att riksdagen skulle fatta ett beslut att överföra tjänsterna till kommunal reglering.

Det är möjligt att Lärarnas riksförbund har tolkat SAV:s brev för sin interna opinion så att frågan lyftes ur. Läser man brevet ordentligt finner man att det inte ändrar någonting i förhållandet till vad SAV tidigare har sagt. Frågan har aldrig lyfts ut.

Elisabeth Fleetwood: Betyder det att ni anser att Dahlberg missuppfattade det svar som SACO fick om att frågan har lyfts bort?

Christer Romilson: Ja.

Elisabeth Fleetwood: Då får vi höra vad han anser. Jag går vidare.

Solveig Paulsson: Får jag säga att jag tycker att det måste klargöras att vår förutsättning har aldrig varit att vi skall avtala om ja eller nej till kommunaliseringen. Vi har hela tiden varit medvetna om att det är en riksdagsfråga. Det har SAV också framställt till oss i sina papper. Det här var ett förtydligande om det.

Elisabeth Fleetwood: Jag påstår här att den hade lyfts ut — dock inte av er — och att det finns papper på det. Vi får se om de papperna fortfarande är giltiga.

Jag vill anknyta till vad Solveig Paulsson här sade om att arbetsgivaransvaret för lärarna är en fråga för riksdagen och för statsmakterna. Kan ni säga oss något om vem som först förde in den i förhandlingarna, eftersom kommunaliseringen har funnits som en bricka i spelet om arbetstider m.m.? Varifrån kom det från början?

Christer Romilson: Den 17 maj fick vi en första handling från arbetsgivarverket om hur man såg på lärarfrågorna i 1989 års avtalsrörelse. Där togs den frågan upp.

Elisabeth Fleetwood: Där kom kommunaliseringen upp?

Christer Romilson: Ja.

Elisabeth Fleetwood: Kommunaliseringsförslaget kunde egentligen inte tas upp förrän efter ett riksdagsbeslut. Har ni någon uppfattning om varför SAV gjorde det här i det läget?

Jack Elfving: Det var mot denna bakgrund som jag gjorde den breda beskrivningen av hur staten i sin roll som arbetsgivare hanterar frågor av liknande slag. Jag tog ett exempel från försvarsområdet som rörde förbandsnedläggningar. Den 17 maj kan jämföras med den 19 januari i min beskrivning. Kommittén lämnade sitt förslag till regeringen den 15 och 16 juni. Regeringen skrev sin proposition först i oktober, och riksdagen beslutade i december. Den 19 januari var vi självfallet fullt

medvetna om att det avtal vi så småningom skulle sluta inte skulle träda i kraft om inte riksdagen lade ned förbanden. På samma sätt var vi fullständigt på det klara med att om inte riksdagen skulle fatta ett beslut om en ändring av ställföreträdarlagen så att kommunerna tog över de frågor som låg i ställföreträdarlagen, skulle den här avtalsrörelsen starta på nytt. Det viktiga är dock att vi aldrig någonsin har godtagit SAV:s lägre alternativ, utan vi drev vår avtalsrörelse. Skulle situationen ha uppstått att riksdagen skulle ha sagt nej till kommunaliseringen och arbetsgivaren därefter skulle ha lagt ett nytt sämre bud, betyder det inte för TCO:s del att vi har accepterat den lägre ambitionsnivån när det gäller löner, arbetstider eller fortbildning. Vår utgångspunkt var det material som vi lämnade den 15 mars och som vi utvecklade. Det saknas 13 bilagor till det här materialet när det gäller beskrivningen av problemet bara på lärarområdet. Det skulle i ett sådant fall ha varit vår utgångspunkt. Nu inträffade inte det.

Elisabeth Fleetwood: Herr ordförande! Jag skall inte gå vidare nu, eftersom jag inte var med i förra omgången när man diskuterade budens olika nivåer. Jag är övertygad om att andra som var närvarande kommer att göra det. Jag ber i stället att i så fall få återkomma i en andra omgång.

Ylva Annerstedt: Solveig Paulsson sade här tidigare att kommunaliseringen nästan var en förutsättning för förhandlandet. Vilken är den principiella synen hos er på det faktum att ett avtalsbud innehåller en förutsättning som det här bräckliga eller mycket osäkra riksdagsbeslutet?

Solveig Paulsson: På ett par andra områden har vi fått förhandla *efter* riksdagsbeslutet. Det har vi inte varit särskilt nöjda med. Därför såg vi det faktiskt som en stor fördel att få förhandla före riksdagsbeslutet i stället för efter.

Ylva Annerstedt: Vi fick reda på de två alternativen som presenterades. Jack Elfving sade att ni inte alls accepterade det andra alternativet som presenterades. Måste man dock inte ha två stycken ganska jämförbara alternativ när man inte vet förutsättningarna i slutbudet? Betyder det att ni skulle ha begärt ytterligare förhandlingar om riksdagsbeslutet inte hade kommit till stånd?

Christer Romilson och Solveig Paulsson: Ja.

Ylva Annerstedt: Ni anser således inte att buden är jämförbara?

Christer Romilson: Nej, vi har förhandlat utifrån förutsättningen att kommunaliseringsbeslutet skulle tas av riksdagen. Vi hade ju ett preliminärt avtal. Hade förutsättningarna för det ändrats är det klart att det också hade varit nödvändigt att uppta nya förhandlingar.

Ylva Annerstedt sade att det var ett mycket bräckligt underlag när det gällde frågan om riksdagsmajoriteten. När skolministern tog upp dessa frågor gjorde vi naturligtvis en analys över hur riksdagens ledamöter skulle kunna tänkas ställa sig till förslaget. Vid en analys av

de politiska partiernas program får jag väl säga att vi kom fram till att det i riksdagen fanns en mycket bred majoritet för att ändra statsbidragsbestämmelserna på ett sådant sätt att det var omöjligt att ha kvar en statlig lönereglering och ett statsbidrag knutet till lärarlönerna.

Moderata samlingspartiet har t.ex. krävt ett statsbidragssystem som ökar valfriheten och följer eleven. Föräldrarna skall få möjlighet att hantera statsbidraget på ett sådant sätt att man kan välja skola. Vad man än tycker om det förslaget är det ändå mycket svårt att säga att det skulle vara möjligt att kombinera med det gamla statsbidragssystemet och en statlig tjänstereglering.

Tittar man på folkpartiets utbildningspolitik kan man se att den talar för stark avreglering och en ökad decentralisering med fristående skolenheter.

Miljöpartiet har gått mycket långt när det gäller decentraliseringsfrågan.

Vi gjorde den bedömningen att vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet kanske var de partier som stod längst ifrån förslaget om kommunal tjänstereglering och möjligen var för den mest långtgående statliga regleringen. Vid kontakter med centerpartiets representanter fick vi dock oss förelagt att centerpartiet skulle stödja ett förslag om kommunala tjänster om det innehöll vissa förutsättningar. Förutsättningar som det ganska tidigt blev klart att förslaget skulle göra. Därmed gjorde vi bedömningen att det fanns en riksdagsmajoritet för förslaget.

Sedan visade det sig att vi delvis missbedömde situationen vad gäller en del partier. Det var ändock den bedömningen vi gjorde inledningsvis.

Ylva Annerstedt: Det har förekommit flera olika uppgifter om hur många gånger SL och SFL har träffat företrädare för regeringen. Skulle ni kunna redogöra litet för det, så vi får en klar bild av detta under avtalsperioden?

Solveig Paulsson: Vi träffade skolministern den 4 april, vid det möte som Expressen har angett till slutet av maj. Sedan hade vi olika kontakter under våren i samband med kompletteringspropositionen. Jag kan inte säga exakt datum, men under hösten var det praktiskt taget inga kontakter i den här frågan. Vi har ju andra kontakter.

Ylva Annerstedt: Kan du precisera detta litet mer? Vad betyder "praktiskt taget inga kontakter"? Är det ett, två eller tre tillfällen?

Solveig Paulsson: Nej, jag kan inte säga att det var några kontakter i den här frågan efter ... I samband med att propositionen lades i oktober fick vi naturligtvis den för genomläsning, och då hade vi kontakter.

Ylva Annerstedt: När fick ni besked om att propositionen skulle komma?

Solveig Paulsson: Tyvärr har jag inte noterat datum. Men jag vet exakt att det var så att skolministern skulle hålla en föreläsning på en

stämma som vi hade i en förening. Jag tror att det var den 26 oktober, men det kan vara fel. Jag ber om ursäkt att jag inte har antecknat detta och har uppgiften med mig. Vid det tillfället aviserade dock han till mig på morgonen att han avsåg att lägga fram propositionen och att det skulle offentliggöras den dagen och hållas en presskonferens efteråt. Det var då jag fick reda på det.[1]

Jag vill anknyta till vad Christer Romilson sade. Jag blev något förvånad över tidpunkten.

Ylva Annerstedt: Fick ni inte någon anvisning tidigare än den 26 att propositionen skulle läggas fram?

Solveig Paulsson: Nej, inte om tidpunkten.

Ylva Annerstedt: Ni sade tidigare att ni i olika konstellationer träffar regeringen och dess företrädare. Träffar ni alltid regeringen utan att LR är med?

Solveig Paulsson: Det är olika. Som jag tidigare sade är LR ibland med och ibland inte. Det beror helt på frågan och om det finns gemensamma problem som vi vill lösa gemensamt med LR.

Ylva Annerstedt: När ni träffade regeringen den 4 april, fick ni då besked om att regeringen skulle träffa LR senare?

Christer Romilson: Ja.

Birger Andersson: Jag vill börja med att ställa en kort inledande allmän fråga till de båda ordförandena. Det finns ett uttryck som säger att utbildning skall löna sig. Delar ni den uppfattningen?

Christer Romilson: Ja.

Birger Andersson: Det innebär alltså att en lärare som har en längre utbildning skall ha en högre lön än en lärare som har en kortare utbildning, om jag har förstått dina synpunkter rätt?

Christer Romilson: Vi har inte en lönepolitik där lönesättning är exakt kopplat till utbildningstid. Det tror jag över huvud taget inte att någon fackIig organisation har. Lärarnas riksförbund, om vi som exempel tar den organisationen, har flera medlemsgrupper, t.ex. musiklärare och idrottslärare, med olika lång utbildningstid. Musiklärare med äldre utbildning har dubbelt så lång utbildningstid som idrottslärare, men de har samma lön. Jag har aldrig hört att Lärarnas riksförbund ställt något yrkande om att man skall göra någon förändring av det. Vi har heller inte några krav som innebär att man skall göra en sådan direkt koppling.

När det gäller den här frågan har vi krävt att man skall ha samma slutlön för alla lärare i grundskolan. Det som bör vara normgivande för lönesättningen är det som man uträttar som lärare. Vi tycker inte att det finns sådana kvalitetsskillnader i lärararbetet som innebär att man bör ha olika lön. Vi har däremot ansett att det kan finnas

anledning att man, även om man har samma slutlön, kan ha olika ingångslön, och att det kan gå olika fort innan man når slutlönen. Detta kan bl.a. baseras på skillnader i utbildningstid.

Det avtal som vi nu har träffat innebär att vi uppnått samma slutlön för alla lärare i grundskolan, vilket vi tycker är mycket bra. Men samtidigt tjänar en adjunkt flera hundra tusen kronor mer än en lågstadielärare fram till dess att man når den lika slutlönen. Det anser vi väl kompenserar de skillnader som finns i utbildningstid.

Solveig Paulsson: Man måste beakta att det här avtalet är framåtsyftande. Tjänster som lågstadielärare och adjunkt skall ju inte finnas inom ett år, utan det är den nya grundskollärartjänsten som det gäller. Utbildningstidens längd är ett kriterium för lönesättningen i ingångsskedet. Det skiljer högst ett år mellan dem som utbildas för årskurs 1—7 och dem som utbildas för årskurs 4—9. I nuvarande avtal ligger livslönen på 300 000—400 000 kr. mer för ett års längre utbildning. Sedan finns det också andra kriterier som avgör vilken lön man skall ha på arbetsmarknaden. Detta gäller inte bara för lärare. Det är fråga om erfarenhet och annat.

Birger Andersson: Min fråga var av principiell natur, och jag fick långa svar från er båda. Jag kan tillägga att det finns flera här vid bordet som har en ganska bred erfarenhet från undervisningssektorn. Men vi lämnar nu denna fråga.

Jag vill återgå till den 4 april. Tydligen var inte alla organisationer närvarande. Meddelades det under sammanträdet att LR skulle få informationen senare?

Christer Romilson: Ja.

Birger Andersson: Alla hade alltså klart för sig att den informationen skulle ges. Vi har i våra handlingar sett att man inte har gett LR den informationen, enligt de uppgifter vi har redovisade här. Man hade betydligt tidigare ett sammanträffande med LR i något annat sammanhang där man presenterade den allmänna politiken. Det var därför jag ställde frågan.

När ni satt tillsammans den 4 april, presenterade departementet någon tidsplan för hur frågan om kommunalt huvudmannaskap skulle föreläggas riksdagen?

Solveig Paulsson: Nej.

Birger Andersson: Ni fick alltså inte någon information alls om sådana saker. Senare under hösten har bl.a. Solveig Paulsson i en tidningsartikel den 8 december 1989 redovisat litet grand av det ni blivit informerade om när det gäller kompletteringspropositionen. Men var dessa frågor inte alls uppe till diskussion den 4 april?

Solveig Paulsson: Det gällde ju kompletteringspropositionen.

Birger Andersson: Jag menar tidsplanen för när den här propositionen skulle komma.

Solveig Paulsson: Nej.

Birger Andersson: Så det fanns inte ...

Solveig Paulsson: Jag vidhåller det jag sade tidigare. Jag blev överraskad när jag på morgonen den 18 oktober eller den 26 oktober, det var en fredag i alla fall, fick reda på att propositionen skulle läggas fram.[2]

Birger Andersson: Så det var första gången som ni över huvud taget fick någorlunda definitiva besked? Ni har alltså suttit och förhandlat i blindo under ganska lång tid med litet olika alternativ i bakgrunden?

Christer Romilson: När det gäller frågan om huruvida LR skulle få information eller inte efteråt är det inte någon huvudfråga för oss vid en kontakt med regeringen att ta reda på när en annan organisation skall få information. Det är möjligt att vi sade fel när frågan ställdes om LR. Men det är SACO-S som är part i avtalet, och det lämnades information om att man där skulle få information senare.

Det gavs ingen tidsmässig beskrivning av hur arbetet skulle gå till. Men som jag tidigare sade har man från Lärarnas riksförbund uttryckt önskemål om att regeringen snarast skulle lägga fram propositionen. Skolministern motiverade det faktum att propositionen kom snabbare än han hade tänkt med att Lärarnas riksförbund hade krävt detta. Det är jag säker på att jag har en riktig minnesbild av. Den kom alltså något snabbare än vi trodde.

Birger Andersson: Solveig Paulsson har sagt att SL fick informationen den 26 oktober. När fick du informationen definitivt, Christer Romilson?

Christer Romilson: Jag kan inte svara på det. När det gäller sammanträdestider, som det ju ställdes en fråga om, vet jag att jag på hösten uppvaktade Göran Persson i andra frågor som handlade om sfi och att dessa frågor nog berördes något i samband med det. Men om utskottet så önskar kan vi försöka överlämna uppgifter om exakta datum. Vi skall försöka utreda detta, eftersom vi inte kan svara här vid bordet.

Anders Björck: Kan vi inte få det skriftligt för att underlätta vår granskning? Det är ju regeringens handläggning som vi granskar, och ingenting annat.

Solveig Paulsson: Jag vill säga en sak i samband med detta. Att jag fick informationen på morgonen berodde på att skolministern skulle hålla ett anförande vid vår speciallärarförenings stämma. Jag tycker att det var schyst av departementet att ringa till mig och tala om att han skulle kungöra detta, så att jag inte skulle sitta där och säga: Oj då. Det var väl enbart av den anledningen som jag också fick den informationen. Jag hade annars inte krävt att få den.

Birger Andersson: Jag har ingen anledning att fundera kring detta. Jag ville bara få klarhet i när ni fick den informationen. Det har visat sig att både ni och de som varit här tidigare har mycket dimmiga begrepp om när informationen gavs. Det är bara att konstatera.

Solveig Paulsson: Detta förklarar också Christer Romilsons svar. Han var inte inblandad i det möte jag skulle gå på den där fredagen.

Birger Andersson: Det var tydligen den 16 och 17 april som ni fick veta innehållet i kompletteringspropositionen, om uppgiften i våra handlingar är riktig. Här står det: Den 16 resp. 17 april fick LR:s, SL:s och SFL:s ordföranden ta del av de texter som skulle ingå i kompletteringspropositionen angående skolan.

Var ni alla närvarande på en gång, eller fick ni information en och en? Hur gick det till?

Christer Romilson: Solveig Paulsson och jag fick den informationen den 16 april. Vid det flesta träffar har vi uppträtt tillsammans i avtalsrörelsen, både i förhandlingar och i kontakter med regeringsföreträdare. Det beror på att vi förhandlar tillsammans inom TCO-S. Men vi har också, som ni känner till, fattat beslut om att slå samman de båda förbunden den 1 januari 1991. Vi arbetar därför intimt samman. Däremot har vi tyvärr inte lika nära förbindelser med Lärarnas riksförbund. Det är därför kanske inte så konstigt att vi inte alltid uppträder tillsammans med det förbundet.

Birger Andersson: Den analys som skulle göras slutfördes enligt våra handlingar under oktober månad i regeringskansliet. Var ni delaktiga i det arbetet?

Solveig Paulsson: Nej.

Birger Andersson: Har ni haft tillgång till materialet, och har ni fått ta del av analysen?

Solveig Paulsson: Nej.

Birger Andersson: Nehej.

Christer Romilson: Inte mer än det som finns i propositionen. Jag har inte uppfattat att det finns någon annan skriftlig analys.

Birger Andersson: Jag stannar här för närvarande. Tack herr ordförande.

Hans Leghammar: Hade ni i avtalsrörelsen några direkta eller indirekta kontakter med skolministern, eller hans företrädare, som berörde frågornas utveckling med avseende på riksdagens förväntade eller icke-förväntade beslut?

Christer Romilson: Vi har på olika sätt uppställt mycket klara villkor för att vi skall kunna ompröva den tidigare intagna ståndpunkten när det gäller frågan om kommunaliseringen. Genom arbetsgivarverkets bud till oss i maj fördes den här frågan in som en förutsättning i avtalsrörelsen. Det är givet att vi har haft synpunkter av politisk art och att vi har framfört krav vad gäller riksdagsbeslut i den här frågan. Vi har ställt krav på sådant vi anser är viktigt att få med om man beslutar att överföra tjänsterna till kommunal reglering.

Det gäller också de frågor som berör förhandlingarna och som baseras på att vi skall förhandla med en ny arbetsgivare. Vi ställde långtgående krav när det gällde lönesystem, lönenivåer och annat. Det är självklart att de frågorna har hanterats tillsammans. Vi har sett båda dessa typer av krav som nödvändiga för att vi skall kunna få ett enligt vår mening acceptabelt beslut i denna fråga.

Vi har också till skolministern sagt vilka krav vi kommer att ställa i förhandlingarna. Det är självklart att vi har berört de politiska frågorna i samtal med arbetsgivarverkets representanter. Vi har också till skolministern sagt vilka krav som kan föranledas av kommunaliseringsfrågan som vi kommer att ställa i förhandlingarna.

Det har alltså förts samtal med skolministern i de här frågorna. Det viktiga är att vi inte har fört några förhandlingar med honom och inte fått några utfästelser vad gäller arbetstidsfrågan eller lönefrågorna. Det är det viktiga när det gäller ert granskningsarbete. Några sådana utfästelser har icke gjorts. Men vi har i och för sig till ministern framfört våra krav och informerat honom om hur vi har sett på dessa frågor även ur förhandlingssynpunkt.

Hans Leghammar: Du använde här ordet samtal. Detta har principiell betydelse. Det är väldigt viktigt att klargöra skillnaden mellan samtal och förhandlingar. Det är fråga om otillbörlig eller icke otillbörlig inblandning. Det skulle vara intressant att höra var gränsen enligt din mening går.

Christer Romilson: Vi måste ta hänsyn till riksdagens beslut i vårt förhandlingsarbete. Det är en självklarhet. Kan vi påverka riksdagens beslut genom kontakter med riksdagsmän, från alla partier, försöker vi naturligtvis att göra detta.

Vi har inga krav på att formellt få gå in och lägga oss i de beslut som Sveriges riksdag fattar. Men vi för ju fram krav och förslag till riksdagspartierna, regeringen osv. Vi menar att politikerna på samma sätt icke skall överta de fria parternas roll när det gäller att träffa fria avtal vid fria förhandlingar. Att man när man träffas kan samtala kring de här frågorna är naturligt. Det tycker vi inte är någonting konstigt, och det är ingen otillbörlig inblandning.

Hans Leghammar: Jag vet inte om du inte hörde min fråga. Min fråga var alltså: Var börjar och slutar enligt din mening förhandlingar resp. samtal? Det intressanta är då givetvis sådana med regeringens företrädare.

Christer Romilson: Vi för förhandlingarna med statens arbetsgivarverk, och samtal för vi med skolministern.

Hans Leghammar: Du säger att ni bara haft samtal med skolministern och inte förhandlingar? Vad är enligt din mening samtal, och vad är förhandlingar, vilken är den principiella skillnaden? Det är nu tredje gången som jag ställer frågan.

Christer Romilson: Vi kan inte förhandla med skolministern eftersom han inte har något mandat att skriva under några avtal med oss. Vi för

inga förhandlingar med honom. Förhandlingar för vi med statens arbetsgivarverk. Däremot för vi samtal med skolministern, och de kan beröra olika frågor. Det finns ingen gräns man passerar i samtal och förhandlingar med skolministern. Han har inga förhandlingsmandat. Med honom för vi samtal.

Anders Björck: Förhandlingschefen har vinkat här och vill sprida ljus över skillnaden.

Hans Leghammar: Jag skulle vilja fortsätta med Romilson, eftersom jag har frågan uppe. I förlängningen av det du säger här kan alltså ministern inte ha varit otillbörligt inblandad eftersom han inte har förhandlingsmandat. I det perspektivet är denna granskning fullständigt meningslös. Ditt resonemang förvånar mig litet grand.

Christer Romilson: Över oss kan han inte ha någon påverkan som är otillbörlig inblandning. Vi kan föra samtal med honom, och han kan säga i princip vad han vill till oss. Det förändrar inte vårt partsförhållande till statens arbetsgivarverk. Om han sedan från er synvinkel på något otillbörligt sätt blandar sig i statens arbetsgivarverks arbete kan inte vi lägga oss i detta. Men gentemot oss kan han inte otillbörligt lägga sig i förhandlingsverksamheten. Vi har inga obligationer gentemot honom i de frågorna.

Jack Elfving: Jag vet inte hur mycket vi skall fördjupa oss i förhandlingsbegreppet, men i vår värld är begreppet förhandling kopplat till förhandlingsrätten och de rättigheter och skyldigheter man har att iaktta när man upptar en förhandling med dem som är behöriga att förhandla. Det är till statens arbetsgivarverk som ni har lämnat den behörigheten.

Hans Leghammar: Det är helt klart att jag som politiker, och ännu mer en minister, kan ha underhandskonstakter och ge mer eller mindre långtgående löften i olika frågor. Det är den delen som vi granskar, och därför var det intressant att höra de här utläggningarna. Men i förlängningen innebär detta att Christer Romilson här menar att det inte är möjligt med någon otillbörlig inblandning eftersom det inte finns något förhandlingsmandat. Det är en litet märklig syn på frågan.

Christer Romilson: Jag har sagt att våra samtal inte har kunnat gå över i förhandlingar eftersom det inte är förhandlingar det handlar om. Men jag har också tidigare sagt att vi inte har fått några utfästelser eller löften från skolministern.

Man kan möjligen ytterligare belysa detta. Vi har ställt långtgående lönekrav i 1989 års avtalsrörelse. Vi menade att det inte bara var en fråga av fackligt intresse att hävda de kraven. Det var också skol- och utbildningspolitiskt viktigt att lärarnas löner ökade för att kunna förbättra rekryteringsläget och behålla kvaliteten i skolan. Det har vi naturligtvis framfört till skolministern. Jag har också sagt till honom

att det är viktigt att regeringen ser till att pengarna kommer fram så att detta blir möjligt. Han har i det fallet avvisat alla försök från min sida att få några besked av den typen.

Arbetstidsfrågorna är någonting som har diskuterats ganska mycket under den här avtalsrörelsen, inte minst i massmedia. Vi har naturligtvis också berört de frågorna med utbildningsministern. Jag har fått den uppfattningen att han knappast delade de förhandlande arbetsgivarparternas syn när det gällde buden att man skulle ha 15 dagar av ferier per år och 34 timmar i veckan knutna till skolan. Från hans synvinkel var det inte viktigt skolpolitiskt eller utbildningspolitiskt med sådana förändringar av avtalen. Det är min bild. Det visar väl också att de förhandlande parterna på arbetsmarknaden drev en annan politik än den som skolministern eventuellt företrädde. Då kan han väl inte ha påverkat detta särskilt mycket. Det här får ni väl fråga honom ytterligare om, men det är min bild av deras förhållande.

Bengt Kindbom: Låt mig gå till ett område där ni har förhandlingar med departementet, nämligen enligt MBA-R. Det finns anteckningar från TCO-S om statsbidragssystemet, meritvärderingsregler och skolledningen. När man nu byter avtalsområde och huvudmannaskap kommer också den kommunala självstyrelsen in. Vi håller nu på och bereder en ny kommunallag, och den kommunala självstyrelsen diskuteras mycket. Utgångspunkten är att minska detaljregleringen, vilket gör att man även på lärarområdet måste lämna den.

Mina frågor är följande. Diskuterade ni de här frågorna om den kommunala självstyrelsens principer på utbildningsdepartementet den 4 april? Har ni fått några löften om att man skall följa gamla principer, dvs. bibehållande av statliga regleringar? Har ni diskuterat fackligt veto beträffande meritvärderingar, lärartillsättningar etc.?

Christer Romilson: Svaret på den första frågan är nej — dvs. frågan om det kommunala självstyret skulle ha behandlats den 4 april. När det gäller de andra frågorna har vi både i den förhandling som åberopas och offentligt i opinionsbildningen på många sätt framfört flera krav när det gäller de beslut som skall fattas i de här frågorna.

Vi anser att riksdagens beslut har tillgodosett några av de för vår del absolut viktigaste kraven, bl.a. att de statliga behörighetsreglerna skall behållas även vid en kommunal tjänstereglering. Det menar vi är den viktigaste frågan för att man skall behålla en likvärdig utbildningsstandard och en nationell skola, dvs. att man i alla kommuner har lärarutbildad personal med en likvärdig utbildning. Det är den viktigaste frågan.

När det gäller meritvärdering har vi i vårt avtal fullt ut fört över det gamla meritvärderingssystemet. Dessutom beslöt också riksdagen att i författning säkra detta meritvärderingssystem. Det som inträffat är att vi på två olika sätt har fört meritvärderingssystemet vidare.

Jag tror att vi, jämfört med alla politiska partier, kanske kommer att ha mer långtgående krav på reglering när de här frågorna kommer att

behandlas vidare framöver. Där förväntar jag mig en del meningsutbyten. Några löften har vi inte fått, men vi anser att vi har fått in viktiga delar i redan fattade riksdagsbeslut.

Bengt Kindbom: Hur är det med veto?

Christer Romilson: Det har inte diskuterats.

Bengt Kindbom: Har ni börjat diskussionerna med Kommunförbundet på den här punkten?

Christer Romilson: Nej.

Elisabeth Fleetwood: Hur länge har ni haft uppfattningen att det hos era medlemmar, i båda förbunden, har funnits en önskan att få till stånd kommunalisering? Att det finns en önskan hos styrelserna har vi förstått genom det ni själva har sagt, men hur länge har ni haft uppfattningen att en majoritet av era medlemmar har velat ha en sådan?

Solveig Paulsson: Vi har aldrig undersökt det. Vi har fått ett avtalsförslag, ett paket, som vi skickat ut för medlemsomröstning, och det har vi fått majoritet för. Det är vad jag kan svara på den frågan.

Elisabeth Fleetwood: Vi är alla medvetna om hur era medlemmar har yttrat sig, men jag skall inte ta upp det här. Jag tycker att svaret är undvikande och inte ger mig den information som jag skulle vilja ha.

Jag vill allra sist ställa en kort fråga. Känner ni er som företrädare för lärare och för kunskap hos den blivande generationen oroade av annonserna om snabbutbildning för vikarier som förekommit i olika kommuner omedelbart efter beslutet om kommunalisering? Ni kan inte vara helt främmande för vad som har sagts på olika håll.

Solveig Paulsson: Detta har varit en fråga som har diskuterats helt utanför avtalsrörelsen. Lärarbristen var ett faktum redan före den 14 december när vi skrev på det här avtalet.

Elisabeth Fleetwood: Självfallet. Jag tog mig friheten att ställa en sista fråga om er bedömning av detta. Men vi kan fortsätta efteråt med detta.

Christer Romilson: Jag har svårt att inse vad de här frågorna har med granskningsärendet att göra. Det har inom lärarförbunden funnits en inställning — som jag tror att de flesta medlemmar har delat, och som förbundsledning och kongresser har delat — att man har velat ha kvar den statliga löneregleringen. Det är helt klart. Det har även inför den här avtalsrörelsen varit vår utgångspunkt. Samtidigt måste en facklig organisation när den försöker företräda sina medlemmars intressen se till den utveckling man möter och vilka beslut man kan förvänta sig kommer att fattas framöver av riksdagen. Det är självklart att vi försöker påverka de besluten och att träffa avtal för våra medlemmar som på bästa sätt tillgodoser våra krav och önskemål.

När det gäller den kommunala regleringen har vi lyckats få med det som vi tyckte var viktigast för att kunna garantera en likvärdig utbildningsstandard — statliga behörighetsregler. Detta var förut vårt viktigaste skäl till att försvara den statliga löneregleringen.

Vi har avtalsvägen lyckats träffa avtal där vi i hög grad för över gamla lönesystem med central lönesättning osv. Vi har också fått betydande löneförbättringar i den här avtalsrörelsen, en utjämning av lärarlönerna och en kraftig utjämning av undervisningsskyldigheten. Förutsättningen för avtalet är att den kommunala regleringen kommer att genomföras. När allt detta vägts samman har våra medlemmar i en medlemsomröstning fattat beslutet, med alla dessa förutsättningar, att säga ja till avtalet.

Birger Andersson: Jag vill till Christer Romilson ställa en fråga om den 4 april med anledning av de diskussioner som har förts om vad som skedde då. Fördes det något ingående samtal om lärarnas löner och anställningsvillkor den 4 april?

Christer Romilson: Nej.

Anders Björck: Därmed är utfrågningen avslutad. Jag tackar Solveig Paulsson, Christer Romilson och Jack Elfving för att ni har velat komma hit och medverka till utskottets granskning. Sammanträdet är avslutat.

---

[1] Rättelse enligt telefonsamtal med Solveig Paulsson den 28 mars 1990:
Tyvärr har jag inte noterat datum. Men jag vet exakt att det var så att skolministern skulle hålla en föreläsning på en stämma som vi hade i en förening. Det var den 20 oktober. Statssekreteraren aviserade på morgonen att statsrådet avsåg att lägga fram propositionen och att den skulle offentliggöras den dagen och hållas en presskonferens efteråt. Det var då jag fick reda på det.

[2] Rättelse enligt telefonsamtal med Solveig Paulsson den 28 mars 1990:
Jag vidhåller det jag sade tidigare. Jag blev överraskad när jag på morgonen den 20 oktober fick reda på att propositionen skulle läggas fram.

Konstitutionsutskottet

1990-03-22

kl. 10.05—11.22

Offentlig utfrågning av Lars Dahlberg, ordförande i SACO-S, och Ove Engman, ordförande i Lärarnas Riksförbund, angående avtalsförhandlingarna på läraområdet 1989

Olle Svensson: Jag hälsar Lars Dahlberg, förhandlingschef i SACO, och Ove Engman, ordförande i Lärarnas Riksförbund, välkomna till utskottet.

Sture Thun: Utskottet har tidigare granskat regeringens roll i förhandlingarna i samband med TCO-konflikten 1985 och avtalsrörelsen 1986. Vid den granskningen redogjorde medlingskommissionens ordförande Sven-Hugo Ryman inför utskottet muntligen för erfarenheterna från medlingsarbetet. Han framförde då åsikten att löneministern borde sitta med i förhandlingarna. Hur ser ni på en sådan utveckling? Skulle det vara en bättre ordning än den som råder i dag?

Lars Dahlberg: Nej, det tror jag inte. Vi har den uppfattningen att ju mindre företrädare för regeringen deltar i själva förhandlingsarbetet, desto bättre är det. Vi har den uppfattningen att båda parter och samhället i övrigt gagnas av att vi har ett självständigt arbetsgivarverk, vilket det ju är, och att vi har självständiga och starka parter på löntagarsidan.

Sture Thun: Enligt de handlingar vi har fått informerades LR:s ordförande och distriktsordförande om regeringens planer vad gällde skolfrågor vid ett möte den 16 mars 1989. Är det riktigt?

Ove Engman: Det är riktigt. Skolministern besökte vår distriktsordförandekonferens och höll ett anförande.

Sture Thun: På eftermiddagen samma dag skedde ytterligare ett sammanträffande med dig, då regeringens planer gicks igenom mer i detalj. Kan man säga att det var en sådan information som regeringen är skyldig att ge enligt avtalet, och kan man jämföra den information som ni fick då med den som lämnades den 4 april till övriga organisationer?

Ove Engman: Det vi fick höra på distriktsordförandekonferensen på dagen den 16 var en ingående redogörelse för hur Göran Persson såg på skolutvecklingen. Han framhöll då mycket markerat och kraftfullt att det var nödvändigt att lärarna kommunaliserades. Han framhöll också att det var viktigt att en sådan förändring skedde i samverkan med de lärarfackliga organisationerna. Han sade att det var hans strävan att uppnå en lärarfacklig majoritet för kommunalisering.

Han sade vidare vid det tillfället att det är hos kommunerna som pengarna finns. Det är kommunerna som har pengar i framtiden, sade han. "Det finns inga pengar hos staten och kommer inte att finnas det i fortsättningen heller, så vill ni ha en löneutveckling som ni är värda, bör ni se till att få kommunen som huvudman."

Det han ville fråga mig om på kvällen vid ett möte på departementet var om vi som organisation var beredda att säga ja till en kommunalisering. Jag kunde inte ge honom ett sådant svar på kvällen. Vi ville då inte och vill fortfarande inte kommunaliseras. Eftersom vi hade hårda och för oss styrande kongressbeslut i den frågan fanns det ingen möjlighet för mig att ge någon accept på offerten, utan jag meddelade Göran Persson att det enligt vår uppfattning inte var värt priset att bli kommunaliserade. Jag ansåg det inte ligga i linje med den informationsskyldighet som regeringen har, utan det var skolministerns strävan att nå fram till den lärarfackliga majoritet han ville ha.

Sture Thun: Var det inte en information om vad regeringen skulle föreslå i kompletteringspropositionen som gavs den 16 på eftermiddagen?

Ove Engman: Nej. Den informationen fick jag på eftermiddagen den 17 april.

Sture Thun: Men Göran Persson gav vid mötet den 16 inget löfte om löneutveckling på den statliga sidan, utan han klargjorde att det inte var några pengar att vänta?

Ove Engman: Så kan man uttrycka det: om vi var kvar hos staten kunde vi inte räkna med någon löneutveckling.

Hans Nyhage: Anser ni att frågan om kommunalisering är en förhandlingsfråga?

Lars Dahlberg: Nej. Det har legat till grund för vårt agerande i hela förra årets avtalsrörelse att det icke är en förhandlingsfråga. Det är viktigt att komma ihåg att vid de möten som skolministern hade med oss — med Ove Engman, och faktiskt också med mig — var bara Göran Persson tillsammans med hans statssekreterare närvarande. Det fanns alltså icke folk från arbetsgivarverket närvarande. En förklaring till detta är naturligtvis att vi inte diskuterade lönefrågorna, utan i varje fall vid det möte han hade med mig gjorde han en ganska lång plädering rörande olika fördelar med en kommunalisering.

Självfallet anser vi att kommunaliseringsfrågan varken var eller är en förhandlingsfråga, utan vår uppfattning är att det resultat vi kommer fram till i löneförhandlingarna gäller oavsett vilka beslut som sedan fattas av Sveriges riksdag. Vi har hävdat den linjen att vi vill gå fram med ett avtal som vi skrivit under, och oavsett om ett beslut om kommunalisering fattas av Sveriges riksdag skall detta avtal gälla. Det har varit en av stötestenarna. Frågan kom in i förhandlingarna på det viset att skolministern klart deklarerade att han inte skulle driva igenom den frågan i Sveriges riksdag om det icke fanns, som han uttryckte det ordagrant, en lärarfacklig majoritet.

Det hör till saken att vi på SACO-sidan aldrig kan uppbåda en lärarfacklig majoritet — våra lärare är för få. Det är bara TCO-sidan som kan uppbåda en lärarfacklig majoritet. Detta ligger med i den utveckling som har varit. Något som dessutom ligger med är att vi har diametralt motsatta lönepolitiska målsättningar bland lärarna inom TCO och inom SACO. Inom TCO har man sedan decennier en klart uttalad målsättning som går ut på för det första att de lärargrupper som i hierarkin ligger under adjunkterna skall ha samma slutlön som adjunkterna, för det andra att samma lärargrupper skall närma sig den USK-nivå — antal undervisningsskyldighetstimmar — som adjunkterna har. Det betyder att vill man föra ett resonemang med de fackliga parterna om dessa frågor, får man välja *en,* eftersom det inte går att komma överens med båda.

Hans Nyhage: Anser du att frågan om kommunalisering likväl ingick som en del i löneförhandlingarna?

Lars Dahlberg: Ja, det är alldeles uppenbart. Jag har med mig ett bud från den 23 september 1989, Förslag till principöverenskommelse i 1989 års avtalsrörelse. Det budet, som är ganska omfattande, går igenom alla erbjudanden till lärargrupper och avslutas med ett stycke som heter Förutsättningar, där det står ordagrant: "SAV:s förslag inom sektorn skola gäller endast under följande förutsättning." Sedan följer en punkt 1 som rör arbetstidsreglering, och sedan en punkt 2, som är ganska klar: "Parterna skall förklara sig införstådda med att den statliga regleringen av tjänster i det kommunala skolväsendet upphör under avtalsperioden med utgången av 1990."

Det är alltså utomordentligt klart att om man ville köpa det här avtalet, skulle man också godta den förutsättningen.

Hans Nyhage: Vem förde enligt din mening in frågan i avtalsrörelsen?

Lars Dahlberg: I min arbetsuppgift ingår att ha kontakt med min motpart, statens arbetsgivarverk. Det är uppenbart att det är statens arbetsgivarverk som har fört in frågan i det här budet. Varför avtalsverket i sin tur har fört in det ankommer det inte på mig att bedöma.

Hans Nyhage: Du påstår inte att det var Göran Persson som förde in det?

Lars Dahlberg: Nej, jag kan inte påstå det. Jag kan bara konstatera att frågan var med som ett villkor i det avtalsbud vi fick. Varför det var med kan jag inte bedöma.

Hans Nyhage: Den 4 april hölls den beryktade sammankomsten hos och på initiativ av Göran Persson. Där var arbetsgivarverket representerat, liksom SL och Facklärarförbundet men inte LR — varför?

Lars Dahlberg: Det får Ove Engman hjälpa mig att svara på.

Hans Nyhage: Var ni kallade?

Lars Dahlberg: Inte vad jag vet.

Ove Engman: Nej, vi var inte kallade i det sammanhanget. Det var en helt annan konstellation som träffades den 4 april, precis som Lars Dahlberg har sagt. Det var en magnifik uppsättning personer, som spelar en avgörande roll i förhandlingssammanhang, som träffades, medan kontakten med oss har varit en individuell kontakt från min sida med skolministern och statssekreteraren, och likadant för Lars Dahlberg.

Hans Nyhage: Någon motsvarande sammankomst med företrädare för arbetsgivarverket har inte ägt rum?

Ove Engman: Inte som jag har deltagit i, nej.

Hans Nyhage: Enligt Expressen skulle ett likartat möte ha ägt rum i början på juni. Anser ni att så har varit fallet?

Lars Dahlberg: Nej, det är inte ett likvärdigt möte. Vid möten med SACO-S har SACO-S företrätts enbart av mig och regeringen av Göran Persson och hans statssekreterare. Det var inte alls en likvärdig sammansättning.

Hans Nyhage: För förtydligande vill jag fråga, om någon av er har träffat representanter för arbetsgivarverket under hand.

Lars Dahlberg: Inte i den här frågan. Vårt första möte av motsvarande karaktär ägde rum den 12 oktober. Det hölls mot bakgrund av det bud som jag nyss refererade till. Efter det tog jag själv kontakt med civilministern och påpekade det utomordentligt bekymmersamma i förhandingssituationen. Som representant för ett av 25 förbund, vilka var bestämda motståndare till en kommunalisering, satt jag i en förhandlingssits där man hade fört in denna politiska fråga som ett förhandingsobjekt. Jag bad om ett sammanträffande för att diskutera detta bekymmersamma läge, helt enkelt för att undvika att redan i det skedet hamna i en konflikt.

Då anordnades ett möte tidigt på morgonen den 12 oktober på Göran Perssons tjänsterum, men civilministern var den som så att säga förde mötet. Närvarande från vår sida vid mötet var, förutom jag själv, min förhandlingsledning, bestående av förhandlingschefen i LR Sven Kinnander, förhandlingschefen i JUSEK Kjell Eriksson samt Ove Engman. På andra sidan bordet, om jag får uttrycka det så, hade vi civilministern, Göran Persson och Göran Perssons statssekreterare. Med vid mötet var också Peter Stare, då t.f. generaldirektör och förhandlingsledare på arbetsgivarsidan, samt en herre som heter Ekström från civildepartementet, som sitter i arbetsgivarverkets styrelse.

Man kan säga att det vid detta möte förekom ungefär motsvarande uppställning som jag har förstått förekom den 4 april. Men vid det här mötet koncentrerade vi oss enbart på frågan om kommunalisering som ett objekt i förhandlingarna. Mötet tillgick på det viset att jag först mycket kortfattat redovisade läget såsom vi uppfattade det, varefter civilministern lika kortfattat och alltså mycket snabbt deklarerade att vi nu skulle vara överens om att föra bort kommunaliseringsfrågan som ett objekt i förhandlingarna.

Vi begärde då omedelbart någon form av formellt brev där detta klargjordes, varvid skolministern anförde att man behövde viss tid på sig för att, som vi uppfattade det, så att säga ställa om trupperna innan man kom med det formella klarläggandet. Det gick vi med på.

Detta formella klarläggande kom något mindre än en vecka efteråt, den 18 oktober, i form av ett brev, undertecknat av Peter Stare, ställföreträdande generaldirektör i arbetsgivarverket. Han skrev där: "På förekommen anledning får SAV förtydliga en av sina utgångspunkter i avtalsrörelsen i vad avser förhandlingarna. SAV konstaterar att frågan om ett beslut om ett samlat huvudmannaskap vad gäller lärartjänsterna inte är ett förhandlingsobjekt i avtalsrörelsen utan ett beslut som det helt och hållet ankommer på regering och riksdag att ta ställning till." Undertecknat: Peter Stare.

Därmed trodde vi att vi skulle slippa fler bud där kommunaliseringsfrågan var en förutsättning, alltså ett förhandlingsobjekt. Det är en senare historia att det tydligen skedde någonting så att det icke gällde i det långa loppet, utan frågan fanns fortfarande med under förhandlingarnas vidare utveckling.

Det är alltså det möte som vi haft med företrädare för både regering och arbetsgivarverket inblandade.

Hans Nyhage: Anser du alltså att frågan om kommunalisering först lyftes ut efter det möte du har redogjort för nu, för att därefter återkomma?

Lars Dahlberg: Ja. Ove Engman kan vidimera att det är solklart att kontentan av det här mötet var att vi fick ett uttryckligt löfte om att frågan skulle försvinna från förhandlingsbordet. Också brevet innehöll samma sak. Att så sedan inte blev fallet måste bero på någonting som jag inte har känt till och alltså inte kan bedöma.

Hans Nyhage: När fick du kännedom om att det skulle läggas fram en regeringsproposition i ärendet? Det skedde nämligen dagen efter, då frågan åter fördes in.

Lars Dahlberg: Det stämmer att det mycket snart skulle läggas fram en proposition.

Hans Nyhage: Jag återkommer till mötet den 4 april. Du har markerat en skillnad mellan den sammankomsten och den sammankomst som ägde rum den 12 oktober. Tolkar du mötet den 4 april så, att det då i praktiken skulle ha pågått direkta förhandlingar mellan företrädare för regeringssidan eller staten och några av organisationerna?

Lars Dahlberg: Det är en utomordentligt svår fråga för mig så till vida att jag inte har någon kunskap om vad som sades vid detta möte. Jag fick kännedom om det mötet i samband med TCO-S kongress den 23 maj förra året. Då fick jag det indirekt via en annan facklig företrädare för en annan organisation som hade fått informationen direkt från en företrädare för Sveriges lärarförbund.

Vad jag emellertid kan notera är för det första att i den mån man eftersträvar en lärarfacklig majoritet bakom ett beslut av Sveriges

riksdag måste man vända sig till TCO-S, för det andra att TCO-S, som jag sade tidigare, i decennier har drivit en lönepolitisk linje som innebär att löneskillnaderna skall utjämnas mellan adjunkter med i snitt fem års utbildning och exempelvis lågstadielärare med i snitt två och ett halvt års utbildning och att samtidigt deras undervisningsskyldighet skall nivelleras. Man har icke i någon avgörande omfattning under tidigare decennier fått gehör för denna lönepolitiska linje, naturligtvis helt enkelt för att den är vansinnig, men nu plötsligt skulle man i ett slag få gehör för den.

Det betyder inte att jag kan göra något påstående om att det har förekommit någon överenskommelse vid mötet den 4 april och eventuellt vid senare möten. Jag noterar bara det underliga i de här omständigheterna.

Hans Nyhage: Det fanns två bud, det ena med och det andra utan kommunalisering. De hade helt olika ekonomiska utfall. Hur tolkar du det?

Lars Dahlberg: Detta var förhandsaviserat från arbetsgivarsidan. Budet utan kommunalisering var utomordentligt magert, om jag får använda det uttrycket. Det var väl egentligen inte något som någon tog på allvar. Skall jag vara ärlig, var det inte ens något som vi diskuterade i våra beslutsorgan, för det var så uppenbart att det inte var ett realistiskt alternativ.

Hans Nyhage: Enligt Expressen — jag betonar att det är enligt den tidningen — skall Göran Persson ha uttalat sig ungefär så, att det var värt en hel del pengar om man i förväg kunde komma överens i frågan om kommunalisering. Kan det ligga någonting i detta?

Lars Dahlberg: Med betoning av att jag inte vet vad som har sagts vid mötet den 4 april eller senare mellan TCO:s lärarförbunds företrädare och regeringen och arbetsgivarverket vill jag påstå att det inte är någon tvekan om att det kunde finnas en hel del pengar i att under hand acceptera en kommunalisering för TCO-S del.

Ove Engman: Göran Persson betonade vid båda tillfällena den 16 mars att det var värt en hel del pengar att få en accept för kommunalisering.

Hans Nyhage: Det var alltså en klar skillnad i utfallet mellan de två buden?

Ove Engman: Ja.

Hans Nyhage: Regeringen talar om att göra en analys av konsekvenserna av en kommunalisering innan frågan aktualiseras. Har ni sett den analysen?

Ove Engman: Vid den information jag fick den 17 april och som avsåg den kommande kompletteringspropositionen och där Göran Persson tog upp att han skulle återkomma till förslag om kommunalisering av lärarna talades det om att man före det förslaget skulle göra en förutsättningslös analys av för- och nackdelar. Vid informationen den

17 blev jag tillfrågad av skolministern, om Lärarnas Riksförbund kunde acceptera tanken på en förutsättningslös analys. Jag sade att det naturligtvis för vår del var omöjligt att säga nej till en förutsättningslös analys — det är självklart att man skall ställa upp på en sådan. Men samtidigt framhöll jag att en sådan redan hade gjorts och att Sveriges riksdag med utgångspunkt i en förutsättningslös analys hade beslutat att inte kommunalisera lärarna. Det beslutet ansåg jag och LR inte behövde omprövas, eftersom det inte tillkommit några nya fakta. Då sade skolministern att en ny faktor kunde vara att lärarna själva önskade en kommunalisering. Jag kunde för vårt vidkommande hävda att våra medlemmar inte hade ändrat inställning.

Den analys som utlovades har vi sedan efterfrågat ett par gånger, men LR har aldrig fått ta del av den.

Hans Nyhage: Finns den över huvud taget?

Ove Engman: I så fall någonstans där vi inte har möjlighet att nå den.

Ylva Annerstedt: Ni sade förut att vid båda tillfällena den 16 mars hade Göran Persson framhållit att det fanns en hel del pengar hos kommunerna, om man gick med på kommunalisering. Uppfattade ni det som ett hot?

Ove Engman: Man kan väl säga att den församlade distriktskonferensen upplevde det så: "Jag lovar er att om ni accepterar kommunalisering, så kommer det att ge betydande materiella fördelar för er i fortsättningen", men att det också låg med att om man inte gjorde det, fanns det andra vägar att nå samma mål. Men löftet om att det fanns pengar i kommunerna var mycket klart uttalat.

Ylva Annerstedt: Jag vill fråga om det möte som Göran Persson och hans statssekreterare hade med Lars Dahlberg något senare, där han informerade om kommunalisering och där han sade att han skulle lägga fram en proposition, om det fanns en lärarfacklig majoritet.

Redogjorde han för hur han skulle uppnå lärarfacklig majoritet?

Lars Dahlberg: Nej, det gjorde han inte. Det var ett ganska kort möte, och som jag sade ägnades det åt att han redovisade sina argument för en kommunalisering. Jag för min del klargjorde vissa grundläggande saker när det gäller parternas ställning på det statliga området och förklarade för honom — vilket han möjligtvis hade missförstått — att det inte är lärarförbunden själva som sluter avtal, utan vi har en strikt centraliserad partsställning på lärarområdet med TCO-S respektive SACO-S. Jag förklarade också för honom att jag visste att vårt lärarförbund var motståndare till en kommunalisering, och det kunde jag inte komma ifrån — sedan kunde jag tycka vad jag ville om hans argument, för det är inte min uppgift som förhandlingsledare att ta ställning i den typen av politiska frågor, utan min uppgift är att förhandla om löner och anställningsvillkor, men om ett av uppdragsförbunden har en mycket bestämd åsikt, kan jag inte skriva under ett avtal där en sådan förutsättning gäller.

Ylva Annerstedt: Fick du någon gång under den här perioden information om vilket bud det egentligen var som skulle gälla om detta beslut inte fattades i riksdagen? Det var ju osäkert intill sista dagen.

Lars Dahlberg: Det är en teknisk fråga, som delvis är ett kuriosum. Jag tror inte att arbetsgivarna egentligen hade tänkt på hur de skulle bete sig i en situation där löntagarparten sade ja till det här initiativet, som inte var seriöst menat. Då hade avsevärda problem uppstått. Litet vid sidan om spekulerade vi om att vi bara för att ställa till det skulle acceptera budet. Men det gjorde vi inte. Då hade det alltså uppstått problem.

Ylva Annerstedt: Jag går vidare till ett möte som ni hade den 12/10 med anledning av kommunalisering. Uppfattade jag det rätt, att det kom till på ert initiativ?

Lars Dahlberg: Ja, det är rätt.

Ylva Annerstedt: Det var en betydligt större uppslutning. Där fanns både civilministern och skolministern. Det överenskoms, sade ni, att kommunaliseringsfrågan skulle föras bort från förhandlingarna, och det behövdes tid för att omreglera styrkorna, eller hur ni uttryckte det.

Varför skulle man ha viss tid, om man kom överens vid bordet där så många personer av betydelse var med?

Lars Dahlberg: Som jag betonade vet jag inte varför det behövdes en viss tid innan vi kunde få ett skriftligt formellt besked med denna innebörd, men skolministern ville ha den tiden, och vi fann för vår del ingen anledning att motsätta oss det. Mycket riktigt fick vi också sedan sex dagar efteråt ett skriftligt besked från arbetsgivarverkets t.f. generaldirektör.

Ylva Annerstedt: Jag förmodar att ni har analyserat de svar som vi fick i tisdags, där de hävdade att kommunaliseringsfrågan aldrig har varit inne i avtalsdiskussionen, och därför behövdes inte det här brevet, men de skrev det på er uppmaning och för att lugna er, eller hur de uttryckte sig.

Har ni med era juristers hjälp kommit fram till att de har rätt och ni har fel, eller har ni kommit fram till någon annan bedömning av giltigheten av den här handlingen?

Lars Dahlberg: Det behövs inga jurister för att konstatera att det jag läste upp tidigare är ett bindande villkor i ett avtalsförslag. Om det i slutet av ett avtalsförslag under rubriken Förutsättningar står att ett villkor för att det som ovan står skall gälla är att lärarna skall kommunaliseras, för att använda ett annat språkbruk, så behövs inga jurister för att klarlägga att frågan om en kommunalisering intogs som ett förhandlingsobjekt i ett avtalsförslag. Därmed har jag också besvarat den bakomliggande frågan om min bedömning av de svar som tidigare givits i denna fråga.

Ylva Annerstedt: Vi fick också besked från SAV om att anledningen till att kommunaliseringen kom in i bilden var att LR enträget hade begärt det. Skulle man kunna få en kommentar till detta?

Ove Engman: Det är en mycket egendomlig historia. Det kommer såvitt jag förstår också från skolministern.

Det är väl inte någon som inte känner till att LR har varit intensiva motståndare till kommunalisering i 15—20 år vid varje tillfälle när frågan varit uppe till diskussion. I diskussionerna har de tre lärarorganisationerna varit eniga. Vi framförde så sent som hösten 1988 inför ett av riksdagsutskotten att vi inte ville ha någon kommunalisering. När det kom in som förutsättning för en avtalsuppgörelse — enligt min mening genom skolministerns önskan att få det på det sättet — var vi från början helt och hållet negativa till att det fanns med som en förhandlingsförutsättning. Det var det som präglade vårt agerande. När SAV och skolministern envetet höll fast vid uppfattningen att vi skulle säga ja till en kommunalisering ville vi tydligt markera att det inte var något som lärarna ställde upp på. Vi genomförde en budkavleaktion över hela landet. Vi uppvaktade skolministern den 16 oktober, då budkaveln överlämnades av en representant för våra medlemmar i var och en av Sveriges kommuner. Den var också underskriven av medlemmar i de övriga lärarorganisationerna. Vi krävde där att kommunaliseringen skulle tas bort som en förutsättning i avtalsrörelsen. Det var 39 000 lärare som hade skrivit på uppropet.

Dagen efter, eller möjligen två dagar efteråt, kom ett pressmeddelande från skolministern där han hävdade att Lärarnas Riksförbund vid en uppvaktning hade krävt att han skulle för Sveriges riksdag lägga fram förslag om kommunalisering av lärarna. Det är ett av de fulaste pressmeddelanden jag sett. Vi dementerade naturligtvis omedelbart. Vi har aldrig krävt att bli kommunaliserade. Vi har aldrig lagt fram något förslag för skolministern att han skall framlägga den frågan för riksdagen. Det var ett fult sätt att utnyttja en svår situation. Vi har varit motståndare hela tiden konsekvent. Vad vi ville var att få bort frågan ur avtalsrörelsen. Däremot har vi aldrig motsatt oss att Sveriges riksdag behandlar frågan — det är ju en politisk fråga.

Ylva Annerstedt: Hade skolministern och civilministern eniga åsikter vid mötet den 12 när ni överenskom om att kommunaliseringen skulle tas bort från förhandlingarna?

Lars Dahlberg: Av samtalet framgick inte huruvida de hade lika eller olika uppfattningar. Möjligtvis kunde man utläsa av anletsdragen och av vem som förde befälet på mötet att det kunde förhålla sig så att de i grunden inte hade samma uppfattning. Jag fick en stark känsla av att civilministern i detta skede var oerhört bestämd, att den här frågan skulle bort ur själva avtalsrörelsen, medan kanske skolministern och SAV:s t.f. generaldirektör såg något mer betryckta ut i samband med denna överenskommelse.

Vad som därefter har hänt undandrar sig min bedömning. Uppenbart är att även efter det att vi fick detta besked och några dagar senare också fick det skriftligt kom ändå frågan att vara kvar som ett förhandlingsobjekt i avtalsrörelsen.

Ylva Annerstedt: Jag har en fråga som gäller mötet mellan Göran Persson och Lars Dahlberg. När ni talade om kommunalisering och hur man skulle åstadkomma en lärarfacklig majoritet, talade ni då också om resten, nämligen lika lön för kategorier med olika utbildning och lika undervisningsskyldighet för olika grupper?

Lars Dahlberg: Nej. Vi berörde inte vid detta möte några frågor om löner eller anställningsvillkor i övrigt. Och det är helt naturligt. Jag är inte van att beröra den typen av frågor med företrädare för regeringen, utan det är frågor som vi diskuterar med arbetsgivarverket. Vi berörde över huvud taget inte den typen av frågor.

Ylva Annerstedt: Hur ofta träffar ni skolministern eller företrädare för regeringen i sådana frågor, skilt från de övriga lärarförbunden? Är det regel, eller brukar ni träffas tillsammans också?

Ove Engman: När Lärarnas Riksförbund träffar skolministern har det alltid varit utbildningspolitiska frågor, och då har vi varit ensamma. Så har det varit vid alla tillfällen utom vid ett för några år sedan, då vi gjorde en gemensam uppvaktning inför ett förslag om att införa vikariat i skolan. Vid de andra tillfällena har vi inom Lärarnas Riksförbund varit ensamma, och det har gällt skolpolitiska frågor.

Birger Andersson: Jag börjar med en intervju i Dagens Nyheter den 4 februari 1990 med skolministern. Det är en ganska lång intervju, och jag läser upp bara några rader. Göran Persson säger där: "Jag drev tre saker: en höjd lönenivå för lärarna, utjämnad undervisningsskyldighet mellan olika lärargrupper och fortbildning på sommarlovet."

Jag skulle vilja få litet kommentarer från er om när, var och hur skolministern drev dessa frågor.

Lars Dahlberg: Det är kärnfrågan. I den mån han drev någon linje om höjda löner i något avseende från sin post som minister i avtalsrörelsen, på vilket sätt gjorde han det? Det undandrar sig min bedömning. För att kunna bedöma det exakt skulle jag ha behövt följa varje samtal mellan skolministern eller hans statssekreterare och arbetsgivarnas företrädare, vilket jag naturligtvis inte har gjort.

Vi noterade självfallet att skolministerns statssekreterare förekom ovanligt frekvent i förhandlingslokalerna. Om det möjligtvis kan ligga bakom detta yttrande vet jag inte.

Samma sak är det med hans påstående om att han drev en utjämning av undervisningsskyldigheten och naturligtvis dispositionen av lärarnas ferietid.

Vårt intryck av det samröre som då uppenbarligen har ägt rum bakom kulisserna mellan arbetsgivarsidans förhandlare och företrädare för regeringen är att i den mån skolministern har drivit denna linje stämmer det att det har gällt lönefrågor och undervisningsskyldigheten.

Däremot tror vi inte att det är skolministern som i sammanhanget primärt har drivit frågan om en ökad bundenhet i övrigt till skolan. Vårt bestämda intryck därvidlag är att detta har varit ett sätt för Kommunförbundet att ta igen på gungorna vad man förlorar på karusellen. När man för att klara av sådana avtal måste gå med på höga lönelyft för vissa grupper och det därmed blir mycket dyra avtal är det en naturlig instinkt hos en arbetsgivare att ta tillbaka pengarna på något annat område, och det sätt man har att ta tillbaka dem är att öka arbetstiden.

Birger Andersson: Jag har en fråga i anslutning till påståendet att statssekreteraren tydligen var mycket aktiv. Jag vill kontrollera med Lars Dahlberg: hon ingår väl inte i arbetsgivarverkets styrelse?

Lars Dahlberg: Hon ingår inte i arbetsgivarverkets styrelse.

Birger Andersson: Göran Persson har enligt er tidigare redovisning lockat med pengar. Nämnde han om det var kommunerna som skulle stå för extrakostnaderna, eller skulle staten täcka dem? Jag vill komplettera med frågan, om skolministern gav några löften, t.ex. om bibehållna arbetstidsbestämmelser och bibehållet regelverk över huvud taget, eller var det bara om pengar som resonemangen rörde sig?

Ove Engman: Vid de kontakter han hade med oss sades det att pengarna finns hos kommunerna, men om man fick accept, kunde man även i det avtal som vi stod i beråd att sluta tillföra statliga pengar, eftersom det var viktigt att få över lärarna på den kommunala sidan. Det var kommunerna som skulle stå för löneutvecklingen fortsättningsvis efter ett sådant beslut.

Skolministern betonade i övrigt att det var hans avsikt att vid en kommunalisering se till att det fanns speciella behörighetsbestämmelser gällande för hela riket också i fortsättningen. Det betonade han, plus att han framhöll hårt att han ville lösa frågan om fortbildning för lärare. Det var de tre huvudingredienserna. Han nämnde ingenting vid detta tillfälle om löneutjämning eller utjämning av undervisningsskyldigheten.

Lars Dahlberg: Jag vill återigen markera att vid de möten som jag har haft med skolministern och hans statssekreterare har det icke ställts ut några offerter, och frågan har inte aktualiserats från vår sida.

Birger Andersson: Jag vill hänvisa till en ledare i Skolvärlden den 12/1 1990. Enligt den har ni tydligen en rätt säker uppfattning, att det i månadsskiftet maj—juni förekom en hel del — om jag skall uttrycka mig försiktigt — samtal mellan TCO-S och dess lärarförbund å ena sidan och företrädare för arbetsgivarna, i första hand utbildningsdepartementet och Kommunförbundet å den andra sidan. Kan vi få höra er mening om detta?

Ove Engman: Det hänger samman med att vi fäste stor tilltro till den artikel som hade stått i Expressen om kontakter. Vi hade under hösten tyckt oss förstå att det varit kontakter, men vi visste inte när de

förekommit. Artikeln i Expressen verkade välinformerad, så vi utgick från att kontakter förekommit i maj—juni. Nu vill man tydligen förlägga dem till den 4 april i stället. Det var de uppgifterna vi byggde på.

Birger Andersson: Jag ställde frågan för att få höra om ni kände er utanför överläggningarna. Ni är ju en facklig organisation liksom de övriga.

Lars Dahlberg: Att använda uttrycket att vi kände oss utanför är inte riktigt rättvisande. Varken jag eller någon annan kan bevisa vad som verkligen har skett, men alla tecken under hela avtalsrörelsen tyder på att det verkligen har gått till så som Expressen beskriver. Vi var utomordentligt medvetna om att i den mån man ville ha en lärarfacklig majoritet bakom ett politiskt beslut var vi icke en aktuell samtalspartner. Vi kan inte uppvisa en lärarfacklig majoritet — det kan bara TCO och TCO-S. I den mån dessa samtal har förekommit, vilket jag själv utgick från, har vi bara att finna oss i att vi inte har mer än knappt 50 000 lärare och därför inte är aktuella i den mån man vill uppnå en lärarfacklig majoritet. Skall man åstadkomma denna lärarfackliga majoritet, måste det ske genom att man i avgörande utsträckning satisfierar deras lönepolitiska målsättningar, dvs. en löneutjämning och en nivellering av undervisningsskyldigheten. Det är ingenting att förvåna sig över. För oss som arbetar i branschen är detta en självklarhet, och det är vad vi har att rätta oss efter — så ser systemets regler ut.

Man kan också notera att när vi fick det första principbudet undet våren rörande lärarområdet fanns ingenting med om löneutjämning eller nivellering av USK-ar. Detta bud renderade enbart en enda kommentar, nedpräntad i ett pressmeddelande från TCO-S: Detta bud stämmer inte med löneministerns intentioner. För oss som var med i spelet var det ingen konstig kommentar, men för dem som inte var det måste det ha varit en högst underlig kommentar till ett bud från arbetsgivarverket.

Birger Andersson: Jag vill fråga när LR fick definitiv kännedom om att en proposition om kommunalt huvudmannaskap skulle läggas fram. Den lades på riksdagens bord den 26 oktober. När fick ni definitiv kännedom om det?

Ove Engman: Jag vågar inte säga exakt, men vi fick det via ett pressmeddelande från utbildningsdepartementet någon gång den 17—18—19 oktober. Vi fick alltså ingen direkt kontakt eller någon muntlig information från departementet, utan vi fick veta det via ett pressmeddelande.

Birger Andersson: I propositionsförteckningen som är daterad den 28/9 finns ingen proposition från utbildningsdepartementet upptagen.

Jag vill återgå till påståendet att statssekreteraren ofta befann sig i förhandlingslokalerna. Hade ni en känsla av att hon hade kontakter t.ex. med de fackliga parterna från TCO?

Lars Dahlberg: Nej, det hade vi ingen känsla av. Om vi fortfarande håller oss till sanningen såsom vi upplevde den kan vi ingalunda påstå att hon skulle haft kontakt med någon löntagarpart i förhandlingslokalerna. Däremot är det uppenbart att hon haft kontakter med arbetsgivarna, och det är helt legitimt, så det finns ingen erinran från vår sida i det avseendet. Vi konstaterade bara att det var en regeringsföreträdare, om jag får använda det uttrycket, som mest frekvent befann sig i förhandlingslokalerna, och det är möjligt att det inte ligger någonting underligt i detta.

Bo Hammar: När Christer Romilson och Solveig Paulsson häromdagen var här sade Romilson att man har förhandlat utifrån förutsättningen att ett kommunaliseringsbeslut skulle fattas av riksdagen. Det var tydligen utgångspunkten för hela deras förhandlande. Hur resonerade ni på den punkten när propositionen lades fram?

Lars Dahlberg: Vi har resonerat på ungefär följande sätt: Som förhandlingskartell har vi ingen anledning att ta ställning i denna politiska fråga, utan vår uppgift är att sluta ett avtal som skall gälla under avtalsperioden oavsett vilka politiska beslut som fattas. Det innebär att vårt primära syfte var att sluta ett avtal som varken förutsatte det ena eller det andra. Om Sveriges riksdag så småningom fattade ett politiskt beslut om kommunalisering, vilket mycket talade för, skulle avtalet gälla ändå. I den mån Christer Romilson har sagt att deras utgångspunkt i förhandlingarna var att det skulle bli en kommunalisering finns möjligtvis en viss gradskillnad, men när det gäller förhandlingsresultatet är det ingen avgörande skillnad.

Bo Hammar: Frågan om kommunalisering var en huvudfråga för LR och väckte en mycket stark opinion. Gjorde ni inte något försök till analys av vad riksdagsbeslutet skulle bli för att anpassa taktiken efter detta?

Ove Engman: Vi hade fått klart för oss att en proposition till Sveriges riksdag med den inriktningen inte skulle komma, om lärarna var motståndare till det. Vi räknade inte med att våra kolleger i de andra två lärarorganisationerna så hastigt och föga lustigt skulle ändra uppfattning i en fråga där vi haft en gemensam uppfattning under mycket lång tid. Eftersom vi stod vid sidan av de diskussioner som hade ägt rum fick vi inte förrän till hösten klart för oss att de andra två organisationerna hade satt ett visst pris på att ändra uppfattning. Vi var inte villiga att betala ett sådant pris. Vi sålde inte vår övertygelse.

Bo Hammar: Sälja sin övertygelse skall man naturligtvis inte göra, men man måste också göra en realistisk värdering. Nu lades förslaget på riksdagens bord. Då sade SL och SFL att de ansåg det sannolikt att riksdagen skulle fatta ett sådant beslut, och då fick man arbeta efter den förutsättningen. Det har ni alltså inte gjort?

Lars Dahlberg: Det är en avgörande skillnad. Vad du far efter är att man kan säga ja till en kommunalisering, bara man får ut någonting av det. Det är en taktisk fråga att man kan acceptera en kommunalise-

ring, om man får x procent extra i utbyte. Men det är bara att konstatera att det icke fanns utrymme för detta för vår del. För mig som förhandlingsledare i kartellen var det uppenbart att Lärarnas Riksförbund och dess medlemmar var bestämda motståndare till en kommunalisering. Det fanns alltså icke utrymme att agera på det sättet. Men jag skall inte göra mig bättre än jag är. Hade ett sådant utrymme funnits, är det inte helt osannolikt att jag åtminstone hade lyssnat, om någon från ansvarigt håll erbjudit sig att gå in i en sådan diskussion.

Hans Leghammar: Jag vill bara ställa en kompletterande och förtydligande fråga beträffande mötet med Göran Persson den 16/3. Ni har sagt ett par gånger att han hade sagt att en kommunalisering skulle vara värd en hel del pengar. Kan man med fog säga att därmed kunde förstås att det fanns andra pengar i framtiden än via kommunerna? Kunde det finnas i själva avtalet som var på gång?

Ove Engman: Man kunde få fram pengar i avtalet om man fick accept för en kommunalisering.

Hans Leghammar: Det var inte ett löfte han gav vid detta möte?

Ove Engman: Uttrycket var ungefär "det går att få fram pengar om man når det resultatet". Om det är ett löfte vågar jag inte säga, men vi uppfattade det som ett löfte.

Sture Thun: Ni har framhållit att ni varit ensamma vid era överläggningar med skolministern. Har inte staten enligt avtal att förhandla med huvudorganisationerna? Har ni fler lärarförbund inom SACO än LR?

Lars Dahlberg: Nej, vi har i praktiken bara ett lärarförbund, Lärarnas Riksförbund. Sedan finns det enstaka lärare i Civilingenjörsförbundet och vissa andra förbund, men det är ett mindre antal.

Det är heller inte så konstigt. Det är mer regel än undantag att de fackliga organisationerna träffar företrädare för regeringen och även företrädare för arbetsgivarsidan var och en för sig. Det är väl inte obekant att det förekommer ganska omfattande organisationspolitiska strider mellan SACO och TCO, inte minst på det statliga området, alltså mellan SACO-S och TCO-S. I många avseenden har vi olika lönepolitiska målsättningar, så det är ingenting underligt, utan det är snarare regel.

Sture Thun: Då fattar jag det så att det är naturligt att man för överläggningarna vid skilda tillfällen. Det är inget sätt att undanhålla LR information som man ger till andra förbund?

Lars Dahlberg: Nej.

Sture Thun: Jag har en fråga som gäller budet i avtalsrörelsen. Arbetsgivarverkets representanter, som var här i fredags, sade att man hade två alternativ att arbeta med på grund av att intentionen var att åstadkomma en kommunalisering. Det ena alternativet var att avtalsperioden skulle omfatta 1989-1991, det andra gällde perioden 1989-1990,

och den treåriga perioden förutsatte då kommunalisering. Är det inte naturligt att man förhandlar utifrån en sådan förutsättning, när intentionen finns? Det har man väl gjort i andra sammanhang vid omorganisationer?

Lars Dahlberg: Det andra alternativet, omfattande en tvåårig avtalsperiod, där förutsättningen om kommunalisering inte var med, var på en så låg och icke konkurrenskraftig nivå att löntagarna inte betraktade det som ett seriöst alternativ. Det var väl heller inte meningen, om man skall vara ärlig, utan meningen var att vi skulle ta fasta på det bud där förutsättningen var en kommunalisering.

Olle Svensson: Vi får litet olika uppgifter, och här handlar det för oss om att inhämta sakupplysningar som komplettering till vårt skriftliga material.

TCO:s förhandlingschef framhöll här att det ingalunda är ovanligt att man förhandlar under den förutsättningen att det skall fattas ett riksdagsbeslut senare — han nämnde försvaret som ett exempel. Han sade att det då snarast är förmånligt för löntagarparten att komma in på ett så tidigt stadium som möjligt, men att man naturligtvis måste ha klart för sig att det är riksdagen som fattar beslutet. Här talas det om vad en majoritet bland lärarna önskar, men det är inte en majoritet bland lärare som fattar beslut om kommunalisering, utan en majoritet i riksdagen. Här fanns det ganska stor sannolikhet för att majoriteten i riksdagen skulle fatta ett sådant beslut, och det fanns över partigränserna önskemål om en förändring i enlighet med den kommunala självstyrelsen. Detta var någonting som måste vägleda också SACO vid diskussioner om dessa frågor. Därför kunde det inte vara orealistiskt att diskutera utifrån den utgångspunkten. Man får inte alltid som man vill, och då måste man utgå från det läge som gäller, vilket i det här fallet var att ett riksdagsbeslut kunde komma att fattas.

Jag vill att förhandlingschefen hos SACO kommenterar den synpunkten, som fördes fram av TCO:s förhandlingschef ganska oprovocerat och inte som ett inslag i någon konflikt mellan SACO och TCO.

Lars Dahlberg: Jag känner väl igen argumentet. Det var just det argument som användes av arbetsgivarsidan när vi hävdade att förutsättningen i avtalsförslaget om att vi skulle acceptera en kommunalisering var en rent politisk fråga och att vi därför icke kunde skriva under ett avtal där detta ingick som en förutsättning. Det framhölls då att vi vid ett tidigare tillfälle hade varit med att förhandla om ett beslut som ännu icke var fattat — det gällde försvarets omorganisation.

Men det är helt olika dignitet på frågorna. När det gällde försvarets omorganisering var det helt klart att ett beslut skulle komma — det fanns inga divergerande uppfattningar vare sig mellan eller inom de fackliga organisationerna. När det däremot gällde kommunaliseringsfrågan, som naturligtvis är betydligt större, som ligger på en helt annan nivå politiskt sett och som berör ett mycket större kollektiv, var detta en grundläggande förutsättning, och det var inte solklart att det fanns en politisk enighet om att en kommunalisering skulle genomföras.

Vidare — och det var kanske för oss viktigast — var våra medlemmar bland lärarna bestämda motståndare, och såvitt oss bekant var och är lärargrupperna också inom TCO motståndare. Jag vill hävda att det är skillnad på de två frågorna och att det var detta som gjorde saken problematisk.

Olle Svensson: Det svar som gavs i det brev som nyss lästes upp karakteriserade Peter Stare som närmast en truism — det var hans ordval. Han menade att frågan om kommunalisering aldrig har varit någon förhandlingsfråga. Det har varit en förutsättning som ingick i diskussionerna, och egentligen innebar ställningstagandet i brevet ingen förändring i förhållande till tidigare. Han karakteriserade det som en självklarhet, men eftersom SACO var angelägen om att få svaret, skrev han brevet.

Jag gör inte någon värdering och ställer mig inte bakom hans analys, men det är den version vi har fått.

Lars Dahlberg: Nej, jag utgår från att du inte ställer dig bakom hans analys. Jag hänvisar till för det första den politiska frågan om kommunalisering, som ingick som en förutsättning i de bud vi fått tidigare, för det andra vad som sades vid mötet den 12 oktober, där kontentan blev att det skulle inträda en förändring jämfört med tidigare så till vida att frågan om kommunalisering skulle föras bort som förhandlingsobjekt i avtalsrörelsen, och för det tredje den formella bekräftelsen genom det omtalade brevet.

Vad gäller Peter Stares uttalande inför utskottet vill jag inte avge något omdöme förutom att redovisa dessa sakliga omständigheter.

Olle Svensson: Innebär det att ni menade att arbetsgivarverket hade befogenhet att i ett brev säga att beredningen av en proposition skulle upphöra?

Lars Dahlberg: Nej. Arbetsgivarverket hade naturligtvis befogenhet att klargöra att nu skulle inte längre den här frågan vara med som ett villkor i de avtalstexter som vi fick — så uppfattade vi det. Dess värre visade det sig vara fel, eftersom det återkom förslag till avtalstext där frågan fanns med.

Elisabeth Fleetwood: Det är i kommunerna som pengarna finns, sade skolministern i flera sammanhang på ett tidigt stadium. Uppfattade era medlemmar och ni själva detta som ett lockbete?

Ove Engman: Ja.

Elisabeth Fleetwood: Tror ni att det var skolministerns avsikt att det skulle uppfattas som ett lockbete för att han skulle nå ett speciellt mål?

Ove Engman: Ja, jag är personligen övertygad om att det var avsikten.

Elisabeth Fleetwood: I sitt uttalande i Ekot den 8/12 sade Stare att "skolministern fört in frågan i förhandlingarna". När han var här sade han att det var ett något otydligt uttalande. Ansåg ni att hans uttalande den dagen var otydligt?

Ove Engman: Nej.

Elisabeth Fleetwood: Det är bra att få korta och koncisa svar — de kan inte anses otydliga.

Vi fick veta att ni var på departementet och träffade skolministern någon enstaka gång, i allmänhet ensamma och inte tillsammans med de två andra organisationerna. Hur många gånger under er aktiva tid i era nuvarande befattningar har ni träffat skolministrar?

Ove Engman: Som jag sade förut träffar vi skolministern och även utbildningsministern då och då när det gäller skolpolitiska frågor. Jag vågar inte ha någon uppfattning om hur många gånger det är, men det har kanske varit ett par, tre gånger om året i varje fall under den tid då jag varit aktiv. Men detta var första gången vi träffade skolministern eller utbildningsministern i en avtalssituation såvitt jag minns.

Elisabeth Fleetwood: Jag ställde samma fråga vid den tidigare utfrågningen och fick då veta att man i samband med avtalsförhandlingar hade träffat alla skolministrar. Det var därför jag ville ha en kompletterings från er.

Jag har ytterligare en fråga om detta att ni skulle ha krävt en proposition. Romilson sade att den kom fram snabbare än vad Göran Persson hade avsett. Skulle ni ha pressat honom att skynda på?

Ove Engman: Det tror jag inte ett ögonblick att vi har gjort. En följd av att den kom snabbare än väntat var väl att man inte hann göra någon analys.

Elisabeth Fleetwood: Jag har antecknat att det gällde att uppnå majoritet för att få stöd för kommunalisering. När två står mot en slås den ensamme ut, kan vi konstatera. Jag har genom pressen fått uppfattningen att många av de andra två fackförbundens medlemmar var oroliga för konsekvenserna och den oron finns fortfarande kvar bland lärarna. Har jag rätt i att utfallet kunde ha blivit ett annat om man hade slagit ihop medlemmarna i organisationerna?

Ove Engman: Det finns en solklar lärarmajoritet mot en kommunalisering. Enligt undersökningar som gjordes av opinionsinstitut var bara 4 % av lärarkåren positiva till en kommunalisering, medan 75—80 % var negativa — de övriga hade ingen uppfattning. Eftersom två slår en, hade det kanske varit en fördel om de två andra organisationerna redan hade gått ihop — då hade det blivit en mot en.

Ylva Annerstedt: Jag skulle vilja återvända till uttalandet om att statssekreteraren uppehöll sig i förhandlingslokalerna. Är det vanligt när andra grupper förhandlar att statssekreterare uppehåller sig i förhandlingslokalerna?

Lars Dahlberg: Det är mycket ovanligt att statssekreterare över huvud taget uppehåller sig i förhandlingslokaler. Å andra sidan var det i detta fall en förhandling där inte bara statens arbetsgivarverk var inblandat på arbetsgivarsidan utan även kommunförbunden mot bakgrunden av de politiska intentionerna att överföra huvudmannaskapet. Närvaron kan nog därför inte uppfattas som särskilt anmärkningsvärd. Det är åtminstone *en* förklaring till att statssekreteraren var där.

Ylva Annerstedt: Fanns också skolministern i förhandlingslokalerna?

Lars Dahlberg: Inte som jag vet.

Ylva Annerstedt: Jag måste be att få ett förtydligande som gäller det faktum att två arbetsgivare blev inblandade i förhandlingarna. När beslutet om kommunalisering fattades inträdde det förhållandet att man plötsligt får en helt annan arbetsgivare. Är det då självklart att det avtal som den statliga arbetsgivaren har träffat skall gälla för framtiden, eller måste man omförhandla när en ny arbetsgivare kommer till?

Lars Dahlberg: Nej, inte om man i avtalet har skrivit in att avtalet skall gälla oavsett huvudmannaskap. Det var den tekniska lösning som vi ville ha. Som ni vet löste sig frågan på det viset att vi efter ingripande av medlingskommissionen fick ett beslut i riksdagen innan vi träffade avtal, och genom det beslutet var fundamentet lagt. Men rent tekniskt går det mycket väl att sluta ett avtal med den statliga arbetsgivaren som sedan gäller i den mån man byter huvudman.

Ylva Annerstedt: Avtalet gäller t.o.m. 1991. Efter 1991 kan den nye arbetsgivaren börja diskutera andra villkor?

Lars Dahlberg: Detta har använts som ett argument av kommunförbunden, som naturligtvis såsom arbetsgivarförhandlare inser att det kanske inte är en klok lönepolitik att ha samma slutlön för alla lärare oavsett utbildning, kvalifikationer och arbetsuppgifter. De har sagt att avtalen är så mycket bättre i övrigt att SACO bör kunna överse med den nivelleringsprofil som ligger i avtalet. Redan 1991 är det fria förhandlingar igen — i det här fallet med kommunförbunden — och då kan man börja rätta till detta.

Det är alldeles korrekt att det finns möjligheter att ändra på det som uppnåtts i det här avtalet. Det kan gå ganska fort på den kommunala sidan.

Rosa-Lill Wåhlstedt: Jag återkommer till den uppgift som ni båda har lämnat, att Göran Persson har sagt till er att resurserna för skolan i framtiden skulle finnas i kommunerna. Kan det vara så att ni har misstolkat hans information? Han har redovisat regeringens intentioner vad beträffar skolpolitiken. Avregleringen och förändringen av statsbidragen skulle innebära att resurserna kan användas friare i kommunerna, och därför var en kommunalisering nödvändig. Kan det som Göran Persson egentligen ville föra fram vara att avregleringen innebär att resurserna i framtiden finns i kommunerna och att en kommunalisering därför är nödvändig?

Ove Engman: Nej, vi anser det inte möjligt att missförstå det. Det var helt klart kopplat till löneutvecklingen för lärarna, och en löneutveckling för lärarna kan garanteras endast genom att lärarna förs över till kommunerna, för det är i kommunerna pengarna finns — så uttrycktes det.

Rosa-Lill Wåhlstedt: TCO-S företrädare har vid förra utfrågningen i utskottet sagt att han uppfattade det på detta sätt. Det håller ni inte med om?

Ove Engman: Vi delar inte den uppfattningen.

Lars Dahlberg: Vi får skilja mellan de möten skolministern haft med LR och det möte han hade med mig. Jag vill understryka att i mötet med mig sade han ingenting som jag kunde uppfatta som ett förtäckt löfte rörande löner och anställningsvillkor i utbyte mot att vi accepterade en kommunalisering.

Olle Svensson: Vi har nu genomfört frågestunden. Det återstår för mig bara att rikta ett tack till er för att ni genom att svara på våra frågor har kompletterat vårt material och underlättat vår kommande bedömning.

1990-03-2

kl. 11.28—11.40

Offentlig utfrågning av förbundsordförande Curt Persson, Statsanställdas förbund, angående avtalsförhandlingarna på lärarområdet 1989

Olle Svensson: Jag hälsar Statsanställdas förbunds ordförande Curt Persson välkommen. Jag betonar att det är regeringen vi granskar — vi granskar inte förbunden, men era erfarenheter tar vi gärna del av. Vi tycker det är värdefullt att också få höra företrädare för LO.

Jag frågar först om du vill säga någonting som inledning eller om vi omedelbart skall gå över till våra frågor.

Curt Persson: Jag kan väl säga någonting kort inledningsvis för att hamna rätt i ärendet.

Vi är undertecknare av avtalet för lärarkollektivet. Det är en tingens ordning som har tillämpats under alla år. Det utgår från att samtliga parter på den statliga sidan tidigare har skrivit under de gemensamma avtalen.

Vi lägger inte ner så stor möda på just lärarförhandlingarna. Vi har undertecknat det avtal som gäller nu fram t.o.m. 1990, däremot icke det som gäller efter 1990 — där är vi inte part längre. Vi har följt förhandlingarna och fått redovisningar av arbetsgivaren för de förhandlingar som har pågått mellan parterna, men vi har inte vid något tillfälle givit oss in i något slags argumentering. När vi först tecknade avtal på den statliga sidan före de andra organisationerna gav vi en inblancosedel för den uppgörelse som kom på lärarsidan. Vi har alltså följt verksamheten och kontinuerligt fått en redovisning för de förhandlingar som varit, men vi har inte varit direkt inblandade.

Sture Thun: Utskottet har, som du vet, granskat dels TCO-konflikten 1985, dels avtalsrörelsen 1986, då du var i utskottet och lade fram dina synpunkter. Vid granskningen 1986 redogjorde medlingskommissionens ordförande Sven-Hugo Ryman inför utskottet muntligen för sina erfarenheter från förhandlingarna. Han framförde då synpunkten att löneministern borde sitta med i förhandlingarna.

Anser du att en sådan ordning skulle vara bättre än dagens ordning för förhandlingsarbete?

Curt Persson: Jag vet inte om jag skall anföra synpunkter på vem jag vill ha som motpart, men jag tror att vid de förhandlingar som har förevarit inför 1989 och 1990 års avtal har avståndet till regeringen eller till löneministern blivit än större än det har varit tidigare. Detta beror i stor utsträckning på att förhandlingarna på den statliga sidan inte enbart förts mellan de fyra parterna utan i ganska stor utsträck-

ning har förts inom givna ramar mellan sektorerna och delar av organisationen och direkt med exempelvis de affärsdrivande verken. Jag tror inte att frågan är relevant, om löneministern borde vara med, eftersom gången i förhandlingarna i dag inte är sådan den var då den frågan var uppe. Avståndet mellan i det här fallet civildepartementet och förhandlarna har blivit betydligt större som jag ser det.

Sture Thun: Kan jag tolka det så att den omorganisation av arbetsgivarverket som har skett har varit till fördel i förhandlingsarbetet genom att arbetsgivarverket har större utrymme att förhandla nu än tidigare? Vi granskar ju relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket, men det är bra att vi får höra de avtalsslutande parternas synpunkter.

Curt Persson: Jag upplever nog att arbetsgivarverket är friare i dag än tidigare. Sedan anser jag att förhandlingarnas gång och resultat ligger utanför ämnet.

Hans Nyhage: Granskningsärendet gäller ju frågan om kommunalisering av lärartjänster. Organiserar Statsanställdas förbund några lärare?

Curt Persson: Det gör vi nog, men jag tror inte att de är direkt verksamma i läraryrket nu. Det finns alltid människor som stannar kvar i en organisation även om de har bytt arbetsuppgifter. Vi har ett fåtal medlemmar som är lärare, men det är inte det som har utgjort grunden till att vi har varit undertecknare av avtalet, utan det är den tradition som har funnits på den statliga sidan.

Hans Nyhage: Den 4 april hölls ett omtalat möte hos Göran Persson mellan företrädare för arbetsgivarverket och vissa lärarförbund. Rune Larsson var närvarande såvitt jag förstår. Var du kallad?

Curt Persson: Mitt första sammanträffande med Göran Persson ägde rum i Göteborg för en och en halv vecka sedan.

Hans Nyhage: Du finner det inte anmärkningsvärt att du inte var kallad?

Curt Persson: Det finner jag inte alls anmärkningsvärt. Vi har inte tagit del i lärarförhandlingarna.

Hans Nyhage: Är det vanligt att en fackminister kallas till sammankomster av den här karaktären?

Curt Persson: Om det gäller organisationsförändringar som skall ske tycker jag det är naturligt att den som ytterst är beslutande i sådana frågor tar kontakt med dem som är berörda. Gäller det att diskutera ett skifte av huvudman, tycker jag att det är naturligt att ministern diskuterar med organisationerna. Däremot förutsätter jag att det inte har förts förhandlingar.

Hans Nyhage: Den typen av sammankomster förekommer alltså inte?

Curt Persson: Det finns, som jag upplever det, klara skiljelinjer i dag. Det är arbetsgivarverket som för förhandlingarna. Det har blivit än

mer markerat genom att arbetsgivarverkets styrelse tar mycket mer aktiv del i förhandingsverksamheten. Jag uppfattar styrelsen som den beslutande i de här frågorna och icke någon minister.

Sedan har väl arbetsgivarverket som myndighet att följa de målsättningar för den ekonomiska politiken som regering och riksdag lägger fast, men det tycker jag också ligger utanför ämnet.

Bengt Kindbom: Jag har ett par frågor av allmän karaktär som gäller regeringens och arbetsgivarverkets relationer med fackliga organisationer.

I beslutet om den statliga personalpolitiken 1984/85 var en målsättning att lönepolitik och lönesystem skall vara förenliga med en balanserad samhällsekonomi, och det är arbetsgivarparten som skall se till det. Vi har hört tidigare att det uttalades att om man bytte huvudman och gick över till kommunalt huvudmannaskap, kunde det ge mera pengar, dock inte för SF:s medlemmar. Har du någon synpunkt på om detta bidrog till att höja nivån även för er del genom att höja hela den statliga sektorns nivå?

Curt Persson: Nej, det har jag inte någon uppfattning om. Den nivå vi har åstadkommit har vi åstadkommit utifrån en förhandling vi haft med arbetsgivarverket och med utgångspunkt från verksamheten inom vårt förbundsområde. Jag tror inte att någon utomstående har påverkat det.

Bengt Kindbom: Min andra fråga gäller förhandlingar enligt medbestämmandeavtalet. Vi har fått protokoll från de andra huvudorganisationerna. Förde också ni MBA-förhandlingar om denna ändring?

Curt Persson: Nej.

Olle Svensson: TCO-S har dragit en parallell med de förhandlingar som fördes om förändringar inom försvaret, där Statsanställdas förbund i hög grad var med. De förhandlingarna fördes under förutsättning att riksdagsbeslut senare skulle fattas. Hur bedömer du detta att man kopplar in organisationer på ett tidigt stadium före ett riksdagsbeslut?

Curt Persson: Det är bättre ju tidigare man får vara med, eftersom det ger större möjligheter att påverka. Den situation som då förelåg tycker jag inte är anmärkningsvärd.

Olle Svensson: Det går att dra en klar gräns då man säger att en förhandling gäller under förutsättning att riksdagen fattar beslut?

Curt Persson: Ja, det tycker jag man kan göra.

Olle Svensson: Frågestunden är avslutad. Vi tackar Curt Persson för att du ställt dig till förfogande. Vi har senare att själva dra våra slutsatser.

Konstitutionsutskottet

1990-03-29

kl. 09.30—11.56

Offentlig utfrågning av statsråden Bengt K Å Johansson och Göran Persson angående avtalsförhandlingarna på lärarområdet 1989

Olle Svensson: Jag hälsar civilminister Bengt K Å Johansson och statsrådet Göran Persson välkomna till utskottet.

Enligt den praxis vi har frågar jag er först om ni vill säga någonting inledningsvis innan vi övergår till våra frågor.

Bengt K Å Johansson: Jag har överlämnat en promemoria om relationerna mellan regeringen och arbetsgivarverket, och jag har ingenting att tillägga till den.

Allmänt kan jag säga att jag tycker att de principiella riktlinjer som vi lade om och lade fast 1985 och som redovisades för riksdagen 1987 har fullföljts. Jag tycker att de fungerar, och det tror jag att också arbetsgivarverket menar att de gör.

Göran Persson: Jag vill liksom Bengt K. Å. Johansson hänvisa till den promemoria som är inlämnad. I övrigt tror jag det är effektivare om jag gör mina kommentarer i anslutning till de frågor som ställs.

Sture Thun: Jag har först ett par frågor till civilministern, och de har delvis redan blivit besvarade. Har förändringarna av arbetsgivarens förhandlingsorganisation givit det resultat ni hade förväntat er? Får du den information om läget i avtalsförhandlingarna som du anser att du behöver ha?

Bengt K Å Johansson: Som svar på den första frågan vill jag säga att jag tycker att det fungerar väl. Den omläggning som gjordes var i första hand föranledd av att det fanns en tendens till att löneministern eller civilministern blev nästan personligen indragen i avtalsrörelserna i ett sent skede — det fanns liksom ytterligare en nivå. Det var angeläget att klargöra att förhandlingarna skulle föras mellan de parter som skulle sitta vid förhandlingsbordet: arbetsgivarverket och löntagarorganisationerna. Förändringar i organisationen i övrigt med förhandlingsområden och ett helt annat deltagande av arbetsgivarrepresentanterna — myndighetschefer och andra — i arbetsgivarverket inför avtalsrörelserna, kanske också under avtalsrörelserna, tycker jag har fungerat.

Jag har av många skäl kontakter med parterna på arbetsmarknaden. Ett skäl kan vara att vi också har personalutbildningsfrågor och en rad andra ärenden som berör parterna på arbetsmarknaden. Om sådana frågor uppkommer under avtalsrörelsen är det viktigt att man kan hålla fast vid att det är andra frågor än avtalsfrågor man diskuterar.

Det är en viktig princip som man måste hålla på, att vi undviker att diskutera avtalsfrågor medan förhandlingar pågår med arbetsgivarverket. Men jag tycker att det har fungerat bra.

Vad gäller informationen är principen den, att arbetsgivarverkets ledning — normalt dess generaldirektör eller förhandlingschef, ofta båda — redovisar läget, särskilt naturligtvis inför förestående bud eller när man fått reaktioner. Detta är ett system som jag är nöjd med. Jag tycker att jag har fått den information jag har behövt för att kunna göra bedömningar och redovisa läget inför regeringen.

Sture Thun: Jag går över till att fråga om mötet den 12 oktober med representanter för SACO-SR. Närvarande var du och skolministern, skolministerns statssekreterare, t.f. generaldirektören Peter Stare från arbetsgivarverket samt civildepartementets representant i SAV:s styrelse. Från SACO deltog förhandlingschefen Dahlberg, Ove Engman och Sven Kinander från LR samt Sven Eriksson från JUSEK. Sammanträdet tillkom på SACO:s begäran och föranleddes av att frågan om huvudmannaskapet för lärare, ett överförande till kommunalt huvudmannaskap, hade förts in i förhandlingarna, och det var man missnöjd med.

Enligt Dahlberg deklarerade du då att man skulle vara överens om att föra bort kommunaliseringsfrågan som ett objekt i förhandlingarna. Trots det fanns det med i avtalsförhandingarna enligt SACO:s uppfattning. Har du någon kommentar till detta?

Enligt Dahlberg var det du som ledde mötet. Av utskriften från utfrågningen framgår att man enligt SACO-representanternas uppfattning kunde dra slutsatsen att du och skolministern var oense i den här frågan — det var anletsdragen som avspeglade det. Vad har du för kommentar till detta?

Bengt K Å Johansson: Jag tror det är att göra alltför djupa tolkningar av anletsdragen. Jag tror inte att anletsdragen kunde återspegla olika uppfattningar mellan skolministern och mig.

Jag blev uppringd av Lars Dahlberg, som är förhandlingschef i SACO-SR. Han var då orolig för situationen och ville få besked huruvida det skulle läggas fram en proposition i frågan om kommunalisering. Som jag tolkade det var situationen inom SACO-SR mycket komplicerad i det förhandlingsläget. Eftersom det var skolministern som skulle bedöma när en proposition skulle kunna läggas fram tog jag initiativet till att vi sågs tidigt på morgonen på utbildningsdepartementet, då de här representanterna var närvarande.

Jag klargjorde då att frågan om kommunalisering var en fråga för regering och riksdag och inte någonting som man skulle förhandla om. Med det beskedet förklarade sig de representanter för SACO som begärt sammanträdet nöjda — det var det besked de hade velat få. Några andra formuleringar förekom inte. Om det sedan skickades ett brev från SAV, var jag inte inblandad i det. Detta var vad som hände.

Sture Thun: När representanter för TCO-S var här hade de uppfattningen att man förde förhandlingar under två olika förutsättningar:

dels kommunalisering, dels icke kommunalisering. Men SACO hade en helt annan uppfattning. Det är därför jag ställer frågan. Enligt vad jag förstår fick de inget annat besked än att det var regering och riksdag som hade att avgöra saken.

Jag går över till att fråga skolministern. Underlaget för anmälan om granskning av lärarkonflikten utgörs av en artikel i tidningen Expressen om ett möte på utbildningsdepartementet. Enligt de handlingar vi har ägde mötet rum den 4 april.

Men jag vill börja med ett möte den 16 mars 1989, där LR:s ordförande och distriktsordförandena i LR informerades av skolministern om regeringens politik. På eftermiddagen samma dag fick LR:s ordförande Ove Engman en mer detaljerad information om de här frågorna. Vid det mötet sade skolministern enligt Ove Engman: "Det är hos kommunerna pengarna finns i framtiden. Det finns inga pengar hos staten och kommer inte att finnas i fortsättningen heller, så vill ni ha en löneutveckling som ni är värda, skall ni gå med på att ha kommunerna som huvudmän."

Ställde Göran Persson i avtalsrörelsen ut några löften om pengar, om LR gick med på kommunalt huvudmannaskap? Enligt Engman uppfattade distriktsordförandena det som ett hot från din sida, att om de inte gick med på det, skulle det inte bli några pengar. Har du några kommentarer till det?

Göran Persson: Självfallet har varken löften eller hot förekommit. Träffen den 16 mars var en överläggning som jag tog initiativ till. Jag ville träffa LR:s ledning för att redovisa regeringens syn på skolpolitiken. Jag hade ett tillfälle till det i och med att distriktsordförandena var samlade. Jag utvecklade då ett resonemang som jag sedan höll fast vid hela våren, sommaren och hösten och sedan byggde mitt riksdagsanförande på när riksdagen fattade beslut den 8 december om kommunaliseringspropositionen. Det resonemanget är ganska enkelt och tydligt, och jag skall kort rekapitulera för utskottet vad det gick ut på. Jag sade ungefär följande den 16 mars:

Skolan är en del av offentlig sektor. Offentlig sektor genomgår en stor förändring just nu, inte bara i vår land, utan överallt runt om i världen i välutvecklade industriländer. Det som kännetecknar den förändringen är en decentralisering. Den decentraliseringen bärs av att människors kunskapsnivå ständigt byggs upp. Kunniga människor kräver mer av inflytande och mer av möjligheter att påverka sin direkta situation men också att som medborgare få göra sin röst hörd. En sådan process driver allt fler beslut från statlig nivå ut mot den kommunala nivån, beslut som rör samhällets organisation och samhällets service i offentlig sektor.

Mot den bakgrunden har vi haft och kommer att ha en tillväxt i den kommunala verksamheten. Kommunerna blir allt viktigare. Mot den bakgrunden är det strategiskt oklokt att långsiktigt knyta den viktigaste resursen för skolans utveckling — lärarna — till den del av gemensam sektor som står stilla eller rent av krymper — staten. Man bör i stället hålla fast vid den uppfattningen att lärarna är kommunalt anställda

men för sin löneutveckling, för sin personalvård och för sin fortbildning är beroende av den statliga nivån. Långsiktigt strategiskt tror jag det är klokt för skolan att koppla sig till den del av gemensam sektor som har tillväxt.

Jag var mycket tydlig då jag sade att vi inte resonerade om årets avtalsrörelse — självfallet inte. Jag hade varken mandat eller befogenhet att ha någon uppfattning om den. Men för mig som skolminister är det viktigt att göra tydligt hur jag långsiktigt bedömer utvecklingen i gemensam sektor, eftersom det får en sådan strategisk konsekvens för skolans personal.

Så fördes resonemanget. Det har jag sedan upprepat vid flera tillfällen.

Till detta kopplade jag den andra delen av resonemanget, som rör det som inträffar när man skaffar dubbla arbetsgivare. Var och en som har läst organisationsteori eller företagsekonomi vet att varhelst man har inte en utan två som är ansvariga för en sak hamnar man lätt i en passiv situation. Jag menade att mycket av utvecklingen för skolans personal under 1970- och 1980-talen har kännetecknats av passivitet. Skolan har halkat efter på många områden, inte minst vad gäller fortbildning, som är oerhört strategiskt för sektorns framtid.

Jag sade till de församlade att jag tror det är oklokt att inte långsiktigt ta upp den här frågan, för om den passiva situationen består under 90-talet, kommer det att leda till att skolan får svårt att hävda sin ställning.

Så fördes resonemanget. Det kopplades sedan till ett allmänt resonemang om läraryrkets status, som jag också upprepat vid många tillfällen. Jag pekade på fyra faktorer som är viktiga för att hävda läraryrkets status:

Arbetsmiljön är eftersatt på många ställen.

Fortbildningen är avgörande för yrkets status i den meningen att får man inte ständigt nya intryck, nya impulser och nya kunskaper, har man svårt att hävda yrkets status i en så givande funktion som läraryrket.

Lönefrågorna är viktiga. Frågor om nivån har jag aldrig givit mig in på, men självfallet är lönenivån viktig för yrkets status.

Lovord — man måste tala väl om det goda arbete som görs, och man får inte acceptera den nidbild som ges av det som händer i svensk skola av dem som saknar saklig grund.

Så fördes resonemanget.

Jag känner inte alls igen Ove Engmans tolkning. Jag är dessutom förvånad över den. Jag blir inte mindre förvånad eftersom det var lätt för närvarande journalister att uppfatta det mycket tydliga resonemang jag förde och som snarast rörde offentlig sektors förnyelse.

Den artikel som publicerades i tidningen Skolvärlden, LR:s egen förbundstidning, och som utförligt redovisar mitt resonemang vid detta tillfälle, gör en klar distinktion mellan mitt synsätt på offentlig sektors förnyelse och den aktuella lönerörelsen.

Sture Thun: Jag har några frågor om mötet som hölls den 4 april, och inte i slutet av maj som Expressen skrev.

Var det ett möte då regeringen gav den information som den är skyldig att ge enligt MBA?

Göran Persson: Ja, den bedömningen gör jag. Enligt MBA skall vi ge information tidigt, djupt och på ett informellt sätt. Detta är ett bra exempel på hur man kan skapa en meningsfull dialog mellan regeringen och de statligt anställda.

Sture Thun: Det var ganska många med från arbetsgivarsidan den gången. Är det vanligt vid sådana möten?

Göran Persson: Vad som är vanligt törs jag inte ha en uppfattning om. Som du vet är jag inte särskilt erfaren i den här funktionen. Det var för min del den första överläggningen av denna karaktär med undantag av samtalet med Lärarnas Riksförbund någon månad tidigare.

Sture Thun: Du tycker då kanske att det var värdefullt att så många var med, så att det kunde lämnas en bred information. Representanterna för SACO tyckte att det var ovanligt många från arbetsgivarsidan med vid den informationen. Vi frågade dem om det.

Göran Persson: Jag vågar inte ha någon uppfattning om vad som är mycket eller litet i sådana sammanhang. Jag hamnade i det läget att jag förde ett tydligt och offentligt samtal med Lärarnas Riksförbund i SACO-facket, medan TCO-facket inte hade fått samma information. Jag var tvingad att snabbt tala med TCO så att de inte behövde läsa om detta i Lärarnas Riksförbunds tidning.

Sture Thun: Gavs det i det sammanhanget några löften om pengar i avtalsrörelsen? Det framgår av den artikel i Expressen som åberopats i diskussionerna.

Göran Persson: Självfallet inte. Jag förde det resonemang som jag nyss återgav, naturligtvis något mer utförligt, men i huvudsak enligt den argumentationslinjen. Det var ett strikt politiskt resonemang, som naturligtvis landade i att vi aviserade att det kunde komma en proposition om kommunalisering. Men samtidigt informerades det om att en sådan förändring kunde påverka avtalsrörelsen. Det är en lång rad tekniska frågor som måste tas upp. Detta är bakgrunden till att man tidigt ville få ett samtal mellan de fackliga organisationerna och arbetsgivarna.

Sture Thun: Det har framgått att SACO inte var med vid mötet. När fick SACO motsvarande information? Man uppfattade att man fick det inte den 16, utan senare.

Göran Persson: SACO är i sammanhanget tre figurer.

Lärarnas Riksförbund fick information först av alla. Jag gjorde helt enkelt bedömningen att det var lämpligt att börja med dem, eftersom de i regel har haft den högsta profilen i den här frågan. Jag ville känna på opinionen där, tala med dem och försöka få dem att förstå det

resonemang om offentlig sektors förnyelse som jag drev och stod för. När jag då också fick en ganska sansad reaktion och fann det meningsfullt att fortsätta samtalen kom mötet den 4 april.

Den 11 april träffade jag nästa grupp inom SACO, Skolledarförbundet, som under det senaste året har radikalt förskjutit sin position i den här frågan till att ha blivit en av de grupper som starkast företrädde det synsätt som jag började med att redovisa här, på det som händer i skolan som en del i den gemensamma sektorn.

Därefter träffade jag Lars Dahlberg den 11 maj. När jag ser i backspegeln kan jag konstatera att jag borde ha försökt få tag i Dahlberg tidigare. Jag ångrar väl, om jag skall vara kritisk, att jag inte tog med honom samtidigt med exempelvis Skolledarförbundet den 11 april.

Sture Thun: Att jag håller mig till SACO- och TCO-förbunden beror på att de är de avtalsslutande parterna. Det är därför jag ställer frågorna.

Den 16 oktober uppvaktades du av Lärarnas Riksförbund, som överlämnade en budkavle där lärarna sade nej till kommunerna som huvudmän. Enligt vad Ove Engman sade i förra veckan kom ett pressmeddelande ett par dagar efter uppvaktningen, där du hävdade att LR vid sin uppvaktning krävt att det skulle läggas fram förslag till riksdagen om kommunalisering av lärarna. Vilken syn har du på de påståendena? Har du någon kommentar?

Göran Persson: Ja, det har jag. Mötet den 16 oktober skall ses kopplat till mötet den 12 oktober. Samtalet den 12 oktober resulterade, som civilministern nyss berörde, i att vi för vår del sade att vi skulle se hur snabbt vi kunde få fram propositionen. SACO:s strävan var att propositionen skulle läggas fram så att det klart markerades att frågan hörde hemma i riksdagen. Jag sade att vi skulle göra en analys och se om vi kunde få fram propositionen snabbt.

Den 16 uppvaktade LR med samtliga sina kommunombud. De hade också som sitt huvudkrav att frågan skulle ut ur avtalsrörelsen, som de uttryckte det. Jag sade till Ove Engman och de tre andra som representerade LR vid den uppvaktningen, att vi skulle se till att föra frågan till riksdagen så snabbt som möjligt mot bakgrund av det samtal vi hade haft veckan innan. Ove Engman sade till mig: "Se till att frågan kommer till riksdagen så att den kommer bort!" Jag inbillar mig inte att någon i något ögonblick trodde att LR hade uppfattningen att lärarna skulle kommunaliseras. Däremot sade de oerhört tydligt att frågan skulle till riksdagen — det var deras argumentationslinje. Med det beskedet gick Ove Engman ut på trappan utanför utbildningsdepartementet och redovisade för de församlade att frågan skulle tas upp i riksdagen. Det togs emot som en seger.

I pressmeddelandet dagen därpå åberopade jag att det hade konstaterats att en proposition skulle läggas fram, men det gällde formen för frågans hantering. Att vi gjorde på det sättet tycker jag var ett tillmötes-

gående. Därmed är inte sagt att vi någon gång har haft någon tanke om att frågan skulle avgöras på annat sätt än genom riksdagsbeslut. Det var vår uppfattning hela tiden.

Sture Thun: Engman hade väl inte uppfattningen att det var ett tillmötesgående gentemot LR att du lade fram propositionen så snart, utan det var i stället ett knivhugg i ryggen, menade han, men det får stå för deras räkning.

Göran Persson: Ja, det får det göra. Det är lätt att gå till media och se hur beskedet togs emot.

Elisabeth Fleetwood: Jag vill börja med att säga att Göran Perssons svar på en av Sture Thuns frågor mest var ett inlägg i en skoldebatt. Det tar litet för mycket tid från de frågor som vi vill ställa. Jag går därför direkt in på mina frågor.

Den 31 augusti presenterades alltså ett bud, och det motsvarade TCO-kraven. Det var 4 000 kr. mer, det var samma slutlön, och det var sänkt undervisningsskyldighet. I det sista avsnittet, det tredje, presenterades ett pressmeddelande där Sveriges lärareförbund och Svenska facklärarförbundet skrev: "SAV:s förslag står inte i samklang med hur vi uppfattat utbildningsministerns intentioner."

Nu frågar jag Göran Persson: hur och när hade de här intentionerna förmedlats till SL och SFL?

Göran Persson: Vad de menar med det uttalandet får Elisabeth Fleetwood fråga de fackliga organisationerna. Jag har hela tiden fört ett resonemang av den typ som Elisabeth Fleetwood nyss kallade skoldebatt men som jag ändå tar mig friheten att redovisa, eftersom det har en viss bäring på de här frågorna.

Elisabeth Fleetwood: Det måste väl ligga ett sammanträffande eller samtal bakom att de har uppfattat dina intentioner på det sättet? Kan de bara uppfatta intentionerna utifrån luften?

Göran Persson: Det är en fråga som du bör ställa till dem som uttrycker sig på det viset. Jag förstår inte vad de menar. Jag gjorde flera offentliga framträdanden och talade om de fyra faktorerna för läraryrkets status: lön, arbetsmiljö, fortbildning och lovord. Det finns rikligt dokumenterat i mediaartiklar och kongressprotokoll. Om de därifrån fångar upp någon sådan åsikt som du angav nyss, är det deras sak, och det får de stå för. Jag har inte gjort något uttalande som kan uppfattas så att det har bäring på avtalsrörelsens innehåll.

Elisabeth Fleetwood: Det är viktigt att vi ställer samma frågor till parterna och sedan sammanställer svaren. Vi har naturligtvis också ställt de frågorna till SL och SFL.

På en fråga från Hans Nyhage när Dahlberg och Engman var här, huruvida kommunalisering ingick som en del i löneförhandlingarna, svarade Lars Dahlberg:

Ja, det är alldeles klart. Jag har med mig ett bud från den 23 september 1989, Förslag till principöverenskommelse i 1989 års avtalsrörelse.

Det budet, som är ganska omfattande, går igenom alla erbjudanden till lärargrupperna och avslutas med ett stycke som heter Förutsättningar, där det står ordagrant att SAV:s förslag inom sektorn Skola gäller endast under följande förutsättningar. Sedan följer punkt 1, som rör arbetstidsregleringen, och sedan punkt 2, som är ganska klar: Parterna skall förklara sig införstådda med att den statliga regleringen av tjänster i det kommunala skolväsendet upphör under avtalsperioden med utgången av 1990. Det är alltså utomordentligt klart att om man ville köpa det här avtalet, skulle man också godta den förutsättningen.

Det var således vad Lars Dahlberg sade. Jag frågar nu: Kan du förneka att kommunalisering i praktiken kom att utgöra en del i löneförhandlingarna?

Göran Persson: Elisabeth Fleetwood är nu inne på den del som arbetsgivarverket har att hantera. De har att fånga upp det allmänna resonemang av skolpolitisk natur som jag har fört. Hur de tolkar det och omsätter det i bud till motparten är deras ansvar. Det skulle leda ganska långt om jag här recenserade hur de uppfattar sin myndighetsutövning. Jag kan inte göra annat än att hänvisa fru Fleetwood till att ställa frågan till dem som har att svara på den, nämligen arbetsgivarverket.

Elisabeth Fleetwood: Jag kan inte komma ifrån att jag tycker att skolministern skulle ha någon synpunkt på den, eftersom det är en så inflammerad fråga. Hade den någon betydelse för den situation vi hamnade i med konflikt och lärarstrejk, som drabbade lärarna hårt och drabbade eleverna allra hårdast? Jag tycker inte att skolministern bara skall hänvisa mig till parterna, utan jag tycker att skolministern bör anföra någon egen synpunkt på den frågan.

Göran Persson: Utfrågningen rör regeringens relation till arbetsgivarverket i avtalsrörelsen. Jag har redovisat vilka insatser jag har gjort. Den fråga Elisabeth Fleetwood ställer är av sådan karaktär att om jag skulle ha svarat på den och ha agerat under hösten såsom Elisabeth Fleetwood menar, skulle det varit skäl att kalla mig till konstitutionsutskottet för samtal om gränsdragningen mellan regering och arbetsgivarverk.

Elisabeth Fleetwood: Jag kan inte låta bli att säga att vi har tyckt att det har funnits skäl att kalla skolministern till konstitutionsutskottet. Det är därför du sitter här.

Jag vänder på frågan. Enligt Lars Dahlberg var det SAV som förde in kommunaliseringsfrågan i avtalsförhandlingarna. Det var uppenbart, sade Dahlberg. Varför tror du att SAV gjorde det? Var det någon som hade en telepatisk förmåga — kanske du, kanske massmedia?

Göran Persson: Det är däremot en fråga som närmar sig det område mitt ansvar omfattar. Vad jag har gjort är att mycket tydligt ge uttryck för en politisk inriktning som regeringen står för och som baserar sig på en utveckling av gemensam sektor.

Det är SAV:s uppgift att fånga upp de signalerna och dra slutsatser om hur de skall hantera avtalsrörelsen. SAV har därvid att utgå från också andra viktiga dokument. Ett sådant viktigt dokument som hittills

tycks ha kommit i skymundan är det centrala riksdagsbeslutet från februari 1989 som rörde inriktningen av den framtida skolpolitiken och skolans styrning. Allt sådant måste sammanvägt vara underlag när SAV formulerar sina bud. Hur de väger det är deras ansvar. Om de har påverkats och fångat upp signaler som jag har skickat ut eller exempelvis civilministern om offentlig sektors förnyelse, är det deras kompetensområde. Det är inte alls omöjligt, utan snarare troligt, att de har tagit fasta på kompletteringspropositionen och informationen den 4 april och vid andra tillfällen om de riktlinjer efter vilka vi nu arbetade. Mot den bakgrunden var det rimligt att de i avtalsrörelsen fångade upp den typen av förändrade förutsättningar. Men det är deras ansvar och deras avgörande, inte mitt.

Elisabeth Fleetwood: Jag tolkar dig så, att SAV har i sina signaler givit uttryck för de intentioner som de uppfattat från dig, och du tycker att det är rätt uppfattat.

Göran Persson: Hur SAV har uppfattat saker och ting kan bara SAV svara på. Jag har ingen anledning att från skolpolitiska utgångspunkter rikta någon kritik mot statens arbetsgivarverks handlande i fjolårets avtalsrörelse.

Elisabeth Fleetwood: Den 17 mars frågade du Engman om LR skulle vara med på en förutsättningslös analys. Engman sade att det skulle han kunna medverka till men att man redan hade gjort en sådan och att beslutet blivit att kommunalisering inte skulle ske.

Vilka nya fakta förelåg efter den 17 mars för att ta upp detta till en förutsättningslös analys?

Göran Persson: Jag tror att Ove Engström åberopar ett samtal som han och jag hade när vi granskade texten till kompletteringspropositionen. I kompletteringspropositionen lyftes den här frågan återigen upp till förnyad behandling. Den har ju alltid varit kontroversiell och nästan alltid blockerad av korsande intressen.

För att få upp frågan till diskussion igen förde jag in resonemanget i kompletteringspropositionen. Då tittade Ove Engman på texterna och hade en del synpunkter som jag lyssnade på. Samma besked fick också de andra lärarorganisationerna.

Jag var angelägen om att vi någon gång skulle börja diskutera skolan och skolans utveckling utifrån vad som hänt i samhället i övrigt och inte bara se den här frågeställningen från den synpunkten att det handlade om hur lärarnas tjänster skulle regleras. Det är en vidare frågeställning, som gäller hur vi skall låta allt flera vara med och bestämma över den verksamhet som pågår i skolan. Det var den typen av principiellt starkt bärande politiskt resonemang som jag förde både då och senare. Jag upplevde vid det tillfället att jag hade ganska gott gehör för argumenten inte bara hos Ove Engman, utan också hos ganska många andra i skolvärlden.

Elisabeth Fleetwood: Vad vi sysslar med här är handläggningen av frågan och inte innehållet i skolpolitiken. Anser du att sådana här viktiga frågor bör ges en parlamentarisk förankring?

Göran Persson: Det är en självklarhet. En sådan här historia kan inte hanteras på annat sätt än att den avgörs i Sveriges riksdag. Det blev en proposition, och dit skulle den komma. Självklart är svaret ja.

Elisabeth Fleetwood: I de riksdagsmotioner som vi inom oppositionen inlämnade i anledning av kompletteringspropositionen stod det klart om de förväntningar som vi knöt till analysen. Dem kände du till? Du hade läst våra motioner, hoppas jag, eller låtit någon handläggare läsa dem, så att du visste vad det var vi ville?

Göran Persson: Jag läser alltid med stort intresse både moderata samlingspartiets och andra partiers motioner. Om Elisabeth Fleetwood med frågan avser att landa i något slags kvalitetsbedömning av analysen, kan jag säga några ord om den också, men jag uppfattade inte frågan så konkret. Är det detta du avser att vi skall diskutera, eller om jag läser era motioner? Det gör jag, med ibland stort intresse.

Elisabeth Fleetwood: Det är inte innehållet i motionen, utan handläggningen som jag är ute efter. Men det var intressant att få veta att du läser motionerna. Vi skrev där att vi knöt an till den analys som du hade förutskickat skulle ske. Den kom inte. Detta är en av många märkliga punkter. Varför nonchalerade du den vanliga politiska processen när det hade förutskickats att vi skulle få en sådan analys?

Göran Persson: Jag vore tacksam om Elisabeth Fleetwood läste propositionerna med samma noggrannhet som jag ägnar åt moderata samlingspartiets motioner. I proposition 1989/90:41 finns analysen intagen. Man kanske kan tycka att den är otillräcklig, men man skall inte påstå att analysen saknas.

Elisabeth Fleetwood: Kronologiskt stämmer inte detta. Den 17 mars talade vi om den analys som skulle göras i departementet, men den gjordes inte sedan. Jag menar att det brast i den parlamentariska handling i frågan som vi kunde fordra.

Göran Persson: Kompletteringspropositionen lades fram i april, och era motioner kom därefter. Analysen genomfördes under sommaren. Den proposition jag hänvisar till, som innehåller analysen, avlämnades i oktober månad 1989. Så ser det ut, och det är fullt logiskt och korrekt. Sedan kan man naturligtvis anse att analysen är otillräcklig, men det är en värderingsfråga, och en sådan värdering delar jag inte.

Elisabeth Fleetwood: Min kritik kvarstår. Analysen gjordes under sommaren. Inget av de andra partierna deltog i analysen. Det var en sådan parlamentarisk behandling jag efterlyste.

Göran Persson: Det är viktigt att klara ut den konstitutionella frågan hur regeringen bereder sina ärenden.

Jag kan inte se att det finns någon skyldighet för regeringen att vid beredningen av ett ärende samtala med oppositionspartierna. Jag utlovade en analys, som genomfördes på departementet. Den redovisades i propositionen. Jag uppfattar det som ett normalt förfaringssätt.

Elisabeth Fleetwood: Du lät alla förstå att denna analys skulle vara en parlamentarisk sådan, men det blev den inte. Men jag tycker vi kan sluta tvista om detta. Vi kan gå tillbaka till papperen i vår fortsatta handläggning inom KU och se vem som har rätt. Jag påstår en sak, och du påstår en annan.

Olle Svensson: Vi gör konklusionerna i utskottet sedan vi fått in informationen.

Göran Persson: Jag skall inte vara prestigebunden eller halsstarrig. Jag kan minnas fel, men jag tror inte att jag har förutskickat en parlamentarisk beredning. Jag kan ha fel, men jag tror inte jag har det.

Elisabeth Fleetwood: Jag har en misstanke om att du tycker att du kunde gå förbi den parlamentariska processen därför att du hade återförsäkrat dig om att propositionen skulle bifallas ändå. Du talade om facklig majoritet. Ligger det någonting i den misstanken?

Göran Persson: Jag tror inte det finns någon som inbillar sig att man kan lägga fram en proposition i Sveriges riksdag utan att förankra den i en parlamentarisk majoritet. Det räcker inte vilka andra intressegrupperingar man än har bakom ryggen. Det är i riksdagen frågorna avgörs.

Elisabeth Fleetwood: Det har du rätt i, men det återfaller på den förra frågan, och vi får klara ut detta i ett sammanhang.

Den 16 mars träffade du LR:s distriktsordförande vid ett möte i LR:s lokaler. Vad avhandlades där? Du har svarat på det ganska ingående i anledning av en fråga från Sture Thun, men jag har kopplat den frågan med en annan, och det är därför jag vill ha den med.

När vi hörde Ove Engman fick vi veta vad du diskuterade på mötet med LR, och när vi hörde Solveig Paulsson och Romilson fick vi höra vad som avhandlades med dem. Ove Engman uppgav klart att du sade att ville man ha högre lön fick man acceptera kommunalisering, för det var i kommunerna som pengarna finns. Solveig Paulsson sade på en direkt fråga från mig, att hon inte hade hört någonting om kommunala pengar vid det mötet.

Betyder det att du gav olika informationer till LR resp. till SL och SFL? Det stämmer inte. En av dem har fel, eller om du har rätt, så har du lämnat olika informationer. Kan du lösa gåtan åt mig?

Göran Persson: Jag kan försöka. Jag var mycket angelägen om att lämna samma information den 16 mars, den 4 april, den 11 april och den 11 maj. Den 11 april lämnades informationen av statssekreteraren till Skolledarförbundet. Jag har noterat i era protokoll från utfrågningarna de föregående veckorna att vid direkt förfrågan till Dahlberg,

Romilson, Paulsson och arbetsgivarverkets representanter har de haft en samstämmig uppfattning om att den typen av frågeställningar inte har behandlats vid överläggningarna.

Ove Engman påstår att jag skulle ha givit uttryck för en sådan uppfattning den 16 mars. Han övertolkar i så fall mycket kraftigt det principiella resonemang jag förde. Den som är intresserad av att ta del av vad jag sade den 16 mars kan i tidningen Skolvärlden läsa ett mycket utförligt reportage över två hela sidor som beskriver överläggningen. Jag kan läsa upp ingressen för fru Fleetwood: "Jag tänker inte tala om lärarnas löner, då brakar hela lönerörelsen samman, säger Göran Persson." I bildtexten står det: "Några löften om högre lön fick LR:s medlemmar inte. Skolministern gömde sig bakom lovorden." Så redovisas i huvudsak det resonemang jag förde nyss som svar på Sture Thuns fråga.

Jag törs inte ha någon uppfattning om hur Ove Engman uppfattade det jag sade — det är hans sak att svara på det — men informationen från mig har varit av samma slag hela tiden. Jag noterar att tre av fyra har förstått den på ett riktigt sätt. Jag noterar också att vid det tillfälle när media var närvarande har de också fångat upp signalerna. Sedan ankommer det på Ove Engman att förklara varför han har uppfattat det på annat sätt.

Elisabeth Fleetwood: Såvitt jag har förstått har, om inte alla, så en stor majoritet av de närvarande vid distriktsordförandemötet uppfattat det så att du har sagt att i kommunerna finns pengar. Du kunde naturligtvis inte utlova högre löner, men du sade att en grupp inte kan få högre löner om de är kvar i statens tjänst och att de bör gå till kommunerna, för där finns pengar. Jag undrar om man inte gör en koppling och säger sig att om man accepterar en kommunalisering, kan man få högre löner. Tycker du inte att det verkar logiskt?

Göran Persson: Det är inte logiskt. En förutsättning för hela förändringsprocessen är att samhällsutvecklingen går i den riktningen, att det är den kommunala nivån som har tillväxt i gemensam sektor. Det är en oerhört viktig strategisk förutsättning för en så stor verksamhet som skolans att man inser detta. Det är det resonemanget jag har försökt tydliggöra, och såvitt jag kan se hittills har ingen haft en annorlunda uppfattning, utan detta är alla överens om. Är det på det viset, så är det inte bra att för den viktigaste delen av skolans personal — lärarna — knyta personalutveckling, personalfortbildning och personalvård till den sektor som inte har tillväxt utan kanske tvärtom står stilla. Det är ett sådant resonemang jag har fört, och det har stark skolpolitisk anknytning.

Elisabeth Fleetwood: Jag har en annan fråga som jag skulle vilja få belyst.

Jag har uppfattat det så att de tre förbunden under ganska lång tid varit eniga om att de ville vara kvar under statligt huvudmannaskap — alla tre. Det har LR klart sagt ifrån, och Romilson sade det också när han var här — Solveig Paulsson tog däremot inte upp frågan. Trots det

svänger två av förbunden. Då undrar man varför. Jag kan inte undvika misstanken att ditt tal om att pengarna finns i kommunerna har fungerat som ett lockbete. Tror du att de kan ha uppfattat dina ord som ett lockbete och att de svängde därför att man såg chansen att höja lönen för medlemmarna?

Göran Persson: Jag tror att de är mycket mer erfarna än så. De är naturligtvis människor som själva gör sina bedömningar och analyser. Det är väl bara att konstatera att Skolledarförbundet var den första fackliga organisation som svängde. Det är rätt naturligt med tanke på att de som är ledare för verksamheten tydligast ser förändringen i gemensam sektor. Du vet mycket väl att skolcheferna för några år sedan sade att en kommunalisering skulle föra med sig död och undergång för skolan, men nu trycker skolledarna på för en kommunalisering också av lärartjänsterna.

Det är ett uttryck för en samhällsförändring. Den samhällsförändringen fångades delvis upp i styrpropositionen i februari månad 1989, och den har fångats upp av de fackliga organisationerna. Vi kan för ett ögonblick göra en utblick till Danmark. Där förs exakt samma diskussion, men där är det lärarförbunden själva som driver linjen att man bör göra denna typ av förändring. Som jag sade förut: utvecklingen i gemensam sektor går på samma sätt i nästan alla utvecklade industriländer. Jag är övertygad om att de fackliga organisationerna är kapabla att själva dra slutsatser utan några pekpinnar från skolministern eller någon annan regeringsföreträdare.

Elisabeth Fleetwood: Du ville känna att du hade en majoritet bakom dig innan du gick till riksdagen, och du eftersträvade att få två fack mot ett. Men det fanns opinionsundersökningar som visade att bara 4 % skulle vara positiva och 75—80 % negativa till ett överförande till ett kommunalt huvudmannaskap. Även om vi inte skall ta sådana siffror på djupaste allvar och inte får tro att de stämmer exakt, kan inte gärna motsatsen vara fallet.

Oroade det dig att du hade så många lärare emot dig, om du räknade huvudena? Var du oroad av att opinionsundersökningarna visade ett sådant motstånd mot vad du ville genomdriva?

Göran Persson: Jag var orolig över att det var så svårt att få ut en rättvisande information om vad kommunaliseringen avsåg. Jag har haft många tillfällen under hösten och nu under våren att träffa lärare från alla grupperingar. När jag utvecklar resonemanget för dem om den gemensamma sektorn och frågar dem vad det betyder för deras del om man inte gör tydligt vem som är arbetsgivare, säger de: "Aha, är det på det viset?" I höstas var det omöjligt att få ut en sansad information. Samtalen fördes inte i ett sådant tonläge att man lyssnade på varandras argument. Det kan vi beklaga. Självfallet är jag orolig över en sådan tendens.

Sedan måste jag säga att jag som alla andra moderna politiker — det inkluderar också er som sitter på podiet — kanske är alltför lyhörd för opinionsmätningar. Det finns en tendens att alla frågor där man ser

konflikter skall avgöras med hjälp av opinionsinstitut. Det kommer alltid att krävas av dem som leder en organisation att de vågar ha en egen ståndpunkt och orkar stå för sin inställning, även om den information som är underlag för opinionsmätningar vinklas hårt. I en sådan situation är det viktigt för mig att lyssna på vad de fackliga organisationerna säger. Jag måste ta hänsyn till helheten och väga av det totala intrycket, och jag får inte falla offer för en tillfällig opinionsstorm. Det är bara att konstatera att tre av de fyra fackliga organisationerna på skolområdet var positivt inställda till förändringen eller — om jag skall uttrycka mig försiktigt — en var starkt positiv, två hade ingenting att erinra, och en var emot.

Jag uttalade mig också i tidningen Skolvärlden — det är bra att det finns intervjuer att gå tillbaka till. I Skolvärlden nr. 13 från slutet av maj månad förde Ove Engman ett samtal med mig. Jag fick en färgbild på både första och sista sidan, och det var en rejäl intervju. Ove Engman sade där: "Kommunförbundets ordförande säger sig ta emot lärarna med öppna armar på deras nya kommunaliserade tjänster." Jag sade: "Som jag tidigare sagt öppnar kommunaliseringen av lärartjänsterna helt andra utsikter till personalpolitiska insatser för lärarna. Enligt min mening måste skolan högprioriteras under 90-talet. Men om en majoritet av lärarna är emot en kommunalisering av lärartjänsterna, blir det besvärligare att göra en förändring."

Det är en fullständigt normal politisk bedömning. Det blev besvärligare mot bakgrund av den opinionsstorm som blåste upp, men det innebär inte att lärarorganisationerna får någon vetorätt. Frågan är av politisk karaktär och skall avgöras av riksdagen. Dit kom den också. Det är väl ingen här som inte erinrar sig att lärarorganisationerna inför riksdagsdebatten spelade en betydande roll, men det var i riksdagen frågan avgjordes.

Elisabeth Fleetwood: Här tog du upp många konstitutionella frågor som jag inte tänker gå in på, t.ex. folkomröstningsinstitutet. Du sade att när du fick lämna rättvisande information förstod man hur bra förslaget var, och man fick en aha-upplevelse. Varför fick inte medlemmarna i LR en aha-upplevelse? Begrep de inte hur bra förslaget var?

Göran Persson: Om jag kunde svara på den frågan!

Elisabeth Fleetwood: Det är naturligtvis en retorisk fråga.

Göran Persson: Fru Fleetwood åberopar ofta den konstitutionella sidan av utfrågningen. Vi kanske skall hålla oss till den.

Elisabeth Fleetwood: Sture Thun frågade om mötet den 12 oktober. Bengt K. Å. Johansson svarade att det gällde att klargöra att kommunaliseringen var en riksdagsfråga. Varför måste man klargöra det? Borde det inte ha varit en självklarhet från början? Jag förstår inte att alla dessa mycket kunniga personer som representerar SAV, regeringskan-

sliet och parterna skulle behöva träffas mitt under förhandlingarna. Det måste ha hakat upp sig någonstans, eftersom man måste sammankalla dessa för att klargöra en självklarhet.

Bengt K Å Johansson: Jag tycker också att det var en självklarhet, och det måste ha hakat upp sig någonstans. Jag uppfattade det så att det gällde relationerna inom SACO mellan lärarna och de andra SACO-förbunden. Man ville få klart besked om att detta var en riksdagsfråga och regeringsfråga. Om man fick det beskedet, kunde man fortsätta att förhandla trots att frågan då länge hade varit med i debatten.

Elisabeth Fleetwood: Beslutet att det skulle avföras från förhandlingarna — så är det uttryckt i vårt protokoll — skulle meddelas SACO skriftligen. Men man fick uppskov en vecka med att meddela detta. Varför behövdes det en hel vecka för att bara skriva ut detta självklara protokoll med innehåll att kommunaliseringsfrågan inte hörde till avtalsförhandlingarna?

Bengt K Å Johansson: Jag har läst uttalandet. Att det finns i protokollet innebär inte att det var sant, att det var en allmän uppfattning att det skulle avföras från förhandlingarna, utan det handlar om huruvida det här är en fråga för riksdagen. Man ville ha det klargjort för att kunna förhandla vidare. Det var det som klargjordes, och man förklarade sig nöjd med det. Uppenbarligen ville man ha någon skriftlig formulering för att kunna tala om för de förhandlande parterna eller för att klargöra *inom* en av parterna att det låg till på detta sätt. Men det medverkade inte jag i.

Elisabeth Fleetwood: I finansplanen hade det sagts att 5 % var gränsen för vad vår ekonomi kunde tåla, och det kan väl sägas vara riktigt. Men hur kunde det komma sig att man här utlovade mångdubbelt mer? Vad fick man då i stället? Här har hävdats att en kommunalisering var lockbetet. Vad fick man i stället? Kanske Göran Persson är den som bäst vet varför man kunde sluta ett så dyrt avtal. Att man sedan gjorde det är Bengt K. Å. Johanssons ansvar.

Göran Persson: Det är frågor som jag inte kan svara på. Det är frågor som hanteras av arbetsgivarverket i förhandlingar med parterna. När jag läst protokollen från tidigare utfrågningar har jag sett att samma frågor har ställts till dem som faktiskt skall svara, och jag får hänvisa till deras svar.

Bengt K Å Johansson: Regeringen lade fram ett förslag till riksdagen om att man skulle tillämpa ett speciellt förfarande för de statliga myndigheterna under förutsättning att man kunde nå samstämmighet om utrymmet över hela arbetsmarknaden. Det tillbakavisades av parterna, och även riksdagen tillbakavisade att man skulle lägga fast ett sådant förfarande. Det hände faktiskt en hel del från det att vi lade fram förslaget i finansplanen i januari tills det blev slutavstämning i de frågorna i november—december.

Elisabeth Fleetwood: Regeringen beslöt lägga fram en proposition. De lärare som var emot kände sig misshandlade av en maktfullkomlig skolminister och sedan överkörda av en socialistisk majoritet med bara fem rösters övervikt i kammaren. Kunde det ha varit så, att när det inte gick att genomföra kommunalisering avtalsvägen lade ni fram propositionen, som kom snabbt och inte var särskilt väl hopkommen?

Göran Persson: Vi går här runt i en cirkel. Att propositionen kom snabbt var delvis beroende på sammankomsterna den 12 oktober och den 16 oktober. Det har vi redan utvecklat. Att man avgör frågor i riksdagen med majoritetsbeslut är ju ingenting sensationellt. Så är det, och så kommer det förhoppningsvis alltid att vara, att den här typen av frågor avgörs i riksdagen. Någon annanstans kan det inte fattas beslut om dem. Jag ser inte heller här vad som är kärnan i frågeställningen från konstitutionell utgångspunkt. Somliga anser sig vara vinnare och andra förlorare. Det är en värderingsfråga. När det väl har satt sig och man ser vilken utveckling som pågår är jag säker på att alla inser att någonting annat nog inte är möjligt om vi skall ha en skola som faktiskt fungerar i de olika landsdelar som vårt land består av. Allt ser inte likadant ut över hela landet, och därför kan inte allt i minsta detalj styras ifrån Stockholm. Vi måste tilltro människorna på fältet omdöme och ansvar. Det är vad det handlar om.

Elisabeth Fleetwood: Jag har en sista, kort fråga: Varför fanns inte den här propositionen med i propositionsförteckningen som lämnades på våren?

Göran Persson: Helt enkelt därför att jag var osäker på om jag skulle lägga fram den under hösten. Jag uppfattar det så att man i propositionsförteckningen tar med de propositioner som man är säker på att man skall lägga fram. Det är ingenting märkvärdigt med det. Jag har lagt fram ytterligare några propositioner under hösten som inte var upptagna i förteckningen. Sådant sker regelmässigt, såvitt jag förstår.

Ylva Annerstedt: Jag vill först ställa några frågor till Göran Persson. Du träffade LR och SACO den 16 mars och sedan Lars Dahlberg något senare. Dahlberg sade vid utfrågningen att endast du och statssekreteraren var närvarande vid mötet med LR och SACO. Stämmer det?

Göran Persson: Ja.

Ylva Annerstedt: Han sade också att det berodde på att ni inte diskuterade lönefrågor. Stämmer det?

Göran Persson: Det är hans tolkning. Det berodde för min del på att de andra redan var informerade. Jag skulle så att säga beta av hela gruppen så att jag kände att jag hade fyllt det krav som kan ställas på mig att lämna information.

Ylva Annerstedt: Vid mötet den 4 april mellan SL och SFL var båda statssekreterarna, civilministern, SAV:s representant och planeringsrådet i civildepartementet med. Betyder det att ni diskuterade lönefrågor?

Göran Persson: Nej. Deras medverkan skall ses mot bakgrund av att jag hela tiden har ansett att det är fråga om en stor och viktig förändring av strukturen i offentlig sektor. Den typen av frågeställningar ligger på civildepartementet i lika hög grad som på fackdepartementen. Därutöver är det så, att arbetsgivarverket är en myndighet som ligger under civildepartementet, och när jag informerar arbetsgivarverket är det rimligt att civilministern är närvarande.

Bengt K Å Johansson: Jag vill bekräfta det. Vi hade fört diskussioner om de här frågorna under en längre tid. Det är också min uppfattning att det dubbla huvudmannaskapet var en olycklig konstruktion och gav upphov till problem också i avtalsrörelserna. Det var därför fråga om ett viktigt led i en förbättring av den offentliga sektorns funktion.

Jag var med också därför att jag insåg att om parterna tyckte det var en intressant tanke att diskutera vidare, kunde det få konsekvenser för hur man skulle lägga upp avtalsrörelsen. Därför var arbetsgivarverket med — det har hand om hela personalansvaret. Det faller på sin egen orimlighet att jag och arbetsgivarverkets representanter skulle sitta i den församlingen och diskutera lönefrågor. Jag diskuterar över huvud taget inte lönefrågor med parterna, såsom jag redan har deklarerat.

Ylva Annerstedt: Varför gjorde ni skillnad i uppläggningen av informationen mellan den ena och den andra organisationen?

Göran Persson: Jag började med den organisation som jag ansåg har haft den mest aggressiva hållningen. Jag ville känna om det över huvud taget var meningsfullt att starta resonemanget. När jag fick sådan respons att man kunde ta upp frågorna i kompletteringspropositionen, vilket vi också gjorde, fanns det anledning att se till att också de andra blev informerade. Det har satts i fråga att man skulle kunna informera lärarfacken tillsammans vid ett och samma tillfälle. Men av och till är det så att det finns meningsskiljaktigheter också mellan organisationerna, och de är inte alltid i takt med varandra. Om man skall föra förtroliga samtal av informativ karaktär i ett tidigt skede, är klimatet för det bäst om man träffar dem en och en. Därför började jag med Lärarnas Riksförbund.

Ylva Annerstedt: Varför var inte civilministern och SAV:s företrädare med vid de tillfällena?

Göran Persson: Vid det tillfället tog jag upp ett resonemang med Lärarnas Riksförbund för att se om det över huvud taget var möjligt att hantera frågeställningen och se hur det togs emot av dem som på många sätt representerar den tydligaste opinionen i den här frågan. När jag såg att det bar var det dags att se till att frågan hanterades

också gentemot de övriga. Det var rimligt att också det ansvariga statsrådet för sektorn fick sitta med när jag träffade hans myndighet, arbetsgivarverket.

Ylva Annerstedt: Betyder det att du redan hade haft de första förtroliga kontakterna med de andra lärarfacken före den 4 april, eftersom du drog ihop civilministern och SAV då?

Göran Persson: Nej. Före den 4 april hade jag fört samtal med lärarnas fackförbund i andra sammanhang som gällde andra lärarfackliga frågor. Det tillhör min vardag att nästan ständigt sammanträda med dem och diskutera informellt och formellt, men jag har inte diskuterat den här typen av frågeställningar med dem som jag alltså började diskutera med Lärarnas Riksförbund.

Ylva Annerstedt: Då återkommer jag till frågan varför inte civilministern och SAV:s företrädare var med när du träffade LR.

Göran Persson: Jag har nyss svara på den frågan. Det tjänar ingenting till att jag upprepar svaret.

Ylva Annerstedt: Du sade att det var en förtrolig första kontakt du hade med LR. Var det skillnad i förhållande till de kontakter du haft med SL och SFL, eftersom det var en större församling då?

Göran Persson: Församlingen var större när jag träffade Lärarnas Riksförbund. Det var ett 50-tal personer i rummet vid det tillfället. Sedan fullföljdes samtalen med Lärarnas Riksförbunds ordförande samma dag, och då var jag ensam tillsammans med honom. Då fick jag klart för mig att det var möjligt att ta upp frågan i kompletteringspropositionen och att föra fram frågan igen. Mot den bakgrunden var det rimligt att informera också de övriga parterna.

Ylva Annerstedt: Den 16 mars och även senare har du uttalat att du tänkte driva den här frågan under förutsättning att det fanns en lärarfacklig majoritet. Var uttalandena om att det fanns pengar att hämta om man sade ja till en kommunalisering ett led i strävandena att åstadkomma lärarfacklig majoritet?

Göran Persson: Båda de frågorna har jag berört i svaren till fru Fleetwood. Talet om lärarfacklig majoritet har ingått i ett resonemang angående propositionens förankring. Jag har sagt att får man inte en lärarfacklig majoritet, blir det besvärligare att genomföra förändringen. Det är en truism — en självklarhet. Dessutom har jag utförligt redovisat att det nog bara är Ove Engman som har uppfattat att det var ett resonemang om pengarna. Den uppfattningen får stå för hans räkning.

Ylva Annerstedt: Jag kommer till uppvaktningen den 16 oktober. Efter den ger ni ut ett pressmeddelande som säger att LR har krävt att Göran Persson snarast går till riksdagen med en proposition och att det skulle underlätta för LR i avtalsrörelsen. Nu är ju Ove Engman och LR av en helt annan uppfattning enligt vad vi fick klart för oss vid utfrågningen av dem.

Om det är någon som uppvaktar och säger att riksdag och regering skall ta ställning, betyder det då att man automatiskt har krävt en riksdagsproposition?

Göran Persson: Självfallet inte. Men i detta speciella fall med mötena den 12 oktober och den 16 oktober blev det en symbolfråga för SACO och inte minst LR att det skulle avlämnas en proposition för att markera att frågan hörde hemma i den politiska sfären. Att jag sade att jag skulle gå till riksdagen med en proposition hälsades av den församlade gruppen som en framgång eller seger för dem. Frågan hörde alltså hemma där — det var deras uppfattning och även min. Det var ingenting kontroversiellt i detta, men de behövde denna markering därför att de hade kört fast i avtalsrörelsen.

Ylva Annerstedt: Vid kontakten med LR sade skolministern att pengar fanns hos kommunerna, men fick man accept för kommunalisering, skulle det tillföras statliga pengar till det avtal som skulle slutas.

Vilka bestämmelser sanktionerar att skolministern gör sådana uttalanden?

Göran Persson: Jag tror det finns få saker som sanktionerar att en skolminister intecknar ett kommunalt utrymme. Nu gör han inga sådana uttalanden. Jag har fört ett resonemang om att tillväxten i gemensam sektor under 90-talet och framåt blir alltmer decentraliserad. Mot den bakgrunden är det strategiskt klokt för skolan att för sin viktigaste personalgrupp vara knuten till den del av gemensam sektor som har tillväxt. Det tycker jag är ett nödvändigt och självklart resonemang om ansvaret för sektorn.

Ylva Annerstedt: Det betyder att LR:s företrädare ljuger när de säger att det här uttalandet gjorts av skolministern?

Göran Persson: Jag tror inte att Ove Engman ljuger. Jag känner honom som en mycket fin person, och jag har utomordentligt god kontakt med honom. Det tillhör det bisarra i en sådan här situation att många människor som man kommer på kollisionskurs med tillhör dem som man betraktar som vänner.

Jag tror inte han ljuger, men jag tror att han övertolkar och av ett näst intill statsvetenskapligt resonemang som berör förnyelse av offentlig sektor drar slutsatser utifrån sin position som förhandlare, som genast omsätter ett sådant resonemang i förhandlingsresultat. Det är mänskligt, men det var definitivt inte min avsikt. Jag kan konstatera att övriga som fått samma föredragning har uppfattat den på annat sätt än Ove Engman.

Ylva Annerstedt: Vilken var skolministerns handlingsplan, om riksdagen inte fattade något kommunaliseringsbeslut? Det var ju länge oklart.

Göran Persson: Min handlingsplan i ett sådant läge är inte särskilt svår att förstå. Det är bara att acceptera riksdagens beslut. En proposition skulle antas eller förkastas av riksdagen. Om det blir ett ja, vidtar

naturligtvis, precis som annonserats i propositionen, en lång rad förändringar i statsbidragssystem och personalreglering och sådant. Blir det nej, blir det inga sådana förändringar. Svårare än så är det inte.

Ylva Annerstedt: Tidigare sade skolministern att statens arbetsgivarverk fångar upp och tolkar de signaler du uttalar. Men så sent som våren 1989 sade riksdagen ifrån i kommunaliseringsfrågan. Man ville inte ta ställning så länge det inte fanns en genomgripande analys.

Hur har då SAV fått de signaler de anser sig tolka, när de redan den 27 september kan skriva i sitt principavtal angående kommunalisering, att parterna skall förklara sig införstådda med att den statliga regleringen av tjänster i det kommunala skolväsendet upphör under avtalsperioden med utgången av 1990?

Göran Persson: Jag fick en likartad fråga från fru Fleeetwood. Det är en fråga som bör ställas till SAV och inte till mig, som har drivit ärendet om kommunalisering på det politiska planet och därvid varit tydlig. Ett av de tydliga dokument som finns har varit kompletteringspropositionen. Därutöver har det hållits tal, skrivits artiklar och förts debatter. Dessutom finns som bakgrund politiska resonemang och ställningstaganden som riksdagen gjorde omkring styrpropositionen i februari månad 1989.

Ylva Annerstedt: Under våren 1989 sade riksdagen också att den förväntade sig en genomgripande analys, men i propositionen som kom den 27 oktober fanns inte någon sådan analys. Finns den någon annanstans?

Göran Persson: Jag har svarat på samma fråga från fru Fleetwood. Analysen finns i propositionen. Det är tydligt för den som läser propositionen. Där står det: "Jag gör följande analys..." och "Vi har gjort en genomgång som lett till följande bedömning ..." Sådant står på flera ställen i propositionen. Man kan tycka att det är otillräckligt, och det kan jag förstå. Det är i så fall en värderingsfråga. Men man skall inte sprida uppfattningen att analysen saknas. Analysen byggs upp i propositionen, liksom jag gjorde i mitt riksdagsanförande, kring de sex faktorer som jag bedömer är det som bär upp det nationellt likvärdiga skolsystemet: lärarutbildning, lärarfortbildning, läroplaner, statsbidragssystemet, utvärdering och uppföljning och behörighetsvillkor. Omkring detta byggdes resonemanget och analysen. Den saknas definitivt inte.

Bengt K Å Johansson: Det förhållandet att det finns en sådan punkt i det avtalsförslag som läggs fram är ju inte uttryck för att det självklart kommer att bli så. Arbetsgivarverkets ledning deklarerade — och jag delar den uppfattningen — att det i det finns två alternativ. Om det blir en kommunalisering, har den sina effekter. En utomordentligt viktig omständighet är att kommunförbunden då också är parter i förhandlingarna, och man kan förhandla också om 1991. I det andra fallet är det inte så, och då blir det ett annat avtal. Det är självklart att det förhåller sig på det sättet.

Ylva Annerstedt: Jag vill ställa ett par frågor till civilministern om mötet den 12 oktober. Vi har fått information från den andra sidan om att ni överenskom att frågan om kommunalisering skulle tas bort ur avtalet, och ni skulle göra upp en skriftlig handling om detta. Men av några av civilministerns uttalanden får jag intrycket att era uppfattningar i den frågan fortfarande inte är entydiga. Kan jag få ett förtydligande?

Bengt K Å Johansson: Jag vet inte om jag kan bli mycket tydligare. Vad som hade efterfrågats var ett klart besked om att kommunalisering var en fråga för regering och riksdag. Om man fick det beskedet — så uppfattade jag det — skulle det också klara ut hur man inom SACO skulle hantera förhandlingssituationen. De fick det beskedet: det här är en fråga som regering och riksdag skall ta ställning till. Då sade de att de var nöjda med det beskedet.

Jag har redan deklarerat att den här lilla lappen inte diskuterades på något möte, och jag kan inte se att den har någon betydelse i sammanhanget.

Ylva Annerstedt: Så den skrivelse som SACO anser ha så stor betydelse anser du inte ha någon betydelse alls?

Bengt K Å Johansson: Nej, den bekräftar bara det som sades vid mötet. Vi diskuterade huruvida det här var en fråga för riksdagen och regeringen, och de ville ha skriftligt på det. Men jag kan inte komma ihåg att det diskuterades, och i varje fall var det ingen sak för mig.

Ylva Annerstedt: Så du anser inte att frågan om kommunalisering över huvud taget någon gång har varit med som en förutsättning för avtalet?

Bengt K Å Johansson: I det avtalsförslag som refererades här fanns en punkt om detta, men det är inte detsamma som att det var en förutsättning för avtal. Hela tiden fanns det två möjligheter: att det blev ett avtal där kommunalisering var med och att det blev ett avtal där kommunalisering inte var med.

Ylva Annerstedt: Jag citerar vidare: "Parterna skall förklara sig införstådda med att den statliga regleringen av tjänster i det kommunala skolsystemet upphör under avtalsperioden med utgången av 1990." Menar du att det inte är en del av ett avtal?

Bengt K Å Johansson: Nej, det är en del av ett avtalsförslag.

Ylva Annerstedt: Man behövde ändå en vecka för att åstadkomma det obetydliga papper som du talade om. Vad var det som behövde åtgärdas under den veckan? Det var ju ändå en brinnande situation för stora grupper på den svenska arbetsmarknaden, och en av lärarorganisationerna var orolig. Hade det inte funnits anledning att försöka åstadkomma det snabbare?

Bengt K Å Johansson: Jag har inte varit inblandad i tillkomsten av något sådant papper och kan inte se att det är relevant. De fick ett klart besked vid mötet, och de sade att de var nöjda med det.

Ylva Annerstedt: Vid förhandlingarna presenterades det två bud: ett med och ett utan kommunalisering. Det som inte innebar kommunalisering låg 5,4 % lägre. Anser du som arbetsgivare att det var två likvärdiga bud som presenterades?

Bengt K Å Johansson: Självfallet var inte buden likvärdiga. De byggde på helt olika förutsättningar. Jag tycker att arbetsgivarverkets företrädare har klarat ut detta på ett tillfredsställande sätt vid den utfrågning som varit tidigare.

Ylva Annerstedt: Jag skulle som avslutning vilja fråga om civilministern så här efteråt är nöjd med utformningen och utfallet av avtalet mot bakgrund av de uttalanden som regeringen har gjort de senaste två åren om behovet av återhållsamhet hos de avtalsslutande parterna på arbetsmarknaden.

Bengt K Å Johansson: Jag tycker det är meningslöst att nu sitta här och värdera utfallet av avtalsrörelsen inom det statliga området och säga om man är nöjd med det eller nöjd med avtalsrörelsen över huvud taget. Självfallet hände i avtalsrörelsen många saker som jag är kritisk mot. Det kom in saker som jag hade hoppats man skulle undvika, t.ex. konflikter. Men man kan inte se den statliga sidan isolerad från avtalsrörelsen i övrigt. Regeringens intention i januari var att vi skulle kunna få avtal på en låg nivå och därmed klara goda utgångspunkter för samhällsekonomin, men det föll därför att vi fick en avtalsrörelse av annat slag. Vi fick både högre avtal för 1989 på den privata sidan och en stark löneglidning. Detta skapade andra förutsättningar för avtalsrörelsen också på det statliga området.

Sedan fanns det en uppladdning på den statliga sidan som var svårhanterlig. Det var en ganska komplicerad bild på den statliga sidan med delavtal för första halvåret 1989, och sedan fortsatte förhandlingarna under hösten, vilket är onormalt.

Det finns alltså många inslag i avtalsrörelsen, också den statliga, som jag kan vara kritisk mot, men jag tycker det är meningslöst att i efterhand värdera den. Den värderingen har vi delvis gjort i annat sammanhang, och jag har tillsammans med arbetsgivarverkets ledning för finansutskottet redovisat slutresultatet av avtalsförhandlingarna.

Birger Andersson: Jag vill börja med en intervju i Dagens Nyheter den 4 februari 1990 med skolministern. Jag förde in den i diskussionen i förra veckan, så den finns med i vårt protokoll. Där säger skolministern: "Jag drev tre saker: en höjd lönenivå för lärarna, utjämnad undervisningsskyldighet mellan olika lärargrupper och fortbildning på sommarlovet."

När började du driva de här tre sakerna?

Göran Persson: Jag talade om läraryrkets status och sade att fyra saker var viktiga: lönen, fortbildning, arbetsmiljön och lovord. I det resonemanget ligger naturligtvis också ett konstaterande av att utvecklingen för skolans personal under 1970- och 1980-talen varit sämre än på många jämförbara arbetsmarknader. Det var därför viktigt att vi foku-

serade en allmän diskussion på deras situation. Det resulterade också i att arbetsgivarverket sade att man i årets avtalsrörelse skulle prioritera lärarna. Det tycker jag var bra.

Sedan använde jag formuleringen att jag "inte kan diskutera lönenivån med någon, men jag har noterat att arbetsgivarverket tänkt prioritera läraryrket i årets avtalsrörelse, och det tycker jag är bra och nödvändigt". Så uttryckte jag mig.

Beträffande fortbildning var jag mycket tydlig. Jag sade att det för yrkets status är nödvändigt att fortbildningen förbättras. Vi har en konflikt mellan fortbildning på terminstid och fortbildning på annan tid, i den meningen att fortbildning på terminstid, som skall växa i volym, resulterar i att lärarna måste gå från sina lektioner, och det är ingen bra lösning. Därför måste man hitta andra former. Lektionerna måste hävdas. Det finns för mycket i skolans verksamhet som tillåts inkräkta på lektionstiden. Det var ett skolpolitiskt resonemang, som jag tyckte det fanns anledning att föra. Jag var inte först, eftersom exakt samma resonemang har förts av folkpartiet i riksdagsmotioner och i reservationer till utbildningsutskottets betänkanden.

Resonemanget om utjämnad undervisningsskyldighet mellan olika lärargrupper har jag fört mot bakgrund av att vi nästa år får ut nya grundskolelärare, som har utbildning för att undervisa i årskurserna 1—7 resp. 4—9, således över de nuvarande stadiegränserna. Sedan den tid då realskola och folkskola smälte samman till den nya grundskolan har vi kvar kraftiga skillnader i undervisningsskyldighet mellan lärargrupperna. Jag tror det blir svårt i fortsättningen att upprätthålla de skillnaderna när vi får den nya lärarutbildningen. Också detta har jag pekat på, och även den saken fångade arbetsgivarverket upp och tog in i avtalen. Det tycker jag är bra.

Birger Andersson: Så jag kan dra slutsatsen att det som står i intervjun är riktigt och att du ställer dig bakom det?

Göran Persson: Jag har tagit upp frågeställningarna från ett skolpolitiskt perspektiv. Detta är nödvändigt om vi skall få en bra utveckling i skolan. Sedan är det bl.a. arbetsgivarverkets sak att hantera avtalsrörelsen. Där slutar min kompetens.

Birger Andersson: Du var ganska ny som skolminister när du kom i centrum för rikspolitiken. Jag förmodar att du upplevde den tiden som ganska påfrestande. Om du ser tillbaka i backspegeln, kan du då säga att du kommer att lägga upp ett liknande ärende på samma sätt, genom att föra samtal för att driva på förhandlingarna, eller har du andra tankar för framtiden om att driva frågor av det här slaget?

Göran Persson: Birger Anderssons fråga är intressant och stor och skulle kunna leda till en ganska lång utläggning, men jag skall avstå från det. Jag kan bara konstatera att det finns få områden som är så präglade av intresseorganisationernas styrka som skolområdet. De fackliga organisationerna, Hem och Skola och en lång rad andra samhällsorganisationer är oerhört starkt engagerade. Vi skall här också hantera politiska beslut, eftersom skolan är samhällets viktigaste verksamhet.

Det gör att man ofta hamnar i lägen där man måste lyssna till många innan man bestämmer sig för vilken tidpunkt som är lämplig för ett visst beslut eller vilken nyans man skall ge åt olika frågeställningar. Självfallet lärde jag mig en hel del av höstens arbete, och jag skall ta vara på de erfarenheterna i fortsättningen. Jag kan ge Birger Andersson rätt i att sådant inte går spårlöst förbi.

Birger Andersson: Du sade i intervjun i DN och även nu att du drev frågan om höjd lönenivå för lärarna. Var det oberoende av kommunalisering av lärarna?

Göran Persson: Hela frågeställningen om lärargruppens status gjorde jag till en fråga om fyra faktorer. Jag talade teoretiskt och principiellt om den saken. Det är svårt att hävda ett yrkes status om man ständigt ser att yrket blir allt lägre avlönat i relation till andra yrken i samhället. Hur gärna vi än vill lyfta fram andra faktorer slår sådant förr eller senare igenom. Jag sade att vi var på gränsen till att få en sådan situation i skolan.

Där tycker jag att jag var ganska tydlig. Det var på så sätt jag drev frågeställningen.

Birger Andersson: Det ena alternativet som arbetsgivarverket lade fram innebar stora procentpåslag plus kommunalisering, och det andra alternativet innebar låga procentpåslag utan kommunalisering.

Eftersom du var så mån om att höja lönenivån för lärarna vill jag fråga om du var besviken när du såg det alternativ som innebar ett lågt påslag utan kommunalisering. Du hade velat att de skulle få höjda löner oberoende av vad som hände med kommunaliseringsfrågan?

Göran Persson: Jag kan göra svaret ganska kort. Det fanns inslag i båda buden som jag tyckte bra och mindre bra om. När jag under den perioden fick uppmaningar att lägga mig i förhandlingarna sade jag att det kunde jag inte göra, utan här var det arbetsgivarverket som skötte förhandlingarna och fick ta ansvaret. Det är likadant nu efteråt: det tjänar inget som helst syfte att recensera det ena eller andra budet. Det var arbetsgivarverkets uppgift att hantera den saken, och det gjorde det på sitt sätt. Det tolkade från sina utgångspunkter de signaler som skickades från regeringskansliet. Jag har där ingenting att erinra.

Bengt K Å Johansson: Jag vill understryka att buden skilde sig när det gällde lönenivån men också på en rad andra punkter av stor betydelse för de allmänna villkoren i skolan. Man kan därför inte bara jämföra procentsatserna i de två buden.

Birger Andersson: Jag kommer in på ett annat område, som gäller själva avtalsförhandlingarna. SACO:s och LR:s representanter sade när de utfrågades förra torsdagen: "Vi noterade självfallet att skolministerns statssekreterare förekom ovanligt frekvent i förhandlingslokalerna."

Jag vill gärna få en kommentar från skolministern.

Göran Persson: Jag tror att jag på den punkten har samma kommentar som SACO:s Lars Dahlberg, som sade att han inte såg någonting

konstigt i det. Jag tror att hon deltog därför att planeringschefen Ekström i civildepartementet, som sitter i arbetsgivarverkets styrelse, bedömde att han behövde ha henne på plats för samtal under förhandlingarnas gång om organisationskonsekvenser och sådant, som hon behärskar. Det är nog nödvändigt att ha tillgång till sådan sakkunskap om man skall kunna föra förhandlingar.

Birger Andersson: I de sammanställningar vi har fått inför utfrågningarna talas det ofta om direktförhandlingar. Det sägs exempelvis: några direktförhandlingar mellan personalorganisationerna och företrädare för regeringen har inte ägt rum.

Jag förmodar att både löneministern och skolministern anser att det påståendet är riktigt?

Göran Persson: Ja, självklart. Det finns nog få organisationer som är så professionella som de fackliga organisationerna på lärarområdet. Även om det fanns ett statsråd som skulle förfara på det sättet, skulle de aldrig sätta sig i en sådan vansinnig sits.

Birger Andersson: Så man kan inte dra slutsatsen att skolministerns statssekreterare var den förmedlande länken mellan skolministern och de avtalsslutande parterna?

Göran Persson: Nej.

Birger Andersson: Jag vill ta upp ytterligare några saker när jag ändå har ordet.

I den propositionsförteckning som Elisabeth Fleetwood nämnde finns inte en enda proposition från utbildningsdepartementet. Propositionen lades fram den 27 oktober, men när bestämde sig skolministern för att den skulle läggas fram?

Göran Persson: Jag bestämde mig någon gång under helgen efter den 12 oktober för att propositionen skulle läggas fram. Jag såg att arbetsläget var sådant och att materialet höll för en proposition, och då drev jag på arbetet så att det kunde föras framåt. Det bör ha varit ungefär vid den tidpunkten, men jag kan missminna mig.

Birger Andersson : Redan den 17 maj antecknades i förhandlingarna mellan arbetsgivarverket och de övriga parterna att regeringen hade för avsikt att förelägga riksdagen en proposition i frågan om kommunalisering. Det är märkligt att man under hösten inte kunde få veta om den skulle komma, när den redan i maj hade tagits in i bedömningen. Hur kommenterar du det?

Göran Persson: Det är skillnad mellan att ha för avsikt att lägga fram en proposition och att låsa fast att det skall ske. Det finns ingen koppling mellan propositionsförteckningen och möjligheterna att lägga fram propositioner. De är inte ovanligt att man lägger fram propositioner som inte finns med i förteckningen. Det är självfallet inte önskvärt, eftersom det för riksdagens arbete är bra om propositionerna förtecknas så tidigt som möjligt, men den möjligheten finns, och den utnyttjade vi i sammanhanget.

Birger Andersson : Nu har skolministern visat goda detaljkunskaper vid utfrågningen, och jag skulle vilja ha svar på följande: När fick SL, SFL och LR, alltså de tre lärarfackliga organisationerna, definitivt besked om att det skulle läggas fram en proposition?

Göran Persson: Jag tror att de tre lärarfackliga organisationerna fick det på något olika sätt. Jag misstänker att alla fick veta det via ett pressmeddelande — det var den generella vägen att informera. Departementet tog särskild kontakt med Sveriges Lärarförbunds ordförande, eftersom jag avsåg att bekantgöra detta vid ett tal vid deras speciallärarstämma på Foresta. Frågan var kontroversiell och stor i skolpolitiskt sammanhang, och därför tyckte jag det var snyggt av mig att tala om vad jag tänkte säga innan jag annonserade det från talarstolen. Efter det talet hade jag kallat till presskonferens, och jag ville inte alltför fräckt utnyttja en sådan möjlighet utan att värdarna visste vad jag tänkte göra. Därför fick de denna speciella information.

Birger Andersson: Vid vilket tillfälle var det?

Göran Persson: Jag kan ta miste på dagen, men det var en fredag, och då bör det vara fredagen den 20 oktober.

Birger Andersson: Jag konstaterar att skolministern tydligen har bättre minne än SL:s ordförande. Hon har meddelat att den uppgift hon lämnade inte var helt korrekt. Den 20 var en fredag — så mycket är klart.

Göran Persson: Att jag vet detta beror självfallet på att jag har läst protokollen från utfrågningarna. Dummare är jag inte än att jag räknade ut att ni skulle fråga om det. Jag har ingen superdator där jag har alla uppgifter lagrade.

Birger Andersson: Då delar skolministern min uppfattning att Solveig Paulssons påpekande vid utfrågningen är felaktigt? Hon nämnde att det var den 18 eller 26 oktober.

Göran Persson: Den 26 oktober är datum då propositionen lades fram för riksdagen, och det var en torsdag. Det här var den 20 — där är vi överens.

Birger Andersson: Jag har också ett par frågor till Bengt K Å Johansson. De gäller kommunaliseringsfrågan, som har hängt med i hela avtalsrörelsen. Anser du att det är bra att ha en politisk fråga med som förhandlingsobjekt i avtalsförhandlingar?

Bengt K Å Johansson: Om man har ett intresse av att kunna åstadkomma en förändring, är det rimligt att man försöker täcka in den möjligheten. Det är fråga om ett mycket komplicerat förfarande, inklusive ett riksdagsbeslut. Det är självklart att man måste ha lång tid för de förberedelserna. Kommunförbundet och Landstingsförbundet blir inblandade och skall ha sitt tunga ord med i laget. Att frågan funnits med i hela avtalsrörelsen i den meningen att det kunde vara en

hypotes eller ett alternativ var bra. Det var nödvändigt för att det skulle vara möjligt att lösa frågan, eftersom man inte kan klara ut det på mycket kort tid.

Birger Andersson: När man läser om mötet den 12 oktober, som du kallade till och tog initiativ till, får man intrycket att du gärna hade sett att kommunaliseringsfrågan inte varit med i avtalsförhandlingarna. Är det rätt uppfattat?

Bengt K Å Johansson: Nej, det är inte rätt uppfattat. Jag tycker det är en fördel att vi har ett enhetligt huvudmannaskap på kommunal sida för skolan. Jag har varit med om det, och jag har också varit med om att lägga fram propositionen, så jag har den uppfattningen. Jag tyckte att mötet den 12 oktober på sitt sätt var helt onödigt, eftersom det hade klargjorts tillräckligt att frågan om kommunalisering skulle avgöras genom beslut av riksdagen, och det behövdes inget särskilt sammanträde för det.

Birger Andersson: Men det var du som tog initiativ till mötet och kallade till det?

Bengt K Å Johansson: Ja, därför att SACO-SR:s Lars Dahlberg bad att de skulle få träffa oss för att det skulle bli alldeles klarlagt för alla deltagande parter på SACO-sidan att detta var en fråga för riksdag och regering. Då gjorde vi det för att förenkla förhandlingsarbetet på den sidan.

Bo Hammar: Man får hoppas att det någon gång kommer en statsvetenskaplig undersökning om lärarfacken som politiska påtryckare under förra hösten, inte minst i det här huset och inte bara i förhållande till regeringen utan också i förhållande till de politiska partierna. Det tror jag skulle bli intressant.

Nu är det inte vår uppgift att granska riksdagen och partierna, men det här ingår i hela den fackligt-politiska konflikt som vi upplevde förra året. Jag vill ändå snudda vid det, eftersom Christer Romilson sade i utfrågningen med honom att SL och SFL utgick i diskussionen som en förutsättning i avtalsrörelsen från att riksdagen skulle fatta beslut om kommunalisering. Romilson sade: "Vi gjorde en värdering av de politiska partiernas program och av vad riksdagsledamöter hade sagt och kom fram till att det med största sannolikhet skulle finnas en bred parlamentarisk majoritet för en kommunalisering. Därför var det realistiskt att i avtalsrörelsen utgå från att detta skulle genomföras".

Jag förmodar att Göran Persson, när du skickade ut de första signalerna om kommunalisering, också försökte göra något slags värdering av stämningarna i parlamentet innan du lade fram en proposition och att du gjorde så i hela ditt politiska agerande i frågan. Det vore intressant om du ville belysa detta.

Göran Persson: Christer Romilson gjorde en riktig bedömning. Han läste programmen och trodde på dem. Det är väl en rimlig utgångspunkt när man som facklig företrädare skall bedöma en politisk situation. Jag hade självfallet också läst på de skolpolitiska program-

men och funnit att såväl folkpartiet som moderaterna gick i riktning mot en alltmer decentraliserad verksamhet, alltmer avreglerad, alltmer av schablonisering av statsbidrag, osv. Där fanns också resonemang inkopplade om elevpeng och rätten att välja skola. Det är oerhört svårt att se sådana resonemang kopplade till statligt reglerade tjänster. Det är fråga om två helt skilda världar som kopplas ihop. Ser man på den programmatiska hållningen hos sådana grupperingar, är det ingen tvekan om var man borde hamna vid en saklig granskning av förslagen.

Sedan är det väl så att miljöpartister och centerpartister alltid står för uppfattningen att man skall decentralisera. Man har sett den kommunala nivån som allt viktigare. Det ligger också i linje med förslaget.

När jag förde resonemangen bekräftades mycket av de här tongångarna. Vi vet att när man kommer till beslut och votering kanske det inte passar att just då förverkliga programmen, men det är ett privilegium som varje gruppering måste förbehålla sig.

Jag kan konstatera efteråt att när den allmänna motionstiden i riksdagen 1990 löpte ut fanns det inget yrkande från något parti om att beslutet skall rivas upp. Det är också tänkvärt, eftersom i december månad tre partiledare hade gått upp i debatt med skolministern kring en i sidor ganska tunn proposition och gjorde detta till en gigantisk fråga av partipolitisk natur. Någon månad senare tas saken inte upp i yrkanden i någon partimotion. Detta rör inte det konstitutionella området, utan det rör den sfär som vi lever och verkar i och som vi måste försöka förstå, vilket inte alltid är så enkelt.

Bo Hammar: Vi är inte så noga med att alltid hålla oss till det konstitutionella, eftersom vi måste skaffa oss en allmän överblick. Mitt intryck är att ganska kort tid efter det att riksdagen hade fattat sitt beslut bedarrade stormen. Nu tycks det förekomma en ganska bred acceptans i den här frågan, och det är ganska lugnt. Stämmer det med din bild?

Göran Persson: Både—och. Det finns ute i landet en hel del konflikter lärargrupperna emellan. Det visades på sina håll dåligt humör, och man kanske i stridens hetta tog litet för hårda ord i munnen. Sådant går väl så småningom över.

Jag reser mycket i landet liksom övriga statsråd gör, och jag träffar t.ex. många skolstyrelsepolitiker. Oavsett politisk färg är de på det klara med att det var en nödvändig och riktig åtgärd som vidtogs. Den uppfattningen finns också bland skolledare och skolchefer. När man får möjlighet att utveckla argumentationen får man också gott gehör för åtgärden från samtliga lärargrupper. Situationen börjar alltså normaliseras, det är riktigt. Men det förekom en del förlöpningar under hösten, och sådant sitter kvar ett tag vid några enstaka skolor. Förhoppningsvis försvinner också det så småningom.

Bo Hammar: Du sade tidigare, och det har framkommit vid andra utfrågningar, att du i mitten av oktober beslöt att påskynda en proposi-

tion om kommunalisering. Den lades på riksdagens bord i slutet av oktober. Vilken tidsplan hade du fram till dess? I början av oktober måste du ha haft någon idé om när propositionen skulle avlämnas. När hade du tänkt lägga fram den?

Göran Persson: Min idé var att den skulle läggas fram någon gång i oktober, senast i början av november. Det var det jag trodde att vi behövde för ett vettigt analysarbete. SACO:s krav på att göra en tydlig boskillnad mellan avtal och lagstiftning i form av en proposition var inte så svårt att gå till mötes. Vi var rätt långt framme i analysarbetet.

Bo Hammar: Jag uppfattade att du sade att du beslöt påskynda arbetet, men det skulle alltså ha handlat om bara några få dagar?

Göran Persson: Kanske någon vecka, men i det här perspektivet var också veckorna strategiska. Det var mycket som darrade i avtalsrörelsen, och tidpunkten för avlämnandet av en proposition tillmättes en betydelse som vi efteråt har svårt att förstå. Men i den stämning som rådde var det kanske viktigt och tillmättes måhända alltför stor betydelse.

Hans Leghammar: Jag fortsätter med det parlamentariska läget inför propositionen. Enligt vad jag har hört rykten om hade ni parlamentariskt sytt ihop kommunaliseringen med centern. Är det så?

Göran Persson: Vilka partipolitiska kontakter man har haft inför utarbetandet av en proposition tycker jag inte tillhör det som konstitutionsutskottet rimligen bör tränga in i. Man har löpande samtal partierna emellan. Vill man att vi skall föra sådana samtal i fortsättningen, är det nog bra om inte hela dagordningen redovisas offentligt efteråt. Förtroliga samtal har förts med samtliga partier med undantag av ett av dem som nu är representerade i konstitutionsutskottet.

Hans Leghammar: Jag ställer frågan därför att Larz Johansson lade ner sin röst i den avgörande voteringen. När en sådan uppgörelse har spruckit kan det få betydelse för utvecklingen i frågan, och det kan få följder för din påverkan på SAV:s arbete. Därför tycker jag att frågan har en konstitutionell aspekt.

När Romilson var här framgick det att du hade direkta samtal med honom i slutet av avtalsrörelsen. Vill du kommentera dessa s.k. samtal?

Göran Persson: Nu är jag litet desorienterad och vet inte vilka du tänker på.

Hans Leghammar: Jag frågade honom om samtal och påtryckningar, och han sade att det hade förts samtal med skolministern i de här frågorna i slutet av avtalsrörelsen.

Göran Persson: Romilson kanske syftar på överläggningar som vi haft när SFL uppvaktat mig i andra skolpolitiska sammanhang under avtalsrörelsen. I anslutning därtill frågar man naturligtvis hur det går och vad som händer, men någonting annat har det inte varit. Tillsam-

mans med ett par andra företrädare för SFL uppvaktade han mig om bl.a. svenska för invandrare i september månad. Det är den kontakt jag kan erinra mig att jag haft med Christer Romilson.

Hans Leghammar: Enligt Romilson hade han framlagt de krav som SFL hade i de här frågorna.

Göran Persson: Det känner jag inte igen. Var och när skulle det i så fall ha skett?

Hans Leghammar: Jag förmodar att du har läst igenom protokollet, och där framgår det att han har haft samtal med dig.

Göran Persson: Romilson för där ett resonemang om gränsdragningen mellan samtal och överläggningar.

Jag uppfattade din fråga så att den gällde tiden i slutspurten av avtalsrörelsen, och det förvirrade mig något. Men Romilson preciserar inte tidpunkten.

Hans Leghammar: Min fråga var om man i avtalsrörelsen hade direkta eller indirekta kontakter med skolministern.

Göran Persson: För deras del varade avtalsrörelsen kanske från början av mars månad fram till dess att avtal tecknades. Det var en oerhört lång avtalsrörelse. Under den tiden träffade jag Christer Romilson och Solveig Paulsson bl.a. den 4 april. Självfallet förde vi den 4 april samtal av det slag som jag här har redovisat, och de kan naturligtvis dra slutsatser av det för sin avtalsrörelse, men det är deras sak. Jag har aldrig fört samtal med honom som har rört avtalsfrågor av typen arbetstidsfrågor. Det har inte varit min uppgift eller min ambition.

Hans Leghammar: Jag ville be om ett förtydligande, eftersom det är en känslig sits i en inflammerad avtalsrörelse, speciellt om det förts samtal i slutskedet av avtalsrörelsen.

Göran Persson: Något sådant kan jag inte erinra mig. Som jag sade förut har jag respekt för alla de fackliga organisationerna. De är ytterst professionella. Det tror jag också har framgått vid de utfrågningar ni har haft. De sätter sig naturligtvis inte i en sådan bisarr sits att de förhandlar med någon som inte är part — därtill är de alldeles för erfarna. När de träffar ett statsråd för de ingenting annat än samtal som rör skolpolitiken.

Hans Leghammar: Det är fråga om var gränsen går.

Göran Persson: Jag kan hålla med om att det är en intressant fråga, men jag har inte vid något tillfälle haft direkta samtal av det slaget.

Rosa-Lill Wåhlstedt: Den granskning som vi nu gör handlar om konstitutionella frågor. Vi vill undersöka om det förekommit otillbörlig påverkan i avtalsrörelsen och om utfästelser har gjorts i något avseende. Då spelar informationen en stor roll.

När TCO:s företrädare var här och redovisade vad som förevar den 4 april sade de klart att det inte lämnades några utfästelser och inte hade

förekommit någon otillbörlig påverkan från skolministern. Jag följde upp det med en fråga till SACO:s företrädare vid utfrågningen i förra veckan, om Ove Engman hade fattat informationen fel när han sade att det hade lämnats utfästelser om att pengar skulle finnas i kommunerna i framtiden med tanke på de skolpolitiska intentioner som Göran Persson har presenterat vid olika tillfällen, som innefattar avreglering och förändring av statsbidrag och hans tal om att utvecklingen skulle ske i kommunerna.

Ove Engman påstod att det inte var möjligt att missförstå den information han hade fått av dig. Däremot sade Lars Dahlberg att du vid hans möte med dig inte hade givit några utfästelser.

En rak fråga: vem av SACO:s företrädare tycker du har tolkat din information rätt: Lars Dahlberg eller Ove Engman?

Göran Persson: Det är naturligtvis Lars Dahlberg. Gör en sannolikhetsbedömning! Låt oss säga att jag hade sagt någonting sådant som Ove Engman påstår att jag har sagt. Vem tror att detta skulle ha läckt ut först i slutet av mars månad 1990? Det är ett sensationellt påstående att jag skulle ha lagt mig i lönefrågan, särskilt som de upplevde att de var trängda. Det hade varit oerhört starkt politiskt belastande för mig. Också mot bakgrund av hur de andra fackliga företrädarna uppfattade saken faller resonemanget på sin egen orimlighet, särskilt som min version styrks av ett referat i deras egen förbundstidning.

Hans Nyhage: Det är alltså alldeles klart att kommunalisering var ett villkor för det högre budet?

Göran Persson: Den frågan borde Hans Nyhage ha ställt till Stare eller Bäckström, och om jag inte missminner mig har någon företrädare för utskottet gjort det. Jag hoppas att de gav ett svar. Jag kan inte svara på den frågan.

Hans Nyhage: Vad säger civilministern?

Bengt K Å Johansson: Det var ju helt olika situationer. I det ena fallet gällde det kommunalisering, men det skulle också vara ett tredje avtalsår, och det var en rad förändringar i arbetsvillkoren. Det var också fråga om olika lönenivåer. Detta måste ses som två olika situationer och två olika bud.

Hans Nyhage: Det är väl ändå alldeles klart att om det inte hade blivit kommunalisering, hade det lägre lönebudet gällt?

Bengt K Å Johansson: Då hade man inte fått något avtal med kommunerna som part, och arbetstidsfrågorna hade kommit i ett annat läge. Det var två helt olika situationer.

Hans Nyhage: Jag måste dra slutsatsen av vad du säger att kommunalisering var ett villkor för det högre lönebudet.

Bengt K Å Johansson: Jag har givit svaret. Det är två helt olika avtalsförslag som har diskuterats, med olika lönenivåer, olika arbetstider, olika andra villkor och t.o.m. olika avtalsperioder.

Hans Nyhage: Expressens sagesman säger att det enligt Göran Persson var värt en del pengar att få kommunalisering. Ove Engman är alldeles kategorisk på den punkten, och när lönebuden kom var det ett betydligt högre bud i det fall där kommunalisering ingår. Är det en ren tillfällighet att det är på det sättet?

Bengt K Å Johansson: Jag vet inte om detta är en retorisk fråga.

Det är ingen tillfällighet att man har två alternativ, eftersom det då fortfarande är oklart om man kan uppnå kommunalisering. Arbetsgivarverket är part, i det ena fallet är kommunförbunden parter, och det finns flera motparter. Därför är bilden oklar. Det är ingen tillfällighet vilka komponenter som ingår i alternativen vare sig när det gäller löner eller arbetstider eller avtalsperiod.

Hans Nyhage: Vissa av komponenterna kunde ha legat i vilket bud som helst av de här två, men de ligger just där kommunalisering ingår. Då återstår fortfarande enligt min bestämda uppfattning, som inte har blivit emotsagd, att kommunalisering *är* värd en del pengar.

Bengt K Å Johansson: Jag skall bara göra den kommentaren att kommunförbunden är med som parter och hade mycket starka uppfattningar om vilka villkor som skulle gälla för att de skulle vara med om en kommunalisering. Det är klart att det påverkar både avtalskonstruktionen och avtalsförslaget. Jag ser inte någonting märkligt i det.

Hans Nyhage: Göran Persson sade nyss att du och SACO var överens den 12 oktober om att frågan om kommunalisering skulle lyftas bort ur avtalstexterna. Vem förde då in frågan enligt din mening?

Göran Persson: Hans Nyhage citerar något vårdslöst. Så här ha vi inte formulerat oss, varken jag eller Bengt K Å Johansson. Vi sade att vi tillmötesgick SACO:s begäran att tydliggöra frågan om kommunalisering genom att forta på avlämnandet av en proposition. Det är någonting helt annat än vad Hans Nyhage säger.

Hans Nyhage: Kunde inte det förtydligandet ha gjorts på ett tidigare stadium? Frågan hängde med hela tiden. Vem förde in den?

Göran Persson: Det har andra svarat på tidigare. Lars Dahlberg har svarat på exakt samma fråga.

Hans Nyhage: Kan du inte svara på den?

Göran Persson: Jag tycker inte det är någon poäng i att rota i den saken. Jag har redovisat hur jag har argumenterat. Sedan är det SAV:s sak att föra in detta i avtalsrörelsen. Det var ungefär samma typ av bedömning som Lars Dahlberg gjorde.

Hans Nyhage: Var det alltså SAV som förde in frågan: ja eller nej?

Göran Persson: Javisst, det är de som lagt budet. Det är inte vi som lagt budet.

Bengt K Å Johansson: Någonting som åtminstone jag klargjorde när jag fick frågan vid en presskonferens i slutet av september var att frågan

om kommunalisering skulle avgöras av regeringen och riksdagen. Av skäl som jag inte förstod riktigt fick jag kritik för detta av lärarorganisationerna i Göteborg, när jag var där. Jag såg det som självklart, och jag tyckte det var onödigt att klargöra saken en gång till. Men om en framstående facklig företrädare ringer mig och säger att situationen är så prekär att man måste få ett klart besked om att det faktiskt är en fråga för riksdagen och regeringen, då ställer jag upp, om jag därmed kan hjälpa till i avtalsrörelsen.

Hans Nyhage: Göran Persson har givit två besked om dina tankar om när propositionen skulle läggas fram. Först sade du att den skulle komma vid ett senare tillfälle, på våren. Sedan svarade du nyss att din idé hela tiden har varit att den skulle komma i oktober. Om din övertygelse var att den skulle komma i oktober, varför fanns den inte med i planen för propositionerna?

Göran Persson: Jag har svarat också på den frågan. Resonemanget om våren känner jag inte igen. Det måste du ha missförstått, och kanske har jag uttryckt mig otydligt.

Resonemanget om propositionen var enkelt och tydligt. Jag sade att jag ville lägga fram propositionen, om jag var säker på att den analys som hade utlovats höll för en argumentering, att en kommunalisering av lärartjänsterna inte äventyrade en nationellt likvärdig skola. Det är basen för resonemanget. Innan jag var bergsäker på den saken satte jag inte upp den på propositionsförteckningen. Men jag gjorde tidigt den bedömningen, att det var i den riktningen vi skulle gå och att det var mycket stor sannolikhet för att propositionen skulle läggas fram.

Jag har inte uppfattat propositionsförteckningen som en stupstock, utan snarare som en information till riksdagen om regeringens avsikter.

Hans Nyhage: Fattade jag rätt, att du var återförsäkrad innan propositionen avlämnades om att den skulle gå igenom?

Göran Persson: Nej, så har jag aldrig formulerat det. Jag hade tvärtom noga framhållit att en proposition lever sitt eget mycket osäkra liv i en riksdag, som har utsett en minoritetsregering, tills riksdagen ställer sig bakom propositionen.

Hans Nyhage: Det är alltså helt klart enligt vad du säger, att du inte var återförsäkrad?

Göran Persson: Menar du politiskt återförsäkrad? Nej, någon sådan återförsäkring har jag aldrig lyckats skaffa mig. I den här typen av frågor riskerar man alltid att de som skall stötta en sådan sak gärna vill avvakta i det längsta. Jag gjorde bedömningen, som jag sade här förut till Hans Nyhage, att det borde finnas en klar riksdagsmajoritet för propositionen. Några obligationer utfärdades inte från det ena eller andra hållet.

Bertil Fiskesjö: Vi har i konstitutionsutskottet många gånger diskuterat relationerna mellan regeringen och avtalsverket. Man kan säga att den

nuvarande ordningen åtminstone delvis är ett resultat av diskussionerna om hur man skulle kunna åstadkomma en renodling av regeringens och avtalsverkets funktioner. I det senaste betänkandet där vi behandlat frågan skrev vi att vi noga skall följa utvecklingen. Jag tycker det är synd när vi nu har civilministern här att vi inte har fått litet utförligare resonemang om erfarenheterna av den ordning som tillämpas. Om jag rätt förstod vad civilministern sade inledningsvis tycker du att det har fungerat ganska bra.

Samtidigt har jag en känsla av att det fortfarande råder stor osäkerhet om vad som är regeringens och avtalsverkets funktioner. Jag vill ställa några konkreta frågor:

Utfärdar regeringen några direktiv för avtalsverkets hantering av en lönerörelse?

En annan fråga: diskuterar regeringen samlat vilken hållning man skall inta inför en kommande avtalsrörelse på det offentliga området?

Hur skall man uppfatta detta som har nämnts här många gånger, att avtalsverket har att rätta sig efter de signaler som kommer från regeringen eller enskilda statsråd? Göran Persson har flera gånger talat om signaler.

Om man ser på utfallet i relation till de intentioner som regeringen med all rätt har haft att hålla tillbaka löneökningar, kan man då säga att det är ett tillfredsställande totalresultat som har framkommit ur avtalsrörelserna?

Bengt K Å Johansson: Jag skall försöka svara kort.

Den centrala punkten är att det är viktigt att klargöra rollspelet mellan löneministern—civilministern—regeringen och arbetsgivarverket vid en avtalsrörelse. Det är min uppfattning att det var ett riktigt steg vi tog då vi genom en del organisatoriska förändringar, bl.a. en omorganisation av arbetsgivarverket, klargjorde att det är centralt för alla inblandade att arbetsgivarverket som förhandlande part måste ha uppbackning och stöd av sina myndigheter. Något spel vid sidan av detta skulle bara leda till förvirring och till att vi får en mer besvärlig avtalsrörelse. Det har vi fullföljt ganska strikt.

Sedan tycker jag också att den viktiga del som rör information från arbetsgivarverket har fungerat. Regeringen skall ta ställning till avtalen när de sedan kommer, och riksdagen skall via finansutskottet ta ställning till avtalen. Det gör att vi har en roll att spela. Vi måste vara informerade och veta när man skall säga nej till någonting som man inte känner sig det minsta befryndad med och inte har möjlighet att påverka. Under det förhandlingsspelet ges därför ett antal signaler i form av reaktioner som avser att man skall kunna komma så rätt som förhandlingsläget medger och så att vi kan säga ja till ett avtal.

Nu är det ändå en komplicerad bild. När det exempelvis tillsatts en medlingskommission har man inte full kontroll över situationen, men det jag har beskrivit är hur vi i huvudsak har sett på utvecklingen. Jag är nöjd med systemet.

I vilken mån är regeringen inblandad? Jag ger då och då en bild av situationen för att man skall veta när det bränner till. Arbetsgivarver-

kets åtgärder påverkar sektorer och områden som regeringen har att hantera. Ministrarnas områden påverkas ju av hur man gör prioriteringar vid avtalsrörelsen. Dessutom måste man veta exempelvis om det utfärdas varsel, eftersom bl.a. arbetsmarknadsministern måste ha en beredskap för att tillsätta medlare eller agera på annat sätt. Den typen av information redovisar jag.

Bertil Fiskesjö talade om arbetsgivarverkets signaler. Jag uppfattar att diskussionen här i första hand har gällt skolfrågor om en kommunalisering blir aktuell. Man måste då kunna förbereda den situationen, bl.a. genom kontakter med kommunförbunden. Man måste då uppfatta signalerna i meningen att man måste arbeta utifrån ett sådant alternativ att det kunde bli ett avtal som sträckte sig över en annan period, och man måste i avtalet kunna bygga in en huvudmannaskapsförändring under avtalsperioden. Den typen av signaler måste man vara lyhörd för.

Jag har redan kommenterat utfallet. Regeringen har naturligtvis liksom riksdagen ansvar för den allmänna ekonomiska situationen och för att det träffas avtal på en sådan nivå att samhällsekonomin mår bra av det. Det är närmast finansministern som har att hantera detta. Jag kan erinra om de Hagaöverläggningar som har varit.

Jag har i det här sammanhanget ett speciellt ansvar att se till att det träffas avtal på det statliga området, så att vi klarar personalrekryteringen på centrala områden, så att verksamheten kan fullföljas.

Jag tycker att det på sätt och vis är meningslöst att i efterhand värdera en avtalsrörelse. Man kan i efterhand konstatera att 1989 års avtalsrörelse inte alls blev bra för den svenska samhällsekonomin. Vi har fått avtal på för hög nivå, och vi har fått en stark löneglidning med delvis svårartade effekter som sträcker sig in i 1991. Jag säger inte att det bara beror på vad som hänt på den statliga sidan, men det finns en interaktion mellan områdena. Det har samband med problemen kring lönebildningen över huvud taget på arbetsmarknaden, där den statliga arbetsmarknaden är en viktig del. Vi har försökt lösa problemen, och jag tycker att arbetsgivarverket har gjort ett bra arbete utifrån de förutsättningar som funnits, med de ytterligt starka krav som fördes fram och som delvis har sin grund i utvecklingen sedan 1980-talets början. Det var en mycket besvärlig situation. Jag tycker att arbetsgivarverket har gjort ett bra jobb. Vi kan inte vara nöjda med utfallet av avtalsrörelserna, men de statliga avtalen är en del i en problembild.

Bertil Fiskesjö: Jag upprepar en av mina frågor, som du inte svarade på. Regeringen har inte någon mer genomarbetad och samlad strategi, alltså ett departementsövergripande resonemang inom regeringen inför en avtalsrörelse?

Bengt K Å Johansson: Jag och civildepartementet har starkt medverkat till att arbetsgivarsidan klargör sina utgångspunkter inför en avtalsrörelse på ett mycket mer stringent sätt än som skedde förr. Man klargör vilka utgångspunkter man har, vilka mål man har, man analyserar förutsättningarna och driver sina egna frågor. Det har utvecklats i en sådan riktning att arbetsgivaren numera är mycket mer aktiv som part

och driver arbetsgivarståndpunkter på ett annat sätt än man gjorde tidigare, då jag ibland tyckte att man bara tog emot budgivningen från motparten och svarade på buden.

Bertil Fiskesjö: Jag måste avsluta mitt frågande på grund av tidsnöd. Annars är detta viktiga frågor, och vi borde haft tillfälle att diskutera mer utförligt.

Göran Persson: Bertil Fiskesjö citerade att jag skulle ha sagt att man skall *rätta sig* efter signalerna. Jag hoppas att jag inte uttryckte mig så. Min formulering borde ha varit att man har till uppgift att fånga upp och tolka signaler, inte att rätta sig efter dem.

Birgit Friggebo: När vi fattade beslutet i riksdagen förekom det oerhörda påtryckningar från vissa av de fackliga organisationerna. De försökte få oss att rösta på visst sätt för att inte förstöra det goda utfallet av avtalsförhandlingarna, där kommunalisering spelade en stor roll.

Jag skulle vilja fråga om ni anser det lämpligt att avtalsförhandlingarna läggs upp på ett sådant sätt att också riksdagen blandas in i löneförhandlingarna.

Bengt K Å Johansson: På en punkt är riksdagen definitivt inblandad i löneförhandlingarna, genom att den så småningom skall godkänna ett avtal via lönedelegationen. Det innebär att man gör viss avrapportering i finansutskottet under perioden. Det är väl inte så att vi under en avtalsrörelse som sträcker sig från början av året till slutet av året behärskar alla moment, utan det är en mycket mer komplicerad situation. Delar i den har vi redan klarat ut.

Birgit Friggebo: Var det ett lämpligt sätt att riksdagspartierna blandade sig direkt in i löneförhandlingarna och tog kontakter med avtalsparterna?

Bengt K Å Johansson: Jag har verkligen inte befordrat någon sådan utveckling.

Vilket spel som förekommer mellan löntagarorganisationerna och de politiska partierna och om det har fungerat väl tycker jag att var och en får bedöma själv.

Birgit Friggebo: Det hänger samman med om man tycker det är lämpligt av avtalsverket att ta upp sådana här frågor i avtalsförhandlingarna. Tycker ni att det var bra att man uppfattade signalerna som man gjorde?

Bengt K Å Johansson: Det är oundvikligt att ta upp förhandlingar, om man skall göra en så stor strukturell förändring. Parterna har skyldighet att aktualisera förhandlingar, om man skall ändra huvudmannaskap eller i övrigt genomföra större förändringar.

Birgit Friggebo: Det är en fråga om tidpunkten, om man skall förhandla efter det att man har bestämt sig.

Jag beklagar att vi inte hinner fortsätta utfrågningen. Jag vill bara avsluta med att säga att det inte tillkommer oss i konstitutionsutskottet

att föra en politisk debatt i sakfrågorna. Jag är därför förhindrad att kommentera det som Göran Persson sade om partiernas agerande i riksdagen och sedermera efterdyningarna.

Olle Svensson: Vi tackar Göran Persson och Bengt K Å Johansson för att ni har ställt er till vårt förfogande och givit oss kompletterande upplysningar som är värdefulla i vårt fortsatta arbete.

Konstitutionsutskottet

1990-04-05

kl. 10.02—11.55

Offentlig utfrågning av statsrådet Maj-Lis Lööw, statssekreterare Bo Göransson och expeditionschef Erik Lempert angående utlänningsärenden

Olle Svensson: Jag välkomnar invandrarminister Maj-Lis Lööw, statssekreterare Bo Göransson och expeditionschef Erik Lempert.

Det allmänna skriftliga material vi har känner ledamöterna väl till. Vi har meddelat statsrådet inom vilka områden vi kommer att ställa frågor, och begränsar oss till de områdena.

Jag frågar först statsrådet, om du vill begagna möjligheten att lämna en inledande orientering.

Maj-Lis Lööw: Ja, jag vill göra det. Jag har förstått av de uppgifter jag har fått om vad utskottet önskar förhöra sig om att det framför allt är beslutet den 13 december som behöver belysas.

Låt mig inleda med att konstatera att vi har till utskottet överlämnat ett ganska omfattande material i de frågor som det har förutskickats att ni vill beröra i dag. Det innehåller också en del som är sekretessbelagt. Jag hoppas att utskottet därför kan ta del också av sådana frågor som jag inte kan gå in på här i en öppen utfrågning.

Jag börjar med att redogöra för situationen vid flyktingmottagandet och bakgrunden till beslutet i december att inskränka rätten till asyl, eftersom det ju blev det mest uppmärksammade som hände på detta område under det gångna året. För att belysa den faktiska bakgrunden skulle jag vilja visa på två bilder som anger dels inströmningen *(bild 1)*, dels kommunmottagandet *(diagram 1)*.

Jag tycker att det är viktigt att visa den allmänna dramatiska utveckling som skedde under det sista halvåret 1989. Vi kan se att antalet asylsökande per månad låg tämligen konstant under två och ett halvt år mellan 1 000 och 2 000. Det har varit vanligt att det blivit en tillfällig ökning under sommarmånaderna och början på hösten, men för övrigt har antalet varit ganska konstant.

Under första hälften av 1989 var tillströmningen av asylsökande ungefär 10 % lägre än den varit året innan, men fr.o.m. juni—juli började det stiga, och som ni ser gick det kraftigt uppåt. I december 1989 kom det 5 116 asylsökande till våra gränser. Det skall jämföras med att det i december året innan kom 1 554.

Det har sagts att detta skulle ha varit en tillfällig kraftig ökning och att det inte fanns någon anledning till panik. Utvecklingen under januari—februari i år, som vi har preliminära siffror på, har visserligen visat en vikande nedgång, men antalet är fortfarande mycket högt: 3 500 preliminärt i januari och — ännu mer preliminärt — 2 800 i februari.

Bild 1. Antal asylsökande per månad 1987-1989

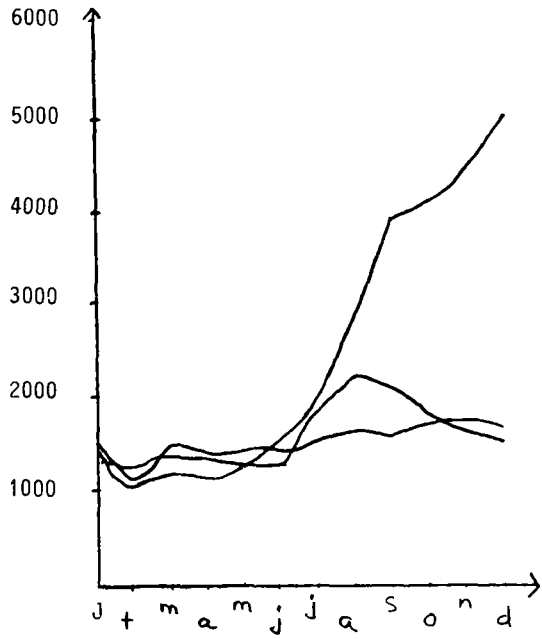
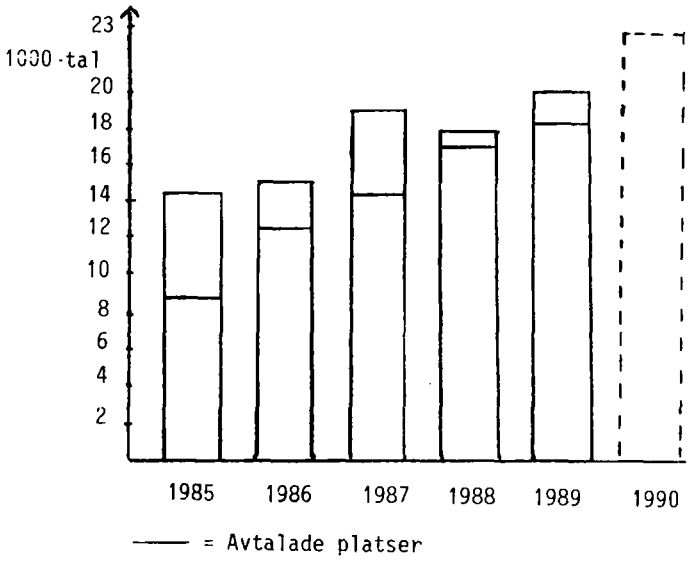

Diagram 1. Kommunernas mottagande av asylsökande 1985-1990

Flyktingmottagandet kopplas i hög grad till kommunernas möjligheter att ta emot och integrera flyktingarna. Tanken bakom den reglerade invandringen är att vi skall ha en kapacitet att ta emot men också ha en hög kvalitet i mottagandet. Kommunerna har också genom åren ökat sitt flyktingmottagande allteftersom behoven har ökat.

På nästa bild (diagram 1) kan vi se hur kommunerna under de senaste åren har svarat mot önskemålen om ökat flyktingmottagande. Det har ökat ganska ordentligt utöver det avtalade antalet platser. År 1985 träffades med kommunerna ett avtal om 8 700 platser och de facto har det tagits emot ungefär 20 000 under 1989, så det är en mycket kraftig ökning i flyktingmottagandet på fyra fem år.

Jag kan senare till utskottet överlämna tabeller med siffror som motsvarar de här kurvorna *(underbilaga 1-2)*.

Innan regeringen beslutade att begagna sig av den paragraf i lagstiftningen som handlar om särskilda skäl för att inskränka rätten till asyl hade vi självfallet under hösten, när vi såg den här utvecklingen, också försökt vidta andra åtgärder som skulle göra att vi förhoppningsvis kunde komma till rätta med situationen på annat sätt.

I november fattade regeringen ett beslut om ett paket av åtgärder som bl.a. omfattade ett stärkt gränsskydd och åtgärder mot dokumentlöshet men också ökade insatser på det arbetsmarknadspolitiska området för att tillförsäkra kommunerna att vi tänkte öka ansträngningarna att få ut de flyktingar på arbetsmarknaden som placerats i kommunerna. Vi förstärkte också möjligheterna för kommunerna att ytterligare ordna mottagandet med bl.a. genomgångsbostäder, eftersom vi behövde få ut de 6 000—7 000 människor som fanns på flyktingförläggningar med färdiga uppehållstillstånd, så att vi kunde bereda plats för nya asylsökande. Vi talade med arbetsmarknadens parter, med Kommunförbundet och med frivilliga organisationer. Vi försökte över huvud taget mobilisera alla goda krafter att medverka till att vi i första hand fick kommunplacera under hösten de 7 000 som hade färdiga arbets- och uppehållstillstånd. Det hade självfallet betytt mycket för möjligheterna att ta emot dem som behöver tak över huvudet medan vi prövar deras asylansökningar.

Det gick inte i den takt som vi hoppades, också flyktingmottagandet blev mycket ansträngt. Invandrarverket fick då ta till sådana lösningar som färjor och kryssningsfartyg och utnyttja alla idéer för att över huvud taget hysa människorna.

Strax före jul, i mitten av december, hade vi en inströmning av 1 300 per vecka, och invandrarverket larmade om att situationen började bli ohållbar när det gällde både fysiska möjligheter att hysa människorna och de mänskliga resurserna hos invandrarverkets personal, som var mycket trängda. Regeringen fattade då beslut om att tillämpa den bestämmelse i utlänningslagen som handlar om särskilda skäl, där det är klart utsagt att man kan inskränka rätten till asyl om det är fråga om så många människor att det skulle medföra stora påfrestningar på det svenska samhället och flyktingmottagandet att ta

emot dem i samhället. Jag kan inte se vilken annan situation som skulle bättre svara mot vad som är uttryckt i förarbetena än den situation som förelåg i december.

Ulla Pettersson: Jag skall också inleda med decemberbeslutet.

Tycker du, med de erfarenheter vi har i dag, att det fanns något alternativ till beslutet? Borde man ha gjort på något annat sätt?

Maj-Lis Lööw: Vi stod inför att bedöma huruvida vi skulle kunna räkna med att kommunerna skulle fördubbla sitt flyktingmottagande — en fördubbling är vad det handlade om. Vi räknar med att det under det budgetår som nu pågår kommer 40 000 asylsökande, mot 20 000 året innan. Om vi hade kunnat säga att en fördubblad inströmning inte hade inneburit något problem med att bibehålla kvaliteten och värdigheten i mottagandet därför att kommunerna skulle kunna ställa upp med ytterligare lika många platser, hade vi kanske inte behövt fatta det här beslutet. Men jag bedömer det som utomordentligt osannolikt att kommunerna hade klarat det. Jag tycker det är viktigt att peka på att det inte är så att kommunerna inte har försökt svara mot en ökad inströmning. De har hela tiden svarat upp mot det ökade behovet. Men det hade varit mycket svårt att klara en fördubbling av mottagandet. Riksdagens beslut och den allmänna inriktning av flyktingpolitiken som vi varit överens om innebär en skyldighet att bibehålla kvaliteten i mottagandet och inte ge efter på ambitionen att dessa människor skall kunna leva i landet på lika villkor som svenskar.

Ulla Pettersson: Fick beslutet avsedd effekt?

Maj-Lis Lööw: Inte så att flyktingströmmen stannade av på en dag, och det hade väl ingen heller väntat sig. Den har sjunkit något, men det har också efter december varit en mycket hög inströmning. Den har legat omkring 700—1 000 i veckan, men något har strömmen gått ner.

Sedan får naturligtvis beslutet effekt i så måtto att det blir färre som får uppehållstillstånd. Men det tar tid att pröva och verkställa besluten.

Ulla Pettersson: Ett liknande beslut som detta har fattats tidigare, i november eller december 1976, ser du någon skillnad, om du jämför situationen då och nu?

Maj-Lis Lööw: Ja. Om jag erinrar mig siffran rätt var inströmningen ungefär 5 000 om året i stället för 40 000 om året.

Ulla Pettersson: Jag går över till situationen för Bulgarienturkarna, som delvis utlöste beslutet. Det sändes i väg en delegation till Bulgarien. Är det vanligt att man gör på det sättet.

Maj-Lis Lööw: Det ingår som en viktig del i arbetet både för invandrarverket och för departementet att ständigt på olika sätt försöka hålla sig informerad om utvecklingen i den ena eller andra riktningen i de länder varifrån asylsökande och flyktingar kommer. Det kan man göra på många sätt. Det gjordes också när det gällde Bulgarien. Det började

med den vanliga vägen för kunskapsinsamlande, nämligen via vår beskickning i Bulgarien. Den följde utvecklingen mycket noga under hela hösten.

Det var en speciell händelse som utlöste att vi mycket snabbt fick i väg delegationen. Det var att vi alldeles efter jul kunde i olika medier och inte minst på TV-rutan se att det förekom mycket högljudda och till synes dramatiska demonstrationer mot turkbulgarerna i Bulgarien och mot den utveckling som den nya regimen hade aviserat för att ge turkbulgarerna större frihet att utöva sina kulturella, religiösa och etniska rättigheter. Vi tyckte att det blev alldeles nödvändigt att försöka ta reda på vad som låg bakom den nyhetsförmedlingen. Det bästa sättet att snabbt få reda på det var att skicka en delegation.

Jag vet inte om jag skall gå vidare i sakfrågan, men detta var skälet till att vi skickade en delegation den här gången. Så har vi gjort också i andra sammanhang.

Ulla Pettersson: Det var alltså ingen extraordinär åtgärd.

Delegationen var borta i sju dagar inkl. resdagar. Det var en del strul, och det har förekommit kritik mot att det enligt tidningsuppgifter innebar fyra dagars effektiv tid. Är det tillräckligt för en bedömning av situationen?

Maj-Lis Lööw: Det beror på vilket uppdrag delegationen har. Jag har haft anledning att svara på frågor i riksdagen om detta. Det har delvis förekommit ett missförstånd om vilket uppdrag som delegationen egentligen hade. Delegationen hade inte i uppdrag att på så kort tid skaffa sig en totalbild av mänskliga-rättigheter-läget och lagstiftningen och det politiska läget i Bulgarien, utan att se vad som låg bakom demonstrationerna. Den hade i uppdrag att se i vad mån demonstrationerna och de etniska motsättningarna hade ett inslag av våld. Den hade i uppdrag att ta reda på i vilken utsträckning demonstrationerna hade påverkat regimen i Bulgarien att eventuellt ompröva den beslutsamhet som den hade visat att komma till rätta med de etniska motsättningarna i den demokratiseringsprocess som hade påbörjats.

Det var alltså ett mycket snävt uppdrag i förhållande till den etniska konflikt som handlade om den turkiska minoriteten i Bulgarien. Jag tyckte att rapporten också innehöll en mycket utförlig beskrivning av detta. Det kunde man göra sig en bild av också genom samtal med utländska representationer som hade följt utvecklingen i Bulgarien lika väl som den svenska.

Ulla Pettersson: Det finns en Amnestyrapport från ungefär samma tid som ger en mer kritisk bild av situationen i Bulgarien. Har du någon kommentar till den rapporten?

Maj-Lis Lööw: Amnestyrapporten pekar på hela mänskliga-rättigheter-situationen över huvud taget i Bulgarien. Amnesty har sagt att Sverige måste ta hänsyn till den. Det är självklart att vi i enskilda ärenden tar hänsyn till hela bilden när det gäller mänskliga rättigheter i Bulgarien.

Jag tycker att bevakningen i svenska massmedia i samband med den svenska delegationens resa bekräftar den sammantagna bild av hur diskrimineringen av turkar ser ut i Bulgarien.

Ulla Pettersson: Hur följer man upp situationen nu?

Maj-Lis Lööw: Nu fortsätter vi som vi började, nämligen så att våra beskickningar i första hand har rapporteringsskyldighet. Vi kan också följa utvecklingen genom vad vi läser i svenska massmedia. Det rapporterades häromdagen att man bestämt sig för att ha val i juni i Bulgarien. All nyhetsrapportering därifrån nu tyder på att den utveckling mot demokratisering som startade förra året också fullföljs.

Ulla Pettersson: Jag återgår till handläggningstiderna mer generellt.

Vilka är flaskhalsarna i flyktingmottagandet i dag? Är det polisen eller invandrarverket eller regeringen eller kommunerna?

Maj-Lis Lööw: Du nämnde själv alla flaskhalsarna. Den stora inströmningen av asylsökande på mycket kort tid medför naturligtvis i första hand en flaskhals i det som sker allra först, nämligen polisens utredande. Polisens utredningskapacitet blev mycket belastad, och där uppstod en stor balans. Nu har regeringen förstärkt kapaciteten genom extra resurser.

I och med att polisen kommer i gång med sitt utredande blir också nästa steg en flaskhals, om det inte görs någon förstärkning. Det handlar om invandrarverkets utredare. Vi vet av erfarenhet att praktiskt taget alla avslagsbeslut överklagas till regeringen, och vi kan i förlängningen så småningom få stora påfrestningar också på beslutandet och beredandet i regeringskansliet.

Vi har förstärkt på alla de här tre punkterna.

När en flykting väl fått sitt uppehållstillstånd och skall ut i en kommun har vi nästa steg. Även om kommunerna har gjort ett åtagande på omkring 23 000 platser i år, betyder det inte att invandrarverket kan placera ut 23 000 med en gång, utan de skall spridas ut över året, och det tar tid.

Ulla Pettersson: Innebär det här att polisen, invandrarverket och regeringskansliet i dag har de resurser som de bedömer behövs?

Maj-Lis Lööw: Vi har förstärkt resurserna, och dessutom går handläggningstiderna nu ner. Vi måste naturligtvis hela tiden följa utvecklingen noggrant för att se om det skulle behövas ytterligare resurser. Men jag vill först se vad den förstärkning som nu har kommit till kan innebära.

Ulla Pettersson: Handläggningstiderna i regeringskansliet har glädjande nog gått ner. Beror det på att den ökade tillströmningen inte har nått regeringskansliet?

Maj-Lis Lööw: Den har till stor del ännu inte nått regeringskansliet. Mycket är vunnet om vi med den förkortade handläggningstiden betar av de balanser som finns hos oss och successivt får en ledig kapacitet, så att det inte ligger några gamla ärenden i balans när nya kommer.

Ulla Pettersson: Vi kan alltså förvänta oss att handläggningstiderna i regeringskansliet kommer att öka i framtiden?

Maj-Lis Lööw: Jag hoppas att det inte skall behöva bli så. Såväl utredarna som jag själv försöker ständigt lägga i en högre växel.

Ulla Pettersson: Mot bakgrund av en del individuella ärenden som vi har haft anmälda ställer jag frågan: Ökar inte risken för felslut när man sätter högre tryck på handläggningstiderna?

Maj-Lis Lööw: Det kan man väl i och för sig säga. Det var en av tankarna bakom en del av de rättssäkerhetsstärkande inslagen i den nya lagstiftningen. När vi redan för ungefär ett år sedan diskuterade den nya lagstiftningen var ett av syftena att minska väntetiderna och få snabbare beslut, och som en motvikt fanns det också flera inslag av att stärka rättssäkerheten i den nya lagstiftningen. Det är naturligtvis viktigt att gå en sådan balansgång. Dessutom är inte alla ärenden komplicerade, och man får ägna extra tid åt de komplicerade ärendena. Den tiden måste man ta sig.

Ulla Pettersson: Vad innebär det för uppföljningen, som också är någonting som vi har diskuterat? Vi vet sedan tidigare att invandrarverket inte ägnar sig åt någon uppföljningsverksamhet, och regeringskansliet gör det av fall där man får reda på att det förekommit missförhållanden.

Är det en praxis som fortfarande gäller? Finns det risk för att den delen blir eftersatt i en sådan här situation?

Maj-Lis Lööw: Jag uppmanar ständigt dem som menar att de har exempel på utvisningar som har varit olyckliga att påpeka detta. Det är den väg vi kan gå för att få vetskap om sådana fall. Jag vill påstå att det inte är så många sådana ärenden som vi får till vår kännedom, så det skall vi nog klara att följa upp. Där tar vi i första hand våra utlandsbeskickningar till hjälp för en uppföljning.

Ulla Pettersson: Det sker fortfarande ingen uppföljning utöver de ärenden där man får signaler?

Maj-Lis Lööw: Jag vet inte hur man skulle kunna göra ett urval. Det finns många invändningar mot att regelmässigt göra en uppföljning. Det handlar också om de enskilda människornas integritet.

Ulla Pettersson: Jag antar att det är ett fullföljande av de ståndpunkter som vi tidigare har hört om.

Invandrarverkets statistik har varit föremål för kritik, och vi hoppas att den har förbättrats. Jag vill veta om du tycker att det är en tillförlitlig statistik vi får?

Maj-Lis Lööw: Jag har ingen anledning att ifrågasätta invandrarverkets statistik.

Ulla Pettersson: Om man nu försöker bortse från den våldsamma ökningen — kan man ändå säga om det blev som man hade tänkt med den nya organisationen sedan den 1 juli i invandrarverket och den nya lagstiftningen? Är du nöjd med omorganisationen?

Maj-Lis Lööw: Den har aldrig fått någon chans att prövas under normala förhållanden. Redan det faktum att regeringen anförde särskilda skäl för sin åtgärd i december tyder på att det inte är sådana förhållanden som vi hade räknat med när organisationen och lagstiftningen trädde i kraft den 1 juli.

Nu var det å andra sidan ingen som trodde att den nya organisationen skulle fungera som ett oljat maskineri med detsamma. Jag tror inte att något företag eller statligt verk eller någon institution eller myndighet skulle fungera direkt över natten med en ny organisation. Det krävs en viss tid för att få människor på plats, att få tjänster tillsatta och att få maskineriet i gång. Det skulle börja fungera parallellt med att vi utsattes för de stora påfrestningarna av en ökad inströmning.

Jag har nu rest omkring i alla regionerna och sett på mottagandet av asylsökande och vanliga flyktingförläggningar och kan konstatera att organisationen nu är kompletterad med en flyktingförläggning snart sagt i varenda buske. Förutom alla extra och tillfälliga flyktingförläggningar finns det också annex till dessa. Organisationen är mycket utspridd i dag därför att man har fått ta till alla de här ställena. Det gör att man måste sköta allt det praktiska arbetet när både personal och flyktingar och asylsökande är utspridda. Det gör att det inte kan fungera som det skulle göra om man hade att ta emot 20 000 om året.

Ulla Pettersson: Jag vill ta upp en annan fråga som vi granskar, nämligen viseringspraxis.

Står gällande viseringspraxis helt i överensstämmelse med Helsingforsavtalet?

Maj-Lis Lööw: Ja, det anser jag.

Ulla Pettersson: Det planeras ingen ändring och förs ingen diskussion om den praxis som i dag gäller?

Maj-Lis Lööw: Det ligger motioner i riksdagen om detta. Viseringspraxis har redovisats för riksdagen i flera omgångar i tre skrivelser efter varandra och prövats, och riksdagen har ställt sig bakom den viseringspraxis som råder. Jag är också medveten om att det ligger obehandlade motioner, men jag avser inte att ta något initiativ i detta fall, utan invandrarverket, som sköter de här frågorna, får fortsätta.

Ulla Pettersson: Kan du säga någonting om hur man bedömer olika länder? Är det så att man har en gräns för avhoppsfrekvensen där man säger stopp eller ser hårdare på viseringsansökningarna?

Maj-Lis Lööw: Det är invandrarverkets styrelse som tar ställning till det, och det gör den, enligt vad jag förstår, framför allt mot bakgrund av avhoppsfrekvensen.

Ulla Pettersson: Jag frågar om din uppfattning, därför att JO i november 1988 har kritiserat ett par viseringsärenden som vi har uppe till granskning. Man har sagt att praxis var förankrad i regeringen. Vilka kommentarer har du till det?

Maj-Lis Lööw: Efter vad jag förstår byggde han på ett uttalande av min företrädare, som menade att detta var nödvändigt för att klara den reglerade invandringen.

Ulla Pettersson: Och det är en uppfattning du delar?

Maj-Lis Lööw: Jag vet inte om utskottet vill att vi skall vidareutveckla Helsingforsöverenskommelsen från juridiska utgångspunkter. I så fall föreslår jag att expeditionschefen får göra det.

Erik Lempert: Jag skall inte gå in i någon djupdykning om vilka traktatsrättsliga regler som kan gälla med utgångspunkt i Helsingforsöverenskommelsen eller ESK-överenskommelsen. Enligt Helsingforsdokumentets ordalydelse är det en överenskommelse om att ha som målsättning i fråga om människors rörlighet att uppnå en större rörlighet de 35 länder emellan som dokumentet avser. Sedan finns det kompletterande uttalanden i ett Wiendokument som fördjupar sig i detta.

Sedan finns en internationell rättsligt bindande traktat, som Sverige har anslutit sig till, som innehåller element om att man skall tillgodose behov av t.ex. familjeåterförening — det finns i dokument som Sverige har undertecknat och som gäller mänskliga rättigheter på det europeiska planet.

Enligt Helsingforsöverenskommelsen skall man se till att ens lagstiftning och tillämpning så småningom anpassas med utgångspunkt i de förhållanden man har, men vi kan inte ha en diskriminerande utlänningspolitik som innebär att för 35 länder ha det på ett visst sätt och för övriga världen på ett annat, utan man måste utgå från objektiva förhållanden som man kan iaktta.

Vi har ett intresse av människors rörlighet. Samtidigt har i riksdagen ett mycket hårt prioriterat önskemål framförts i det riksdagstryck som ligger till grund för den rättsliga tillämpningen att ha en reglerad invandrarpolitik. Skall man flytta till Sverige, skall man bete sig på visst sätt, och vill man komma på besök på ett annat sätt. Ibland står detta i motsats till vartannat.

Ulla Pettersson: Jag återgår med ett par frågor till decemberbeslutet.

Socialförsäkringsutskottet hade för några veckor sedan en utfrågning om flyktingpolitiken. UNHCRs representant har framfört att restriktioner i ett land leder till att trycket på de nordiska grannländerna ökar. Har du någon kommentar till det? I våra nordiska grannländer ligger flyktingmottagandet lägre, i en del väsentligt lägre än här.

Maj-Lis Lööw: Vi hade anledning att konstatera under hösten att vi hade en inströmning av drygt 4 000 i månaden, och det var ungefär vad Norge resp. Danmark fick ta emot under hela året. Det är utomordentligt svårt att veta vad som leder till att Sverige har haft

denna mycket stora inströmning av asylsökande. Vi är inte ensamma, utan också andra länder i Europa har haft en ökad inströmning av asylsökande flyktingar, kanske mest utpräglat från Östeuropa. Det är en ökning av antalet flyktingar och asylsökande som har märkts också i Sverige.

Rent allmänt kan man väl säga att om ett land har mycket generösa regler för sitt flyktingmottagande och dessutom har en hög kvalitet i mottagandet, är det logiskt att detta land också blir känt ute i världen och attraktivt för många asylsökande.

Ulla Pettersson: Det har inte hörts protester utomlands mot decemberbeslutet?

Maj-Lis Lööw: Nej. Vad vi har gjort är inte mer dramatiskt än att vi i stort sett tillämpat samma regler som omvärlden.

Jag vill peka på att Bulgarienturkarna kom nästan uteslutande till Sverige. När gränsen mot Turkiet hade stängts sökte sig den gruppen så gott som uteslutande till Sverige. Vi funderade över vad de kunde ha för skäl att komma hit. Det antal som kom till övriga nordiska länder var försumbart.

Ulla Pettersson: När skall decemberbeslutet upphävas?

Maj-Lis Lööw: Jag vet inte när decemberbeslutet kan upphävas. Jag vill peka på att det fortfarande är en mycket hög inströmning.

Ulla Pettersson: Men det är ett tillfälligt beslut, eller hur?

Maj-Lis Lööw: Ja, det är ett tillfälligt beslut. Lagrummet är så utformat.

Ulla Pettersson: Du har inte planer på att lägga fram förslag i någon annan riktning?

Maj-Lis Lööw: Nej. Jag anser inte att de särskilda skälen har fallit undan.

Hans Nyhage: Handläggningstiderna berördes nyss, jag uppfattade inte om du lämnade någon tidsangivelse beträffande utredning och överklagande. Kan du säga någonting om det?

Maj-Lis Lööw: Handläggningstiderna har kraftigt minskat, men den ambition som vi hade att komma ner till ett halvår, inkl. ett eventuellt överklagande, vilket betraktas som mycket snabbt i beslutsprocessen, har vi inte förverkligat ännu. Det gick ganska bra i början av tillämpningen av den nya lagstiftningen för invandrarverket och polisens nya organisation och slussmottagningarna. En mycket stor procent av besluten kunde fattas inom kort tid. Men självfallet har möjligheterna minskat allteftersom antalet asylsökande har ökat. I regeringskansliet har vi nu lyckats halvera handläggningstiden, vilket jag tycker är mycket bra. Som jag sade tidigare skall vi försöka fortsätta, även om vi räknar med att det så småningom kommer en ökad ström av överklaganden.

Hans Nyhage: Sätter du in ytterligare resurser för att klara situationen?

Maj-Lis Lööw: Ja. Vi har gjort förstärkningar hos polisen, av invandrarverkets utredningskapacitet och på departementet. Inom departementet har vi dessutom tillsatt en extra expeditionschefstjänst.

Hans Nyhage: Två förslag till ny utlänningslag är vilande — det gäller dels förvaring av vuxna för utredning, dels kroppsvisitation. Kan du dra några erfarenheter av vad som hänt på det området?

Maj-Lis Lööw: Förslagen är vilande, men jag utgår från att de kommer att behandlas efter ett år igen av riksdagen.

Under detta år har vi naturligtvis ofta fått påpekanden, inte minst från polisen, att det hade varit bra om möjligheten hade funnits att titta i väskor och fickor efter eventuella dokument men också att få ökad tidsfrist för förvar när människor kommer utan dokument och utan att kunna styrka sin identitet. Sex timmar är en utomordentligt kort tid att klara av detta. Många har givit uttryck för att det vore rimligt att åtminstone få 48 timmar på sig, om det blir nödvändigt.

Hans Nyhage: Användes dokumentlöshet som en negativ faktor?

Maj-Lis Lööw: I flera beslut av regeringen i enskilda ärenden har jag i motiveringen sagt att dokumentlöshet har spelat en roll för avslagsbeslut. Det var också regeringens intention i det åtgärdspaket som jag nämnde förut och som vi antog i november att det skulle komma ut signaler i världen om att dokumentlöshet väger tyngre i den negativa vågskålen. Dock leder inte enbart dokumentlöshet automatiskt till avslag, utan vi prövar ändå skälen.

Hans Nyhage: Vilka åtgärder vidtas mot den smuggling som pågår?

Maj-Lis Lööw: Jag försöker i första hand följa polisens redovisning för sina erfarenheter och åtgärder. En av de saker som vi tog upp i åtgärdspaketet i november var att undersöka möjligheten att eventuellt ytterligare stärka samarbetet mellan polisen i Sverige och i andra länder kring de här frågorna. På senare tid har inströmningen via Polen varit mycket uppmärksammad. Det är uppenbart att smugglare eller profitörer har varit inblandade. Det är människor som utnyttjar andra människors utsatta situation och inger dem falska förhoppningar och som dessutom tjänar mycket pengar på det. Självfallet måste vi hjälpas åt för att stävja sådant. Jag följer noga polisens arbete på det området — det är i första hand polisen som skall sköta det.

Hans Nyhage: Att ägna sig åt sådan verksamhet i vinningssyfte måste vara en brottslig handling. Kan du precisera vad det ökade samarbete innebär som du nyss nämnde?

Maj-Lis Lööw: Ökat samarbete mellan polisen i olika länder är väl en förutsättning för att man skall komma till rätta med sådana företeelser som har internationell karaktär och försiggår över gränserna. Bl.a. har

det handlat om att eventuellt undersöka möjligheterna att till och från ha svensk polis på flygplatser i Europa, självfallet i samarbete med det egna landets polis.

Hans Nyhage: Hur vanligt är det att asylsökande direktavvisas? Kan man ange det i siffror?

Maj-Lis Lööw: Direktavvisning i ordets gamla bemärkelse finns inte längre — det togs bort i samband med att riksdagen den 31 maj förra året antog en ny lagstiftning. Polisen kan i dag inte direktavvisa, utan det måste vara en prövning i nästa instans: invandrarverket.

Jag har ingen siffra på direktavvisningarna totalt, men det kan röra sig kring 13—14 %.

Hans Nyhage: Hur är det med rättssäkerheten för de asylsökande? Det diskuteras huruvida de har tillgång till advokat. Kan du säga någonting om det?

Maj-Lis Lööw: Det pågår diskusioner mellan invandrarverket och Advokatsamfundet. Bl.a. har man diskuterat möjligheten att sätta upp någon form av advokatjour i anslutning till slussarna, men jag tror att invandrarverket har tyckt att det ännu inte varit nödvändigt. Det har inte varit någon större svårighet att få fram juridiskt biträde i den utsträckning som varit nödvändig. Invandrarverket har förklarat sig öppet för en sådan diskussion.

Hans Nyhage: Betyder det du säger nu att det förekommer att de icke får juridisk hjälp?

Maj-Lis Lööw: Rätten till juridiskt biträde finns inskriven i den nya lagstiftningen.

Hans Nyhage: Kan du säga någonting om rättssäkerheten för barn som kommer hit?

Maj-Lis Lööw: Den nya lagstiftningen innehåller flera moment som stärker barnens rättssäkerhet. Tyvärr var detta den tredje punkten på vilken riksdagen beslöt att vilandeförklara lagstiftningen. Jag menar att det var mycket olyckligt att vi inte redan då fick t.ex. förbud mot att ta barn i förvar på grund av oklar identitet. Jag hoppas att riksdagen skall fatta ett sådant beslut. Jag menar att det var kontraproduktivt av dem som vill förstärka barnens rätt att vilandeförklara lagstiftningen under ett år. Jag hoppas nu som sagt att vi skall få lagstiftningen kompletterad på den punkten.

Hans Nyhage: Betyder det du nu säger att du tycker att det finns brister i rättssäkerheten?

Maj-Lis Lööw: Det finns naturligtvis inte brister i rättssäkerheten så till vida att barnen skulle behandlas annorlunda. I själva verket har det också i den nya lagen klart uttalats att barn kan ha egna skäl för asyl. Det är en viktig förändring. En del förbättringar uteblev på grund av att några lagparagrafer förklarades vilande.

Ingela Mårtensson: Jag börjar med beslutet den 13 december. Jag skulle vilja ha klarlagt att man använder sig av enskilda fall för att de skall bli prejudicerande för fortsättningen.

Maj-Lis Lööw: Ja. Det är så det går till, eftersom regeringsbesluten är praxisgivande.

Ingela Mårtensson: Kan Maj-Lis Lööw tala om vilka de särskilda skälen är för att man skall göra sådana inskränkningar?

Maj-Lis Lööw: Redan i mitt inledningsanförande citerade jag lagstiftningen. Det kan finnas flera särskilda skäl i enskilda ärenden, bl.a. brottslighet eller att det handlar om rikets säkerhet. Då bedöms det i de enskilda ärendena.

De särskilda skäl som vi åberopade är just de som angavs i förarbetena till lagen redan 1975—1976, så det var ingenting nytt. Där angavs sådana förhållanden som skulle göra det nödvändigt att reglera invandringen. För att citera vidare: det förutsattes inte att det skulle vara helt omöjligt att ta emot dessa utlänningar i Sverige. Särskilda skäl skulle kunna vara att det gäller så många personer att det medför stora påfrestningar på det svenska samhället och det svenska flyktingmottagandet. Detta står i propositionen som riksdagen antog den 31 maj förra året.

Ingela Mårtensson: Det står i beslutet när det gäller det enskilda ärendet att vårt mottagnings- och utredningssystem nu nått gränsen för sin förmåga. Är det det förhållandet att det finns en gräns för hur många vi kan ta emot och att vi nu hade nått den gränsen som utgör särskilda skäl för att vi inte kunde ta emot de facto-flyktingar eller krigsvägrare?

Maj-Lis Lööw: Det beror på vad du lägger in i begreppet gränsen för sin förmåga. Vi har inte angivit något kvantitativt tal, men som jag sade inledningsvis rapporterade invandrarverket när det kom 1 300 i veckan att det var utomordentligt svårt, för att inte säga omöjligt, att hitta förläggningar för dem som kom, och personalen arbetade under mycket pressande förhållanden. Jag menar att man verkligen kan tala om att den myndighet som skulle hantera verksamheten stod på gränsen till sin förmåga.

Ingela Mårtensson: Så gränsen ligger vid 1 300 per vecka?

Maj-Lis Lööw: Den gjorde det just då. Om det hade kommit 1 300 under *en* vecka, hade det inte varit någon fara, men mottagandet ökade så att det under det sista halvåret 1989 kom dubbelt så många människor som det hade gjort första halvåret och många fler än det kommit under något annat halvår tidigare. Det avgörande var den sammantagna mängden av människor, inte att det just under en vecka kom 1 300.

Ingela Mårtensson: Maj-Lis Lööw sade i riksdagen den 20 november att man hade beredskap för att ta emot asylsökande och aviserade inte då någon begränsning. Sedan kom beslutet den 13 december. Vad hände mellan den 20 november och den 13 december?

Maj-Lis Lööw: Som jag redovisade förut hade vi inte varit overksamma under hösten. Tidigare hade vi vidtagit ett antal åtgärder som gjorde att vi hade anledning att tro att vi skulle kunna få loss 6 000 platser på flyktingförläggningarna. Dessutom hade vi ännu inte fått den stora inströmning som kom i december.

Det mest alarmerande var att antalet ökade hela tiden, och det fanns ingenting som tydde på att det skulle bli en avmattning. Om man skall föra en ansvarsfull politik på det här området, kan man inte bara se bakåt, utan man måste också ha någon beredskap framåt.

Ingela Mårtensson: Var inströmningen av turkbulgarer den direkta orsaken till inskränkningarna?

Maj-Lis Lööw: Den var en del av orsaken, men det är inte hela sanningen, för den inströmningen omfattade 5 000 av de 20 000. Men hade vi inte fattat beslutet i december, är det alldeles uppenbart att det inte hade blivit 5 000 turkbulgarer, utan många fler.

Ingela Mårtensson: Hur förbereddes beslutet inför den 13 december? Utgångspunkten var ett enskilt ärende. När fick invandrarministern en föredragning om att det skulle bli på det här viset? När blev invandrarministern medveten om att man skulle använda den speciella paragrafen om särskilda skäl för att inte ge asyl, så att det blev en förändring av praxis?

Maj-Lis Lööw: Det finns beskrivet som en tänkbar utveckling i lagstiftningen sedan många år.

Ingela Mårtensson: Möjligheten att vidta en sådan åtgärd finns ju, men här var det ett enskilt ärende som föredrogs.

Maj-Lis Lööw: Det fanns självfallet med i funderingarna om vilka åtgärder som skulle bli nödvändiga under en tid och framför allt i den dialog som vi måste ha med invandrarverket om den pressade situation som verket var utsatt för. Så småningom måste man komma till beslut, och då byggde man upp det på motiveringen i två enskilda ärenden. I det här fallet gällde det turkbulgarer. Det är kanske därför som decemberbeslutet har kommit att knytas så hårt till just turkbulgarerna, men självfallet handlar det också om andra grupper.

Ingela Mårtensson: Det står här att man inte kan se att bedömningen kan förändras inom överskådlig tid då man åberopar särskilda skäl. Ulla Pettersson ställde här tidigare en fråga, om det finns någon planering för att förändra praxis mer generellt. Vi fick inte något riktigt svar på den frågan, utan det blev en glidning till de särskilda skälen.

Har man förberett att det här inte bara skall vara en tillfällig förändring utan en mer generell förändring i flyktingpolitiken?

Maj-Lis Lööw: Vad regeringen över huvud taget kan göra enligt lagstiftningen är att vidta en tillfällig åtgärd. Skulle detta någon gång i framtiden bli en permanent åtgärd, måste i så fall regeringen återkomma till riksdagen med förslag till lagstiftning, men det finns inga planer på någonting sådant i dag.

Erik Lempert: Jag vill göra en komplettering om de rättsliga förutsättningarna.

I det riksdagstryck som styr tillämpningen av dessa bestämmelser, som kom till 1976, står det klart att det är fråga om tillfälliga förändringar, men inte kortvariga. Vi skall komma ihåg att den bestämmelsen bara har använts en gång tidigare. Då fick den rättsverkningar från 1976 till 1982, och det var tillfälligt, men huruvida det var kortvarigt kan man ha olika uppfattningar om.

Nu tycker jag inte att man skall dra alltför långtgående rättsliga slutsatser när det gäller upphörandet, men i en situation där man överväger att tillämpa särskilda skäl skall man ha klart för sig att det inte skall vara på grund av en kortvarig fluktuation i inströmningen, så att man kan strama åt från månad till månad eller från halvår till halvår, utan det skall vara påfrestningar på sådan nivå att man är mycket försiktig när man vidtar åtgärder.

Naturligtvis har man fortlöpande fört en diskussion bland tjänstemännen, som också rapporteras till den politiska ledningen, om vilka rättsliga förutsättningar som finns att vidta åtgärder som den politiska ledningen ber att få hjälp med. Att det funnits möjlighet att tillämpa den här bestämmelsen har varit föremål för beskrivningar och interna promemorior under hela hösten.

Ingela Mårtensson: Retroaktiviteten i tillämpningen av lagstiftningen har kritiserats. De som beslutet den 13 december avsåg kom till Sverige den 22 september 1898. Det har kanske också drabbat sådana som kommit tidigare. Jag vill be om en kommentar om retroaktiviteten.

Maj-Lis Lööw: Jag har fått den frågan många gånger, och jag brukar konstatera att det finns två svar: man kan göra en strikt juridisk men också en politisk eller mänsklig bedömning.

För att börja med det senare tycker jag att det hade varit utomordentligt olyckligt att fastställa ett datum för beslutet. Man menar att vi borde ha fattat ett beslut som bara gällt dem som kommit efter den 13 december. Men jag har erfarenhet av ett annat datum i det här arbetet: den 1 januari 1988.

Jag utgår från att utskottets ledamöter vet varför det tillkom. Det uppfattades av många som en utomordentligt stor orättvisa mellan dem som hade kommit dagarna före årsskiftet 1988—1989 och dem som kom dagarna efter. Många av dem som inte fick asyl eller uppehållstillstånd i Sverige därför att de kommit efter den 1 januari 1988 ansåg att de hade mycket starkare skäl än de som kom dagarna före nyåret. Det kunde t.o.m. vara så att man kommit till Sverige före nyår men inte anmält sig som asylsökande förrän dagarna efter.

En liknande situation hade kunnat uppstå här, om vi hade spikat ett datum, som vi då med nödvändighet hade måst hålla mycket hårt på.

Dessutom kan man fråga sig vad som skulle hända den dag vi upphävde beslutet, om vi inte skall ha retroaktivitet. Människor som hade råkat komma under mellantiden skulle ha bedömts enligt mycket mer begränsade asylrättsregler än både de som kom alldeles före eller alldeles efter beslutet, och det skulle vara en mycket konstig situation.

Dessutom kan förutsättningarna för de asylsökande ändras i Sverige eller i omvärlden. Jag menar att de förutsättningar man har att ta hänsyn till är de som gäller i beslutsskedet — annars kommer vi i en ohållbar situation. Jag skall ta ett par exempel för att förklara det.

Förutsättningarna kan ändras både i positiv och negativ riktning i det land man kommer ifrån. Det kan vara så att den demokratiska utvecklingen går fort i ett land, och när man får sitt ärende prövat kan helt andra förutsättningar gälla för en återförvisning till hemlandet än som fanns när man kom till Sverige och sökte asyl. Omvänt kan situationen försämras i det land man kommer ifrån, och då måste vi ta hänsyn till det.

Att det är de förutsättningar som råder som skall vägas in i det beslut som fattas är självklart, och det måste göras den dag då beslutet fattas. Vi skall inte utgå från den dag då den asylsökande kom till Sverige.

Jag vill be att expeditionschefen Lempert också här får komplettera med de juridiska finesserna kring retroaktiviteten, som kan vara nog så krångliga.

Erik Lempert: Utgångspunkten då man diskuterar retroaktiv lagstiftning är regeringsformen, 2 kap. 10 §, som innehåller ett förbud mot att tillämpa skattelag och strafflag retroaktivt, dvs. med tillbakaverkande kraft. Jag tror att det står klart för utskottet att det inte är fråga om lagstiftning, utan om rättstillämpning. I rättstillämpningen, i synnerhet i förvaltningsärenden, ser det något annorlunda ut.

En utgångspunkt är att en myndighet som skall avgöra ett ärende har att tillämpa den kunskap som man har vid det tillfälle då ärendet avgörs. I anslutning till det finns det en utredningsskyldighet och en kommunikationsskyldighet, så att part skall vara underkunnig om vilka förhållanden som kan föreligga.

För utredningsansvaret finns det en noggrann redogörelse i såväl förvaltningslagen som förvaltningsprocesslagen. Den allmänna utgångspunkten för vad som skall ligga till grund för ett beslut finns återgiven i förvaltningsprocesslagen eller i rättegångsbalken. Men i slutändan skall samtliga kända omständigheter ligga till grund för en bedömning.

Utlänningslagen innhåller en bestämmelse om särskilda skäl. Den bestämmelsen har i vartenda ärende som har avgjorts av invandrarverket eller regeringen så länge lagen varit i kraft tillämpats på det sättet att man har kunnat konstatera dels att det fanns grund för asyl, dels att det fanns eller inte fanns särskilda skäl som skulle tala mot att den rätten tillerkändes vederbörande.

Det har tagit sig uttryck under senare tid i enskilda ärenden då det har slagit till negativt, då man t.ex. låtit vederbörandes vandel vara utslagsgivande och ansett att det förelegat särskilda skäl att inte ge asyl som defacto-flykting. Det är en fortlöpande rättstillämpning vi har att syssla med.

Jag tror att den synen är nödvändig i all förvaltningsprocess. Den är också förutsatt i flyktingkonventionen. Denna innehåller en bestämmelse som säger att har förhållandena förändrats i flyktingens hemland på sådant sätt att flyktingen inte kan med rimliga skäl underlåta att ställa sig under hemlandets skydd, skall också flyktingskapet upphävas. Detta följer av konventionen. Det ger också ett uttryck för att man måste följa förändringar i omvärlden.

I de ärenden som vi talar om är det inte lagstiftningen eller rättstillämpningen som har ändrats, utan omvärlden, och därmed har utgångspunkten för rättstillämpningen förändrats så att det har ansetts att man har kommit till en viss nivå där den generella synen på särskilda skäl skall tillämpas.

Ingela Mårtensson: Jag går över till att tala om delegationen som sändes till Bulgarien. Vi har konstaterat att den hade mycket kort tid på sig, att förhållandena var pressade och att det fanns praktiska svårigheter.

Delegationen kom hem den 13 januari, och den 19 januari förelåg en rapport i bilageform. Sedan kom ytterligare en rapport, som är hemlig, och den var klar den 31 januari. Regeringen fattade sitt beslut samma dag som den första bilagan var klar, alltså den 19 januari. Varför hade man så bråttom att fatta beslut?

Maj-Lis Lööw: Jag hade fått en muntlig föredragning av delegationen om dess slutsatser. Den slutsats man kunde dra var helt enkelt att det inte fanns några skäl att på grund av de händelser som vi hade fått rapporterade till oss ompröva det tidigare ställningstagandet. Det fattades inga nya beslut, utan vi konstaterade bara att det inte fanns några skäl att ompröva det tidigare ställningstagandet, att det inte generellt fanns flyktingskäl för de asylsökande som åberopade den etniska konflikten i Bulgarien.

Ingela Mårtensson: Varför hade man så bråttom att man inte ens kunde invänta rapporten den 31 januari innan man fattade beslut?

Maj-Lis Lööw: I själva verket fanns rapporten. Sedan finns det ett antal bilagor till den.

Ingela Mårtensson: Det var en bilaga som kom den 19 januari.

Maj-Lis Lööw: Det finns ett antal hemliga bilagor.

Bo Göransson: Här kan det föreligga en missuppfattning. Det står bilaga på rapporten, men det är en bilaga när den skickas till KU. På rapporten står det inte bilaga. När den den skickas till KU finns det bilagor, 1—8.

Ingela Mårtensson: Det finns två rapporter, den ena från den 19 januari och den andra från den 31 januari. Den från den 31 januari är mera utförlig. Då undrar jag varför man hade så bråttom. Det ger sken av att man bara har beställt en delegation, och när den kom tillbaka var man redan klar med ställningstagandet, eftersom man fattade beslutet så fort.

Maj-Lis Lööw: Något beslut i formell mening fattade inte regeringen den dagen, utan rapporten bildade underlag för den fortsatta bedömningen bl.a. av redan fattade utvisningsbeslut. Man hade avvaktat med verkställigheten tills delegationen kom tillbaka.

I fortsättningen användes slutsatserna i rapporten så småningom för beslut i enskilda ärenden. Men något formellt beslut den dagen, som baserade sig på rapporten, fattades inte.

Ingela Mårtensson: Man gick ut med ett pressmeddelade som talade om att man hade gjort det ställningstagandet.

Maj-Lis Lööw: Pressmeddelandet handlade om de slutsatser man kunde dra av delegationens rapport.

Jag har också tidigare fått frågan om varför det var bråttom. Men till och från får vi kritik för att vi låter människor vänta för länge.

Ingela Mårtensson: Då rör det sig om år.

Maj-Lis Lööw: Många tycker att det är oacceptabelt att vänta ett antal månader, och när det inte finns någon anledning att avvakta fattar jag inte varför man inte skulle fatta beslut.

Ingela Mårtensson: Hade delegationen egen tolk med sig så att man kunde tala med människorna via en egen tolk?

Maj-Lis Lööw: Delegationens uppgift var i första hand att ta kontakt med myndigheter, med utländska beskickningar och med bedömare som kunde ge en bild av situationen. Jag har inte sett i delegationens rapport att den möjligheten på något sätt begränsades av tolksvårigheter.

Ingela Mårtensson: Var inte avsikten att man skulle tala med befolkningen ute i byarna på ett självständigt sätt?

Maj-Lis Lööw: De 5 000 människor som kom hit har givit oss sin bild av situationen. I första hand var delegationens uppgift att ta reda på i vad mån myndigheterna, framför allt i Bulgarien, var beslutna att fortsätta den demokratiseringsprocess man hade inlett och försöka komma till rätta med problemen bakom de etniska konflikterna. Om man skulle sätta sig in i livet ute i byarna, kan jag förstå dem som menar att man hade behövt betydligt längre tid än man gjorde.

Ingela Mårtensson: Jag uppfattade att orsaken till att man sände i väg delegationen var de demonstrationer som hade förekommit kring årsskiftet. Är det inte rimligt att man för att skaffa sig en uppfattning om det också talar med dem som demonstrationerna riktade sig emot?

Maj-Lis Lööw: I första hand var syftet att ta reda på om demonstrationerna var av sådan art att det hade uppstått en konflikt med inslag av våld, som vi inte sett förut i rapporterna. Vi konstaterade att det inte var så.

Vidare ville vi veta om demonstranterna skulle utöva sådana påtryckningar på regimen att den inte skulle vara beredd att fullfölja den process som man hade påbörjat då man avbrutit den s.k. bulgariseringskampanjen och i stället börjat vidta åtgärder för att komma till rätta med den etniska konflikten. Även för detta kan man behöva tolk, men vi har en beskickning i Bulgarien, som har tillgång till sådana faciliteter. Det var naturligtvis i första hand beskickningen man utnyttjade.

Ingela Mårtensson: Jag övergår till det beslut som regeringen fattade förra sommaren att avvisa tre avhoppare från ANC. Man ansåg att det fanns tillräcklig säkerhet för att de kunde förpassas till Tanzania och Zambia.

Bo Göransson har uttalat att det fanns tillräcklig säkerhet vid en prövning. Vad grundades den uppfattningen på?

Bo Göransson: Det kom bedömningar och uttalanden från Tanzania och Zambia via våra beskickningar där. Jag väljer uttrycket "bedömningar och uttalanden", eftersom regeringarna där lika litet som den svenska regeringen skulle vilja uttala sig om hur man skulle bete sig mot enskilda asylsökande innan asylsökandena finns i landet. Sverige gör naturligtvis ingen bedömning av en person om vi inte vet vem det är, men man kan ange vissa principer. Sådana bedömningar och uttalanden om principer hade vi fått från Tanzania och Zambia.

Vi hade en bestämt formulerad garanti från ANC självt, som finns med i det material som har skickats över, där man sade att de var välkomna tillbaka och garanterade att inga repressalier skulle riktas mot dem.

I det här inledande skedet hade vi också en garanti från UNHCR att om någonting skulle inträffa så att de här personerna — jag gillar inte ordet avhoppare — icke ville kvarstå inom organisationen ANC, skulle UNHCR ta hand om dem, i första skedet i Tanzania och Zambia och därefter, om behov fanns, omplacera dem i något annat land.

Ingela Mårtensson: Det står klart i papperen att UNHCR inte hade några möjligheter att ta sig an s.k. informella avhoppare. Det är Tanzania som avgör huruvida de får flyktingstatus eller ej. Om Tanzania inte ger avhopparna flyktingstatus, har UNHCR ingen möjlighet att gå in. Då är det väl ingen garanti för dem som väljer att hoppa av ANC att de riskfritt kan återvända?

Bo Göransson: Det var den bedömningen som gjordes, att Tanzania skulle behandla dem som flyktingar i så fall. I den mån det icke var fallet, skulle UNHCR träda in.

Ingela Mårtensson: Men samtidigt är det klart att Tanzania stöder ANC och försöker i första hand få de här personerna att återgå till ANC?

Bo Göransson: Det enda som krävs för att avgå ur ANC är att avgå ur ANC. Det är ingenting märkvärdigt med det. Det gjorde också en av de här personerna, men inte de andra.

Ingela Mårtensson: Då har Tanzania påtagit sig rollen att försöka övertala dem att gå tillbaka till ANC igen och öva påtryckningar för att de skall gå tillbaka.

Bo Göransson: Det är den typ av diskussioner som kan tänkas förekomma i Tanzania när en person vänder sig till myndigheterna där och säger att han vill lämna ANC. Att detta skulle innebära någon risk för de här personerna bedömde vi som helt uteslutet.

Ingela Mårtensson: Sverige bedömde det som helt uteslutet att det fanns någon risk?

Bo Göransson: Ja. En risk som man kunde se och som sedan blev tydligare under den fortsatta processen var att ANC självt inte hade tillräckligt bra kontroll av organisationen. Det var inte viljan hos ANC som man kunde ifrågasätta, utan förmågan hos ANC att "kontrollera" sina medlemmar, speciellt i ett läge då man omorganiserade sig och flyttade massor av människor från Angola, Zambia och Tanzania. Många ANC-medlemmar ville icke följa med från Zambia och Tanzania, framför allt av sociala skäl. Vilken var ANC-ledningens förmåga att hålla i sin organisation? Hur mycket var garantin värd som vi hade från ANC? Det var inte viljan, utan förmågan som utgjorde frågetecknet.

Ingela Mårtensson: Jag förstår att svenska myndigheter har haft diskussioner tillsammans med ANC om situationen — är det riktigt?

Bo Göransson: Om de tre personerna eller över huvud taget?

Ingela Mårtensson: Om situationen med avhoppare och möjligheterna till asyl?

Bo Göransson: Det finns en förfrågan till ANC om att vi ville ha garanti för att man inte skall göra någonting i den mån de återsänds.

Ingela Mårtensson: Man garanterade bara dem som återvände till organisationen — de garanterades att inte utsättas för repressalier, eller hur?

Bo Göransson: Ja.

Ingela Mårtensson: För dem som fortfarande ville stå utanför organisationen fanns ingen garanti?

Bo Göransson: Nej. Men man kan inte begära att ANC skall ta hand om sådana som inte är medlemmar i ANC.

Ingela Mårtensson: En sak är att ta hand om, en annan är att tillgripa våld. Det finns dokumenterat i en del av vårt underlag att det har förekommit våld och även mord på avhoppare.

Bo Göransson: Det finns många påståenden om det. Några är troligtvis bekräftade, men de flesta påståenden om övergrepp mot avhoppade ANC-are är rykten. Det vi hade att bedöma var situationen för de här tre personerna.

Ingela Mårtensson: Man får se till hurdan situationen är i det land dit man tänkt skicka i väg dem.

De här personerna fick inte omfattas av allmän amnesti. De hade kommit hit före den 1 januari 1988, och man ansåg att det fanns särskilda skäl för att de inte skulle få asyl. Vilka var dessa särskilda skäl?

Maj-Lis Lööw: De hade inte varit här som asylsökande, utan som stipendiater, för studier.

Får jag göra ytterligare en kommentar. Jag tycker att det här är ett bra exempel på det som jag var inne på tidigare, att förutsättningarna kan ändras under ärendets gång och att vi måste vara beredda att ta hänsyn till sådant. Efter en mycket noggrann bedömning med diskussioner både i de två värdländerna och med ANC och UNHCR kunde vi göra en samlad bedömning, att det inte skulle vara någon fara. Så inträffade en händelse i Zambia som gjorde att man började ifrågasätta huruvida det var möjligt för ANC att garantera vad enskilda människor tog sig för. UNHCRs representant på platsen gjorde en förändrad bedömning av säkerheten för de här människorna om de skulle återvända. Då tog vi hänsyn till den förändrade bedömningen. Det är inte alltid vi kan få hjälp från UNHCR med bedömningar, men i den mån vi kan få det efterfrågar vi sådana bedömningar och brukar uttryckligen be om hjälp. Vi har inte någon anledning att motsätta oss UNHCRs bedömning. Det var vad som inträffade.

Detta är väl ett bra exempel på det som man många gånger påstår inte inträffar, nämligen att vi kan ompröva beslut. Vi är inte så prestigebundna.

Ingela Mårtensson: Det ifrågasätter jag inte, men jag kan inte dela uppfattningen om riskbilden.

Bertil Fiskesjö: Vi fick höra att den ökade restriktiviteten i bedömningarna av dem som söker sig hit hade sin orsak i att man förväntat sig en stor inströmning och redan hade tagit emot en flyktingvåg från Bulgarien.

Har ni inom departementet någon framförhållning med tanke på vad som kan hända framöver? Vilka möjligheter har ni att agera, om det igen av andra och kanske angelägnare skäl skulle bli aktuellt med en stor tillströmning till Sverige?

Maj-Lis Lööw: Eja hade vi det! Det svåra i den här verksamheten är att det är nästan omöjligt att ha en framförhållning som skulle göra att vi kunde förutse enstaka flyktingströmmar. Vi kan egentligen bara angripa problemen när de uppkommer.

Om vi förra våren skulle försökt oss på en sådan framförhållning, hade det varit svårt att förutsäga den ökade tillströmning som kom

under hösten och att ha någon beredskap för den. Som jag pekade på sjönk antalet asylsökande med 10 % under första halvåret förra året. Vi sjösatte omorganisationen av invandrarverket och fick en ny lagstiftning, och sedan kom denna mycket snabba inströmning. Det var inte någon enstaka händelse i världen som gjorde det.

Det är självklart att vi måste ha en beredskap för dramatiska händelser i vår närmaste omvärld, men då är vi inne på någonting annat än invandrar- och flyktingpolitiken som den utformas av riksdag och regering. Det fanns ingenting som gav oss anledning att tro att flyktingströmmen skulle öka. Tvärtom: i två länder varifrån det kommit många flyktingar de senaste åren, nämligen Chile och Polen, pågick en snabb demokratisk utveckling, och skälen för att komma som asylsökande från de länderna föll praktiskt taget bort under den här tiden.

Det är väl ett exempel på hur svårt det är att ha någon framförhållning i den här verksamheten. Däremot tycker jag att man måste ha en beredskap att agera snabbt om det händer någonting. Där utgör strömmen från Polen ett bra exempel från senare tid. Jag kan utveckla vad som låg bakom den ökade flyktingströmmen från Polen, om någon önskar det. Det är ett bra exempel på att vi måste vara beredda att agera snabbt på enstaka händelser.

Sedan kan jag, om utskottet är intresserat, berätta om de förberedelser som har gjorts för vad som eventuellt kan hända i Baltikum.

Bertil Fiskesjö: Det var bl.a. den situationen jag tänkte på. Jag fick ett intryck av att departementet och du menade att det finns något tak där det inträder mättnad så att vi inte kan ställa upp längre. Du nämnde med skräckslagen röst att man kunde ha förväntat sig 50 000 flyktingar om vi inte hade skärpt reglerna för mottagandet. Men det är inte så ni tänker er i varje läge, utan det måste kunna finnas stor flexibilitet?

Jag följer upp med att fråga, om ni alltså inte ser någonting framför er som innebär att vi skulle få en exceptionellt stark inströmning under resten av det här året.

Maj-Lis Lööw: Nej, inte just nu, men som jag sade följer vi utvecklingen i Baltikum noga. Det finns en beredskap utöver den ordinarie i invandrar- och flyktingpolitiken.

Bertil Fiskesjö: Den befarade flyktingströmmen från arabstaterna av gästarbetare och liknande är för tillfället avvärjd?

Maj-Lis Lööw: Ja. Den har vi hanterat på det enda rimliga sättet, menar jag.

Bertil Fiskesjö: Sverige är bundet inte bara av lagstiftningen utan också av flyktingkonventioner. Sådana internationella konventioner förutsätter naturligtvis, om de skall vara verkningsfulla, att de som har skrivit under också följer dem. Vilken är er bedömning i departementet av hur andra europeiska stater tillämpar de överenskommelser som vi har varit med på?

Maj-Lis Lööw: Jag tror inte att vi har några synpunkter på hur andra följer flyktingkonventionerna. Sedan kan flyktingpolitiken i stort och asylpolitiken vara mer eller mindre generös.

Bertil Fiskesjö: Det har sagts ibland att t.ex. Västtyskland har blivit så upptaget av den stora strömmen från öster att man iakttar långtgående restriktivitet. Det är alltså ingenting som oroar, och ni är inte inne på att söka vidta åtgärder för att få en större enhetlighet i tillämpningen av konventionerna t.ex. i Europa?

Maj-Lis Lööw: Till detta vill jag göra tre kommentarer.

För det första vill jag säga att jag inte känner till någonting som säger att Västtyskland inte skulle leva upp till sina åtaganden enligt flyktingkonventionerna, men självfallet har landet utsatts för ett ökat tryck.

För det andra kan fler öststater väntas ansluta sig till flyktingkonventionerna. Det skulle vara en mycket positiv utveckling om också de kom med i ett europeiskt samarbete kring de här frågorna.

För det tredje fortsätter vi självfallet det europeiska samarbetet och är mycket aktiva i europeiska och internationella fora för att få en bred uppslutning kring en generös flyktingpolitik och god kvalitet i mottagandet. Detta skall jag gärna utveckla, om det är tid till det.

Bo Hammar: Jag måste börja med en ordningsfråga.

Nu har det gått 1 timme och 45 minuter. Skall vpk och miljöpartiet dela på knappt tio minuter?

Olle Svensson: Vi blir säkert tvingade att fortsätta utfrågningen vid ett senare tillfälle.

Bo Hammar: Jag börjar med avvisningarna till Polen. Det har sagts i ett pressmeddelande från invandrarverket att det är mycket liten risk för dem som skickas tillbaka till Polen. Men utlänningslagen är klar på den punkten. Där står det att en asylsökande skall vara skyddad mot vidaresändning till hemlandet. Nu har Polen inte någon asyllagstiftning och har inte tillträtt Genèvekonventionen. Står det i överensstämmelse med vår egen lagstiftning att massavvisa flyktingar tillbaka till Polen?

Maj-Lis Lööw: Jag har svårt att svara på hur invandrarverket formulerar sina pressmeddelanden men det som har hänt i Polen den senaste tiden bekräftar bara den bedömning som invandrarverket gjorde, och jag har ingen anledning att ifrågasätta den. Den innebär att Polen nu går i riktning mot ett accepterande av konventionen och alltså inte återsänder flyktingar till hemlandet utan prövning. Polen skulle då kunna betraktas som första asylland. Landet är också på väg att skriva på konventionerna och har i det syftet kontakter med UNHCR.

Bo Hammar: Men faktum kvarstår, att Polen inte har någon asyllagstiftning och inte har skrivit på Genèvekonventionen. Lagen säger — oberoende av vad invandrarverket påstår — att det måste finnas garantier för att en utlänning är skyddad mot att skickas tillbaka till

hemlandet. Ett land kan visserligen vara inne på rätt väg, men de grundläggande kriterierna om asyllagstiftning och anslutning till Genèvekonventionen saknas.

Erik Lempert: Från rättsliga utgångspunkter är inte det avgörande att man har undertecknat Genèvekonventionen, utan att man tillämpar regeln att inte sända dem som behöver skydd till deras hemländer.

Ett annat exempel är Italien, som ända fram till för ungefär en månad sedan har haft en geografisk begränsning i sin tillämpning av Genèvekonventionen på det sättet att landet är rättsligt förpliktat i förhållande till konventionen enbart att ta hand om flyktingar som har sina hemländer i Europa. Det har inte utgjort hinder för något land — varken Sverige eller övriga europeiska stater — att ställa det kravet, att Italien tar hand om t.ex. etiopiska flyktingar och inte skickar hem dem — något som man inte heller har gjort.

Den polska situationen är snarlik. Enligt vad jag kunnat utröna har polackerna de facto inte skickat någon till hemlandet som där har riskerat förföljelse.

Jag kan tillägga att jag så sent som i går blev kontaktad av en delegation, som flyktingkommissarien hade sänt till Polen för att undersöka dessa förhållanden. Det som jag nu säger bekräftas där, och även om polackerna inte har skrivit på konventionen, har de bett om UNHCRs bistånd med att sortera ut dem som behöver skydd.

Från rättsliga utgångspunkter har man att se till det faktiska behovet och till det faktiska skydd som gäller, i det här fallet i det land som kan betraktas som första asylland.

Bo Hammar: Maj-Lis Lööw har sagt att man försöker stärka rättssäkerheten.

Det uttrycks klart i utlänningslagen att asylsökande skall ha rätt till offentligt biträde redan vid polisförhör. Vilken är praxis när det gäller denna rätt, som klart uttrycks i lagstiftningen?

Erik Lempert: Vad gäller de ärenden som kommer till departementet och som ministern har ansvar för är detta inget som helst problem. Jag har inte sett något ärende där offentligt biträde inte har utsetts.

Vad sedan gäller rättstillämpningen har myndigheterna — i det här fallet invandrarverket och, där det förekommer, polisen — att förordna om offentligt biträde. Det finns — inte i utlänningslagen, men i rättshjälpslagen — bestämmelser om detta. Ärendena skall bedömas enligt de principer som där anges.

Utgångspunkten är att det skall förordnas offentligt biträde i de flesta fall när fråga uppkommer om avvisning till hemlandet.

Bo Hammar: Fungerar detta i praktiken? Det har väl framkommit starka misstankar om att det är si och så med den rätten. Går det att få fram klara uppgifter som visar, om detta är en teoretisk rättighet eller om det verkligen fungerar.

Maj-Lis Lööw: Vi har i varje fall inte hört att det inte skulle fungera.

Bo Hammar: Ni kanske kan ta reda på detta framöver.

Jag har ytterligare en viktig rättssäkerhetsfråga, som enligt vad jag förstår har diskuterats länge, nämligen att det skulle behövas någon advokatjour i asylärenden. Överläggningar har enligt vad jag förstår pågått under hela 1989, och UNHCR har understrukit vikten av att Advokatsamfundet är berett att administrera en sådan jour. Röda korset, Amnesty och andra organisationer säger att detta är viktigt. Varför händer ingenting? Detta har en viss koppling till min tidigare fråga.

Maj-Lis Lööw: Det är invandrarverket som har att bedöma det. Jag kan bara ta del av vad invandrarverket säger, och invandrarverket har sagt att det hittills inte har ansetts nödvändigt, men att man har fortsatt dialogen med Advokatsamfundet och ställer sig positiv till att i fortsättningen diskutera formerna. Det är möjligt att man kommer fram till någon överenskommelse eller praktisk lösning. Också Advokatsamfundet självt har ett starkt intresse av att detta kommer till stånd.

Bo Hammar: Invandrarverket skall naturligtvis handlägga detta, men när det gäller sådana viktiga rättssäkerhetsfrågor är det väl av högsta vikt att de politiska instanserna — regeringen och naturligtvis riksdagen — intresserar sig. Söker regeringen på något sätt "pusha på" för att det skall hända någonting?

Maj-Lis Lööw: Jag har intresserat mig för det så till vida att jag tagit del av vad invandrarverket har sagt i frågan, men det är invandrarverkets ansvar.

Bo Hammar: Jag tycker nog att det också är ett politiskt ansvar att göra vad som kan göras för att stärka rättssäkerheten. Det har kommit till min kännedom — men den kanske regeringen inte vill diskutera — att det blivit allt svårare att få flyktingadvokater, därför att de får vänta halvårsvis på att få arvode från invandrarverket för sitt arbete. Det gör naturligtvis att det är svårt att få fram advokater som kan stötta flyktingar. Också en sådan sak måste man titta på. Det kan förefalla futtigt, men även advokater måste klara livhanken.

Maj-Lis Lööw: Från de utgångspunkter som konstitutionsutskottet måste ha för sin granskning kan jag bara tala om vad vi har tagit del av och var ansvaret ligger, men självfallet håller jag med om att det också är en politisk fråga att stärka rättssäkerheten. Det är invandrarverket som skall bedöma huruvida en advokatjour skall införas eller om andra åtgärder måste till för att på ett tillfredsställande sätt tillgodose behovet av juridiskt biträde.

Olle Svensson: Vi måste avbryta utfrågningen. Utskottet kan i morgon ta ställning till om vi skall komplettera utfrågningen och fortsätta efter påsk. Det är viktigt att alla partiers företrädare får möjlighet att ställa frågor.

Jag tackar Maj-Lis Lööw, Erik Lempert och Bo Göransson för att ni med era svar har kompletterat vår skriftliga dokumentation i ärendet.

Asylsökande per månad 1987-1989

Månad	1987	1988	1989
Jan	1 431	1 457	1 486
Feb	1 072	1 296	1 046
Mars	1 475	1 445	1 198
April	1 403	1 389	1 169
Maj	1 408	1 366	1 255
Juni	1 406	1 317	1 598
Juli	1 561	1 875	1 951
Aug	1 646	2 259	2 940
Sep	1 558	2 143	3 930
Okt	1 714	1 811	4 134
Nov	1 756	1 683	4 507
Dec	1 684	1 554	5 116

1990

Jan	3 500 (prel)
Feb	2 800 (ännu mer prel)

Kommunernas mottagande av flyktingar 1985-1989

År	Ant.kn	Avtal	Faktiskt mottagna
85	137	8 737	14 232
86	197	12 400	14 838
87	245	14 282	18 686
88	265	16 934	17 889
89	276	18 307	ca 20 000

1990-04-17

kl. 11.00—12.02

Fortsatt offentlig utfrågning av statsrådet Maj-Lis Lööw, statssekreterare Bo Göransson och expeditionschef Erik Lempert angående utlänningsärenden

Olle Svensson: Utskottet fortsätter den utfrågning om utlänningsärenden som vi började med före påsk. Jag hälsar statsrådet Maj-Lis Lööw, statssekreterare Bo Göransson och expeditionschef Erik Lempert välkomna tillbaka till utskottet.

Bo Hammar: Jag skulle vilja fortsätta där vi slutade senast, om hur rätten till juridiskt biträde för en asylsökande fungerar i praktiken. Principen om denna rätt slogs fast i propositionen, men sedan har det visat sig att man kanske inte lever upp till vad som stod i propositionen och vad riksdagen beslutade.

Sedan vi träffades sist har jag närmare tittat på vad civilministern har sagt flera gånger i kammaren i den här frågan. Han erkände den 21 november 1989 i en debatt med Margó Ingvardsson att de anvisningar som rikspolisstyrelsen har skickat ut inte är särskilt lyckade.

Den debatten togs upp igen den 20 mars. Då förklarade civilministern att han fortfarande inte var nöjd, men nu skulle det komma ett nytt cirkulär från rikspolisstyrelsen som skulle klara ut frågan. Enligt vad jag förstår finns det dock i det nya cirkuläret ingenting som innebär att en asylsökande skall informeras om att han eller hon har rätt till juridiskt biträde.

Jag tycker att man inte bara kan släppa den här frågan till rikspolisstyrelsen och polismyndigheterna. Har regeringen en viss uppfattning i frågan och har riksdagen fattat ett mycket viktigt beslut, måste detta rimligtvis följas upp i den levande verkligheten. Jag skulle vilja be Maj-Lis Lööw om ytterligare någon kommentar till det.

Maj-Lis Lööw: Som jag sade förra gången är det här i hög grad en fråga för de verkställande myndigheterna. Vi diskuterade förra gången om advokatjour och vad invandrarverket anser i den frågan. Här handlar det nu också om rikspolisstyrelsens instruktioner. Jag är medveten om att detta har varit uppe till diskussion vid några tillfällen, och frågorna har besvarats framför allt av civilminister Bengt K Å Johansson.

Jag har också kunnat konstatera att rikspolisstyrelsen nu har sänt ut nya instruktioner till polismyndigheterna om rättshjälp i utlänningsärenden. Jag har självfallet utgått från att de misstag som det tidigare har

riktats kritik mot har rättats till i den nya instruktionen. Vad gäller de rent juridiska aspekterna skulle jag vilja att expeditionschefen får komplettera om rätten till juridiskt biträde i de olika ärendetyperna.

Erik Lempert: Det finns en presumtion för att det skall finnas offentligt biträde i anvisningsärenden. Det framgår av proposition 1988/89:86 där den nya utlänningslagen föreslogs. Den presumtionen kan slås undan av verkligheten, och til syvende og sidst blir prövningen i det enskilda fallet avgörande.

I den nya instruktion som har sänts ut behandlas också frågan, när offentligt biträde skall förordnas — där rådde det tidigare en viss tvekan. Av instruktionen, som har utarbetats i samråd mellan rikspolisstyrelsen och invandrarverket, framgår klart att man på ett ganska tidigt stadium kan förordna om offentligt biträde men också att polisen måste ha kommit så långt i sin utredning att man har hållit ett första förhör och att det finns en asylansökan. Det finns andra typer av avvisningsärenden där det inte kommer i fråga att det skall finnas något offentligt biträde. Det gäller avvisningar som polisen kan fatta beslut om och som inte berör asylrätten. Det är alltså i de vanliga asylärendena som presumtionen om offentligt biträde gäller.

Sedan gäller det en del ärenden som också är asylärenden och som avser omedelbar verkställighet och där avvisningsbeslut fattas av invandrarverket. Det är klart uttalat i propositionen att huvudregeln där är att man inte skall ha offentligt biträde. — Det är vad som står i propositionen, men naturligtvis finns det undantag. Det kan gälla t.ex. avvisning till ett hemland som inte är en bona-fide-demokrati. Utgångspunkten i dessa ärenden är eljest att det är uppenbart att grund för asyl saknas. Där finns det inte heller något större intresse att förordna offentligt biträde, i varje fall inte enligt propositionen. För detta redogörs det ganska nogsamt i de nya anvisningar som har sänts ut. De finns tillgängliga, om utskottet vill ta del av dem.

Bo Hammar: Jag vill gärna veta från vilket datum instruktionen är. Är det den instruktion som Bengt K Å Johansson talade om i mars, eller är den av senare datum?

Erik Lempert: Den är dagtecknad den 13 mars, men jag vet inte när den har sänts ut och expedierats.

Bo Hammar: Det är samma som jag tänker på. Man kan verkligen diskutera, om formuleringarna i det cirkuläret är till fyllest, men jag skall inte ta upp någon polemik om detta.

Jag vill gå vidare till ett enskilt fall som jag har tagit upp, inte därför att jag önskar diskutera enskilda fall i utskottet. Jag skall i möjligaste mån undvika att göra det och mera ta upp den principiella frågan kring ett fall. Det gäller en för riksdagens ledamöter icke obekant palestinsk asylsökande, som uppehöll sig här i huset i maj förra året.

Den 19 oktober 1989 vädjade Europakommissionens president till den svenska regeringen att i avvaktan på att Europakommissionen för mänskliga rättigheter skulle kunna ta upp det här fallet icke utvisa

personen. Jag vill fråga hur regeringen hanterar vädjanden från presidenten i Europakommissionen för mänskliga rättigheter. Vilken tyngd har sådana vädjanden?

Maj-Lis Lööw: Ett regeringsbeslut i ett utvisningsärende ligger fast. I den mån det kommer en sådan vädjan är det i första hand den verkställande myndigheten som skall ta ställning. Regeringens uppgift i det fallet blir att ge den verkställande myndigheten kännedom om att en sådan vädjan har kommit.

Bo Hammar: Samma dag som denna vädjan kom beslöt regeringen att utvisningsbeslutet skulle ligga fast. Innebär det att regeringen inte tar självständig ställning till en vädjan från Europakommissionens president utan bollar ärendet vidare till myndighetsnivån?

Maj-Lis Lööw: Det är den verkställande myndigheten som måste ta ställning till om det föreligger ett verkställighetshinder. Regeringsbeslutet som sådant kan inte omprövas.

Bo Hammar: Jag är inte så bevandrad i lagen, men på vad sätt hindrar lag eller grundlag regeringen att göra någonting när det kommer en sådan vädjan?

Maj-Lis Lööw: Det handlar inte om att ompröva regeringens beslut, utan det handlar om att skjuta upp verkställigheten. Det är den verkställande myndigheten som tar ställning till det.

Bo Hammar: Och regeringen kan inte göra någonting där?

Maj-Lis Lööw: Nej, det är den verkställande myndigheten som tar ställning.

Bo Hammar: Så en vädjan från Europakommissionens president kan inte regeringen göra någonting åt? Enligt vilket lagrum?

Maj-Lis Lööw: Det handlar om verkställigheten, och det är den verkställande myndigheten som tar ställning.

Bo Hammar: Det här fallet slutade senare med att det kom att kosta staten ganska mycket pengar att rädda ansiktet, om jag får uttrycka mig elakt. Är det vanligt att vi hamnar i sådana predikament inför Europakommissionen i Strasbourg?

Maj-Lis Lööw: Efter vad jag förstått finns det ganska många ärenden som tas upp från olika utgångspunkter i Strasbourg, och det är inte alldeles ovanligt att det kommer till en förlikning. Jag har förlikningsdokumentet här, som jag kan överlämna till konstitutionsutskottet. För övrigt förstår också Bo Hammar att det är omöjligt att här gå in på det enskilda ärendet som sådant.

Bo Hammar: Jag skall heller inte fördjupa mig i det. Jag har läst förlikningen, och jag vet vad den kostar Sverige — det är inga obetydliga belopp i pengar, och vad den kostar i anseende kan man fundera över. Men frågan kan ändå ställas, hur ofta vi har tvingats in på den här typen av förlikningar i Strasbourg.

Maj-Lis Lööw: Mitt perspektiv på detta omfattar ett år och två månader, så jag vet inte om det är speciellt ofta. Jag antar att expeditionschefen känner till det som berör just det här området — sedan finns det ganska många andra ärenden.

Erik Lempert: Bo Hammar har frågat om lagstiftningen. Enligt utlänningslagen såsom den är beslutad av riksdagen kan man inte upphäva eller ändra utvisningsbeslut eller avvisningsbeslut som har prövats hos regeringen, så om en framställning kommer in till regeringen därefter, kan man inte fatta beslut som bryter mot utlänningslagen. Vad man kan göra och vad som också har gjorts i det här fallet är att underrätta de myndigheter, som har möjlighet att fatta beslutet, att en framställning har kommit in.

Att regeringen inte kan gå in beror på bestämmelsen i grundlagens 11 kap. 7 §, som innebar att regeringen inte kan anvisa hur en myndighet skall agera i ett visst enskilt fall.

På den andra frågan, hur ofta det förekommer att Sverige träffar en förlikning i ett utlänningsärende, kan jag svara att under den tid som jag kan blicka tillbaka på, sedan 1985/1986, har det inte förekommit någonting sådant.

Bo Hammar: Det innebär att det här fallet är unikt?

Erik Lempert: Över huvud taget är det tämligen unikt att ett utlänningsärende som gäller Sverige granskas av kommissionen.

Bo Hammar: Jag är litet förbryllad. Det är väl ganska sällsynt att kommissionens president intervenerar.

Regeringen kan underrätta myndigheten om en sådan vädjan, men man kan väl underrätta på olika sätt. Kan man göra det genom att säga att det har kommit in en allvarlig vädjan som har stor betydelse? Vad innebär det att man underrättar?

Erik Lempert: Jag kände det som om jag balanserade på en slak lina i det fallet för att inte utöva otillbörlig påtryckning på myndigheten i det enskilda ärendet.

Det korrekta från rättslig utgångspunkt torde vara att utan att gå närmare in på saken ge myndigheten kännedom om framställningen. Därefter har myndigheten möjlighet om den så vill — möjligen en skyldighet enligt regeringsformen — att kontakta utrikesministern, om frågan är sådan att den berör utrikesförhållanden. Men det är en annan sak, och det är en sak för myndigheten.

Bo Hammar: Jag har tagit upp fallet också därför att utskottet sedan länge har intresserat sig speciellt för relationerna till Europadomstolen och Europakommissionen.

Eftersom jag sist klagade på tidspressen skall jag inte förlänga utfrågningen särskilt mycket, men jag vill ta upp en fråga som är kopplad till det här fallet. Det gäller trovärdighetsaspekten när en asylsökande flykting kommer till oss. Det står i utlänningslagen klart

uttalat att man inte skall avvisa någon om det finns någon anledning tro att den avvisade skulle hotas av dödsstraff, kroppsstraff eller tortyr. Lagstiftningen är ganska generös.

En framstående expert på tortyrskador, docent Sten Jakobsson, säger att en man med stor sannolikhet har utsatts för tortyr, och Per Borgå, som är psykiatriker och överläkare på Röda korsets centrum för tortyroffer, vill tillmäta mannen mycket hög trovärdighet. Vilka möjligheter har regeringen att göra andra trovärdighetsbedömningar än dessa två mycket framstående experter? Vilken expertis har regeringen tillgång till?

Maj-Lis Lööw: Jag tycker det är bra att Bo Hammar tar upp den frågan, för den är ofta föremål för diskussion. Jag har för inte alltför länge sedan lämnat ett interpellationssvar i den frågan.

Det förekommer ganska ofta i dessa ärenden att vi får intyg från läkare. Jag skall inte gradera deras trovärdighet eller erfarenhet, men det händer att det finns intyg om tortyrskador. Det är naturligtvis mycket grannlaga att bedöma sådant, och man ser mycket noga på dessa fall. Men jag vill understryka att det som en läkare har att ta hänsyn till när det gäller trovärdigheten är fristående från alla andra omständigheter som vi också måste ta med i vår bedömning av trovärdigheten. Läkaren kan inte sätta in ett påstående om att skadorna är tortyrskador i dess sammanhang, utan det kan man göra först när man har hela ärendet framför sig.

Trovärdigheten kan naturligtvis minska eller avta på grund av olika fakta. Jag får ofta frågan, om jag kan ge exempel på saker som undanröjer eller minskar trovärdigheten. Det kan då vara att det finns motsägelser om det aktuella fallet, att flyktingen beskriver påföljder som mot bakgrund av den kunskap som finns om det aktuella landet inte kan anses stå i proportion till den politiska aktivitet som flyktingen beskriver eller till förhållandena för övrigt i landet, att flyktingen har undanhållit handlingar som skulle styrka hans identitet, osv.

Det kan också vara en sådan sak som att påståendet om tortyr kommer upp mycket sent i prövningsprocessen. Det är inte alltför ovanligt. Första gången man har tillfälle att berätta om tortyrskador är vid polisutredningen. Jag kan ha förståelse för att människor som kommer från länder med stark repression inte berättar för polisen hela historien eller ens säger någonting om tortyr. Däremot finns det flera ytterligare tillfällen under hela den procedur som leder fram till regeringsbeslutet — det är ju en överklagandeprocess, där man har ombud, som flera gånger har tillfälle att yttra sig. Om påståendet om tortyr kommer så sent som efter det slutgiltiga regeringsbeslutet, kanske t.o.m. i samband med verkställigheten, menar jag att trovärdighetsgraden är väsentligt lägre än om det kommit tidigare i processen.

Det omvända förhållandet föreligger när någon verkligen medverkar i hela processen och lämnar en trovärdig beskrivning. Då skall flyktingen i princip inte behöva bevisa någonting och skall egentligen inte behöva visa ens läkarintyg, utan i så fall skall vad vi brukar kalla benefit of a doubt gälla, och då skall flyktingen få uppehållstillstånd.

Bo Hammar: Får jag be om ett förtydligande. Jag uppfattade Maj-Lis Lööw så att man skulle sätta in uppgifter om tortyrskador i deras sammanhang. Jag kan inse att en del asylsökande kanske gör motstridiga och delvis felaktiga påståenden under proceduren, men om det sedan kan konstateras att vederbörande har torterats, måste detta väga så tungt att alla invändningar faller. Om en flykting har givit olika uppgifter om vilka böcker han har skrivit eller var han har vistats, måste ett konstaterande av att han har utsatts för tortyr väga över allt detta.

Maj-Lis Lööw: I de flesta fall kan läkaren inte intyga mer än att det inte är uteslutet att skadorna kan ha uppstått genom tortyr. Det är från den utgångspunkten man har att bestämma i de allra flesta fallen. Men jag har också sett sådana ärenden där det har varit alldeles uppenbart att en flykting har haft tortyrskador, och då väger självfallet detta över.

Hans Leghammar: Jag skulle vilja ställa några frågor om regeringens beslut den 13 december om turkbulgarerna.

Vilken kunskap hade regeringen om turkbulgarernas situation i Bulgarien?

Maj-Lis Lööw: Vi följde under hela hösten mycket noggrant utvecklingen i Bulgarien. Vad som förändrades under hösten i Bulgarien var att tillskyndarna av den s.k. bulgariseringsprocessen avpolletterades från sina ledande politiska befattningar. Den nya regim som tillträdde erkände på ett sätt som det inte tidigare hade erkänts att det fanns ett minoritetsproblem och en etnisk motsättning. Man tog i demokratiseringsprocessen också upp diskussioner om hur man skulle komma till rätta med motsättningarna. Den processen pågick och förstärktes hela tiden. Det var mot den bakgrunden som regeringen den 13 december i sitt beslut om två turkbulgariska familjer, som inte hade några politiska skäl för sin asylansökan utan anförde etnisk diskriminering, avslog ansökningarna, och det blev praxisbildande.

Hans Leghammar: Jo, praxisbildningen känner vi till.

Du talade om ett erkännande från bulgarisk sida. Men det erkännandet kom inte förrän den 29 december, åtminstone offentligt. Hade regeringen kännedom om det beslutet redan den 13 december när regeringen beslutade om en ny praxis?

Maj-Lis Lööw: Beskickningen där nere följer utvecklingen noga och rapporterade att utvecklingen gick i den riktning som sedan har bekräftats. Vi kan nu se det i ett ytterligare perspektiv. Det finns ingenting som motsäger att den bedömning som vi gjorde under hösten av utvecklingen i Bulgarien var riktig.

Hans Leghammar: Så ni hade kunskap om det när beslutet kom den 29 december?

Maj-Lis Lööw: Inte om det beslutet, men det fanns andra saker som tillät oss att göra den bedömningen.

Hans Leghammar: Nu blev det avslag. Det uppstod oroligheter där nere, och FN gjorde ett uttalande. Kunde man inte alls räkna med tidigare att det skulle bli sådana oroligheter efter detta beslut?

Maj-Lis Lööw: Det var demonstrationer under en kort tid, ett veckoslut eller möjligtvis en vecka.

Jag kan anföra ett bra exempel på att vi noga följer med och är beredda att ta hänsyn till om utvecklingen skulle ta en annan riktning. När vi via massmedierna fick kunskap om att demonstrationer pågick och att det såg dramatiskt ut, åtminstone såsom det rapporterades i de svenska massmedierna, sade vi att vi måste ta reda på omfattningen av demonstrationerna men framför allt ta reda på om de bulgariska myndigheterna skulle ta intryck av motdemonstrationerna och inte kunna eller vilja fullföja försöken att komma till rätta med de etniska motsättningarna. Det var av den anledningen som delegationen från Sverige skickades till Bulgarien. Det här diskuterade vi en hel del om vid förra KU-utfrågningen.

Jag vill också understryka att vi var helt överens med FNs flyktingkommissariat om hanteringen. FNs propå grundade sig inte heller på någon annan kunskap än nyhetsförmedlingen i massmedierna om demonstrationerna. Vi var överens med UNHCR om att vi skulle skicka delegationen och att vi skulle rapportera till UNHCR vad den kom fram till.

Hans Leghammar: Tidigare förlitade man sig helt på beskickningen, men plötsligt fanns det anledning att skicka en delegation. Har du någon kommentar?

Maj-Lis Lööw: Vi hade följt utvecklingen mycket noga, och jag tyckte det fanns anledning att grundligt ta reda på vad som låg bakom. Dessutom kunde det ske ganska snabbt. Delegationen kom i väg snabbt och var sedan tillbaka på en vecka med sin bedömning. Det var naturligtvis en förutsättning för att vi över huvud taget skulle skicka ner delegationen. Vi tyckte att det inte fanns någon anledning att dra ut på beslutsprocessen.

Hans Leghammar: Var det för att det skulle gå så snabbt som man inte skickade med någon tolk?

Maj-Lis Lööw: Den tolkhjälp man behövde kunde den svenska ambassaden tillhandahålla.

Hans Leghammar: Det var ingenting konstigt i att man skickade en svensk delegation utan tolk till ett sådant land?

Maj-Lis Lööw: Sverige har en beskickning där nere som ständigt hjälper till med tolkning.

Hans Leghammar: Så man kunde få tolkhjälp när man träffade vanligt folk?

Maj-Lis Lööw: Jag återupprepar det som vi beskrev grundligt förra gången. Delegationens uppgift var i första hand att tala med den

demokratiska oppositionen och med myndigheterna för att se huruvida de var beslutna att fullfölja den process som redan hade startat. En delegation som gör anspråk på att sätta sig in i en etnisk minoritets levnadsförhållanden måste nog vara borta längre än en vecka. Det var inte heller det uppdrag som delegationen hade.

Jag har påpekat tidigare att de etniska motsättningarna och den diskriminering som turkbulgarerna kände sig utsatta för hade beskrivits väl i de berättelser som de enskilda asylsökande givit oss här i Sverige.

Hans Leghammar: Om man nu hade så god kunskap om utvecklingen där nere, borde man väl på svensk sida kunnat förutse att flyktingströmmen skulle öka enormt på hösten?

Maj-Lis Lööw: Flyktingströmmen uppstod i och med att Turkiet stängde gränsen. Vi kände väl till att hundratusentals turkbulgarer hade givit sig av till Turkiet. Så stängde Turkiet gränsen, och strömmen kom till Sverige i stället. Att Turkiet skulle stänga gränsen var inte lätt att förutse.

Hans Leghammar: Man kunde inte i ett tidigare skede se på annat sätt att det skulle komma en större inströmning till Sverige?

Maj-Lis Lööw: Det var svårt att förutse att Turkiet skulle stänga gränsen. Det var också utomordentligt svårt att förutse och är fortfarande svårt att riktigt förstå att den ström av turkbulgarer som sedan lämnade Bulgarien skulle så ensidigt komma till Sverige. Den kom så gott som uteslutande till Sverige. Det var några hundra som sökte sig till andra europeiska länder, men det var ett försumbart antal i förhållande till de 5 000 som kom till Sverige.

Hans Leghammar: Så grunden för avvisningarna har alltså även för turkbulgarernas del varit de särskilda skäl som de enskilda invandrarna kunnat åberopa?

Maj-Lis Lööw: När det gäller turkbulgarerna liksom när det gäller alla andra är det de enskilda ärendena som prövas. Det fattas inga generella beslut om hela grupper, utan varje ärende prövas enskilt. Det är den enskilda personen eller familjen som prövas. Men den praktiska utformningen av de två besluten i december har bestämts mot bakgrund av våra kunskaper om utvecklingen i Bulgarien och bedömningen att vi med svensk asylpolitik knappast kan lösa en etnisk motsättning i Bulgarien.

Hans Leghammar: Jag skall övergå till en annan fråga. Jag har varit i kontakt med jurister som säger att de har mött en hårdare attityd i avvisningsärenden och överklaganden. De säger att attityden har förändrats drastiskt det senaste året. Man har fått löften om att få översättningar gjorda av vissa protokoll, men sedan har besluten fattats innan detta har gjorts.

Jag vill be om en kommentar till detta. Har det skett någon förändring det senaste året i juristernas möjligheter att agera i överklagningsärenden?

Maj-Lis Lööw: Det finns reglerat hur man skall kommunicera och hur man skall ge juristerna tillfälle att återkomma. Jag förstår uppriktigt sagt inte skälen för frågan, mer än att jurister har gjort någon allmän bedömning att det skulle vara en hårdare tillämpning. Jag delar inte den bedömningen.

Hans Leghammar: Jag har fått den bedömningen från ett par jurister, som har märkt en hårdare attityd. De säger att praxis beträffande rätten att få fram papper har förändrats det senaste året.

Maj-Lis Lööw: Jag har perspektiv i stort sett bara på det senaste året. Jag känner till många ärenden där jurister har bett att få ytterligare anstånd för att komplettera ärendena med fler dokument. Såvitt jag vet har anstånd alltid givits i sådana fall, men jag överlämnar gärna till expeditionschefen att svara också på detta, eftersom han har ett längre perspektiv.

Hans Leghammar: I det här fallet ville man tydligen återkomma när man hade fått någon uppgift översatt. Sådant hade man gjort tidigare, men vid det här tillfället fick man det inte, utan regeringen fattade sitt beslut utan att låta höra av sig med översättning av handlingen.

Maj-Lis Lööw: Det kan vara så att vi tidigare hade översatt handlingarna i det enskilda fallet och inte kunde bedöma att de skulle tillföra någonting.

Ett bekymmer i det här sammanhanget är den tidsutdräkt som varje extra begäran om att komma in med handlingar innebär. Det är inte alldeles obekant att vi får kritik för att vi är för långsamma med ärendena. Här har vi ett bra exempel på att det inte bara är den beslutande myndigheten som bidrar till att ärendena drar ut på tiden.

Jag tycker ändå att det är viktigt att understryka att om en handling bedöms ha betydelse för utgången av ett ärende, skall man ha tillfälle att åberopa den.

Hans Leghammar: Om det hade funnits en översättning sedan tidigare, vore det lätt att skicka ett brev om att saken har behandlats tidigare. Men något sådant besked har inte kommit i det här fallet, och därför är det ett märkligt förfarande.

Maj-Lis Lööw: Jag tycker vi börjar närma oss ett enskilt ärende. Jag har inte någon aning om det fallet, och det är svårt för mig att kommentera det.

Hans Leghammar: Du kommenterade själv att det är vanligt att det finns översatt material. Jag menar att om det finns översatt material, borde den jurist som arbetar med fallet ha fått reda på det. Det var inte jag som förde in frågan om översatt material i diskussionen, utan det var du.

Maj-Lis Lööw: Det har kanske inte bedömts ha någon betydelse. Men jag kan heller inte säga att ombudet inte fick reda på det i detta fall. Jag har förstått att ombuden och utredarna på arbetsmarknadsdepartementet för ganska mycket dialoger, inte bara brevledes, utan även telefonledes.

Erik Lempert: Naturligtvis ställer regeringskansliet krav på juristerna. Ett förfarande som var vanligt tidigare men som har ändrats på de senaste tre åren är att man lägger fram en hög handlingar och säger att man inte vet vad som står där men vill ha dem översatta. Så för man inte en process, utan när ett ombud ger in en handling skall ombudet ange vad det är för omständigheter som handlingen skall styrka. Om det sedan behövs översättning av själva handlingen, kan vi ombesörja det, men vi vill först ha besked om vad handlingen skall användas till.

Ulla Pettersson: Jag har några spridda frågor.

Först vill jag gå tillbaka till den förlikning inför Europakommissionen som Bo Hammar nämnde. Har regeringen dragit generella slutsatser av den förlikningen, och i så fall vilka?

Maj-Lis Lööw: Nej, jag tror inte det går att dra några generella slutsatser av den förlikningen. Det är ett mycket speciellt ärende.

Ulla Pettersson: Inte heller i fråga om tortyr, som Bo Hammar var inne på?

Maj-Lis Lööw: Nej.

Ulla Pettersson: Jag går vidare till Tanzania-Zambia och de avhoppade ANC-medlemmarna.

Hur ser regeringen i dag på avhoppade ANC-medlemmar? Jag kan ställa samma fråga här: Har regeringen dragit några generella slutsatser av de ärendena?

Maj-Lis Lööw: Det går inte att säga att man ser på avhopparna på ett visst sätt. Vi vet över huvud taget inte om det blir aktuellt att pröva ärenden om avhoppade ANC-medlemmar i framtiden. Prövningen måste ske utifrån de skäl som de anför och de förhållanden som råder i det enskilda fallet. Det är utomordentligt svårt att ge något generellt svar när det gäller grupper av asylsökande. Det här var en speciell situation vid den tidpunkten och för de personer det gällde.

Ulla Pettersson: Jag gör ett raskt hopp till Bulgarien.

I den rapport som vi har fått står det: "Den etniska konflikten i Bulgarien kan endast lösas i det landet och inte genom ett annat lands flyktingpolitik." Invandrarministern har gjort liknande uttalanden.

Det här kan man säga gäller generellt om alla konflikter i världen. Finns det något särskilt skäl till att ta fram det argumentet just när det gäller bulgarienturkarna?

Maj-Lis Lööw: I det här fallet gällde det en etnisk konflikt utan våld. Det var i första hand en etnisk konflikt med diskriminerande inslag — sådana finns det säkert fortfarande. I ytterst få ärenden har vi kunnat

se att det förekommit politisk förföljelse i så måtto att den lett exempelvis till frihetsberövanden. Det handlar om att man inte fick utöva sin religion, att man fick böta om man talade turkiska i stället för bulgariska eller att man måste byta ut turkiska namn mot bulgariska. Det är alltså inte en konflikt med politisk förföljelse av det slag som svensk asylpolitik eller flyktingpolitik är avsedd att ge skydd mot.

Ulla Pettersson: Har du några kommentarer till asylkommitténs eventuella förslag om en ändrad instansordning?

Maj-Lis Lööw: Det utreds för närvarande en ändrad instansordning. Bara det faktum att regeringen har tillsatt en utredning visar att vi tycker att det finns skäl att fundera i de här banorna. Man kan fundera över om det är rimligt att regeringskansliet varje vecka skall ta ställning till så många överklagningsärenden, som egentligen inte har någon praxisbildande funktion utan i stort sett gäller att pröva mot gällande lagar och regler.

Ulla Pettersson: Du talar om ärenden som inte har praxisbildande funktion. Kan du utveckla det? Det har de väl i vissa sammanhang?

Maj-Lis Lööw: Ja, i vissa sammanhang, men det skulle vara fullt möjligt även med en ny instansordning att regeringen behandlade ärenden som är praxisbildande.

Ylva Annerstedt: I anslutning till de senaste frågorna vill jag ställa en fråga beträffande ANC. Under helgen har Nelson Mandela uttalat offentligt att ANC inte är fritt från tortyr. Har det föranlett eller kommer det att föranleda åtgärder från departementets sida?

Maj-Lis Lööw: Jag har inte tagit del av Nelson Mandelas uttalande i detta avseende och måste väl först se vad det innebär. Men kvar står fortfarande samma svar som till Ulla Pettersson, att vi får ta upp och bedöma detta den dag det eventuellt skulle bli aktuellt i ett enskilt ärende, och då får ärendet bedömas utifrån de förutsättningar som råder. Förutsättningarna ändras ju ganska snabbt, även i södra Afrika.

Olle Svensson: Det bör tilläggas att uttalandet innebar att han tog avstånd från detta förhållande och sade att det som har inträffat inte bör få hända igen.

Ylva Annerstedt: Jag har också en fråga om tolkningen vid delegationens besök i Bulgarien. Du sade att man utnyttjade beskickningens faciliteter. Jag vill ha ett klart besked, om ni någon gång använde er av myndigheternas tolk där nere.

Bo Göransson: Nej, svenska ambassadens tolk användes.

Ylva Annerstedt: Jag vill citera ett avsnitt ur riktlinjerna för invandrarpolitiken i proposition 144 vid 1983/84 års riksmöte. Föredraganden säger där:

Det är min bestämda uppfattning att en förändring mot en generösare viseringspraxis måste ske utan dröjsmål. Det gäller framför allt i fråga om släktbesök.

Sedan fastställde invandrarverkets styrelse genom beslut i november 1987 en ny viseringspraxis.

Anser du att styrelsebeslutet står i överensstämmelse med riksdagens beslut?

Maj-Lis Lööw: Ja, så till vida att det är invandrarverket som sköter viseringarna, och det är styrelsen som beslutar.

Sedan kan vi väl också konstatera att den praxis som råder och har rått genom åren har redovisats till riksdagen i de flyktingpolitiska skrivelserna 1987/88, 1988/89 och 1989/90. De skrivelserna har godkänts av riksdagen. Nu finns det också motioner som behandlas i socialförsäkringsutskottet, och vi får se om riksdagen fattar något annat beslut i det här avseendet. Men konstitutionellt menar jag att det är invandrarverkets styrelse som har att besluta om praxis, och jag har inte som minister någon anledning att lägga mig i den.

Ylva Annerstedt: Men anser du inte att myndigheterna skall följa riksdagens beslut?

Maj-Lis Lööw: Jo, självfallet, och jag menar att invandrarverket har gjort det.

Ylva Annerstedt: Anser du att beslutet 1987 överensstämmer med riksdagens beslut om en generösare viseringspraxis?

Maj-Lis Lööw: En generösare viseringspraxis måste också ta hänsyn till olika förhållanden, t.ex. risken för avhopp.

Ylva Annerstedt: JO har granskat ärendet och menar att invandrarverkets beslut inte överensstämmer med riksdagens beslut, men han kan inte kritisera det, säger han, eftersom det är sanktionerat av regeringen.

Är det inte regeringens sak att reagera, om myndigheternas beslut inte stämmer överens med riksdagens beslut?

Maj-Lis Lööw: Efter vad jag förstår har JO grundat sitt uttalande på ett interpellationssvar av min företrädare Georg Andersson, där han konstaterade att en generositet i viseringspraxis måste ta hänsyn till att vi har en reglerad invandring, och grundprincipen för den är att den som söker uppehållstillstånd skall göra det från hemlandet och inte efter avhopp från ett besök som görs med besöksvisering.

Det är detta som har lett till problem, och det är detta som har uppmärksammats av invandrarverkets styrelse och föranlett den att besluta om en ny praxis.

Ylva Annerstedt: Men om en myndighet anser att den inte kan följa riksdagens beslut, är det väl rimligt att den meddelar detta och att regeringen i så fall lägger fram en ny proposition om en annan inriktning av viseringsbestämmelserna?

Maj-Lis Lööw: Återigen: riksdagens beslut innebär att invandrarverket beslutar, och invandrarverkets styrelses beslut leder till utvecklingen av praxis.

Ylva Annerstedt: Riksdagen har sagt ifrån att det skall vara en generös flyktingpolitik och viseringspraxis speciellt när det gäller släktbesök. Invandrarverkets beslut stämmer inte med detta. Är det inte rimligt att man återkommer och får riksdagen att fatta ett annat beslut?

Maj-Lis Lööw: Generositeten i det avseendet måste ställas mot de möjligheter man har att tillämpa en sådan politik, och den måste ställas emot det faktum att det förekommer många avhopp från grupper som har fått besöksvisering. Enligt vad jag har förstått är det ingenting som riksdagen har ifrågasatt.

Ylva Annerstedt: Vi talade förut om Helsingforsdokumentet och viljan och avsikten att åstadkomma en ökad rörlighet mellan de 35 länderna. Anser du att den viseringspraxis vi har i dag stämmer med de intentioner som uttalas i Helsingforsdokumentet?

Maj-Lis Lööw: Ja.

Bertil Fiskesjö: Flyktingar kommer hit av många skäl, och man söker asyl därför att man tror att det är det säkraste sättet att få stanna. Vårt bekymmer är då att skilja agnarna från vetet.

Jag skulle vilja ställa en fråga med anledning av uppgifter som jag har sett i tidningarna den senaste tiden om att det börjat komma flyktingar från Rumänien. Har man någon särskild beredskap för att granska dem som kan ha tillhört organisationen Securitate i Rumänien? Det har sagts att sådana finns med bland dem som har kommit. Finns det någon speciell beredskap för att sålla ut dessa?

Maj-Lis Lööw: Jag vet inte om vi har någon speciell beredskap just för de ärendena. Det uppstod en diskussion om detta kring julhelgen med anledning av att de skulle riskera dödsstraff — vi skickar ju aldrig tillbaka människor till länder där de riskerar dödsstraff. Men utvecklingen i Rumänien har gått dithän att man inte kan hävda att de riskerar dödsstraff om de kommer tillbaka till Rumänien.

Jag känner inte till att det ännu har kommit in något sådant ärende. Beredskapen består väl i att vi har en beredskap att pröva alla sorters ärenden från olika håll i världen, men det finns ingen speciell beredskap just för detta. Vi har sagt att Securitatemän inte generellt skulle vara välkomna till Sverige — tvärtom.

Bertil Fiskesjö: Detta måste väl vara ett speciellt problem, eftersom invandringspolitiken och asylpolitiken allmänt skall vara till för att skydda folk från orimliga straff i de länder de flyr ifrån. Här kan man komma i ett dilemma när det gäller personer som bevisligen har begått allvarliga brott och som kan åberopa att de kan drabbas av hårda straff om de sänds tillbaka. Samtidigt uppfattas det säkerligen av det allmänna rättsmedvetandet som otillfredsställande om vi tar emot sådana — man har gjort jämförelser med förbrytare från nazitiden. Detta är ingen fråga som man speciellt har grubblat över i departementet?

Maj-Lis Lööw: Det är återigen ett exempel på att det egentligen inte går att uttala sig generellt om någon grupp, utan man måste ta hänsyn

till omständigheterna. Men i samband med att den diskussionen uppkom, där man utgick från att vi automatiskt skulle ge asyl och uppehållstillstånd till Securitatemän av den anledningen att de riskerade dödsstraff om de återkom till Rumänien, fann jag mig föranledd att på journalisternas frågor uttala att Securitatemän inte skulle räkna med att få uppehållstillstånd i Sverige och att de inte heller är välkomna hit.

Bertil Fiskesjö: Finns det några särskilda vägar på vilka man kan få information om de här personerna direkt från Rumänien? Jag föreställer mig att det är ganska svårt i det läge som råder i Rumänien att få korrekt information från myndigheterna där.

Maj-Lis Lööw: Vi har inte haft anledning att pröva det, eftersom det inte har funnits något sådant ärende hittills. Vi får väl i så fall gå den vanliga vägen för att få fram den information vi behöver, nämligen via våra beskickningar. Det är inte alltid möjligt för dem heller att skaffa fram upplysningar.

Bertil Fiskesjö: Så regeringen har ingen information om att folk i den här kategorin har kommit hit?

Maj-Lis Lööw: Nej.

Bertil Fiskesjö: Det är alltså bara lösa rykten som sprids?

Maj-Lis Lööw: Jag vet inte om invandrarverket har något enskilt ärende, men jag har ingen information om det.

Ingela Mårtensson: Jag vill ställa en fråga om Yassine-ärendet, där man inhämtat information om ett enskilt fall från myndigheter och på regeringsnivå. Är det vanligt att man inhämtar information på det sättet angående asylsökande?

Maj-Lis Lööw: Man får inte inhämta information som kan skada den enskilda människan eller vara till förfång för den som eventuellt blir tillbakavisad till sitt land. Däremot kan vi t.ex. ta hjälp av beskickningar för att bedöma äktheten i dokument och intyg eller kallelser till rättegång och sådana saker. Jag kan inte uttala mig om ett enskilt ärende. Detta är ett generellt svar.

Ingela Mårtensson: Det var inte svenska myndigheter som jag avsåg, utan man har inhämtat information från jordanska myndigheter och regeringsledamöter.

Maj-Lis Lööw: Om det är Yassine-ärendet du vill diskutera, kan jag inte göra det.

Ingela Mårtensson: Är det vanligt att man hämtar information om asylsökande i det land de flyr ifrån och där de anser att de riskerar repressalier?

Maj-Lis Lööw: Ingenting som gäller Yassine-ärendet är vanligt.

Olle Svensson: Vi skall ju diskutera de principiella frågorna.

Ingen ytterligare har begärt ordet. Då återstår för mig att tacka Maj-Lis Lööw, Bo Göransson och Erik Lempert för att ni har kompletterat vårt skriftliga material genom att svara på våra frågor.

Konstitutionsutskottet

1990-04-19

kl. 09.04—10.21

Offentlig utfrågning av statssekreterare Michael Sohlman, rättschefen Pernilla Lindh och departementsrådet Berndt Fredriksson angående beredningen av vissa EG-frågor

Olle Svensson: Jag hälsar er välkomna hit till utskottet.

Jag frågar er först, om ni har någonting att säga inledningsvis eller om vi omedelbart skall gå över till frågestunden.

Michael Sohlman: Jag skulle vilja börja med att helt kort teckna en allmän bakgrund till de frågor som har väckts av utskottet och som vi har skriftligen kommenterat rätt utförligt i tidigare promemorior. Vi är glada över att få komma hit i dag och ytterligare komplettera svaren, om så skulle behövas.

Jag vill börja med att kort teckna bakgrunden till vår verksamhet i anslutning till det europeiska integrationsarbetet.

Som bekant bygger regeringens förhandlingsarbete på ett av riksdagen fattat beslut på basis av en proposition som avlämnades 1987 och slutbehandlades 1988. Beslutet innehåller riktlinjer för vårt integrationsarbete av innebörd att vi skall söka så nära samarbete som möjligt med EG på samtliga samhällsområden utom två: det säkerhetspolitiska och det försvarspolitiska. Riksdagen hade i fjol möjlighet att under vårsessionen ta ställning till hur detta arbete är upplagt. I utrikesutskottets betänkande nr 19 finns ett särskilt avsnitt om organisationen av detta arbete. Där noterar man att regeringen på basis av den tidigare nämnda propositionen har organiserat olika grupper för arbetet, från en statsrådsgrupp, som står under ledning av statsministern, via en statssekreterargrupp, som undertecknad leder, till en beredningsgrupp under ledning av chefsförhandlaren och i vilken sitter ordförandena i de arbetsgrupper som verkar inom resp. departement. Till dessa arbetsgrupper finns referensgrupper knutna med representanter framför allt för organisationerna.

Utskottet konstaterade att riksdagen hålls fortlöpande informerad om detta arbete och fattar beslut i konstitutionell ordning.

Jag tror det är viktigt att notera att vårt arbete i sin principuppläggning och till sin struktur inte skiljer sig från sedvanligt förhandlingsarbete på det internationella planet. På basis av ett mandat från riksdagen i form av riktlinjer sker arbetet med löpande förankring i utrikesnämnden och på partiledarnivån. Man bereder frågor genom deltagande i internationella förhandlingar, och man bereder frågor inom regeringskansliet i kontakt med myndigheter och organisationer. Detta

arbete resulterar i en proposition till Sveriges riksdag. Detta är en grundstruktur i allt vårt internationella samarbete, och denna struktur gäller även EG-integrationen.

Det som skiljer detta arbete från flertalet åtminstone av mig kända internationella förhandlingar som Sverige varit inbegripet i är omfattningen av den materia som vi nu förhandlar om — i konkreta termer de 1 400 rättsakter som är aktuella för att ingå i ett EES-avtal.

Det är bl.a. mot den bakgrunden riksdagen utöver de av mig nämnda sedvanliga formerna för förankring eller kontakt med riksdagen har fattat beslut om att utvidga EFTA-delegationens sammansättning så att samtliga partier skall vara med där. Vi har alltså under resans gång kontinuerligt haft sammanträden med EFTA-delegationen.

Här är det viktigt att se vad förhandlingen är. Den är en process som utvecklar sig i olika faser. Läget såg som bekant helt annorlunda ut när propositionen år 1987 lades på riksdagens bord. De politiska förutsättningarna har radikalt förändrats, och vi har kommit mycket längre än vad vi då trodde vara möjligt.

Under loppet av denna process strävar vi efter att i EFTA-delegationen ge all den information som vi kan bedöma vara relevant. — Detta om informationen och EFTA-delegationen. Vid sidan om det lämnas offentlig information exempelvis via utrikeshandelsministerns återkommande informationsstunder.

Vad gäller den information som vi har lämnat inom EFTA-delegationen är att konstatera att vi i varje fas under det gångna året har lämnat all relevant information. Detta gällde under de s.k. sonderande samtalen, som pågick från maj till oktober i fjol. Delegationen har fått ta del av exempelvis den rapport som avlämnades av högnivågruppen den 20 oktober och har fått full information om EFTA-EG-ministermötet den 19 december. Vi har under den s.k. explorativa fasen i början av detta år likaså givit full information. Vidare har vi informerat om resultatet av den explorativa fasen den 20 mars, liksom de ministermöten som har ägt rum — det informella ministermötet i EFTA resp. det vi vet om EGs ministermöte den 2 april. Personligen vill jag föra till protokollet att från de sammanträden som jag själv varit närvarande vid i EFTA-delegationen kan jag inte minnas några frågor som inte har besvarats där.

Vi har när det gäller det materiella innehållet haft ingående föredragningar om den institutionella problematiken i förhandlingarna, alltså hur beslutsprocessen skulle se ut i ett EES, vi har haft utförliga föredragningar av material som gäller de legala aspekterna, och vi har haft en första genomgång av de problemområden som avtecknar sig. Här återkommer vi senare till delegationen med ytterligare information.

Om vi nu blickar ut något vidare, kommer inte bara EFTA-delegationen utan samtliga svenska medborgare att inom någon vecka kunna ta del av en utförlig beskrivning av samtliga de 1 400 rättsakter som jag nämnde, som är aktuella i ett EES-avtal, i form av en

grönbok. Några veckor senare, i mitten eller i slutet av maj, följer en problembeskrivning, dvs. en beskrivning av de av dessa regler som kan utgöra problem i förhandlingarna.

Efter denna allmänna inledning vill jag bara notera ännu en gång att vi har försökt svara på utskottets fem frågor i de promemorior vi har överlämnat. Jag stannar här, och vi är beredda att försöka besvara utskottets frågor.

Catarina Rönnung: Först vill jag ta upp några saker som rör rådet för Europafrågor, och jag skall börja med att fråga vilken offentligrättslig ställning som rådet har.

Vi är en aning konfunderade, för vi har fått en del, som jag tycker, motsägande och svårtolkade beskrivningar av rådets funktion. I ett svar har det hetat att huvuddelen av de handlingar rådet behandlar får anses ingå i ärenden som handläggs i regeringskansliet och som syftar till en överenskommelse mellan EFTA och EG. Som alternativ kan även förekomma författningsarbete e.d.

För mig låter det då som om rådet hade en utpräglad myndighetsfunktion och att rådet uttalar sig på majoritetens vägnar. Men vi har fått ett annat svar där det sägs att rådet är ett forum för löpande samråd och att det är de enskilda ledamöternas uppfattningar som är av intresse. Vi vet att inga protokoll upprättas och att inga minnesanteckningar förs.

Sedan har jag ytterligare en fråga, om det tidigare har funnits liknande informella råd inom regeringen eller råd som varit knutna till regeringen eller om detta råd är unikt i dessa avseenden.

Michael Sohlman: Vi har i de promemorior vi har överlämnat till utskottet försökt besvara frågan, och svaret är entydigt: rådet för Europafrågor är att betrakta som en arbetsgrupp i regeringskansliet i exakt den mening som finns beskriven i statsrådsberedningens promemoria från 1984 angående kommittéer resp. arbetsgrupper. Rådet utgör inte någon separat myndighet utan är ett forum för samråd. Rådet fattar inga beslut, inget protokoll förs, och de som uttalar sig gör det var och en för sig.

Detta är inte på något sätt något unikum, utan det är en så välkänd form för beredning inom regeringskansliet att den som sagt beskrivs i statsrådsberedningens promemoria från 1984 — jag utgår från att den är känd för utskottet.

Jag kan parentetiskt tillfoga att jag har haft äran och nöjet att själv vara ordförande i en analog arbetsgrupp på jordbrukspolitikens område. Den livsmedelspolitiska arbetsgruppen, med huvudsakligen parlamentarisk representation, hade just denna ställning av en arbetsgrupp i jordbruksdepartementet, till skillnad från en självständig kommitté.

Pernilla Lindh: Rådet inrättades genom ett regeringsbeslut den 29 mars 1988. Det är helt klart att avsikten var att detta inte skulle vara någon myndighet, utan ett råd inom departementet, vilket också kommer till uttryck i skrivningen att regeringen beslutar att inom utrikesdeparte-

mentets handelsavdelning inrätta ett råd för Europafrågor, som skall vara ett organ för samråd i Europafrågor mellan regeringen och företrädare för olika samhällsintressen.

Detta är en lokution som man just använder för att visa vilken funktion detta råd skall ha. Den skrivningen syftar till att klargöra vad det är fråga om, alltså ett råd i departementet.

Som bekant är statsministern ordförande i rådet, och i det ingår också ett antal statsråd jämte företrädare för olika samhällsintressen. Självfallet är det synpunkter och råd från de enskilda ledamöterna som är aktuella — det vore utomordentligt främmande, om statsråden skulle så att säga lämna råd till sig själva.

Jag vet inte om utskottet har tagit del av regeringens beslut — eljest har vi det tillgängligt.

Catarina Rönnung: Inom UDH har ett särskilt sekretariat, benämnt ISEK, upprättats. ISEK har två uppgifter: dels skall det svara för samordning av den interna sidan av integrationsarbetet, dels skall det informera om arbetet.

Då är min fråga: Varför diarieförs inkommande handlingar i UDs huvuddiarium? Eftersom UDs huvuddiarium är hemligt kan man inte spåra vilka inkommande handlingar som går till ISEK. Varför använder man inte UDHs diarium med både en öppen och en sluten del? Varför har inte UD en särskild förteckning över handlingar som går till ISEK?

Berndt Fredriksson: Jag kan berätta om principerna för diarieföringen inom departementet.

Det finns kvar rutiner som skapades när handelsavdelningen var ett eget departement. Principen är att i handelsavdelningens diarium diarieförs departementsärenden där utrikeshandelsministern är föredragande, medan övriga ärenden som har att göra med utrikespolitik och utrikeshandelspolitik diarieförs i vårt huvuddiarium.

UDs huvuddiarium är inte hemligt i sig, men det *får* innehålla sekretessbelagda uppgifter med stöd av sekretessförordningen. Det innebär att diariet i sig inte kan lämnas ut, men det innehåller en hel del offentliga uppgifter.

ISEK är en enhet inom handelsavdelningen. Vi har inte sådana rutiner att vi kan fastställa vilka handlingar som har upprättats vid resp. kommit in till olika enheter i utrikesdepartementet. Man skulle kunna fråga varför vi inte särskiljer handlingar från de olika enheterna, men vi har inget behov av det internt. Dossiersystemet möjliggör sökningen utifrån sakinnehållet i handlingarna.

Catarina Rönnung: Vi har fått en utförlig promemoria om arbets- och referensgruppernas rättsliga ställning och när handlingar är att betrakta som arbetsmaterial och när de är allmänna handlingar. Där sägs att det kan vara tveksamt om en ledamot i en arbetsgrupp, som har sin ordinarie verksamhet i en myndighet, själv har ansvar för det hon skriver som upplysning till arbetsgruppen eller om det är myndigheten där hon är anställd som är ansvarig.

Jag vill fråga vilken praxis man har på detta område. Bedöms det ofta vara arbetsmaterial inom arbetsgruppen, eller bedöms det oftare vara offentliga handlingar? Finns det någon praxis, eller bedöms det från fall till fall?

Pernilla Lindh: Praxis följer reglerna.

En arbetsgrupp ingår i det departement som ansvarar för sakfrågan. Det är klart att det inom en arbetsgrupp kan framställas en del handlingar som underlag för diskussion eller liknande. Det är då i allmänhet papper som har karaktären av just arbetspapper.

I dessa arbetsgrupper, men framför allt i referensgrupperna, ingår också företrädare för myndigheter och organisationer just för att man skall få ett brett underlag för samråd och diskussion. Då är det självfallet viktigt att hålla rågången klar när det gäller handlingarnas karaktär, dvs. om det är en handling som framställs inom arbetsgruppen eller om det är någonting som den bakomliggande myndigheten svarar för. Där går gränsen.

Var och en som hanterar papper över huvud taget måste alltid ha ögonen öppna för vad det är för handling man håller i sin hand, om den skall registreras och om den är en upprättad handling. Men det är en gränsdragning som i sista hand går ut på om det är en myndighet som framställer en handling eller om det är någonting som framställs inom en arbetsgrupp eller referensgrupp som utgör en del av ett departement.

Catarina Rönnung: Det har förekommit en del olycksfall i arbetet och har varit vissa svårigheter ibland att få ut vad som otvetydigt måste betraktas som allmänna handlingar och inte som internt arbetsmaterial. Därför vill jag fråga om ISEK har informerat alla berörda tjänstemän om de tryckfrihetsrättsliga regler som gäller.

Pernilla Lindh: En tjänsteman i en myndighet måste anses ha skyldighet att känna till de regler som gäller. Det finns ingen anledning att utgå från att de inte gör detta. Det är så att säga ett tjänsteåliggande.

När den här apparaten sattes i gång drogs också riktlinjerna upp. Jag minns att vi vid vårt första sammanträde med beredningsgruppen för Europafrågor, alltså den som leds av chefsförhandlaren och där arbetsgruppernas ordförande deltar, hade uppe just de här frågorna.

Den promemoria som har beskrivits här och som är daterad den 21 juni 1989 tillkom mera, kan man säga, som ett diskussionsunderlag och därför att man ville fästa uppmärksamheten vid vissa frågor. Det är därför det är uttryckt något försiktigt, att det kan finnas vissa gränsdragningsproblem. Det är ju inte så att detta är rekommendationer för departementen, utan varje departement hanterar självfallet sina frågor om utlämnande av handlingar och diarieföring och registrering. Det var ett sätt att helt enkelt sammanfatta ett material av regler som är tillämpliga på området.

Michael Sohlman: Jag vill lägga till en sak. Det talades om olycksfall i arbetet. Vad det handlar om i det här fallet är en skrivelse som expedierats av en myndighet till jordbruksdepartementet och där en

tjänsteman felaktigt uppgav att den inte skulle vara allmän handling. De har sedan studerats av rättschefen i jordbruksdepartementet, som funnit att det är en allmän handling.

Catarina Rönnung: Vi har i dag fått information om de kanaler längs vilka riksdagen fortlöpande får information om hur regeringen bedriver sitt beredningsarbete. Jag skulle ändå vilja fråga hur man skall tolka det som utrikesutskottet har deklarerat om EFTA-delegationen. Utrikesutskottet har sagt att regeringen skall ge EFTA-delegationen allt relevant material så att delegationen hålls fortlöpande orienterad. Både EFTA-delegationens ordförande och centerns representant i delegationen har i och för sig förklarat sig nöjda med den information som de får, men det skulle ändå vara av intresse att få veta hur uttrycket "allt relevant material" skall tolkas. Är det allt material som EFTA-delegationen efterfrågar, eller är det allt material en enskild delegat efterfrågar? Vad utelämnas? Görs det ett urval? Jag skulle vilja ha ett svar om tolkningen av begreppet "allt relevant material".

Michael Sohlman: Jag måste återigen återgå till regeringens syfte med EFTA-delegationen, nämligen att så väl som möjligt förankra vårt agerande i denna förhandlingsprocess som Sverige är inbegripet i tillsammans med övriga EFTA-länder. Då ankommer det på oss att lägga fram det som är relevant i varje läge. När vi står inför en diskussion om de institutionella frågorna tar vi fram det materialet. Det är givetvis koncentrerat på de relevanta beslutspunkterna. Det finns en oerhörd mängd material. Det är inte så att exempelvis regeringens ledamöter får allt material som finns i regeringskansliet. De har givetvis tillgång till det, men det presenteras inte för dem, utan det är de relevanta delarna, som tjänstemännen väljer ut beroende på vilka beslut som skall fattas. Samma princip har vi försökt tillämpa här. Jag försökte illustrera detta med min korta exposé över de typer av information som vi har lämnat. Här är det inte endast offentliga handlingar som överlämnas, utan även sådant som är hemligstämplat. Vi kommer givetvis att fortsätta den inriktningen och tillfredsställa delegationens krav så gott vi kan.

Jag vill peka på att delegationen har antagit en syn på detta där man konstaterar att det måste ankomma på regeringen att bedöma i vilken utsträckning skriftligt material ur regeringens löpande beredningsarbete som skall överlämnas till riksdagen. Hänsyn måste då tas till den konstitutionella uppdelningen i regeringens ansvarsområde och riksdagens.

Anders Björck: Vi skall ju granska ärendet ur konstitutionell synpunkt och inte föra en debatt om EG-politiken i stort. Skulle vi göra det har jag starka invändningar mot den officiella politiken på detta område. Jag tror nämligen inte att den kommer att leda till för Sverige på lång sikt godtagbara resultat. Men den debatten tänker jag inte ta upp nu.

Skulle däremot under den senare delen av utfrågningen den typen av politiska frågor komma upp, skall jag be att få återkomma. Jag har i så fall några synpunkter att anföra från vissa andra erfarenheter och utgångspunkter.

Ylva Annerstedt: Jag skulle vilja ställa ett par frågor med anledning av de uppgifter vi fått om att sammanträdena i rådet för Europafrågor inte protokollförs eller upptecknas på annat sätt.

Finns det t.ex. inga dagordningar för sammanträdena? Har ni inget dokumenterat material i efterhand när rådet haft sammanträden?

Michael Sohlman: Dagordningen sänds ut till ledamöterna, men det finns ingen dokumentation kring den diskussion som äger rum.

Ylva Annerstedt: På vilket sätt vidareförs då de diskussioner som har varit i rådet, så att vederbörande tjänsteman eller minister får en rättvisande bild av det som har sagts i rådet? Litar man på att alla har sådant minne att de i fortsättningen kan hålla allt à jour?

Michael Sohlman: Återigen vill jag hänvisa till vad vi har skrivit. Det här är ett forum för diskussion och samråd, inte för beslut. De statsråd som är berörda är närvarande vid diskussionen och får förutsättas kunna memorera. Uppenbarligen har de själva ansett det vara tillräckligt att vara närvarande.

Ylva Annerstedt: Finns det några andra råd som arbetar på det här sättet utan att över huvud taget någon dokumentation görs?

Michael Sohlman: Jag har äran att vara ordförande i en arbetsgrupp för informationsfrågor kring EG där alla organisationernas informationsansvariga sitter. Det är en arbetsgrupp av konstitutionellt sett samma slag, även om den inte är på samma nivå som rådet för Europafrågor. Vi utbyter information om pågående aktiviteter på den statliga sidan och bland organisationerna, och vi för inte några formella protokoll från de överläggningarna.

Ylva Annerstedt: Jag har en fråga i anknytning till utrikesutskottets betänkande nr 19, som Catarina Rönnung nämnde, om att EFTA-delegationen skall ha tillgång till allt relevant material. Du svarade i viss utsträckning på detta. Är det alltid UD som avgör vad som är relevant material?

Michael Sohlman: På vår sida försöker vi ge det som vi bedömer vara relevant för att kunna föra förhandlingarna vidare. Vi ger en bild av förhandlingsläget. Det förekommer en dialog kring detta förhandlingsläge. Då försöker vi ställa upp med allt det som vi bedömer vara relevant. Som här tidigare har konstaterats har vi i majoriteten i EFTA-delegationen hittills inte hört några klagomål på den informationsgivning som har förekommit.

Ylva Annerstedt: När ni gör urval, får EFTA-delegationen då tillgång till någon förteckning över det material som finns och som ni har valt bort?

Michael Sohlman: Vi bedömer vad som är relevant, och det ger sig självt. I den förhandlingsprocess som vi är involverade i förekommer det vissa dokument av central betydelse, och det är dem vi presenterar för EFTA-delegationen, exempelvis rapporterna från tjänstemannasamtal mellan EG och EFTA, som har konfidentiell karaktär men som vi presenterar.

Vi kommer att fortsätta att vid varje beslutstidpunkt i processen ge den information som vi bedömer är relevant och försöka svara på de frågor som ställs i EFTA-delegationen. Berndt Fredriksson har varit inne på de problem som uppstår om man försöker presentera listor över allt det material som är tillgängligt.

Det vi överlämnar till EFTA-delegationen får karaktären av allmän handling. Arbetsmaterial överlämnas ju inte till EFTA-delegationen. Återigen: Vi tillämpar tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen.

Bertil Fiskesjö: Jag vill först instämma i vad Anders Björck sade, att det naturligtvis inte är meningen att vi skall ta upp EG-frågan helt allmänt. Det som har speciellt intresse för konstitutionsutskottet är vad framtida överenskommelser kan innebära för svensk lagstiftning och inte minst för tillämpningen av grundlagen.

Då skulle jag vilja fråga er: Kan ni på det stadium där utredningsarbetet befinner sig säga någonting om vilka problem som kan uppkomma med de avtal ni ser framför er eller eftersträvar i relation till den suveränitet för svenska staten som finns uttryckt i grundlagen? Med andra ord: I vilken utsträckning kan det tänkas att regeringsformens 10 kap. 5 § kan komma att behöva aktiveras?

Michael Sohlman: Det som är klart så långt som man hunnit i förhandlingsarbetet är att ett avtal som tecknas mellan EFTA-länder och EG-länder och framför allt mellan Sverige och EG kommer att vara ett mellanstatligt avtal, till sin natur likartat en lång rad andra avtal som vi har tecknat med andra stater och andra organisationer. Det innebär att beslutet om ett sådant avtal kommer, liksom de därpå följande besluten om ändringar i framtiden, att vara underkastade full svensk suveränitet och beslut av Sveriges riksdag.

Pernilla Lindh: Detta är en fråga för framtiden. När man deltar i ett sådant här arbete ser man självfallet på vilka krav som grundlagen ställer, och där ser vi särskilt på regeringsformen 10:5, men som vi kan se det nu avser den bestämmelsen andra situationer.

Bertil Fiskesjö: Det avtal som ni siktar fram mot innebär inte, såvitt ni kan se nu, ett överlåtande i någon form till internationella organ av befogenheter som enligt regeringsformen tillkommer Sveriges riksdag och Sveriges regering?

Michael Sohlman: Det är en riktig tolkning.

Bertil Fiskesjö: Om jag minns rätt har jag i något sammanhang fått upplysning om att det inom regeringskansliet finns en grupp som sysslar med dessa frågor.

Michael Sohlman: Förvisso. Den leds av Pernilla Lindh.

Bertil Fiskesjö: Jag tänker på den här aspekten.

Pernilla Lindh: Vi har en integrationsrättslig arbetsgrupp inom kansliet som jag är ordförande för och till vilken också en referensgrupp är knuten. Vi har ett nära samarbete med justitiedepartementet.

Som jag sade tidigare är det självklart att man, när man bedriver ett arbete och för en diskussion, vet var man står också konstitutionellt. Det ingår i varje situation att man ser vilken ram som finns och vad som eventuellt kan behöva göras. Det är mot den bakgrunden som vi har tittat på den här frågan.

Olle Svensson: När det gäller de framtida problem som vi kan ställas inför tänker utskottet låta sig informeras genom att efter granskningen i år ta hit Sten Heckscher, som arbetar med de här frågorna, och vi skall också göra resor utomlands för att informera oss om de framtida frågorna. Därmed vill jag inte avbryta Bertil Fiskesjö, utan jag vill bara peka på det initiativ som vi har tagit.

Bertil Fiskesjö: Det är som ordföranden sade av särskilt intresse för oss att vi orienterar oss om de här frågorna.

Jag är litet förvånad över att ni kan ge så säkra besked på den här punkten. Mig förefaller det ändå att om vi sluter avtal av den långtgående karaktär som är aktuell, särskilt om vi underkastar oss ett domstolsförfarande, är det svårt att bortse från att detta innebär i viss utsträckning ett överlåtande av nationell suveränitet. Men ni har alltså inte kommit till den slutsatsen i ert arbete hittills?

Michael Sohlman: Såsom diskussionen nu förs talar man i termer av internationellrättsliga avtal mellan stater. Detta avtal kommer givetvis att behandlas för godkännande av Sveriges riksdag i sin helhet. Den uppläggning vi nu arbetar med innebär i varje fall att det inte är fråga om ett överlämnande av suveränitet.

Sedan vill jag påpeka att vi har avtal i dag där vi för att vinna större fördelar avhänder oss viss handlingsfrihet. Det gäller inom GATT. Där har vi gjort ett antal åtaganden — för att vinna fördelarna av frihandeln ålägger vi oss själva vissa begränsningar. Vi är förvisso fria och suveräna att bryta upp GATT-avtalet, men då får vi ta på oss de kostnader det medför. Det gäller också OECDs kapitalliberaliseringskod. Vi kan säga upp den, men då får vi ta konsekvenserna. Konstitutionellt sett är vi suveräna att agera på detta sätt. Det är samma sak som kommer att gälla ett eventuellt EES-avtal.

Bertil Fiskesjö: Vi har tidigare haft tillfälle att grubbla över en del frågor här i utskottet som inneburit ett formellt överlåtande av suveränitet t.ex. på patenträttens område. Jag vill bara fullfölja med att fråga, om det alltså inte finns några inslag i de avtal man siktar till för närvarande som är av liknande karaktär som t.ex. det som gäller på patenträttens område.

Pernilla Lindh: Som Bertil Fiskesjö sade kan man inte vara säker i ett skede när förhandlingarna inte har påbörjats, men som vi ser det nu kommer det inte att bli aktuellt med överlämnande av någon normgivningsmakt. När det gäller patentområdet är det fråga om att överlåta en beslutsfunktion till en europeisk domstol, vilket är en något annorlunda sak.

Bertil Fiskesjö: Den s.k. EG-paragrafen 10:5 har två delar, och det är den andra delen som har aktualiserats. Mina ursprungliga frågor inneslöt hela § 5. Men ni ser alltså inte något behov av att ansluta Sverige till några motsvarande institutioner genom det avtal som Sverige siktar till?

Pernilla Lindh: Detta är saker som får diskuteras framgent. Vi har t.ex. på övervakningsområdet att fundera på och diskutera vilka former som kan vara de mest lämpliga. Vi vet att EG-kommissionen har befogenhet att fatta beslut i olika hänseenden, också sådana som icke är normgivning. Huruvida det kommer att bli aktuellt med någonting sådant vågar jag inte svara på i dag.

Bo Hammar: Jag har inte många frågor utan skall snart ge Per Gahrton tillfälle att yttra sig, eftersom det är han som har anmält ärendet.

Om det kommer att behövas kanske ganska omfattande grundlagsändringar för att ro det här i hamn, innebär det då att hela tidsplanen för processen kapsejsar? Det finns ju en klar tidsplan uppgjord. Jag antar att det finns ett starkt intresse av att det inte skall behövas grundlagsändringar, eftersom jag misstänker att det innebär att tidsplanen faller, vilket får långtgående konsekvenser. Det är min tolkning, och jag vill ha någon kommentar till den.

Michael Sohlman: Jag vet inte om eventuella framtida misslyckanden i förhandlingsarbetet ingår i KUs granskning. Hittills har regeringen inte vidtagit några åtgärder som lett till att vi misslyckats med tidsplanen.

Men vid sidan om granskningen kan jag säga att vi inte i dag ser något hot mot tidsplanen, även om man eventuellt teoretiskt skulle behöva ändra grundlagen.

Bo Hammar: Jag tycker att det är en relevant fråga med tanke på vad vårt utskott har att bevaka. Det är också frågeställningar som har tagits upp i Per Gahrtons första anmälan. Om ett behov av grundlagsändringar innebär stora politiska konsekvenser för förhandlingsarbetet, är det intressant att få veta det.

Jag vill då ställa en fråga som också Bertil Fiskesjö var inne på. Pernilla Lindh nämnde EES-domstolen. Vilken blir dess förhållande till vår egen regeringsrätt?

Pernilla Lindh: Jag vet inte heller om detta är någonting som tillhör granskningsarbetet. Detta är saker som diskuteras i de församtal som har förts hittills.

Tillkomsten av en domstol mellan avtalsparter är inte någonting helt okänt. Vi har den internationella domstolen i Haag, som har att ta ställning till huruvida man har förbrutit sig mot sina förpliktelser. Det

finns en Europadomstol som övervakar människorättskonventionen. Där förekommer då och då ärenden som rör Sverige. Domstolen tar ställning till huruvida parterna har följt sina folkrättsliga åtaganden. Någonting annat är det inte fråga om här.

Bo Hammar: Jag vill ta upp en sista fråga bara för att kontrollera att jag har fattat rätt. Michael Sohlman sade att det här är fråga om ett mellanstatligt avtal av samma karaktär som andra. Kan man när det gäller kvantitet och kvalitet säga att det är ett avtal som vilket dubbelbeskattningsavtal som helst? Kvantitativt har vi fått klart för oss att det gäller 1 400 regler. Men är inte avtalet av en helt annan principiell karaktär än de flesta avtal som vi ingår på det internationella planet?

Michael Sohlman: Vi kan lämna därhän huruvida man skall tillämpa den Hegelianska-Marxistiska tanken på övergång från kvantitet till kvalitet. Det är klart att avtalet omfattar ett samarbete med en helt annan integrationsgrad än andra avtal, men från juridisk synpunkt är det ett mellanstatligt avtal. Om man diskuterar i termer av vår suveränitet, är det juridiskt sett inte fråga om överlämnande av suveränitet till annan stat.

Per Gahrton: Jag skall motstå frestelsen att blanda mig i den senaste diskussionen, men jag skulle inte bli förvånad om vi får anledning att återkomma till de frågorna i granskningssammanhang, dvs. ex post factum i stället för innan det eventuellt har inträffat. Jag skall i stället gå in på det som granskningsanmälan gäller, nämligen i första hand rådet för Europafrågor, ISEK och ISEKs rutiner.

Jag börjar med rådet. Michael Sohlman jämförde med LAG-gruppen. Men här har vi ändå fått information från regeringen i ett skede om att ett organ med rådgivande uppgifter är en myndighet, om det är organet som sådant som skall ge råd och synpunkter där enskilda har möjlighet att anmäla avvikande mening. Fungerar inte LAG-gruppen, som du anser är samma sak som rådet, kollektivt?

Michael Sohlman: Formellt utarbetades ett förslag till reformerad jordbrukspolitik inom jordbruksdepartementet, och i detta arbete inhämtades synpunkter och ståndpunkter från olika ledamöter, men något formellt beslut fattades inte i LAG. Givetvis hade man där en annan och långt mer konkret uppgift än vad rådet för Europafrågor har. Enligt statsrådsberedningens promemoria finns det två former, dvs. kommitté och därmed egen myndighet resp. arbetsgrupp inom departementet. Båda grupperna som nämnts faller under kategorin arbetsgrupp i departement.

Per Gahrton: Men LAG har haft en parlamentarisk representation, och det har inte rådet för Europafrågor.

Michael Sohlman: Reglerna säger inte någonting om vilka som sitter i arbetsgrupperna.

Per Gahrton: Men det finns viss skillnad.

Det intressanta är att vi har fått olika uppgifter. I ett besked har det sagts att det här rådet behandlar handlingar, och huvuddelen av de handlingar rådet behandlar får anses ingå i ärenden som handläggs inom olika delar av regeringskansliet. Vad är det för handlingar rådet behandlar? Det är ett besked som KU har fått från regeringskansliet efter den första granskningsanmälan.

Michael Sohlman: Det är underlagspromemorior av samma karaktär som kan förekomma i arbetsgrupper inom regeringskansliet som har tillställts rådets ledamöter som underlag för diskussioner.

Per Gahrton: Men rådet som sådant anför inga synpunkter?

Michael Sohlman: Nej.

Per Gahrton: Det är enbart de enskilda ledamöterna som tycker till?

Michael Sohlman: Ja.

Per Gahrton: Och det förs ingen som helst dokumentation?

Michael Sohlman: Nej.

Per Gahrton: Det förekommer ingen samtalsuppteckning, vilket annars är vanligt när statsråd träffar främmande diplomater och sådant?

Michael Sohlman: Nej. Det är inte främmande diplomater, utan ledamöter av en av regeringen tillsatt arbetsgrupp inom departementet.

Per Gahrton: Varför är ni så angelägna om att det inte skall finnas dokumentation?

Michael Sohlman: Vi är inte angelägna. Det har bara inte förelegat något behov av det, utan de synpunkter som framförs har sin effekt i detta forum.

Per Gahrton: Skulle det inte kunna tänkas att ni förde anteckningar?

Michael Sohlman: Mig veterligt sker det oftast inte i arbetsgrupper i kanslihuset.

Per Gahrton: Finns det något hinder för att man inom rådet för Europafrågor skulle föra någon dokumentation, som vid en granskning som eventuellt kan bli nödvändig i framtiden skulle kunna tillställas konstitutionsutskottet?

Pernilla Lindh: Det finns naturligtvis inget hinder för att man skriver ner anteckningar som stöd för minnet från en diskussion. Det är riktigt att man i vissa sammanhang gör minnesanteckningar vid möten, men i andra är det kanske inte behövligt, och då skall man inte göra någonting bara för sakens skull.

Per Gahrton: Om den fråga som detta råd spelar en ganska central roll i är av övergripande betydelse för hela det svenska samhällets utveck-

ling och det i varje fall på vissa håll finns intresse av att ha möjlighet att göra en konstitutionell granskning i efterhand, vore det då inte lämpligt att man hade samtalsuppteckningar eller dokumentation?

Michael Sohlman: Det är ett forum för samråd. Om det skulle föras protokoll som sedan skulle justeras osv., är det sannolikt att det skulle leda till en byråkratisering och försvåra diskussionen.

För övrigt: De som deltar i detta råd representerar organisationer som förvisso inte gör någon hemlighet av sina positioner i EG-arbetet. I en diskussion ställs de olika synpunkterna mot varandra, och regeringen kan få dessa synpunkter för det fortsatta beredningsarbetet inom regeringskansliet.

Per Gahrton: Det första svaret vi fick innebär alltså att det inte finns något hinder för samtalsuppteckningar eller liknande, utan det har träffats ett politiskt avgörande, eftersom man inte velat ha det hittills?

Michael Sohlman: I så fall skulle dessa tänkta protokoll inte vara allmänna handlingar förrän ärendet är expedierat, exempelvis då en proposition har avlämnats till riksdagen.

Per Gahrton: Konstitutionsutskottet skulle, om man så önskade, kunna beställa dessa handlingar för granskning. Men några sådana handlingar finns alltså ännu inte.

I det första svaret vi fick sades också att det även kan förekomma författningsarbete e.d. i rådet. Var det alltså inte korrekt?

Pernilla Lindh: Det här är en exemplifiering av frågor som kan behandlas i rådet. Man kan tänka sig att ta upp olika saker som sedan inom regeringskansliet och genom beslut av regeringen kommer att leda till en författning på något område. Det som beskrivs här är ett exempel på frågor som kan tänkas bli diskuterade i rådet. Låt oss säga att det diskuterar en viktig produkt som kan leda till en proposition. Då kan det vara naturligt att man vill ha ett underlag och diskuterar detta i rådet. Då är slutprodukten en proposition, men det kan också vara en författning.

Per Gahrton: Det ger intryck av att rådet medverkar i en beslutsprocess som leder till ett författningsarbete eller en proposition.

Pernilla Lindh: Det handlar om ett löpande samråd i sakfrågor, som kan ta fäste i förslag till riksdagen.

Per Gahrton: Att jag ställer frågorna beror på att det inte är bara jag som uppfattar att det kommit motstridiga besked från regeringskansliet. Det har först kommit ett besked som kunde tolkas så att rådet var att likställa med en myndighet. Sedan kom ett annat besked av annat innehåll. Om vi bara haft den första granskningsanmälan att ta ställning till, hade vi alltså bara haft det första beskedet.

Michael Sohlman: I den första skriften kan man klart och tydligt läsa innantill angående rådets arbete. Uppgiften är att vara ett forum för

informationsutbyte och samråd mellan regeringen och företrädare för olika samhällsintressen i mer övergripande frågor rörande det västeuropeiska integrationsarbetet.

Den passus som Pernilla Lindh har varit inne på innebär ju inte att rådet som enskild myndighet utarbetar förslag till lagstiftning. Jag kan inte påminna mig att någonting sådant har varit uppe i rådet, men förslag till lagstiftning har kunnat diskuteras på samma sätt som övriga frågor kring förhandlingarna.

Men återigen: Rådet utarbetar inte självt några förslag och tar inte ställning som om det vore en myndighet.

Per Gahrton: Vi kommer kanske inte längre på den punkten. Det är klarlagt att rådet är ytterligt hemligt genom att ingen dokumentation förekommer, och detta bygger på ett avgörande där man också kunde ha fattat ett annat beslut.

Michael Sohlman: Det är inte mer hemligt än våra andra arbetsgrupper, som inte har funnit det nödvändigt att fortlöpande föra referat av diskussionerna. Vill man byråkratisera ytterligare, så finns möjlighet till det.

Olle Svensson: Utskottets bedömning kommer senare. Nu hämtar vi in material.

Per Gahrton: Jag övergår till ISEK. Jag kan ta som utgångspunkt det fall som relateras i KU-kansliets promemoria, där jag fick kännedom via en tidningsartikel om att livsmedelsverket hade till jordbruksdepartementet överlämnat en promemoria med en ny analys av EG-anpassningens effekter för livsmedelspolitiken. När jag bad att få den från livsmedelsverket sade man att jag måste vända mig till jordbruksdepartementet, och när jag via riksdagens utredningstjänst vände mig till jordbruksdepartementet fick jag besked om att det var ett internt arbetsmaterial som jag inte kunde få.

Nu har konstitutionsutskottets kansli grävt vidare och kommit fram till att den uppgift som lämnades till RUT var felaktig. Det skulle alltså vara ett olycksfall i arbetet?

Pernilla Lindh: Jag har ingen kommentar. Jag kan inte svara för ett besked som lämnats vid ett samtal av en tjänsteman i jordbruksdepartementet.

Per Gahrton: I riksdagen anlitar vi riksdagens utredningstjänst för att informera oss, och via utredningstjänsten beställer vi informationsmaterial. Jag går via riksdagens utredningstjänst för att få tillgång till en skrivelse och får beskedet att jag inte kan få det därför att jordbruksdepartementet anser att det är en intern handling. Sedan grävde kansliet vidare och fick veta att beskedet var felaktigt. Det hänger ihop med ISEKs informationspolicy. Är det som ni har sagt hittills er enda kommentar?

Michael Sohlman: Det här är en handling som har hanterats mellan livsmedelsverket och jordbruksdepartementet. Den har ingenting med

ISEK att göra. Jag föreslår att frågan ställs vidare till jordbruksdepartementet om omständigheterna kring dessa skiftande bedömningar, varav den senare är gjord på rättschefsplanet.

Per Gahrton: Då får vi gå ett steg tillbaka i hanteringen.

Som väl kanske en del vet beställde miljöpartiet för ungefär ett och ett halvt år sedan via riksdagens utredningstjänst informationsmaterial från olika statliga verk. Vi fick en del handlingar, bl.a. fyra handlingar från naturvårdsverket, arbetsmarknadsdepartementet, kemikalieinspektionen och livsmedelsverket. Dem använde vi oss av och offentliggjorde.

Det visade sig att man inom ISEK eller regeringskansliet ansåg att det var felaktigt att vi hade fått ut det materialet. Bl.a. tidningen Arbetarskydd, som ges ut av arbetarskyddsstyrelsen, försökte på vanligt sätt få tag i arbetarskyddsstyrelsens PM men fick inte den, för den ansågs vara internt arbetsmaterial. Man skrev sedan en intressant artikel om detta.

När jag nästa gång via riksdagens utredningstjänst försökte få mer material skrev man att kontakt har tagits med representanter för flera arbetsgrupper under integrationssekretariatet för att erhålla eventuella handlingar från myndigheter om dessas anpassningsarbete. Det visar sig att arbetsgrupperna antingen inte erhållit sådant material eller betraktar det som internt arbetsmaterial. Som internt arbetsmaterial betraktas också handlingar från de referensgrupper, bestående av representanter för näringsliv och forskare, som arbetsgrupperna vänder sig till. Vid kontakt med ISEK har det framkommit att det skrivna material som finns inom ISEK och beredningsgruppen för Europafrågor samt arbetsgruppernas material betraktas som internt arbetsmaterial och därför inte lämnas ut.

Det talades alltså om det skrivna material som finns inom ISEK — det var inga inskränkningar. För övrigt förekom det debatter i riksdagen där statsråden sade att detta material inte får lämnas ut.

Det är mot bakgrund av detta som livsmedelsverket informerade mig om att jag inte kunde få ut det.

Vad har ni för kommentar till detta?

Michael Sohlman: Man måste bedöma varje handling för sig för att avgöra huruvida den är allmän eller inte. Per Gahrton nämner olika typer av handlingar. Sådana som har utarbetats och expedierats från en myndighet till ett departement har uppenbarligen karaktären av allmänna handlingar. Jag har inte kunnat i detalj studera vad som skett i det här fallet, men enligt vad jag förstår har en tjänsteman gjort en missbedömning i första omgången.

Detta material kommer in på precis samma sätt som tusentals andra dokument varje år till departementen och bearbetas där på olika sätt till slutprodukter som når riksdagen i form av propositioner. Efter det att de kommit in och innan det blir en proposition förekommer det arbetsmaterial. Det har vi utförligt belyst såväl i skrift som muntligt. Detta arbetsmaterial är alltså underlag för beredningsarbetet inom regeringskansliet. ISEK får materialet från arbetsgrupperna som hör

till de olika departementen. Det är återigen arbetsmaterial. Men man måste göra en distinktion mellan det som har gått öppet eller som expedierade handlingar från myndigheterna till departementen, resp. det material som tas fram i arbetsgrupperna av arbetsgruppernas ledamöter. På den punkten har vi försökt belysa problematiken i den utförliga promemoria som Pernilla Lindh hänvisade till.

Per Gahrton: Hur tolkar ni då att riksdagen bl.a. efter det som jag har relaterat väljer att fatta ett speciellt beslut om att allt relevant material skall ställas till EFTA-delegationens förfogande? Tolkar ni det så att riksdagen anser att det skall vara lättare för riksdagspartierna att få tillgång till materialet?

Michael Sohlman: Jag har försökt redovisa hur vi har tolkat begreppet "all relevant information". Vi har väl inte tolkat beslutet så att tryckfrihetsförordningens regler därmed upphävs eller att sekretesslagens regler ändras. Arbetsmaterial är fortfarande att betrakta som arbetsmaterial.

Per Gahrton: Givetvis har heller ingen annan tolkat det så att tryckfrihetsförordningen skall upphävas.

Michael Sohlman: Man måste göra en distinktion mellan arbetsmaterial och allmänna handlingar.

Per Gahrton: Nästa steg är formen för information till EFTA-delegationen. Avsikten var enligt min mening, som väckte frågan, att om det var oklart vilket material som kunde offentliggöras, skulle det utan hinder ändå kunna redovisas i varje fall inom EFTA-delegationen. Ni säger att det inte finns någon förteckning. Anita Gradin har sagt i ett papper till oss att det inte går att göra en förteckning över det relevanta materialet. Utskottets kansli har sagt att registren på UD är datoriserade på sådant sätt att det inte borde bereda några svårigheter att ta fram en förteckning över det material som finns inom ISEK. Finns det något hinder för att göra upp en förteckning över alla handlingar, inkl. internt arbetsmaterial, och ställa det till EFTA-delegationens förfogande?

Michael Sohlman: När det gäller totaliteten av det vi diskuterar med EG är en fyllig beskrivning under utarbetande, som upptar samtliga 1 400 relevanta rättsakter, inkl. en grönbok som behandlar de bland dessa 1 400 rättsakter som kan innebära problem av olika slag.

Per Gahrton: Det var väl inte svar på min fråga. Det du nämner nu är de s.k. EES-relevanta EG-direktiven. Vad jag har talat om är den svenska statsförvaltningens utredningar. Finns det något hinder för att EFTA-delegationen får ett register över alla dessa handlingar?

Berndt Fredriksson: UD har inget register, som anger vilka relevanta handlingar som har inkommit till resp. upprättats vid ISEK. Om man utsträcker frågan till att gälla allt som är relevant för EG-arbetet, talar vi om många tusen dokument. Trots att vi har datorstöd för att söka i

handlingarna, skulle det innebära ett mycket omfattande arbete att göra en sådan sammanställning, och då kommer vi bara åt de allmänna handlingarna.

Per Gahrton: Hur skall man som riksdagsledamot i denna delegation veta vilket material som existerar för att kunna beställa det?

Berndt Fredriksson: När vi hanterade t.ex. din förfrågan betraktade vi den som vilken som helst förfrågan som gäller tillgång till allmänna handlingar, dvs. det åligger den som frågar att ange vilken handling man frågar efter.

Per Gahrton: Hur skall man kunna göra det, om man inte vet vilka handlingar som finns?

Berndt Fredriksson: En så allmän förfrågan som allt som har med EG att göra, är alltför vag. Departementet behöver mer preciserade frågor för att kunna ta fram en handling.

Per Gahrton: Tidigare gällde det att man skulle tala om vilka handlingar man ville ha. Nu skall man ange ett ämnesområde, så kan man få ett register över det ämnesområdet?

Michael Sohlman: Redan i utrikesutskottets utlåtande från i fjol behandlades möjligheterna för riksdagens utskott att informera sig om utvecklingen på resp. område. Det är en fråga som vi har tagit upp ett antal gånger. Vi har föreslagit att utskotten till sig skall kalla ordförandena i arbetsgrupperna för att via dem få en fördjupad genomgång av resp. områden. Det är en del utskott som fortfarande till dags dato inte har utnyttjat den möjligheten. Det är ett sätt att få en fördjupad genomgång av resp. områden.

När vi har listan med de 1 400 rättsakterna framme går det självfallet att med hjälp av den söka fram de allmänna handlingar som är knutna till resp. rättsakt.

Per Gahrton: Det är inte bara miljöpartiet utan även andra partier som har reagerat. Det har ibland slumpmässigt kommit till riksdagsledamöters kännedom att vissa handlingar existerar — senast gällde det svenska regeringens svar till EG angående gentekniken. Nu finns det ett formellt beslut i EFTA-delegationen om att den handlingen skall levereras dit.

Tycker ni att det är rimligt att information till EFTA-delegationen sker via vad vi kan slumpmässigt få kännedom om och att det helt och hållet beror på ert avgörande vad vi i övrigt får information om? Ni har tolkat riksdagsbeslutet så att det är ni som avgör vad som är relevant. På vilken grund står ni då?

Michael Sohlman: Det är då att notera att vi inte är helt ensamma om den tolkningen. EFTA-delegationens ordförande har avfattat en skrivelse, som delegationens majoritet uppenbarligen står bakom, i vilken det sägs att det måste ankomma på regeringen att bedöma i vilken utsträckning skriftligt material i regeringens löpande beredningsarbete

skall överlämnas som information till riksdagen. Hänsyn måste tas till den konstitutionella uppdelning som gäller riksdagens resp. regeringens ansvarsområden.

Jag har försökt teckna bilden av hur vi så snart vi är färdiga med beredningen i regeringskansliet och har fått grepp om förhandlingsprocessen skall anhängiggöra problematiken i EFTA-delegationen. Det är exakt det som vi nu förbereder på de s.k. problemområdena. Innan vi själva är färdiga med beredningsarbetet är det för tidigt.

Per Gahrton: Vi kommer väl inte så mycket längre. Jag skall bara avrunda med någon allmän avslutande fråga.

Man kan få intrycket att ni inte vill att riksdagsledamöterna skall ha tillgång till vad som kallas för internt arbetsmaterial, alltså råmaterial som föreligger när statsadministrationens tjänstemän gör sin analys av EG-anpassningens effekter. Ni vill inte att vi skall få tillgång till det rått, utan att det skall passera genom regeringens politiska bedömning innan vi får tillgång till det.

Michael Sohlman: Det är naturligt att vi måste få tillfälle att bedöma det material som kommer in. Först och främst får vi ta ställning till vad som är relevant i den förankringsprocess som är EFTA-delegationens syfte. Det är en bedömning som får göras av EFTA-delegationen, huruvida den informationsöverföring som har skett hittills har varit tillfredsställande. Också andra har kunnat konstatera att delegationen som sådan hittills inte har uttalat någon kritik på den punkten.

Innan tjänstemännen är färdiga med analysen pågår ett arbete inom departementets arbetsgrupper, och jag kan inte se på vilket sätt förankringsprocessen skulle kunna underlättas av att handskrivna manuskript skulle offentliggöras.

Per Gahrton: Jag menar naturligtvis inte material som man tar från tjänstemännens skrivbord, utan sådant material som jag har exemplifierat här och som tjänstemännen har levererat till ISEK.

Har jag tolkat det korrekt, att ni anser att regeringen bör göra en bedömning av internt material som levereras till ISEK innan riksdagens övriga partier får tillgång till det? Tycker ni att det är den riktiga gången?

Berndt Fredriksson: Som vi var inne på tidigare vill väl ingen ifrågasätta att vi på det här området skulle gå utanför bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen. Det arbete som sker i departementet med handlingar inom detta område följer de regler som finns fastställda i gällande författningar. Då handlar det i första hand om att avgöra vad som enligt tryckfrihetsförordningen är allmänna handlingar och sedan med stöd av sekretesslagen avgöra vilket sekretesskydd som finns för dessa handlingar.

Per Gahrton: Jag talade inte om det nu, utan jag talade om att inom EFTA-delegationens ram ta del av den typen av handlingar. Ni vill att regeringen först skall ha gjort en bedömning av materialet innan övriga partier får ta del av det inom EFTA-delegationens ram?

Michael Sohlman: Det är ett råmaterial som bearbetas av tjänstemän. Det måste vi bli klara med innan materialet över huvud taget är presentabelt. Vi måste se till att beredningen är genomförd av resp. frågor innan vi kan ta ansvar för att vidarebefordra informationen.

Olle Svensson: Uppfattade jag det rätt, att när statssekreteraren besökte EFTA-delegationen har det rått en förtrolig atmosfär på det sättet att frågor har kunnat ställas och besvaras? Eller har statssekreteraren upplevt att det varit en kontroversiell stämning?

Michael Sohlman: Min uppfattning är att det har varit ett gott utbyte av information. Jag kan erinra mig bara positiva omdömen från flertalet ledamöter om det informationsutbyte som vi har haft.

Olle Svensson: Vi kommer inte längre i dag. Jag tackar Pernilla Lindh, Michael Sohlman och Berndt Fredriksson för att ni har ställt er till vårt förfogande och kompletterat vårt skriftliga material genom att svara på våra frågor.

UTFRÅGNINGAR

Bilagorna B 1 - B 16

		Sida
B 1	Överste Anders Hammarskjöld, hovrättsassessor Richard Ljungqvist, och departementsrådet Kurt Blixt ang. krigsmaterielexport	1
B 2	Krigsmaterielinspektör Sven Hirdman ang. krigsmaterielexport	33
B 3	Chefsåklagare Lars Ringberg ang.krigsmaterielexport	62
B 4	Överåklagare Folke Ljungwall och statsåklagare Björn Ericson ang. krigsmaterielexport	96
B 5	Krigsmaterielinspektör Sven Hirdman ang. krigsmaterielexport	115
B 6	Statsrådet Anita Gradin, landshövding Carl Johan Åberg, rättschef Pernilla Lindh och departementssekreterare Magnus Robach ang. krigsmaterielexport	152
B 7	Utrikesminister Sten Andersson ang. krigsmaterielexport	193
B 8	Statssekreterare Ulf Göransson och expeditionschef och rättschef Olof Egerstedt ang. utnämningsärenden	238
B 9	Generaldirektör Birger Bäckström och förhandlingschef Peter Stare ang. avtalsförhandlingarna på lärarområdet	253
B 10	Christer Romilson, ordf. i TCO-S, och Svenska facklärarförbundet, Jack Elfving, förhandlingschef vid TCO-S och Solveig Paulsson, ordf. i Sveriges lärarförbund ang. avtalsförhandlingarna på lärarområdet	277
B 11	Lars Dahlberg, ordf. i SACO-S och Ove Engman, ordf. i Lärarnas Riksförbund ang. avtalsförhandlingarna på lärarområdet	300
B 12	Förbundsordförande Curt Persson, Statsanställdas förbund ang. avtalsförhandlingarna på lärarområdet	319
B 13	Statsråden Bengt K Å Johansson och Göran Persson ang. avtalsförhandlingarna på lärarområdet	322
B 14	Statsrådet Maj-Lis Lööw, statssekreterare Bo Göransson och expeditionschef Erik Lempert ang. utlänningsärenden	359

B 15 Statsrådet Maj-Lis Lööw, statssekreterare Bo Göransson och expeditionschef Erik Lempert ang. utlänningsärenden 386

B 16 Statssekreterare Michael Sohlman, rättschefen Pernilla Lindh och departementsrådet Berndt Fredriksson ang. beredningen av vissa EG-frågor 401